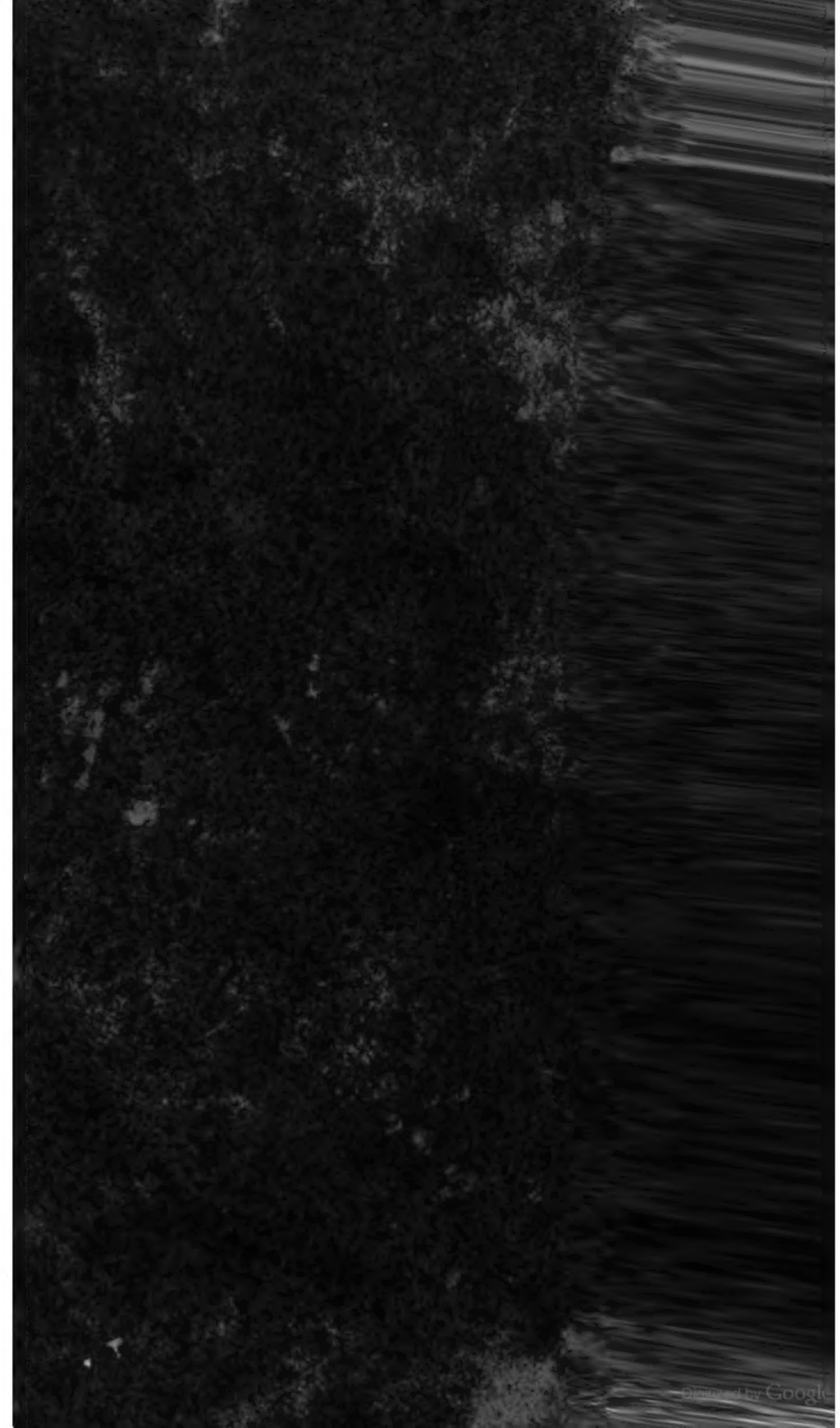

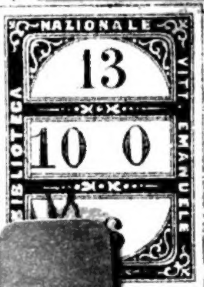
NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
13
10 0

HUG. GROTII
DE JURE BELLI
AC PACIS
LIBRI TRES.

HUGONIS GROTII
DE
JURE BELLI AC PACIS
LIBRI TRES,

In quibus Jus Naturæ & Gentium, item juris publici præcipua explicantur.

EDITIO NOVISSIMA,

cum ANNOTATIS *Auctoris, ex postrema ejus ante obitum cura.*

Accesserunt

ANNOTATA in Epistolam Pauli ad Philemonem, DISSERTATIO de Mari libero, & LIBELLUS singularis de Æquitate, Indulgentia & Facilitate, quem NICOLAUS BLANCARDUS Belga Leidensis è codice Autoris descripsit & vulgavit.

Nec non

JOANN. FRID. GRONOVII V. C. NOTÆ in totum opus de Jure Belli ac Pacis.

HAGÆ COMITIS,
Apud ARNOLDUM LEERS,
MDC LXXX.

Summa Privilegiorum.

PRivilegiis à Sacra Cæsarea Majestate, nec non Christianissimo Gallorum Rege, ut & Præ-potentibus Dominis Fœderatæ Belgicæ Ordinibus, Petro Grotio concessis, cautum est, ne quis citra ejus voluntatem & consensum per 15. annos Hugonis Grotii Opera vel aliquam eorum partem quacumque formâ aut in aliam linguam versa imprimat aut excudat; vel alibi impressa in eorum ditiones inferat atque divendat, sub omnium librorum & alia insuper pecuniæ mulcta, quemadmodum latius in diplomatis patet.

Horum privilegiorum jus omne in Ioannem Blaeu transcripsi

P. GROTIUS.

PRIVILEGIE.

De Staten van Holland ende West-vriesland, Doen te weten: Alsoo Ons vertoont is by Joannes Janssonius van Waesberge en sijn Sonen, Boekverkopers tot Amsterdam, ende Aarnout Leers, Boekverkoper in s'Gravenhage; hoe dat sy Supplianten op den xv. Iulij xvj C. vier en seventig van de Weduwe en Erfgenamen van wijlen Johan Blaeu, in sijn leven Boekverkoper tot Amsterdam, by opveylinge in compagnie gekogt hadden alle de Exemplaren van seker Boek, genaemt Hugo Grotius de Jure Belli ac Pacis, in octavo; metten eygendom van de copye en privilegie: welk Boek nu wederom by haar Supplianten met grote kosten wierd herdrukt; maar waren sy Supplianten bedugt, dat eenige nydige en baatsoekende menschen 't selve Boek alhier te Lande wel mogten nadrukken, ofte elders nagedrukt, hier te Lande tot haer Supplianten groot nadeel, souden inbrengen. Soo keerden sy Supplianten haar tot Ons, in alle onderdanigheyt versoekende, dat het Onse goede geliefte zijn mogte, de Supplianten te vergunnen met een Privilegie, waar by aan haar Supplianten voor haar selven, hare erven, ofte actie verkrijgende, geconsenteert en geoctroyeert wierde, om, geduyrende den tijd van vijftien eerst-komende Jaren, het selve Boek te mogen drukken, met verbod, dat niemant, wie hy mogte zijn, geduyrende den selven tijd, 't voorsz. Boek in 't geheel, ofte ten dele, 't zy ook de text alleen, ofte met bygevoegde aantekeningen ofte uytleggingen, soo van den Autheur selfs, ofte ymant anders, op eenigerhande manieren in 't groot ofte kleyn, hier te Lande soude mogen nadrukken, doen nadrukken, verhandelen ofte verkopen, ofte elders nagedrukt, binnen Onsen Lande te brengen, verhandelen, ofte verkoopen, op sekere groote pœnen, by de Contraventeurs te verbeuren. Soo ist; Dat wy de sake en 't versoek voorsz. overgemerkt hebbende, en genegen wesende ter bede van de Supplianten, uyt Onse regte wetenschap, Souveraine magt en authoriteyt, deselve Supplianten geconsenteert, geaccordeert, en geoctroyeert hebben, consenteren, accorderen, en octroyeren mits desen, dat sy voor haar selven, hare erven, ofte actie verkrijgende, geduyrende den tijd van vijftien eerst-agtereenvolgende Jaren, het voorsz. Boek, genaemt Hugo Grotius de Jure Belli ac Pacis, binnen den voorsz. Onsen Lande alleen sullen mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkopen; Verbiedende daeromme allen ende een yegelicken het selve Boek in 't geheel ofte ten deel, 't zy ook de text alleen, ofte met bygevoegde aantekeningen ofte uytleggingen, soo van den Autheur selfs, ofte ymant anders, na te drukken, ofte elders nagedrukt binnen denselven Onsen Landen te brengen, uyt te geven ofte te verkopen, op verbeurte van alle de nagedrukte, ingebragte ofte verkogte Exemplaren, ende een boete van drie hondert guldens daar boven,

te verbeuren; t'appliceren een derde part, voor den Officier die de calange doen sal, een derde part voor den Armen der plaatse, daar het casus voorvallen sal, ende het resterende derde part voor de Supplianten, alles in dien verstande, dat Wy de Supplianten met desen Onsen Octroye willende gratificeren, tot verhoedinge van hare schade, door het nadrukken van't voorsz. Boek, daar door in eenigen deele verstaen den inhoude van dien te authoriseren of advoueren, ende veel min het selve onder Onser protectie en bescherminge eenig meerder credit, aansien, ofte reputatie te geven; nemaer den Supplianten, in cas daar in yets onbehoorliks soude mogen influeren, alle het selve tot haren laste, sullen gehouden wesen te verantwoorden; Tot dien eynde wel expresselijk begerende, dat by aldien sy desen Onsen Octroye voor het selve Boek sullen willen stellen, daar van gene geabbrevieerde, ofte gecontraheerde mentie sullen mogen maken; nemaer gehouden sullen wesen het selve Octroy in't geheel en sonder eenige omissie daar voor te drukken, ofte doen drukken, op pœne van het effect van dien te verliesen; Ende ten eynde de Supplianten desen Onsen consente en Octroye mogen genieten als naar behooren, Lasten Wy allen ende eenen ygelicken die't aangaan mag, dat sy de Supplianten van den inhoude van desen doen ende laten gedogen, rustelik, vredelik, ende volkomentlik genieten en gebruyken, cesserende alle belet ter contrarie. Gedaan in den Hage onder Onsen grooten Zegele hier aan doen hangen den xij. Decemb. in't Jaar ons Heeren en Saligmakers duysent ses hondert agt en seventig.

Was geparaphreert,

A. B. Wassenaer, vt

Onderstont

Ter Ordonnantie van de Staten,

Geteykent,

HERB. VAN BEAUMONT.
1678.

LU-

LUDOVICO XIII
CHRISTIANISSIMO
FRANCORUM & NAVARRÆ
REGI,
HUGO GROTIUS.

AUdet hic liber, Regum eminentissime, Tuum sibi augustum nomen inscribere, non sui, non Auctoris, sed argumenti fiducia, pro Justitia quippe scriptus; quæ virtus adeo Tua est, ut inde tuis meritis & humani generis suffragio dignissimum tanto Rege cognomentum acceperis, ut jam ubique Justi appellatione non minus quam LUDOVICI noscaris. Speciosi Romanis Ducibus videbantur ex Creta, Numidia, Africa, Asia, aliisque devictis gentibus tituli. At quanto Tuum illustrius, quo significaris nullius populi, nullius hominis, sed ejus quod injustum est & hostis ubique, & victor semper? Magnum putarunt Ægyptii reges, si patris hic, matris ille, fratrum amans alius dicerentur. At quantulæ hæ partes sunt tui nominis; quod non ista tantum, sed quicquid pulchrum & honestum excogitari potest, ambitu suo complectitur; Iustus es, cum Magni supra omne id quod dici potest Regis Patris tui memoriam honoras

 ipsum

ipſum imitando: Juſtus, cum Fratrem modis omnibus, ſed nulla re magis quam exemplo tuo inſtruis: Juſtus, cum Sorores ſummis matrimoniis ornas: Juſtus, cum ſepultas prope leges revocas, &, quantum potes, ruenti in pejus ſæculo temet opponis: Juſtus, ſed ſimul clemens, cum ſubditis, quos tuæ bonitatis ignorantia ab officii limite transverſos egerat, præter peccandi licentiam nihil adimis, nec vim adfers animis circa divina diverſum à te ſentientibus: Juſtus ſimulque miſericors, cum oppreſſos populos, afflictos Principes tua auctoritate relevas, nec fortunæ nimium licere permittis. Quæ tua ſingularis beneficentia, & in tantum Deo ſimilis quantum humana natura patitur, me cogit ut hac quoque publica allocutione gratias tibi pro me privatim habeam. Nam quemadmodum cœleſtia ſidera non tantum magnis mundi partibus ſe infundunt, ſed ad ſingula animantia vim ſuam patiuntur deſcendere; ita tu, in terris benigniſſimum ſidus, non contentus erigere Principes, ſublevare populos, mihi quoque in patria male habito & præſidium voluiſti eſſe, & ſolatium. Accedit ad implendum Juſtitiæ orbem poſt actiones publicas etiam privatæ vitæ tuæ innocentia & puritas, digna quam non homines tantum, ſed & ætheriæ mentes admirentur. Nam quotusquiſque de plebe infima, imo de ipſis illis qui à mun-

mundi consortio se absciderunt, ita se ab omnibus culpis immunem præstat, ut tu, in ea positus fortuna quæ innumeris peccandi illecebris undique obsidetur? Quantum vero hoc est, inter negotia, in turba, in aula; inter tot tam diversa peccantium exempla id consequi, quod aliis solitudo vix, sæpe ne vix quidem, præstat? Hoc vero est non Justi tantum sed & Sancti nomen in hac ipsa vita mereri, quod majoribus tuis Carolo Magno & Ludovico piorum consensus post obitum tribuit: hoc est esse non gentilitio sed suo proprio jure Christianissimum. Sed Justitiæ cum pars nulla à te aliena sit, illa tamen quæ circa libri hujus materiam, id est circa belli pacisque consilia, versatur, eo proprie tua est quo Rex es, & quidem Rex Francorum. Ingens hoc regnum tuum, quod per tanta tam felicium terrarum spatia in utrumque mare procurrit: sed majus hoc regno regnum est, quod regna aliena non concupiscis. Dignum hoc tua pietate, dignum isto fastigio, non cujusquam jus armis attentare, non veteres turbare fines; sed in bello pacis gerere negotium, nec incipere nisi hoc voto ut quam primum desinas. Quam vero pulchrum hoc, quam gloriosum, quam ipsi conscientiæ lætum, ut si quando te Deus ad suum regnum, quod solum tuo melius est, vocaverit, audacter possis dicere: Hunc ego à te gladium pro Justitiæ

tutela

tutela accepi, hunc tibi nullius temere fusi sanguinis reum, purum insontemque reddo. Ita fiet, ut quas nos nunc regulas ex libris petimus, in posterum ex Tuis actionibus tanquam ex perfectissimo exemplari petantur. Quod ipsum cum sit maximum, plus tamen aliquid à Te exigere audent Christianorum populi: ut scilicet exstinctis ubique armis pax sua non imperiis tantum, sed & Ecclesiis te auctore redeat; discatque nostra ætas arbitrium subire ejus ætatis, quam vera sinceraque fide Christianam fuisse Christiani omnes profitemur. Pertæsos discordiarum animos excitat in hanc spem recens contracta inter Te & sapientissimum pacisque illius sanctæ amantissimum Magnæ Britanniæ Regem amicitia, & auspicatissimo Sororis Tuæ matrimonio federata. Difficile negotium, propter studia partium gliscentibus in dies odiis inflammata: sed tantis Regibus nihil dignum, nisi quod difficile, nisi quod ab aliis omnibus desperatum. Deus pacis, Deus justitiæ, Rex juste, Rex pacifice, cum aliis bonis omnibus tum hac etiam laude cumulet Tuam Suæ proximam Majestatem. cIↃ IↃ c xxv.

IN

IN TRES LIBROS DE JURE BELLI AC PACIS PROLEGOMENA.

1. IUs civile, sive Romanum sive quod cuique patrium est, aut illustrare commentariis aut contractum ob oculos ponere aggressi sunt multi. at jus illud quod inter populos plures aut populorum rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, aut divinis constitutum legibus, sive moribus & pacto tacito introductum, & attigerunt pauci, universim ac certo ordine tractavit hactenus nemo: cum tamen id fieri intersit humani generis. I. JUS. *Gentium.*

2. Vere enim Cicero præstabilem hanc dixit scientiam; in fœderibus, pactionibus, conditionibus populorum, regum exterarumque nationum, in omni denique belli jure & pacis. Et Euripides hanc scientiam rerum divinarum & humanarum cognitioni præponit; sic enim Theonoen compellari facit: *Belli & pacis.*

Nam turpe id esset, cum scias hominum ac Deûm
Quod est eritque, justa te haud cognoscere.

3. Atque eo magis necessaria est hæc opera, quod & nostro sæculo non desunt & olim non defuerunt qui hanc juris partem ita contemnerent quasi nihil ejus præter inane nomen existeret. In omnium ferme ore est Euphemi dictum * apud Thucydidem, Regi aut civitati imperium habenti nihil injustum quod utile: cui simile illud, in summa fortuna id æquius quod validius; & rempublicam sine injuria geri non posse. Accedit, quod quæ inter populos aut reges incidunt controversiæ ferme Martem habent arbitrum. Est autem non vulgi tantum hæc opinio bellum ab omni jure abesse longissime, sed & viris doctis ac prudentibus sæpe dicta excidunt quæ talem opinionem foveant. Nihil enim frequentius quam opposita inter se, jus & arma. Nam & Ennius dixit: *Nullum quibusdam, nisi Utile.*

Non

Annotata ad Prolegomena.

3. A*Pud Thucydidem*] Verba sunt lib. VI. Ἀνδρὶ δὲ τυράννῳ ἢ πόλει ἀρχὴν ἐχούσῃ οὐδὲν ἄλογον ὅ, τι ξυμφέρον. Idem sensus libro V, ubi Athenienses præpotentes eo tempore, sic Melios alloquuntur: ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται. δυνατὰ δὲ οἱ δυνατοὶ πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσι: *Justa humanæ rationi ea censeri, quæ par necessitas indicit: cæterum quæ fieri possunt ea fieri à validioribus, ab infirmioribus tolerari.*

A se

Non ex jure manu consertum, sed mage ferro
Rem repetunt.

Et Horatius ferociam Achillis sic describit:

Iura negat sibi nata, nihil non arrogat armis.

& alius alium cum bellum ordiretur sic loquentem inducit:

Hic pacem temerataque jura relinquo.

Antigonus senex irrisit hominem qui sibi urbes alienas oppugnanti commentarium de justitia adferebat. Et Marius negabat præ armorum strepitu leges * à se posse exaudiri. Ipse ille oris tam verecundi Pompejus, ausus est dicere: * *Armatus leges ut cogitem?*

4. In Christianis scriptoribus plurima ejus sensus occurrunt: pro multis unum Tertulliani sufficiat: *Dolus, asperitas, injustitia, propria negotia præliorum.* Qui ita sentiunt, dubium non est quin oppositurі sint nobis illud ex Comœdia:

Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas
Quam si des operam ut cum ratione insanias.

Jus esse assertum, contra Carneadis Objectiones.

5. Cum vero frustra de jure suscipiatur disputatio si ipsum jus nullum, & ad commendandum & ad præmuniendum opus nostrum pertinebit nunc gravissimum errorem breviter refelli. Cæterum ne cum turba nobis res sit, demus ei advocatum. Et quem potius quam Carneadem, qui ad id pervenerat, quod Academiæ suæ summum erat, ut pro falso non minus quam pro vero vires eloquentiæ posset intendere? Is ergo cum suscepisset justitiæ, hujus præcipue de qua nunc agimus, oppugnationem, nullum invenit argumentum validius isto: jura sibi homines utilitate sanxisse varia pro moribus, & apud eosdem pro temporibus sæpe mutata: jus autem naturale esse nullum: omnes enim & homines & alias animantes ad utilitates suas natura ducente ferri: proinde aut nullam esse justitiam; aut si sit aliqua, summam esse stultitiam, quoniam sibi noceat alienis commodis consulens.

6. Verum quod hic dicit Philosophus, & sequitur Poëta,

Naturale.

Nec natura potest justo secernere iniquum:

ad-

A se posse exaudiri] Apud Plutarchum Lysander machæram ostendens: ὁ ταύτης κρατῶν βέλτιστα περὶ γῆς ὅρων διαλέγεται. *Hanc qui habet, is optime de terrarum finibus disputat.* Apud eundem Cæsar: οὐ τὸν αὐτὸν ὅπλων καὶ νόμων καιρὸν εἶναι: *Non idem esse tempus armorum quod legum.* Seneca quarto de beneficiis capite XXXVIII. *Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. non sufficit homo justus unus tot armatis cupiditatibus: non potest quisquam eodem tempore & bonum virum & bonum ducem agere.*

Armatus leges ut cogitem?] Plutarchus hanc sententiam Pompeji ad Mamertinos sic enuntiat: οὐ παύσεσθε ἡμῖν ὑπεζωσμένοις ξίφη νόμους ἀναγινώσκοντες, *Non desinetis nobis hominibus gladiis accinctis leges recitare.* Curtius libr. IX: *Adeo etiam naturæ jura bellum in contrarium vertit.*

6. Oi-

admitti omnino non debet. nam homo animans quidem eſt, ſed eximium animans, multoque longius diſtans à cæteris omnibus quam cæterorum genera inter ſe diſtant: cui rei teſtimonium perhibent multæ actiones humani generis propriæ. Inter hæc autem quæ homini ſunt propria eſt appetitus ſocietatis, id eſt communitatis non qualiſcunque ſed tranquillæ, & pro ſui intellectus modo ordinatæ, cum his qui ſui ſunt generis: quam * οἰκείωσιν Stoici appellabant. Quod ergo dicitur natura quodque animal ad ſuas tantum utilitates ferri, ita univerſe ſumtum concedi non debet.

7. Nam & cæterarum animantium quædam utilitatum ſuarum ſtudium, partim fœtuum ſuorum partim aliorum ſibi congenerum reſpectu, * aliquatenus temperant: quod in illis quidem procedere credimus ex principio aliquo intelligente extrinſeco, quia circa actus alios, iſtis neutiquam difficiliores, par intelligentia in illis non apparet. Idemque de infantibus dicendum, in quibus ante omnem

6. *Οἰκείωσιν Stoici appellabant*] Chryſoſtomus ad Romanos Homilia XXXI. *ἔχομεν γὰρ φυσικήν τινα πρὸς ἀλλήλους οἰκείωσιν, ἣν καὶ θηρία πρὸς ἄλληλα κέκτηται. Habemus naturâ homines cum hominibus ſocietatem. quidni, cum tale quid inter ſe & feræ habeant?* Vide eundem capite primo ad Epheſios, ubi à natura nobis data docet ad virtutem ſemina. Marcus Antoninus Imperator ſumme Philoſophus: *ὅτι γὰρ πρὸς κοινωνίαν γεγόναμεν πάλαι δέδεικται. ἢ οὐκ ἦν ἐναργὲς, ὅτι τὰ χείρω τῶν κρειττόνων ἕνεκεν, τὰ δὲ κρείττω τῶν ἀλλήλων; Pridem patuit ad ſocietatem nos genitos. Nonne in aperto eſt deteriora eſſe meliorum cauſa, meliora verò alterum alterius cauſa?*

7. *Aliquatenus temperant*] Vetus eſt proverbium, *Canis caninam non eſt.* Juvenalis;

Tigris agit rabida cum tigride pacem:
Parcit cognatis maculis fera.

Eſt locus Philonis egregius ad Decalogi præceptum quintum, quem Græce qui volet legat. Ego eum, quia longior eſt, ſemel, id eſt Latine, hic ponam: *Imitatores ſaltem mutorum animantium eſtote, homines. Beneficio vicem rependere illa edocta norunt. Canes domus defenſores ſunt: quin & pro heris moriuntur: ſi quod ſubito periculum eos contigerit. Dicuntur & canum illi qui greges comitantur præcedere pecora, depugnantes ad mortem uſque, ut paſtores illæſos præſtent. Nonne inter fœda fœdiſſimum eſt, in referenda gratia vinci hominem à cane, mitiſſimum animal à ferociſſimo? quod ſi à terreſtribus non ſatis edocemur, tranſeamus ad naturam volucrum, aëris viatricem, ut vel inde diſcamus, quod oportet. Ciconiarum ſenes in nidis manent, volare invalidæ. Harum ſoboles per omnes, prope ſic dixerim, terras mariaque volitant, victum undique parentibus quærentes; illæ pro ætatis merito fruuntur quiete, rerum copia, deliciis etiam: hæ vero itineris moleſtias ſolantur pietatis conſcientia & exſpectatione paris olim, ubi ſenuerint, à ſua prole, atque ita legitimo tempore debitum perſolvunt neceſſarium, quod accepere reddentes. neque enim ab aliis alimenta habere poſſunt, aut initio vitæ parvæ cum ſunt, aut natu grandes in vitæ exitu. quapropter non alio quam natura magiſtro didicerunt educare vetulas, educatæ & ipſæ cum teneræ eſſent. Nonne vero hæc ubi audiunt, habent cur ſe præ pudore abſcondant, qui parentum curam non habent, atque eos negligunt, quos aut ſolos aut præ cæteris ſublevant*

mnem disciplinam ostendit se ad bene aliis faciendum propensio quædam, prudenter à Plutarcho observata: sicut & in ea ætate misericordia sponte prorumpit. Homini vero perfectæ ætatis, cum circa similia similiter agere norit * cum societatis appetitu excellente, cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem, inesse etiam facultatem sciendi agendique, secundum generalia præcepta, par est intelligi, cui quæ conveniunt ea jam sunt non omnium quidem animantium, sed humanæ naturæ congruentia.

Hominis proprium Sociale: proprie & stricte dictum.

8. Hæc vero quam rudi modo jam expressimus * societatis custodia, humano intellectui conveniens, fons est ejus juris quod proprie tali nomine appellatur: * quo pertinent alieni abstinentia, & si

levare debuerant, præsertim cum id facientes non tam daturi sint quippiam, quam id quod debent reddituri? Nihil enim est liberis proprium quod non parentum sit prius, qui aut de suo dederunt, aut acquirendi præbuerunt causas. De columbarum cura eximia circa fœtus suos vide Porphyrium de non esu animalium tertio. De scarorum & saurorum pro sociis Cassiodorum XI, 40.

Cum societatis appetitu excellente] M. Antoninus libro IX: ὁ ἄνθρωπος εὐεργετικὸς πέφυκε. *Homo in id natus est bene ut aliis faciat.* item: θᾶσσον γοῦν εὕροι τις ἂν γεῶδές τι μηδενὸς γεώδους προσαπτόμενον, ἤπερ ἄνθρωπον ἀνθρώπου ἀπεσχισμένον. *Facilius reperiat quis terrestre aliquod ad terram se non ferens, quam hominem ab humano genere abscissum.* Libro X: ἔστι τὸ λογικὸν εὐθὺς καὶ πολιτικόν. *quod ratione utitur, necessario & cœtum appetit.* Nicetas Choniates: ἐνεμάξατό πως ἡ φύσις ἡμῖν καὶ ἐνεφύτευσε πρὸς τὰ οἰκεῖα συμπάθειαν. *Natura insculpsit inseruitque nobis animi consensionem cum iis quæ cognata sunt nobis.* Adde Augustinum de doctrina Christiana libro III. c. 14.

8. *Societatis custodia humano intellectui conveniens*] Seneca IV de Beneficiis cap. XVIII: *Ut scias per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est, ingratum esse, quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? præda animalium & victimæ ac vilissimus & facillimus sanguis: quoniam cæteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcunque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguium vis, non dentium, terribilem cæteris facit. duas res dedit, quæ illum, obnoxium cæteris, validissimum facerent, rationem & societatem. itaque qui par esse nulli posset si diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: Societas terris genitum in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. Tollitur autem, si efficies ut ingratus animus non per se vitandus sit.*

Quo pertinent alieni abstinentia] Porphyrius de non esu animantium tertio: ἡ δὲ δικαιοσύνη ἐν τῷ ἀφεκτικῷ καὶ ἀβλαβεῖ κεῖται παντὸς ὁτουοῦν μὴ βλάπτοντος. *Justitia in eo sita est ut abstineatur alienis neque noceatur non nocentibus.*

Pri-

& si quid alieni habeamus aut lucri inde fecerimus restitutio, promissorum implendorum obligatio, damni culpa dati reparatio, & pœnæ inter homines meritum.

9. Ab hac juris significatione fluxit altera largior: quia enim homo supra cæteras animantes non tantum vim obtinet socialem de qua diximus, sed & judicium ad æstimanda quæ delectant aut nocent, non præsentia tantum sed & futura, & quæ in utrumvis possunt ducere; pro humani intellectus modo etiam in his judicium recte conformatum sequi, neque metu, aut voluptatis præsentis illecebra corrumpi, aut temerario rapi impetu, conveniens esse humanæ naturæ; & quod tali judicio plane repugnat, etiam contra jus naturæ, humanæ scilicet, esse intelligitur.

10. Atque huc etiam pertinet in his quæ cuique homini aut cœtui *Impropriè*
propria sunt elargiendis * prudens dispensatio, ut quæ nunc sapien- *& laxius,*
tiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque, & rei natura fert, præponit: quam juris proprie strictéque dicti partem jam olim multi faciunt, cum tamen jus illud proprie nominatum diversam longe naturam habeat, in eo positam ut quæ jam sunt alterius alteri permittantur, aut impleantur.

11. Et hæc quidem quæ jam diximus locum aliquem haberent, etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana: cujus contrarium cum nobis partim ratio partim traditio perpetua inseverint; confirment vero & argumenta multa & miracula ab omnibus sæculis testata, sequitur, jam ipsi Deo, ut opifici & cui nos nostraque omnia debeamus, sine exceptione parendum nobis esse, præcipue cum is se multis modis & optimum & potentissimum ostenderit, ita ut sibi obedientibus præmia reddere maxima, etiam æterna quippe æternus ipse, possit, & voluisse credi debeat, multoque magis si id disertis verbis promiserit: quod Christiani indubitata testimoniorum fide convicti credimus.

12. Et hæc jam alia juris origo est præter illam naturalem, ve- *2. Volunta-*
niens scilicet * ex libera Dei voluntate, cui nos subjici debere intel- *rium.*
lectus ipse noster nobis irrefragabiliter dictat. Sed & illud ipsum de *1. Divi-*
quo egimus naturale jus, sive illud sociale, sive quod laxius ita di- *num.*
citur, quamquam ex principiis homini internis profluit, * Deo tamen asscribi merito potest, quia ut talia principia in nobis existerent

rent

Prudens dispensatio, ut quæ nunc sapientiorem minus sapienti, nunc propinquum extraneo, nunc pauperem diviti, prout actus cujusque & rei natura fert, præponit] Agit hac de re Ambrosius libro primo de officiis.

Ex libera Dei voluntate] Inde M. Antonino judice libro IX: ὁ ἀδικῶν ἀσεβεῖ: *qui injuste agit, impius est.*

Deo tamen asscribi merito potest] Chrysostomus I ad Corinthios XI, 3: ὅταν δὲ εἴπω τὴν φύσιν, θεὸν λέγω. ὁ γὰρ

** τὴν

rent ipse voluit: quo sensu Chrysippus & Stoici dicebant, juris originem non aliunde petendam quam ab ipso Jove, * à quo Jovis nomine jus Latinis dictum probabiliter dici potest.

13. Accedit, quod illa quoque ipsa principia Deus datis legibus magis conspicua fecit, etiam iis quibus imbecillior est ad ratiocinandum vis animi; & in diversa trahentes impetus, qui nobis ipsis, quique aliis consulunt, vagari vetuit, illos quippe vehementiores addictius regens & fine ac modo coërcens.

14. Sed & historia sacra, præter id quod in præceptis consistit, affectum illum socialem non parum etiam eo excitat, quod nos docet ab iisdem primis parentibus ortos homines omnes, ita ut eo quoque sensu dici recte possit quod alio dixit Florentinus, cognationem inter nos à natura constitutam; cui consequens sit, hominem homini insidiari nefas esse. Inter homines quasi * Dii quidam sunt parentes, quibus proinde non infinitum sed sui generis obsequium debetur.

L. ut vim. D. de just. & jur.

15. Deinde vero, cum juris naturæ sit stare pactis, (necessarium enim erat inter homines aliquis se obligandi modus, neque vero alius modus naturalis fingi potest,) ab hoc ipso fonte jura civilia fluxerunt. Nam qui se cœtui alicui aggregaverant, aut homini hominibusque subjecerant, hi aut expresse promiserant, aut ex negotii natura tacite promisisse debebant intelligi; secuturos se id quod aut cœtus pars major aut hi quibus delata potestas erat constituissent.

2. Humanum.

Civile cujusque civitatis.

16. Quod ergo dicitur non Carneadi tantum, sed & aliis,

** Utilitas justi prope mater & æqui,*

si ac-

τὴν φύσιν δημιουργήσας αὐτός ἐστιν. *Cum naturam dico, Deum dico. ipse enim est naturæ opifex.* Chrysippus III de Diis: οὐ γάρ ἐστιν εὑρεῖν τῆς δικαιοσύνης ἄλλην ἀρχὴν οὐδὲ ἄλλην γένεσιν, ἢ τὴν ἐκ τοῦ Διὸς καὶ τὴν ἐκ τῆς κοινῆς φύσεως. ἐντεῦθεν γὰρ δεῖ πᾶν τὸ τοιοῦτον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, εἰ μέλλομέν τι ἐρεῖν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν. *Non potest inveniri principium aliud aut origo justitiæ, quam ab Jove & communi natura. inde enim initium duci debet, ubi de bonis malisque differendum est.*

A quo Jovis nomine jus Latinis dictum] Nisi forte verius per abscissionem, ut ex eo quod fuit ossum factum est os, ita ex eo quod fuerat jussum factum jus, jusis, postea juris, ut ex Papisiis Papirii, de quo vide Ciceronem lib. IX, epist. 21.

14. *Dii quidam sunt parentes*] Θεοὶ ἐπίγειοι, Hierocli ad aureum carmen *Dii terrestres*: Philoni ad Decalogum ἐμφανεῖς Θεοὶ μιμούμενοι τὸν ἀγέννητον, ἐν τῷ ζωοπλαστεῖν, *conspicui Dii, qui ingenitum Deum imitantur vitam dando*: secunda post Deum fœderatio Hieronymo epist. XCII. Parentes Deorum simulacra Platoni de legibus XI. Honos parentibus ut diis debetur, pronuntiante Aristotele Nicomachiorum IX, cap. II.

16. *Utilitas justi prope mater & æqui*] Ad quem locum Acron, aut quisquis est vetus Horatii interpres: *repugnat præceptis Stoicorum. ostendere vult justitiam non esse naturalem, sed natam ex utilitate.* contra hanc sententiam vide quæ disputat Augustinus de Doctrina Christiana libro III, c. XIV.

18. *Sicut*

si accurate loquamur, verum non est: nam naturalis juris mater est ipsa humana natura, quæ nos, etiamsi re nulla indigeremus, ad societatem mutuam appetendam ferret: civilis vero juris mater est ipsa ex consensu obligatio, quæ cum ex naturali jure vim suam habeat potest natura hujus quoque juris quasi proavia dici. Sed naturali juri utilitas accedit: voluit enim Naturæ Auctor nos singulos & infirmos esse, & multarum rerum ad vitam recte ducendam egentes, quo magis ad colendam societatem raperemur: Juri autem civili occasionem dedit utilitas: nam illa quam diximus consociatio, aut subjectio utilitatis alicujus causa cœpit institui. Deinde & qui jura præscribunt aliis, in eo utilitatem aliquam spectare solent, aut debent.

17. Sed sicut cujusque civitatis jura utilitatem suæ civitatis respiciunt, ita inter civitates aut omnes aut plerasque ex consensu jura quædam nasci potuerunt: & nata apparet, quæ utilitatem respicerent non cœtuum singulorum sed magnæ illius universitatis. Et hoc jus est quod gentium dicitur, quoties id nomen à jure naturali distinguimus. quam partem juris omisit Carneades, jus omne in naturale & civile singulorum populorum distribuens, cum tamen de eo jure quod inter populos versatur acturus, (subjecit enim orationem de bellis & bello partis) hujus juris mentionem facere omnino debuisset. *Gentium jus civitatum omnium aut plerarumque.*

18. Male autem à Carneade stultitiæ nomine justitia traducitur. Nam sicut ipso fatente stultus non est civis qui in civitate jus civile sequitur, etiamsi ob ejus juris reverentiam quædam sibi utilia omittere debeat; ita nec stultus est populus qui non tanti facit suas utilitates, & propterea communia populorum jura negligat: par enim in utroque est ratio: nam * sicut civis qui jus civile perrumpit utilitatis præsentis causa, id convellit quo ipsius posteritatisque suæ perpetuæ utilitates continentur; sic & populus jura naturæ gentiumque violans, suæ quoque tranquillitatis inposterum rescindit munimenta. Tum vero etiamsi ex juris observatione nulla spectaretur utilitas, sapientiæ non stultitiæ esset eo ferri ad quod à natura nostra nos duci sentimus. *II. Objectionum Refutatio. Justitia stultitia non est.*

19. Qua-

18. *Sicut civis qui jus civile perrumpit*] Hac ipsa similitudine apposite utitur lib. IX. M. Antoninus: ἥτις ἐὰν οὖν πρᾶξίς σου μὴ ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν, εἴτε προσεχῶς εἴτε πόῤῥωθεν ἐπὶ τὸ κοινωνικὸν τέλος, αὕτη διασπᾷ τὸν βίον, καὶ οὐκ ἐᾷ ἕνα εἶναι, καὶ στασιώδης ἐστὶν ὥσπερ ἐν δήμῳ ὁ τὸ καθ' αὑτὸν μέρος διϊστάμενος. *Quæcunque tua actio respectum non habebit sive cominus sive eminus ad propositum communitatis, ea vitam diducit, nec unam esse patitur, seditiosaque non minus est quam is qui in populo partem seorsim facit.* Et libro XI: ἄνθρωπος ἑνὸς ἀνθρώπου ἀποσχισθεὶς, οὐ δύναται μὴ καὶ ὅλου φύλου ἀποκεκόφθαι: *Homo ab uno abscissus homine, non potest non & ab universo genere abscissus haberi.* Nimirum, ut eidem Antonino dictum est, quod examini expedit, idem api.

19. Quare nec illud,

Iura inventa metu injusti fateare necesse est:

quod apud Platonem quidam ita explicat, metu accipiendæ injuriæ repertas leges: ac vi quadam homines ad justitiam colendam adigi, universaliter verum est: id enim ad ea dumtaxat instituta ac leges pertinet, quæ ad faciliorem juris exsecutionem reperta sunt; sicut multi per se infirmi, ne à validioribus opprimerentur, conspirarunt ad instituenda ac communibus viribus tuenda judicia, ut quibus singuli pares non erant, his universi prævalerent. Et hoc demum sensu commode accipi potest quod dicitur jus esse id quod validiori placuit; ut intelligamus fine suo externo carere jus nisi vires ministras habeat: sicut Solon res confecit maximas, ut ipse prædicabat:

Vis ex metu injusti: & validioris causa ejus non est.

ὁμοῦ βίην τε καὶ δίκην συναρμόσας.

* *Vim jusque parilis copulans vinculi jugo.*

JUSTITIA *securitatem affert conscientiæ.*

20. Neque tamen quamvis à vi destitutum jus omni caret effectu. nam justitia securitatem affert conscientiæ, injustitia tormenta ac laniatus, quales in tyrannorum pectoribus describit Plato: justitiam probat, injustitiam damnat proborum consensus: quod vero maximum est, hæc Deum inimicum, illa faventem habet, qui judicia sua ita post hanc vitam reservat ut sæpe eorum vim etiam in hac vita repræsentet; quod multis exemplis historiæ docent.

Privatis, populo, & populi rectoribus æque convenit.

21. Quod vero multi quam à civibus exigunt justitiam, eam in populo aut populi rectore insuper habeant, ejus erroris causa est, primum quod in jure nihil spectant nisi utilitatem quæ ex jure oritur, quæ evidens est in civibus, qui singuli ad sui tutelam invalidi sunt: at magnæ civitates, cum omnia in se complecti videantur quæ ad vitam recte tuendam sunt necessaria, opus habere non videntur ea virtute quæ foras spectat & Justitia appellatur.

22. Sed, ut ne repetam quod dixi, jus non solius utilitatis causa comparatum; nulla est tam valida civitas quæ non aliquando aliorum extra se ope indigere possit, vel ad commercia, vel etiam ad arcendas multarum externarum gentium junctas in se vires; unde etiam à potentissimis populis & regibus fœdera appeti videmus, quorum vis omnis tollitur ab his qui jus intra civitatis fines concludunt. Verissimum illud, omnia incerta esse simul à jure recessum est.

23. Si nulla est communitas quæ sine jure conservari possit, * quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles, certe & illa

19. *Vim jusque parilis copulans vincli jugo*] Ovidius:

Vincit causa, causamque tuentibus armis.

23. *Quod memorabili latronum exemplo probabat Aristoteles*] Chrysostomus in caput IV ad Ephesios: πῶς ἂν λῃσταὶ εἰρηνεύοιεν, φής. πότε; εἰπέ μοι, πάντως ὅταν ὐ λῃστικῶς πρόσω χρῶνται, ἂν γὰρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἂν διανέμωνται,

& illa quæ genus humanum aut populos complures inter se colligat, jure indiget: quod ille vidit qui dixit fœda ne patriæ quidem causa facienda esse. * Graviter eos accusat Aristoteles, qui cum inter se neminem velint imperare nisi qui jus habeat, in exteros quid jus quid injustum sit nihil curant.

24. Is ipse quem nominavimus quomodo in partem alteram Pompejus, quod Spartanus quidam rex dixerat, beatissimam esse rempublicam cujus fines hasta & gladio terminarentur, correxit, dicens eam vere beatam esse quæ justitiam pro finibus haberet: quam ad rem alterius itidem Spartani regis uti potuit auctoritate, * qui militari fortitudini justitiam anteposuit, hoc argumento, quod fortitudo justitia quadam regi deberet: at si justi essent homines omnes, fortitudine illa non indigerent. Ipsam fortitudinem Stoici definiebant virtutem propugnantem pro æquitate. Themistius oratione *Regis Pacem.*

μενοι, μὴ τοὺς νόμους φυλάξωσι τοὺς τοῦ δικαίου καὶ ἑκάστῳ ἀπονέμωσι τὸ δίκαιον, εὑρήσεις ἂν κἀκείνους ἐν πολέμοις καὶ μάχαις. *At qui fit ergo, dicet aliquis, ut in pace vivant latrones? Quando vero? dic quæso. Nempe cum non ut latrones agunt. nam si in dividendis rebus præscripta justitiæ non servent, neque partitionem ex æquo faciant, videbis & ipsos inter se bellis ac præliis implicari.* Plutarchus cum Pyrrhi recitasset dictum, regnum se ei liberûm suorum relinquere cui acutissimus futurus esset gladius, dicit hoc nihil aliud esse quam quod in Phœnissis posuit Euripides.

> Θηκτῷ σιδήρῳ δῶμα διαλαχεῖν τόδε.
>
> *Ut sanguinante dividant ferro domum.*

additque acclamationem egregiam: ὅτι· ἄμικτός ἐστι καὶ θηριώδης ἡ τῆς πλεονεξίας ὑπόθεσις. *Adeo insociabile ferinumque est propositum plus sua habendi.* Cicero epist. XI, 16. *omnia sunt incerta cum à jure discessum est.* Polybius IV: καὶ γὰρ κατ' ἰδίαν τὸ τῶν ῥᾳδιουργῶν καὶ κλεπτῶν φῦλον τούτῳ μάλιστα τῷ τρόπῳ σφάλλεται, τῷ μὴ ποιεῖν ἀλλήλοις τὰ δίκαια, καὶ συλλήβδην διὰ τὰς εἰς αὑτοὺς ἀθεσίας. *Nam & privatæ coitiones facinorosorum ac furum hoc maxime modo everti solent, ubi inter se jus non præstant, & in summa, ubi fides inter ipsos periit.*

Graviter eos accusat Aristoteles] Et Plutarchus Agesilao: Λακεδαιμόνιοι τὴν πρώτην τοῦ καλοῦ μερίδα τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι διδόντες, οὔτε μανθάνουσιν, οὔτε ἐπίστανται δίκαιον ἄλλο, πλὴν ὃ τὴν Σπάρτην αὔξειν νομίζουσι: *Lacedæmonii primam honesti partem ponentes in patriæ suæ utilitate, jus aliud nec norunt nec discunt quam unde Spartam putent posse augeri.* de iisdem Lacedæmoniis Athenienses apud Thucydidem libro V: πρὸς σφᾶς μὲν αὐτοὺς καὶ τὰ ἐπιχώρια νόμιμα πλεῖστα ἀρετῇ χρῶνται. πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πολλὰ ἄν τις ἔχων εἰπεῖν ὡς προσφέρονται, μάλιστ' ἂν δηλώσειεν, ὅτι τὰ μὲν ἡδέα καλὰ νομίζουσι, τὰ δὲ ξυμφέροντα δίκαια. *Quod ipsos inter se & civilia jura attinet, plurimum virtute utuntur; Quales vero sint adversus alios, multa adferri possint eo pertinentia, breviter autem rem exposuerit, qui dixerit eis honesta videri quæ suavia sunt, justa quæ utilia.*

Qui militari fortitudini justitiam anteposuit] Agesilaus cum Persarum regem magnum audiret appellari, *quomodo*, inquit, *major me est: nisi sit justior?* Est hoc apud Plutarchum.

tione ad Valentem facunde disserit, reges, quales exigit sapientiæ regula, non unius sibi creditæ gentis habere rationem, sed totius humani generis; & esse, ut ipse loquitur, non φιλομακεδόνας tantum, aut φιλορωμαίους, * sed φιλανθρώπους. * Minois invisum apud posteros nomen non aliud fecit quam quod æquitatem imperii sui finibus terminaret.

Bellumque; inde Belli jura. 25. Tantum vero abest ut admittendum sit quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut nec suscipi bellum debeat nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri nisi intra juris ac fidei modum. Bene Demosthenes bellum esse in eos dixit qui judiciis coërceri nequeunt. judicia enim vigent adversus eos qui invalidiores se sentiunt: in eos qui pares se faciunt aut putant, bella sumuntur; sed nimirum, ut recta sint, non minori religione exercenda quam judicia exerceri solent.

26. Sileant ergo leges inter arma, sed civiles illæ & judiciariæ & pacis propriæ, non aliæ perpetuæ & omnibus temporibus accommodatæ. Optime enim dictum est à Dione Prusæensi, inter hostes scripta quidem jura, id est civilia, non valere, at * valere non scripta, id est ea quæ natura dictat aut gentium consensus constituit. Docet hoc vetus illa Romanorum formula: *eas res puro pioque duello quærendas censeo.* Iidem veteres Romani, ut Varro notabat, bella tarde & nulla licentia suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere. Camillus juste non minus quam fortiter bella gerenda dicebat: Africanus, populum Romanum & suscipere juste bella & finire: Apud alium legas, *Sunt & belli sicut & pacis jura.* Alius Fabricium miratur ingentem virum, & quod difficillimum est in bello innocentem, & qui aliquid esse crederet & in hostem nefas.

27. Quan-

Sed φιλανθρώπους] Optime M. Antoninus: πόλις καὶ πατρὶς ὡς μὲν Ἀντωνίνῳ μοι ἡ Ῥώμη, ὡς δὲ ἀνθρώπῳ ὁ κόσμος. *civitas & patria mihi ut Antonino Roma, ut homini mundus.* Porphyrius de non esu animantium III: ὁ λόγῳ ἀγόμενος καὶ πρὸς πολίτας τηρεῖ τὸ ἀβλαβές, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς ξένους καὶ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὁ τὴν ἀλογίαν ἔχων ὑποκάτω καὶ αὐτὸς παρ᾽ ἐκείνους λογικώτερος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ θειότερος: *Qui ratione ducitur, innocentiam in cives servat, imo & in peregrinos & homines quosvis, quanto ratione præstans, tanto divinior.*

Minois] de quo versus est veteris poëtæ:

Καὶ νήσων δολιχῆσι βαρὺν ζυγὸν ἔμβαλε Μίνως.

Insula cuncta jugo Minois pressa gemebat.

vide hac de re Cyrillum adversus Julianum libro VI.

26. *Valere non scripta*] Ideo Alfonsus rex interrogatus plusne libris an armis deberet, dixit, ex libris se & arma & armorum jura didicisse. Plutarchus: εἰσὶ δὲ καὶ πολεμίων ὅμως τινὲς νόμοι τοῖς ἀγαθοῖς ἀνδράσι, καὶ τὸ νικᾶν οὐχ οὕτω διωκτέον, ὥστε μὴ φεύγειν τὰς ἐκ κακῶν καὶ ἀσεβῶν ἔργων χάριτας. *Sunt apud viros bonos quædam & belli jura, nec ita sectanda victoria est, ut non fugiatur utilitas ex pravis impiisque actionibus proveniens.*

27. In-

27. Quantam vim habeat in bellis * justitiæ conscientia passim ostendunt historiarum scriptores, qui victoriam sæpe huic causæ præcipue ascribunt: Inde proverbia illa, frangi & attolli vires in milite à causa: raro eum sospitem redire qui injusta arma sumserit: bonæ causæ spem adesse comitem; & alia in eum sensum. Nec movere quenquam debent prosperi successus iniquarum molitionum. Satis enim est quod causæ æquitas suam quandam eamque magnam habet vim ad agendum, quanquam ea vis, ut in rebus humanis accidit, sæpe aliarum causarum oppositu ab effectu impeditur. Etiam ad amicitias conciliandas, quibus ut singuli ita & populi ad multas res opus habent, multum valet opinio de bello non temere nec injuste suscepto, pieque gesto. Nemo enim iis se facile adjungit quibus jus, fas, fidem vilia putat.

Justæ causæ conscientia, quæ vis ejus.

III.

Causa Autori operis scribendi.

28. Ego cum ob eas quas jam dixi rationes compertissimum habe-

27. *Justitiæ conscientia*] Bene apud Appianum Pompejus: θαρρεῖν δὲ χρὴ τοῖς τε θεοῖς καὶ αὐτῷ τῷ λογισμῷ τοῦ πολέμου καλλίω καὶ δικαίαν ἔχοντι φιλοτιμίαν ὑπὲρ πατρίου πολιτείας. *confidere oportet diis & causæ belli honeste justoque suscepti studio ad tuendum patriæ statum.* Cassius apud eundem: μεγίστη δ᾽ ἐλπὶς ἐν τοῖς πολέμοις ἐστὶ τὸ δίκαιον. *In bellis spes optima est, causæ jus.* Josephus XV Antiquæ historiæ: μεθ᾽ ὧν τὸ δίκαιον, μετ᾽ ἐκείνων ὁ Θεός. *Abs quo stat jus, ab eo Deus.* multa sunt apud Procopium in hanc sententiam: ut in oratione Belisarii in itinere in Africam, ubi hoc inter cætera: τὸ ἀνδρεῖον οὐκ ἂν νικῴη μὴ μετὰ τοῦ δικαίου ταττόμενον, *Victoriam fortitudo datura non est nisi justitiam habeat commilitem*: & in altera oratione ante prælium non longe à Carthagine: & in Longobardorum sermone ad Herulos, ubi hæc, sed correcta à nobis: μαρτυρόμενοι τὸν θεὸν, οὗπερ τῆς ῥοπῆς καὶ βραχεῖά τις τὸ παρέχεσαι ἡμᾶς πάσῃ τῇ ἀνθρώπων δυνάμει ἀντιτάξεως ἴσως, αὐτόν τε εἰκὸς ταῖς πολέμου αἰτίαις ἡδόμενον, ἀμφοτέροις πρυτανεύσειν τῆς μάχης τὸ πέρας. *Testamur Deum, cujus potentiæ vel minima particula omnem humanam vim æquiparat; is, ut credibile est, belli causas intuens, dabit debitum utrique prælii exitum.* quod dictum eventus mox admirabilis comprobat. Sic & apud eundem scriptorem ad Gotthos Totilas: οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστι τοὺς ἀδικοῦντας καὶ βιαζομένους ἐν τοῖς ἀγῶσιν εὐδοκιμεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον ἑκάστου ἡ τοῦ πολέμου πρυτανεύεται τύχη. *Fieri nequit, nequit inquam, fieri, ut qui violentia & injustitia utuntur, decus pugnando pariant, sed prout vita cuique est, ita ei obtingit belli fortuna.* Mox capta jam Roma alteram habet orationem Totilas, pertinentem eodem. Agathias vero libro II: ἀδικία γὰρ καὶ θεοῦ ἀθεραπευσία φευκτὰ μὲν ἀεὶ καὶ ἀσύμφορα, μάλιστα δὲ ἐν τῷ προσπολεμεῖν καὶ παρατάττεσθαι. *Injustitia & Dei neglectus vitanda semper & noxia, tum vero maxime ubi res belli in acie cernitur.* Probat id alibi Darii, Xerxis, & Atheniensium in Sicilia illustribus exemplis. Vide si libet & Crispini orationem ad Aquilejenses apud Herodianum VIII. Apud Thucydidem libro VII, Lacedæmonii clades ad Pylum & alibi acceptas suæ culpæ acceptas ferunt, quod judicium provocati accipere recusassent. Sed cum postea Athenienses multis editis improbis facinoribus judicium defugissent, spes inde meliorum successuum ad Lacedæmonios rediit.

29. *Omnia*

haberem, esse aliquod inter populos jus commune quod & ad bella & in bellis valeret, cur de eo instituerem scriptionem causas habui multas ac graves. Videbam per Christianum orbem vel barbaris gentibus pudendam bellandi licentiam: levibus aut nullis de causis ad arma procurri, quibus semel sumtis nullam jam divini, nullam humani juris reverentiam, plane quasi uno edicto ad omnia scelera emisso furore.

Bellandi Licentiam moderandi.

29. Cujus immanitatis conspectu multi homines minime mali eo venerunt, ut Christiano, cujus disciplina in omnibus hominibus diligendis præcipue consistit, * omnia arma interdicerent: ad quos accedere interdum videntur & Joannes Ferus & Erasmus nostras, viri pacis & ecclesiasticæ & civilis amantissimi, sed eo, ut arbitror, consilio, quo solemus, quæ in unam partem exierunt in alteram reflectere ut in verum modum redeant. Verum hic ipse nimium contradicendi conatus sæpe adeo non proficit, ut obsit etiam, quia deprehensum facile quod in his nimium est, etiam aliis dictis intra verum stantibus auctoritatem detrahit. Medicina ergo utrisque adhibenda fuit, tum ne nihil, tum ne omnia crederentur licere.

Juris prudentiam juvandi studium, exemplo methodi.

30. Simul & jurisprudentiam, quam antehac in muneribus publicis quanta potui integritate exercui, nunc quod mihi indigne è patria tot meis laboribus ornata ejecto restabat, privatæ diligentiæ studio adjuvare volui. Artis formam ei imponere multi antehac destinarunt: perfecit nemo: neque vero fieri potest, nisi, quod non satis curatum est hactenus, ea quæ ex constituto veniunt à naturalibus recte separentur. nam naturalia, cum semper eadem sint, facile possunt in artem colligi: illa autem quæ ex constituto veniunt, cum & mutentur sæpe, & alibi alia sint, extra artem posita sunt, ut aliæ rerum singularium perceptiones.

31. Quod si qui veræ justitiæ sacerdotes naturalis & perpetuæ jurisprudentiæ partes tractandas susciperent, semotis iis quæ ex voluntate libera ortum habent, alius quidem de legibus, alius de tributis, alius de judicum officio, alius de voluntatum conjectura, alius de factorum facienda fide, posset deinde ex omnibus partibus collectis corpus confici.

IV.
Operis contenta & ordo.

32. Nos certe quam viam ineundam censeremus reipsa potius quam verbis ostendimus in hoc opere, quod partem jurisprudentiæ longe nobilissimam continet.

Lib. I.

33. Primo enim libro præfati de juris origine generalem examinavimus quæstionem, sitne bellum aliquod justum: deinde ad noscenda publici privatique belli discrimina explicandam habuimus

29. *Omnia arma interdicerent*] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Gladius bene de bello cruentus & melior homicida.*

37. Wil.

buimus vim ipsam summi imperii, qui eam populi, qui reges solidam, qui ex parte, qui cum alienandi jure, qui aliter habeant: deinde & de subditorum in superiores officio dicendum fuit.

34. Liber secundus cum omnes causas ex quibus bellum oriri potest exponendas sumserit, quæ res communes sint, quæ propriæ, quod jus personis in personas, quæ ex dominio nascatur obligatio, quæ successionum regiarum norma, quod jus veniat ex pacto aut contractu, quæ fœderum, quæ jurisjurandi tum privati tum publici vis atque interpretatio, quid ex damno dato debeatur, quæ legatorum sanctimonia, quale jus humandi mortuos, quæ pœnarum natura, late exsequitur. *Lib. II.*

35. Tertius liber primum subjectam sibi habens materiam id quod in bello licet, cum id quod impune fit aut etiam apud populos exteros pro jure defenditur ab eo quod vitio caret distinxisset, descendit ad pacis genera & omnes bellicas conventiones. *Lib. III.*

V. Scriptionis Necessitas. Scriptorum veterum hac in re inopia.

36. Eo autem majus visum est pretium operæ, quod ut dixi totum hoc argumentum tractavit nemo, & qui tractarunt partes, ita tractarunt ut multum reliquerint alienæ industriæ. Veterum Philosophorum nihil exstat hujus generis, neque Græcorum, quos inter Aristoteles librum fecerat cui nomen δικαιώματα πολέμων, neque eorum qui Christianismo recenti nomen dederunt, quod valde optandum fuerat: etiam Romanorum veterum libri de jure feciali nihil ad nos sui præter nomen transmiserunt. Hi qui summas fecerunt casuum quos vocant conscientiæ, ut de aliis rebus, ita & de bello, de promissis, de juramento, de repressaliis capita fecerunt.

Recentiorum defectus.

37. Vidi & speciales libros de belli jure partim à Theologis scriptos, ut à Francisco Victoria, Henrico Gorichemo, * Wilhelmo Matthæi; partim à doctoribus juris, ut Joanne Lupo, Francisco Ario, Joanne de Lignano, Martino Laudensi: sed hi omnes de uberrimo argumento paucissima dixerunt, & ita plerique, ut sine ordine quæ naturalis sunt juris, quæ divini, quæ gentium, quæ civilis, quæ ex canonibus veniunt permiscerent atque confunderent.

38. Quod his omnibus maxime defuit, historiarum lucem, supplere aggressi sunt eruditissimus Faber in Semestrium capitibus nonnullis, sed pro instituti sui modo & testimoniis tantum allatis, diffusus; & ut ad definitiones aliquas exemplorum congeriem referrent, Balthazar Ayala, & plus eo Albericus Gentilis: cujus diligentia sicut alios adjuvari posse scio & me adjutum profiteor; ita quid in docendi genere, quid in ordine, quid in distinguendis quæstionibus, jurisque diversi generibus desiderari in eo possit, lectoribus

37. *Wilhelmo Matthæi*] Adde his Johannem de Carthagena editum Romæ anno CIↃ IↃ CIX.

ribus judicium relinquo. Illud tantum dicam, solere eum sæpe in controversiis definiendis sequi aut exempla pauca non semper probanda, aut etiam auctoritatem novorum Jurisconsultorum in Responsis, quorum non pauca ad gratiam consulentium non ad æqui bonique naturam sunt composita. Causas unde bellum justum aut injustum dicitur Ayala non attigit: Gentilis summa quædam genera quo ipsi visum est modo delineavit; multos vero & nobilium & frequentium controversiarum locos ne attigit quidem.

VI. 39. Nos ne quid tale indictum abiret operam dedimus, indicatis etiam dijudicationum fontibus, unde facile esset etiam si quid omissum à nobis esset definire. Superest ut quibus ego auxiliis & qua cura hanc rem aggressus sim breviter exponam. Primum mihi cura hæc fuit, ut eorum quæ ad jus naturæ pertinent probationes referrem ad notiones quasdam tam certas ut eas nemo negare possit, nisi sibi vim inferat. Principia enim ejus juris, si modo animum recte advertas, per se patent atque evidentia sunt, ferme ad modum eorum quæ sensibus externis percipimus; qui & ipsi bene conformatis sentiendi instrumentis, & si cætera necessaria adsint, non fallunt. Ideo in Phœnissis Euripides sic loquentem facit Polynicen, cujus aperte justam vult fuisse causam:

1. Cura Autoris, 2. Jura probandi Naturæ.

Hæc sum profatus, mater, haud ambagibus
Implicita; sed quæ regulis æqui & boni
*Suffulta * rudibus pariter & doctis patent.*

Statimque addit chori (constat is autem ex fœminis iisque barbaris,) judicium, dicta approbantis.

40. Usus sum etiam ad juris hujus probationem * testimoniis Philosophorum, Historicorum, Poetarum, postremo & Oratorum: non quod illis indiscrete credendum sit; solent enim sectæ, argumento, causæ servire: sed quod ubi multi diversis temporibus ac locis idem pro certo affirmant, id ad causam universalem referri debeat: quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens, aut communis aliquis consensus. illa jus naturæ indicat, hic jus gentium: quorum discrimen non quidem ex ipsis testimoniis, (passim enim scriptores voces juris naturæ & gentium permiscent) sed ex materiæ qualitate

Gentium. 2 Discriminandi utrumque, &

39. *Rudibus pariter & doctis patent*] Idem Euripides Andromacham Hermione dicenti:

οὐ βαρβάρων νόμοισιν οἰκοῦμεν πόλιν.
Non barbarorum more in urbe hac vivitur.

respondentem facit:

Κἀκεῖ τἀγ' αἰσχρὰ κἀνθάδ' αἰσχύνην ἔχει.
Quæ turpia illis, hic quoque haud culpa vacant.

40. *Testimoniis Philosophorum*] Quid ni, cùm Alexander Severus Ciceronis de republica & Officiis libros perpetuo lectitarit?

42. Pe-

tate intelligendum est. Quod enim ex certis principiis certa argumentatione deduci non potest, & tamen ubique observatum apparet, sequitur ut ex voluntate libera ortum habeat.

41. Itaque hæc duo non minus inter se quam à jure civili discernere semper unice laboravi: imo & in gentium jure discrevi id quod vere & ex omni parte jus est; & id quod duntaxat effectum quendam externum ad instar illius primitivi juris parit; nempe ne vi resistere liceat, aut etiam ut ubique vi publica, utilitatis alicujus causa vel ut incommoda gravia vitentur, defendi debeat: quæ observatio quam sit necessaria ad res multas, in ipso operis contextu apparebit. Non minus sollicite separavimus ea quæ juris sunt stricte ac proprie dicti; unde restitutionis obligatio oritur, & ea quæ juris esse dicuntur, quia aliter agere cum alio aliquo rectæ rationis dictato pugnat: de qua juris diversitate aliquid jam & supra diximus.

Civile.

Species cujusque.

II. Auxilia scripti.

42. Inter Philosophos merito principem obtinet locum Aristoteles, sive tractandi ordinem, sive distinguendi acumen, sive rationum pondera consideres. Utinam tantum principatus ille ab aliquot hinc sæculis non in tyrannidem abiisset, ita ut veritas, cui Aristoteles fidelem navavit operam, nulla jam re magis opprimatur quam Aristotelis nomine. Ego & hic & alibi veterum Christianorum sequor libertatem, qui in nullius Philosophorum sectam juraverant, non quod eis assentirentur qui nihil percipi posse dicebant, quo nihil est stultius; sed quod nullam esse sectam putarunt quæ omne verum vidisset, & nullam quæ non aliquid ex vero. Itaque * veritatem sparsam per singulos per sectasque diffusam in corpus colligere, id vero existimabant nihil esse aliud quam vere Christianam tradere disciplinam.

I. Philosophi.

Aristoteles, ejus laus.

43. Inter cætera, ut hoc obiter à nostro instituto non alienum dicam,

Reprehensio.

42. *Veritatem sparsam per singulos*] Verba sunt Lactantii Institutionum VI. cap. 9. Justinus Apologetico priore: οὐχ ὅτι ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστι πάντη ὅμοια. ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων Στωϊκῶν τε καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. ἕκαστος γάρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν καλῶς ἐφθέγξατο. *Non quod plane aliena sint Platonis dogmata à Christi dogmatibus, sed quod nec plane conveniant, ut nec aliorum dogmata, puta Stoicorum, poëtarum, & historiæ scriptorum. Eorum enim quisque ab insita ratione id quod ei consentaneum est, ex parte videns eatenus recte dixit.* Tertulliano, Seneca sæpe noster. sed, ut idem nos monet; nulli hominum universitas spiritualium documentorum competebat, nisi in Christum. Augustinus epistola CCII: *Mores illi quos Cicero philosophique alii commendant, in ecclesiis toto orbe crescentibus docentur atque discuntur.* Vide si vacat hac super re eundem Augustinum de Platonicis, quos paucis mutatis ait Christianos esse epistola LVI. & de vera religione capite III; & confessionum libro VII, c. 9. & libro VIII, c. II.

dicam, non sine causa videntur mihi ab Aristotele discedere & Platonici nonnulli * & Christiani veteres, in eo quod ille naturam ipsam virtutis in mediocritate affectuum actionumque posuerit: quod semel positum eo ipsum abduxit ut & virtutes diversas, puta liberalitatem & parsimoniam, in unam compingeret, & veritati daret opposita minime ex æquo respondentia, jactantiam & dissimulationem; & quibusdam rebus vitii nomen imponeret, quæ aut non existunt, aut vitia per se non sunt, ut contemtum voluptatis & honorum, & iræ adversus homines vacuitatem.

Virtus non omnis vitium habet in excessu.

44. Non recte autem universaliter positum hoc fundamentum vel ex justitia apparet, cui oppositum nimium & parum; cum in affectibus & sequentibus eos actionibus invenire non posset, in rebus ipsis circa quas justitia versatur utrumque quæsivit: quod ipsum primum est desilire de genere in genus alterum, quod in aliis merito culpat: deinde minus suo accipere, potest quidem adventitium habere vitium, ex eo quod quis pro rerum circumstantiis sibi ac suis debeat; at certe cum justitia pugnare non potest, quæ tota in alieni abstinentia posita est. Cui hallucinationi similis illa est, quod adulterium ex libidine, cædem ex ira proprie ad injustitiam pertinere non vult; cum tamen injustitia non aliam naturam habeat, quam alieni usurpationem; nec referat, ex avaritia illa an ex libidine, an ex ira, an ex imprudente misericordia proveniat, an ex cupiditate excellendi, unde maximæ injuriæ nasci solent. Nam qualiacunque incitamenta contemnere hac tantum de causa, ne societas humana violetur, hoc vero justitiæ proprium est.

In summis sæpe consistit.

45. Ut redeam unde veneram, verum quidem est virtutibus nonnullis accidere ut affectus moderentur, sed hoc non ideo quod id sit virtuti omni proprium atque perpetuum, sed quia recta ratio, quam virtus ubique sequitur, * in quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat: nam Deum nimiùm colere non

43. *Et Christiani veteres*] Late hoc persequitur Lactantius libro VI. Institutionum, capitibus XV, XVI, XVII. Cassiodorus: *non affectibus moveri, sed secundum eos moveri utile vel noxium.*

45. *In quibusdam modum sequendum dictat, in quibusdam ad summa incitat*] Agathias libro V, in oratione Belisarii, τῶν γὰρ τῆς ψυχῆς κινημάτων, τὰ μὲν ὅσα πεφύκασι καθαρὸν ἔχειν καὶ ἀκραιφνὲς τὸ ὀρθὸν καὶ καθῆκον, ταῦτα ἁπλῶς καὶ δὴ ἐνδεκτέον. οἷς δὲ μέτεστι καὶ τῆς πρὸς τἀναντία ῥοπῆς καὶ ἐκτρέπονται, τούτοις οὐ διὰ πάντων χρηστέον, ἀλλ' ἐς ὅσον ἔχει τὸ συμφέρον. τὸ μὲν γὰρ φρονεῖν ἀκραιφνὲς ἀγαθὸν καὶ ἀνένδοιαστον ἅπαντες εἶναι φήσαιεν ἄν. τῆς δὲ ὀργῆς τὸ μὲν δραστήριον εὐκλεὲς, τὸ δὲ ὑπέρμετρον φευκτὸν καὶ ἀσύμφορον. *Ex animi motibus illi omnino simpliciterque arripiendi in quibus id quod officio convenit eligique dignum est, purum reperitur atque sincerum. At quibus accidit, ut & in malum vergant atque declinent, his non omnimode utendum, sed quatenus conducunt. Prudentia, bonum est merum & incorruptum, quod nemo negaverit. In ira id quod actuosum, laudabile; quod modum excedit, vitandum ac damnum adferens.*

49. *He-*

non possumus: superstitio enim non eo peccat quod Deum nimium colat, sed quod perverse: neque æterna bona nimium possumus appetere, neque æterna mala nimium formidare: neque peccata nimium odisse. Vere igitur à Gellio dictum, esse quædam quorum amplitudines nullis finibus cohibeantur, & quæ quanto majora auctioraque sint, etiam tanto laudatiora sint. Lactantius, cum multum de affectibus disseruisset, *Non in his moderandis*, inquit, *sapientiæ ratio versatur, sed in causis eorum; quoniam extrinsecus commoventur: nec ipsis potissimum frenos imponi oportuit, quoniam & exigui possunt in maximo crimine, & maximi possunt esse sine crimine.* Nobis propositum est Aristotelem magni facere, sed cum ea libertate quam ipse sibi in suos magistros veri studio indulsit. *Lib. 4. c. 9.*

46. Historiæ duplicem habent usum qui nostri sit argumenti: nam & exempla suppeditant & judicia. Exempla quo meliorum sunt temporum ac populorum eo plus habent auctoritatis: ideo Græca & Romana vetera cæteris prætulimus. Nec spernenda judicia, præsertim consentientia: jus enim naturæ, ut diximus, aliquomodo inde probatur: jus vero gentium non est ut aliter probetur. *Historiæ.*

47. Poëtarum & Oratorum sententiæ non tantum habent pondus: & nos sæpe iis utimur non tam ut inde adstruamus fidem, quam ut his quæ dicere voluimus ab ipsorum dictis aliquid ornamenti accedat. *Poëtæ. Oratores.*

48. Librorum quos à Deo afflati homines aut scripserunt aut probarunt auctoritate sæpe utor, cum discrimine antiquæ & novæ legis. Antiquam legem sunt qui urgent pro ipso jure naturæ: haud dubie mendose, multa enim ejus veniunt ex Dei voluntate libera, quæ tamen cum vero jure naturæ nunquam pugnat: & eatenus argumentum inde recte ducitur, dummodo distinguamus accurate jus Dei quod Deus per homines interdum exsequitur, & jus hominum inter se. Vitavimus ergo quantum potuimus & hunc errorem, & alterum ei contrarium qui post novi fœderis tempora nullum antiqui fœderis usum esse putat. Nos contra censemus, tum ob id quod jam diximus, tum quia novi fœderis ea est natura, ut quæ ad virtutes morum pertinentia præcipiuntur in veteri fœdere, eadem & ipsum aut majora præcipiat: & hunc in modum usos testimoniis antiqui fœderis videmus antiquos Christianorum scriptores. *II. Libri Sacri. I. Testam. Vetus.*

49. Ad percipiendam autem librorum ad antiquum fœdus pertinentium sententiam, non parum conferre nobis possunt * Hebræi scriptores, ii maxime qui & sermones, & mores patrios habuerunt percognitos. *Hebræi scriptores.*

50. No-

49. *Hebræi scriptores*] ita sensit Cassianus Institutione divinarum Scripturarum.

2. *Testam. Nov.* 50. Novo fœdere in hoc utor, ut doceam, quod non aliunde disci potest, quid Christianis liceat: quod ipsum tamen, contra quam plerique faciunt, à jure naturæ distinxi: pro certo habens in illa sanctissima lege majorem nobis sanctimoniam præcipi, quam solum per se jus naturæ exigat. Neque tamen omisi notare, si qua sunt quæ nobis commendantur magis quam præcipiuntur, ut à præceptis declinare sciamus nefas & pœnæ obnoxium, ad summa quæque contendere generosi esse consilii, & sua non cariturі mercede.

3. *Synodorum canones.* 51. Synodici canones qui recti sunt, collectiones sunt ex generalibus legis divinæ pronuntiatis, ad ea quæ occurrunt aptatæ. hi quoque aut monstrant quod divina lex præcipit, aut ad id quod Deus suadet hortantur. Et hoc veræ Ecclesiæ Christianæ est officium, ea quæ sibi à Deo tradita sunt tradere & eo quo tradita sunt modo. Sed & mores apud Christianos illos veteres, & qui tanti nominis mensuram implebant, recepti, aut laudati, merito pro canonibus valent. Secunda post hos auctoritas est eorum qui suis quique temporibus pietatis & doctrinæ fama inter Christianos floruerunt, neque gravis cujusquam erroris notati sunt. nam & hi quæ dicunt magna cum asseveratione, & quasi comperta, momentum non exiguum habere debent, ad interpretanda quæ obscura videntur in sacris literis, eoque majus quo & plurium apparet consensus, & propius acceditur ad primæ puritatis tempora, cum nec dominatus adhuc nec coitio ulla primitivam veritatem adulterare potuit.

4. *Christianorum primorum usus, mores.*

5. *Patrum & scripta & consensus.*

6. *Scholastici DD.* 52. Qui his successerunt Scholastici quantum ingenio valeant sæpe ostendunt: sed in infelicia & artium bonarum ignara sæcula inciderunt: quominus mirum si inter multa laudanda, aliqua & condonanda sunt. Tamen ubi in re morum consentiunt, vix est ut errent: quippe perspicaces admodum ad ea videnda quæ in aliorum dictis reprehendi possunt: in quo ipso tamen diversa tuendi studio laudabile præbent modestiæ exemplum, rationibus inter se certantes, non, qui mos nuper adeo literas inquinare cœpit, conviciis, turpi fœtu impotentis animi.

III. *Jureconsulti.* 53. Juris Romani scientiam profitentium tria sunt genera. Primum eorum est quorum opera in Pandecte, Codicibus Theodosiano & Justinianeo, & in Novellis constitutionibus apparent. Secundum eos habet qui Irnerio successerunt, Accursium, Bartolum, & tot alia nomina, quos penes diu fori regnum fuit. Tertium eos complectitur, qui humaniores literas cum legum studio conjunxerunt. Primis multum defero: nam & rationes sæpe optimas suppeditant, ad demonstrandum id, quod juris est naturæ: & eidem juri neque minus gentium juri testimonium sæpe præbent, sic tamen ut ipsi non minus quam alii nomina hæc sæpe misceant, imo & jus gentium sæpe vocent, id quod quorundam duntaxat populorum est, nec tanquam ex condicto, sed quod alii aliorum imitatione,

1. *Antiqui.*

aut

aut fortuito receperunt. Sed & quæ vere juris sunt gentium sæpe tractant promiscue & indiscrete cum his quæ juris sunt Romani, ut ex titulo de Captivis & postliminio apparet. Hæc ergo ut discernerentur, laboravimus.

54. Secunda classis juris divini & historiæ veteris incuriosa, omnes regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento sæpe fuit, quo minus recte leges illas intelligerent, satis sollertes alioqui ad indagandam æqui bonique naturam: quo factum, ut sæpe optimi sint condendi juris auctores, etiam tunc cum conditi juris mali sunt interpretes. Audiendi vero tum maxime, cum tali consuetudini quæ nostrorum temporum jus gentium facit testimonium perhibent. *2. Medii.*

55. Tertii ordinis magistri, qui Romani juris finibus se includunt, & in jus illud commune aut nunquam aut non nisi leviter exspatiantur, vix ullum habent usum qui nostri sit argumenti: Scholasticam subtilitatem cum legum & canonum cognitione conjunxerunt, ita ut à controversiis etiam populorum ac regum non abstinerent Hispani duo Covarruvias & Vasquius: hic magna libertate, modestius alter, nec sine exacto quodam judicio. Historias magis eidem legum studio inserere aggressi sunt Galli: quos inter magnum obtinent nomen Bodinus & Hottomanus, ille perpetuo opere, hic sparsis quæstionibus, quorum & pronuntiata & rationes sæpe nobis inquirendi veri suppeditabunt materiam. *3. Recentiores.* *Hispani.* *Galli.*

56. In toto opere tria maxime mihi proposui, ut definiendi rationes redderem quam maxime evidentes, & ut quæ erant tractanda, ordine certo disponerem, & ut quæ eadem inter se videri poterant nec erant, perspicue distinguerem. *VII. Instituti & ordinis in universum consilium & ratio explicata.*

57. Temperavi me ab his quæ alterius sunt tractationis, ut quæ docent quid ex usu sit facere: quia ista suam habent artem specialem politicam, quam recte ita solam tractat Aristoteles ut alieni nihil admisceat, contra quam fecit Bodinus, apud quem hæc ars cum juris nostri arte confunditur. Nonnullis tamen locis ejus quod utile est feci mentionem, sed obiter, & ut id ipsum à justi quæstione apertius distinguerem.

58. Injuriam mihi faciet si quis me ad ullas nostri seculi controversias, aut natas, aut quæ nasciturae prævideri possint, respexisse arbitratur. Vere enim profiteor, sicut Mathematici figuras à corporibus semotas considerant, ita me in jure tractando ab omni singulari facto abduxisse animum.

59. Dicendi genus quod attinet, nolui ad rerum tractandarum multitudinem adjungendo verborum copiam fastidium parere lectori, cujus utilitatibus consulebam. Itaque secutus sum quantum potui concisum & docenti conveniens loquendi genus: ut tanquam in uno conspectu habeant qui negotia publica tractant, & *Dicendi genus concisum.*

quæ

quæ incidere ſolent controverſiarum genera, & principia unde dijudicari poſſunt: quibus cognitis facile erit ad rem ſubjectam accommodare orationem & quantum lubet extendere.

Scriptorum verba ipſa.

60. Scriptorum veterum ipſa verba adduxi interdum, ubi talia erant, ut aut cum auctoritate, aut cum venuſtate ſingulari dicta viderentur: quod & in Græcis feci nonnunquam, ſed maxime ubi aut brevis erat ſententia, aut cujus gratiam ſperare non audebam Latino ſermone me poſſe aſſequi: quem tamen ubique adjunxi in eorum commodum qui Græca non didicerunt.

Libertas judicii lectori relicta.

61. Quam vero ego in aliorum ſententiis ac ſcriptis dijudicandis mihi ſumſi libertatem, eandem ſibi in me ſumant, omnes eos oro atque obteſtor quorum in manus iſta venient. Non illi promtius me monebunt errantem, quam ego monentes ſequar. Et jam nunc adeò, ſi quid hic pietati, ſi quid bonis moribus, ſi quid ſacris literis, ſi quid Eccleſiæ Chriſtianæ conſenſui, ſi quid ulli veritati diſſentaneum à me dictum eſt, id nec dictum eſto.

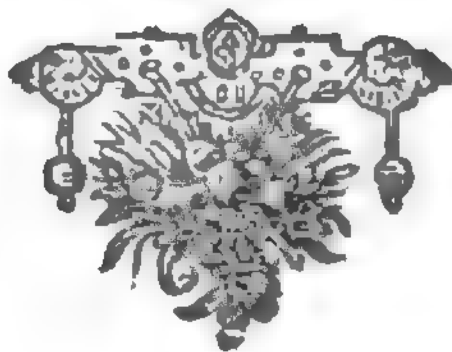

HUGO.

LIBRI PRIMI
CAPITA.

LIBRI SECUNDI
CAPITA.

(*) XXII. De

LIBRI TERTII

CAPITA.

L O C I
SCRIPTORUM
in hoc opere specialiter explicati, aut examinati, aut emendati.

Codice.

Institutionibus.

Ex Jurisconsultis.

INDEX

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM, AC VERBORUM,
quæ in hoc opere continentur.

Prior numerus librum, alter caput, tertius paragraphum, reliquus vero subdivisionem paragr. nisi & interpositum sit, tunc enim §. ipsum, Not. Annot. Annotata, Prol. Prolegomena denotant.

A

Aliena

I N D E X.

Ἀνδρε-

Arri-

publicum

ra

Con-

D.

Dis-

non

Exer-

F.

Filii

G.

Gladium

H.

Infor-

in

qui

non

quot

M.

Ma-

Merca-

N.

O.

Occu-

P.

Parent

ea

Populus

Possi-

S.

in

Sterilitas

V.

Vit-

Vsuræ

X.

Y.

Z.

ERRA-

ERRATA.

p. 2. l. 4. *in notis*, πολιμίυς. *leg.* πολεμίυς.
p. 12. l. 32. XVIII. *leg.* XVII.
p. 149. *in marg.* limitatio. *leg.* limitatis.
p. 282. *in marg.* VII. *leg.* VIII.
p. 337. *ante lin.* 1. *adde:* Aliis videntur hoc modo homines velut ſponte ſolviſſe de-
p. 553. *in marg.* ¶ Poſtliminii. *leg.* ¶ Poſtliminio.

FINIS.

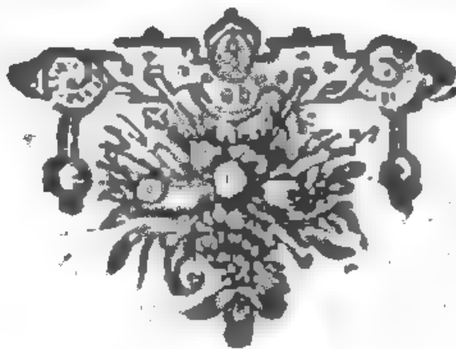

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quid Bellum, quid Jus?

I. ONTROVERSIÆ eorum quos nulla juris civilis tenet communio, quales sunt & qui in gentem nondum coierunt, & qui inter se diversarum sunt gentium, tum privati, tum reges ipsi, quique par regibus jus obtinent, sive illi optimates sunt, sive populi liberi, aut ad belli, aut ad pacis tempora pertinent. Sed quia bellum pacis causa suscipitur, & nulla est controversia unde non bellum oriri possit, occasione bellici juris quæcunque tales incidere solent contro-

versiæ recte tractabuntur: ipsum deinde nos bellum ad pacem, ut finem suum, deducet.

II. 1. De Belli ergo jure acturi, videndum habemus, quid bellum sit de quo quæritur, quid jus quod quæritur. Cicero dixit Bellum certationem per vim. Sed usus obtinuit, ut * non actio, sed status eo nomine indicetur, ita ut sit Bellum status per vim certantium, qua tales sunt: quæ generalitas omnia illa bellorum genera comprehendit, de quibus agendum deinceps erit: neque enim privatum hic excludo, ut quod reipsa prius sit publico, & haud dubie cum publico communem habeat naturam, quæ propterea eoque proprio nomine signanda est.

2. Neque hujus nominis origo repugnat; est enim bellum ex voce veteri duellum, ut duonus quod fuerat factum est bonus, & duis bis. Duellum autem à duobus dictum simili sensu, quo pacem unitatem dicimus. Sic Græcis ex multitudinis significatione πόλεμος: veteribus etiam λύη à dissolutione, quomodo & corporis dissolutio δύη.

3. Neque usus vocis laxiorem hanc notionem repudiat. Quod si quando belli nomen publico tantum tribuitur, nihil id nobis obstat, cum certissimum sit, nomen generis sæpe speciei præsertim excellentiori peculiariter adhærescere. Justitiam in definitione non includo, quia hoc ipsum in hac disputatione quærimus, sitne aliquod bellum justum, & quod bellum justum sit. Distingui autem debet, id quod quæritur, ab eo de quo quæritur.

III. 1. De jure belli cum inscribimus hanc tractationem, primum hoc ipsum intelligimus, quod dictum jam est, sitne bellum aliquod justum, & deinde quid in bello justum sit? Nam jus hic nihil aliud quam quod justum est significat, idque negante magis sensu

ANNOTATA
AD
CAPUT PRIMUM.

NOn actio, sed status] Philo II. de legibus specialibus: ὥσπερ γδ οἶμαι πολεμίους ὀ μόνους τοὺς ἤδη ναυμαχοῦντας ἢ πεζομαχοῦντας νομιστέον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερον παρασκευαζομένους καὶ τοὺς ἑλεπόλεις ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι καὶ τείχεσι, κἂν μήπω συμπλέκωνται, πολεμίους. *Hostes non soli existimantur, qui jam navali aut terrestri prælio certant, sed pro talibus habendi & qui machinas admovent portubus aut mœnibus, etiamsi nondum pugnam incipiunt.* Servius ad illud primæ Æneidos:

nec bello major & armis.

Bellum & consilium habet: arma tantum in actu ipso sunt. Idem ad VIII: *Bellum est tempus omne, quo vel præparatur aliquid pugnæ necessarium, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur, conflictus ipse bellorum.*

1. Salva

sensu quam ajente, ut jus sit quod injustum non est. Est autem injustum, quod naturæ societatis ratione utentium repugnat. Sic alteri detrahere sui commodi causa, contra naturam esse dicit Cicero, atque ita probat, quia si id fiat, societas hominum & communitas evertatur necesse sit. Hominem homini insidiari nefas esse, evincit Florentinus, quia cognationem quandam inter nos constituerit natura. Seneca: *ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parent, quia ad cœtum geniti sumus.* * *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest.*

De officiis II. I.

L. ut vim D. de just. & Jur.

De ira l. II. c. 31.

2. Sicut autem societas * alia est sine inæqualitate, ut inter fratres, cives, amicos, fœderatos: alia inæqualis, καθ' ὑπεροχὴν Aristoteli, ut inter patrem & liberos, dominum & servum, regem & subditos, * Deum & homines: ita justum aliud est ex æquo inter se viventium, aliud ejus qui regit & qui regitur, qua tales sunt: quorum hoc jus Rectorium, illud Æquatorium recte, ni fallor, vocabimus.

IV. Ab hac juris significatione diversa est altera, sed ab hac ipsa veniens, quæ ad personam refertur: quo sensu jus est, Qualitas moralis personæ competens ad aliquid juste habendum vel agendum. Personæ competit hoc jus, etiamsi rem interdum sequatur, ut servitutes prædiorum, quæ jura realia dicuntur, comparatione facta ad alia mere personalia: non quia non ipsa quoque personæ competant, sed quia non alii competunt, quam qui rem certam habeat. Qualitas autem moralis perfecta, facultas nobis dicitur; minus perfecta, aptitudo: quibus respondent in naturalibus, illi quidem actus, huic autem potentia.

V. Facultatem Jurisconsulti nomine sui appellant, nos posthac jus proprie aut stricte dictum appellabimus: sub quo continentur potestas, tum in se, * quæ libertas dicitur, tum in alios; ut patria, dominica: * Dominium, plenum sive minus pleno, ut ususfructus, jus pignoris: & creditum, cui ex adverso respondet debitum.

VI. Sed hæc facultas rursum duplex est: vulgaris scilicet, quæ usus particularis causa comparata est; & eminens, quæ superior est jure vulgari, utpote communitati competens in partes & res partium

1. *Salva enim esse societas nisi amore & custodia partium non potest*] Seneca idem epistola XLVIII: *Hæc societas diligenter & sancte colenda est, quæ nos omnes omnibus miscet, & judicat aliquod esse commune jus generis humani.* Videri potest hac de re Chrysostomus 1 Cor. XI, 1.

2. *Alia est sine inæqualitate*] Ut in Grammaticis alia constructio convenientiæ, alia regiminis.

Deum & homines] De hac societate vide Philonem in ἀντιφθὴν Νόμ. Habet & Plutarchus quædam in Numa.

Quæ libertas dicitur] Quam propterea facultatis nomine optime definiunt Romani Jurisconsulti.

Dominium] *Jus pro Dominis.* Scholiastes ad Horatium.

partium boni communis causa. Sic regia potestas sub se habet & patriam & dominicam potestatem: sic * in res singulorum majus est dominium regis ad bonum commune, quam dominorum singularium: sic reipublicæ quisque ad usus publicos magis obligatur, quam creditori.

V. Nic.

VII. Aptitudinem verò * ἀξίαν, id est dignitatem vocat Aristoteles. Michael Ephesius, id quod secundum eam æquale dicitur, interpretatur τὸ προσαρμόζον & τὸ πρέπον, *id quod convenit.*

VIII. 1. Facultatem respicit justitia expletrix, quæ proprie aut stricte justitiæ nomen obtinet, συναλλακτικὴ Aristoteli, nimis arcto vocabulo, nam ut possessor meæ rei eam mihi reddat, non est ἐκ συναλλάγματος, & tamen ad eandem hanc justitiam pertinet: itaque ἐπανορθωτικὴν idem felicius dixit. Aptitudinem respicit attributrix, quæ Aristoteli διανεμητικὴ, comes earum virtutum, quæ aliis hominibus utilitatem adferunt, ut liberalitatis, misericordiæ, providentiæ rectricis.

2. Quod vero idem Aristoteles ab expletrice ait respici proportionem simplicem, quam ἀριθμητικὴν vocat; ab attributrice autem comparatam, quam γεωμετρικὴν appellat, quæ sola apud Mathematicos * nomen habet proportionis; ex eorum genere est quæ sæpe locum habent, non semper: neque verò per se justitia expletrix ab attributrice differt tali proportionum usu, sed materia circa quam versatur, ut jam diximus. Itaque & contractus societatis

In res singulorum majus est dominium regis] Philo περὶ φυτουργίας. καὶ μὴν ἄργυρός τε καὶ χρυσὸς καὶ ὅσα ἄλλα κειμήλια παρὰ τοῖς ἀρχομένοις θησαυροφυλακεῖται τῶν ἡγεμόνων μᾶλλον ἢ τῶν ἐχόντων ἐστίν. *Certe argentum, aurum, & quæ pretiosa alia apud subditos custodiuntur, eorum qui regnant magis sunt quam possidentium.* Plinius Panegyrico: *cujus est quicquid est omnium, tantum ipse quantum omnes habent.* Et mox: *Ecquid Cæsar non suum videat?* Adde Sarisberiensem in Policratico lib. v, c. 1.

ἀξίαν] Cicero de Officiis 1: *Sed si contentio quædam & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum officii, principes sunt, patria, & parentes, quorum beneficiis maxime obligati sumus; proximi liberi, totaque domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium; deinceps bene convenientes propinqui, quibuscum etiam communis plerumque fortuna est: quamobrem necessaria præsidia vitæ debentur iis maxime, quos ante dixi. vita autem victusque communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam objurgationes in amicitiis vigent maxime.* vide quæ infra dicentur libro 11, capite vii. §. ix. & x. Seneca de Beneficiis libro iv, c. 11. ubi de testamentis agit: *Quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus.* ipsum locum vide. Adde Augustinum de Doctrina Christiana lib. 1, cap. xxviii, & xxix.

2. *Nomen habet proportionis*] Habitudinis comparationem vocat Cassiodorus. Est hujus proportionis, qua Justitia attributrix uti solet, non incommoda apud Homerum descriptio:

Ἐσθλὰ μὲν ἐσθλὸν ἔδωκε, χέρεια
δὲ χείρονι δῶκεν.

Præstanti dabat hic præstantia,
vilia vili.

3. Vitra

cietatis expletur proportione comparata, & si unus tantum aptus inveniatur ad munus publicum, non alia quam simplici commensione attributio fiet.

3. Neque magis verum est quod à nonnullis dicitur, attributricem versari circa res communes, expletricem circa res singulorum. Contra enim si quis de re sua legare velit, attributrice justitia uti solet: & civitas quæ de communi reddit, quod civium quidam in publicum impenderunt, nonnisi expletricis justitiæ officio fungitur. Recte hoc discrimen notatum à Cyri magistro: nam cum Cyrus puero minori minorem tunicam, sed alienam, attribuisset, & majori contra majorem, docuit eum magister: *ὅτι ὁπότε μὲν καθεσταθείη τοῦ ἁρμόττοντος κριτὴς, οὕτω δέοι ποιεῖν. ὁπότε δὲ κρῖναι δέοι ὁποτέρου ὁ χιτὼν εἴη, τοῦτο σκεπτέον τίς κτῆσις δικαία ἐστί. πότερα τὸν βίᾳ ἀφελόμενον ἔχειν, ἢ τὸν ποιησάμενον ἢ πριάμενον κτήσασθαι; Tunc quidem ubi constitutus esset arbitrator ejus quod cuique conveniret, ita agendum esse; at ubi judicandum esset utrius esset tunica, id spectandum * utra possessio justior, eumne rem habere qui vi abstulisset, an qui fecisset aut emisset.*

IX. 1. Est & * tertia juris significatio, quæ idem valet quod lex, quoties vox legis largissime sumitur, ut sit regula actuum moralium obligans ad id quod rectum est. Obligationem requirimus: nam consilia, & si qua sunt alia præscripta, honesta quidem, sed non obligantia, legis aut juris nomine non veniunt. Permissio autem proprie non actio est legis, sed actionis negatio, nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat ne impedimentum ponat. Diximus autem, ad rectum obligans, non simpliciter ad justum, quia * jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet. Attamen ab hoc jure, quod rectum est, laxius justum dicitur.

2. Juris ita accepti optima partitio est, quæ apud Aristotelem exstat, ut sit aliud jus naturale, aliud voluntarium, quod ille legitimum vocat, legis vocabulo strictius posito: interdum & τὸ ἐν τάξει, constitutum. Idem discrimen apud Hebræos reperire est, qui

3. *Utra possessio justior*] Vide eundem Xenophontem παιδείας secundo. Huc spectat lex per Mosem data: *non misereberis in judicio pauperis.* Exodi XXIII, 3. Levit. XIX, 15. Oportet enim, ut Philo ait, τὰ πράγματα ἀφελὼν τῆς τῶν δικαζομένων φαντασίας, *res abstrahere à litigatorum respectu.*

1. *Tertia juris significatio quæ idem valet quod lex*] Hoc sensu dixit Horatius:

Jura inventa metu injusti fateare necesse est.

Et alibi: *Jura neget sibi nata.*

Ubi Scholiastes: *legum sit contemtor.*

1. *Jus hac notione, non ad solius justitiæ, qualem exposuimus, sed & aliarum virtutum materiam pertinet*] Exemplum sit in Zaleuci lege, poenam irrogante ei qui contra Medici præceptum vinum bibisset.

 1. מצות

qui cum distincte loquuntur, jus naturale vocant * מצות, jus constitutum חקים, quorum illud δικαιώματα, hoc ἐντολὰς solent vertere Hellenistæ.

X. 1. * Jus naturale est dictatum rectæ rationis, indicans actui alicui, ex ejus convenientia aut disconvenientia cum ipsa natura rationali, inesse moralem turpitudinem, aut necessitatem moralem, ac consequenter ab auctore naturæ Deo talem actum aut vetari aut præcipi.

2. Actus de quibus tale exstat dictatum, debiti sunt aut illiciti per se, atque ideo à Deo necessario præcepti aut vetiti intelliguntur: qua nota distat hoc jus non ab humano tantum jure, sed & à divino voluntario, quod non ea præcipit aut vetat quæ per se ac suapte natura aut debita sunt aut illicita, sed vetando illicita, præcipiendo debita facit.

3. Ad juris autem naturalis intellectum, notandum est, quædam dici ejus juris non proprie, sed ut scholæ loqui amant, reductive, quibus jus naturale non repugnat, sicut justa modo diximus appellari ea quæ injustitia carent: interdum etiam per abusionem ea, quæ ratio honesta, aut oppositis meliora esse indicat, etsi non debita, solent dici juris naturalis.

4. Sciendum præterea, jus naturale non de iis tantum agere quæ citra voluntatem humanam existunt, sed de multis etiam quæ voluntatis humanæ actum consequuntur. Sic dominium, quale nunc in usu est, voluntas humana introduxit: at eo introducto nefas mihi esse id arripere te invito quod tui est dominii, ipsum indicat jus naturale; quare * furtum naturali jure prohibitum dixit Paulus

l. 1. D. de Furtis. l. Probrum D. de verb. signific.

2. מצות] משפט. Sic Maimonides libro III, ductoris dubitantium cap. XXVI.

1. *Jus naturale est dictatum rectæ rationis*] Philo libro, omnem virum bonum esse liberum. Νόμος δὲ ἀψευδὴς ὁ ὀρθὸς λόγος, οὐχ ὑπὸ τοῦ δεῖνος, ἢ τοῦ δεῖνος θνητοῦ φθαρτὸς ἐν χαρτιδίοις ἢ στήλαις ἄψυχος ἀψύχοις, ἀλλ' ὑπ' ἀθανάτου φύσεως ἄφθαρτος ἐν ἀθανάτῳ διανοίᾳ τυπωθείς. *Lex mentiri nescia est recta ratio, quæ lex, non ab hoc aut illo mortali mortalis, non in chartis aut columnis exanimis exanima, sed corrumpi nescia, quippe ab immortali natura insculpta in immortali intellectu.* Tertullianus de corona militis: *Quæres igitur Dei legem, habens communem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis.* M. Antoninus lib. II. τέλος λογικῶν ζώων, ἕπεσθαι τῷ τῆς πόλεως καὶ πολιτείας τῆς πρεσβυτάτης λόγῳ καὶ θεσμῷ. *Finis animantium ratione utentium, sequi legem ac normam civitatis ac reipublicæ omnium antiquissimæ.* Adde Ciceronis locum de Republica III, quem adducit Lactantius VI, 8. Præclara sunt quæ in hanc rem habet Chrysostomus XII, & XIII, de statuis. Nec spernenda quæ Thomas Secunda Secundæ LVII, 2. & Scotus III, dist. 37.

4. *Furtum naturali jure prohibitum*] Julianus, ὁ δεύτερος νόμος (post illum de Deo agnoscendo & colendo) ἱερὸς φύσει καὶ θεῖος, ὁ τῶν ἀλλοτρίων πάντη καὶ πάντως ἀπέχεσθαι κελεύων καὶ μήτε ἐν λόγῳ, μήτε ἐν ἔργῳ, μήτε ἐν αὐταῖς ταῖς λανθανούσαις τῆς ψυχῆς ἐνεργείαις ταῦτα ἐπιτρέπων συγχεῖν. *Lex altera & ipsa* suapte

Paulus Jurisconsultus, natura turpe Ulpianus, Deo displicere Euripides his in Helenæ versibus:

Namque odit ipse vim Deus: nec divites
Nos esse rapto, sed probe partis capit.
Spernenda, si non jure veniat, copia est.
Communis æther hominibus, tellus quoque,
In qua ampliare cuique sic fas est domum,
Vt ab alienis rebus ac vi temperet.

5. Est autem jus naturale adeo immutabile, ut ne à Deo quidem mutari queat. Quanquam enim immensa est Dei potentia, dici tamen quædam possunt ad quæ se illa non extendit; quia quæ ita dicuntur, dicuntur tantum, sensum autem qui rem exprimat nullum habent, sed sibi ipsis repugnant. Sicut ergo ut bis duo non sint quatuor ne à Deo quidem potest effici, ita ne hoc quidem, ut quod intrinseca ratione malum est malum non sit. Et hoc est quod significat Aristoteles, cum dicit: *ἔνια δ᾽ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος*. Nam ut esse rerum postquam sunt & qua sunt aliunde non pendet, ita & proprietates, quæ esse illud necessario consequuntur; talis autem est malitia quorundam actuum comparatorum ad naturam sana ratione utentem. Itaque & Deus ipse secundum hanc normam de se judicari patitur, ut videre est Gen. XVIII, 25. Esai. V. 3. Ezech. XVIII, 25. Jerem. II, 9. Mich. VI, 2. Rom. II, 6. III, 6.

6. Fit tamen interdum ut in his actibus, de quibus jus naturæ aliquid constituit, imago quædam mutationis fallat incautos, cum revera non jus naturæ mutetur, quod immutabile est, sed res, de qua jus naturæ constituit, quæque mutationem recipit. Exempli gratia: si creditor quod ei debeo acceptum ferat, jam solvere non teneor, non quia jus naturæ desierit præcipere solvendum quod debeo, sed quia quod debebam deberi desiit: ut enim recte in Epicteto Arrianus: *οὐκ ἀρκεῖ τὸ δεδανεῖσθαι πρὸς τὸ ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό*: *non sufficit ut debeatur pecunia datam esse mutuam, sed oportet ut & maneat adhuc indissoluta mutui obligatio.* Ita si quem Deus occidi præcipiat, si res alicujus auferri, non licitum fiet homicidium aut furtum, quæ voces vitium involvunt, sed non erit homicidium aut furtum quod vitæ & rerum supremo domino auctore fit.

7. Sunt & quædam juris naturalis non simpliciter, sed pro certo rerum statu: sic communis rerum usus naturalis fuit, quamdiu dominia introducta non erant; & jus suum per vim consequendi ante positas leges.

XI. 1. Dis-

suapte natura sancta atque divina ea est, quæ semper & ubique alienis abstineri jubet, neque vero aut verbo, aut facto, aut arcanis animi cogitationibus contra iri sinit. Cicero de Officiis III. ex Chrysippo: *In vita sibi quemque petere quod pertineat ad usum, non iniquum est: alteri surripere, jus non est.*

 1. ἀνθ:ώ-

XI. 1. Discrimen autem quod in Juris Romani libris exstat, ut jus immutabile aliud sit quod animantibus cum homine sit commune, quod arctiori significatu vocant jus naturæ, aliud hominum proprium, quod sæpe jus gentium nuncupant, usum vix ullum habet. nam juris proprie capax non est nisi natura præceptis utens generalibus, quod recte vidit Hesiodus:

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων:
Ιχθύσι γὰρ καὶ θηρσί, καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς
Εσθειν ἀλλήλους. ἐπεὶ ου δίκη ἐςὶ μετ' αὐτῶν.
* Ανθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Humano generi nam lex datur ab Iove summo:
Quippe feræ, pisces, avium genus altivolantum
Mutua se vertunt in pabula, juris egentes.
Iustitia at nobis, quæ res est optima, cessit.

In equis, in leonibus justitiam non dicimus, inquit Cicero de Officiis primo. Plutarchus in vita Catonis majoris, νόμῳ μὲν γὰρ καὶ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: *lege & justitia adversus homines tantum natura utimur.* Lactantius lib. v. *In omnibus enim videmus animalibus quæ sapientia carent conciliatricem sui esse naturam. Nocent enim aliis ut sibi prosint: nesciunt enim quia malum est nocere. Homo vero, quia scientiam boni & mali habet, abstinet se à nocendo etiam cum incommodo suo.* Polybius, cum narrasset quibus initiis primum convenissent homines, addit, * si quis in parentes aut beneficos injurius fuisset, fieri non potuisse quin id cæteri ægre ferrent, ratione addita: τοῦ γὰρ γένους τῶν ἀνθρώπων ταύτῃ διαφέροντος τῶν ἄλλων ζώων, ᾗ μόνοις αὐτοῖς μέτεστι νοῦ καὶ λογισμοῦ, φανερὸν ὡς οὐκ ἂν εἰκὸς παραδραμεῖν αὐτοὺς τὴν προειρημένην διαφοράν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀλλ' ἐπισημαίνεσθαι τὸ γινόμενον * καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι. *Quoniam enim humanum genus hoc aliis animan-*

Lib. VI.

1. ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην] Juvenalis Satyra XV:

venerabile soli
Sortiti ingenium divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum è cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communes Conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque, mutuus ut nos
Affectus petere auxilium & præstare juberet,
Dispersos trahere in populum, &c.

Chrysostomus ad VII. Rom. τὸν τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου λόγον οὐδὲ κινεῖν δεῖ ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ ἀναισθήτων.

Si quis in parentes injurius fuisset] Exemplum vide in Chamo, Gen. 9, 22. ubi pœna sequitur.

* Καὶ δυσαρεστεῖσθαι τοῖς παροῦσι] Chrysostomus XIII. de statuis, καὶ γὰρ τὸ συναγανακτεῖν τοῖς ὑβριζομένοις φυσικὸν ἅπαντες ἔχομεν. διόπερ τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἐχθροὶ γινόμεθα κἂν μηδὲν δεινὸν αὐτοὶ πεπονθότες. *Natura id habemus, ut indignationem nostram conjungamus cum iis qui male tractati sunt. illico enim injuriosis hominibus infensi sumus, etiamsi ad nos nulla*

animantibus distat, quod mente ac ratione utitur, omnino credibile non est tam alienum à natura sua actum ab ipsis dissimulatum iri, ut in aliis animantibus: sed quod factum est, revocatum iri ad animum cum offensæ significatione.

2. Quod * si quando brutis animantibus justitia tribuitur, id fit improprie * ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio. An verò actus ipse de quo jus naturæ constituit, sit nobis communis cum aliis animantibus, ut prolis educatio; an nobis proprius, ut Dei cultus, ad juris ipsam naturam nihil refert.

XII. 1. Esse autem aliquid juris naturalis probari solet tum ab eo quod prius est, tum ab eo quod posterius, quarum probandi rationum illa subtilior est, hæc popularior. A priori, si ostendatur rei alicujus convenientia aut disconvenientia necessaria cum natura rationali ac sociali: à posteriori verò, si non certissima fide, certe probabiliter admodum, juris naturalis esse colligitur id, quod apud omnes gentes, aut moratiores omnes tale esse creditur. Nam universalis effectus universalem requirit causam: talis autem existimationis causa vix ulla videtur esse posse præter sensum ipsum, communis qui dicitur.

2. Hesiodi est dictum à multis laudatum:

Φήμη δ' οὔ τις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥντινα πολλοὶ
Λαοὶ φημίζουσι.
Non etenim penitus vana est sententia, multi
Quam populi celebrant.

* *τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστά, quæ communiter ita videntur fida sunt*, ajebat Heraclitus statuens *λόγον τὸν ξυνὸν* optimum esse veritatis *κριτήριον.*

nulla pars injuriæ pervenit. Scholiastes ad Horatium Satyra III, lib. I. *Sensus aliter indignatur & animus cum audierit homicidium factum, aliter cum furtum.*

2. *Si quando brutis animantibus justitia tribuitur*] Divinationem quandam justitiæ in elephantis notat Plinius lib. VIII, cap. V. Idem libro X. narrat, aspidem fuisse quæ suum ipsa catulum necaret, quod is catulus hospitis filium interemisset.

Ex quadam in ipsis umbra rationis atque vestigio] Seneca de ira libro V. cap. III. feras ira carere dixit, sed pro ira habere impetum. *Muta animalia*, ait, *humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus.* Sic in bestiis non esse *κακίας* sed *ὡσανεὶ κακίας*, non vitia sed vitiorum simulacra dixit Origenes contra Celsum. *ὡς ἂν θυμοῦσθαι τὸν λέοντα, velut irasci leonem:* Peripatetici apud Porphyrium de non esu animantium tertio.

2. *Τὰ κοινῇ φαινόμενα πιστά*] Aristoteles Nicom. X, II. *ὃ γὰρ πᾶσι δοκεῖ τοῦτο εἶναί φαμεν, ὁ δ' ἀναιρῶν ταύτην τὴν πίστιν οὐ πάνυ πιστότερα ἐρεῖ. Quod omnibus ita videtur, id ita esse dicimus, qui vero hanc fidem velit tollere, nihilo ipse credibiliora dicet.* Seneca: *In tanta judiciorum diversitate referendam bene merentibus gratiam omnes uno tibi, quod ajunt, ore affirmabunt.* Quintilianus: *Consuetudinem sermonis vocabo consensum eruditorum, sicut vivendi, consensum bonorum.* Josephus antiquæ historiæ XVI: *ἔθεσι μὲν γὰρ οὐδὲν ἴσως γένος ὃ τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ χρῆται. καὶ πόλεις ἰσθ' ὅτε πολλὰς γινομένας τὰς διαφορὰς*

πιθανόν. Aristoteles: κράτιστον πάντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογοῦντας τοῖς ῥηθησομένοις: *potentissima probatio est, si in id quod dicimus omnes consentiant.* Et Cicero: *In re consensio omnium gentium*
1 Tusc. Ep. 117. *jus naturæ putanda est.* Seneca: *Argumentum veritatis est aliquid omnibus videri.* Quintilianus: *Pro certis habemus ea in quæ communi opinione consensum est.* Non frustra autem dixi gentes moratiores: nam, ut recte notat Porphyrius, * τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται, ἐξ ὧν οὐ δεῖ τοὺς εὐγνώμονας τῆς ἀνθρωπίνης καταψηφίζεσθαι φύσεως: *quædam nationes efferatæ sunt, & facta inhumana, ex quibus non oportet ab æquis judicibus æstimatione facta humanæ naturæ convitium fieri.* Andronicus Rhodius: παρ' ἀνθρώποις τοῖς τε ὀρθὴν καὶ ὑγιαῖς ἔχουσι τὴν διάνοιαν ἀκίνητον, ὃ φυσικὸν λέγεται. εἰ δὲ τοῖς νοσοῦσι τὰς φρένας καὶ διεστραμμένοις οὐ δοκεῖ δίκαιον, οὐδὲν διαφέρει. οὐδὲ γὰρ ὁ λέγων τὸ μέλι γλυκὺ εἶναι ψεύδεται, διότι τοῖς νοσοῦσιν οὐ τοιοῦτον δοκεῖ. *Apud homines recta sanaque mente præditos immutabile est jus illud naturæ quod dicitur. Quod si his, qui morbido distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur qui mel dulce esse dicit, ideo quod ægrotis aliter videatur.* A quibus non abit Plutarchi illud in vita Pompeji: φύσει μὲν ἄνθρωπος οὔτε γέγονεν, οὔτ'

διαφορᾶς τὸ δίκαιον δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως ἐπιτήδειον, λυσιτελέστατον ὂν Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ὃ πλεῖστον οἱ παρ' ἡμῖν νόμοι λόγον ἔχοντες, ἅπαντας ἡμᾶς, εἰ καθαρῶς ἐμμένοιμεν αὐτοῖς, εὔνους καὶ φίλους ἀποφαίνονται. διὸ καὶ ταῦτα παρ' ἐκείνων ἡμῖν ἀπαιτητέον καὶ δεῖ οὐκ ἐν διαφορᾷ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡγεῖσθαι τὸ ἀλλότριον, ἀλλ' ἐν τῷ πρὸς καλοκἀγαθίαν ἐπιτηδείως ἔχειν. τοῦτο γὰρ κοινὸν ἅπασι καὶ μόνον ἱκανὸν διασώζειν τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον. *Moribus gens nulla est quæ iisdem tota utatur, sæpe oppidatim discrepatur plurimum. At jus ipsum omnibus æqualiter hominibus expedit, tam barbaris utile quam Græcis, cujus quidem rationem habentes maximam, quæ apud nos sunt leges, faciunt nos, eas pure modo observemus, cunctis hominibus benevolos & amicos. Talia sunt quæ exigi à legibus par est. Neque illas aversari à se alienas arbitrari debent alii, in eo quod institutis differunt, sed id potius spectandum an ad virtutem ac probitatem sint accommodatæ. Hoc enim ad omnes communiter pertinet, solumque per se sufficit ad tutandam hominum vitam.* Tertullianus præscriptione adversus hæreticos: *Quod apud multos unum invenitur, non est erratum sed traditum.*

Τινὰ τῶν ἐθνῶν ἐξηγρίωται] Justinus colloquio cum Tryphone: ἀλλ' ὅσοι ὑπὸ ἀκαθάρτου πνεύματος ἐμπεφορημένοι, καὶ ὑπὸ φαύλης ἀνατροφῆς, καὶ ἐθῶν φαύλων, καὶ νόμων πονηρῶν διαφθαρέντες τὰς φυσικὰς ἐννοίας ἀπόλλυσιν. *Exceptis illis qui ab impuris spiritibus abrepti, & per malam educationem, instituta prava & leges iniquas corrupti, naturales notiones perdiderunt.* Philo libro Omnem bonum esse liberum: διὸ καὶ θαυμάσαι ἄν τις τῆς ἀμβλυωπίας τοὺς τρανὰς οὕτω πραγμάτων ἰδιότητας μὴ συνορῶντας: *merito igitur miretur quis, tantam illis offusam caliginem, ut tam claras rerum proprietates non videant.* Chrysostomus oratione, Christum Deum esse, μὴ τοίνυν ἀπὸ τῶν διεφθαρμένων τὰς γνώμας, τὰς κρίσεις ποιῶ τῶν πραγμάτων. *Ne ergo rerum dijudicationem ab illis mutuare quibus corruptus est animus.*

ζῶον

οὔτ' ἔστιν ἀνήμερον ζῶον· οὐδ' ἄμικτον. ἀλλ' ἐξίσταται τῇ παρὰ τὴν φύσιν χρώμενος, ἔθεσι δὲ καὶ τόπων καὶ βίου μεταβολαῖς ἐξημεροῦται. natura quidem nullus hominum aut est aut fuit ferum atque insociabile animal, sed efferatur ubi extra naturæ modum peccare assuescit, rursumque alia consuetudine, vitæque & locorum mutatione redit ad mansuetudinem. Aristoteles descriptionem hominis, ex eo quod ipsi proprium est, hanc facit: *ἄνθρωπος, * ζῶον ἥμερον φύσει: homo animal est suapte natura mansuetum.* Idem alibi: *δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις: quid naturale sit spectandum in his quæ bene secundum naturam se habent, non in depravatis.* Top. v. 2. Pol. I. v.

XIII. Alteram juris speciem esse diximus jus voluntarium, quod ex voluntate originem ducit: estque vel humanum vel divinum.

XIV. 1. Ab humano incipiemus, quia id pluribus innotuit. Est ergo hoc vel civile, vel latius patens, vel arctius. Civile est quod à potestate civili proficiscitur. Potestas civilis est, qui civitati præest. Est autem civitas cœtus perfectus liberorum hominum, juris fruendi & communis utilitatis causa sociatus. Jus arctius patens & ab ipsa potestate civili non veniens, quanquam ei subditum, varium est, præcepta patria, dominica, & si qua sunt similia in se continens. Latius autem patens est jus gentium, id est quod Gentium omnium * aut multarum voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix ullum jus reperitur extra jus naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet, omnibus gentibus commune. Imo sæpe in una parte orbis terrarum est jus gentium quod alibi non est, ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus.

2. Probatur autem hoc jus gentium pari modo quo jus non scriptum civile, usu continuo & testimonio peritorum. Est enim hoc jus, ut recte notat Dio Chrysostomus, *εὕρημα βίου καὶ χρόνου, repertum temporis & usus.* Atque in eam rem maximum nobis usum præbent illustres annalium conditores.

XV. 1. Jus voluntarium divinum quod sit, satis ex ipso vocum sono

ζῶον ἥμερον φύσει] Idem dicit Chrysostomus XI. de Statuis. Latius id explicat Philo decalogo: *ἀγελαστικὸν γὰρ καὶ συνόμον ζῶον τὸ ἡμερώτατον ἡ φύσις γεννήσασα πρὸς ὁμόνοιαν καὶ κοινωνίαν ἐκάλεσε, λόγον δοῦσα συναγωγὸν εἰς ἁρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἠθῶν. Quod animantium esse debebat mansuetissimum, idem natura fecit gregale & cœtus appetens, & ad concordiam societatemque vocavit, sermonem etiam præbens qui ingenia attemperando & ad concentum perducendo conciliaret.* Idem de Mundi immortalitate: *ἡμερώτατον γὰρ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, λόγον δωρησαμένης φύσεως αὐτῷ γέρας, ᾧ καὶ τὰ ἐξηγριωμένα πάθη κατεπᾴδεται καὶ τιθασσεύεται. Mansuetissimum animantium homo est, ut cui natura pro munere sermonem dederit, quo affectus quantumvis efferati velut incantando cicurantur.*

1. *Aut multarum*] Vasquius II. Controvers. LIV, 4.

1: *Dicebat*

sono intelligimus: id nimirum, quod ex voluntate divina ortum habet: quo discrimine à jure naturali, quod item divinum dici posse diximus, internoscitur. In hoc jure locum habere potest, quod nimium indistincte * dicebat Anaxarchus apud Plutarchum in Alexandro: non ideo id Deum velle, quia justum est, sed justum esse, id est jure debitum, quia Deus voluit.

2. Hoc autem jus aut datum est humano generi, aut populo uni. Humano generi ter jus datum à Deo reperimus: statim post hominem conditum, iterum in reparatione humani generis post diluvium, postremo in sublimiori reparatione per Christum. Tria hæc jura haud dubie omnes homines obligant, ex quo quantum satis est ad eorum notitiam pervenerunt.

XVI. 1. Ex omnibus populis unus est, cui peculiariter Deus jura dare dignatus est, populus scilicet Hebræus, quem sic alloquitur Moses Deut. IV, 7. *Quæ gens tam magna, cui Dei propinqui sicut dominus Deus noster ad omnia vota quæ ei facimus? quæ gens tam magna, cui sint constitutiones & jura æqua, qualis est lex hæc tota, quam ego hodie coram vobis propono?* Psalmographus Psalmo CXLVII; *Indicat Deus verba sua Iacobo, constitutiones ac jura sua Israëli: non ita fecit genti ulli; ideo jura ista non noverunt.*

2. Nec dubitandum, quin fallantur Judæorum illi (quos inter Tryphon in disputatione cum Justino) qui existimant etiam alienigenis, si salvi esse vellent, subeundum fuisse legis Hebraicæ jugum. Neque enim eos obligat lex quibus data non est. At * quibus data sit lex, ipsa loquitur: *Audi Israël.* & passim fœdus cum ipsis ictum, ipsi in peculiarem Dei populum adsciti dicuntur, quod verum esse agnoscit & ex loco Deuteron. XXXIII, 4. probat Maimonides.

3. Quin inter ipsos Hebræos vixerunt semper aliqui exteri homines *εὐσεβεῖς καὶ σεβόμενοι τὸν Θεόν*, qualis Syrophœnissa Matth. XV, 22. qualis ille Cornelius Actor. X, 2. *τῶν σεβομένων Ἑλλήνων*, Actor. XVIII, 4. Hebraice חסידי אומות pii ex gentibus: ut legitur * titulo Thalmudico de Rege. Talis qui est, in lege dicitur בן-נכר Levit. XXII, 25. גר ותושב Levit. XXV, 47. ubi Chaldæus dixit, * incolam incircumcisum. Hi, ut narrant ipsi Hebræorum magistri,

1. *Dicebat Anaxarchus*] Est apud Plutarchum Alexandro.

2. *Quibus data sit lex, ipsa loquitur: Audi Israël*] Ita sentit & Moyses Maimonides, & probat sententiam suam ex Deut. XXXIII, 4.

3. *Titulo Thalmudico de rege*] Et titulo de Synedrio cap. XI.

Incolam incircumcisum] De tali agitur & Exodi XII, 45. A quo distinguitur proselytus, id est circumcisus advena, ut ostendit collatio loci Num. IX, 14. De piis illis incircumcisis multa habet Maimonides libro de Idololatria c. X, §. 6. Idem in commentario ad Misnajoth, & alibi sæpe, pios illos ex gentibus participes ait futuros bonorum futuri sæculi. Chrysostomus ad Romanos cap. II. *ποῖον Ἰουδαῖον ἐνταῦθά φησιν, ἢ περὶ ποίων Ἑλλήνων διαλέγεται; τοὺς πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. εἶπε γὰρ εἰς*

ſtri, leges Adamo & Noæ datas ſervare tenebantur, abſtinere ab idolis & ſanguine, & aliis quæ infra ſuo loco memorabuntur, at non item leges proprias Iſraëlitarum. Itaque cum Iſraëlitis non liceret veſci carne beſtiæ quæ fato ſuo periiſſet, peregrinis tamen inter ipſos viventibus id licebat, Deuter. XIV, 21. Niſi quod quibusdam legibus ſpecialiter expreſſum eſt, ut incolæ iis non minus quam indigenæ teneantur.

4. Extraneis etiam, qui aliunde advenirent, neque inſtitutis Hebraicis ſubjicerentur, in templo Hieroſolymitano licuit Deum adorare, & victimas offerre, * ſtantibus tamen in loco peculiari ac ſeparato à ſtatione Iſraëlitarum, 1 Reg. qui Latinis III Reg. VIII, 41. II Macc. III, 35. Johan. XII, 20. Actor. VIII, 27. * Neque Eliſæus Naamani Syro, neque Jonas Ninivitis, neque Daniel Nabuchodonoſoro, neque Prophetæ alii Tyriis, Moabitis, Ægyptiis, ad quos ſcribunt, unquam ſignificarunt opus ipſis eſſe ut Moſis legem ſuſciperent.

5. Quod de tota lege Moſis dixi, idem & de circumciſione, quæ legis quaſi introitus erat, dictum volo. Hoc tantum intereſt, quod lege Moſis Iſraëlitæ ſoli tenebantur, circumciſionis autem lege tota Abrahami poſteritas: unde Idumæos à Judæis coactos circumciſionem ſuſcipere in hiſtoriis Hebræorum & Græcorum legimus. Quare qui populi extra Iſraëlitas circumciſi ſunt (ſunt autem complures, quorum Herodotus, Strabo, Philo, Juſtinus, Origenes, Clemens Alexan-

γὰρ εἰς τοὺς τῆς χάριτος ἔφθασε χρόνους ὁ λόγος: *quem Judæum hic indicat, & de quibus Græcis diſſerit? de iis qui ante Chriſti adventum fuere: nondum enim ad Gratiæ tempora perducta eſt oratio.* Deinde: Ἕλληνας δὲ ἐνταῦθά φησιν, οὐ τοὺς εἰδωλολατροῦντας, ἀλλὰ τοὺς θεοσεβεῖς, τοὺς τῷ φυσικῷ πειθομένους λόγῳ, τοὺς πλὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν συντελοῦντα διατηροῦντας. Exemplaque dat in Melchiſedeco, Joho, Ninivitis, Cornelio. mox: Ἕλληνα δὲ πάλιν οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἐνάρετον καὶ τῶν νομικῶν παρατηρήσεων ἀπηλλαγμένον φησί. *Græcos hic dicit, non idolorum cultores, ſed in Deum pios, naturali rationi obſequentes, qui, præter Judaica inſtituta, cuncta quæ ad pietatem facerent ſervabant. Et Græcum rurſum vocat, non cultorem idolorum, ſed pium, virtute præditum, à legis vero ritibus liberum.* Eundem in ſenſum trahit illud, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, *lege ſolutis ut lege ſolutus.* & oratione XII. de Statuis: Ἕλληνα ἐνταῦθα καλεῖ οὐ τὸν εἰδωλολάτρην, ἀλλὰ τὸν προσκυνοῦντα μὲν τὸν θεὸν μόνον, οὐκ ἐνδεδεμένον δὲ τῇ τῶν Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων ἀνάγκῃ, σαββατισμοῖς λέγω καὶ περιτομῇ καὶ καθαρισμοῖς διαφόροις, ἀλλὰ φιλοσοφίαν ἅπασαν καὶ εὐσέβειαν ἐνδεικνύμενον. *Græcum hic appellat, non idolis deditum, ſed unius Dei invocatorem, talem tamen qui Judaicorum rituum neceſſitati alligatus non ſit, ſabbatorum puta obſervationibus, circumciſioni, variis ablutionibus, interim qui in omnibus ſapientiæ ſtudium pietatemque oſtendat.*

4. *Stantibus in loco peculiari*] vide Joſephum ubi Templi Salomonis hiſtoria tractatur.

Neque Eliſæus Naamani Syro] Idem ſentit Hilarius ad Matth. XII.

5. *Hiero-*

Alexandrinus, Epiphanius, * Hieronymus, meminerunt) eos credibile est ab Ismaële, aut ab Esauo, aut * ex Cethuræ posteris venisse.

6. Cæterum in aliis omnibus locum habebat Pauli illud, Rom. II, 14. *Cum gentes quæ legem non habent,* * *natura suapte* (id est moribus ex primævo fonte manantibus: nisi quis malit illud *natura* referre ad præcedentia, ut opponantur Gentes Judæis, quibus statim natis lex instillabatur) *faciunt ea quæ legis sunt; isti legem non habentes sibi sunt lex: ut qui ostendant ipsum opus legis mentibus suis inscriptum, simul testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus sese mutuo accusantibus, aut etiam excusantibus.* Et illud ibidem 26. *Si præputium* (id est præputiatus homo) *observet mandatum legis, nonne præputium illius pro circumcisione reputabitur?* Bene ergo in Josephi historia Ananias Judæus Izaten Adiabenum (Ezaten hunc Tacitus vocat) docebat * etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse. Nam quod extranei multi circumcisi sunt, & per circumcisionem legi se obligarunt, (ut explicat Paulus Gal. v, 3.) id fecerunt partim ut jus civitatis adipiscerentur (nam proselyti, qui Hebræis גרי צדק hospites justitiæ * pari jure erant cum Israëlitis, Num. XV,) * partim ut earum promissionum essent participes, quæ non communes humano generi, sed Hebræo populo erant peculiares: quanquam non negem posterioribus sæculis accessisse etiam in nonnullis pravam opinionem, quasi extra Judaismum salus non esset.

Antiq. lib. XX. c. 2.

7. Hinc colligimus, nulla parte legis Hebrææ, qua lex est proprie, nos obligari; quia obligatio extra jus naturæ venit ex voluntate

5. *Hieronymus*] Addi potest Theodoretus.

Ex Cethuræ posteris] Ex his orti videntur Æthiopum illi, quos circumcisis annumerat Herodotus: Homeritas illos vocat Epiphanius.

6. *Natura suapte*] Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς, *collectionibus naturalibus* ait Chrysostomus. Idem mox: διὰ τοῦτο γάρ, φησιν, εἰσὶ θαυμαστοὶ ὅτι νόμου οὐκ ἐδεήθησαν. *Ob hoc, inquit, admirandi sunt quod lege opus non habuerint.* Item: ἀρκεῖ ἀντὶ τοῦ νόμου τὸ συνειδὸς καὶ λογισμός: *Sufficit pro lege conscientia & rationis usus.* Tertullianus adversus Judæos: *Ante legem Moysis scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur, & a patribus custodiebatur.* Non longe hinc abit Isocrateum illud: δεῖ τοὺς εὖ πολιτευομένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον; *Qui bona republica frui velint, ii debent non literis implere porticus, sed in animis quod justum est ferre.*

Etiam citra circumcisionem Deum recte coli & propitium haberi posse] Ipse Tryphon, de rigore remittens, Justino sic ait: μένοντί σοι ἐν ἐκείνῳ τῷ φιλοσοφίας τρόπῳ ἐλπὶς ὑπελείπετο ἀμείνονος μοίρας: *si in illa philosophandi ratione mansisses, erat tibi reliqua spes aliqua status melioris.*

Pari jure erant cum Israëlitis] Justinus colloquio cum Tryphone: προσήλυτος περιτεμνόμενος, εἰ τῷ λαῷ προσκεχώρηκεν, ἐστὶν ὡς αὐτόχθων. *Proselytus qui circumcisus populo se aggregavit, par est indigenæ.*

Partim ut earum promissionum essent participes] Et ob id ad Paschalis ritus communionem admittebantur.

2. *De*

luntate legem ferentis. Deum autem voluisse ut alii quam Israëlitæ ista lege tenerentur, nullo indicio potest deprehendi. Non igitur, nos quod attinet, probanda est ulla legis abrogatio: nam nec abrogari potuit eorum respectu quos nunquam obstrinxit. Sed ab Israëlitis ablata est obligatio, quoad ritualia quidem, statim postquam lex Euangelii cœpit promulgari; quod Apostolorum principi clare fuit revelatum, Act. x, 15. quoad cætera vero, postquam populus ille per excidium urbis & desolationem præcisam sine spe restitutionis populus esse desiit.

8. Nos vero alienigenæ non id Christi adventu consecuti sumus ut Mosis lege non teneremur, sed ut qui antea spem tantum satis obscuram in Dei bonitate positam habere poteramus, nunc diserto fœdere fulciamur, utque in unam ecclesiam coalescere possimus cum Hebræis filiis Patriarcharum, sublata ipsorum lege, quo velut interscpimento à nobis distinebantur. Ephes. II, 14.

XVII. 1. Cum ergo directam obligationem lex per Mosem data in nos inducere non possit, ut jam ostendimus, videamus ecquem alium usum habere possit, tum in hac de jure belli, tum in similibus aliis quæstionibus. Id enim scire ad multa refert.

2. Primum ergo ostendit lex Hebræa, id quod ea lege præcipitur non esse contra jus naturæ. Nam cum jus naturæ, ut ante diximus, sit perpetuum atque immutabile, non potuit à Deo, qui injustus nunquam est, quicquam adversus id jus præcipi. Adde quod lex Mosis vocatur immaculata & recta, Psalm. XIX, qui Latinis XVIII, 8. & Apostolo Paulo sancta, justa, bona, Rom. VII, 12. I.

De præceptis loquor: nam de permissis distinctius agendum est: permissio enim quæ lege fit (nam quæ nudi est facti, & impedimenti remotionem significat, huc non pertinet) aut plena est, quæ jus dat ad aliquid omnino licite agendum, aut minor plena, quæ tantum impunitatem dat apud homines, & jus ne quis alius impedire licite possit. Ex prioris generis permissione non minus quam ex præcepto sequitur id de quo lex agit contra jus naturæ non esse. * De posteriori genere aliter se res habet. Sed raro locum habet hæc collectio: quia cum permittentia verba sint ambigua, magis ex jure naturæ interpretari nos convenit utrius generis sit permissio, quam ex permissionis modo ad jus naturæ argumentando procedere.

3. Huic primæ observationi affinis est altera, licere nunc his II. qui imperium inter Christianos obtinent, leges ferre ejus sensus cujus sunt leges per Mosem datæ, nisi si quæ sint leges, quarum tota substantia ad tempus Christi exspectati & Euangelii nondum revelati

2. *De posteriori genere aliter se res habet*] Vide Chrysostomum ad finem VII. ad Romanos.

revelati pertineat, aut nisi Christus ipse contrarium aut in genere aut in specie constituerit: nam his tribus causis demptis nulla potest alia excogitari, cur quod olim Mosis lege fuit constitutum, nunc sit extra ea quæ licent.

III. 4. Tertia observatio hæc sit: quicquid ad eas virtutes pertinens quas Christus à suis discipulis exigit, lege Mosis præceptum est, * id nunc etiam, si non & amplius, à Christianis præstandum. Fundamentum hujus observationis est, quod quæ virtutes à Christianis exiguntur, ut humilitas, patientia, dilectio, exiguntur * in majore gradu quam statu legis Hebraicæ exigebantur: idque merito; quia etiam promissiones cœlestes in Euangelio multo clarius proponuntur. Hinc lex vetus comparatione Euangelii dicitur fuisse nec perfecta, nec ἄμεμπτος, Heb. VII, 19. VIII, 7. & legis finis dicitur Christus, Rom. X, 5. lex autem manuductrix ad Christum, Gal. III, 25. Sic lex vetus de sabbato, & * altera de decimis, monstrant Christianos obligari, ne minus septima temporis parte ad cultum divinum, nec minus fructuum decima, in alimenta eorum, qui in sacris rebus occupantur, aut similes pios usus, seponant.

4. *Id nunc etiam; si non & amplius à Christianis præstandum*] Tertullianus de Pudicitia: *Libertas in Christo non fecit innocentiæ injuriam, manet lex tota pietatis, veritatis, constantiæ, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiæ, pudicitiæ.*

In majore gradu] Chrysostomus de Virginitate XCIV, μείζονα ἐπιδείκνυσθαι δεῖ τὴν ἀρετὴν, ὅτι πολλὴ ἡ τοῦ πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν καὶ μεγάλη ἡ τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡ δωρεά. *Major nunc virtus ostendenda est, quia multa nunc spiritus effusa est gratia, & ingens donum est Christi adventus.* Similia habet idem oratione, Esse ex neglectu vitia; & de jejuniis tertio; & ad Romanos VI, 14, & VII, 5. Adde Irenæum lib. IV, cap. XXVI. Scriptor Synopseos Sacræ Scripturæ, quæ inter opera est Athanasii, de capite quinto Matthæi agens, ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολὰς, *intensiora facit hic Christus legis præcepta.*

Et altera de decimis] Sic lege hac apud Christianos utitur Irenæus lib. IV, cap. XXXIV, & Chrysostomus sub finem capitis ultimi prioris ad Corinthios, & ad Ephesios II, 10.

CAPUT II.

An bellare unquam justum sit.

VI. *Ad*

VIsis Juris fontibus, ad primam ac generalissimam veniamus quæstionem, quæ hæc est, an bellum aliquod justum sit, sive an bellare unquam liceat.

1. Hæc autem ipsa quæstio, ut & aliæ quæ deinceps sequentur, ad jus naturæ primum exigenda est. M. Tullius Cicero tum tertio de Finibus, tum aliis in locis, ex Stoicorum libris erudite disserit, esse quædam prima naturæ, Græcis τὰ πρῶτα κατὰ φύσιν, quædam consequentia, sed quæ illis primis præferenda sint. Prima naturæ vocat, quod simulatque natum est animal, ipsum sibi conciliatur & commendatur ad se conservandum, atque ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur autem ab interitu iisque rebus, quæ interitum videantur afferre. Hinc etiam ait fieri, ut nemo sit, quin cum utrumvis liceat, aptas malit & integras omnes partes corporis, quam easdem usu imminutas aut detortas habere: primumque esse officium, ut se quis conservet in naturæ statu, deinceps ut ea teneat, quæ secundum naturam sint, pellatque contraria. *Gell. xiii c. v.*

2. At * post hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione, quæ corpore est potior, atque eam convenientiam in qua honestum sit propositum, pluris faciendam quam ad quæ sola primum animi appetitio ferebatur; quia prima naturæ commendent nos quidem rectæ rationi, * sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus. Hæc cum vera sint & ab omnibus, qui judicio sano sunt præditi, facile sine alia demonstratione assensum impetrent, sequitur in examinan-

Annotata ad Caput II.

2. *POst hæc cognita sequi notionem convenientiæ rerum cum ipsa ratione*] Seneca epistola CXXIV, *quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert, ita hominis bonum non est in homine, nisi cum in illo ratio perfecta est.*

Sed ipsa recta ratio carior nobis esse debeat, quam illa sint à quibus ad hanc venerimus] Seneca epistola LXXVI: *Id in quoque optimum est cui nascitur; quo censetur; in homine optimum quid est? Ratio.* vide & epistolam CXXI. & CXXVIII. Juvenalis Satyra XV:

melius nos
Zenonis præcepta movent: neque enim omnia, quædam
Pro vita facienda monent.

minando jure naturæ primum videndum quid illis naturæ initiis congruat, deinde veniendum ad illud, quod quanquam post oritur dignius tamen est, neque sumendum tantum, si detur, omni modo expetendum.

3. Hoc ipsum vero, quod honestum dicimus, pro materiæ diversitate, modo (ut ita dicam) in puncto consistit, ut si vel minimum inde abeas, ad vitium deflectas, modo liberius habet spatium, ita ut & fieri laudabiliter, & sine turpitudine omitti aut aliter fieri possit, ferme quomodo ab hoc esse ad hoc non esse statim fit transitus; at inter aliter adversa, ut album & nigrum, reperire est aliquid interpositum, sive mixtum, sive reductum utrinque. Et in hoc posteriori genere maxime occupari solent leges tum divinæ tum humanæ, id agendo, ut quod per se laudabile tantum erat, etiam deberi incipiat. Supra autem diximus, de jure naturæ cum quæritur, hoc quæri, an fieri aliquid possit non injuste: injustum autem id demum intelligi quod necessariam cum natura rationali ac sociali habet repugnantiam.

4. Inter prima naturæ nihil est quod bello repugnet, imo omnia potius ei favent. nam & finis belli, vitæ membrorumque conservatio, & rerum ad vitam utilium aut retentio aut acquisitio, illis primis naturæ maxime convenit, & vi ad eam rem si opus sit uti, nihil habet à primis naturæ dissentaneum, cum animantibus singulis vires ideo sint à natura attributæ, ut sibi tuendis juvandisque sufficiant. Xenophon, τὰ ζῶα ἐπίστανταί τινα μάχην ἕκαστα, οὐδὲ παρ᾽ ἑνὸς ἄλλου μαθόντα ἢ παρὰ τῆς φύσεως. *omnia animantium genera pugnam norunt aliquam, quam non aliunde quam à natura didicerunt.* In Halieuticôn fragmento est:

Omnibus hostem
Præsidiumque datum sentire & noscere teli
Vimque modumque sui.

Horatius dixerat:

Dente lupus, cornu taurus petit; unde, nisi intus
Monstratum?

Lucretius vero amplius:

Sentit enim vim quidque suam, qua possit abuti:
Cornua nota prius vitulo quam frontibus exstant.
* *Illis iratus petit atque infensus inurget.*

Quem

4. *Illis iratus petit atque infensus inurget*] Martialis:
Vituliusque inani fronte prurit ad pugnam.
Porphyrius tertio de non esu animalium: πρῶτον μὲν ἕκαστον οἶδεν εἴτε ἀσθενές ἐστιν εἴτε ἰσχυρόν, καὶ τὰ μὲν φυλάττεται, τοῖς δὲ χρῆται. ὡς πάρδαλις μὲν ὀδοῦσι. ὄνυξι δὲ λέων καὶ ὀδοῦσιν, ἵππος δὲ ὁπλῇ καὶ βοῦς κέρασι. *novit quodque animantium quæ pars sui infirma sit, quæ valida. illi cavet: hac nititur. ut dentibus pardalis, leo & unguibus & dentibus; equus ungula, bos cornibus.* Chrysostomus de Statuis undecimo: τὰ ἄλογα πάλιν ἐν τῷ σώ-

ματι

Quem sensum Galenus sic exprimit: φαίνεται γοῦν ἕκαστον ἐκείνῳ τῷ μορίῳ τοῦ σώματος ἀμυνόμενον ὃ τῶν ἄλλων ὑπερέχει. μόσχος μὲν κυρίττων πρὶν φῦσαι τὰ κέρατα. πῶλος δ' ἵππου λακτίζων, οὐδέπω στερεὰς ἔσχεν ταῖς ὁπλαῖς: ὥσπερ γε τὸ μὲν σκυλάκιον δάκνειν ἐπιχειρεῖν, κἂν μηδέπω κρατεροὺς ἔχῃ τοὺς ὀδόντας. *Videmus animantium quodque eo ad sui tutelam uti quo maxime valet. Nam & vitulus nondum enatis cornibus ea parte minatur, & equuleus nondum firmatis ungulis calcitrat, & catellus dentibus nondum robustis morsicat.* Idem Galenus de usu partium primo, hominem animal esse ait ad pacem bellumque natum; cui arma quidem agnata non sint, * sed apta armis parandis ac tractandis manus: qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus. Sic & Aristoteles de partibus animalium quarto, capite x. manum homini ait esse pro hasta, pro ense, & pro armis quibuslibet, quia omnia potest sumere ac tenere.

5. Recta autem ratio ac natura societatis, quæ secundo ac potiore loco ad examen vocanda est, non omnem vim inhibet, sed eam demum quæ societati repugnat, id est quæ jus alienum tollit. nam societas eo tendit ut suum cuique salvum sit communi ope ac conspiratione. Quod facile intelligi potest locum habiturum, etiamsi dominium (quod nunc ita vocamus) introductum non esset. nam vita, membra, libertas, sic quoque propria cuique essent, ac proinde non sine injuria ab alio impeterentur. sic & rebus in medio positis uti, & quantum natura desiderat eas absumere, jus esset occupantis: quod jus qui ei eriperet, faceret injuriam. Hoc ipsum autem nunc, postquam ex lege aut usu dominium formam suam accepit, multo intelligitur facilius: quod exprimam Tullii verbis: *Vt, si unumquodque membrum sensum suum haberet, ut posse putaret se* De offic. III.
valere

μασι τὰ ὅπλα ἔχει, οἷον ὁ βοῦς τὰ κέρατα, τοὺς ὀδόντας ὁ σῦς ὁ ἄγριος, τοὺς ὄνυχας ὁ λέων. ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν τῇ φύσει τοῦ σώματος τὰ ὅπλα κατέθετο ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἔξω τοῦ σώματος, δεικνὺς ὅτι ἥμερον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὅτι οὐκ ἀεί μοι τῶν ὅπλων τούτων χρεία. καὶ γὰρ πολλάκις μὲν αὐτὰ ἀποτίθημι, πολλάκις δὲ μεταχειρίζομαι. ἵν' οὖν ἐλεύθερος ὦ καὶ ἀπολελυμένος καὶ μὴ διηνεκῶς ἀναγκάζωμαι βαστάζειν τὰ ὅπλα, ἐποίησεν αὐτὰ κεχωρισμένα τῆς φύσεως εἶναι τῆς ἐμῆς. quæ postrema optime conveniunt cum iis quæ ex Galeno in contextu sequuntur. Hoc enim dicit: *Ratione quæ carent, arma in ipso habent corpore, ut bos cornua, dentes aper, ungues leo. At mihi non in corporis natura Deus arma posuit, sed extra corpus; hoc ipso ostendens mansuetum animal esse hominem, neque semper talium armorum mihi esse tempus. Nam telum sæpe depono, resumo interdum. Ut igitur liberior solutiorque sim, neque semper cogar portare arma, fecit ea sejuncta esse a mea natura.*

Sed apta armis parandis ac tractandis manus, qua etiam pro armis uti sponte sua nec aliunde id edoctos infantes videmus] Cassiodorus de anima: *Et quoniam neque cornu, neque dente, neque fuga (sicut alia animalia) corporis humani forma se prævalet vindicare; robustus illi thorax, brachiaque concessa sunt: ut illatam injuriam manu defenderet, & objectu corporis quasi quodam clypeo vindicaret.*

valere si proximi membri valetudinem ad se traduxisset, debilitari & interire totum corpus necesse est: sic, si unusquisque nostrum rapiat ad se commoda aliorum, detrahatque quod cuique possit, emolumenti sui gratia, societas hominum & communitas evertatur necesse est: nam sibi ut quisque malit quod ad usum vitæ pertineat quam alteri acquiri, concessum est non repugnante natura: illud natura non patitur, ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.

6. Non est ergo contra societatis naturam sibi prospicere, atque consulere, dum jus alienum non tollatur: ac proinde nec vis, quæ jus alterius non violat, injusta est: quod idem Cicero ita extulit: *Cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet superiore.* Idem alibi: *Quid est quod contra vim fieri sine vi possit?* Apud Ulpianum est: *Vim vi repellere licere Cassius scribit, idque jus natura comparatur; apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.* Ovidius dixerat:

Epist. Fam. XII. 3.
L. 1. §. vim vi. D. de vi & vi armata.

Armaque in armatos sumere jura sinunt.

II. 1. Id quod dicimus, non omne bellum juri naturæ adversari, probatur amplius ex sacra historia. Nam cum adversus Reges quatuor qui Sodoma diripuerant Abrahamus cum ministris ac federatis suis armatus victoriam reportasset, Deus per sacerdotem suum Melchisedecum factum ejus probavit. ita enim illi Melchisedecus: *Laus sit Deo altissimo, qui tradidit hostes tuos in manum tuam,* Gen. XIV, 20. At ceperat arma Abrahamus, ut ex historia apparet, sine speciali Dei mandatu: fretus igitur jure naturæ vir non sanctissimus tantum, sed & sapientissimus, etiam extraneorum Berosi atque Orphei testimonio. Historia septem populorum quos Israëlitis exscindendos Deus tradidit non utar: fuit enim ibi mandatum speciale ad exsequendam rem à Deo judicatam in populos maximorum criminum reos: unde hæc bella in sacris literis Dei bella proprie nominantur, quippe Dei jussu non humano arbitrio suscepta. Ad rem magis pertinet quod Amalecitas vim sibi inferentes Hebræi, ducibus Mose ac Josua, armis repulerunt. Exod. XVII. quod Deus ante factum non jusserat, post factum probavit.

2. Sed & leges generales ac perpetuas de modo gerendi belli Deus populo suo præscripsit, Deut. XX, 10. 15. eo ipso ostendens justum bellum etiam sine mandatu speciali suo esse posse. nam aperte ibidem causam septem populorum ab aliorum populorum causa distinguit: ac cum de justis causis belli suscipiendi nihil ibidem edicat, eo ipso ostendit eas naturaliter satis esse manifestas: qualis causa tuendorum finium in bello Jephtæ adversus Ammonitas, Jud. XI. violatorum legatorum in bello Davidis adversus eosdem, II Sam. X. Simul notandum quod dicit divinus ad Hebræos scriptor, Gedeonem, Baracum, Samsonem, Jephten, Davidem, Samuelem, atque alios per fidem debellasse regna, invaluisse in

bello,

bello, exercitus exterorum vertisse in fugam. XI, 33, 34: quo loco, ut istius dissertationis series docet, in fidei nomine includit persuasionem, qua id quod fit, Deo placere creditur. Sic & Davidem sapiens femina ait præliari Dei prælia, 1 Sam. XXV, 28. id est pia ac justa.

III. 1. Probatur idem quod dicimus omnium gentium ac præcipue sapientum consensione. De vi qua vita defenditur notus Ciceronis locus, ipsi naturæ testimonium perhibens: *Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus, ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus: ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, in tela aut latronum aut inimicorum incidisset,* * *omnis honesta ratio esset expediendæ salutis.* Idem: *Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacumque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent.* Cajus Jurisconsultus: *adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere.* Florentinus Jurisconsultus: *Iure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, jure fecisse existimetur.* Josephus: φύσεως γὰρ νόμος ἰσχυρὸς ἐν ἅπασι τὸ ζῆν ἐθέλειν, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς φανερῶς ἀφαιρουμένους ἡμᾶς τούτου πολεμίους ἡγούμεθα. *Est enim naturæ lex illa quæ in omnibus valet, ut velint vivere, idque ipsum est quapropter eos, qui vita manifeste nos volunt spoliare, hostes censemus.*

Pro Milone. — *L. Itaque D. ad l. Aquil. L. ut vim D. Just. & jure. De bello Ju. l. III. c. 25.*

2. Adeoque manifestam æquitatem hoc habet, ut in bestiis etiam, quæ juris non rem ipsam ut diximus, sed umbram habent quandam, distinguamus inter vim, quæ injuriam infert, & quæ propulsat. Nam cum dixisset Ulpianus, animal * quod sensu, id est rationis usu, caret, non posse injuriam fecisse, mox tamen subjungit, cum arietes vel boves commisissent, & alter alterum occidisset; Q. Mutio auctore distinguendum, ut si quidem is perisset qui aggressus erat, cessaret actio; si is qui non provocaverat, competeret actio. Cui explicando serviet illud Plinii: *Leonum feritas inter se non dimicat, serpentum morsus non petunt serpentes; sed si vis infera-*

L. I. D. si quad. paup. f. d. §. Ait. & §. Cum arietes. Adde Ex. XXI, 28.

1. *Omnis honesta ratio esset expediendæ salutis*] Seneca: *Tutela certissima ex proximo est, sibi quisque permissus est.* Quintilianus VII, cap. II: *Primum in omni genere debet esse defensio, quia natura potior est salus nostra, quam adversarii pernicies.* Bene ergo in Trachiniis Sophocles:

εἰ γὰρ ἐμφανῶς ἠμύνατο.
Ζεύς τ' ἂν συνέγνω σὺν δίκῃ χειρουμένῳ.
nam si ipse tutasset palam,
Veniam dedisse: jure pugnanti Deus.

vide & Wisigotthorum legem lib. VI, tit. 1, c. 6.

2. *Quod sensu, id est, rationis usu, caret*] Similem in modum Seneca de feris loquitur: *Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficii sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis evincit.* vide totum locum de beneficiis libro 1, cap. III, & compara quæ ad Præfationem ex Philone posuimus.

feratur, nulla est cui non sit ira, non sit anima injuriæ impatiens, & prompta, si noceat, ad se defendendum alacritas.

IV. 1. De jure naturali ergo, quod & gentium dici potest, satis constat eo bella non omnia improbari.

2. Jure autem gentium voluntario itidem non damnari bella satis nos docent historiæ; & omnium populorum leges ac mores. Imo * jure gentium introducta esse bella dixit Hermogenianus: quod paulo aliter quam vulgo accipi solet interpretandum censeo: nempe ut certa bellorum forma à jure gentium sit introducta, quam formam, quæ habeant bella, ea peculiares ex jure gentium effectus consequantur: unde distinctio nascitur, qua utendum nobis erit infra, in bellum solenne juris gentium, quod & justum, id est plenum, dicitur, & non solenne, quod tamen non ideo justum esse desinit, id est juri congruens. Nam aliis bellis, modo æqua subsit causa, jus gentium non adsistit quidem, sed nec resistit, ut infra latius explicabitur. *Jure gentium* (inquit Livius) *ita comparatum est, ut arma armis propulsentur.* Et Florentinus jus esse gentium ait, ut vim atque injuriam propulsemus, ut corpus nostrum tutemur.

l. Ex hoc jure. D. de just. & jure.

Lib. XLIII. l. ut vim. D. de just. & jure.

V. 1. De jure divino voluntario major est difficultas. Neque hic objiciat quisquam jus naturæ esse immutabile, ac proinde à Deo nihil in contrarium potuisse constitui: id enim verum est in iis, quæ jus naturæ vetat aut præcipit, non in iis, quæ jure naturæ licent tantum: nam quæ ejus sunt generis, cum proprie juris naturæ non sint, sed extra jus naturæ, & vetari possunt & præcipi.

2. Solet ergo primum à nonnullis contra bellum adferri lex data Noæ ejusque posteris: ubi Deus sic loquitur, Gen. IX, 5, 6: *Quinetiam sanguinem vestrum, id est animarum vestrarum, reposcam: ab omni bestia reposcam eum: atque etiam de manu hominis alterius, utpote fratris, reposcam hominis animam. Quisquis effuderit sanguinem hominis qui est in homine, sanguis ejus effundetur: quia hominem ad effigiem suam fecit Deus.* Hic ergo quidam illud, quod de reposcendo sanguine dicitur, generalissime intelligunt, & alterum de effundendo vicissim sanguine, comminationem esse volunt, non approbationem, quorum neutrum mihi se persuadet. Nam interdictum de sanguine non effundendo latius non patet, quam quod in lege est, *Non occides*, quod neque capitalibus suppliciis, neque bellis obstitisse manifestum est. Lex ergo tam hæc, quam illa, non tam novi aliquid constituit, quam jus naturæ prava consuetudine obliteratum declarat atque repetit; unde verba intelligenda sunt in eo sensu, qui vitium includit: sicut homicidii nomine non quamvis homi-

2. *Jure gentium introducta esse bella*] Scriptor vitarum illustrium in Themistocle: *Professus est Atheniensis suo consilio, quod communi jure gentium facere possent, Deos publicos suosque patrios ac penates, quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse.*

hominis cædem intelligimus, sed destinatam, & innocentis. Quod vero sequitur de sanguine vicissim effundendo, videtur mihi non factum nudum, sed jus continere.

3. Rem ita explico. Natura non iniquum est, ut quantum quisque fecit mali tantundem patiatur, juxta illud, quod * Rhadamanthi jus dicitur:

> Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο.
>
> *Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum.*

Seneca pater hanc sententiam sic retulit: *Iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitavit supplicio, excipit suo.* Ex hujus naturalis æquitatis sensu Cain parricidii sibi conscius dixerat, Gen. IV, 14. *qui inveniet me, interficiet me.* Sed Deus primis illis temporibus, aut ob hominum raritatem, aut quia paucis adhuc grassantibus minus opus erat exemplo, id quod naturaliter licitum videbatur edicto repressit, & contractum quidem ac commercium homicidæ desugi voluit, at vitam ei non eripi, quomodo & Plato in legibus constituit, & olim in Græcia usurpatum his versibus docet Euripides:

> Καλῶς ἔθεντο ταῦτα πατέρες οἱ πάλαι·
> Ἐς ὀμμάτων μὲν ὄψιν οὐκ εἴων περᾶν,
> Οὐδ' εἰς ἀπάντημ', ὅστις αἷμ' ἔχων κυροῖ.
> Φυγαῖσι δ' ὁσιοῦν, ἀνταποκτείνειν δὲ μή.
> *Quam bene parentum provida ætas statuerat:*
> *Vt cogeretur de via decedere*
> *Hominumque visu cæde patrata nocens,*
> *Fugaque lueret triste, non letho, scelus?*

Quo & illud pertinet Thucydidis: εἰκὸς τὸ πάλαι τῶν μεγίστων ἀδικημάτων, μαλακωτέρας κεῖσθαι αὐτὰς (τὰς ζημίας) παραβαινομένων δὲ τῷ χρόνῳ εἰς τὸν θάνατον αἱ πολλαὶ ἀνήκουσι. *Credibile est antiquitus quamvis gravium delictorum * leves fuisse pœnas: sed cum ea progressu temporis contemnerentur, ventum ad mortem.* Lactantius: *Adhuc enim videbatur nefas, quamvis malos, tamen homines, supplicio capitis afficere.* Lib. III. Lactant. lib. II.

4. Ab uno facto illustri sumta conjectura divinæ voluntatis in legem

3. *Rhadamanthi jus*] Apud Apollodorum lib. II: Νόμος Ῥαδαμάνθυος, ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα ἀθῷον εἶναι. *Lex Rhadamanthi, si quis se ultus sit de eo, qui prior vim intulerit, impune id ferat.*

Leves fuisse pœnas. Servius ad primum librum Æneidos: *Luetis, persolvetis. Et hic sermo à pecunia descendit: antiquorum enim pœnæ omnes pecuniariæ fuerunt.* Et ad librum secundum: *Expendere, tractum est à pecunia: nam apud majores pecuniarias pœnas constat fuisse, cum adhuc rudi ætate pecunia ponderaretur, quod ad capitis pœnam deinde usurpatum est.* Ad sextum: *Pendere, tractum est à pecuniaria damnatione.* Memorat Plinius historiæ naturalis lib. VII, cap. LVI: primum capitis judicium in Areopago esse actum.

 4. Ab

gem ivit, ita ut Lamechus quoque * simili facinore perpetrato impunitatem sibi ab hoc exemplo promiserit, Gen. IV, 24.

5. At cum jam ante diluvium gigantum ætate, promiscua invaluisset cædium licentia, instaurato post diluvium humano genere, ne mos idem invalesceret, severius occurrendum Deus censuit: & repressa prioris sæculi lenitate, quod natura non iniquum esse dictabat & ipse permisit, * ut insons esset qui homicidam occidisset. quod postea institutis judiciis summas ob causas ad judices solos restrictum est; ita tamen ut moris pristini vestigium manserit in jure ejus qui occisum sanguine proxime attingeret, etiam post Mosis legem, qua de re infra fusius agetur.

6. Magnum habemus auctorem nostræ interpretationis Abrahamum, qui cum legem Noæ datam non ignoraret, arma sumsit in reges quatuor, ut quæ plane crederet cum ea lege non pugnare. Sic & Moses Amalecitis populum oppugnantibus arma jussit opponi, naturæ scilicet jure usus: nam Deum de hac re speciatim consultum non apparet, Exod. XVII, 9. Adde jam quod capitalia supplicia nec in homicidas tantum, sed & in alios facinorosos usurpata apparet, non modo apud populos extraneos, sed apud ipsos piæ doctrinæ alumnos, Gen. XXXVIII, 24.

7. Nimirum conjectura divinæ voluntatis ipsa naturali ratione adjuvante à similibus ad similia processerat, ut quod in homicidam constitutum erat, in alios quoque eximie nocentes non iniquum videretur. Sunt enim quædam quæ vitæ æquiparantur, ut existimatio, pudor virginalis, fides matrimonii; aut sine quibus vita tuta esse non potest, ut imperii societatem continentis reverentia: adversum quæ qui faciunt, ii homicidis meliores non videntur.

8. Huc pertinet vetus, quæ ad Hebræos exstat, traditio, leges plures Noæ filiis datas à Deo, quæ non omnes à Mose narratæ sint, quia satis erat ad ipsius institutum eas postea in lege peculiari Hebræorum esse comprehensas. Sic adversus nuptias incestas legem veterem, quanquam à Mose suo loco non memoratam, exstitisse apparet Levit. XVIII. Inter ea autem quæ Noæ liberis Deus edixit hoc quoque ajunt fuisse, ut non homicidia tantum, sed & adulteria, & concubitus incesti, item violentæ rapinæ morte punirentur. Quod ipsum confirmant Jobi verba XXXI, 11.

9. Jam vero data per Mosem lex sanctionibus capitalibus rationes adjicit, quæ apud alios populos non minus quam apud Hebræum

4. *Simili facinore perpetrato*] aut potius, si quid simile perpetrasset: nam hunc sensum ferunt verba quæ apud Mosem.

5. *Ut insons esset qui homicidam occidisset*] Josephus: παραινῶ μὲν τῆς σφαγῆς ἀνθρωπίνης ἀπέχεσθαι καὶ καθαρεύειν φόνου καὶ δράσαντάς τι τοιοῦτο κολάζεσθαι. *Edico ut à cæde humana puræ habeantur manus: quod si quis cædem commiserit, pœnam ferat.*

2. *Ut*

bræum populum valent: ut Levit. XVIII, 24, 25, 27, 28. Psal. CI, 5. Prov. XX, 8. Et peculiariter de homicidio dicitur terra non posse expiari nisi sanguine homicidæ fuso, Num. XXXV. 31, 33. Præterea absurdum cogitatu est, Hebræo populo indultum, disciplinam & salutem publicam ac singulorum munire pœnis capitalibus, ac se bello tueri, cæteris autem regibus gentibusque idem eodem tempore non licuisse: neque tamen reges eos aut gentes unquam à prophetis admonitos, improbari à Deo usum capitalium suppliciorum ac bella omnia, sicut de aliis peccatis admoniti sæpe sunt.

10. Imo contra quis non credat, cum lex Mosis de judiciis expressam habuerit divinæ voluntatis imaginem, recte ac pie facturas fuisse nationes quæ inde sibi exemplum peterent? quod certe Græcos, Atticos præsertim, fecisse credibile est; Unde tanta in jure veteri Attico & quod inde sumtum est Romano XII tabularum cum legibus Hebræis similitudo est. Sufficere hæc videntur, ut appareat legem Noæ datam non eum habere sensum quem volunt qui bella omnia eo argumento impugnant.

VI. 1. Speciem majorem habent quæ ex Euangelio contra bellum adferuntur: in quibus examinandis non illud mihi sumam quod sumunt multi, in Euangelio extra præcepta credendi & sacramentorum nihil esse quod non sit juris naturalis; id enim, quo sensu à plerisque sumitur, verum non puto.

2. Illud libens agnosco, nihil nobis in Euangelio præcipi quod non naturalem habeat honestatem: sed non ulterius nos obligari legibus Christi quam ad ea ad quæ jus naturæ per se obligat, cur concedam non video. Et qui aliter sentiunt mirum quam sudent, ut probent quæ Euangelio vetantur ipso jure naturæ esse illicita, * ut concubinatum, divortium, matrimonium cum pluribus feminis. Sunt quidem hæc ejusmodi ut eis abstinere honestius esse dictet ipsa ratio; at non talia ut absque lege divina nefas in illis appareat. Ad illud vero quod Christiana lex præcipit, ut alii pro aliis mortis periculo nos objiciamus, 1 Joh. III, 16. quis dicat ipso naturæ jure nos obligari? Justini dictum est: τὸ κατὰ φύσιν βιοῦν οὐδέπω πεπιστευκότος ἐστίν: * *secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit.*

3. Sed ne illos quidem sequar qui aliud sibi sumunt non exiguum, Christum scilicet in tradendis præceptis quæ extant Matthæi V, & deinceps, interpretem tantum agere legis per Mosem datæ. Aliud enim sonant verba toties repetita, *Audistis dictum fuisse veteribus: Ego vero dico vobis:* quæ oppositio, sed & Syriaca & aliæ versiones ostendunt, illud *veteribus* significare ad veteres, non à veteribus; ut

2. *Ut concubinatum, divortium,*] Spectat huc illud Hieronymi: *Aliæ sunt leges Cæsaris, aliæ Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit.*

Secundum naturam vivere ejus est qui nondum credidit] Locus Justini est ad Zenam: idemque sensus apud Origenem in excerptis illis, quæ Philocalia dicuntur.

 3. Puta

ut *vobis*, est ad vos, non à vobis. Veteres autem illi non alii fuerunt, quam qui Mosis tempore vivebant; nam quæ ut veteribus dicta recitantur, non legisperitorum sunt, sed Mosis, aut verbo tenus, aut sensu: *Non occides*, Exod. xx, 30. *Quisquis occiderit tenebitur judicio*, Levit. xxi. 21. Num. xxxv, 16, 17, 30. *Non mœchaberis*, Exod. xx, 30. *Quisquis dimiserit uxorem, det ei libellum divortii*, Deut. xxiv, 1. *Non pejerabis, sed reddes Domino, quæ juraveris*. Exod. xx, 7. Num. xxx, 2. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (supple, reposcere liceat in judicio) Levit. xxxiv, 20. Deuteron. xix, 21. *Diliges proximum tuum* (id est Israëlitam) Levit. xix, 18, & *odio habebis inimicum tuum*, * puta septem populos quibuscum amicitiam colere quorumque misereri vetantur, Exod. xxxiv, 11. Deut. vii, 1. His addendi Amalecitæ, in quos Hebræi jubentur bellum habere implacabile, Exod. xxvii, 19. Deut. xxv, 19.

4. Sed ad intelligentiam verborum Christi omnino notandum, legem per Mosem datam dupliciter accipi: aut secundum id quod commune habet cum aliis legibus, quæ ab hominibus condi solent, quatenus scilicet graviora delicta pœnarum aspectabilium formidine coërcet, Hebr. ii, 2. & populum Hebræum hac ratione in statu civilis societatis continet, quo sensu dicitur νόμος ἐντολῆς σαρκικῆς, Hebr. vii, 13. & lex factorum, Rom. iii, 27: aut secundum id quod legis divinæ est proprium, quatenus scilicet etiam mentis requirit puritatem, & actus aliquos, qui sine temporali pœna omitti possunt: quo sensu vocatur νόμος πνευματικὸς, Rom. vii, 14. exhilarans animum, Psalm. xix, qui Latinis xviii, 9. Legis periti & Pharisæi, priore illa parte contenti, secundam, quæ prior est, insuper habebant, neque inculcabant populo: quod verum esse non ex nostris duntaxat libris, sed ex Josepho quoque & magistris Hebræorum ostendi potest.

5. Sed etiam secundam hanc partem quod attinet, sciendum est, virtutes, quæ à Christianis exiguntur, etiam Hebræis aut commendari, aut præcipi, sed * non præcipi in eo gradu ac latitudine, quo Chri-

3. *Puta septem populos*] In hos odium lege permitti, ait illustrissimus Abarbanel ad Deut. xxiii, 21.

5. *Non præcipi in eo gradu ac latitudine*] Quædam huc pertinentia vide in notatis supra ad finem capitis primi. Egregius imprimis Chrysostomi locus, de Virginitate cap. xliv: τὸ μὲν γὰρ παλαιὸν οὐ τοσοῦτον ὑμῖν ἀρετῆς ἔκειτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ ἀντιλοιδορεῖσθαι τῷ λοιδορουμένῳ, καὶ χρημάτων ἐπιμελεῖσθαι ἐξῆν, καὶ ὀμνύναι, καὶ ὀφθαλμὸν ἐξορύξαι ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ μισῆσαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ ἔτι τρυφᾷν, ἔτι ὀργίζεσθαι, ἔτι γυναῖκα τὴν μὲν ἐκβάλλειν, τὴν δὲ ἀντεισάγειν κεκώλυτο, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο κατὰ ταὐτὸν ὁμοῦ γυναῖκας ἔχειν ὁ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὴ καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἡ συγκατάβασις ἦν. μετὰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πολλῷ στενοτέρα γέγονεν ἡ ὁδός. *Olim tanta nobis injuncta non erat virtutis mensura, sed & vindictam sumere de injuriam inferente, & convi-*

tiant

Christianis. Utroque autem hoc sensu Christus sua præcepta opponit veteribus: unde liquet, verba ejus non continere nudam interpretationem. Hæc autem sciri non ad hoc tantum, quod nunc in manu est, refert, sed & ad multa alia, ne legis Hebraicæ auctoritate supra quam æquum est utamur.

VII. 1. Omissis ergo argumentationibus quæ minus se nobis probant. Primum ac præcipuum testimonium quo bellandi jus à Christi lege non plane tolli probamus esto Pauli illud ad Timotheum I, II, 1.2.3: *Hortor ergo ante omnia ut fiant deprecationes, preces, interpellationes, gratiarum actiones pro quibusvis hominibus: pro regibus & quibusvis in eminentia constitutis:* * *ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate. nam id bonum gratumque est apud Deum servatorem nostrum, qui omnes homines vult servari, & ad agnitionem veritatis venire.* Tria enim hinc docemur: Gratum esse Deo ut reges fiant Christiani: ut Christiani facti reges maneant: quod ita expressit Justinus Martyr: δεόμεθα τοὺς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὑρεθῆναι. *Hoc precamur, ut Reges & Principes simul cum regali potestate etiam sanam mentem consequantur:* & in libro cui nomen constitutiones Clementis, precatur Ecclesia * Χριστιανὰ τὰ τέλη, id est, magistratus Christianos: Deinde & hoc Deo gratum esse, ut Christiani reges Christianis aliis vitam tranquillam præstent. 1.

2. Quomodo vero? Alibi id explicat Rom. XIII, 4. *Dei minister est tuo bono. quod si feceris, quod malum est, metue, non enim frustra gladium gerit: nam Dei minister est, vindex ad iram ei, qui quod malum est fecerit.* Jure gladii per complexionem omnis quidem coërcitio intelligitur, quomodo etiam apud Jurisconsultos interdum,

tianti reddere convitium, & pecuniis studere licebat, sed & citra falsimoniam jurare, & pro oculo excutere oculum, & odio habere inimicum. quin nec deliciis frui, nec irasci, nec uxorem aliam ejicere, recipere aliam, vetitum erat. Parum dixi, etiam duas eodem tempore uxores habere lex sinebat, multaque & in his & in aliis rebus erat temporum illorum indulgentia. At post Christi adventum multo arctior facta est via. Eodem libro cap. LXXXIII. οὐ τὸ αὐτὸ τῆς ἀρετῆς ἀπαιτούμεθα μέτρον ὑμεῖς τε κἀκεῖνοι. *non eadem virtutis mensura à nobis & ab illis exigitur.* Idem in oratione Filium Patri æqualem, quæ est Tomo VI, ait. in Euangelio esse ἐπίτασιν καὶ προσθήκην ἐντολῶν, *præceptorum & intensionem & adjectionem.*

1. *Ut tranquillam ac quietam vitam degamus cum omni pietate ac sanctitate*] Seneca Epistola LXXIII, philosophiæ fideliter deditos falso ait contemtores magistratuum ac regum existimari. *E contrario, ait, nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito. nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet.* Digna est quæ legatur epistola, ubi & hoc: *Hujus pacis beneficium, ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit qui illa bene utuntur.*

Χριστιανὰ τὰ τέλη, *id est magistratus Christianos*] nisi hic interpretari malis, Christianum vitæ exitum.

4. *Blesse-*

dum, sed ita tamen ut pars ejus summa, id est verus gladii usus, non excludatur. Huic loco illustrando non parum servit Psalmus secundus, qui quanquam in Davide suam habuit veritatem, plenius tamen & perfectius ad Christum pertinet: ut discere est Actor. IV, 25. XIII, 33. Hebr. V, 5. Is autem Psalmus reges omnes hortatur ut Dei filium venerabundi suscipiant: hoc est, ut se ministros ei exhibeant, qua reges sunt scilicet, ut recte explicat Augustinus, cujus verba ad hanc rem pertinentia apponam: *In hoc reges, sicut eis divinitus præcipitur, Deo serviunt, in quantum reges sunt, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quæ pertinent ad humanam societatem, verum etiam quæ pertinent ad divinam religionem.* Et alibi: *Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit qua homo est, aliter qua rex est.* mox: *In hoc ergo serviunt Domino reges in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad serviendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.*

Contra Cresc. Gram. lib. III.

Ad Bonif. Epist. 50.

II. 3. Secundum argumentum præbet nobis is ipse locus, cujus partem citavimus, ad Rom. XIII. ubi potestas summa, qualis est regia, à Deo esse dicitur, & Dei ordinatio vocatur, unde infertur, ei & parendum & honorem exhibendum, & quidem ex animo; & qui ei resistit, eum Deo resistere. Si ordinationis voce res intelligeretur quam Deus tantum non vult impedire, quomodo se Deus habet circa actus vitiosos, jam inde nulla honoris, nulla obedientiæ, ad animum maxime pertinentis, obligatio sequeretur: nec quicquam diceret Apostolus, ubi hanc potestatem tantopere prædicat atque commendat, quod non latrociniis & furtis conveniret. Sequitur ergo ut ordinata hæc potestas voluntate Dei approbante intelligatur: unde porro infertur, cum Deus sibi contraria non velit, hanc potestatem cum voluntate Dei per Euangelium revelata, & omnes homines obligante, non pugnare.

4. Neque eliditur hoc argumentum eo, quod qui in imperiis erant eo tempore cum hæc Paulus scriberet, dicuntur alieni fuisse à Christiana pietate; nam primum id ita universim verum non est, nam Sergius Paulus Cypri proprætor Christo nomen pridem dederat, Actor. XIII, 12. ut jam taceam quod de * Edessenorum rege vetus fama tradidit, nonnihil forte falso inquinata, sed ut videatur ex vero originem trahere. Deinde, non de personis quæritur an impiæ fuerint, sed an illa functio in illis impia fuerit: quod dicimus ab Apostolo negari, quando illam functionem dicit à Deo institutam etiam pro illo tempore, ac propterea honorandam etiam intra animi recessus, quibus proprie solus Deus imperat. Potuit ergo & Nero,

4. *Edessenorum*] Est Edessa in Osroene. Nomen Abgari frequens illis locis. Apparet ex nummis, Tacito, Appiano, Dione tum in pridem editis, tum in novis excerptis, Capitolino.

Pia

ro; & rex ille Agrippa, quem ad Christi religionem amplectendam Paulus tam serio invitat, Act. XXVI, Christo se subjicere, & retinere hic regiam, ille imperatoriam potestatem: quæ sine jure gladii & armorum intelligi nequit. Sicut ergo olim pia erant sacrificia secundum legem, quamvis ab impiis sacerdotibus celebrata; sic * pia res est imperium, quamvis ab impio teneatur.

5. Tertium argumentum petitur ex Joannis Baptistæ verbis, qui serio interrogatus à militibus Judæis (cujus gentis multa millia Romanis militasse ex Josepho & aliis scriptoribus manifestissimum est) quid haberent faciendum ut iram Dei effugerent: non eos militia abire jussit, quod facere debebat si ea erat Dei voluntas, sed abstinere concussionibus & fallaciis, stipendiisque esse contentos, Luc. III, 14. Ad hæc Baptistæ verba, cum apertam satis militiæ approbationem contineant, multi respondent, quæ Baptista præscripsit ita discrepare à Christi præceptis, ut aliud docere potuerit Baptista, aliud Christus: quod quo minus admittam hæc obstant. Joannes & Christus eodem exordio doctrinæ quam afferebant summam indicarunt. *Resipiscite: appropinquavit enim regnum cælorum*, Matth. III. 2, IV, 17. Christus ipse regnum cœleste (id est legem novam: nam legem regni nomine appellare Hebræis mos est) dicit cœpisse invadi à diebus Baptistæ, Matth. XI, 12. Joannes dicitur prædicasse baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, Marc. I, 4. Tantundem fecisse dicuntur Apostoli Christi nomine, Actor. II, 38. Exigit Joannes fructus dignos pœnitentia, & iis qui talem fructum non proferunt excidium minatur, Matth. III, 8 & 10. Exigit opera dilectionis supra legem, Luc. III. 11. Lex dicitur durasse usque ad Joannem, id est ab illo incepisse doctrina perfectior. Matth. XI. 13. Et principium Euangelii à Joanne ducitur, Marc. I, I. Luc. I, 77. Ipse Joannes hoc nomine major Prophetis, Matth. XI, 9. Luc. VII, 26. missus scilicet ad dandam cognitionem salutarem populo, Luc. II, 77. ad Euangelium annuntiandum. Luc. III, 18. Neque usquam Joannes Jesum à se distinguit præceptorum discrepantia (quanquam quæ generalius & confusius, & rudimentorum more à Joanne sunt indicata, eadem diserte tradidit Christus vera lux) sed eo quod Jesus esset promissus ille Messias, Actor. XIX, 4. Joan. I, 29. rex scilicet regni cœlestis, qui daturus esset in se confidentibus vim Spiritus Sancti, Matth. III, II. Marc. I, 8. Luc. III, 16. III.

6. Quartum hoc est argumentum, quod mihi ponderis non exigui videtur: Si tollatur jus capitalium suppliciorum, & armis cives tuendi adversus latrones ac prædones, maximam inde secuturam scelerum licentiam & quasi diluvium malorum, * cum nunc quoque IV.

que

Pia res est imperium quamvis ab impiis teneatur] Bene hoc exsequitur ad hunc locum epistolæ ad Romanos Chrysostomus.

6. *Cum nunc quoque constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas*] διὰ τοῦτο δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ τιμω-

ρίαι

que constitutis judiciis ægre reprimatur improbitas. Quare si mens Christi fuisset, talem rerum statum, qualis auditus nunquam fuerat, inducere, haud dubie verbis quam maxime disertis ac specialibus edicendum ei fuerat; ne quis de capite judicaret, ne quis arma ferret; quod fecisse nusquam legitur: nam quæ adferuntur, aut valde sunt generalia, aut obscura. Docet autem ipsa æquitas & communis ratio, non tantum verba generalia contrahi, & ambigua commode explicari, sed & à proprietate usuque recepto verborum discedi nonnihil, ut is sensus evitetur qui maxima secum incommoda sit allaturus.

V. 7. Quintum sit, quod nullo argumento ostendi potest lex Mosis, quæ ad judicia pertinebat, desiisse priusquam urbs Hierosolyma exscinderetur, & cum ea tum species tum spes reipublicæ concideret: nam neque in lege Mosis ullus terminus isti legi præfinitur, neque Christus aut Apostoli usquam de istius legis cessatione loquuntur, nisi quatenus id comprehensum videri potest in reipublicæ (ut diximus) destructione: imo contra Paulus summum pontificem ait constitutum ut judicium ferret secundum legem Mosis, Act. XXIV, 3. Christus ipse in præfatione præceptorum suorum ait, non venisse se ad solvendam legem, sed ad implendam, Matth. V, 17. quod quem de ritualibus sensum habeat non obscurum est: implentur enim lineamenta adumbrantia cum perfecta rei species exhibetur: de legibus autem ad judicia pertinentibus quomodo verum esse potest, si Christus, ut quidam existimant, adventu suo ea sustulit? Si autem mansit obligatio legis quamdiu stetit Hebræorum respublica, sequitur ut Judæi etiam ad Christum conversi, si ad magistratum vocarentur, eum defugere non potuerint, & ut judicare non aliter debuerint quam Moses præscripserat.

8. Ego sane omnia expendens ne levissimam quidem conjecturam reperio, qua motus vir aliquis pius illa tunc Christi loquentis verba audiens aliter existimare potuerit. Illud agnosco, ante Christi tempus quædam fuisse permissa, sive quoad impunitatem externam, sive etiam quoad animi puritatem (nunc enim ista distinctius exquirere, nec opus, nec otium est) quæ Christus suam disciplinam sectantibus licere noluit, ut ob qualemcumque offensam uxorem dimittere, ab eo qui læserit in judicio exigere ultionem: sed inter Christi præcepta & illas permissiones est diversitas quædam, non est repugnantia. nam qui uxorem retinet, qui ultionem sibi privatim debitam remittit, nihil facit contra legem; imo hoc facit quod lex maxime vult. Longe aliud est in judice, cui lex non permittit, sed imperat ut homicidam morte puniat; reus ipse futurus apud Deum ni fecerit. Huic si Christus interdicit ne homicidam morte puniat, omnino contrarium legi præcipit, solvit legem.

9. Sextum

εἰσι καὶ διάφοροι κολάσεων τρόποι. Propter hos sunt judicia & leges & supplicia totque pœnarum modi. Chrysostomus in sermone ad Patrem fidelem.

11. *Par-*

9. Sextum sit argumentum ab exemplo Cornelii Centurionis; qui & Spiritum sanctum, signum indubitatum justificationis, à Christo accepit, & in nomen Christi à Petro Apostolo baptizatus est: militiam autem abdicasse aut ad eam abdicandam à Petro monitus non legitur. Sunt qui respondeant, cum de religione Christiana à Petro sit institutus, simul censeri debere institutum de militia deserenda. Hi, si quidem certum esset atque indubitatum inter Christi præcepta contineri interdictum militiæ, aliquid dicerent: sed cum id nusquam alibi diserte exstet, certe de ea re aliquid hoc saltem loco, qui id maxime poscebat, dicendum fuerat, ne post ventura ætas officii sui regulas ignoraret. Neque vero solet Lucas, ubi personarum qualitas specialem quandam vitæ mutationem desiderabat, id silentio præterire, ut videre est tum alibi, tum Actor. cap. XIX, 19. VI.

10. Septimum huic simile petitur ex eo quod de Sergio Paulo cœpimus dicere: nam in ejus conversi historia nullum est indicium ejurati magistratus, aut admonitionis factæ ut ejuraretur. Quod autem non narratur, cum narrari, ut diximus, maxime attineat; id nec factum censendum est. VII.

11. Octavum esse potest, quod * Paulus Apostolus, intellectis Judæorum in se insidiis, Tribuno indicari eas voluit; & cum Tribunus milites ei addidisset, quorum præsidio in itinere adversus vim omnem tutus esset, nihil contradixit, neque Tribunum aut milites monuit, Deo non placere ut vis vi repellatur. Atqui is erat Paulus, qui nullam occasionem edocendi officii aut omitteret ipse, aut omitti ab aliis vellet, II Timoth. IV, 2. VIII.

12. Nonum accedat, quod rei honestæ ac debitæ finis proprius non potest non esse honestus ac debitus. Tributa ut solvamus honestum est, atque etiam præceptum conscientiam obligans, ut Paulus Apostolus explicat: tributorum autem finis est, ut potestates publicæ habeant unde sumtum faciant ad bonos tuendos ac coërcendos malos, Rom. XIII, 3. 4. 6. Tacitus apposite ad hanc rem: *Neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Cui dicto simile est Augustini illud: *Ad hoc tributa præstamus, ut propter necessaria militi stipendium præbeatur.* IX.

Hist. IV.

Lib. XXII. contra Faustum cap. 74.

13. Decimum argumentum præbet locus ille Actor. XXV, 11, ubi X.

11. *Paulus Apostolus intellectis Judæorum in se insidiis*] Utitur hujus loci auctoritate Concilium Africanum: *Quorum contra furorem possumus non insolita nec à Scripturis aliena impetrare præsidia, quando Apostolus Paulus, sicut in Apostolorum actibus fidelibus notum est, factiosorum conspirationem militari etiam submovit auxilio.* Utitur & sæpe Augustinus, ut Epist. L. quæ est ad Bonifacium: epistola CLIV. ad Publicolam, ubi hæc: *Neque si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret.* Idem epistola CLXIV. *Paulus egit, ut sibi tuitio etiam armatorum daretur.*

13. Non

ubi Paulus ita loquitur: *Si injuria quenquam affeci, & dignum aliquid morte commisi, * non recuso mori.* Unde colligo ita censuisse Paulum, etiam post publicatam Euangelii legem quædam esse crimina quæ morte plecti æquitas ferat, aut etiam exigat: quod & Petrus docet, 1 Epist. cap. II, 19. 20. Quod si ea tum fuisset Dei voluntas, ut capitalibus judiciis absisteretur, potuerat quidem purgare se Paulus, sed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quasi capite plectere nocentes nunc non minus quam olim liceret. Probato autem capitales pœnas post Christi adventum recte exerceri, simul probatum arbitror, bellum aliquod licite geri, puta adversus nocentes multos & armatos: qui ut rei fiant, acie vincendi sunt. Vires enim & ad resistendum audacia nocentum, sicut in prudenti deliberatione suum habere momentum potest, ita de jure ipso nihil imminuit.

XI. 14 Undecimum esse potest, quod Christi lex solam legem Mosis, qua gentes ab Hebræis separabat, sustulit, Ephes. II, 14.

15. Quæ autem natura, & bene moratarum gentium consensu honesta censentur, adeo non sustulit, ut sub generali præcepto omnis honesti ac virtutis comprehenderit. Phil. IV, 8. 1 Cor. XI, 13, 14. Jam vero criminum pœnæ & arma, quæ injuriam arcent, natura habentur laudabilia, & ad justitiæ, & ad beneficentiæ virtutem referuntur. Atque hic obiter notandus eorum est error, qui Israëlitarum jus ad bellum deducunt ex eo solo quod terram Cananæam illis Deus dedisset. Est enim hæc justa quidem causa, sed non unica. Nam & ante ea tempora pii rationis ductu bella gesserunt: & ipsi Israëlitæ postea aliis de causis, ut David ob legatos violatos. Tum vero quæ humano jure quisque possidet, non minus ejus sunt, quam si Deus donasset: id autem jus per Euangelium non tollitur.

VIII. Videamus nunc etiam quibus argumentis se fulciat adversaria sententia, quo facilius judicet pius æstimator utra præponderent.

I. 1. Primum adferri solet * vaticinium Esaiæ, qui futurum dicit, ut

13. *Non recuso mori*] Sic & Act. XXVIII. 18: *quia nulla in me erat mortis causa.* Justinus Apologetico II, κολάζεσθαι δὲ τοὺς μὴ ἀκολούθως τοῖς διδάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανούς, καὶ ὑφ' ὑμῶν, ἀξιοῦμεν. *Ut autem puniantur qui non convenienter præceptis illis vivunt, & nomine solo sunt Christiani & quidem à vobis, & nos optamus.*

1. *Vaticinium Esaiæ*] Id de pace quæ orbi contigit beneficio Romani Imperii interpretatur Chrysostomus, oratione Christum esse Deum: καὶ ὅτι οὐ παγία ἐστὶ μόνον καὶ ἀκίνητος καὶ ἀῤῥαγὴς, ἀλλὰ καὶ πολλὴν πρυτανεύσει τῇ οἰκουμένῃ εἰρήνην, καὶ αἱ μὲν μετὰ πόλεις πολυαρχίαι καταλυθήσονται, καὶ αἱ μοναρχίαι, μία δέ τις ἔσται βασιλεία εἰς πάντας ἐλθοῦσα, καὶ τὸ πλέον αὐτῆς ἐν εἰρήνῃ ἔσται, οὐ καθάπερ ἔμπροσθεν. τὸ μὲν παλαιὸν χειροτέχναι πάντες καὶ ῥήτορες ὅπλα ἐτίθεντο καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἐστήκασιν. τοῦ Χριστοῦ δὲ παραγενομένου πάντα ἐκεῖνα διελύθη καὶ εἰς μέρος διαιρεθὲν τὰ τῶν πολέμων ἐσβέσθη. *Neque vero prædictum tantum est, stabilem*

ut populi gladios contundant in ligones, & lanceas in falces, neque gladium sumant alius in alium, neque bellum ultra addiscant, 11, 4. Sed hoc vaticinium aut sub conditione quadam accipiendum est, quemadmodum multa alia; ut nimirum intelligamus talem fore rerum statum * si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant, quam ad rem Deus nihil sua ex parte passurus sit desiderari: certum autem est, si omnes sint Christiani, & Christiane vivant, nulla fore bella: quod Arnobius ita enuntiat: *Si omnes omnino qui homines esse se non specie corporum, sed rationis intelligunt potestate, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent commodare paulisper, & non fastu & supercilio tumidi suis potius sensibus quam illius commonitionibus crederent, universus jamdudum orbis, mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mollissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis federum sanctionibus conveniret.* Lactantius vero hoc modo: *Quid fiet, si omnes in concordiam consenserint? quod certe fieri poterit, si pernicioso & impio furore projecto innocentes ac justi esse velint.* Aut intelligendum est pure; quo modo si accipiatur, docet res ipsa impletum hoc nondum esse, sed implementum ejus, ut & conversionis generalis Judæorum, adhuc exspectandum. Utrovis autem modo sumas, nihil hinc inferri potest adversus bellorum justitiam, quamdiu sunt qui pacis amantes pace frui non sinunt, sed vim eis intentant.

2. Ex quinto Matthæi capite plura argumenta depromi solent, ad quorum dijudicationem opus est animo repeti quod paulo ante diximus: si Christo id fuisset propositum, omnia capitalia judicia, & jus bellorum tollere, facturum id fuisse verbis quam maxime expressis ac specialibus, ob rei magnitudinem ac novitatem; eoque magis, quod nemo Judæus aliter cogitare poterat, quam leges Mosis ad judicia & rempublicam pertinentes vim suam in homines Judæos habere debere quamdiu staret illa respublica. Hac ergo de re præmoniti locorum singulorum vim ordine exploremus.

3. Ad-

bilem fore, immotam, atque inconcussam hanc religionem, sed cum ea adventuram orbi pacem, desituras illas in singulis civitatibus plurium potentias, regnaque ipsa, & unum fore super omnes imperium, ac ejus pleraque pacem habitura, contra quam ante fiebat. olim enim & opifices & oratores induebant arma, consistebant in acie. Post Christi vero adventum cessavit mos iste, & ad definitum hominum ordinem redacti sunt actus bellici. Habes sensum plane eundem apud Eusebium de præparatione l. 1, c. 10,

Si omnes populi Christi legem suscipiant atque impleant] nam de Christianis Justinus: οὐ πολεμοῦμεν τοῖς ἐχθροῖς, *non pugnamus in hostes.* Plane ut de Essenis Philo, in oratione Omnem bonum esse liberum: βελῶν ἢ ἀκόντων ἢ ξιφιδίων ἢ κράνους ἢ θώρακος ἢ ἀσπίδος οὐδένα παρ᾽ αὐτοῖς ἂν εὕροις δημιουργὸν οὐ ὁπλοποιὸν, οὐ μηχανοποιόν. *Nullum inter eos reperias qui aut jacula aut sagittas aut gladium aut galeam aut loricam aut scutum fabricet, nullum qui aut arma conficiat, aut machinas.* Simile est quod Chrysostomus ait 1 ad Corinth. XIII, 3. *Si esset inter homines qualis oportet dilectio, nullas fore pœnas capitales.*

II. 3. Adversariæ ergo sententiæ munimentum secundum ex istis verbis petitur: *Audistis dictum fuisse, Oculum pro oculo & dentem pro dente. Ego vero dico vobis, ne obsistite injurioso,* (לרשע * quod Græci vertunt τῷ ἀδικοῦντι, Exod. II, 13.) *sed cædenti te in dexteram maxillam, alteram quoque obverte.* Hinc enim inferunt quidam, nullam injuriam aut repellendam, aut vindicandam, sive publice, sive privatim. Atqui non hoc dicunt verba: neque enim magistratus hic alloquitur Christus, sed eos qui impetuntur; nec de quavis agit injuria, sed de tali qualis est alapa; sequentia enim verba restringunt præcedentium generalitatem.

4. Sic in præcepto sequente: *Qui velit tecum litigare ut tunicam accipiat, * dimitte illi etiam pallium:* non omnis provocatio ad judicem aut arbitrium prohibetur, Paulo interprete, qui lites non omnes prohibet, I Cor. VI, 4. sed vetat Christianos in prophanis auditoriis inter se litigare, idque ad Judæorum exemplum, apud quos recepta erat sententia, *Qui adducit negotia Israëlitica ad extraneos, polluit nomen Dei:* sed vult Christus ad exercendam patientiam nostram, de rebus quæ facile sunt recuperabiles, ut tunica, aut cum tunica, si opus sit, pallium, non contendi judicio, sed quamvis optimo jure nitamur, omitti juris persecutionem. Apollonius Tyanæus negabat philosophi esse περὶ χρυσίου διαδικάζεσθαι de pecuniola litigare. *Non improbat Prætor* (inquit Ulpianus) *factum ejus qui tanti habuit re carere, ne propter eam sæpius litigaret. Hæc enim cogitatio ejus, qui lites exsecratur, non est vituperanda.* Quod hic probari à probis ait Ulpianus, hoc Christus imperat, ex rebus honestissimis & probatissimis deligens præceptorum suorum materiam. At non hinc recte colligas etiam parenti, etiam tutori nefas fore id sine quo liberi, sine quo pupilli sustentari nequeant si cogatur apud judicem defendere. Aliud enim est tunica & pallium, aliud totum illud unde vivitur. In Clementis constitutionibus de homine Christiano dicitur, si litem habeat, σπουδαζέτω διαλύεσθαι κἂν δέῃ βλαφθῆναί τι, *det operam ut transigat, etiamsi quid damni accipiendum sit.* Quod ergo de moralibus dici solet hic quoque locum habet, non consistere hæc in puncto, sed habere suam quandam latitudinem.

Philostr. II. 15.

L. item si §. I. & D. de alien. Jud. mut. causa facta.

L. I. c. XLV.

5. Sic

3. *Quod Græci vertunt τῷ ἀδικοῦντι*] Ut & Lucas in Stephani oratione: ὁ ἀδικῶν τὸν πλησίον.

4. *Dimittit illi etiam pallium*] id ita exponit Cyprianus de Patientia: *Ut tua ablata non repetas.* Irenæus lib. IV, cap. XXVII. *Tollenti tibi tunicam, remitte ei & pallium: sed non quasi nolentes fraudari contristemur, sed quasi volentes donaverimus, gaudeamus. Et si quis te, inquit, angariaverit mille passus, vade cum eo alia duo, ut non quasi servus sequaris: sed quasi liber præcedas.* Etiam Libanius, qui Euangelica legerat, laudat non litigantes de chlamyde & tunica, in oratione de custodia reorum. Hieronymus dialogo I adversus Pelagium: *Docet Euangelium ei qui nobiscum velit judicio contendere, & per lites & jurgia auferre tunicam, etiam pallium esse concedendum.*

5. Ut

5. Sic in eo quod deinceps sequitur, *Qui angariabit te ad milliare unum, abi cum eo duo*: non dixit Dominus de centum milliaribus, quod iter hominem à suis negotiis longius abduceret, sed de uno, & si ita usu veniat de duobus; quæ deambulatio quasi pro nihilo ducitur. Sensus ergo est, in his quæ nobis non multum sunt incommodatura non urgendum nobis esse jus nostrum, sed cedendum plus etiam quam alter postulet, * ut & patientia & benignitas nostra omnibus innotescat.

6. Sequitur porro: * *Petenti abs te dato, & volentem à te mutuò sumere ne rejice.* Si in infinitum hoc producas, nihil durius. Qui domesticorum curam non agit, infideli est deterior, inquit Paulus I Tim. V, 8. Sequamur ergo eundem Paulum optimum legis herilis interpretem, qui Corinthios excitans ad beneficentiam in Hierosolymitanos exercendam, *Non*, inquit, *ut aliis sit laxamentum, vobis res angustæ, sed ut æquabiliter * vestra copia succurrat illorum inopiæ*, II Cor. VIII, 13, id est (Livii verba in re non dissimili usurpabo) ut ex eo quod adfluit opibus vestris sustineatis necessitates aliorum; qui sensus est & in Cyro Xenophontis: *ἃ ἂν ἴδω περιττὰ ὄντα τῶν ἐμοὶ χρημάτων, τούτοις τὰς ἐνδείας τῶν φίλων ἐξακοῦμαι.* Similem æquitatem adhibeamus interpretando præcepto quod jam à nobis recitatum est.

7. Lex Hebræa sicut divortii libertatem indulgebat, ut sævitiæ maritorum in uxores occurreret; ita etiam privatæ ultioni, ad quam gens illa valde prona erat, coërcendæ, jus læso fecerat ab eo qui læserat, non manu sua sed apud judicem, exigere talionem: quod lex etiam XII tabularum secuta est; *Si membrum rupit, talio esto.* Christus vero majoris patientiæ magister tantum abest, ut illam in jam læso probet vindictæ flagitationem, injurias quasdam ne arceri

5. *Ut & patientia & benignitas omnibus innotescat*] Justinus Apologetico II: *περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικάκους εἶναι καὶ ὑπηρετικοὺς πᾶσι καὶ ἀοργήτους ἃ ἔφη ταῦτά ἐστι. Quæ dixit, huc pertinent, ut adversus omnes simus patientes, officiosi, minime iracundi.*

6. *Petenti abs te dato*] Justinus Apologetico eodem: *εἰς δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῖς δεομένοις καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν, ταῦτα ἔφη· παντὶ τῷ αἰτοῦντι δίδοτε*, &c. *De communicandis vero facultatibus nostris cum egentibus, & ne quid ad gloriam aucupandam faciamus hæc dixit: omni petenti date*, &c. Alibi: *παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες. communicantes nostra omni egenti.* Cyprianus Testimoniorum lib. III, I. *Nemini negandam eleëmosynam.* item illic: *omni poscenti te dato, & ab eo qui voluerit mutuari, ne aversatus fueris.*

Vestra copia succurrat illorum inopiæ] Seneca de beneficiis secundo: *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam.* Chrysostomus in locum ad Corinthios hic productum: *ὁ Θεὸς τὰ κατὰ δύναμιν ἀπαιτεῖ, καὶ καθ' ὃ ἔχει τις, οὐ καθ' ὃ οὐκ ἔχει. Deus pro facultate poscit, quatenus habet quis, non quatenus non habet.* Quod ut recte intelligatur, accedant sequentia, *ἐπαινεῖ μὲν τὸ ὑπὲρ δύναμιν, οὐκ ἀναγκάζει δὲ τούτους ποιῆσαι τοῦτο. Laudat quidem quod facultates exsuperat*, (nempe in Thessalonicensibus,) *sed hos* (Achæos scilicet) *non cogit idem facere.*

arceri quidem vult, aut vi, aut judicio. At quales injurias? tolerabiles scilicet, * non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit, sed quod restrictiore quadam patientia contentus sit. ideo exemplum posuit in alapa, quæ non vitam impetit, non corpus mutilat, sed tantum contemtum quendam nostri significat, qui nos nihilo deteriores facit. Seneca, libro de constantia sapientis, injuriam à contumelia dividit: *Prior illa*, inquit, *natura gravior est; hæc levior & tantum delicatis gravis, qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenias servum, qui flagellis quam colaphis cædi malit.* Idem alio loco: *Contumelia est minor injuria, quam queri magis quam exsequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putaverunt.* Sic apud Pacuvium quidam: *Patior facile injuriam, si est vacua à contumelia:* & apud Cæcilium alius:

Facile ærumnam ferre possim, si inde abest injuria;
Etiamque injuriam, nisi contra constat contumelia.

Demosthenes: οὐδὲ γὰρ τὸ τύπτεσθαι τοῖς ἐλευθέροις δεινὸν καίπερ ὂν δεινόν, ἀλλὰ τὸ ἐφ' ὕβρει, *Nec enim tam grave hominibus ingenuis verberari, quamquam & hoc grave, quam per contumeliam verberari.* Is quem dixi Seneca paulo inferius ex contumelia dolorem, affectum esse ait quem humilitas animi moveat contrahentis se ob factum dictumve inhonorificum.

8. In tali ergo circumstantia patientiam Christus præcipit; & nequis tritum illud objiciat, *Veterem ferendo injuriam invitas novam:* addit, * potius etiam ferendam esse alteram injuriam quam propulsandam priorem: quia scilicet * nihil inde ad nos mali pervenit nisi quod in stulta persuasione positum est. Maxillam obvertere in Hebraismo est patienter ferre, ut apparet Esai. XXX, 6. Jerem. III, 3. * præbere os contumeliis dixit Tacitus historiarum tertio.

III. 9. Tertium argumentum peti solet ex eo quod apud Matthæum sequitur: *Audistis dictum fuisse, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: Ego vero dico vobis, Diligite inimicos vestros, benedicite eis qui vos exsecrantur, precamini pro eis qui infesti vobis sunt & vos persequuntur.* Sunt enim qui existimant cum tali dile-

7. *Non quod non in atrocioribus quoque laudabile hoc sit*] vide Chrysostomum dicto jam loco.

8. *Potius ferendam esse alteram injuriam*] Chrysostomus VII. ad Romanos: τοῦτο γὰρ ἡ λαμπρὰ νίκη, τὸ πλεῖον αὐτῷ παρασχεῖν ὧν βούλεται, καὶ τοὺς ὅρους τῆς πονηρᾶς ἐπιθυμίας αὐτοῦ τῇ δαψιλείᾳ τῆς οἰκείας ὑπερβῆναι μακροθυμίας. *Hæc egregia victoria, plus illi largiri quam velit, & fines improbæ in illo libidinis liberalitate propriæ patientiæ transcendere.*

Nihil inde ad nos mali pervenit, nisi quod in stulta persuasione positum est] Chrysostomus de Statuis prima: ὕβρις οὐκ ἀπὸ γνώμης τῶν ὑβριζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πασχόντων ἢ συνίσταται ἢ λύεται. *Contumelia non ab inferentis animo sed ex judicio eorum qui patiuntur aut fit aut perit.*

Præbere os contumeliis] Præbere os, eo sensu & apud Terentium est Adelphis.

9. *He-*

dilectione & beneficentia adversum inimicos, & infestos pugnare tum judicia capitalia, tum bella. Sed facile id refellitur, si ipsum illud legis Hebraicæ dictum consideremus. Præcipiebatur Hebræis ut proximum diligerent, * Hebræum scilicet: ita enim vocem proximi ibi sumi ostendit Levit. XIX, comma 17, collatum cum commate 18. At non eo minus imperatum erat magistratibus occidere homicidas, & alios graviter sontes: non eo minus tribus undecim ob delictum atrox justo bello persecutæ sunt tribum Benjamiticam, Jud. XXXI. non eo minus recte David, qui prælia Domini præliabatur, regnum sibi promissum ab Isboseto armis repetit.

10. Sit ergo nunc porrecta latius proximi significatio ad homines quosvis: omnes enim in communem gratiam sunt recepti: nulli populi à Deo devoti: licebit tamen in omnes quod tunc in Israëlitas licuit, qui diligi æque tunc jubebantur, ut nunc quivis homines. Quod si etiam velis in Euangelica lege majorem dilectionis gradum imperari, concedatur & hoc dum illud quodque constet, * non omnes æqualiter diligendos, sed magis patrem quam extraneum. Sic etiam bonum innocentis bono nocentis, bonum commune privato antehabendum ordinatæ dilectionis lege. Ex dilectione autem innocentium nata sunt & judicia capitalia & pia bella. Vide sententiam moralem quæ exstat Prov. XXIV, 11. Debent ergo Christi præcepta de singulis diligendis atque adjuvandis ita impleri, nisi major ac justior dilectio impediat. Notum est dictum vetus: * *Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli.*

11. Adde quod inimicos diligere jubemur Dei exemplo, qui malis Solem suum oriri facit. At idem Deus de quibusdam malis & in hac vita pœnas sumit, & olim sumet gravissimas. Quo argumento simul solvuntur ea quæ de lenitate Christianis præcepta ad hanc rem adferri solent. Nam Deus lenis, misericors, longanimis appellatur

9. *Hebræum scilicet*] Cui par proselytus, leges autem de non nocendo etiam ad incolas illos incircumcisos de quibus actum cap. I, §. XVI porrigebantur. ita Thalmudici.

10. *Non omnes æqualiter diligendos*] Tertullianus adversus Marcionem IV: *Secundus gradus bonitatis est in extraneos: in proximos primus.* Hieronymus adversus Pelagium dialogo I: *Præceptum est mihi ut diligam inimicos, & consanguineos; ut inter æmulum & necessarium nulla distinctio sit?*

Tam omnibus ignoscere crudelitas est, quam nulli] verba sunt Senecæ I de Clementia, cap. II. Chrysostomus I ad Cor. III. 12. & sequentibus, de pœnis humanis agens: *οὐδὲ ἀνθρώποι ὠμότητι ταῦτα πράττουσιν, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ*: *non ex sævitia sed ex bonitate talia faciunt homines.* Augustinus: *Sicut est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens*: Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, in lege tertia, Codice Theodosiano, de defensoribus civitatum: *Removeantur patrocinia quæ favorem reis & auxilium facinorosis impertiendo maturari scelera fecerunt.* Totilas apud Procopium Gotthicorum II: *τό τε ἐξαμαρτάνειν καὶ τὸ διακωλύειν τὴν εἰς τοὺς ἡμαρτηκότας τιμωρίαν, οἶμαι, ἐν ἴσῳ ἐστί.* *Peccare & prohibere pœnas peccantium in pari pono.* vide quæ dicuntur lib. II, cap XXI, §. II.

tur Jonæ IV, 2. Exod. XXXIV, 6. At * ejusdem in contumaces iram, hoc est puniendi voluntatem, passim describunt sacræ literæ, Num. XIV. 18. Rom. II, 8. Et hujus iræ minister constitutus est magistratus, Rom. XIII, 4. Moses ab eximia lenitate prædicatur: At idem pœnas de sontibus exegit, etiam capitales. Christi lenitatem & patientiam imitari passim jubemur. At * Christus est qui & Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis, Matth. XXII, 7. & impios in die judicii pro meritis est damnaturus. Magistri lenitatem imitati sunt Apostoli, qui tamen * potestate sibi divinitus data usi sunt ad pœnam facinorosorum, 1 Cor. IV, 21. 1 Cor. V. 5. 1 Tim. I, 20.

IV. 12. Quartus locus qui objicitur est Rom. XII, 17. *Nemini malum pro malo reddite: procurate honesta in omnium conspectu: si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes, non vosmetipsos * ulciscentes, dilecti, sed date locum iræ: scriptum est enim; Meum est ulcisci: ego rependam, dicit Dominus. Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum; si sitit, da ei potum. hoc enim si fe-*

11. *Ejusdem in contumaces iram*] vide hac de re Cyrillum libro V. contra Julianum.

Christus est qui Judæos inobedientes suppliciis affecit gravissimis] Adde loca Matth. XXI, 44. Lucæ XIX, 12. 14. 27. Chrysostomus ad Rom. XIV. narratis malis Hierosolymorum: ὅτι δὲ ὁ Χριστὸς αὐτοὺς ταῦτα εἰργάσατο, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦτο προλέγοντος, καὶ διὰ παραβολῶν, καὶ σαφῶς, καὶ διαῤῥήδην. *Christum esse qui hæc fecerit, audi ipsum prædicentem, tum per parabolas, tum aperte, & exerte.* Similia habet oratione secunda adversus Judæos.

Potestate sibi divinitus data usi sunt] Chrysostomus 1 Cor. IV, 21. ἀπολῶ, πηρώσω, ἔστι γὰρ πνεῦμα πρᾳότητος καὶ πνεῦμα αὐστηρότητος: *Interficiam, mutilabo? est enim ut lenitatis ita & severitatis spiritus.* vide & Augustinum de sermonibus Domini in monte lib. I, & alios quos citat Gratianus XXIII, quæst. VIII.

12. *Ulciscentes*] Vulgata interpretatio in hoc loco habet *defendentes.* Sed ea vox sæpe à Christianis in ulciscendi sensu posita invenitur. Tertullianus de Patientia: *Jam si levius defendaris, insanies: si uberius, onераberis. Quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum per impatientiam doloris?* Adversus Marcionem II. *non enim injuriæ mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, ut quia durissimo & infideli in Deum populo longum vel etiam incredibile videretur à Deo exspectare defensam, edicendam postea per Prophetam, mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: interim commissio injuriæ metu vicis repastinaretur: & licentia retributionis prohibitio esset provocationis; ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur; & prima deterrita, nec secunda committitur, quæ & alias facilior timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis.* De monogamia: *Aliæ diluvium iniquitates provocaverunt, semper defensæ qualescumque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia meruerunt.* Locum Pauli de quo hic sermo non male explicat Augustinus epistola CLIV: *Hinc autem dictum est non resistamus malo, ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit.* vide quæ infra lib. II, cap. XX. §. V. & §. X.

14. Non

ſi feceris, carbones ignis coacervabis in caput ejus. Ne vincitor à malo, ſed vince bono malum. Sed hic quoque eadem quæ ad locum ſuperiorem patet reſponſio. nam quo tempore dictum fuerat à Deo, Meum eſt ulciſci, ego rependam; eo ipſo tempore & judicia capitalia exercebantur, & de bellis ſcriptæ erant leges. Quin & beneficia inimicis (popularibus ſcilicet) exhiberi jubentur, Exod. XXIII, 4, 5. Hæc tamen, ut diximus, neque pœnis capitalibus, neque bellis juſtis in ipſos etiam Iſraëlitas obſtabant. Quare ne nunc quidem verba eadem, aut præcepta ſimilia, quamvis latius patentia, in talem ſenſum rapienda ſunt: eoque minus quia capitum ſectiones non ab Apoſtolis ſunt, aut eorum ætate, ſed multo ſerius factæ ad dividendam lectionem & faciliorem locorum allegationem. Quare quod nunc XIII caput inchoat, *Omnis anima poteſtatibus ſupereminentibus ſubjecta eſto*, & quæ ſequuntur, cum illis de ultione non expetenda præceptis cohæſit.

13. In hac autem diſſertatione dicit Paulus, poteſtates publicas Dei miniſtras eſſe, & vindices ad iram (id eſt ad pœnam) in maleficos; eo ipſo apertiſſime diſtinguens inter ultionem publici boni cauſa, quæ Dei vice exigitur, & ad ultionem Deo reſervatam referenda eſt; & illam explendi doloris, quam paulo ante interdixerat. Nam ſi ultionem etiam illam quæ boni publici cauſa exigitur, in illo interdicto comprehenſam velis, quid erat abſurdius, quam cum dixiſſet abſtinendum à pœnis capitalibus, deinde ſubjicere, in hoc poteſtates publicas à Deo conſtitutas, ut pœnas vice Dei exigant?

14. Quintus quo nonnulli utuntur locus eſt II Cor. X, 3. *Quanquam in carne ambulantes, nequaquam carnis bella gerimus. Nam arma militiæ noſtræ * non ſunt carnalia, ſed divinitus valida ad deſtructionem munitionum:* & quæ ſequuntur. Sed hic locus nihil ad rem facit. Oſtendunt enim tum præcedentia, tum quæ ſequuntur, carnis nomine à Paulo ibi intelligi imbecillam corporis conditionem, qualis in aſpectum veniebat, & cujus nomine contemnebatur. Huic opponit Paulus arma ſua, poteſtatem ſcilicet ſibi ut Apoſtolo datam ad coërcendos refractarios, quali uſus fuerat in Elymam, Corinthium inceſti reum, Hymenæum & Alexandrum. Hanc ergo poteſtatem negat eſſe carnalem, id eſt infirmam, imo contra, validiſſimam eam eſſe aſſerit. Quid hoc ad jus capitalium ſuppliciorum, aut belli? Imo contra, quia Eccleſia eo tempore publicarum poteſtatum auxilio deſtituebatur, ideo ad ejus tutelam prodigioſam illam poteſtatem Deus excitaverat, quæ deficere ferme cœpit ex quo imperatores Chriſtiani Eccleſiæ contigerunt, ſicut Manna de-

V.

14. *Non ſunt carnalia*] Chryſoſtomus hoc loco: ὅπλα σαρκικὰ intelligit πλοῦτον, δόξαν, δυναστείαν, εὐγλωττίαν, δεινότητα, περιδρομὰς, κολακείας, ὑποκρίσεις, *Opes, gloriam, potentatum, eloquentiam, ſolertiam, prenſationes, aſſentationes, fallacias.*

16. *In-*

defecit ubi in terras frugiferas populus Hebræorum pervenerat.

VI. 15. Qui sexto affertur locus, Eph. VI, 12. *Induite universam illam armaturam Dei, ut possitis stare adversus artes diaboli; quia non est vobis lucta adversus sanguinem & carnem* (supple, *tantum*, more Hebræo) *sed adversus imperia*, & quæ sequuntur: agit de pugna quæ Christianorum est qua sunt Christiani, non quam communem habere cum aliis hominibus certis eventibus possunt.

VII. 16. Jacobi locus, qui septimo affertur, IV, 1. *Vnde bella & pugnæ inter vos? nonne ex voluptatibus vestris quæ militant in membris vestris? Concupiscitis & non habetis: invidetis & affectatis, nec potestis nancisci: pugnatis & bella geritis, nec obtinetis, eo quod non petitis: Petitis & non accipitis, eo quod male petitis, ut in voluptates vestras absumatis*: nihil continet universale: tantum dicit bella & pugnas quibus tum Hebræi dispersi inter se misere collidebantur (cujus historiæ partem aliquam apud Josephum videre est) ortum habuisse ex causis non probis: quod nunc etiam contingere scimus & dolemus. Sensum ab hoc Jacobi loco non alienum habet Tibulli illud:

Ant. lib. XVIII. cap. 12. & lib. seq.

Divitis hoc vitium est auri, nec bella fuere,
Faginus astabat cum scyphus ante dapes.

Et apud Strabonem non uno loco notatum videas, * innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus. Non abeunt hinc ista Lucani:

O prodiga rerum
Luxuries, nunquam parvo contenta paratu,
Et quæsitorum terra pelagoque ciborum
Ambitiosa fames, & lautæ gloria mensæ,

Disci-

16. *Innocentissime agere eas gentes quarum victus est simplicissimus*] Dicit, idem Philo de vita contemplatrice, citans Homeri illud:

Γλακτοφάγων ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

Lacconiedonum inopumque hominum justissima quæ gens.

Justinus de Scythis: *Aurum & argentum non perinde ut reliqui mortales appetunt.* Mox: *Hæc continentia, morum quoque illis justitiam indidit nihil alienum concupiscentibus: quippe ibidem divitiarum cupido est ubi & usus.* Et de Scythis in eandem sententiam locus lectu dignus apud Gregoram lib. II. Taxiles Alexandro: *τί δεῖ πολέμων καὶ μάχης ἡμῖν, Ἀλέξανδρε, πρὸς ἀλλήλους, εἰ μήτε ὕδωρ ἀφαιρησόμενος ἡμῶν ἀφῖξαι, μήτε τροφὴν ἀναγκαίαν, ὑπὲρ ὧν μόνων ἀνάγκη διαμάχεσθαι νοῦν ἔχουσιν ἀνθρώποις; Quid inter nos, Alexander, bellis & præliis opus, quando neque ut aquam, neque ut victum necessarium à nobis auferas huc venisti, pro quibus solis pugnare est hominum ratione utentium?* Diogenis dictum huc pertinet, *οὐ γὰρ ἐκ τῶν μαζοφάγων οἱ κλέπται καὶ οἱ πολέμιοι, non enim ex his qui polentam edunt, aut fures exsistunt, aut bellorum auctores.* Porphyrius lib. II. de non edendis animalibus: *τὸ εὐδάπανον καὶ εὔπορον πρὸς συνεχῆ εὐσέβειαν συντελεῖ καὶ τῶν ἁπάντων. quicquid paratu facile est & levis sumptus, ad pietatem perpetuam & quidem omnium confert.*

Aliud

Discite quam parvo liceat producere vitam,
Et quantum natura petat. Non erigit ægros
Nobilis ignoto diffusus Consule Bacchus,
Non auro myrrhaque bibunt, sed gurgite puro
Vita redit: satis est populis fluviusque Ceresque.
Heu miseri, qui bella gerunt.

Cui adjungi potest Plutarchi illud in Stoicorum contradictionibus: οὐδεὶς γὰρ φύεται ἀνθρώποις πόλεμος ἄνευ κακίας. ἀλλὰ τὸν μὲν φιληδονία, τὸν δὲ πλεονεξία, τὸν δὲ φιλοδοξία τις ἢ φιλαρχία συρρήγνυσι. *Nullum inter homines bellum non ex vitio nascitur.* * *aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur.* Justinus cum Scytharum instituta laudasset; *Atque*

Aliud ex voluptatum cupiditate, aliud ex avaritia, aliud ex honorum aut imperii nimio studio conflatur] Verissimam, sed parum meditatam hominibus sententiam, multis egregiis veterum expressam verbis, quid nocebit & aliorum dictis non minus efficacibus confirmare? Athenæus philosophus apud Diogenem Laërtium:

ἄνθρωποι μοχθεῖτε τὰ χείρονα καὶ διὰ κέρδος
ἄπληστον νεικέων ἄρχετε καὶ πολέμων:

In mala sudatis miseri; sine fine cupido
Vos agit in rixas bellaque præcipites.

Fabianus Papirius in controversiis Senecæ patris: *Ecce instructi exercitus, sæpe civium cognatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis utrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadaverum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem adversus hominem in facinus coëgit? nam neque feris inter se bella sunt: nec, si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque divino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum una stirps idemque sanguis sitis: vel quæ furia in mutuum sanguinem egere? quod tantum malum humano generi vel fato invectum? an ut convivia poculis exstruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimvero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis servitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ divitiæ expetuntur, si, ne in hoc quidem ut liberis relinquantur?* Philo ad Decalogum: χρημάτων ἔρως, ἢ γυναικὸς, ἢ δόξης, ἢ τινος ἄλλου τῶν ἡδονὴν ἀπεργαζομένων, ἆρά γε μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων αἴτιος γίνεται κακῶν; οὐ διὰ τοῦτο συγγένειαι μὲν ἀλλοτριοῦνται τὴν φυσικὴν εὔνοιαν μεθαρμοζόμεναι πρὸς ἀνήκεστον ἔχθραν. χῶραι δὲ μεγάλαι καὶ πολυάνθρωποι στάσεσιν ἐμφυλίοις ἐρημοῦνται. γῆ δὲ καὶ θάλαττα πληροῦται τῶν καινουργουμένων ἀεὶ συμφορῶν, ναυμαχίαις καὶ πεζαῖς στρατιαῖς; οἱ γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρός τε ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους τραγῳδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐρρύησαν ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. *Pecuniarum amor, aut feminæ, aut gloriæ, aut alicujus demum rei quæ voluptatem pariat, an parvorum duntaxat & vulgarium malorum caussa est? Ob hoc alienantur à cognatis cognati naturali benevolentia in odium insanabile mutata. regiones autem magnæ & fœcundæ populorum civilibus vastantur dissidiis. tum vero & terra & mare implentur calamitatibus novæ semper repertis per pedestres navalesque acies. Nam bella illa Græcorum Barbarorumque aut inter se, aut horum in illos, etiam tragœdiis decantata,*

Atque utinam reliquis mortalibus similis moderatio, & abstinentia alieni foret: profecto non tantum bellorum per omnia saecula terris omnibus continuaretur, neque plus hominum ferrum & arma quam naturalis fatorum conditio raperet. Apud Ciceronem ex de Finibus primo: *Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur.* Maximus Tyrius: νυνὶ μεστὰ πάντα πολέμου. αἱ γὰρ ἐπιθυμίαι πλανῶνται πανταχοῦ, περὶ πᾶσαν γῆν τὰς πλεονεξίας ἐπεγείρουσαι. *Nunc omnia bellis plena: Ubique enim oberrant cupiditates, & per omnes terras excitant appetitum rerum alienarum.* Jamblichus: καὶ γὰρ πολέμους καὶ στάσεις καὶ μάχας οὐδὲν ἄλλο παρέχει ἢ τὸ σῶμα καὶ αἱ τούτου ἐπιθυμίαι. διὰ γὰρ τὴν τῶν χρησίμων κτῆσιν οἱ πόλεμοι γίγνονται. *Bella, pugnas, seditiones corpus praebet & corporis cupiditates. Nam rerum utibilium caussa bella oriuntur.*

VIII. 17. Quod vero Petro dictum est, *Qui gladio ferit, gladio peribit*, cum non ad bellum communiter spectatum, sed ad bellum privatum proprie pertineat (nam & Christus ipse inhibitae aut neglectae defensionis hanc reddit causam, quod regnum suum de hoc mundo non esset, Joan. XIII, 36,) suo loco rectius pertractabitur.

IX. 1. Quoties de scripti sensu quaeritur, magnam vim habere solet tum usus sequens, tum prudentum auctoritas: quod etiam in divi-

tata, ab uno fluxere fonte cupiditatis, sive illa divitiarum, sive gloriae, sive voluptatum fuit. Plinius hist. nat. lib. II. cap. III. *Placatiore tamen ea* (Terra) *ob hoc utimur, quod omnes hi opulentiae exitus, ad scelera, caedes & bella tendunt, quamque sanguine nostro irrigamus, insepultis ossibus tegimus.* Hieronymus adversus Jovinianum II. *Diogenes tyrannos & subversores urbium bellaque vel hostilia vel civilia, non pro simplici victu olerum pomorumque, sed pro carnium & epularum deliciis asserit excitari.* Chrysostomus I Cor. XIII, 3. εἰ γὰρ ἅπαντες ἠγάπων καὶ ἠγαπῶντο, οὐδὲν ἂν ἠδίκησεν οὐδείς, ἀλλὰ καὶ φόνοι καὶ μάχαι καὶ πόλεμοι, καὶ στάσεις καὶ ἁρπαγαὶ καὶ πλεονεξίαι καὶ πάντα ἂν ἐκποδὼν ἐγεγόνει τὰ πονηρά. *Nam si mutuo se diligerent homines, nemo alterum afficeret injuria, procul essent caedes & pugnae & bella & seditiones & rapinae & defraudationes & quicquid est malorum.* Idem ad patrem fidelem de opulentis loquens: οὐ δι' ἐκείνους στάσεις καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ πόλεων κατασκαφαὶ καὶ ἀνδραποδισμοὶ καὶ δουλεῖαι καὶ αἰχμαλωσίαι καὶ φόνοι καὶ τὰ μυρία ἐν τῷ βίῳ κακά. *Nonne per hos adveniunt seditiones, & bella, & pugnae, & urbium excidia, & plagia, & servitutes, & captivitates, & caedes, & innumera vitae mala?* Claudianus:

Haec si nota forent, frueremur simplice cultu,
Classica non fremerent, non stridula fraxinus iret,
Non ventus quateret puppes, non machina muros.

Agathias historiarum primo: ἐς δὲ πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν αἱ τῶν ἀνθρώπων ψυχαὶ αὐθαίρετοι κατολισθαίνουσαι, πολέμων καὶ ταραχῶν ἅπαντα ἐμφοροῦσιν. *Hominum animi sponte ad nimias cupiditates injustitiamque delapsi, implent omnia bellis ac tumultibus.* Concludam multa bene dicta una Polybii: αὐτάρκεια τοῦ βίου, φιλοσοφίας αὐτοδίδακτος. *Animus necessariis contentus alio ad sapiendum magistro non eget.*

2. Bo-

divinis scriptis sequendum est. Neque enim probabile est Ecclesias quæ ab Apostolis constitutæ sunt, aut subito, aut omnes defecisse ab iis quæ Apostoli breviter perscripta ore liberalius explicaverant, aut etiam in usum introduxerant. Solent autem ab iis qui bella impugnant adferri dicta quædam veterum Christianorum: ad quæ rita dicenda habeo.

2. Primum est, ex iis dictis nihil amplius colligi quam privatam I.
quorundam sententiam, non publicam Ecclesiarum: adde quod ferme quorum ea dicta sunt, amant ab aliis seorsim ire & docere quiddam magnificentius, quales sunt Origenes & Tertullianus, qui nec sibi satis constant. Nam idem Origenes apes ait à Deo documentum datas ὡς τὸ δικαίως καὶ τεταγμένως πολέμους, εἴποτε δέοι, γίγνεσθαι ἐν ἀνθρώποις: *Vt bella justa atque ordinata inter homines gerantur, si quando id jubeat necessitas*: & idem ille Tertullianus, qui alibi supplicia capitalia minus probare videtur, dixit, * *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat*; Et de militia hæsitat; nam libro de Idololatria, *Quæritur*, inquit, *an fideles ad militiam converti possint, & an militia ad fidem admitti*: Et videtur eo loco propendere in eam sententiam, quæ militiæ adversatur. At libro de corona militis, cum quædam adversus militiam disputasset, mox distinguit qui ante baptismum militabant ab iis qui post baptismum nomen dant militiæ. *Plane*, inquit, *si quos militia præventos fides posterior invenit, alia conditio est, ut illorum quos Ioannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, & quem Petrus catechizat*: * *dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit, ut multis actum, aut omnibus modis cavillandum* (id est cavendum) *nequid adversus Deum committatur*. Sensit ergo illos post baptismum in militia permansisse; quod sane minime facturi fuerant si intellexissent militiam à Christo interdictam; non magis quam aruspices, magi, * & alii vetitarum artium professores in sua

1. *Bonum esse cum puniuntur nocentes nemo negat*] idem Tertullianus de anima: *Quis non præferat sæculi justitiam, quam & Apostolus non frustra gladio accinctam contestatur, quæ pro homine sæviendo religiosa est?* Et ad proconsulem Scapulam: *Non te terremus, qui nec timemus. Sed velim ut omnes salvos facere possimus, monendo μὴ θεομαχεῖν. Potes & officio jurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse, vel quia & vos sub gladio estis.*

Dum tamen suscepta fide atque signata] Distinctionem quam hic de militia affert, alibi ad nuptias applicat, tum libro de Monogamia, tum exhortatione castitatis.

Et alii vetitarum artium professores] Tertullianus de idololatria: *ad Ecclesiam non admittuntur qui artes exercent quas Dei disciplina non recipit.* Augustinus de fide & operibus: *Meretrices & histriones, & quilibet alii publicæ turpitudinis professores, nisi solutis aut diruptis talibus vinculis ad Christi sacramenta non permittuntur accedere.* de histrione exemplum vide apud Cyprianum epistola LXV. de lanistis, lenonibus, victimarum redemtoribus apud Tertullianum. de auriga Circensi apud Augustinum.

3. *Per-*

in sua arte post baptismum manere permissi sunt. Eodem libro militem quendam & quidem Christianum laudans; *O militem*, inquit, *in Deo gloriosum*.

II. 3. Secunda observatio est, quod militiam Christiani sæpe aut evitarunt ob temporum circumstantias, quæ vix ferebant militiam exerceri sine actibus quibusdam cum Christiana lege pugnantibus. In literis Dolabellæ ad Ephesios, quæ apud Josephum exstant, videmus Judæos ab expeditionibus militaribus immunitatem postulasse, quod externis permixti non satis ritus legis suæ observare possent, & quia sabbatis ferre arma & magna itinera facere cogerentur. Atque easdem ob causas à L. Lentulo missionem Judæos impetrasse docet idem Josephus: alibique narrat, cum Judæi Roma urbe jussi essent excedere, quosdam militiæ adscriptos, alios punitos quod militare nollent patriarum legum reverentia; ob eas scilicet quas diximus causas: quibus accedebat interdum tertia, quod adversus populares suos pugnandum haberent: at κατὰ τῶν ὁμοφύλων ὅπλα λαβεῖν ἀθέμιτον; *nefas in populares suos arma sumere*, tunc scilicet cum populares ob patriæ legis observationem periclitabantur. Quoties vero hæc incommoda cavere poterant Judæi, militabant etiam sub externis regibus, sed ἐμμένοντες τοῖς πατρίοις ἔθεσι καὶ τούτοις ζῶντες, * *perstantes in patriis institutis & ex eorum præscripto viventes*: quod pacisci prius solebant, eodem Josepho auctore. His periculis simillima sunt quæ Tertullianus militiæ suorum temporum objicit, ut libro de Idololatria: *Non convenit sacramento divino & humano, signo Christi & signo diaboli*: quia scilicet per Deos Gentium, Jovem, Martem, atque alios, jurare milites jubebantur. Libro autem de Corona militis: *Excubabit pro templis quibus renuntiavit, & cœnabit illic ubi Apostolo non placet: & quos interdiu exorcismis fugavit, noctibus defensabit?* mox: *Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensium munium, transgressioni interpretanda?*

III. 4. Tertium quod notamus hoc est, Christianos primorum temporum tanto ardore succensos fuisse ad præclarissima quæque capessenda, ut sæpe consilia divina pro præceptis amplecterentur. Christiani, inquit Athenagoras, οὐ δικάζονται τοῖς ἁρπάζουσι, *adversus sua rapientes judicio non contendunt*. Salvianus justum à Christo ait, ut ea ipsa de quibus lis est relinquamus, dummodo litibus exuamur. Atqui * id ita generaliter sumtum, consilii forte est & vitæ sublimioris, at non in præcepto positum. Simile est quod plurimi veterum omne juramentum improbant, nulla exceptione addita, cum tamen Paulus in re gravi juraverit. Christianus apud Tatianum,

στρατη-

3. *Perstantes in patriis institutis*] verba Josephi XI historiæ antiquæ.

4. *Id ita generaliter sumtum consilii forte est & vitæ sublimioris*] Concilium Carthaginense IV: *Episcopus nec provocatus de rebus transitoriis litiget*. Adde Ambrosium lib. II Offic. cap. XXI. & Gregorium Magnum libro II, Ind. XI, Epist. LVIII.

I. In

στρατηγίαν παρῄτημαι, *præturam recuso*: apud Tertullianum, *Christianus nec ædilitatem affectat*. Sic Lactantius justum (qualem vult esse Christianum) negat belligeraturum; sed ita ut simul navigaturum neget. A secundis nuptiis quam multi veterum Christianos dehortantur? Quæ omnia sicut laudabilia, eximia, Deo apprime grata sunt, ita nullius legis necessitate à nobis exiguntur. Atque hæc solvendis quæ objiciuntur sufficient. Lib. V. c. 18.

X. 1. Nunc ut nostra firmemus, primum non desunt nobis scriptores & quidem antiquiores, qui & capitalia supplicia, & quæ inde pendent bella, sentiant à Christianis licite posse usurpari. Nam Clemens Alexandrinus Christianum ait, si ad imperium vocetur, ut Moses, futurum vivam subditis legem, & præmio affecturum bonos, pœnis malos. Et alibi habitum Christiani describens, decere eum ait intectis esse pedibus, nisi forte militet. * In constitutionibus quæ Clementis Romani nomen præferunt, libro VII, c. III, legimus: οὐχ' ὡς παντὸς φόνου φαύλου τυγχάνοντος, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἀθῴου. τὸ δ' ἔνδικον ἄρχουσι μόνοις ἀφωρισμένου: *non quasi omnis cædes illicita sit, sed ea quæ est innocentis: ita tamen, ut quæ justa est, magistratibus solis sit reservata.*

2. Sed autoritatibus privatis sepositis ad publicam Ecclesiæ veniamus, quæ maximi debet esse ponderis. Dico igitur, nunquam à baptismo rejectos aut ab Ecclesia excommunicatos eos qui militabant; quod tamen & factum oportuit, & factum fuisset si militia cum novi fœderis conditionibus pugnasset. In dictis modo constitutionibus, lib. VIII, c. XXXII, agit scriptor ille de iis qui antiquitus ad baptismum admitti, aut ab eo rejici solerent, στρατιώτης προσιὼν διδασκέσθω μὴ ἀδικεῖν, μὴ συκοφαντεῖν· ἀρκείσθω δὲ τοῖς διδομένοις ὀψωνίοις. πειθόμενος προσδεχέσθω. *Miles baptismum postulans doceatur ab injuriis & vexationibus abstinere: contentus esse suis stipendiis. Si his pareat, admittitor.* Tertullianus in Apologetico ex persona loquens Christianorum; *Navigamus*, inquit, *& nos vobiscum, & militamus.* Paulo ante dixerat: *Externi sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa.* Eodem libro narraverat * M. Aurelio Imperatori Christianorum militum precationibus imbrem impetratum. In corona militem illum qui coronam abjecerat, constantiorem ait fuisse cæteris fratribus, & multos ei ostendit fuisse Christianos commilitones. Cap. XLII. C. XXXVII.

3. Accedat, quod & milites nonnulli, pro Christo tormenta mortemque perpessi eundem cum cæteris martyribus honorem ab Ecclesia acceperunt, quos inter memorantur * tres Pauli comites; sub Decio Cerialis, sub Valeriano Marinus, quinquaginta sub Aurelia-

1. *In constitutionibus*] videtur scriptus is liber finiente sæculo secundo.

2. *M. Aurelio Imperatori*] vide & Xiphilinum de hac historia.

3. *Tres Pauli comites*] Adde militem quendam à Cornelio baptizatum, cujus apud Adonem mentio.

4. Si-

reliano, Victor, Maurus, & Valentinus magister militum sub Maximiano, circa idem tempus Marcellus Centurio, Severianus sub Licinio. Cyprianus de Laurentio & Ignatio Afris: *in castris & ipsi quondam secularibus militantes, sed vere & spirituales Dei milites, dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas Domini & coronas illustres passione meruerunt.* Et hinc apparet quid de militia senserit communitas Christianorum, etiam priusquam Imperatores Christiani essent.

4. Capitalibus suppliciis si non libenter interfuerunt Christiani illis temporibus, haud mirum videri id debet, cum plerumque de Christianis ipsis esset judicandum: adde quod & in cæteris rebus leges Romanæ duriores erant, quam lenitas Christiana patiatur: quod vel solo * Silaniani Senatusconsulti exemplo satis patet. Postquam vero Constantinus Christianam religionem & probare & promovere cœpit, non ideo desierunt capitalia supplicia. Imo ipse Constantinus inter alias leges de parricidis culeo insuendis legem tulit: quæ exstat Codice, Titulo de iis qui parentes vel liberos occiderunt: quanquam alioqui in suppliciis exigendis mitissimus fuerit, ita ut ab historicis non paucis reprehendatur * nimiæ lenitatis nomine. Tum vero in exercitu suo plurimos habuit Christianos, ut nos historiæ docent, & labaro Christi nomen inscripsit. Ex eo etiam mutatum est sacramentum militare in eam formam quæ exstat apud Vegetium: *Per Deum & Christum & Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris quæ secundum Deum generi humano diligenda est & colenda.*

5. Neque eo tempore ex tot Episcopis, inter quos multi erant durissima quæque passi pro religione, vel unus fuisse legitur, qui aut Constantinum ab omnibus omnino capitalibus suppliciis & bello, aut Christianos à militia injecto divinæ iræ metu absterruerit, cum tamen plurimi essent acerrimi custodes disciplinæ, & minime dissimulantes eorum quæ ad officium tum Imperatorum, tum aliorum, pertinerent: qualis & Theodosii tempore fuit Ambrosius, L. 1. c. 27. qui sermone VII ita ait: *Non militare delictum est, sed propter prædam militare peccatum est.* & de Officiis: *Fortitudo quæ vel bello tuetur à barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus*

4. *Silaniani Senatusconsulti*] Cujus asperitatem mitigavit Adrianus Imperator, ut apud Spartianum est. Asperis Romanorum legibus addi possunt quæ servum nisi tortum testimonium dicere vetant.

Nimiæ lenitatis nomine] Zonaras: *τοῖς μεταβαλλομένοις ἐκ πονηρίας φιλανθρώπως διετίθετο, ἔλεγεν ὅτι τὸ νοσοῦν μέλος ἀποκοπτέον καὶ σηπτὸν ἵνα μὴ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι λυμαίνηται, οὐ μὴν τὸ ὑγιείας ἤδη τυχὸν ἢ καὶ ὑγιαζόμενον.* *Clementem se ostendebat iis qui pravam vitam deseruerant, quod diceret abscindendum membrum ægrotans ac putridum, ne sana contagio corrumpat, non id quod aut sanatum jam sit aut sanescat.* vide & Eusebium. sicut de nimia Constantini lenitate Christianos, ita de Haraldi Regis questos Danos apud Saxonem historicum invenias.

6. *Sæpe*

bus socios, plena justitia est. Hoc argumentum tanti mihi videtur, ut nihil ultra requiram.

6. Neque tamen ignoro, * sæpe Episcopos, & plebem Christianam, interpositis precibus suis avertisse pœnas, præsertim capitales: morem quoque introductum, * ut qui ad Ecclesiam confugissent, nonnisi vitæ servandæ fide data redderentur; & * ut circa Pascha carcere emitterentur, quos sua crimina attinebant: sed, qui cum cura hæc omnia, & si qua his sunt similia, expendet, inveniet, signa hæc esse Christianæ bonitatis omnem rapientis clementiæ occasionem, non omnia judicia capitalia damnantis animi: unde & locorum & temporum illa beneficia & preces ipsæ * exceptionibus quibusdam temperabantur.

7. Objiciunt hic nobis nonnulli XII canonem Synodi Nicænsis, qui Latine sic habet: * *Quicunque vocati per gratiam, primum quidem ardorem fidemve suam ostenderunt, & cingulum militiæ deposuerunt, postea vero ut canes ad suum vomitum reversi sunt; ita ut aliqui & pecuniam darent, & beneficiis militiam repeterent; hi decem annis jaceant, post triennii auditionis tempus. In his autem omnibus observari oportet propositum & modum pœnitentiæ. Quicumque enim, & timore, & lacrymis, & patientia, & bonis operibus conversionem absque simulatione demonstrant, hi definitum tempus auditionis implentes, tum demum orationibus communicabunt, & postea licebit Episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicunque vero indifferenter tulerunt, & habitum Ecclesiam introeundi sibi arbitrati sunt ad conversionem sufficere, hi definitum tempus omnino impleant.* Vel ipsum tredecim annorum tempus satis indicat, non de levi aut ambiguo, sed gravi aliquo atque indubitato crimine hic agi.

8. Agitur autem haud dubie * de idololatria. nam quæ canone XI præcesserat mentio temporum Licinii, in hoc canone repetita tacite haberi debet; ut sæpe Canonum sequentium sensus à prioribus pendet. Vide in exemplum Canonem XI Concilii Eliberitani.

Licinius

6. *Sæpe Episcopos*] Augustinus: *Officium Sacerdotis est intervenire pro reis.* In ejus epistolis multa sunt hujus bonitatis specimina.

Ut qui ad Ecclesiam confugissent] vide Chrysostomum XVI de Statuis. Concilium Aurelianense cap. 3. legem Wisigotthorum libro VI, tit. V, 16. IX, tit. II, c. 3.

Ut circa Pascha] L. Nemo. C. de Episc. audientia.

Exceptionibus quibusdam] Quas vide apud Cassiodorum XI, 40. &c. inter alia de immunitate ecclesiastica in Decreto.

7. *Quicunque vocati*] Simeon Magister, in ejus canonis epitome: οἱ βιαζόμενοι καὶ δόξαντες ἀντιστῆναι, εἶτα καταπειθόμενοι τῆς ἀσεβείας καὶ ἀναστρατευσάμενοι δεκαετίαν ἀφοριζέσθωσαν. *Qui vi adhibita visi sunt restitisse, sed ab impietate victi sunt & militiam resumsere, decem per annos abstineantur.* Eundem hujus canonis sensum exprimunt Balsamo & Zonaras, & Ruffinus libro X, cap. VI.

8. *De idololatria*] quod principale crimen, *summus seculi reatus* dicitur Tertulliano de Idololatria: *Gravissimum & extremum delictum* Cypriano epist. XII.

Nisi

Licinius autem, verba ſunt Euſebii, στρατιώτας ἐκέλευεν ἀποβάλλεσθαι τοῦ ἀξιώματος εἰ μὴ τοῖς δαίμοσι θύειν αἱροῖντο, *milites militia exuebat*, * *niſi Diis ſacrificare vellent*. quod & Julianus poſtea imitatus eſt, quam ob cauſam Victricius atque alii cingulum pro Chriſto abjeciſſe leguntur. Idem olim ſub Diocletiano fecerant in Armenia mille centum quatuor, quorum in martyrologiis mentio: & in Ægypto Menna, & Heſychius. Sic ergo & Licinii temporibus multi abjecere cingulum, quorum fuit Arſacius inter Confeſſores nominatus, & Auxentius factus poſtea Mopſueſtiæ Epiſcopus. Quare his qui ſemel conſcientia puncti cingulum abjecerant, reditus ad militiam ſub Licinio non patebat, niſi per fidei Chriſtianæ àbnegationem: quæ quia eo erat gravior, quo prior ille actus majorem in illis legis divinæ cognitionem teſtabatur, ideo hi defectores gravius etiam puniuntur quam illi, de quibus egerat præcedens canon, qui ſine periculo vitæ aut facultatum amittendarum Chriſtianiſmum abjecerant. Generaliter autem de omni militia interpretari canonem quem produximus, ab omni ratione alienum eſt. Aperte enim teſtatur hiſtoria, his qui ſub Licinio militiam abjecerant, neque Licinio imperante ad eam redierant, ne fidem Chriſtianam violarent, à Conſtantino datam optionem, immuneſne eſſe à militia vellent, an ad militiam redire: quod haud dubie multi fecerunt.

11. 9. Sunt & qui Leonis epiſtolam objiciant, quæ dicit, *Contrarium eſſe Eccleſiaſticis regulis poſt pœnitentiæ actionem redire ad militiam ſecularem.* Sed ſciendum, in pœnitentibus non minus quam in clericis & aſcetis exactam fuiſſe vitam non quovis modo Chriſtianam, ſed eximiæ cujuſdam puritatis, * ut tanto exemplo eſſent ad correctionem, quanto ad peccandum fuerant. Similiter in conſuetudinibus antiquiſſimis Eccleſiæ, quæ, quo auguſtiori nomine commendabiliores eſſent, Canones Apoſtolici vulgo appellabantur. Canone LXXXII edicitur: *Ne quis Epiſcopus, presbyter aut diaconus militiæ vacet, & utrumque retineat officium Romanum & functionem ſacerdotalem. Quæ enim Cæſaris ſunt Cæſari, quæ Dei Deo.* Quo ipſo oſtenditur, his qui cleri honorem non ſperarent Chriſtianis militiam non fuiſſe interdictam.

10. Hoc

Niſi Diis ſacrificare vellent] Sulpitius Severus: *Sane tum Licinius, quia adverſum Conſtantinum de imperio certavit, milites ſuos litare præceperat: abnuentes militia rejiciebat.* ob hanc cauſam Valentinianus, qui Imperator poſtea factus eſt, ſub Juliano abjecit cingulum. Non diſſimile eſt quod Victor Uticenſis narrat, multos ſub Hunericho Rege militiam temporalem abjeciſſe, quia cum Arianiſmo erat connexa.

9. *Ut tanto exemplo eſſent ad correctionem, quantum ad peccandum fuerant*] Leo epiſtola XC ad Ruſticum: *Illicitorum veniam poſtulantem oportet etiam multis licitis abſtinere.* In epiſtola Epiſcoporum ad Ludovicum Regem legimus: *Quilibet tanto à ſe licita debet abſcindere, quanto ſe meminit & illicita perpetraſſe.* In Capitulis Calvi: *Tanto quiſque majora quærat bonorum operum lucra, quanto graviora ſibi intulit damna per culpam.*

10. Ad

10. Hoc amplius, etiam * ad clerum admitti vetabantur qui post baptismum aut magistratus attigissent aut munera bellica, ut in epistolis Syricii & Innocentii & in Concilio Toletano videre est. Legebantur scilicet Clerici non ex quovis modo Christianis, sed ex iis qui vitæ exactissimæ specimen dedissent. Adde quod militiæ & quorundam magistratuum perpetua erat obligatio: at sacro ministerio addicti * nulla alia cura ac labore quotidiano inde abstrahi debebant: qua de causa & sextus canon constituit, ne Episcopus, presbyter, aut diaconus sæculares curas administret; octuagesimus, ne publicis se administrationibus immittat: & inter Africanos canones sextus; * ne procurationem rerum alienarum suscipiat; aut causarum patrocinium. sic eosdem * tutores constitui nefas judicat Cyprianus.

11. At pro nostra sententia expressum Ecclesiæ judicium habemus in Concilio primo Arelatensi, quod habitum est sub Constantino. Ejus enim Concilii Canon III sic habet: *De his qui arma projiciunt in pace, placuit abstinere eos à communione:* Id est qui militiam deserunt extra tempora persecutionis. * Id enim pacis nomine intelligi volebant Christiani, ut ex Cypriano & aliis apparet. Accedit exemplum militum sub Juliano, non modico profectu Christianorum, ut qui morte sua Christo reddere testimonium parati essent; de quibus sic Ambrosius: *Iulianus imperator, quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat; producite aciem pro defensione reipublicæ; obediebant ei: cum autem diceret eis; Producite arma in Christianos; tunc agnoscebant Imperatorem cæli.* Talis & multo ante fuerat Thebæa legio, quæ Diocletiano imperante à Zabda tricesimo Hierosolymorum Episcopo Christianam religionem acceperat; & deinde in omne ævum memorabile

10. *Ad Clerum admitti vetabantur*] Eusebius demonstrationum lib. I. duplicem describit Christianorum vitam, aliam ἐντελῆ; aliam inferiorem. qui in hac sunt eos inter alia τοῖς κατὰ τὸ δίκαιον στρατευομένοις τὰ πρακτέα ὑποτίθεσθαι. *iis qui juste militant agenda indicare,*

Nulla alia cura ac labore] vide canonem Concilii Moguntini apud Gratianum, titulo, Ne Clerici vel monachi.

Ne procurationem rerum alienarum suscipiat] vide Epistolam Hieronymi ad Nepotianum.

Tutores constitui nefas judicat Cyprianus] in epistola ad presbyteros, diaconos & plebem Furnis consistentem. Adde l. Generaliter, C. de episcopis & clericis.

11. *Id enim pacis nomine intelligi volebant*] Tertullianus de idololatria: *Imo quomodo etiam in pace militabit?* idem de Fuga persecutionum: *Nostræ paci quod est bellum quam persecutio?* Cyprianus epistola x. *Quando ipsa ante mater nostra Ecclesia pacem de misericordia Domini prior sumserit.* Epistola XXII: *Cum Dominus cœperit ipsi Ecclesiæ pacem dare.* Epistola XXXI: *Ecclesiæ pacem sustinendam*, id est expectandam. de Lapsis: *disciplinam pax longa corruperat.* Sulpitius Severus: *Antonino Pio imperante pax Ecclesiis fuit.* mox: *Interjectis deinde annis XXXVIII, pax Christianis fuit.* & in Constantini ætate: *Exinde tranquillis rebus pace perfruimur.* Et initio historiæ: *Vexationesque populi Christiani; & mox pacis tempora.*

bile edidit Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum, quod infra à nobis memorabitur.

12. Hoc loco satis sit illam eorum adferre vocem, quæ Christiani militis officium solida brevitate exprimit: *Offerimus nostras in quemlibet hostem manus, quas sanguine innocentium cruentare nefas ducimus. Dexteræ ipsæ pugnare adversus impios & inimicos sciunt; laniare pios & cives nesciunt. Meminimus nos pro civibus potius quam adversus cives arma sumsisse. Pugnavimus semper pro justitia, pro pietate, pro innocentium salute: hæc fuerunt hactenus pretia periculorum. Pugnavimus pro fide, quam quo pacto conservemus tibi* (ad Imperatorem sermo est) *si hanc Deo nostro non exhibemus?* Basilius de antiquioribus Christianis sic loquitur: τὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖν, συγγνώμην δόντες ὑπὲρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις. *Eas quæ in bello perpetrantur cædes majores nostri pro cædibus non habuere, excusatos habentes eos qui pro pudicitia ac pietate decertant.*

CAPUT III.

Belli partitio in publicum & privatum. Summi imperii explicatio.

XVII. *Sum-*

I. 1. BElli prima maximeque necessaria partitio hæc est, quod bellum aliud est privatum, aliud publicum, aliud mixtum. Publicum bellum est quod auctore eo geritur qui jurisdictionem habet: privatum, quod aliter: mixtum, quod una ex parte est publicum, ex altera privatum. Sed de privato, quod antiquius, primum videamus. *Syl. verbo bellum 1. n. 1.*

2. Bellum aliquod privatum licite geri, quantum jus naturæ attinet, satis apparere arbitror ex iis quæ supra diximus, cum ostensum est, ut quis injuriam etiam vi à se arceat, juri naturali non repugnare. Sed forte putet aliquis id saltem post constituta judicia publica non licere: quamquam enim judicia publica non à natura, sed à facto sunt humano, cum tamen multo sit honestius, & ad quietem hominum conducibilius, ab eo cujus nihil intersit rem cognosci, quam homines singulos, nimium sæpe amantes sui, quod jus putant id manu exsequi, tam laudabili instituto obsequendum ipsa dictat æquitas & ratio naturalis. Paulus IC. *Non est singulis concedendum quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. Hinc est*, inquit * Rex Theodoricus, *quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio agetur impulsu: quid enim à bellica confusione pax tranquilla distat, si per vim litigia terminantur?* Et vim vocant leges, *quoties quis id, quod deberi sibi putat, non per judicem reposcit.* *l. Non est de R. i. Cass. l. IV. Var. epist. 4.*

II. 1. Certe quin restricta multum sit ea quæ ante judicia constituta fuerat licentia, dubitari non potest. Est tamen ubi locum nunc quoque habeat nimirum ubi cessat judicium: nam lex vetans sine judicio suum consequi, intelligi commode debet ubi copia est judicii. Cessat autem judicium momentanee, aut continue. * Momentanee cessat, ubi exspectari judex non potest sine certo periculo aut *l. Exstat. D. quod metus.*

Annotata ad Caput III.

2. R*Ex Theodoricus*] Eundem vide in Edicto cap. x, & cxxiv.

1. *Momentanee*] Servius ad XI Æneidos: *Injecere manum Parcæ. Traxerant debitum sibi. Et sermone usus est juris. nam manus injectio dicitur, quoties nulla judicis auctoritate, rem nobis debitam vindicamus.*

aut damno. Continue vero, aut jure, aut facto. Jure, si quis versetur in locis non occupatis, ut mari, solitudine, insulis vacuis, & si qua alia sunt loca in quibus nulla est civitas: facto, si subditi judicem non audiant, aut judex aperte cognitionem rejecerit.

2. Quod diximus etiam post judicia constituta naturali juri non repugnare omne bellum privatum, etiam ex lege Judæis data intelligi potest, ubi sic per Mosen Deus loquitur Exod. XXII, 2. *Si in effossione deprehensus fur, ita percutiatur ut moriatur, ne reus cædis esto percussor, ni jam dies illuxerit, tunc enim reus cædis erit.* Omnino enim videtur hæc lex, tam accurate distinguens, non solum impunitatem inducere, sed jus etiam naturale explicare; neque fundari in peculiari aliquo mandato divino, sed in communi æquitate: unde alias etiam gentes id sequutas videmus. Notum est illud XII Tabularum, haud dubie * ex veteri jure Attico profectum: *Si nox furtum faxit, si im aliquis occisit, jure cæsus esto.* Sic insons omnium, quos novimus, populorum legibus judicatur, qui adversus aggressores armis vitam periclitantem defenderit: qui tam manifestus consensus testimonium præbet, nihil in eo esse quod naturali juri adversetur.

Molin. disp. 100. §. dubium vero.

III. 1. De jure divino voluntario profectiore, Euangelio scilicet, plus est difficultatis. Quin Deus, cui plus juris est in vitam nostram, quam nobis ipsis, potuerit à nobis patientiam eo usque exigere, ut etiam privatim in periculum adducti, occidi deberemus potius quam occidere, ego non dubito. An autem voluerit nos eo usque obstringere, id est quod inquirimus. Solent pro affirmante sententia adferri duo loca, quæ supra adduximus, ad quæstionem generalem: *ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ. Ego autem dico vobis; Ne resistite injuriam facienti*, Matth. V, 39. & Rom. XII, 19. *μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες ἀγαπητοί*, ubi Latina versio habet, *non vos defendentes, charissimi.* Tertius autem locus est in illis Christi verbis ad Petrum, *Repone gladium tuum in vaginam, nam quicunque acceperint gladium, gladio peribunt.* Addunt his nonnulli Christi exemplum qui pro inimicis sit mortuus, Rom. V. 8, 10.

2. Neque desunt inter Christianos veteres qui bella quidem publica non improbaverint, sed defensionem privatam putarint vetitam. Ambrosii loca pro bello supra attulimus. Augustini multo etiam plura sunt & clariora, omnibus nota. At idem Ambrosius dixit: *Et ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, Satis, dicit; quasi licuerit usque ad Euangelium, ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio*

Lib. X in Lucam. De off. III. c. 3. Lib. 1. de lib. arb. c. 5. Epist. 154. ad Publicolam. Cap. 43. & 55.

2. *Ex veteri jure Attico*] Solonis verba: *εἰ μὲν τις μεθ' ἡμέραν ὑπὲρ πεντήκοντα δραχμὰς κλέπτοι, ἀπαγωγὴν πρὸς τοὺς ἕνδεκα εἶναι, εἰ δέ τις νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτῃ, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι. Si quis de die quod plus quinquaginta drachmis valeat furetur, eum jus sit ad undecim viros deduci: quod si quis noctu vel minimum quid furetur, eum liceat vel occidere.* Adde quæ II libro infra dicentur cap. XII.

2. Satis

gelio veritatis. Idem alibi: *Christianus, etiamsi in latronem armatum incidat, ferientem referire non potest; ne dum salutem defendit, pietatem contaminet.* Augustinus vero: *Legem quidem non reprehendo quæ tales* (latrones & alios invasores violentos) *permittit interfici, sed quomodo istos qui interficiunt defendam non invenio.* Et alibi: *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat, sed pro aliis, accepta legitima potestate.* Atque idem sensisse Basilium ex secunda ipsius ad Amphilochium epistola * satis apparet.

3. Sed opposita sententia sicut receptior est, ita verior nobis videtur, ut talis patientia non sit in obligatione: jubemur enim in Euangelio proximum amare juxta nos ipsos, non præ nobis ipsis: imo ubi par malum imminet, non vetamur * nobis potius quam aliis consulere, ut supra ostendimus auctoritate Pauli beneficentiæ regulam explicantis. Instet forte aliquis, & dicat; etiamsi meum bonum præferre possim bono proximi, hoc tamen locum non habere in bonis inæqualibus, quare vitam meam mihi potius deserendam, quam invasor permittatur incidere in perpetuam damnationem. Sed responderi potest, sæpe etiam eum, qui impetitur opus habere tempore ad pœnitentiam, aut probabiliter ita existimare: & ipsi quoque aggressori ante mortem posse ad pœnitentiam spatium superesse. Deinde, morali judicio non videri æstimandum illud periculum in quod ipsum se quis conjiciat & unde se potest eximere.

4. Certe Apostolorum aliqui ad ultimum usque tempus, Christo vidente & sciente, videntur iter fecisse armati gladio, quod & alios Galilæos è patria urbem versus properantes ob infestas latronibus vias factitasse ex Josepho discimus: qui & de Essenis innocentissimis hominibus idem prodidit. Hinc enim factum est, ut cum diceret Christus tale tempus imminere, ut gladii comparandi causa vel vestis vendenda esset, Lucæ XXII, 36, statim Apostoli responderint in suo comitatu duos esse gladios: erant autem in eo comitatu nulli præter Apostolos. Tum vero illud ipsum quod dixit Christus, quanquam præceptum revera non continet, sed proverbium est, significans gravissima pericula imminere, ut clare ostendit oppositio primi temporis, quod tutum ac prosperum fuerat, commate 35, est tamen tale, ut sumptum appareat ex eo, quod fieri solebat, quodque Apostoli licitum censebant.

5. Recte

2. *Satis apparet*] Adde Concilii Aurelianensis canonem citatum à Gratiano c. ult. causa. XXIII. qu. II.

3. *Nobis potius quam aliis consulere*] Cassiodorus de Amicitia: *Sane nullus aliquo præcepto vel aliqua ratione tenetur salutem animæ proximi perditione animæ suæ, aut corporis ejus liberationem, circa spem perpetuæ salutis, proprii corporis interitu procurare.*

5. Recte autem à Cicerone dictum est: *Gladios habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret*. Illud vero, *Ne resistite injuriam facienti*, non magis universale est quam quod sequitur, *Date omni petenti*; quod tamen exceptionem admittit, dum ne nimium nos prægravemur: imo isti præcepto de dando nihil adjicitur quod vim habeat restringentem, sed ex solo sensu æquitatis adstringitur, cum præceptum de non resistendo suam habeat adjunctam explicationem per exemplum alapæ; ut intelligatur tum demum præcise nos obligare, cum ea impetimur injuria quæ aut alapa sit aut alapæ par: nam alioqui rectius fuerat dicere, *Ne resistite injuriam facienti, sed vitam profundite potius quam armis utamini*.

6. In verbis ad Romanos, *μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες*, omnino *ἐκδικεῖν* non tuendi, sed ulciscendi habet significationem, ut & Judith I, II. & II, I. Luc. XVIII, 7, 8. XXI, 22. II Thess. I, 8. I Petr. II, 14. Rom. XIII, 4. I Thess. IV, 6. Idque ipsa verborum connexio manifeste ostendit; præcesserat enim, *Ne rependatis ulli malum pro malo*: hæc autem est ultionis non defensionis descriptio. Et monitum suum fulcit Paulus Deuteronomii loco, *ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω*, ubi in Hebræo est לנקם, quo ultionem significari tum vocis proprietas indicat, tum ipsa loci sententia quæ defensionem intelligi non patitur.

7. Quod vero Petro dictum est, continet quidem prohibitionem utendi gladio, sed non in defensionis caussa: neque enim se opus habebat defendere: Jam enim dixerat Christus de discipulis: *Sinite hos abire: idque ut impleretur sermo quem dixerat: Ex iis quos dedisti mihi non perdidi quemquam*, Joan. XVIII. 8, 9. neque Christum, nam defendi nolebat. Ideo apud Joannem hanc causam interdictioni subjicit, *An non bibam poculum quod dedit mihi Pater*? com. 11. & apud Matthæum ait, *Quomodo ergo implerentur scripturæ, quæ dicunt ita oportere fieri*? Ulciscendi ergo animo Petrus, ut erat fervidus, non defendendi ferebatur. adde quod arma sumebat in eos qui nomine publicarum potestatum adventabant, quibus an ullo casu resistere liceat peculiaris est quæstio, infra à nobis peculiariter tractanda. Quod autem adjicit Dominus, *Omnes qui gladium acceperint gladio peribunt*, aut proverbium est, ex vulgi usu desumtum, quo significatur sanguinem sanguine elici, ideoque armorum usum periculo nunquam vacare: aut, quæ Origenis, Theophylacti, Titi, & Euthymii sententia est, indicat, non esse quod nos Deo præripiamus ultionem quam ipse suo tempore satis sit exacturus: plane quo sensu in Apocalypsi dicitur XIII, 10: *Qui gladio occidit, eum gladio occidi oportet: in hoc sita est spes & patientia sanctorum*. quicum convenit Tertulliani illud: *Adeo satis idoneus patientiæ sequester Deus: si injuriam deposueris penes eum, ultor est; si dolorem, medicus est; si mortem, resuscitator est: quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem*? Simulque his Christi verbis vaticinium videtur

detur inesse de pœnis, quas à sanguinariis Judæis erat exacturus gladius Romanorum.

8. Ad Christi exemplum, qui pro inimicis mortuus dicitur, responderi potest, Christi facta omnia quidem virtutis esse plena, & quæ, quoad ejus fieri potest, imitari laudabile sit, & suo præmio non cariturum; non tamen omnia ejusmodi esse, ut aut ex lege veniant, aut legem faciant. Nam quod Christus pro inimicis atque impiis est mortuus, id non fecit ex lege aliqua, sed ex speciali quasi pacto & fœdere inito cum Patre; qui si id faceret, non modo summam ei gloriam, sed & gentem in æternum duraturam promisit, Esaiæ LIII, 10. Alioqui esse hoc factum quasi singulare, & cui vix quicquam reperiatur simile, ostendit Paulus, Rom. V, 7. Et Christus nos animam nostram periculis objicere jubet, non pro quibusvis, sed pro ejusdem disciplinæ consortibus, 1 Joan. III, 16.

9. Quæ vero ex Christianis scriptoribus allatæ sunt sententiæ, partim videntur consilium magis, & sublimis propositi commendationem, quam districtum præceptum continere; partim privatæ sunt ipsorum, non communes totius Ecclesiæ. Nam in canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, communione is demum privatur qui in rixa primo ictu adversarium occiderit, διὰ τὴν προπέτειαν αὐτοῦ * *ob nimium calorem*. Et hanc sententiam ipse etiam Augustinus, quem in contrariam partem adduximus, probare videtur, Quæst. LXXXIV in Exodum.

Can. xlv. c. si vero de sent. excom. & c. significasti, de homicidio.

IV. 1. Publicum bellum aliud est solenne ex jure gentium, aliud minus solenne. Solenne quod hic voco, plerumque justum dici solet eo sensu quo justum testamentum codicillis, justæ nuptiæ servili contubernio opponuntur: non quod non liceat & codicillos facere ei qui velit, & servo secum mulierem * habere in contubernio; sed quod testamentum & nuptiæ solennes peculiares quosdam ex jure civili effectus habeant. quod notari utile est; multi enim, voce justi male intellecta, damnari putant ut iniqua aut illicita bella omnia, quibus illa justi appellatio non convenit. Ut bellum solenne sit ex jure gentium, duo requiruntur; primum ut geratur utrimque auctore eo qui summam potestatem habeat in civitate: Deinde, ut ritus quidam adsint, de quibus agemus suo loco. Hæc quia conjunctim requiruntur, ideo alterum sine altero non sufficit.

2. Bel-

9. *Ob nimium calorem*] Ambrosius libro x in Lucam: *O Domine, cur me emere jubes gladium, qui ferire me prohibes? cur haberi præcipis quem vetas promi? nisi forte ut sit parata defensio, non ultio necessaria.*

1. *Habere in contubernio*] Imo inter cives erant quædam matrimonia non justa, non justi liberi. Paul. Sent. lib. II. tit. XIX. L. Si uxor. D. ad L. Juliam de Adulteriis, sic & libertas quædam non justa. Seneca de vita beata, c. XXIV. Suetonius Octavio, c. XL.

2. *Illud*

2. Bellum autem publicum minus solenne potest & ritibus illis carere, & geri in privatos, & auctorem habere magistratum quemvis. Et sane si circa leges civiles res spectetur, videtur omnis magistratus sicut ad tuendam plebem sibi creditam, ita ad exercendam jurisdictionem, si vis occurrat, jus habere belli gerendi. Sed quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferme omnium populorum legibus cautum est, ne bellum geri possit nisi auctore eo qui summam in civitate potestatem habeat. Exstat lex talis Platonis ultimo de legibus. Et in Romano jure majestatis teneri dicitur qui injussu Principis bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit. Injussu populi dixerat lex Cornelia lata à L. Cornelio Sylla. In Justinianeo Codice exstat constitutio Valentiniani, & Valentis, *Nulli prorsus nobis insciis atque inconsultis quorumlibet armorum movendorum copia tribuatur.* Huc pertinet * illud Augustini; *Ordo naturalis mortalium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit.*

3. Sicut autem omnia dicta, quantumvis universalia, æquitatem recipiunt interpretem, ita & hæc lex. Nam primum quin ei qui jurisdictioni præest liceat per apparitores suos vi cogere paucos imparentes, quoties ad eam rem copiis majoribus opus non est, nec periculum imminet civitati, dubitari nequit. Rursum, si ita præsens sit periculum, ut tempus non ferat eum consuli qui supremum in civitate jus habeat: hic etiam necessitas exceptionem porriget. Hoc jure usus L. Pinarius præsidio Ennæ in Sicilia præfectus, cum certo sciret oppidanos ad Carthaginenses defectionem moliri, cæde in eos facta Ennam retinuit. Extra talem necessitatem ad vindicandas injurias quas rex persequi negligit, jus bellandi oppidanis in civitatibus dare ausus est Franciscus Victoria: sed ejus sententia merito ab aliis repudiatur.

V. At quibus eventibus jus armorum movendorum esse magistratibus minoribus constat, an bellum tale publicum sit dicendum dissentiunt juris interpretes. Sunt qui ajunt a. Sunt qui negant b. Sane si publicum non aliud dicimus quam quod fit jure magistratus, dubium non est quin talia bella publica sint, ac proinde qui in tali facti specie magistratibus se opponunt, in pœnas incidant contumacium adversus supra se positos. Si vero publicum sumitur in excellentiore significatu pro eo quod solenne est, ut sæpe sumi extra controversiam est; non sunt bella ista publica, quia ad istius juris plenitudinem, tum judicium summæ potestatis, tum alia requiruntur. Neque me movet, quod etiam in tali contentione solent

L. 3. D. ad L. Jul. majest. Vict. de jure belli, n. 9. Molin. disp. 100. §. Idem Vict. Bart. in l. ex hoc jure. D. de Just. & jur. Bart. de Repres. 3. principali ad secundam n. 6. Mart. Laud. de bello. qu. 2. Livius lib. XXIV.

a *Ayala de jure belli l. 1. c. 2. n. 7. Sil. verbo bellum. n. 2. ibi, sufficit etiam.*

b *Innoc. c. olim de rest. spol. n. 8. &c. sicut de jurejur. n. 5. Panor. ibid. Bart. ad l. hostes, D. de captivis.*

2. *Illud Augustini*] lib. XXII, c. LXXV. contra Faustum, citat Gratianus c. quid culpatur, causa XXIII, quæst. 1. Apud Hebræos bellum omne quod speciali Dei jussu suscipitur vocatur מלחמת הרשות bellum potestatum.

leant * res auferri obsistentibus, ac militibus etiam concedi *e*. Nam id belli solennis non ita proprium est, ut non alibi etiam locum habere possit *d*.

2. Sed illud accidere potest, ut in imperio late patente * inferiores potestates belli inchoandi concessam habeant potestatem: quod si fit, jam sane censendum erit bellum geri ex vi summæ potestatis. nam quod faciendi quis alii jus dat, ejus ipse auctor censetur.

3. Illud magis controversum, an ubi tale mandatum non est sufficiat conjectura voluntatis. Mihi id admittendum non videtur. Neque enim hoc sufficit videre quid hoc rerum statu summam potestatem habenti, si consulatur, placiturum sit: sed hoc magis videndum, quid ille, ubi res moram fert, aut dubiam habet deliberationem, se inconsulto cupiat fieri si ea de re lex ferenda sit. Nam ut maxime in aliquo facto particulari cesset inspecta particulariter ratio quæ voluntatem summi imperantis moveret, non tamen cessat ratio sumta universaliter quæ periculis occurri vult. quod fieri non potest si ejus rei ad se magistratus quisque judicium trahat.

4. Non ergo injuria à legatis suis accusatus fuit Cn. Manlius, quod Pop. Rom. injussu bellum Gallo-Græcis intulisset: nam quamquam in Antiochi exercitu Gallorum legiones fuerant, tamen pace facta cum Antiocho, an ea injuria in Gallogræcos exsequenda esset, non in C. Manlii, sed in Pop. Rom. arbitrio esse debuit. C. Cæsarem, quod bellum Germanis intulisset, dedi Germanis Cato voluit; credo non tam jus respiciens, quam quod imminentis domini metu vellet urbem liberari. Nam Germani Gallos populi Romani hostes adjuverant, ac proinde non erat quod injuriam sibi factam quererentur, si modo justa fuit populi Romani causa in Gallos bellandi. At Cæsar contentus esse debuit Germanos Gallia mandata sibi provincia pepulisse, nec Germanos, præsertim cum nullum inde periculum immineret intra suos fines bello persequi, nisi consulto prius populo Romano. Non ergo Germani jus habebant deditionem postulandi, sed populo Romano punire Cæsarem jus erat, plane ut Carthaginenses Romanis responderunt, *Ego non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo; sed utrum jure an injuria; nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio; vobiscum una disputatio est, licueritne per fœdus fieri.*

c *Livius d. loco.*
d *Vict. n. 29. Cajet. sec. seq. q. 40. art. 1. Silv. verbo bellum. p. 1. n. 2. Lorca disp. 50, n. 12.*

Liv. l. 48.

Livius l. XXXI.

5. De-

1. *Res auferri obsistentibus*] Jurisconsultis in hanc rem productis possunt addi Franc. Aret. cons. XIV. n. 7. Gail. 1. de Pac. publica, c. 11, numer. 20. Cardinalis Tuschus pract. quæst. XV. litera B. verbo Bellum. numer. 20. Goedddæus cons. Marp. XXVIII, numer. 202, & sequentibus.

2 *Inferiores potestates belli gerendi habeant potestatem*] vide legem Frederici Imperatoris apud Conradum Abbatem Urspergensem.

5. Defendit M. Tullius Cicero factum & Octavii & Decimi Bruti, qui privato consilio in Antonium arma ceperant. Atqui, etiam si constaret meritum hostilia Antonium, Senatus populique Romani judicium expectari debuit, an è republica esset dissimulare factum, an ulcisci; ad pacis venire conditiones, an ad arma procurrere.
Appi. ci. IV. Nam jure suo, quod sæpe cum damni periculo conjunctum est, uti nemo cogitur. Tum vero etiam hoste judicato Antonio permittenda Senatui & populo Romano deliberatio fuit, per quos potissimum bellum id geri vellet. Sic Cassio auxilia ex fœdere petenti respondere Rhodii, missuros se si Senatus juberet.

6. Moniti hoc exemplo, & plura occurrent, meminerimus non omnia probare quæ à quamvis præclaræ famæ auctoribus dicuntur, sæpe enim tempori, sæpe affectibus serviunt, & aptant *τῷ λίθῳ τὴν στάθμην.* quare danda est opera uti in his rebus defecato utamur judicio, nec quæ excusari magis quam laudari possunt, temere in exemplum rapiamus, in quo perniciose errari solet.

7. Cum vero dictum sit, bellum publicum geri non debere nisi eo auctore qui summam potestatem habeat, & ad hujus rei, & ad quæstionis illius quæ est de bello solenni intellectum, atque adeo ad alia multa, necessarium erit, quæ sit summa illa potestas, quique eam habeant intelligere: eoque magis, quia nostro sæculo viri eruditi, quisque ex usu magis rerum præsentium, quam ex vero illud argumentum exsequuti, rem per se haud expeditam multo impeditiorem reddiderunt.

VI. 1. Facultas ergo moralis civitatem gubernandi, quæ potestatis civilis vocabulo nuncupari solet à Thucydide, tribus rebus describitur, cum civitatem, quæ vere civitas sit, vocat *αὐτόνομον*,
Lib. IV. *αὐτόδικον*, *αὐτοτελῆ*, *suis utentem legibus, judiciis,* * *magistratibus.*
Pol. c. 4. Aristoteles tres facit partes in administranda republica, consultationem de rebus communibus, curam legendorum magistratuum, & judicia: ad primam autem partem refert deliberationem de bello, pace, fœderibus faciendis ac dissolvendis, de legibus; addit de morte, exilio, publicatione, & repetundis, hoc est, ut ego interpretor, judicia publica, cum prius judiciorum nomine privata intellexisset. Dionysius Halicarnassensis tria maxime notat, jus magistratuum
Lib. IV. creandorum, * jus legum condendarum & tollendarum, jus
Lib. VII. decernendi de bello ac pace. alibi addit quartum, judicia: Rur-
Lib. II. sum, alibi adjicit curationem sacrorum & convocationem comitiorum.

2. At

1. *Magistratibus*] Posset etiam verti *Vectigalibus.* quomodo accepit Thucydidis Scholiastes. Est enim vox anceps.

Jus legum condendarum & tollendarum, jus decernendi de bello ac pace] Servius ad 1 Æneid. *Omni ditione. Rectius omni quam omnis: ut significet omni potestate, pace, legibus, bello.*

1. Ut

2. At si quis recte partiri velit, facile quæ huc spectant reperiet omnia; ita ut nihil aut desit, aut redundet. Nam qui civitatem regit, eam partim per se, partim per alios regit. Per se autem versatur aut circa universalia aut circa singularia. Circa universalia versatur condendo leges easque tollendo, tam circa sacra (quatenus eorum cura ad civitatem pertinet) quam circa profana. Ars circa hæc Aristoteli ἀρχιτεκτονικὴ architectalis. Singula via circa quæ versatur sunt aut directe publica, aut privata quidem sed quatenus ad publicum ordinantur. Directe publica sunt actiones, ut pacis, belli, fœderum faciendorum; aut res, ut vectigalia, & si quæ his sunt similia: in quibus comprehenditur & dominium eminens quod civitas habet in cives & res civium ad usum publicum: Ars circa hæc Aristoteli nomine generis πολιτικὴ, id est civilis, & βουλευτικὴ, consultatrix. Privata sunt res controversæ inter singulos, quas publica auctoritate dirimi publicæ quietis interest: Ars circa hæc eidem Aristoteli δικαστικὴ, judicialis. Quæ per alterum expediuntur, ea expediuntur aut per magistratus aut per alios curatores, in quibus sunt & legati. His ergo in rebus consistit potestas civilis.

VII. 1. Summa autem illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, ita ut alterius voluntatis humanæ arbitrio irriti possint reddi. Alterius cum dico, ipsum excludo qui summa potestate utitur; cui voluntatem mutare licet, * ut & successorem, qui eodem jure utitur, ac proinde eandem habet potestatem, non aliam. Hæc ergo summa potestas quod subjectum habeat videamus. Subjectum aliud est commune, aliud proprium: ut visus subjectum commune est corpus, proprium oculus. ita summæ potestatis subjectum commune est civitas, quam perfectum cœtum esse supra diximus.

2. Excludimus ergo populos qui in alterius populi ditionem concesserunt, quales erant provinciæ Romanorum; hi enim populi non per se civitas sunt, ut nunc quidem eam vocem sumimus, sed membra minus digna magnæ civitatis, quomodo servi membra sunt familiæ. Rursum accidit, ut plurium populorum idem sit caput, qui tamen populi singuli perfectum cœtum constituunt: neque enim ut in naturali corpore non potest caput unum esse plurium corporum, ita in morali quoque corpore; nam ibi eadem persona diversa ratione considerata caput potest esse plurium ac distinctorum corporum. Cujus rei certum indicium esse potest, quod extincta domo regnatrice imperium ad quemque populum seorsim revertitur. Sic etiam accidere potest, ut plures civitates arctissimo inter se fœdere colligentur, & faciant σύστημα quoddam, ut Strabo non uno loco loquitur, neque tamen singulæ desinant statum perfectæ civitatis retinere: quod tum ab aliis, tum ab Aristotele etiam, notatum est non uno loco.

Vict. de jure belli n. 7.

Lib. II. Pol. c. 20. l. III c. 9.

3. Sub-

1. *Ut & successorem*] Cacheranus Decis. Pedem. CXXXIX, num. 6.

1. *Sed*

3. Subjectum ergo commune summæ potestatis esto civitas ita ut jam diximus intellecta. Subjectum proprium est persona una pluresve, pro cujusque gentis legibus ac moribus. ἡ κυρίως ἀρχὴ apud Galenum libro sexto de placitis Hippocratis & Platonis.

VIII. 1. Atque hoc loco primum rejicienda est eorum opinio, qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi, ita ut ei reges quoties imperio suo male utuntur & coërcere & punire liceat: quæ sententia quot malis causam dederit, & dare etiamnum possit, penitus animis recepta, nemo sapiens non videt. Nos his argumentis eam refutamus. Licet homini cuique se in privatam servitutem cui velit addicere, ut & ex lege Hebræa & Romana apparet. quidni ergo populo sui juris liceat se uni cuipiam, aut pluribus ita addicere, ut regendi sui jus in eum plane transcribat; nulla ejus juris parte retenta? Neque dixeris minime id præsumi: non enim jam quærimus quid in dubio præsumendum sit: * sed quid jure fieri possit. Frustra quoque afferuntur incommoda quæ hinc sequantur, aut sequi possint. nam qualemcumque formam gubernationis animo finxeris, nunquam incommodis aut periculis carebis. *Aut hæc cum illis sunt habenda, * aut illa cum his mittenda sunt*, ait Comœdia.

Ex XXI. 6. Instit. de jure pers. §. Servi autem. Gell. lib. 2. c. 7.

2. Sicut autem multa sunt vivendi genera, alterum altero præstantius, & cuique liberum est ex tot generibus id eligere quod ipsi placet; ita & populus eligere potest qualem vult gubernationis formam: neque ex præstantia hujus aut illius formæ, qua de re diversa diversorum sunt judicia, * sed ex voluntate jus metiendum est.

3. Neque vero non multæ exstare possunt causæ cur populus jus totum imperandi à se abdicet, aliique tradat, puta quia in periculum vitæ adductus alia lege qui se defendat reperire non potest: aut quia inopia pressus aliter habere non potest copiam unde se sustentet. Nam si Campani olim necessitate subacti * populo Romano se subjecerunt in hunc modum: *Populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deûm, divina humanaque omnia, in vestram P.C. ditionem dedimus:* & quidam populi, cum * Romanorum ditioni subji-

1. *Sed quid jure fieri possit*] Gail. de Arrestis cap. VI, 12. & seqq.

Aut illa cum his mittenda sunt] Cicero lib. III de legibus: *Est iniqua in omnibus re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio.* mox: *Sed bonum quod est quæsitum in ea sine isto malo non haberemus.*

2. *Sed ex voluntate jus metiendum est*] A Carolo quinto Imperatore eodem tempore Augusta civitas petiit, ne senatui urbis suæ placita valerent, nisi assensissent curiarum magistri: Norimberga plane contrarium.

3. *Populo Romano se subjecerunt*] ut Falisci apud Liv. lib. V. Samnites lib. VIII. Sic Epidamnii à Corcyræis deserti Corinthiis se dediderunt, ut protegerentur adversus Taulantios & exsules. Thucyd. lib. I.

Romanorum ditioni] & Venetorum. Bembus lib. VI.

5. Sub

subjicere se vellent, ne recepti quidem sunt; quod narràt Appianus: quid obstat quominus & uni homini præpotenti populus aliquis eundem ad modum dedere se possit? Apud Virgilium legimus:

Nec cum se sub leges pacis iniquæ
Tradiderit regno.

Accidere etiam potest, ut pater familias latifundia possidens neminem alia lege in suas terras habitantem recipere velit: aut ut quis magnam servorum copiam habens eos manumittat sub imperii ferendi & census pendendi legibus: quæ suis exemplis non carent. de servis Germanorum apud Tacitum est: *Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit, & servus hactenus paret.*

4. Adde quod sicut Aristoteles dixit quosdam homines natura esse servos, id est ad servitutem aptos; ita & populi quidam eo sunt ingenio ut regi quam regere norint rectius; quod de se sensisse Cappadoces videntur, qui oblatæ à Romanis libertati vitam sub rege prætulerunt, negantes vivere se sine rege posse. Sic Philostratus, vita Apollonii, stultum esse ait, Thraces, Mysos, Getas in libertatem vindicare, qua non gaudeant. *Strabo XII. Justin. lib. XXXVIII.*

5. Neque vero non aliquos movere poterunt exempla gentium, quæ per sæcula plurima * sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt. * Urbes sub Eumene, ait Livius, nullius liberæ civitatis fortunam cum sua mutatam voluisse. Est & interdum is civitatis status * ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse; quod de Romana, qualis erat Cæsaris Augusti ætate, multis prudentibus visum est. His ergo similibusque de causis accidere non potest tantum, sed & solet, ut se homines subjiciant imperio alterius ac potestati, quod & Cicero notat Officiorum secundo. *Lib. VI. Liv. lib. XLII.*

6. Jam verò bello justo, ut ante diximus, sicut acquiri potest dominium privatum, ita & dominium civile, sive jus regendi non aliun-

5. *Sub imperio plane regio satis feliciter vixerunt*] Seneca de Beneficiis libro II, c. XX, de Bruto locutus: *Mihi, cum vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cum optimus civitatis status sub rege justo sit, aut ibi speravit libertatem futuram, ubi tam magnum præmium erat & imperandi & serviendi: aut existimavit civitatem in priorem formam posse revocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem civilis juris, & staturas suo loco leges, ubi viderat tot millia hominum pugnantia, non an servirent, sed utri.* vide & Bizarrum historia Genuensi lib. XIV, p. 329.

Urbes sub Eumene] Sic multos ex liberis Græciæ civitatibus in Salamina Cypri, quod Euagoræ regnum erat, venisse narrat Isocrates.

Ut videatur nisi sub libero unius imperio salvus esse non posse] Dion apud Philostratum V, cap. XI, δέδια δὲ μὴ χειροήθεις ἤδη Ῥωμαίους αὐταὶ αἱ τυραννίδες πεποιηκυῖαι χαλεπὴν ἐργάσωνται τὴν μεταβολήν. *Metuo ne Romani longis dominatibus edomiti nullam jam ferre possint mutationem.*

7. Populi

aliunde pendens. Neque vero hæc tantum pro unius imperio, ubi id receptum est, conservando dicta censeri debent: nam idem jus eademque ratio est, procerum qui plebe exclusa civitatem regunt. Quid, quod nulla respublica adeo reperta est popularis, in qua non aliqui aut valde inopes aut externi, tum vero & fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arceantur?

Liv. lib. 5. *Liv. l. VII.* *Lib. XXVI.* *Lib. XXXII.* *Strab. XIV.* *Diod. l. XVI.* *Pauf. Lac.* *Exp. Cyri. lib. V.* *Lib. IV.* *Lib. V.* *Hist. I.* *Deut. XVII. 14.* *I Sam. VIII. 4.* *I Sam. IX. 16. X. 1. XV. 1.* *II Sam. V. 2.* *I Reg. IV. 1.* *Ps. cxliv. 2.* *Luc. XXII. 25.* *Epist. XIV.*

7. Jam vero & * populi quidam alios sub se populos habent, non minus addictos sibi quam si regibus parerent: unde illa interrogatio, *Estne populus Collatinus in sua potestate*? & Campani cum se Romanis dedidissent, facti dicuntur alienæ potestatis: Acarnania, ut & Amphilochia, dicuntur fuisse juris Ætolorum: Peræa & Caunus ditionis Rhodiorum: Pydna à Philippo Olynthiis data. Et quæ sub Spartanis fuerant oppida, postquam eorum ditioni exemta sunt, Eleutherolaconum nomen acceperunt. Cotyora urbs dicitur fuisse Sinopensium apud Xenophontem. Nicæa Italiæ adjudicata Massiliensibus apud Strabonem, & insula Pithecusæ Neapolitanis. Sic Calatim oppidum coloniæ Capuensi, Caudium coloniæ Beneventanæ adjudicata cum territoriis suis apud Frontinum legimus. Otho provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: quod apud Tacitum est. quæ omnia convelli necesse est, si id recipimus, jus regendi semper subditum esse eorum judicio ac voluntati qui reguntur.

8. At vero esse reges qui populi etiam universim sumti arbitrio non subsint, tum sacra, tum profana historia testantur. *Si dixeris*, inquit Deus populum Israëliticum alloquens, *Statuam supra me regem*: & ad Samuelem: *Indica eis jus regis qui regnaturus est super eos.* Hinc rex unctus dicitur super populum, super hereditatem Domini, super Israëlem: Solomo rex super totum Israëlem. Sic David Deo gratias agit quod populum suum ipsi subjecerit. Et Christus, *Reges*, inquit, *gentium dominantur eis.* Notum illud Horatii:

Regum

7. *Populi quidam alios sub se populos habent*] Sic Salamin insula Atheniensium juris jam inde à Philæo & Eurysace Ajacis filiis, ut Plutarchus Solone nos docet. Hanc Salaminem Atheniensibus ademit Augustus, ut postea Cephaleniam Adrianus, teste Xiphilino. Atarneus ab antiquo Chiorum, teste Herodoto lib. I. & Samii multa in continente oppida tenuere, ut Strabo docet lib. XIV. Anactorium partim ad Corinthios partim ad Corcyrenses pertinebat, ut Thucydides scribit libro I. In pace cum Ætolis apud Livium: *Oeneadæ, cum urbe, agrisque, Acarnanum sunto.* Sex oppida Halicarnasso attributa per Alexandrum Magnum, memorat Plinius Historiæ Naturalis lib. V, c. 29. Idem libro XXXIII, c. IV, Lindum insulam esse ait Rhodiorum: tantundem de Cauno habes libro XXXV. Testatur idem Cicero epistola ad fratrem. Rhodiis iisdem, quod Romanos contra Antiochum juvissent, complures urbes dono datas ait Eutropius libro III, nempe Carum & Lyciorum, quæ rursus eis ablatæ à Senatu. Utrumque est in Excerptis Polybii.

10. Ina-

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Iovis.

9. Tres gubernandi formas ita describit Seneca: *Interdum populus est quem timere debeamus; interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in ea timentur viri: interdum singuli quibus potestas populi & in populum data est.* Tales sunt quos Plutarchus ait, οὐ μετὰ τοὺς νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν νόμων ἄρχειν, *imperium habere non ex legibus modo, sed & in leges.* & apud Herodotum Otanes singulare imperium sic describit: ἀνευθύνως ποιέειν τὰ βούλεται: *facere quod quis velit, ita ut alii rationem non reddat.* Dioni quoque Prusæensi regnum definitur: ἐπιτάττειν ἀνυπεύθυνον ὄντα, *ita imperare ut alii ratio non reddatur:* Pausanias Messenicis opponit βασιλείαν ἀρχῇ ὑπευθύνῳ, *regnum potestati tali quæ rationem actuum reddere debeat.* Flamin.

10. Aristoteles reges quosdam esse ait cum eo jure quod alibi habet ipsa gens in se ac sua. Sic postquam Romani principes imperium vere regium usurpare cœperunt, dicitur populus in eos omne suum imperium & potestatem contulisse, etiam in se, ut interpretatur Theophilus. Hinc illud dictum M. Antonini Philosophi: *Nemo nisi solus Deus judex principis esse potest.* Dion. l. LIII. de tali principe: αὐτοτελὴς ὄντως καὶ αὐτοκράτωρ, καὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν νόμων, πάντα τε ὅσα βούλοιτο ποιῇ, καὶ πάνθ' ὅσα ἂν μὴ βούλοιτο μὴ πράττῃ. *Liber est, suique ac legum potens, ut & quod vult faciat, & quod non vult non faciat.* Tale regnum jam antiquitus erat in Græcia regnum * Inachidarum Argis: nam in Argiva Tragœdia Supplicibus, sic populus Regem affatur apud Æschylum: III. Pol. XIV. Inst. de jur. nat. §. sed & quod, Xiph. vita M. Ant. l. 4.

Σύ τοι πόλις, σὺ δὲ τὸ δήμιον,
Πρύτανις ἄκριτος ὤν,
Κρατύνεις βωμὸν ἑστίαν χθονὸς,
Μονοψήφοισι νεύμασι σέθεν.
Tu res populi, tuque urbs tota es,
Non judiciis subditus ullis,
Regni solio fultus ut ara,
Vnoque regens cuncta arbitrio.

11. Longe aliter quam de Atheniensium republica rex ipse Theseus apud Euripidem loquitur,

——— ὁ γὰρ

10. *Inachidarum*] Hi sunt ענקים. Deut. 11, 10, ex qua origine & ענקה ὄγκα dea, cui templum Thebis Cadmus dicavit. Græci eam Pallada dixere. Dicuntur Æschylo Inachidæ fuisse Pelasgi, id est extorres à Syro פלג. Etiam qui Lacedæmonem primi tenuere Pelasgi erant, unde Abrahamo se cognatos dicebant Lacedæmonii in historia Maccabaica. Sicut autem Argivi reges plenissima usi potestate exemplo Orientis, unde venerant; sic & reges Thebani, à Phœnicibus. Apparet id ex Creontis verbis apud Sophoclem, & fecialis Thebani Supplicibus Euripidis.

11. Cattia

——— οὐ γὰρ ἄρχεται
Ἑνὸς πρὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις.
Δῆμος δ' ἀνάσσει διαδοχαῖσιν ἐν μέρει
Ἐνιαυσίαισιν.
——— *haec juris sui*
Parere domino civitas uni negat:
Rex ipse populus annuas mandat vices
Honores huic, illive.

Nam Theseus, ut Plutarchus explicat, belli tantum ducem & legum custodem agebat, * cætera par civibus. Hinc factum, ut reges qui populo subsunt non nisi improprie reges appellari dicantur: Sic post Lycurgum, magisque post Ephoros constitutos, reges Lacedæmoniorum reges nomine non re fuisse dicuntur Polybio, Plutarcho, * Cornelio Nepoti. Quod exemplum secuti & alii in Græcia. Pausanias Corinthiacis: Ἀργεῖοι δὲ ἅτε ἰσηγορίαν καὶ τὸ αὐτόνομον ἀγαπῶντες ἐκ παλαιοτάτου, τὰ τῆς ἐξουσίας τῶν βασιλέων ἐς ἐλάχιστον προήγαγον, ὡς Μήδωνι τῷ Κείσου καὶ τοῖς ἀπογόνοις τὸ ὄνομα λειφθῆναι τῆς βασιλείας μόνον. *Argivi jam olim æqualitatis & libertatis amantes regiam potestatem in minimum redegerunt, ita ut Cisi filiis ac posteris præter nomen regni nihil relinquerent.* Talia regna negat Aristoteles constituere propriam speciem gubernationis, quia scilicet partem tantum faciunt in republica optimatium aut populi.

Lib. IV. Vit. Cleom. Vit. Agesil.

Quaest. Gr. III. Pol. 12.

12. Quin & in populis qui perpetuo regibus non subsunt exempla videmus * quasi temporarii regni, quod populo non subsit. Talis erat potestas Amymonum apud Cnidios, & apud Romanos Dictatorum primis temporibus, cum ad populum provocatio non esset: unde Dictatoris edictum pro numine observatum ait Livius: neque usquam ullum nisi in cura parendi auxilium: Dictatura obsessam vim regiæ potestatis Cicero.

Liv. lib. II. Plutarch. in Marcel. Halic. l. V.

13. Quæ pro contraria sententia adferuntur argumenta, ea solvere difficile non est. Nam primum, quod asseverant eum à quo aliquis constituitur esse superiorem constituto, verum dumtaxat est in ea constitutione cujus effectus perpetuo pendet à voluntate constituentis; non etiam in ea quæ ab initio est voluntatis, postea vero

11. *Cætera par civibus*] Thesei filius Demophon in Heraclidis Euripidis:

οὐ γὰρ τυραννίδ' ὥστε βαρβάρων ἔχω,
ἀλλ' ἢν δίκαια δρῶ, δίκαια πείσομαι.

Nec enim potestas barbarum in morem mihi,
Sed justa refero obsequia, dum juste impero.

Cornelio Nepoti] verba ipsius, aut quisquis is est qui vitas illustres scripsit, in Agesilao: *Ut duos haberent reges nomine magis quam imperio.* Alibi: *Lacedæmoniorum autem Agesilaus nomine non potestate fuit rex, sicut cæteri Spartani.*

12. *Quasi temporarii regni*] Livius Salinator in Censura omnes tribus excepta una ærarias fecit, ac sic ostendit jus sibi esse in populum omnem.

13. *Valer-*

vero effectum habet necessitatis: quomodo mulier virum sibi constituit cui parêre semper necesse habet. * Valentinianus Imperator militibus qui se Imperatorem fecerant, postulantibus quod ipsi non probabatur, respondit: *Ut me ad imperandum vobis eligeretis, in vestra situm erat potestate, ô milites: at postquam me elegistis, quod petistis in meo est arbitrio, non vestro. Vobis tanquam subditis competit parêre, mihi quæ facienda sunt cogitare.* Sed nec verum est quod assumitur, omnes reges à populo constitui: quod exemplis patrisfamilias advenas sub obediendi lege acceptantis, & gentium bello devictarum, quæ supra attulimus, satis intelligi potest. Sozom. hist. Eccl. l. XVI.

14. Alterum argumentum sumunt ex dicto Philosophorum, regimen omne eorum qui reguntur, non qui regunt, causa esse paratum: unde sequi existimant ex finis nobilitate, eos qui reguntur superiores esse eo qui regit. Sed nec illud universaliter verum est, omne regimen ejus qui regitur causa esse comparatum; nam quædam regimina per se sunt regentis causa, ut dominicum: nam servi utilitas ibi extrinseca est & adventitia: sicut Medici lucrum ad ipsam medicinam non pertinet. Sunt alia regimina mutuæ utilitatis causa, ut maritale. Sic imperia quædam esse possunt comparata ad regum utilitatem, ut quæ victoria parta sunt, & non ideo tyrannica dicenda sunt, cum tyrannis, ut quidem ea vox nunc intelligitur, injustitiam includat. Possunt & quædam utilitatem respicere tam ejus qui regit quam ejus qui regitur, ut cum populus impotens sibi tuendo regem potentem imponit. Cæterum non nego in plerisque imperiis respici per se utilitatem eorum qui reguntur: & verum esse quod Cicero post Herodotum, Herodotus post Hesiodum dixit, fruendæ justitiæ causa reges constitutos. Sed non ideo consequens est, quod illi inferunt, populos rege esse superiores: nam & tutela pupilli causa reperta est, & tamen tutela jus est ac potestas in pupillum. Nec est quod instet aliquis, tutorem, si male rem pupillarem administret, amoveri posse; quare & in rege idem jus esse debere. Nam in tutore hoc procedit, qui superiorem habet. at in imperiis, quia progressus in infinitum non datur, omnino in aliqua aut persona aut cœtu consistendum est, quorum peccata, quia superiorem se judicem non habent, Deus sibi curæ peculiari esse testatur, qui ea aut vindicat, si ita opus judicet; aut tolerat in pœnam aut explorationem populi. II. Jer. XXV. 12.

15. Opti-

13. *Valentinianus*] Verba ejus sic refert Theodoretus IV, c. V: *ὑμέτερον ἦν ὦ στρατιῶται βασιλέως μὴ ὄντος ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡνίας. ἐπεὶ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγὼ, ἐμὸν λοιπὸν οὐχ' ὑμέτερον, τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖσθαι πραγμάτων.* *Vestrum fuit milites, cum Imperator nullus esset, mihi tradere imperii hujus habenas. Eas ex quo adeptus sum, de cætero non vestrum sed meum dispicere quid reipublicæ expediat.*

15. *Deum*

15. Optime Tacitus: *Quomodo sterilitatem aut nimios imbres, & cætera naturæ mala, ita luxum vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & [illegible]orum interventu pensantur.* Et M. Aurelius magistratus dixit de privatis, principes de magistratibus, * Deum de principibus judicare. Insignis est apud Gregorium Turonensem locus, ubi is ipse Episcopus regem Francorum sic affatur: *Si quis de nobis, ô Rex, justitiæ tramites transcendere voluerit, à te corripi potest: si vero tu excesseris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, sed si volueris, audis: si autem nolueris,*
Lib. v. *quis te damnabit, nisi is qui se pronunciavit esse justitiam?* Inter Essenorum placita Porphyrius memorat *οὐ δίχα Θεοῦ περιγίνεσθαί τινι τὸ ἄρχειν, non obtingere cuiquam imperium * sine Dei cura speciali.* Irenæus optime: *Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui in illis temporibus ab ipsis regnantur.* Sensus
Lib. VII, c. XVII. idem in constitutionibus quæ dicuntur Clementis; *τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τοῦ κυρίου ἐστὶν ἡ χειροτονία, regem timebis, gnarus à*
I Reg. IV, 10. *Domino electum.*
II Reg. X. 17.

16. Nec obstat his quæ diximus, quod populi interdum puniti leguntur ob regum peccata: non enim id eo evenit, quod populus regem aut non puniret, aut non reprimeret, sed quod vitiis ejus tacite saltem consentiret. Quanquam etiam sine eo Deus summo dominio, quod in vitam necemque singulorum habet, uti potuit in pœnam regis, cujus supplicium est subditis orbari.

IX. 1. Sunt alii qui mutuam quandam subjectionem sibi fingunt, ut populus universus regi recte imperanti parere debeat, rex autem male imperans populo subjiciatur. qui si hoc dicerent, non facienda ob regis imperium ea quæ manifeste iniqua sunt, verum dicerent, & quod apud omnes bonos confessum est: sed id nullam includit coactionem, aut jus aliquod imperii. Quod si etiam populo alicui

15. *Deum de principibus judicare*] Xiphilinus: *περὶ γάρ τοι τῆς αὐταρχίας ὁ Θεὸς μόνος κρίνειν δύναται. De summo principatu Deus solus potest judicare.* Vitiges rex apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestatis supernis est applicanda judiciis, quandoquidem illa è cælo petita est, & soli cælo debet innocentiam.* Apud eundem Cassiodorum rex: *Alteri subdi non possumus, quia judices non habemus.*

Sine Dei cura speciali] Homerus:

Τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι.
Ab Jove summus honos.

Diodorus Siculus lib. I. de Ægyptiis: *ἅμα μὲν ἔκ τινος θείας προνοίας νομίζοντες αὐτοὺς τετευχέναι τῆς τῶν ὅλων ἐξουσίας. Existimant enim non sine divina quadam providentia pervenisse reges ad summam de omnibus potestatem.* Augustinus lib. v. de Civitate Dei: *Qui Vespasiano vel patri vel filio, suavissimis imperatoribus, ipse & Domitiano crudelissimo; & ne per singulos ire necesse sit, qui Constantino, ipse apostatæ Juliano,* nempe majestatem dedit, quod præcesserat. Vitiges apud Cassiodorum: *Omnis provectus, maxime regius, ad divinitatis munera referendus est.* Titi Imperatoris erat dictum; *potestates fato dari.*

2. *Car-*

alicui propositum fuisset partiri cum rege imperium (qua de re infra dicendum erit aliquid) fines certe potestati utriusque assignari debuissent tales, qui cognosci facile possent ex locorum, personarum, aut negotiorum discrimine.

2. Bonitas autem aut malitia actus, præsertim in civilibus, quæ sæpe obscuram habent disceptationem, apta non sunt ad partes distinguendas: unde summam confusionem sequi necesse est, cognitionem de re eadem pro jure potestatis, obtentu actus boni malive, hinc ad se rege trahente, inde populo, qualem rerum peturbationem introducere nulli, quod sciam, populo in mentem venit.

X. 1. Sublatis opinionibus falsis, restat cautiones adhibeamus aliquas. quæ viam nobis monstrare possint ad recte dijudicandum cui jus summæ potestatis in gente quaque competat. Prima cautio hæc sit, ne decipiamur ambiguo nominis sono, aut rerum externarum specie. Exempli causa, quanquam apud Latinos opponi solent principatus & regnum, ut cum Vercingetorigis patrem dicit Cæsar principatum obtinuisse Galliæ, sed quod regnum affectaret interfectum: & cum Piso apud Tacitum Germanicum dicit principis Romanorum, non Parthorum Regis esse filium: & cum Suetonius parum abfuisse ait Caligulam, quin speciem principatus in regnum converteret: & cum Vellejo Maroboduus dicitur non principatum parentium voluntate constantem, sed vim regiam complexus animo.

2. Videmus tamen confundi hæc sæpe: nam & Lacedæmonii duces ex Herculis posteritate, postquam Ephoris subjecti fuere, reges dicebantur nihilominus, ut modo vidimus: & veteri Germaniæ reges erant, quos Tacitus præfuisse ait auctoritate suadendi, non potestate jubendi: Et de Euandro rege Livius, rexisse eum auctoritate magis quam imperio: & Suffetem Carthaginensium Aristoteles & Polybius βασιλέα appellant: ut & Diodorus, quomodo & Hannonem * Carthaginensium regem dixit Solinus. Et de Scepsi in Troade narrat Strabo cum adjunctis in civitatem Milesiis populari republica uti cepisset, veterum regum posteris nomen mansisse regium, & honoris nonnihil. *Lib. 1.* *Lib. XV. cap. 72.*

3. Contra Romani Imperatores, postquam palam & sine ulla dissimulatione regnum liberrimum tenuerunt, principes tamen vocabantur. Sed & insignia regiæ majestatis in liberis quibusdam civitatibus tribui principibus solent.

4. Jam vero comitia ordinum, id est conventus eorum qui populum

2. *Carthaginensium regem dixit Solinus*] Sic qui vitam scripsit Annibalis: *Ut enim Romæ consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creabantur.* His improprie dictis regibus accenseri possunt & filii quibus regium nomen datum à patribus regiam vim retinentibus. Talis is Darius fuit, quem pater Artaxerxes judicatum interfici jussit. Plutarchus in Artaxerxe.

 5. Ple-

pulum in classes distributum referunt, nimirum, ut Guntherus loquitur,

Prælati, proceres, missisque potentibus urbes:

alibi quidem in hoc serviunt duntaxat, ut sint majus regis consilium, per quod querelæ populi, quæ sæpe in consistorio reticentur, ad regis aures perveniant, cui deinde liberum sit statuere quod ex usu ipsi videatur. alibi etiam jus habent de actis principis cognoscendi, atque etiam leges præscribendi quibus princeps teneatur.

5. Sunt multi qui existimant discrimen summi imperii, aut summo minoris, petendum ex delatione imperii per electionem aut successionem. Nam quæ hoc modo deferuntur imperia, ea summa esse contendunt, non item quæ illo. At hæc universim vera non esse pro certo haberi debet. nam successio non est titulus imperii, qui imperio formam assignet, sed veteris continuatio. Jus enim ab electione familiæ cœptum succedendo continuatur; quare quantum prima electio tribuit, tantum defert successio. Apud Lacones regnum ad hæredes transibat etiam post Ephoros constitutos. Et de
Pol. III. XIV. tali regno, id est principatu, est apud Aristotelem: τούτων τῶν βασιλειῶν αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσὶν, αἱ δὲ αἱρεταί, *quædam sanguinis jure, quædam electione deferuntur:* & Heroicis temporibus * pleraque in Græcia regna talia fuisse & ipse notat, & Thucydides. Con-
Lib. I. tra, Romanum imperium etiam sublata omni senatus & populi potestate per electionem conferebatur.

XI. 1. Altera cautio hæc esto. * Aliud esse de re quærere, aliud de modo habendi, quod non in corporalibus tantum, sed & in incorporalibus procedit. Ut enim res est ager, ita & iter, actus, via. Sed hæc alii habent jure pleno proprietatis, alii jure usufructuario, alii jure temporario. ita summum imperium Dictator Romanus habebat * jure temporario; reges denique tam qui primi eliguntur, quam qui electis legitimo ordine succedunt, jure usufructuario: at quidam reges pleno jure proprietatis, ut qui justo bello imperium quæsiverunt, aut in quorum ditionem populus aliquis, majoris mali vitandi causa, ita se dedidit ut nihil exciperetur.

2. Neque enim illis assentio, qui dictatori negant fuisse summum imperium, quia perpetuum non erat. nam rerum moralium natura ex operationibus cognoscitur: quare quæ facultates eosdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ sunt. At dictator intra tempus

5. *Pleraque in Græcia regna talia fuisse*] Notatum id & Dionysio Halicarnassensi libro II, & V.

1. *Aliud de re quærere, aliud de modo habendi*] videat cui vacat Carolum Molinæum ad consuetudines Parisiens. Tit. 1. §. 2. gl. 4. num. 16, & 17.

Jure temporario] Imperatoris ad tempus facti exemplum habes apud Gregoram libri IV. initio.

2. *Omnes*

tempus suum * omnes actus eodem jure exercet quo rex qui est optimo jure; neque ejus actus ab alio reddi irritus potest. Duratio autem naturam rei non immutat, quanquam si de dignitate quæritur, quæ majestas dici solet, dubium non est quin ea major sit in eo cui jus perpetuum datum est quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Atque idem dictum volo de his, qui antequam reges ad suam tutelam pervenerint, aut dum furore, aut captivitate impediuntur, curatores regni ita constituuntur ut populo non subsint, neque ante legitimum tempus potestas eorum sit revocabilis.

3. Aliud censendum de his qui jus acceperunt quovis tempore revocabile, id est precarium, quale olim Vandalorum regnum fuit in Africa, & * Gothorum in Hispania, * cum ipsos deponerent populi quoties displicerent. horum enim singuli actus irriti possunt reddi ab his qui potestatem revocabiliter dederunt; ac proinde non idem est effectus, nec jus idem. *Procopius Vand. I. Aimoi. II. c. 20. l. IV. c. 35.*

XII. 1. Quod autem dixi, quædam imperia esse in pleno jure proprietatis, id est in patrimonio imperantis, quidam viri eruditi hoc argumento oppugnant, quod liberi homines in commercio non sint. At sicut alia est potestas dominica, alia regia; ita & alia est libertas personalis, alia civilis, alia singulorum, alia universorum. Nam & Stoici quandam servitutem constare dicebant ὑποτάξει, in subjectione: & in sacris literis subjecti regis servi vocantur. Sicut ergo libertas personalis dominum excludit, ita libertas civilis regnum atque aliam quamvis proprie dictam ditionem. Sic Livius ista opponit: *Regem vocabant, libertatis dulcedine nondum experta.* Idem; *Indignum videbatur, populum Romanum servientem cum sub regibus esset nullo bello ac ab hostibus nullis obsessum esse, liberum eundem populum ab Hetruscis obsideri.* Et alibi: *Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse.* Rursum alio loco * opponit gentes quæ in libertate essent iis quæ sub regibus viverent. Cice- *Hotom. com. ill. q. 1. Diog. Laert. I Samuel. XXII, 28. II Samuel. X. 2. I Reg. IX. 22. Liv. lib. I. Lib. 2. Lib. XLV.*

2. *Omnes actus eodem jure exercet*] Adeo quidem ut populus cum Fabium Rutilianum servaro vellet, apud Dictatorem precibus egerit.

3. *Gotthorum regnum in Hispania*] Moris antiqui vestigium in Bohemiis. vide Marianam lib. XVI.

Cùm ipsos deponerent populi quoties displicerent. Hoc de Herulis etiam prodidit Procopius Gotthicorum II. de Langobardis Paulus Warnafredi libro IV, & VI. de Burgundis Ammianus libro XXVIII. de Moldavis Laonicus Chalcocondylas: de rege Agadis apud Afros Johannes Leo libro VII. de Norwagis ait Guilielmus Neubrigensis regem ibi factum quisquis regem occidisset. de Quadis & Jazygibus, similia habes in excerptis Dionis.

1. *Opponit gentes quæ in libertate essent iis qui sub regibus viverent*] Thucydides: ὁ δὲ Τήρης οὗτος ὁ τοῦ Σιτάλκου πατὴρ πρῶτος Ὀδρύσαις τὴν μεγάλην βασιλείαν ἐπὶ πλέον τῆς ἄλλης Θρᾴκης ἐποίησε. πολὺ γὰρ μέρος καὶ αὐτόνομόν ἐστι Θρᾳκῶν. *Hic Teres Sitalcis pater primus Odrysarum regnum*

Lib. III. de legibus. Ann. I. de moribus Germ. Cicero dixerat: *Aut exigendi reges non fuerant, aut plebi re non verbis danda libertas.* Post hos Tacitus: *Vrbem Romam ab initio reges habuere: libertatem & consulatum L. Brutus instituit.* Et alibi: *Acrior Arsacis regno Germanorum libertas.* Arrianus Indicis: βασιλεῦσι καὶ τῇσι πόλεσιν ὅσαι αὐτόνομοι. *Regibus & civitatibus liberis.* Cæcina apud Senecam: *Regalia fulmina sunt quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia urbis liberæ loca: * quorum significatio regnum* Lib. XII. *civitati minatur.* Sic Cilicum illi qui regibus non parebant Eleutherocilices nuncupati. De Amiso Strabo, modo liberam fuisse, modo sub regibus. Et passim in legibus Romanis de bello, & de judiciis recuperatoriis, externi distinguuntur in reges & populos liberos. Hic ergo non de hominum singulorum sed de populi libertate quæritur. Quin & sicut ob privatam, ita ob hanc publicam subje-ctionem, aliqui dicuntur esse non sui juris, non suæ potestatis. Hinc Liv. lib. XXXVIII. Idem l. V. illa: *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt:* Et, *Estne populus Collatinus in sua potestate?*

2. Proprie tamen cum populus alienatur non ipsi homines alienantur, sed jus perpetuum eos regendi, qua populus sunt. Si cum uni liberorum patroni libertus assignatur, non hominis liberi fit alienatio, sed jus quod in hominem competit transcribitur.

3. Neque illud magis firmum est, quod ajunt; si quos populos rex bello quæsierit, cum eos non sine civium sanguine ac sudore quæsierit, civibus quæsitos potius credi debere quam regi. Nam & fieri potuit, ut rex * ex sua privata substantia excercitum aluerit, aut etiam * ex fructibus ejus patrimonii quod principatum sequitur. Nam ut in ipsum illud patrimonium rex aliquis non nisi usumfructum habeat, perinde ut in ipsum jus imperandi populo qui se elegit, fructus tamen ipsius sunt proprii. sicut in jure civili est proditum, hæreditatis quæ restitui jussa est fructus non restitui, quia non hæredicati

ita auxit ut cæteros Thraciæ reges superaret: est enim pars etiam Thracum libera. Seneca pater suasoria prima: *Non eodem modo in libera civitate dicendum esse sententiam quo apud reges.* Josephus antiquæ historiæ libro XIII. πρὸς βασιλεῖς καὶ δήμους ἐλευθέρους. *Ad reges populosque liberos.* Cicero Epistola XV, 4. Populorum liberorum, regumque sociorum auxilia. Plinius libro VI, cap. XX. de Indis: *Jam hi montium qui perpetuo tractu Oceani oram tenent, liberi & regum expertes.*

Quorum significatio regnum civitati minatur] Vide exemplum talis ostenti apud Bezarum libro XIX historiæ Genuensis.

3. *Ex sua substantia privata*] M. Antonius ob bellum Marcomannicum cum ærario exhausto indicere populo nihil vellet, facta in foro Trajani sectione, distraxit vasa aurea, pocula crystallina ac murrina, uxoris & suam sericam & auream vestem, multa ornamenta gemmarum.

Ex fructibus ejus patrimonii] Ideo Ferdinandus Granatensis regni partem alteram, ut stante matrimonio ex Castellæ proventibus quæsitam, sibi vindicavit. Docet Mariana libro XXVIII historiæ Hispanicæ.

7. In

ditari accepti feruntur, sed rei. Evenire ergo potest ut rex * in quosdam populos imperium habeat proprio jure; ita ut alienare etiam possit. Strabo Cythera insulam Tænaro objacentem fuisse ait Euryclis Lacedæmoniorum principis *ἐν μέρει κτήσεως ἰδίας*, *privato ipsius jure*. Si rex Solomo regi Phœnicum Hiromo (ita enim eum Græce vocat Philo Byblius qui Sanchuniatonis historiam vertit) dedit urbes viginti: non ex urbibus populi Hebræi: nam Cabul (quod nomen illis urbibus datum est) ponitur extra fines Hebræorum, *Jos.* XIX, 27. sed ex iis urbibus quas populi devicti hostes Hebræorum ad eum diem retinuerant, quasque partim Rex Ægypti Solomonis socer vicerat, & Solomoni dotales dederat, partim subegerat ipse Solomo. Nam eo tempore ab Israëlitis non habitatas argumento est, quod postquam Hiromus eas reddidit, tum demum Solomo eo deduxit Hebræorum colonias.

L. in fidei-commissaria §. plane, D. ad S. C. Trebellianum. *Liv.* VIII. 1 *Reg.* XII. 1 *Reg.* IX. 6. *Ibid.* 12. 1 *Paral.* VIII, 14.

4. Sic * Hercules legitur Spartæ bello captæ imperium Tyndareo dedisse, hac lege, ut si quos ipse Hercules liberos relinqueret iis restitueretur. Amphipolis in dotem data Acamanti Thesei filio. Et apud Homerum Agamemnon septem urbes se Achilli daturum pollicetur. * Melampodi partes regni duas dono dedit rex Anaxagoras. De Dario sic Justinus: *Regnum Artaxerxi, Cyro civitates quarum præfectus erat, testamento legavit.* Sic * Alexandri successores in jus illud plenum ac proprietatem imperandi populis, qui sub Persis fuerant, pro sua quisque parte successisse, aut etiam ipsi victoriæ jure id imperium sibi quæsivisse censendi sunt. quare non est mirandum si alienandi jus sibi arrogarunt.

Diod. l. IV. *Lib.* V.

5. Sic

In quosdam populos imperium habeat proprio jure.] Balduino concessere, qui cum ipso in orientem belli causa venerant, ut urbium, provinciarum, vectigalium, rerum bello captarum dimidium ipsi cederet.

4. *Hercules*] Idem Hercules Dryopes, qui juxta Parnassum habitabant, a se victos donavit Apollini. Servius ad IV Æneidos: Herculem adversus Lapithas belli socium sibi sumpsit Ægimus Doriensium rex, parte regni in mercedem societatis data. Cychreus Salaminis rex prole carens regnum testamento reliquit Teucro. Peleus ab Eurytione Phthiæ rege tertiam regni partem accepit in dotem, quæ habet Apollodorus. Apud Livium est lib. I: *Proca Numitori regnum legat.*

Melampodi] Vide Servium ad sextam Eclogam, sic apud Homerum Iobates Bellerophonti dat filiam:

Δῶκε δ' οἱ τιμῆς βασιληΐδος ἥμισυ πάσης.

quod Servius sic interpretatur ad Virgilium: *filiam suam ei cum parte regni in matrimonium dedit.* Phœnix de Peleo:

πολλὸν δέ μοι ὤπασε λαόν,
Ναῖον δ' ἐσχατιὴν Φθίης Δολόπεσσιν ἀνάσσων.

Populos dedit hic mihi multos.
Ut fines Phthiæ, Dolopum quæ regna, tenerem.

Lanassa nubens Pyrrho Epirotarum regi in dotem ei attulit Corcyram urbem ab Agathocle patre suo bello captam. Plutarchus Pyrrho.

Alexandri successores] Ammianus de Perside, non exacte tamen ad historiæ fidem: *Ex testamento nationem omnem in successoris unius jura translatam.* libro XXII.

5. Sic cum * Attalus rex Eumenis filius populum Romanum testamento bonorum suorum hæredem fecisset, populus Romanus sub bonorum nomine etiam regnum complexus est. Florus de ea re: *Adita igitur hæreditate provinciam populus Romanus, non quidem bello nec armis, sed quod est æquius testamenti jure retinebat.* Et postea cum * Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecisset heredem, regnum in provinciæ formam redactum est. Cicero secunda in Rullum: *Hereditatem crevimus, regnum Bithyniæ.* Sic Libyæ pars * Cyrenaica eidem populo ab Apione rege testamento relicta.

Florus l. II. Epit. Liv. 58.

6. Tacitus, Annalium XIV, agrorum meminit qui regis * Appionis quondam habiti, & populo Romano cum regno relicti. Cicero de lege Agraria: *Quis ignorat, regnum Ægypti testamento regis Alexandrini populi Romani esse factum?* Mithridates in oratione apud Justi-

5. *Attalus Rex*] Valerius Maximus: *Attalus testamenti æquitate gratus Asiam populo Romano legavit.* Sertorius ea de re apud Plutarchum: τοῦ δικαιοτάτου τρόπου Ῥωμαίων κεκτημένων ἐπαρχίαν, *Cum populus Romanus optimo jure eam terram teneret.*

Nicomedes] vide Appianum Mithridatico & civili primo.

Cyrenaica] In qua urbes Berenice, Ptolemais, Cyrene. Eutropius VI.

6. *Appionis*] Appianus Mithridatico: Κυρήνην αὐτὴν Ἀπίων βασιλεὺς τῶν Λαγιδῶν γένους νόθος ἐν διαθήκαις ἀπέλιπεν. *Cyrenem testamento reliquit Appion nothus è Lagidarum genere.* Ammianus lib. XXII. *Aridam Libyam supremo Appionis regis consecuti sumus arbitrio: Cyrenas cum residuis civitatibus Libyæ Pentapoleos Ptolemæi liberalitate suscepimus.* rex enim Cyrenarum & Appio & Ptolemæus dicebatur. vide breviarium Livii lib. LXX, ipse hic Appio Cyrenarum hoc regnum patris testamento acceperat, auctore Justino lib. XXXIX. Alterius Appionis cujus Ammianus meminit, qui aridam Libyam populo Romano reliquerit, mentio in chronico Eusebiano ad annum CIↃ IↃCCCCLII. Adde quod in ædificiis narrat Procopius, Arsacis regis testamento ita divisam Armeniam, ut major pars Arsaci, minor Tigrani cederet. Ex Josepho discimus, Herodem, Augusto ei concedente ut regnum cui è liberis vellet relinqueret, testamentum aliquoties mutasse, Antiquæ historiæ lib XV. & XVI. Mos hic etiam Gothis & Vandalis in iis quæ armorum jure tenebant. Gizerichus Vandalus de Hispania testamentum fecit; Procopius Vandalicorum I. Theudericus Lilybæum in Sicilia dotem dat sorori Amalesfridæ, Procopius ibidem: Sed & aliis gentibus. Aquitaniam bello quæsitam Pipinus inter liberos divisit: Fredegarius fine Chronici. de Burgundia testamento relicta vide Aymonum III, 68, & 75. Fessæ rex Fessam secundo filio legat; Leo Afer libro III. quem & de Bugia vide libro quinto. Sultanus Aladinus Osmani plurimas legavit civitates; Leunclavius Turcicæ historiæ libro II. Germeani filius rex cum filia sua, Bajazeti nuptura, dedit Phrygiæ urbes; idem Leunclavius libro V. Regnum Turcorum in Cappadocia Musal in liberos distribuit; [illegible]as libro III. Urbes ad Po[illegible] Euxinum à Chuscino Bega Murati traditæ; Leunclavius

Justinum de Paphlagonia loquens: *Quæ non vi, non armis, sed adoptione testamenti patri suo obvenisset.* Narrat idem ab Orode Parthorum rege diu dubitatum, quem filiorum suorum post se regem destinaret. Et Polemo Tibarenorum adsitæque regionis dynasta uxorem reliquit imperii hæredem: quod & in Caria olim fecerat Mausolus fratres habens superstites.

Epi. Liv. 43.
Ap. Mithr.
Justin. lib. xxxviii.
Lib. xlii.
Strabo lib. xii.
Strabo xiii.
Lib. ii.
Dan. c. 4.

XIII. 1. At in regnis quæ populi voluntate delata sunt, concedo * non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem, ut alienatio imperii sui Regi permitteretur. Quare quod Crantzius ut rem novam notat in Unguino, quod is Norvegiam testamento reliquisset, non est quod improbemus, si Germanorum mores respicit, apud quos regna eo jure minime habebantur. Nam quod Carolus Magnus, & Ludovicus Pius, & alii postea etiam apud Vandalos & Hungaros de regnis testati leguntur, * id commendationis magis vim apud populum habebat, quam veræ alienationis. Atque id de Carolo speciatim Ado memorat, voluisse eum testamentum suum

clavius libro 1. Bajazetes Stephano urbes dedit Serviæ in honorem uxoris suæ quæ Stephani soror; idem lib. VI. Mahumetes Sultanus Murati testamento regnum reliquit; idem libro XII. Jacupes Begus Germeanoglius ditionis suæ hæredem fecit Muratem Sultanum; idem libro XIV. Mahumetes Turca filiis duobus, Amurati Europæ, Mustafæ Asiæ, imperium relinquere cogitarat: est id apud Chalcocondylam lib IV. Basilius Porphyrogennetus Imperator à Davide Curopalate hæres institutus ejus regionis quam David ille in Iberia tenuerat, narrat Zonaras. Venio ad Christianos in oriente victores. Thessaliam Michael Despota inter liberos divisit; habet id Gregoras lib. IV. Ætoliæ Princeps Venetis Athenas reliquit, Bœotiam Antonio vendidit: Chalcocondylas libro IV. Messena, Ithome, & Arcadiæ maritima ab Arcadiæ principe filiæ data in dotem cum ea Thomæ Imperatoris Græci filio nuberet; idem libro V. Acarnania inter nothos Caroli principis testamento ipsius divisa. partes de Ætolia cognatis datæ, narrante eo quem dixi Chalcocondyla. sic & regna Hierosolymorum & Cypri partim testamentis legata, partim transcripta contractibus; vide de Cypro Bembum Italicorum VII. & Parutam libro primo. Genuatibus in Sardinia Castrum oppidum donatum, aliæ Calaritanæ ditionis donata; Bezarus de Bello Pisano libro II. Robertus filio minori Baïmundo dedit Dyrrachium & Aulonem; Anna Comnena lib. V. Alfonsus Arragonius Neapoleos regnum, ut armis partum, Ferdinando notho suo reliquit. In eodem regno urbes quasdam Ferdinandus legavit nepoti; Mariana libro XXX.

1. *Non esse præsumendum eam fuisse populi voluntatem ut alienatio imperii sui regi permitteretur*] Imperium non debere relinqui ut agros & servos dicit Vopiscus Tacito. Salvianus: *Non poterat populos quos regebat per testamentum egenis tradere.*

Id commendationis magis vim apud populum habebat] vide Capitulum XII conventus ad Carisiacum sub Carolo Calvo. Huc refer testamentum Pelagii quo Hispaniam reliquit Alfonso & Osmisindæ, & de Dania quædam

suum à Francorum optimatibus confirmari. Simile est quod apud Livium legimus, Regem Macedonum Philippum cum Persea à regno arcere, & ejus loco regem facere vellet Antigonum fratris sui filium, obiisse Macedoniæ urbes, * ut principibus Antigonum commendaret.

2. Nec quod idem ille Ludovicus urbem Romam Paschali Pontifici reddidisse legitur ad rem facit, cum Franci imperium in urbem Romam à populo Romano acceptum reddere eidem populo recte potuerint, cujus populi quasi personam sustinebat is qui primo ordinis princeps erat.

XIV. Quod autem huc usque monuimus, distinguendam esse summitatem imperii ab habendi plenitudine, adeo verum est ut non modo pleraque imperia summa non plene habeantur, sed & multa non summa habeantur plene: quo fit ut * marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi & testamento relinqui soleant.

XV. 1. Est & alterum hujus discriminis indicium * in regni tutela, dum rex ætate aut morbo fungi potestate sua impeditur. Nam in regnis quæ non sunt patrimonialia, tutela eorum est quibus lex publica, aut ea deficiente * consensus populi eam mandat. In regnis patrimonialibus eorum * quos pater aut propinqui elegerint. Sic videmus in Epirotarum regno, quod consensu populi ortum fuerat, Aribæ regni pupillo * publice tutores constitutos: & à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. At in Asia minore bello parta rex Eumenes Attalo filio fratrem suum tutorem dedit. Sic filio Hieronymo pater Hiero in Sicilia regnans quos voluit testamento tutores assignavit.

Just. l. XIII. Just. lib. XVII. Plut. de amore frat.

2. Sive

quædam apud Saxonem. Neque mirum igitur quædam testamenta improbante populo fuisse irrita, ut Alfonsi Arragonii; vide Marianam libro X. Et Alfonsi Legionensis, cum is filias filio prætulisset; idem Mariana libro XII.

Ut principibus Antigonum commendaret] Vide rem similem apud Cassiodorum lib. VIII, epist. VIII, & sequentibus. ita pacta successionis mutuæ inter Sanctium & Jacobum Arragonenses à proceribus firmata; Mariana libro XII. & Henrici Navarræ regis, qua Johannem instituit hæredem; idem Mariana libro XIII. & Isabellæ reginæ Castellæ; idem libro XXVIII.

Marchionatus & comitatus facilius quam regna vendi] Vide de Urgetii principatu Marianam lib. XII, cap. 16.

1. *In regni tutela*] Vide Cothmannum Tomo I, Cons. XL, num. II.

Consensus populi] Vide Marianam in Alfonso V Legionis rege. At testamentum regis Johannis de tutela & administratione regni à proceribus improbatum. Mariana libro XVIII.

Quos pater aut propinqui elegerint] Ptolemæus rex Ægypti tutorem filio suo reliquit populum Romanum. Valerius Maximus libro VI, cap. VI, 1.

Publice tutores constitutos] Et à proceribus Macedonum Alexandri Magni posthumo. Justinus lib. XIII.

2. Ut

2. Sive vero rex simul sit privato jure fundorum dominus, * ut Rex Ægypti post Josephi tempus, & Indorum reges, memorante Diodoro, ac Strabone, seu non sit, hoc imperio extrinsecum est, nec ad ejus naturam pertinet. Quare nec imperii speciem aliam, neque alium habendi imperii modum hoc quidem constituit. *Lib. II.* *Lib. XV.*

XVI. 1. Tertia observatio sit, non desinere summum esse imperium, etiam si is qui imperaturus est * promittit aliqua subditis aut Deo, etiam talia quæ ad imperii rationem pertineant. Nec jam de observatione juris naturalis & divini, adde gentium, loquor, ad quam reges omnes tenentur, etiamsi nihil promiserint, sed de regulis quibusdam ad quas sine promisso non tenerentur. Verum esse quod dico ex similitudine patrisfamilias apparet, qui si quid familiæ facturum se promiserit quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo desinet in sua familia jus summum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali potestate privatur eo quod aliquid uxori promiserit.

2. Fatendum tamen, id ubi fit, arctius quodammodo reddi imperium, sive obligatio dumtaxat cadat in exercitium actus, sive etiam directe in ipsam facultatem. Priore specie actus contra promissum factus erit injustus, quia, ut alibi ostendemus, vera promissio jus dat ei cui promittitur: altera autem specie erat etiam nullus defectu facultatis. Neque inde tamen sequitur, ita promittente superiorem dari aliquem; nullus enim is actus non redditur hoc casu ex vi superiore, sed ipso jure.

3. Apud Persas rex summo cum imperio erat, *αὐτοκρατὴς καὶ ἀνυπεύθυνος*, ut de eo Plutarchus loquitur, & ut imago Dei adorabatur: & ut apud Justinum est, non mutabatur nisi morte. Rex erat qui dicebat proceribus Persarum; *Ne viderer meo tantummodo usus consilio, vos contraxi. cæterum mementote, parendum vobis magis esse quam suadendum.* Tamen & jurabat cum regnum adiret, quod Xenophonti & Diodoro Siculo notatum, & leges certa quadam forma latas * mutare illi nefas erat, ut & Danielis historia & Plutar- *lib. X.* *Val. Max. lib. IX. c. 5.*

2. *Ut rex Ægypti post Josephi tempus*] & Indorum reges, memorante Diodoro lib. II.

1. *Promittit aliqua subditis aut Deo*] Trajanus caput suum, dextram suam, si scienter fefellisset, deorum iræ consecrabat; Plinius Panegyrico. Adrianus Imperator juravit, nunquam se senatorem nisi ex Senatus sententia puniturum. Anastasius Imperator juravit, servaturum se decreta Chalcedonensis Concilii; meminere Zonaras, Cedrenus, alii. Seniores Imperatores Græci Ecclesiæ jurabant; vide eundem Zonaram Michaele Rangabe & alibi. Vide & in Gotthis regibus exemplum apud Cassiodorum x, 16. 17.

3. *Mutare illi nefas erat*] Josephus in historia Vasthæ, *διαλλαγῆναι τῇ Ἀάστῃ διὰ τὸν νόμον οὐκ ἠδύνατο*. *Cum Vasthia conciliari lege intercedente non poterat.* Tales leges vocabantur leges regni, ut notat Iacchiades ad Danielem 1,13. de legibus regnorum in Hispania vide Marianam libro XX.

Historiæ

vi, 8, 12, 15. tarchus in Themistocle nos docent, Diodorus quoque Siculus libro xvii, & multo post tempore Procopius Persici belli libro primo, ubi insignis ad hanc rem * historia exstat: Idem de Æthiopum regibus tradit Diodorus Siculus. Eodem tradente Ægyptiorum reges, quos tamen ut alios reges Orientis summo imperio usos non est dubium, ad multarum rerum observationem obligabantur: verum si contra fecissent, accusari vivi non poterant, sed * mortuorum accusabatur memoria, & damnatis abjudicabatur solennis sepultura: sicut & * Hebræorum regum, qui male regnassent, cadavera extra proprium regibus locum sepulta, ii Par. xxiv, 25; xxviii, 27. egregio temperamento, quo & sanctimonia summæ potestatis maneret, & tamen futuri judicii metu reges à fide mutanda retraherentur. Epiri quoque reges jurare solitos, regnaturos se juxta leges, ex * Plutarcho in Pyrrhi vita discimus.

Lib. iii. Lib. i.

4. Quid si addatur, si rex fidem fallat, * ut tum regno cadat? ne sic quidem imperium desinet esse summum, sed erit habendi modus imminutus per conditionem, & imperium temporario non absimile. De Sabæorum rege narrabat Agatharchides fuisse *ἀνυπεύθυνον* liberrima potestate præditum, sed si regia exiret potuisse lapidari; quod & Artemidoro auctore Strabo annotavit.

Apud Photium. Lib. xvi.

5. Sic fundus qui fidei commisso tenetur est quidem fundus non minus quam si pleno dominio possideretur, sed habetur amissibiliter. Talis autem lex commissoria non tantum in regni delatione adjici potest, sed & in aliis contractibus. Nam & fœdera quædam cum vicinis videmus cum * tali sanctione inita.

XVII. Quarto notandum, quanquam summum imperium unum

Historia exstat] Tamen idem de Lethe castello legem à rege mutatam refert, sed non probat.

Mortuorum accusabatur memoria] *ἄταφα γὰρ οἱ νόμοι τὰ σώματα τῶν τυράννων ὑπερορίζουσι. leges tyrannorum corpora insepulta extra fines projici jubent.* Appianus civilium tertio. Andronicus imperator patrem suum Michaëlem, quod fidem Latinam sequi cœpisset, mortuum sepultura privavit. Gregoras lib. vi.

Hebræorum regum] vide Josephum de Joramis duobus, altero Hierosolymorum, altero Israelis rege, lib. viii, cap. iii, & v. item de Joaso Hierosolymorum rege.

Plutarcho] verba sunt: *εἰώθεισαν οἱ βασιλεῖς ἐν Κασσαρῶν χώρᾳ τῆς Μολοττίδος Ἀρείῳ Διῒ θύσαντες ὁρκωμοτεῖν τοῖς Ἠπειρώταις, καὶ ὁρκίζειν αὐτοὶ μὲν ἄρξειν, κατὰ νόμους, ἐκείνους δὲ τὴν βασιλείαν διαφυλάξειν κατὰ τοὺς νόμους. Solebant reges in Cassarorum terra, quæ Molottidos pars est, Jovi Areo sacrificare at juramentum præstare Epirotis. Jurabant autem reges se imperaturos secundum leges. Epirotæ autem se imperium ejusdem conservaturos secundum easdem leges.*

4. *Ut tum regno cadat*] vide exemplum apud Crantzium libro ix Suedicorum.

5. *Tali sanctione*] aut etiam ne subditi regem pacta violantem juvent: aut ne ei pareant. vide Cromerum Polonicis xix, & xxi. Est & exemplum apud Scafnaburgensem in rebus Henrici anno cIↃ lxxiv.

I. *Fieri*

unum quiddam sit ac per se indivisum, constans ex illis partibus quas supra enumeravimus, addita summitate, id est τὸ ἀνυπεύθυνον, * fieri tamen interdum ut dividatur, sive per partes quas vocant potentiales, sive per partes subjectivas. Sic cum unum esset Romanum Imperium, factum tamen sæpe est, ut alius orientem alius occidentem teneret, aut ut tres etiam tripartito orbem regerent. Sic etiam fieri potest, ut populus regem eligens quosdam actus sibi servet, alios autem regi deferat pleno jure: Neque tamen id fit, ut jam ostendimus, quotiescumque rex promissis quibusdam obligatur; sed tunc id fieri intelligendum est, * si aut expresse instituatur partitio, qua de re supra jam diximus, aut si quid populus adhuc liber futuro regi imperet per modum manentis præcepti; aut si quid sit additum, quo intelligatur regem cogi aut puniri posse. Nam præceptum est superioris, saltem in eo quod præcipitur: Et cogere non est quidem semper superioris: nam & naturaliter quisque jus habet cogendi debitorem, sed cum inferioris natura repugnat. Itaque ex coactione saltem paritas sequitur, ac proinde summitatis divisio.

2. Multi adversus talem statum quasi bicipitem incommoda multa deferunt; sed, ut supra quoque diximus, in civilibus nihil est quod omni ex parte incommodis careat; & jus non ex eo quod optimum huic aut illi videtur, sed ex voluntate ejus unde jus oritur metiendum est. Exemplum vetus refertur à Platone de legibus tertio. Cum enim Heraclidæ Argos, Messenam, & Lacedæmonem condidissent, adstricti reges intra præscriptarum legum modum imperare, idque dum facerent obligati populi ipsis ipsorumque posteris regnum relinquere, nec ut quisquam adimeret pati. Inque id non suis tantum regibus populi ac populis suis reges, sed & * ipsi inter se reges, populique inter se, & reges vicinis populis, & populi vicinis regibus fidem dederunt, auxilioque se futuros alii aliis polliciti sunt.

XVIII. 1. Multum tamen falluntur qui existimant, cum reges acta quædam sua nolunt rata esse nisi à Senatu aut alio cœtu aliquo probentur, partitionem fieri potestatis: nam quæ acta eum in modum rescinduntur, intelligi debent rescindi regis ipsius imperio, qui eo modo sibi cavere voluit, ne quid fallaciter impetra-

1. *Fieri tamen interdum ut dividatur*] vide Zazium singularium responsorum lib. II, cap. XXXI.

Si aut expresse instituatur partitio] Ita Probi tempore senatus firmabat Principum leges; de appellationibus cognoscebat; Proconsules creabat; legatos consulibus dabat. vide & Gail. l. II. Obsc. c. LVII. num. 7. & Cardinalem Manticam de tacitis & ambiguis conventionibus lib. XXVII. tit. V, num. 4.

2. *Ipsi inter se reges populique inter se*] Exempla sunt complura in historia populorum septentrionalium. vide Johannem Magnum historia Suedica lib. XV. & XXIX. Crantzium Suedicorum V. Pontanum Danicorum VIII.

1. *Etiamsi*

petratum pro vera ipsius voluntate haberetur. quale erat Antiochi tertii regis rescriptum ad magistratus, ne sibi parerent si quid legibus adversum jussisset; & Constantini, ne pupilli aut viduæ cogantur venire judicii causa ad comitatum Imperatoris, * etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur.

Boer. ad c. 1. de const. in Decret. Plu. Apoph. L. unica. C. quando imperatur.

2. Quare hæc res similis est testamentis quibus adjectum est ne posterius testamentum valeat: nam hæc quoque clausula efficit, ut posterius testamentum non ex vera voluntate profectum præsumatur. Sed sicut hæc clausula, ita & illa regis jussu expresso ac speciali posterioris voluntatis significatione tolli potest.

XIX. Sed neque Polybii hic utor auctoritate, qui ad mixtum genus reipublicæ refert Romanam rempublicam, quæ illo tempore, si non actiones ipsas sed jus agendi respicimus, mere fuit popularis: Nam & Senatus auctoritas, quam ad optimatum regimen refert, & Consulum quos quasi reges fuisse vult, subdita erat populo. Idem de aliorum politica scribentium sententiis dictum volo, qui magis externam speciem & quotidianam administrationem, quam jus ipsum summi imperii spectare congruens ducunt suo instituto.

XX. 1. Magis ad rem pertinet quod Aristoteles scripsit, inter regnum plenum, quod παμβασιλείαν vocat, (eadem est * παντελὴς μοναρχία, Sophocli Antigone. Plutarcho * αὐτοκρατὴς βασιλεία καὶ ἀνυπεύθυνος. Straboni, ἐξουσία αὐτοτελής) & regnum Laconicum, qui merus est principatus, aliquot regni species esse interjectas. Ego exemplum hujus rei dari arbitror posse in regibus Hebræis: nam hi quin in rebus plerisque summo jure imperaverint, dubitari nefas arbitror. voluerat enim populus regem * quales habebant vicini: at Orientis populi addicte admodum regnabantur. Æschylus Persis de rege Persarum sic loquentem facit Atossam:

——— οὐχ ὑπεύθυνος πόλει.
——— *non est civitati obnoxius.*

Notum illud Maronis:

Regem non sic Ægyptus & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant.

Apud Livium: *Syri & Asiatici genera hominum servituti nata.* à quo

1. *Etiamsi Imperatoris rescriptum proferatur*] Adde l. 1. C. de Petitionibus honorum sublatis.

1. Παντελὴς μοναρχία] Faciunt enim, ut ad §. VIII notavimus, Tragici regnum Thebanum simile regnis Phœnicum unde orti erant.

Αὐτοκρατὴς βασιλεία] Sic Dionysius Halicarnassensis de Laconicis regibus: οὐδὲ γὰρ οἱ Λακεδαιμόνιοι αὐτοκράτορες ἦσαν. *neque enim Lacedæmonii pleno jure reges erant.*

Quales habebant vicini] Putabat populus, ut Josephi verbis utar, οὐδὲν ἄτοπον εἶναι τῶν πλησιοχώρων βασιλευομένων τὴν αὐτὴν ἔχειν αὐτοὺς πολιτείαν. *nihil esse absurdi si cum vicini regnarentur, ipsi eandem imperii formam acciperent.*

Serviret

quo non discrepat illud Apollonii apud Philostratum: *Ἀσσύριοι καὶ Μῆδοι τὰς τυραννίδας προσκυνοῦσι: Assyrii & Medi dominationem etiam adorant.* Aristotelis III Politicorum XIV: *οἱ περὶ τὴν Ἀσίαν ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν, οὐδὲν δυσχεραίνοντες, Asiatici dominatum æquo animo ferunt.* Et apud Tacitum Civilis Batavi illud ad Gallos: * *Servirent Syria Asiaque & suetus regibus oriens*: nam & in Germania, & in Gallia tum reges erant, sed, ut idem Tacitus notat, precario jure regnandi & auctoritate suadendi, non jubendi potestate. Lib. XXXVI. Hist. IV.

2. Supra quoque notavimus, totum populum Hebræum fuisse sub rege: & Samuel jus regum describens satis ostendit adversus regis injurias nullam in populo relictam potestatem. quod recte colligunt veteres ex illo Psalmi: *Tibi soli peccavi.* ad quem locum Hieronymus: *Quod rex erat, & * alium non timebat.* Et Ambrosius: *Rex erat, nullis ipse legibus tenebatur, quia liberi sunt reges à vinculis delictorum: Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, * tuti imperii potestate. homini ergo non peccavit cui non tenebatur obnoxius.* Idem legere est apud Isidorum Pelusiotam epistola postremo editarum CCCLXXXIII. Video consentire Hebræos, regi in eas leges quæ de Lib. 6.

Servirent Syria, Asiaque, & suetus regibus Oriens] Cicero de Provinciis consularibus: *Judæis & Syris nationibus natis servituti.* Euripides Helena:

> *Τὰ βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα πλὴν ἑνός.*
> *Sunt præter unum serva cuncta in barbaris.*

Quod ex Æschylo adumbratum, apud quem est:

> *Ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἐστὶ πλὴν Διός.*
> *Nam nemo liber vivit, extra unum Jovem.*

Cui simile Lucani dictum:

> *toto jam liber in orbe*
> *Solus Cæsar erit.*

Sallustius de gentibus orientis: *Adeo illis ingenita est sanctitas regii nominis.* Citant Servius & Philargyrus ad illum in Georgicis locum. Apollonius de Damide apud Philostratum libro VII: *Ἀσσύριος γὰρ ὢν καὶ Μήδοις προσοικῶν οὐδὲν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐνθυμεῖται μέγα. Assyrius cum sit & Medorum accola, nihil pro libertate præclarum cogitat.* Julianus contra Christianos: *τί με χρὴ καθ' ἕκαστον ἐπιέναι τὸ φιλελεύθερόν τι καὶ αὐτονομώτατον Γερμανῶν ἐπεξιόντα τὸ χειροηθὲς καὶ τιθασσὸν Σύρων καὶ Πάρθων καὶ πάντων ἁπλῶς τῶν πρὸς ἕω καὶ μεσημβρίαν βαρβάρων, καὶ ὅσοι τὰς βασιλείας ἀγαπῶσι κεκτημένοι δεσποτικωτέρας. Quid tibi jam singulatim exsequar aut Germanorum libertatis amantia & impatientia jugi ingenia, aut contra dociles herilem manum ferre Syros & Parthos, & omnes qui aut ad orientem aut ad meridiem sunt barbaros, multasque gentes alias contentas sub regibus vivere dominos imitantibus.* Claudianus:

> *Non tibi tradidimus dociles servire Sabæos:*
> *Armeniæ dominum nec te præfecimus oræ.*

2. *Alium non timebat*] Idem Hieronymus epistola ad Rusticam de Pœnitentia: *Rex enim erat; alium non timebat; alium non habebat super se.*

Tuti imperii potestate] Paria habet ad eundem Psalmum Arnobius minor. Vitiges apud Cassiodorum: *Causa regiæ potestatis supernis est applicanda judiciis, quando quidem illa à cœlo petita est, ita soli cœlo debet innocentiam.*

3. De

de officio regis scriptæ exstabant peccanti inflicta verbera: sed ea apud illos infamia carebant, & à rege in signum pœnitentiæ sponte suspiciebantur, ideoque non à lictore sed ab eo quem legisset ipse cædebatur, & suo arbitrio verberibus statuebat modum: à pœnis autem coactivis adeo liberi erant reges, ut etiam excalceationis lex, quippe cum ignominia conjuncta, in ipsis cessaret. Hebræi Barnachmoni sententia exstat in dictis Rabbinorum, titulo de Judicibus: *Nulla creatura judicat regem, sed Deus benedictus.*

Exod. 3. Hæc cum ita sint, tamen aliqua judicia arbitror regibus adem-
xxii, 8. ta, Mansisse penes Synedrium LXX virûm, quod divino imperio à
Deut. i, Mose institutum ad Herodis tempora perpetua cooptatione duravit.
17. Itaque & Moses & David judices Deos vocant, & judicia vocantur
Psalm. judicia Dei: & judices dicuntur non humana sed divina vice judi-
lxxxii, 1. care. imo aperte distinguuntur res Dei à rebus regis, ubi res Dei,
II Chron. monentibus doctissimis Hebræorum, judicia ex lege Dei exercenda
xix, 6, 8, intelligi debent. Non nego regem Judæorum capitalia quædam judi-
I Chron. cia per se exercuisse: qua in re ipsum regi decem tribuum Israëliti-
xxvi, 32. carum præfert Maimonides: quod & exempla non pauca, tum in
& II Chr. sacris literis, tum in scriptis Hebræorum, evincunt: sed quædam
xix, 11. cognitionum genera regi videntur non permissa, ut de tribu, de Pon-
Jerem. tifice, * de Propheta. Ejusque rei argumentum est in Jeremiæ Pro-
xxxviii. 5. phetæ historia, quem cum proceres ad mortem deposcerent, respondit Rex: *Ecce in potestate vestra est, nam contra vos rex nihil potest:* in hoc negotiorum genere scilicet. Imo & qui alia quavis de causa apud Synedrium reus factus esset cum rex judicio eximere non po-
Jos. Ant. terat. Ideo Hyrcanus judicium de Herode (cum impedire non pos-
xv, xvii. set) arte elusit.

4. In Macedonia à Carano orti, ut apud Arrianum Callisthenes ait, *οὐ βίᾳ ἀλλὰ νόμῳ Μακεδόνων ἄρχοντες διετέλεσαν· non vi sed lege in Macedonas imperium obtinebant.* Curtius libro IV: *Macedones assueti regio imperio, sed in majore libertatis umbra quam cæteræ gentes.* nam & judicia de civium capite non erant penes regem. Idem Curtius lib. VI: *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus: in pace erat vulgi: nihil potestas regum valebat, nisi prius valuisset auctoritas.* Est & alterum mixturæ hujus indicium alio Curtii loco: *Macedones scivere gentis suæ mores, ne rex pedes venaretur,*
Lib. VIII. *sine electis principum amicorumve.* Tacitus de Gothonibus: *Regnantur paulo jam addictius quam cæteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem.* Nam principatum ante descripserat auctoritate suadendi, non jubendi potestate: regnum autem plenum postea his verbis: *Vnus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario regnandi jure.* Eustathius ad sextum Odysseæ, ubi Phæacum respublica

3. *De propheta*] *Non capit Prophetam perire extra Jerusalem.* Luc. XIII, 33.

4. *Mixtum*

blica describitur; ait esse σύμμιξιν βασιλείας καὶ ἀριστοκρατίας, * *mixtum aliquid ex regis & procerum potestate.*

5. Simile quid in Romanorum regum temporibus observo; nam tum omnia ferme negotia manu regia expediebantur. *Romulus nobis, ut libitum, imperaverat*, inquit Tacitus. *Constat initio civitatis reges omnem potestatem habuisse*, inquit Pomponius: tamen quædam populo excepta etiam illo tempore vult Halicarnassensis. Quod si Romanis magis credimus, in causis quibusdam provocationem ad populum à regibus fuisse ex Ciceronis de Republica libris, ex pontificalibus quoque libris & Fenestella annotavit Seneca. Mox Servius Tullius, non tam jure quam auris popularibus ad regnum pervectus, plus etiam vim regni imminuit: quippe ut loquitur Tacitus, *sanctor legum queis etiam reges obtemperarent.* Quominus mirandum quod Livius dicit, primorum consulum potestatem à regia hoc ferme uno distitisse quod annua esset. *Epist. 108.* *III Annal.*

6. Similis etiam mixtura ex populari & optimatum potentia Romæ fuit tempore interregni, & primis Consulum temporibus: nam in rebus quibusdam iisque majoribus, ita demum ratum erat quod populus jussisset, * si patres auctores fierent: quod postea, vi populi aucta, speciem tantum veterem retinuit, cum in incertum comitiorum eventum patres auctores fieri cœperunt, ut Livius & Dionysius notant. Quin & serius aliquanto mixturæ mansit aliquid, quamdiu, ut idem loquitur Livius, imperium penes Patricios, (id est *VI*

4. *Mixtum aliquid ex regis & procerum potestate*] Laonicus Chalcocondylas talia ait esse regna Pannonum & Anglorum, libro II. Arragonum lib. V. & Navarræ eodem libro, ubi ait nec magistratus à rege creatos, nec præsidia imposita nisi volentibus, nec quicquam populo imperatum contra mores. Reges alios esse pleno cum jure, alios sub legibus etiam Judæis, Levi Gersonides notavit ad I Sam. VIII, 4. Mira quæ de Taprobane scribit Plinius lib. VI, cap. XXII: *Eligi regem à populo senecta clementiaque, liberos non habentem, &, si postea gignat, abdicari, ne fiat hæreditarium regnum. Rectores ei à populo XXX dari, nec nisi plurium sententia quenquam capite damnari. Sic quoque appellationem esse ad populum, LXX judices dari. Si liberent ii reum non amplius XXX,* (ita enim legi locus hic debet) *iis nullam esse dignitatem, gravissimo probro. Regi cultum liberi patris, cæteris, Arabum. Regem, si quid delinquat, morte mulctari, nullo interimente, sed adversantibus cunctis & commercia etiam sermonis negantibus.* Servius ad illud IV Æneidos: *Populumque patresque, Quidam hoc loco volunt tres partes Politiæ comprehensas, populi, optimatium, regiæ potestatis. Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.*

6. *Si patres auctores fierent*] Plutarchus Coriolano: ὁ δῆμος ἄκυρος ἦν τῆς ψήφου καὶ νόμον τι ποιεῖν ἄνευ προβουλεύματος. *Populus jus non habebat aut legem condendi aut aliud quid jubendi nisi Senatus præcessisset auctoritas.* Similem mixturam in Genuatium republica suis temporibus observat Chalcocondylas libro V.

Liv. lib. VI. id est Senatum;) penes tribunos (id est plebem) auxilium erat, jus nempe vetandi, sive intercedendi.

7. Sic & Isocrates Atheniensium rempublicam Solonis temporibus vult fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην, potestatem optimatium populari mixtam. His positis quæstiones quasdam quæ frequentem in hoc argumento usum habent examinemus.

I. XXI. 1. Prima est, an summum imperium habere possit is qui inæquali fœdere tenetur. Inæquale fœdus hic intelligo, non quod inter viribus dispares initur, quomodo Thebana civitas Pelopidæ tempore fœdus cum Persarum rege habuit, & Romani olim cum Massiliensibus, deinde cum rege Massanissa; nec quod actum habet transeuntem, ut cum hostis qui sit ad amicitiam recipitur, dum impensas belli solvat, aut aliud quid præstet: sed quod ex ipsa vi pactionis manentem prælationem quandam alteri donat; hoc est ubi quis tenetur alterius imperium ac majestatem conservare, ut in fœdere Ætolorum cum Romanis erat, id est, tum operam dare ut ejus imperium in tuto sit, tum ut dignitas, quæ majestatis nomine significatur, ei constet, Imperii reverentiam dixit Tacitus: & sic explicat: *Sede finibusque in sua ripa, mente animoque nobiscum agunt.* Florus: *illi quoque reliqui, qui immunes imperii erant, sentiebant tamen magnitudinem, & victorem gentium populum Romanum reverebantur.* ad quod genus referenda sunt jura quædam eorum quæ nunc vocantur protectionis, advocatiæ mundiburgii: Item jus urbium matricum in colonias apud Græcos: Nam ut Thucydides ait, coloniæ cum urbibus matricibus pari erant jure libertatis, sed debebant τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, & exhibere τὰ γέρα τὰ νομιζόμενα, reverentiam scilicet & honoris signa quædam.

(Justin. lib. XLIII. Val. Max. l. VII. c. I. — Lib. IV. — Lib. I.)

2. Livius de veteri fœdere inter Romanos, qui Albæ jus omne acceperant, & Latinos Alba oriundos: *In eo fœdere superior Romana res erat.* Recte Andronicus Rhodius post Aristotelem amicitiæ inter dispares hoc ait proprium, ut potentiori plus honoris, infirmiori plus auxilii deferatur. Scimus quid ad hanc quæstionem Proculus responderit, scilicet liberum esse populum qui nullius alterius potestati subjectus sit, etiamsi in fœdere comprehensum sit ut is populus comiter alterius populi majestatem conservaret. Si ergo populus tali fœdere obligatus liber manet, si alterius potestati subjectus non est, sequitur, ut summum imperium retineat. Atque idem de rege pronunciandum est. Est enim populi liberi & regis, qui vere rex sit, eadem ratio. Addit Proculus, illud adjici in fœdere, ut intelligatur alterum populum superiorem esse, non ut intelligatur alterum non esse liberum. Superiorem hic intelligere debemus non potestate (jam enim dixerat talem populum alterius potestati subjectum non esse) sed auctoritate, & dignitate: quod verba sequentia apta admodum similitudine explicant: *Quemadmodum*, inquit, *clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque auctoritate, neque digni-*

(Lib. I. — Nic. IX, 18. — L. non dubito. D. de cap.)

dignitate, neque jure omni nobis pares sunt: sic & eos qui majestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intelligendum est.

3. Clientes in fide sunt patronorum; * sic populi fœdere inferiores in fide populi qui dignitate est superior. Sunt ἐπὶ προστάταις, οὐχ᾽ ὑποτελεῖς, *sub patrocinio, non sub ditione*, ut Sylla apud Appianum loquitur; Ap. Mithr. Lib. in parte, non in ditione, ut Livius: & Cicero Officiorum secundo sanctiora illa Romanorum tempora describens, xxxi. patrocinium sociorum ait penes eos fuisse, non imperium. quicum satis convenit dictum illud Scipionis Africani Majoris: *Populum Romanum beneficio quam metu obligare homines malle, exterasque gentes fide ac societate junctas habere quam tristi subjectas servitio:* Liv. l. xxvi. & quæ Strabo commemorat de Lacedæmoniis post Romanorum in Græciam adventum: ἔμειναν ἐλεύθεροι, πλὴν τῶν φιλικῶν λειτουργιῶν ἄλλο συντελοῦντες οὐδέν: *manserunt*, inquit, *liberi nihil conferentes præter operas sociales.* Sicut patrocinium privatum non tollit libertatem personalem, ita patrocinium publicum non tollit libertatem civilem, quæ sine summo imperio intelligi nequit. Ideo apud Livium opponi videas, in fide esse & in ditione: Et Syllæo Arabum regi minatus est Augustus, teste Josepho, ni injuriis in vicinos abstineret, curaturum se ut ex amico subditus fieret; cujus conditionis erant reges Armeniæ, quos in ditione Romana fuisse ad Vologesen scribebat Pætus, & proinde sono magis nominis quam re ipsa reges: quales Cypri aliique reges olim sub regibus Persis. ὑποταγέντες subditi, ut Diodorus loquitur. Lib. xvi.

4. Obstare his quæ diximus videtur quod addit Proculus: *Et fiunt apud nos rei ex civitatibus fœderatis, & in eos damnatos animadvertimus.* Sed ut hæc res intelligatur, sciendum est quatuor incidere posse controversiarum genera. Primum, si subditi populi, aut regis qui in fide est alterius: dicantur fecisse contra fœdus: deinde si ipsi populi aut reges accusentur: tertio, si socii qui in ejusdem populi aut regis fide sunt inter se litigent: quarto, si subditi conquerantur de injuriis eorum quorum sunt in ditione. Prima specie si peccatum appareat, tenetur rex aut populus eum qui nocuit aut punire, aut ei cui nocitum est dedere: quod non tantum inter inæquales, sed & inter æqualiter fœderatos locum habet. imo etiam inter eos qui

3. *Sic populi fœdere inferiores*] vide Cardinalem Tuschum PP. concl. Iↄcccc xxxv. Exemplum habes in Dilimnitis, qui αὐτόνομοι suique juris Persis militabant, apud Agathiam libro III. Sic Irenes consilium fuit, inter mariti liberos ita partiri imperium, ut post natos faceret δευτέρας μὲν κατὰ τὸ τῆς τιμῆς ἀξίωμα, αὐτονόμους δὲ καὶ αὐτοκράτορας ἐκείνους, *dignitate quidem minores, ceterum sui juris plenæque potestatis.* Vide Crantzium Saxonicorum x, de urbibus quæ se in Austriacorum protectionem dedere. Herodianus libro v: Ὀσροηνῶν τε καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἦσαν οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δὲ φίλοι καὶ σύμμαχοι, *Osroenorum & Armeniorum, quorum hi subditi erant, illi amici et socii.*

qui nullo fœdere tenentur, ut ostendemus alibi. Tenetur etiam dare operam ut damna resarciantur; quod officium Romæ erat recuperatorum. Gallus Ælius apud Festum: *Reciperatio cum inter est populum & reges, nationesque ac civitates peregrinas, lex convenit, quomodo per reciperatorem reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se prosequantur.* At sociorum alter in socii subditum jus prehen-

[*Livius lib. XXIII.*] sionis aut punitionis directe non habet. Itaque Decius Magius Campanus ab Annibale vinctus & Cyrenas delatus, atque inde deportatus Alexandriam, docuit contra jus fœderis vinctum se ab Annibale esse: atque ita vinculis liberatus est.

5. Secunda specie jus habet socius cogendi socium, ut stet fœderis legibus, atque etiam puniendi, ni steterit. Sed hoc quoque inæquali fœderi proprium non est. Idem enim locum habet in fœdere æquali. Nam ut quis ultionem sumat ab eo qui peccavit, satis est ut ipse ei qui peccavit subditus non sit; quod alibi à nobis tractabitur. Quare etiam inter reges aut populos non fœderatos idem usu venit.

6. Tertia specie sicut in fœdere æquali solent controversiæ deferri ad * conventum sociorum, quos scilicet res non tangit, ut Græcos, Latinos veteres, & Germanos olim fecisse legimus, aut alioqui ad arbitros, aut etiam ad principem fœderis tanquam communem arbitrum: ita in fœdere inæquali plerumque convenire solet, ut controversiæ disceptentur apud eum qui superior est in fœdere. Quare ne hoc quidem ostendit imperii potestatem. nam & reges apud judices à se constitutos judicio contendere solent.

7. In postrema specie jus cognoscendi nullum est sociis. Ideo cum Herodes quædam adversus liberos ad Augustum sua sponte de-

[*Jos. l. XVI. c. 7. 8. Val. Max. l. IV, c. 1. *Polit. III. 9.*] ferret, dixerunt: *Poteras de nobis supplicium sumere tuo jure, tum qua pater, tum qua rex.* * Et Scipio cum Romæ à Carthaginiensium quibusdam Annibal accusaretur, dixit non oportere se Patres Conscriptos reipublicæ Carthaginiensium interponere. Et hoc est in quo Aristoteles ait societatem à civitate differre, quod sociis curæ sit ne injuria in ipsos committatur, non vero ne sociæ civitatis cives inter se injurias committant.

8. Solet & aliud objici, quod in historiis ei qui fœdere superior est imperandi & ei qui inferior est parendi vox interdum tribuitur. Sed nec hoc movere nos debet, aut enim agitur de rebus ad commune bonum societatis pertinentibus, aut de utilitate privata ejus qui superior est in fœdere. In rebus communibus, extra tempus conventus, etiam, ubi fœdus æquale est, solet is qui lectus est princeps fœderis (נגיד ברית Daniel. XI, 22.) sociis imperare, ut Aga-

6. *Conventum sociorum*] Talis conventus vocatur *κοινοδίκιον* in vetere columna *ἰσοπολιτείας* sive communicatæ civitatis Priansiorum & Hieropotamiorum.

7. *Et Scipio*] Vide Polybium in legationum excerpto CV.

8. *At*

Agamemnon regibus Græcis, Lacedæmonii Græcis postea, deinde Athenienses. In oratione Corinthiorum apud Thucydidem legimus: χρὴ τοὺς ἡγεμόνας τὰ ἴδια ἐξ ἴσου νέμοντας, τὰ κοινὰ προσκοπεῖν. *Decet eos qui fœderis principes sunt, circa suas quidem utilitates nihil præcipuum sumere, at in communibus rebus curandis eminere supra ceteros.* Isocrates veteres Athenienses ductum exercuisse ait, ὅλων ἐπιστατοῦντας, ἰδίᾳ δ' ἑκάστους ἐλευθέρους ἐῶντας εἶναι: *curam gerentes pro sociis omnibus, sed ita ut iis libertatem integram relinquerent:* Et alibi: στρατηγεῖν οἰομένους δεῖν, ἀλλὰ μὴ τυραννεῖν, *ita ut imperium habere belli, non dominari se debere censerent.* Item: συμμαχικῶς ἀλλ' οὐ δεσποτικῶς βουλευομένους περὶ αὐτῶν, *socialiter non heriliter res eorum curantes.* Hoc ipsum Latini imperare, Græci modestius τάσσειν dicunt. Athenienses delato sibi ductu belli in Persas ἔταξαν, inquit Thucydides, ἅς τε ἔδει παρέχειν τῶν πόλεων χρήματα πρὸς τὸν βάρβαρον καὶ ἃς ναῦς, *ordinarunt* (sic qui Roma in Græciam mittebantur, dicebantur mitti * ad ordinandum statum liberarum civitatum) *quæ urbes pecunias in barbarum, quæ naves conferrent.* Hoc enim si facit qui princeps tantum est in fœdere, non mirum est si in fœdere inæquali idem faciat is qui superior est fœdere. Imperium ergo hoc sensu, id est ἡγεμονία, libertatem aliorum non tollit. Rhodii in oratione apud Senatum Romanum quæ apud Livium exstat: *Græci domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt.* L. XXXVII. Sic post Lib. XV. Cadmeam à Thebanis receptam narrat Diodorus multas civitates Græcas convenisse πάσας ὑπάρχειν αὐτονόμους, ἡγεμόσι χρωμένας Ἀθηναίοις: *omnes ut liberæ essent, sed Atheniensium ductu uterentur.* De ipsis Atheniensibus Philippi Macedonis tempore Dion Prusæensis: ὅτε τῆς ἡγεμονίας παρακεχωρήκεσαν, τῆς δ' ἐλευθερίας μόνης λοιπὸν ἀντείχοντο: *quo tempore ductu belli omisso libertatem solam retinebant.* Sic Cæsar quos sub imperio Suevorum fuisse dicit, eosdem mox socios nominat.

9. In iis vero rebus quæ ad propriam utilitatem spectant, superioris postulata solent imperia dici, non ex jure, sed ex effectus similitudine, sicut regum preces imperia sæpe esse dicuntur, & ægroti imperare Medicis. Livius lib. XLII, *Ante hunc consulem* (C. Posthumium) *nemo unquam sociis in ulla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis, tabernaculis, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis.*

10. Interim verum est accidere plerumque, ut qui superior est in fœdere, si is potentia multum antecellat, paulatim imperium proprie dictum usurpet: præsertim si fœdus perpetuum sit, & cum jure præsidia inducendi in oppida, sicut Athenienses fecerunt cum à sociis ad se provocari passi sunt; quod nunquam fecerunt Lace-

8. *Ad ordinandum statum Liberarum civitatum*] Plinius epistolarum VIII, 24.

10. Sub

Hal. l. VI. Lacedæmonii quibus temporibus Isocrates Atheniensium imperium in socios regno comparat. Sic Latini querebantur, * sub umbra fœderis Romani servitutem se pati. Sic Ætoli vanam speciem & inane nomen libertatis: Achæi postea, *fœdus specie jam esse precariam servitutem*. Sic apud Tacitum Civilis Batavus de iisdem Romanis conqueritur; *neque enim societatem, ut olim, sed tanquam mancipia haberi*: & alibi: *Miseram servitutem falso pacem vocari*. Eumenes quoque apud Livium Rhodiorum socios verbo esse socios, revera subjectos imperio & obnoxios: Magnetes quoque in speciem liberam Demetriadem, * revera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sic Thessalos in speciem fuisse liberos, sed revera sub imperio Macedonum notat Polybius.

Livius lib. XXXV. *Hist.* IV. *Lib.* X.XV. *& Lib.* XXXVII.

Lib. I. 11. Hæc cum fiunt, & ita fiunt ut patientia in jus transeat, qua de re alibi erit disputandi locus, tunc aut qui socii fuerant fiunt subditi, aut certe partitio fit summi imperii, qualem accedere posse supra diximus.

XXII. * Qui vero certum quid pensitant aut ad redimendas injurias, aut ad tutelam comparandam, ξύμμαχοι φόρου ὑποτελεῖς, ut est apud Thucydidem: quales * Hebræorum reges, & vicinarum gentium post Antonii tempora, ἐπὶ φόροις τεταγμένοις, ut Appianus

10. *Sub umbra fœderis*] Hoc ipsum est quod Arato Plutarchus dicit, συμμαχίαν ὑποκορίζεσθαι, *molle servitium*, vocula apud Tacitum historiarum IV. Festus Rufus de Rhodiis: *Primum libere agebant, postea in consuetudinem parendi, Romanis clementer provocantibus, pervenerunt*. Cæsar quos in Æduorum amicitia fuisse prius dixerat & clientes vocarat, post sub imperio fuisse memorat. Adde, si libet, Fredericum Mindanum de processibus lib. II. cap. XIV. n. 3. Zieglerum §. Landsassinum. 86. Gailium libro II, observatione LIV. num. 6. Vide Agathiam libro I. ubi monentur Gotthi quid à Francis cum tempore expectandum habeant.

Revera omnia ad nutum Romanorum fieri] Tales & Lazi Justiniani temporibus. Vide Procopium Persicorum II.

Qui vero certum quid pensitant] Persæ pecuniam annuam ab Justiniano accipiebant, qua de re vide Procopium Persicorum II, & Gotthicorum IV, id molli vocabulo vocabatur stipendium ad tutandas portas Caspias. Turcæ Arabas montanos pecunia placant.

Hebræorum reges] Josephus libro XV. οὐ γὰρ εἶναι καλῶς ἔχειν Ἀντώνιος βασιλέα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχὴν γεγενημένων εὐθύνας ἀπαιτεῖν. οὕτω γὰρ ἂν οὐδὲ βασιλεὺς εἶναι. δόντας δὲ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτεξουσιοδοτεῖν ἐᾶν αὐτῇ χρῆσθαι. *Negabat Antonius rectum esse, regum esse, regem vocari ad rationes reddendas de iis quæ ut rex fecisset: ita enim ne regem quidem eum fore. Par esse ut qui honorem ei dederint, etiam potestate quam liberrime uti eum sinant*. Chrysostomus II. de Eleëmosyna: ἐπειδὴ τὰ τῶν Ἰουδαίων μετέπεσε πράγματα καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐτέλεσαν ἀρχήν, οὔτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὔτε καθόλου δοῦλοι, καθάπερ καὶ νῦν· ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντες διετέλουν, φόρους μὲν τελοῦντες τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἄρχοντας δεχόμενοι. πολλαχοῦ δὲ τοῖς ἰδίοις κεχρημένοι νόμοις καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἁμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντες νόμιμα. *Judæi, ex quo retro* *ferrè*

pianus loquitur, quo minus summum imperium habere possint, nullam dubitandi causam video, quanquam infirmitatis confessio de dignitate aliquid delibat.

XXIII. 1. Difficilior multis videtur quæstio de nexu feudali, sed quæ ex antedictis facile solvi potest. Nam in hoc contractu, qui proprius est Germanicarum gentium, neque usquam invenitur nisi ubi Germani sedes posuerunt, duo sunt consideranda, obligatio personalis, & jus in rem.

2. Obligatio personalis eadem est, sive quis ipsum jus imperandi; sive aliud quidvis etiam alibi situm feudi jure possideat. Talis autem obligatio sicut privato non erat demtura jus libertatis personalis, ita nec regi aut populo jus demit summi imperii. quæ libertas est civilis. quod apertissime conspici datur in feudis liberis quæ Franca vocant, quæ nullo jure in rem, in sola personali obligatione consistunt. Hæc enim nihil sunt aliud quam species fœderis inæqualis de quo egimus, quo alter alteri operam pollicetur, alter alteri præsidium & tutelam. Pone etiam adversus omnes promissam operam, * quod nunc feudum ligium vocant, (nam ea vox latius patebat) nihil id de jure summi imperii in subditos detrahit: ut jam taceam semper inesse conditionem tacitam, dum justum sit bellum, de qua agendum erit alibi.

3. Jus vero in rem quod attinet, id quidem tale est, ut ipsum imperandi jus, si feudi jure teneatur, aut familia extincta, aut etiam ob certa crimina amitti possit. Sed interim summum esse non desinit: aliud enim est res, ut sæpe diximus, aliud rem habendi modus. Et tali jure multos video reges à Romanis constitutos, ita scilicet ut deficiente regia familia imperium ad ipsos rediret, quod de Paphlagonia aliisque nonnullis Straboni notatum. *Lib.* XII.

XXIV. Distinguendum quoque, non minus in imperio quam in dominio, jus ab usu juris, sive actus primus ab actu secundo. Nam sicut rex infans jus habet, sed imperium exercere non potest; sic & furiosus, & captivus, & qui in alieno territorio ita vivit ut actiones circa imperium alibi situm liberæ ei non permittantur: omnibus enim his casibus curatores sive prodici dandi sunt. Itaque * Demetrius cum in potestate Seleuci non satis libere viveret vetuit aut sigillo aut literis suis credi, sed omnia quasi se mortuo administrari voluit.

CA-

servi res eorum cœpere, Romano attributi imperio, neque in plena, ut ante, erant libertate: neque tamen ita ut nunc omnino servi, sed sociorum vocabulo honorabantur, regibus suis tributa pendentes, & ab iis accipientes præfectos. Cæterum in plerisque suis utebantur legibus, ita ut & popularium delinquentes ipsi punirent secundum mores patrios.

2. *Quod nunc Feudum ligium vocant*] Vide Baldum procemio Digestorum, Nattam consilio cccc LXXXV.

Demetrius] vide Plutarchum Demetrio.

CAPUT IV.

De bello Subditorum in Superiores.

I. 1. Bellum gerere possunt & privati in privatos, ut viator in latronem; & summum imperium habentes in eos qui itidem id habent, ut David in Regem Ammonitarum; & privati in eos qui imperio summo, at non in se, utuntur, ut Abrahamus in regem Babyloniæ & vicinos; & qui summum imperium habent in privatos aut sibi subditos, ut David in partem Isbosethi, aut non subditos, ut Romani in piratas.

2. Tantum illud quæritur, an aut privatis aut publicis personis bellum gerere liceat in eos quorum imperio sive summo sive minori subsunt. Ac primum id minime controversum est, arma sumi posse in inferiores, ab iis qui summæ potestatis auctoritate armantur: qualis fuit Nehemias armatus edicto Artaxerxis adversus vicinos regulos. Sic metatores expellendi domino prædii licentiam Imperatores Romani concedunt. Verum adversus summam potestatem aut inferiores, sed agentes quod agunt summæ potestatis auctoritate, quid liceat quæritur.

l. devotum. C. de Metatoribus. lib. XII.

3. Illud quidem apud omnes bonos extra controversiam est; si quid

quid imperent naturali juri aut divinis præceptis contrarium, non esse faciendum quod jubent. Nam Apostoli cum dixerunt Deo magis quam hominibus obediendum, ad certissimam provocarunt regulam, omnium inscriptam mentibus, quam totidem ferme verbis expressam apud Platonem reperias: at siqua ex tali causa, aut alioqui quia summum imperium habenti ita libet, injuria nobis inferatur, ea toleranda est potius, quam vi resistendum.

II. 1. Et naturaliter quidem omnes ad arcendam à se injuriam jus habent resistendi, ut supra diximus. Sed civili societate ad tuendam tranquillitatem instituta, statim civitati jus quoddam majus in nos & nostra nascitur, quatenus ad finem illum id necessarium est. Potest igitur civitas jus illud resistendi promiscuum publicæ pacis & ordinis causa prohibere: Et quin voluerit dubitandum non est, cum aliter non posset finem suum consequi. Nam si maneat promiscuum illud resistendi jus, non jam civitas erit, sed dissociata multitudo, qualis illa Cyclopum:

Θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων οὐδ᾽ ἀλόχων.
Dant conjugibus jus
Quisque suis soboliquе.
Νομάδες, ἀκούει δ᾽ οὐδὲν οὐδεὶς οὐδενός.
* *Confusa turba, nemo ubi audit neminem:*

Eurip. Cyclope.

Et Aboriginum, qui Sallustio tradente, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, liberum atque solutum: & apud eundem alio loco Getuli qui neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur.

2. Ita ut dixi habent mores omnium civitatum: *Generale pactum est societatis humanæ*, inquit Augustinus, *Regibus obedire.*

Æschylus: Τραχὺς μόναρχος, κ᾽ οὐχ ὑπεύθυνος κρατεῖ.
Rex est suo utens jure, nulli obnoxius.

Sophocles: Ἄρχοντές εἰσιν, ὥσθ᾽ ὑπεικτέον. τί μή;
Nam principes sunt: obsequendum. quippe ni?

Euripides: Τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας χρεὼν φέρειν.
Imperia habentum perferenda inscitia est.

Adde quod supra ex Tacito in hanc rem adduximus: cujus & hoc est; *Principi summum rerum arbitrium Dii dederunt, subditis obsequii gloria relicta est.* Hic quoque

Indigna digna habenda sunt Rex quæ facit.

Seneca: *Æquum atque iniquum regis imperium feras;*

Quod ex Sophocle sumptum, qui dixerat: Ἀλλ᾽

Annotata ad Caput IV.

1. *Confusa turba, nemo ubi audit neminem*] De Bebriciis similia prodidit Valerius:

non federa legum
Ulla colunt, placidas aut jura tenentia mentes.

 2. *Impune*

Ἀλλ' ὃν πόλις στήσει, τοῦδε χρὴ κλύειν,
Καὶ σμικρὰ καὶ δίκαια καὶ τἀναντία.

Et quod apud Sallustium est: * *Impune quidvis facere, id est regem esse.*

l. Milites. §. Irreverens. D. de re mil. Rufus legibus militaribus c. XV.

3. Hinc ubique majestas, id est dignitas, sive populi, sive unius qui summo fungitur imperio, tot legibus, tot pœnis defenditur: quæ constare non potest si maneat resistendi licentia. Miles qui castigare volenti se centurioni restiterit, si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit, vel manum centurioni intulit, capite punitur: Et apud Aristotelem est, *εἰ ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι. si magistratum gerens aliquem verberavit, reverberandus non est.*

Deuteron. XV. I, 12. Jos. I. 18. I Samuel. VIII, II. Deuteron. XVII, 14.

III. In lege Hebræa mortis supplicio damnatur qui inobediens fuerit, aut summo Pontifici, aut ei qui extra ordinem rector populi à Deo esset constitutus. Quod vero apud Samuelem est de jure regis, omnino recte inspicienti apparet, nec de jure vero intelligendum, id est, de facultate honeste & juste aliquid agendi, (longe enim alia vivendi ratio præscribitur regi in ea parte legis, quæ est de officio regis) neque nudum factum indicari: nihil enim esset in eo eximium, cum injurias facere etiam privati privatis soleant: sed factum quod effectum aliquem juris habeat, id est * non resistendi obligationem. Ideo additur, populum pressum istis injuriis Dei opem imploraturum, quia scilicet humana remedia nulla exstarent. Sic ergo hoc jus vocatur, quomodo prætor jus reddere dicitur, etiam cum inique decernit.

l. Jus pluribus. D. de Just. & jure.

IV. 1. In novo fœdere Christus præcipiens dari Cæsari quæ Cæsaris sunt, intelligi voluit à suæ disciplinæ sectatoribus non minorem, si non majorem, obedientiam cum patientia (si opus sit) conjunctam summis potestatibus deberi, quam ab Hebræis regibus Hebræis debebatur; quod latius exsequens optimus ejus interpres Paulus Apostolus, officia subditorum late describens, inter alia, *Qui obsistit*, inquit, *potestati, Dei ordinationi obsistit: tum vero qui obsistunt, sibi ipsis condemnationem accipient.* Addit mox, *Dei enim minister est qui potestate fungitur tuo bono.* Deinde, *Quapropter necesse est subjici, non solum propter iram, sed & propter conscientiam.* In subjectione includit non resistendi necessitatem, neque eam solum quæ ex formidine majoris mali oritur, sed quæ ex ipso sensu officii

Rom. XIII.

2. *Impune quidvis facere, id est regem esse*] Pertinent huc M. Antonii verba quæ ex Josepho modo adduximus.

Non resistendi obligationem] Philo in Flaccum: *πότε γὰρ εἰς ἀπόστασιν ὑπωπτεύθημεν; πότε δ' οὐκ εἰρηνικοὶ πᾶσιν ἐνομίσθημεν; τὰ δ' ἐπιτηδεύματα, οἷς καθ' ἑκάστην ἡμέραν χρώμεθα, οὐκ ἀνεπίληπτα, οὐ συντείνοντα πρὸς εὐνομίαν πόλεως καὶ εὐστάθειαν; Quando enim defectionis suspecti fuimus? quando non pacis amantes ab omnibus judicati sumus? instituta vero, quibus utimur quotidie, nonne extra reprehensionem sunt, nonne ad concordiam bonumque statum civitatis conducunt?*

2. Tran-

officii nostri manat, neque hominibus tantum sed & Deo nos obligat. Rationes addit duas: primum, quod Deus ordinem illum imperandi, & parendi approbaverit, & olim in lege Hebræa, & nunc in Euangelio, quare potestates publicæ eo loco nobis habendæ sunt quasi ab ipso Deo essent constitutæ. Nostra enim facimus, quibus auctoritatem nostram impartimur. Alteram, quod hic ordo nostro bono inserviat.

2. Atqui, dicat aliquis, injurias pati utile non est. Hic quidam, vere magis quam ad sensum Apostoli, ut arbitror, apposite dicunt, has quoque injurias utiles nobis esse, quia ista patientia sua non sit caritura mercede. Mihi videtur Apostolus considerasse finem universalem isti ordini propositum, qui est * tranquillitas publica, in qua & singulorum comprehenditur. Et sane quin plerumque hoc bonum per potestates publicas consequamur dubitandum non est: nemo enim sibi male vult: at imperantis felicitas in subditorum felicitate consistit. * *Sint quibus imperes*, ajebat ille. Proverbium est apud Hebræos: *Nisi potestas publica esset, alter alterum vivum deglutiret*: qui sensus & apud Chrysostomum: τῶν πόλεων τοὺς ἄρχοντας ἂν, θηρίων ἀλόγων ἀλογώτερον βιωσόμεθα βίον, δάκνοντες ἀλλήλους καὶ κατεσθίοντες, *nisi rectores civitatum essent, feriorem feris viveremus vitam, non mordentes tantum,* * *sed & vorantes alios alii.*

3. Quod si quando nimia formidine aut iracundia aliisve affectibus transversi agantur rectores, quo minus rectam ineant viam quæ ad tranquillitatem ducit, id inter minus frequentia habendum est; & quæ, ut ait Tacitus, interventu meliorum pensantur. Leges autem satis habent id quod plerumque accidit respicere, ut ajebat Theophrastus, quo & illud Catonis pertinet: *Nulla lex satis commoda est: id modo quæritur, si majori parti & in summa prodest.* quæ autem rarius contingunt, communibus tamen regulis

L. τὰ γὰρ D. de legibus. L. III. in fine. D. de pet. hæred. Livius lib. XXXIV.

2. *Tranquillitas publica*] Bene Chrysostomus: συνεργός ἐστί σοι, συμπράττει σοι. princeps nimirum Euangelium prædicanti. Dedolat ille quod tu descobinas.

Sint quibus imperes] Dictum hoc Sullæ ajunt Plutarchus, Florus, & alii, unde sumsit Augustinus lib. III, cap. 28 de Civitate Dei.

Sed & vorantes alios alii] Est hoc de statuis sexto: sed & hoc: ἐὰν γὰρ τὰ δικαστήρια ἀνέλῃς πᾶσαν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀνεῖλες τὴν εὐταξίαν. *Tolle tribunalia, & omnem de vita tranquillitatem abstuleris.* Deinde: μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπῃς, εἴ τις κακῶς τῷ πράγματι κέχρηται. ἀλλ' αὐτῆς βλέπε τῆς διατάξεως τὴν εὐκοσμίαν, καὶ τὴν πολλὴν ὄψει τοῦ ταῦτα ἐξ ἀρχῆς νομοθετήσαντος σοφίαν. *Nec mihi illos refer qui male usi sunt honoribus, sed ipsius instituti vide pulchritudinem, & sapientiam ejus admiraberis qui primus ejus auctor fuit.* Idem ad Romanos κἂν ἀνέλῃς αὐτὰς (τὰς ἀρχὰς) πάντα οἴχεται· καὶ οὐ χώρα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἀγορὰ, οὐκ ἄλλο οὐδὲν στήσεται, ἀλλὰ πάντα ἀνατραπήσεται τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀσθενεστέρους καταπινόντων. *Magistratus si abstuleris, perierint omnia; non urbes stabunt, non agri, non forum, nec quicquam aliud. evertentur omnia & fortioris esca fiet quilibet infirmior.* idem sensus apud eundem ad Ephes. v.

2. *Apud*

constringenda sunt, quia etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat, manet tamen ratio in sua generalitate, cui specialia subjici fas est. id enim satius quam sine norma vivere, aut normam cujusque arbitrio permitti. Seneca apposite ad hanc rem, *Satius erat à paucis etiam justam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari.*

Lib. VII. *de benef. c.* 16.

4. Locum & hic habere debet illa nunquam satis memorata Periclis * apud Thucydidem sententia: *Sic existimo, etiam singulis hominibus plus eam prodesse civitatem quæ tota recte se habeat, quam siqua privatis floreat utilitatibus, ipsa autem universim laboret. qui enim domesticas fortunas bene collocatas habet, patria tamen eversa, pereat & ipse necesse est: Contra vero, etiam si quis in beata republica parum felix est, multo tamen facilius per illam incolumis servatur. Quare cum civitas quidem singulorum possit sustentare calamitates, singuli autem publicas non item; quid est cur non universim ipsi consulere, ipsamque tueri oporteat, nec id facere quod vos facitis, dum quasi attoniti jactura rei familiaris salutem proditis reipublicæ?* Quem sensum breviter ita explicat Livius: *Respublica incolumis & privatas res salvas facile præstat; publica prodendo tua nequicquam serves.* Plato dixerat legum IV: τὸ μὲν γὰρ κοινὸν ξυνδεῖ, τὸ δὲ ἴδιον διασπᾷ τὰς πόλεις. καὶ συμφέρει τῷ κοινῷ τε καὶ ἰδίῳ ἀμφοῖν, ἢν τὸ κοινὸν τίθηται καλῶς μᾶλλον ἢ τὸ ἴδιον. *Quod commune est connectit civitates, quod singulorum dissipat; quare & publice & privatim utilius est ut publica magis quam privata curentur.* Xenophon vero: ὅστις ἐν πολέμῳ ἂν στασιάζῃ πρὸς τὸν ἄρχοντα, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν στασιάζει: *qui in bello contra ducem seditiose se gerit, facit hoc cum suæ salutis periculo.* Eodem & illa Iamblichi pertinent: *Non disjuncta est privata utilitas à publica, imo in bono communi singulare etiam continetur: & ut in animalibus cæteraque natura, ita in civitatibus in totius salute salus est partium.*

Lib. XXVI.

5. In publicis autem præcipuum haud dubie est ordo ille, quem dixi, imperandi parendique; is vero cum privata resistendi licentia consistere nequit. Explicare libet hoc ipsum nobili Dionis Cassii loco: οὐ μὲν τοι καὶ ἐγὼ οὔτ' ἄλλως καλὸν εἶναι νομίζω ἄρχοντά τινα τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι, οὔτ' ἂν σωτήριόν τι γένοιτο ποτέ, εἰ τὸ ταχθὲν ὑπερφέρειν κρατεῖν αὐτοῦ ἐπιχειρήσειε. σκέψασθε δὲ ποῖος μὲν κόσμος οἰκίας γένοιτο, ἂν οἱ ἐν τῇ ἡλικίᾳ ὄντες τῶν πρεσβυτέρων καταφρονήσωσι. ποῖος δὲ τῶν διδασκαλείων, ἂν οἱ φοιτῶντες τῶν παιδευόντων ἀμελήσωσι. τίς ὑγίεια νοσοῦσιν, ἂν μὴ πάντα τοῖς ἰατροῖς οἱ κάμνοντες πειθαρχῶσι. τίς δ' ἀσφάλεια ναυτιλλομένοις, ἂν οἱ ναῦται τῶν κυβερνητῶν ἀνηκουστῶσι. φύσει

τε

4. *Apud Thucydidem sententia*] lib. II. quicum bene convenit illud Ambrosii libro III. de officiis: *Eadem singulorum est utilitas quæ universorum.* Et illud in jure; *Semper non quod privatim interest uni ex sociis servari debet, sed quod communi societati expedit.* L. actionis §. Labeo. D. Pro Socio. Adde L. unicam. §. penult. C. de Caducis tollendis.

6 Hæ

τι γὰρ ἀναγκαῖά τινα καὶ συντείνει τοῦ μὲν ἄρχειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τοῦ δὲ ἄρχεσθαι τέτυχεν. *Esse vero neque decorum existimo, ut rector civitatis subditis cedat, neque spem esse ad salutem si quod parere positum est velit imperare. Cogitate enim quis futurus sit ordo in familia, si à junioribus senes spernantur: unde sanitas ægrotantibus, si non per omnia Medicis pareant: quid tuti navigantibus, si plebs nautica gubernantium jussa contemnat. Natura quippe id necessarium & hominibus salutare, ut alii quidem imperent, alii vero pareant.*

6. Paulo comitem addamus Petrum; cujus hæc sunt verba: *Regem honorate. Servi, subditi estote cum omni timore dominis, non solum bonis & æquis, sed etiam duris. Hoc enim cedit gratiæ, si quis propter conscientiam Dei suffert molestiam injuste afflictus. quæ enim gloria est si peccantes & colaphis cæsi subsistitis? sed si bene agentes, & tamen male habiti subsistitis,* * *hoc cedit vobis gratiæ apud Deum.* Confirmat mox hoc à Christi exemplo. Idemque sensus in Clementis constitutionibus his verbis exprimitur: ὁ δοῦλος εὔνοιαν φερέτω πρὸς τὸν δεσπότην μετὰ φόβου Θεοῦ, κἂν ἀσεβὴς, κἂν πονηρὸς ὑπάρχῃ. *Servus Deum timens simul bene hero suo velit, quamvis impio, quamvis injusto.* Notanda hîc duo: quod dicitur subjectionem dominis deberi etiam duris, idem ad reges quoque referendum: Nam quod sequitur, ei fundamento superstructum, non minus subditorum quam servorum officium respicit. Ac deinde talem à nobis requiri subjectionem quæ injuriarum patientiam secum ferat: sicut de parentibus dici solet. 1 Epist. II. 18.

* *Ames parentem, si æquus est: si non, feras.*

Et Eretriensis quidam adolescens qui Zenonis scholam diu frequentaverat, quid ibi didicisset rogatus respondit; ὀργὴν πατρὸς φέρειν, *iram patris ferre.* De Lysimacho Justinus: *Magno animo regis, velut parentis, contumeliam tulit.* Et apud Livium est: *Vt parentum sævitiam, sic patriæ, patiendo ac ferendo leniendam esse.* Apud Tacitum: *Ferenda regum ingenia:* & alibi: *bonos Imperatores voto expetendos, qualescumque tolerandos.* Apud Persas, laudante Claudiano: Lib. XV. Lib. XXVII. Annal. XVI. Hist. VI.

Quamvis crudelibus æquo
Paretur dominis.

V. 1. Nec ab hac lege Domini discedit * consuetudo veterum Christianorum

6. *Hoc cedit vobis gratiæ apud Deum*] Tertullianus de Pœnitentia: *Timor hominis Dei honor est.*

Ames parentem si æquus est, si non feras] Terentius Hecyra:

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.

Cicero pro Cluentio: *Non modo reticere homines parentium injurias, sed etiam æquo animo ferre oportet.* Habet ad hoc præceptum pulchra Chrysostomus tum II ad Timotheum, tum libro V adversus Judæos. Pertinent huc & quæ Epictetus & post eum Simplicius habent de duabus ansis.

1. *Consuetudo veterum Christianorum*] Ad quam pertinet canon XVIII Concilii Chalcedonensis, repetitus canone IV Concilii in Trullo: Concilium Toletanum quartum: capitulum II Caroli Calvi in villa Colonia. Synodus Suessionensis canone V.

Sigerii]

Christianorum, optima legis interpres. Nam quanquam pessimi sæpe homines imperium Romanum tenuerunt, nec defuerunt qui obtentu adjuvandæ reipublicæ iis se opponerent, nunquam tamen eorum conatibus se adjunxerunt Christiani. In Clementis constitutionibus est *βασιλείᾳ οὐ θεμιτὸν ἐπανίστασθαι*, *regiæ potestati resistere nefas*. Tertullianus Apologetico: *Vnde Cassii, & Nigri & Albini? unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus ejus exprimendis palæstricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus tot* * *Sigeriis* (sic diserte habet manuscriptus qui est apud omni laude ornatissimos juvenes Puteanos) *ac Partheniis audaciores? De Romanis, ni fallor, id est de non Christianis.* De Palæstrica, quod ait, ad Commodi mortem pertinet, peractam imperio præfecti Ælii Læti, manu palæstritæ; quo tamen Imperatore vix quisquam fuit sceleratior. Parthenius, cujus factum itidem detestatur Tertullianus, erat ille qui pessimum Imperatorem Domitianum oppresserat. His comparat Plautianum præfectum Prætorio, qui Septimium Severum valde sanguinarium Imperatorem occidere in palatio voluerat. In eundem Septimium Severum arma, quasi pro reipublicæ caritate, sumpserant in Syria Pescennius Niger, in Gallia & Britannia Clodius Albinus. Sed horum quoque factum Christianis displicuit, quod & ad Scapulam jactat Tertullianus: *Circa majestatem Imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani, vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani.* Cassiani illi erant qui secuti erant Avidium Cassium, virum egregium, qui in Syria sumtis armis causabatur Rempublicam se ire restitutum, quam M. Antonini negligentia perderet.

2. Ambrosius, cum injuriam non sibi tantum, sed & gregi suo, & Christo fieri crederet à Valentiniano Valentiniani filio, populi satis concitati motu ad resistendum uti non voluit. * *Coactus*, inquit, *repugnare non novi: dolere potero, potero flere, potero gemere: adversus arma, milites, Gothos quoque, lacrymæ meæ arma sunt. talia enim*

Lib. v. orat. in Auxent.

Sigeriis] Xiphilinus Domitiano. ἐπέθεντο δὲ αὐτῷ καὶ συνεσκευάσαντο τὴν πρᾶξιν Παρθένιος ὁ πρόκοιτος αὐτοῦ καὶ Σιγήριος (male Σίγηρος) ἐν τῇ προκοιτίᾳ καὶ αὐτὸς ὤν. *Insidias autem ei communicato inter se consilio struxere Parthenius præpositus cubiculariorum & Sigerius & ipse è cubiculariis.* Martialis libro IV:

Sigeriosque meros, Partheniosque sonat.

Corruptum id nomen non hic modo in Tertulliano fuerat, sed adhuc est in Suetonio, ubi Saturius, & in Victore vulgari, ubi Casperius legitur.

2. *Coactus repugnare non novi*] Inseruit Gratianus causa XXIII, quæstione VIII. Idem Ambrosius epistola XXIII: *Vultis in vincula rapere? voluntas est mihi. non ego me vallabo circumfusione populorum.* Imitatus est magnus Gregorius libro VI, epistola: *Si in morte Longobardorum me miscere voluissem, hodie Longobardorum gens, nec Regem, nec Duces, nec Comites haberet, atque in summa confusione esset divisa.*

1. Non

enim sunt munimenta sacerdotum. aliter nec debeo nec possum resistere. Mox: *Exigebatur à me ut compescerem populum: referebam, in meo jure esse ut non excitarem, in Dei manu ut mitigaret.* Idem Ambrosius Maximi copiis adversus Imperatorem, & Arianum & Ecclesiæ gravem, uti noluit. Sic Julianum defectorem cum pessima consilia agitaret, lacrymis Christianorum repressum, ait Nazianzenus, addens, *τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ διώκτου φάρμακον, quia solum hoc contra persequutorem erat remedium.* Atqui exercitus ejus ferme omnis ex Christianis constabat. Adde quod, ut observat idem Nazianzenus, sævitia illa Juliani non tantum in Christianos erat injuria, sed & rempublicam in summum adduxerat periculum. Accedat his illud Augustini ubi illa Apostoli ad Romanos dicta explicat: *Necesse est propter hanc vitam nos subditos esse oportere, non resistentes si quid illi* (rectores) *auferre voluerint.*

Theodoret. hist. Eccles. lib. V. c. 4.

Orat. I. in Julianum.

Prop. 74.

VI. Inventi sunt nostro sæculo viri, eruditi quidem illi, sed temporibus & locis nimium servientes, qui sibi primum (ita etiam credo) deinde aliis persuaderent, ea quæ jam dicta sunt locum habere in privatis, * non etiam in magistratibus inferioribus, quibus jus esse putant resistendi injuriis ejus cujus summum est imperium; imo & peccare eos ni id faciant. quæ opinio admittenda non est. Nam sicut in dialecticis * species intermedia, si genus respicias, est species; si speciem infra positam, genus: ita magistratus illi, inferiorum quidem ratione habita, sunt publicæ personæ; at superiores si considerentur, privati sunt. Nam omnis facultas gubernandi quæ est in magistratibus, summæ potestati ita subjicitur, ut quicquid contra voluntatem summi imperantis faciant, id defectum sit ea facultate, ac proinde pro actu privato habendum. Locum enim hic quoque habet quod dicunt Philosophi, ordinem non dari nisi cum relatione ad aliquid primum.

Averr. V. Metaph. tom. 6.

2. Ac mihi videntur, qui contra sentiunt, talem statum rerum inducere, qualem antiqui fabulabantur in cœlo fuisse antequam Majestas oriretur, quo tempore ajunt minores Deos Iovi non concessisse. At is quem dixi * ordo, & ὑπαλληλισμὸς, non tantum sensu communi cognoscitur: unde illud,

Omne sub regno graviore regnum est.

Et Papinii illud:

vice cuncta reguntur:
Alternisque regunt:

Et

1. *Non etiam in magistratibus inferioribus*] Petrus Martyr ad Judicum III. Paræus ad XIII caput ad Romanos, Junius Brutus. Danæus libro VI Politicorum, & alii.

Species intermedia] genus speciale Seneca epistola LVIII,

3. *Ordo & ὑπαλληλισμὸς*] Sic in familia paterfamilias primus, inde materfamilias, inde filii, mox ordinarii servi, postremo servi vicarii. vide Chrysostomum I ad Corinth. XIII, 3.

Augustini

c. qui resi- Et * Augustini dictum celebre: *Ipsos humanarum rerum gradus ad-*
stit. xi. *verte: si aliquid jusserit curator, faciendum: non tamen si contra pro-*
qu. 3. *consul jubeat: aut si consul aliquid jubeat, & aliud Imperator; non utique contemnis potestatem, sed eligis majori servire: nec hinc debet minor irasci si major prælatus est.* Et hoc ejusdem de Pilato: *Talem quip-*
Ad Johan. *pe Deus dederat illi potestatem, ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate.*

1 Ep. II, 1. 3. Sed & divina probatur auctoritate. Nam Apostolorum princeps subjectos nos esse vult aliter regi aliter magistratibus: Regi, ut supereminenti, id est sine ulla exceptione, præter ea quæ Deus directe imperat, qui injuriæ patientiam probat, non interdicit: Magistratibus, tanquam missis à rege, id est potestatem suam à rege ducentibus. Et cum Paulus omnem animam supremis potestatibus esse subjectam vult, etiam magistratus inferiores inclusit. Neque in populo Hebræo, ubi tot fuere reges divini humanique juris contemptores, unquam inferiores magistratus, in quibus plurimi fuere viri pii & fortes, id sibi juris sumpserunt ut regibus vim ullam
1 Samuelis opponerent, nisi siqui à Deo, cujus in reges summum jus est,
xv, 30. mandatum speciale acceperant. quin contra, quod procerum officium sit ostendit Samuel, cum proceribus & populo inspectante Saulem jam perverse regnantem solita veneratione est prosequutus.

4. Atque adeo religionis quoque publicæ status nunquam non à regis ac Synedrii arbitrio pependit. Quod enim post regem magistratus simul cum populo Deo se fideles fore promiserunt, id intelligi debet quatenus in cujusque id futurum erat potestate. Ne simulacra quidem falsorum Deorum, quæ publice exstabant, dejecta unquam legimus, nisi jussu aut populi in libera republica, aut regum cum regnabantur. Quod si quid aliquando factum est vi contra reges, narratur in testimonium divinæ providentiæ id permittentis, non in facti humani approbationem.

5. Solet à contrariæ sententiæ auctoribus proferri dictum Trajani, cum pugionem præfecto prætorio traderet: *Hoc pro me utere, si recte impero, si male, contra me.* Sed sciendum est Trajanum, ut ex Plinii Panegyrico apparet, id unice curasse ne quid regium ostentaret, sed * verum principem gereret, qui proinde subesset senatus populique judicio; quorum sententias exsequi præfectus deberet etiam in ipsum principem. Simile est quod de M. Antonio legimus, qui publicam pecuniam attingere noluit, nisi consulto senatu.

Dion. l. VI. VII. 1. Gravior illa est quæstio, an lex de non resistendo nos obliget in gravissimo & certissimo discrimine. Nam leges etiam Dei

Augustini] habet prope eadem Augustinus sermone VI in verba Domini.

5. *Verum principem gerere*] Quod postea imitati Pertinax & Macrinus, quorum orationes egregias apud Herodianum vide.

1. Ἐξεῖ

Dei quædam, quanquam generaliter prolatæ, tacitam habent exceptionem summæ necessitatis: quod de lege sabbati Hasamonæorum temporibus à sapientibus definitum fuit: unde dictum celebre; *periculum animæ impellit sabbatum:* & Judæis apud Synesium causam neglectæ legis de sabbato hanc reddit: * *σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέομεν:* *in certissimum vitæ periculum adducti sumus.* Quæ exceptio probata est ipsi Christo: ut & in lege altera de non edendis panibus propositionis. Et Hebræorum magistri legibus de cibis vetitis, aliisque nonnullis ex veteri traditione eandem addunt exceptionem, recte quidem: non quod Deo jus non sit ad certam mortem subeundam nos obstringere, sed quod leges quædam ejus sint argumenti, ut non credibile sit datas ex tam rigida voluntate. quod in legibus humanis magis etiam procedit.

2. Non nego à lege etiam humana quosdam virtutis actus posse præcipi sub certo mortis periculo, ut * de statione non deserenda; sed nec temere ea voluntas legem condentis fuisse intelligitur, neque videntur homines in se & alios tantum jus accepisse, nisi quatenus summa necessitas id exigat. Ferri enim leges ab hominibus solent & debent cum sensu humanæ imbecillitatis. Hæc autem lex de qua agimus pendere videtur à voluntate eorum qui se primum in societatem civilem consociant, à quibus jus porro ad imperantes manat. Hi vero si interrogarentur an velint omnibus hoc onus imponere, ut mori præoptent quam ullo casu vim superiorum armis arcere; nescio an velle se sint responsuri, nisi forte cum hoc additamento, si resisti nequeat, nisi cum maxima reipublicæ perturbatione, aut exitio plurimorum innocentium. Quod enim tali circumstantia caritas commendaret, id in legem quoque humanam deduci posse non dubito.

3. Dicat aliquis, rigidam illam obligationem, mortem potius ferendi, quam ullam unquam superiorum injuriam repellendi, non ex lege humana sed divina proficisci. Sed notandum est, primo homines non Dei præcepto, sed sponte adductos experimento infirmitatis familiarum segregum adversus violentiam in societatem civilem coiisse, unde ortum habet potestas civilis, quam ideo humanam ordinationem Petrus vocat: quanquam alibi & divina 1 Petr. 2, 13.
ordi-

1. *Σαφῶς ὑπὲρ ψυχῆς θέομεν*] Maccabæorum lib. 1. c. 9, 10, 43. & 44. *καὶ ἤκουσε Βακχίδης καὶ ἦλθε τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἕως τῶν κρηπίδων τοῦ Ἰορδάνου ἐν δυνάμει πολλῇ. καὶ εἶπεν Ἰωνάθαν τοῖς παρ' αὐτοῦ. ἀναστῶμεν νῦν καὶ πολεμήσωμεν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν. οὐ γάρ ἐστι σήμερον ὡς ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν.* *Id cum audisset Bacchides, venit multo cum exercitu ad Jordanis ripas ipso die sabbati. Jonathan autem suis dixit: surgamus nunc, & pro vita pugnemus, neque enim nostræ res se habent ut heri & nudius tertius.*

2. *De statione non deserenda*] Vide Josephum ubi de custodibus Saulis agit. Polybius: *παρὰ ῥωμαίοις θάνατος ἦν ζημίωμα τῷ ἐφεδρείας λείποντι τὴν τάξιν.*

ordinatio vocatur, quia hominum salubre institutum Deus probavit. Deus autem humanam legem probans censetur probare ut humanam & humano modo.

Lib. III. adv. Monarchom. c. 8. Lib. VI. c. 23. & 24.

4. Barclajus regii imperii assertor fortissimus huc tamen descendit, ut populo & insigni ejus parti jus concedat se tuendi adversus immanem sævitiam; cum tamen ipse fateatur totum populum regi subditum esse. Ego facile intelligo, quo pluris est id quod conservatur eo majorem esse æquitatem, quæ adversus legis verba exceptionem porrigat: attamen indiscriminatim damnare aut singulos aut partem populi minorem, quæ ultimo necessitatis præsidio sic olim usa sit ut interim & communis boni respectum non deserat, vix ausim. Nam David, qui extra pauca facta testimonium habet vitæ secundum leges exactæ, armatos circum se primum quadringentos, deinde plures aliquanto habuit; quo nisi ad vim arcendam si inferretur? Sed simul illud notandum est, non factum id à Davide, nisi postquam & Jonathanis indicio, & pluribus aliis certissimis argumentis compererat Saulem vitæ suæ imminere. Deinde vero nec urbes invadit, nec pugnandi captat occasiones, sed latebras quærit, modo in locis deviis, modo apud populos externos, & hac religione ut popularibus suis nunquam noceat.

1 Samuel. XXII. 2. & XXIII. 13.

5. Simile videri potest factum Maccabæorum: nam quod quidam hæc arma eo titulo defendunt quasi Antiochus non rex sed invasor fuerit, vanum puto: cum nusquam in omni historia Maccabæi, & qui eorum partes sequebantur, Antiochum alio quam regis nomine compellent; & merito sane, cum jam pridem Macedonum imperia agnovissent Hebræi, in quorum jus Antiochus successerat. Nam quod lex vetat alienigenam populo præfici, de voluntaria electione intelligendum est, non de eo quod temporum necessitate adductus populus facere cogebatur. Quod vero ajunt alii, usos Maccabæos jure populi, cui αὐτονομία deberetur, ne id quidem firmum. Nam Judæi primum à Nabuchodonosore devicti jure belli ex eodem jure successoribus Chaldæorum Medis & Persis paruerant: quorum * totum imperium ad Macedonas devenit. Hinc Judæi Tacito vocantur, *Dum Assyrios penes Medosque & Persas Oriens fuit, vilissima pars servientium.* Nec quicquam ab Alexandro ejusque successoribus stipulati sunt, sed sine ulla conditione in eorum ditionem venerunt, sicut ante sub ditione Darii fuerant. Quod si & Judæi interdum ritus suos & leges palam exercere permissi sunt, id fuit ex

Hist. 1. l. V.

5. *Totum imperium ad Macedonas devenit*] Justinus libro XXXVI: *Primus Xerxes rex Persarum Judæos domuit. postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere, diuque in potestate Macedonici imperii fuere. A Demetrio cum descivissent, amicitia Romanorum petita, primi omnium ex orientalibus libertatem receperunt, facile tunc Romanis de alieno largientibus.*

6. *Prin-*

ex regum beneficio jus precarium, non ex lege aliqua imperio addita. Nihil ergo est quod Maccabæos tueatur præter summum certissimumque periculum: quamdiu scilicet intra sui defendendi terminos ita se continuerunt, ut in loca de via exemplo Davidis secederent, quærendæ securitati; nec arma expedirent, nisi ultro oppugnati.

6. Illa interim cautio tenenda est, etiam in tali periculo personæ regis parcendum: quod qui factum à Davide putant non ex officii necessitate, sed ex sublimiore proposito, falluntur. Ipse enim David aperte dixit insontem neminem esse posse qui manus regi inferret. Nimirum sciebat scriptum in lege: *Diis*, id est Judicibus summis, *non maledices*, & * *Principi in populo tuo non maledices.* In qua lege mentio facta specialis eminentium potestatum, ostendit aliquid præcipi speciale. quare Optatus Milevitanus de hoc Davidis facto loquens, * *Obstabat*, ait, *plena divinorum memoria mandatorum.* Et verba Davidi hæc tribuit: *Volebam hostem vincere, sed prius est divina præcepta servare.*

1 Samuel. xxvi, 9. Deuterom. xxii. 28. Lib. ii.

7. At falsa maledicta ne in privatum quidem licet jacere; in regem ergo veris quoque abstinendum. quia, ut ait scriptor problematum, quæ Aristotelis nomen præferunt: ὁ κακηγορῶν τὸν ἄρχοντα, εἰς τὴν πόλιν ὑβρίζει. *Qui rectori maledicit,* * *in civitatem est injurius.* quod si voce lædendus non est, manu certe multo minus: unde & pœnitentia tactum Davidem legimus, quod vestem ejus violasset: tantam intelligebat personæ istius esse sanctitudinem. nec immerito. nam cum summum imperium * non possit non multorum odiis patere, securitas fungentis peculiariter fuit munienda. quod Romani etiam in Tribunis plebis constituerunt, ut ἄσυλοι, id

Sect. xl. 1 Samuel. xxiv. 6.

6. *Principi in populo tuo non maledices*] Joabus Semeiæ apud Josephum: οὐ τεθνήξῃ βλασφημήσας τὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατασταθέντα βασιλέα; *Annon morieris, qui ei maledicere ausus es quem Deus in regni sede constituit?*

Obstabat plena divinorum memoria mandatorum] Josephus de Davide: μετανοήσας δ' αὖθις οὐ δίκαιον εἶπε φονεύειν τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην. *Sed statim pœnitudine ductus, injustum facinus esse dixit, dominum suum occidere.* Et post: Τὸν ὑπὸ Θεοῦ κεχειροτονημένον βασιλέα φονεῦσαι δεινὸν ὑπολαμβάνειν, κἂν ᾖ πονηρός. εἶναι γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ δόντος τὴν δίκην. *Horrendum, regem quamvis malum interficere. pœnam enim id facienti imminere ab eo qui regem dedit.*

7. *In civitatem est injurius*] Julianus Misopogone: καὶ γὰρ οἱ νόμοι φοβεροὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας, ὥστε ὅστις ἄρχοντα ὑβρίζει, ἐκ περιουσίας τοὺς νόμους καταπεπάτηκεν. *Sunt enim leges severæ pro principibus, ita ut qui in principem injuriosus fuerit, is ex animi libidine conculcaverit leges.*

Non possit non multorum odiis patere] Quintilianus Declamatione CCCXLVIII: *Hanc esse conditionem omnium qui administrationem reipublicæ aggredimur, ut ea quæ maxime pertinent ad salutem communem cum quadam sui invidia efficere cogamur.* Vide ea de re Liviæ verba ad Augustum apud Xiphilinum ex Dione.

id est inviolabiles essent. Inter Essenorum dicta erat, reges sanctos esse habendos: & insigne illud apud Homerum:

> Περὶ γὰρ δίε ποιμένι λαῶν,
> μή τι πάθοι.
> * *Nam pro populi pastore timebat*
> *Nequid ei accideret.*

Nec immerito, ut apud Curtium est, *regium nomen gentes quæ sub regibus sunt pro Deo colunt.* * Artabanus Persa: ἡμῖν δὲ πολλῶν νόμων καὶ καλῶν ὄντων κάλλιστος οὗτός ἐστι, τιμᾶν βασιλέα καὶ προσκυνεῖν, εἰκόνα Θεοῦ τοῦ πάντα σώζοντος. *Nobis inter leges multas easque bonas hæc optima est, regem colendum & adorandum, ut Dei cuncta sospitantis effigiem.* Plutarchus Agide: οὐ θεμιτὸν οὐδὲ νενομισμένον βασιλέως σώματι τὰς χεῖρας προσφέρειν, *nec fas nec licitum regis corpori manus inferre.*

8. Illa quæstio gravior, an quantum Davidi, an quantum Maccabæis licuit liceat & Christianis, quorum magister crucem subire toties jubens, exactiorem patientiam videtur requirere. Certe ubi superiores ob religionem mortem intentant Christianis, Christus fugam concedit, his scilicet quos officii necessitudo nulli loco alligat: ultra fugam nihil. Petrus vero Christum ait cum pateretur nobis reliquisse exemplum quod sequamur, qui cum peccato vacaret, & doli omnis immunis esset, convitia convitiis non reposuit, neque inter patiendum minatus est, sed rem permisit juste judicanti. Idem gratias agendas Deo ait, & gaudendum Christianis si tanquam Christiani pœnis subdantur. Et hac maxime patientia invaluisse Christianam religionem legimus.

1 Petr. IV, 12, 13, 14, 15, 16.

9. Quare Christianis veteribus, qui recentes ab Apostolorum & Apostolicorum virorum disciplina eorum præscripta & intelligebant melius & perfectius implebant, summam injuriam fieri puto ab iis qui quo minus ipsi se defenderent in certissimo mortis periculo, vires putant illis, non animum defuisse. Imprudens certe & impudens fuisset Tertullianus, si apud Imperatores, qui ejus rei ignari esse non pote-

Nam pro populi pastore timebat] Bene Chrysostomus 1 ad Tim. 1: *Si quis ovem jugulet, ab eo gregem imminui, at si quis pastorem de medio sustulerit: ab eo totum gregem dissipari.* Seneca libro priore de Clementia cap. III: *Somnum ejus nocturnis excubiis muniunt: latera objecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibusque consensus sic protegendi amandique reges, & se suaque jactandi quocunque desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere, nonnunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit* (quod ipsum late ibi exsequitur) *sic hæc immensa multitudo unius animæ circumdata illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis nisi consilio sustineretur. Suam itaque incolumitatem amant,* &c. Adde quæ infra, lib. II, cap. I, §. IX.

Artabanus Persa] Apud Plutarchum Themistocle.

9. *Inno-*

poterant, ita confidenter ausus esset mentiri: *Si enim hostes & apertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deesset nobis vis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomanni, ipsique Parthi, vel quantæcumque unius tamen loci & suorum finium gentes, quam totius orbis? Externi sumus, & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum: sola vobis reliquimus templa. Cui bello non idonei, non prompti fuissemus, etiam copiis impares, qui tam libenter trucidamur, si non apud istam disciplinam magis occidi liceret quam occidere?* Sequitur hic quoque magistrum suum Cyprianus, & aperte prædicat; *Inde est, quod nemo nostrum, quando apprehenditur, reluctatur: nec se adversus injustam violentiam vestram, quamvis nimius & copiosus noster sit populus, ulciscitur. Patientes facit de secutura ultione securitas. * Innocentes nocentibus cedunt.* Et Lactantius: *Confidimus enim majestati ejus, qui tam contemtum sui possit ulcisci quam servorum suorum labores & injurias. Et ideo cum tam nefanda perpetimur, ne verbo quidem reluctamur: sed Deo remittimus ultionem.* Nec aliud spectavit Augustinus, cum dicit: *Nihil justus præcipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat cui bellare fas est; non enim fas est omnibus.* Ejusdem est illud: *Quoties imperatores in errore sunt, leges ad tuendum errorem contra veritatem condunt, per quas justi examinantur & coronantur.* Idem alibi: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.* Quod veterum Christianorum exemplo alibi sic explicat: *Neque tunc civitas Christi, quamvis adhuc peregrinaretur in terris, & haberet tam magnorum agmina populorum adversus impios persecutores, pro temporali salute pugnavit, sed potius ut obtineret æternam non repugnavit. Ligabantur, includebantur, cædebantur, torquebantur, urebantur, laniabantur, trucidabantur, & multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare nisi salutem pro salute contemnere.*

Ad Demetrianum. *Lib. V.* *Lib. 6, qu. 10. in Jos.* *Ep. CLXVI.* *De Civit. Dei l. XXII.*

10. Nec minus egregia sunt quæ in eandem sententiam habet Cyrillus in locum Johannis de gladio Petri. Thebæa legio, ut acta nos docent, militibus constabat sexies mille sexcentis sexaginta sex Christianis omnibus; Qui, cum Maximianus Cæsar apud Octodurum exercitum compelleret sacra diis falsis facere, primum Agaunum iter arripuerunt; & cum eo misisset Imperator qui eos ad sacrificandum venire juberet, ipsique se id facturos negassent, Maximianus decimum quemque jussit interfici per apparitores; qui nemine repugnante facile imperium sunt exsecuti.

11. * Mau-

9. *Innocentes nocentibus cedunt*] Hæc sunt in scripto ad Demetrianum. Ejusdem hæc libri primi epistola 1: *Intellexit* (adversarius) *Christi milites vigilare, jam sobrios & armatos ad prælium stare, vinci non posse, mori posse; & hoc ipso invictos esse, quia nec mori timent, nec repugnare contra impugnantes, cum occidere innocentibus nec nocentem liceat, sed prompte & animas & sanguinem tradere.*

11. * Mauritius ejus legionis primicerius, à quo Agaunum vicus Mauritii dictus est postea, narrante Eucherio Episcopo Lugdunensi, eo tempore commilitones sic allocutus legitur: *Quam timui, ne quisquam, quod armatis facile est, specie defensionis, beatissimis funeribus manus obviam afferre tentaret! jam mihi ad hujus rei interdictum Christi nostri parabatur exemplum, qui exemtum vagina Apostoli gladium propriæ vocis jussione recondidit: docens, majorem armis omnibus Christianæ confidentiæ esse virtutem, ne quisquam mortali operi mortalibus dextris obsisteret, quin imo cœpti operis fidem perenni religione compleret.* Cum hoc supplicio peracto Imperator superstitibus eadem quæ ante præciperet; sic omnes respondent: *Milites quidem, Cæsar, tui sumus, & ad defensionem reipublicæ Romanæ arma suscepimus: nec unquam aut desertores bellorum aut proditores militiæ fuimus, aut ignavæ formidinis meruimus subire flagitium. Tuis etiam obtemperaremus præceptis, nisi instituti legibus Christianis dæmonum cultus & aras semper pollutas sanguine vitaremus. Comperimus præcepisse te, ut aut sacrilegiis pollueres Christianos, aut de denis interfectis nos velles terrere: Non inquiras longius latitantes: Nos omnes Christianos esse cognosce: habebis potestati tuæ subdita omnium corpora: auctorem vero suum respicientes Christum animas non tenebis.*

12. Tum Exuperius legionis signifer sic eam allocutus ibidem narratur: *Tenere me, commilitones optimi, secularium quidem bellorum signa perspicitis: sed non ad hæc arma provoco, non ad hæc bella animos vestros virtutemque compello. Aliud vobis genus eligendum est præliorum. Non per hos gladios potestis ad regna cœlestia properare.* Deinde Imperatori hæc nuntiari jubet: *Non nos adversum te, Imperator, armavit ipsa, quæ fortissima est in periculis, desperatio, * Tenemus ecce arma & non resistemus, quia mori magis quam vincere volumus, & innocentes interire quam noxii vivere præoptamus.* Et postea; *Tela projicimus: exarmatas quidem dexteras satelles tuus, sed armatum fide catholica pectus inveniet.* 13. Se-

11. *Mauritius*] De hujus martyris honoribus apud Helvetios vide Guillemannum in veteri scripto de translatione sancti Justini in novam Corbeiam: *Unde juxta fidem Chronicorum sub atrocissima & incomparabili illa decima post Neronem persecutione passum eum colligimus: quæ & prioribus persecutionibus immanior, dum venerabilem multitudinem martyrum cœlis mitteret, inter quos etiam præcipuum sancti Mauritii collegium, & innocentiæ speculum.* De Thebæis martyribus Brunsvicum translatis vide Crantzium Saxonicorum VII, 16.

12. *Tenemus ecce arma & non resistimus*] Similia sunt illa Judæorum Alexandrinorum ad Flaccum: ἄοπλοί ἐσμεν ὡς ὁρᾷς παραγγελθέντες δ' αἰτιῶνταί τινες ὡς πολεμίους. ἃ δὲ ἡ φύσις ἑκάστῳ προσένειμεν ἀμυντήρια μέρη χεῖρας, ἀπεστρόφαμεν, ἔνθα μηδὲν ἐργάσασθαι δύνανται, παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς εὐσκόπους τοῖς θέλουσιν ἀποκτεῖναι βολάς. & quæ sequuntur. *Inermes sumus, ut vides, & tamen sunt qui nos tanquam hostes publicos hic criminantur. Etiam eas quas ad nostri tutelam partes dedit natura retro vertimus, ubi nihil habent quod agant. corpora præbemus nuda ac patientia ad impetum eorum qui nos volunt occidere.*

14. Va-

13. Sequitur post hæc laniena in non repugnantes, in cujus narratione hæc sunt Eucherii verba: *Ne justi punirentur multitudo non obtinuit, cum inultum* (male editur *multorum*) *esse soleat quod multitudo delinquit.* In veteri Martyrologio res eadem sic narratur: *Cædebantur itaque passim gladiis non reclamantes, sed & depositis armis cervices persecutoribus vel intectum corpus offerentes, non vel ipsa suorum multitudine, non armorum motione elati sunt, ut ferro conarentur asserere justitiæ causam, sed hoc solum reminiscentes, se illum confiteri qui nec reclamando ad occisionem ductus est, & tanquam agnus non aperuit os suum, ipsi quoque tanquam grex Dominicarum ovium laniari se tanquam ab irruentibus lupis passi sunt.*

14. * Valens impie & crudeliter sæviit in eos qui secundum sacras literas & Patrum traditionem τὸ ὁμοούσιον profitebantur, quorum quamvis maxima multitudo, nunquam se armis tutata est.

15. Certe ubi patientia nobis præscribitur, sæpe adduci videmus, & à Thebæis militibus adductum jam audivimus Christi exemplum, ut nobis imitandum, cujus patientia ad mortem se extendit. Ac qui ita animam perdit, is vere eam acquisivisse à Christo pronuntiatur. Diximus summum imperium tenentibus resisti jure non posse. Nunc quædam sunt quæ lectorem monere debemus, ne putet in hanc legem delinquere eos qui revera non delinquunt. *1 Petr. II. 21. Matth. x. 39. Luc. XII. 33.*

VIII. Primum ergo, qui principes sub populo sunt, sive ab initio talem acceperunt potestatem, sive postea ita convenit, * ut Lacedæmone, si peccent in leges ac Rempublicam, non tantum vi repelli possunt, sed, si opus sit, puniri morte: quod Pausaniæ regi Lacedæmoniorum contigit. Atque hujus generis cum fuerint vetustissima per Italiam regna, mirum non est, si post narrata crudelissima Mezentii facinora subjungat Virgilius:

*Ergo omnis * furiis surrexit Etruria justis:*
Regem ad supplicium præsenti morte reposcunt.

IX. Secundo, si rex, aut alius quis, imperium abdicavit, aut manifeste habet pro derelicto, in eum post id tempus omnia licent quæ

14. *Valens*] Vide excerpta ex Johanne Antiocheno, ex Manuscripto libro viri æterna memoria dignissimi Nicolai Peiresii.

Ut Lacedæmone] Plutarchus Lysandro: *οἱ Σπαρτιᾶται τῷ βασιλεῖ δίκην προεγράψαντο θανατικήν, ἣν οὐχ ὑποστὰς ἐκεῖνος εἰς Τεγέαν ἔφυγε. Spartiatæ regem ad capitis judicium vocarant, quod ille declinans fugit Tegeam.* Idem Sulla: *αὐτοί γέ τοι Σπαρτιᾶται βασιλεύοντας ἐνίους ἀφείλοντο τὴν ἀρχὴν, ὡς οὐ βασιλικοὺς, ἀλλὰ φαύλους καὶ τὸ μηδὲν ὄντας. quibusdam regibus Spartiatæ regnum ademerunt ut ineptis regno, quippe abjectis nihilique hominibus.* de Agide injuste, sed damnato tamen, vide eundem Plutarchum. Mosynæci regem inedia puniebant. Mela libro II.

Furiis surrexit Etruria justis] Et aruspex Etruscus in Mezentium insurgentibus: *Quos justus in hostem*
Fert dolor.

quæ in privatum. Sed minime pro derelicto habere rem censendus est qui eam tractat negligentius.

Lib. IV. c. 16. X. Tertio, existimat Barclajus, si rex regnum alienet, aut alii subjiciat, amitti ab eo regnum. Ego hic subsisto. Nam talis actus, si regnum electione aut successoria lege deferatur, nullus est: quæ autem nulla sunt nullum habent juris effectum. Unde & de usufructuario, cui regem talem similem diximus, verior mihi videtur Jurisconsultorum sententia, si extraneo jus suum cedat, nihil eum agere. Et quod dicitur ad dominum proprietatis reverti usumfructum, intelligendum legitimo tempore. Si tamen rex reipsa etiam tradere regnum aut subjicere moliatur, quin ei resisti in hoc possit non dubito. Aliud est enim, ut diximus, imperium: aliud habendi modus, qui ne mutetur obstare potest populus: id enim sub imperio comprehensum non est. quo non male aptes illud Senecæ in re non dissimili: *Et si parendum in omnibus patri, in eo non parendum quo efficitur ne pater sit.*

Instit. de usf. §. finitur. L. usufructum, D. de jure dotium. Lib. II. controv. 9.

XI. Quarto, ait idem Barclajus amitti regnum * si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur, quod concedo; consistere enim simul non possunt voluntas imperandi & voluntas perdendi. quare qui se hostem populi totius profitetur, is eo ipso abdicat regnum, sed vix videtur id accidere posse in rege mentis compote, qui uni populo imperet. Quod si pluribus populis imperet, accidere potest, ut unius populi in gratiam alterum velit perditum, ut colonias ibi faciat.

XII. Quinto, si regnum committatur, sive ex felonia in eum cujus feudum est, sive ex clausula posita in ipsa delatione imperii, ut, * si hoc aut hoc rex faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, tunc quoque rex in privatam personam recidit.

XIII. Sexto, si rex partem habeat summi imperii, * partem alteram populus aut senatus, regi in partem non suam involanti vis justa opponi poterit, qui eatenus imperium non habet. Quod locum habere censeo, etiamsi dictum sit, belli potestatem penes regem fore. id enim de bello externo intelligendum est: cum alioqui quisquis imperii summi partem habeat, non possit non jus habere eam

Si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur] Pari de causa tribunus plebis qui sit ipso jure desinere esse talem ingeniose defendit Gracchus, cujus verba digna lectu apud Plutarchum. Johannes Major in librum IV Sententiarum dicit, non posse populum à se abdicare potestatem destituendi Principis in casu quo ad destructionem vergeret. quod commode explica ex his quæ hoc loco dicuntur.

Si hoc aut hoc rex faciat] vide de regno Arragoniæ Marianam libro VIII.

Partem alteram populus aut Senatus] Exemplum habes in Genuate republica apud Bezarum libro XVII. in Bohemia tempore Wenceslai historiæ libro X. Adde Azorium institutionum Moralium lib. X. cap. 8. & Lambertum Scafnaburgensem de Henrico IV.

Ut

eam partem tuendi. quod ubi fit, poteſt rex etiam ſuam imperii partem belli jure amittere.

XIV. Septimo, ſi in delatione imperii dictum ſit, * ut certo eventu reſiſti regi poſſit, etiamſi eo pacto pars imperii retenta cenſeri non poſſit, certe retenta eſt aliqua libertas naturalis, & exempta regio imperio. Poteſt autem qui jus ſuum alienat & jus pactis imminuere.

XV. 1. Vidimus de eo qui jus imperandi habet aut habuit. Reſtat ut de invaſore imperii videamus, non poſtquam longa poſſeſſione aut pacto jus nactus eſt, ſed quamdiu durat injuſte poſſidendi cauſa. Et quidem dum poſſidet, actus imperii quos exercet vim habere poſſunt obligandi, non ex ipſius jure quod nullum eſt, ſed ex eo quod omnino probabile ſit eum qui jus imperandi habet, ſive is eſt populus ipſe, ſive rex, ſive ſenatus, id malle, interim rata eſſe quæ imperat, quam legibus judiciiſque ſublatis ſummam induci confuſionem. Improbat Cicero Syllanas leges, ut crudeles in proſcriptorum liberos, ne honores petere poſſent. Servandas tamen cenſuit, affirmans (ut nos docet Quintilianus †) ita his legibus contineri ſtatum civitatis, ut his ſolutis ipſa ſtare non poſſet. Florus de ejuſdem Sullæ actis: *Lepidus acta tanti viri reſcindere parabat, nec immerito, ſi tamen poſſet ſine magna clade reipublicæ.* Et mox: *Expediebat ægræ quaſi ſauciæque reipublicæ requieſcere quomodocumque, ne vulnera curatione ipſa reſcinderentur.*

Vict. de poteſt. civ. n. 23. Suares de legib. lib. III, c. 10. n. 9. Leſſius de juſt. & jure, l. II. c. 29. dub. 5. n. 73.
† Lib. II. cap. 1.

2. In his tamen quæ ita neceſſaria non ſunt, & pertinent ad raptorem in iniqua poſſeſſione firmandum, ſi ſine gravi periculo poteſt non pareri, parendum non eſt. Sed an talem raptorem imperii vi dejicere, aut denique occidere liceat, quæritur.

XVI. 1. Ac primum, ſi bello injuſto, & cui juris gentium requiſita non adſint, imperium arripuerit, neque pactio ulla ſequuta ſit, aut fides illi data, ſed ſola vi retineatur poſſeſſio: videtur manere belli jus, ac proinde in eum licere quod in hoſtem licet, qui à quolibet etiam privato jure poteſt interfici. *In reos majeſtatis*, inquit Tertullianus, *& publicos hoſtes omnis homo miles eſt.* Sic & adverſus militiæ deſertores, cunctis jus pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum eſt.

Apolog. C. quando liceat unicuique. l. 2.

XVII. Idem cum Plutarcho, qui ita ſentit libro de fato ad Piſonem, ſtatuendum cenſeo, ſi ante invaſionem lex publica exſtiterit quæ unicuique poteſtatem facit occidendi eum qui hoc aut illud

Ut certo eventu reſiſti regi poſſit] Exempla vide apud Thuanum hiſtoriarum CXXXI, in narratione anni CIↃ IↃC IV; & libro CXXXIII, in anno CIↃ IↃC V. utrumque de Hungaria: apud Mejerum narratione anni CIↃ CCCXXXIX, in Brabantia & Flandria. narratione anni CIↃ CCCCLXVIII, in fœdere inter regem Galliæ & Carolum Burgundum. Adde de Polonia quæ habet Chytræus Saxonicorum XXIV. & de Hungaria Bonfinius Decadis IV, libro IX.

illud quod in aspectum cadit ausus fuerit; puta qui privatus satellitium sibi circumdederit, arcem invaserit; qui civem indemnatum, aut non legitimo judicio necaverit; qui magistratus sine justis suffragiis creaverit. Tales leges multæ exstabant in Græciæ civitatibus, ubi proinde justa censenda fuit talium tyrannorum interfectio. Talis erat Athenis lex Solonis renovata post reditum ex Piræeo, in eos qui statum popularem sustulissent, aut eo sublato honores gessissent. Ut & Romæ * lex Valeria, si quis injussu populi magistratum gereret: & lex Consularis post decemvirale imperium, ne quis magistratum sine provocatione crearet. qui creassent, eum jus fasque esset occidi.

XVIII. Nec minus licebit invasorem imperii interficere, si diserta auctoritas accedat ejus qui jus verum imperandi habet, sive is rex est, sive senatus, sive populus. His annumerandi & regum puerorum tutores, qualis Joaso erat Jojada, cum Athaliam regno depelleret.

II Paral. XXIII.

XIX. 1. Extra hæc ut privato vi dejicere aut interficere liceat summi imperii invasorem, probare non possum: Quia fieri potest, ut is qui jus habet imperii malit invasorem in possessione relinqui, quam periculosis & cruentis motibus occasionem dari, qui plerumque sequi solent iis violatis aut interfectis qui validam habent factionem in populo, aut externos etiam amicos. Certe an rem in id periculum adduci velit rex aut populus incertum est, quorum sine cognita voluntate vis justa esse non potest. Favonius dicebat, *χεῖρον εἶναι μοναρχίας ἀνόμου πόλεμον ἐμφύλιον*, *pejus esse bellum civile dominatu illegitimo.* Et Cicero, *Mihi pax omnis cum civibus bello civili utilior videtur.* Ajebat T. Quintius satius fuisse Lacedæmone * tyrannum Nabidem relinqui, cum aliter opprimi non posset quam ruina gravissima civitatis in ipsa vindicta libertatis perituræ.

Liv. lib. XXXIV.

Lex Valeria] Plutarchus Publicola: *ἄνευ κρίσεως κτείνειν τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. ut injudicatum occidere eum liceret qui dominatum concupisceret.* mox addit: *εἴ τις ἐπιχειρεῖν τυραννεῖν, Σόλων μὲν ἁλόντι τὴν δίκην ἐπιτίθησιν, ὁ δὲ Ποπλικόλας καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἀνελεῖν δίδωσι. Solon ei qui dominatum invadit deprehenso diem dici vult. ac Publicola etiam ante judicium talem permittit interfici.*

1. *Tyrannum Nabidem relinqui*] Quod Plutarchus in T. Quintii vita sic explicat: *ὡς ἑώρα σὺν κακῷ μεγάλῳ τῶν ἄλλων Σπαρτιατῶν ἀπολλύμενον τὸν τύραννον. Cum videret sine gravi aliorum Laconum malo non posse tyrannum destrui.* Non alienum est ab hac re quod Plutarchus refert Lycurgo, Laconem quendam cum legisset.

Σελινούντιας ποτὲ τούσδε τυραννίδα χάλκεος Ἄρης
Εἷλε, Σελινοῦντος δ' ἀμφὶ πύλας ἔπεσον.
Hos dum Marte parant dominatum exstinguere, sævus
Ante Selinuntis mœnia Mars rapuit.

Respondisse, *δικαίως τεθνήκασιν οἱ ἄνδρες. ἔδει γὰρ ἀφεῖναι ὅλην αὐτὴν κατακαῆναι. Merito viri illi periere. exspectare enim debuerant ut ipsa per se dominatus conflagraret.*

2. De-

ræ. Nec alio spectat illud apud Aristophanem, leonem in civitate non alendum; si alitus sit, ferendum esse.

2. Profecto gravissima cum sit deliberatio, libertas an pax placeat, ut Tacitus loquitur, & difficillimum hoc σκέμμα πολιτικὸν Ciceroni, εἰ πειρατέον καταλύειν τυραννίδα, κἂν μέλλῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύειν: *An cum patria illegitimo imperio premitur, omnimodo danda sit opera ejus demendi, etiamsi civitas eam ob rem in summum discrimen adducenda sit:* non debent singuli quod populi commune est judicium ad se rapere. Illud vero plane iniquum: Lib. IX ad Att. epist. 4.

* *Detrahimus dominos urbi servire paratæ.*

Sicut Sylla, interrogatus quid ita armatus patriam peteret, respondit, ἐλευθερώσων αὐτὴν τῶν τυραννούντων, *ut eam à tyrannis liberem.*

3. Melius Plato epistola ad Perdiccam suadet, cujus verba Latine sic posuit Cicero: *Tantum contendere in republica, quantum probare tuis civibus possis: vim neque parenti neque patriæ afferri oportere.* Qui sensus & apud Sallustium exstat; *Nam vi quidem regere patriam aut parentes, quanquam & possis & delicta corrigas, tamen importunum est, cum præsertim omnes rerum mutationes cædem, fugam, aliaque hostilia portendant.* Unde non longe abit illud Stallii apud Plutarchum in vita Bruti: τῷ σοφῷ καὶ νοῦν ἔχοντι διὰ φαύλους καὶ ἀνοήτους κινδυνεύειν καὶ ταράττεσθαι μὴ καθήκειν: æquum non esse ut vir prudens ac sapiens improborum & desipientium causa in pericula & turbas se conjiciat. Huc & Ambrosii illud non male referas: *Adjuvat hoc quoque ad profectum bonæ existimationis, si de potentis manibus eripias inopem, de morte damnatum eruas, quantum sine confusione fieri potest; ne videamur jactantiæ magis facere causa quam misericordiæ, & graviora inferre vulnera dum minoribus mederi desideramus.* Thomas seditiosam esse dicit interdum quamvis tyrannici regiminis destructionem. App. civ. 1. Epist. fam. lib. 1. Bello Jug. De Off. II. c. 2. 2. 2. q. 42. art. 2.

4. Non debet movere nos in contrariam sententiam factum Aodis in Eglonem regem Moabitarum. nam aperte testatur sacra auctoritas, hunc à Deo ipso vindicem suscitatum, mandato scilicet speciali. Neque verò constat hunc Moabitarum regem nullum jus imperandi ex pactione habuisse. Nam & in alios reges Deus per quos volebat ministros sua judicia exsequebatur, ut per Jehun in Joramum. Jud. III, 15. Nehem. IX, 27. II Reg. IX.

XX. Maxime autem in re controversa judicium sibi privatus sumere non debet, sed possessionem sequi. Sic tributum solvi Cæsari Christus jubebat, * quia ejus imaginem nummus præferebat, id est, quia in possessione erat imperii. Matthæi XXII. 20.

CA-

2. *Detrahimus dominos urbi servire paratæ*] Plutarchus Catone Majore de Antiocho Magno: ἐποιήσατο αἰτίαν τὴν Ἑλλήνας ἐλευθεροῦν, μηδὲν δεομένους. *Bello prætextum sumebat, liberare Græcos, libertatis non egentes.*

Quia ejus imaginem nummus præferebat] certissimum hoc indicium possessionis. vide in historia Genuate Bezarum libro XVIII.

Annotata

CAPUT V.

Qui Bellum licite gerant.

l. servum. D. de servis expert. Cic. lib. II. off. ex Panatio. D D. ad l. Si quis in servitutem. D. de fur. l. prohibemus. C. de jure fisci. a *Rhet. ad Alex. c. 3. Bart. in l. Ut vim. D. de just. & jure. n. 7. & 8. Jas. ibid. n. 29. Cast. ad l. 1. §. jus gent. eodem. Bart. ad l. hostes. D. de capt. c. 9. Innoc. ad c. sicut, de jurejur. & in c. olim de rest. spol. n. 16. Panor. n. 18. Sylvest. in verbo bellum, q. 8.*

I. UT in aliis rebus ita & in voluntatis actionibus tria esse solent efficientium genera, principales, adjuvantes, & instrumenta. Causa effectrix principalis in bello plerumque est is cujus res agitur: in privato privatus: in publico potestas publica, maxime summa. An & pro aliis nihil moventibus bellum moveri ab alio possit alibi videbimus. Illud interim tenebimus, naturaliter quemque sui juris esse vindicem. ideo manus nobis datæ.

II. 1. Sed & alteri prodesse qua possimus non licitum modo sed & honestum est. Recte qui de officiis scripserunt ajunt, nihil esse homini utilius homine altero. Sunt autem diversa hominum inter se vincula quæ ad mutuam opem invitant, nam & cognati ad opem ferendam coëunt, & vicini inclamantur, & qui ejusdem civitatis sunt participes; unde illud, *Porro Quirites, & quiritari.* a Aristoteles dixit oportere quemque, aut pro se arma sumere, si injuriam acceperit, aut pro cognatis, aut pro benefactoribus, aut sociis injuria affectis auxilia ferre. Et * Solon docuerat beatas fore respublicas in quibus alienas injurias quisque suas existimaret.

2. Sed ut cætera desint vincula, sufficit humanæ naturæ communio. Ab homine enim nihil humani alienum est. Menandri dictum est;

Injuriarum si improbis auctoribus
Reponeremus ultionem singuli,
Nobis putantes fieri quod fit alteri,
Inter nos juncti conspiratis viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum, qui custoditi undique.
Jussique pœnas quas merentur pendere,
Aut nulli penitus essent, aut pauci admodum.

De-

Annotata ad Caput v.

1. SOlon] Verba hæc Plutarchus refert: τῶν πόλεων κάλλιστα οἰκεῖται ἐκείνη ἐν ᾗ τῶν ἀδικουμένων οὐχ ἧττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικοῦντας. *Civitatum illa felicissime colitur, in qua qui injuriam non sensere ei qui sensere se opponunt, & injuriam ceptantes puniunt.* Huc & illud pertinet Rudente Plauti; *Prætorquete injuriæ prius collum, quam ad vos perveniat.*

Roma

Democriti hoc vero Ἀδικευμένοισι τιμωρεῖν κατὰ δύναμιν χρὴ καὶ μὴ παρεῖναι. τὸ μὲν γὰρ τοιοῦτο δίκαιον καὶ ἀγαθόν. *Injuria oppressos defendere pro viribus oportet, & non negligere: illud enim justum bonumque est.* Quod sic explicat a Lactantius: *Deus qui cæteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munimentis ab incursu & periculo tutiora generavit. Hominem vero quia nudum fragilemque formavit, ut eum sapientia potius instrueret, dedit ei præter cætera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, foveat, contraque omnia pericula & accipiat & præstet auxilium.* *Lib. vi. L. cum servus, C. de agricolis. lib. XI.*

III. Instrumenta cum dicimus, non arma hîc intelligimus, & si quæ sunt his similia, sed eos qui ita agunt sua voluntate, ut ea voluntas ab altera pendeat. Tale instrumentum est patri filius, pars quippe ejus naturaliter; tale & servus, quasi pars ex lege; nam sicut pars non tantum pars est totius eadem relatione qua totum est totum partis, sed hoc ipsum quod est totius est: ita possessio est aliquid ipsius possidentis. Democritus: οἰκέτῃσιν ὡς μέρεσι τοῦ σκήνεος χρῶ ἄλλῳ πρὸς ἄλλο. *Famulis tanquam partibus corporis aliis ad aliud utere.* Quale autem in familia est servus, tale in republica est subditus, ac proinde instrumentum imperantis. *Arist. lib. 1. de moribus. cap. 10. L. Gracchus. C. de adul. Sen. 1. con. 4.*

IV. Nec dubium quin naturaliter omnes subditi bello adhiberi possint sed quosdam specialis lex arcet, ut olim * Romæ servos, nunc passim * clericos: quæ tamen lex, ut omnes ejus generis, cum summæ necessitatis exceptione intelligenda est. Et hæc quidem generaliter de adjutoribus & subditis dicta sunto: nam quæ specialia sunt suis locis tractabuntur. *Th. 22. 40. art. 2. Sylvest. de bello. p. 3.*

H U-

Romæ servos] Servius ad IX Æneidos.

Clericos] Ac Levitæ olim extra belli munia, ut notatum Josepho. De clericis vide Nicetam Choniaten libro VI. Caroli Calvi Capitulum in Sparnaco XXXVII. in Gratiano c. clericum. dist. V, & causa XXIII, quæstione VIII. Et canones quidem sic habent: sed quanto illi servati à Græcis quam à Latinis diligentius, vide Annam Comnenam.

1. Belli

HUGONIS GROTII
DE JURE BELLI AC PACIS
LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.
De belli causis, & primum de defensione sui & rerum.

I. 1. VENIAMUS ad causas bellorum, justificas intelligo: nam sunt & aliæ quæ movent sub ratione utilis, distinctæ interdum ab iis quæ movent sub ratione justi: quas inter se, & à * belli principiis, quale erat cervus in bello Turni & Æneæ, accurate distinguit Polybius. At quamquam manifestum est

Annotata ad Libri secundi Caput I.

1. B*elli principiis*] Exordia pugnæ dixit Virgilius.

Vot

est harum rerum discrimen, voces tamen confundi solent. Nam quas causas dicimus justificas, etiam principia dixit Livius in Rhodiorum oratione: *Certe quidem * vos estis Romani, qui ideo felicia esse bella vestra quia justa sint præ vobis fertis, nec tam exitu eorum quod vincatis, quam principiis, quod non sine causa suscipiatis, gloriamini.* Eodemque sensu ἀρχαὶ πολέμων dixit Ælianus libro XII, capite 53. & Diodorus Siculus libro XIV, de bello agens Lacedæmoniorum in Eleos easdem vocat * προφάσεις & ἀρχάς. Lib. xlv.

2. Hæ justificæ causæ proprie nostri sunt argumenti, ad quas illud pertinet Coriolani apud Halicarnassensem; πρῶτον ὑμῖν παραινῶ σκοπεῖν ὅπως εὐσεβῆ καὶ δικαίαν ποιήσητε τοῦ πολέμου πρόφασιν. *Id primum vobis curandum arbitror, ut piam & justam accipiatis belli causam.* Et hoc Demosthenis: ὥσπερ οἰκίας, οἶμαι, καὶ πλοίου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ, οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς * ὑποθέσεις ἀληθεῖς, καὶ δικαίας εἶναι προσήκει. *Sicut in domibus, & navigiis, rebusque similibus, quæ substernuntur firmissima esse oportet, ita in actionibus causas ac fundamenta oportet justo ac vero congruere.* Nec minus hoc Dionis Cassii: δεῖ δὲ τοῦ δικαίου πλείστην ἡμᾶς πρόνοιαν ποιεῖσθαι. μετὰ μὲν γὰρ τούτου καὶ ἡ παρὰ τῶν ὅπλων ἰσχὺς εὔελπίς ἐστιν. ἄνευ δ' ἐκείνου βέβαιον οὐδὲν κἂν παραυτίκα τις κατορθώσῃ τι ἔχει, *maxima nobis justitiæ habenda est ratio: quæ si adsit, vis bellica spem bonam præbet: sin absit, nihil quis certi habet, etiamsi prima ex sententia succedant.* Et illud Ciceronis: *illa bella injusta sunt, quæ sunt sine causa suscepta.* qui & alibi Crassum reprehendit, quod Euphratem transire voluisset * nulla belli causa.

Lib. VIII. Olynth. II. Lib. XII. De repub. lib. III.

3. Quod

Vos estis Romani] Certe vix ulla gens tam diu constans mansit in spectandis belli causis. Polybius apud Suidam voce ἐμβαίνειν: ὅτι γὰρ Ῥωμαῖοι πρόνοιαν ἐποιοῦντο μηδέποτε πρότεροι τὰς χεῖρας ἐπιβάλλειν τοῖς πέλας, ἀλλ' ἀεὶ δοκεῖν ἀμυνόμενοι ἐμβάλλειν εἰς τοὺς πολεμίους. *Romani summopere id curarunt, ne priores ipsi finitimis inferrent violentas manus. Sed ut semper crederentur in hostem ire ad arcendas injurias.* ostendit id Dion egregia comparatione Romanorum cum Philippo Macedone & Antiocho in excerptis Peiresianis. Ejusdem est illud in excerptis legationum: διὰ τὰς παλαιὰς οὐδὲν ἔτι συνεδρεύειν, ὥς τι δικαίως ἱστῶνται πολέμους. Rursum in excerptis Peiresianis: σφόδρα ἐν Ῥωμαίοις φιλοτιμοῦνται δικαίους ἐκφέρεσθαι τοὺς πολέμους, καὶ μηδὲν εἰκῆ καὶ προπετῶς περὶ τῶν τοιούτων ψηφίζεσθαι. *Valde id student Romani justa ut bella suscipiant, nihilque tale decernant sine causa ac temere.*

προφάσεις] δικαιώματα dixit Procopius Gotthicorum III. Adde quæ infra hoc libro capitis XXII initio.

2. ὑποθέσεις] Sic & ὑπόθεσιν belli dixit Julianus secundo de Laudibus Constantii.

Nulla belli causa] Appianus eidem Crasso à Tribunis denuntiatum dicit μὴ πολεμεῖν τοῖς Παρθυαίοις μηδὲν ἀδικοῦσι: *ne bellum Parthis inferret nulla injuria cognitis.* Plutarchus de eodem: καὶ συνίσταντο πολλοὶ χαλεπαίνοντες εἴ τις ἀνθρώποις οὐδὲν ἀδικοῦ-

σιν,

3. Quod non minus de bellis publicis quam privatis verum est. Ep. XCVI. Hinc illa Senecæ querela: *Homicidia compescimus & singulas cædes? quid bella & occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit. Ex Senatusconsultis plebisque scitis sæva exercentur, & * publice jubentur vetita privatim.* Habent quidem bella publica auctoritate suscepta aliquos effectus juris, ut & sententiæ: de quibus agendum infra erit: Sed non eo magis peccato vocant, ni causa subsit; ut merito Alexander, si sine causa in Persas & alias gentes Arr. l. VII. bellum arripuit, Scythis apud Curtium, sed & * Senecæ latro, Lucano prædo appelletur, Indorum quoque sapientibus ἀπίθαλος, & à pirata quondam tractus sit in criminis societatem: quomodo & ab ejus patre Philippo duos Thraciæ reges regno spoliatos Justinus narrat, fraude latronis ac scelere. Augustini illud huc pertinet: *Remota justitia quid sunt regna nisi magna latrocinia.* Convenit talibus Lactantii illud, *inanis gloriæ specie capti, sceleribus suis nomen virtutis opponunt.*

4. Causa justa belli suscipiendi nulla esse alia potest nisi injuria. De Civ. Dei. lib. IV. c. 4. *Iniquitas partis adversæ justa bella ingerit*, inquit idem Augustinus, ubi iniquitatem dixit pro injuria, quasi ἀδικίαν dixisset, cum vellet dicere ἀδίκημα. Lib. 1. de falsa relig. Sic in Romano Feciali carmine: *Ego vos testor, populum illum injustum esse, neque jus persolvere.*

De Civ. IV. Sylvest. de bell. c. 1. n. 2.

II. 1. Ac plane quot actionum forensium sunt fontes totidem sunt belli: nam ubi judicia deficiunt incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob injuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, ut qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti; & interdicta alia ne vis fiat. Factam, aut ut reparetur, aut ut puniatur: quos duos obligationum fontes * recte distinguit Plato nono de legi-

σιν, ἀλλ' ἐνσπόνδοις πολεμοῦσιν ἄκοντι, *Coibant multi, indignantes esse aliquem qui bellatum iret in homines non modo nullius injuriæ compertos, sed & pace defensos.*

3. *Publicè jubentur vetita privatim*] Idem Seneca de ira II, cap. VIII; *Pro gloria habita, quæ, quamdiu opprimi possunt, scelera sunt.* Adde quæ infra ex Seneca & Cypriano libro III, cap. IV, §. circa finem.

Senecæ latro] locus est de Benef. I, cap. XIII. Non male Justinus Martyr apologetico II: τοσοῦτον δὲ δύνανται ἄρχοντες πρὸ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες, ὅσον καὶ λῃσταὶ ἐν ἐρημίᾳ. *Tantum possunt principes qui opiniones veropræferunt, quantum in solitudine latrones.* Philo: οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπὰς, εὐπρεπεῖ ὀνόματι ἀρχῆς ἐπικρύπτοντες λῃστείαν ἀληθεστέραν. *Qui magna furta committunt, qui honesto principatus nomine obumbrant ea quæ reipsa nihil nisi latrocinia sunt.*

1. *Recte distinguit Plato*] Et ante eum Homerus. nam cum mulctam persolvere Proci Penelopes voluissent, ait Ulysses:

> οὐκ εἴ μοι πατρώϊα πάντ' ἀποδοῖτε
> ὅσσα τε νῦν ὔμμ' ἐςὶ καὶ εἴ ποθεν
> ἄλλ' ἐπιθεῖτε,
> οὐδὲ μὲν ὧς ἔτι χεῖρας ἐμὰς λήξαιμι φόνοιο,
> πρὶν πᾶσαν μνηςῆρας ὑπερβασίην
> ἀποτῖσαι:
> *patrias non si mihi raptas*
> *Restituatis opes, addatisque altera plura,*
> *Abstineam fœdare manus in sanguine vestro,*
> *Cuncta prius quam vestra proci delicta luatis.*

Cal-

legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id quod nostrum est vel fuit. unde vindicationes & conditiones quædam; aut id quod nobis debetur sive ex pactione, sive ex maleficio; sive ex lege, quo referenda quæ ex quasi contractu & quasi maleficio dicuntur; ex quibus capitibus nascuntur conditiones cæteræ. Factum ut puniendum parit accusationem & judicia publica.

2. Plerique bellorum tres statuunt causas justas, defensionem, recuperationem rerum, & punitionem: quæ tria in Camilli ad Gallos denuntiatione invenias: † *Omnia quæ defendi, repetique, & ulcisci fas sit*: in qua enumeratione nisi vox recuperandi sumatur laxius, omissa est persecutio ejus quod nobis debetur; quam non omisit Plato, cum dixit bella geri non modo si quis vi opprimatur, aut expiletur, verum etiam si deceptus fuerit. Quicum illud Senecæ convenit: *Æquissima vox est, & jus gentium præ se ferens: Redde quod debes.* Et in Fecialium formula erat: *Quas nec dederunt, nec solverunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solvi oportuit.* & apud Sallustium in historiis: *Iure gentium res repeto.* Augustinus cum dixit: * *Iusta bella definiri solent, quæ ulciscuntur injurias*: vocem ulciscendi generalius sumpsit pro eo quod est demere: quod & sequentia ostendunt, in quibus non est enumeratio partium, sed exemplorum additio: *Sic gens & civitas petenda est, quæ vel vindicare neglexerit quod à suis improbe factum est, vel reddere quod per injurias ablatum est.*

Bel. ad l. 2. c. de serv. & aqua. nu. VI. Wilh. Matt. de bello justo & licito.
† Liv. lib. V.
Alcib.
Lib. III. de benef. c. 14.
Liv. lib. I.
Lib. VI. q. 10. Josue.

3. Hanc naturalem notitiam secutus Indorum rex, narrante Diodoro, Semiramidem accusabat, ὅτι προκατάρχεται τοῦ πολέμου μηδὲν ἀδικηθεῖσα: *quod bellum inchoaret nulla accepta injuria.* Sic & Romani cum Senonibus postulant, ne à quibus nullam injuriam accepissent eos oppugnarent. Aristoteles Apodicticon II, cap. II. πολεμοῦσι γὰρ τοῖς πρότερον ἀδικήσασι: *Bellum sumi solet in eos qui priores injuriam fecerunt.* De Abiis Scythis a Curtius: *Iustissimos barbarorum constabat. armis abstinebant * nisi lacessiti.* Prima igitur causa justi belli est injuria nondum facta, quæ petit aut corpus, aut rem.

Liv. lib. V.
a *Lib. 12.*

III. Si

Cassiodorus lib. v. epist. xxxv.: *Ut qui vindictam remisimus, damna minime sentiamus.* Adde quæ infra hoc libro initiis capitum xv. & xx.

2. *Justa bella definiri solent*] Servius ad IX Æneidos de Romanis: *Cum volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps Fecialium, proficiscebatur ad hostium fines, & præfatus quædam solemnia, clara voce dicebat, se bellum indicere propter certas causas: aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent.*

3. *Nisi lacessiti*] Plutarchus Nicia: καὶ γὰρ τὸν Ἡρακλέα πάντων κρατεῖν ἀμυνόμενον καὶ προεπιχειρούμενον. *Herculem etiam cuncta subegisse, dum lacessitus se defendit.* Josephus XVII Antiquæ Histor. x: οἱ παρελθόντες καὶ μὴ προσδιανοηθέντες ἄρχοντες ἀδίκων ἔργων, οἱ δ' εἰσιν οἱ βιαζόμενοι. καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀμυνομένους ἐφ' ὅπλα χωρεῖν. *Qui in id veniunt ut in nihil hostile cogitantes violentas inferant manus, hi sunt qui invitos cogunt ad arma semet tutatura consurgere.*

III. Si corpus impetatur vi præsente cum periculo vitæ non aliter vitabili, *b* tunc bellum esse licitum etiam cum interfectione periculum inferentis ante diximus, cum ex hac specie, ut maxime probata, ostendimus bellum aliquod privatum justum esse posse. Notandum est jus hoc defensionis per se ac primario nasci ex eo quod natura quemque sibi commendat, non ex injustitia aut peccato alterius unde periculum est *c*. Quare etiamsi ille peccato careat, puta quod bona fide militet, aut alium me putet quam sim, aut quod insania aut insomniis agitetur, ut evenisse quibusdam legimus, non eo tolletur jus se tuendi, cum sufficiat quod ego non teneor id quod ille intentat pati, non magis quam si bestia aliena periculum intentaret.

IV. 1. An & innocentes, qui interpositi defensionem aut fugam, sine qua evadi mors non potest, impediunt, transfodi aut obteri possint, disputatur *d*. Sunt qui licere id putant, etiam Theologi. Et certe naturam solam si respicimus, multo apud eam minor est societatis respectus quam propriæ salutis cura. At lex dilectionis, præsertim Euangelica quæ alterum nobis æquat, plane id non permittit.

2. Bene autem dictum est à *e* Thoma, si recte accipiatur, in vera defensione hominem non occidi ex intentione: non quod non interdum, si alia salutis non suppetat ratio, non liceat destinato id facere unde mors aggressoris sit secutura, sed quod hic mors illa non eligatur ut quiddam primario intentum, sicut in punitione judiciali, sed ut unicum quod eo tempore suppetit; cum is qui impetitus jam est, etiam illo tempore malle debeat tale aliquid facere quo alter absterreatur, aut debilitetur, quam quo intereat.

V. 1. * Periculum præsens hic requiritur, & quasi in puncto. Fateor quidem si insultator arma arripiat, & quidem ita ut appareat eum id facere occidendi animo, occupari posse facinus. nam in moralibus, ut & in naturalibus punctum non invenitur sine aliqua latitudine: sed multum falluntur & fallunt qui metum qualemcumque ad jus occupandæ interfectionis admittunt. Vere enim dictum est à Cicerone, primo de Officiis, plurimas injurias à metu proficisci, cum is qui nocere alteri cogitat timet, ne nisi id fecerit ipse aliquo afficiatur incommodo. Clearchus apud Xenophontem: *καὶ γὰρ οἶδα ἤδη ἀνθρώπους, τοὺς μὲν ἐκ διαβολῆς, τοὺς δὲ ἐξ ὑποψίας, οἳ φοβηθέντες ἀλλήλους, φθάσαι βουλόμενοι πρὶν παθεῖν, ἐποίησαν ἀνήκεστα κακὰ τοὺς οὔτε μέλλοντας, οὔτε βουλομένους τοιοῦτον οὐδέν.* mul-

b *Sylv. in verbo Bellum. part. 1. n. 3. & p. 2.*
c *Bart. ad l. ut vim D. de just. & jur. Bal. in rep. l. 1. C. unde vi. Bann. 2. 2. q. 10. art. 10. dub. ult. Soto lib. IV. disput. 5. art. 10. Valent. 2. 2. disp. 5. q. 10. p. 7.*
d *Card. q. 33. lib. 1. Petr. Nav. l. II. c. 3. num. 147. Cajet. 2. 2. art. 6. 7. q. 2.*
e *2. 2. q. 64. art. 1.*

1. *Periculum præsens*] Hujus distinctionis usum egregium vide apud Agathiam IV. Apud Thucydidem octavo Phrynichus: *ὅτι αἰσθόμενος ὢν ἤδη εἶεν περὶ τῆς ψυχῆς δι' ἐκείνους κινδυνεύοντα καὶ τοῦτο καὶ ἄλλο τι ἂν δρᾶσαι μᾶλλον ἢ ὑπὸ τῶν ἐχθίστων αὐτὸν διαφθαρῆναι. Cariturum invidia si ipse jam in vitæ per ipsos adductus periculum & hoc & aliud quidvis aggrediatur potius, quam ab hominibus inimicissimis perdi se sinat.*

Cavendo

multos ego novi qui calumnia adducti aut suspicione, dum metuunt alios, & prævenire malunt quam perpeti, atrocissimis malis eos affecerunt qui nihil tale facturi fuerant, ac ne cogitaverant quidem. Cato in oratione pro Rhodiensibus: *quod illos dicimus voluisse facere, id nos priores facere occupabimus?* Insignis est illa apud Gellium sententia: *Gladiatori composito ad pugnandum pugnæ hæc proposita sors est, aut occidere si occupaverit, aut occumbere si cessaverit. Hominum autem vita non tam iniquis neque tam indomitis necessitatibus circumscripta est, ut idcirco prior injuriam facere debeas; quam nisi feceris, pati possis.* Et apud Ciceronem alio loco non minus recte: *Quis hoc statuit unquam, aut cui concedi sine summo omnium periculo potest, ut eum jure potueris occidere, à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur?* Locum hic habet illud Euripidis: *Cic. Quint. lib. v. de refutatione.*

Εἰ γάρ σ' ἔμελλεν, ὡς σὺ φῄς, κτείνειν πόσις,
Χρῆν καὶ σὲ μέλλειν, ὡς χρόνος διῆλθε παρῆν.
Te si, ut ais, interficere vir voluit tuus,
Voluisse sat erat & tibi, ubi tempus foret.

Cui geminum est Thucydideum illud: τὸ μέλλον ἐν ἀφανεῖ ἔτι κεῖται, καὶ οὐκ ἄξιον ἐπαρθέντας αὐτῷ φανερὰν ἔχθραν ἤδη καὶ οὐ μέλλουσαν κτήσασθαι. *Futurum in incerto adhuc est: nec quemquam oportet eo commotum inimicitias suscipere, non jam futuras sed certas.* Idem Thucydides quo loco mala seditionum quæ Græcas civitates incesserant diserte explicat, ponit & hoc in vitio: ὁ φθάσας τὸν μέλλοντα κακόν τι δρᾶν ἐπῃνεῖτο. *laudabatur qui malum facinus quod facturus erat alter ipse occupasset.* Livius: * *Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt, & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.* In tales non male convenit illud Vibii Crispii à Quintiliano laudatum, *Quis tibi sic timere permisit?* Etiam Livia apud Dionem ait, infamiam eos non effugere qui facinus quod timent occupant. *Lib. I. Lib. III. Lib. III. Lib. I.*

2. Quod si quis vim non jam præsentem intentet, sed conjurasse aut insidiari compertus sit, si venenum struere, si falsam accusationem, falsum testimonium, iniquum judicium moliri, hunc nego jure posse interfici; si aut aliter evadi periculum potest: aut non certum satis est aliter evadi non posse: Plerumque enim interposita temporis mora ad multa remedia, ad multos etiam casus patet: ut dici solet inter os & offam. quamquam non desunt & Theologi & Jurisconsulti qui indulgentiam suam longius extendant. Sed & altera quæ melior tutiorque sententia est suis non caret auctoribus. *Bann. q. 64. art. 7. dub. 4.*

VI. Quid dicemus de periculo mutilationis membri? Sane cum damnum membri, præsertim è præcipuis, valde sit grave, & vitæ quasi *Baldus in l. multis.*

Cavendo ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt] Ut Cæsar, qui cum rempublicam occuparet, dicebat adversariorum metu se eo adductum. Locus est egregius apud Appianum Civilium II.

quasi æquiparabile: adde quod vix sciri queat an non periculum mortis post se trahat, si aliter vitari nequeat, putem intentantem periculum occidi recte posse.

C. de lib. cauf. & in l. 1. C. unde vi. Less. lib. 11. c 9. dub. 8. Soto lib. v. q. 1. art. 8. Card. in Clem. Si furiosus, de homicid. Covarr. ibid. p. 3. §. 1. n. 2. Sylv. in verbo Homicidium. 3. q. 4. Lib. 5. rec. sent. tit. 3. Soto d. 1. q. Syl. in verbo bellum. p. 2. n. 5.

VII. Pro pudicitia quin idem liceat controversiam vix habet, cum non tantum communis æstimatio, sed & lex divina * pudicitiam vitæ adæquet. Itaque Paulus Jurisconsultus dixit pudorem tali facinore recte defendi. Exemplum habemus in Tribuno Marii à milite occiso * apud Ciceronem & Quintilianum: sed & à fœminis occisorum in historiis exstant. Chariclea apud Heliodorum talem interfectionem vocat *ἀμύνης νόμον τὸ εἰς σωφροσύνην ὕβρεως*, *justam defensionem ad arcendum injuriam in castitatem.*

VIII. Quod autem diximus supra, quanquam occidere parantem occidere licet, laudabilius tamen eum facere qui occidi quam occidere malit, id nonnulli ita concedunt, ut excipiant personam multis utilem: Sed mihi hanc patientiæ contrariam legem omnibus illis imponere, quos vivere aliorum interest, parum tutum videtur. Itaque restringendum id arbitrer ad eos quorum officium est ab aliis vim arcere, quales sunt socii itineris ea lege contracti, & rectores publici, quibus illud Lucani aptari potest,

** Cum tot ab hac anima populorum vita salusque*
Pendeat, & tantus caput hoc sibi fecerit orbis,
Sævitia est voluisse mori.

IX. 1. Contra vero evenire potest, ut quia invasoris vita multis sit utilis, occidi is sine peccato nequeat: nec id tantum ex vi legis divinæ, sive veteris sive novæ, de quibus egimus supra, cum regis personam sanctam esse ostendimus, sed ipso etiam naturæ jure. Nam jus naturæ, quatenus legem significat, non ea tantum respicit quæ dictat justitia, quam expletricem diximus, sed aliarum quoque virtutum, ut temperantiæ, fortitudinis, prudentiæ actus in se continet, ut in certis circumstantiis non honestos tantum sed & debitos. Ad id vero quod diximus caritas obstringit.

Soto d. loco.

2. Nec

Pudicitiam vitæ adæquet] Seneca de beneficiis primo, capite undecimo: *Proxima ab his sunt sine quibus possumus quidem vivere, sed ut mors potior sit, tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona.* Paulus Sententiarum v. tit. XXIII: *qui latronem cædem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit. Alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Augustinus libro I de Libero arbitrio: *Lex dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat; vel cuipiam viro aut fœminæ ut violenter sibi stupratorem irruentem, ante aut post illatum stuprum, si possit, interimat.*

Apud Ciceronem] vide & Plutarchum Mario. Mars quoque Deorum judicio absolutus dicitur, interfecto eo qui filiæ ipsius stuprum inferebat. Testis Apollodorus bibliothecæ III. Adde insignem historiam apud Gregorium Turonensem libro nono.

Cùm tot ab hac anima] Curtius lib. X: *Sed cum tam avide manifestis periculis offeras corpus, oblitus tot civium animas trahere te in casum.*

3. Existi-

2. Nec ab hac ſententia dimovet me Vaſquius, cum ait principem qui innocentem inſultet deſinere principem eſſe ipſo facto: quo vix quicquam potuit dici aut minus vere aut magis periculoſe. Nam ſicut dominia ita & imperia non amittuntur delinquendo, niſi lex id ſtatuat. Quæ autem hoc de imperiis ſtatueret lex, ut delicto in privatum amitterentur, nuſquam reperta eſt, nec repertum iri credo: ſummam enim rerum confuſionem induceret. Quod autem Vaſquius & huic & aliis multis illationibus fundamentum ponit, imperia omnia parentium non imperantium utilitatem ſpectare, id etiamſi verum univerſim eſſet, ad rem non faceret. non enim ſtatim res deficit, cujus utilitas aliqua in parte deficit. Quod vero addit, reipublicæ incolumitatem à ſingulis propter ſe deſiderari, atque ideo debere quemque etiam toti reipublicæ ſuam ſalutem anteponere, non ſatis cohæret. Nam noſtri quidem cauſa rempublicam ſalvam eſſe volumus, ſed non tantum noſtri, verum & aliorum.

Lib. 1. cont. illuſt. 18.

3. Falſa enim & à ſanioribus philoſophis rejecta eſt opinio * exiſtimantium amicitiam ex ſola indigentia natam, cum ſponte & natura noſtra ad eam feramur. Ut vero meo unius bono multorum admodum bonum præferam caritas monet ſæpe, imperat interdum. Huc illud Senecæ pertinet: * *Principes regeſque, & quicumque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici, non eſt mirum amari ultra privatas etiam neceſſitudines. Nam ſi ſanis hominibus publica privatis potiora ſunt, ſequitur ut is quoque carior ſit in quem ſe reſpublica convertit.* Ambroſius: *Sibi cum quiſque arbitretur gratius excidia patriæ depuliſſe quam propria pericula.* Is quem dixi Seneca: *Calliſtratus & Rutilius, hic Athenis, ille Romæ, reddi ſibi penates ſuos noluerunt clade communi: quia ſatius erat duos unico malo affici, quam omnes publico.*

Lib. 1. de Clemen. c. 4.

De Officiis III. c. 3.

Lib. VI. de Benef. c. 37.

X. 1. Si cui periculum immineat accipiendæ alapæ, aut mali ſimilis, huic quoque jus eſſe id arcendi cum cæde inimici ſunt qui putant.

3. *Exiſtimantium amicitiam ex ſola indigentia natam*] Refutat pernitioſam hanc opinionem Seneca libro I de Beneficiis capite I, & libro IV, cap. XVI.

Principes regeſque] Plutarchus Pelopidæ initio: *ἀρετῆς πρῶτον ἔργον σώζειν τὸν ἅπαντα ἄλλα σώζοντα. primum virtutis opus ſervare ſervantem cætera.* Caſſiodorus de Amicitia: *Si manus oculorum obſequio vibratum in aliud membrum ſenſerit gladium imminentem, ipſa ſuum minime diſcrimen attendens, plus alii quam ſibi timens, gladium excipit.* Poſt: *Proinde qui morte propria dominos ſuos à morte redimunt, recte quidem hoc faciunt, ſi potius ſalutem animæ ſuæ quam liberationem alieni corporis in cauſa conſtituunt, cum enim eis conſcientia dictet, quod fidem dominis ſuis debeant exhibere, videtur etiam conſonum rationi, quod ſuæ vitæ corporali vitam dominorum debeant anteferre.* Deinde rurſus: *Dilectione itaque, & maxime pro ſalute multorum, poteſt quis ſalubriter mortĭ ſuum corpus exponere.*

putant. Ego, si mera justitia expletrix respiciatur, non dissentio. Quanquam enim inæqualia sunt mors & alapa, tamen qui injuria me parat afficere, is mihi eo ipso dat jus, hoc est * facultatem quandam moralem adversus se in infinitum, quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Caritas quoque per se non videtur nos hic obstringere in gratiam nocentis. At lex Euangelica omnino tale factum illicitum reddidit: jubet enim Christus alapam accipi potius quam adversario noceatur; quanto magis occidi eum vetat alapæ effugiendæ causa? Quo exemplo monemur cavere à dicto Covarruviæ, non pati humanam cognitionem, juris naturalis non ignaram, quicquam naturali ratione permitti, quod apud Deum, qui ipsamet natura est, non sit idem permissum. Nam Deus, qui ita auctor est naturæ ut & supra naturam agat libere, jus habet nobis leges præscribendi etiam de his rebus quæ natura sua liberæ indefinitæque sunt: multoque magis ut debeatur id quod natura honestum est, etsi non debitum.

Soto d. loco, Navarr. c. 15. n. 3. Sylvest. in verbo Homicidium. 1. quæst. 5. Lud. Lopez. cap. 62. d. §. 1.

2. Mirum autem est, cum Dei voluntas in Euangelio tam diserte appareat, inveniri Theologos, & Christianos Theologos, qui non modo cædem recte putent admitti ut alapa vitetur, sed & accepta alapa, si qui eam impegit fugiat, ad honorem ut ajunt recuperandum: quod mihi à ratione & pietate valde alienum videtur. Nam honor est opinio de excellentia. at qui talem fert injuriam is patientem se excellenter ostendit: atque ideo honorem auget magis quam minuit. nec refert si quidam corrupto judicio virtutem hanc in probrum confictis nominibus traducant. perversa enim illa judicia nec rem nec rei æstimationem immutant. Nec Christiani veteres hoc tantum viderunt, sed & philosophi, qui dixerunt pusilli esse animi contumeliam ferre non posse, ut alibi ostendimus.

Navarr. cap. 15, 4. Henr. de irregul. c. 11. Vict. de jure bell. n. 5. Soto art. 8. d. q. 5. Dd. in l. ut vim. D. de Just. & jure, & in l. 1. C. unde vi.

3. Hinc etiam liquet quam non probandum sit quod à plerisque est traditum, defensionem cum interfectione esse licitam, jure scilicet divino (nam de solo naturæ jure quo minus ita sit non disputo,) etiam si quis fugere sine periculo possit, quia fuga scilicet ignominiosa sit, in nobili præsertim homine, atqui nulla hic ignominia est, sed falsa quædam ignominiæ opinio, aspernanda ab omnibus iis qui virtutem & sapientiam sectantur. qua in re gaudeo me assentientem habere inter Jurisconsultos Carolum Molinæum †. Quod de

Vasquez d. c. 18. n. 13. 14. Sylv. in verbo Bell. pag. 2. n. 4.
† In addit. ad Alex. cons. 119.

1. *Facultatem quandam moralem*] Apollodorus lib. II. de Lino agens: *ἀφικόμενος δὲ εἰς Θήβας καὶ Θηβαῖος γενόμενος ὑπὸ Ἡρακλέους τῇ κιθάρᾳ πληγεὶς ἀπέθανεν. ἐπιπλήξαντα γὰρ αὐτὸν ὀργισθεὶς ἀπέκτεινεν. δίκην δὲ ἐπαγόντων τινῶν αὐτῷ παρανέγνω νόμον Ῥαδαμάνθυος, ὃς ἂν ἀμύνηται τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα, ἀθῷον εἶναι.* *Ad Thebas cum venisset, civisque Thebanus factus esset, ibi interiit ab Hercule percussus cithara. nam cum Linus feriisset Herculem, iratus Hercules mortem ei intulit, reusque à nonnullis factus patratæ cædis, legit in judicio legem Rhadamanthi, qua insons pronunciatur si quis nocuerit ei qui vim prius intulerit.*

1. Et

de alapa & fuga dixi, idem dictum volo de aliis rebus per quas vera existimatio non læditur. Quid si vero dicat aliquis de nobis quod creditum apud bonos existimationem nostram delibaret? hunc quoque occidi posse sunt qui doceant †: mendose admodum, & contra naturæ quoque jus. nam interfectio ista non est modus aptus ad tuendam existimationem. † *Petr. Navarr. l. II. c. 3. n. 376.*

XI. Veniamus ad injurias quibus res nostræ impetuntur. Si expletricem justitiam respicimus, non negabo ad res conservandas raptorem, si ita opus sit, vel interfici posse: nam quæ inter rem & vitam est inæqualitas, ea favore innocentis & raptoris odio compensatur, ut supra diximus: unde sequitur, si id jus solum respiciamus, posse furem cum re fugientem, si aliter res recuperari nequeat, jaculo prosterni. Demosthenes, oratione in Aristocratem: *εἶτ' οὐ δεινόν; οὐ γὰρ πρὸς θεῶν, καὶ φανερῶς παρὰ τοὺς νόμους, οὐ μόνον παρὰ τοὺς γεγραμμένους νόμους, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὸν κοινὸν ἁπάντων ἀνθρώπων νόμον, τὸν ἄγοντα καὶ φέροντα βίᾳ τἀμὰ ἐν πολεμίου μοίρᾳ μὴ ἐξεῖναί μοι ἀμύνεσθαι; Nonne hoc per Deos durum atque injustum est, nec scriptis tantum legibus, sed & communi inter homines legi contrarium, ut non sinar vi uti adversus eum qui hostiliter res meas rapiat?* Nec obstat caritas per modum præcepti, lege divina humanaque seposita, nisi res sit quæ minimum valeat, ac proinde contemni mereatur. quam exceptionem recte nonnulli adjiciunt. a *Soto d. loco Malesilan. notab. 135. Jas. & Com. Instit. de act. in pr. Covar. d. §. 1. n. ibi. decimo. Less. du. xi. n. 68.*

XII. 1. Quis sensus sit legis Hebrææ videamus, cum qua congruit & lex Solonis vetus, quam Demosthenes adversus Timocratem commemorat, * & inde sumta lex XII Tabularum, & Platonis scitum nono de legibus. Nam omnes istæ leges in hoc conveniunt, quod furem nocturnum à diurno distinguunt. de ratione legis ambigitur *a*. Quidam id unum putant spectatum, quod noctu discerni nequeat is qui venit, fur sit, an sicarius, & ideo tanquam sicarium posse interfici. *b* Alii discrimen in hoc positum existimant, quod noctu, quia fur ignotus sit, res minus videantur posse recuperari. Mihi legum conditores nec hoc nec illud proprie videntur spectasse; sed hoc voluisse potius, directe rerum causa interfici neminem debere: quod fieret, exempli causa, si fugientem telo prosternerem, ut illo interemto rem meam reciperem: sed si ipse in periculum vitæ adducar, tunc mihi licere à me avertere periculum etiam cum periculo vitæ alienæ: nec obstare mihi quod me in id discrimen adduxerim, dum rem meam cupio retinere aut occupatam extorquere, aut furem capere, nam in his omnibus nihil mihi posse b *Covar. d. loco. Aug. citat. in c. si perfodiens. de Homicid. Lessius d. cap. 9. dub. xi. n. 66.*

1. *Et inde sumpta lex XII tabularum*] Addi potest lex Wisigothorum libro VII, tit. I, cap. XV. & capitulare Caroli Magni lib. V, cap. 191. lege Langobarda, qui nocte alienam cortem ingreditur, nisi ligandum se præbeat, occidi potest.

posse imputari, qui verser in actu licito, nec cuiquam injuriam faciam cum utar meo jure.

2. Discrimen ergo nocturni & diurni furis in hoc positum est, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum; atque ideo, si occisus fur reperiatur, facilius credatur ei qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum, repertum scilicet cum aliquo instrumento quo nocere posset. Id enim lex Hebræa requirit, agens de fure reperto במחתרת quod quidam transferunt *in perfossione*, alii forte melius, *cum perfossorio instrumento*; quomodo & Jeremiæ 11, 34, ea vox à doctissimis Hebræorum exponitur. Ducit nos ad hanc interpretationem lex duodecim Tabularum, quæ furem diurnum occidi vetat, addita exceptione, nisi se telo defenderit. Adversus nocturnum igitur præsumtio est defendisse se telo. Teli autem nomine ferrum, fustis & lapis venit, ut hanc ad ipsam legem notatum à Cajo est. Contra ab Ulpiano proditum est, quod de fure nocturno dicitur, si quis eum occiderit, impune id ferre, id intelligendum ita demum locum habere, si parcere ei sine periculo suo non potuit, nimirum rem servando.

L. Si pignore. § furem, D de furtis.

L. furtum. D. ad leg. Corn. de sicariis.

L. Itaque. D. ad leg. Aquiliam.

3. Est ergo, ut dixi, præsumptio pro eo qui furem noctu occidit: sed si forte testes adfuerint, ex quibus constet non fuisse eum qui furem occidit adductum in vitæ suæ periculum, jam præsumptio ista cessabit, ac proinde is qui occidit homicidii tenebitur. Accedit quod tam diu quam noctu lex duodecim Tabularum exegit, ut is qui furem deprehendisset cum clamore id testificaretur, ut ex Cajo discimus, nimirum ut si fieri posset, concursus eo fieret magistratuum aut vicinorum ad auxilium & testimonium. Quia vero concursus talis de die facilius habetur quam de nocte, ut notat Ulpianus ad modo indicatum Demosthenis locum, ideo de nocturno periculo asseveranti magis creditur.

4. Cui simile est quod lex Hebræa * puellæ de vi illata in agro vult credi, in urbe non item, quia clamore concursum cieri potuit ac debuit. Ad superiora & hoc accedit, quod etiamsi cætera essent paria, tamen quæ nocte accidunt, minus explorari, & qualia quantaque sint cognosci possunt: eoque sunt terribiliora. Lex ergo tam Hebræa, quam Romana, id quod caritas suadet civibus suis præcepit, ne quem interficiant ideo duntaxat quia rem furatur, sed ut id ita demum liceat si is qui rem suam servare voluit ipse in discrimen venerit. Moses Maimonides notavit, permissam privato homini alterius interfectionem non aliter nisi ut servetur id quod est irreparabile, ut vita & pudicitia.

XIII.

4. *Puellæ de vi in agro illata vult credi*] Bene id explicat Philo, ut locus frequentioris exempli causa sit positus, non quod ex eo solo semper definienda sit controversia. Potest enim, ut libro de specialibus legibus ille disserit, & in urbe aliqua vim pati occluso ore, & in agro aliqua consentire in stuprum.

2. *Laxata*

XIII. 1. Quid vero jam de lege Euangelica dicemus; idem ab ea permitti quod permisit lex Moysis; an ut in aliis rebus perfectior est lege Moysis, ita hic quoque plus eam à nobis exigere? Ego quin plus exigat non dubito. Nam si tunicam & pallium deseri jubet Christus, & Paulus damnum aliquod injustum tolerari potius quam litigari, quæ incruenta contentio est: quanto magis vult res etiam momenti majoris deseri potius quam interfici à nobis hominem, Dei effigiem, eodem nobiscum sanguine ortum? Quare si res servari potest, ita ut non videatur periculum esse faciendæ cædis, recte id quidem; sin aliter, omittenda res est: nisi forte talis aliqua res sit, ex qua vita nostra & familiæ nostræ pendeat, quæque judicio recuperari nequeat, forte quia fur sit ignotus, & spes sit aliqua sine cæde rem abituram.

2. Et quanquam hodie omnes ferme tam Jurisconsulti quam Theologi doceant, recte hominem à nobis interfici posse, rerum defendendarum causa, etiam extra eos fines in quibus lex Mosis & Romana id permittit; puta si fur jam re accepta fugiat; tamen quin ea quam protulimus sententia veterum Christianorum fuerit, non dubitamus: nec dubitavit Augustinus, cujus hæc verba sunt: *Quomodo apud divinam providentiam à peccato liberi sunt, qui pro his rebus quas contemni oportet humana cæde polluti sunt?* Nimirum in hac materia, ut in aliis multis, cum tempore * laxata est disciplina, & paulatim interpretatio legis Euangelicæ cœpit ad sæculi mores accommodari. Olim in clericis retineri solebat forma veteris instituti; tandem his quoque remissa est hoc nomine censura.

Soto d. art. 8, Less. dub. XI. n. 74. Sylv. in verbo Bellum. 2. n. 3. Lib. 1. de lib. arb. Pan. c. 2. de Homicidiis. Less. d. loco.

XIV. Quæritur à nonnullis, an non lex saltem civilis, ut jus habens vitæ ac necis, si quo casu permittat furem interfici à privato, simul etiam præstet ut id ab omni culpa sit liberum. Minime vero id concedendum arbitror. Nam primum lex jus necis non habet in omnes cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi ut mortem mereatur. Est autem valde probabilis Scoti sententia, fas non esse quemquam ad mortem damnare * nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit, addito duntaxat, aut quæ his sunt paria recta æstimatione. Neque enim videtur notitia divinæ voluntatis, quæ sola animum tranquillat, aliunde in hoc negotio tam gravi haberi posse, quam ex illa lege, quæ certe mortis pœnam in furem non constituit. Præterea vero lex nec debet nec solet jus dare etiam

1. *Laxata est disciplina*] Hieronymus in vita Malchi: *Postquam Ecclesia cœpit habere Christianos magistratus, facta est quidem opibus major, sed virtutibus minor.* vide c. suscepimus, de homicidio voluntario &c. de his, distinct. 1.

Nisi ob delicta quæ lex per Mosem data morte punivit] Contra leges quæ venantes rusticos morte puniunt, vide Gregorium Turonensem libro x, c.10. Johannem Satisberiensem Policratici 1, c. IV. Petrum Blesensem epistola CXXIX.

etiam eos qui mortem meruerunt privatim interficiendi, nisi in criminibus valde attrocibus: alioqui frustra instituta esset judiciorum auctoritas. Quare si quando lex impune furem dicit interfici, tollere quidem pœnam censenda est, sed non etiam jus dare.

XV. Ex his quæ diximus apparet, duobus modis posse contingere ut à privatis sine peccato suscipiatur singularis dimicatio: primum, si invasor concedat alteri licentiam dimicandi, alioqui eum occisurus sine dimicatione: deinde, si rex aut magistratus duos mortem meritos inter se committat; quod si fiat, illis quidem licebit arripere spem salutis. at qui jussit, is minus recte officio functus videbitur, cum satius fuisset, si unius supplicium sufficere videbatur, sorte eligi moriturum.

XVI. Quæ vero dicta à nobis huc usque sunt de jure tuendi se ac sua, maxime quidem ad bellum privatum pertinent, sed * ita ut ad publicum quoque aptari debeant, habita diversitatis ratione. Nam in privato bello jus quasi momentaneum est, & cessat simulatque judicem adiri res patitur. At publicum, quia non oritur nisi ubi non sunt aut cessant judicia, tractum habet, & perpetuo fovetur accedentibus novis damnis & injuriis. Præterea in bello privato ferme defensio mera consideratur. at publicæ potestates cum defensione & ulciscendi habent jus: Unde illis licet prævenire vim non præsentem, sed quæ de longo imminere videatur, non directe (id enim injustum esse supra docuimus) sed indirecte ulciscendo delictum cœptum jam, sed non consummatum: de quo agendi erit alibi locus.

XVII. Illud vero minime ferendum est quod quidam tradiderunt, jure gentium arma recte sumi ad imminuendam potentiam crescentem quæ nimium aucta nocere posset. Fateor in consultationem de bello & hoc venire, non sub ratione justi, sed sub ratione utilis: ut si ex alia causa justum sit bellum, ex hac causa prudenter quoque susceptum judicetur: nec aliud dicunt qui in hanc rem citantur auctores. Sed ut vim pati posse ad vim inferendam jus tribuat, ab omni æquitatis ratione abhorret. Ita vita humana est, ut plena securitas nunquam nobis constet. Adversus incertos metus à divina providentia, & ab innoxia cautione, non à vi præsidium petendum est.

Alb. Gent. lib. 1. c. 14.

Bal. l. 3. de rer. divis.

XVIII.

Ita ut ad bellum publicum quoque aptari debeant] Ammianus lib. XXIII. *Cum irruentibus armis externis lex una sit & perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil renitente vi moris.* Alexander Imperator oratione ad milites apud Herodianum V: καὶ τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων ἔργων οὐκ εὐγνώμονα ἔχει τὴν πρόφασιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἀπώσασθαι ἔκ τε τοῦ ἀγαθοῦ συνειδότος ἔχει τὸ θαρραλέον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀμύνεσθαι, ὑπάρχει τὸ εὔελπι. *Injurias qui prior infert nihil habet probabilis coloris: at qui sibi molestos arcet ex bona conscientia sumit fiduciam, bonaque ei spes adest inde, quod injuriam non inferat sed auferat.*

2. Bonam

XVIII. 1. Nec minus illud displicet, quod docent, justam esse defensionem etiam eorum qui bellum promeriti sunt, quia scilicet pauci contenti sunt tantumdem reponere vindictæ quantum acceperunt injuriæ. Nam metus ille rei incertæ jus ad vim dare non potest: unde nec reus criminis jus habet publicis ministris capere se volentibus per vim resistendi, ob metum ne plus æquo puniatur. *Alb. Gent. lib. 1. c. 13. Cast. lib. 5. de Justitia.*

2. Sed qui in alium peccavit, debet primum ei quem læsit offerre satisfactionem viri boni arbitratu: ac tum demum pia erunt ejus arma. Sic Ezechias, cum fœdere non stetisset, quod cum rege Assyrio majores ejus pepigerant, bello petitus fatetur culpam, & regi permittit arbitrium mulctæ: Idque cum fecisset, & postea iterum bello lacesseretur, fretus bona conscientia vim hostium sustinuit, & Deum habuit faventem. *II Regum. XVIII, 7. 14. & cap. XIX.* Pontius Samnis post res Romanis redditas, deditum belli auctorem, *Expiatum*, inquit, *est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio quibuscunque diis cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, iis non fuisse cordi tam superbè à Romanis fœderis expiationem spretam.* Mox, *Quid ultra tibi Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum judicem feram? Neminem, neque populum, neque privatum, fugio.* Sic cum Thebani omnia æqua obtulissent Lacedæmoniis, ii autem ultra tenderent, * bonam causam ab his ad illos transiisse ait Aristid. Leuctrica prima.

2. *Bonam causam ab his ad illos transiisse*] De principe Ghalepi qui pacem & residua tributorum obtulerat Romano Argyropolo Imperatori, vide Zonaram: simile de Cruciferis in Cromero libro XVII. de Helvetiis qui Carolo Burgundo de curru ovium pellibus onusto, ademptoque mercatoribus, satisfactionem obtulerant, vide Philippum Cominæum libro VII.

CAPUT II.

De his quæ hominibus communiter competunt.

VIII. *Nisi*

I. SEquitur inter belli causas injuria facta, & primum adversus id quod nostrum est. Est autem nostrum aliud communi hominum jure, aliud nostro singulari. Ab eo quod hominibus commune est incipiamus. Hoc jus aut directe est in rem corporalem, aut ad actus aliquos. Res corporales aut vacuæ sunt à proprietate, aut jam aliquorum propriæ. Res quæ à proprietate vacant, aut tales sunt ut propriæ fieri nequeant, aut ut possint. Quo rectius hoc intelligatur, noscendum est proprietatis, quod dominium Jurisconsulti vocant, exordium.

Gen. I, 29, 30. IX, 2. II. 1. Deus humano generi generaliter contulit jus in res hujus inferioris naturæ statim à mundo condito, atque iterum mundo Lib. XLIII. post diluvium reparato. * *Erant*, ut Justinus loquitur, *omnia communia & indivisa omnibus, veluti unum cunctis patrimonium esset.* Hinc factum ut statim quisque hominum ad suos usus arripere posset quod vellet, & quæ consumi poterant consumere. Ac talis usus universalis juris erat tum vice proprietatis. nam quod quisque sic arripuerat, id ei eripere alter nisi per injuriam non poterat. Similitudine hoc intelligi potest ea quæ est apud Ciceronem de Finibus III.

* Thea-

Annotata ad Caput II.

I. E*Rant omnia communia & indivisa omnibus*] Ejus vestigium mansit in Saturnalibus.

The-

** Theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum quem quisque occuparit.*

Neque is status durare non potuit, si aut in magna quadam simplicitate perstitissent homines, aut vixissent inter se in mutua quadam eximia caritate. Horum alterum, communionem scilicet * ex simplicitate eximia, videre licet in quibusdam Americæ populis, qui per sæcula multa sine incommodo in eo more perstiterunt: alterum vero, communionem nimirum ex caritate, exhibuerunt olim
* Esseni, deinde Christiani qui Hierosolymis primi exstiterunt, ac
nunc quoque non pauci qui vitam degunt asceticam. Simplicitatis *Iust. lib.*
in qua * primi homines sunt conditi argumentum præbuit nuditas. II.
Erat illis ignoratio magis vitiorum quam cognitio virtutis; ut de *II ad Somnium Scip.*
Scythis loquitur Trogus. *Vetustissimi mortalium*, inquit Tacitus, *Sap. III.*
* *nulla adhuc mala libidine, sine probro, scelere, eoque sine pœna aut* 24.
coërcitionibus agebant. Apud Macrobium est, *Primum inter homines* II. *Corint.*
mali nescia & adhuc astutiæ inexperta simplicitas. hæc simplicitas XI, 3.
* *ἀφθαρσία* videtur dici sapienti Hebræo, Paulo Apostolo *ἁπλότης*, *Proverb.*
quam opponit *τῇ πανουργίᾳ*, vafræ calliditati. Negotium III, 18.
erat illis unicum DEI cultus, * cujus symbolum arbor vi- *Philo de Mund. cre.*
tæ, ut Hebræi veteres explicant, assentiente Apocalypsi. Vive- *Apocalyp.*
bant XXII. 2.

Theatrum cum commune sit] Seneca de Beneficiis VII, c. XII: *Equestria omnium equitum Romanorum sunt. in illis tamen locus meus fit proprius quem occupavi.*

Ex simplicitate eximia] Horatius:

Campestres melius Scythæ,
Quorum plaustra vagas rite trahunt domos,
Vivunt, & rigidi Getæ,
Immetata quibus jugera liberas
Fruges & Cererem ferunt,
Nec cultura placet longior annua,
Defunctumque laboribus
Æquali recreat sorte Vicarius.

Esseni] Et ab his orti Pythagoristæ. Vide Porphyrium, Diogenem Laërtium, Gellium, I, 9.

Primi homines] Adam typus humani generis. Vide Origenem contra Celsum. Neque nihil huc pertinet quod Tertullianus dixit libro de Anima: *Naturale enim rationale credendum est, quod animæ à primordio sit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale quod Deus jussu quoque ediderit, nedum id quod proprie afflatu suo emiserit? Irrationale autem posterius intelligendum est, ut quod acciderit ex serpentis instinctu, ipsum illud transgressionis admissum, atque exinde inoleverit; & coadoleverit in anima adinstar jam naturalitatis. quia statim in primordio naturæ accidit.*

Nulla adhuc mala libidine] Seneca de iisdem epistola XC, *ignorantia rerum innocentes erant.* Deinde locutus de justitia, prudentia, temperantia, fortitudine, addit: *Omnibus his virtutibus habebat similia quædam, rudis vita.* Josephus: *μηδεμιᾷ ἐπιζόφους ψυχὴν φροντίδι. Nullis curis turbidum habentes animum.*

Ἀφθαρσία videtur dici sapienti Hebræo] Sic & Paulus Eph. VI, 24. qui & *ἀδιαφθορίαν* dixit Tit. II. 17.

Cujus symbolum arbor vitæ] Sanctitas superior, Rabbinis. *ἔνθεος σοφία*, divina sapientia Arethæ ad Apocalypsim. De Paradiso vide Ecclesiastici caput XL, 17. & quatuor fluminibus Paradisi eundem librum XXIX, 35, & sequentibus.

Quæ

bant autem facile ex his * quæ sine industria sponte sua terra proferebat.

2. Verum in vita hac simplice & innocente non perstiterunt homines, sed animum applicuerunt ad artes varias, quarum symbolum erat * arbor scientiæ boni & mali, id est, earum rerum quibus tum bene tum male uti licet: φρόνησιν μέσην vocat Philo. Huc respiciens Salomo; *Deus*, inquit, *creavit hominem rectum*, id est, *simplicem, sed ipsi quæsiverunt sibi cogitationes multas.* ἐβρέποντο εἰς πανουργίαν, ut dicto loco Philo loquitur. Dion Prusæensis oratione VI: ἀλλὰ τὴν πανουργίαν τῆς ὕστερον καὶ τὰ πολλὰ εὑρίσκειν καὶ μηχανᾶσθαι πρὸς τὸν βίον οὐ πάνυ τι συνενεγκεῖν. οὐ γὰρ πρὸς ἀνδρείαν, οὐδὲ δικαιοσύνην χρῆσθαι τῇ σοφίᾳ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἡδονήν. *His qui primos secuti sunt hominibus calliditatem * variaque ad vitam reperta non multum fuisse conducibilia. Ingenio enim usos homines non tam ad fortitudinem ac justitiam quam ad voluptatem.* Antiquissimæ artes agricultura & pastura in primis fratribus apparuerunt; non sine aliqua rerum distributione. ex studiorum diversitate æmulatio, etiam cædes: ac tandem cum boni malorum consortio contaminarentur, * vitæ genus giganteum, id est, violentum, quale est eorum quos χειροδίκας Græci vocant. * Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita successit cupido voluptatis, * cui inserviit vinum; unde & illiciti amores.

Eccles. VII. 30.

3. Præ-

Quæ sine industria sponte sua terra proferebat] Vide egregium hac de re locum libro II Varronis de re Rustica, ex Dicæarcho: & confer quæ ex eodem Dicæarcho habet Porphyrius de non esu animalium IV.

2. *Arbor scientiæ boni & mali*] Josephus: τὸ φυτὸν ἰσχύοντος καὶ διανοίας τὸ ὑπάρχον. *qui arbor erat sollertiæ & intelligentiæ.* Telemachus apud Homerum:

καὶ οἶδα ἕκαστα
ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια. πάρος δ᾽ ἔτι νήπιος ἦα.

omnia novi
Quæ bona, quæ mala sunt, nec sum jam parvus ut ante.

Zenoni Cittiensi prudentia, scientia bonorum & malorum & mediorum. Est id apud Diogenem Laërtium. Plutarchus de Communibus notitiis: τί δεινὸν εἰ τῶν κακῶν ἀναιρεθέντων οὐκ ἕξομεν φρόνησιν, ἑτέραν δ᾽ ἀντ᾽ ἐκείνης ἀρετὴν ἕξομεν, οὐ κακῶν ἀλλ᾽ ἀγαθῶν μόνων ἐπιστήμην ἔσαν. *Quid nocebit, si ablatis malis nulla erit prudentia, pro ea autem alienam habeamus virtutem; quæ non bonorum ac malorum sed solorum bonorum sit scientia?*

Variaque ad vitam reperta] Late hoc explicat Seneca epistola XC. quem lege. & Dicæarchum apud dictos jam scriptores.

Vitæ genus giganteum] Seneca Naturalium III in fine: *exstinctis pariter feris in quarum homines ingenia transierant.*

Mundo per diluvium purgato, pro ferina illa vita accessit cupido voluptatis] Seneca dicto loco: *illis quoque innocentia non durabit, nisi dum novi sunt.*

Cui inserviit vinum, unde & illiciti amores] *Præmiumque summum ebrietatis libido portentosa ac jucundum ursat.* Seneca ibidem.

3. Patet

3. Præcipue vero concordiam rupit generosius vitium, ambitio, cujus signum turris Babylonica: mox alii alias terras partito possederunt. Sed postea quoque inter homines vicinos mansit non pecorum sed terrarum pascuarum communio; quia tanta erat in exiguo hominum numero latitudo terrarum, ut sine incommodo ullo ad multorum usus sufficeret: Gen. X. XI.

Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat. Virg. Georg. I.

donec, aucto ut hominum ita pecudum numero, passim terræ non in gentes ut ante, sed in familias dividi cœperunt. * Puteos vero, rem in siticulosa regione valde necessariam, nec multis sufficientem, occupando quisque suos fecere. Hæc sunt quæ ex sacra historia docemur, satis convenientia cum his quæ Philosophi & Poëtæ de primo statu rerum communium, & postea secuta rerum distributione dixerunt, quorum testimonia alibi à nobis producta sunt. Gen. XIII. Gen. XXI.

4. Hinc discimus quæ fuerit causa ob quam à primæva communione rerum primo mobilium deinde & immobilium discessum est: nimirum quod cum non contenti homines * vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito, vitæ genus exquisitius delegissent, industria opus fuit, quam singuli rebus singulis adhiberent. quo minus autem fructus in commune conferrentur, primum obstitit locorum, in quæ homines discesserunt, distantia, deinde justitiæ & amoris defectus, per quem fiebat, ut nec in labore, nec in consumtione fructuum quæ debebat æqualitas servaretur. Mari libero, cap. 15.

5. Simul discimus quomodo res in proprietatem iverint: non animi actu solo; neque enim scire alii poterant quid alii suum esse vellent, ut eo abstinerent; & idem velle plures poterant: sed pacto quodam aut expresso, ut per divisionem; aut tacito, * ut per occupationem. simulatque enim communio displicuit, nec instituta est divisio, * censeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occu- Cic. Off. III.

3. *Puteos vero*] De puteis ad Oasim inter multos communibus vide Olympiodorum apud Photium.

4. *Vesci sponte natis, antra habitare, corpore aut nudo agere, aut corticibus arborum ferarumve pellibus vestito*] Qualem vitam Scritefinnorum nobis accurate describit Procopius Gotthicorum II. Adde Plinium XII, I. Vitruvium II, c. I.

5. *Ut per occupationem*] Vide quæ hac de re ex Gemara & Alcorano nobis protulit honos Britanniæ Seldenus in Thalassocratico.

Censeri debet inter omnes convenisse, ut quod quisque occupasset id proprium haberet] Cicero: *ex quo quia suum cujusque fit eorum quæ natura fuerant communia, quod cuique obtigit id quisque teneat.* quod similitudine illustrat à Chrysippo reperta de stadio, ubi currendo licet vincere adversarium, non eum detrudendo. Scholiastes ad Artem poëticam Horatii: *quemadmodum domus aut ager sine domino communis est: occupatus vero jam proprius fit.* Varro in Age modo: *Terra culturæ causa attributa olim particulatim, ut Etruria Tuscis, Samnium Sabellis.*

Concessum

Decl. 13. occupasset id proprium haberet. * *Concessum*, inquit Cicero, *sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet quam alteri acquiri non repugnante natura.* Cui addendum illud Quintiliani: *Si hæc conditio est, ut quicquid in usum hominis cessit, proprium sit habentis, profecto quicquid jure possidetur, injuria aufertur.* Et veteres cum Cererem legiferam, & sacra ejus Thesmophoria dixerunt, hoc significabant, * ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem.

Macr. Sat. III. c. XII.

III. 1. His positis dicimus mare sumtum aut sub ratione integri, aut sub ratione præcipuarum partium, in proprium jus abire non posse: quod, quia de privatis quidam concedent, non de populis, probamus ex morali primum ratione; quia causa ob quam à communione discessum est hic cessat. Est enim tanta maris magnitudo, ut ad quemvis usum omnibus populis sufficiat, ad aquam hauriendam, ad piscatum, ad navigationem. Idem dicendum esset de aëre, si quis ejus usus esse posset, ad quem terræ usus non esset necessarius, ut est * ad aucupia; unde illa legem accipiunt ab eo qui in terra imperium habet.

2. Nec aliud censendum de Syrtibus, ubi nihil est quod cultum ferat, & usus unicus petendarum inde arenarum exhauriri nequit. Est & naturalis ratio quæ mare, consideratum ut diximus, proprium fieri vetat: quia occupatio non procedit * nisi in re terminata: unde Thucydides terram vacuam vocat ἀόριστον: & Isocrates terram ab Atheniensibus occupatam τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀφωρισμένην. Liquida vero quia per se non terminantur (τὸ ὑγρὸν ἀόριστον οἰκείῳ ὅρῳ, inquit Aristoteles) occupari nequeunt, nisi ut contenta in re alia: quomodo lacus & stagna occupata sunt, item flumina quia ripis tenentur. Mare vero terra non continetur, par terræ aut * terra majus, unde terram mari contineri veteres dixere: τὸν Ὠκεανὸν δεσμὸν εἶναι τῇ γῇ περιβεβλημένον, quæ Apollonii verba apud Philostratum. Sulpicius Apollinaris apud Gellium: Quid

Lib. 1.

Paneg.

De Gener. lib. II, c. 2.

VII, c. XII.

Concessum sibi ut quisque malit quod ad vitæ usum pertinet, quam alteri acquiri, non repugnante natura] Solon:

χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι
οὐκ ἐθέλω.

Divitias habuisse velim, sed non bene partas
Non cupiam.

Cicero Officiorum I: *Nec vero rei amplificatio nemini nocens vituperanda est, sed fugienda semper injuria.*

Ex agrorum divisione exstitisse novi cujusdam juris originem] *Postquam ex agrorum discretione nata sunt jura.* ita Servius ad illud in quarto Æneidos: *Legifera Cereri.*

1. *Ad aucupia*] & habitandi jus. Tam soli quam cœli mensura facienda est ait Pomponius l. si opus. D. quod vi aut clam. Adde legem penultimam, D. pro Socio.

2. *Nisi in re terminata*] ideo jugera quæ possessorem non habent inmetata dixit Horatius.

Terra majus] ita de Oceano sensit Iarchas apud Philostratum III, XI.

Lex

Quid potest dici circa Oceanum esse, cum undique Oceanus circumscribat omnes terras, & ambiat? Mox: *Quum vero omnes terras omnifariam & undique versum circumfluat, nihil citra eum est, sed undarum illius ambitu terris omnibus convallatis in medio ejus sunt omnia, quæ intra oras ejus inclusa sunt.* M. Acilius Consul in oratione ad milites, quæ apud Livium, *Oceano*, inquit, *qui orbem terrarum amplexu finit.* In Senecæ Suasoriis dicitur Oceanus totius orbis vinculum terrarumque custodia: Lucano unda Mundum coërcens. Nec fingenda divisio: nam cum primum terræ divisæ sunt, incognitum erat mare sui maxima parte; atque ex eo nullus fingi modus potest quo gentes adeo dissitæ de divisione convenirent.

3. Ideo, quæ communia omnium fuerunt, & in prima divisione divisa non sunt, ea non jam divisione, sed occupatione transeunt in jus proprium, nec dividuntur nisi postquam proprie esse cœperunt.

IV. Veniamus ad ea quæ propria fieri possunt, sed nondum facta sunt propria. Talia sunt * loca multa inculta adhuc, * insulæ in mari, feræ, pisces, aves. Sed duo notanda sunt: duplicem esse occupationem, unam per universitatem, alteram per fundos. prior solet fieri per populum, aut eum qui populo imperat: altera deinde per singulos, magis tamen assignatione quam libera occupatione. Quod si quid universim occupatum in singulos dominos descriptum non est, non ideo vacuum censeri debet, manet enim in dominio primi occupatoris, puta, populi aut regis. Talia esse solent flumina, lacus, stagna, silvæ, montes asperi.

V. De feris, piscibus, avibus illud notandum est; qui imperium habet in terras & aquas, ejus lege impediri posse aliquos, ne feras, pisces, aves capere, & capiendo acquirere eis liceat: atque hac lege teneri etiam exteros. Ratio est, quia ad gubernationem populi moraliter necessarium est, ut qui ei vel ad tempus se admiscent, quod fit intrando territorium, ii conformes se reddant ejus populi institutis. Nec obstat quod sæpe in jure Romano legimus, jure naturæ, aut gentium, liberum esse talia animalia venari: hoc enim verum est quamdiu lex civilis nulla intercedit, sicut lex Romana res multas relinquebat in illo primævo statu, de quibus aliæ gentes aliud constituerunt. Cum autem lex civilis aliud constituit, eam observari debere jus ipsum naturæ dictat. Lex enim civilis quanquam nihil potest præcipere quod jus naturæ prohibet, aut prohibere quod præcipit, potest tamen libertatem naturalem circumscribere, & vetare quod naturaliter licebat, atque etiam ipsum dominium naturaliter acquirendum vi sua antevertere.

Covarr. c. peccatum. par. II. §. 8. Dd. in l. cunctos populos. C. de summ. Trin. Innoc. & Panorm. in c. à nobis. 1. de sent. excomm. Covar. d. loco.

VI. 1. Videamus porro ecquod jus communiter hominibus com-

Loca inculta adhuc] vide Bembum historiæ VI.

Insulæ in mari] ut Echinades, quas occupando suas fecit Alcmæon. Thucyd. II. in fine.

competat in eas res quæ jam propriæ aliquorum factæ sunt. quod quæri mirum forte aliquis putet, cum proprietas videatur absorpsisse jus illud omne quod ex rerum communi statu nascebatur. Sed non ita est. Spectandum enim est, quæ mens eorum fuerit qui primi dominia singularia introduxerunt: quæ credenda est talis fuisse, ut quam minimum ab æquitate naturali recesserit. Nam si scriptæ etiam leges in eum sensum trahendæ sunt quatenus fieri potest, multo magis mores, qui scriptorum vinculis non tenentur.

2. Hinc primo sequitur, in gravissima necessitate reviviscere jus illud pristinum rebus utendi, tanquam si communes mansissent; quia in omnibus legibus humanis, ac proinde & in lege dominii, summa illa necessitas videtur excepta.

L. 2. § Cum in eadem. D. ad l. Rhodiam. L. Quò naufragium. §. Quod ait. D. de incend. L. Quemadmodum. §. Item. D. ad l. Aquiliam. Thom. 2. 2. 66, 7. Covar. cap. peccatum. p. 2. §. 1. Soto lib. v. q. 3. art. 4.

3. Hinc illud, ut in navigatione, si quando defecerint cibaria, quod quisque habet in commune conferri debeat. sic & defendendi mei causa vicini ædificium orto incendio dissipare possum: & funes aut retia discindere in quæ navis mea impulsa est, * si aliter explicari nequit. Quæ omnia lege civili non introducta sed exposita sunt.

4. Nam & inter Theologos recepta sententia est, in tali necessitate si quis quod ad vitam suam necessarium est sumat aliunde, eum furtum non committere: cujus definitionis non hæc causa est, quam nonnulli adferunt, quod rei dominus ex caritatis regula rem egenti dare tenetur, sed quod res omnes in dominos distinctæ, cum benigna quadam receptione primitivi juris videantur. Nam si primi divisores interrogati fuissent quid de ea re sentirent, respondissent quod dicimus. *Necessitas*, inquit pater Seneca, *magnum humanæ imbecillitatis patrocinium,* * *omnem legem* (humanam scilicet, aut ad humanæ modum factam) *frangit.* Cicero Philippica XI: *Cassius in Syriam profectus est, alienam provinciam si homines legibus scriptis uterentur: his vero oppressis, suam lege naturæ.* Apud Curtium est: *In communi calamitate suam quemque habere fortunam.*

VII. Sed

3. *Si aliter explicari nequit*] Talia non procedunt nisi ex magna & satis necessaria causa. Ulpianus l. Si alius. D. quod vi aut clam, ubi sequitur exemplum illud de ædibus intercisis arcendi incendii causa.

4. *Omnem legem frangit*] *quicquid coegit defendit.* lib. IV. Contr. XXVII. Exemplis idem Seneca illustrat in excerptis controversiæ IV. *Necessitas est, quæ navigia jactu exonerat: necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit: necessitas est, lex temporis.* Theodorus Priscianus vetus Medicus: *Expedit prægnantibus in vitæ discrimine constitutis sub unius partus sæpe jactura salutem mercari certissimam, sicut arboribus crescentium ramorum accommodatur salutaris abscissio, & naves pressæ onere cum gravi tempestate jactantur, solum habent ex damno remedium.* Prima illa verba ad ἐμβρυοθλάστην pertinent, cujus instrumenti descriptio apud Galenum & Celsum, ac proinde eadem vox restituenda apud Tertullianum de Anima.

1. *Usus*

VII. Sed cautiones adhibendæ sunt ne evagetur hæc licentia: quarum prima sit: omni modo primum tentandum an alia ratione necessitas evadi possit, puta adeundo magistratum, aut etiam tentando an rei usus à domino possit precibus obtineri. Plato ex vicini puteo aquam peti ita demum permittit, si quis in suo ad cretam usque foderit ad aquam exquirendam: & Solon; Si in suo foderit ad quadraginta cubitos: ubi addit Plutarchus; ἀπορίᾳ γὰρ ᾤετο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιάζειν. *arbitrabatur subveniendum necessitati, non instruendam pigritiam.* Xenophon in responso ad Sinopenses: ὅποι δ' ἂν ἔλθωμεν ἀγορὰν οὐκ ἔχοντες, ἄν τε εἰς βάρβαρον γῆν, ἄν τε εἰς Ἑλλάδα, οὐχ ὕβρει, ἀλλ' ἀνάγκῃ λαμβάνομεν τὰ ἐπιτήδεια: *ubi jus emendi nobis non conceditur, sive in Barbarico, sive in Græcanico solo, ubi quæ opus est sumimus, non per protervium, sed ex necessitate.*

Less. lib. 11. cap. 12. dub. 12. n. 70.

Exped. Cyri v.

VIII. Secundo, non concedendum hoc si pari necessitate ipse possessor teneatur. nam in pari causa, possidentis melior est conditio. *Stultus non est*, ait Lactantius, *qui tabula naufragum, ne salutis quidem propriæ causa, nec equo saucium dejecerit: quia se abstinuit à nocendo, quod est peccatum; & hoc peccatum vitare sit sapientia.* Cicero dixerat Officiorum III: *Nonne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibum alteri, homini ad nullam rem utili? Minime vero. Non enim mihi est vita mea utilior quam animi talis affectio, neminem ut violem commodi mei gratia.* Apud Curtium legitur: *Melior est causa suum non tradentis, quam poscentis alienum.*

Lib. v. c. 16.

IX. Tertio, ubi fieri poterit, faciendam restitutionem. Sunt quidam qui aliter censent hoc argumento; quod qui jure suo usus est ad restitutionem non obligetur. Sed verius est, jus hic non fuisse plenum, sed restrictum cum onere restituendi ubi necessitas cessaret. Tale enim jus sufficit ad servandam naturalem æquitatem contra rigorem domini.

Adr. quod lib. 1. art. 2. col. 3. Covar. d. loco.

X. Hinc colligere est, quomodo ei, qui bellum pium gerit, liceat locum occupare qui situs sit in solo pacato: nimirum si non imaginarium, sed certum sit periculum ne hostis eum locum invadat, & inde irreparabilia damna det: deinde, si nihil sumatur quod non ad cautionem sit necessarium, puta, nuda loci custodia, relicta domino vero jurisdictione & fructibus: postremo, si id fiat animo reddendæ custodiæ simulatque necessitas illa cessaverit. *Enna aut malo aut necessario facinore retenta*, ait Livius: quia malum hîc, quicquid vel minimum abit à necessitate. Græci, qui cum Xenophonte erant, cum navibus omnino opus haberent, ipsius Xenophontis consilio, ceperunt transeuntes, sed ita ut merces dominis intactas conservarent, nautis vero & alimenta darent, & precium persolverent. Primum ergo quod post dominia ex veteri communione restat jus, est id quod jam diximus necessitatis.

Lib. XXIV.

De Exped. Cyri lib. v.

XI. Alterum est utilitatis innoxiæ. *Quidni enim*, inquit Cice- *De off. I.*

De off. I. IV de Benef. ro, *quando sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quæ sunt accipienti utilia, danti non molesta?* Ideo Seneca beneficium negat dici posse ignis accendendi potestatem. Apud Plutarchum legimus Symposiacôn VII: οὔτε γὰρ τροφὴν ἀφανίζειν ὅσον αὐτοὺς ἄδην ἔχοντας. οὔτε νάματος ἐμφορηθέντας πηγὴν ἀποτυφλοῦν καὶ ἀποκρύπτειν, οὔτε πλοῦ σημεῖα καὶ ὁδοῦ διαφθείρειν χρησαμένους, ἀλλ' ἐᾶν καὶ ἀπολείπειν τὰ χρήσιμα τοῖς δεησομένοις μεθ' ἡμᾶς. *Nam neque alimenta nobis fas est perdere, ubi ipsi plus satis habemus; neque fontem, postquam inde quantum libet potaverimus, obturare aut occultare; neque signa navigationis aut itineris abolere, quæ nobis usui fuerint.*

XII. Sic flumen, qua flumen dicitur, proprium est populi cujus intra fines fluit, vel ejus cujus in ditione est populus: atque ei licet molem in flumen injicere: quæ in flumine nascuntur ejus sunt. At idem flumen, qua aqua profluens vocatur, commune mansit, nimirum ut bibi hauririque possit.

L. Quadam, D. de rer. divis.

Quis vetet apposito lumen de lumine sumi;
Atque cavum vastas in mare servet aquas?

inquit Ovidius: apud quem & Lycios Latona sic alloquitur:

Quid probibetis aquas? usus communis aquarum est:

ubi & undas vocat munera publica, id est hominibus communia, vocis publicæ acceptione minus propria: quo sensu res quædam publicæ juris gentium dicuntur. Virgilius undam eodem sensu dixit cunctis patentem.

XIII. 1. Sic & terræ, & flumina, & siqua pars maris in proprietatem populi alicujus venit, patere debet his qui transitu opus habent ad causas justas; puta, quia suis finibus expulsi quærunt terras vacuas, aut quia commercium expetunt cum gente seposita, aut etiam quia quod suum est justo bello petunt. Ratio hic eadem quæ supra, quia dominium introduci potuit cum receptione talis * usus qui prodest his, illis non nocet: ideoque dominii auctores id potius censendi sunt voluisse.

Bal. III. cons. 293.

Num. XX. & XXI. 2. Exemplum habemus insigne in Mosis historia, qui cum transeundum haberet per alienos fines, primum Idumæo, deinde Emoræo has tulit leges, iturum se via regia, nec deflexurum ad possessiones privatas; si qua re ipsorum haberet opus, justum pretium eis persoluturum. Quæ conditiones cum repudiarentur, * justum eo nomi-

1. *Usus qui prodest his; illis non nocet*] Servius ad VII Æneidos: *litusque rogamus innocuum. cujus vindicatio*, ait, *nulli possit nocere.*

2. *Justum eo nomine bellum*] *Justa bella gerebantur à filiis Israël contra Amorræos*, ait indicato hic loco Augustinus. Sic Amyntorem Orchomeni regem ob negatum transitum interfecit Hercules, notante id Apollodoro. Græci Josephum bello petiere, quod eos per fines suos transire passus non esset: notat Scholiastes ad Horatii carmen in Canidiam. Adde legem Longobardicam lib. II, tit. XIV, c. 2.

3. Agesi-

nomine bellum intulit Emorræo. *Innoxius enim transitus denegabatur*, inquit Augustinus, *qui jure humanæ societatis æquissimo patere debebat*. Lib. qu. IV. super Num. ad cap. 20.

3. Græci qui cum Clearcho: *πορευόμεθα δ' ἂν οἴκαδε· εἴ τις ἡμᾶς μὴ λυποίη, ἀδικοῦντα μέν τοι πειρασόμεθα σὺν τοῖς θεοῖς ἀμύνασθαι. Domum ibimus, si nemo molestus sit: si quis injuriam faciat, eum Deorum ope arcere conabimur.* Nec multo aliter * Agesilaus, cum ex Asia rediens ad Troadem venisset, interrogavit, ut amicum se an ut hostem transire vellent: Et * Lysander Bœotios, rectis se hastis transire vellent, an inclinatis. Batavi apud Tacitum Bonnensibus nuntiant: *Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin arma occurrant, ferro viam inventuros.* Cimon quondam Lacedæmoniis suppetias laturus per agrum Corinthium traduxerat copias; reprehensus à Corinthiis quod non prius civitatem compellasset: nam & qui fores alienas pulset, non intrare nisi domini permissu: *At vos*, inquit, *Cleonæorum & Megarensium fores non pulsastis, sed perfregistis, censentes omnia patere debere plus valentibus.* Media sententia vera est, * postulandum prius transitum: sed si negetur, vindicari posse. * Ita Agesilaus ex Asia rediens cum à rege Macedonum transitum postulasset, atque is consultaturum se dixisset: *Consultet*, inquit: *nos interea transibimus.*

Plut. Apo. Hist. IV. Plut. Cimo.

4. Neque recte excipiet aliquis metuere se multitudinem transeuntium. Jus enim meum metu tuo non tollitur: eoque minus, quia sunt rationes cavendi, ut si divisis manibus transmittantur copiæ, * si inermes, quod Agrippinenses Germanis dicebant: quem morem

Tac. 14. historiar. Lib. VIII.

3. *Agesilaus*] Vide etiam in ejus vita hac de re Plutarchum.

Lysander] Et in hujus vita eundem.

Postulandum prius transitum] Aristophanes Avibus:

εἶθ' ὥσπερ ἡμεῖς ἢν βουλώμεθα,
Πυθῶδε Βοιωτοὺς δίοδον αἰτούμεθα.
Ut nos, cum nobis Delphos sumendum est iter,
Prius Bœotos transitum deposcimus.

ubi Scholiastes: *τότε μόνον δίοδον ζητοῦσιν, ὅταν στράτευμα διάγῃ. tunc demum iter poscitur, ubi exercitus traducitur.* Veneti & Germanis & Gallis de Marano certantibus iter præbuere; Paruta XI. Iidem Germanis conquerentibus de transitu hostibus dato ostendunt id nisi armis impediri non potuisse, quibus uti non mos sibi nisi in hostes manifestos, eodem libro. Sic & Pontifex se excusat, libro ejusdem XII.

Ita Agesilaus ex Asia rediens à rege Macedonum] Etiam hac de re Plutarchum in ejus vita inspice.

4. *Si inermes*] Exemplum in excerpto legationum XI: apud Bembum VII historiæ Italicæ. Vide & notabilia pacta de transitu inter Fredericum Barbarossam & Isacium Angelum apud Nicetam libro II de vita ejusdem Isacii aliquot locis. in Imperio Germanico transitum postulans de damno resarciendo cavet; vide & Crantzium Saxonicorum X, & Mendosam in Belgicis. Cæsar Helvetiis iter per Provinciam noluit concedere, quod homines iniquo animo existimabat non temperaturos ab injuriis & maleficio; de Bello Gallico lib. I.

I 3 Si

rem antiquitus in Eleorum regione observatum notavit Strabo: si impensa transeuntis, is qui transitum concedit sibi præsidia idonea conducat: * si obsides dentur, quod à Demetrio Seleucus postulabat, ut eum intra sui imperii fines subsistere sineret. Sic etiam metus ab eo in quem bellum justum movet is qui transit, ad negandum transitum non valet. Neque magis admittendum si dicas, & aliò posse transiri: tantundem enim quivis diceret, atque eo modo jus transeundi plane interimeretur: sed satis est si sine dolo malo transitus postuletur qua proximum ac commodissimum est. Plane si injustum moveat bellum qui transire vult, * si hostes meos secum ducat, negare transitum potero: nam & in suo ipsius solo ei occurrere atque iter impedire fas esset.

5. Neque vero personis tantum, sed & mercibus transitus debetur. Nam quominus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est: id enim permitti interest societatis humanæ; nec cuiquam damno id est: nam etiam si cui lucrum speratum sed non debitum decedat, id damni vice reputari non debet. Testimoniis quæ ad hanc rem produximus alibi, addemus unum * ex Philone: πᾶσαι δὲ θάλατται φορτηγοῖς ὁλκάσιν ἀκινδύνως διαπλέονται, καὶ τὰς ἀντιδόσεις ἀλλήλαις ἀγαθῶν ἀντεκτίνουσιν αἱ χῶραι κοινωνίας ἱμέρῳ. τὰ μὲν ἐνδέοντα λαμβάνουσαι, ὧν δ' ἄγουσι περιουσίαν ἀντεκπέμπουσαι. φθόνος γὰρ οὐδέποτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκράτησεν. ἀλλ' οὐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποτομάς. *Mare omne navibus onerariis tuto satis navigatur*, * *eo commercio quod*

Si obsides dentur] exemplum habes Procopii Persicorum II.

Si hostes meos secum ducat] Hoc dicebant Franci, qui in Venetia erant, Narseti Langobardos secum ducenti; Gotthicorum IV. Alia negati itineris exempla habes apud Bembum libro VII Italicorum, apud Parutam libro historiæ Venetæ V & VI.

5. *Ex Philone*] in legatione ad Cajum.

Eo commercio quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit] Apud Florum est libro III: *sublatis commerciis, rupto fœdere generis humani.* Servius ad Eclogam IV: *navigatio ex mercimonii ratione descendit.* idem, ad Georgicon I, *significat, necessitate quærendarum rerum homines navigandi peritiam ac studium repperisse. commune bonum erat patere commercium maris.* Ambrosius in opere de creatione: *Bonum mare tanquam hospitium fluviorum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur*, quæ ex Basilio surrata Hexemeri IV. Mare forum mundi, insulas stationes in mari eleganter dixit de Providentia II Theodoretus. Adjungam his Chrysostomi ad Stelechium verba: τί ἄν τις εἴποι τὴν πρὸς τὰς ἐπιμιξίας εὐκολίαν γενομένην ἡμῖν; ἵνα γὰρ μὴ τῆς ὁδοιπορίας τὸ μῆκος ἀποτρεπτικὸν γένοιτο τῆς συνουσίας τῆς πρὸς ἀλλήλους, ἐπιτομωτέραν ὁδὸν τὴν θάλατταν ἀνῆκε πανταχοῦ τῆς γῆς ὁ Θεός. ἵνα ὥσπερ οἶκον ἕνα, τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες, οὕτω θαμινὰ πρὸς ἀλλήλους βαδίζωμεν, καὶ τὸ παρ' ἑαυτοῦ ἕκαστος τῷ πλησίον μεταδιδοὺς εὐκόλως ἀντιλαμβάνῃ τὰ παρ' ἐκείνου. καὶ μικρὸν τῆς γῆς μέρος κατέχων ὥσπερ ἁπάσης κύριος ὤν, τῶν πανταχοῦ γενομένων

quod ex naturalis societatis desiderio inter nationes intercedit, dum mutuo aliarum copia aliarum inopiæ succurrit. Nam invidia nunquam aut orbem universum, aut magnas ejus partes invasit. Alterum ex Plutarcho qui de mari sic loquitur: ἄγριον ὄντα καὶ ἀσύμβολον τὸν βίον τοῦτο τὸ στοιχεῖον συνῆψε καὶ τέλειον ἐποίησε, διορθούμενον ταῖς παρ' ἀλλήλων ἐπικουρίαις, καὶ ἀντιδόσεσι κοινωνίαν ἐργαζόμενον καὶ φιλίαν: *Vitam nostram, feram alioqui & commerciorum exsortem, hoc elementum sociavit atque perfecit, supplens quod deerat ope mutua, & permutatione rerum societatem amicitiamque concilians.* Quicum convenit Libanii illud: οὐ μὲν τοῖς πᾶσί γε πάντα ἔνειμεν μέρεσιν, ἀλλὰ διῄρει τὰ δῶρα κατὰ τὰς χώρας εἰς κοινωνίαν τοὺς ἀνθρώπους ἄγων τῇ παρ' ἀλλήλων χρείᾳ. καὶ φαίνει δὴ τὰς ἐμπορίας, ὅπως τὰ παρ' ἐνίοις φυόμενα, κοινὴν εἰς ἅπαντας ἐνέσχη τὴν ἀπόλαυσιν. *Deus non omnia omnibus terræ partibus concessit, sed per regiones dona sua distribuit, quo homines alii aliorum indigentes ope societatem colerent. Itaque mercaturam excitavit, ut quæ usquam nata sunt iis communiter frui omnes possent.* Euripides quo Supplicibus Thesea inducens loquentem, his quæ humana ratio in commune bonum reperit navigationem annumerat, his verbis:

> πόντου τε ναυστολήμαθ' ὡς διαλλαγὰς
> ἔχοιμεν ἀλλήλοισιν ὧν πένοιτο γῆ.
> *Et cuique terræ quæ suum ingenium negat,*
> ***Supplere ratium pelagiis discursibus.***

Apud Florum est: ***Sublatis commerciis, rupto fœdere generis humani.*** *Lib. III.*

XIV. 1. Sed quæritur, an ita transeuntibus mercibus, terra, aut amne, aut parte maris quæ terræ accessio dici possit, vectigalia imponi possint ab eo qui in terra imperium habet. Certe quæcunque onera ad illas merces nullum habent respectum, ea mercibus istis imponi nulla æquitas patitur. Sic nec capitatio, civibus imposita

τοιοῦτον ἀπόλαυσιν καλῶν. καὶ νῦν ἔξεστι καθάπερ ἐπὶ τραπέζης πλουσίας, ἕκαστον τῷ δαιτυμόνι τὸ παρατιθέμενον αὐτῷ δόντα τὸ πόῤῥωθεν κατακείμενον, τὸ παρακείμενον ἀντιλαβεῖν, τὴν χεῖρα μόνον ἐκτείναντα. *Quomodo autem satis digne quis explicet facilitatem ad mutua commercia nobis datam? Ne enim itineris longitudo impedimentum aliorum ad alios commeatibus adferret, breviorem viam, mare scilicet, ubique terrarum disposuit Deus. ut mundum tanquam unam domum communiter inhabitantes crebro nos invicem viseremus, & apud se nata quisque alteri communicans vicissim commode acciperet res apud illum abundantes, ac sic exiguam tenens terræ partem, ita tanquam si teneret universam, frueretur ejus quæ ubivis sunt bonis. Licet itaque nunc tanquam in communi mensa convivarum unicuique ea quæ sibi apposita dare alteri longius accumbenti, ac contra quæ apud ipsum sunt accipere manu tantum extensa.*

sita ad sustentanda reipublicæ onera, ab exteris transeuntibus exigi potest.

2. Sed si aut ad præstandam securitatem mercibus, aut inter cætera etiam ob hoc onera sustinentur, ad ea compensanda vectigal aliquod imponi mercibus potest, dum modus causæ non excedatur. * Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis. Sic vectigal equorum & neti quæ isthmum Syriacum transibant accepit rex Solomo. De thure Plinius: *Evehi non potest, nisi per Gebanitas. * Itaque & horum regi penditur vectigal.* Sic ditati Massilienses ex fossa quam ex Rhodano in mari Marius duxerat, πραττόμενοι τοὺς ἀναπλέοντας καὶ τοὺς καταγομένους: * *vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent*, ut Strabo narrat libro quarto. Idem libro octavo nos docet, Corinthios ab antiquissimis usque temporibus vectigal percepisse, de mercibus, quæ ad vitandum Maleæ flexum, terra de mare in mari transferebantur. Sic pro Rheni transitu pretium accipiebant Romani. *Etiam in pontibus pro transitu datur*, inquit Seneca. Et de fluminum transitu pleni sunt Jurisconsultorum libri.

3. Sed frequens est ut æquus modus non servetur, cujus rei Phylarchos Arabum incusat † Strabo, hoc addito: χαλεπὸν γὰρ ἐν τοῖς πονηροῖς καὶ τοῖς αὐθάδεσι κοινὸν ἀφορισθῆναι μέτρον τὸ τῷ ἐμπόρῳ λυσιτελές. *Difficile enim est ut inter validos & feroces definiatur modus mercatori non gravis.*

XV. 1. Morari quoque aliquantisper prætervehentibus aut prætereuntibus, valetudinis, aut alia qua justa de causa, licere debet. nam est & hoc inter utilitates innoxias. * Itaque Ilioneus apud Virgilium, cum Trojani in terra Africa consistere vetarentur, Deos judices audet invocare; & probata Græcis querela Megarensium adversus Athenienses, qui eos portubus suis arcebant, παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια, *contra jus commune*, ut Plutarchus loquitur: ita ut Lacedæmoniis nulla belli causa justior visa fuerit.

2. Cui & hoc consequens est, ut tugurium momentaneum ponere liceat, puta in littore, etiamsi littus à populo occupatum conceda-

1 Reg. x, 28. xii, 14. Tac. hist iv. Chop. d. Do. lib. 1. tit. 9. Perg. l. 1. de jure Fisci, c. 1. n. 22. Ang. cons. 197. Zabar. cons. 38. Firm. intra de gabell. † Lib. xvi. Vict. de Indis rel. 2. n. 1. Pericle. Diod. l. xii. Thuc. 1.

2. *Inde enim pendet justitia, ut tributi ita & vectigalis*] Vide legem Langobardicam libro in titulo xxxi, c. xxxiii. & epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inter capitula legitur Caroli Calvi cap. 14.

Itaque & horum regi penditur vectigal] simile apud Leonem Afrum non longe ab initio.

Vectigal exigentes ab iis qui navibus ascenderent aut descenderent] Huc alludens Aristophanes in Avibus vult interstrui aërem ut dii cogantur de victimarum nidore vectigal pendere.

1. *Itaque Ilioneus*] Servius ad eum locum: *Occupantis enim est possessio littoris. unde ostenduntur crudeles qui etiam à communibus prohibeant.* Laomedon ab Hercule occisus quod eum Trojæ portu pelleret, Servio ibidem narrante.

Ut Ser-

damus. nam quod decretum Prætoris adhibendum dixit Pompo-
nius, ut in littore publico vel mari exstruere quid liceat, ad perma-
nentia ædificia pertinet: quo & illud Poëtæ:

Contracta pisces æquora sentiunt
Iactis in altum molibus.

XVI. Sed & perpetua habitatio his, qui sedibus suis expulsi re-
ceptum quærunt, deneganda non est externis, dum & imperium
quod constitutum est subeant, & quæ alia ad vitandas seditiones sunt
necessaria. quam æquitatem recte oservavit divinus Poëta, cum
Æneam inducit has ferentem conditiones: [illegible]

socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer.

Et apud Halicarnassensem Latinus ipse æquam esse dicit Æneæ cau- *Lib. I.*
sam, si sedium inopia compulsus eo advenisset. Barbarorum est ho- *Lib. XVII.*
spites pellere, ait ex Eratosthene Strabo: nec probati hac in parte
Spartiani. Ambrosio quoque judice illi qui peregrinos urbe prohi- *De Officiis*
bent nequaquam probandi. Sic Æoles Colophonios, Rhodii Phor- *III. c. 7.*
bantem ejusque socios, Cares Melios, Lacedæmonii Minyas, Cu- *Herod. l. I.*
mæi alios ad se adventantes exceperunt. At de iisdem Minyis re- *& IV.*
cte Herodotus, cum recepti partem imperii poscerent, ait eos *Pauſ. l.*
ἐξυβρίσαι καὶ ποιῆσαι οὐχ' ὅσια, *injuriosos fuisse & fecisse quæ fa-* *VII. Oros.*
cere fas non erat: beneficium ab illis in injuriam versum dixit Vale- *VII. Diod.*
rius Maximus. *lib. V.*
Lib. IV.

XVII. Sed & si quid intra territorium populi est deserti ac ste- *c. 6.*
rilis soli, id quoque advenis postulantibus concedendum est, aut
etiam ab illis recte occupatur, quia occupatum censeri non debet
quod non excolitur, nisi imperium quod attinet, quod populo
veteri salvum manet. Trojanis data à Latinis Aboriginibus jugera *Ad XI.*
duri atque asperrimi agri septingenta, * ut Servius notat. Apud *Æneidos.*
Dionem Prusæensem oratione VII legimus: οὐδὲν ἀδικοῦσιν οἱ τὴν
ἀργὸν τῆς χώρας ἐργαζόμενοι: *nihil peccant qui partem terræ incultam*
colunt. Clamabant olim Ansibarii, *sicut cœlum Diis, ita terras ge-* *Tacit. Ann.*
neri mortalium datas, quæque sint vacuæ eas publicas esse: Solem, *XIII.*
quin etiam & sidera respicientes, quasi coram interrogabant, vellentne
contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum
ereptores. Sed male dicta hæc generalia rei præsenti aptabant. nam
terræ illæ non omnino erant vacuæ, sed pascendis pecoribus & ar-
mentis militum serviebant: quæ justa Romanis negandi causa. Nec
minus juste jam olim Romani ex Gallis Senonibus quærebant; *Liv. lib. V.*
quod jus esset agrum à possessoribus petere, aut minari arma?

XVIII. Post jus commune ad res, sequitur jus commune ad
actus: quod datur aut simpliciter, aut ex suppositione. Simpliciter
datur hoc jus ad actus tales, quibus ea comparantur sine quibus vita
com-

Ut Servius notat] ex Catone, Sisenna, aliisque veterum.

commode duci nequit. Non enim par hic necessitas requiritur ut in re aliena arripienda: quia hic non agitur de eo quod fiat domino invito, sed de modo acquirendi dominis volentibus: tantum ne id aut lege lata, aut conspiratione impedire liceat. Est enim tale impedimentum naturæ societatis contrarium in his quas dixi rebus. Hoc est quod Ambrosius vocat, * *separare à commerciis communis parentis, fusos omnibus partus negare, consortia vivendi averruncare.* Nam de supervacuis & mere voluptariis non agimus, sed de his quæ vita desiderat, puta alimentis, vestimentis, medicamentis.

De Officiis III. c. 7.

Covarr. Var. res. lib. I. c. 14. ibi. Tertio.

XIX. Ad hæc igitur æquo pretio comparanda jus esse omnibus hominibus asseveramus: demto, si à quibus petitur ipsi ejus rei indigeant: * quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur. Et tamen ne in tali quidem necessitate expelli posse admissos semel peregrinos, sed commune malum communiter tolerandum, ostendit indicato jam loco Ambrosius.

Molina disputat. 105. Ægi. Reg. de act. supernat. disp. 31. du. 2. n. 52.

XX. Ad sua autem vendenda non æquum jus est, nam cuilibet liberum est statuere quid velit acquirere aut non. Ita vinum & alias merces exoticas olim non recipiebant Belgæ. Et de Arabibus Nabatæis Strabo, a εἰσαγώγιμα δ' ἐστὶ τὰ δ' οὐ παντελῶς. * *importare merces quasdam licet, quasdam non item.*

Cæs. I. bell. Gall.

a Lib. XVI.

XXI. 1. In hoc jure, quod diximus, inesse censemus etiam libertatem matrimonia ambiendi & contrahendi apud vicinas gentes, puta, si virorum populus aliunde expulsus alio advenerit. nam sine femina ætatem agere etsi humanæ naturæ non omnino repugnat, repugnat tamen naturæ plerorumque hominum. cœlibatus enim non nisi excellentibus animis convenit. Quare facultas comparandi uxores adimi viris non debet. Romulus apud Livium vicinos rogat, ne graventur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Canulejus apud eundem: *Connubium petimus, quod finitimis*

Lib. I.

Separare à commerciis communis parentis] Plutarchus Pericle de Megarensibus: αἰτιώμενοι πάσης μὲν ἀγορᾶς, πάντων δὲ λιμένων, ὧν Ἀθηναῖοι κρατοῦσιν εἴργεσθαι, καὶ ἀπελαύνεσθαι παρὰ τὰ κοινὰ δίκαια. *Dequerebantur omni se mercatu, omni portu quem tenerent Athenienses arceri depellique contra gentium jura.* Seneca epistola LXXXVII, recitato Virgilii loco:

Et quid quæque ferat regio & quid quæque recuset.

Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret: idem Naturalium V, 18: *quid quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis, miscuit?* Vide Anglorum querelas de Hispanis apud Thuanum libro LXXI, in historia anni CIƆ IƆ LXXX.

Quomodo in summa penuria frumenti venditio prohibetur] Cassiodorus I, epistola XXXIV, *Copia frumentorum debet provinciæ primum prodesse cui nascitur.*

Importare merces quasdam licet, quasdam non licet] Vide Crantzium Saxonicorum XI.

Annotata

timis externisque dari solet. Iure belli injuste negatas nuptias juste victor auferret, Augustino judice. *Lib. IV. De civ. Dei l. 11. c. 17.*

2. Leges autem civiles aliquorum populorum, quæ connubia exteris negant, aut ea ratione nituntur, quod temporibus quibus sunt conditæ nulli erant populi quibus non fœminarum copia suppeteret, aut non de quibusvis connubiis agunt, sed de iis quæ justa sunt, hoc est quæ speciales quosdam juris civilis effectus producunt.

XXII. Ex suppositione jus commune est ad actus quos populus aliquis externis promiscuè permittit. Nam tunc si unus populus excludatur, ei fit injuria. Sic, si externis alicubi venari, piscari, aucupari, margaritas legere licet, si ex testamento capere, si res vendere, si etiam extra penuriam feminarum conjugia contrahere, uni populo id negari non potest; nisi delictum præcesserit: qua de caussa Benjaminitis Hebræi cæteri ademerunt connubii facultatem. *Vict. d. rel. 2. n. 2, 3.* *Iud. xx.*

XXIII. Sed de permissis quod diximus, intelligendum est de his quæ permissa sunt tanquam ex vi naturalis libertatis nulla lege sublatæ: non si permissa sint per beneficium, relaxando legem. nam in beneficii negatione nulla est injuria. Atque ita arbitramur conciliari posse quod post Franciscum Victoriam quasi ei contrarius notavit Molina. *Disp. 105.*

XXIV. Quæsitum memini an populo alicui liceat cum alio populo pacisci, ut is populus certi generis fructus, qui alibi non nascuntur, sibi soli vendat. Licere censeo, si is qui emit populus paratus sit aliis vendere æquo pretio. nam aliarum gentium non interest à quo emant quod ad desideria naturæ attinet. Lucrum autem alter alteri prævertere licite potest, maxime si causa subsit, ut si qui id stipulatus est populus alterum populum in suam tutelam receperit, sumptusque eo nomine faciendos habeat. Talis autem coëmtio, eo quo dixi animo facta, juri naturæ non repugnat, quanquam solet interdum ob utilitatem publicam legibus civilibus prohiberi.

CAPUT III.

De acquisitione originaria rerum, ubi de mari & fluminibus.

I. *Originariam acquisitionem fieri per divisionem aut occupationem.*
II. *Rejiciuntur hic alii modi, ut concessio juris incorporalis.*
III. *Item specificatio.*
IV. *Occupatio duplex, ad imperium, ad dominium: quæ distinctio explicatur.*
V. *Occupationem mobilium lege posse anteverti.*
VI. *Quo jure nitatur dominium infantium & amentium.*
VII. *Flumina occupari posse.*

VIII.

VIII. *An & mare.*
IX. *Olim in partibus Romani imperii id non licuisse;*
X. *Naturæ tamen jus non obstare in parte maris quæ terris quasi clausa sit.*
XI. *Quomodo talis occupatio fiat, quamdiu duret.*
XII. *Talem occupationem jus non dare impediendi transitus innoxii.*
XIII. *Imperium in partem maris occupari posse, & quomodo.*
XIV. *Vectigal navigantibus mari ex certis causis imponi posse.*
XV. *De pactionibus quæ populum aliquem ultra certos terminos vetant navigare.*
XVI. *Fluminis cursus mutatus an territorium immutet, cum distinctione explicatur.*
XVII. *Quid sentiendum si alveus plane mutatus sit?*
XVIII. *Flumen interdum totum accedere territorio.*
XIX. *Res derelictas occupanti cedere, nisi populus dominium quoddam generale occupaverit.*

I. Singulari jure aliquid nostrum fit acquisitione originaria aut derivativa. Originaria acquisitio, olim, cum genus humanum coire posset, fieri potuit etiam per divisionem, ut diximus, nunc per occupationem tantum.

II. Dicat forte aliquis, etiam concessione servitutis, constitutione pignoris aliquid originarii acquiri: sed recte expendenti apparebit id jus novum non esse nisi modo. nam virtute ipsa inerat in dominio domini.

III. Paulus Jurisconsultus acquirendi causis & hanc annumerat, quæ maxime videtur naturalis, si quid ipsi ut in rerum natura esset fecimus. Sed cum naturaliter nihil fiat nisi ex materia prius existente, ea si nostra fuerit continuabitur dominium specie introducta: si nullius, ad occupationis genus hæc acquisitio pertinebit: sin aliena, jam naturaliter nobis solis eam non acquiri infra apparebit.

L. Possideri, §. Genera. D. de acq. poss.

IV. 1. De occupatione ergo, quæ post prima illa tempora solus est naturalis, an & originarius modus videndum est nobis. In his autem quæ proprie nullius sunt duo sunt occupabilia, imperium & dominium quatenus ab imperio distinguitur. Seneca ita hæc duo expressit: * *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas.*

Annotata ad Caput III.

1. AD *reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas*] Locus est libro VII de Beneficiis c. IV. sequitur c. V: *Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.* &c. VI: *Cæsar omnia habet: fiscus ejus privata tantum ac sua.* Symmachus X, epist. 54: *Omnia regitis, sed suum cuique servatis.* Philo libro περὶ φυτουργίας: οἱ βασιλεῖς καὶ τ͂ χ͂ τὴν χεῖραν ἁπάντων ὄντες κτημάτων δεσπόται, καὶ ὅσων ἐπικεκλῆσθαι οἱ ἰδιῶται δοκοῦσι, μόνα ταῦτα ἔχειν νομίζονται ἅπερ ἐπιτρόποις καὶ ἐπιμεληταῖς ἐγχειρί-

tas. Dion Prusæensis hoc modo: *ἡ χώρα τῆς πόλεως. ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῆς ἑαυτοῦ. Regio civitatis est: at non eo minus in ea suum quisque possidet.* Imperium duas solet habere materias sibi subjacentes, primariam, personas, quæ materia sola interdum sufficit, ut in exercitu virorum, mulierum, puerorum quærente novas sedes; & secundariam, locum, qui territorium dicitur. *Orat. XXXI.*

2. Quanquam autem plerumque uno actu quæri solent Imperium & dominium, * sunt tamen distincta: ideoque dominium non in cives tantum sed & in extraneos transit, manente penes quem fuit imperio. Siculus libro de conditionibus agrorum: *Auctores assignationis, divisionisque, non sufficientibus agris coloniarum, quos ex vicinis territoriis sumsissent, assignaverunt quidem futuris civibus coloniarum: Sed jurisdictio in agris qui assignati sunt penes eos remansit ex quorum territorio sumpti sunt.* Demosthenes oratione de Haloneso, agros qui eorum sunt quorum est territorium vocat ἰδικτήματα, qui in alieno κτήματα.

V. In loco autem cujus imperium jam occupatum est, jus occupandi res mobiles anteverti posse lege civili supra diximus. Est enim hoc jus ex jure naturæ permittente, non præcipiente, ut liceat semper. Neque enim id requirit humana societas. Quod si quis dicat videri jus gentium esse ut id liceat, respondebo, etiamsi in aliqua parte orbis id communiter ita receptum sit, aut fuerit, non tamen habere vim pacti inter gentes, sed esse jus civile plurium gentium distributum, quod à singulis tolli potest. Et alia multa sunt quæ juris gentium vocant Jurisconsulti, ubi de rerum divisione & acquirendo dominio agitur.

VI. Notandum & hoc, si solum jus naturale spectamus, dominium non dari nisi in eo qui ratione utitur. Sed jus gentium ob utilitatem communem introduxit ut & infantes & furiosi dominia accipere & retinere possent, personam illorum interim quasi sustinente humano genere. Sed nimirum humana jura multa constituere possunt præter naturam: contra naturam nihil. Ideo dominium hoc, quod favore infantium & his similium consensu gentium humanius viventium introductum est, stat intra actum primum, nec ad actum secundum, ut loquuntur scholæ, potest pertingere: id est ad

ἐγχειρίζουσιν, ἀφ' ὧν καὶ τὰς ἐτησίους προσόδους ἐκλέγουσιν. Reges cum sint domini omnium quæ in ipsorum sunt ditione, etiam eorum quæ à privatis possidentur, tamen videntur ea tantum habere quæ procuratoribus & rationalibus suis dispensanda committunt, à quibus annuos recipiunt proventus. Plinius Panegyrico: *tandem imperium principis quam patrimonium majus est.*

2. *Sunt tamen distincta*] itaque & apud Apollodorum videas, tum Arcadiæ tum Atticæ terra divisas, uno retinente πᾶν τὸ κράτος omne imperium.

1. Commu-

ad habendi, non ad per se utendi jus pertinet. Nam alienatio & si qua huic sunt similia, in ipsa sui natura includunt actum utentis ratione voluntatis, quæ in talibus existere non potest. Quo non male referas illud Pauli Apostoli, pupillum quanquam rerum paternarum dominum; dum ejus est ætatis, nihil differre à servis, exercitio dominii scilicet. De mari cœpimus supra aliquid discere, quod nunc absolvendum est.

Gal. IV. 1.

VII. Flumina occupari potuerunt quanquam nec supra nec infra includuntur territorio, sed cum aqua superiori & cum inferiori, aut cum mari cohærent. Sufficit enim quod major pars, id est latera clausa sunt ripis, & quod comparatione terrarum exiguum quid est flumen.

VIII. Ad hoc exemplum videtur & mare occupari potuisse ab eo qui terras ad latus utrumque possideat, etiamsi aut supra pateat ut sinus, aut supra & infra ut fretum, dummodo non ita magna sit pars maris ut non cum terris comparata portio earum videri possit. Et quod uni populo aut Regi licet, idem licere videtur & duobus aut tribus, si pariter mare intersitum occupare voluerint, nam sic flumina quæ duos populos interluunt ab utroque occupata sunt, ac deinde divisa.

IX. 1. Fatendum est in partibus cognitis Romano imperio, à primis temporibus ad Justinianum usque, juris gentium fuisse ne mare à populis occuparetur, etiam quod jus piscandi attinet. Nec audiendi sunt qui existimant, cum in jure Romano mare omnium commune dicitur, commune civium Romanorum intelligi. Nam primum voces ita sunt universales, ut hanc restrictionem non ferant. Nam quod Latine mare omnium commune dicitur, explicat Theophilus, κοινὸν πάντων ἀνθρώπων. a Ulpianus mare omnibus natura patere dixit, & ita omnium esse sicut aër. Celsus, maris communem esse usum omnibus hominibus. Præterea manifeste distinguunt Jurisconsulti publica populi, in quibus & flumina, ab his communibus. Ita in Institutionibus legimus: *b Quædam naturali jure* * *communia sunt omnium, quædam publica: Naturali jure communia sunt omnium hæc, aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Flumina autem omnia & portus publica sunt.* & apud Theophil. φυσικῷ μὲν οὖν δικαίῳ κοινὰ πάντων ἀνθρώπων ἐστὶ ταῦτα, ὁ ἀὴρ, ὕδωρ, τὸ ἀέναον, θάλασσα. Mox: ποταμοὶ δὲ πάντες καὶ λιμένες πουβλικοί εἰσι, τουτέστι τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ.

L. Quadam. D. de rer. divis. Instit. de rer. divis. §. 1.
a L. Vendit. Comm. prad. L. Littore. D. ne quid. in loco publico.
b De rer. divis.
L. Quod in littore. D. de acq. dom. d. l. Littore. D. Ne quid in loco publico.

2. Sed & * de littoribus dixit Neratius non ita esse publica ut quæ

1. *Communia sunt omnium*] Michael Attaliates: κοινὰ δὲ πάντων εἰσὶν, οἷον ὁ ἀὴρ, τὸ ῥέον ὕδωρ, ἡ θάλασσα, ὁ αἰγιαλὸς τῆς θαλάσσης. *quædam sunt omnium, ut aër, ut aqua profluens, ut mare, & litus maris.*

2. *De littoribus*] In Basilicorum Eclogis lib. 1, tit. 1, c. 13. οἱ αἰγιαλοὶ ἐν τῇ πάντων ἐξουσίᾳ εἰσί. *littora in omnium sunt potestate.* vide & libro LIII, tit. VI.

3. *Ex*

quæ in patrimonio sunt populi, sed ut ea quæ primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt, id est, ne populi quidem ullius: cum quo responso pugnare videtur quod Celsus scripsit: *Littora in quæ populus Romanus imperium habet, populi Romani esse arbitror: maris autem usum communem omnibus hominibus.* Sed conciliari videntur ita hæc posse, si dicamus Neratium de littore loqui, quatenus usus ejus navigantibus, aut prætervehentibus est necessarius. Celsum vero quatenus ad utilitatem assumitur, puta ad ædificium permanens: quod à Prætore impetrari solere Pomponius nos docet, ut & jus ædificandi in mari, id est in parte littori proxima, & quæ littori quasi accensetur. *L. Quamvis. D. de acq. dom.*

X. 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen * ex instituto non ex naturali ratione provenit, quod mare eo quo diximus sensu occupatum non est, aut occupari jure non potuit. Nam & flumen publicum est, ut scimus, & tamen jus piscandi in diverticulo fluminis occupari à privato potest. sed & de mari dictum à Paulo est, si maris proprium jus ad aliquem pertineat, Uti possidetis interdictum ei competere; quoniam ad privatam jam causam pertinet non ad publicam hæc res, utpote cum de jure fruendi agatur, quod ex privata causa contingit, non ex publica: ubi haud dubie * de exigua agit maris portione, quæ in fundum privatum admittitur: quod * à Lucullo & *L. Si quisquam. D. de divers. temp. præscr.* *L. Sane. D. de injuriis.*

1. *Ex instituto*] quo ipso instituto usi & Angli contra Danos. vide optimum Camdenum in regno Elisabethæ anno cIↃ IↃC.

De exigua agit maris portione quæ in fundum privatum admittitur] Sallustius: *à privatis compluribus subversos montes, maria constructa.*
Horatius Lyricorum libro II, carmine XVIII:

marisque Bajis obstrepentis urges
Summovere littora:

& libro III, carmine I:

Contracta pisces æquora sentiunt
Jactis in altum molibus.

Vellejus Paterculus: *Injectas moles mari & receptum suffossis montibus mare.* Seneca in excerptis controversiarum lib. V, controv. V: *Maria submoventur projectis molibus.* Plinius de terra lib. II, c. XXXIII: *Ut freta admittamus, eroditur aquis.* stagna stupenda admisso mari dixit Lampridius Severo. Cassiodorus IX, c. VI: *Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt, quantis in visceribus æquoris terra promota est?* Tibullus:

Claudit & indomitum moles mare,
lentus ut intra
Negligat hibernas piscis abesse minas.

De talibus piscinis maritimis agit Plinius libro XXXI, cap. VI. Columella rei rusticæ libro VIII, c. XVI, & XVII, ubi hoc inter alia, *lautitias locupletum maria ipsa Neptunumque clausisse.* Similia habet Ambrosius Hexaemero V, c. X. & de Nabuthe cap. III. & Martialis aliquot locis.

A Lucullo] Varro de eo: *Ad Neapolim L. Lucullus, posteaquam perfodisset montem, & maritima flumina immisisset in piscinas, quæ reciproce fluerent, ipse Neptuno non cederet eo piscatu.* Plutarchus ejus vita: καὶ προχὰς θαλάσσης καὶ διαδρομὰς ἰχθυοφόρους τοῖς οἰκητηρίοις περιελίσσοντος καὶ διαίτας ἐναλίους κτίζοντος. *cum ipse maris alveos & plenos piscibus euripos*

L. IX. 1. L. injuriarum, circa finem. D. de injuriis.

cullo & aliis factum legimus. Valerius Maximus de C. Sergio Orata: *Peculiaria sibi maria excogitavit, æstuariis intercipiendo fluctus.* Sed idem postea contra veterum Jurisconsultorum responsa ad * πρόθυρα, id est vestibula in Bosphoro Thracico produxit Leo Imperator, ut ea quoque septis quibusdam quas ἐποχὰς vocabant, includi, & privatim vindicari possent.

2. Quod si privatorum fundis aliquid maris potest accedere, quatenus inclusum nempe est, & ita exiguum ut fundi portio censeri possit, nec quo minus id fiat repugnat jus naturæ; quidni & portio maris inclusa littoribus ejus fiat populi, eorumve populorum, cujus quorumve sunt littora, dum ea pars maris ad territorium comparati non major sit quam diverticulum maris comparatum ad magnitudinem fundi privati? Nec obstare quod mare non undique includatur, exemplo fluminis, intelligi potest, & exemplo maris ad villam admissi.

3. Sed multa, quæ natura permittit, jus gentium ex communi quodam consensu potuit prohibere. Quare quibus in locis tale jus gentium viguit, neque communi consensu sublatum est, maris portio quamvis exigua, & maxima sui parte inclusa littoribus, in jus proprium populi alicujus non concedet.

XI. Verum notandum etiam, si quibus in locis jus illud gentium de mari receptum non esset, aut sublatum, tamen ex eo solo quod terras populus occuparit, mare occupatum colligi non posse: nec animi actum sufficere, sed actu externo esse opus unde occupatio possit intelligi. Deinde vero si deseratur possessio ex occupatione nata, jam mare redire ad veterem naturam, id est ad usum communem: quod de inædificato littore respondit Papinianus, & de piscatione in fluminis diverticulo.

L. præscriptio. D. de usur.

XII. Illud certum est, etiam qui mare occupaverit navigationem impedire non posse inermem & innoxiam, quando nec per terram talis transitus prohiberi potest, qui & minus esse solet necessarius & magis noxius.

Thucydid. lib. VII.

XIII. 1. Ut autem solum * imperium in maris partem sine alia pro-

euripos villis suis circumdaret, inque ipso mari cœnacula fabricaret. Plinius libro IX, c. LIV: *Lucullus exciso monte juxta Neapolim, majore impendio quam villam ædificaverat, euripum & maria admisit. Qua de causa Magnus Pompejus Xerxem togatum eum appellabat.*

πρόθυρα] vide Leonis novellas LVII, CII, CIII, CIV. Attaliatem pragmaticorum tit. XCV. Harmenopulum lib. II, tit. I. §. περὶ προθύρων. Vide & summum virum Jacobum Cujacium Observat. XIV, 1.

1. *Imperium in maris partem*] Philo de regibus: καὶ τὰ ἄπειρα πελάγη καὶ μεγέθει πλάτη προσεκτήσαντο: *etiam maria numero infinita, immensa magnitudine, ad terras adjecere.* Lycophron:

> γῆς καὶ θαλάσσης σκῆπτρα καὶ μοναρχίαν.
>
> *Terræ marisque sceptra, regnorumque opes.*

Virgi-

Virgilius:

Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.

Julius Firmicus: *maris ac terræ dominia possidentes.* Nonnus:

βερόη κράτ☉ εἶχε θαλάσσης,

Beroe pelagus ditione tenebat.

Termini regnorum Sueciæ in medio freti Oresund; Johannes Magnus in Archiepiscopis Upsalensibus cap. XV. De Tyro Curtius: *Mare non vicinum modo, sed quecunque classes ejus adierunt ditionis suæ fecit.* Unde Proverbium *Tyria maria* apud Festum. Isocrates de Lacedæmoniis & Atheniensibus: *συνέβη ἑκατέραν κυρίαν γενέσθαι τῆς τε γῆς καὶ θαλάττης ἣν ἐπιτηδεῖν κεκτῆσθαι, ὑπηκόους ἔχειν τὰς πλείστας τῶν πόλεων. Sic evenit, ut civitas utraque terram adipisceretur eam quæ mari ob ipsis possesso adjaceret, plurimasque urbes haberet sibi obsequentes.* Demosthenes de Lacedæmoniis in Philippica II: *θαλάσσης ἦρχον καὶ γῆς ἁπάσης. Et mare omne & terras tenebant.* Scriptor vitæ Timothei: *quo facto Lacedæmonii de diuturna contentione destiterunt, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concesserunt.* Scriptor orationis de Haloneso, quæ est inter Demosthenica, de Philippo loquens Macedone: *οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ἀξιοῖ ὑφ' ἡμῶν εἰς τὴν θάλασσαν κατασταθῆναι, καὶ ὁμολογῆσαι ἡμᾶς ὡς ἐκ ἄνδ Φιλίππε οὐδὲ τὴν ἐν τῇ θαλάσσῃ φυλακὴν δυνατοί ἐσμεν φυλάττειν. Nihil ille quærit aliud, quam à nobis in possessione constitui maris, & à nobis confessionem exprimere, nos absque ipso nec maris custodiam posse retinere.* Julianus Imperator de Alexandro, molitum eum esse bellum hoc animo: *ὅπως γῆς τε ἁπάσης καὶ θαλάττης κύριος γένοιτο, ut terræ marisque totius dominus fieret.* Hujus successor Antiochus Epiphanes apud Gorioniden: *Nonne terra & mare mea sunt?* De alio ejusdem successore Ptolemæo Theocritus:

πολλᾶς δὲ κρατεῖ γαίας, πολλᾶς δὲ θαλάσσας,

Lateque imperitat terris, lateque profundo.

Item:

θάλασσα δὲ πᾶσα καὶ αἶα,

καὶ ποταμοὶ κελάδοντες ἀνάσσονται Πτολεμαίῳ.

omnis tellusque fretumque

Altisonique amnes sub rege jacent Ptolemæo.

Tempus est ad Romanos veniamus. Scipioni majori sic Annibal in Livio: *Carthaginenses inclusi Africæ littoribus, vos, quando Diis ita placuit, externa etiam terra marique videamus regere imperia.* De minore Scipione Claudianus:

patriis primo cum manibus ultor

Subderet Hispanum legibus Oceanum.

Itaque Mare internum passim suum vocant Romani, Sallustius, Florus, Mela, alii. Sed plus adjicit Dionysius Halicarnassensis: *πάσης κρατεῖ θαλάσσης ὁ μόνον τῆς ἐντὸς Ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδ☉ ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδύνατός ἐστι: Populus Romanus omni mari imperat, non modo ei quod intra columnas est Herculis, sed & Oceani, in quantum navigatur.* De iisdem Dion Cassius: *πάσης σχεδὸν βασιλεύοντες γῆς καὶ θαλάσσης. omni ferme imperant terræ marique.* Appianus in præfatione describens Romani Imperii magnitudinem, sub eo ponit mare Euxinum, Propontidem, Hellespontum, Ægæum, Pamphylium, & Ægyptium mare. Pompejo datum imperium in omne id mare quod intra Herculeas est columnas; ita Plutarchus & Appianus. Philo in Flaccum: *ἀφ' οὗ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Σεβαστὸς οἶκ☉ ἀνήψατο γῆς καὶ θαλάσσης. ex quo Cæsarum domus terræ marisque imperium adepta est.* de Augusto Ovidius:

pontus quoque serviet illi.

Boßius tit. de aquis. n. 36. allegans Bal. Cepsoll. & alios. Vide l. Unicam, C. de classicis. lib. XI.

a Thucyd. lib. IV.

proprietate occupetur, facilius potuit procedere: neque arbitror jus illud gentium de quo diximus obstare. Argivi olim cum Atheniensibus expostularunt, quod suo mari Spartanos Argivorum hostes transire sivissent: quasi violato fœdere, quo cautum erat ne alter populus hostes alterius sineret ire διὰ τῆς ἑαυτῶν, *per sui imperii loca*. a Et in induciis annalibus belli Peloponnesiaci permittitur Megarensibus navigare mari quod ad ipsorum sociorumque terram pertineat, τῇ θαλάσσῃ ὅσα κατὰ τὴν ἑαυτῶν καὶ κατὰ τὴν ξυμμαχίαν. Sic θάλασσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων πᾶσαν, mare omne quod Romani est imperii, dixit Dion Cassius libro XLII. Themistius de Romano Imperatore: τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ὑπήκοον ἔχων, *habens sibi subditam terram & mare.* Oppianus ad Imperatorem:

> σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
> εἱλεῖται.
> *tuis etenim sub legibus æquor*
> *Volvitur.*

Et Dion Prusæensis, in altera ad Tarsenses, multa ei civitati ab Augusto ait concessa, inter alia ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ, τῆς θαλάττης τῆς κατ' αὐτήν, *jus in amnem Cydnum & proximam maris partem:* Et apud Virgilium legimus:

Qui

Inscriptio in ejus honorem: *Orbe terra & mari pacato Augustus Janum Quirinum terræ marique pace parta ter clausit*, teste Suetonio: qui de eodem; *Classem Miseni & alteram Ravennæ ad tutelam Superi & inferi maris collocavit.* Ad Tiberium Valerius Maximus: *penes te hominum Deorumque consensus maris & terræ regimen esse voluit.* de eodem Philo: γῆς καὶ θαλάσσης ἀνηφάμενον, κατὰ κράτος, *qui imperio terram ac mare complectebatur.* Idem de Cajo Tiberii successore: Γάιον μετὰ τὴν Τιβερίου τελευτὴν παρειληφότα τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάττης. *Cajum qui post mortem Tiberii imperium omne terræ marisque susceperit:* Vespasianum Josephus vocat, δεσπότην καὶ γῆς καὶ θαλάσσης, *terræ marisque dominum:* idem jus Antonio multis in locis Aristides tribuit. Procopius Imperatoris statuas effictas narrat orbem tenentes, ὅτι γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλασσα δεδούλωται, *quod ei subjecta esset terra, & mare.* Nicetas Patricius Adriatici littoris servator in literis Ludovici II. Constantinus monomachus in historia dicitur γῆς καὶ θαλάσσης κύριος καὶ δεσπότης, *terræ marisque Imperator ac dominus.* Et inter themata, id est provincias Romani Imperii, ponitur mare Ægæum. Francos mari ad Massiliam & circum imperasse narrat Procopius Gotthicorum III. De jure Venetæ reipublicæ vide Parutam libro VII. & specialem historiam de Uscochis. Addi his possunt Jurisconsulti recentiores ad c. ubi periculum de Electis in VI. Bartolus, Angelus, Felinus in c. ad liberandum in principio: de Judiciis. Baldus ad titulum Digestorum de rerum divisionibus col. 2. Afflictus in tit. quæ sint regalia. Cacheranus decisione Pedemontana 155, num. 4. ubi ex Baldo dicit totum mundum hoc jure uti. Albericus Gentilis Advocationis Hispanicæ I. 8.

Vectigal

Qui mare, qui terras omni ditione tenerent.

Apud Gellium: *Fluminum quæ in mare qua imperium Romanum est fluunt.* Notat Strabo Massilienses multa cepisse spolia cum præliis navalibus vicissent τοὺς ἀμφισβητοῦντας τῆς θαλάσσης ἀδίκως, *eos qui injuste de mari controversiam moverent.* Idem Sinopen ait imperitasse mari in Cyaneas. *Lib. IV.* *Lib. XII.*

2. Videtur autem imperium in maris portionem eadem ratione acquiri qua imperia alia, id est, ut supra diximus, ratione personarum & ratione territorii. Ratione personarum, ut si classis, qui maritimus est exercitus, aliquo in loco maris se habeat: ratione territorii, quatenus ex terra cogi possunt qui in proxima maris parte versantur, nec minus quam si in ipsa terra reperirentur.

XIV. Quare nec contra jus naturæ aut gentium faciet, qui recepto in se onere tuendæ navigationis juvandæque per ignes nocturnos & brevium signa, * vectigal æquum imposuerit navigantibus, quale fuit Romanum vectigal Erythræum, ob sumtus exercitus maritimi adversus piraticas excursiones: & * quod in ponto Byzantini exigebant διαγώγιον, & quod jam olim Athenienses occupata Chrysopoli exegerant in ponto eodem, memorante utrumque Polybio: & quod ex Hellesponto olim Athenienses eosdem exegisse ostendit * Demosthenes in Leptinen, suo autem tempore Romanos Imperatores in arcana historia memorat Procopius. *Plin. l. XIX. 4. Strabo lib. XVII.*

XV. 1. Inveniuntur exempla fœderum quibus populus alter alteri

Vectigal æquum.] Rhodii olim portorium de insulis exegere, etiam de Pharo apud Alexandriam, teste Ammiano lib. XXII. de Venetis qui in Gallia Cæsar: *In magno impetu maris atque aperto, paucis portibus interjectis quos tenent ipsi, omnes fere qui eodem mari uti consueverunt habent vectigales.* Florus de Romanis: *Pudebat nobilem populum ablato mari, raptis insulis, dare tributa quæ jubere consueverat.* Plinius VI, c. XXII, Annii Plocami meminit qui maris rubri vectigal à fisco redemerat. idem capite sequenti de mari agens quo in Indiam navigatur; *Omnibus annis navigatur sagittariorum cohortibus impositis; etenim piratæ maxime infestant.* disputationes egregias de modo vectigalis vide in Elisabetha Camdeni Anno CIↃ IↃ LXXXII & CIↃ IↃC II.

Quod in ponto Byzantini exigebant] Meminit Byzantini vectigalis Herodianus Severo: Procopius, tum in vulgata tum in arcana historia, etiam veteris vectigalis in Hellesponto meminit, novi autem ad fauces maris Euxini & in freto Byzantino. Byzantini exactionem fuisse ad ædem Blachernianam, Hellespontiacum Abydi docet Theophanes. Abydi illud δεκατευτήριον, id est vectigalarium decimæ, vocat Agathias libro V. monuit id Irene. Immanuel Comnenus Imperator monasteriis aliquibus concessit θαλάσσια δίκαια, *obventiones è mari.* Docet Balsamo in Concilii Chalcedonensis canonem IV, & Synodi VII canonem XII.

Demosthenes in Leptinen] Idem ibidem accepta Byzantio dominos maris factos ait Athenienses. Ulpianus Scholiastes solutam ibi ait decimam.

Philostr. de vita Apoll. l. III. c. XI. Plut. Cimo. Diod. c. XI. Aristi. Panath. Thuc. l. IV. alteri populo se obstringit ne ultra certum terminum naviget. Sic inter reges accolas rubri maris & Ægyptios convenerat olim, ne Ægyptii in id mare venirent ulla navi longa, oneraria non plus una. Sic inter Athenienses & Persas * Cimonis ætate placuerat, ne qua navis Medica armata intra Cyaneas & Chelidonia navigaret. intra Cyaneas & Phaselidem post prælium ad Salaminem: in annalibus induciis belli Peloponnesiaci, ne Lacedæmonii navigarent longis navibus, sed aliis navigiis quæ ferrent ponderis non amplius quingentis talentis: & primo fœdere quod statim ab exactis regibus * Romani cum Carthaginiensibus fecerant, convenerant, ne Ro- *Polyb.* mani Romanorumve socii ultra Pulchrum promontorium navigarent, extra quam si tempestatis aut hostium vi compulsi essent; qui vi compulsi advenissent, nihil sumerent præter necessaria, & intra diem quintum abscederent. Et * in secundo federe, ne Romani ultra Pulchrum promontorium Massiam & Tarsejum prædas agerent mercatumve irent. In pace cum Illyriis, ne Illyrii ultra Les- *App. Illy. Livius l. XXXVIII.* sum pluribus quam duobus lembis iisque inermibus navigarent. In pace cum Antiocho, ne citra Calycadnium & Sarpedonem promontoria navigaret extra naves quæ stipendium, legatos, aut obsides portarent.

2. Sed hæc non docent occupationem maris, aut juris navigandi. Possunt enim ut singuli, ita & populi pactis, non tantum de jure quod proprie sibi competit, sed & de eo quod cum omnibus homi- *L. Venditor. D. Compr. ed.* nibus commune habent, in gratiam ejus cujus id interest decedere: quod cum fit, dicendum est quod dixit Ulpianus in ea facti specie, qua

1. *Cymonis ætate*] Hæc est illa *εἰρήνη περιβόητος nobilissima pax* Plutarcho, qua & hoc convenerat, ut Persæ à mari tantum spatii absisterent quantum ferret equi cursus, id est XL stadia. meminit & Isocrates Panathenaico.

Romani cum Carthaginensibus] Servius ad illud IV Æneidos:

Littora littoribus contraria,

Quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad littora Carthaginensium accederent, neque Carthaginenses ad littora Romanorum. Simile fedus Romanorum cum Tarentinis: *μὴ πλεῖν Ῥωμαίους πρόσω Λακινίας ἄκρας, ne Romani ultra promontorium Lacinium navigarent*; est hoc in excerptis ad legationes ex Appiano, Mersos à Pœnis externos qui in Sardiniam vel ultra Columnas navigarent tradit Strabo libro XVII.

In secundo federe] Erat & hoc in eo, ne Romani in Africam aut Sardiniam appellerent nisi commeatus accipiendi aut naves reficiendi causa. Post bellum Punicum tertium castigatus Senatus Carthaginiensis, quod contra fedus exercitum & navalem materiam haberet; testis Livius lib. XLVIII, & LIX. Simile est quod Sultanus Ægypti, pacto cum Græcis facto, impetravit ut ei semel anno duas naves trans Bosphorum mittere liceret; est id apud Gregoram libro IV. Antiochi olim pax & hoc continebat, ne is armatas naves haberet plures XII. Appianus Syriaco. Naves armatæ Adriaticum sinum ingredi per Venetos vetantur ex pactis; vide Thuanum libro LXXX in anno CIO IO LXXXIV.

1. Mem-

qua fundus erat venditus hac lege, ne contra venditorem piscatio thynnaria exerceretur, mari servitutem imponi non potuisse, sed bonam fidem contractus exposcere ut lex venditionis servetur. Itaque personas possidentium & in jus eorum succedentium obligari.

XVI. 1. Frequens est inter vicinos populos contentio, quoties flumen cursum mutavit, an simul & imperii terminus mutetur, & an quæ flumen adjecit eis cedant quibus adjecta sunt: quæ controversiæ ex natura & modo acquisitionis definiendæ sunt. Docent nos mensores tria esse agrorum genera: divisum, & assignatum, quem limitatum vocat Florentinus Jurisconsultus, quia manufactos limites pro finibus habet; assignatum per universitatem, sive * mensura comprehensum, puta per centurias ac jugera; & arcifinium, qui inde dictus, docente Varrone, quod fines habeat arcendis hostibus idoneos, id est naturales: ut sunt flumina & * montes. Hos occupatorios dicit Aggenus Urbicus, quia plerumque tales sunt agri, qui aut eo quod vacui sunt, aut etiam bello occupantur. In duobus primis agrorum generibus etiamsi flumen cursum mutet nihil de territorio mutatur: & si quid alluvio adjecit id occupantium imperio accedet.

Jul. Frontin.

L. in agris limitat is. D. de acq. rer. dom.

2. In arcifiniis * flumen mutato paulatim cursu mutat & territorii fines, & quicquid flumen parti alteri adjecit, sub ejus imperio est cui adjectum est: quia scilicet eo animo populus uterque imperium occupasse primitus creditur, * ut flumen sui medietate eos dirimeret, tanquam naturalis terminus. Tacitus dixit; *Certum jam alveo Rhenum: * quique terminus esse sufficiat.* Diodorus Siculus, ubi controversiam narrat quæ inter Egestanos & Selinuntios fuit, ποταμοῦ ait τὴν χώραν ὁρίζοντος, *amne fines discriminante.* Et Xenophon talem amnem simpliciter τὸν ὁρίζοντα, id est, *finitorem* vocat.

De Morib. Germ.
Lib. XII.
Lib. IV. Exp. Cyri.

3. Narrant veteres Acheloum amnem incerto cursu modo sectum in partes, modo circumactum obliquo agmine, (unde tauri & serpentis formam induisse dicitur,) diu de agro adjacente belli causam Ætolis & Acarnanibus præbuisse, donec eum Hercules agge-

1. *Mensura comprehensum*] Exemplum vide apud Servium ad Eclogam IX.

Montes] Tacitus de Germania: *à Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur.* Plinius libro XXXVI: *Excidimus ea quæ separandis gentibus pro terminis constituta erant.* de Alpibus loquens.

2. *Flumen mutato paulatim cursu*] vide Johannem Andreæ & alios citatos à Reinkinkio libro I, Classe V, c. I.

Ut flumen sui medietate eos dirimeret] Exemplum in Vezaso amne, apud Marianam libro XXXIX.

Quique terminus esse sufficiat] Spartianus Adriano: *in plurimis locis in quibus barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur*, Phasim omnem συνοχὸν, id est confinem vocat Constantinus Porphyrogenneta c. XLV.

Strab. l. x. aggeribus domuit, eoque beneficio Oenei Ætolorum regis filiam in matrimonium impetravit.

XVII. 1. Sed hoc ita demum locum habebit si non alveum mutaverit amnis. Nam flumen, etiam qua imperia disterminat, non consideratur nude qua aqua est; sed qua aqua alveo tali fluens ripisque talibus inclusa. Quare particularum adjectio, decessio, aut talis immutatio quæ toti speciem veterem relinquat, rem sinit eandem videri. At si totius species simul mutetur, res erit alia. atque ideo sicut interit flumen, quod in loco superiore molibus obstructum est, novumque nascitur facta manu fossa in quam aqua immittitur: ita * si deserto alveo veteri alia irruperit flumen, non idem erit quod fuit ante, sed novum vetere extincto: & sicut si exaruisset flumen, imperii terminus maneret medietas alvei qui proxime fuisset: quia mens ea populorum fuisse censenda est, ut flumine quidem naturaliter dirimi vellent; quod si flumen esse desiisset, ut tum teneret quisque quod tenuisset: ita mutato alveo idem observandum erit.

l. Proponebatur. D. de judiciis.

l. H c jure. §. Sicuquam. D. de aqua cotid. æstiva.

2. In dubio autem imperia quæ ad flumen pertingunt arcifinia putanda sunt, quia imperiis distinguendis nihil est aptius quam id quod non facile transitur. Ut autem limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidit; neque tamen ex acquisitione primæva, quam ex aliena concessione.

XVIII. Quamquam vero in dubio, ut diximus, imperia ad medietatem fluminis utrinque pertingunt, fieri tamen potuit, & contigisse alicubi videmus, ut flumen totum parti uni accederet, quia scilicet ripæ alterius imperium serius & occupato jam flumine cœpisset: aut quia eum in modum res pactionibus esset definita.

XIX. 1. Illud quoque observatu non indignum, originariam acquisitionem censendam etiam rerum earum quæ dominum habuerunt, sed habere desierunt: puta quia derelictæ sunt, aut quia defecerunt domini. nam hæc redierunt in eum statum in quo primum res fuerant.

2. Sed illud simul notandum est; interdum primas acquisitiones à populo aut populi capite ita factas, ut non tantum imperium, in quo inest jus illud eminens de quo alibi egimus, sed & privatum plenumque dominium generaliter primum populo aut ejus capiti quæreretur: atque ut deinde particulatim in privatos ita fieret distributio, ut tamen eorum dominium ab illo priore dominio penderet, si non ut jus Vasalli à jure senioris, aut jus emphyteuticarii à jure proprietarii, tamen alio quodam tenuiore modo, ut multæ sunt species juris in rem, quas inter est & jus ejus qui sub conditione fidei-

1. *Si deserto alveo veteri*] ut Bardanus amnis, apud Annam Comnenam libro 1.

2. *Non*

fideicommissum exspectat. Seneca: * *Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius aut melius non potes. Tuum enim est etiam quod sub certa lege tuum est.* Dion Prusæensis Rhodiaca: *μυρίους γὰρ ἀριθμήσαις τρόπους καθ' οὓς ἑκάστῳ τι φαμὲν εἶναι: καὶ πλεῖστον διαφέρονται ὧν οὔτε ἀποδόσθαι τι ἔξεστι τοῖς ἔχουσιν, οὔτε ὅπως ἂν θέλοι χρῆσθαι.* *Plurimi sunt modi quibus quid cujusque esse dicitur, & quidem valde inter se differentes: interdum ut nec vendere, nec pro arbitrio uti liceat.* Apud Strabonem invenio: *κύριος ἦν πλὴν τοῦ πιπράσκειν. dominus erat demto vendendi jure.* Exemplum ejus quod diximus in Germanis ponit Tacitus: *Agri pro numero cultorum ab universis occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* *De Morib. Germ.*

3. Hoc igitur modo cum distributa dominia pendent à dominio generali, si quid domino particulari carere incipit non fit occupantis, sed * ad universitatem, aut ad dominum superiorem redit. Cui juri jus simile etiam per legem civilem extra hanc causam, ut jam notare cœpimus, introduci potuit.

2. *Non est argumentum*] Locutus est de Beneficiis VII, 12. Idem libro ejusdem argumenti octavo, c. 12. *quædam quorundam sub certa conditione sunt.*

3. *Ad universitatem aut ad dominum superiorem redit*] Sic ex libro secundo Odysseæ in fine colligas, bona ejus qui sine liberis decederet ad populum pervenisse. & sic interpretatur Eustathius illud Homeri Iliados E,

χηρωσταὶ δ' διὰ κτῆσιν δατέοντο,
Partibantur opes rectores urbis.

nam *χηρωστὰς* magistratum fuisse dicit qui bona sine liberis decedentium administrabat. Simile aliquid usurpatum olim in regno Mexicano docent nos historiæ.

CAPUT IV.

De derelictione præsumta, & eam secuta occupatione: & quid ab usucapione & præscriptione differat.

I. *Usucapio aut præscriptio proprie dicta cur locum non habeat inter populos diversos, eorumve rectores.*

II. *Solere tamen & inter hos allegari longævas possessiones:*

III. *Causa inquiritur, ex conjecturis humanæ voluntatis: quæ petuntur non ex verbis tantum:*

IV. *Sed & ex factis:*

V. *Et ex non factis.*

VI. *Quomodo tempus adjunctum non possessioni & silentio ad conjecturam juris derelicti valeat.*

VII. *Ordinarie ad talem conjecturam sufficere tempus memoriam excedens, & quale hoc sit.*

VIII. *Solutio objectionis, neminem præsumendum suum jactare.*

IX. *Videri etiam, seposita conjectura, jure gentium ex immemorabili*

morabili possessione dominium transferri.

X. *An nondum satis jus auferri hoc modo possit.*

XI. *Etiam summæ potestatis jus aut populo aut regi acquiri longæva possessione.*

XII. *An leges civiles de usucapione & præscriptione teneant eum qui summam potestatem habet, cum distinctionibus explicatur.*

XIII. *Ea jura quæ separabiliter aut communicabiliter adhærent summo imperio, usucapione aut præscriptione quæri & amitti.*

XIV. *Refellitur sententia statuens semper subditis licere se vindicare in libertatem.*

XV. *Quæ meræ sunt facultatis nullo tempore amitti: quod explicatur.*

I. GRavis hic difficultas oritur de usucapiendi jure. Namque id jus cum lege civili sit introductum (tempus enim ex suapte natura vim nullam effectricem habet: nihil enim fit a tempore, quamquam nihil non fit in tempore) locum
lib. II. c. 51, n. 28. habere non potest, ut censet Vasquius, inter duos populos liberos, aut reges, populumve liberum & regem: imo ne inter regem quidem & privatum ipsi non subditum, * nec inter duos diversorum regum aut populorum subditos. quod verum videtur nisi quatenus res vel actus tenetur territorii legibus. Atqui id si admittimus, sequi videtur maximum incommodum, ut controversiæ de regnis regnorumque finibus nullo unquam tempore extinguantur: quod non tantum ad perturbandos multorum animos & bella serenda pertinet, sed & communi gentium sensui repugnat.

II. Nam & in sacris literis Jephthes regi Ammonitarum sibi vendicanti terras inter Arnonem & Jacobum, & ab Arabum desertis ad Jordanem sitas, objicit trecentorum annorum possessionem, & ab eo quærit cur ipse ejusque majores tanto tempore cessaverint: Et
Archid. Lacones apud Isocratem, tanquam certissimum, * & apud omnes gentes confessum ponunt, possessiones publicas non minus quam privatas multo tempore ita firmari ut revelli nequeant: quo jure repellunt eos qui Messenam repetebant. Verba Græca sunt: *τὰς κτήσεις καὶ τὰς ἰδίας καὶ τὰς κοινάς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσι.* Idem Isocrates ad Philippum: *κύριον καὶ βέβαιον τὴν κτῆσιν πεποιηκότος τοῦ χρόνου*; *cum firmam stabilemque possessionem longa dies reddidisset.* Hoc jure nisus

Annotata ad Caput IV.

NEc inter duos diversorum regum aut populorum subditos] In lege XII Tabularum erat: *Æterna auctoritas cum hoste esto.* id est cum peregrino.

Et apud omnes gentes confessum] In hunc sensum disseruit pro Gallia Dux Nivernensis apud Thuanum libro LIX in anno CIↃ IↃ LXXIV.

Vetera

sus posterior Philippus T. Quintio dicebat, *Civitates quas ipse cepisset se liberaturum: quæ sibi traditæ à majoribus essent justa ac hæreditaria possessione, se non excessurum.* Sulpitius contra Antiochum disputans ostendit iniquum esse, ut quod populi Græci in Asia aliquando serviissent, id jus post aliquot sæcula eos asserendi in servitutem faciat. Et historici * vetera reposcere vaniloquentiam vocant: *μυθολογίας ϗ παλαιὰς ἀποδείξεις* Diodorus. Apud Ciceronem est de Officiis secundo: * *Quam autem habet æquitatem, ut agrum multis annis aut etiam sæculis ante possessum qui habuit amittat?*

Livius lib. XXXII. *Livius lib. XXXV.* *Tacitus Ann. VI.*

III. Quid dicemus? Juris effectus qui ab animo pendent, non possunt tamen ad solum animi actum consequi, nisi is actus signis quibusdam indicatus sit. quia nudis animi actibus efficientiam juris tribuere non fuerat congruum naturæ humanæ, quæ nisi ex signis actus cognoscere non potest: qua de causa etiam interni actus meri legibus humanis non subjacent. Signa autem nulla de animi actibus certitudinem habent mathematicam, sed probabilem tantum: nam & verbis eloqui aliud possunt homines quam quod volunt & sentiunt, & factis simulare. Neque tamen patitur natura humanæ societatis, ut actibus animi sufficienter indicatis nulla sit efficacia. ideo quod sufficienter indicatum est, pro vero habetur adversus eum qui indicavit. Ac de verbis quidem expedita res.

IV. 1. Factis intelligitur derelictum quod abjicitur, nisi ea sit rei circumstantia, ut temporis causa & requirendi animo abjectum censeri debeat. Sic * chirographi redditione censetur remissum debitum. Recusari hæreditas, inquit Paulus, a non tantum verbis, sed etiam re potest, & quovis indicio voluntatis. Sic si is qui rei alicujus est dominus, sciens cum altero eam rem possidente tanquam cum domino contrahat, jus suum remisisse merito habebitur: quod cur non & inter reges locum habeat, & populos liberos nihil causæ est.

2. Simile est quod superior concedens inferiori, vel imperans id facere quod facere licite non potest, nisi lege solvatur, lege solvisse eum intelligitur. Venit enim hoc non ex jure civili, sed ex jure naturali, quo quisque suum potest abdicare, & ex naturali præsum-

a L. Quaratione. §. ult. D. de acq. rer. dom. L. Quilecunda. D. ad l. Rhod. l. Falsus. §. si jactum. D. de furtis. L. Labeo. D. de pactis. L. Recusari, D. de acq. vel omitt. hered. L. Quidam. D. de rer. jud. l. Barbarius. de off. Prætoris.

Vetera reposcere] τὰ πρὸ Εὐκλείδου dicunt Græci ex historia Attica. usus inter alios Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre, ubi de Henrico agit Imperatore Friderici filio: καὶ τοῦτο δὴ τὰ πρὸ Εὐκλείδου ἀπαρακαλύπτως ἀνιστορῶν. *ita ille velut ante Euclidem gesta narrabat inverecunde.*

Quam autem habet æquitatem ut agrum multis annis aut etiam sæculis ante possessum qui habuit amittat] Florus lib. III, c. 13. *Tamen relictas à majoribus sedes, ætate, quasi jure hæreditario possidebant.*

1. *Chirographi redditione*] Vide legem secundam D. pactis.

præsumptione qua voluisse quis creditur quod sufficienter significavit: quo sensu recte accipi potest quod ª Ulpianus dixit, juris gentium esse acceptilationem.

ª *L. an inutilis. D. acceptil.*

V. 1. Sub factis autem moraliter veniunt & non facta, considerata cum debitis circumstantiis. Sic qui sciens & præsens tacet videtur consentire: quod & lex Hebræa agnoscit Numer. xxx. 5. & 12. nisi circumstantiæ ostendant, quominus loquatur, metu eum vel alio casu impediri. Sic amissum censetur id * cujus recuperandi spes projicitur, ut porcos à lupo raptos, & quæ naufragio amittimus nostra esse desinere ait Ulpianus, non statim, sed ubi recipi non possunt, id est ubi non est cur credatur aliquis animum domini retinere: ubi nulla talis voluntatis indicia exstant. Nam si missi essent qui rem inquirerent, si promissum μήνυτρον, aliud esse judicandum. Sic qui rem suam ab alio teneri scit, nec quicquam contradicit multo tempore, is nisi causa alia manifeste appareat, non videtur id alio fecisse animo, quam quod rem illam in suarum rerum numero esse nollet. Et hoc est quod alicubi dixit Ulpianus, ædes longo silentio videri pro derelicto à domino habitas. *Parum juste* (rescripsit Pius Imperator) *præteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat; quia eas à debitore tuo, ut gratior apud eum videlicet esses, petendas non putasti.*

l. Pomponius, D. de acq. rerum. dom.
L. Si finita, §. non autem statim. D. de damno infecto.
L. cum quidam §. divus. D. de usuris.

2. Cui simillimum quid in consuetudine apparet. Nam hæc quoque, semotis legibus civilibus quæ certo tempore ac modo eam introduci volunt, à populo subdito introduci potest ex eo quod ab imperium habente toleratur: tempus vero quo illa consuetudo effectum juris accipit non est definitum, sed arbitrarium, quantum satis est ut concurrat ad significandum consensum.

Thom. 1.2. q. 97. art. 3. Suar. l. VII de legibus, c. 15.

3. Sed ut ad derelictionem præsumendam valeat silentium duo requiruntur, ut silentium sit scientis, & ut sit libere volentis. nam * non agere nescientis, caret effectu; & alia causa cum apparet, cessat conjectura voluntatis.

VI. Ut hæc igitur duo adfuisse censeantur valent & aliæ conjecturæ: sed temporis in utrumque magna vis est. Nam primum fieri vix potest, ut multo tempore res ad aliquem pertinens non aliqua via ad ejus notitiam perveniat, cum multas ejus occasiones subministret tempus. Inter præsentes tamen minus temporis spatium ad hanc conjecturam sufficit quam inter absentes, etiam seposita lege civili. Sic & incussus semel metus durare quidem nonnihil creditur, sed non perpetuo, cum tempus longum multas occasiones adver-

1. *Cujus recuperandi spes projicitur*] id יאוש dicitur Hebræis Jurisconsultis.

3. *Non agere nescientis, caret effectu*] Vide infra hoc libro, cap. XXII, §. II. Adde si vacat Bart. Soc. consilio CLXXXVII, col. 8. Meischnerum decisione Camerali IX, n. 113, Tomo III.

Tempus

adversus metum sibi consulendi, per se, vel per alios suppeditet, etiam excundo fines ejus qui metuitur, saltem ut protestatio de jure fiat, aut, quod potius est, ad judices aut arbitros provocetur. *L. Hoc jure. §. ductus D. de aqua quot. & æst.*

VII. Quia vero * tempus memoriam excedens quasi infinitum est moraliter, ideo ejus temporis silentium ad rei derelictæ conjecturam semper sufficere videbitur, * nisi validissimæ sint in contrarium rationes. Bene autem notatum est à prudentioribus Jurisconsultis, * non plane idem esse tempus memoriam excedens cum centenario, quanquam sæpe hæc non longe abeunt: quia * communis humanæ vitæ terminus sunt anni centum. quod spatium ferme solet ætates hominum, aut * γενεὰς tres efficere: quas Antiocho Romani objiciebant, cum ostenderent repeti ab eo urbes quas ipse, pater, avus nunquam usurpassent. *Eustath. ad Iliadis α.* *Liv. XXXIV.*

VIII. 1. Objiciat aliquis, cum homines se suaque ament, non debere eos credi quod suum est jactare, ac proinde actus negativos, etiam cum magno temporis spatio, non sufficere ad eam quam diximus conjecturam. Sed cogitare rursum debemus, bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo ut rei caducæ causa hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari sæpe non poterit sine tali derelictione.

2. De imperiis vero, quanquam ea magni fieri solent, scire debemus magna esse onera, & quæ non bene administrata hominem divinæ iræ reddant obnoxium: ac sicut durum esset, qui se tutores dicerent, damno pupilli litigare uter ad tutelam jus habeat; aut, qua similitudine ad hanc rem Plato utitur, nautas navis periculo certare quis eorum potissimum gubernaret: ita non semper laudandos qui cum summa jactura, sæpe & cum sanguine innocentis populi, disceptare cupiant quis ejus populi rem sit curaturus. Laudatur ab antiquis Antiochi dictum, qui populo Romano gratias egit, quod *Cicero pro Dejot.* *Lib. I.* *Val. Max. l. XIV. c. I.*

Tempus memoriam excedens] Andreas Knich in tractatu de Jure territorii. Reinking lib. I, classe V, cap. II. n. 5. Oldendorp. classe III, art. 2.

Nisi validissimæ sint in contrarium rationes] Menochius I, cons. XC.

Non plane idem esse] Balbus de præscriptionibus id notavit, & in eodem argumento Covarruvias. Reinking dicto lib. I. classe V, c. II. n. 40. de tempore memoriam excedente vide eruditissimum Fabrum in consilio pro Ducatu Montisferratensi.

Communis humanæ vitæ terminus] αἰῶνος μᾶλλον ἔτος χρόνε dixit Justinianus in edicto quinto edito in Notis ad arcanam historiam Procopii.

Γενεὰς tres] nam γενεὰ est τριακονταετία, triginta annorum ætas, ut Porphyrius notat in Homericis quæstionibus. Tres γενεὰς sæculum exponit Herodianus Severo. in CCC annis decem in Ægypto fuisse reges notat Philo in legatione. Lacedæmone annis quingentis reges quatuordecim: Plutarcho indicante in Lycurgo. Justinianus in Novella CLIX vetat in judicia deduci causam, quod jam quatuor γενεαὶ exiissent.

2. Nimia

quod * nimis magna procuratione liberatus modicis terminis uteretur. Inter multa à Lucano sapienter dicta illud non postremum est:

tantone novorum
Proventu scelerum quærunt uter imperet urbi?
Vix tanti fuerat civilia bella movere
Vt neuter.

3. Tum vero imperia tandem aliquando in certo & extra controversiæ aleam constitui, humanæ societatis interest; quam quæ adjuvant conjecturæ, favorabiles putandæ sunt. Nam si durum putavit * Aratus Sicyonius privatas quinquaginta annorum possessiones labefactari, quanto magis illud Augusti tenendum est, eum virum bonum ac civem esse, qui præsentem reipublicæ statum mutari non vult, & qui, ut apud Thucydidem Alcibiades loquitur, *ὅπερ ἐδέξατο σχῆμα τῆς πολιτείας τοῦτο ξυνδιασώζει.* quod *τὴν παροῦσαν πολιτείαν διαφυλάττειν* dixit Isocrates adversus Callimachum: sicut & Cicero oratione ad Quirites contra Rullum, otii & concordiæ patrono convenire ait, defendere statum reipublicæ qui quoque tempore sit: & Livius, optimum quemque præsenti statu gaudere.

Lib. xxxv.

4. Quod si etiam deficerent ea quæ jam diximus, tamen adversus præsumptionem qua quisque sua servare velle creditur, validior est altera, quod credibile non est quenquam ejus quod vult, longo tempore * nullam plane edere significationem idoneam.

* *Ang. de Clausfio in summa, in verbo Inventa.*

IX. Ac forte non improbabiliter dici potest non esse hanc rem in sola præsumtione positam, sed * jure gentium voluntario inductam hanc legem, ut possessio memoriam excedens, non interrupta, nec provocatione ad arbitrum interpellata, omnino dominium transferret. credibile est enim in id consensisse gentes, cum ad pacem communem id vel maxime interesset. Merito autem dixi possessionem non interruptam, id est, ut Sulpitius apud Livium loquitur, *uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso.* Idem alibi dixit: *perpetuam possessionem, ac nullo ambigente.* nam desultoria possessio nihil efficit, quomodo Numidæ excipiebant adver-

Lib. xxxv.

Lib. xxxiv.

2. *Nimis magna procuratione liberatus*] Ejus animi videtur fuisse Jonathan Saulis filius.

3. *Aratus Sicyonius*] sic & possessiones ut fuerant reliquerat Thrasybulus pace Athenis constituta.

4. *Nullam plane edere significationem idoneam*] Crantzius Saxonicorum xi. n. 10, & 13.

Jure gentium voluntario inductam hanc legem] Narrat Gregoras cum Catanæ majoribus data esset ab Imperatoribus Græcis Phocæa, adjectam legem, ut singuli successores scriptam ederent professionem se eam tenere administratorum titulo, *μὴ λάθῃ παραχαραττομένην τὴν βασιλικὴν δεσποτείαν τῷ χρόνῳ μακρὸς αἰών.* ne inobservatus diuturni temporis lapsus jus Imperatoris excluderet.

2. Neque

adversus Carthaginienses: *per opportunitates nunc illos nunc reges Numidarum usurpasse jus, semperque penes eum possessionem fuisse qui plus armis potuisset.*

X. 1. Sed alia hic, & quidem perdifficilis, suboritur quæstio; an nondum natis jus suum tacite tali derelictione possit decedere. Si non posse dicimus, nihil ad tranquillitatem imperiorum ac dominiorum profecit modo data definitio, cum pleraque talia sint ut posteris debeantur. Sin posse affirmamus, mirum videbitur quomodo nocere silentium possit his qui loqui non potuerunt, quippe cum nec existerent; aut quomodo aliorum factum aliis damno esse possit.

2. Ad hujus nodi solutionem sciendum est, ejus qui nondum natus est nullum esse jus, sicut nec ulla sunt accidentia rei non existentis. Quare si populus, à cujus voluntate jus regnandi proficiscitur, voluntatem mutet, iis qui nondum nati sunt, ut quibus jus quæsitum nondum est, nullam facit injuriam. Sicut autem populus expresse mutare voluntatem potest, ita & tacite credi mutasse. Mutata igitur populi voluntate, * neque dum existente eorum jure qui exspectari possunt; parentibus autem è quibus nasci possunt, qui jus suo tempore essent habituri, id ipsum jus derelinquentibus; nihil est quod obstet quominus illud ut derelictum ab alio occupari possit.

3. Agimus de naturali jure, nam jure civili ut aliæ fictiones ita & hæc introduci potest, * ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat, atque ita impediat ne quid adversum eos occupari possit: quod tamen leges velle non temere censendæ sunt, quia privata ista utilitas publicæ valde repugnat. Unde & illa Feuda quæ non ex jure proximi possessoris, sed ex vi investituræ primitivæ deferuntur, longo satis tempore acquiri posse receptior sententia est; quod ad jura Majoratus, & ad res fideicommisso obnoxias; non infirmis rationibus subnixus producit summi judicii Jurisconsultus Covarruvias.

c. possessor. p. 3. §. 3. Spec. tit. de feu. §. Quoniam, vers. 3. quæritur. Chass. de cons. Burg. de mainsmottes, §. 6. *vers.* par an & jour. n. 2. *Cravet, de ant. temp. p.* 4. §. *Materia, n.* 90.

4. Nihil enim prohibet quominus lege civili jus tale introduci possit, quod uno actu alienari licite non possit; possit tamen ad vitandam dominiorum incertitudinem certi temporis neglectu amitti: atque ita etiam, ut exstituris salva sit actio personalis adversum eos qui neglexerunt, aut eorum heredes.

XI. Ex his quæ diximus apparet, & regi adversus regem, & populo libero adversus populum liberum jus acquiri posse, ut expresso con-

2. *Neque dum existente eorum jure qui expectari possunt*] Multa sunt in historiis talium derelictionum exempla. Vide unum illustre in Ludovico IX, Francorum rege, pro se liberisque abdicante jus, quod per Blancam matrem in Castellæ regnum habere poterat, apud Marianam libro XIII, c. 18.

3. *Ut eorum qui nondum sunt personam lex interim sustineat*] ut lex civilis in hæreditate jacente.

consensu, ita derelictione, & eam secuta aut ex ea vim novam capiente apprehensione. nam quod dicitur, quæ ab initio non valent ex post facto convalescere non posse, hanc habet exceptionem, nisi causa nova jus per se parere idonea intercesserit. Similiter & alicujus populi rex verus amittere poterit regnum & populo subjici; & qui revera non rex, sed princeps erat, * rex summo cum imperio fieri; & summum imperium quod penes populum, aut penes regem in solidum erat, inter eos dividi.

Bart. in l. Hostes, D. de capt. & in l. 1. D. de aqua pluv. arc. Jas. cons. 70. lib. III. Aymon. de antiq. p. 4. versic. materia ista, n. 62. Ant. Corsetus de exc. regis. q. 104. Balb. de præsc. 2. p. 5. pr. q. 2. Castal. de Imp. quæst. 53. Covar. in c. peccatum, de reg. juris in 6. p. 2. §. 9. in fine.

XII. 1. Illud etiam indagari operæ pretium est; an lex de usucapione aut præscriptione, condita ab eo qui habeat summum imperium, pertineat etiam ad ipsum jus imperii, & ejus partes necessarias quas alibi explicavimus. Pertinere arbitrari videntur Jurisconsulti non pauci, qui quæstiones de summo imperio ex jure tractant civili Romanorum. * Nos aliter arbitramur, nam ut quis legibus obligetur, requiritur in legis auctore & potestas & voluntas, saltem præsumpta. Se per modum legis, id est per modum superioris, obligare nemo potest: & hinc est quod legum auctores habent jus leges suas mutandi: Potest tamen quis obligari sua lege, non directe, sed per reflexionem, * qua scilicet pars est communitatis ex æquitate naturali, quæ partes vult componi ad rationem integri. quod à Saule in regni initiis observatum notat sacra historia Sam. XIV, 40. Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem hic consideramus, non ut partem, sed ut eum in quo virtus insit integri: agimus enim de summo imperio qua tale. Sed nec voluntate adfuisse præsumitur: quia legum auctores non censentur se velle comprehendere, nisi ubi & materia & ratio legis sunt universales, ut in æstimandis rerum pretiis. At summum imperium non est paris rationis cum rebus aliis: imo nobilitate sua res alias multum excedit. Neque ullam vidi legem civilem de præscriptione agentem quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censeri posset.

2. Unde sequitur, neque tempus lege definitum sufficere ad acquirendum summum imperium aut partem ejus necessariam, si desint

Rex summo cum imperio fieri] vide Vasquium controversiarum illustrium libro I, c. XXIII. 3. Adde eundem libro II, c. LXXXII, 8, 9. & sequentibus. vide & Panormitanum lib. I, cons. LXXXII. Et Peregrinum de Jure Fisci VI, c. VIII. §. 10.

1. *Nos aliter arbitramur*] Et Don Garzias Mastrill. de Magistratu lib. III, c. II, 26. Joh. Oldendorpius consil. Marp. V, n. 47. volum. I.

Qua scilicet pars est communitatis] Vide infra hoc libro, titulo XX, §. 22. Seneca epistola LXXXV: *Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est, alteram propriam qua gubernator est.* Tractant hoc Claud. Seisellus de rep. Gal. lib. I. Chassanæus de Gloria mundi parte V, cons. 5. Gaillius lib. II, obs. LV, num. 7. Bodinus de republica lib. I, c. VIII. Reinkinck. I, c. XII.

1. *Quod*

sint conjecturæ naturales de quibus supra egimus: neque tantum temporis spatium requiri, si intra id tempus eæ conjecturæ quantum satis est adsint: neque legem civilem quæ acquiri certo tempore res vetat ad res summi imperii pertinere. Posset tamen in ipsa imperii delatione populus suam exprimere voluntatem; quo modo ac tempore amitti imperium non utendo posset: quæ voluntas sequenda haud dubie esset, nec infringi posset à rege etiam summum imperium obtinente. quia non ad imperium ipsum, sed ad ejus habendi modum pertineret: quo de discrimine alibi diximus.

XIII. Ea vero quæ de summi imperii natura non sunt, nec ut proprietates naturales ad eam pertinent, sed aut separari ab ea naturaliter possunt, aut saltem cum aliis communicari, omnino subjacent legibus populi cujusque civilibus quæ de usucapione & præscriptione factæ sunt. Sic subditos esse videmus qui præscriptione acquisierunt ut appellari ab iis non possit: ita tamen ut semper aliqua ab eis sit provocatio, per supplicationem scilicet, vel alium modum. nam ut ab aliquo nulla ratione possit provocari, cum persona subditi repugnat, ac proinde ad summum imperium aut partem ejus pertinet, nec potest aliter acquiri quam secundum jus naturale, cui summa imperia subjacent. *Covar. c. possessor. p. 2. §. 2. n. 12, 13.*

XIV. 1. Ex his apparet quatenus recipi possit * quod ajunt nonnulli, semper licere subditis si possint in libertatem, eam scilicet quæ populi est, se vindicare: quia quod vi partum est imperium, vi possit dissolvi; quod autem ex voluntate sit profectum, in eo pœnitere liceat, & mutare voluntatem. Nam & quæ vi parta primum sunt imperia, possunt ex voluntate tacita jus firmum accipere, & voluntas aut ex initio constituti imperii aut ex post facto esse potest talis, ut jus det quod in posterum à voluntate non pendeat. Agrippa rex apud Josephum in oratione ad Judæos, qui ex præpostero repetitæ libertatis studio Zelotæ dicti sunt, sic ait: *Intempestivum est nunc libertatem concupiscere. Olim ne ea amitteretur certatum oportuit. Nam servitutis periculum facere durum est, & ne id subeatur honesta certatio. At qui semel subactus deficit, non libertatis amans dicendus est, sed servus contumax.* Atque ipse Josephus ad eosdem: * *Honestum quidem est pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit. At qui victi semel sunt, & longo tempore paruerunt, si jugum excutiant, faciunt quod desperatorum hominum est, non quod libertatem amantium.* Et hoc ipsum Cyrus olim Armenio regi dixerat, qui rebellioni suæ obtendebat libertatis pridem amissæ desiderium. *Xenoph. de Cyri instit. III.*

2. Cæ-

1. *Quod ajunt nonnulli*] Ut Vasquius dicto libro II, c. LXXXII, n. 3.

Honestum pugnare pro libertate, sed id olim factum oportuit] Eadem ferme verba reperies in oratione comitis Blanderatensis ad Mediolanenses apud Radevicum I, c. 40.

Ut

2. Cæterum quin & regis longa patientia talis qualem supra descripsimus, possit populo sufficere ad pariendam libertatem publicam, ex præsumta imperii derelictione, minime dubitandum arbitror.

XV. Jura vero quæ non habent quotidianum exercitium, sed semel ubi commodum erit, * ut luitio pignoris; item jura libertatis quibus actus is qui exercetur non est directe contrarius, sed ei inest ut pars suo integro; velut si quis per centum annos societatem cum uno duntaxat vicino habuerit, cum tamen habere & cum aliis posset, non amittuntur nisi ex quo tempore intercessit prohibitio aut coactio, eique paritum est cum sufficienti consensus significatione. quod cum non juri civili tantum, sed & rationi naturali congruat, merito locum habebit etiam inter summæ fortunæ homines.

Ut luitio pignoris] Vide Parutam historia Veneta VII.

CAPUT V.

De acquisitione originaria juris in personas: ubi de jure parentum: de matrimoniis: de collegiis: de jure in subditos: servos.

XX. *Ab-*

I. NOn in res tantum, sed & in personas jus quoddam acquiritur, & originarie quidem ex generatione, consensu, delicto. Generatione parentibus jus acquiritur in liberos: utrique inquam parentum, patri ac matri: * sed si contendant inter se imperia, præfertur patris imperium, ob sexus præstantiam.

II. 1. Distinguenda autem sunt in liberis tria tempora: primum

Annotata ad Caput V.

S*Ed si contendant inter se imperia præfertur patris imperium*] Seneca libro III, controversia XIX: *Primæ partes sunt patris, secundæ matris.* Chrysostomus 1 ad Cor. XI, 3: εἰκότως ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ ἡ γυνή. ἡ γὰρ ἰσοτιμία μάχην ποιεῖ. *merito viro femina subjicitur. nam æqualitas honoris pugnam parit.* idem ad Ephesios capite IV: ἀρχὴ δευτέρα ἐστὶ ἡ γυνή. μήτε οὖν αὕτη τὴν ἰσοτιμίαν ἀπαιτείτω (ὑπὸ γὰρ τὴν κεφαλήν ἐστι) μήτε ἐκεῖνος ὡς ὑποτεταγμένης καταφρονείτω. σῶμα γάρ ἐστι. *Secunda potestas est mulier, neque ergo ipsa æquum sibi jus vindicet (sub capite enim est) nec eam, quod subdita sibi est, contemnat maritus, corpus enim est.* Deinde: δευτέρα ἐστὶν ἀρχὴ αὕτη, ἀρχὴν ἔχουσα καὶ πολλὴν τὴν ὁμοτιμίαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι πλέον ὁ ἀνήρ. *Altera potestas illa est, imperium & ipsa habens, multumque in honore consortii, sed tamen plusculum habet vir.* Augustinus epist. CXCI: *Filius ex legitimis nuptiis susceptus magis in patris est quam in matris potestate.* Gregoras libro VII, ubi de Andronico Palæologo & Irene, agit: προστιθέντος δὲ καὶ τοῦ, μείζονα δύνασθαι τῆς μητρὸς τὸν πατέρα, τὸ κωλύειν οὐδὲν τὴν τοῦ πατρὸς τελεσθῆναι βούλησιν ἐπὶ τῷ παιδὶ μᾶλλον ἢ τῆς μητρός. *Addebat ille plus matre patrem posse, nec quicquam intercedere quo minus patris de filio valeret voluntas, etiam præ materna.* de reverentia matri debita vide L. congruentius. C. de pactis.

Pol. I. c. ult. Nic. IV. 3. Eth. V. c. 10.

mum tempus imperfecti judicii, τὸ βουλευτικὸν ἀτελές, ut Aristoteles loquitur, dum abest προαίρεσις, vis electrix, ut idem alibi: secundum tempus perfecti judicii, sed dum filius pars manet familiæ parentum ἕως ἂν μὴ χωρισθῇ, ut loquitur idem Aristoteles: tertium postquam ex ea familia excessit. * In primo tempore omnes liberorum actiones sub dominio sunt parentum: æquum enim est, ut qui se regere non potest regatur aliunde. Æschyli dictum est:

ætas prima, ceu brutum pecus,
Vt educetur mentis alienæ indiget.

At alius naturaliter inveniri non potest cui regimen competat quam parentes.

Supra III. 9. 6. De Fort. Alex. II.

2. Est tamen eo quoque tempore filius aut filia capax dominii in res ex jure gentium, sed exercitium impeditur ob ea quam diximus judicii imperfectionem. Habent jus, ut de pueris Plutarchus loquitur, ἐν κτήσει non ἐν χρήσει. Quare ut res omnes liberorum parentibus acquirantur non naturale est, sed ex quorumdam populorum legibus, quæ & patrem à matre in hac re distinguunt, & filios non emancipatos ab emancipatis, & naturales à legitimis. quæ discrimina natura ignorat; excepta ea quam dixi sexus præstantia, si imperia inter se contendant.

III. In secundo tempore, cum jam judicium ætate maturuit, subsunt parentum imperiis non aliæ actiones quam * quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent. æquum enim est ut pars conveniat cum ratione integri. In cæteris autem actionibus habent tum liberi ἐξουσίαν, id est facultatem moralem agendi, sed tenentur tamen in illis quoque studere semper ut parentibus placeant. Verum hoc debitum cum non sit ex vi facultatis moralis, ut illa superiora, sed ex pietate, observantia, & gratiæ rependendæ officio, non efficit ut irritum sit siquid contra sit factum, sicut nec irrita est donatio rei à quocunque domino facta contra parsimoniæ regulas.

IV. In utroque hoc tempore jus regendi, etiam jus coërcendi complectitur, quatenus nempe vel cogendi sunt ad officium liberi, vel emendandi. De gravioribus autem pœnis quid sit sentiendum, alibi erit agendi locus.

V. Quanquam vero imperium paternum ita sequitur ipsam patris personam ac σχέσιν ut avelli transferrique in alium non possit, potest tamen naturaliter, & ubi lex civilis non impedit, pater filium oppignorare, * &, si necesse sit, etiam vendere, ubi alia ratio cum

1. *In primo tempore*] Sunt ea ætate ita parentum, ut alia quæ parentes possident, ait Maimonides canonibus Pœnitentialibus capite VI, §. 2.

Quæ ad familiæ paternæ aut maternæ statum aliquid momenti habent] ita explicat Maimonides legem, quæ est Num. XXX, 10.

Et, si necesse sit, etiam vendere] Jornandes historia Gotthica. *Haud enim*

eum alendi non suppetit: quod ex veteri Thebanorum lege (quam libro secundo recitat Ælianus) in populos alios videtur fluxisse: ipsa autem lex Thebana à Phœnicibus ac porro ab Hebræis venisse: quam ipsam obtinuisse & apud Phrygas docet Apollonius, epistola ad Domitianum. Censetur quippe ipsa natura jus dare ad id omne sine quo obtineri non potest quod ipsa imperat.

VI. In tertio tempore filius in omnibus est αὐτεξούσιος, suique juris, manente tamen semper illo pietatis & observantiæ debito, cujus causa perpetua est. Unde sequitur, regum actus irritos dici eo nomine non posse quod parentes habeant.

VII. * Quicquid extra hæc est à lege est voluntaria, quæ alibi est alia. Sic jure quod Deus Hebræis dedit, potestatis patris in filium aut filiam ad dissolvenda vota non erat perpetua, sed durabat quamdiu liberi * pars erant domus paternæ. Sic patria quædam potestas propria erat civium Romanorum, etiam in filios qui familiæ propriæ capita erant, quamdiu emancipati non erant. a Qualem in liberos potestatem alios non habere ipsi Romani profitentur. Sextus Empiricus Pyrrhoniorum tertio: οἱ Ῥωμαίων νομοθέται τοὺς παῖδας ὑποχειρίους καὶ δούλους τῶν πατέρων κελεύουσιν εἶναι. καὶ τῆς οὐσίας τῶν παίδων μὴ κυριεύειν τοὺς παῖδας, ἀλλὰ τοὺς πατέρας, ἕως ἂν ἐλευθερίας οἱ παῖδες τύχωσι μετὰ τοὺς ἀργυρωνήτους. παρ' ἑτέροις δὲ ὡς τυραννικὸν τοῦτο ἐκβέβληται. * *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad instar servorum esse voluerunt; neque suorum bonorum ipsos esse dominos, sed parentes, donec manumittantur eo modo quo mancipia solent: quod alii ut tyrannicum repudiant.* Simplicius ad Epicteti enchiridium: οἱ δὲ παλαιοὶ τῶν Ῥωμαίων νόμοι καὶ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ὑπεροχὴν ἀποβλέψαντες, καὶ πρὸς τοὺς πόνους οὓς οἱ γονεῖς ὑπὲρ τῶν τέκνων ποιοῦσιν, ἅμα καὶ τοὺς παῖδας παντελῶς ὑποτάξαι βουλόμενοι, καὶ τῇ τῶν γονέων οἶμαι φυσικῇ φιλοστοργίᾳ θαῤῥήσαντες, καὶ πιπράσκειν, εἰ βούλοιντο, τοὺς παῖδας τοῖς γονεῦσιν ἐπέτρεψαν καὶ φονεύειν ἀτιμωρήτως. *Antiquæ Romanorum leges, respicientes tum ad eam quæ à natura est eminentiam, tum ad labores quos pro liberis parentes sustinent, volentes præterea liberos parentibus sine exceptione subjectos esse, credo etiam confisæ naturali parentum amori, & venundandi, si vellent, liberos, & impune interficiendi parentibus jus dederunt.*

Num. XXX. 2, 3, 4, 5. *lib. de Præceptis legis, Præcepto vetante* cccclxx.

a *Inst. de pat. potest.* ¶ *Jus autem.*

enim secus parentes faciunt, salutem suorum pignorum providentes, satius deliberant ingenuitatem perire quam vitam, dum misericorditer alendus quis venditur, quam moriturus servatur. Eam legem video & apud Mexicanos fuisse.

Quicquid extra hæc est, à lege est voluntaria] Seneca de beneficiis III, c. XI: *quia utile est juventuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus.*

Pars erant domus paternæ] Alioqui XIII anno filius erat obligandi se capax moribus Hebræis. ita illi ad dictum in Numeris locum.

Legum Romanarum auctores] Philo in legatione: οὐ γὰρ υἱοῦ παντελὴς ἐξουσία κατὰ τοὺς τῶν ῥωμαίων νόμους ἀνάκειται πατρί. *Patri enim in filium omnimoda potestas jure Quiritium competit.*

Lib. VIII. Nic. c. XII. *runt.* Simile patrium jus apud Persas, ut tyrannicum accusat Aristoteles: quæ ideo à nobis afferuntur, ut accurate distinguamus civilia à naturalibus.

VIII. 1. Ex consensu jus in personas quod oritur, aut ex consociatione venit, aut ex subjectione. Consociatio maxime naturalis in conjugio apparet; sed ob sexus differentiam imperium non est commune, sed maritus uxoris caput, nempe in rebus conjugii, & in rebus familiæ. nam uxor pars fit familiæ maritalis. Ideo de domicilio constituere jus est marito. Siquid ultra juris maritis conceditur, ut lege Hebræa jus rescindendi quævis vota uxoris, apud populos nonnullos jus vendendi bona uxoria, non à natura est, sed ab instituto: Exigit hic locus ut videamus quid sit de natura conjugii.

Eph. V. 23.

2. Conjugium igitur naturaliter esse existimamus talem cohabitationem maris cum femina, quæ feminam constituat quasi sub oculis & custodia maris. nam tale consortium & in mutis animantibus quibusdam videre est. In homine vero, qua animans est utens ratione, ad hoc accessit fides qua se femina mari obstringit.

IX. Nec aliud ut conjugium subsistat natura videtur requirere. sed nec divina lex amplius videtur exegisse ante Euangelii propagationem. Nam & * viri sancti ante legem plures una uxores habuerunt, * & in lege præcepta quædam dantur his qui plures una habeant; & regi præscribitur, ut nec uxorum nec equorum nimiam sibi adsciscat copiam, ubi Hebræi interpretes notant octodecim sive uxores sive concubinas regi fuisse concessas, & Davidi Deus imputat * quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset.

Deut. XXI. 15. Deut. XVII. 16, 17. II Samuel XII. 8. Deut. XXIV. 4.

2. Sic & dimittere uxorem volenti modus præscribitur, nec dimissam ducere quisquam impeditur, præter eum qui dimisit, * & sa-

1. *Viri sancti ante legem*] Chrysostomus de Sara: κἀκείνη πάλιν ἐσπούδασε τῆς ἀπαιδίας ἐπινοῆσαι παραμυθίαν αὐτῷ τινα ἀπὸ τῆς παιδίσκης. οὐδέπω γὰρ ταῦτα τότε κεκώλυτο. *Ipsa vicissim studebat sterilis conjugii solatium ex ancilla quærere, nondum enim talia tunc vetita erant.* Eundem vide I ad Timoth. c. III. Augustinus de doctrina Christiana libro III, cap. XII: *Erat uxorum plurimum simul habendarum inculpabilis consuetudo.* Similia habet ibidem cap. XVIII. Tum vero cap. XXII: *Multa enim sunt quæ illo tempore officiose facta sunt, quæ modo nisi libidinose fieri non possunt.* & libro XVI de civitate Dei cap. 38: *quoniam multiplicandæ posteritatis causa plures uxores lex nulla prohibebat.*

Et in lege] Josephus Antiq. Histor. XVII, 1: πάτριον ἐν ταὐτῷ πλείοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis patrius eodem tempore plures habere uxores.*

Quod uxores ei complures & quidem illustres dedisset] Josephus eo historiæ loco: δόντος δὲ αὐτῷ καὶ γυναῖκας ἃς δικαίως καὶ νομίμως ἠγάγετο. *cum Deus ei uxores dedisset, quas juste ac legitime habere posset.* Pesictha ad Levit. XVIII, notissimum ait esse, eum qui dicat vetitum esse habere plures uxores nescire quid sit de lege.

2. Et

* & sacerdotem. Hæc tamen ad alium maritum transeundi libertas ipso naturali jure ita restringenda est, ne inde oriri possit prolis confusio. Hinc illa apud Tacitum juris pontificii quæstio: *an concepto, necdum edito partu rite nuberet.* Apud Hebræos inter utrumque matrimonium tres menses interponi jubebantur. At Christi lex ut res alias ita & hanc conjugii inter Christianos ad perfectiorem redegit normam, ex qua & qui dimisisset uxorem non adulteram, & qui Mat.v,32.
duxisset dimissam, adulterii reos pronuntiat: & Apostolus ejus at- xix, 9.
que interpres Paulus, non viro tantum jus dat in corpus uxoris, 1 Cor.vii.
quod & in naturali statu procedebat (*ὁ γὰρ μιγνύμενος κατὰ νόμον* 4.
ἀφροδίτης παντὸς ἄρχει τοῦ σώματος τῆς συνούσης, inquit Artemidorus, id est, *qui connubii lege feminæ conjungitur, is in corpus ejus dominium habet:*) sed & uxori vicissim in corpus mariti. * Lactantius: *Non enim, sicut juris publici ratio est, sola mulier adultera est quæ habet alium, maritus autem etiamsi plures habeat à crimine adulterii solutus est. Sed divina lex ita duos in matrimonium, quod est in corpus unum, pari jure conjungit, ut adulter habeatur quisquis compagem corporis in diversa distraxerit.*

3. Scio à plerisque existimari in utroque hoc capite non novam à Christo conditam legem, sed restitutam quam Deus pater rerum primordio condiderat: in quam sententiam adduxisse eos videntur ipsa Christi verba, ubi ad primordium illud nos revocat: sed responderi potest, ex prima illa conditione, qua uni mari feminam non nisi unam Deus attribuit, satis apparere quid optimum sit Deoque gratissimum: & hinc sequi semper id fuisse egregium ac laudabile: non tamen ut aliter facere nefas esset: quia ubi lex non est, ibi non est legis transgressio. at lex de ea re nulla illis temporibus exstabat. Sic etiam cum dixit Deus, sive per Adamum, sive per Mosem, tantum esse fedus matrimonii, ut vir parentis familiam relinquere debeat, quo novam cum uxore familiam constituat;

2. *Et sacerdotem*] Levit. xxi, 7. Repudiatæ additur vidua ibidem & 14. quod de principe sacerdote intellexit Philo & plerique hodie interpretes, ob ea quæ procedunt commate 10. & deinceps. sed quemvis sacerdotem intelligi debere ostendit Ezechiel xliv, 22. & in explicatione legis, ut & contra Appionem primo Josephus. connectenda ergo lex cum initio capitis, ut illa de Pontifice maximo obiter sint interposita.

Lactantius] Libro institutionum vi, c. xxiii. ubi & hoc sequitur: *exemplo continentiæ docenda est uxor ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas quod ipse præstare non possis.* Sensus idem in Gregorio Nazianzeno: *πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντεισφέρεις; quomodo exigis & non rependis?* Hieronymus ad Oceanum: *Aliæ sunt leges Cæsarum; aliæ Christi. aliud Papinianus, aliud Paulus noster præcipit. Apud illos viris impudicitiæ frena laxantur, &, solo stupro atque adulterio condemnato, passim per lupanaria & ancillulas libido permittitur, quasi culpam dignitas faciat, non voluntas. Apud nos quod non licet fœminis æque non licet viris, & eadem servitus pari conditione censetur.*

stituat; idem ferme dixit quod Pharaonis filiæ dicitur Psalmo XLV, 11. *Obliviscere populi tui, & domus patris tui.* Et ex hac tam arctæ amicitiæ institutione satis apparet * Deo gratissimum esse ut perpetua sit ea conjunctio: non tamen eo evincitur à Deo: * jam tunc imperatum ne qua de causa fedus illud solveretur. At Christus quod Deus institutione conjunxerat id ab homine separari vetuit, ex eo quod optimum Deoque acceptissimum est, dignissimam lege nova desumens materiam.

4. Plerasque gentes certum est antiquitus ut divortiorum libertate ita plurium feminarum conjugio usas. Prope solos barbarorum

3. *Deo gratissimum esse*] Et multis olim quoque sapientibus prælatus hic mos. Euripides in Andromacha ex persona Hermiones:

οὐδὲ γὰρ καλὸν
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν.
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
Στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.

non etenim decet
Unum imperare feminis geminis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

Et in choro:

Οὐδέποτ' ἂν δίδυμα
Λέκτρ' ἐπαινέσω βροτῶν,
Οὐδ' ἀμφιμάτορας κόρους,
Ἔριν μελάθροις,
Δυσμενεῖς τε λύπας.
Τὴν μίαν μοι στεργέτω πόσις γάμοις
Ἀκοινώνητον εὐνὰν ἀνδρός.
Οὐδὲ γὰρ ἐν πόλεσι
Δίπτυχοι τυραννίδες
Μιᾶς ἀμείνονες φέρειν,
Ἄχθος τ' ἐπ' ἄχθει,
Καὶ στάσις πολίταις.
Τεκτόνοιν θ' ὕμνοιν ἐργάταιν δυοῖν
Ἔριν Μοῦσαι φιλοῦσι κραίνειν.
Πνοαὶ δ' ὅταν φέρωσι ναυτίλλους θοαὶ
Κατὰ πηδάλιον,
Διδύμα πραπίδων γνώμα
Σοφῶν τε πλῆθος ἀσθενέστερον
Φαυλοτέρας φρενὸς αὐτοκρατοῦς.
Ἑνὸς ἁ δύναμις ἀνά τε μέλαθρα,
Κατά τε πόλιας,
Ὁπόταν εὑρεῖν θέλωσι καιρόν.

Nunquam gemina de matre genus,
Nunquam duplices laudabo toros.
Odii & diræ semina rixæ.
Unam debet non ambigui
Vir participem nosse cubilis:
Duo nec domini rectius urbes
Terrasque regunt, quam quæ sceptrum
Tenet una manus. quin sic oneri
Onus accedit, discors agitat
Rabies rupto fœdere cives,
Etiam artifices carminis inter
Geminos ipsæ tristia miscent
Prælia Musæ: cumque in pelago
Vela carinæ fert aura levis,
Plus una valet, contemta licet,
Dextera clavi quæ fræna tenet,
Quam consilii vis in partes
Distracta duas, aut prudentum
Numerosa cohors. una potestas
Temperet urbem, regat una domum,
Si modo cordi est tranquilla quies.

Plautus Mercatore:

Nam uxor contenta est, quæ bona est, uno viro,
Qui minus vir una uxore contentus siet?

Jam tunc imperatum] Sic & in causa plurium uxorum distinguit Ambrosius id quod laudaverat in paradiso Deus, à damnatione contrarii c. IV, lib. I. de Abraham. quem locum Gratianus posuit causa XXXIII, quæst. IV.

4. Tum

rorum Germanos singulis uxoribus contentos suo tempore fuisse Tacitus memorat: idque passim ostendunt historiæ tum Persarum * tum Indorum. * Apud Ægyptios soli sacerdotes unius feminæ conjugio utebantur. Sed & apud Græcos Cecrops primus, teste Athenæo, *μίαν ἑνὶ ἔζευξεν*, *unam feminam uni marito attribuit*. quod tamen ne Athenis quidem diu observatum, Socratis & aliorum exemplo docemur. Quod si populi continentius egerunt, ut Romani semper duabus uxoribus, divortio diu abstinuerunt, laudandi sunt sane, ut qui ad id quod optimum est accesserint: unde & flaminicæ apud eosdem Romanos matrimonium nisi morte non solvebatur: * non tamen inde sequitur peccasse qui fecerunt aliter ante promulgatam Euangelii vocem.

De moribus Germ.

Diod. lib. I. Gellius XV. cap. XX.

X. 1. Nunc quæ rata sint jure naturæ conjugia videamus: in quo dijudicando meminisse debemus, non omnia quæ juri naturæ repugnant irrita fieri jure naturæ, ut exemplo prodigæ donationis apparet; sed ea demum, in quibus deest principium dans validitatem actui, aut in quibus vitium durat in effectu. Principium & hic & in aliis actibus humanis unde jus oritur, est jus illud quod facultatem moralem interpretati sumus, simul cum voluntate sufficiente. quæ voluntas sit sufficiens ad jus producendum infra melius tractabitur, ubi de promissis in genere agetur. Super facultate morali quæstio oritur de parentum consensu, quem ad validitatem conjugii quasi naturaliter quidam requirunt. Sed in eo falluntur. nam quæ adferunt argumenta nihil aliud probant, quam officio filiorum conveniens esse ut parentum consensum impetrent: quod plane concedimus cum temperamento, nisi manifeste iniqua sit parentum voluntas. Nam si in omnibus rebus filii reverentiam parentibus debent, certe præcipue eam debent in eo negotio quod ad gentem totam pertinet, quale sunt nuptiæ. Sed hinc non sequitur jus illud, quod facultatis aut dominii nomine explicatur, deesse filio. Nam qui uxorem ducit & maturæ esse debet ætatis, & extra familiam abit, ita ut hac in re regimini familiari non subjiciatur. Solum autem reverentiæ officium non efficit ut nullus sit actus qui ei repugnat.

2. Quod autem à Romanis aliisque constitutum est, ut quædam nuptiæ quia consensus patris deficit irritæ sint, non ex natura est, sed ex juris conditorum voluntate. Nam & eodem jure * mater, cui

4. *Tum Indorum*] Et Thracum, de quibus versus sunt Menandri, & Euripidis in Andromacha.

Apud Ægyptios soli sacerdotes] Vide Herodianum libro II.

Non tamen inde sequitur peccasse] Augustinus libro XXII, c. XLVII, contra Faustum: *Quando mos erat, crimen non erat.* Posuit & hoc Gratianus, sed sub Ambrosii nomine.

2. *Mater, cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit*] Imo & avi, si is liber est, voluntas plus valet quam patris qui servilis sit conditionis, causa 32. quæstione III.

L. Filius emancipatus D. de ritu nupt. cui tamen naturaliter liberi reverentiam debent, suo dissensu matrimonium irritum non facit: ac ne pater quidem filii emancipati: & si pater ipse sit in patris sui potestate, in filii nuptias & avus & pater consentire debent: filiæ, avi auctoritas sufficit. quæ discrimina naturali juri incognita satis ostendunt venire hæc ex jure civili.

L. Oratione. §. nepote. D. eo. tit.

L. in conjunctione. C. de nuptiis.

3. In sacris litteris videmus quidem pios viros, multoque magis mulieres, (* quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare, quo & illa pertinent quæ priore ad Corinthios de elocanda virgine legimus) in contrahendis nuptiis secutos auctoritatem parentum: sed non tamen irritum pronuntiatur Esavi conjugium, aut liberi illegitimi, quia sine tali auctoritate nuptias contraxerat. Quintilianus jus strictum, & quidem naturale, respiciens, sic ait: *Quod si licet aliquando etiam contra patris voluntatem ea quæ alioqui reprehensionem non merentur filio facere; * nusquam tamen libertas tam necessaria quam in matrimonio est.*

VII, 36. Gen XXXVI. Decl. 257.

XI. Cum ea quæ alteri nupta est matrimonium haud dubie irritum est, lege quidem naturæ, nisi vir prior eam dimiserit: tamdiu enim durat ejus dominium: lege autem Christi, donec mors vinculum dissolverit. Irritum autem est ideo, quia & facultas moralis deest, sublata per prius matrimonium, & omnis effectus est vitiosus. Singuli enim actus contrectationem habent rei alienæ. Vicissim ex Christi lege irritum est conjugium cum eo qui maritus sit alterius mulieris, ob jus illud quod Christus feminæ pudicitiam servanti dedit in maritum.

XII. 1. De conjugiis eorum qui sanguine aut affinitate junguntur satis gravis est quæstio, & non raro magnis motibus agitata. Nam causas certas ac naturales, cur talia conjugia, ita ut legibus aut moribus vetantur, illicita sint, assignare qui voluerit, experiendo discet quam id sit difficile, imo præstari non possit. Nam quam

* Plu-

3. *Quarum verecundiæ maxime convenit hac in re alieno arbitrio stare*] *Non est enim virginalis pudoris eligere maritum*, ait Ambrosius lib. I de Abraham c. ult. relatus in codicem Gratiani causa XXXII, quæstione II. Donatus Andria: *Summa potestas nuptiarum in patre puellæ est.* Hermione apud Euripidem:

Νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς
Μέριμναν ἕξει, κοὐκ ἐμὸν κρίνειν τόδε.

Curam parenti de meis ego nuptiis
Permitto, non est istud arbitrii mei.

Hero apud Musæum:

Ἀμφαδὸν οὐ δυνάμεσθα γάμοις ὁσίοισι πελάσσαι,
Οὐ γὰρ ἐμοῖς τοκέεσσιν ἐπεύαδεν.

Lege maritali jungi non possumus ambo,
Cum nolit mater, nolit pater.

Nunquam libertas tam necessaria est quam in matrimonio] Eugraphius ad Andriam Actu I, Scena V: *Tangitur & illud, an patrum imperiis obsequi filii debeant. constat enim circa nuptias esse filiis liberam voluntatem.* Cassiodorus VII, 4: *Durum est libertatem liberam non habere in matrimonio, unde liberi procreantur.*

1. Plu-

* Plutarchus attulit in quæstionibus Romanis, & Augustinus sequitur de Civitate Dei, libro XV, cap. 16, de latius spargendis amicitiis per diffusas affinitates, non tanti est ponderis, ut quod contra fiat irritum aut illicitum censeri debeat. Neque enim quod minus utile est, statim & illicitum est. Adde quod accidere potest, ut huic qualicunque utilitati alia major utilitas repugnet, neque eo duntaxat casu quem Deus in lege Hebræis data excepit, ubi vir quispiam sine prole obiit, cui non dissimile est quod de virginibus ex asse heredibus, quas ἐπικλήρους vocant, & Hebræo * & Attico jure constitutum est, ad conservandas scilicet in familia res avitas, sed aliis multis qui aut conspici solent, aut excogitari possunt. *Quæst. 107.*

2. Ab hac generalitate eximo matrimonia parentum cujuscunque gradus cum liberis, quæ quo minus licita sint, ratio (ni fallor) satis apparet. Nam nec maritus qui superior est lege matrimonii, eam reverentiam potest præstare matri quam natura exigit, nec patri filia; quia quanquam inferior est in matrimonio, ipsum tamen matrimonium talem inducit societatem quæ illius necessitudinis reverentiam excludat. Bene Paulus Jurisconsultus, cum dixisset in contrahendis matrimoniis * naturale jus & pudorem inspiciendum, addidit contra pudorem esse filiam suam uxorem ducere. Talia *L. Adoptivus ¶. Serviles. D. de ritu nupt.*

1. *Plutarchus attulit in quæstionibus Romanis*] Philo de legibus specialibus: τί δὲ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας ἐπέχειν, εἰς βραχὺ χωρίον τὸ ἑκάστης οἰκίας συναγαγόντας μέγα καὶ λαμπρὸν ἔργον, ἐκτείνεσθαι καὶ χεῖσθαι δυνάμενον εἰς ἠπείρους καὶ νήσους καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν; αἱ γὰρ τῶν ὀθνείων ἐπιγαμίαι καινὰς ἀπεργάζονται συγγενείας, τῶν ἀφ᾽ αἵματος οὐκ ἀποδεούσας, ὧν χάριν καὶ ἄλλας ὁμιλίας ἐκώλυσε: *Quid opus hominum inter se necessitudines ac vincula inhibere, & intra domus angustiis claudere tam ingens ac præclarum opus, quod extendi fundique potest in regiones & insulas, orbemque universum? Affinitates namque cum extraneis novas pariunt conjunctiones hominum, non minores illis quæ è sanguine veniunt. quod respiciens Moses alias etiam multas propinquorum nuptias vetuit.* Chrysostomus ad I Corinth. XIII, 13: τί στενοχωρεῖς τῆς ἀγάπης τὸ πλάτος; τί περιττῶς ὑπόθεσιν ἀναλίσκεις εἰς αὐτὴν φιλίας, δι᾽ ἧς δύνασαι καὶ ἑτέραν προξενῆσαι φιλίας ἀφορμὴν ἔξωθεν γυναῖκα ἀγαγών; *Quid in arctum cogis amoris latitudinem? quid supervacuo amicitiæ causam perdis, per quam poteras aliam amicitiæ parandæ occasionem acquirere, extraneam ducendo uxorem?*

Et Attico jure] Vide Demosthenem ad Leocharem Fortunatianum rhetorem: Donatum Phormione Act. I, Scen. II. & Adelphis IV, V.

2. *Naturale jus & pudorem inspiciendum*] Egregie hoc exsequitur Philo de specialibus legibus; ubi esse dicit μέγιστον ἀνοσιούργημα, *maximum nefas*, πατρὸς εὐνὴν τετελευτηκότος, ἣν ἄψαυστον ὡς ἱερὰν ἐχρῆν φυλάττεσθαι, καταισχύνειν, γήρως δὲ καὶ μητρὸς αἰδῶ μὴ λαμβάνειν, τὸν αὐτὸν τῆς αὐτῆς υἱὸν καὶ ἄνδρα γίνεσθαι καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν τοῦ αὐτοῦ μητέρα γυναῖκα. *Patris mortui cubile, quod, tanquam res sacra, intactum sini oportuit, contemerare, neque senectutis, neque materni nominis verecundia tangi, eundem ejusdem esse filium & maritum, eandem ejusdem matrem & uxorem.*

Talia igitur conjugia haud dubitandum quin & illicita sint, & irrita insuper, quia vitium perpetuò effectui adhæret.

3. Neque movere nos debet Diogenis & Chrysippi argumentum à gallis gallinaceis aliisque animantibus mutis petitum, quo probare volebant commixtiones tales non esse contra jus naturæ. Nam ut initio libri diximus, satis est si cum natura humana quid pugnet ut illicitum habeatur. Et hoc est incestum, quod * jure gentium committi scripsit Paulus Jurisconsultus inter gradus ascendentium & descendentium. Hoc est jus illud quod Xenophon ait non eo minus jus esse, quia * à Persis contemnebatur. Naturale enim recte dicitur, interprete Michaële Ephesio ad Nicomachia, τὸ παρὰ τοῖς πλείστοις καὶ ἀδιαφθόροις καὶ κατὰ φύσιν ἔχουσιν: *quod apud plerosque non corruptos, sed naturæ convenienter se habentes obtinet.* Hippodamus Pythagoricus vocat παρὰ φύσιν ἀμέτρους ἐπιθυμίας, ἀκαθέκτους ὁρμὰς, ἀνοσιουργοὺς ἡδονάς. *immoderatas & à natura alienas cupiditates, effrænes impetus, nefarias voluptates.* De Parthis sic Lucanus:

L. ult. de ritu nupt.

Sect. IV.

epulis vesana, meroque
Regia non ullos exceptos legibus horret
Concubitus.

Et mox: *cui fas implere parentem,*
Quid rear esse nefas?

Speciatim autem huic Persarum mori causam pravam educationem prudenter assignat Dion Prusæensis oratione XX.

4. Atque hic mirari libet Socratis commentum apud Xenophontem, qui in conjugiis talibus nihil culpandum invenit præter ætatis disparitatem: unde aut sterilitatem ait sequi, aut male conformatam sobolem; quæ sola ratio si tali conjugio obstaret, certe nec irritum esset, nec illicitum, non magis quam inter alias personas, quarum ætas tot annis distat, quot annis parentes liberos solent præcedere.

5. Illud potius disquirendum, an non in hominibus nulla prava edu-

3. *Jure gentium*] Sic & Papinianus loquitur in L. Si adulterium §. 1. D. ad legem Juliam de Adulteriis.

A Persis contemnebatur] Quorum hic in re crimen bellis perpetuis, ac fratrum cædibus, à Deo punitum notat Philo. Persis addit Medos, Indos, Æthiopas, Hieronymus lib. II. contra Jovinianum, de barbaris in universum Hermione in Andromacha Euripidis:

Τοιοῦτον πᾶν τὸ βάρβαρον γένος.
Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται.
Κόρη τ' ἀδελφῷ. διὰ φόνου δ' οἱ φίλτατοι
Χωροῦσι, καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος:
Tale est omne barbaricum genus.
Mater jungatur filio, natæ pater,
Frater sorori: proximæ alterna manus
Cæde implicantur: nulla lex prohibet nefas.

5. De

educatione corruptis, præter id quod intellectu concipi posse jam diximus, sit in ipsis affectibus insita fuga quædam commixtionis cum parentibus & ex se natis, quippe cum ab ea etiam quædam animantia muta naturaliter abhorreant. Ita enim & alii existimarunt, & Arnobius adversus Gentes libro quinto: *Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Iupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere; quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, & ingeneratus ille communiter sensus?* Exstat de camelo & * de equo Scythico nobilis in hanc rem narratio apud Aristotelem animantium historia nona, capite XLVI, & non dissimilis apud Oppianum libro primo de venatu. Seneca Hippolyto:

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

XIII. 1. Sequitur quæstio de gradibus affinitatis omnibus, & de gradibus sanguinis ex transverso limite, iis præsertim qui Levitici cap. XVIII expressi leguntur. Nam etiam concesso, à mero jure naturæ non venire hæc interdicta, videri tamen possunt præcepto divinæ voluntatis hæc ivisse in vetitum: neque vero tale id esse præceptum quod solos Hebræos adstringat, sed quod homines universos, colligi videtur ex illis Dei verbis ad Mosem: *Ne polluite vos ulla harum rerum: quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis advenientibus dispello.* Mox; *Ne facite ullam ex istis rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius quæ vobis exposita est, unde polluta est terra.* *Lev. XVIII. 24,25,27.*

2. Nam si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur ut lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat ut à Deo data sit, aut ipsis peculiariter (quod non est verisimile, nec satis ferunt verba) aut humano generi, sive in prima constitutione, sive in reparatione post diluvium. Tales autem leges quæ humano generi universo sunt datæ non videntur à Christo abrogatæ, sed eæ demum quæ Judæos ab aliis nationibus, quasi sepimento interjecto, disparabant. Cui accedit, quod Paulus conjugium privigni cum noverca tam severe detestatur: cum tamen nullum de ea re peculiare exstet Christi præceptum; nec ipse alio utatur argumento, quam quod talis commixtio * impura habeatur à profanis *Eph. II. 14. 1 Corinth. VII. 25.*

5. *De equo*] Plinius historiæ naturalis VIII, 42: ubi de equis agit, *Alium detracto velorum operimento, & cognito cum matre coitu, petiisse prærupta atque exanimatum. Eque & eadem ex causa in Reatino agro laceratum prorigam invenimus. Namque & cognationum intellectus in iis est.* Habes paria apud Varronem de re rustica II, 7. & apud Antigonum de admirabilibus, Aristotelemque ejusdem tituli libro.

2. *Impura habeatur à profanis etiam gentibus*] Tertullianus V. adversus Marcionem: *Non defendo secundum legem Creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit. communis & publicæ religionis secutus sit disciplinam.*

Nar-

nis etiam gentibus, quod verum esse præter alia ostendunt Gharondæ leges quæ tale matrimonium infamia notant: & illud in oratione Lysiæ: *συνῴκει ὁ πάντων σχετλιώτατος ἀνθρώπων τῇ μητρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ*, *maritus erat ille impurissimus hominum matris ac filiæ:* unde non abit Ciceronis illud pro A. Cluentio in causa non dissimili. nam cum socrum genero nupsisse narrasset, subdit: *O mulieris scelus incredibile, & præter hanc unam in omni vita inauditum!* Seleucus rex cum uxorem suam Stratonicen Antiocho filio nuptam daret, verebatur, * narrante Plutarcho, ne ipsa offenderetur *τῷ μὴ νενομισμένῳ*, *ut re illicita.* Apud Virgilium est:

Thalamos ausum incestare novercæ.

quæ communis existimatio si à necessario naturæ dictato originem non habuit, omnino sequitur ut descendat ex veteri traditione, quæ à divino aliquo præcepto manarit.

3. Hebræi veteres, non spernendi hac in parte juris divini interpretes, & qui omnia eorum legit summoque judicio digessit Moses Maimonides, ajunt earum legum quæ capite Levit. XVIII de matrimoniis sunt proditæ causas esse duas: priorem naturalem quandam verecundiam, quæ non sinat ortus auctores cum sua sobole, aut in se ipsis, * aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione proxime cohærentes misceri: alteram vero, ne quarundam personarum convictus nimis quotidianus atque inobservatus stupris & adulteriis occasionem daret, si amores tales nuptiis possent conglutinari. Quas duas causas si cum judicio aptare velimus illis quas dixi divinis in Levitico legibus, facile apparebit in affinibus qui in recto sunt limite (ut de parentibus & liberis nihil jam dicam, quippe quos, ut existimo, etiam sine expressa lege ratio naturalis jungi satis vetat) * item in sanguinis gradu transversorum primo, qui ob ortum à stirpe communi secundus dici solet, ob recentem admodum parentum in liberis imaginem, priorem causam valere, ut venientem de eo quod natura si non præcipit, certe honestius dictat; cujus generis multa materiam divinarum humanarumque legum faciunt.

4. Atque ideo Hebræi in recto limite, gradus etiam non nominatos à lege volunt comprehendi, ob notissimam rationis paritatem. Istorum autem graduum hæc sunt apud ipsos nomina: Ma-

Narrante Plutarcho] In vita Demetrii: sed & Appiano in Syriacis qui *ἀθεμιστίας πάθος* amorem nefandum vocat.

3. *Aut etiam per personas sanguine aut nuptiali sanguinis commixtione cohærentes*] Philo: *ἀδελφαὶ γὰρ εἰ καὶ διαίρετα τὰ μέρη γεγόνασιν, ἀλλ' ἔτι ἁρμόζονται φύσει καὶ συγγενείᾳ μιᾷ.* *Quanquam enim divisæ sunt partes, fraternitatis jus retinent, ac cognatione, ut naturali vinculo, junguntur.*

Item in sanguinis gradu transversorum primo] Et hucusque propinquis nuptiis abstinebant & Peruani & Mexicani.

5. Suo

Mater matris suæ: mater patris matris suæ: mater patris sui: mater patris patris sui: uxor patris patris sui: uxor patris matris suæ: nurus filii sui: nurus filii filii sui: nurus filiæ suæ: filia filiæ filii sui: filia filii filii sui: filia filiæ filiæ suæ: filia filii filiæ suæ: filia filiæ filii uxoris suæ: filia filiæ filiæ uxoris suæ: mater matris patris uxoris suæ: mater patris matris uxoris suæ: id est, ut more loquar Romano, aviæ & proaviæ omnes, pronovercæ, proneptes, proprivignæ, pronurus, prosocrus: quia scilicet & sub agnationis nomine comprehendatur similis cognatio, & sub primo gradu secundus, & sub secundo tertius, ultra quem vix est ut oriri controversia possit, cum alioqui, si posset, in infinitum eadem futura esset ratio.

5. Has autem leges, & ne fratres sororibus miscerentur, ipsi Adamo censent datas Hebræi simul cum lege de Deo colendo, jure dicendo, non fundendo sanguine, non colendis Diis falsis, non rapienda re aliena: sed ita ut leges conjugales vim suam non exsererent, nisi post multiplicatum jam satis humanum genus, quod ipso initio sine fratrum & sororum nuptiis contingere nequivit. Neque referre putant quod id à Mose * suo loco narratum non sit: quia satis habuit hoc in lege ipsa tacite indicasse, cum gentes extraneas eo nomine damnat. Multa enim talia esse in lege quæ non temporis ordine, sed ex occasione dicantur: unde illa inter Hebræos celebris sententia, in lege non esse prius aut posterius: id est, multa referri ὕστερον πρότερον.

6. De connubio fratrum & sororum verba hæc sunt Michaëlis Ephesii ad quintum Nicomachiorum: τὸ ἀδελφὸν μίγνυσθαι τῇ ἀδελφῇ ἐξ ἀρχῆς μὲν ἀδιάφορον ἦν. νόμου δὲ τεθέντος μὴ μίγνυσθαι πολὺ τὸ διάφορον. *Fratrem cum sorore concumbere ab initio res media erat: at, lege adversus tales concubitus posita, jam multum refert observetur lex necne.* Diodorus Siculus vocat κοινὸν ἔθος τῶν ἀνθρώπων, *communem hominum morem* ne fratres sororibus jungantur, à quo more Ægyptios eximit: Dion Prusæensis barbaros. Seneca scripserat: *Matrimonia Deorum jungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum.* Plato de legibus octavo talia conjugia vocat μηδαμῶς ὅσια, καὶ θεομισῆ, *minime pia, sed Deo invisa.*

Vide Caiet. in Matth. cap. 19.

Libro I.

7. Quæ omnia ostendunt veterem famam de lege divina adversus id genus conjugia, unde & vocem nefas de talibus usurpari videmus. Omnes autem fratres & sorores comprehendi * lex ipsa

5. *Suo loco narratum non sit*] Nam neque lex illa narrata est ex qua Judas Thamarem comburi voluit. Sic Sichemitas Judith recte occisos ait quod virgini stuprum intulissent, IX, 2. & Ruben patris maledicto feritur ob incestum.

7. *Lex ipsa indicat*] Ubi vide Chaldæum paraphrasten. distinxerunt male Spartiatæ, & Athenienses, & quidem diversimode.

I. Fi-

ipsa indicat tam agnatos quam cognatos ejus gradus, sive foris, sive domi natos atque educatos comprehendens.

XIV. 1. Quæ manifesta expressio ostendere videtur discrimen quod est inter hos & alios remotioris gradus: Nam ducere amitam agnatam vetitum est. At * filiam fratris, qui par est gradus, ducere vetitum non est: imo ejus facti apud Hebræos exstant exempla. *Nova nobis in fratrum filias conjugia: at aliis gentibus solennia, nec lege ulla prohibita*, inquit Tacitus. Athenis id licuisse ostendit Isæus, & Lysiæ vita Plutarchus. Rationem adferunt Hebræi, quia viri juvenes assiduè frequentant domos avorum & aviarum, aut etiam in iis habitant simul cum amitis: ad domos vero fratrum minus frequens ipsis est aditus, nec ibi tantumdem habent juris. Quæ si recipimus, ut sane rationi sunt consentanea, fatebimur legem de non ducendis affinibus recti gradus, & sororibus, ex quo multiplicari cœptum est humanum genus, esse perpetuam: & hominibus communem, ut quæ honestate naturali nitatur, ita ut & irritum fiat si quid factum sit adversus hanc legem, ob vitium permanens: at cæteras leges non item, ut quæ cautionem magis contineant, quæ cautio etiam aliis modis adhiberi potest.

Annal. XII.

2. Certe canonibus antiquissimis qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores alteram post alteram duxisset, aut ἀδελφιδῆν, id est, fratris aut sororis filiam, tantum à clero arcetur. Nec difficilis est responsio ad id quod diximus de peccato imputato Cananæis & finitimis populis. Potest enim locutio universalis restringi ad præcipua ejus capitis, ut de concubitu cum masculis, cum bestiis, cum parentibus, cum sororibus, cum nuptis alienis, in quorum προφυλακὴν, & ut Hebræi loquuntur præmunimentum, additæ sint leges cæteræ: nam de singulis partibus ne intelligatur, argumento esse potest interdictum de non habendis eodem tempore in matrimonio sororibus duabus: quod in commune datum olim humano generi fuisse Jacobi pietas, qui contra fecit, credere nos non sinit. Addi potest factum Amrami, qui pater Mosis fuit. nam & is ante legis tempora amitam duxit uxorem, sicut materteras * apud Græcos Diomedes & Iphidamas: Areten fratris filiam Alcinous.

Can. XIX.

Eust. ad Il. A. & ad Od. H.

3. Recte tamen fecerunt Christiani veteres, qui leges non illas tantum in commune datas, sed alias peculiariter Hebræo populo scriptas sponte sua observarunt: imo & ad gradus quosdam ulterio-

1. *Filiam fratris ducere*] Talem Abrahamo Saram fuisse Josephus putat. idem post datam legem exempla nobis dat in Herode, qui fratris filiam duxerat, & suam filiam fratri Pherotæ desponderat. Vide eum Antiquæ historiæ XII, & XVI. Phineo patruo promissa Andromede; Ovidius metamorphoseôn V. id postea apud Romanos vetitum permisit Claudius: vetuit Nerva: permisit Heraclius.

2. *Apud Græcos*] Et Castori avunculo desponsam Electram ex Euripidis Electra discimus.

3. De

riores protenderunt verecundiæ suæ fines, ut hac quoque in virtute non minus quam in cæteris Hebræos antecederent. Atque id pridem factum magno consensu ex canonibus apparet. Augustinus * de patruelium & consobrinorum conjugiis inter Christianos loquens: *Raro*, inquit, *per mores fiebat quod fieri per leges licebat, quia id nec divina prohibuit, & nondum prohibuerat lex humana: veruntamen factum etiam licitum propter vicinitatem horrebatur illiciti.* Hanc morum verecundiam leges regum ac populorum secutæ sunt, sicut * Theodosii constitutio patruelium & consobrinorum conjugia vetuit, laudante id factum, ut pietatis plenum, Ambrosio.

De civ. Dei l. xv, c. 16.

Epist. 66.

4. Sed sciendum simul est, * non quod vetitum est fieri lege humana, si fiat, irritum quoque esse, nisi & hoc lex addiderit aut significaverit. Canon Eliberinus LX: Si quis post obitum uxoris suæ * sororem ejus duxerit, & ipsa fuerit fidelis, per quinquennium eum à communione abstinet: eo ipso ostendens manere vinculum matrimonii. Et ut jam diximus, in canonibus qui Apostolici dicuntur, qui duas sorores duxerit, aut fratris filiam, tantum clericus fieri prohibetur.

XV. 1. Ut

3. *De patruelium conjugiis*] Æschylus Danaidibus vocat λέκτρα ὧν θέμις εἴργει, *cubilia quæ jus prohibet*. & ait sic μιαίνεσθαι γένος, *fœdari genus*. At Scholiastes addit illegitimas fuisse tales nuptias, quod adhuc viveret virginum pater, quasi justæ futuræ fuerint eo mortuo, ex lege τῶν ἐπικλήρων, in oratione Sp. Ligustini civis Romani apud Livium est: *Pater mihi uxorem fratris sui filiam dedit.* vide & Plauti Pœnulum.

Theodosii constitutio] Victor de eo: *tantum pudori tribuens & continentiæ ut consobrinarum nuptias vetuerit, tanquam sororum.* Meminit & Libanius oratione de Angariis. Exstat Arcadii & Honorii lex ejusdem sensus, quæ tertia est C. Theodosiano de incestis nuptiis. Concedi tamen Principum indulto solitas nuptias tales ostendit lex Honorii & Theodosii minoris alia eodem codice; titulo, si nuptiæ ex rescripto petantur. Secuti & Gotthi reges. Cassiodorus VII, 46. *Hoc prudentes viri sequentes exemplum longius pudicam observantiam posteris transmiserunt, reservantes Principi tantum beneficium consobrinis nuptiali copulatione jungendis.* Ubi & formulam habes talis veniæ Principalis.

4. *Non quod vetitum est lege humana, si fiat, irritum quoque esse*] In Agathensi concilio post commemorata conjugia vetita, & inter eas de relicta fratris additur: *Quod ita præsenti tempore prohibemus, ut ea quæ hactenus sunt constituta non solvamus.* Retulit id Gratianus in quæstionem II, & III, causæ XXXV. Simile quod à Paulo in sententias relatum est libro II, tit. XX. sine parentum consensu contractas nuptias injustas esse, sic tamen ut non dissolvantur, nisi forte hæc postrema verba Arrianus addidit. Tertullianus de conjugio cum infideli agens ad uxorem secundo, ait dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disjungi. Vide infra §. XVI.

Sororem ejus duxerit] Lex Langobardica lib. II, c. VIII, 13: *quia canones sic habent de duabus sororibus, sicut de duobus fratribus.*

1. Non

XV. 1. Ut ad alia pergamus, observandum hoc est, concubinatum quendam verum ac ratum esse conjugium, etsi effectibus quibusdam juris civilis propriis privetur, aut etiam effectus quosdam naturales impedimento legis civilis amittat. Exempli causa, inter servum & ancillam jure Romano contubernium esse dicitur, non matrimonium, attamen ad ipsam conjugii naturam nihil deest in tali consociatione. quæ propterea in antiquis canonibus γάμου nomine appellatur. Sic inter hominem liberum & ancillam concubinatus dicitur, * non matrimonium: quod deinde imitatione quadam ad alias personas disparis qualitatis productum est: ut Athenis inter civem & peregrinam, unde Servius ad illud Virgilii:

Suppositos de matre nothos furata creavit:

nothos interpretatur materno genere ignobiles & obscuros. Apud Aristophanem Avibus qui dixerat, νόθος γὰρ εἶ κ' οὐ γνήσιος, dictum probat ὤν γε ξένης γυναικός: *quippe cum ex peregrina natus sit.* Et apud Ælianum γνήσιος definitur ὁ ἐξ ἀμφοῖν γεγονὼς ἀστοῖν, *qui utroque parente cive natus sit.*

2. Atqui sic in statu naturæ inter tales, quales jam diximus, conjugium verum esse potuit, si femina esset sub custodia maritali, & fidem marito dedisset; sic etiam * in statu legis Christianæ verum erit inter servum & ancillam, aut liberum & servam, conjugium; multoque magis inter civem & peregrinam, Senatorem & libertam, si quæ jure divino Christiano sunt necessaria accedant, scilicet indissolubilis unius cum una conjunctio, etiamsi effectus quidam legis civilis non sequantur, aut alioqui sponte secuturi lege impediantur. Atque hunc in sensum capienda sunt verba concilii Toletani primi: *Cæterum is qui non habet uxorem, * pro uxore concubinam* [illegible] *habet,*

1. *Non matrimonium*] At serviles conjunctiones nuptiæ dicebantur in Græcia, Carthagine, in Apulia. Prologus ad Casinam Plauti. Sic & in legibus Langobardorum libro II, tit. XII, 10. & XIII. 3. & lege Salica Tit. XIV, §. II. sed sine consensu dominorum non valuisse conjugia talia apud Hebræos notatur ab ipsis ad Exodum XXI. ubi talium nuptiarum mentio, & apud Græcos Christianos à Basilio in suis canonibus. Solitam etiam à principe veniam impetrari ducendæ mulieris quæ inæqualis esset conditionis, videmus apud Cassiodorum VII, 40.

2. *In statu legis Christianæ*] Vide in Gratiani collectione c. I. de conjugiis servorum.

Pro uxore concubinam habet] De tali concubina Augustinus de Fide & operibus: *De concubina quoque, si professa fuerit nullum se alium cognituram, etiamsi ab illo cui subdita est dimittatur, merito dubitatur, utrum ad percipiendum baptismum non debeat admitti.* Item de Bono conjugii libro v: *Solet etiam quæri, cum masculus & femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed propter incontinentiam solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiæ sint vocandæ. Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit, & prolis generationem, quam-*

vis

habet, à communione non repellatur: tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinæ, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus. cui adde locum in Clementis constitutionibus lib. VIII, c. XXXII. Pertinet huc quod Theodosius & Valentinianus concubinatum quendam vocant inæquale conjugium, & quod inde adulterii accusatio nasci dicitur.

L. Si quis naturalem C. de naturalibus. L. Si uxor. D. ad l. Juliam de adulteriis.

XVI. 1. Imo etiam si lex humana conjugia inter certas personas contrahi prohibeat, non ideo sequetur irritum fore matrimonium si reipsa contrahatur. Sunt enim diversa, prohibere, & irritum quid facere. nam prohibitio vim suam exserere potest per pœnam vel expressam vel arbitrariam: & hoc genus leges imperfectas vocat Ulpianus, * quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt. qualis erat lex Cincia, quæ supra certum modum donare vetabat, donatum non rescindebat.

Instit. tit. I.

2. Scimus apud Romanos postea Theodosii lege inductum, ut si quid lex prohibuerit tantum, non etiam specialiter dixerit inutile esse debere quod contra factum est, id ipsum tamen cassum, inutile, ac pro infecto sit, nimirum si in judicium res deveniat. sed hæc intensio non fit ex vi solius prohibitionis, sed ex vi novæ legis, quam alii populi sequi necesse non habent. Sæpe enim indecentia est major in actu quam in effectibus: * sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia, aut incommodum actus ipsius.

L. non dubium C. de legibus.

XVII. Consociationes præter hanc maxime naturalem sunt & aliæ, tum privatæ tum publicæ: & hæ quidem aut in populum, aut ex populis. Habent autem omnes hoc commune, quod in iis

qui non ea causa conjuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Itaque in capitulari Francico VII, c. 155 dicitur: *Qui uxorem habet, eodem tempore concubinam habere non potest, ne ab uxore eum dilectio superet concubinæ.*

1. *Quæ fieri quid vetant, sed factum non rescindunt*] Livius libro X: *Valeria lex, cum eum qui provocasset virgis cædi, securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra quam improbe factum adjecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis. nunc vix servo ita minetur quisquam.* Lex Furia testamentaria plusquam mille assium legatum mortisve causa prohibebat capere, præter exceptas personas, & adversus eum qui plus ceperit quadrupli pœnam constituebat, memorante Ulpiano. Macrobius circa finem eorum quæ scripsit ad somnium Scipionis: *Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla devantibus pœna sancitur.* Vide supra, hoc capite §. XIV, in fine Sic divus Marcus rescripsit: *Eum hæredem, qui prohibet funerari ab eo quem testator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eum statutam non esse.*

2. *Sæpe etiam incommoda quæ rescissionem sequuntur majora quam ipsa indecentia*] Ideo rex Alcinous Medeam reddi volebat patri si deflorata nondum esset. meminit Apollonius Argonautis, & ejus Scholiastes, & in Bibliotheca Apollodorus.

iis rebus ob quas consociatio quæque instituta est, universitas, & ejus pars major nomine universitatis obligant singulos qui sunt in societate. Omnino enim ea credenda est fuisse voluntas in societatem coëuntium, ut ratio aliqua esset expediendi negotia: est autem manifeste iniquum, ut pars major sequatur minorem: quare naturaliter, *seclusis pactis ac legibus quæ formam tractandis negotiis imponunt, pars major jus habet integri. Thucydides: κύριον εἶναι ὅ, τι ἂν τὸ πλῆθος ψηφίσηται. Appianus: ἔστι δ' ἔν τε χειροτονίαις καὶ δίκαις ἀεὶ τὸ πλέον δικαιότερον: *tam in comitiis quam in judiciis vincit pars major.* Dionysius Halicarnassensis similiter: ὅ, τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τοῦτο νικᾶν. **quod pluribus visum, id valere.* Et alibi: ὅ, τι δ' ἂν αἱ πλείους ψῆφοι κυρώσωσι τοῦτο ποιεῖν. Item: ὅ, τι ἂν αἱ πλείους γνῶμαι κυρώσωσι τοῦτο εἶναι κύριον. Aristoteles: κύριον τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. Curtius libro X: *Eo quod major pars decreverit, stetur.* Prudentius:

Vid. de potestate civili n. 14.

Lib. V.

Lib. VII.

Polit. IV. 8. VI. 2.

In paucis jam deficiente caterva
Nec persona sita est patriæ, nec curia constat.

Deinde: *Infirma minoris*
Vox cedat numeri parvaque in parte quiescat.

Apud Xenophontem hoc dicitur: ἐν τῇ νικώσῃ πράττειν πάντα, *omnia agere secundum eam sententiam quæ vincit.*

XVIII. Quod si pares sint sententiæ, nihil agetur: quia ad mutationem non satis momenti est: qua de causa ubi pares sunt sententiæ, *reus absolutus intelligitur. quod jus Minervæ calculum Græci vocant ex fabula de Oreste: quæ res apud Æschylum Furiis, & apud Euripidem *Oreste & Electra tragœdiis tractatur: Sic & possessorem tenet: quæ ratio non male observata est à scriptore problematum quæ Aristoteli asscribuntur, sectione XXIX. In Senecæ controversia quadam est; *Alter judex damnat, alter absolvit: inter dispares sententias *mitior vincat.* Nam sic & in dialecticis collectionibus illatio eam partem sequitur quæ minus onerat.

XIX. Sed

Seclusis pactis ac legibus] Ut quæ volunt duas partes concordare, ut c. 6. de Electione.

Quod pluribus visum id valere] Hunc sensum dant Chaldæus Paraphrastes & Rabbini ad illud in Exodo XXIII. 3. Adjunge L. duo. & L. Pomponius. D. de re judicata; & quæ infra lib. III, cap. XX. §. 24. & quæ paria cum Prudentio habet Ambrosius contra Symmachum.

Reus absolutus intelligitur] L. inter pares, D. de re judicata. Vide Julianum de Eusebia.

Oreste & Electra] Etiam Iphigenia in Tauris, in Electra sic ait

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὅδε νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί.
Idemque cunctis juris esto in posterum,
Certante numero judicum ut vincat reus.

Mitior vincat] Seneca in controversiis: *Non est invidiosa potestas quæ misericordia vincit.* Imo apud Hebræos una sententia damnantium vincens pro nulla habebatur. ita Chaldæus ad dictum locum Exodi XXIII, & Moses de Kotzi præceptorum jubentium XCVIII. & vetantium CXCV.

Con-

XIX. Sed hic quæstio oriri solet de conjungendis aut dividendis sententiis: qua de re ex mero jure naturali, id est, si pactio aut lex aliud non præcipiat, distinguendum videtur inter sententias quæ totis rebus differunt, & inter eas quarum altera partem alterius continet, ut hæ * conjungendæ sint in eo quo conveniunt, illæ non item. Sic qui in viginti damnant, & qui in decem, conjungentur in illo decem adversus sententiam absolventem. At qui morte reum puniunt, & qui relegant, non conjungentur, quia diversa hæc sunt, & in morte non est relegatio. Sed nec absolventes cum relegantibus conjungentur, quia etsi non interficiendum reum consentiunt, id tamen non est illud ipsum quod dicit sententia, sed per consequentiam inde elicitur: at qui relegat non absolvit. Quare recte Plinius cum tale quid in Senatu evenisset, tantam dixit sententiarum esse diversitatem, ut non possent esse nisi singulæ; & parvulum referre, an idem displiceret quibus non idem placuisset. Et * Polybius notat à Postumio prætore fraudem factam in rogandis sententiis, cum eos qui captivos Græcos damnandos, & qui ad tempus retinendos censebant, contra absolventes conjungeret. Exstat hujus generis quæstio apud Gellium libro IX. & apud Curium Fortunatianum in loco de quantitatum comparatione: & apud Quintilianum patrem controversia CCCLXV. ubi hæc verba sunt: *Iam aperte una plures facis. jam turbam istam, quæ universa noceret dividendo extinguis. Duo exilium, duo ignominiam pronuntiant. Vis ego illos jungam qui seipsos dividunt.*

Lib. VIII. epist. ad Aristonem.

Excerp. leg.

XX. Addendum & hoc; si qui absentia aut aliter impediti jure suo uti non possunt, eorum jus interim accrescere præsentibus: quod * Seneca in Controversia quadam exsequitur: *Puta te servum esse communem: huic domino servies * qui præsens est.* *Lib. III.*

XXI. * Na-

Conjungendæ sint in eo in quo conveniunt] Ideo Senatores dividere sententiam plura simul complectentem jubebantur, teste Asconio in Milonianam. Cicero Epistolarum ad familiares l. 2: *Itaque cum sententia prima Bibuli pronunciata esset, ut tres legati regem reducerent; secunda Hortensii, ut tu sine exercitu reduceres; tertia Volcatii ut Pompejus reduceret; postulatum est ut Bibuli sententia divideretur; quatenus de religione dicebat, cuique rei jam obsisti non poterat; Bibulo assensum est: de tribus legatis frequentes ierunt in alia omnia.* Seneca epistola XXI: *Quod fieri in Senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, jubeo illum dividere sententiam & sequar.* Idem de vita Beata c. 3: *Est & mihi censendi jus, itaque aliquem sequar, aliquem jubebo sententiam dividere.* meminit ejus moris & Plinius lib VIII, epist. 14.

Polybius] Vide ad eum locum Fulvii notas.

Seneca in controversia quadam] Libro III, contr. XIX.

Qui præsens est] Ita ut & ad unum recidere possit nomen universitatis. L. sicut, D. quod cujusque universitatis nomine, ubi Wesembecium vide. Adde L. Rescriptum, D. de pactis, Zas. in paratit. D. de pactis.

D. de Albo scribendo. XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. ἴσοι γὰρ, inquit Aristoteles, πλὴν ἐφ' ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι, *pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* L. 1. C. de Consul. l. XII. Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianismum professi sunt, * in Conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros.

L. Majorem partem. D. de pactis. L. Si plures, D. Depositi. L. Cum bona. D. de rebus auct. jud. possid. † Lib. XIII. Lib. XIV. XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquuntur, proportione æstimandas. quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. † Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes, quarum * aliæ terna, aliæ bina, aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore εἰ κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν, *si possessionum causa inita est societas.* Pol. III. 9.

XXIII. Con-

Bart. in L. 1, num. 5. de Albo scribendo. Boër. decis. 1. num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. 1, tit. II, definit. 40. Reinking. lib. 1, classe v, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ partes adesse debeant. L. Nulli, D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L. nominationum, C. de decurionibus: ut absentes præsentibus vices suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis justo de Electione in VI.

Naturalis ordo] De præcedentiis vide, si lubet, M. Antonium Nattam cons. Ioc. n. 21, & cons. Ioc XXVIII, num. 31. Matt. Wacher consiliis Cæsareis in controversia Saxonica.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo servetur L. semper. D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

In conciliis] Joh. Pice. cons. Latino LXXV. 1, n. 16. Afflictus decis. Neap. 1, n. 8. Bart. in l. 1. D. de Albo scribendo, Innoc. in c. Tua. de Majoritate & obedientia. Ant. Tessaurus 1 quæst. for. XLVIII, n. 5. Tiberius Decanus responso XIX, n. 183, & seq. Innocentius Butr. Felin. in c statuimus d. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Basileensis historia.

Aliæ terna, aliæ bina] Sic in Smalcaldico fœdere Saxo duo habebat suffragia.

1. An

XXIII. Consociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coëunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio hominis externa quæ non ad hanc societatem aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est pro- *Moral.* ditum: τοὺς νόμους ἀπαγορεύειν περὶ ἁπάντων, *leges de omnis gene-* V. 3. *ris rebus præcipere.*

XXIV. 1. Solet hîc illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, fal- *L. Filii. D.* tem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat: sed non *ad Munici-* eo minus qui transtulerat municipii sui muneribus obligabatur. Ve- *cipalem.* rum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis.

2. At nos quod naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus: nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane * gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus. nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. *De sua cuique civitate statuendi facultas libera est*, ait Tryphonius. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *L. in bello.* *ne quis in civitate maneat invitus*, & *fundamentum* vocat *libertatis*, *D. de capt.* *sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Tamen *& postl.* hic quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis secuti sunt, ut id non liceat si societatis intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. * Intererit autem societatis civilis non abire civem si magnum *L. actione.* contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem *§. Labeo.* suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, *D. Pro so-* præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque *cio.* idoneum substituere, qui rempublicam defendat.

3. Ex-

1. *An civibus de civitate abscedere liceat*] Vide hac de re fœdera Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus XI Æneidos: *Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alia reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro XXVIII. c. 13.

2. *Gregatim discedi non posse*] Zonaras de Lazo rege agens qui à Persis ad Romanos defecerat: τοῦτο αἴτιον μάχης Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις ἐγένετο, ὡς τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων τοὺς αὐτοῖς ὑπείκοντας σφετεριζομένου: *Id belli initium Romanis ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.*

Intererit autem societatis] Bembus libro VII.

3. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem [illegible] populos, quia non [illegible] ex ea libertate commodi sentire [illegible].

XXV. [illegible] * in [illegible] nullum jus civitati: Heraclidæ Argis [illegible], sic loquuntur apud [illegible]:

[illegible],
[illegible]?
[illegible].

[illegible] oratione agens de temporibus ejecti [illegible] [illegible], *cum nihil ad illam [illegible].* Jam vero plurium populorum, sive per se [illegible], [illegible] fœdus est, de cujus natura & effectu [illegible] ex pacto erit deventum.

XXVI. [illegible] ex consensu, aut privata est aut publica. Sub[illegible] [illegible] multiplex, sicut multiplicia [illegible] genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis [illegible] ei subsit ad eum modum quo filius [illegible] patri. Pater autem filium suum eo [illegible] jus paternum plene in eum transeat, & [illegible]. id enim natura non sinit: sed potest [illegible], & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. 1. [illegible] species ignobilissima est, qua quis se dat in [illegible] perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo [illegible] de libertate contendebant: *[illegible] voluntariam servitutem* [illegible], ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione XV: [illegible] *innumeri cum liberi sint, se in servitutem dant, ut * ex contractu [illegible] serviant.*

2. Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur [illegible], * nihil habet in se nimiæ acerbitatis. nam [illegible] obligatio compensatur perpetua in illa alimentorum [illegible], quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde [illegible] sæpe quod dixit Eubulus:

[illegible]

[illegible] nullum jus civitati] Vide [illegible] III, [illegible] §. XXI.

Cum nihil ad illam [illegible]] [illegible] Angeli [illegible]

[illegible] serviant]

Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permissum ad Solonis tempora, in constituit [illegible], *corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

2. *Nihil habet in se nimiæ acerbitatis*] Vide ea de egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina

Ἔθελε δ' αὐτοῦ μισθοῦ παρ' αὐτοῖς καταμένειν
Ἐπὶ σιτίοις.
Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victu contentus.

Idem Comicus alibi:

Πολλοὶ φυγόντες διαπόνους, ἐλεύθεροι
Οὗτοι, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.
Qui se fugitivi gesserunt pro liberis,
Multi recurrunt * *pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent: ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί: *Vt domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Jus autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: ἐξῆν πατρὶ ὄντι τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἔξεστιν ἐὰν ἁμάρτητέ τι, καὶ ὅτι ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο προσέταξεν: *Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere παρὰ πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις, *apud multos populos legum gloria florentes*, ait Dion oratione XV.

Lib. III de Benef. c. 18.

Lib. III de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus, Pyrrhonic. III.

XXIX. 1. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratio-

Pristina ad præsepia] apud Plautum quidam:
Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.
Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

3. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic * in exsules nullum jus civitati: Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

Quo jure jam nos ad Micenæos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti patris: *ὅτ' οὐδὲν αὐτῷ τῆς πόλεως μετεῖχεν*, *cum nihil ad illum civitas nostra pertineret.* Jam vero plurium populorum, sive per se sive per capita sua, consociatio fedus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit deventum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. id enim natura non sinit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. 1. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo aleæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione XV: *μυρίοι δήπου ἀποδίδονται ἑαυτοὺς ἐλεύθεροι ὄντες, ὥστε δουλεύειν κατὰ συγγραφήν.* *innumeri cum liberi sint, se in servitutem dant; ut * ex contractus formula serviant.*

De moribus Germ.

2. Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimiæ acerbitatis. nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua in illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

Ἐπι-

In exules nullum jus civitati] Vide infra libro III, tit. XX. §. XLI.

Cum nihil ad illum civitas nostra pertineret] Nicetas Isaaci Angeli rebus libro I: *μὴ καινὸν εἰ θεραπεύει τις τὸν ἀντίπαλον καὶ κολακεύει ὡς φίλον τὸν οἰκεῖον εὑρίσκων πολέμιον.* *Non mirum si quis hostem ambiat eique blandiatur, qui sibi hostes senserit.*

1. *Ex contractus formula serviant*] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permissum ad Solonis tempora, is constituit *ἐπὶ σώμασι μὴ δανείζειν*, *corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

2. *Nihil habet in se nimiæ acerbitatis*] Vide ea de egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina

Ἔθελε δ' ἄνευ μισθοῦ παρ' αὐτοῖς προσμένειν
Ἐπὶ σιτίοις.
Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victu contentus.

Idem Comicus alibi:

Πολλοὶ φυγόντες δεσπότας, ἐλεύθεροι
Ὄντες, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.
Qui se fugitivi gesserunt pro liberis,
*Multi recurrunt * pristina ad praesepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suae imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent: ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς τἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί: *Ut domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent praestarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Jus autem vitae ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: ἐξῆν πατρὶ ὄντι τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἔξεστιν ἐὰν ἁμαρτάνῃ τι, καὶ ὅτι ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο προσέταξεν: *Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe siquid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere παρὰ πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις, *apud multos populos legum gloria florentes*, ait Dion oratione xv.

Lib. III de Benef. c. 18.

Lib. III de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus, Pyrrhonic. III.

XXIX. 1. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratio-

Pristina ad praesepia] apud Plautum quidam:
Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.
Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

 -1. *Patres*

ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres fœtuum curam gerant, hoc ipso ostenditur fœtum utriusque esse communem. Sic ergo, si lex civilis hac de re tacuisset, * partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitutem servire; & videamus an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem sibi nascituram in servitutem secum addicere; quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat.

† *Less lib.* v. *c.* 5. *dub.* 5.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione: ac proinde cum diu alendi fuerint è servis nati antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant; effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si immanis sit domini sævitia, servos illos, etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga con-

1 Corinth. VII. 21. *Gal.* VI. 5. *Coloss.* III. 22. *Tit.* II, 9. *1 Petr.* II. 16. *c. si quis servum*, 17. *q.* 4.

1. *Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant*] Vide infra cap. VIII, §. 18. Plinius X, 34. de columbis: *Amor utrique sobolis æqualis.*

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII, 12: *quomodo patri matrique communes liberi sunt?* Lex Visigotthica lib. X. tit. I, 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus potuit procreari?* deinde: *Hac rationabiliter naturæ lege compellimur, agnationem ancillæ quæ servo alieno juncta pepererit, inter utrosque dominos æqualiter dividendam.* Slavi & Slavæ proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum III, 37. idem moris in nonnullis Italiæ locis, c. licet de conjugio servorum. Apud Langobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I. 16. idem apud Wisigotthos in Hispania Isidori tempore obtinuisse d[i]scas ex c. ult. causa. XXXII, quæst. IV. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigotthorum lege fit servus III, tit. II, 3. IV. tit. V. 7. IX, tit. I, 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius, habet eum servi dominus, ancillæ domino pretii dimidium persolvens. in originariis patris originarii dominus duas fert partes, fœminæ originariæ dominus unam, ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Anglia francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleton de Villanagio, & liber de Laudibus legum Angliæ. Has leges à civili Romana discrepantes juri naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas. quid ni, cum & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur? ut nos docet Ulpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

2. *Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere*] Ita & Carolus Calvus statuit cap. XXXIX, Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione] Vide Leonem Afrum lib. VI, de Barca.

Ne

consulere sibi posse probabilis sententia est. Nam quod Apostoli & antiqui canones servis edicunt * ne se dominis subtrahant, generale est, & eorum errori oppositum qui omnem subjectionem tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Christiana libertate.

XXX. Præter perfectam servitutem de qua jam egimus sunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem sint, aut sub conditione, aut ad res certas. Talis est libertorum, statu liberorum, nexorum, addictorum, asscriptorum glebæ, septem annorum servitus apud Hebræos, & altera ad Jubilæum usque: Penestarum apud Thessalos; eorum quos manus mortuas vocant; ac postremo * mercenariorum: quæ discrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta servitus naturaliter etiam esse videtur ejus qui altero parente liberæ, altero servilis conditionis sit natus, ob eam quam supra diximus causam.

XXXI. Publica subjectio est, qua se populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat. Formulam talis subjectionis in exemplo Capuæ supra adduximus. Similis est illa populi Collatini: *Deditisne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

> * *Deduntque se divina humanaque omnia, urbem, & liberos*
> *In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano poplo.*

Persæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta subjectio est: sunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti possunt ex his quæ supra à nobis dissertata sunt. *Lib. I, c. 3.*

XXXII. Ex delicto subjectio etiam non accedente consensu nascitur, * quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus est, in potestatem vi redigitur. Cui autem jus sit pœnæ exigendæ videbimus infra. Possunt autem hunc in modum sub-

Ne se dominis subtrahant] Vide infra lib. III, c. VII, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii qui in Anglia apprentisii dicuntur durante disciplinæ suæ tempore proxime ad servilem conditionem accedunt.

Deduntque se divina humanaque omnia] Id Persæ vocabant terram & aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Ut socii illi Ulyssis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odysseæ ξ:

> ἔνθ' ἡμέων πολλοὺς μὲν ἀπέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ:
> τοὺς δ' ἀνάγον ζωοὺς σφίσιν ἐργάζεσθ' ἀνάγκῃ.
> *Partem igitur nostrûm sicelicibus obtruncarunt:*
> *Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.*

Sic Apollinem Jupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona servituti addixit. habet Apollodorus libro III.

Cic. pro Cæcina. subjici non singuli tantum privata subjectione : * ut Romæ qui ad delictum non respondebant, & incensi : postea fœminæ, quæ se servo alieno junxissent : sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest, quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. At singulorum servitus pœnalis personas non egreditur ; quia noxa caput sequitur. Utraque autem servitus tam privata quam publica pœnalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta, pro modo meriti & inflictæ pœnæ.

De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

Ut Romæ qui ad delictum non respondebant] Apud Lycios fures, Nicolaus Damascenus. Apud Wisigotthos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

CAPUT VI.

De acquisitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. 1. ACquisitione derivativa nostrum fit aliquid facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possint, juris est naturalis post introductum dominium : inest enim hoc in ipsa dominii, pleni scilicet, natura. Itaque Aristoteles : ὅρος τοῦ οἰκεῖον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι. *proprietatis definitio est, ubi penes nos est* *1 Rhet. v.*

jus

jus alienandi. Duo tamen notanda sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri aut verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non est congruens naturæ societatis humanæ. *Soto lib. IV. q. 5, a. 1.*

2. Ut vero traditio etiam requiratur, ex lege est civili. quæ, quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelliig debet * voluntatis rationalis. *Less. lib. II. c. 3. dub. 3.*

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur dationem; sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, *ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coëunt: societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium quæ integrantes dicuntur: unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est gene-

Annotata ad Caput VI.

1. V*oluntatis rationalis*] Cassiodorus II. II. *Alienatio rerum solidum desiderat habere judicium.*

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona absentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX Æneidos, *cùm jungeret absens.*

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem Baldus conf. 327, n. 7. Cardinalis Thuscus p. p. concl. 40. n. 1, & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno CIƆ IƆ XXVI. & Guicciardinum libro XVI.

Ut etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace publica, c. XV, n. 14. vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia sermo.

Nisi

D. de Albo scribendo. XXI. * Naturalis autem ordo inter socios hic est, prout quisque in societatem venit. Sic inter fratres is servatur ordo, ut qui primus natus est reliquos præcedat, atque ita deinceps, rejectis aliis omnibus qualitatibus. ἴσοι γὰρ, inquit Aristoteles, πλὴν ἐφ᾽ ὅσον ταῖς ἡλικίαις διαλλάττουσι, *pares enim sunt fratres, nisi quatenus ætas eos distinguit.* Theodosius & Valens in constitutione de ordine inter Consules servando: *Quis enim in uno eodemque genere dignitatis prior esse debuerat, * nisi qui prior meruit dignitatem?* Atque hic mos antiquitus in Christianorum quoque regum ac populorum societate obtinuit, ut qui primi Christianismum professi sunt, * in Conciliis ad rem Christianam pertinentibus præcedant cæteros.

L. 1. C. de Consul. l. XII.

XXII. Illud tamen addendum est; quoties societas fundamentum habet in re quam non æqualiter omnes participant, ut si in hereditate aut fundo alius dimidiam partem habeat, alius tertiam, alius quartam, tunc non tantum ordinem sumendum ex modo participationis, sed & sententias ad eum modum, id est, mensoria, ut loquuntur, proportione æstimandas. quod sicut naturali æquitati convenit, ita Romanis quoque legibus probatum est. a Ita narrat Strabo cum Libyca & tres vicinæ urbes in unum quasi corpus coiissent, convenisse, ut aliarum singula essent suffragia, Libycæ bina, eo quod in commune hæc multo plus cæteris conferret. Idem in Lycia viginti & tres ait fuisse urbes, quarum * aliæ terna, aliæ bina, aliæ singula ferrent suffragia, & ad eundem modum onera tolerarent. Sed recte notat Aristoteles id ita demum æquum fore εἰ κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν, *si possessionum causa inita est societas.*

L. Majorem partem. D. de pactis. L. Si plures, D. Depositi. L. Cum bona. D. de rebus auct. jud. possid. † Lib. XIII. Lib. XIV.

Pol. III. IX.

XXIII. Con-

Bart. in L. 1, num. 5. de Albo scribendo. Boër. decis. 1. num. 4. Antonium Fabrum Codice Sabaudico. lib. 1, tit. 11, definit. 40. Reinking. lib. 1, classe v, c. 8. Sæpe tamen & hic, ut in illa regula de majore parte, leges exceptionem dant, puta ut duæ partes adesse debeant. L. Nulli, D. dicto titulo, quod cujusque univ. nomine. L. nominationum, C. de decurionibus: ut absentes præsentibus vices suas mandare aut suffragium per procuratorem dare possint. c. si quis justo de Electione in VI.

Naturalis ordo] De præcedentiis vide, si lubet, M. Antonium Nattam cons. DC. n. 21, & cons. DC LXXVIII, num. 31. Matt. Wacher consiliis Cæsareis in controversia Saxonica.

Nisi qui prior meruit dignitatem] Adde L. omnes, C. ut dignitatum ordo servetur L. semper. D. de jure immunitatis. L. ult. C. de tyronibus.

In conciliis] Joh. Fice. cons. Latino LXXV. I, n. 16. Afflictus decis. Neap. 1, n. 8. Bart. in l. 1. D. de Albo scribendo, Innoc. in c. Tua. de Majoritate & obedientia. Ant. Tessaurus 1 quæst. for. XLVIII, n. 5. Tiberius Decanus responso XIX, n. 183, & seq. Innocentius Butr. Felin. in c statuimus d. tit. de Majoritate. Bal. in Decernimus, in 2 notabili, c. de Sacrosanctis Ecclesiis. Sed præcipue vide Æneam Silvium in concilii Basileensis historia.

Aliæ terna, aliæ bina] Sic in Smalcaldico foedere Saxo duo habebat suffragia.

1. An

XXIII. Consociatio, qua multi patres familiarum in unum populum ac civitatem coëunt, maximum dat jus corpori in partes: quia hæc perfectissima est societas: neque ulla est actio hominis externa quæ non ad hanc societatem aut per se spectet, aut ex circumstantiis spectare possit. Et hoc est quod ab Aristotele est proditum: τοὺς νόμους ἀπαγορεύειν περὶ ἁπάντων, *leges de omnis generis rebus præcipere*. *Moral. v. 3.*

XXIV. 1. Solet hic illud quæri, * an civibus de civitate abscedere liceat venia non impetrata. Scimus populos esse ubi id non liceat, ut apud Moschos: nec negamus talibus pactis iniri posse societatem civilem, & mores vim pacti accipere. Romanis legibus, saltem posterioribus, domicilium quidem transferre licebat: sed non eo minus qui transtulerat municipii sui muneribus obligabatur. Verum in quos id constitutum erat, ii manebant intra fines imperii Romani: atque ea ipsa constitutio specialem spectabat utilitatem tributariæ præstationis. *L. Filii. D. ad Municipalem.*

2. At nos quod naturaliter, si nihil aliud convenerit, obtinere debeat quærimus: nec de parte aliqua, sed de tota civitate, sive unius summi imperii complexu. Et sane *gregatim discedi non posse, satis expeditum est ex necessitate finis, quæ jus facit in moralibus. nam id si liceat, jam civilis societas subsistere non possit. De singulorum discessione alia res videtur, sicut aliud est ex flumine aquam haurire, aliud rivum diducere. *De sua cuique civitate statuendi facultas libera est*, ait Tryphonius. Cicero pro Balbo laudat jus illud, *ne quis in civitate maneat invitus*, & *fundamentum* vocat *libertatis, sui quemque juris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Tamen hic quoque servanda est regula naturalis æquitatis, quam Romani in privatis societatibus dirimendis secuti sunt, ut id non liceat si societatis intersit. Semper enim, ut recte inquit Proculus, non id quod privatim interest unius ex sociis servari solet, sed quod societati expedit. * Intererit autem societatis civilis non abire civem si magnum contractum sit æs alienum, nisi paratus sit civis in præsens partem suam exsolvere: item si fiducia multitudinis bellum sit susceptum, præsertim si obsidio immineat, nisi paratus sit civis ille alium æque idoneum substituere, qui rempublicam defendat. *L. in bello. D. de capt. & postl.* *L. actione. §. Labeo. D. Pro socio.*

3. Ex-

1. *An civibus de civitate abscedere liceat*] Vide hac de re fœdera Helvetica apud Simlerum & alios. Servius in excerptis Fuldensibus 11 Æneidos: *Consuetudo antiqua fuerat, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea in qua fuerat, & sic ab alia reciperetur.* Exempla fidei regibus renuntiatæ vide aliqua apud Marianam, ac postremum illustre libro XXVIII. c. 13.

2. *Gregatim discedi non posse*] Zonaras de Lazo rege agens qui à Persis ad Romanos defecerat: τοῦτο αἴτιον μάχης Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις ἐγένετο, ὡς τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων τοὺς αὐτοῖς ὑπείκοντας σφετεριζομένου: *Id belli initium Romanis ac Persis fuit, quod Romanus princeps ad se avocaret Persis subditos.*

Intererit autem societatis] Bembus libro VII.

3. Extra hos casus credibile est ad liberam civium discessionem consentire populos, quia non minus ex ea libertate commodi sentire aliunde possunt.

XXV. Sic * in exsules nullum jus civitati: Heraclidæ Argis ejecti ab Eurystheo, per tutorem suum Iolaum, sic loquuntur apud Euripidem:

Quo jure jam nos ad Micenæos trahat,
Eadem agentes urbe quos urbe expulit?
Nunc ergo cives non sumus.

Alcibiadis filius in Isocratea oratione agens de temporibus ejecti patris: *ὅτ' οὐδὲν αὐτῷ τῆς πόλεως προσῆκεν*, *cum nihil ad illum civitas nostra pertineret*. Jam vero plurium populorum, sive per se sive per capita sua, consociatio fedus est, de cujus natura & effectu locus agendi erit ubi ad obligationem ex pacto erit deventum.

XXVI. Subjectio ex consensu, aut privata est aut publica. Subjectio privata ex consensu esse potest multiplex, sicut multiplicia sunt regiminum genera. Nobilissima species est arrogatio, qua quis se ita dat in familiam alterius, ut ei subsit ad eum modum quo filius qui maturæ est ætatis subest patri. Pater autem filium suum eo modo dare alteri non potest ut jus paternum plene in eum transeat, & ipse paterno officio exsolvatur. id enim natura non sinit: sed potest filium alteri commendare, & alendum dare quasi substituendo.

XXVII. 1. Subjectionis species ignobilissima est, qua quis se dat in servitutem perfectam, ut illi apud Germanos qui novissimo aleæ jactu de libertate contendebant: *Victus voluntariam servitutem adit*, ait Tacitus. Etiam apud Græcos, ut narrat Dion Prusæensis oratione XV: *μυρίοι δήπου ἀποδίδονται ἑαυτοὺς ἐλεύθεροι ὄντες, ὥστε δουλεύειν κατὰ συγγραφήν.* *innumeri cum liberi sint, se in servitutem dant; ut * ex contractus formula serviant.*

De moribus Germ.

2. Est autem servitus perfecta quæ perpetuas operas debet pro alimentis & aliis quæ vitæ necessitas exigit: quæ res si ita accipiatur in terminis naturalibus, * nihil habet in se nimiæ acerbitatis. nam perpetua ista obligatio compensatur perpetua in illa alimentorum certitudine, quam sæpe non habent qui diurnas operas locant, unde accidit sæpe quod dixit Eubulus:

Εὐ-

In exules nullum jus civitati] Vide infra libro III, tit. XX. §. XLI.

Cum nihil ad illum civitas nostra pertineret] Nicetas Isaaci Angeli rebus libro I: *μὴ ξένον εἰ θεραπεύοι τις τὸν ἀντίπαλον καὶ κολακεύοι ὡς φίλιον τὸν οἰκεῖον διεγνωσμένον πολέμιον.* *Non mirum si quis hostem ambiat eique blandiatur, qui sibi hostes sinserit.*

1. *Ex contractus formula serviant*] Ægyptiis id olim vetitum. Athenis permissum ad Solonis tempora. is constituit *ἐπὶ σώμασι μὴ δανείζειν*, *corpus pro credito ne obligaretur.* Plutarchus Solone. idem lex Petilia Romæ constituit.

2. *Nihil habet in se nimiæ acerbitatis*] Vide ea de egregiam Busbequii dissertationem epistola exoticarum tertia.

Pristina

Ἐθέλει δ' αὐτοῦ μισθοῦ παρ' αὐτοῖς καταμένειν
Ἐπὶ σιτίοις.
Manere apud illos voluit, mercedis carens,
Victu contentus.

Idem Comicus alibi:

Πολλοὶ φυγόντες δραπέται, ἐλεύθεροι
Ὄντες, πάλιν ζητοῦσι τὴν αὐτὴν φάτνην.
Qui se fugitivi gesserunt pro liberis,
*Multi recurrunt * pristina ad præsepia.*

Sic in historiis notabat Posidonius Stoicus, multos olim fuisse, qui suæ imbecillitatis conscii sponte se aliis in servitutem darent: *ὅπως παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες τῆς εἰς ἀναγκαῖα ἐπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν ἀποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἅπερ ἂν ὦσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί: Ut domini quidem ipsis providerent de necessariis, ipsi vero operam vicissim quam possent præstarent.* Exemplum addunt alii in Mariandynis, qui eandem ob causam servos se fecerint Heracleotarum.

XXVIII. Jus autem vitæ ac necis (de plena & interna justitia loquor) domini in servos non habent: nec quisquam homo hominem jure potest interficere, nisi is capital commiserit. Sed quorundam populorum legibus, dominus quacunque de causa servum interfecerit, impune fert, ut ubique reges qui liberrimam habent potestatem. Hac comparatione ante nos usus est Seneca: *Si servo quominus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor, idem istud obstabit & ei qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo paria in illos licent.* Cum tamen haud dubie servus à domino injuriam possit accipere, ut recte affirmat idem Seneca. sed agendi impunitas improprie jus dicitur. Quale jus & Solon parentibus in liberos concesserat, & veteres Romanorum leges. Sopater: *ἐξῆν πατρὶ ὅλως τοὺς παῖδας ἀνελεῖν. ἔξεστιν ἐὰν ἁμάρτῃ τι, καὶ ὅτι ὁ νόμος τοῦτο εἰδὼς ὡς εἰλικρινὴς γένοιτ' ἂν δικαστὴς ὁ πατὴρ τοῦτο συνέταξεν: Licuit ipsi cum pater esset filios interficere: nempe si quid peccatum esset. nam lex id ipsi permisit, ideo quia credidit integrum judicem fore.* Idem jus obtinere *παρὰ πολλοῖς καὶ σφόδρα εὐνομουμένοις, apud multos populos legum gloria florentes,* ait Dion oratione XV.

Lib. III de Benef. c. 18.

Lib. III de Benef. c. 22.

Sextus Empiricus, Pyrrhonic. III.

XXIX. 1. De his qui ex servis nascuntur difficilior inspectio est. Romano jure & jure gentium circa captivos, ut dicemus alibi, ut in bestiis, ita in servilis conditionis hominibus partus matrem sequitur. quod tamen juri naturali non satis congruit, ubi pater aliqua ratio-

Pristina ad præsepia] apud Plautum quidam:
Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.
Melissus Spoletinus Grammaticus manumitti noluit.

ratione sufficiente cognosci potest. nam cum in mutis animantibus * patres non minus quam matres foetuum curam gerant, hoc ipso ostenditur foetum utriusque esse communem. Sic ergo, si lex civilis hac de re tacuisset, * partus non minus patrem sequeretur quam matrem. Ponamus ergo, quo minor sit difficultas, utrumque parentem servitutem servire; & videamus an naturaliter partus servilis futurus sit conditionis. Certe si alia nulla fuerit ratio educandi partum, potuerunt parentes prolem sibi nascituram in servitutem secum addicere; quippe cum tali ex causa etiam in libertate natos vendere parentibus liceat.

† *Less lib.* V. *c.* 5. *dub.* 5. 1 *Corinth.* VII. 21. *Gal.* VI. 5. *Coloss.* III. 22. *Tit.* II, 9. 1 *Petr.* II. 16. *c. si quis servum*, 17. *q.* 4.

2. Sed cum hoc jus naturaliter ortum ducat ex ipsa necessitate, * extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere. quare jus dominorum in prolem servilem hoc casu nascetur, * ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione; ac proinde cum diu alendi fuerint è servis nati antequam opera eorum domino utilis esse possit, & sequentes operæ sui temporis alimentis respondeant; effugere ita natis servitutem non licebit, nisi pro alimentis quantum satis est reddant. † Certe si immanis sit domini sævitia, servos illos, etiam qui ipsi se in servitutem dederunt, fuga con-

1. *Patres non minus quam matres fœtuum curam gerant*] Vide infra cap. VIII, §. 18. Plinius X, 34. de columbis: *Amor utrique sobolis æqualis.*

Partus non minus patrem sequeretur quam matrem] Seneca de Beneficiis VII, 12: *quomodo patri matrique communes liberi sunt?* Lex Visigotthica lib. X. tit. I, 17. *Si enim filius ab utroque parente gignitur & creatur, cur idem ad conditionem tantum pertineat genitricis, qui sine patre nullatenus potuit procreari?* deinde: *Hac rationabiliter naturæ lege compellimur, agnationem ancillæ quæ servo alieno juncta pepererit, inter utrosque dominos æqualiter dividendam.* Slavi & Slavæ proles patrem sequebatur; Speculum Saxonicum III, 37. idem moris in nonnullis Italiæ locis, c. licet de conjugio servorum. Apud Langobardos & Saxones sequitur partus partem deteriorem. Spec. Sax. I. 16. idem apud Wisigotthos in Hispania Isidori tempore obtinuisse d[ic]eas ex c. ult. causa. XXXII, quæst. IV. Natus ex servo & ingenua eadem Wisigotthorum lege fit servus III, tit. II, 3. IV. tit. V. 7. II, tit. I, 16. Ex servo & ancilla nati inter dominos dividuntur. Si unus sit filius, habet eum servi dominus, ancillæ domino pretii dimidium persolvens. in originariis patris originarii dominus duas fert partes, fœminæ originariæ dominus unam, ex Edicto Theodorici apud Cassiodorum c. 67. in Anglia francus quis est aut villanus ex patre: idemque in aliis conditionum discriminibus observatur. Litleton de Villanagio, & liber de Laudibus legum Angliæ. Has leges à civili Romana discrepantes juri naturæ non pugnare agnoscit Thomas Aquinas. quid ni, cum & Mensia lege apud Romanos alterutro parente peregrino natus peregrinus censeretur? ut nos docet Ulpianus in Institutionibus titulo de his qui in potestate.

2. *Extra eam non est jus parentibus prolem suam cuiquam addicere*] Ita & Carolus Calvus statuit cap. XXXIX, Edicti Pistis.

Ex ipsa alimentorum & eorum quæ vitæ necessaria sunt præbitione] Vide Leonem Afrum lib. VI, de Barca.

conſulere ſibi poſſe probabilis ſententia eſt. Nam quod Apoſtoli & antiqui canones ſervis edicunt * ne ſe dominis ſubtrahant, generale eſt, & eorum errori oppoſitum qui omnem ſubjectionem tam privatam quam publicam rejiciebant, ut pugnantem cum Chriſtiana libertate.

XXX. Præter perfectam ſervitutem de qua jam egimus ſunt & imperfectæ, ut quæ aut in diem ſint, aut ſub conditione, aut ad res certas. Talis eſt libertorum, ſtatu liberorum, nexorum, addictorum, aſſcriptorum glebæ, ſeptem annorum ſervitus apud Hebræos, & altera ad Jubilæum uſque: Peneſtarum apud Theſſalos; eorum quos manus mortuas vocant; ac poſtremo * mercenariorum: quæ diſcrimina aut à legibus aut à pactionibus pendent. Imperfecta ſervitus naturaliter etiam eſſe videtur ejus qui altero parente liberæ, altero ſervilis conditionis ſit natus, ob eam quam ſupra diximus cauſam.

XXXI. Publica ſubjectio eſt, qua ſe populus homini alicui, aut pluribus hominibus, aut etiam populo alteri in ditionem dat. Formulam talis ſubjectionis in exemplo Capuæ ſupra adduximus. Similis eſt illa populi Collatini: *Deditis ne vos populum Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utenſilia, divina humanaque omnia in meam populique Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio.* Quo alludens Plautus Amphitruone ait:

> * *Deduntque ſe divina humanaque omnia, urbem, & liberos*
> *In ditionem atque in arbitratum cuncti Thebano poplo.*

Perſæ hoc vocabant aquam & terram dedere. Sed hæc perfecta ſubjectio eſt: ſunt & aliæ minus perfectæ, aut habendi modo, aut quoad imperandi plenitudinem, quarum gradus peti poſſunt ex his quæ ſupra à nobis diſſertata ſunt. *Lib. 1, c. 3.*

XXXII. Ex delicto ſubjectio etiam non accedente conſenſu naſcitur, * quoties qui meruit libertatem amittere, ab eo cui pœnæ exigendæ jus eſt, in poteſtatem vi redigitur. Cui autem jus ſit pœnæ exigendæ videbimus infra. Poſſunt autem hunc in modum ſub-

Ne ſe dominis ſubtrahant] Vide infra lib. III, c. VII, §. 6.

Mercenariorum] Inter quos ii qui in Anglia apprentiſii dicuntur durante diſciplinæ ſuæ tempore proxime ad ſervilem conditionem accedunt.

Deduntque ſe divina humanaque omnia] Id Perſæ vocabant terram & aquam dedere.

Quoties qui meruit libertatem amittere] Ut ſocii illi Ulyſſis Ægyptios prædati, de quibus Homerus Odyſſeæ ξ:

> ἔνθ' ἡμέων πολλοὺς μὲν ἀπέκτανον ὀξέϊ χαλκῷ:
> τοὺς δ' ἄναγον ζωοὺς σφίσιν ἐργάζεσθ' ἀνάγκῃ.
> *Partem igitur noſtrûm ſicelicibus obtruncarunt:*
> *Partem etiam vivos ad opus traxere coactum.*

Sic Apollinem Jupiter cum in Tartarum dejicere vellet, exoratus à Latona ſervituti addixit. habet Apollodorus libro III.

Cic. pro Cæcina. subjici non singuli tantum privata subjectione: * ut Romæ qui ad delictum non respondebant, & incensi: postea fœminæ, quæ se servo alieno junxissent: sed & populi publica ex publico delicto. Hoc interest, quod populi servitus per se perpetua est, quia successio partium non impedit quo minus unus sit populus. At singulorum servitus pœnalis personas non egreditur; quia noxa caput sequitur. Utraque autem servitus tam privata quam publica pœnalis esse potest, aut perfecta aut imperfecta, pro modo meriti & inflictæ pœnæ.

De servitute vero tam privata quam publica, quæ ex jure gentium oritur voluntario, infra dicendi erit locus ubi ad effectus belli erit ventum.

Ut Romæ qui ad delictum non respondebant] Apud Lycios fures. Nicolaus Damascenus. Apud Wisigotthos multi aliorum criminum damnati, ut ex eorum legibus apparet.

CAPUT VI.

De acquisitione derivativa facto hominis, ubi de alienatione imperii, & rerum imperii.

I. *Ut alienatio fiat quid requiratur in dante:*
II. *Quid in accipiente.*
III. *Imperia alienari posse interdum à rege, interdum à populo.*
IV. *Imperium in partem populi alienari parte invita à populo non posse.*
V. *Nec ipsam partem in se imperium posse alienare, nisi in summa necessitate.*
VI. *Causa diversitatis.*
VII. *Imperium in locum posse alienari.*
VIII. *Rejicitur sententia, statuens ob utilitatem aut necessitatem, recte à rege imperii partes alienari.*
IX. *Infeudationem & oppignorationem sub alienatione contineri.*
X. *Etiam ad alienandas jurisdictiones minores requiri populi consensum, aut specialem, aut per consuetudinem.*
XI. *Patrimonium populi à regibus alienari non posse.*
XII. *Distinguendas res quæ in fructu sunt patrimonii à rebus patrimonii.*
XIII. *Partes patrimonii oppignorari à regibus quatenus possint, & cur?*
XIV. *Testamentum alienationis esse speciem & juris naturalis.*

I. 1. Acquisitione derivativa nostrum fit aliquid facto hominis aut legis. Homines rerum domini, ut dominium, aut totum, aut ex parte transferre possint, juris est naturalis post introductum dominium: inest enim hoc in ipsa dominii, pleni scilicet, natura. Itaque Aristoteles: ὅρος τοῦ οἰκεῖον εἶναι, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι. *proprietatis definitio est, ubi penes nos est* 1 Rhet. v.

jus alienandi. Duo tamen notanda sunt, alterum in dante, alterum in eo cui datur. In dante, non sufficere actum internum voluntatis, sed simul requiri aut verba, aut alia signa externa: quia actus internus, ut alibi diximus, non est congruens naturæ societatis humanæ. *Soto lib. IV. q. 5, a. 1.*

2. Ut vero traditio etiam requiratur, ex lege est civili. quæ, quia à multis gentibus recepta est, jus gentium improprie dicitur. Sic alicubi usurpatum videmus, ut professio apud populum, aut magistratum, & relatio in acta requiratur; quæ omnia ex jure esse civili certissimum est. Actus autem voluntatis quæ signo exprimitur, intelliig debet * voluntatis rationalis. *Less. lib. II. c. 3. dub. 3.*

II. Vicissim in eo cui res datur, seposita lege civili, requiritur naturaliter voluntas accipiendi, cum suo signo. quæ voluntas ordinarie sequitur dationem; sed potest & præcedere, puta si quis quid dari, aut concedi sibi petierat. censetur enim durare voluntas nisi mutatio appareat. Cætera quæ tum ad juris concessionem, tum ad acceptionem requiruntur, & quomodo fieri utrumque possit, infra in capite de promissis tractabimus. nam in hoc * alienandi & promittendi par est ratio, jure quidem naturali.

III. Sicut autem res aliæ, ita & imperia alienari possunt ab eo cujus in dominio vere sunt; id est, ut supra ostendimus, à rege, si imperium in patrimonio habeat: alioquin * à populo, sed accedente regis consensu; quia is quoque jus aliquod habet, quale usufructuarius, quod invito auferri non debet. Et hæc quidem procedunt de toto imperio summo.

IV. In partis alienatione aliud insuper requiritur, *ut etiam pars de qua alienanda agitur consentiat. Nam qui in civitatem coëunt: societatem quandam contrahunt perpetuam & immortalem, ratione partium quæ integrantes dicuntur: unde sequitur has partes non ita esse sub suo corpore ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hoc enim corpus de quo agimus alterius est gene-

Annotata ad Caput VI.

1. *Voluntatis rationalis*] Cassiodorus II. II. *Alienatio rerum solidum desiderat habere judicium.*

Alienandi & promittendi par est ratio] Ideoque etiam dona absentibus per internuntios mitti possunt, ut Servius notat ad illud IX Æneidos, *cùm jungeret absens.*

A populo] Bal. & Oldradus in c. intellecto de jurejurando. Idem Baldus cons. 327, n. 7. Cardinalis Thuscus p. p. concl. 40. n. 1, & concl. 694. Exempla apud Haræum Tomo II, in anno CIƆ IƆ XXVI. & Guicciardinum libro XVI.

Ut etiam pars de qua alienanda agatur consentiat] Gail. II, de pace publica, c. XV, n. 14. vide Serranum in Carolo Sapiente, & eundem in Francisco I, ubi de Burgundia sermo.

Nisi

generis, voluntate contractum scilicet; ac propterea jus ejus in partes ex primæva voluntate metiendum est, quæ minime credi debet talis fuisse, ut jus esset corpori partes & abscindere à se, & alii in ditionem dare.

V. Sic vicissim parti jus non est à corpore recedere, * nisi evidenter se aliter servare non possit: nam, ut supra diximus, in omnibus iis quæ humani sunt instituti excepta videtur necessitas summa, quæ rem reducit ad merum jus naturæ. Augustinus de Civit. Dei, lib. XVIII. *In omnibus fere gentibus quodammodo vox naturæ ista personuit, ut subjugari victoribus mallent, quam bellica omnifaria vastatione deleri.* Itaque in juramento Græcorum, quo Græci qui se Persis subjecissent devovebantur, additum fuit, *μὴ ἀναγκασθέντες*: *nisi plane coacti.*

c. 2.

Herod. Polym.

VI. Atque hinc satis intelligi potest, cur hac in re majus sit jus partis ad se tuendam, quam corporis in partem: quia pars utitur jure quod ante societatem initam habuit, corpus non item. Nec dicat mihi aliquis, imperium esse in corpore tanquam in subjecto, ac proinde alienari ab eo posse ut dominium. Est enim in corpore, ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima est in corporibus perfectis. Necessitas autem quæ ad jus naturæ rem reducit, hic locum habere non potest; quia in eo jure naturæ usus quidem comprehendebatur, ut esus, detentio, quæ sunt naturalia, at non alienandi jus, quod facto humano introductum est, atque ideo inde mensuram accipit.

VII. At imperium in locum, id est pars territorii, puta non habitata aut deserta, quo minus à populo libero alienari possit, aut etiam à rege, accedente populi consensu, quid obstet non video. nam populi pars, quia liberam habet voluntatem, jus quoque habet contradicendi: at territorium, & totum, & ejus partes sunt communia populi pro indiviso, ac proinde sub arbitrio populi. At imperium in populi partem si alienare populo non licet, ut jam dixi-

Nisi evidenter se aliter servare non possit] Confer quæ infra hoc libro c. XXIV, §. VI. Hac de causa absolutus à Spartanis Anaxilaus, qui Byzantium fame cogente dediderat. Xenophon historiæ Græcæ I, Anastasius Imperator etiam gratias egit præfectis qui Martyropolim Persis dediderant, quia defendi nequibat. Procop. *περὶ κτισμάτων.* Idem Procopius IV Gothicorum: *λιμοῦ γὰρ οὐκ εἰδεν ἡ ἀρετὴ συνοικίζεσθαι, πεινῶντι καὶ ἀνδραγαθίζεσθαι οὐκ ἀνέχεται ἡ φύσις. cum fame habitare virtus recusat, nec fert natura ut iidem & esuriant & agant fortiter.* Et apud Annam Comnenam libro VI, epistola Cephalæ de Larissa obsessa ad Imperatorem Alexium: *ἀνάγκῃ δουλεύοντες (καὶ τί γὰρ δεῖ πρὸς φύσιν καὶ τὴν ἐκ ταύτης τυραννίδα ποιεῖν) γνώμην ἔχομεν τὸ φρούριον παραδοῦναι τοῖς ἐγκειμένοις καὶ φανερῶς ἀποπνίγουσι. Necessitati servientes (quid enim contra vim naturæ agi potest?) constituimus oppidum tradere iis, qui nos non obsident tantum, sed, quod manifestissimum est, strangulant.*

diximus, multo minus regi imperium etsi plenum habenti, attamen non plene, ut supra distinximus.

VIII. Quare subscribere non possumus Jurisconsultis, qui ad regulam de non alienandis imperii partibus adjiciunt exceptiones duas, de publica utilitate, & de necessitate: nisi hoc sensu, ut ubi eadem est utilitas communis, & corporis, & partis, facile ex silentio etiam non longi temporis, consensus & populi & partis intervenisse videatur, facilius vero si etiam necessitas appareat. At ubi manifesta est in contrarium voluntas, aut corporis, aut partis, nihil actum debet intelligi, nisi, ut diximus, ubi pars à corpore coacta est abscedere.

Bellug. in pr. spec. in rub. 8. p. 3. & 4. Roch. de Curte. de Consuet. q. 5. col. 6. tom. 1. & alii allegati à Vasq. lib. 1. c. 9.

IX. Sub alienatione merito comprehenditur & infeudatio, sub onere commissi ex felonia, aut deficiente familia. Nam & hæc est conditionalis alienatio. † Quare videmus à pluribus populis * irritas habitas ut alienationes, ita infeudationes regnorum quas populis inconsultis reges fecerant. Populum autem consensisse intelligimus, sive totus coiit; quod olim apud Germanos & Gallos fieri solebat; sive per legatos partium integrantium mandatu sufficiente instructos. * Nam facimus & quod per alium facimus. Sed nec pignori dari pars imperii poterit, nisi consensu simili: non ea tantum ex causa, quod ex pignoris datione sequi alienatio soleat, sed quod & rex teneatur populo ad exercendum per se summum imperium, & populus partibus suis ad conservandum hoc exercitium in sua integritate, cujus rei gratia in societatem civilem coitum est.

† Smith. de rep. Ang. c. 9. Buch. in Baliolo. Froiss. l. 1. c. 214. & 246. Monstrel. in hist. c. 22, 5. Guic. l. XVI.

X. Minores vero functiones civiles quo minus populus etiam jure hæreditario possit concedere nihil obstat, cum eæ corporis summique imperii integritatem nihil imminuant. Inconsulto vero populo rex id non potest, si maneamus intra terminos naturales: quia juris temporarii, quale est regum electorum, aut lege succedentium ad imperium, effectus nisi pariter temporarii esse non possunt. Potuit tamen populi ut expressus consensus, ita tacitus consuetudine introductus, qualem nunc passim vigere cernimus, id jus regibus tribuere. Eo jure usos olim reges Medos & Persas * oppida aut regiones totas perpetuo jure tenendas donasse, passim in historiis legimus.

Cravet. cons. 894. nu. 2. Zoannet. de Rom. Imp. n. 162.

XI. * Patrimonium quoque populi, cujus fructus destinati sunt ad

Irritas habitas ut alienationes ita infeudationes] Et remissiones homagii. vide Cromerum Polonicorum XXV.

Nam facimus & quod per alium facimus] Sic in Imperio in alienationibus Electorum consensus ex more & pactis pro consensu est ordinum.

Oppida aut regiones totas] Ut à Dario Sylosonti urbem & insulam Samiorum.

Patrimonium quoque populi, cujus fructus sunt destinati ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera] Veteres Græci τεμένη vocabant partem agri publici concessam regibus.

Exempla

Alberic. in c. intellectos de jurejur. Bart. in l. prohibens, ¶ Plane. D. quod vi. Cosset. in tract. de excel. regis, q. 4, Loazes all. à Vasq. c. 5. Natta conf. 367. Bonif. Rug. conf. 49. n. 43.

ad sustentanda reipublicæ aut regiæ dignitatis onera, * à regibus alienari nec in totum nec in partem potest. Nam & in hoc jus majus fructuario non habent. Nec admitto exceptionem, si res modicum valeat, quia quod meum non est, ejus nec exiguam partem alienare mihi jus est: sed in rebus modicis quam in magnis consensus populi ex scientia & ex silentio facilius præsumitur. Quo sensu & ad res patrimonii publici aptari possunt quæ de necessitate & utilitate publica, in alienandis imperii partibus, supra diximus, tantoque magis, quia momenti minoris res hic vertitur, est enim patrimonium imperii causa constitutum.

XII. Sed in eo falluntur multi, quod res quæ in fructu sunt patrimonii cum rebus patrimonii confundant. Sic jus alluvionum in patrimonio esse solet, ipsæ res quas fecit alluvio in fructu: jus vectigalia exigendi in patrimonio, pecunia ex vectigalibus procedens in fructu: jus confiscandi in patrimonio, fundi confiscati in fructu.

XIII. Partes autem patrimonii pignori opponi ex causa possunt à regibus qui plenum habent imperium, id est, qui jus habent ex causa tributa nova indicendi. Nam sicut populus tributa ex causa indicta solvere tenetur, ita & rem ex causa pignori oppositam luere. Luitio enim ista tributi quædam est species. Est autem populi patrimonium regi pro debitis populi pignoris jure obligatum. Potest autem pignori dari etiam res mihi pignorata. Quæ autem dicta sunt à nobis hactenus, ita locum habent nisi lex imperio addita, aut regis, aut populi potestatem magis, aut auxerit, aut contraxerit.

L. Greg. ¶ cum pignori. D. de pign.

XIV. 1. Illud quoque sciendum est, cum de alienatione agimus, sub eo genere nobis etiam testamentum comprehendi. Quanquam enim testamentum, ut actus alii, formam certam accipere possit à jure civili, ipsa tamen ejus substantia cognata est domino, & eo dato juris naturalis. Possum enim rem meam alienare non pure modo, sed & sub conditione; nec tantum irrevocabiliter, sed & revocabiliter, atque etiam retenta interim possessione & plenissimo fruendi jure. Alienatio autem in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi ac fruendi, est testamentum. Vidit hoc recte Plutarchus, qui cum à Solone dixisset permissam civibus testamenti factionem, addit: τὰ χρήματα, κτήματα τῶν ἐχόντων ἐποίησεν. *effecit, ut res cuique suæ propriæ & in pleno dominio essent.* Quintilianus pater in declamatione: *Potest grave videri etiam ipsum patrimonium, si non integram legem habet, & cum omne*

Arist. II. Pol. VII.

Exempla habes apud Homerum de Bellerophonte apud Lycios Iliados ζ. de Meleagro Iliados ι. de Glauco Lycio Iliados μ. ubi Scholiastas vide.

A regibus] Sine ordinum consensu. Exemplum apud Thuanum libro LXIII, in anno CIↃ IↃ LXXVII.

I. Gen.

omne jus nobis in id permittatur viventibus, auferatur morientibus. Hoc jure Abrahamus, si sine liberis decessisset, res suas Eliezero relicturus fuerat, ut indicat locus * Gen. XV. 2.

2. Quod vero alicubi externis testamentum facere non conceditur, id non est ex jure gentium, sed ex jure proprio illius civitatis, & ni fallor, ab illa veniens ætate, qua externi quasi pro hostibus habebantur: itaque apud moratiores populos merito exolevit.

1. *Gen. XV, 2.*] Habes apud Sophoclem Trachiniis testamentum Herculis, apud Euripidem Alcestidis, & apud Homerum Odysseæ *&* Telemachi donationem mortis causa, quæ & ipsa testamentum quoddam est. Est apud Homerum etiam voluntas ultionis de rebus agendis, ut ex Andromaches & Penelopes verbis ostendit Plutarchus. Alia veterum testamentorum exempla attulimus supra libro I, cap. IV, §. XII, textu & annotatis. Hebræis usitata testamenta apparet Deut. XXI, 16. Sirachidæ capite XXXIII, 25.

CAPUT VII.

De acquisitione derivativa, quæ fit per legem, ubi de successionibus ab intestato.

cessionem institutam qualis in aliis rebus in usu erat tempore regni inchoati: sive regnum fuerit allodiale.

XXI. *Sive feudale.*

XXII. *Successio linealis cognatica quæ sit, & qualis in ea transmissio juris.*

XXIII. *Successio linealis agnatica qualis.*

XXIV. *Successio qua semper respicitur proximitas ad primum regem.*

XXV. *An exhæredari possit filius ne in regnum succedat.*

XXVI. *An abdicare quis regnum possit pro se & pro liberis.*

XXVII. *Iudicium proprie dictum de successione, nec regis esse, nec populi.*

XXVIII. *Filium qui ante patris regnum natus est post nato præferendum.*

XXIX. *Nisi alia lege delatum regnum appareat.*

XXX. *An nepos ex filio priore filio posteriori præferatur, per distinctionem explicatur.*

XXXI. *Item an minor frater superstes regis majoris fratris filio præferendus sit.*

XXXII. *An fratris filius regis patruo præferatur.*

XXXIII. *An nepos ex filio præferatur filiæ regis.*

XXXIV. *An minor nepos ex filio nepoti majori ex filia.*

XXXV. *An neptis ex majore filio præferatur filio minori.*

XXXVI. *An filius sororis præferendus filiæ fratris.*

XXXVII. *An filia fratris majoris fratri minori.*

I. LEge quæ fit acquisitio derivativa, sive alienatio, fit aut lege naturæ, aut lege gentium voluntaria, aut lege civili. De lege civili non agimus, id enim infinitum foret, & præcipuæ de bellis controversiæ ex lege civili non definiuntur. Tantum notandum est* leges quasdam civiles esse plane injustas, ut quæ bona naufragorum fisco addicunt. Nulla enim causa præcedente probabili dominium alicui suum auferre mera injuria est. Bene Euripides Helena:

Auth. naufragia. C. de furtis.

ναυαγὸς ἥκω ξένος, ἀσύλητον γένος.
*Sum naufragus, * spoliare quod genus est nefas.*

Quod

Annotata ad Caput VII.

LEges quasdam civiles] Ut olim apud Anglos, Armoricos, Siculos, Vetus talis legis in Græcia mentio apud Sopatrum & Syrianum in Hermogene. Christianus rex Daniæ, lege de naufragorum bonis confiscandis abrogata, dicebat sibi periisse annua c. aureorum millia. meminit & Brigitta mali hujus moris VIII, 6. & speculum Saxonicum II, 29, de Dania agens: &c. Excommunicationis de raptoribus. Tum vero Crantzius Vandalicorum XIII, 40. XIV, 1. Cromerus Polonicorum XXI.

Spoliare quod genus est nefas] Adde L. nequid, D. de incendio, ruina, naufragio. Nicetas Choniates in Andronici imperio vocat ἔθος ἀλογώτατον. vide & Cassiodorum IV, 7.

Quid

Quod enim jus habet fiscus (verba ſunt Conſtantini) (*in aliena calamitate, ut in re tam luctuoſa compendium ſectetur?* Dion Pruſæenſis oratione VII de naufragio locutus: *μὴ γὰρ εἴη ποτέ, ὦ Ζεῦ, λαβεῖν μηδὲ κερδᾶναι κέρδος τοιοῦτον ἀπὸ ἀνθρώπων δυστυχίας. Abſit, ô Iupiter, ut lucrum capiemus tale ex hominum infortunio.*

II. 1. Lege naturæ, quæ ex ipſa dominii natura ac vi ſequitur, dupliciter fit alienatio, expletione juris & ſucceſſione. Expletione juris fit alienatio, quoties id quod meum nondum eſt, ſed mihi dari debet, aut loco rei meæ, aut mihi debitæ, cum eam ipſam conſequi non poſſum, * aliud tantundem valens accipio ab eo qui rem meam detinet, vel mihi debet. Nam juſtitia expletrix quoties ad idem non poteſt pertingere fertur ad tantundem, quod eſt morali æſtimatione idem. Dominium autem hoc modo transferri probatur à fine, quæ in moralibus optima eſt probatio. Neque enim juris mei explementum conſequi potero niſi dominus fiam. Fruſtra enim erit rei detentio, ſi ea uti pro arbitrio non poſſum. Antiquum hujus rei exemplum eſt in hiſtoria a Diodori, ubi Heſioneus pro his quæ filiæ ſuæ ab Ixione promiſſa non præſtabantur equos ipſius accipit.

2. Legibus quidem civilibus ſcimus vetitum eſſe ſibi jus dicere; adeo quidem ut vis dicatur, ſi quis quod ſibi debitum eſt manu repoſcat, & multis in locis jus crediti amittat qui id fecerit. Imo etiamſi lex civilis hoc non directe prohiberet, ex ipſa tamen judiciorum inſtitutione ſequeretur hoc eſſe illicitum. b Locum ergo habebit quod diximus ubi judicia continuè ceſſant; quod quomodo contingat explicavimus ſupra: ubi vero momentanea eſt ceſſatio, licita quidem erit acceptio rei, puta ſi alioqui nunquam tuum recuperare poſſis, aufugiente forte debitore. Sed dominium à judiciis addictione erit exſpectandum, quod fieri ſolet in repreſſaliis, c de quibus infra erit agendi locus. Quod ſi jus quidem certum ſit, ſed ſimul moraliter certum, per judicem juris explementum obtineri non poſſe, puta quia deficiat probatio; in hac etiam circumſtantia

Quid in mentem venit Bodino, ut talia defenderet? idem ſcilicet qui Papinianum reprehendit, quod mori quam conſcientiam lædere maluerit.

1. *Aliud tantundem valens*] Vide quæ infra libro III, c. VII, §. 6. Sic ipſo naturæ jure defendit Hebræos Irenæus quod in compenſationem operæ res Ægyptiorum ceperint. *Ægyptii enim*, inquit, *populi erant debitores non ſolum rerum ſed & vitæ ſuæ.* Tertullianus idem tractans ſecundo adverſus Marcionem: *Repoſcunt Ægyptii de Hebræis vaſa aurea & argentea. Contra, Hebræi mutuas petitiones inſtituunt, allegantes ſibi mercedes reſtitui oportere illius operariæ ſervitutis.* & oſtendit minus multo exactum quam debebatur. Apud Diodorum Siculum libro IV. narratur Heſioneus, pro his quæ filiæ ſuæ ab Ixione promiſſa erant neque præſtabantur, equos ejus accepiſſe. Cum his cohærent ea quæ dicentur libro III, c. II.

L. 1. C. de naufr. l. 11. Sylv. in verbo Bellum. p. 2. q. 13. L. Si ex ſtipulatione D. de acq. poſſ. l. 2. hac actione. De vi bon. raptor. l. extat. D. quod metus. l. creditor. l. fin. D. ad l. Jul. de vi priv. Thom. 2. 2. 66. art. 50.

a *Lib.* IV.

b *L. Generali C. de Decur. l. ſi quis curialis. C. de ep. & cler. D D. in l. Quintus Mutius, alias l. quamvis alienum. in fin. D. ad l. Aquil.*

c *Bart. in tr. repreſſ. q. 59.*

ſtantia ceſſare legem de judiciis, & ad jus rediri priſtinum verior ſententia eſt.

a Soto de Juſt. q. 3. art. 2. Cajet. d. q. 66.

III. a Succeſſio ab inteſtato quæ dicitur, poſito dominio, remota omni lege civili, * ex conjectura voluntatis naturalem habet originem. Nam quia dominii ea vis erat, ut domini voluntate transferri in alium poſſet, etiam mortis cauſa, ac retenta poſſeſſione, ut ſupra diximus, ſi quis voluntatis ſuæ nullam edidiſſet teſtationem, cum tamen credibile non eſſet ejus eum mentis fuiſſe ut poſt mortem ſuam bona occupanti cederent, ſequebatur ut ejus eſſe bona intelligerentur, cujus ea eſſe voluiſſe defunctum maxime erat probabile. *Defunctorum voluntatem intellexiſſe*, inquit b Plinius junior, *pro jure eſt*. Creditur autem in dubio id quiſque voluiſſe quod æquiſſimum atque honeſtiſſimum eſt. In hoc autem genere prima eſt cauſa ejus quod debetur, proxima ejus quod etſi non debetur officio congruit.

b Lib. IV. ep. 10. & l. II. ep. XVI. & l. V. ep. 7.

c Franc. Piſci. de ſtat. exc. ſem. n. 133. Mench. in auth. noviſſima, C. de inoff. teſt. n. 296. Tell. Fernandes in l. 10. Taurin. q. 4.

IV. 1. c Diſputant Juriſconſulti an alimenta à parentibus liberis debeantur. Nam quidam ſentiunt eſſe quidem naturali rationi ſatis conſentaneum ut à parentibus alantur liberi, debitum tamen non eſſe. Nos omnino diſtinguendum arbitramur in voce debiti quod ſtricte interdum ſumitur pro ea obligatione, quam inducit jus expletorium; interdum laxius, ut ſignificet id quod niſi inhoneſte omitti non poteſt, etiam ſi honeſtas illa non ex juſtitia expletrice, ſed ex alio fonte proficiſcatur. Eſt autem id de quo agimus (niſi lex aliqua humana accedat) debitum illo ſenſu laxiore. Ita accipio quod dixit Valerius: *Parentes nos alendo*, inquiens, *nepotum nutriendorum debito alligarunt*. Et Plutarchus in libello elegantiſſimo de prolis amore: *οἱ παῖδες ὡς ὀφειλόμενον τὸν κλῆρον ἐκδεχόμενοι*: * *liberi hæreditatem ut ſibi debitam exſpectant*. Qui dat formam, dat quæ ad for-

Et conjectura voluntatis naturalem habet originem] *Ideo fideicommiſſa dari poſſunt ab inteſtato ſuccedentibus, quoniam creditur paterfamilias ſponte ſua his relinquere legitimam hæreditatem*, ait Paulus L. conficiuntur. §. 1. D. de jure codicillorum.

1. *Liberi hæreditatem ut ſibi debitam exſpectant*] Julianus Cæſaribus *παισί τε γὰρ νόμιμον ἐπιτρέπειν τὰς διαδοχάς*. *Æquum, liberis hæreditatem relinqui*. Etiam filiabus quas juxta filios hæredes parentum fuiſſe more antiquiſſimo teſtatur Iobi hiſtoria in fine. Hanc æquitatem reſpiciens Auguſtinus, ne ab Eccleſia quidem recipi vult bona eorum qui liberos ſuos exhæredabant. Loca ſunt libro II de vita clericorum, & ſermone LII ad fratres in eremo, ſi tamen id opus Auguſtini eſt. Poſuit ea Gratianus in cauſa XIII, quæſt. II, & cauſa XVII, quæſt. IV in fine. Procopius Perſicorum I, *οἱ νόμοι τοὶ διαλλάσσοντι ἀλλήλοις ἀεὶ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις μεγάλως ὄντες, ἐνταῦθα ἔν τε Ῥωμαίοις καὶ πᾶσι βαρβάροις ξυνίασί τε καὶ ξυνομολογοῦντες ἀλλήλοις κυρίους ἀποφαίνουσι τοὺς παῖδας εἶναι τῶν τοῦ πατρὸς κλήρων*. *Leges quæ cæteroqui inter homines plurimis differentiis invicem pugnant, in hac re tam apud barbaros quam apud Romanos conſentiunt atque conſpirant, ut liberos dominos pronuntient rerum à patre relictarum*.

2. Qui-

formam sunt necessaria, dictum est Aristotelis: quare qui causa est ut homo existat, is quantum in se est, & quantum necesse est, prospicere ei debet de his quæ ad vitam humanam, id est naturalem ac socialem, nam ad eam natus est homo, sunt necessaria.

2. Ea de causa, instinctu scilicet naturali, cætera quoque animantia proli suæ, quantum necesse est, alimenta suppeditant. Unde Apollonius Tyanæus quod ab Euripide erat dictum,

Ἅπασι δ' ἀνθρώποισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.

Cunctis hominibus liberi vita altera.

ita emendabat:

Ἅπασι δὲ ζώοισιν ἡ ψυχὴ τέκνα.

Animantibus quasi vita sunt partus sui:

plurimis sane allatis argumentis * quibus insitum hunc affectum probat, quæ videre est apud Philostratum libro VII, capite septimo & octavo: cum quo loco optime consentit is qui est apud Oppianum de venatu tertio, & de piscatu primo. Et in Dictye tragœdia idem ille Euripides hanc unam omnium legem esse ait; quæ & hominibus inter se, & cum cæteris animantibus communis sit: Hinc Jurisconsulti veteres liberorum educationem ad jus naturale referunt, id est, ad illud quod cum instinctus naturæ aliis quoque animantibus commendat, nobis ipsa præscribit ratio. *Naturalis stimulus*, ut a Justinianus loquitur, id est στοργή, *parentes ad liberorum educationem hortatur.* Idem alibi: *Filium vel filiam alere patri necesse est propter ipsam naturam.* Diodorus Siculus: ἀγαθὴ γὰρ ἡ φύσις διδάσκαλος ἅπασι τοῖς ζώοις ἐπὶ σωτηρίᾳ οὐ μόνον ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν γεννωμένων, διὰ τῆς συγγενοῦς φιλοζωΐας τὰς διαδοχὰς εἰς ἀΐδιον ἄγουσα διαμονῆς κύκλον. *Optima quippe magistra natura est cunctis animantibus non tantum ad sui sed & ad prolis suæ conservationem, ut cognata hac caritate continua successio ad æternitatis circulum perveniat.* Apud Quintilianum filius, *partem jure gentium peto.* Sallustius testamentum quo filius excluditur impium dixit. Et quia naturale est hoc debitum, ideo etiam vulgo quæsitos alere mater debet.

l. Inst. de jure nat. in pr. l. Jus naturale. D. de just. & jure. L. un. ¶ taceat. vers. sileat. C. de rei ux. act. l. ult. C. de bon. quæ lib. ¶ ipsum. L. Si quis. ¶ Ergo. D. de agn. liberis.

2. Et quanquam ex damnato legibus concubitu natis nihil relinqui leges Romanæ volebant, sicut & naturalibus ne quid relinquere necesse esset caverat lex Solonis, canones Christianæ pietatis hunc rigorem correxerunt, qui docent qualibuscumque liberis id recte relinqui, imo si opus sit relinquendum etiam, quod ad alimenta necessarium est. Nec aliter capiendum quod dici solet, legitimam humanis legibus tolli non posse, quatenus scilicet in legitima insunt alimenta necessaria. Nam quod supra est, tolli potest non repugnante natura.

c. Cum haberet. de eo qui dux. quem pol. l. ad l.

4. Ali

2. *Quibus insitum hunc affectum probat*] Plinius x. 33, de hirundinibus. *In fœtu summa æquitate alternant cibum.*

4. Ali autem debent non tantum liberi primi gradus, sed & secundi, si ita res ferat, & ulterioris: quod ostendit Justinianus, cum non filios tantum, sed & qui deinceps sunt, alendos propter ipsam naturam pronuntiat: quod ad eos etiam producitur qui per mulieres ex nobis veniunt, si aliunde ali non possunt.

§. Ipsum l. ult. C. de bon. quæ lib. l. Si quis. §. Sed utrum. & §. Item Divus Pius. l. non quemadmodum. D. de ag. lib. Diog. Laert. in Solon.

V. 1. Debentur quidem & parentibus alimenta: quod non legibus tantum proditum est, sed vulgari proverbio * ἀντιπελαργεῖν. adeo quidem ut laudetur Solon, quod qui id non facerent eos notarit infamia. Sed non hoc æque est ordinarium atque illud quod de liberis diximus; nam liberi cum nascuntur nihil secum afferunt unde vivant: adde quod vivendum diutius habent quam parentes: atque ideo sicut honor & obsequium parentibus debetur, non liberis, ita educatio liberis magis quam parentibus: quo sensu accipio illud Luciani: *καί τοι γε ἡ φύσις τοῖς πατράσι τοὺς παῖδας μᾶλλον ἢ τοῖς παισὶ τοὺς πατέρας ἐπιτάττει φιλεῖν. Magis natura jubet à parentibus liberos, quam à liberis parentes diligi.* Et illud Aristotelis: *μᾶλλον συνῳκείωται τὸ ἀφ᾽ οὗ τῷ γεννηθέντι, ἢ τὸ γενόμενον τῷ ποιήσαντι. τὸ γὰρ ἐξ αὐτοῦ οἰκεῖον ἀφ᾽ οὗ. Magis afficitur causa gignens erga genitum, quam genitum erga gignentem. Nam quod ex aliquo ortum est, id ei quasi proprium est.*

Nic. VIII.

2. Hinc fit, ut etiam citra auxilium legis civilis, prima bonorum successio liberis deferatur; quia creduntur parentes illis, ut corporis sui partibus, non tantum de necessariis, sed & de his quæ ad vitam suavius honestiusque transigendam pertinent, quam uberrime voluisse prospectum, ab eo maxime tempore quo ipsi rebus suis frui non possent. *Ratio naturalis*, inquit Paulus Jurisconsultus, *quasi lex quædam tacita liberis parentum hereditatem addicit, velut ad debitam successionem eos vocando.* Papinianus vero; * *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hæreditas. Parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit: liberos naturæ simul & parentum commune votum*; id est, liberos hæreditas sequitur partim quidem ob præcisum debitum naturale, partim ex conjectura naturali, qua parentes creduntur id velle, ut liberis quam optime prospectum sit. *Sanguini honorem reliquit*, ait Valerius Maximus de Q. Hortensio, qui filiam minus sibi probatam hæredem scripserat. Huc spectat illud

L. Cum ratio. D. de bon. damn.

Lib. V. c. 9. II Corinth. XII. 14.

1. Ἀντιπελαργεῖν] Vide Leonem Afrum libro IX, de Nestor.

2. *Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentum debetur hereditas*] Philo de vita Mosis III: ἐπειδὰν ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἡσύχασε. *Cùm lex sit naturæ ut liberi parentibus, non parentes liberis in bona succedant, Moses id quod contra vota parentum malique ominis erat texit silentio.* Xenophon libro II Socraticorum: ὁ μὲν ἀνὴρ τοῖς μέλλουσιν ἔσεσθαι παισὶ προκατασκευάζει πάντα ὅσα οἴεται συνοίσειν αὐτοῖς πρὸς τὸν βίον καὶ ταῦτα ὡς ἂν δύνηται πλεῖστα. *Vir iis quos habiturus est liberis parat omnia quæ usui fore ad vitam putat, & quidem quam maxima potest in copia.*

Ut

lud Apostoli Pauli: *οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. Non enim liberi parentibus, sed parentes liberis rem congerere & servare debent.*

VI. Quia vero & hoc ordinarium est, ut pater materque liberis suis prospiciant, ideo, dum illi exstant, avi aviæque ad alimenta danda teneri non intelliguntur: ubi illi, eorumve alter defecerit, æquum est ut avus aviaque pro mortuo filio filiaque curam suscipiant nepotum ac neptium: quod & in parentibus longius remotis pari ratione procedit. Atque hinc ortum traxit jus illud, * ut nepos filii loco succedat, quemadmodum Ulpianus loquitur. Id Modestinus dixit, *τὸν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος τόπον πληροῦν*. Justinianus, *τὴν πατρῴαν ὑπεισιέναι τάξιν*. Isæus oratione de Philoctemonis hæreditate, hoc ipsum vocat *ὑπεισιέναι*. Philo Judæus: *ἔγγονοι γὰρ πατέρων ἀποθανόντων ἐν υἱῶν τάξει τῶν ἑαυτῶν πάπποις κληρονομοῦσι*. *Nepotes parentibus mortuis apud avos filiorum obtinent locum.* Vicariam hanc successionem * quæ per stirpes fit, repræsentationem vocare amant recentiores Jurisconsulti; quam valuisse etiam apud Hebræos, divisio agrorum terræ Jacobi filiis promissæ, aperte satis ostendit. Sicut filius & filia proximi sunt cuique, ita & qui ex filio filiave nascuntur, ait Demosthenes oratione adversus Macartatum.

L. Si qua pœna. D. de iis qui sui vel al. jur. s. L. 2. §. Nec totum. D. de excus. tut. Novel. ut fratrum filii, in pr. Legatione ad Cajum.

VII. Quæ autem diximus hactenus de conjectura voluntatis, ita locum habent, nisi in diversum indicia suppetant. In hoc indiciorum genere primum habet locum abdicatio quæ Græcis, tum * exhæredatio quæ Romanis fuit usitata. Ita tamen ut ei qui mortem peccatis suis meritus non est alimenta præstanda sint, ob eam quam supra attulimus rationem.

VIII. Sed & illa regulæ exceptio addenda est, si non satis constet hunc illo esse genitum. Verum est de factis nullam esse certam perceptionem: sed ea quæ solent in hominum conspectu fieri sui generis certitudinem habent ex testimonio: quo sensu mater certa esse dicitur, quia inveniuntur qui quæve partui & educationi adfuerint: at de patre hujus gradus certitudo haberi non potest, quod Homerus indicat dicens:

οὐ γάρ

Ut nepos filii loco succedat] Quod Hebræi dicunt, *filius etiam in sepulchro succedit:* item: *filii filiorum sunt tanquam filii.* Meminit ejus juris ut naturalis Iacchiades ad Danielem v, 2. *Æquissimum esse videtur nepotes neptesque in patris sui locum succedere* ait Justinianus titulo Institutionum de Hæreditatibus quæ ab intestato deferuntur. Pietati id asscribit Eginhardus in vita Caroli Magni. *κατιόντας εἰς τὸν ἰδίου γονέως τόπον ὑπεισελθεῖν. Posteros in sui cujusque parentis locum subire,* dixit Michael Attaliata.

Quæ per stirpes fit] Sic in sortiendis urbibus inter Heraclidas Proclo & Eurystheni, ut ab Aristodemo venientibus, una sors fuit contra Temenum & Cresphontem. meminit Apollodorus libro II, Pausanias Corinthiacis, Strabo VIII.

Exhæredatio quæ Romanis fuit usitata] Vide Baba Kama cap. IX, §. 10. vide infra §. XXV.

οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.
Generis nemo sibi conscius ipse est.

Et eum sequutus Menander:

αὐτὸς γὰρ οὐδεὶς οἶδε πῶς ἐγένετο.
Nemo ipse novit quo sit exortus satis.

Qui & alibi:

ἔστι δὲ μήτηρ φιλότεκνος μᾶλλον πατρός,
ἡ μὲν γὰρ αὐτῆς οἶδεν ὄντ', ὁ δ' οἴεται.
Mater tenerius liberos adamat patre:
Quia mater esse scit suos, pater autumat.

Ideo ratio aliqua reperienda fuit, qua probabiliter constaret quis esset partus cujusque pater. Ea ratio est, conjugium sumtum in terminis naturalibus, id est consociatio qua fœmina sub maris custodia constituitur. Sed etsi alio quovis modo constet quis fuerit pater, aut pater id pro explorato habuerit, naturaliter is partus non minus quam alius quivis succedet. Quidni cum etiam * extraneus palam pro filio habitus, quem adoptatum vocant, succedat ex conjectura voluntatis?

2. Naturales vero etiam, post lege introductum eorum discrimen à legitimis:

(τῶν γνησίων γὰρ οὐδὲν ὄντες ἐνδεεῖς
νόμῳ νοσοῦσιν.
Notha parte nulla sobole legitima minor,
Sed lege premitur:

I. Jubemus. C. de natural. lib. ut dixit Euripides) possunt tamen adoptari, nisi lex obstet. Atque id olim permittebat lex Romana Anastasii, sed postea in justi matrimonii favorem difficilior quædam ratio eos legitimis æquandi reperta est, per curiæ oblationem, aut subsequens matrimonium. Exemplum veteris adoptionis naturalium est in Jacobi filiis, qui adæquati à patre sunt liberarum mulierum filiis, & æquis partibus hereditatem creverunt.

3. Contra evenire potest, non ex lege tantum, sed & ex pactione, * ut qui ex conjugio nati sunt alimenta sola habeant, aut certe excludantur à præcipua hæreditate. Conjugium tali pacto initum etiam
Gen. xxv, 6. cum libera fœmina concubinatum Hebræi vocant, quale erat Abrahami cum Cethura, cujus liberi perinde ut Ismael, ancillæ Agaris filius, dona, id est legata quædam acceperunt; hereditatem autem non creverunt. Tale est matrimonium ad morgengabicam quod dicitur: à quo non longe abeunt secundæ nuptæ * apud Brabantos; nam

1. *Extraneus palam pro filio habitus*] Aut nepos in filium adoptatus, ut à Jacobo nepotes Ephraim & Manasses.

3. *Ut qui ex conjugio nati sunt, alimenta sola habeant*] Ut olim filii post primum geniti in Mexicanis terris.

Apud Brabantos] Vide legem similem veterum Burgundionum, Lib. I, Tit. I, n. 2.

1. Bona

nam rerum soli, quæ exstabant cum matrimonium prius solveretur, proprietas acquiritur prioribus liberis.

IX. 1. Ubi desunt liberi quibus naturaliter deferatur successio, minus expeditum est, nec ulla in parte magis variant leges. Tota tamen varietas ad duos maxime fontes referri potest, quorum alter respicit proximitatem gradus, alter bona redire vult unde venerant; quod dici solet, Paterna paternis, materna maternis. Nobis omnino distinguendum videtur inter * bona paterna avitaque, ut dici solebat in formula qua prodigo bonis interdicebatur, & inter * noviter quæsita, ut in illis locum habeat Platonis illud: *ἐγὼ οὖν νομοθέτης ὢν οὔθ᾽ ὑμᾶς ὑμῶν αὐτῶν εἶναι τίθημι, οὔτε τὴν οὐσίαν ταύτην, ξύμπαντος δὲ τοῦ γένους ὑμῶν, τοῦ τε ἔμπροσθεν καὶ τοῦ ἔπειτα ἐσομένου. Ego legum conditor neque vos vestri juris esse scisco, neque patrimonium vestrum, sed totius vestri generis, tum quod fuit, tum quod futurum est.* Qua de causa Plato *κλῆρον πατρῷον* salvum esse vult generi unde venit. Quod non ita accipi velim, quasi naturaliter de bonis paternis avitisque testari non liceat (* sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit, sed etiam necessarium) sed ut appareat quæ in dubio credenda sit fuisse voluntas intestati. Concedimus enim plenum dominium esse penes eum de cujus voluntate agimus.

2. Sed cum post mortem dominium hoc retinere non possit, & omnino pro certo haberi debeat, noluisse eum perdere beneficii materiam, videndum est quis sit in beneficiis ordo maxime naturalis. Bene Aristoteles: *ὀφειλέτῃ ἀνταποδοτέον χάριν μᾶλλον ἢ ἑταίρῳ δοτέον. Potius est gratiam referri ei qui benefecit, quam amico conferre beneficium.* Et Cicero: *Nullum officium referenda gratia magis necessarium est.* Item: *Cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii, alterum reddendi; demus nec ne, in nostra potestate est; non reddere bono viro non licet: modo id facere possit sine injuria.* Ambrosius: *Pulchrum est propensiorem haberi ejus rationem qui tibi aut* Off. 1. c. *beneficium aliquod aut munus contulit.* * Et mox: *Quid enim tam con-* 31. *tra officium, quam non reddere quod acceperis?* Gratia autem refertur aut viventibus, * aut defunctis. Defunctis, ut ostendit Lysias ora-

1. *Bona paterna avitaque*] Hebræis מורשה.

Noviter quæsita] Hebræis נחלה. discrimen hoc vide in lege Burgundica lib. 1, tit. 1, num. 1.

Sæpe enim indigentia amici alicujus efficit, ut id non laudabile modo sit] Seneca de Beneficiis libro IV, c. 11: *Quid cum ipsi vitæ in fine constitimus; cum testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura dividimus? quantum temporis consumitur, quamdiu secreto agitur, quantum, & quibus demus? quid enim interest quibus demus à nullo recepturi? Atqui nunquam diligentius damus, nunquam magis judicia nostra torquemus, quam ubi remotis utilitatibus solum ante oculos honestum stetit?*

2. *Aut defunctis*] Sic moriturus apud Procopium Pers. 1. *τὰ παιδία ὠφελῶν, ὠφελήσεις ἐμέ. In me conferes*

oratione funebri, refertur gratia in eorum liberis, qui naturaliter pars sunt parentum, & quibus si viverent parentes maxime vellent benefieri.

l. Quod satis. C. de bon. quæ lib. l. de emancipatis. ¶. Cum enim C. de legit. hered. Sancimus C. com. de success. Novel. de cons. & uter frat. † *Lib. v. c. 5.* *Lib. x.*

3. Et hanc æquitatem sequuti sunt Justinianei juris conditores, æquitatis studiosissimi, in quæstione inter fratres plenos, & consanguineos, & uterinos, & aliis quibusdam. Aristoteles, ἀδελφοὶ ἀλλήλους φιλοῦσι τῷ ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκέναι. ἡ γὰρ πρὸς ἐκεῖνα ταυτότης ἀλλήλοις ταυτοποιεῖ. *Fratres se invicem diligunt quatenus ex iisdem nati sunt; nam ortus communis ipsos quasi eosdem facit.* † Valerius Maximus: *Vt merito primum amoris vinculum ducitur, plurima & maxima beneficia accepisse, ita proximum judicari debet simul accepisse.* Gentium commune jus ut frater fratri succedat dicitur apud Justinum.

4. Quod si non reperiatur is à quo proxime bona venerunt, ejusve liberi, restat ut gratia referatur his quibus minus quidem, sed tamen post illum proxime debentur, id est parenti superioris gradus, ejusque liberis, præsertim cum eo modo maneatur intra proximos, & ejus de cujus hereditate agitur, & ejus à quo proxime bona venerunt. Idem ille Aristoteles: ἀνεψιοὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς ἐκ τούτων συνῳκείωνται. τῷ γὰρ ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἶναι γίγνονται οἱ μὲν οἰκειότεροι, οἱ δὲ ἀλλοτριώτεροι. *Patrueles vero & cæteri conjunguntur per parentes, quatenus ex iisdem ortum habent: ita ut alii conjunctiores sint, alii minus conjuncti, pro ortus ratione.*

X. 1. At in bonis noviter quæsitis, quæ ἐπίκτητα τῶν κλήρων Platoni, cum cesset gratiæ referendæ officium; superest ut ei deferatur successio qui defuncto carissimus fuisse creditur. * Is autem est qui gradu cognationis proxime defunctum attingit. Sic Isæus apud Græcos receptum ait, τοῖς ἐγγυτάτω γένους τὰ τοῦ τελευτήσαντος γίνεσθαι, *defuncti bona ei cedere qui genere sit proximus*: addit: τί ἂν, τί δικαιότερον ἢ τοῖς συγγενέσι τὰ τῶν συγγενῶν; *quid justius quam ut quæ cognati*

feres quidquid in liberos meos contuleris. vide exemplum in facto Theodosii, patrem Valentiniani junioris in ipso Valentiniano remunerantis, apud Zosimum libro IV. Lege Mosis succedebat post fratres patruus, ut primo possessori propior quam fratrum filii. Num. XXVII, 11.

1. *Is autem est, qui gradu cognationis proxime defunctum attingit*] Vide Deuter. XV. 11. XXIII, 7. Prov. XI, 17. Tractat hoc Servius ad illud Æneidos VI:

Nec partem posuere suis.

Hierocles: ἡ δὲ τῶν οἰκείων (τιμὴ) πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἐγγύτητα παραμετρηθήσεται τὴν διαφορὰν, τοσοῦτον τῆς μετρίας τιμῆς ἑκάστῳ τῶν συγγενῶν νέμοντα, ὅσον ἂν ἡ πρὸς ἐκείνους ἐγγύτης ἀπαιτῇ. *Cura autem propinquorum mensuram suam accipiet à propinquitate naturali, ut post parentes tantum cognatorum cuique deferatur quantum ad parentes propinquitas exigit.* Possidius de Augustino: *Justum & æquum esse videbat, ut à mortuorum vel filiis vel parentibus vel affinibus magis possiderentur*, Hæreditates scilicet, de quibus ibi agit.

Qui

cognati fuerant cognatis cedant? Idem sensus est apud Aristotelem libri ad Alexandrum capite 11. *Optime*, inquit Cicero, *societas hominum conjunctioque servabitur, si ut quisque erit conjunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferatur.* * Qui & alibi post liberos ponit bene convenientes propinquos, ut & Tacitus: *Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos esse voluit.* Idem Cicero alibi de cognatis agens: *Necessaria præsidia vitæ debentur his maxime.* Debentur scilicet non ex jure expletorio, sed κατ' ἀξίαν: Et alibi cum de affectione erga propinquos egisset, *Ex hac animorum affectione*, subdit, *testamenta commendationesque morientium natæ sunt.* Idem copias nostras proximis quam alienis & suppeditari & relinqui æquius esse ait. Ambrosius quoque: *Est etiam illa probanda liberalitas, * ut proximos seminis tui non despicias.*

Off. 1.

De Off. 1. cap. 30.

2. Successio autem ab intestato, de qua agimus, nihil aliud est quam tacitum testamentum ex voluntatis conjectura. Quintilianus pater in declamatione: *Proximum locum à testamentis habent propinqui: & ita, si intestatus quis ac sine liberis decesserit. Non quoniam utique justum sit ad hos pervenire bona defunctorum; sed quoniam relicta & velut in medio posita nulli propius videntur contingere.* Quod de bonis noviter quæsitis diximus ea naturaliter proximis deferri, idem locum habebit in bonis paternis avitisque, si nec ipsi à quibus venerunt, nec eorum liberi existent, ita ut gratiæ relatio locum non inveniat.

XI. 1. Hæc vero quæ diximus quamquam naturali conjecturæ maxime sunt consentanea, non sunt tamen jure naturæ necessaria; ac proinde ex diversis causis voluntatem humanam moventibus variari solent, pactis, legibus, moribus: qui subitionem in locum in nonnullis gradibus admittunt, * in aliis non admittunt; alibi distinguunt unde bona veniant, alibi id insuper habent. Est ubi primogeniti plus postgenitis ferunt, ut apud Hebræos: est ubi inter se æquantur. Est ubi agnatorum habetur ratio; est ubi cognati quilibet cum agnatis tantundem ferunt. Etiam sexus alicubi momentum habet, alicubi non habet: & alibi cognationis ratio habetur intra propiores gradus: alibi longius extenditur. quæ longum esset exsequi, nec instituti nostri.

2. Il-

Qui & alibi] Duo hæc loca ex Cicerone posterius producta, sunt ex eodem libro Officiorum primo.

Ut proximos seminis tui non despicias] Ex Esaia sumptum LVIII, 7. Paria habes apud Chrysostomum 1 Cor. IV, 7. & apud Augustinum de Doctrina Christiana lib. II. 12.

1. *In aliis non admittunt*] Veteres Germanorum mores subitionem istam sive repræsentationem ignorarunt etiam inter liberos: introduxit primus id jus in Franciam Childebertus edicto: in Transrhenanas partes Otho Henrici filius, teste Withekindo lib. II. vide legem Langobardicam lib. II, tit. XIV, 18. Scoticum quoque jus vetus solam spectabat gradus proximitatem. vide Pontanum Danicorum septimo, ubi narrat à Rege Angliæ arbitro sumpto ita pronuntiatum.

2. Illud tamen tenendum est, quoties voluntatis expressiora indicia nulla sunt, credi quemque id de sua successione statuisse quod lex aut mos habet populi, non tantum ex vi imperii, sed ex conjectura, quæ etiam in eos valet quorum in manu est summum imperium. nam & hi probabiliter creduntur in rebus suis æquissimum judicasse, quod aut legibus sanxerunt ipsi, aut moribus probant; in iis dico rebus in quibus de nullo ipsorum damno agitur.

XII. Sed in regnorum successione distingui debent regna quæ pleno modo possidentur, & in patrimonio sunt, ab his quæ modum habendi accipiunt ex populi consensu. quo de discrimine egimus supra. Prioris generis regna * dividi possunt etiam inter mares * & fœminas, ut in Ægypto & Britannia olim factum videmus:

nullo discrimine sexus
Reginam scit ferre Pharos,

ait Lucanus: de Britannis Tacitus, *Neque enim sexum in imperio discernunt.* nec adoptati minus veris liberis succedent ex præsumta voluntate; Sic Æpalio Locrorum regi Hyllus Herculis filius per adoptio-

Strabo l. IX. Pauf. I.

Dividi possunt etiam inter mares] In Asia fratres simul regnabant sic ut uni præcipuum esset jus diadematis. Polybius Exc. legationum XCIII. Invenies & apud Livium eundemque Polybium, Ægyptum inter fratres Ptolemæos divisam. Filii Attilæ gentes sibi dividi æqua sorte poscebant, Jornandes de rebus Gothicis. Gregoras lib. VII, de Irene Andronici Palæologi uxore: τὸ δὲ καινότερον, ὅτι οὐ μοναρχίας τρόπῳ κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν Ῥωμαίοις ἀρχῆθεν συνήθειαν, ἀλλὰ τρόπον Λατινικὸν, διανεμηθέντας τὰς Ῥωμαίων πόλεις καὶ χώρας, ἄρχειν κατὰ μέρος τῶν υἱέων ἤθελεν, ὡς οἰκείου κλήρου καὶ κτήματος τοῦ λαχόντος ἐκ πατρῴων μὲν ἐς αὐτοὺς κατὰ τὸν ἐπικρατήσαντα νόμον ταῖς περιουσίαις καὶ κτήσεσι τῶν βιωτικῶν ἀνθρώπων κατιόντος, παραπεμπομένου δ᾽ ἐντεῦθεν ὁμοίως εἰς τοὺς ἐκείνων παῖδας καὶ διαδόχους. Λατίνων γὰρ οὖσα γέννημα καὶ παρὰ τούτων εἰληφυῖα τουτὶ τὸ καινότερον ἔθος ἐπάγειν ἐβούλετο. *Quod maxime mirandum erat, voluit ut non unus imperaret secundum morem Imperii Constantinopolitani veterem, sed adinstar principum in Occidente civitates & regiones dividerentur in singulos filiorum, ut sic regnum tanquam proprium cujusque patrimonium à patribus ad ipsos perveniret, ita ut in plebejorum hominum bonis fieri solet, ac sic perpetuo ad cujusque liberos hæredesque descenderet. Ipsa enim cum ex occidentis partibus ortum haberet, morem quem ab ipsis acceperat hunc sine exemplo introducere animo agitabat.*

Et feminas, ut in Ægypto & Britannia] De Alexandro & Laodice vide Polybium excerptis legationum CXI. de Auletæ filia Strabonem XVII. In Asia post Semiramidem feminas regnasse plures narrat Arrianus ἀναβάσ. Talis Nitocris Babylone. Artemisia Halicarnassi, Tomyris apud Scythas. Servius ad primum Æneidos: *Quia ante etiam feminæ regnabant.* Idem apud Rutulos obtinuisse docet ad IX Æneidos.

Nothus]

adoptionem in regnum successit. Molossus * nothus ex patris Pyrrhi legitimos liberos non habentis judicio successit in regnum Epiri: de adoptando in successionem Scythiæ Philippo egit rex Atheas: *Just lib.* IX. Jugurtha nothus sed adoptatus successit in regno Numidico: *Sallust bell. Jugurth.* sicut & in regnis quæ Gothi & Langobardi armis quæsierant, adoptionem valuisse legimus. *Cassiod. Paul. Diac. l.* VI. *de gest. Langob.* Imo etiam ad eos proximos ultimi possessoris regnum perveniet, qui primum regem sanguine non attingunt, si talis successio in iis locis recepta sit: sicut Paphlagoniam regum domesticorum interitu hæreditariam patri suo obvenisse ait apud Justinum Mithridates. *Libro* XXXVIII.

XIII. Quod si dictum sit ne dividatur regnum, nec cui cedere debeat expressum sit, * ut quisque natu est maximus, mas aut fœmina, regnum habebit. In Thalmudico titulo de regibus legitur: *Qui præcipuum jus habet in hæreditate, is & in possessione regni. Ideo filius natu major præfertur minori*: Νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων τὸν πρεσβύτατον τὴν ἀρχὴν ἔχειν, inquit Herodotus: *Polym.* *Mos omnium populorum est ut natu maximus imperium habeat.* Idem alibi sæpe νόμον legem sive consuetudinem regnorum hoc vocat. Livius *Lib.* XXXI. duorum fratrum Allobrogum de regno contendentium minorem ait jure minus, vi plus potuisse. Apud Trogum Pompejum, *Artabazanes maximus natu ætatis privilegio regnum sibi vindicabat: quod & ordo nascendi, & natura ipsa gentibus dedit.* *Just. lib.* II. Idem alibi jus gentium vocat; *Lib.* XL. ut & Livius, qui & ordinem appellat ætatis atque naturæ: quod intellige nisi pater aliud jusserit, ut Prolemæus apud cun-

Nothus] Apud Tartaros nothi & legitimi pares. de Persis vero Herodotus: νόθον οὔ σφι νόμος ἐστὶ βασιλεύειν, γνησίου παρεόντος. *Mos est illis ut nothus regnet dum legitimus aliquis reperitur.* In Hispania Wandali regnarunt duo, Gontharis legitimus, Zigerichus nothus Godigiscli teste Procopio: ex Septentrionalium nimirum gentium more veteri, cujus testes Adamus Bremensis historiæ Ecclesiasticæ c. 106. Helmoldus Slavicis lib. I, c. 51, & 52. Michaeli Thessaliæ domino successit legitimis deficientibus nothus Michael; Gregoras lib. II. Huic itidem nothus successit ex parte; idem Gregoras lib. IV. de Molosso Pyrrhi notho vide Servium ad III Æneidos.

Ut quisque natu est maximus] De Suedis vide Brigittam IV, 3. De Danis Saxonem XII & XIII. Appianus Mithridatico δικαιοῦντα τὸν πρεσβύτερον ἄρχειν. *Æquum judicabat regnum esse natu maximi.* Nicetas Choniates Joanne Comneno: ἡ φύσις τοῖς πρωτοτόκοις παισὶ τὴν τάξιν ἐμμελῶς τηροῦσα τὰ πρωτεῖα βραβεύειν εἴωθε. τῷ θεῷ δὲ οὐχ οὕτως ἐν ταῖς τῶν προβλημάτων μεγίσταις ἀεί πως φιλεῖ γίνεσθαι. *Natura quidem suum sequens ordinem primum natos honorat. At Deus non semper in maximis privilegiis eum ordinem insistit.* idem Manuele de Isaacio loquens: ἀπὸ γενέσεως εἰς τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας κεκλημένος. *Nascendi ordine ad regni successionem vocatus.* Apud Josephum Antipater dicebat, Hircani ἀρχὴν εἶναι διὰ τὸ πρεσβεῖον *principatum esse ob nascendi ordinem.* vide & Leunclavium Turcicorum XVI.

Ni-

Lib. XVI. & XXXIV. eundem Trogum. Qui autem in regno tali succedit, coheredibus tenebitur pro ipsorum partibus æstimationem rependere, si & quatenus id fieri potest.

XIV. At ea regna quæ populi libero consensu facta sunt hereditaria, ex præsumta populi voluntate deferuntur. Præsumitur autem populus id voluisse quod maxime expedit. Hinc primum illud nascitur, ut *ni aliud lex aut mos ferat (sicut Thebis Bœotiis regnum fuisse inter mares dividuum ex *Zethi & Amphionis, itemque ex Oedipodis filiorum historia apparet, & vetus Attica inter Pandionis liberos divisa est; & quæ circa Rhodum inter Camirum, Jalysum, Lindum fratres; & regnum Argivum inter quatuor Persei filios) individuum sit regnum, quia id ad tuendum regnum in civium concordiam plurimum valet. Justinus libro XXI, *Firmius futurum esse regnum, si penes unum remansisset, quam si portionibus inter filios divideretur, arbitrabantur.*

XV. Alterum, ut successio stet intra eos qui descendunt à primo rege: ea enim familia ob nobilitatem electa censetur, eaque finita regnum redire ad populum. Curtius libro X, *In eadem domo familiaque imperii vires remansuras esse: hereditarium imperium stirpem regiam vindicaturam: assuetos esse ipsum nomen colere, venerarique: nec quenquam id capere nisi genitum ut regnaret.*

XVI. Tertio, ne succedant nisi qui nati sunt secundum patriæ leges: non naturales tantum, quia ad contemtum patent, quorum matrem pater justo conjugio dignatus non est, & præterea quia minus certi habentur: at in regnis expedit populo haberi maximam certitudinem quæ haberi potest ad vitandas controversias: quæ causa fuit cur Macedones Demetrio minori potius quam Perseo majori regnum deberi existimaverint, quod Demetrius justa matrefamilias natus esset. Et apud Ovidium legimus: (Livius lib. XXXIX.)

At nec nupta quidem, tedaque accepta jugali:
Cur nisi ne caperes regna paterna nothus?

sed nec adoptivi, quia nobilitas generis vere regii magis reverendos efficit reges, majorque de eis spes concipitur.

Est

Ni aliud lex aut mos ferat] Dardanus & Lasius pariter in Troja regnarunt. Servius ad illud II Æneidos: *Sociique penates.* In Creta Minos & Rhadamanthus. Julianus contra Christianos. Albæ Numitor & Amulius, ut quidem ait scriptor de viris illustribus. Alii enim Numitori pecunias, regnum Amulio cessisse ajunt, ut Plutarchus: sicut & Eteocli regnum Thebanum, Polynici ejus loco monile Hermiones obvenisse quidam prodidere. Pari modo in Norvagia alteri regnum, alteri naves & spes ex maritimis expeditionibus.

Zethi & Amphionis] Euripides Hercule Furente.

Τῶ λευκοπώλω πρὶν τυραννῆσαι χθονὸς
Ἀμφίον' ἠδὲ Ζῆθον ἐκγόνω Διός.
Regnum priusquam venit ad claros equis
Amphionem Zethumque, prognatos Jove.

Præ-

Est in juvencis, est in equis patrum
Virtus.

XVII. Quartum, ut inter eos qui pariter in hereditatem admitterentur, sive quia unius sunt gradus, sive quia in parentum suorum gradum succedunt, * præferantur mares fœminis; ideo quod mares tum ad bella tum ad alias imperii partes magis idonei fœminis censentur.

XVIII. 1. Quintum, ut inter mares, aut inter fœminas ubi mares deficiunt, * præferatur natu maximus; quod is judicio aut perfectior jam esse, aut prius futurus creditur. Cyrus apud Xenophontem: τὸ πρεσβεῖον προστάττω τῷ πρεσβυτέρῳ γενομένῳ, καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἰκὸς ἐμπείρῳ: *imperium relinquo majori natu, ut quem par est rerum esse peritiorem.* Quia vero hæc ætatis præstantia temporaria est duntaxat, sexus autem perpetua, ideo sexus prærogativa potior est quam ætatis. Sic Herodotus, cum dixisset Andromedæ filium Persam Cepheo in regnum successisse, causam reddit: ἐτύγχανε γὰρ ἄπαις ἐὼν ὁ Κηφεὺς ἄρσενος γόνου: *nullos enim Cepheus habebat liberos mares.* Et Diodoro narrante Teuthras Mysiæ regnum filiæ Argiope reliquit ἄπαις ὢν ἀῤῥένων non habens mares liberos. Sic Trogus dixit ad filiam pertinuisse Medorum imperium; quod nullum Astyagi virilis sexus genus erat. Similiter Cyaxares apud Xenophontem Mediam filiæ suæ deberi: οὐδὲ γὰρ ἔστι μοι, inquiens, ἄῤῥην παῖς γνήσιος, *neque enim est mihi legitimus filius mas.* De Latino rege Virgilius: Polym. Lib. IV.

Filius huic fato divûm prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est:
Sola domum & tantas servabat filia sedes.

Sic ante Heraclidarum imperium apud Lacones Eurotæ successit Sparte filia, aut ejus liberi, ut Tyndareo Helenæ liberi, quia mares filii non extabant; & Eurystheo in Mycenarum imperium successit Atreus ejus avunculus, notante Thucydide. Eodem jure regnum Athe- Pauf. l. III. Lib. II.

Præferantur mares fœminis] Vide Nicetam Choniatem Manuele, libro IV.

1. *Præferatur natu maximus*] Homerus de regno Cretensi Iliad. N.

ἦ μὰν ἀμφοτέροισιν ἴον γένος, ἠδ' ἴα πάτρη,
ἀλλὰ Ζεὺς πρότερος γεγόνει καὶ πλείονα ᾔδη.

Nostrum utrique solum patrium fuit & genus unum,
Juppiter at senior rerumque peritior idem.

Ubi sapienter Homerus, ut solet, causam reddidit, cur majores natu in regnis prælati, valentem, ἐπὶ τὸ πολὺ, ut plerumque, id enim in talibus sufficit: τοῦ νόμου τοῦ πρεσβυτάτῳ τῶν βασιλέως παίδων διδόντος τὴν τῶν ὅλων ἡγεμονίαν, ait Zosimus libro II de Persarum lege: *cum lex daret è regum filiis natu maximo summam rerum.* Periander in regnum Corinthiorum patri successit κατὰ πρεσβεῖον ordine nascendi. Ita Nicolaus Damascenus in excerptis quæ beneficio viri maximi Nicolai Peirescii habemus.

Athenarum * ad Creusam, Thebanum ad Antigonem pervenisse notatur, quod mares deficerent. Et regnum Argolicum ad Argum Phoronei * ex filia nepotem.

2. Unde & illud intelligere datur, quanquam liberi nonnullis gradibus parentum præmortuorum vicem impleant, id tamen duntaxat intelligendum ut capaces sint juxta cæteros, salva tamen sexus primum, deinde ætatis prærogativa inter capaces. Nam qualitas & sexus, & ætatis, quatenus in hac re à populo consideratur, ita personæ adhæret ut avelli inde nequeat.

XIX. Quæritur an regnum, ubi hunc in modum defertur, pars sit hereditatis. Et verius est esse * hereditatem quandam, sed separatam ab aliorum bonorum heredirate, qualis hereditas peculiaris in feudis quibusdam, emphyteusi, jure patronatus, & jure præcipui quod dicitur, conspicitur. Unde sequitur, ut regnnm ad eum pertineat qui & bonorum heres esse possit si velit, sed ita ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri. Ratio est, quia populus regnum voluisse creditur quam optimo jure deferri; nec quicquam ejus refert hereditas à rege adeatur necne, cum hereditarium ordinem non ob hoc elegerit, sed ut certi quid esset, & reverentia conciliaretur ex sanguine: simulque ex genere & educatione spes esset præclaræ virtutis, & regni possessor regnum magis curaret animosiusque defenderet, si idipsum iis esset relicturus quos ipse ob acceptum beneficium aut ob caritatem maximi faceret.

XX. Ubi vero mos succedendi diversus est in allodiis & feudis, si regnum non sit feudale, aut certe primitus non fuerit, etiamsi postea hominium pro eo præstetur, succeditur ex lege qua in allodiis succedebatur tempore regni instituti.

XXI. In iis autem regnis quæ primitus data sunt in feudum ab eo qui plene dominus erat, sequenda erit lex successionis feudalis; non semper Langobardica illa quam perscriptam habemus, sed quæ in gente quaque recepta fuit quo tempore data est prima vestitura. Nam Gothi, Vandali, Alemanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas imperii Romani bello occuparunt, suas singuli leges aut mores de feudis non minus quam Langobardi habuerunt.

XXII. Frequens autem in regnis est alia quædam successio, non here-

Ad Creusam] Vide Euripidem Ione.

Ex filia nepotem] Et si sine stirpe mortuus fuisset Orestes, in eodem regno Argolico successisset ei Electra, ut ex Euripidis Taurica Iphigenea discimus. Sic Calydonis regnum pervénit ad Andræmona Oenei generum; Asterii regnum ad generum Minoa, ut refert Apollodorus, addita causa quod liberi mares nulli essent.

Hæreditatem quandam] Putavit Innocentius III, talis regni successionem amitti ab eo qui ultima defuncti mandata non impleverit. c. licet: de voto.

1. *Linealis*]

hereditaria, sed quæ * linealis *a* dicitur; in qua observari solet non jus illud subitionis in locum quæ repræsentatio dicitur, sed jus transmittendi futuram successionem, quasi delatam, lege scilicet ex spe, quæ nihil ex se & naturaliter operatur, jus quoddam verum excitante. quale scilicet jus est * in his quæ ex stipulatione conditionata debentur: ita ut hoc ipsum jus in posteros ex primo rege venientes necessario transeat, sed ordine certo, ut primum vocentur liberi ultimi possessoris primi gradus, tam qui vivunt quam qui mortui sunt: tum vero inter vivos & mortuos ratio habeatur sexus primum, deinde ætatis: Mortuorum autem jus si prævaleat, transeat ad eos qui ab ipsis descendunt, pari rursum inter pares prærogativa sexus, ac deinceps ætatis, salvaque semper transmissione mortuorum in vivos, vivorum in mortuos. Si liberi ejus desint, venitur ad alios qui proximi sunt, aut si viverent essent simili transmissione & inter pares in eadem linea observato discrimine sexus & ætatis, ita ut ob sexum & ætatem nunquam transeatur de linea in lineam. Cui consequens est ut filia ex filio præferatur filio ex filia, & filia ex fratre filio ex sorore, item filius majoris fratris fratri minori, atque ita in cæteris. Hæc est successio regni Castellæ, ad cujus exemplum etiam majoratus jura in eo regno constituta sunt.

a Cognatica.

¶ *Sub cond. Inst. de V. O.*

Covar. t. 2. pract. q. c. 38. num. 5. Molin. de primogen. Hisp. cap. 8.

2. Successionis autem hujus linealis argumentum, si lex & exempla desint, sumi poterit ex ordine qui in publicis cœtibus servatur. Nam si in eo ratio habeatur linearum, id signum erit spem à lege in jus

1. *Linealis*] Vide Cardinalem Tuschum pract. concl. 88, verbo regni successio: Guilielmum de Montisferrato de successionibus regum, qui liber est in Oceano juris. Peregrinum de jure Fisci lib. I. tit. II, n. 44, & lib. V, tit. I, n. 109. Vide exempla talis successionis in Norvagico regno apud eruditissimum summæque diligentiæ virum Johannem Pontanum historiæ Danicæ libro IX. consuetudinibus Normanniæ de propinquioritate heredum, Johannem Serranum in Ludovico Grosso super controversia Bononiensi. Argentræus historia Britannica libro VI, c. 4: *In successionibus liberi primogeniti, sive sint masculi aut femellæ, & similiter liberi secundogenitorum, si primogeniti absque liberis ex proprio corpore decesserint, in successione feudorum jure primogenituræ repræsentant personas patrum suorum, & veniunt ad talia jura successionum & primogenituræ, sicut eorum patres si viverent eorum patruos, avunculos excludendo, secundum generalem & notoriam consuetudinem, tam in successionibus per rectam lineam quam à latere obvenientibus: & de usu & consuetudine antedictâ filia succedit in feudis, sive sint Ducatus, Comitatus, Perria, aut Baroniæ, quantumcunque magni & nobiles, & quod ita evenerat in Comitatibus Artesii, Campaniæ, Tolosæ, & Britanniæ.* Talis ordo succedendi præscriptus Marchæ Mantuanæ ab Imperatore Sigismundo anno CIↃ CCCC XXXII. Et à Carolo Quinto Imperatore, & rege Hispaniæ Philippo II, in regnis suis ac principatibus, annis CIↃ IↃ LIV, & CIↃ IↃ XCIV.

In his quæ ex stipulatione conditionata debentur] Item in legatis quorum dies cessit, non venit.

Suc-

jus animatam, ita ut à morientibus in superstites transeat. Hæc autem est successio linealis cognatica, in qua fœminæ & fœminis nati non excluduntur, sed postponuntur in eadem linea, ita ut etiam regressus ad eas sit, si propiores aut pares cætera mares aut ex maribus defecerint. Fundamentum autem hujus successionis, quatenus ab hereditaria differt, est spes populorum de optima educatione eorum qui spem regni habent justissimam; quales sunt quorum parentes si viverent essent successuri.

XXIII. Est & alia linealis successio agnatica, duntaxat marium ex maribus; quæ ex nobilissimi regni exemplo * successio juris Francici vulgo appellatur. Hæc quatenus à cognatica differt in hoc maxime introducta est, ne per fœminarum matrimonia ad peregrinum sanguinem imperium deveniret. In utraque autem lineali successione in infinitum admittuntur etiam qui ab ultimo possessore remotissimo gradu distant, dum à primo rege descendant. Est & * ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica.

XXIV. * Possunt & alii successionum modi introduci, aut populi voluntate, aut etiam ejus qui regnum ita in patrimonio habet ut alienare possit. Licet enim exempli causa constituere, * ut qui sibi quo-

Successio juris Francici] Vetus testimonium moris hujus Francici habes apud Agathiam libro II. Eadem fuit successio in Davidis stirpe post Solomonem. vide II Paralip. XX, 3.

Ubi deficiente agnatica substituitur successio cognatica] Ut in Provincia Narbonensi. Vide Serranum Carolo VIII. Ex tali credo lege Theudericho sine liberis functo sororis filius Athalaricus successit. Videtur & in Arragonia id olim valuisse.

Possunt & alii successionum modi introduci] Apud Æthiopes olim regibus succedebant sororum filii, narrante Nicolao Damasceno. Idem apud Pictos usurpatum, semperque successisse cognatos per feminas notat Beda. Tacitus de Germanis: *Sororum filiis qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur.* Apud Indos quosdam idem fieri docet nos Osorius, & alii.

Ut qui sibi quoque tempore futuri sunt proximi] Id in Africa obtinuit ex Gizerichi testamento. Procopius Vandalicorum primo: χρόνον δὲ ὀλίγον Γιζέριχος ἐπιβιοὺς ἐτελεύτα πόῤῥω που ἤδη ἡλικίας ἥκων, διαθήκας διατεθειμένος, ἐν αἷς ἄλλα τε πολλὰ Βανδίλοις ἐπέσκηψε, καὶ τὴν βασιλείαν ἀεὶ Βανδίλων εἰς τοῦτον ἰέναι, ὃς ἂν ἐν γένει ἄῤῥενι αὐτῷ Γιζερίχῳ κατὰ γένος προσήκων, πρῶτος ἂν ἁπάντων τῶν αὐτοῦ ξυγγενῶν τὴν ἡλικίαν τύχοι. *Aliquanto post tempore Gizerichus obiit, multa jam ætate, facto testamento quo tum multa alia præceperat Vandalis, tum regnum Vandalicum semper venire voluit ad eum qui per lineam masculinam ipsi Gizericho genere proximus, & inter proximos maximus esset ætate.* Jornandes: *Gizerichus, diu regnans, ante obitum suorum filiorum agmine accito ordinavit, ne inter ipsos de regni ambitione esset dissensio, sed ordine quisque & gradu suo aliis superveniret, id est seniori suo filio fieret sequens successor, & rursus ei posterior ejus.* Victor Uticensis lib. II: *Cui secundum constitutionem Gizerichi regis, eo quod major omnibus esset regnum inter nepotes potissimum debebatur.* Hic semper specta: ut

quoque tempore futuri sunt proximi succedant in regnum, sicut apud Numidas olim, puto tali ex causa, fratres liberis ultimi possessoris præferebantur. Idem in Arabia Felice usurpatum olim fuisse ex Strabone colligo. De Taurica Chersoneso idem recentiores prodidere: Nec ita dudum est cum * apud Afros Maroci & Fessæ reges idem est factitatum. Atque hoc in dubio observandum in fideicommisso quod familiæ relinquitur, verior est sententia, Romanis quoque legibus congruens, quanquam eas interpretes alio detorquent. His bene cognitis facile erit respondere ad controversias de regnorum jure, quæ ob differentes Jurisconsultorum sententias difficillimæ putantur.

Livius lib. XXIX. Lib. XVI. L. Cum ita legatur. ¶. in fidei commisso. D. de leg. 2. Covar. 2. Pract. quæ. c. 38. Molin. d. l. c. 6. n. 47. L. Lucius Titius, ¶. Lucius Titius, D. de leg. 3. l. Filio. ¶. Sejo, D. de alim. leg. Hostiensis & alii in c. licet, de voto.

XXV. Primum quæritur an filius à patre exheredari possit, ut ne in regnum succedat. In quo distinguenda sunt regna alienabilia, id est, patrimonialia à non alienabilibus. Nam in alienabilibus dubium non est quin exheredatio procedat, cum à bonis aliis nihil differant: atque ideo quæ legibus aut moribus obtinent de exheredatione, hic quoque habebunt locum: & si nullæ proferantur leges aut mores, tamen naturaliter * licita erit exheredatio usque ad alimenta, aut etiam sine ea exceptione, si crimen morte dignum filius admiserit, aut alioqui graviter peccaverit, & sit unde ali possit. Sic

spectatur non possessor ultimus sed primus regni acquisitor, quod succedendi genus ex ipsane Africa sumserit Gizerichus, ubi id valuisse in textu ostendimus, an vero à quibusdam Septentrionis nostri populis, dubitari potest. Nam & apud Langobardos Vaaci regi filios relinquenti non aliquis filiorum succedere debebat, sed ejusdem generis Risiulphus; testis Procopius Gothicorum III. Et in Hungariæ regnum mortuo Iatra non liberis ejus sed fratri jus fuisse, narrat Nicetas Choniates de rebus Manuelis libro IV. Nescio an eodem pertineat recepta apud Patzinacitas successio, sed obscurius proposita à Constantino Porphyrogenneto de Administratione Imperii c. XXXVII. In Dania idem observatum tradit Crantzius Danicorum IV, & Suedicorum V. Etiam Albæ successit Æneæ non Iulus Ascanio majore filio Æneæ natus, sed alter filius Æneæ Silvius.

Apud Afros Maroci & Fessæ reges] Livius de Masinissa: *Militante eo pro Carthaginensibus in Hispania, pater ejus moritur: (Galbæ nomen erat:) regnum ad fratrem regis Desalcen (mos ita apud Numidas est) pervenit.* de Mauritania omni vide Marianam libro XXIX. Hinc sumto exemplo etiam apud Saracenos qui ex Africa in Hispaniam venerant, fratres prælati filiis ad tempora Abderamenis; Rodericus Toletanus Historiæ Arabum c. 6. Thuanus historiarum libro XXV, in anno CIↃ IↃ LXXVIII, de Hamete: *Quippe patris testamento ad regnum ordine post fratres vocatus, exclusis illorum filiis.* Idem succedendi genus valuisse & in Mexicano & in Peruano regno ex historiis illorum locorum observo.

Licita erit exheredatio] De tali regno intelligendum quod ait Baldus in procemio Decretalium Gregorii, à rege successorem posse eligi è liberis quem velit. Exemplum est etiam in Mexicana historia.

Sic Ruben à Jacobo ob culpam privatus est jure primi nati. Adonia regno * à Davide. Imo etiam pro tacite exheredato habebitur qui grave crimen commiserit in patrem, si nulla sunt condonatæ culpæ indicia. Sed in non alienabilibus, quanquam hereditariis, idem non procedet, quia populus viam quidem elegit hereditariam, * sed hereditariam ab intestato. Multo minus procedet exhederedatio in lineali successione, ubi nulla imitatione hereditatis ex dono populi regnum pervenit ad singulos præscripto ordine.

XXVI. Similis est quæstio, an abdicari possit regnum, aut jus succedendi in regnum. Et quin pro se quisque abdicare possit non est dubium: an & pro liberis, magis controversum, sed quod eadem distinctione expediri debet. nam in hereditariis qui jus à se abdicat, in liberos nihil potest transferre. at in lineali successione patris factum nocere non potest liberis natis, quia simul atque existere cœperunt jus proprium eis quæsitum est ex lege: sec nec nascituris, quia impedire non potest quin ad illos quoque suo tempore jus pertineat ex populi dono. Neque obstat de transmissione quod diximus. est enim ea transmissio necessaria, non voluntaria, ad parentes quod attinet. Illud interest inter natos & nascituros, quod nascituris nondum quæsitum sit jus, atque ideo auferri iis possit populi voluntate, si etiam parentes quorum interest jus ad filios transire, jus illud remiserint: quo pertinent ea quæ de derelictione supra diximus.

XXVII. 1. Solet & hoc quæri, an de successione regni judicare possit aut rex qui nunc regnat, aut populus per se aut per judices datos. Negandum utrumque est de judicio jurisdictionis. Nam jurisdictio non est nisi apud superiorem, non nuda ratione habita personæ, sed causæ simul, quæ spectanda est cum suis circumstantiis. Est autem * causa successionis non subjecta regi nunc regnanti: quod inde apparet, quod rex nunc regnans nulla lege obligare potest successorem. Successio enim imperii non est sub jure imperii, ac proinde mansit in statu naturali, quo nulla erat jurisdictio.

2. Attamen si controversi juris sit successio, recte & pie facient qui jus vindicant, si de arbitris inter se conveniant; quod alibi tractabitur. Populus vero omnem à se jurisdictionem in regem & regiam familiam transtulit, nec ea durante ullas ejus habet reliquias. De vero regno loquor, non de principatu. Attamen si de primæva popu-

A Davide] Erat enim regnum illud velut patrimoniale Davidi, non quidem belli jure, sed Dei ipsius dono.

Sed hereditatem ab intestato] Non testamento: non adoptione: Vide de Neapolitano regno Marianam libro xx.

1. *Causa successionis non subjecta regi*] De Galliæ regno vide Thuanum libro cv, anno CIↃ IↃ XCIII. vide & Guicciardinum.

2. Non

populi voluntate quæstio incidat, * non abs re erit populum qui nunc est, quique idem cum eo qui olim fuit censetur, suum super ea re sensum exprimere, qui sequendus erit, nisi satis certo constet olim aliam fuisse populi voluntatem, & ex ea jus quæsitum. Sic Euphaes Rex Messeniis permisit dispicere quem ex regali Æpyptidarum genere regnare oporteret: & de Xerxis & Artabazanis controversia populus cognovit.

Pauf. l. IV. Just. lib. II. Plut. de amor. frat. Hotom. Ill. q. 2. Tir. de primog. qu. 31.

XXVIII. Ut ad alia veniamus, filium qui ante regni adeptionem natus est, in regno individuo præferendum ei qui in regia fortuna natus est, in quavis successionis specie verum est. Nam in regno dividuo haud dubie partem feret, ut in bonis cæteris in quibus nunquam distinguitur quo tempore sint quæsita. Quia autem partem ferret in dividuo, & in individuo ætatis privilegio præfertur: quare & feudum sequitur filium qui ante primam vestituram natus est. Sed & in lineali successione simulatque regnum quæsitum est, spes aliqua parta est liberis ante natis: nam fac alios postea natos non esse, nemo prius natos excludendos dixerit. In hoc autem genere successionis spes semel parta jus facit, nec ex post facto cessat, nisi quod ex sexus privilegio suspenditur in cognatica successione. Obtinuit hæc quam diximus sententia in Perside inter Cyrum * & Arsicam, in Judæa inter Antipatrum Herodis magni filium & ejus fratres; in Hungaria cum Geissa regnum adiit; & in Germania, non sine armis tamen, * inter Ottonem primum & Henricum.

XXIX. Quod autem Spartæ aliter factum legimus, ex lege propria est ejus populi, quæ ob educationem magis accuratam natos in regno præferebat. Idem accidere poterit ex peculiari lege vestituræ primævæ, si imperium detur in feudum vasallo & ex eo nascituris: quo argumento nixus videtur fuisse Ludovicus adversus Galeatium fratrem in controversia ducatus Mediolanensis. Nam * in Perside Xerxes, qui contra fratrem Artabazanem obtinuit regnum,

2. *Non abs re erit populum*] Sive in conventu Ordinum, ut factum in Anglia & Scotia, teste Camdeno in annis cIↄ Iↄ LXXI, & LXXII. sive per delegatos ad id negotium, ut factum in Arragonia teste Mariana libro XX.

Et Arsicam] Cui nomen factum Artaxerxi Mnemoni. Vide Plutarchum Artaxerxe.

Inter Ottonem primum & Henricum] Vide hac de re Sigebertum, & notata ad librum III Withikindi. Bajazetes & Gemes inter se de Turcico regno certarunt, major natu Bajazetes, at Gemes natus imperanti. prævaluit Bajazetes. Mariana libro XXIV. Constantinus Ducas imperium reliquit filiis, quorum duo privato erant geniti, tertius πορφυρογέννητος. Zonaras. Vide Corsetum tract. de Poloregali, III parte, quæstione 26.

In Perside Xerxes] Imo & Xerxi so·ius regni factus Artaxerxes, non autem Darius & Hystaspes, majores, sed ante adeptum imperium geniti. At forte verum est regnum Persidis pependisse à populi suffragiis, sed inter gentem regiam con-

 clusis.

regnum, ut Herodotus notat, potentia Atossæ matris magis quam jure valuit. Atque in eadem Perside cum eadem postea controversia nata esset, ut jam attigimus, inter Artaxerxem Mnemona & Cyrum Darii & Parisardis filios, Artaxerxes ut natu major, quanquam in privata fortuna genitus, rex dictus est.

XXX. 1. Non minus agitatum etiam bellis & pugnis singularibus, * an nepos ex filio priore filio posteriori sit præferendus. Sed hoc in lineali successione difficultatem nullam habet: ibi enim mortui pro vivis habentur in hoc, ut in liberos transmittant: quare in tali successione sine ullo ætatis respectu præferetur filius, imo in cognaticis regnis & filia primo nati: quia nec ætas nec sexus efficiunt, ut deferatur linea. At in hæreditariis dividuis concurrent ad partes, nisi in istis regionibus ubi subitio in locum non observatur, * ut olim in Germania apud populos plerosque. sero enim nepotes admissi sunt cum filiis ad hæreditatem. At in dubio credendum potius est locum esse vicariæ isti successioni, quia natura ei favet, ut supra diximus.

Hot. Ill. q. 3. Tiraq. de prim. q. 40. Molin. de prim. l. III, c. 6.

2. Quod si aperte jure civili regionis introducta sit subitio in locum mortui parentis, locum habebit etiam si in aliqua lege proximi fiat mentio. Rationes quæ ex legibus Romanis adferuntur ad hanc rem minus firmæ sunt: quod apparebit leges ipsas inspicienti. Sed hæc ratio optima est, quòd in materia favorabili dictionum significatio extendenda est ad omnem proprietatem, non vulgarem tantum, sed & artificialem, ita ut sub nomine filiorum comprehendantur adoptivi, & sub nomine mortis mors civilis, quia leges ita loqui consueverunt. Quare merito proximi nomine veniet is quem lex in proximum gradum perducit. In regnis vero hereditariis individuis, ubi subitio in locum exclusa non est, neque semper nepos, neque semper filius secundo genitus præferuntur, sed ut inter pares, quippe juris effectu quoad gradus adæquatos, potior erit is qui ætate præcedit: nam in ætatis privilegium non succedi in regnis hæreditariis supra diximus. Apud Corinthios succedebat ὁ πρεσβύτατος ἀεὶ τῶν ἐκγόνων, ex liberis defuncti regis is qui natu esset maximus, ut ex Diodori Siculi libro sexto exscripsit Gregorius Monachus.

Wittich. Sax. hist. II. Molin. de prim. l. III, c. 8.

clusis. Nam id de Arsacidis, qui Parthi Persis imperavere, tradidit Ammianus libro XXIII. & de Persis qui iisdem Parthis successere, Zonaras in Justino.

1. *An nepos ex filio priore, filio posteriori sit præferendus*] Vide Chopinum de Domanio lib. II. Thomam Grammaticum decisione Neapolitana I. Johannem de Cirier de primogenitura, qui liber insertus est in Oceanum juris. Marianam libro XX & libro XXVI. Cromerum libro XXX.

Ut olim in Germania] Vide quæ supra notavimus ad §. X. Ea de causa olim in Palatinatu prælatus Rupertus minor Ruperto alteri venienti ex primogenito. Vide apud Reinkingium lib. I, classe IV, c. XVII, n. 35.

2. *Præ-*

chus. Sic & apud Vandalos, cauto ut hæres esset qui sanguine proximus & maximus esset natu * prælatus filius secundus natu major filii primi filio. Sic in Sicilia Robertus prælatus est Martelli fratris majoris filio, non ea proprie ratione quam excogitavit Bartolus, quod feudum esset Sicilia, sed quod regnum esset hæreditarium. *Procop. bell. Vand. lib. III. Cont. Viceriae vita Hen. VII.*

3. Exstat similis successionis vetus in Francorum regno exemplum in Guntrano, sed id ex electione potius populi contigit, quæ eo tempore nondum plane desierat. At postquam sine ulla electione linealis agnatica successio introducta est, res caret controversia, ut olim apud Spartanos, ubi ad Heraclidas regno delato similis exstitit successio linealis agnatica. Ideo Areus ex fratre majore Cleonymo natus patruo suo Cleonymo antepositus est. Sed & in cognatica lineali successione præferetur nepos: ut in Anglia * Joannes Eduardi nepos ex primogenito ejusdem Eduardi filiis Hemoni & Thomæ: quod & in Castellæ regno lege cautum est. *Aymo. lib. III. c. 62.* *Plut. Lyc. Just. histor. III. Paus. III.*

XXXI. Pari distinctione respondendum est ad quæstionem inter fratrem superstitem ultimi regis, & fratris majoris filium, nisi quod sciendum est multis in locis inter liberos successionem in gradum mortui esse receptam, ubi recepta non sit in limite transverso. Sed ubi jus non est manifestum, * in partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius inclinandum est, quia eo nos ducit æquitas naturalis, in bonis nempe avitis. Nec obstat quod hoc jus in fratrum filiis ἀντονόμιον vocat Justinianus: id enim facit non ratione habita æquitatis naturalis, sed juris antiqui Romanorum. Percurramus alias quæstiones quas profert Emanuel Costa. *Nov. 118.*

XXXII. Defuncti fratris filium, aut etiam filiam patruo regis præferri ait: recte, non in lineali tantum successione, sed & in hereditaria, in regnis ubi subitio in locum mortui observatur: non item in regnis quæ verbis præcisis gradum naturalem spectant: in his enim vincet qui sexu aut ætate erit potior. *L. Tutela. §. sed si etiam. D. de leg. tutoribus.*

XXXIII. Addit, nepotem ex filio filiæ præferri: recte, ob sexum scilicet: cum hac exceptione, nisi quæstio sit in ea regione quæ etiam inter liberos gradum solum spectet.

XXXIV. Ad-

2. *Prælatus filius secundus natu major filii primi filio*] Henricus Genzonis filius Gundemundo. de tali successione vide quæ supra in textu & Notis §. XXIV.

3. *Johannes Eduardi nepos*] Vide Serranum Carolo Sapiente: & Marianam libro XVIII. qui ab Eduardi filiis ne controversiam quidem motam ait. idem Mariana cum libro XIV egisset de controversia inter Alfonsi filium & nepotem ex filio, à Conventu ait pro Sanctio filio pronuntiatum, incertum jure an injuria.

In partem eam quæ liberos parentibus surrogat potius inclinandum est] Vide de Joanne & Arto Serranum in Philippo Augusto. idem in Britannia Armorica pro lineali successione judicatum narrat in Philippo Valesio & Carolo VIII.

XXXIV. Adjicit, minorem nepotem ex filio præferri nepoti majori ex filia; * quod in lineali cognatica successione verum est, in hæreditaria non item, nisi lex specialis ostendatur. Nec ratio allegata sufficit, quia pater hujus illius matrem fuerat exclusurus: id enim evenisset ob præstantiam mere personalem quæ non transit.

XXXV. Quod addit verisimilius sibi videri ut neptis ex filio primogenito filium excludat, in regnis hereditariis recipi non potest, etiam admissa in vicem mortui subitione; ea enim efficit ut capax sit successionis: sed inter capaces valere debet sexus privilegium.

XXXVI. a Atque ideo * in Arragoniæ regno filius sororis filiæ fratris prælatus est.

XXXVII. Eundemque ad modum in regnis hereditariis postponenda erit filia fratris maximi natu, fratri regis natu minori.

a *Illesca. l. VI. hist. Pont. cap. 19. Afflict. c. 1, col. 5, n. 20, de natura succed. Aguirr. apol. n. 82.*

Quod in lineali successione verum est] Idque in Lusitania probat Mariana libro XXVI. Tamen contra id Emanuelem ait Imperatori Maximiliano prælatum, gentis studiis. Sic idem libro XII, quod in Castellæ regno Ferdinandus filius Berengariæ, sororis minoris defuncti regis Henrici, prælatus est Blancæ, sorori majori ejusdem regis, Galliæ odio factum ait, in quam Blanca innupserat.

In Arragoniæ regno] Olim ibi creditum ait Mariana, fratrem regis non filias debere succedere. Postea vero linealem successionem ita placuisse, ut sororis filius iis qui ex fratre, sed remotiore gradu veniebant, præferretur: libris XV, 13. XIX, 21. XX, 2 & 8. Idem libro XXIV, de Alfonso agens: *Ad Arragonii regni hæreditatem nepotes Ferdinandi filiis ex filia etiam, si mascula proles deesset, filiabus ejusdem præferendos sanxit:* additque: *Sic sæpe ad regum arbitrium jura regnandi commutantur.* Vide eundem Marianam libro XXVII, 3.

CAPUT VIII.

De acquisitionibus quæ vulgo dicuntur juris Gentium.

I. *Multa dici juris gentium, quæ si proprie loquamur talia non sint.*

II. *Pisces & feras stagnis aut vivariis inclusas in dominio esse jure naturali, contra quam jure Romano proditum est.*

III. *Feras si aufugerint non desinere eorum esse qui ceperant, si recte agnosci possint.*

IV. *Possessio an per instrumenta acquiratur, & quomodo.*

V. *Ut feræ regum sint, non esse contra jus Gentium.*

VI. *Rerum aliarum hero carentium quomodo acquiratur possessio.*

VII. *Thesaurus cui cedat naturaliter: & legum circa hoc varietas.*

VIII. *Quæ jure Romano de insulis & alluvionibus sunt prodita, nec naturalia esse nec juris Gentium.*

IX. Na-

I. 1. PErduxit nos ordo ad acquisitionem quæ fit jure gentium distincto à jure naturali, quod jus gentium voluntarium supra diximus. talis est ea quæ fit belli jure: Sed de hac re rectius infra agemus ubi belli effectus explicabuntur. Romani Jurisconsulti ubi de acquirendo rerum dominio agunt, complures ejus acquirendi recensent modos, quos juris gentium vocant: sed si quis recte advertat, inveniet eos omnes, excepto belli jure, non pertinere ad jus gentium illud de quo agimus: sed aut referendos ad jus naturæ, non quidem merum, sed quod sequatur introductum jam dominium, & legem omnem civilem antecedat, *aut ad ipsam legem

Annotata ad Caput VIII.

1. A*Ut ad ipsam legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum*] Qualis consensus gentium incertis ex caussis etiam in aliis moribus ad jus nihil facientibus notatur à Plinio, ut hominem non cremari priusquam genito dente VII, 16. ut Ionum literis uterentur VII, 57. uti tonsoribus VII, 59. in horarum observatione VII, 60. genibus tribuere quandam religionem XI, 45. fulgetra poppysmis adorare XXVIII, 2.

legem civilem, non solius populi Romani, sed multarum circa nationum: credo quia talis legis sive moris origo à Græcis venerat, quorum instituta, ut Halicarnassensis & alii notant, Italiæ ac vicini populi sequebantur.

2. Hoc autem non est jus illud gentium proprie dictum; neque enim pertinet ad mutuam gentium inter se societatem, sed ad cujusque populi tranquillitatem: unde & ab uno populo aliis inconsultis mutari potuit, imo & hoc evenire ut aliis locis atque temporibus longe alius mos communis, ac proinde jus gentium improprie dictum introduceretur: quod & revera factum videmus ex quo Germanicæ nationes Europam ferme omnem invaserunt. Sicut enim olim jura Græca, ita tunc Germanica instituta passim recepta sunt, & nunc etiam vigent. Primus acquirendi modus qui juris gentium à Romanis dicitur, est occupatio eorum quæ nullius sunt: qui modus haud dubie est naturalis, eo quo dixi sensu, introducto jam dominio, & quamdiu aliud lex nulla constituit. Nam & dominium à lege civili effici potest.

L. Possideri. ¶. Item feras. D. de acq. poss.

II. Ad hoc caput refertur primum captura ferarum, avium, piscium. Sed hæc omnia quamdiu nullius dicenda sint quæstione non caret. Nerva filius pisces qui in piscina sunt possideri à nobis ait, non qui in stagno; & feras quæ in vivario sunt inclusæ, non quæ in silvis circumseptis vagantur. Atqui pisces non minus stagno privato includuntur quam piscina, & feras non minus coërcent silvæ bene circumseptæ quam vivaria, quæ Græci vocant θηριοτροφεῖα: nec alio hæc differunt quam quod altera angustior, altera laxior custodia est. Quare nostro seculo rectius contraria opinio prævaluit, ut & feræ silvis privatis, & pisces stagnis inclusi, ut possideri, ita in dominio esse intelligantur.

L. Quod enim. D. de acq. dom. §. 1.

III. Feras simul atque naturalem libertatem recipiunt, nostras esse desinere ajunt Romani Jurisconsulti: Atque in rebus omnibus aliis à possessione quod incipit dominium, non ideo amissa possessione amittitur; imo jus dat etiam ad repetendam possessionem. Res autem nostras alius à nobis auferat, an ipsæ sese, ut servus fugitivus, non multum refert. Quare verius est non per se amitti dominium, eo quod feræ custodiam evaserint, sed ex probabili conjectura, * quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur, præsertim cum internosci quæ nostræ fuerint ab aliis non possint. Sed hæc conjectura per alias conjecturas elidi potest;

L. Naturalem. D. de acq. poss.

ut si addita sunt feræ * γνωρίσματα, sive * crepundia, qualia scimus habuisse cervos quosdam & accipitres, atque inde agnitos & domi-

Quod ob difficillimam persecutionem eas pro derelictis habere credamur] יאוש Hebræis id dici notavimus supra ad caput IV, §. V.

Γνωρίσματα] Donatus ad Eunuchum IV, 6. monumenta sunt quæ Græci dicunt γνωρίσματα, seu σπάργανα.

Crepundia] Vsurpat hoc sensu hanc vocem Apologetico Apulejus.

Re-

dominis redditos. * Requiritur autem corporalis quædam possessio ad dominium adipiscendum ; atque ideo vulnerasse non sufficit, ut recte contra Trebatium placuit. Hinc proverbium: * *Aliis leporem excitasti.* Et Ovidio Metamorphoseon quinto aliud est scire ubi sit, aliud reperire.

IV. Sed possessio illa potest acquiri non solis manibus, sed instrumentis, ut decipulis, retibus, laqueis, dum duo adsint: primum, ut ipsa instrumenta sint in nostra potestate, deinde ut fera ita inclusa sit ut exire inde nequeat. ad quem modum definienda est quæstio de apro qui in laqueum inciderit. *L. in laqueum, D. de acq. rer. dom.*

V. Hæc ergo locum habebunt si lex nulla civilis intervenerit: Valde enim falluntur recentiores Jurisconsulti, qui hæc ita putant naturalia ut mutari nequeant; sunt enim naturalia non simpliciter, sed pro certo rerum statu, id est si aliter cautum non sit. Germaniæ autem populi, cum principibus ac regibus bona quædam essent assignanda unde dignitatem suam sustinerent, * sapienter existimarunt ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possint, cujusmodi sunt res omnes quæ in dominium nullius pervenerunt. Quo jure usos & Ægyptios video. Nam & ibi regum procurator, quem ἴδιον λόγον vocabant, vindicabat res ejus generis. Potuit autem lex etiam ante occupationem harum rerum dominium transferre, cum ad dominium producendum lex sola sufficiat. *Host. & alii in c. non est de decimis. Jason cons. 119. Strabo XVII. Covar. in c. peccatum part. 2. §. 8.*

VI. Quo modo feræ, eodem acquiruntur * & alia ἀδέσποτα, id est, res hero carentes. Nam & hæ, si naturam solam sequimur, sunt invenientis & occupantis. Sic Acanthos insula deserta adjudicata est Chalcidensibus qui priores intraverant, non Andriis qui priores baculum immiserant: quia possessionis initium est corporis ad corpus adjunctio, qualis circa res mobiles maxime fit manibus, circa res soli pedibus. Scire ubi res est non est reperire, ut habemus apud Ovidium Metam. V. *Plut. quæst. Gr. 29.*

VII. Inter ἀδέσποτα sunt & thesauri, id est, pecuniæ quarum dominus ignoratur. quod autem non apparet pro eo est quasi non sit: quare & thesauri naturaliter fiunt inventoris, id est ejus qui loco move- *L. III. de acq. poss.*

Requiritur autem corporalis quædam possessio] Harmenopulus lib. II, tit. I. μὴ ἰσχύσαντος γὰρ τοῦ τρώσαντος κρατῆσαι διακατέχειν τοῦ θηρὸς εἰ μὴ τοῦτο ἐπελάβετο, *non aliter enim dominus feræ fit qui vulneravit nisi & ceperit.*

Aliis leporem excitasti] Est apud Petronium. Ovidius:

Et lepus hic aliis exagitatus erit.

Langobardorum jure, qui feram ab alio vulneratam occidit aut reperit aufert armum cum septem costis. in reliqua is qui vulneravit jus habet, sed non nisi intra horas XXIV.

Sapienter existimarunt, ab illis rebus incipiendum quæ sine damno cujusquam tribui possunt] Sed de vitioso usu hujus juris vide Sarisberiensem Policratico.

Et alia ἀδέσποτα] balenæ ejectæ regis sunt in Lusitania. Georgius de Cabedo decis. Lusit. parte II, dec. XLVIII.

moverit apprehenderitque. Neque tamen id obstat quo minus * legibus aut moribus aliud constitui possit. Plato magistratibus indicium fieri vult, & oraculum consuli: & Apollonius thesaurum quasi Dei beneficium ei adjudicabat qui ipsi optimus videbatur. Apud Hebræos receptum, * ut domino agri thesaurus cederet, videtur colligi posse ex Christi parabola, quæ extat Matthæi XIII. Idemque in Syria juris fuisse colligo ex historia quæ est apud Philostratum libro VI, capite XVI. Romanorum Imperatorum leges valde hac in parte variarunt; quod partim constitutiones ostendunt, partim * historiæ * Lampridii, Zonaræ, Cedreni. Germaniæ populi thesauros, ut & alia ἀδέσποτα, addixerunt principi: atque id nunc jus commune est, & quasi gentium. Nam & * in Germania, & Gallia, & Anglia, & Hispania, & in Dania id observatur. Quod cur injuriæ accusari non possit satis jam diximus.

Philost. II. 15.

Th. 2. 2. 66. 5. & ib. Cajet. Covar. in c. peccatum p. 3. §. 2. Bart. Tyber. Bapt. Aymus de all. jure. Conan. l. III. jur. civil. c. 5. L. Adeo D. de acqu. rer. dom. d. l. adeo. quod si l. Ergo. l. Martius eod. tit.

VIII. Veniamus ad fluvialia incrementa, de quibus complura erunt Jurisconsultorum veterum rescripta, * recentiorum etiam integri commentarii. Quæ vero in hoc argumento ab ipsis sunt tradita, ea magnam partem omnia sunt ex instituto quarundam gentium, neutiquam à naturali jure. quanquam ipsi sæpe sua instituta eo nomine venditant. Nam plurimæ eorum definitiones hoc fundamento nituntur, quod & ripæ sint proximos fundos possidentium, & ipsi alvei simulatque à flumine derelicti sunt; cui consequens est, ut & insulæ in flumine natæ sint eorundem. Tum vero in fluminis inundatione distinguunt, ut levis quidem dominium non auferat, major auferat. sed ita, ut si fluvius uno recedat impetu, postliminio fundus qui mersus fuerat ad dominum redeat, si paulatim, non item: imo proximis possessoribus accedat, quæ omnia lege po-

Legibus aut moribus] Bybliorum Lex, *quod non posuisti ne tollas*. Probat id Apollonius apud Philostratum.

Ut domino agri thesaurus cederet] id jus etiam Romæ obtinuisse videtur Plauti tempore. ait enim Callicles:

Qui emisset ejusne est ea pecunia?
deinde:
Atque eum à me lege populi patrium posceret,
Emtor ædium, thesaurum.

Historiæ] Vide Tacitum de thesauris in Africa quos Nero spe devoraverat, Annalium XVI. vide Philostratum de vita Attici, quem locum Zonaras transcripsit in Nerva.

Lampridii] in Adriano & Severo.

In Germania] vide Speculum Saxonicum c. 35. Constitutiones in Sicilia Friderici lib. I. tit. LVIII, & CIII. Idem Gotthis mos. Rex Theuderichus apud Cassiodorum IV, 34: *Non est cupiditas eripere quæ nullus se dominus ingemiscat amisisse.* idem VI, 8. *Depositiones quoque pecuniæ, quæ longa vetustate competentes dominos amiserunt, inquisitione tua nostris applicentur ærariis, ut quia sua cunctos patimur possidere, aliena nobis debeant libenter offerre. sine damno quidem inventa perdit, qui propria non amittit.*

Recentiorum etiam integri commentarii] Johannis Boreo, Antonii Marsæ, Johannis Gryphiandri, præter ea quorum nomina sunt in textus margine.

Utilitate

potuisse introduci, & * utilitate quadam muniendarum riparum defendi, non nego; naturalia esse, quod ipsi sentire videntur, minime concedo.

IX. 1. Nam si id quod plerumque est respicimus, * prius populi terras occuparunt, nec imperio tantum, sed & dominio, quam in privatos agri describerentur. *Fines*, inquit a Seneca, *Atheniensium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt.* Sic & b Cicero: *Sunt autem privata nulla naturâ; sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt; aut victoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, pactione, conditione, sorte: ex quo fit ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum: similisque est privatarum possessionum descriptio.* Dion Prusæensis Rhodiaca: πολλὰ ἐστιν εὑρεῖν, ἃ κοινῇ μὲν ἀπογέγραπται ἡ πόλις, διῄρηται δὲ εἰς τοὺς καθ' ἕνα, ὅλως δ' ἐστὶ: *multa inveniri possunt quæ universim civitas sua censet, in singulos autem dominos partitim divisa sunt.* Tacitus de Germanis: *Agri pro numero cultorum ab universis per vicos* (male vices legitur) *occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur.* Quamobrem quæ primitus à populo sunt occupata neque postmodum distributa, ea censenda sunt propria esse populi: ac sicut in privati juris flumine nata insula, aut derelictus alveus privatorum est, ita in publico utrumque est populi, aut ejus cui populus dedit.

Vide supra hoc libro c. III. in fine.

a *De ben. l. VII. c. 4.*

b *De Off. l. I.*

2. Quod autem de alveo diximus * idem & de ripa tenendum est, quæ pars est extima alvei, id est quo naturaliter flumen excurrit. Atque ita videmus nunc passim usurpari. In Hollandia & vicinis regionibus, ubi frequentissimæ antiquitus fuerunt hujus generis controversiæ ob depressum solum; magnitudinem amnium, & vicinitatem maris, limum hinc recipientis, illuc revehentis per æstuum vices; semper constitit insulas quæ vere insulæ essent, esse in patrimonio publico. Nec minus derelictos alveos totos Rheni ac Mosæ, quod sæpius judicatum est: & ratione optima nititur.

3. Nam & ipsi Romani Jurisconsulti concedunt, insulam * quæ in flumine natat, puta virgultis sustentata, esse publicam; quia cujus juris sit flumen, ejus esse debeat & insula in flumine nata. Atqui alvei & fluminis eadem est ratio, non ea tantum ex parte quam Romani Jurisconsulti considerant, quia alveus flumine tegitur, verum alia, quam

L. Si epistolam. §. 1. & §. ult. de acquir. rer. dom. L. 1. §. 1. similimodo. D. de flum.

Utilitate quadam muniendarum riparum] vide locum Cassii apud Urbicum & Boëtium.

1. *Prius terras populi occuparent*] vide quæ supra in textu & notis cap. III, §. 19.

2. *Idem & de ripa tenendum est*] Sic in Gallia obtinet. Sanction des Eaux & Forests lib, II, c. I.

3. *Quæ in flumine natat*] Descriptio natantium insularum apud Senecam Naturalium III, 25. Plinium majorem lib. II, c. XCVII. Macrobium I Saturnalium I, 7. Elegans talium in Vadimone lacu insularum descriptio apud Plinium minorem lib. VIII, c. XX. & Flandricarum in libro lectu digno Chiffletii.

Si

quam supra attulimus, quod hæc simul à populo occupata sunt, nec in privatum dominium transierunt: quare nec illud recipimus ut naturale, quod ajunt, si limitati fuerint agri, insulam esse occupantis. Id enim ita demum habere locum, * si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent, sicut in mari nata insula fit occupantis.

L. 1. §. Si Insula, D. de flum.

X. 1. Nec magis admittendum est illud de graviore inundatione, si naturalem tantum rationem sequimur. Nam ut maxime summa pars agri in arenam dissolvatur, manet tamen solida pars fundi inferior; & ut de de qualitate aliquid mutet, substantiam non mutat, non magis quam pars agri quæ à lacu hauritur, cujus jus non mutari Romani recte sentiunt. Neque illud naturale est quod ajunt * flumina censitorum vice fungi, & de publico in privatum, de privato in publicum addicere. Melius Ægyptii, de quibus hæc sunt apud Strabonem: ἐδέησε δὲ τῆς ἐπ' ἀκριβὲς καὶ κατὰ λεπτὸν διαιρέσεως διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν ὅρων συγχύσεις, ἃς ὁ Νεῖλος ἀπεργάζεται κατὰ τὰς αὐξήσεις ἀφαιρῶν καὶ προστιθείς, καὶ ἐναλλάττων τὰ σχήματα, καὶ τἆλλα σημεῖα ἀποκρύπτων, οἷς διακρίνεται τό τε ἀλλότριον καὶ τὸ ἴδιον. ἀνάγκη δὴ ἀναμετρεῖσθαι πάλιν καὶ πάλιν. *Opus fuit exacta & subtili agrorum divisione, eo quod Nilus per incrementa sua addens, minuens, faciemque ac signa immutans, confundat terminos quibus suum atque alienum alibi internoscitur. Ideo & repetenda sæpe fuit dimensio.*

L. Lacus. D. de acq. rer. dom. L. Vicinus. §. fin. D. de aqua pl. L. Rutilia Polla, D. de cont. empt.

2. Ab hac sententia non dissentit quod ipsi Romani auctores tradiderunt, quod nostrum est nostrum esse non desinere nisi facto nostro, adde aut lege. Sub factis autem & non facta comprehendi supra diximus, quatenus conjecturam adferunt voluntatis. Quare hoc damus, si gravissima sit inundatio, neque alia signa sint quæ retinendi dominii animum notent, facile præsumi agrum habitum derelictui: quæ æstimatio sicut naturaliter indefinita est ob varietatem circumstantiarum, & viri boni arbitrio permittenda, ita legibus civilibus definiri solet. Sic in Hollandia derelictus habetur ager qui per decem annos mersus fuerit, si non aliqua extent signa continuatæ possessionis: quo in genere receptum apud nos non immerito est, quod Romani rejiciunt, ut, si aliter nequeat, vel piscando retineri possessio censeatur. Sed solebant Principes tempus præfigere intra quod

Si flumen ipsum & cum eo alveus à populo occupati non essent] Siculus Flaccus libro de conditionibus agrorum: *In quibusdam regionibus fluminis modus assignationi cessit: in quibusdam autem tantum subsecivus relictus est. Aliis autem exceptus, inscriptumque, Flumini illi tantum.* de subsecivis vide egregia quæ habet, ut omnia sunt illius, Salmasius ad Solinum. de toto hoc argumento fluviorum & fluvialium incrementorum videat, si cui vacat, Rosenthalium de jure Feudorum cap. v, corol. 23. Sixtinum de Regalibus libro 11, cap. 3. Cæpollam de servitutibus rusticorum prædiorum, c. 31.

1. *Flumina censitorum vice fungi*] de agri mensore Cassiodorus: *More justissimi fluminis, aliis spatia tollit, aliis jura concedit.*

Id

quod veteres agrorum possessores siccare agros deberent: qui ni id facerent tum monebantur qui in agros jus pignoris habebant, deinde hi qui jurisdictionem aut civilem tantum, aut etiam criminalem: qui si omnes in mora essent, tum eorum jus omne ad Principem deferebatur: atque is aut ipse agros siccabat, suique patrimonii faciebat, aut aliis siccandos dabat retentâ parte.

L. Si ager. D. quibus mod. usufr. amitt.

XI. De alluvione, hoc est de adjectione particularum quæ à nullo vindicari possunt, quia unde veniant nescitur, (alioqui enim naturaliter dominium non mutabant) certum haberi debet hanc quoque esse populi, si modo populus flumen dominio occupaverit, quod in dubio credendum est; alioqui occupantis.

L. si quis nec causam. D. si certum pet. L. Ergo ¶. tribus. D. de acq. rer. dom.

XII. 1. Sed populus ut aliis, ita & proxima prædia possidentibus jus illud concedere potest, & concessisse haud dubie videtur, si agri illi non alium finem ea ex parte quam naturalem, id est flumen ipsum, habeant. Quare non contemnenda est hac in parte Romanorum diligentia, qui limitatum agrum ab aliis agris distinxerunt, dummodo meminerimus, agrum mensura comprehensum hac in re paris juris esse cum limitato. Nam quæ de imperiis supra diximus, cum de eorum occupatione ageremus, eadem & in agris privatis obtinent: sed hoc adhibito discrimine, quod imperia in re dubia credenda sunt esse arcifinia, quia id territorii naturæ maxime convenit. at agri privati magis est ut arcifinii non credantur, sed aut limitati, aut certa mensura terminati, quia hoc privatarum possessionum naturæ est congruentius.

L. adeo ¶. præterea. eodem tit. L. in agris D. de acq. rerum dom. L. 1. ¶. si insula. D. de flum. Bald. in c. si quis de manso ¶. 1. si de jure feud. cont. fuerit.

2. Neque tamen negamus fieri posse, ut populus agrum assignet eo jure quo ipse occupaverat, id est ad flumen usque, & si id appareat, jus esse alluvionis: quod in Hollandia ante sæcula aliquot judicatum est de agris ad Mosam & Isalam sitis; quia & in literis mancipationum, & in libris censualibus semper dicti erant ad flumen pertingere. Et tales agri si vendantur, quamvis in lege emtionis mensura aliqua nominata fuerit, dum tamen vendantur, non ad mensuram sed suo corporis nomine, naturam suam & jus alluvionis retinent, quod Romanis quoque legibus proditum est, & passim usurpatur.

L. Julianus ¶. Si Titius fundum. D. de act. emt. & vend.

XIII. Quod de alluvione diximus, id & de relicta ripa & siccata parte alvei censendum est, ut in non occupatis sint ea occupantis: in fluminibus occupatis, populi: privatorum autem ita demum, si à populo, aut jus populi habente, agrum ad flumen excurrentem, qua talem acceperint.

XIV. Sed cum aliud esse jus dixerimus insulæ, aliud vero alluvionis, frequens hinc controversia oritur, utro nomine censendum sit, quod, cum emineat nonnihil, cum proximis prædiis ita cohæret, ut tamen interjecta planities aquis superfundatur: quod passim apud nos ob locorum inæqualitatem videmus accidere. Mores hic variant. In Gelria prædiis accedit addita occupatione id quod

plaustro

plaustro onerato adiri potest: In agro Putteno * id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere. Maxime naturale est, ut discretum videatur id qua majori temporis parte navigio transiri solet.

XV. 1. Nec minus trita usu quæstio est inter principem qui jure populi utitur, & ejus vasallos qui imperium summo minus acceperunt. In Imperii sola concessione fluvialia incrementa non inesse satis apertum est. Sed notandum est, horum vasallorum nonnullos cum illo definito imperio simul accepisse agrorum universitatem, salvo eo quod privatis competit, puta quod ager is olim populi aut Principis fuerit, aut à Principe siccatus. Et hoc casu dubium non est, quin vasalli jus habeant quod populi aut Principis fuit. Ac sic videmus in Zelandia vasallos, etiam qui de civilibus tantum judices dant, pro tota agrorum universitate tributum pendere: cujus partem à singulis pro privatarum possessionum modo ferunt. Et his de alluvionibus non movetur controversia.

Sunt quibus flumen ipsum datum est, qui proinde insulas sive limo aggestas, sive factas ex alveo quem amnis circumluit, suas recte dicunt.

2. Sunt alii in quorum investitura nec hoc nec illud comprehensum est, & horum adversus fiscum mala causa est, nisi aut mos regionis illis faveat, aut longi satis serie temporis possessio, accedentibus quæ oportet, jus pepererit.

Quod si non imperium, sed ager in feudum datus sit, videndum quæ sit agri natura, ut supra diximus. Nam is si est arcifinius, alluvio feudo comprehensa censebitur, non ex jure peculiari Principis, sed ex agri qualitate: nam & usufructuario tali causa alluvio prodesset.

L. item si fundi §. huic vicino. D. usufr.

XVI. Solent Romani, ut jus quo utuntur ipsi probent esse naturale, tritum illud pronuntiatum afferre: Secundum naturam est, ut cujusque rei eum sequantur commoda, quem sequuntur incommoda: quare cum amnis ab agro meo sæpe partem deterat, æquum esse ut ejus beneficio utar. Sed ea regula locum non habet nisi ubi ex re nostra commoda existunt: at hic existunt è flumine quod alienum est. Quod autem perit, domino perire, id vero naturale est. Denique non esse universale quod adferunt ipsa ostendit admissa ab ipsis agrorum limitatorum exceptio: ut jam omittam ita plerumque evenire, ut alios flumen ditet, alios pauperet. Lucanus:

Illos

Id quo pedes gladium exsertum tenens potest pertingere] ex vetustissimo Germanicarum gentium more. Paulus Warnafredi de Authari rege Langobardorum: *Usque ad eam* (columnam in mari) *equo sedens accessit Autharis, eamque de hastæ suæ cuspide tetigit, dicens, usque hic erunt Langobardorum fines.* similem historiam habes de lancea qua in mare jacta Otto Imperator fines imperii in freto Baltico designare se dixit, apud Saxonem libro x, & alios.

Quod

Illos terra fugit dominos, his rura colonis
Accedunt donante Pado.

XVII. Sed & quod ajunt viam publicam non intercedere alluvioni, rationem naturalem nullam habet; nisi ager privatus sit qui viam debeat.

XVIII. Est & acquirendi modus, inter eos qui juris gentium vocantur, per genituram animantium. qua in re * quod à Romanis & aliis quibusdam gentibus est statutum, ut partus ventrem sequatur, non est naturale, ut supra diximus, nisi quatenus plerumque pater ignoratur. At si probabili ratione de eo constaret, cur non partus ex parte ad eum pertineat nihil potest afferri. Nam & patris partem esse quod nascitur certum est. Plusne vero de patre an de matre habeat inter Physicos disputatur. Plutarchus ea de re sic disseruit: *ἡ φύσις μίγνυσι διὰ τῶν σωμάτων ἡμᾶς, ἵν' ἐξ ἑκατέρων μέρος λαβοῦσα καὶ συγχέασα, κοινὸν ἀμφοτέροις ἀποδῷ τὸ γεννώμενον. ὥστε μηδέτερον διορίσαι, μηδὲ διακρῖναι τὸ ἴδιον, ἢ τὸ ἀλλότριον. Natura sexuum corpora miscet, ut ita de utroque parte sumta confundat, & * commune utrisque reddat quod nascitur, ita ut neuter possit quid suum sit quid alienum discernere.* Et hoc secutæ sunt veteres Francorum & Langobardorum leges.

XIX. Si ex aliena materia speciem quis fecisset, Sabiniani dominium ejus esse volebant qui materiæ fuisset dominus; Proculus ejus qui speciem fecisset, quia per eum esse cœpisset quod ante non extiteret: arrepta tandem est media sententia, ut si reverti ad priorem speciem materia posset, materiæ dominus rem haberet: si non posset, tum is haberet qui speciei esset auctor. Quod ipsum improbat Connanus, & hoc unum videri vult, plusne sit pretii in opere an in materia, ut quod pluris est id prævalentia sua quod minus est ad se trahat, argumento eorum quæ à Romanis quoque Jurisconsultis de accessione tradita sunt. *L. III. c. 6.*

2. At si naturalem veritatem respicimus, sicut confusis materiis communionem induci pro rata ejus quod quisque habeat Romanis quoque Jurisconsultis placuit, quia res alium exitum naturaliter reperire non poterat; ita cum res constent materia & specie tanquam suis partibus, si alterius sit materia, alterius species, sequitur naturaliter rem communem fieri pro rata ejus quanti unumquodque est. Species enim pars est substantiæ, non substantia tota: quod Ulpianus vidit, cum dixit mutata forma prope interemtam substantiam. *L. Julianus, ¶. sed si quis D. ad exhib. L. de eo exhibendo. ¶. si quis. D. ad exhib.*

XX. Ut

Quod à Romanis] cum quibus consentit c. 31 Caroli Calvi Edicto Pistensi. de aliorum circa hanc rem legibus vide quæ supra in textu & notis c. v. hujus libri §. 29.

Commune utrinsque reddat] vide appositum ad hanc rem locum Galeni 11 de semine, & quæ ibi ex Athenæo. Chrysostomus ad v Ephesiorum: *μιγνυμένων τῶν σπερμάτων τίκτεται ὁ παῖς. mixta genitura fœtus oritur.*

Imo

XX. Ut autem qui mala fide materiam alienam attrectant speciem perdant, est quidem non inique constitutum, sed pœnale, atque ideo non naturale. Natura enim pœnas non determinat, nec ob delictum per se dominia aufert, quanquam naturaliter pœna aliqua digni sunt qui delinquunt.

XXI. Ut vero rei majori acquiratur res minor, quo fundamento Connanus nititur, naturale est facti, non juris. atque ideo qui fundi pro vicesima parte est dominus tam manet dominus quam qui partes habet novemdecim. Quare quod de accessione ob prævalentiam aut certis in casibus lex Romana constituit, aut in aliis etiam constitui potest, id naturale non est sed civile, ad commodius transigenda negotia; natura tamen non repugnante, quia lex dandi dominii jus habet. Vix autem ulla est tractatio juris in qua tot discrepantes sint Jurisconsultorum sententiæ & errores. Nam quis concedat, si æs & aurum mixtum fuerit, alterum ab altero diduci non posse, quod scripsit Ulpianus; aut ferruminatione confusionem fieri, quod Paulus; aut aliam esse scripturæ, aliam picturæ rationem, ut huic tabula cedat, illa tabulæ.

L. Idem. ¶. 1. D. de rei vend. L. si rer. ¶. idem. D. eod. inst. de rer. div. ¶. litteræ & ¶. si quis.

XXII. Plantata & consita ut solo cedant similiter est juris constituti, cujus ratio est quod ista sola alantur. Nam ideo & de arbore distinguitur, an radices egerit. Atqui alimentum rei jam ante existentis partem duntaxat facit: atque ideo sicut ex alimento jus quoddam in rem soli domino nascitur; ita domino seminis, plantæ, aut arboris jus suum naturaliter certe ob id non perit. Quare & hic communio locum habebit: nec minus in ædificio, cujus partes sunt solum & superficies, nam si mobile sit, nullum in eo jus habebit soli dominus, quod & Scævolæ placuit.

L. Titius. D. de acqui. rer. dom. L. Sed & si ¶. consuluit. D. de petit. hered. L. Plane D. de hered. pet.

XXIII. Bonæ fidei possessor ut fructus omnes ex re suos faciat quos percepit, naturale itidem non est, sed hoc tantum ut jus habeat, impendia in rem facta & operam utilem imputandi, ac pro iis deducendi fructus perceptos; * imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, retinendi.

XXIV. Atque idem dicendum videtur de malæ fidei possessore ubi lex pœnalis non intercedit. *Benignius est*, ait Paulus Jurisconsultus, *etiam in prædonis persona haberi rationem impensarum; non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere.*

XXV. Ultimus acquirendi modus qui juris gentium dicitur est per traditionem. Atqui supra diximus, ad dominii translationem * naturaliter traditionem non requiri; quod & ipsi Jurisconsulti in quibus-

Imo & exstantes, si aliter non fiat ei restitutio, detinendi] vide hac de re Speculum Saxonicum, in quo multa æquitatis plenissima II, 46.

Naturaliter traditionem non requiri] Non sane. vide legem Wisigothicam lib. V, tit. II, c. 6. *Tunc videtur vera esse traditio, quando jam apud illum scriptura donationis habetur.* & apud veteres Romanos res mancipi

quibusdam casibus agnoscunt, *a* ut in re donata usufructu retento, *b* aut in eum collata qui possideat, *c* aut commodatam servet; in jactis missilibus: imo etiam ante adeptam possessionem nonnullis casibus nunc quoque transit dominium, ut *d* hereditatis, *e* legatorum, *f* rei donatæ ecclesiis & piis locis, aut civitatibus, aut *g* causa alimentorum, *h* bonorum quorum universalis societas contracta est.

XXVI. Hæc ideo annotavimus, ne quis repertâ juris gentium voce apud Romani juris auctores statim id jus intelligat quod mutari non possit, sed diligenter distinguat naturalia præcepta ab his quæ pro certo statu sunt naturalia; & jura multis populis seorsum communia, ab his quæ societatis humanæ vinculum continent. Caeterum illud sciendum est, si hoc jure gentium improprie dicto, aut unius etiam populi lege introductus sit modus acquirendi, sine discrimine civis & peregrini, jam inde quoque exteris jus nasci: & si juris consecutio impediatur, injuriam etiam talem quæ justam belli causam præbere possit.

a *L. Quisq. C. de don.*
b *L. si servus. D. de acq. re. dom.*
c *Inst. de rer. div. ¶. Interdum.*
d. *L. Cum heredes. D. de acq. poss.*
e *L. a Titio. D. de furtis.*
f *L. ut inter. C. de SS. Eccl.*
g *L. Si doceas. C. de don. quæ sub modo.*
h *L. 1. ¶. 1. & l. 2. D. pro socio.*

mancipi alienabantur plene per æs & libram. vide Varronem lib. IV de Lingua Latina: Festum Pompejum in voce Rodus. Vlpianum Institutionum tit. XIX. Boëthium ad Topica Ciceronis.

CAPUT IX.

Quando imperia vel dominia desinant.

I. *Dominium & imperium tolli sublato eo qui jus habuit, nec existente successore:*
II. *Sic & jus familiæ exstincta familia:*
III. *Sic & populi, si populus esse desinat:*
IV. *Quod fit, sublatis partibus necessariis:*
V. *Sublato corpore toto populi:*
VI. *Sublata forma quæ est populus;*
VII. *Non etiam migratione:*
VIII. *Aut mutato regimine: ubi de loco qui debeatur novo regi aut populo liberato.*
IX. *Quid si populi uniantur?*
X. *Quid si dividatur populus?*
XI. *Cujus nunc sint quæ Romani imperii fuerunt, nec alienata apparent.*
XII. *De jure heredum.*
XIII. *De jure victoris.*

I. QUomodo primitus acquirantur, & quomodo transeant tum dominia privata, tum imperia, satis diximus. quomodo desinant, videamus. Et quidem derelictione desinere obiter supra demonstratum est, quia voluntate cessante non manet dominium. Est & alius desinendi modus, sublato subjecto in quo est imperium vel dominium, ante alienationem scilicet vel expressam vel tacitam, qualis est in successionibus ab intestato. Quare si qua persona nulla edita voluntatis significatione, nullo con-

sanguineo relicto moriatur, omne jus quod habet interit, ac proinde servi (nisi lex humana impediat) erunt liberi: populi qui in ditione ejus fuerant sui juris fient; quia non sunt hæc sui natura occupabilia, nisi libertatem suam ultro deserant. res autem aliæ fient occupantis.

II. Idem dicendum * si familia defecerit quæ jus aliquod habebat.

De pace. III. 1. Idem si populus. Dixit Isocrates, & post eum Julia-
L. Rerum. nus imperator, civitates esse immortales, id est esse posse, quia
De usuc. scilicet populus est ex eo corporum genere quod * ex distanti-
Ach. Stat. bus constat, unique nomini subjectum est, quod habet *ἕξιν μίαν*,
ad Arat. ut Plutarchus; spiritum unum, ut Paulus Jurisconsultus loquitur.

* Is

Annotata ad Caput IX.

SI *familia defecerit*] Vt Danica olim. Crantz. Vand. VIII, 23. Rugia. Crantzius idem Vand. VIII. 12. Pelasgorum & Thessalorum; Gregoras lib. VII. Vsanchanidarum in Perside; Leunclavius XVI. Adde Leonem lib. II. Africanorum de Tarodento: & si vis, Ernestum Cothmannum Cons. XXI, num. 1, & sequentibus.

1. *Ex distantibus*] Seneca Epistola CII: *quædam continua esse corpora, ut hominem: quædam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum partes diversæ junctura in unum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus.* Sumpta hæc ex Achille Statio, cujus ad Aratum hæc sunt verba ex Conone illo cujus repertum est coma Berenices: *παρετήρησε δὲ Κόνων ὁ μαθηματικὸς, σώματα λέγεσθαι ὅσα ὑπὸ μιᾶς ἕξεως ἡνωμένα κρατεῖται, οἷον λίθος, ξύλον. ἔστι δὲ ἕξις πνεῦμα σώματος συνεκτικόν. συνημμένα δὲ ὅσα οὐχ ὑπὸ μιᾶς ἕξεως δέδεται, ὡς πλοῖον, ὡς οἰκία. τὸ μὲν γὰρ ἐκ πολλῶν σανίδων, ἡ δὲ ἐκ πολλῶν λίθων σύγκειται. διεστῶτα δὲ ὡς χορός. τῶν δὲ τοιούτων διτταὶ αἱ διαφοραὶ, τὰ μὲν γὰρ ὡρισμένων σωμάτων καὶ ἀριθμοῦ ληπτῶν ὡς χορός. τὰ δὲ ἐξ ἀορίστων ὡς ὄχλος.* *Observavit Mathematicus Conon, corpora dici quæ uno tenore unum sunt. est autem tenor spiritus corpus continens. connexa vero, quæ non uno tenore juncta sunt, ut navis, ut domus: nam & illa ex multis est tabulis, & hæc ex lapidibus multis: distantia ut chorus: sed & hæc duum generum inter se differentium. sunt enim alia ex corporibus definitis & quæ numerum habent cognitu facilem: alia ex infinitis, ut populus.* Apparet hinc sumpta quæ habet Pomponius L. Rerum de usurp. & usucap. & quod Paulus dicit statuam uno spiritu contineri L. in rem §. item, ubi similiter distinguit inter corpora cohærentia & quæ sunt ex distantibus. Vsi & alii: Philo de Mundo: *ἕξις ἐστὶ πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ' ἑαυτό. tenor est spiritus in semet se revolvens,* &c. item: *ἕξις ἐστὶ πνευματικὸς τόνος, δεσμὸς οὐκ ἄρρηκτος ἀλλὰ μόνον δυσδιάλυτος. Tenor est spiritualis continentia, vinculum non insolubile, sed solutu difficile.* Vide & Boëthium I Arithmeticorum: & nota cum de populo *ἕξιν* aut spiritum dicimus, non sumere nos vocem in suo rigore, ut Conon fecit, sed *ἀναλογικῶς*, comparatione quadam, quali utimur etiam cum populum corpus appellamus. Spiritum hunc rei speciem vocat Alfenus in L. Proponebatur, D. de judiciis.

Ii

* Is autem ſpiritus ſive ἕξις in populo eſt vitæ civilis conſociatio plena atque perfecta, cujus prima productio eſt ſummum imperium, vinculum per quod reſpublica cohæret, ſpiritus vitales quem tot millia trahunt, ut Seneca loquitur. Plane autem corpora hæc artificialia inſtar habent corporis naturalis. Corpus naturale idem eſſe non deſinit * particulis paulatim commutatis una manente ſpecie, ut Alphenus ex Philoſophis diſſerit. *Sen. lib. I. de Clem. c. 4.* *L. Proponebatur. de judiciis.*

2. Atque ideo commode interpretandum quod ait Seneca, neminem noſtrum eundem eſſe in ſenectute qui fuit juvenis, ut de materia ſola intelligatur; * quomodo Heraclitus dixerat, citante Platone in Cratylo, & Seneca dicto loco, in idem flumen bis nos non deſcendere: quod recte ſic corrigit Seneca: *Manet idem fluminis nomen, aqua tranſmiſſa eſt.* Sicut & Ariſtoteles flumen populo comparans dixit, flumina eadem vocari quanquam alia ſubeat ſemper aqua, alia decedat. Neque vero manet nomen inane, ſed & ἕξις illa quam Canon definit ἕξιν πνεῦμα συνεκτικόν, Philo πνεῦμα λίθων συνεχές, Latini quoque ſpiritum vocant. Sic ergo populus, auctore Alpheno & Plu- *Epiſt. 58.* *III. Pol. II.*

Is autem ſpiritus ſive ἕξις in populo] ἡ πολιτεία, βίος πόλεως. Ariſtoteles Polit. IV, II.

Particulis paulatim commutatis] Exemplum in navi dat Alfenus dicto jam loco. & Ulpianus in lege Quid tamen D. quibus modis uſus-fructus amittatur. Navem eandem eſſe ajunt ſi per partes refecta ſit. Aliud ſi diſſoluta & recompoſita. L. qui res. §. Aream, D. de Solutionibus. Plutarchus Theſeo: τὸ δὲ πλοῖον ἐν ᾧ μετὰ τῶν ἠϊθέων ἔπλευσε καὶ πάλιν ἐσώθη τὴν τριακόντορον, ἄχρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων διεφύλαττον οἱ Ἀθηναῖοι, τὰ μὲν παλαιὰ τῶν ξύλων ὑφαιροῦντες, ἄλλα δὲ ἐμβάλλοντες ἰσχυρὰ, καὶ συμπηγνύντες οὕτως ὥστε καὶ τοῖς φιλοσόφοις εἰς τὸν αὐξόμενον λόγον ἀμφιδοξούμενον παράδειγμα τὸ πλοῖον εἶναι, τῶν μὲν ὡς τὸ αὐτὸ, τῶν δὲ ὡς οὐ τὸ αὐτὸ διαμένοι λεγόντων. *Navem autem in qua cum delecta juventute navigavit ſalvuſque rediit Theſeus, triginta aptam remis, conſervarunt Athenienſes aduſque tempora Demetrii Phalerenſis, ſubtrahendo ligna vetuſtate carioſa, ſubjiciendo alia, ita ut cohærerent, unde & exemplum hæc navis facta eſt Philoſophis diſputantibus de ea quæſtione quæ de augeſcentibus dicitur, in qua hanc navem ad ultima tempora eandem fuiſſe affirmant hi, illi negant.* In hac controverſia à Philoſophis decertata prudenter Juriſconſulti ajentem partem prætulere: Et Tertullianus juris valde peritus libro de Reſurrectione carnis: *Navem procella diſſipatam vel carie diſſolutam, redactis & recuratis omnibus membris eandem ſæpe conſpeximus etiam titulo reſtitutionis gloriantem.* intellige manente carina; quomodo vox *reſoluta* etiam ſumenda in Pauli verbis L. inter ſtipulantem, §. Sacram D. de Verb. Oblig. Idque & apud Tertullianum præcedentia, & apud Paulum ſequentia evincunt. Philo de Mundo: οὐ γὰρ δήπου εἰ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' εἰ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium eſt, ſed cujus omnes partes ſimul & eodem tempore pereunt.*

2. *Quomodo Heraclitus*] Et Epicharmus apud Diogenem Laërtium.

& Plutarcho de sera numinis vindicta, idem hoc tempore putatur qui abhinc centum annis fuit, cum ex illis nemo nunc vivat: *μέχρις ἂν ἡ ποιοῦσα καὶ συνδέουσα ταῖς ἐπιπλοκαῖς κοινωνία τὴν ἑνότητα διαφυλάττῃ. quamdiu illa quæ populum facit & mutuis nexibus vincit communio jus unitatis suæ servat.* quæ ejusdem Plutarchi in hac re verba sunt. Et hinc ortus mos loquendi, ut populum qui nunc est alloquentes, ei tribuamus quæ eidem populo ante multa sæcula acciderunt, ut videre est tum apud historicos, tum & * in libris sacris, ut Marci x, 3. Joh. VI, 32. VII, 19. 22. Actor. VII, 38. Sic
Hist. l. III. apud Tacitum Antonius Primus Vespasiano militans milites Tertianos veterum admonet, *ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios repulissent.*

3. Ex odio itaque non ex vero, apud eundem Tacitum, Piso * negat Athenienses sui temporis esse Athenienses, quippe tot cladibus extinctos, sed illuviem nationum. Nam externa illa accessio de dignitate forte aliquid detraxerat, populum alium non fecerat. Nec id is ipse ignoravit, cum illis ipsis sui temporis Atheniensibus objectaret vetera quæ in Macedonas improspere, violenter in suos fecissent. At sicut particularum mutatio non efficit ut populus esse desinat qui fuit, nec per annos quidem mille & amplius, ita fieri posse ut intereat populus negari non potest. Fit autem hoc dupliciter, interitu corporis, aut interitu speciei sive spiritus quem dixi.

a L. de Pallio. b Ep. 92. c Lib. XVII. rerum gest. Diod. XVI. Bibl. L. Sicut. D. quod cujusque universi. n. L. In bello. §. si plurium. D. de capt.

IV. Corpus interit, * vel sublatis simul partibus sine quibus corpus subsistere nequit, vel sublata corporis ratione. Ad priorem modum refer populos mari abreptos, ut Atlanticæ populos, teste Platone, * & alios quorum a Tertullianus meminit, item eos quos terræ motus hausit penitus, aut chasma; quorum exempla sunt apud b Senecam & c Ammianum Marcellinum, & alibi: & qui sponte internecioni se dederunt, ut Sidonii & Saguntini. Ex antiquo Latio LIII populos sine vestigiis interiisse ait Plinius. Quid si ex tali populo tam pauci supersint qui populum facere nequeant? jam poterit in illis subsistere dominium quod populus habet ad modum privatorum: non siquid populo ut populo competit. quod & de collegio sentiendum est.

V. Corporis ratio tollitur si cives aut sponte ob pestilentiam aut sedi-

In liberis sacris] Adde Matth. XXIII, 35, Act. III, 22.

3. *Negat Athenienses sui temporis esse Athenienses*] Contra de iisdem Atheniensibus Julianus Misopogone.

Vel sublatis partibus sine quibus corpus consistere nequit, vel sublata corporis ratione] Servius in Fuldensibus excerptis ad I Æneidos: *Duobus generibus deletur exercitus, aut internecione aut dispersione.*

Et alios quorum Tertullianus meminit] Myunta apud Vitruvium: Heliceu & Burin apud Pausaniam, Strabonem, Senecam Naturalium quæstionum libro V, c. 23 & 32. & in Anthologia.

Aut

seditionem à societate discedant, * aut vi ita distrahantur ut coire non possint, quod bellis accidit interdum.

VI. Species interit, sublata aut omni aut perfecta juris communitate, sive singuli personalem quoque servitutem subeant, ut Mycenæi ab Argivis, Olynthii à Philippo, Thebani ab Alexandro venditi, Brutii à Romanis publicis servitiis mancipati, sive ea retenta imperia exuantur. Sic de Capua narrat Livius placuisse Romanis, ut tanquam urbs habitaretur; corpus nullum civitatis, nec senatus, nec plebis concilium, nec magistratus esse, sed sine consilio publico, sine imperio multitudinem, * cui præfectus Roma missus jus redderet. Itaque * imaginem reipublicæ nullam Capuæ relictam dicit Cicero, priore ad populum contra Rullum. Idem dicendum de populis in provinciæ formam redactis: item de his qui alterius populi ditionem subierunt. Sic * à Severo Byzantium Perinto, * Antiochia Laodiceæ supposita à Theodosio.

Arist. III. *Pol.* II.

Lib. XXVI.

Cic. I. *contra Rullum.*

Theod. V. *hist.* r. *Eccl.* c. 9. *Zon. in Valent. & Theod.*

VII. At vero si loco migraverit populus, sive sponte ob inediam aut alia mala; sive coactus, *a* ut populus Carthaginensis bello Punico tertio, si species quæ dixi maneat, * populus esse non desinit, multoque minus si muri tantum urbis disjecti sunt. Itaque cum ad pacem Græciæ jurandam *b* Lacedæmonii negarent admittendos Messenios, quod ejus urbis muri essent diruti, contra eos à communi sociorum res judicata est.

Herodian. lib. V. *hist.*

a *Flor. l.* II. *cap.* 15.

b *Plut. Agesilao.*

VIII, 1. Neque refert quomodo gubernetur, regione, an plurium, an multitudinis imperio. Idem enim est populus Romanus sub regibus, consulibus, imperatoribus. Imo etiamsi plenissimo jure regnetur, populus idem erit qui antea erat cum sui esset juris, dum rex ei præsit ut caput istius populi, non ut caput alterius populi. Nam imperium quod in rege ut in capite, in populo manet ut in toto, cujus pars est caput: atque adeo rege si electus est, aut regis fami-

Aut vi ita distrahantur] Philo dicto jam libro de Mundo: τὰ μὲν ἐκ διεστηκότων αἰπόλια, βουκόλια, χοροὶ, στρατεύματα· ἃ πάλιν ἐκ συναπτομένων σώματα παγέντα τῇ διαστάσει καὶ διαιρέσει λύονται. *Quæ ex distantibus sunt, ut greges, armenta, chori, exercitus, non minus quam corpora ex connexus in unum coacta divortio ac dissolutione intereunt.* vide quæ supra de navi.

Cui præfectus Roma missus jus redderet] Vide Festum voce præfecturæ. Vellejus libro II: *Jus his restitutum post annos circiter* CLII, *quam bello Punico à Romanis Capua in formam Præfecturæ redacta erat*, adde exempla in textu & notis allata ad libri I, c. I. §. VIII.

Imaginem reipublicæ nullam] Severus jus buleutarum dedit Alexandrinis, qui sine publico vixerant sub juridico.

A Severo] Vide Xiphilinum Severo: Herodianum libro III. adde quæ infra hoc libro II, cap. XXI. §. VII.

Antiochia Laodiceæ supposita] Vide Zonaram.

Populus esse non definit] Ut Geloi Phintiada translati. Diodorus Siculus in fragmentis Peiresianis.

familia extincta, jus imperandi ad populum redit, ut supra ostendimus. Neque est quod Aristotelem hic mihi quis objiciat, qui reipublicæ forma mutata negat eandem esse civitatem, sicut, inquit, harmonia non eadem est ubi à Dorico modo in Phrygium transitur.

2. Sciendum enim est unius rei artificialis plures esse posse species, sicut legionis species una est qua regitur, altera qua militat. Ita civitatis species una est, consociatio juris atque imperii; altera, relatio partium inter se earum quæ regunt, & quæ reguntur. Hanc spectat Politicus, illam Jurisconsultus: quod nec Aristotelem latuit cum ita subjicit: *an vero exsolvenda sint nomina necne, mutatâ gubernandi formâ, alia inspectio est*: artis scilicet alterius, quam cum Politica non confundit Aristoteles, ne quod in aliis culpat admittat ipse, *μεταβαίνων ἐκ γένους εἰς γένος, ab uno tractandi genere ad alterum transitum faciens.*

d. c. 3. Pol. lib. II.

3. Non desinit debere pecuniam populus rege sibi imposito quam liber debebat: est enim idem populus, & dominium retinet eorum quæ populi fuerant, imo & imperium in se retinet, quanquam jam non exercendum à corpore sed à capite: unde parata est responsio ad controversiam ex facto nonnunquam agitatam, quo loco in conventibus sedere debeat qui summum imperium in populum ante liberum accepit; eodem nimirum quo ipse populus: sicut in Amphictyonico consessu Phocensium locum accepit Philippus Macedo. sic vicissim qui regis fuerat locus, eum populus liber implebit.

IX. Quod si quando * uniantur duo populi, non amittentur jura, sed communicabuntur, sicut Sabinorum primo, deinde Albanorum jus in Romanos transfusum est, & una facta respublica, ut Livius loquitur. Idemque censendum de regnis quæ non fœdere, aut eo duntaxat quod regem communem habeant, sed vera unitate junguntur.

Libro I.

X. Contra evenit, ut quæ una civitas fuerat dividatur, aut consensu mutuo, aut vi bellica, sicut corpus imperii Persici divisum est in Alexandri successores. Quod cum fit, plura pro uno existunt summa imperia cum suo jure in partes singulas. Si quid autem commune fuerit, id aut communiter est administrandum, aut pro ratis portionibus dividendum. Huc referenda & discessio quæ ex consensu fit in colonias. Nam si quoque novus populus sui juris nascitur: (οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι, ἀλλ᾽ ἐπὶ τῷ ὅμοιοι εἶναι ἐκπέμπονται), inquit Thucydides: *Non enim ut servi, sed * ut pari jure sint demittuntur.* Idem secundam coloniam à Corinthiis Epidamnum deductam narrat

Libro I.

Uniantur duo populi] Ut ex Celtis & Iberis facti Celtiberi, narrante Diodoro. Vide, si vacat, de hoc argumento Reinkingium libro I, classe IV, c. 17. n. 95, & quæ ibi citata.

Ut pari jure sint] Salva tamen reverentia matricibus debita, de qua egimus lib. I, c. III, §. XXI. Curtius libro IV: *Carthaginem Tyrii condiderunt, semper parentum loco culti.*

I. Per

rat ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *ut pari jure esset.* Rex Tullius apud Dionysium Halicarnassensem: τὸ δὲ ἄρχειν ἐκ παντὸς τῶν ἀποίκων τὰς μητροπόλεις ὡς ἀναγκαῖόν τι φύσεως νόμιμον οὔτε ἀληθὲς οὔτε δίκαιον ἀξιοῦτε ἀφ' ἡμῶν. *Vt omnino matrices urbes coloniis imperent, quasi naturæ lege, id vero nos neque verum neque æquum arbitramur.* Libro III.

XI. 1. Nobilis est & illa quæstio apud historicos & Jurisconsultos, de his quæ Romani imperii fuerunt cujus nunc sint: multi ea nunc esse volunt Germanici sive regni, ut olim vocabatur, sive imperii (utro autem nomine appelles ad rem non refert) & nescio quam surrogationem hujus imperii in illius locum sibi confingunt, cum tamen notum satis sit Germaniam magnam, id est, Transrhenanam, totam maxima temporis parte fuisse extra complexum Romani imperii. Mihi non præsumenda videtur mutatio aut translatio nisi certis documentis probetur. Quare & populum Romanum eundem esse dico qui olim fuit, quanquam extraneorum accessione admixtum, & imperium penes eum mansisse, tanquam penes corpus in quo esset ac viveret. Nam quæ olim jure potuit facere populus Romanus antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi jus habuit ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum existente. Imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat; & aliquoties à populo * per se, aut per Senatum facta est: quæ autem à legionibus modo his modo illis fiebant electiones, non erant ratæ ex jure legionum (nam in vago nomine jus certum esse non poterat) sed ex approbatione populi.

2. Cum his non pugnat quod Antonini constitutione quotquot in orbe Romano sunt, cives Romani effecti sunt. Consecuti enim ea constitutione sunt subditi Romani imperii, ea jura quæ olim habebant coloniæ, & municipia, & provinciæ togatæ, ut & honorum participes essent, & jure Quiritium uterentur: non ut in aliis populis itidem

1. *Per se aut per Senatum*] Exempla passim electionum factarum à Senatu aut probatarum in Adriano, Pertinace, Juliano, Severo, Macrino, Maximino, Balbino, Aureliano, Tacito, Floriano, Probo, apud Dionem, Spartianum, Capitolinum, Lampridium, Vopiscum. Ante Aurelianum sex menses imperium fuit sine principe, ejusque electionem miles Senatui detulit iterum atque iterum. Pro Senatus jure egregia Albini epistola apud Capitolinum, & Senatus epistola pro Gordianis. Macrinus in oratione: *Detulerunt ad me imperium: cujus ego, Patres conscripti, interim tutelam recipio, teneho regimen, si & vobis placuerit quod militibus placuit.* Tacitus Imperator apud Vopiscum in Probo: *Me quidem Senatus principem fecit, de prudentis exercitus voluntate.* Apud eundem Vopiscum Probus; *Recte atque ordine, Patres conscripti, proximo superiore anno factum, ut vestra clementia orbi terrarum principem daret, & quidem de vobis, qui & estis mundi principes, & semper fuistis, & in vestris posteris eritis.* Majorinus ad Senatum in Novellis: *Imperatorem me factum, Patres conscripti, vestræ electionis arbitrio & fortissimi exercitus ordinatione agnoscite.*

itidem ut in populo urbis Romæ * fons imperii esset: quod facere in potestate Imperatorum non fuit, qui habendi imperii modum ac causam mutare non potuerunt. Nec quod Imperatores postea Constantinopoli quam Romæ habitare maluerunt, de jure populi Romani quicquam imminuit. sed tunc quoque electionem factam à parte sui quæ Constantinopoli habitabat, unde Byzantinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit: jurisque sui monumentum non tenue servavit * in urbis suæ prærogativa, * & in honore consulatus aliisque rebus. Quare jus omne quod hi qui Constantinopoli habitabant ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pendebat à voluntate populi Romani: & cum illi * contra mentem ac morem populi Romani * fœminæ Irenes subiissent imperium, ut alias causas omittamus, merito populus Romanus illam concessionem sive expressam sive tacitam revocavit, & per se Imperatorem legit, ac voce primi civis, id est Episcopi sui (quomodo & in Judaica republica rege non existente prima erat summi Pontificis persona) pronuntiavit.

3. Fuit

2. *Fons Imperii esset*] Senatus provincias hortatur πείθεσθαι Ῥωμαίοις ὧν δημόσιον ἀνέκαθεν τὸ κράτος ἐστὶν, αὐτοῖς τε φίλα καὶ ὑπήκοα ἐκ προγόνων. *Parere Romanis, quorum ab antiquo esset imperium, quibus veteri jure gentes aliæ amorem obsequiumque præstarent.* Apud eundem Maximus in allocutione ad milites: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἴδιον κτῆμα ἡ ἀρχὴ, ἀλλὰ κοινὸν τοῦ Ῥωμαίων δήμου, ἄνωθεν, καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει ἡ τῆς βασιλείας ἵδρυται τύχη. ἡμεῖς δὲ διοικεῖν καὶ διέπειν τὰ τῆς ἀρχῆς μεθ' ὑμῶν ἐγκεχειρίσμεθα. *Non enim unius viri possessio est hoc imperium, sed antiquitus res est populi Romani: in hac urbe principatus fortuna sita est. nos vero vobiscum, milites, in id electi sumus, ut ea quæ imperii sunt curemus ac tueamur.* Claudianus de Roma:

Armorum legumque parens quæ fundit in omnes
Imperium.

In urbis suæ prærogativa] Ait Zonaras Romæ servata πρεσβεῖα, prælationem, quod inde venisset imperium. Ammianus lib. XIV, de Roma: *Per omnes tamen quotquot sunt partes ut domina conspicitur & regina.* Claudianus Honorio agente Ravennæ:

Quem precor, ad finem laribus sejuncta potestas
Exsulat, imperiumque suis à finibus errat?

Et in honore consulatus] Nam alter consulum ex urbe Romana, & is quidem priorem habebat locum. Procopius in Arcana historia.

Contra mentem ac morem populi Romani] Nero in XIV Annalium Taciti matrem accusat: *Quod consortium imperii, juraturasque in fœminæ verba prætorias cohortes, idemque dedecus Senatus & populi speravisset.* Priscus in excerptis legationum: οὐ γὰρ θηλειῶν, ἀλλ' ἀρρένων ἡ τῆς Ῥωμαϊκῆς βασιλείας ἀρχή. *Non enim fœminarum, sed marium est, Romani imperii principatus.* Lampridius post mortem Heliogabali: *Cautum ante omnia, ne unquam mulier Senatum ingrederetur, utque inferis ejus caput diraretur devoveretque per quem id esset factum.* Trebellius Pollio Herenniano: *Zenobia usurpato sibi imperio diutius quam fœminam decuit rempublicam obtinuit.*

Fœminæ Irenes subiissent imperium] Dicto etiam ei sacramento, quod habet Zonaras.

3. Qui

3. Fuit autem hæc electio personalis in Carolum Magnum, & quosdam ejus successores: * qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt. * Postea vero diviso Francorum populo in Occidentalem qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem qui Germaniam sive Alemaniam tenet (duo Francorum regna vocat Frisingensis) cum populus Francorum orientalis eligendo sibi reges facere cœpisset (* nam & ad id tempus Francorum regum successio quasi agnatica non tam à jure certo quam à populi suffragiis dependerat) placuit populo Romano, quo certius præsidium haberet, regem non proprium sibi sumere, sed eum quem Germani fecissent; ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis, quantum scilicet ea res ad se pertinebat.

4. Hæc quoque approbatio per Episcopum edici & solemniter testata fieri peculiari coronatione solebat. quare ex electione septem Principum qui Germaniæ corpus referunt, qui lectus est jus habet imperandi Germanis secundum eorum mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem rex, aut Imperator Romanus, aut, ut historici sæpe loquuntur, * rex regni Italiæ: atque eo titulo sub se habet quæcumque populi Romani fuerunt, neque pactionibus, aut derelicti occupatione, aut victoriæ jure in aliorum populorum imperium concesserunt. Unde illud quoque intelligi facile potest, quo jure

3. *Qui ipsi jus imperii quod habebant in Francos, ut & in Langobardos, à jure imperii in Romanos, ut nova ex causa quæsito, sollicite distinxerunt*] Vide Synodum Pontigenensem inter capitula Caroli Calvi. Et Paulum Æmilium lib. III de Carolo Magno.

Postea diviso Francorum populo in Occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & Orientalem, qui Germaniam] Vide Withikindum libro I, & ibi notata Meibomii: & pactum Caroli & Henrici post capitula Caroli Calvi, & ad id notas viri magno judicio doctrinaque præditi Jacobi Sirmundi. Occidentalem illam Franciam Latinam Wibbo vocat, quod ibi sermo Romanensis vigeret, ut & nunc viget, cum Transrhenanæ nationes lingua Germanica uterentur.

Nam & id ad tempus Francorum regum successio quasi agnatica, non tam à jure certo, quam à populi suffragiis pependerat.] Observatum id Prisco in excerptis legationum, & Reginoni ad annum IↃCCCXVI. Carolus Magnus in Testamento: *Quod si filius cuilibet horum trium filiorum.*

Ita tamen ut jus sibi aliquod retineret probandæ vel improbandæ electionis] Verissima res, & aperte testata Wibboni vita Conradi Salici.

4. *Rex regni Italiæ*] Sic in excommunicatione Henrici distincte nominat Papa regnum Teutonicorum & Italiæ. Vide Ottonis privilegium Alderamo datum, editum à Meibomio post Withikindi Saxonica: & Crantzium Saxonicorum V, in juramento Ottonis quod Gratianus intulit in Distinctionem LXIII: *In Roma nullum placitum sive ordinationem faciam de omnibus quæ ad te* (Papam) *aut Romanos pertinent, sine tuo consilio.*

jure Episcopus Romanus vacante imperio *investituras tribuat feudorum imperii Romani, quia scilicet in populo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quæ sunt corporis alicujus *per primam personam corporis nomine expediri, ut alibi quoque diximus. Neque vero male Cynus & Raynerius tradidere, si imperator Romanus morbo aut captivitate impediretur fungi imperio, posse ei vicarium dari ab ipso populo Romano.

XII. Hæredis personam, quoad dominii tam publici quam privati continuationem, pro eadem censeri cum defuncti persona, certi est juris.

XIII. Victor autem victo quatenus succedat infra in effectibus belli explicabitur.

Investituras tribuat feudorum imperii Romani] Nempe ut in Imperio Germanico Palatinus & Saxo Vicarii imperii, divisis partibus. Vide Serranum Ludovico XII.

Per primam personam corporis nomine expediri] Nam & in Poloniæ interregno Archiepiscopus Gnesnensis Regis locum tenet, in solio regio sedet, tanquam primus inter Ordines. Philippus Honorius in dissertatione de regno Poloniæ.

CAPUT X.

De obligatione quæ ex dominio oritur.

I. 1. EXplicato, quantum instituto nostro sufficit, jure eo quod in personas aut res nobis competit, videndum etiam quæ exinde nascatur obligatio adversum nos. Nascitur autem

autem hæc aut è rebus exstantibus (rerum nomine jam comprehendam etiam jus in personas qua utile nobis esse potest) aut non exstantibus.

2. E rebus exstantibus obligatio hæc nascitur, qua * tenetur is qui rem nostram habet in sua potestate, efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat. Quantum in se est dico; neque enim obligatur ad impossibile, neque ad reddendam rem suis impensis: sed indicare tenetur, ut alter recipere suum possit. Nam sicut in rerum communium statu observanda erat æqualitas quædam, ut huic non minus quam alteri rebus communibus uti liceret, ita introducto dominio hæc quasi societas inter dominos contracta est, ut qui rem alienam in sua haberet potestate, eam domino redderet. Nam si dominii ea tantum fuisset vis ut poscenti domino reddenda res esset, nimis debile futurum fuisset dominium, & nimis sumtuosa custodia.

3. Neque hîc consideratur bona quis an mala fide rei possessionem nactus sit; alia enim obligatio est ex delicto, alia ex re. Lacedæmonii *Diod. l. xv. Plut. Pelopida.*

Annotata ad Caput x.

1. T*Enetur is qui rem nostram habet in sua potestate efficere quantum in se est ut in nostram potestatem veniat*] Inter præcepta jubentia legis Hebræis datæ est, ut res inventa restituatur domino. Præcepto jubente xxxiv. Fundamentum id habet tum in æquitate naturali, tum in Deuteronomii loco xxii, 1. Chrysostomus 1 Corinth. v, 8, ταῦτα δὲ καὶ οἱ τῶν ἔξωθεν ἴσασι νόμοι, οἱ τοὺς ἀγνοοῦντας καὶ ἀμελουμένας ἀφέντας, ἐκείνους κολάζουσιν ἀπαιτεῖν, παρ' οἷς ἂν εὕροι τις τὰ αὐτοῦ κειμήλια ἅπαντα. *Hoc & sæculi probant leges quæ jus nobis faciunt, omisso raptore aut fure eos compellare qui res nostras qualescunque eæ sint tenent.* Hieronymus ad Leviticum: *Multi sine peccato putant esse, si alienum quod invenerint teneant, & dicunt: Deus mihi dedit. Cui habeo reddere? Discant, hoc peccatum simile esse rapinæ, si quis inventa non reddat.* Augustinus Sermone xix de verbis Apostoli: *Si quid invenisti & non reddidisti, rapuisti.* Deinde: *Qui alienum negat, si posset & tolleret.* Vtrunque Gratianus retulit in causæ xiv quæstionem v. idem Augustinus de fide & operibus: *Sicut jure prædiorum tamdiu quisque bonæ fidei possessor rectissime dicitur, quamdiu se possidere ignorat alienum: cum vero scierit, nec ab aliena recesserit, tunc malæ fidei possessor perhibetur, tunc juste injustus possessor vocabitur.* Pertinet huc & lex Wisigothorum lib. ix, tit. 1, c. 9. Interdum vero ob causas graves lex civilis intendit augetque hanc obligationem, ut in servo fugitivo lex Burgundica, lib. 1, tit. vi. Bona quæ dominis per injuriam ademerat Domitianus, Nerva restitui jussit: habet id Xiphilinus. Apud Procopium Gotthicorum ii Belisarius: οἶμαι δ' ἔγωγε τόν τε βιασάμενον καὶ ὃς ἂν τὰ τοῦ πέλας ἑκουσίως μὴ ἀποδιδῷ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνόν γε εἶναι. *Mihi ita libet credere, pari loco esse res alienas sponte retinentem & non reddentem cum raptore.*

3. *In-*

dæmonii delicto se liberaverant, damnato Phœbida, qui Cadmeam Thebanorum arcem contra fœdus ceperat, sed ipsi * injustitiæ accusati quod arcem nihilominus retinerent: eamque injustitiam, ut singularem, etiam singulari Dei providentia vindicatam notavit Xenophon. Sic M. Crassum & Q. Hortensium reprehendit Cicero, quod hæreditatis partem retinuissent ex testamento, quod falsum, sed sine eorum culpa confectum erat.

Hist. Cyri lib. v. De officiis III.

4. Quia vero hæc obligatio tanquam ex contractu universali omnes homines tenet, & jus quoddam rei domino parit, eo fit ut singulares contractus, quippe tempore posteriores, exceptionem inde accipiant. Inde lucem accipit illud Tryphonini: *Latro spolia quæ mihi abstulit posuit apud Sejum inscium de malitia deponentis: utrum Latroni an mihi restituere Sejus debeat. Si per se dantem accipientemque intuemur, hæc est bona fides ut commissam rem recipiat is qui dedit: Si totius rei æquitatem, quæ ex omnibus personis quæ negotio isto continguntur impletur, mihi reddenda sunt, quoi* (male legitur *quo*) *facto scelestissimo adempta sunt.* Recte autem addit: *Et probo hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Justior nimirum est repetitio domini ex jure illo quod ipsi dominio æquævum diximus: unde etiam illud sequitur quod apud eundem Tryphoninum est, ut qui rem suam ignorans depositam accepit, reddere eam non teneatur: & quod ibidem paulo ante quærebatur de bonis depositis ab eo cujus bona erant publicata, hinc potius quam ex eo quod de pœnarum utilitate adfert Tryphoninus definiendum est.

L. Bona fides. D. depositi.

5. Nam ad dominii naturam nihil refert ex gentium an ex civili jure oriatur: semper enim secum habet quæ sibi sunt naturalia, inter quæ est obligatio cujusvis possessoris ad rem domino restituendam. Et hoc est quod ait Martianus, jure gentium condici posse res ab his qui non ex justa causa possident.

Ex hoc fonte oritur illud quod ab Ulpiano est proditum, qui rem alienam invenit, eum ita ad eam domino reddendam teneri ut εὕρετρον, hoc est præmium inventionis petere non possit. Reddendi autem sunt & fructus salvis impensis.

L. rerum. D. de act. rer. amotar. L. Falsus, §. quid ergo. D. de furtis, Cajet. ad Th. 2, 2. 62. art. 6. L. Item veniunt, §. præter hæc. D. de petit. hæred.

II. 1. De rebus non exstantibus hoc humano generi placuit, ut si tu ex re mea factus es locupletior; me rem non habente, in tantum tenearis in quantum es factus locupletior; quia quatenus ex meo lucratus es plus habes, cum ego minus habeam: introducta autem sunt dominia ad servandam æqualitatem, in eo scilicet ut quisque suum

3. *Injustitiæ accusati*] Ita judicat Diodorus libro xv. Plutarchus Agesilao: τὴν πόλιν ἔπεισεν εἰς αὑτὴν δέξασθαι τὸ ἀδίκημα, καὶ κατέχειν τὴν Καδμείαν δι' ἑαυτῆς: *Civitati persuasit ut in se culpam transferret, retinendo sibi arcem Cadmeam.* Simile facinus Bajazetis in Nicopoli apud Leunclavium lib. VI.

1. Con-

suum haberet. * *Contra naturam esse*, ait Tullius, *ex hominis incommodo suum augere commodum.* Et alibi: *Illud natura non patitur: ut aliorum spoliis nostras facultates, copias, opes augeamus.*

De Off. III.

L. Jure naturæ. D. de reg. juris. & ibi interpretes.

2. Est hujus dicti tanta æquitas, ut multa hinc definiant Jurisconsulti extra legum præscripta, semper ad ipsam æquitatem, ut evidentissimam, provocantes. *a* Ex actu servi institoris tenetur qui præposuit, ita, nisi denunciaverit ne ei crederetur: At etiam si sit facta denunciatio, & servus ex eo contractu peculium habeat, aut in rem domini versum sit, replicabitur de dolo. *Videtur enim*, inquit Proculus, *dolum malum facere qui ex aliena jactura lucrum quærat.* Ubi doli mali vox id omne significat, quod naturali juri & æquitati repugnat.

a *L. Si quis mancipiis. D. de inst. act.*

b Qui matre jubente pro filii defensore fidejussit, adversus defensorem mandati actionem non habet, nec proprie ejus gessit negotium, quia contemplatione matris fidejussit: Attamen ex Papiniani sententia dabitur actio negotiorum gestorum (utilis ni fallor) in defensorem; quia pecunia fidejussoris liberatur.

b *L. Quamquam ad S. C. Vell.*

c Sic uxori quæ marito pecuniam donavit, quam ex lege posset repetere, datur condictitia aut utilis vindicatio in rem ex pecunia comparatam; quia, inquit Ulpianus, locupletiorem esse maritum negari non potest: & hoc quæritur, quid ex re mulieris possideat.

c *L. Uxor marito D. de donat. inter vir. & ux.*

d Si consumseris nummos quos mihi meus servus surripuerat, peculiares putans, condictio eo nomine mihi adversus te competit, quasi res mea ad te sine causa pervenerit.

d *L. Servus, in princ. vers. secundum quæ D. de act. emt. & ven.*

e Pupilli non tenentur commodati secundum leges Romanas; tamen utilis actio dabitur si pupillus locupletior factus sit.

e *L. Sed mihi, D. Commodati.*

f Sic si aliena res pignori data & à creditore vendita fuerit, quantum ad creditorem, pro pretii accepti quantitate, liberatur debitor: quia, inquit Tryphoninus, ex quali quali obligatione, occasione debitoris redactum pretium æquius debitori proficiet quam creditoris lucro cederet: sed emtori debitor tenebitur ne ex aliena jactura lucrum sibi quærat: nam & si majores fructus à possessore creditor abstulisset, universos in quantitatem accepto ferre deberet.

f *L. Rescriptum. ¶. 1. de dist. pignorum.*

g Similiter si cum debitore meo, non tanquam meo sed alienum debitorem putans egisti, & mutuam ab eo accepisti pecuniam, obligaris, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest) sed quia pecunia mea quæ ad te pervenit, eam mihi à te reddi bonum & æquum est.

g *L. Si me & Titium. D. de reb. cred.*

3. Posteriores quoque juris interpretes ad facta similia hæc recta producunt; nempe ut *h* cujus latitantis bona venum ierant, cum ex-

h *Arc. in d. l. rescriptum.*

1. *Contra naturam esse ex hominis incommodo suum augere commodum*] Cassiodorus x, 16: *Hoc nostris temporibus confitemur inimicum, ut alter alterius lætetur incommodo.*

1. *Nisi*

exceptionem haberet, is ad pecuniam ex bonis suis redactam admittatur; & *i* ut qui pecuniam patri credidit ad alendum filium, si pater solvendo non sit, in ipsum filium bona materna habentem actionem habeat.

i Jason. in d. l. si me & Titium.

k His regulis duabus recte intellectis non difficilis erit responsio ad eas quæstiones quæ & à Jurisconsultis, & à Theologis internum animi tribunal instruentibus, proponi solent.

k Soto l. IV. q. 7, art. 2. Covarr. ad c. peccatum. par. II, §. 1. Silv. in verbo Restituta n. 3, q. 6. Medina de contr. q. 10. Less. l. II. c. 14. Navar. 17, n. 7.

III. Primum enim apparet, bonæ fidei possessorem (nam malæ fidei possessor ultra rei rationem ex facto suo tenetur) non teneri ad ullam restitutionem si res perierit: quia nec res ipsa apud eum est, nec lucrum ex re.

IV. Secundo, bonæ fidei possessorem teneri ad restituendos etiam fructus exstantes rei: dico fructus rei; nam industriæ fructus etiam si sine re non procederent, rei tamen non debentur. Causa hujus obligationis est ex dominio. nam qui dominus est rei, idem naturaliter dominus est fructuum rei.

V. Tertio, bonæ fidei possessorem teneri ad restitutionem & rei & fructuum consumtorum, si modo alias quoque tantundem consumturus fuerat: nam in hoc locupletior censetur. Sic laudatur circa initia imperii C. Cæsar Caligula, quod quibus regna restituit, adjecit & fructus medii temporis.

Suet. c. 16.

VI. Quarto, non teneri eum ad fructus quos percipere neglexit; quia nec rem habet, nec quicquam quod rei loco succedit.

VII. Quinto, si talis possessor rem sibi donatam alii donaverit, non teneri eum nisi omnino etiam sine hac re donaturus tantundem fuisset: tunc enim lucrum erit rei suæ pepercisse.

VIII. Sexto, si rem emtam vendiderit, non teneri, nisi quatenus forte pluris vendiderit: quod si donatam vendiderit, teneri ad restituendum pretium, nisi forte prodegerit pretium, alias non prodacturus.

L. Qui vas, §. ult. D. furti.

IX. 1. Septimo, rem alienam bona fide emtam restituendam, nec posse erogatum pretium repeti. cui regulæ hæc addenda mihi videtur exceptio, *nisi quatenus dominus rei suæ possessionem reci-

1. *Nisi quatenus Dominus rei suæ possessionem recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit*] Apud Terentium Heautontimorumeno Act. IV, Scena IV:

Sed illud quod tibi
Dixi de argento quod ista debet Bacchidi;
Id nunc reddendum est illi. neque tu scilicet
Eò nunc confugies. quid mea? num mihi datum est?
Num jussi? num illa oppignerare filiam
Meam me invito potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt: jus summum summa sæpe injuria.

Vbi & Eugrafium vide. Hæc æquitas etiam ab Hebræorum magistris probatur, & à Wisigotthis libro I, tit. IX, c. 9, & c. 15. Alc. III. Præs. 29. Menoch. V, Præs. 29. num. 26. Straccham parte II, num. 18.

Cum

recipere sine impendio aliquo probabiliter non potuit, ut puta si res apud piratas fuerit. Tunc enim deduci poterit quantum dominus impensurus libenter fuerat. ipsa enim facti possessio, præsertim recuperatu difficilis, est aliquid æstimabile, & in hoc dominus post rem amissam censetur factus locupletior. Et ideo cum rei suæ emtio ordinario jure non valeat, valere tamen eam ait *a* Paulus Jurisconsultus, si ab initio id convenit ut possessio quæ apud alterum est ematur. Neque hîc requiro ut emta res sit * cum animo ut domino restitueretur, quo casu negotiorum actionem nasci sunt qui ajant, sunt qui negent *b*. Nam negotiorum gestorum actio ex lege civili nascitur: nullum enim habet eorum fundamentorum ex quibus natura obligationem inducit. Nos autem id quod naturale est hic quærimus.

2. Non dissimile est quod de funeraria scripsit *c* Ulpianus, justum judicem in ea non meram negotiorum gestorum actionem imitari, sed solutius æquitatem sequi, cum hoc ei actionis natura indulgeat. *d* Et quod alibi idem ait, si quis negotia mea gesserit, non mei contemplatione, sed sui lucri causa, & circa res meas aliquid impenderit, *e* non quidem in id quod dedit, sed in id quod ego locupletior sum, habiturum actionem. Sic enim & domini rerum quarum jactu levata est navis, partem recuperant ab aliis quorum res jactu servatæ sunt: quia & qui rem alioqui perituram servavit, in hoc videtur locupletior.

X. Octavo, eum qui rem alienam emit, non posse eam restituere venditori ut pretium servet, quia ex quo res in ejus fuit potestate, jam, ut diximus, cœpit obligatio restituendi.

XI. Nono, eum qui rem habeat cujus dominus ignoratur non teneri naturaliter eam rem pauperibus dare: * quanquam valde hoc pium sit, & recte multis in locis constitutum. Ratio est, quia ex dominio nemo jus habet præter dominum. Non esse autem, & non apparere tantundem valent quoad eum cui non apparet.

XII. Decimo, *f* naturaliter quod ob causam turpem aut honestam, ad quam quis obligabatur, acceptum est, non esse restituendum. quanquam hoc quoque non immerito legibus quibusdam introductum est. Ratio est, *g* quia ratione rei nemo tenetur, nisi res sit aliena. hîc autem dominium transit ex prioris domini voluntate.

L. Si & rem. D. de petit. hereditatis. D. Sed & si lege. D. eod. L. Si eum servum. D. de rebus creditis. L. Mater tua. L. si mancipium, C. de rei vind. L. Sua. D. de cont. emp. L. 1, D. de evictionibus. L. Si laborante. ¶. Si navis. D. ad legem Rhodiam. Ægid. Reg. disp. 31. dub. 7, num. 126. Host. tit. de pœn. v. quid de prædam emeutibus.

a *L. Si in emtione, ¶ rei, D. de contr. emt.*

b *Bal. & Cast. l. 1. D. de neg. gest.*

c *L. & si quis ¶. idem Labeo. D. de relig. & f. Balsamo ad can. x. Greg. Thaumat.* d *L. Si pupilli, ¶. sed si quis, D. neg. gest.* e *Cajet. 2. 2. 62, 6. Sotol. 4, q. 7, art. 2. Covar. d. loco. L. 1. D. ad l. Rhod.* f *Thom. 2. 2. 62, art. 5. ad 2. Cajet. ibi. Covar. p. 2. ¶ 2. ad cap. peccatum.* g *1 Samuel. XII, 5, 6.*

Cum animo ut domino restitueretur] Speculum Saxonicorum II, 37. Landrecht tit. XV.

Quanquam valde hoc pium sit] Chrysostomus indicato jam loco.

* Aliud

Aliud

* Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuerit, puta extorsio. hoc enim est aliud obligationis principium, de quo hic non agimus.

a *De rest. q. 10.*

b *L. Regasti ¶. ult. D. si cert. pet.*

XIII. Addamus & hoc mendose à a Medina traditum, rerum alienarum in nos dominium transire sine consensu domini, si res sint tales quæ pondere, numero, & mensura æstimari soleant. Nam res ejus generis functionem quidem recipere dicuntur, id est restitui posse per id quod b genere idem est, sed ita demum si consensus præcesserit, aut ex lege aut more præcessisse intelligatur, ut in mutuo; aut etiam si res, utpote consumta, exhiberi nequeat. At extra talem consensum, vel expressum, vel præsumtum, & extra necessitatem, functio ista locum non habet.

Aliud erit si in ipso accipiendi modo vitium fuit, puta extorsio] Optime hæc distinguit Augustinus epistola LIV.

CAPUT XI.
De promissis.

I. *Refellitur sententia statuens promissis jus naturaliter non oriri.*
II. *Assertionem nudam non obligare.*
III. *Pollicitationem naturaliter obligare, sed inde alteri jus non nasci.*
IV. *Quid sit promissum unde alteri jus oritur.*
V. *Requiri ad hoc in promittente usum rationis. ubi distinguitur jus naturale à legibus civilibus circa minores.*
VI. *Promissio errantis an & quatenus obliget naturaliter.*
VII. *Promissionem ex metu obligare, sed qui metus causam dedit teneri ad liberandum promissorem.*
VIII. *Id quod promittitur, ut promissio valeat, oportere in potestate sit promittentis.*
IX. *An promissio ob causam vitiosam valeat naturaliter, per distinctionem explicatur.*
X. *Quid sentiendum de promissione facta ad consequendam rem jam ante debitam.*
XI. *Modus valide promittendi per nos ipsos.*
XII. *Modus valide promittendi per alios; ubi & de legatis mandata excedentibus.*
XIII. *Exercitoria & institoria obligationes quatenus ex jure naturæ procedant, ubi & juris Romani error notatur.*
XIV. *Ad promissionis validitatem acceptationem requiri.*
XV. *An acceptatio innotescere debeat promissori, per distinctionem explicatur.*
XVI. *Revocari promissionem posse, mortuo ante acceptationem cui promissum erat.*
XVII. *An & internuncio mortuo, per distinctiones explicatur.*
XVIII. *An revocabilis sit promissio acceptione per alterum facta,*

facta, per distinctiones explicatur.
XIX. *Onus promisso adjici quo tempore possit.*
XX. *Quomodo convalescere possit invalida promissio.*
XXI. *Promissiones sine causa, naturaliter non esse irritas.*
XXII. *Qui factum alienum promisit ad quid naturaliter teneatur.*

I. 1. PErduxit nos ordo ad obligationem quæ ex promissis oritur: ubi statim se nobis objicit vir eruditionis minime vulgaris Franciscus Connanus. Is enim hanc defendit sententiam, Jure naturæ ac gentium ea pacta quæ non habent συνάλλαγμα nullam inducere obligationem: honeste tamen impleri, si modo talis res sit, quam præstare etiam circa promissum honestum ac virtuti alicui congruens fuerat. *Lib. 1. c. vi. Lib. v, c. I.*

2. Adfert autem pro sententia sua non tantum Jurisconsultorum dicta, sed & rationes has: quod non minor sit culpa ejus qui temere nulla de causa pollicenti credit, quam ejus qui vanitatem adhibuit promissionis: deinde quod fortunis omnium magnum immineat periculum, si promisso, quod sæpe ex ostentatione magis quam ex voluntate proficiscitur, aut ex voluntate quidem sed levi ac parum considerata, tenerentur homines: postremo, quod justum fuit aliqua honestati cujusque relinquere, nec ad necessitatem obligationis exigere: turpe esse promissa non implere, non quod injuste id fiat, sed quod detegatur promissionis levitas. I. II. III.

Tullii quoque utitur testimonio, qui dixerit, nec promissa servanda quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris.

Quod si res integra non sit, vult deberi non quod promissum est, sed quod interest: cæterum pacta, quam ex se non habent, vim eam accipere aut ex contractibus, quibus insunt aut adjiciuntur, aut ex rei traditione: unde nasci partim actiones, partim exceptiones, & vetitam repetitionem.

Quæ vero pacta vim obligandi secundum leges habeant, ut pacta stipulata, & alia quædam, habere eam legum beneficio, quarum ea est efficacia, ut quod per se honestum est id efficere possint etiam necessarium.

3. Verum hæc sententia, ita generaliter ut ab ipso effertur accepta, consistere non potest. Primum enim sequitur inde inter reges & populos diversos, pactorum, quamdiu nihil ex iis præstitum est, vim esse nullam, præsertim iis in locis ubi nulla certa forma fœderum aut sponsionum reperta est. Tum vero ratio nulla reperiri potest, cur leges, quæ quasi pactum commune sunt populi, atque hoc nomine vocantur ab Aristotele & Demosthene, obligationem pactis possint addere; voluntas autem cujusque, hoc omni modo agentis ut se obliget, idem non possit, præcipue ubi lex civilis impedimentum non affert. Adde, quod voluntate sufficienter significata transferri *Rhet. 1, xv. L. 1. D. de legibus.*

rei dominium potest, ut ante diximus. quid ni ergo possit transferri & jus in personam, aut ad transferendum dominium (quod jus ipso dominio minus est) aut ad aliquid agendum, quippe cum in actiones nostras par jus habeamus atque in res nostras?

¶ *Per traditionem. Inst. de rer. divis.* 4. Accedit his * sapientum consensus: nam quomodo dicitur à Jurisconsultis, nihil esse tam naturale, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre ratam haberi; eodem modo dicitur, *a* nihil esse tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt servare. Sic edictum de pecunia constituta, ubi nulla in constituente debendi causa præcesserat præter consensum, favere dicitur naturali æquitati. Paulus quoque Jurisconsultus cum ait natura debere quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus: quo in loco primum vox, oportet, necessitatem quandam moralem significat: neque vero admittendum est, quod ait Connanus, fidem securos nos censeri, ubi res integra esse desiit: agebat enim eo loco Paulus de conditione indebiti, quæ cessat si ex qualicunque pacto solutum quid sit, quia jam ante, re adhuc integra, naturæ ac gentium jure dari oportebat, etiamsi lex civilis ad præscindendas litium occasiones auxilium suum non præstabat.

a L. 1. D. de pactis.

L. 1. D. de pecun. const.

L. Cum amplius. D. de reg. juris.

De off. l. 1. M. autem Tullius in Officiis tantam promissis vim tribuit, ut fundamentum justitiæ fidem appellet, quam & justitiæ sororem dixit Horatius, & Platonici sæpe justitiam vocant ἀλήθειαν, quod fidelitatem transtulit Apulejus: ac Simonides justitiam definiebat, non modo acceptum reddere, sed & verum dicere.

Ap. de Platone.

Plato 1. de repub.

5. Sed ut bene res intelligatur, distinguendi sunt diligenter tres gradus loquendi de rebus futuris quæ nostræ sunt potestatis, aut fore putantur.

II. Primus gradus est assertio explicans de futuro animum qui nunc est: & ad hanc, ut vitio careat, requiritur veritas cognitionis pro tempore præsenti, non autem ut in ea cogitatione perseveretur. Habet enim animus humanus non tantum naturalem potentiam mutandi consilium, sed & jus. Quod si in mutatione sententiæ vitium sit aliquod, aut accedit, id non est intrinsecum mutationi, sed ex materia, puta quia prior sententia erat melior.

III. Secundus gradus est, cum voluntas se ipsam pro futuro tempore determinat, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem. Et hæc pollicitatio dici potest, quæ seposita lege civili obligat quidem, aut absolute aut sub conditione, sed jus proprium alteri non dat. Multis enim casibus evenit ut obligatio sit in nobis, & nullum jus in alio; sicut in debito misericordiæ & gratiæ reponendæ

Annotata ad Caput XI.

4. *Sapientum consensus*] Ita ut & silentium in re moram non ferente vim sponsionis habere velint Hebræi. Baba Kama cap. x, §. 4.

1. *Denus*

dæ apparet, quibus simile est hoc debitum constantiæ sive fidelitatis. Itaque ex tali pollicitatione res pollicitantis retineri, aut is ipse qui pollicitus est ad impellendam fidem cogi jure naturæ non poterit.

IV. 1. Tertius gradus est, ubi ad determinationem talem accedit signum volendi jus proprium alteri conferre: quæ perfecta promissio est, similem habens effectum qualem alienatio dominii. Est enim aut via ad alienationem rei, aut alienatio particulæ cujusdam nostræ libertatis. Illuc pertinent promissa dandi, huc promissa faciendi. Ejus quod dicimus insigne nobis argumentum præbent divina oracula, quæ nos docent * Deum ipsum, qui nulla constituta lege obstringi potest, contra naturam suam facturum nisi promissa præstaret. Nehem. IX, 8. Hebr. VI, 18; & X, 23; I Cor. I, 19; X, 13; I Thess. V, 24; II Thess. III, 3; II Tim. II, 13. Unde sequitur, ut promissa præstentur venire ex natura immutabilis justitiæ, quæ Deo & omnibus his qui ratione utuntur, suo modo communis est. Accedit judicium Salomonis: *Fili mi, si quid spopondisti alteri, defixisti externo volas tuas, illaqueatus es verbis oris tui: captus es enunciationibus oris tui.* Et hinc Hebræis promissio vocatur אסרה *vinculum*, & * voto comparatur, Num. XXX. 4, 5, 6. Similis origo vocis *ὑποσχέσεως* notata Eustathio ad secundum Iliados. *ἁλίσκει γάρ πως καὶ κρατεῖ τὸν ὑπισχόμενον ὁ τὴν ἐπαγγελίαν δεξάμενος*: * *capit ac vincit quodammodo promissorem is cui fit promissio.* Quem sensum non male secundo Metamorphoseôn expressit Ovidius, ubi promissor ei cui promiserat ait: *Vox mea facta tua est.* Prov. VI. 1.

2. His cognitis non difficulter respondebimus ad Connani argumenta. Nam Jurisconsultorum dicta de pactis nudis respiciunt * id quod Romanis legibus erat introductum, quæ deliberati animi signum certum constituerunt stipulationem. Neque negamus similes esse in aliis populis leges. *Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus obligat?* ait Seneca de lege humana & * promisso non solenniter facto loquens. V. de Benef. c. 10.

3. Possunt autem naturaliter deliberati animi alia esse signa præter stipulationem, aut si quid ei simile ad actionem pariendam lex civilis

1. *Deum ipsum*] Ita Baldus in L. 1, D. de pactis.

Voto comparatur] *Quasi paciscuntur cum Diis homines oblatione votorum.* Schol. Horatii.

Capit ac vincit] Inde vincula fidei dicta. Donatus ad Eunuchum.

2. *Id quod Romanis legibus erat introductum*] Cautè Paulus Sententiarum lib. II, tit. XIV. *Si pactum nudum de præstandis usuris interpositum est, nullius est momenti. ex nudo enim pacto inter cives Romanos actio non nascitur.*

De promisso non solenniter facto loquens] Id est non sponso. Sic epistola XIX distinguit: *Jam non promittunt de te, sed spondent.* Stipulatus & sponsio, verborum solennitas dicitur Paulo lib. V Sententiarum, & Cajo titulo de obligationibus quæ ex consensu fiunt.

vilis postulat. Quod autem fit animo non deliberato, id nos quoque ad vim obligandi non credimus pertinere; quod & Theophrastus libro de legibus notaverat. imo & quod deliberato fit, sed non eo animo ut jus proprium concedat alteri, ex eo negamus jus exigendi cuiquam naturaliter dari, quamquam non solam hinc honestatem, sed & necessitatem quandam moralem nasci agnoscimus. De eo autem quod ex Cicerone adducitur agemus infra, ubi de interpretatione pactorum sermo erit. Sed quæ ad perfectæ promissionis vim requirantur videamus.

V. 1. Primum requiritur usus rationis: ideo & furiosi, & amentis, & infantis nulla est promissio. Aliud censendum de minoribus. hi enim etsi non satis firmum judicium habere credantur, ut & fœminæ, id tamen nec perpetuum est, nec per se sufficit ad actus vim elidendam.

2. Quando autem puer ratione uti incipiat non potest certo definiri: sed ex quotidianis actibus, aut etiam ex eo quod communiter in quaque regione accidit, desumendum est. Itaque apud Hebræos valebat promissio quam fecisset adolescens qui annum implesset decimum tertium: puella quæ duodecimum. Alibi leges civiles, justa ratione motæ, quasdam promissiones pupillorum ac minorum irritas pronuntiant, non apud Romanos tantum, sed & apud Græcos, ut notatum Dioni Chrysostomo oratione LXXV: adversus quasdam restitutionis beneficium introducunt: sed hi effectus sunt proprii legis civilis, ac proinde cum jure naturæ ac gentium nihil habent commune; nisi quod quibus locis obtinent, ibi eas servari etiam naturale est. Quare etiamsi peregrinus cum cive paciscatur, tenebitur illis legibus: quia qui in loco aliquo contrahit, tanquam subditus temporarius legibus loci subjicitur.

3. Plane aliud erit si in mari pactio fiat, aut in vacua insula, aut per litteras inter absentes. Talia enim pacta jure solo naturæ reguntur, ut & pacta eorum qui summam habent potestatem, qua tales sunt: nam in his quæ privatim agunt locum habent leges etiam quæ irritum actum faciunt, ubi id in favorem ipsum fit, non in pœnam.

Antonin. p. 2. tit. 1, c. 17, ¶. 6. Dd. ad l. contractus. de reg. jur. Covarr. de contractibus. q. 57. Medina c. de rest. qu. 33.

VI. 1. De pacto errantis perplexa satis tractatio est. nam distingui solet inter errorem circa substantiam rei & qui non sit circa substantiam, an dolus causam dederit contractui an non: fueritne aliter quicum actum est doli particeps: sitne actus stricti juris an bonæ fidei. Nam pro harum rerum varietate alios actus irritos pronuntiant scriptores, alios validos quidem, sed ut arbitrio ejus qui læsus est rescindi possint, aut reformari. Sed harum distinctionum pleræque veniunt ex jure Romano, tum civili vetere, tum prætorio: quædam etiam non satis veræ aut accuratæ sunt.

2. At viam nobis reperiendæ naturali veritati pandit quod de legum vi atque efficacia omnium ferme consensu receptum est, ut

* si

* si lex fundetur in præsumptione aliqua facti, quod factum revera ita se non habeat, tunc ea lex non obliget, quia veritate facti deficiente deficit totum legis fundamentum. Quando autem lex in tali præsumptione sit fundata, ex legis materia, verbis, & circumstantiis colligendum. Similiter ergo dicemus, * si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat, naturaliter nullam ejus esse vim: quia omnino promissor non consensit in promissum, nisi sub quadam conditione quæ reipsa non extitit: quo referenda est illa quæstio apud Ciceronem de Oratore primo, de eo qui filium suum mortuum falso credens alium instituerat hæredem.

Felin. c. 1. de constit. n. 40. Bald. in l. Cum quis, C. de jur. & facti ignor. Covar. in c. possessor. de reg. jur. in 6. p. 2. ¶. 6. n. 8. Navar. c. 12. n. 13.

3. Quod si promissor negligens fuit in re exploranda, aut in sensu suo exprimendo, & damnum inde alter passus sit, tenebitur id resarcire promissor, non ex vi promissionis, sed ex damno per culpam dato, de quo capite infra agemus. Si vero adfuerit quidem error, sed in quo fundata non fuerit promissio, ratus erit actus, utpote non deficiente vero consensu: sed hoc quoque casu si is cui promittitur dolo errori causam dederit; quicquid ex eo errore damni promissor fecit resarcire tenebitur, ex alio illo obligationis capite. Si pro parte fundata erit errore promissio, valebit pro reliqua parte.

VII. 1. De eo quod metu fit non minus implicita tractatio est; nam & hic distingui solet inter metum gravem absolute vel ratione habita personæ metuentis, & levem; illatum juste & injuste; ab eo qui promittitur, vel ab alio; item inter actus liberales & onerosos: & pro his diversitatibus alii actus dicuntur irriti, alii ad arbitrium promittentis revocabiles, alii in integrum restituendi; non sine magna sententiarum varietate circa hæc singula.

2. Ego omnino illorum accedo sententiæ, qui existimant, seposita lege civili, quæ obligationem potest tollere aut minuere, eum qui metu promisit aliquid obligari: quia consensus hic adfuit, nec conditionalis, ut modo in errante dicebamus, sed absolutus. nam ut recte ab Aristotele traditum est, qui naufragii metu res suas jactat, vellet res servare sub conditione si naufragium non immineret, at absolute vult res perdere, spectata scilicet temporis ac loci circumstantia.

Eth. Nic. III.

Sed illud simul verissimum censeo, si is cui promittitur metum intulerit non justum, sed injustum, quamvis levem, atque inde secuta sit promissio, eum teneri ad liberandum promissorem si promissor velit; non quod inefficax fuerit promissio, sed ob damnum injuria datum.

Sylv. verb. Metus, q. 8.

2. *Si lex fundetur in præsumptione aliqua facti*] Exemplum vide in l. mancipia, C. de Servis fugitivis. apud Gailium lib. 1, obs. 11, num. 7. apud Molinæum ad consuet. Parisi. tit. 1, §. 13, Gl. 3.

Si promissio fundata sit in præsumptione quadam facti quod non ita se habeat] Seneca de Beneficiis IV, c. XXXVI. Demens est qui fidem præstat errori.

datum. quod quam habeat exceptionem ex jure gentium, * infra suo loco explicabitur.

Sylv. verb. restitutio 2, dicto 7, Navar. c. 17. n. 15, & c. 22. n. 51, ¶. 7. Covar. ad reg. peccatum. q. 2. ¶. 3, n. 7. L. item si cum exceptione, §. in hac actione, D. quod metus causa.

3. Quod vero quidam actus rescinduntur * ob metum ab alio incussum quam quicum actum est, ex lege est civili, quæ sæpe etiam actus libere factos ob judicii infirmitatem, aut irritos facit aut revocabiles. Quæ autem de legum civilium vi atque efficacia supra diximus, eadem hic volumus haberi repetita. At quæ ad promissiones firmandas vis sit jurisjurandi, infra videbimus.

VIII. 1. Materiam promissi quod attinet, eam oportet esse, aut esse posse in jure promittentis, ut promissum sit efficax. Quare primum non valent promissa facti per se illiciti: quia ad illa nemo jus habet, nec potest habere. At promissio, ut supra diximus, vim accipit ex jure promittentis, nec ultra extenditur. Agesilaus de promisso interpellatus respondit: *ναὶ δῆτα, εἴδ' ἐστὶ δίκαιον. εἰ δὲ μὴ, ἔλεξα μὲν, ὡμολόγησα δ' οὔ. Bene, si justum est: sin minus, dixi tantum, non & promisi.*

2. Quod si res nunc non sit in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, erit in pendenti efficacia; quia tum promissio facta censeri debet, sub conditione si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, tenebitur promissor facere quidquid moraliter æquum est ut ea impleatur.

3. Sed in hoc quoque genere lex civilis utilitatis causa multa irrita solet facere, quæ naturaliter obligarent; ut promissum futuri matrimonii factum ab eo eave qui conjugem nunc habeat, & non pauca quæ à minoribus aut filiis familiarum fiunt.

IX. Quæri hic solet, an promissio facta ob causam naturaliter vitiosam ipsâ naturâ valeat, ut si quid promittatur homicidii perpetrandi causa. Hic ipsam promissionem vitiosam esse satis apparet: in hoc enim adhibetur, ut alter impellatur ad malum facinus. Sed non quicquid vitiose fit effectu juris caret, quod in prodiga donatione apparet. Hoc interest, quod donatione facta jam cessat vitiositas: nam sine vitio res relinquitur apud donatarium. At in promissis ob causam vitiosam manet vitium, quamdiu non perpetratum est crimen: tamdiu enim impletio ipsa promissi, ut mali illex, labem in se habet: quæ cessare incipit peracto crimine. Unde sequitur usque ad id tempus promissionis talis efficaciam esse in pendenti, ut modo dice-

2. *Infra suo loco explicabitur*] Hoc libro. tit. XVII, §. 19, & libro III, c. XIX, §. 1.

3. *Ob metum ab alio incussum*] Seneca naturam secutus libro IV controversiarum controversia XXVI: *Ita rescinduntur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil enim, inquit, mea, an tu cogaris si non à me cogeris. Meam culpam oportet esse ut mea pœna sit.* confer quæ infra libro III, c. XIX, §. 4.

Tanquam

dicebamus in promissa re quæ juris nostri non est. crimine vero perpetrato, jam obligationis vim exseri, quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Et hujus rei exemplum afferri potest in Juda Jacobi filio, qui Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem, * tanquam debitam, persolvit. Quod si injustitia promissarii causam promissioni dederit, aut inæqualitas sit in contractu, hæc quomodo sint resarcienda alia est quæstio, * de qua mox videbimus.

Cajet. 2. 2, q. 32, art. 7. Genesios xxxv. 11.

X. Quod vero promittitur ob causam ante debitam, non eo minus debetur, si jus naturale spectemus, secundum ea quæ de rei alienæ acceptatione supra diximus: nam & sine ulla causa promissum naturaliter deberetur. Sed hic quoque damnum per extorsionem datum, aut inæqualitas in contractu reparanda venient, secundum tradendas inferius leges.

XI. Modum promittendi quod attinet, is, ut de dominii translatione diximus, requirit actum externum, id est signum sufficiens voluntatis, quale interdum esse potest nutus, frequentius autem vox aut literæ.

XII. Sed & per hominem alterum obligamur, si constet de voluntate nostra qua illum elegerimus, * ut instrumentum nostrum ad hoc speciatim, aut sub generali notione. Et in generali præpositione accidere potest ut nos obliget qui præpositus est, agendo contra voluntatem nostram sibi soli significatam: quia hi distincti sunt actus volendi. unus quo nos obligamus ratum habituros quicquid ille in tali negotiorum genere fecerit; alter, quo illum nobis obligamus ut non agat nisi ex præscripto, sibi non aliis cognito. Quod notandum est * ad ea quæ Legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata.

XIII. Atque hinc etiam intelligi potest exercitoriam & institoriam, quæ non tam actiones sunt quam qualitates actionum, ipso naturali jure niti. Adjiciendum hic est male Romanis legibus introductum, ut ex facto magistri exercitores in solidum singuli tenerentur. Nam hoc nec naturali æquitati convenit, quæ satis habet si pro suis singuli partibus conveniantur, nec publice utile est; absterrentur enim homines ab exercendis navibus, si metuant ne ex facto magistri quasi in infinitum teneantur. Atque adeo apud Hollandos, ubi

Tanquam debitam] Natura scilicet, secundum cujus legem tunc vivebatur. Aliter ex jure civili judicavit. C. Aquilius teste Valerio Maximo, lib. VIII, c. 11, n. 2.

De qua mox videbimus] Cap. XII, § 9. 10. 11.

Ut instrumentum nostrum] Servius ad illud Æneidos IX. *Hospitio enim jungeret absens: per internuntios* ait vide quæ supra ad caput VI, § 2.

Ad ea quæ legati promittunt pro regibus ex vi instrumenti procuratorii excedendo arcana mandata] Vide exemplum apud Marianam XXVII, 18. Aliud apud Guicciardinum Tom. 1.

L. qui absenti, D. de acq. poss. Gomez. tom. II, c. 9. n. I.

ubi mercatura pridem maxime viguit, & nunc & olim lex illa Romana observata non est: imo contra, constitutum, ne exercitoriæ etiam universi amplius teneantur quam ad æstimationem navis, & eorum quæ in navi sunt.

XIV. Ut autem promissio jus transferat, * acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur, ita tamen ut hic quoque præcedens rogatio durare intelligatur, ac vim habere acceptationis. Nec obstat quod de pollicitationibus factis civitati jure civili est proditum: quæ ratio quosdam induxit ut jure naturæ solum promittentis actum sufficere judicarent: nam lex Romana non hoc dicit, ante acceptationem pollicitationis plenam esse vim, sed revocari vetat, * ut acceptari semper possit: qui effectus non est naturalis, sed mere legitimus. cui non dissimile est quod pro infantibus & amentibus jus gentium introduxit. nam pro his, ut possidendi res quæ possessione quæruntur, ita & acceptandi animus jus supplet.

Molina disput. 263.

Vide hoc libro cap. XI. III. §. 6. & IV. §. 10.

XV. Illud etiam quæri solet, an satis sit acceptationem fieri, an vero etiam innotescere debeat promissori, antequam promissio plenum effectum consequatur. Et certum est utroque modo fieri posse promissionem: aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptetur; aut hoc modo, Volo ut valeat si acceptatum intellexero. Et in his quidem quæ ad mutuam pertinent obligationem posterior sensus præsumitur: in promissis vero mere liberalibus potius est ut prior sensus credatur adfuisse, nisi aliud appareat.

L. Multum refert. C. si quis alteri vel sibi. L. si pater. D. de manumiss. vindicta. L. Neratius D. de reg. juris. L. Mandatum. D. Mandati. Clarus libro IV. ¶. donatio, q. 12.

XVI. Sequitur hinc, ante acceptationem, quippe jure nondum translato, revocari promissum posse sine injustitia, imo & sine inconstantia, si revera eo animo factum sit ut ab acceptatione demum valere incipiat. Revocari etiam posse mortuo ante acceptationem eo cui promissum erat, quia videtur acceptatio in arbitrium ipsius collata, non heredum. aliud enim est velle dari huic jus ad heredes transiturum, * aliud velle dare heredibus: multum enim refert in quem beneficium conferatur. Et hoc est quod Neratius respondit, non videri sibi principem quod ei quem vivere existimabat concessisset, defuncto concessisse.

XVII. 1. Poterit etiam revocari mortuo eo qui lectus erat voluntatis internuncius; quia in illius verbis posita fuerat obligatio. Aliud in tabellario, qui non est instrumentum obligationis, sed perlator

Acceptatio hic non minus quam in dominii translatione requiritur] Tertullianus, ut Jurisperitus, libro de jejuniis: *Votum cum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit.*

Ut acceptari semper possit] Vide similem legem Wisigotthorum l. v, tit. II, c. 6.

Aliud est velle dare heredibus] ideo ad vitandum ambiguum dici solebat: *Illi liberisque ejus.* Servius ad IX Æneidos. Vide & legem Wisigotthorum v, tit. II, c. 6.

1. *Mortuo*

lator instrumenti obligatorii. Itaque literæ consensus indices per quemvis perferri poterunt. Distinguendum quoque inter ministrum qui electus est ut promissionem significet, & inter eum qui electus est ut ipse promittat. Priore casu revocatio vim suam habebit, etiam si ministro non innotuerit: altero vero irrita erit revocatio; quia jus promittendi ab ipsius voluntate pendebat, quæ voluntas necdum cognita revocatione omni culpa vacabat. Sic etiam priore casu * mortuo donatore poterit acceptari donatio, ut perfecta ab una parte, quanquam revocabiliter: quod apertius in legatis conspicere est. altero casu non poterit, quia non facta est, sed mandata fieri.

L. Si mandassem. D. Mandati. *L. Nec ambigi. C. de don.*

2. In dubio autem mandantis voluntas fuisse censetur ut impleatur mandatum, nisi magna mutatio inciderit, qualis est mors mandantis. Possunt tamen suppetere conjecturæ quæ aliud judicandum suadeant, quæ facile admittendæ sunt, ut subsistat quod pia causa dari mandatum est. Ac simili modo definiri potest agitata olim controversia, an in hæredem mandati detur actio, qua de re aliud M. Drusum Prætorem, aliud Sextum Julium edixisse refert scriptor ad Herennium lib. 11.

Covarr. in var. c. 14. n. 16. L. si pater. D. de manumiss. vind.

XVIII. 1. Solent & controversiæ incidere de acceptatione pro altero facta: in quibus distinguendum est inter promissionem mihi factam de re danda alteri, & inter promissionem in ipsius nomen collatam cui res danda est. Si mihi facta est promissio, omissa inspectione an mea privatim intersit, quam introduxit jus Romanum, naturaliter videtur mihi acceptandi jus dari efficiendi ut ad alterum jus perveniat, si & is acceptet; ita ut medio tempore à promissore promissio revocari non possit, sed ego cui facta est promissio eam possim remittere. Nam is sensus juri naturæ non repugnat, & verbis talis promissionis maxime congruit. neque nihil mea interest si per me alter beneficium acquirat.

Covarr. c. quamvis. p. 2. §. 4. 13. *Alex. cons. 2. c. 4. lib. 1. & ibi Car. Mol.*

2. Quod si promissio in nomen ejus collata est cui danda res est, distinguendum est, an qui acceptat aut speciale mandatum habeat acceptandi, aut ita generale ut talis acceptatio ei inclusa censeri debeat: an vero non habeat. Ubi mandatum tale antecessit, distinguendum ultra non puto sitne persona sui juris necne, quod Romanæ leges volunt, sed plane ex tali acceptatione promissionem perfici: quia consensus potest & per ministrum interponi ac significari. Velle enim censeor quod in alterius voluntate posui si & ille velit. Deficiente autem mandato, si alius cui promissio facta non est acceptet volente promissore, tunc is erit effectus, ut promissori revocare promissionem non liceat antequam is quem spectat promissio eam ratam habuerit aut irritam: sic tamen, ut medio illo tempore

1. *Mortuo donatore poterit acceptari donatio*] Vide Librum de Tenuris Angliæ, c. 7.

pore is qui acceptavit remittere promissum non possit, quia hîc non adhibitus est ad jus aliquod accipiendum, sed ad adstringendam promissoris fidem in sustentando beneficio: ita ut promissor ipse si revocet faciat contra fidem, non contra jus proprium alicujus.

XIX. Ex superioribus intelligi etiam potest, quid sentiendum sit de onere adjecto promissioni. id enim fieri poterit quamdiu promissio completa nondum est per acceptationem, nec fide interpositâ facta irrevocabilis. Onus autem in commodum tertii adjectum promissioni revocari poterit, quamdiu à tertio acceptatum non erit: quanquam non desunt tam in hac quam in aliis quæstionibus qui secus sentiant. Sed recte rem inspicienti facile elucet naturalis æquitas, ut multis probationibus non egeat.

L. perfecta. C. de donat. quæ sub modo. Barth. in l. Qui Roma. §. Flavius. de verborum oblig. Navarr. c.21. num. 51. & 80. lib. III. Sanc. l. II. de matrim. disp. 32. n. 8.

XX. Solet & illud disputari, quomodo convalescere possit promissio cui error causam dedit, si re cognita promissor stare velit promisso. Atque idem quæri potest de promissionibus quibus lex civilis impedimentum injicit ex metu aut causa alia, si ista causa postea cessaverit. Nam ad hæc firmanda quidam solum actum internum requirunt, quem conjunctum cum priore actu externo sufficere putant ad pariendam obligationem. Alii, quibus id displicet, ideo quia actus externus non potest signum esse actus interni sequentis, requirunt novam verbis factam promissionem & acceptationem. Verior est media sententia, actum quidem externum requiri, sed non utique verbis factum, cum retentio rei promissæ ex parte ejus cui promissa est, & relictio ejus ex parte promittentis, aut simile aliquid, sufficere possint ad significandum consensum.

Sanc. l. II. de matrim. disp. 32. n. 8.

XXI. Hoc quoque omittendum non est, ne jura civilia cum naturali jure confundantur, neque promissiones quæ causam expressam non habent naturaliter esse irritas, non magis quam rerum donationes.

Covar. c. quamvis. p. 2. §. 5. lib. II.

XXII. Neque eum qui factum alienum promisit ad id quod interest teneri, modo facere non omiserit quod ex sua parte ad id factum obtinendum facere poterat; nisi verba aut negotii natura obligationem inducant strictiorem. *Velut persoluta fide*, inquit Livius, * *quia per eum non stetisset quin præstaretur.*

Quia per eum non stetisset quin præstaretur] Confer quæ infra lib. III, c. XX, §. 30.

CAPUT XII.

De contractibus.

I. *Divisio actuum humanorum qui aliis hominibus utiles sunt: ac primum in simplices ac mixtos.*

II. *Simplicium, in beneficos meros, aut cum mutua obligatione;*

III. *Et permutatorios: tum qui dirimunt;*

IV. Tum

I. ACtuum humanorum qui ad aliorum hominum utilitatem tendunt alii sunt simplices, alii compositi.

II. * Simplices, alii benefici alii permutatorii. Benefici, aut meri, aut cum mutua quadam obligatione. Benefici meri, aut in praesens absolvuntur, aut in futurum prominent. In praesens absolvitur factum utile, de quo nihil loqui necesse est, quando utilitatem quidem parit sed nullum juris effectum: idem donatio qua dominium transfertur, qua de re egimus supra cum de dominii acquisitionibus ageretur. In futurum prominent promissiones tum dandi tum faciendi, de quibus jamjam egimus. Benefici actus cum obligatione mutua sunt, qui aut de re disponunt sine alienatione, aut de facto ita ut aliquis effectus supersit. Talis est circa rem usus concessio, qui commodatio dicitur: in factis praestatio operae sumptuosae, aut

Annotata ad Caput XII.

S*Implices alii benefici, alii permutatorii*] Aristoteles illa omnia *ἀλλάγματα*, haec *σωαλλάγματα* nomine comprehendit.

2. *Vim*

aut obligatoriæ, quæ dicitur mandatum, cujus species est depositum, præstatio scilicet operæ in re custodienda. His autem actibus similes sunt actuum promissiones, nisi quod, ut diximus, hæ in futurum prominent: quod & de actibus jam explicandis intellectum volumus.

III. 1. Actus permutatorii aut dirimunt partes aut communionem adferunt. Actus eos qui diremtorii sunt recte dividunt Jurisconsulti Romani in Do ut des, facio ut facias, facio ut des: de quibus videri potest Paulus Jurisconsultus in l. Naturalis: Digestis, Præscriptis verbis.

2. Sed Romani ab hac divisione eximunt quosdam contractus, quos ipsi nominatos vocant, non tam quod proprium habeant nomen (habet enim hoc & permutatio, quam à nominatorum numero excludunt) quam quod ob usum frequentiorem * vim quandam & naturam accepissent talem, quæ etiamsi nihil esset dictum specialiter ex ipso nomine satis posset intelligi; unde etiam certæ de illis proditæ erant actionum formulæ; cum in cæteris contractibus minus frequentibus hoc tantum inesset, quod dictum erat, ac proinde non communis aliqua & usitata, sed accommodata ad ipsum factum daretur formula, quæ ideo præscriptis verbis dicebatur. Ob eandem causam usus frequentioris in conventionibus nominatis, si requisita quædam adessent, ut in venditione * si de pretio convenisset, etiam re integra, id est antequam à partium altera præstitum esset aliquid, injungebatur implendi necessitas: cum in illis rarioribus re integra daretur pœnitendi libertas, id est impunitas, quia lex civilis vim coactricem subtrahebat illis conventionibus, ut sola contrahentium fide starent.

3. At jus naturæ ignorat hæc discrimina: neque vero qui innominati ab illis dicuntur contractus aut minus sunt naturales aut minus antiqui. imo permutatio, quæ innominatis accensetur, emtione & * simplicior est & antiquior. Et Eustathius ad Iliados x, ubi de

2. *Vim quandam & naturam accepissent talem*] Vide Vasq. lib. controv. c. x, in fine.

Si de pretio convenisset,] Apud Hebræos perfecta non censetur venditio ante traditionem veram vel imaginariam.

3. *Simplicior est & antiquior*] Apparet id ex Homeri versibus productis L. 1. D. de contrahenda emptione. Tacitus de Germanis: *Interiores simplicius & antiquius permutatione mercium utuntur.* Servius ad Eclogam IV ad illud: *mutabunt merces. quia antiqui res rebus mutabant.* Et ad illud Georg. III: *Vellera mutentur. ingenti pretio compararentur. Nam apud majores omne mercimonium permutatione constabat, quod & Caius Homerico confirmavit exemplo.* Plinius libro XXXIII, 2: *quantum feliciore ævo cùm res ipsæ permutabantur inter se, sicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Libro sexto, cap. XXII, de Seribus: *Ulteriore ripa merces propositas juxta venalia tolli ab his si placeat permutatio.* Mela de iisdem: *Seres intersunt, genus plenum justitiæ*

de certamine publico agitur cui præmium constitutum est, quod apud Homerum est ἄρνυσθαι, interpretatur ἀντικαταλλάττεσθαι; addens συναλλάγματα γάρ τι καὶ τὰ τοιαῦτα: nimirum facio ut des. Nos ergo naturam sequentes, contractus omnes diremtorios, nullo nominatorum aut innominatorum discrimine, ad tria quæ diximus genera revocabimus.

4. Dicemus proinde dari ut detur, statim quidem rem pro re, ut in ea quæ specialiter dicitur permutatio, antiquissimum haud dubie commercii genus: * pecuniam pro pecunia, quod collybum Græci vocant, mercatores hodie cambium: aut rem pro pecunia, ut in emptione ac venditione: aut usum rei pro re: aut usum rei pro usu rei: aut usum rei pro pecunia; quod postremum locatio conductio dicitur. Usus autem nomine hic intelligimus tum nudum usum, tum eum qui cum fructu conjunctus est, sive is sit temporarius, sive personalis, sive hereditarius, sive alio quovis modo circumscriptus, ut apud Hebræos is qui durabat ad annum Jubilæum. Datur vero, ut interposito tempore tantundem & genere idem detur, in mutuo, quod locum habet in his quæ pondere, numero, mensura constant, tam rebus aliis quam pecunia.

Aristotel. 5. Eth. 8. 1. Pol. 9. D. de contrahen. emt. l. 1.

5. Facti cum facto permutatio innumeras habere potest species pro factorum diversitate. At facio ut des, aut pecuniam; atque id quoque in factis quotidianæ utilitatis locatio conductio dicitur; in facto præstandæ indemnitatis circa casus fortuitos aversio periculi, vulgo assecuratio, qui contractus olim vix cognitus nunc est inter receptissimos; aut ut des rem, aut usum rei.

IV. Actus autem communicatorii aut facta communicant aut res, aut hinc res inde facta ad utilitatem communem, quæ omnia veniunt societatis nomine: in quo genere comprehenditur & bellica societas, qualis illa apud nos frequens navium privatarum coitio adversus piratas aut alios invasores, quam vulgo Admiralitatem nuncupant, Græci σύμπλοιαν aut ὁμόπλοιαν vocabant.

V. Mixti autem actus sunt aut principaliter aut per accessionem alterius. Sic si sciens rem majoris emam, & quod plus est in pretio alteri condonem, partim donatio erit, partim emtio: si fabro pecuniam promittam ut de suo auro mihi annulos faciat, partim emtio erit, partim conductio. Sic & in societate accidit ut alter factum &

Justitiæ ex commercio, quod rebus in solitudine relictis absens peragit. de iisdem Ammianus libro XXIII: *Cum ad coemenda fila vel quædam alia fluminum transierunt advenæ, nulla sermonum vice, propositarum rerum pretia solis oculis æstimantur.* Mela de Sarmatis: *Vice rerum commercia exercent.* De Colchis vide Busbequium epistola exoticarum III. de Lapponibus Olaum Magnum libro IV, c. 5.

4. *Pecuniam pro pecunia*] de eo vide Procopium arcana historia. Nummus Illyrico advectus quondam in Italia mercis loco. Plinius libro XXXIII, c. 3.

1. *Vitia*

& pecuniam, alter pecuniam tantum contribuat. Et in feudali contractu rei feudalis concessio beneficium est; pactio autem militaris operæ pro tutela, est facio ut facias. Quod si onus pensionis accedat, catenus miscetur cum emphyteusi. Fœnus quoque nauticum mixtum quid est ex contractu mutui & periculi aversi.

VI. Per accessionem ad alterum actum fit mixtio, ut in fidejussione & pignoris datione. Nam fidejussio, si negotium spectes quod inter fidejussorem & principalem debitorem geritur, plerumque mandatum est: sin negotium quod inter creditorem & fidejussorem qui nihil recipit geritur, videtur actus mere liberalis: sed quia contractibus onerosis accedit inde censeri solet. Pignoris quoque datio per se videtur actus liberalis, qua detentio rei conceditur, sed hæc quoque naturam trahit ex contractu cui securitatem præstat.

L. Libro. D. de verb. signif.

VII. Omnes autem actus aliis utiles, extra mere beneficos, contractuum nomine appellantur.

VIII. In contractibus natura æqualitatem imperat, & ita quidem, ut ex inæqualitate jus oriatur minus habenti. Hæc æqualitas partim consistit in actibus, partim in eo de quo agitur, & in actibus, tum præcedaneis tum principalibus.

L. 1. D. de act. emti & venditi.

IX. 1. Ad præcedaneos actus pertinet, quod is qui cum aliquo contrahit * vitia sibi nota rei de qua agitur significare debet: quod non civilibus tantum legibus constitui solet, sed naturæ quoque actus congruit. Nam inter contrahentes propior quædam est societas quam quæ communis est hominum. Atque hoc modo solvitur quod dicebat Diogenes Babylonius hoc tractans argumentum, non celari omnia quæ tacentur: nec quicquid tibi audire utile est idem mihi dicere necesse esse, ut de rebus cœlestibus. nam * contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit. Bene Ambrosius: *In contractibus etiam vitia eorum quæ veneunt prodi jubentur, ac nisi intimaverit venditor, quamvis in jus emptoris transcripserit, doli actione vacuantur.* Lactantius dixerat: *Qui vendentis errorem non redarguit, ut aurum parvo emat, aut qui non profitetur fugitivum servum, vel pestilentem se domum vendere, lucro & commodo suo consulens, non est ille sapiens, ut Carneades videri volebat, sed callidus & astutus.*

Cic. de Off. III. Off. II. c. 10. Libro V. Th. 2. 2. 78. art. 3. Bal. l. 1. de æd. ed. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. ¶. 4. n. 6.

2. At non idem dicendum est de his quæ rem non contingunt: ut si quis sciat multas naves in cursu esse quæ frumentum advehunt. nam

1. *Vitia sibi nota*] vide Scholiasten ad illud Horatii:

mentem nisi litigiosus
Exciperet dominus.

Contractus natura utilitatis causa reperta propius quiddam exigit] Valerius Maximus lib. VIII, c. II, II *bonæ fidei venditorem, nec commodorum spem augere nec incommodorum cognitionem obscurare oportet.* Agitur ibi de ædibus dirui jussis ab auguribus, quod emptorem venditor celaverat.

3. *Scientia*

nam tale quid indicare est quidem officiosum ac laudabile, sæpe adeo ut omitti nequeat, nisi ut caritatis regula violetur; non tamen injustum, id est non pugnans cum jure ejus quicum negotium est: ita ut locum hîc habere possit illud, quod idem ille Diogenes non incommode dicebat, referente M. Tullio: *Advexi, exposui: vendo meum, non pluris quam cæteri: fortasse etiam minoris cum major est copia, cui fit injuria?* Non ergo generaliter sequendum illud ejusdem Ciceronis, celare esse, cum tu quod scias, id ignorare emolumenti tui causa velis eos quorum intersit scire: sed tum demum id locum habet, cum de iis agitur quæ rem subjectam per se contingunt, ut si domus sit pestilens, si à magistratu dejici jussa, quæ exempla ibidem videas. *d. loco.*

3. At vitia ei quicum agas nota, ut servitutem ædium quas M. Marius Gratidianus C. Sergio Oratæ vendebat ab ipso prius emtas, dici nihil attinet. * scientia enim utrinque par pares facit contrahentes. Horatius: *D. l. D. de contr. emt. in fine.*

Ille feret pretium pœnæ securus, opinor:
Prudens emisti vitiosum.

Quod notatum & Platoni undecimo de legibus.

X. Neque vero tantum in intellectu rerum, sed & in voluntatis usu quædam contrahentibus inter se æqualitas debetur: non quidem ut si quis antecessit metus juste incussus, is demi debeat; id enim contractui extrinsecum est: sed nequis incutiatur contrahendi causa, aut si incussus est ut dematur. Hoc spectantes Lacedæmonii resciderunt emtionem agri quam Elei possessoribus metu expresserant, γνόντες μηδὲν δικαιότερον εἶναι βίᾳ πεισαμένους ἢ βίᾳ ἀφελομένους τὰ τῶν ἡττόνων λαμβάνειν. *Arbitrati nihilo justius esse, infirmioribus per emptionis titulum quam vi mea rem extorquere*, quæ Xenophontis verba sunt. Quod tamen quam exceptionem ex jure gentium habeat, suo loco videbimus. *Histor. Gr. III.*

XI. 1. In ipso actu principali hæc desideratur æqualitas, ne plus exigatur quam par est. Quod in contractibus beneficis locum vix potest habere. Nam si quis pro commodato, aut opera in mandato aut deposito exhibenda, aliquid mercedulæ stipuletur, non injuriam faciet, sed contractum miscebit, id est ex gratuito efficiet semipermutatorium. At in permutatoriis omnibus sollicite id observandum est, nec est quod dicat quispiam, id quod pars altera amplius promittit, donatum censeri. Neque enim solet hic esse tales contractus ineuntium animus, nec præsumendus est nisi appareat. Quod enim promittunt aut dant, credendi sunt promittere aut dare tanquam æquale ei quod accepturi sunt, utque jus æqualitatis ratione debitum. *Inst. de mandato. ¶. ult. L. 1. ¶. Si quis servum. D. depositi.*

2. Joh.

3. *Scientia utrinque par, pares facit contrahentes.*] Edictum Theoderici, c. 141.

2. Le-

2. Joh. Chrysostomus: *ὅταν γὰρ ἐν τοῖς συμβολαίοις καὶ ὠνίοις δ' ἂν ἀγοράσαι δέῃ τι ἢ καὶ ἀποδόσθαι, φιλονεικοῦμεν καὶ βιαζόμεθα ἔλαττον τῆς ἀξίας καταβαλεῖν καὶ πάντα ὑπὲρ τούτου ποιοῦμεν, οὐ λῃστεία τὸ πρᾶγμά ἐστιν; Quoties enim in contractibus, & quoties emendum quid aut dependendum est, contendimus, omnique modo laboramus ut minus æquo pretio demus, nonne huic facto quoddam inest furtum?* Scriptor vitæ Isidori apud Photium, Hermiam narrat, ubi quod emere vellet justo forte minoris esset indicatum, adjecisse quod justo pretio deerat, quod existimaret aliter agere injustitiæ esse speciem, sed talis quæ plurimos lateret. Et in hunc sensum interpretantur Hebræi legem quæ est * Levit. xxv, 4, & 7.

XII. 1. Restat æqualitas in eo de quo agitur, in hoc consistens, ut etiamsi nec celatum quicquam sit quod dictum opportuit, nec plus exactum quam deberi putabatur, in re tamen deprehendatur inæqualitas, quamquam sine culpa partium, puta quod vitium latebat, aut de pretio errabatur, ea quoque sit resarcienda; & demendum ei qui plus habet; reddendumque minus habenti: quia in contractu id utrimque propositum aut fuit, aut esse debuit, ut uterque tantundem haberent.

2. Lex Romana hoc constituit non in quavis inæqualitate, minima enim non persequitur, imo & occurrendum censet multitudini litium, sed in satis gravi, ut quæ dimidium justi pretii excedit. Nimirum leges, ut ait Cicero, iniqua tollunt quatenus teneri manu possunt, Philosophi quatenus ratione & intelligentia. Hi vero qui legibus civilibus subjecti non sunt, id sequi debent quod æquum esse ipsis ratio recta dictat: imo & illi qui legibus subjecti sunt, quoties de eo quod fas piumque est agitur, si modo leges non jus dant aut tollunt, sed juri duntaxat ob certas causas auxilium suum denegant.

d. loco.

XIII. 1. Sed notandum est, quandam rei æqualitatem spectari & in contractibus beneficis, non quidem omnimodam ut in commutatoriis, sed ex suppositione ejus quod agitur, ne quis scilicet ex beneficio damnum sentiat: ob quam rationem mandatarius indemnis præstari debet à sumptibus factis, & damno in quod ex causa rei mandatæ incidit: & commodatarius rem tenetur resarcire si periit, quia non solius rei ratione domino tenetur, id est ex vi dominii, quomodo quivis possessor teneretur, ut supra didicimus, sed & ratione beneficæ acceptionis: * quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset peritura. Hoc enim casu nihil per commodatum domino abest. Contra, depositarius præter fidelitatem nihil recepit: ideo si periit res, non tenebitur: non rei ratione, quia non

Silvest. in verbo Bellum, p. 1. n. 7. Th. 2. 2. 62, art. 6.

2. *Levitici* XXV, 14, 17.] Vide Mosem de Kotzi, Præcepto jubente LXXXII.

1. *Quod ita verum est, nisi omnino & apud dominum fuisset periturum*] Lex Wisigotthorum lib. V, tit. V, c. 1, 2, 3.

2. *Capite*

non exstat, nec locupletior est; nec acceptionis ratione, quia accipiendo beneficium non accepit sed dedit. In pignore, ut & in locato, media via sequenda est, ut qui rem accepit nec de casu quovis teneatur ut commodatarius, & majorem tamen diligentiam quam depositarius præstare debeat; quia pignoris acceptio est quidem gratuita, sed accedere solet contractui oneroso.

2. Quæ omnia Romanis quidem congruunt legibus, sed non ex illis primitus, sed ex æquitate naturali veniunt. Quare eadem apud alias quoque gentes reperire est. Inter cæteros apud Hebræum Mosem Maimonidem libro III Ductoris dubitantium * cap. 42. Spectavit huc Seneca cum dixit, *alios fidem debere, alios tutelam.* Ad hanc vero formam de cæteris quoque contractibus judicium est faciendum. Sed generali tractatione quantum instituto nostro sufficit absoluta, speciales quasdam contractuum quæstiones percurramus.

VII. de Beneficiis. 19.

XIV. 1. Mensura ejus quod res quæque valeat maxime naturalis est indigentia, ut Aristoteles recte ostendit: quod in permutationibus rerum apud barbaros populos maxime spectatur. Non tamen hæc unica est mensura. Nam hominum voluntas, quæ rerum domina est, multas res magis desiderat quam sunt necessariæ. *Margaritis*, inquit Plinius, * *pretia luxuria fecit.* Et Cicero Verrina de Signis: *Qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis.* Et contra evenit ut res maxime necessariæ minoris sint propter copiam. Quod Seneca multis exemplis ostendit libro de Beneficiis VI, cap. 15; ubi & hoc addit: *Pretium cujusque rei pro tempore est. cum bene ista laudaveris, tanti sunt quanto pluris venire non possunt.* Paulus Jurisconsultus: *Pretia rerum non ex affectu nec utilitate singulorum, sed* * *communiter funguntur*: id est, ut alibi explicat, quanti omnibus valeret. Hinc fit ut res tanti æstimetur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet, quod vix est ut non aliquam latitudinem habeat, ... intra

Mor. Nic. v. 8.

IX, 35.

L. pretia. D. ad l. Falc.

L. Si servum. D. ad legem Aquil.

2. *Capite 42.*] Convenit cum Exodi loco c. XXII, 6, 10, 11, 12, 13. Moses de Kotzi præceptis jubentibus LXXXVIII & LXXXIX.

1. *Pretia luxuria fecit*] idem libro XXXVII de gemmis: *Singulorum libido singulis modum facit & maxime regum.* & libro XXXII: *Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, tantum apud Indos in curalio. namque ista persuasione gentium constant.* Augustinus de civitate Dei libro XI, cap. 16: *Sed quid mirum, cùm in ipsorum etiam hominum æstimatione, quorum certe natura tantæ est dignitatis, plerumque carius comparetur equus quam servus, gemma quam famula? ita libertate judicandi plurimum distat ratio considerantis à necessitate indigentis, seu voluptate cupientis, cùm ista quid per se ipsum in rerum gradibus pendat, necessitas autem quid propter quid expetat, cogitet; & ista quid verum luci mentis appareat, voluptas vero quid jucundum corporis sensibus blandiatur, exquirat.*

Communiter funguntur] Plin. lib. XVIII, c. 31: *Æqui patrisfamilias modus est, annona cujusque anni uti.*

R 2. Ratio

intra quam plus minusve dari aut exigi possit, nisi ubi lex certum rebus pretium ἐν στιγμῇ, ut Aristoteles loquitur, id est, *in puncto* constituit.

2. In communi autem illo pretio * ratio haberi solet laborum & expensarum quas mercatores faciunt: soletque subito quoque mutari ex copia & inopia ementium, pecuniæ, mercium. Cæterum possunt & quædam esse rei accidentia æstimabilia, ob quæ res licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturve, puta ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in gratiam alterius res vendatur ematurve alioqui non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei cum quo agitur indicanda sunt. Ejus quoque damni aut lucri cessantis ratio haberi potest, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur.

XV. 1. De venditione & emtione notandum etiam, sine traditione ipso contractus momento transferri dominium posse, atque id esse simplicissimum: ita * Senecæ venditio *alienatio est, & rei suæ jurisque sui in alium translatio*: nam & ita fit in permutatione. Quod si actum sit ne statim dominium transeat, obligabitur venditor ad dandum dominium, atque interim res erit commodo & periculo venditoris: quare quod venditio & emtio constat præstando, ut habere liceat & evictionem, item quod res periculo est emtoris, & ut fructus ad eum pertineant antequam dominium transeat, commenta sunt juris civilis, quod nec ubique observatur: imo plerisque legum conditoribus placuisse, ut ad traditionem usque res commodo & periculo venditoris sit, notavit Theophrastus in loco qui * apud Stobæum est, ubi & multa alia instituta reperias de solennitate venditionis, de arrhabone, de pœnitentia, multum differentia à jure Romano: sicut & apud Rhodios perfici solitam venditionem & contractus quosdam alios relatione in acta, notavit in Rhodiaca Dion Prusæensis.

2. Illud quoque sciendum, si res bis sit vendita, ex duabus venditionibus eam valituram quæ in se continuit præsentem dominii translationem, sive per traditionem sive aliter. Per hanc enim facultas moralis in rem abiit à venditore: quod non fit per solam promissionem.

XVI. Monopolia * non omnia cum jure naturæ pugnant, nam pos-

2. *Ratio haberi solet laborum & expensarum*] Nec improbat id Augustinus ad Ps. LXX: *Sed ait ipse mercator: Affero ex longinquo merces: mercedem laboris mei unde vivam peto. dignus est enim mercenarius mercede sua. de mendacio & perjurio agitur, non de negotio.*

1. *Senecæ*] de Beneficiis v. 10.

Apud Stobæum est] titulo de legibus.

Non omnia cum jure naturæ pugnant] Nota Thaletis historia de olivitate. Pythoclis inventum de plumbo Tyrico coëmendo, unde lucrum faceret Atheniensis populus, est apud Aristotelem œconomicôn II. de monopolio erinaceorum, quibus expoliuntur vestes, vide Plinium VIII, 37. de monopolio Serici, Procopium in historia arcana.

Ut

possunt interdum à summa potestate permitti justa de causa & pretio constituto: cujus rei exemplum nobis illustre præbet Josephi historia cum is vice regia Ægypto præesset. Sic & sub Romanis Alexandrini Indicarum & Æthiopicarum mercium habebant, * ut Strabo loquitur, μονοπωλείαν. Potest & à privatis institui, æquo duntaxat compendio. At qui, ut in Velabro olearii, * de compacto id agunt, ut res supra pretium id quod summum nunc est in communi pretio vendantur, aut vi aut fraude impediunt ne major copia importetur, aut ideo merces coëmunt ut vendant pretio quod tempore venditionis iniquum sit, injuriam faciunt, atque eam reparare tenentur. Quod si alio modo impediunt invectionem mercium, aut ideo coëmunt ut pluris vendant, pretio tamen pro temporis ratione non iniquo, faciunt quidem adversus caritatis normam, quod multis evincit Ambrosius libro officiorum tertio, sed proprie jus alterius non violant.

Arist. Pol. 1. c. VII.

Cap. 6.

XVII. De pecunia sciendum, eam naturaliter functionem recipere, * non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi, qua scilicet comparatur ad res aut omnes aut maxime necessarias: quæ æstimatio, si aliud non convenerit, facienda erit tempore ac loco solutionis. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum: ὡς ἐπὶ τῆς χρείας τοῦτο ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἴδοι ἄν τις γινόμενον, ὡς γὰρ ἐπ' ἐκείνης οὐκ ἀεὶ ὁμοίως δεόμεθα καὶ ἐν χρείᾳ τῶν ἀλλοτρίων ἐσμὲν, οὕτως οὐδὲ τὸ νόμισμα ἀεὶ ἴσον δύναται, ἀλλὰ μεταπίπτει. καὶ τὸ πρότερον πλεῖον δυνάμενον ὕστερον ἢ ἔλαττον ἢ οὐδὲν ἰσχύει. ὅμως μᾶλλόν γε τοῦτο διαμένει· καὶ δεῖ ὡς μέτρῳ αὐτῷ τῶν ἀλλασσομένων χρῆσθαι. *Quod de indigentia accidit, idem in nummo videre est. Nam sicut ea non eadem semper, nec enim alienis rebus æque semper opus est nobis, sic nec nummus idem semper valet, sed mutatur, & cum prius plus valuerit, postea aut minus aut nihil valet:* * *diuturnius autem est nummi pretium; eoque ut mensura aliarum quæ comparantur rerum uti solemus.* Cujus loci hic sensus est: quicquid adhibetur in hoc ut mensura sit rerum aliarum, debet esse tale ut per se minime flectatur. talia autem sunt in genere æstimabilium, aurum, argentum, æs. per se enim ferme tantundem ubique, & semper valent: sed prout res aliæ quibus indigent homines copiosæ

Ut Strabo loquitur] Libro XVII. vide & Cassiodorum II, 4, & 26.

De compacto id agunt] Lex æqua & prudens est C. de monopoliis & locus notabilis apud Lysiam adversus frumenti venditores, qui pretium falsis rumoribus incendebant. Adde Cassiodorum IX, 5. & c. quicumque, causa XIV, quæstione IV.

Non in materia sola, nec in speciali appellatione aut forma, sed in genere magis communi] non tam ex substantia quam ex quantitate L. 1. D. de contrah. emtione. non corpora hic cogitanda sed quantitas. L. Si is cui, §. 1. De solutionibus.

Diuturnius est nummi pretium] publica ac perpetua æstimatio. d. L. 1. de cont. empt.

L. 11. D. Locati. piosæ sunt aut raræ, ita eadem pecunia ex eadem facta materia, eodem pondere, nunc plus nunc minus valet.

XVIII. Locatio & conductio, ut recte à Cajo dictum est, proxima est venditioni & emtioni, eisdemque regulis consistit. Respondent enim pretium pensioni sive mercedi, & rei dominium facultati utendi. Quare sicut res domino perit, ita naturaliter sterilitas & alii casus qui usum impediunt damno sunt conductoris: neque eo minus locator jus habebit ad pecuniam promissam, quia ipse facultatem utendi tradidit, quæ eo tempore tantum valebat. quanquam & legibus & pactis immutari id potest. Si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus esset, alii eam locaverit, quicquid consecutus inde fuerit rependet primo conductori, ne ex re aliena fiat locupletior.

XIX. Et quod de venditione supra diximus, pluris rem vendi minorisve emi posse, si in gratiam alterius vendatur ematurve alias non vendenda aut emenda, idem & de re aut opera locata conductave intelligendum est. Quod si una opera pluribus utilis esse possit, ut itineris susceptio, & locator pluribus se in solidum singulis obstrinxerit, poterit de singulis mercedem pacisci quam ab uno exigeret, ubi lex non obstat: quia quod illa opera secundo quoque utilis est, extrinsecum est contractui qui cum primo est initus, neque respectu primi quicquam minuit de æstimatione.

XX. 1. Circa mutuum quæri solet quo jure vetitæ sint usuræ: & quanquam jure naturali vetitas esse receptior est sententia, contrarium tamen sentit Abulensis. *In cap. 25. Matthæi qu. 171, & 172.* Neque vero videntur argumenta quæ in alteram adferuntur partem talia esse ut assensum extorqueant. Nam quod de mutuo dicitur gratuitum esse, * tantumdem & de commodato dici potest: cum tamen pro usu rei pretium exigere illicitum non sit, sed efficiat ut contractus in aliud nomen transeat. Nec magis urget quod suapte natura sterilis est pecunia. Nam & domos & res alias natura infœcundas * hominum industria fructuosas fecit. Illud speciosius, quod hic res pro re reddatur, usus autem rei à re distingui non possit, cum in abusu consistat, ac proinde pro eo nihil debeat exigi.

L. 11. D. de usufructu ear. rer. quæ usu consum. 2. Sed notandum est, cum rerum quæ usu pereunt, aut in alterius dominium transeunt, ususfructus Senatusconsulto introductus dicitur, non tamen effectum ut proprius ususfructus esset, de voce usus-

1. *Tantundem & de commodato dici potest*] valde enim affinia commodatum & mutuum, ut locatio & feneratio. in L. unica. C. Theod. quod jussu est, *pecuniam commodat*. Justinianus edidit *mutuam dat*. Nummos autem fœnore sumptos, conductos dixit Horatius lib. 1, Sat. 2, ubi Scholiastes *merces, usura*.

Hominum industria fructuosas fecit] Nec enim debet sterilis esse pecunia. L. quid ergo. §. Usuras. D. de contr. tutela. L. debitor. D. de Usuris.

2. Et

usufructus agi, quæ certe secundum suam proprietatem tali juri non congruit; non tamen sequi inde jus tale nihil esse, aut non æstimabile, cum contra certum sit, siquis proprietario tale jus cedat, pecuniam posse exigi eo nomine. Sic & jus illud nonnisi post tempus certum reddendi pecuniam aut vinum, est aliquid æstimabile: minus enim solvit qui tempore minus solvit. Atque ideo * ἐν ἀντιχρήσει usus pecuniæ cum fructibus prædii compensatur. Quæ vero à Catone, Cicerone, Plutarcho, * & aliis contra usuras dicuntur, ea respiciunt non tam quod intrinsecum ei est, quam quod plerumque ei adest, eamque consequitur. *L. 1. ¶. si usus fructus D. ad legem Falc.*

3. Sed quicquid hac de re sentire libeat, sufficere nobis debet lex à Deo Hebræis data, quæ vetat Hebræos Hebræis pecuniam dare fœnori. Est enim hujus legis materia si non necessaria, certe * honesta moraliter, unde & aliis maxime moralibus annumeratur Psalmo qui apud Hebræos est decimus quintus, apud Latinos * decimus quartus, & apud Ezechielem capite decimo octavo. quæ autem hujus generis sunt Christianos quoque obligant, quippe vocatos ad majora virtutum specimina, & quæ tunc officia homini Hebræo aut alioqui circumciso (nam hujus cum Hebræo par causa erat) præstari jubentur, ea nunc præstanda sunt homini cuivis, * omni populorum discrimine per Euangelium sublato, latiusque extenso proximi intellectu: quod præter cætera ostendit insignis Christi de homine Samarita apologus. Itaque Lactantius de officiis tractans hominis Christiani, *Non dabit*, inquit, *in usuras pecuniam. hoc est enim de alienis malis lucra captare.* Ambrosius: *Subvenire non habenti humanitatis est; duritiæ autem * plus extorquere quàm dederis.* Ipse Cæsar Augustus notavit aliquos, *Luc. x. 29.* *Epit. Inst. c. 2.* *De Officiis III, c. 2.* *Suet. c. 39.*

2. Ἐν ἀντιχρήσει] L. cum debitor. D. in quibus caussis pignus. L. ea pactione. c. de Vsuris.

Et aliis] Vt Appiano in civilibus.

3. *Honesta moraliter*] Hebræi censent voce נשך significari usuram in pecunia: voce תרבית & מרבית in quavis specie. Hieronymus ad XVII. Ezechielis: *Putant quidam usuram tantum esse in pecunia: quod providens scriptura divina, omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non capias quam dedisti.*

Decimus quartus] Et Ps. CXI, χρηστὸς ἀνὴρ ὁ οἰκτείρων καὶ κιχρῶν. *Vir bonus est, qui alterius miseretur, eique pecuniam dat mutuam.*

Omni populorum discrimine per Euangelium sublato] Christianos Arnobius libro IV ait esse *communicatores rei, & cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* alibi: *qui omnes homines pro fratribus diligunt.*

Plus extorquere quam dederis] Cyprianus de Lapsis gravia peccata enumerans, addit *usuris multiplicantibus fœnus augere.* Chrysostomus de jejunio V: *καὶ νηστεύεις βλέπε μὴ δανείσῃς τὸ ἀργύριόν σου ἐπὶ τόκῳ. νηστεύεις; διάῤῥηξον βιβλίον συναλλαγμάτων χειρόγραφον. Si jejunes, vide ne pecuniam tuam colloces fenori. jejunas? rumpe violentorum pactorum cautiones.* idem in caput ultimum I ad Corinthios, pecuniam fœnore partam non magis si in Eleemosynam detur Deo acceptam esse ait, quam si detur ex quæstu meretricio. Augustinus epist. LIV: *quid dicam de usuris,* quas

aliquos, quod pecunias levioribus usuris mutuati, graviori fœnore collocassent.

XXI. Observandum tamen est, esse quædam * quæ ad usuræ speciem accedant, ac vulgo usuræ esse videantur, cum tamen pacta sint generis alterius: ut de repensando damno, quod facit qui pecuniam dat mutuam, eo quod diu pecunia careat: item de lucro ob mutui dationem cessante, deducto scilicet incerto spei, & labore qui subeundus fuerat. Sic etiam pro impensis ejus qui multis dat mutuam pecuniam, & in hoc paratam habet: & pro periculo amittendæ sortis, ubi idonee non cavetur, si quid exigitur, usura vere non est. Demosthenes oratione in Pantænetum, eum qui quod ex mercatura aut honesta opera quæsivit * sub modico lucello elocat, partim ut suum servet, partim ut gratum faciat alteri, negat feneratorum odio prægravandum.

XXII. Leges vero humanæ quæ concedunt aliquid stipulari pro usu pecuniæ, aut rei alterius; ut apud Hollandos jampridem concessum est aliis quidem * octo nummos in centum, mercatoribus autem duodecim pro usu annali exigere, siquidem vere stant intra compensationem ejus quod abest, aut abesse potest, non pugnant cum naturali aut divino jure: sin eum modum excedunt, * impunitatem præstare possunt, jus dare non possunt.

XXIII. Contractus avertendi periculi, quem * assecurationem vocant,

quas etiam ipsæ leges & judices reddi jubent. ita crudelior est, qui subtrahit aliquid vel eripit diviti, quam qui trucidat pauperem fœnore? Maximus homilia III de quadragesima: *recte frater frequentabis Ecclesiam, si gressus tuos lethalibus laqueis avida illa non implicet & involvat usura.* His adde Basilium in Sermones Domini in monte, & quæ ex Conciliis sanctisque scriptoribus collegit Gratianus causa XIV. quæst. III & IV.

Quæ ad usuræ speciem accedant] Et si cum juris Romani consultis loqui volumus, fœnus odiosum nomen est, usura non item. *Usuræ non propter lucrum petentium, sed propter moram solventium infliguntur.* L. cum quidam. D. de Usuris. Cujacius in paratitlo de nautico fœnore: *Fœnus est quod præter sortem accedit lucri causa: usura quod accedit ne in damno versetur creditor.* Sed quia plerique etiam usurarum abusi sunt nomine, cœpit & hoc in sequiorem sumi partem: in bonum autem sensum substitui vox ejus quod interest.

Sub modico lucello] Procopius Gotth. III, in laudibus Germani, qui Justiniano propinquus: *χρήματα τοῖς δεομένοις ἅπασι διδανεικὼς μεγάλα, καὶ τόκον οὐδ' ὅσον λόγῳ κεκομισμένος πρὸς αὐτῶν πώποτε. pecunias omnibus opus habentibus magnas dabat utendas, usuram autem, quæ quidem talis dici mereretur, nunquam ab ipsis sumebat.*

Octo nummos in centum] Idem in Imperio constitutum.

Impunitatem præstare possunt] Ideo permissas ante se usuras ad normam æquiorem reducere Justinianus sui officii censuit: Novellis XXXII, XXXIII, XXXIV.

Assecurationem] Id damnum in se suscipere dixit Suetonius Claudio. Sic Cicero pecuniæ publicæ prædes accepit, ut populo cautum esset sine vecturæ periculo. Epistola XII, 17.

1. Exemplum

vocant, omnino nullus erit si contrahentium alter rem de qua agitur aut salvam quo destinabatur pervenisse, aut periisse sciverit: non tantum ob paritatem quam exigit contractuum permutatoriorum natura, sed quia propria materia hujus contractus est damnum sub ratione incerti. Periculi autem hujus pretium ex communi æstimatione petendum est.

XXIV. 1. * In societate negotiatoria, ubi confertur pecunia cum pecunia, si pecuniæ æquales sint, æquales esse etiam oportet partes in damno & lucro; sin inæquales fuerint, partes quoque fient pro rata. quod Aristoteles fine octavi Nicomachiorum sic extulit: ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλεῖον λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλεῖον. Atque idem habebit locum si operæ aut æquales aut inæquales conferantur. Sed & opera cum pecunia, aut cum pecunia & cum opera, conferri potest, ut dici solet:

Par pari datum hostimentum est opera pro pecunia.

2. Sed hæc collatio non uno modo fit: nam aut opera confertur cum solo pecuniæ usu, quo casu sors domino perit, & si salva est domino salva est; aut opera confertur cum ipso dominio pecuniæ, quo casu qui operam impendit particeps fit sortis. In prima specie comparatur cum opera non sors sed periculum amittendæ sortis, & lucrum quod probabiliter ex ea sperari poterat. In altera, operæ pretium habetur quasi sorti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem habet qui operam præstat. Quod de opera diximus, idem & de labore ac periculo navigationis & similibus intelligi debet.

Navarr. 17. num. 250. Covarr. III. var. cap. 2. Less. lib. II. 2. 25. du. 3.

3. Ut autem sociorum aliquis lucri sit particeps, immunis damni est quidem præter naturam societatis: potest tamen ita conveniri sine injuria. fiet enim mixtus contractus ex societate & ex contractu aversi periculi, in quo ita servabitur æqualitas, si tanto plus lucri ferat quam alioqui laturus fuerat qui in se damnum recepit. Ut autem quis damnum sentiat sine lucro, ideo admittendum non est, quia ita naturalis est societati utilitatum communio, ut sine ea nequeat societas consistere. Quod autem dictum est à Jurisconsulto a non expressis partibus æquales intelligi, ita demum pro vero habendum est si quæ conferuntur sint æqualia. In societate autem universorum bonorum non id quod hinc aut illinc obvenit, sed quod probabiliter sperari poterat comparandum est.

Angelus verb. Societas I. ¶. 7. Silv. verbo Societas. I. q. 2. Navarr. 17. n. 255. Covarr. & Less. d. locis. Livius libro XXXIX. Arist. III. Polit. c. 6.

a L. Si non. D. pro socio.

XXV. In societate navali adversus piratas utilitatis communis est ipsa defensio: interdum & præda. Solent autem æstimari naves, & quæ in navi sunt, atque ex his summa confici, ut damna quæ eveniunt, in quibus sunt & vulneratorum impendia, ferantur à dominis navium

1. *Exemplum societatis habes in delphinis apud Plinium*] Lib. IX, c. 8, & in pinna ac pinnotere IX, 40. meminit & Cicero de Finibus.

navium & mercium * pro parte quam habent in ea summa. Et hæc quidem quæ diximus hactenus ipsi juri naturæ sunt consentanea.

XXVI. 1. Nec in his jure gentium voluntario quicquam mutatum apparet: uno excepto, quod inæqualitas rerum in quam consensum est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia, in actionibus exterioribus pro æqualitate habetur: ita ut quomodo jure civili ante constitutionem Diocletiani actio in foro nulla dabatur adversus talem inæqualitatem, ita nec inter eos qui jure gentium solo sociantur exactio aut coactio fit eo nomine. Hoc enim est quod ait Pomponius, in pretio venditionis & emtionis naturaliter licere se mutuo circumvenire: ubi licere est non quidem fas esse, sed ita permitti ut nullum contra proditum sit remedium in eum qui se pacto velit defendere.

L. in causa cognitione. D. de minorib. L. Item si pretio D. locati.

2. * Naturaliter autem eo in loco, ut & alibi interdum, positum est pro eo quod recepti passim moris est, quomodo apud Apostolum Paulum ipsa natura docere dicitur viro turpe esse comam alere, cum tamen id neque repugnet naturæ, & multos apud populos usitatum sit. Sic idolorum cultores, non autem quosvis homines *φύσει μάταιοι*, id est, *natura vanos* appellat scriptor libri Sapientiæ, & *τέκνα φύσει ὀργῆς* Paulus Apostolus, non tam ex sua quam ex Romanorum, apud quos tum vivebat, persona loquens. Euenus Poëta vetus:

1 Corinth. XI. 14.

XIII. 1.

Ephes. II, 3.

Φημὶ πολυχρόνιον μελέτην ἔμμεναι, φίλε, καὶ δὴ
ταύτην ἀνθρώποισι τελευτῶσαν φύσιν εἶναι.
Quod meditare diu durabile fiet, amice,
Atque id naturam credo mortalibus esse.

Ejusdem sensus dictum vetus apud Galenum extat: *ἐπίκτητοι φύσεις τὰ ἔθη*, *consuetudo adscititia est natura.* Apud Thucydidem simili notione dicitur *τῶν νόμων κρατήσασα ἡ ἀνθρωπεία φύσις*, *humana natura legum victrix.* Sic *πεφυσιωμένα* dicunt Græci tum virtutes tum vitia postquam altas radices egerunt. Apud Diodorum vero Siculum legimus: *τῆς φύσεως ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἡττωμένης*, *cum necessitas naturam, id est robur animi, vinceret.* Sic Pomponius Jurisconsultus cum dixisset jus Romanum non pati eundem in paganis & testato & intestato decedere, addidit earum rerum naturaliter inter se pugnam esse, cum tamen ea regula è solis Romanorum moribus pendeat, neque apud alios populos locum habeat, ac ne apud ipsos quidem Romanos * in militum testamento.

L. III.

L. jus nostrum, D. de R. I.

3. Evi-

Pro parte quam habent in ea summa] Vide simile in L. Wisigotthorum libro v, tit. v, c. 5.

2. *Naturaliter autem eo in loco*] Sic Gellius lib. IX, c. 10, de actu conjugali: *rem naturæ lege operiendam.*

In militum testamento] Imo & in paganorum testamentis sæpe, ubi inofficiosi querela instituitur, L. mater. L. nam etsi. L. circa. D. de inoff. Testamento, addita L. cum duobus, C. eodem titulo.

3. *Post*

3. Evidens autem fuit utilitas ejus quod dixi juris introducendi, ad præcidendas controversias infinitas, & ob incerta rerum pretia inter eos qui communem judicem non habent inexplicabiles, quæ vitari non poterant si ob inæqualitatem à pactis discedere licuisset. *Hæc est emptionis atque venditionis substantia* (ajunt Imperatores, substantiæ nomine morem perpetuum significantes) *quod emptor viliore comparandi, venditor cariore distrahendi votum gerentes ad hunc contractum accedant, vixque * post multas contentiones, paulatim venditore de eo quod petierat detrahente, emptore autem huic quod obtulerat addente, ad certum consentiant pretium.* Seneca ait hoc jus respiciens: *Quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem convenerit? Nihil venditori debet qui bene emit.* Andronicus Rhodius sensu eodem: τὸ γὰρ ἐν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι κέρδος οὔτε ἄδικόν ἐστιν, οὔτε εὐθύνεται. τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος: *Lucrum, quod voluntate contrahentium percipitur, nec injustum est, nec corrigitur. Ejus enim rei licentiam lex concessit.*

L. Si voluntate C. de rescind. vend.

L. ut de benef. 15. Nic. v. 5.

4. Is, quem indicavi paulo ante, scriptor vitæ Isidori, minoris justo emere, aut pluris vendere, vocat ἀδικίαν ὑπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀφειμένην, τὸ δὲ δίκαιον ἀνατρέπουσαν: *injustitiam * à lege quidem permissam, sed quæ reipsa justum pervertat.*

3. *Post multas contentiones*] Festus: *Ceciones dicti videntur à cunctatione, quod in emendis vendendisque mercibus tarde perveniant ad justi pretii finem itaque apud antiquos prima syllaba per U literam scribebatur.* Quintilianus declamatione pro civibus *diu cocionatus est.*

4. *A lege quidem permissam*] Sic Andronicus Rhodius ad V. Nicomachiorum c. 5. in fine: τούτων γὰρ ἄδειαν ἔδωκεν ὁ νόμος. *harum enim rerum licentiam lex dedit.*

CAPUT XIII.

De jurejurando.

I. *Iurisjurandi quanta vis sit etiam ex paganorum opinione.*
II. *Animum deliberatum requiri, nempe ut quis jurare voluerit.*
III. *Verba jurantis obligare in sensu quo ea creditur accepisse cui juratum est.*
IV. *Iuramentum dolo elicitum quando obliget.*
V. *Iuramenti verba non extendenda ultra receptum loquendi morem.*
VI. *Iuramentum non obligare de re illicita factum;*
VII. *Aut quod impediat majus bonum morale;*
VIII. *Aut si factum sit impossibile:*
IX. *Quid si impossibile sit ad tempus?*
X. *Iurari Deo nominato, & quo sensu.*
XI. *Sed & nominatis rebus aliis cum respectu ad Deum.*

I. 1. APud omnes populos & ab omni ævo circa pollicitationes, promissa & contractus, maxima semper vis fuit jurisjurandi. Nam ut Sophocles ait Hippodamia:

Mens excitari jurejurando solet,
Vt bina diligenter evitet mala,
Culpari amicis, & Deos offendere.

Lib. I. *Nullum vinculum*, inquit Cicero, *ad adstringendam fidem majores nostri jurejurando arctius esse voluerunt.*

2. Hinc gravis pœna perjuris imminere nunquam non credita: ut Hesiodus dixit de juramento:

clades mortalibus unde
Adveniunt, quoties fallaci pectore jurant.

* Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret, quod non nisi de gravissimis criminibus creditum: & sine facto voluntas quoque pœnam in se accerseret: quorum utrumque Herodotus confirmat
Lib. II. narratione de Glauco Epicydide, qui deliberaverat tantum an juratam de deposito fidem falleret: ubi hoc carmen Pythiæ adfert idem Herodotus:

At juramento quædam est sine nomine proles
Trunca manus & trunca pedes: tamen impete magno
*Advenit, atque omnem * vastat stirpemque domumque.*

Et

Annotata ad Caput XIII.

2. *Ita ut posteritas etiam majorum delicta lueret*] Vide Servium in excerptis Fuldensibus ad I Æneidos.

Vastat stirpemque domumque] Vide Zachariam V, 1, 2, 3. & interpretem ejus loci Chrysostomum de statuis XV.

Ut

Et eandem historiam recitans Juvenalis ita concludit;

Has patitur pœnas peccandi sola voluntas.

3. Bene Cicero: *Est jusjurandum affirmatio religiosa: quod autem affirmate quasi Deo teste promiseris, id tenendum est.* Quod autem addit: *Iam enim non ad iram Deorum quæ nulla est, sed ad justitiam & fidem pertinet*: si iræ nomine perturbationem intelligit, non improbandum est; sin qualemcunque nocendi affectum aut voluntatem, minime est recipiendum, ut recte probat Lactantius. Nunc unde vis jurisjurandi oriatur, & quo pertingat usque videamus. *Off. III.* *Lib. de ira Dei.*

II. Primum quod de promissis & contractibus diximus, & hîc habet locum, ut animus rationis compos & deliberatus requiratur. Quare si quis non putans se jurare verba protulerit jurantia, * ut de Cydippe narratur, locum habere potest quod ei tribuit Ovidius;

* *Quæ jurat mens est: nil conjuravimus illa.*

ex Euripide desumptum qui in Hippolyto dixerat,

Iurata lingua est: * *mente juravi nihil.*

Quod si quis volens jurare obligare se noluerit, non eo minus obligatur, quia obligatio à juramento est inseparabilis, & effectus ejus necessarius. *Soto l. VIII. q. 1. art. 7. Covarr. ad c. quamvis. part. 1. §. 5.*

III. 1. At si quis deliberato protulerit verba jurantia, animo tamen non jurandi, hunc non obligari sunt qui tradunt, peccare tamen temere jurando. Sed verius est teneri eum vera facere dicta quorum Deum adhibuit testem. nam is actus, qui per se est obligatorius, ex animo deliberato processit. Cui consequens est ut quanquam plerumque verum est illud Tullii; *Quod ex animi tui sententia juraveris, id non facere perjurium est*; quo & illud pertinet quod apud Homerum jurans Ulyssi Calypso ait;

ἀλλὰ τὰ μὲν νοέω καὶ φράσσομαι.

Verum animus quod sentit idem loquar.

2. Id tamen hanc exceptionem habeat, nisi qui jurat sciat, aut probabiliter credat, ab eo quicum negotium est verba aliter accipi. nam dictis ipsis testem adhibens Deum, debet dicta facere vera * quomodo putat intelligi. Et hoc est quod idem ait Cicero: *Quod ita* *Epistola CCXXIV.*

Ut de Cydippe narratur] Exstat similis narratio in Metamorphosibus Antonii Liberalis de Ctesylla & Hermochare.

Quæ jurat mens est] ibidem:

Consilium prudensque animi sententia jurat,
Et nisi judicii vincula nulla valent.

mox:

Sed si nil dedimus præter sine pectore vocem,
Verba suis frustra viribus orba tenes.

Non ego juravi: legi jurantia verba. & quæ sequuntur.

Mente juravi nihil] quia de re honesta tacenda, nutricis verba intellexerat Hippolytus, non de adulterio & incestu.

2. *Quomodo putat intelligi*] Augustinus epistola CCXXIV de illo locutus qui à Punicis castris egressus in castra redierat, inde Romam venerat: *ita non attenderunt qui illum Senatu moverunt, quid ipse jurando cogitasset, sed*

ita juratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id servandum est. Apud Tacitum legimus, *Trepidis & verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, queis flagitii conscientia inerat.* Augustinus: *Perjuri sunt qui servatis verbis exspectationem eorum quibus juratum est deceperunt.* Et * Isidorus: *Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit sicut ille cui juratur intelligit.* Atque hoc est quod dicitur * liquido jurare. Ideo Metellus recte recusavit jurare in legem Apulejanam, quanquam erant qui dicerent legem ob rogationis vitium esse irritam, & juramentum in legem ita intelligendum si lex rite rogata lataque esset.

Hist. IV.

App. de bello civil. l. 1. Pan. in c. Clericus de jurejur. Sil. in verbo Juramentum. 4. q. 23.

3. Nam quanquam in promissis aliis facile subintelligitur tacita aliqua conditio quæ promissorem exsolvat, id tamen in juramento admittendum non est: quo pertinet egregius ille locus Apostoli ad Hebræos: *Deus volens abundantissime hæredibus promissionis ostendere immutabilitatem consilii sui, fidem fecit jurejurando: ut per duas res immutabiles in quibus fieri non potest ut fallat Deus* (ita recte verti puto illud ψεύδεσθαι, sicut aperta locutio vocatur veritas, Dan. VII, 16; VIII, 26; X. 1.) *firmum habeamus solatium.* Quæ verba ut intelligantur, sciendum est sanctos scriptores de Deo sæpe loqui ἀνθρωποπαθῶς, & magis secundum id quod videtur nobis quam quod est.

VI, 17. ibi Thom.

4. Nam Deus vere decreta sua non mutat. Mutare tamen & * pœnitentia duci dicitur, quoties aliter agit quam verba sonare videban-

Jonæ IV. 2.

sed quid ab illo quibus juraverat exspectarent. Vide & sequentia. vide ad hanc rem pulchre dicta Concilio Troslejano Tomo III conciliorum editionis Sirmondianæ. & apud Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tethbergæ ad interrogationem VI, ubi in hanc sententiam recte de Deo dicitur:

Qui non ut juras, sed ut is jurasse putavit
Cui juras, audit: sic es utrique reus.

In professione jurata Hebræorum per Hispaniam: *Si non ea intentione perfeceris sicut à nobis me profitente audita atque intellecta sunt.*

Isidorus] Lib. II de Summo bono cap. XXXI. I, citatur causa XXII, quæst. V, c. quacunque.

Liquido jurare] Donatus ad illud in Andria:

Quia si forte opus ad herum jusjurandum mihi,
Non opposuisse, ut liquido possim.

Liquido, pure, & manifeste. χρεὼν μὴ ὑποποιθεύειν ἑτέρᾳ φορᾷ τὰ ῥήματα, ἀλλ' ὡς ἐπὶ λέξιον εἶχον, οὕτωσὶ καὶ δηλοῦν, ait in Alexio Nicetas fraudem Andronici Comneni culpans: *Oportuit non quæsita locutione verba adulterare, sed ut concepta ea fuerant eloqui.* qui & alibi, de Alexio contra sensum verba captante; τοῖς ῥήμασι τούτοις ἐγκαθῖτας, ὡς αἱ μυῖαι τοῖς μώλωψι. *ita verbis illis insidebat ut muscæ vibici.* Graviter in hanc regulam peccavit aula Arcadiana, quæ effecit ut Chalcedone occideretur is qui Constantinopolim salute ipsi per jusjurandum promissa venerat; Sozomenus lib. V. Adde quæ infra cap. XVI, 2.

4. *Pœnitentia duci dicitur*] Concilium Toletanum VIII, cap. 2. *Jurare*

debantur, nimirum * ob conditionem tacite intellectam, quæ cessat, Jer. XVIII, 8. Exempla videre est Gen. XX, 3; Exod. XXXII, 14; I Reg. XXI, 29; II Reg. XX, 1; Esaiæ XXXVIII, 1; Jonæ III, 5, 11. Quo sensu etiam nos fallere Deus improprie dici potest. & solet vox ψεύδεσθαι, quæ in dicto loco ad Hebræos apparet, significationem habere eventus spem frustrantis, ut videre est tum alibi, tum Levit. VI, 2; Josue XXIV, 27; Esai. LVIII, 11; Ose. I, 2; * Abac. III, 17. Facillime autem hoc procedit in comminationibus, quia illæ jus nemini conferunt. In promissis interdum, ubi scilicet conditio tacite quædam subest.

5. Ideo duas res Apostolus nominat quæ immutabilitatem notant, promissionem, quia jus dat, & juramentum, quia conditiones tacitas & aliquo modo latentes repellit: ut videre est etiam Psal. LXXXIX, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36. Nam aliud est si quas conditiones ipsa negotii natura aperte indicet. Quo nonnulli referunt id quod legitur Num. XIV, 30. Sed verius est terram promissam jurato dici ipsis, non personis, sed populo, posteris scilicet eorum quibus Deus juraverat, com. 23. Talis autem promissio impleri quovis tempore potest, nec personis certis adstringitur.

IV. 1. Ex his quæ diximus intelligi potest quid sentiendum sit de jurejurando quod dolo elicitum est. Nam si certum est, eum qui juravit aliquod factum * supposuisse quod revera se ita non habeat, ac nisi id credidisset non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit verbis, quia simplicitas quam maxima juramento convenit. *Navarr. c. 12. n. 13.*

2. Atque huc refero jusjurandum quod Josue & primores populi Israëlitici *Josue IX.*

vare namque Dei est à seipso ordinata nullatenus convellere: pœnitere vero, eadem ordinata cum voluerit immutare. Retulit Gratianus in causam XXII, quæst. IV. Explica vero ut in textu nostro.

Ob conditionem tacite intellectam] Senecam vide Naturalium quæstionum II, 37.

Abac. III, 17.] Adde Jobum XLI, 1. Oseam IX, 2.

1. *Supposuisse quod revera ita se non habeat*] ut Hippolytus, de quo modo diximus. Ad illud Sophoclis in Oedipode coloneo:

ἀπάτα δ' ἀπάταις
ἑτέραις ἑτέρα παραβαλλόμενα
πόνον οὐ χάριν ἀντιδίδωσιν ἔχειν.

Fraus ad fraudem superaccedens,
Non benefactis, sed atroce solet
Clade rependi.

Sic ait, *καὶ αὐτοὶ οὐ νομίζουσι προσδεδέχθαι αὐτὸν καὶ ἐπηγγέλθαι τὴν ἀσφάλειαν αὐτῷ αἰτιώμενοι καὶ οὐ πρότερον ἐπεγνωκότες, ὅτι οἰκείοις ἐνέχεται μιάσμασι. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό.*

ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος.

καὶ ἐκεῖνος γὰρ ἀπατηθεὶς ὤμοσε. *Putant Thebani se suscepto Oedipodi promisisse incolumitatem, causa ab ipso data, cum non ante didicissent piaculo eum domestico teneri.* tale & illud:

Jurata lingua est, mente juravi nihil,
Namque & Hippolytus deceptus juraverat.

2. Ex

Israëlitici Gabaonitis dederunt. Decepti quidem erant à Gabaonitis è regione longinqua se venire fingentibus. At non inde sequebatur Josuam & primores, si scissent ex vicinis populis eos esse, non fuisse eis parcituros. Nam quod dixerant Gabaonitis: *Fortassis in medio mei habitas, quomodo tecum pacifcerer?* hunc habere sensum potest, ut interrogentur Gabaonitæ quale pactum desiderent, sociale an deditionis; aut etiam ut ostendant Hebræi licitum sibi non esse cum quibusdam populis fœdus inire sociale: non etiam ut negent dedentibus se vitam relinqui posse. Lex enim divina quæ eos populos in-

Deut. xx, 10. ternecioni devovebat, * ex legis alterius comparatione ita erat intelligenda, ut locum haberet nisi si qui moniti statim facerent im-

1 Reg. ix, 21. perata. Quod inter alia probat historia Rahabæ, * cui ob benemerita parcitum est; & Solomonis, qui Cananæorum reliquias sub imperium ac tributum accepit.

xi, 19.20. 3. Atque huc pertinet quod in Josuæ libro dicitur, nullam fuisse civitatem ex populis septem quæ pacem fecerit; obduratos enim ne gratia illis fieret. Quare cum credibile esset, si rem ipsam Gabaonitæ indicassent, quod præ metu non fecerunt, tamen vitam salvam sub parendi conditione impetraturos fuisse, valuit jusjurandum, adeo quidem, ut & de eo violato postea pœnæ sumptæ sint gravissimæ Deo auctore. * Ambrosius hanc tractans historiam:

II Samuel. xxi, 6. *Josue tamen pacem quam dederat revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam arguit, suam fidem solveret.* Nihilominus doli sui pœnam aliquam sustinuerunt Gabaonitæ jam sua deditione subditi facti Hebræorum. Addicti enim sunt * personali cuidam servituti, cum si egissent aperte potuissent ad tributariam conditionem recipi.

V. Non tamen ultra receptum loquendi morem extendenda est juramenti significatio. Ideo perjuri non erant qui cum jurassent non daturos se in matrimonium filias Benjaminitis, raptas cum raptoribus vivere permiserunt. * Aliud enim est dare, aliud amissum non repe-

2. *Ex legis alterius comparatione*] Imo & ex causa legi de internecione addita Exodi xxiv, 33. Deut. vii, 4. cessat enim ea causa in illis qui præcepta filiorum Noæ suscipiunt, & tributa pendunt. Ita Maimonides, & Samson Mi-cosi, & Moses de Kotzi, in præcepto jubente xv, & cxviii.

Cui ob bene merita parcitum est] Et Gazere habitantium in historia Josuæ xvi, 10. Gergesæos ad Christi usque tempora superstites fuisse ex Euangelio apparet Matth. viii, 28. nam hi ab initio se dediderant, ideo omittuntur in hostium enumeratione Deut. xx, 17. Jos. ix, 1.

3. *Ambrosius*] de Officiis iii. c. 10.

Personali cuidam servituti] Ut Brutiani olim à Romanis, Gellius x, 3. Festus verbo Brutiani.

Aliud est dare, aliud amissum non repetere] οὔτε προτρεπομένων, οὔτε κωλυόντων, ait in hac historia Josephus, *Nec hortabantur Israëlitæ, nec prohibebant.* Seneca Excerptorum vi, 2. *Lex eum tenet qui juvat exulem, non qui patiatur juvari.* Symmachus: *Inanem metum divino animo cur tentat incutere,*

repetere. Ambrosius de hoc facto: *Quæ indulgentia congruo intemperantiæ supplicio non videtur vacare, quando illis hoc solum permissum est ut rapta inirent conjugia, non connubii sacramento.* Non dissimile est quod Achæi Romanis quædam non probantibus quæ ab ipsis facta & jurejurando firmata erant, rogarunt ut ipsi Romani quæ viderentur mutarent: nec Achæos religione obstringerent irrita ea quæ jurejurando sanxissent faciendi. *De Off. II. c. 14.* *Livius lib. XXXIX.*

VI. Ut valeat juramentum * oportet obligatio sit licita. Quare nullas vires habebit jurata promissio de re illicita, aut naturaliter, aut divina interdictione, aut etiam humana, de qua mox agemus. Bene * Philo Judæus: ἴστω δὲ πᾶς ὁ συνομνὺς ἀδίκημα δρᾶν, ὅτι διορκήσει μὲν οὔ, τὸν δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὅρκον ἀναιρήσει, ᾧ τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἐπισφραγίζεται. προστίθεται γὰρ ὑπαίτια ὑπαιτίοις· ἐν οὐ δέουσι γινομένοις ὅρκοις, οἷς πολὺ βέλτιον ἦν ἡσυχάζειν, πράξεις παρανόμους. ἀπεχόμενος οὖν τοῦ ἀδικοπραγεῖν ποτνιάσθω τὸν Θεὸν ἵνα μεταδῷ τῆς ἵλεω δυνάμεως αὐτῷ συγγνοὺς ἐφ' οἷς ἀβουλίᾳ χρησάμενος ὤμοσε. διπλάσια γὰρ αἱρεῖσθαι κακὰ, δυνάμενον τὴν ἡμίσειαν αὐτῶν ἀποφορτίζεσθαι, μανία καὶ φρενοβλάβεια δυσίατος. *Sciat quisquis ob juramentum injusti aliquid molitur agere, non se jurisjurandi observantem fore, sed potius eversorem jurisjurandi, quod magna cura ac religione dignum est, & quo honesta ac recta sanciri solent. Addit enim culpam culpæ, juramento non recte facto, & quo abstinere satius fuerat actum illegitimum. Quare ab injusta actione abstinens Deum veneretur, ut quæ ipsi est maxime propria, misericordiam ei impertiat. Nam dupla eligere mala, cum parte altera exonerari possis, insanabilis est furor, & mentis inopia.* Exemplum dari potest in Davide, qui Nabali pepercit quem se occisurum juraverat. *1 Sam. XXV.* Cicero simile ponit exemplum in voto Agamemnonis: *lib. II.* Dionysius Halicarnassensis in conjuratione Decemvirorum de republica occupanda. Seneca:

> *Præstare fateor posse me tacitam fidem,*
> *Si scelere careat: interim scelus est fides.*

Ubi *interim* valet *interdum*. Ambrosius: *est enim contra officium nonnunquam solvere promissum, juramentum custodire.* *Off. I. c. ult.* * Augustinus: *Si ad peccatum admittendum fides exhibeatur, mirum est si fides appellatur.* Idem docet secunda ad Amphilochium Basilius:

VII. 1. Imo

tutere, si quis asserit conscientiam vos habere præbentium, nisi detrahentium subteritis invidiam.

Oportet obligatio sit licita] Tractat hoc bene Ambrosius de Offic. I. & alii relati in causæ XXII quæstionem IV. Pertinet huc canon VII Concilii Hilerdensis relati in Tomum III Conciliorum Galliæ; & in Hincmari Opusculis non pauca.

Philo] de specialibus legibus.

Augustinus] de bono conjugali c. 4 citatur dicta quæstione. Vide & Gailium, de Pace publica, lib. I, c. 4, §. 16. & de Albino historiam apud Paulum Warnafredi lib. II, c. 26.

1. Majus

VII. 1. Imo etiamsi res quæ promittitur non sit illicita, sed * majus bonum morale impediens, sic quoque non valebit jusjurandum: quia scilicet profectum in bono Deo debemus, ita ut ejus libertatem eripere nobis ipsis non valeamus. Huc pertinet insignis ejus quem dixi Philonis Judæi locus, quem asscribere non pigebit: εἰσὶ δ' οἱ τὴν φύσιν ἄμικτοι, καὶ ἀκοινώνητοι δι' ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ' ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, οἵτινες ὄ φασιν ὁμοτράπεζον ἢ ὁμώροφον ἕξειν τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ δεῖνι μὴ ῥέξειν ὠφέλειάν τινα ἢ παρ' ἐκείνου τινὰ λήψεσθαι, καὶ μέχρι τελευτῆς. *Sunt quidam adeo duro atque insociabili ingenio, sive odio humani generis, sive dura domina iracundia subacti, ut morum feritatem jurejurando obfirment, ut ne hunc habeant mensæ aut tecti socium, ne illi bene unquam faciant, ne quid ab eo ad mortem usque accipiant.* Quod ait jurasse quosdam * ne huic vel illi unquam benefacerent, id Hebræi vocabant נדר הנאה, id est εὐχὴν ὠφελείας, *votum de beneficentia:* שבע להטיב Lev. v, 6. Hujus formula tradentibus Hebræorum magistris erat קרבן כל מה דתהנה מני, aut קרבן שאתא נהנה לי cui convenit illa Syriaca in veteri versione Matthæi xv, 5. קרבני מדם דתתהנא מני: Græce δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. Id est, *Donum Deo dicatum sit,* (id enim est קרבן κορβᾶν) *si quid unquam à me boni acceperis.*

2. Votum addita consecrationis pœna validum plane censebant Hebræorum magistri, pessimi hac in parte juris divini interpretes, etiamsi adversus parentes factum esset: quod dicto loco refellit Christus; in cujus verbis τιμᾶν honorare est benefacere, ut collato Marci
Th. 2, 2. q. 89. art. 7, & ibi Cajet. Grat. c. ult. §. ult. 22. qu. 4. Soto l. VII. q. 1. art. 3. circa 2. loco apparet; & Pauli 1 Tim. 5, 3, 17; & Num. XXIII, 11. Sed etiamsi adversus alios conceptum sit, recte dicemus non obligare jusjurandum, quia ut diximus profectui adversum est.

VIII. De impossibilibus dicere nihil attinet. Satis enim manifestum est ad omnino impossibile neminem obligari.

IX. De eo vero quod pro tempore aut ex suppositione est impossibile in pendenti esse obligationem, ita ut is qui ex suppositione juravit operam quam potest dare debeat, ut quod juravit possibile reddat.

X. Forma jurisjurandi verbis differt, re convenit. Hunc enim sensum habere debet, ut Deus invocetur, puta hoc modo, *Deus testis sit*, aut *Deus sit vindex*, quæ duo in idem recidunt. Nam cum superior

1. *Majus bonum morale impediens*] quale Honorii de pace nunquam facienda cum Alarico, Zozimo narrante. Vide c. inter cætera dictâ jam quæstione, & Concilium Hilerdense in Tomo III Conciliorum Galliæ canone 7. Hincmarum quoque dicto opusculo ad interrogationem XIV, libro de divortio ad interrogationem VI & XIV.

Ne huic vel illi unquam bene facerent] Vide Baba Kama cap, IX, §. 10. & ibi notata à doctissimo Constantino.

Testis

superior puniendi jus habens * testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio poscitur: & qui scit omnia ultor est, ideo quia testis. Plutarchus: πᾶς ὅρκος εἰς κατάραν τελευτᾷ τῆς ἐπιορκίας, *omne jusjurandum in diras desinit, si quis pejeraverit.* Huc pertinent fœderum formulæ antiquæ quibus mos erat victimas adhiberi, ut apparet Gen. XV, 9, & sequentibus. Vt illa Romana apud Livium: *Tu Iupiter ita illum ferito ut ego hunc porcum.* Et alibi: *Deos precatus ita se mactarent quemadmodum ipse agnum mactasset.* Et apud Polybium ac Festum: *Si sciens fallo, ita me Diespiter ejiciat ut ego hunc lapidem.* Quæst. Rom. Libro I. Lib. XXI.

XI. 1. Sed & nominatis rebus personisve aliis jurari mos est vetus, sive quod illas sibi noxias imprecabantur, ut solem, terram, cœlum, principem, sive quod in illis puniri deposcebant, ut in capite, in liberis, in patria, in principe. Neque profanarum tantum gentium hic mos, sed & Judæorum, ut idem ille * Philo nos docet. Ait enim non debere juraturos ob rem quamvis statim ἐπὶ τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀνατρέχειν, *ad rerum omnium auctorem ac parentem procurrere*, sed jurare per parentes, cœlum, terram, universum. cui simile est quod Homeri interpretes notant, Græcos illos veteres non solitos προπετῶς κατὰ τῶν θεῶν ὀμνύειν, ἀλλὰ κατὰ τῶν προστυγχανόντων, *facile per Deos jurare, sed * per res alias præsentes*, ut per sceptrum: idque ipsum à justissimo rege Rhadamantho fuisse constitutum tradit Porphyrius, & ad Aristophanem scholiastes. Sic Josephus per salutem Pharaonis jurasse legitur, ex more apud Ægyptios recepto, quem ibi notat Abenesdras; * Elisæus per vitam Eliæ. Neque vero Christus Matthæi V, ut quidam existimant, hæc juramenta vult minus esse licita quam quæ expresso Dei nomine fiunt: sed cum Hebræi ea minus curarent, opinione quadam non dissimili illius qui dixit, *Sceptrum non putat esse Deos*, ostendit & hæc esse vera juramenta. Nam & Vlpianus optime dixit: *Qui per salutem suam jurat, Deum jurare videtur*, * *respectu enim divini Numinis jurat.* Sic Christus ostendit eum qui Templum jurat, Deum jurare qui templo præsidet; & qui cœlum, Deum qui cœlo velut insidet. Gen. XLII, 15. II Regum II. 2. L. Qui per D. de jurejur. Matthæi XXIII, 21.

2. At Hebræi magistri istorum temporum existimabant, non obstringi homines juramentis per res conditas factis nisi adjecta pœna,

Testis advocatur, simul ab eo perfidiæ ultio exposcitur] Ambrosius ad Valentinianum Imperatorem: *Quid est jurare, nisi ejus quem testare fidei tuæ præsulem divinam potentiam confiteri?* vide formulam insignem Chagani Avarorum apud Menandrum excerptis legationum.

1. *Philo*] de specialibus legibus.

Per res alias] de Socrate Apollonius apud Philostratum VI: ὤμνυ ταῦτα οὐχ ὡς θεοὺς, ἀλλ' ἵνα μὴ θεοὺς ὤμνυ. *Jurabat per ista, non ut per Deos, sed ne per Deos juraret.*

Elisæus per vitam Eliæ] Adde II Regum IV, 30. Cant. II. 7.

Respectu enim divini Numinis jurat] ita & Gratianus causa XXII, quæstione I.

na, ut si res de qua jurabatur Deo consecraretur. Hoc enim est juramentum κορβᾶν, sive ἐν τῷ δώρῳ, cujus non dicto tantum Matthæi loco sed in Tyriorum quoque legibus mentio exstabat, ut ex Josephi contra Appionem disputatione discimus: nec aliunde arbitrer Orientis populos dictos Græcis κορβάνας, quæ vox apud Æschylum & Euripidem exstat, κορβᾶνα δ' αὐδὰς, apud eundem Æschylum. Huic errori dicto loco Christus occurrit. Christianos veteres Tertullianus jurasse ait per salutem Principis omnibus Geniis augustiorem. Apud Vegetium formula est, cujus & supra meminimus, qua Christiani milites jurant non per Deum tantum, sed & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum humano generi diligenda est & colenda.

XII. Sed & * si quis per falsos Deos juraverit obligabitur: quia quanquam sub falsis notis, generali tamen complexione numen intuetur: ideoque Deus verus, si pejeratum sit, in suam injuriam id factum interpretatur. Et sanctos viros videmus non detulisse quidem unquam sub ea forma jusjurandum, multo minus ita jurasse, quod à Duareno permitti miror; sed tamen si

Augustinus epist. ad Public. 154.

quibuscum negotium erat adduci non possent ut aliter jurarent, contraxisse cum eis, ipsos quidem ut oportebat jurantes, ab illis autem juramentum accipientes quale haberi poterat. Exemplum est in Jacobo & Labane Genes. XXXI, 53. * Hoc est quod ait

Citatur. c. movet causa XXII, q. I.

Augustinus: *Et qui per lapidem jurat, si falsum jurat perjurus est.* Deinde: *Non te audit lapis loquentem, sed punit Deus fallentem.*

XIII. 1. Effectus juramenti præcipuus est præcidere controversias. Πάσης ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος, inquit divinus scriptor ad Hebræos: *Omnis disputationis finis est juramentum rem sanciens.* Cui simile est illud Philoneum: ὅρκος μαρτυρία Θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου, *Dei testimonium est jusjurandum de re de qua ambigitur.* Et illud non dissimile Halicarnassensis: τελευταία δὲ πίστις ἅπασιν ἐστὶν ἀνθρώποις Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ἣν οὐδεὶς πώποτε ἀναιρήσει χρόνος, ἡ δι' ὅρκων καὶ σπονδῶν ἐγγυητὰς θεοὺς ποιουμένη τῶν συμβάσεων. * *Vltima fides inter homines tum Græcos tum barbaros, quam nulla delebit ætas, est ea quæ per jurata pacta sponsores adhibet Deos.* Sic & Ægyptiis

Diod. Sic.

jurandum, μεγίστη παρ' ἀνθρώποις πίστις, *maxima fides hominibus inter se.* 2. Duo

Si quis per falsos Deos juraverit, obligabitur] Liber Sapientiæ cap. XIV. οὐ γὰρ ἡ τῶν ὀμνυμένων δύναμις, ἀλλ' ἡ τῶν ἁμαρτανόντων δίκη ἐπεξέρχεται ἀεὶ τὴν τῶν ἀδίκων παράβασιν. quod ita vertit Latinus: *Non enim juratorum virtus sed peccantium pœna perambulat semper injustorum prævaricationem.*

Hoc est quod ait Augustinus] Sermone XXVIII de verbis Apostoli. citatur c. Ecce dico: causa XXII, quæst. V.

1. *Ultima fides:*] Procopius Persicorum II: ὅρκος ὃ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων ὕστατόν τε καὶ ἐχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τῆς εἰς ἀλλήλους πίστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον. *Jusjurandum quod ab hominibus habetur omnibus ultimum atque firmissimum & fidei mutuæ & veracitatis pignus.*

2. ψευδο-

2. Duo ergo debet jurans, primum, ut verba animo congruant, quod ἀληθορκεῖν vocat Chrysippus; alterum, ut factum congruat verbis, quod idem appellat εὐορκεῖν. Qui in illo peccat * ψευδορκεῖν, qui in hoc ἐπιορκεῖν eidem Chrysippo dicitur satis distincte, quanquam confundi interdum hæc solent.

XIV. Et si quidem materia talis sit, & verba ita concepta ut non ad Deum tantum sed & ad hominem referantur, jus haud dubie homini ex ipso juramento quæretur, tanquam ex promisso aut contractu qui simplicissime intelligi debeat. Si vero aut verba hominem non respiciant jus ei conferendo, aut respiciant quidem, sed aliquid sit quod ei possit opponi, tunc ea vis erit jurisjurandi, ut homo quidem ille jus nullum consequatur, at nihilominus qui juravit Deo obligetur stare jurejurando. Hujus rei exemplum est * in eo qui per metum injustum caussam promissioni juratæ dedit. Nam hic jus nullum consequitur, aut tale quod reddere debeat, quia causam damno dedit. Sic videmus Hebræos reges & * à Prophetis increpatos, & punitos à Deo, quod fidem juratam Babyloniis regibus non servassent. Laudat Cicero Pomponium tribunum qui servavit quod terrore coactus juraverat: *tantum*, inquit, *temporibus illis jusjurandum valebat*. Quare non Regulus tantum redire in carcerem, ut maxime is fuerit injustus, debuit; sed & decem illi quorum Cicero meminit, redire ad Annibalem: jusjurandum enim intercesserat.

Ezech. XVII. 12, 13, 15.
Off. III.
Tolet. l. IV, *c.* 22.
Off. III.

XV. 1. Neque hæc tamen inter hostes publicos locum habent, sed inter quosvis. non enim persona sola respicitur cui juratur, sed * is qui juratur Deus, qui ad obligationem pariendam sufficit. Repudiandus ergo Cicero cum ait perjurium nullum esse, si prædonibus pactum pro capite pretium non adferatur: ne si juratum quidem sit: quia pirata non sit ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium, cum quo nec fides esse debeat, nec jusjurandum commune. Quod & de tyranno dictum ab eodem est alibi, & à Bruto apud Appianum: οὐδὲ πιστὰ ἐστὶ Ῥωμαίοις πρὸς τυράννους, οὐδ' ὅρκοι, *cum tyranno Romanis nulla fides, nulla jurisjurandi religio.*

Th. 2. 2. 89. *art.* 7. *& ibi Cajet. Alex. Imol. in c. verum de jurejur. Soto lib.* VIII. *q.* 1. *art.* 7. *Covar.* II.

2. Atqui sicut in jure gentium constituto differre hostem à pirata verum est, & à nobis infra ostendetur; ita hic ea differentia locum

2. ψευδορκεῖν] Hoc ψευδορκεῖν vetatur Exodi XX. ἐπιορκεῖν Levitici XIX. ut Hebræi volunt præcepto jubente CCXL.

1. *In eo qui per metum injustam caussam promissioni juratæ dedit*] Etiam vi extortum jusjurandum ob Dei reverentiam servandum docet Augustinus epistolis CCXXIV, & CCXXV.

A Prophetis increpatos] Vide & Jerem. XXIX, 7.

1. *Is qui juratur Deus*] Gregoras, εἰς Θεὸν ἡ ἐπιορκία τὸ τῆς ἀφροντιστίας ἀνατίθησιν ἔγκλημα, *perjurium Deo culpam impingit negligentiæ.*

locum habere non potest, * ubi, etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est: qua de causa juramentum voti nomine nuncupatur. Neque id quod sumit Cicero verum est, nullam esse cum prædone juris societatem. Nam depositum ex ipso gentium jure * reddendum latroni, si dominus non apparet, rectè à Tryphonino responsum est.

L. Bona fides. D. depositi.

3. Quare probare non possum quod à quibusdam est traditum, eum qui prædoni quicquam promiserit momentanea solutione posse defungi, ita ut liceat ei quod solvit recuperare. Verba enim in juramento quoad Deum simplicissime atque adeo cum effectu sunt intelligenda. Atque ideo qui redivit ad hostem clam, iterumque abiit, non satisfecit juramento de reditu, ut rectè à Senatu Romano judicatum est.

XVI. 1. Illud vero Accianum: T. *Fregisti fidem.*

A. *Quam neque dedi, neque do infideli cuipiam:*

ita demum probari potest, si jurata promissio aperte respectum habuerit alterius promissionis, * quæ ei quasi conditio fuerit implicita, non si diversi generis sint promissa, & citra respectum mutuum. tunc enim omnino servandum cuique erit quod ipse juravit. Atque hoc nomine Regulum laudans sic compellat Silius:

L. Sicut. in fine. de jurejurando.

Qui longum semper fama gliscente per ævum
Infidis servasse fidem memorabere Pœnis.

2. Inæqualitatem in contractibus naturaliter locum facere aut rescindendi aut reformandi contractus, supra diximus. Et quanquam jus gentium aliquid in hac re mutavit, jure tamen civili, quod inter ejusdem populi partes valet, rediri sæpe ad illud quod natura licebat, itidem supra monuimus. Sed hic quoque, si juramentum intercessit, etiamsi personæ nihil aut minus debeatur, Deo fides erit præstanda. Itaque Psalmorum scriptor ubi viri boni virtutes enumerat, addit & hanc: *Iuratus in damnum suum non tamen mutat.*

Anth. sacramenta. C. si. adv. vend.

Psal. xv.

XVII. Verum illud notandum est, quoties non personæ jus nascitur ex tali aliquo defectu qualem diximus, sed Deo obstringitur fides, hæredem ejus qui juravit non teneri. Quia ad hæredem sicut bona transeunt, id est quæ in hominum sunt commercio, ita bonorum onera: non item alia quæ quis ex officio puta pietatis, gratiæ, fidei debuit. Hæc enim ad illud quod strictè jus dicitur

2. *Ubi etsi personæ jus deficiat, cum Deo negotium est*] Plutarchus Lysandro: ὁ ὅρκῳ παρακρουόμενος, τὸν μὲν ἐχθρὸν ὁμολογεῖ δεδιέναι, τοῦ δὲ Θεοῦ καταφρονεῖν, *qui juramento hostem circumvenit, is ostendit à se hostem metui, Deum contemni.*

Reddendum latroni] & ei qui regnum sine jure invasit, quomodo Oroferni depositum redditum à Prienensibus: Polybius & Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis.

1. *Quæ ei quasi conditio fuerit implicita*] c. Pervenit, quod est III de jurejurando. Adde L. Lege fundo. in fine D. de lege commissoria.

Atque

citur inter homines non pertinent: ut alibi quoque ostendere meminimus.

XVIII. Sed etiam ubi jus personæ non nascitur, si tamen juramentum utilitatem spectet alicujus, * atque is eam nolit, non tenebitur qui juravit. * sicut nec tenebitur si cesset qualitas sub qua alicui juravit: ut si magistratus desinat esse magistratus. Apud Cæsarem libro II de bello civili, Curio Domitii qui fuerant milites sic alloquitur *Sacramento quidem vos tenere qui potuit, quum projectis fascibus & deposito imperio privatus & captus ipse in alienam venisset potestatem*? Et mox sacramentum ait capitis diminutione sublatum.

XIX. Illud quæritur, an quod contra juramentum fit illicitum sit tantum, an & irritum? qua de re distinguendum arbitror, ut si sola fides sit obstricta, valeat actus contra juramentum factus, puta testamentum, venditio: non valeat autem si ita conceptum sit jusjurandum ut simul contineat abdicationem plenam potestatis ad actum. Et hæc quidem naturaliter jusjurandum sequuntur: ex quibus faciendum est judicium de Regum juramentis, & his quæ exteri exteris jurant, quando actus ex loco subjectionem non accepit. *c. dilecto. de præbendis. Covar. in d. c. quamvis. p. 2. §. 1, n. 10.*

XX. * Nunc quid superiorum, id est Regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint videamus. Superiorum actus hoc quidem efficere non potest, ut jusjurandum quatenus vere fuit obligatorium non sit præstandum: id enim juris est naturalis & divini. Sed quia actus nostri non plene sunt in nostra potestate, sed ita ut à superioribus dependeant, ideo duplex esse potest actus superiorum circa id quod juratur, alter directus in personam jurantis, alter in personam cui juratur. *Th. 2. 2. q. 89. art. 9.*

2. In personam jurantis dirigi potest, aut antequam juretur irritum reddendo juramentum, quatenus jus inferioris sub potestate superioris continetur, aut postquam juratum est vetando ne impleatur. Nam inferior, qua inferior, obstringere se non potuit nisi quatenus superiori id placiturum esset: ampliorem enim non habebat potestatem: Hoc modo lege Hebræa mariti uxorum, patres liberorum qui sui juris nondum erant, juramenta irrita faciebant. Proponit hanc quæstionem Seneca †: *Si lex lata erit, ne id quisquam faciat quod ego me amico meo facturum promiseram?* & solvit: *Eadem lex me defendit quæ vetat.* Sed & actus ex utroque mixtus esse po- *c. Venientes de jurejurando. c. 1. de prohibit. feud. alien. per Fed.* *† Lib. IV de benef. 35.*

Atque is eam nolit] Plautus Rudente: *Jurisjurandi rogo gratiam facias.*

Sicut nec tenebitur si cesset qualitas] Similia vide in L. Si duas. §. Gentium. D. de Excusat. tut. & apud Gailium II, obs. CXLIV. n. 8. & de Arrestis X, 9. & apud Azorium Institutionibus moralibus V, 22. q. 6. parte 1.

1. *Nunc quid superiorum, id est regum, patrum, dominorum, & maritorum in his quæ maritalis sunt juris, imperia possint, videamus*] Augustinus epistola CCXL, & CCXLI.

potest, ut si superior constituat quod inferior juraverit hoc aut illo casu, puta ex metu, aut imbecillitate judicii, ita demum valere si ab ipso approbetur. Atqui ex hoc fundamento defendi possunt absolutiones juramentorum, quæ * olim à principibus, nunc ipsorum principum voluntate, quo magis cautum sit pietati, ab Ecclesiæ præsidibus exercentur.

L. ult. ad mun. Molin. disp. 149. c. si vero. de jurejur.

3. In personam ejus cui juratur actus dirigi potest tollendo ab eo jus quod ei partum est; aut etiam, si jus desit, vetando ne quid ex tali juramento accipiat; idque duobus modis, sive in pœnam, sive ob publicam utilitatem ex vi supereminentis dominii. Atque hinc intelligi potest, si jurans non ejusdem sit ditionis cum eo cui juratur, quid aut hujus aut illius rectores possint circa jusjurandum. Ipse autem qui juratus aliquid promisit nocenti qua talis est, puta piratæ, non potest jus promisso quæsitum pœnæ nomine ob id ipsum ei auferre: quia tunc verba nullum haberent effectum, quod omnino vitandum est. Similique de causa compensari non poterit quod promissum est cum jure quod ante erat controversum, si post motam controversiam inita pactio fuerit.

4. Potest & lex humana impedimentum quod certi generis actibus posuerat tollere, si juramentum aut qualecunque, aut certa forma accesserit: quod Romanæ leges fecerunt, in iis impedimentis quæ non directe publicam sed privatam jurantis utilitatem spectant. Quod si fiat, valebit actus juratus eo modo quo naturaliter citra legem humanam fuerat valiturus, aut fidem tantum obstringendo, aut jus etiam dando alteri, pro diversa actuum natura quæ alibi à nobis explicata est.

XXI. 1. Notandum hic est obiter, quod in Christi præceptis & apud Jacobum de non jurando dicitur, proprie non ad assertorium juramentum, * cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot, sed ad promissorium futuri incerti pertinere. Ostendit hoc evidenter oppositio illa in verbis Christi: *Audistis dictum antiquis, Non pejerabis, sed reddes Domino juramentum. Ego vero dico vobis. Ne jurate omnino.* Et ratio quam Jacobus adjicit: μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσητε, id est, *ne fallaces inveniamini.* nam eum sensum vox ὑπόκρισις apud Hellenistas habet, ut apparet Job. XXXIV, 20. Matth. XXIV. 51: & alibi.

2. Idem evincit illud in Christi verbis ἔστω δὲ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναί, οὒ οὔ. quod sic Jacobus explicat, ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναί, καὶ τὸ οὒ οὔ: ubi manifeste est figura quam πλοκὴν Rhetores vocant, ut in illo,

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

Et

2. *Olim à principibus*] Suetonius Tiberio 35. Sic & in Hispania diu usurpatum notat Ferdinandus Vasquius de success. creat. l. II, §. 18.

1. *Cujus apud Paulum Apostolum exempla exstant aliquot*] Rom. I, 9. IX, I. II Cor. I. 23. XI, 31. Phil. I, 8. I. Thess. II, 9. I Tim. II, 7.

3. Nas

Et in altero simili: *Ad illum diem Memmius erat Memmius.* Nam prius ναὶ & οὔ promissum significat, posterius ejus implementum. Est enim ναὶ promittentis: unde per ἀμὴν explicatur Apoc. 1, 7. eundemque sensum habet quod hic in Syriaco est, אין respondens Rabbinico הין & Arabicum نعم quomodo apud Jurisconsultos Romanos μάλιστα. & quidni? notæ sunt respondentis ad stipulationem. Pro implemento promissionis sumitur apud Paulum II Corinth. 1, 20. cum ait omnia Dei promissa in Christo esse ναὶ καὶ ἀμήν. Hinc vetus Hebræorum dictum, *justi hominis ναὶ est ναὶ, & non est non.*

3. Contra, quorum facta à dictis discrepant, apud eos esse dicitur ναὶ καὶ οὔ, II Corinth. 1, 18, 10; id est, ναὶ eorum esse οὔ, & οὔ esse ναί. Sic Paulus Apostolus ipse exponit, nam cum negasset se ἐλαφρίᾳ χρήσασθαι, *levitate usum*, addit sermonem suum non fuisse ναὶ καὶ οὔ. Festus varias referens sententias de significatione vocis *naucum*, sic scribit: *Quidam* (ajunt) *ex Græco* * ναὶ καὶ οὐχὶ *levem hominem significari.* Quod si ναὶ καὶ οὔ levitatem significat, sequitur, ναὶ ναὶ, οὔ οὔ, constantiam significet.

4. Idem ergo dicit Christus quod * Philo: κάλλιστον καὶ βιωφελέστατον καὶ ἁρμοστὸν λογικῇ φύσει τὸ ἀνώμοτον, οὕτως ἀληθεύειν ἐφ' ἑκάστου δεδιδαγμένῃ, ὡς τοὺς λόγους ὅρκους εἶναι νομίζεσθαι. *Optimum atque utilissimum & rationali naturæ convenientissimum est juramento abstinere, atque ita se veracitati assuefacere, ut verba pro juramento accipiantur.* * Et alibi: ὁ τοῦ σπουδαίου λόγος ὅρκος ἔστω βέβαιος, ἀκλινὴς, ἀψευδέστατος. *Viri boni oratio pro juramento sit firmo, immutabili, fallere nescio.* & quod de Essenis Josephus: πᾶν τὸ ῥηθὲν ὑπ' αὐτῶν ἰσχυρότερον ὅρκου. τὸ δὲ ὀμνύειν αὐτοῖς περιΐσταται: *quicquid dixerint validius est jurejurando: ac supervacua res ipsis habetur jurare.*

5. Ab Essenis, aut Hebræorum illis quos secuti sunt Esseni, videtur hoc sumsisse * Pythagoras, cujus hæc sententia: μὴ ὀμνύναι θεοὺς, ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν: *non jurandum per Deos: quemque enim id curare debere * ut nec jurato sibi credatur.* Scythæ

3. Ναὶ καὶ οὐχὶ] Recte in hoc Festi loco scripseris οὐκὶ, ut sæpe apud Homerum: id enim ad vocem nauci propius accedit.

4. *Philo*] de decalogo.

Et alibi] de specialibus legibus.

5. *Pythagoras*] nam & Hermippus Pythagoricus Pythagoræ philosophiam ab Hebræis ductam dicebat, teste Origene contra Celsum. Idem & Josephus Hebræis prodidit, & Jamblichus Pythagoricus.

Ut nec jurato sibi credatur [Philo: ἤδη γὰρ ὅγε ὀμνὺς εἰς ἀπιστίαν ὑπονοεῖται. *Jam enim is à quo jusjurandum exigitur, perfidiæ est suspectus.*] Sophoclis Oedipode Coloneæ dixerat Oedipus:

οὔτοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πιστώσομαι.

Nolo te adigere jurejurando ut malum

Scythæ de se ad Alexandrum Curtio referente: *Iurando gratiam Scythas sancire ne credideris: colendo fidem jurant.* Cicero pro Roscio Comœdo: *Quæ pœna à Diis immortalibus perjuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum cujus jusjurandum comprehenditur, sed ex perfidia & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dii immortales hominibus irasci & succensere consuerunt.* Solonis dictum celebratur: καλοκἀγαθίαν ὅρκου πιστοτέραν ἔχε: *Ea esto probitate, ut ei magis quam juramento credatur.* Clemens quoque Alexandrinus dixit viri boni esse, τὸ πιστὸν τῆς ὁμολογίας ἐν ἀμεταπτώτῳ καὶ ἑδραίῳ δεικνύειν βίῳ τε καὶ λόγῳ: *Fidem promissi ostendere in verborum ac vitæ subtilitate & constantia.* Alexis Comicus:

Ὅρκοι βέβαιοί εἰσιν ἂν νεύσω μόνον.

Nutus mei pro jurejurando valent.

Narrat Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo, Athenis cum quidam apud eos qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & jurandi caussa ad aras accederet, una voce omnes judices ne is juraret reclamasse, eo quod nollent religione videri potius quam veritate fidem esse constrictam.

6. A Christi dicto non discrepat Hieroclis illud ad aureum carmen: ὁ σέβειν ὅρκον ἐν ἀρχῇ παραγγείλας, τὴν ἀποχὴν τοῦ ὀμνύναι προστάττει περὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ ἀόριστον τὴν ἐκβάσεως ἐχόντων τὸ πέρας. ταῦτα γὰρ τὰ μικρὰ καὶ μεταπίπτοντα, οὐδὲ ἔστιν ἄξιον ἐπ' αὐτοῖς ὀμνύναι οὔτ' ἀσφαλές. *Qui in principio dixerat, Iusjurandum reverere, eo ipso præceperat abstinere à jurando de his* * *quæ possint fieri & non fieri, & incertum habent casus exitum. Talia enim & parvi ducenda sunt, & mutabilia sunt, unde nec dignum de iis jurare, nec tutum.* Et Libanius in Christiani Imperatoris laudibus ponit: ἐπιορκίας τοσοῦτον ἀποστατεῖν, ὥστε καὶ πρὸς τὰς εὐορκίας ἔχειν εὐλαβῶς: *à perjurio tantum abest, ut etiam vera jurare vereatur.* Eustathius ad illud Odysseæ: ἀλλ' ἤτοι ὅρκον

μὲν

respondet Theseus:

ἔχοις πλέον γ' ἂν οὐδὲν ἢ λόγου φέρεις.

Nec plus haberes unde quam vocis sonum.

M. Antonius in viri boni descriptione: μήτε ὅρκου δεόμενος, *nec opus habens jurejurando.* Chrysost. de statuis XV. εἰ μὲν πιστεύεις ὅτι ἀληθής ἐστιν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τὴν τοῦ ὅρκου τὴν ἀνάγκην. εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται, μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιορκεῖν. *Si credis veracem esse eum quicum tibi negotium est, noli ei jurejurandi imponere necessitatem. quod si scis fore ut mentiatur, ne coge eum & pejerare.*

6. *Quæ possint fieri & non fieri*] Bene hoc animadvertit Chrysostomus de statuis XII: ὅτι κἂν μὴ συναρπαγεὶς, μηδὲ ἄκων, μηδὲ ἀγνοῶν τοῦτο πάθῃς ὑπ' αὐτῆς τῆς πραγμάτων φύσεως, καὶ ἑκὼν καὶ εἰδὼς ἀναγκασθήσῃ ἐπιορκῆσαι πάντως. *Etiamsi non evenit id tibi quod impetu abreptus, aut coactus, aut nec cogitans juraveris, ipsa negotii natura id interdum secum feret ut & volens & sciens falsum jurasse deprehendaris.* Et mox: σφαλερὸν μὲν οὖν καὶ περὶ ἑαυτοῦ τινα ὀμνύναι. πολλὰ γὰρ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιστάσεως βιαζόμεθα. *Periculosum igitur etiam de suo actu jurare. multa enim nobis eripit ipsa rerum natura subjecta casibus.*

Fides

μεθ' ἱκετείας: ſic ait: οὐ χρεία ὅρκου ἐν τοῖς ἀδήλοις πρὸς βεβαίωσιν, ἀλλ' εὐχῆς πρὸς ἀποτέλεσμα; *In rebus incertis non ad aſſeverationem juramentum adhibendum, ſed preces pro bono exitu.*

XXII. Ideo multis in locis vice jurisjurandi repertum eſt, ut * fides datis dexteris, quæ erat πίστις βεβαιοτάτη παρὰ τοῖς Πέρσαις, *firmiſſimum apud Perſas fidei vinculum*, aut alio quo ſigno obſtringatur, ea vi, ut ni impleatur promiſſio promiſſor non minus deteſtabilis habeatur quam ſi pejeraſſet. Præcipue de regibus viriſque principibus dictum eſt uſitatiſſimum, fidem eorum pro jurejurando valere. Tales enim eſſe debent, ut cum Auguſto dicere poſſint, * Bonæ fidei ſum: & cum Eumene, vitam ſe potius poſituros quam fidem: quo & illud pertinet Guntheri Ligurini:

unde jus & reverentia verbo
Regis ineſſe ſolet, quovis juramine major.

Laudat oratione pro Dejotaro Cicero C. Cæſaris dexteram, non in bellis & præliis quam in promiſſis & fide firmiorem. Et heroicis temporibus ſceptrum erectum pro regum jurejurando valuiſſe notatum Ariſtoteli.

Can. in c. querelam de jurejur. Diod. libro XVI. *Pan. in c. ad aures. De his quæ vi vel metus cauſa. Jaſ. in l.* III. ¶. *jurari. D. de jurejurand. Mynſ. obſ.* 17. *Cent.* I. III *Pol.* XIV.

Fides datis dextris] meminere Euſtathius ad Odyſſeæ Ω: Ariſtophanis Scholiaſtes ad Nubes: Diodorus Siculus libro VIII. Crantzius Saxonicorum XI, 27. In c. Ad aures de his quæ vi metusve cauſa æquantur juramentum & fides interpoſita.

Bonæ fidei ſum] Euagora Salaminis rege Iſocrates: ὁμοίως τὰς ἐν τοῖς λόγοις ὁμολογίας ὥσπερ τὰς ἐν τοῖς ὅρκοις διαφυλάττων. Symmach. X. 19. *nunquam major ſpes quam in bonorum principum ſponſione.* Nicetas de Alexio Iſaaci fratre lib. III. βασιλεῦσι παρὰ πᾶσιν ὅπερ εὐορκεῖν πεῖθαι ἀεὶ πλείστου χρεών. *regibus jurisjurandi fides ante omnia alia ponenda eſt.* Cicero pro Cornelio Balbo: *Athenis ajunt cum quidam apud eos qui ſancte graviterque juraſſet, & teſtimonium publice dixiſſet, (ut mos Græcorum eſt) jurandi cauſa ad aras accederet, una voce omnes judices, ne is juraret, reclamaſſe.*

CAPUT XIV.

De eorum qui ſummum imperium habent promiſſis & contractibus & juramentis.

I. *Refellitur ſententia ſtatuens reſtitutiones in integrum ex jure civili venientes ad regum actus qua tales ſunt pertinere: item regem ex juramento non teneri.*

II. *Ad quos regum actus leges pertineant, diſtinctionibus explicatur.*

III. *Jurejurando rex quando teneatur, aut non teneatur.*

IV. *Quatenus rex teneatur his quæ ſine cauſa promiſit.*

V. *Uſus ejus quod de legum vi circa regum contractus dictum eſt.*

VI. *Rex ſubditis obligari naturaliter tantum, aut & civiliter, quo ſenſu recte dicatur.*

VII. *Jus quæſitum ſubditis licite quomodo auferatur:*

VIII. *Rejecta hic diſtinctio quæſiti ex jure naturali aut civili.*

IX. *Contractus regum an leges ſint,*

sint, & quando.

X. *Quomodo ex regum contractibus teneantur omnium bonorum hæredes.*

XI. *Quomodo ex iisdem contractibus obligentur qui in regnum succedunt:*

XII. *Et quatenus.*

XIII. *Beneficia regum quæ revocabilia sint, quæ non, distinctione explicatur.*

XIV. *Contractibus invasorum imperii an teneatur cujus erat imperium.*

I. 1. Promissa contractus, & juramenta Regum, & qui alii iis pares jus in republica summum obtinent, peculiares habent quæstiones, tum de eo quod ipsis in actus suos licet, tum de eo quod in subditos, tum de eo quod in successores. Quod primum caput attinet, quæritur an ipse rex, ut subditos suos, ita se quoque restituere in integrum, aut contractum irritum facere, aut à jurejurando se exolvere possit. Bodinus censet iisdem ex causis regem sive aliena fraude ac dolo, sive errore circumventum, sive metu, restitui posse ex quibus subditus restitueretur, tum in iis quæ ad jura majestatis imminutæ, tum in iis quæ ad privata commoda pertinent. Addit, ne jurejurando quidem teneri regem si ejusmodi sint pacta conventa à quibus discedere lex patiatur, etiamsi pacta honestati sint consentanea: non enim ideo teneri quia juraverit, sed quia justis conventionibus quisque teneatur, quatenus alterius intersit.

Lib. 1. cap. VII.

2 Nos, ut alibi distinximus, ita hic quoque distinguendum censemus inter actus Regis qui regii sunt & actus ejusdem privatos. Nam in regiis actibus, quæ res facit eo loco habenda sunt quasi communitas faceret: in tales autem actus sicut leges ab ipsa communitate factæ vim nullam haberent, quia communitas seipsa superior non est, ita nec leges regiæ. Quare adversus hos contractus restitutio locum non habebit: venit enim illa ex jure civili. Non admittenda igitur exceptio regum adversus contractus quos minores fecissent.

II. 1. Plane si populus regem fecerit non pleno jure sed additis legibus, poterunt per eas leges contrarii actùs irriti fieri, aut omnino, aut ex parte, quia eatenus populus jus sibi servavit. De iis autem actibus regum qui pleno jure regnant, sed regnum non ut proprium possident, quibus regnum aut regni pars aut res fiscales alienantur, egimus supra, & ostendimus hos actus ipso naturæ jure nullos esse, ut factos de re aliena.

2. At privati actus regis considerandi sunt non ut actus communitatis sed ut actus partis, ac proinde facti eo animo ut communem legum regulam sequantur. Unde etiam leges quæ actus quosdam aut simpliciter, aut si is qui læsus est velit, irritos faciunt, locum & hic habebunt, quasi sub ea conditione contractum foret. Sic videmus reges quosdam adversus fœnebre malum sibi consuluisse juris remediis. Poterit tamen rex ut aliorum ita suos actus his legibus solvere; quod an facere voluerit ex circumstantiis erit æstimandum. Si fecerit, judicanda res erit ex mero jure naturali. Hoc addendum, si quæ lex

lex actum irritum faciat non in favorem agentis sed in pœnam, hanc in regum actibus locum non habituram, ut nec alias leges pœnales, & quicquid vim habet cogendi. Nam punitio & coactio non possunt procedere nisi à voluntatibus diversis: itaque cogens & coactum requirunt distinctas personas, neque sufficiunt distincti respectus.

III. Juramentum autem Rex irritum reddere antecedenter potest ut privatus, si se ipse potestate tale quid jurandi plane privaverit priore juramento: consequenter non potest, quia hic quoque personarum distinctio requiritur. Nam quæ consequenter irrita redduntur, jam antea exceptionem in se habebant, nisi superior noluerit. at ita jurare ut tenearis nisi ipse nolis, perabsurdum est, & naturæ jurisjurandi contrarium. Etsi vero ex jurejurando jus quæri alteri non possit, ob aliquod vitium in persona, tamen eum qui juraverit Deo obstringi supra ostendimus: quod ad reges non minus quam ad alios pertinet, contra quam sentit dicto loco Bodinus.

IV. Promissa quoque plena, & absoluta, atque acceptata, naturaliter jus transferre demonstratum supra est, quod itidem ad reges non minus quam ad alios pertinet, ita ut improbanda sit hoc quidem sensu eorum sententia, qui negant regem teneri unquam his quæ sine causa promisit; quod tamen quo sensu locum habere possit mox videbimus.

Arg. L. Lucius. D. de evictione. Curt. Jun. cons. 138. n. 4.

V. Cæterum quod diximus supra, leges civiles regni locum non habere in Regum pactis & contractibus, id recte vidit & Vasquius. Sed quod infert emtionem & venditionem sine certo pretio, locationem & conductionem non expressa mercede, emphyteusin sine scriptura, si à regibus fiant, valitura, non concedendum est: quia hi actus non à rege qua rege, sed ab eo quasi alio quovis fieri solent. In quo actuum genere tantum abest ut communes regni leges vim nullam habeant, ut etiam leges oppidi ubi Rex habitat valere credamus: quia speciali ratione rex ibi se habet, ut illius cœtus membrum. Quæ tamen ut diximus ita procedunt, nisi circumstantiæ ostendant placuisse Regi suum actum ab illis legibus immunem facere. Aliud vero exemplum quod idem adfert Vasquius de promissione quolibet modo facta, bene convenit, & ex his quæ supra diximus explicari potest.

Lib. II. Contr. Ill. c. 51, n. 34.

Suar. lib. III. c. 35. n. 14.

VI. 1. Contractibus quos rex cum subditis iniit obligari eum naturaliter tantum, non civiliter, † Jurisconsulti ferme omnes sentiunt, quod loquendi genus perobscurum est. Nam naturalis obligatio interdum à juris auctoribus dicitur per abusionem de eo

† *Bal. l. 1. D. de pactis. L. Princeps legibus, D. de legibus.* Reliqua vide pag. seq. *L. ult. C. de transf. L. si aquam, C. de servit. Dd. in c. 1. de Const. Bal. L. Si pecuniam. C. de condict. ob causam: & in l. ex imperfecto, C. de testamentis. L. Si pœna, D. de cond. ind. L. 1. C. ad l. Falc. L. Sed & si lege, ¶ consuluit. D. de pet. hæred. Jas. lib. V. de cond. causa dat. Castal. de Imperio, q. III. vers. 81. Vasq. lib. I, contr. Ill. c. 3. n. 1. Bal. 1, c. 8.*

eo quod fieri natura honestum est, quanquam non vere debitum, ut legata integra sine detractione Falcidiæ præstare, solvere debitum quo quis in pœnam creditoris erat liberatus, vicem beneficio rependere, quæ omnia cessare faciunt condictionem indebiti: interdum vero magis proprie id quod vere nos obligat sive inde jus alteri oriatur, ut in pactis, sive non oriatur, ut in plena & firma pollicitatione. Maimonides Hebræus lib. III ducis dubitantium capite 54; tria hæc apte distinguit, & quæ non debentur ait venire benignitatis nomine, id est חסד quam alii interpretes ad Prov. xx, 28 explicant פלגת חטובה * *abundantiam bonitatis*; quæ debentur ex jure stricte sumto משפט *judicium* Hebræis vocari, quæ ex honestate *justitiam* צדקה id est æquitatem, ἔλεον, κρίσιν, πίστιν dixit interpres Matthæi XXIII, 23. ubi πίστιν vocat quæ Hellenistis plerumque est δικαιοσύνη. Nam κρίσιν pro eo quod stricte debetur reperias etiam Macc. VII, 18, & 32.

2. Civiliter quoque obligari ex actu suo dici quis potest, aut eo sensu, ut obligatio procedat non ex mero jure naturali, sed ex jure civili, vel ex utroque, aut eo sensu ut in foro actio inde detur. Dicimus ergo ex promisso & contractu Regis, quem cum subditis iniit, nasci veram ac propriam obligationem, quæ jus det ipsis subditis: ea enim est promissorum & contractuum natura, ut supra ostendimus, etiam inter Deum & hominem. Quod si tales sint actus qui à rege, sed ut à quovis alio fiant, etiam civiles leges in eo valebunt: sin actus sit regis qua regis, ad eum civiles leges non pertinent. quod discrimen à Vasquio non satis observatum est. neque tamen eo minus ex utrovis actu nascetur actio, nempe ut declaretur jus creditoris, sed coactio sequi non poterit, ob statum eorum quibuscum negotium est: nam subditis cogere eum cui sunt subditi non licet, sed æqualibus in æquales id jus est à natura, superioribus in subditos etiam ex lege.

Vasq. lib. I. contr. Il. c. 5. in pr. & l. I, freq. contr. Castr. lib. I. conf. 129.

VII. Sec hoc quoque sciendum est, posse subditis jus etiam quæsitum auferri per regem duplici modo, aut in pœnam, aut ex vi supereminentis dominii. sed ut id fiat ex vi supereminentis dominii, primum requiritur utilitas publica; deinde, ut si fieri potest compensatio fiat ei qui suum amisit, ex communi. Hoc ergo sicut in rebus aliis locum habet, ita & in jure quod ex promisso aut contractu quæritur.

VIII. Ne-

Annotata ad Caput XIV.

1. A*Bundantiam bonitatis*] Huc pertinent ea quæ non ob aliam causam fiunt quam ut liberalitas & munificentia exerceantur, ut loquitur lex I D. de donationibus, χρηστότης ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. *Ex ubere fonte mansueti ingenii manat beneficentia*; Plutarchus Catone majore.

Venia-

VIII. Neque ullo modo hic admittenda est distinctio quam adferunt nonnulli, juris quæsiti ex vi juris naturalis, & ejus quod venit ex lege civili. nam in utrumvis par jus est regis, nec hoc magis quam illud sine causa tolli potest. Ubi enim dominium aut jus aliud alicui legitimo modo partum est, id ne sine causa ei auferatur juris est naturalis. Contra, si rex faciat, haud dubie tenetur reparare damnum datum: facit enim contra verum jus subditi. Hoc ergo differt jus subditorum & jus exterorum, quod jus exterorum (hoc est qui nulla ratione subditi sunt) supereminenti dominio nullo modo subest: nam de pœna infra videbimus: subditorum autem jus ei dominio subest quatenus publica utilitas desiderat.

Bal. in l. Cæsar. D. de publicanis. Bart. in l. sicut. D. quod cujusque universitatis. Jas. cons. 1. col. 4. vol. 1. & alii allegati à Vasq. d. c. 4. n. 5.

IX. Ex his quæ diximus & hoc apparet, quam falsum sit quod quidam tradunt, contractus Regum leges esse. Nam ex legibus nemini jus adversus Regem nascitur: ideo si eas revocet nemini facit injuriam. peccat tamen si sine justa causa id faciat. At ex promissis & contractibus jus nascitur. Contractibus ligantur contrahentes tantum, legibus subditi omnes. Possunt tamen quædam esse mixta ex contractibus & legibus, ut contractus cum vicino rege, aut cum publicano factus, qui simul pro lege publicatur, quatenus ei insunt quæ subditis observanda sunt.

X. * Veniamus ad successores: de quibus adhibenda distinctio est, sintne omnium simul bonorum hæredes, ut qui regnum quod in patrimonio est testamento vel ab intestato accipiunt; an successores regni duntaxat, puta ex electione nova, aut ex præscripto; sive imitatione quadam vulgaris hæreditatis, sive aliter: an vero mixto jure succedentes. Nam qui bonorum omnium ita ut regni hæredes sunt, quin promissis & contractibus teneantur dubitandum non est. Pro debitis enim etiam personalibus bona defuncti ut obligata sint, ipsi rerum dominio coævum est.

XI. 1. * At qui in jus regni duntaxat succedunt, aut partim in bona, in jus regni vero in solidum, quatenus obligentur tam dignum est quæri, quam confuse hactenus tractatum est. * Directe, hoc est ἀμέσως hos successores regni qua tales non obligari satis est manifestum. quia jus non accipiunt ab eo qui proxime decessit, sed à populo, sive ea successio propius accedat ad jus hæreditarium vulgarium, sive absit longius: de quo discrimine supra egimus.

2. Sed

Veniamus ad successores] Vide Scriptores quibus utitur Reinkingius lib. 1. classe III, cap. 10.

1. *At qui in jus regni duntaxat succedunt*] Vide Aymonium editum à Frehero p. 373.

Directe, hoc est ἀμέσως, hos successores regni qua tales non obligari satis manifestum est] Sic Solomo obligatus non fuit eo promisso quod Semei David fecerat.

2. Per

2. Sed ἐμμέσως, id est * per interpositam civitatem, obligantur etiam tales successores: quod sic intelligetur. Cœtus quilibet non minus quam personæ singulares jus habet se obligandi per se aut per majorem sui partem. Hoc jus transferre potest tum expresse tum per consequentiam necessariam, puta imperium transferendo. nam in moralibus qui dat finem, dat ea quæ ad finem perducunt.

XII. 1. Non tamen in infinitum hoc abit. neque enim obligandi infinita potestas ad imperium recte exercendum necessaria est, ut nec ad tutelam aut curationem, sed quatenus ejus potestatis natura exigit. * *Tutor domini loco habetur*, inquit Julianus *a*, *cum rem administrat, non cum pupillum spoliat.* quo sensu & illud intelligendum quod dixit Vlpianus *b*, magistri societatis pactum societati non prodesse tantum sed & obesse. Neque tamen, ut quidam existimant *c*, lex hæc ad naturam negotiorum gestorum exigenda est, ut tum demum ratus sit habendus actus si utiliter gestus sit. Nam ad tales angustias reipublicæ imperantem redigere, ipsi reipublicæ esset periculosum. Quare nec sensisse hoc credendus est populus cum imperium detulit. Sed quod à Romanis Imperatoribus in causa civitatis responsum est, valere transactionem quam magistratus fecissent in re dubia, non si indubitate in quod deberi possit remissum sit, idem ad nostram de populo toto quæstionem referri debet ac potest, sed servata proportione.

2. Sicut ergo leges non quævis subditos obligant, possunt enim, etiam extra eas quæ jubent quod illicitum est, * esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ; sic & contractus regentium ita obli-

a *L. qui fundum §. si tutor. D. pro emto. L. ab agnato. D. de curatoribus. L. 22. pactum. C. de pactis. L. Contra. §. si curator. D. de pactis.*

b L. *item, D. de pactis. L. Præses. C. de transactionibus.*

c *Alph. de Castro. l. 1. de leg. pœnalibus c, 5. Vict. in Relec. de potest. Papæ. & conc. nu. 18. Th. 1, 2, q. 95, art. 3. Pan. in c. cum ecclesiarum. nu. 14. Felin. n. 60. Turrecrem. in c. sententia 11, q. 3. concl. 6, & 7, n. 8. & 9. Alii in c. licet, de voto. Aguirre Apol. p. 1. n. 70. Hist. III.*

2. *Per interpositam civitatem obligantur*] Similia vide c. 1 de solutionibus. Propius ad rem facit c. Abbate de sententiis & re judicata, ubi notanda verba: *Cum tam supradicti avi donatio quam locorum acquisitio præmissorum fuerint nomine regni factæ.* vide & Treutl. parte 1, disp. VI, thesi 7. Syr. de pace religionis concl. 19.

1. *Tutor domini loco habetur, inquit Julianus, cum rem administrat, non cum pupillum spoliat*] Huc pertinent ea quæ habet Camdenus parte IV Elisabethæ, anno CIƆ IƆ XCV; & quæ Cromerus habet de Georgii Bohemiæ regis ære alieno imprudenter suscepto à Wladislao, lib. XXVII;

2. *Esse quædam evidenter stultæ atque absurdæ*] Ut lex Cabadis Persarum regis apud Procopium & Agathiam. Hoc legis argumentum ad alienationes aptat Petrus, Legatus Justini II ad Chosroen, agens de iis quæ Justinianus Saracenis promisisse videbatur: οὐ γὰρ ἑνὸς ἀνδρὸς ἔθος, φημὶ δὲ τὸ πλέον καὶ νόμος μὴ λυσιτελοῦντι, καὶ εἰ πέφυκε βασιλεὺς ὁ τὸ ἔθος ἐγχειρήσας ἔχειν νομοθετήσας, πολιτεία καταδικασθήσεταί ποτε. *Non enim ex unius hominis consuetudine, aut etiam lege non utili, etiam si Imperator sit qui morem talem firmaverit, aut lege sanxerit, respublica unquam condemnabitur.* Quod

obligant subditos si probabilem habeant rationem, * quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet. Quæ distinctio multo est melior quam illa quæ à multis afferri solet de exitu modicæ aut immodicæ læsionis. Non enim exitus in hac re, sed probabilis ratio rei gerendæ spectanda est. quæ si adsit, & populus ipse obligabitur, si quo casu sui juris esse inceperit, & successores ut populi capita. Nam & si quid populus liber contraxisset, obligaretur is qui postea regnum plenissimo jure acciperet.

3. * Laudatur Cæsar Titus hoc nomine, quod beneficia à superioribus concessa à se peti passus non est, cum Tiberius, & eum secuti non aliter rata habuissent superiorum beneficia nisi eadem iisdem & ipsi dedissent. Titi exemplum secutus imperator optimus Nerva in Edicto quod * apud Plinium exstat sic ait: *Nolo existimet quisquam quæ alio Principe vel privatim vel publice est consecutus, id eo saltem à me rescindi, ut potius mihi debeat si illa rata & certa fecero, nec gratulatio ullius instauratis eget precibus.* At vero de Vitellio cum narrasset Tacitus eum nulla posterum cura lacerasse imperium, vulgo ad magnitudinem beneficiorum accurrente, quibusdam & pecunia emercantibus, addit: *Apud sapientes cassa habebantur, * quæ neque dari neque accipi salva republica poterant.*

4. Illud

Quod in dubio ob regentium auctoritatem præsumi debet] Sidonius lib. v. epistola XVII: *Quicquid spoponderit princeps, semper redhibet principatus.* Vide Ambrosium in laudibus Theodosii, Symmachum lib. IV, epist. 7. & 19. lib. v, 37. Conc. Toletanum v, c. 6. C. cæterum de donationibus. debita Justiniani, qui æs magnum reliquerat, à Justino imperii successore persoluta narrat Corippus lib. II.

3. *Laudatus Cæsar Titus hoc nomine*] Historia apud Suetonium c 8. apud Xiphilinum ex Dione, & apud Victorem. Simile c Justitiæ causa XXV, quæst. 1. Gail. obs. II. 2, 15. Vide & Radevici historiam, Guilielmus Ligurino lib. v.

Neve secuturi factum subvertere reges
Aut revocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta Duci, monumentaque certa reliquit.

Et libro VIII.

Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Ut quicunque bona priscorum munera regum
Hactenus ista fide possederat, idque probare
Legitimis poterat vel demonstrare Tabellis,
Principis assensu titulo gavisus eodem
Nunc quoque possideat.

Apud Plinium] x, epist. 66.

Quæ neque dari neque accipi salva republica poterant] Laudat & applicat Mariana ad immensam munificentiam Friderici Regis Neapolitani XXIV, 16. à Nerone donata etiam ab emtoribus repetiit Galba relictâ decimâ; Tacitus historiarum I, & Plutarchus. Pertinax etiam à libertis ea exegit quæ sub specie venditionis Commodo Principe lucrifecerant. Basilius Macedo Imperator repetiit quæ Michaël Imperator elargitus fuerat. Zonaras de eo: ἐψηφίσατο τοίνυν πάντας τοὺς ἐξ ἀσωτίας χρήματα λαβόντας ἀλόγως λαβεῖν, ἀναδιδόναι ταῦτα, ἃ τέως δὴ μετριώτερον ἡμίσει

Conv-

4. Illud hîc addendum est, si quo casu contractus incipiat vergere non ad damnum modo aliquod, sed ad perniciem publicam, ita ut ab initio contractus in extensione ad illum casum censendus fuisset injustus & illicitus, tunc non tam revocari eum contractum posse * quam declarari eum non ultra obligare, quasi factum sub conditione sine qua juste fieri non potuit.

5. Quæ de contractibus diximus eadem intelligenda sunt * de alienatione pecuniæ populi, aut rei alterius quam secundum leges rex alienare bono publico possit. Nam hic quoque similis adhibenda est distinctio, an probabilis donandi aut aliter alienandi fuerit ratio.

6. At si contractus ad regni ejusve partis aut patrimonii regalis, quatenus id Regi permissum non est, alienationem pertineant, non valebunt ut facti de re aliena. Tantundem erit in regnis restrictis; si quam materiam aut actuum genus populus à potestate regia exceperit. Nam ut tales actus valeant populi per se aut per eos qui populum legitime referunt consensus requiritur, ut ex iis quæ de alienatione supra diximus intelligi potest. Quibus distinctionibus adhibitis facile judicari poterit justæ an injustæ fuerint exceptiones regum, qui priorum regum nomina exsolvere recusarunt, quorum hæredes non fuerant: quarum exempla apud † Bodinum videre est.

Lib. 1. c. 8. §. Neque enim.
† *Curt. Jun. conf. 138. n. 4. conf. 157. n. 18. Cravetta de ant. tem. 2. p. 1. partis princ. n. 82. Bell. in spec. prin. rubr. 26. Ant. Gabr. lib. 1. tit. de jure quæs. non tollendo conc. 6. nu. 20. & concl. 7.*

XIII. Illud quoque * à multis traditum, beneficia Principum quæ liberaliter sunt concessa semper posse revocari, sine distinctione transmittendum non est. Sunt enim quædam beneficia quæ rex de suo facit, & quæ, nisi adsit precarii clausula, vim habent perfectæ donationis. * Hæc revocari non possunt, nisi quod subditos attinet in pœnam, aut ob utilitatem publicam cum compensatione si fieri potest. Sunt alia quæ vinculum duntaxat legis demunt sine

Communi consensu placuit, ut qui pecunias nulla probabili ex causa accepissent, partim totas, partim dimidium redderent. Vide eundem Isaacio Comneno de donationibus Ludovici XI, vide Serranum Carolo VIII. de ejusdem donationibus etiam quæ Ecclesiis factæ non servatis, Philippum Cominæum lib. IX. Marianam vero de donationibus quas Arragoniæ rex Ramirus fecerat rescissis, libro X, c. 16. de Isabellæ donationibus rescissis per ipsam XXVII, II. Cromerum de Casimiri regis Poloniæ testamento partim probato, partim improbato, XII.

4. *Quam declarari eum non ultra obligare*] c. Suggestum est de decimis. Exemplum in Actis Alfonsi & Sanctii apud Marianam lib. XII. c. ultimo: apud Camdenum dicto anno CIↃ IↃXCV, & anno CIↃ IↃXCVII. in controversia Hanseatica.

5. *De alienatione*] Habes huc pertinentia in Conciliis Galliæ Tomo III.

A multis traditum] Vide citatos per Reinkingum libro II, classe II, c. 8. num. 26, & sequentibus.

Hæc revocari non possunt] Vide Afflictum decis. CXXVIII. num. 10.

sine ullo contractu: Et hæc sunt revocabilia Quia sicut lex sublata universaliter reponi universaliter semper potest, ita & particulariter sublata particulariter reponi. Nullum enim hic jus quæsitum est adversus legis auctorem.

XIV. Contractibus vero eorum qui sine jure imperium invaserunt non tenebuntur populi aut veri reges. nam hi jus obligandi populum non habuerunt. De in rem verso tamen tenebuntur, id est quatenus locupletiores facti sunt.

CAPUT XV.

De fœderibus ac sponsionibus.

I. *Publicæ conventiones quæ.*

II. *Dividuntur in fœdera, sponsiones, pactiones alias.*

III. *Fœderum & sponsionum discrimen, & in quid sponsiones obligent.*

IV. *Rejecta divisio fœderum quam Menippus fecit.*

V. *Fœderum divisio in ea quæ idem statuunt cum jure naturæ: & unde id natum:*

VI. *Et ea quæ aliquid adjiciunt: quæ sunt æqualia;*

VII. *Aut inæqualia, quæ rursum dividuntur.*

VIII. *Fœdera cum his qui alieni sunt à vera religione licita esse jure naturæ:*

IX. *Nec universaliter prohiberi lege Hebræa;*

X. *Nec Christiana.*

XI. *Cautiones circa talia fœdera.*

XII. *Christianos omnes obligatos ad fœdus ineundum adversus hostes Christianismi.*

XIII. *Si plures fœderatorum bellum gerant, cui potius opem ferri oporteat distinctionibus explicatur.*

XIV. *An tacite renovatum censeatur fœdus.*

XV. *An partis alterius perfidia alteram liberet.*

XVI. *In quid teneantur sponsores si sponsio improbetur, ubi de Candina sponsione.*

XVII. *An sponsio non improbata obliget ex notitia & silentio, distinctionibus explicatur, ubi de sponsione Luctatiana.*

I. CONventiones Ulpianus divisit in publicas & privatas: & publicam exposuit non ut quidam putant definitione, sed exemplis additis, *quæ fit per pacem*, quod primum exemplum est: *quoties inter se duces belli quædam paciscuntur*; quod secundum. Publicas ergo conventiones eas intelligit, quæ nisi jure imperii majoris aut minoris fieri nequeunt, qua nota differunt non tantum à contractibus privatorum, sed & à contractibus regum circa negotia privata. Quanquam ex privatis quoque istis belli causa nasci solet, frequentius tamen ex publicis. Ideo postquam de conventionibus generaliter à nobis tractata sunt satis multa, quædam addenda sunt quæ ad excellentiorem hanc speciem pertineant. *L. Conventionum. D. de pactis.*

II. Publicas has conventiones, quas Græci συνθήκας vocant, dividere possumus in fœdera, sponsiones, pactiones alias.

III. 1. De fœderum & sponsionum discrimine adiri potest Livius libro IX, ubi recte nos docet fœdera esse quæ fiunt jussu summæ potestatis, & in quibus ipse populus iræ divinæ obstringitur si minus stetur dictis. Ea apud Romanos peragi per feciales solebant addito patre patrato. Sponsio autem est, ubi hi qui à potestate summa mandatum ejus rei non habent aliquid promittunt quod illam proprie tangit. Apud Sallustium legimus: *Senatus uti par erat decrevit, suo suique populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.* Hieronymus Syracusarum rex cum Annibale, ut narrat Livius, societatem fecerat: at postea Carthaginem misit ad fœdus ex
Lib. XXIV. societate faciendum. Quare * quod apud Senecam patrem est: *Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, & fœdere continetur:* ad antiquos eos pertinet, qui speciale ejus rei mandatum acceperant. At * in regnis, regum est fœdus facere. Euripides Supplicibus:

> τόνδε δ' ὀμνύναι χρεὼν
> Ἄδραστον. οὗτος κύριος τύραννος ὢν
> πάσης ὑπὲρ γῆς Δαναϊδῶν ὁρκωτομεῖν.
> *Adrastum hunc opus*
> *Iurare: namque is jus habet regni potens*
> *Vt civitatem fœdere obstringat suo.*

Legendum enim ibi, ut diximus, ὁρκωτομεῖν, non ὁρκωτομεῖ.

2. Sicut autem magistratus populum non obligant, ita nec minor pars populi: quod pro Romanis est adversus Gallos Senonas: nam major pars populi erat apud Dictatorem Camillum. bifariam autem, ut apud Gellium est, cum populo agi non potest.

3. Sed ubi qui jus populi non habent, de eo quod populi est spoponderunt, videamus in quid teneantur. Putet forte aliquis hoc casu sponsores fidem liberasse, si operam omnem dedissent ut id quod spoponderunt fieret, secundum ea quæ de promisso tertii facto * supra diximus: sed negotii hujus, cui contractus inest, natura obligationem multo strictiorem desiderat. Nam qui contrahendo aliquid de suo dat aut promittit is vicissim præstari reipsa sibi aliquid vult: unde & jure civili, quod facti alieni promissiones repudiat, promissio tamen ratam rem haberi ad id quod interest obstringit.

IV. Fœ-

Annotata ad Caput XV.

1. *Quod apud Senecam patrem est*] Contr. IV, 29.

In regnis regum est fœdus facere] Vide quæ infra lib. III, c. XX. §. II, & sequentibus. Servius ad illud II Æneidos:

> *Servataque serves*
> *Troja fidem;*

Quia quod rex promittit videtur respublica promittere. Et ubi Æneas singulari certamine pugnaturus prius cum Latino fœdus facit; *Turnum*, ait, *non in ncit jurantem, quia præsente rege non habet potestatem.*

3. *Supra diximus*] Hoc lib. c. XI, §. XXII.

Livio]

IV. Fœdera Menippus regis Antiochi ad Romanos Legatus, referente * Livio, magis ex usu suo quam ex præscripto artis ita divisit, ut diceret tria esse eorum fœderum, quæ inter se pacifcerentur reges civitatesque, genera: unum cum bello victis dicerentur leges, quo in genere quid victum habere, quo mulctari eum vellet, victoris esse arbitrium: alterum, cum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi: tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coëant: quos nec dicere leges, nec accipere. Lib. XXXIV.

V. 1. At nobis accuratius instituenda partitio est, ut primum dicamus fœdera alia idem constituere quod juris est naturalis, alia aliquid ei adjicere. Prioris generis fœdera non tantum fieri solent inter hostes qui à bello discedunt, sed olim & fiebant sæpe, & aliquo modo erant necessaria, inter eos qui ante nihil contraxissent. id inde ortum, quod regula illa juris naturalis, cognationem inter homines quandam esse à natura, ac proinde nefas esse alterum ab altero lædi, ut olim ante diluvium, ita rursus aliquo post diluvium tempore malis moribus esset obliterata, * ita ut latrocinari & prædas agere in externos nullo bello indicto, pro licito haberetur: quod Σκυθισμὸν vocat Epiphanius.

2. Hinc illa * apud Homerum, an prædones estis? amica interrogatio, * cujus & Thucydides meminit, & in Solonis lege veteri collegia ἐπὶ λείαν ἐρχόμενοι: quippe ut Justinus ait, ad Tarquinii tempora latrocinium maris gloria habebatur: & illud in Romano jure, ut si cum gente aliqua neque amicitiam, neque hospitium, neque fœdus amicitiæ causa factum habeatur, hi hostes quidem non sint: L. alt. D. de collegiis. Lib. XLIII.

Livio] Adde Diodorum Siculum Exc. leg. IV.

1. *Ita ut latrocinari & prædas agere in externos, nullo bello indicto, pro licito haberetur*] Cæsar de Germanis: *Latrocinia nullam habent infamiam quæ extra fines cujusque civitatis fiunt.* Accedit testis Tacitus de moribus Germaniæ, & Saxo libro XIV, & alibi. Idem de Tyrrhenis scriptum est Servio ad VIII & X Æneidos, & de aliis gentibus ad primum Æneidos. Diodoro Siculo de Lusitanis; quicum Plutarchus consentit Mario: τὸ λῃστεύειν ἄπω τότε τῶν Ἰβήρων οὐχὶ κάλλιστον ἡγουμένων. *ad id tempus Hispanis latrocinari inter pulcherrima habebatur.* Simile est quod Judæi damnum datum ei qui nec Judæus sit, nec Judæis fœderatus, sarciendum negant.

2. *Apud Homerum*] Odysseæ γ. ubi Scholiastes οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Latrocinari apud antiquos non tantum infamia carebat, sed insuper gloriosum ducebatur.*

Cujus & Thucydides meminit] Libro I. additque οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον: *nondum infamiam habebat id vitæ genus, quin potius laudi tribuebatur.*

ſint: quod autem ex Romano ad eos pervenerat, illorum fiat, & liber homo Romanus ab eis captus ſervus fiat. idemque ſit, ſi quis inde ad Romanos perveniat: & hoc quoque caſu poſtliminium detur. Sic Corcyrenſes olim ante belli Peloponneſiaci tempora hoſtes Athenienſium non erant, ſed nec pacem cum illis nec inducias habebant, ut ex oratione Corinthiorum apud Thucydidem apparet. De Boccho Salluſtius: *nobis neque bello neque pace cognitus.* Hinc in barbaros prædam exercere laudatum Ariſtoteli, & ipſa vox hoſtis veteri Latio nihil niſi externum ſignificabat.

3. Sub hoc genere comprehendo & fœdera quibus cavetur, ut utrinque jus hoſpitii, ut jus commercii ſit, quatenus iſta ſub jure naturali veniunt, qua de re egimus alibi. Utitur hoc diſcrimine Arco, in oratione ad Achæos apud Livium, ubi non de ſocietate ait quæri, ſed de commercio præbendi repetendique juris: nempe ne ſervis Macedonum apud ſe perfugium eſſet. Hoc genus totum conventionum Græci ſtricte *εἰρήνην* vocant, & opponunt *σπονδαῖς*, ut tum alibi videre eſt, tum in oratione Andocidii de pace cum Lacedæmoniis.

Liv. lib. xli.

VI. 1. Conventiones quæ juri naturæ aliquid adjiciunt aut æquales ſunt aut inæquales. * Æquales ſunt quæ utrimque eodem modo ſe habent *αἱ ἴσως καὶ κοινῶς ἐν ἀμφοτέροις ἔχουσι*, ut Iſocrates in Panegyrico loquitur: quo illud Virgilii pertinet:

Nec mihi regna peto, paribus ſed legibus ambas
Invictas gentes æterna in fœdera mittam.

Græci iſtas vocant modo *συνθήκας* ſimpliciter, modo *συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ*, ut apud Appianum & Xenophontem videre eſt: has magis proprie *σπονδὰς*, & quatenus minus dignos reſpiciunt *προστάγματα*, aut *συνθήκας ἐκ τῶν ἐπιταγμένων*, quas Demoſthenes in oratione de Rhodiorum libertate fugiendas ait his qui libertatem amant, quia ad ſervitutem accedant proxime.

2. Utriuſque modi fœdera aut pacis aut ſocietatis alicujus fiunt cauſa. Æqualia pacis, ut quæ de reſtituendis captivis, rebus captis, & ad ſecuritatem conveniri ſolent, qua de re agendum erit infra in belli effectibus & conſectaneis. Æqualia ſocietatis, aut ad commercia pertinent, aut ad belli communitatem, aut ad res alias. Æquales de commerciis pactiones variæ eſſe poſſunt, puta utrinque ne vectigal ullum ſolvatur, quod in vetere erat fœdere Romanorum & Carthaginenſium, excepto eo quod ſcribæ & præconi dabatur, aut ne majus ſolvatur quam in præſens, aut ad certam quantitatem.

3. Sic & in bellica ſocietate ut auxilia præſtentur paria equitum, peditum,

1. *Æquales ſunt*] Sic Plinius Parthos ait cum Scythis ex æquo degere. Pompejus apud Lucanum de eadem Parthorum gente:

—— Solus
Ex æquo me Parthus adit.

3. Συμμα-

peditum, navium, sive ad omne bellum quod Græci * Συμμαχίαν vocant, & explicat Thucydides τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους νομίζειν, *eosdem hostes & amicos habere*: quod & apud Livium sæpe reperias, sive ad tuendos fines duntaxat, quod ἐπιμαχίαν, sive ad certum bellum, aut in certos hostes, aut in omnes quidem, sed exceptis sociis, ut in fœdere inter Pœnos & Macedonas, quod apud Polybium est: quomodo & Rhodii Antigono & Demetrio per fœdus auxilia promiserunt in hostes quosvis excepto Ptolemæo. *Plut. Demetrio.* Potest, ut diximus, æquale fœdus & ad res alias pertinere, * ut ne in confinio alterius alter arces habeat, ne subditos alterius alter defendat, ne iter alterius hosti præbeat.

VII. 1. Ex æqualibus qualia sint inæqualia facile est intelligi. Promittuntur autem inæqualia aut ex parte digniori, aut ex minus digna. Ex parte digniori, ut si quis auxilia promittat nec restipuletur, aut majora promittat: Ex parte indigniori inæqualia, aut ut Isocrates dicto Panegyrico loquitur, τὰ τοῖς ἑτέροις ἐλαττοῦντα παρὰ τὸ δίκαιον, sunt ea quæ diximus προστάγματα, aut ἐπιτάγματα vocari. Et hæc ipsa aut cum imn inutione sunt imperii, aut sine ejus imminutione.

2. Cum imminutione imperii, ut in secundo fœdere Carthaginensium cum Romanis, ne cui Carthaginenses bellum facerent injussu populi Romani. Ab eo tempore, ut Appianus loquitur, Καρχηδόνιοι Ῥωμαίοις ὑπήκοοι ἔνσπονδοι, *Carthaginenses Romanis ex fœdere morem gerebant.* Potest addi huic generi deditio conditionata, nisi quod illa non imminutionem, sed translationem totius imperii continet, qua de re diximus alibi. Talem autem conventionem fœderis nomine & alibi Livius appellat, ut libro IX: *Teates Apuli impetraverunt ut fœdus daretur, neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent.*

3. Sine imminutione imperii onera aut transitoria sunt aut manentia. Transitoria, de solvendo stipendio, de mœnibus diruendis, ut locis quibusdam decedatur; ut dentur obsides, elephanti, naves. Manentia, ut de imperio ac majestate comiter colenda, cujus fœderis quæ sit vis alibi diximus. Huic proximum est ut hostes & amici habeantur quos velit partium altera: ne cui exercitui, cui cum altero bellum sit, per fines transitus commeatusve detur. Tum illa minora, ne arces certis locis ædificare, ne exercitum ducere, ne naves habere ultra numerum definitum, ne urbem condere, ne navigare, ne militem certis locis conscribere liceat, ne socios oppugnare, ne commeatu hostes juvare, ne recipere eos qui aliunde veniunt, ut fœdera prius facta cum aliis dirimantur: quorum omnium exempla apud Polybium, Livium, & alios videre est.

4. So-

3. *Συμμαχίαν vocant*] veteres ὁμαιχμίαν. Zosimus lib. V.

Ut ne in confinio alterius alter arces habeat] Exemplum vide apud Procopium Persicorum 1.

4. Solent autem fœdera inæqualia contrahi, non tantum inter victores & victos, ut Menippus censebat, sed & inter potentiores & impotentiores, etiam qui bello inter se experti non sunt.

VIII. De fœderibus frequens est quæstio, licitene ineantur cum his qui à vera religione alieni sunt: quæ res in jure naturæ dubitationem non habet. nam id jus ita omnibus hominibus commune est, ut religionis discrimen non admittat. Sed de jure divino quæritur, ex quo hanc quæstionem tractant * non Theologi tantum, sed & Jurisconsultorum nonnulli, inter quos Oldradus & Decianus.

Th. 2. 2. q. 10. art. 10. Oldr. cons. 71. Decis. 111. cons. 20.

IX. 1. Videamus primum de jure divino veteri, acturi deinde de novo. Fœdus non nocendi causa cum alienis à religione contrahere ante Mosis legem licuit. Exemplum est in fœdere Jacobi cum Labane: ut jam de Abimeleco nihil dicam, quando non satis constat eum fuisse idololatram. Neque id lex per Mosem data mutavit. Exemplo sint Ægyptii haud dubie tunc idololatræ. Hos tamen aversari vetantur Hebræi. Excipiendi sunt populi septem divina sententia damnati, cujus sententiæ exsecutores erant delegati Israelitæ. nam his in idololatria perstantibus, & imperium detrectantibus, parcere vetantur, quibus itidem decreto divino additi sunt Amalecitæ.

Gen. XXXI. 44. Deuteron. XXIII, 7.

2. Fœdera quoque commerciorum, & quæ his similia ad utilitatem communem aut alterius partis pertinent, inire cum profanis licet per legem. nihil enim reperitur quod obstet. Et exempla habemus fœderum quæ David & Solomo cum Hiromo Tyriorum rege fecerunt: ac notandum in sacra historia dici fœdus hoc à Solomone factum juxta sapientiam quam Deus ei dederat.

Deut. VII, 1. Deut. XXV. 17. II Sam. V. 11. 1 Reg. V. 12.

3. Lex quidem Mosis specialiter imperat benefacere popularibus, ἀγαπᾷν τὸν πλησίον: præterea peculiaris victus & morum ratio Judæis præscripta familiarem cum hominibus cæteris consuetudinem vix patiebatur. At hinc non sequitur aut benefacere extraneis non licuisse, non etiam laudabile id non esse, quod male inde collegit posteriorum magistrorum prava interpretatio: unde illud Juvenalis de Judæis:

Levit. XIX. 8. Deut. XXII. 1.

Non monstrare vias eadem nisi sacra colenti.

quo loco exemplum monstrandæ viæ minime molesta neque sumtuosa beneficia indicat, quæ ignotis etiam tribuenda Cicero dicit, & Seneca. Eodem pertinet Taciti illud de iisdem: *Apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, adversus omnes alios hostile odium.* Sic in novi fœderis historia legimus, sæpe non solitos Judæos convivere συζῆναι, συνεσθίειν, κολλᾶσθαι, προσέρχεσθαι alienigenis. Et Apollonius Molo Judæis objiciebat, ὅτι μὴ παραδέχονται τοὺς ἄλλοις προκατειλημμένους δόξαις περὶ Θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἤθελον τοῖς καθ' ἑτέραν

Off. 1. De benef. VI, 9. Hist. V.

Non Theologi tantum] puta Antoninus, Cajetanus, Toletus, Molina, Valdesius, Malderus.

6. *Abra-*

ἑτέροις συνήθειαν βίῳ ζῆν διαφερομένοις: *non admitti ab eis qui de Deo sentirent alia, nec quicquam ipsis commune esse cum his qui institutis differrent*: Amici Antiochi apud Diodorum Judæos accusant: μόνους ἁπάντων ἐθνῶν ἀκοινωνήτους εἶναι τῆς πρὸς ἄλλο ἔθνος ἐπιμιξίας καὶ πολεμίους ὑπολαμβάνειν πάντας: *solos ex omnibus populis insociabiles esse extraneis, ita ut cæteros pro hostibus ducant.* Sequitur de iisdem: μηδενὶ ἄλλῳ ἔθνει τραπέζης κοινωνεῖν τὸ παράπαν, μηδ᾽ εὐνοεῖν; *cum nulla gente alia mensam habere communem, neque bene eos aliis velle.* Mox eis tribuitur μισανθρωπία *odium humani generis.* Et apud Philostratum Tyanensis de Judæis: οἱ βίον ἄμικτον εὑρόντες, οἷς μήτε κοινὴ πρὸς ἀνθρώπους τράπεζα: *vitæ genus adeo secretum ab humano commercio repererunt, ut ne mensam quidem cum aliis communem habeant.* Sicut & passim Judæis apud Josephum objicitur, τὸ ἄμικτον, τὸ ἀσύμφυλον, ἡ διαίτης ἀμιξία, *insociabilis vivendi ratio.*

4. At hunc non esse legis sensum Christus nos docuit exemplo suo, cum à Samaritide fœmina aquam accipere non recusavit, legis ubique observantissimus. Sed & olim David apud populos irreligiosos perfugium sibi quæsiverat, nusquam eo nomine reprehensus. Apud Josephum Solomoni templum dedicanti, & oranti ut Deus ibi etiam alienigenarum preces exaudiret, hæc tribuitur oratio: ἡμεῖς οὐκ ἀπάνθρωποι τὴν φύσιν ἐσμὲν, οὐδ᾽ ἀλλοτρίως πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους ἔχομεν: *non sumus inhumano ingenio neque male affecti erga extraneos.* Ant. VIII. 2.

5. Excipiendi ab hac regula non illi tantum populi quos supra diximus, sed insuper Ammonitæ & Moabitæ, de quibus scriptum est Deut. XXIII, 6; *Non quæres prosperitatem eorum* (ita rectius hoc loco verteris שלמם quam pacem eorum) *nec bonum eorum ullis diebus tuis unquam.* Quibus verbis fœdera benefica cum illis populis vetantur, non etiam jus belli conceditur: aut certe, quæ Hebræorum quorundam sententia est, vetatur pax ab illis peti, non etiam oblata accipi. Certe jus belli in Ammonitas Hebræis negatur Deut. II, 19; neque Jephthes arma in eos movit nisi post tentatas æquæ pacis vias, neque David nisi atrocibus injuriis lacessitus. De societate bellica quæstio superest. *Jud.* XI. 16. II *Sam.* X.

6. Ante legem, hanc quoque non illicitam fuisse cum profanis gentibus, exemplo apparet * Abrahami impios Sodomitas bello adjuvantis. Nec lege Mosis quicquam generaliter hac in re mutatum legitur. Atque ita videmus sensisse * Asmonæos, legis & peritos & re-

6. *Abrahami*] Idem cum Escole & Anero fœdus fecit. Sic & David cum Achi & Naaso, Solomon cum Ægyptiis, Asa cum Benadado.

Asmonæos legis & peritos & reverentes admodum] Laus eorum est in Thargume Chaldaico, in libris Maccabaicis, in epistola ad Hebræos. Horum exemplum secuti Imperatores & Reges Christiani fœdera aut cum non Christianis, aut cum non sane Christianis fecere, Constantinus cum Gothis & Vandalis, Justinianus cum Langobardis: cum

& reverentes admodum, ut ex religiosa Sabbathi observatione, permissa sola sui tutela non alio armorum usu, apparet. Et hi tamen cum Lacedæmoniis & Romanis fœdus pepigere, approbantibus sacerdotibus & populo: imo & pro eorum salute sacra publice fecerunt. Quæ vero contra adferuntur, causas habent peculiares.

7. Nam si quos reges aut populos, extra eos qui in lege expressi erant, exosos sibi & infortunio damnatos per Prophetas Deus significasset, eorum tutelam suscipere aut cum iis arma sociare haud dubie nefas erat. Huc illud pertinet Prophetæ * ad Josaphatum de rege Israelis: *Te ne improbo opitulari, & eos diligere * qui Deum oderunt? At ob hoc ipsum exarsit in te Dei ira.* Nam infelicem belli exitum Micheas Propheta jam ante prædixerat. Et alterius Prophetæ ad Amasiam: *Ne ito tecum exercitus Israelitarum: nam non adest Deus Israelitis, ulli inquam Ephraimitarum.* Hoc vero non venire ex natura fœderis, sed ex personæ peculiari quadam qualitate, vel hinc evincitur, quod graviter increpitus est Josaphatus, etiam diris additis, eo nomine quod commercii causa societatem iniisset cum Ochozia rege Israelitarum similem ei quam David & Solomo inierant cum Hiramo, quos eo nomine partim non reprehensos partim laudatos diximus. Nam quod additur Ochoziam impie egisse, debet ad totam ejus vitam referri, ob quam Deus ipsi omnibusque ejus conatibus infensus fuerit: quomodo hæc historia explicatur in libro cui nomen Constitutiones Clementis VI, capite XVIII.

II Paralip. XIX, 2.
II Paralip. XXV, 7.
II Paralip. XX, 37.
II Paralip. XVI, 2. 7.
Esa. VIII. 6.
II Paral. XVI, 12.
Ambr. ad Rom. cap. 3.
Auctor imperfect. ad Matth. c. XVI.

8. Notandum & hoc, pejorem fuisse causam eorum qui à Jacobo orti Deum bene cognitum deseruerant, quam populorum extraneorum. Nam in defectores illos cæteri populares armabantur; * lege quæ exstat Deut. XIII, 13.

9. Est & ubi culpantur fœdera ob animi vitium unde procedebant: ita à Propheta reprehensus Asa, quod ad societatem Syri se contulisset Deo diffisus: quod ostenderat cum res Deo sacratas ad Syrum mitteret. a Sed nempe rex idem culpatus quod in medicis spem

Saracenis, Alanis, Gepidis, Francis, Suevis, Vandalis Theodosius, Honorius, Leo, Heraclius, Basilius, Isaacius, Angelus, Palæologus: cum Mauris reges Hispaniæ Alfonsus Hispalensis, Ramirus, Alfonsus Castus, Sanctius Castellæ, Ferdinandus cognomine Sanctus: Petrus Legionis rex: Alfonsus Castellæ rex prudentissimus: cum Tartaris Rodolphus Habspurgensis. Adi Johannem de Carthagena libro III de Jure Belli Romani Pontificis, c. I. Julius II Pontifex Turcis usus.

7. *Ad Josaphatum*] Josephus: ᾐτιᾶτο τ̃ πρὸς Ἄχαβον συμμαχίας ἀνθρώπου ἀσεβοῦς καὶ πονηροῦ: *accusabat eum societatis initæ cum Achabo homine impio ac scelerato.*

Qui Deum oderunt] Gratianus Valenti patruo contra Scythas opem petenti scripsit, ὡς οὐ δεῖ τῷ ἐχθρῷ τοῦ θεοῦ συμμαχεῖν, *fas non esse socialia arma jungere cum eo qui Dei sit hostis.* Zonaras.

8. *Lege quæ exstat Deut.* XIII, 13.] Adde exemplum Josuæ c. XXII.

spem posuisset, non in Deo. Non ergo ex hac historia magis sequitur, per se aut generaliter malum esse societatem contrahere cum talibus quales erant Syri, quam medicos consulere. Multa enim non illicita vitiat animus, ut *b* censum in Davide, *c* thesaurorum ostensionem in Ezechia. Sic *d* alibi fiducia in Ægyptio posita reprehenditur, cum tamen Solomoni *e* cum Ægyptio affinitatem contrahere licuerit.

b II Sam. XXIV. *c* II Reg. XX, 13. *d* Esa. XXXI. 1. *e* I Reg. III, 1.

10. Quibus & hoc addendum est, *f* Hebræos sub statu legis veteris disertas habuisse promissiones victoriæ si legem observarent, quo minus recurrendum habebant ad humana auxilia. Exstant quidem & apud Solomonem *g* sententiæ non paucæ de vitandis consortiis impiorum. Sed hæc prudentiæ monita sunt, non legis præcepta: & illa ipsa monita, ut moralia pleraque, plurimas habent exceptiones.

f Deuter. XVIII, 7. *g* Prov. I. 15; XIII, 20; XXII, 24; XXIV, 1.

X. 1. Lex autem Euangelii nihil hac in parte mutavit: imo magis etiam favet fœderibus, quibus hi qui à religione alieni sunt in causa justa sublevantur, quia beneficentiam in quosvis homines data occasione non liberam modo reliquit & laudabilem, sed & sub præcepto posuit. Nam Dei exemplo, qui solem oriri facit bonis & malis, & pluvia utrosque humectat, jubemur nullum hominum genus à beneficiis nostris excludere. Bene Tertullianus: *Quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gentes hæreditatem & possessionem terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum est Oseæ: Non populus meus populus meus, & non misericordiam consecuta misericordiam consecuta, Natio scilicet, exinde Christus in omnes legem fraternæ benignitatis extendit, neminem excludens in miseratione sicut in vocatione.*

Victoria de Indis relect. I. n. 15, & 17. Franc. Arias de bello n. 192. Cajet. 2, 2. q. 40, art. 1. Molin. tract. II. disp. 112. Matthæi V. 45.

2. Quæ accipi oportet salva gradus differentia, ut in omnes simus benefici, præcipue tamen in religionis consortes. In Clementis constitutionibus legimus: πᾶσιν μὲν δίκαιον διδόναι ἐξ οἰκείων πόνων. προτιμητέον δὲ τοὺς ἁγίους. *Omnibus largiendum de nostra opera: sed ita ut sanctorum potior habeatur ratio. Perfecta liberalitas*, inquit Ambrosius, *fide, causa, loco, tempore commendatur, ut primum opereris circa domesticos fidei.* Simile est illud Aristotelis: οὐ γὰρ ὁμοίως προσήκει συνήθων καὶ ὀθνείων φροντίζειν. *Neque enim par est æqualem curam subiri pro externis & pro amicis.*

Gal. VI, 10. lib. VII, cap. III. Of. I, c. 3. Nic. IX.

3. Convictus etiam familiaris cum hominibus qui alieni sunt à religione non prohibetur: ac ne cum illis quidem quorum pejor causa est, & qui à disciplinæ Christianæ regula deficiunt, omne interdicitur commercium, sed familiare extra necessitatem, non etiam quod emendandis ipsis spem præbet. Illud vero quod apud Paulum est, *Ne jugum ducite cum alienis à fide: quod enim consortium est justitiæ cum iniquitate, aut quæ commixtio est luci cum tenebris, aut quæ concordia est Christo cum Satana, aut quæ pars credenti cum non*

II Thessal. I, 15. II Corinth. VI, 14.

credente? ad eos pertinet qui in idoliis convivabantur, atque ita aut idololatriam committebant, aut certe committentium speciem præbebant. Ostendunt sequentia: *Quæ consensio templo Dei cum idolis*? similia illis quæ in priore ad Corinthios eosdem: *Non potestis fieri participes mensæ Domini & mensæ dæmoniorum.*

1 Cor. x. 21.

4. Neque ab eo quod subeunda sponte non sunt profanorum imperia, nec conjugia cum eis contrahenda, recte procedet argumentum. Nam in utroque hoc casu apparet majus periculum, aut certe plus difficultatis injici veræ religionis usui. adde quod magis perpetua sunt ista vincula: & in matrimonio liberior electio, cum fœdera ex temporum & locorum occasione sumenda sint. Sicut autem benefacere profanis malum non est, ita nec opem eorum implorare, sicut Cæsaris & Tribuni auxilium Paulus invocavit.

XI. 1. Nulla ergo hic intrinseca aut universalis est pravitas, sed * ex circumstantiis æstimanda. Cavendum enim ne nimia commixtio contagium adferat infirmis; quam ad rem utile erit sedes distingui, sicut Israëlitæ seorsim ab Ægyptiis habitarunt. Neque enim ratione caret illud Alexandridæ:

Sylv. verb. bellum 1, n. 9. concl. 3. Pan. in c. quod super, de voto.

οὐκ ἂν δυναίμην συμμαχεῖν ὑμῖν ἐγώ.
οὔθ' οἱ τρόποι γὰρ ὁμονοοῦσ' οὔθ' οἱ νόμοι
ἡμῶν. ἀπ' ἀλλήλων δὲ διέχουσι πολύ.
Ego esse vester non queam commilito,
Quando nec leges, nec mores consentiunt,
Sed multis inter se intervallis discrepant.

Lib. 1. c. 2. Quo pertinent & ea quæ alibi attulimus de religione Judæorum & Christianorum in commilitio cum paganis.

Sylvest. in verbo bellum, p. 1. n. 9. v. 3.

2. Sed & si ex societate tali profanæ opes magnum sint habituræ incrementum, abstinendum erit extra summam necessitatem: In qua locum habet, quod in simili re dixit Thucydides:

Libro 1.

ἀνεπίφθονον δὲ ὅσοι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπιβουλευόμεθα, μὴ Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρους προσλαβόντας διασωθῆναι. *His qui insidiis impetuntur, ut nos ab Atheniensibus, invidia fieri non debet si salutem quærunt non Græcorum modo sed & Barbarorum auxiliis.* Non enim jus quodvis sufficit ad id committendum, quod religioni, si non directe, indirecte tamen nociturum putetur. Quærendum enim primo loco est regnum cœleste, id est Euangelii propagatio.

Matth. VI, 33.

3. O-

1. *Ex circumstantiis æstimanda*] Vide orationem Phartazæ ad Lazos apud Agathiam III. Saxo libro IX, in verbis Ludovici regis Francorum ad Haraldum: *Nullam posse animorum intervenire concordiam dissona sacra complexis. quamobrem petitorem opis primum religionis contubernio opus habere, neque magnorum operum consortes existere posse quos supernæ venerationis formula disparasset.*

3. Inimi-

3. OPTANDUM esset, ut multi hodie Principes ac populi in animum admitterent liberam & piam vocem Fulconis Archiepiscopi quondam Remensis, Carolum Simplicem sic admonentis: *Quis non expavescat vos * inimicorum Dei amicitiam velle, ac in cladem & ruinam nominis Christiani pagana arma & fœdera suscipere detestanda? Nihil enim distat utrum quis se paganis societ, an abnegato Deo idola colat.* Exstat apud Arrianum dictum Alexandri: ἀδικεῖν μεγάλα τοὺς στρατευσαμένους ἐναντία τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων, παρὰ τὰ δόγματα τὰ τῶν Ἑλλήνων: *graviter eos delinquere qui adversum Græcos Barbaris militarent, contra Græcorum jura.* Frod. l. IV. historia Remensis c. 6.

XII. Illud hîc addam, cum omnes Christi unius corporis membra sint, quæ jubentur alia aliorum dolores ac mala persentiscere, sicut id ad singulos pertinet, ita & ad populos qua populi sunt, & ad reges qua reges pertinere. Neque enim pro se quisque tantum sed & pro mandata sibi potestate servire Christo debet. Hoc autem præstare reges & populi non possunt grassante armis hoste impio, * nisi alii aliis auxilio sint: quod commode fieri nequit, nisi fœdus eo nomine ineatur: quod fœdus jam olim initum fuit, & princeps ejus creatus consensu communi Romanus Imperator. Debent ergo Christiani omnes ad causam hanc communem pro virium modo viros aut pecunias conferre: quod quo minus faciant non video quomodo possint excusari, nisi si qui bello inevitabili, aut non dissimili malo domi distinentur. 1 Cor. XII. 18. 26.

XIII. 1. Solet sæpe & illa incidere quæstio, si plures bellum gerant utri potius opem ferre debeat qui utrique est fœderatus. Hic primum sciendum est, quod & supra diximus, ad injusta bella nullam esse obligationem. Quare * qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus, si cum extraneo res sit, etiam si cum alio fœderato. Sic oratione de Megalopoli ostendit Demosthenes, Messeniis sociis contra Lacedæmonios item socios opem ferri ab Atheniensibus debere, si ab his incipiat injuria. Sed id ita verum; nisi convenerit hoc quoque ne adversus eum auxilia mittere liceat. In pactione Hannibalis cum Macedonibus erat: *Hostium hostes erimus, exceptis regibus, civitatibus, & portubus quibuscum fœdus nobis & amicitia est.* Polyb. l. VI.

2. Quod

3. *Inimicorum Dei amicitiam velle*] Exemplum in Mancafa apud Nicetam rebus Isaaci Angeli lib. II. Prædicatur pietas Emanuelis Ducis Sabaudiæ, qui Cyprum ope Turcæ recuperare cum posset noluit.

Nisi alii aliis auxilio sint] Ad hanc rem vide Marianam libro XXX. Parutam libro IV. Bizarum VII, & XII.

1. *Qui fœderatorum justam habet belli causam præferendus*] Vide infra libro III, c. XXV, §. 4. In fidelitate Feudali dicitur: *Et si scivero velle se aliquem juste offendere, & inde generaliter vel specialiter fuero requisitus, meum tibi sicut potero præstabo auxilium.*

3. Ut

2. Quod si fœderati inter se committantur causis utrinque injustis, quod accidere potest, utraque parte abstinendum erit. Sic in Leuctrica Aristidis quinta dicitur, εἰ μὲν ἐπ' ἄλλυς ἐκάλυν, ῥαδίως ἄν· ἐπ' ἀλλήλυς δὲ καλῶντων, οὐκ ἐθέλειν παρεῖναι: *si quidem in alios auxilium poscerent, facile esse negotium: sin sociorum alter in alterum, nolle se misceri.*

3. Quod si fœderati in alios bellent justa quisque de causa, si utrique auxilia mitti possunt, puta in milite aut pecunia, mittenda erunt, ut fit circa proditores personales. At si ipsius qui promisit præsentia requiritur, quæ individua est, ratio postulat * ut præferatur cum quo antiquius est fœdus; quod Acarnanes Spartanis dicunt apud Polybium: eodemque pertinet Consulis Romani responsum Campanis datum: *amicitias ita institui par est * ne qua vetustior amicitia ac societas violetur.*

Lib. IX.

4. Sed addenda exceptio, nisi fœdus posterius ultra promissionem aliquid habet * quod quasi dominii translationem in se contineat, puta subjectionis aliquid. * Nam & sic in venditione dicimus priorem præferri, nisi posterior dominium transtulerit. Sic Nepesinis apud Livium deditionis quam societatis fides sanctior. Distinguunt hæc alii subtilius; sed quæ dixi, ut simpliciora, ita veriora arbitror.

Sylvest. in verb. bellum p. 1. n. 7. Lib. VI.

XIV. Finito tempore fœdus tacite renovatum intelligi non debet, nisi ex actibus qui nullam aliam interpretationem recipiunt. non enim facile præsumitur nova obligatio.

Dec. cons. 407.

XV. Si pars una fœdus violaverit, poterit altera à fœdere discedere: nam capita fœderis singula conditionis vim habent. Exemplo sit illud apud a Thucydidem: λύυσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ δι' ἐρημίαν ἄλλοις προσιόντες, ἀλλ' οἱ μὴ βοηθῦντες οἷς ἂν ξυνομόσωσι. *Soluti fœderis culpam sustinent, non qui deserti ad alios se conferunt, sed qui quam jurati promiserant opem, re non præstant.* Alibi apud eundem: ὅ, τι δ' ἂν τύτων παραβαίνωσιν ἑκάτεροι καὶ ὁτιῦν, τότε λελύσθαι τὰς σπονδάς. *Si vel tantillum ex dictis pars alterutra transgrederetur, rupta fore pacta.* Sed hoc ita verum est, ni aliter convenerit: quod fieri interdum solet, ne ob quasvis offensas à fœdere discedere liceat.

Dec. cons. 265. Cep. 451. 455, 461. a Libro I.

XVI. 1. Sponsionum tot esse materiæ possunt quot fœderum. Distant

3. *Ut præferatur cum quo antiquius est fœdus*] Vide de Feudis lib. IV, cap. 31.

Ne qua vetustior amicitia ac societas violetur] καὶ φίλοις κατ' ἐχθρῶν συμμαχεῖν, οὐ κατὰ φίλων. *amicis auxilia ferenda contra hostes, non contra amicos*, dicit Ptolemæus Atheniensibus apud Appianum in legationum excerptis.

4. *Quod quasi dominii translationem in se contineat*] Vide Radevicum II, 7.

Nam & sic in venditione] Edicto Theodorici, c. 138.

3. Mi-

Distant enim hæc personarum facientium potestate. Sed duo sunt quæ de sponsionibus quæri solent: Primum si improbetur à rege aut civitate sponsio, in quid teneantur sponsores, ad id quod interest, an ad restituendam rem in eum statum in quo erat ante sponsionem, an ad corpus dedendum. Prima sententia videtur juri civili Romano congruere: secunda æquitati, quam in Caudina controversia tribuni plebis L. Livius & Q. Melius urgebant: tertia usu probata est, ut exemplis sponsionum duarum nobilium Caudinæ & Numantinæ apparuit. Sed illud ante omnina tenendum, eum qui summum imperium habet nullam in partem obligari. Bene enim Romanis Posthumius: *Hosti nihil spopondistis: civem neminem pro vobis spondere jussistis. nil ergo vobis nec nobiscum est, quibus nihil mandastis, nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis.* Bene idem: *Injussu populi nego quicquam sanciri posse quod populum teneat:* & hoc non minus recte: *si quid est in quod obligari populus possit, in omnia potest.*

2. Ergo nec ad id quod interest, nec ad restitutionem populus tenebatur: cum quo si negotium sibi esse voluissent Samnites, retinere exercitum apud Furculas Caudinas debuerant, & Romam legatos mittere qui cum Senatu ac populo de pace ac fœdere agerent, ut quanti ipsis esset exercitus incolumitas id ipsi æstimarent. Tum demum si pactis statum non esset potuissent dicere, quod & ab ipsis & à Numantinis dictum ait Vellejus, publicæ violationem fidei non debere unius lui sanguine.

3. Majori specie dici potest * milites omnes fuisse obligatos. Et certe æquum id esset si ipsorum jussu ac nomine contractum foret à sponsoribus, ut in pacto quod Hannibal fecit cum Macedonibus factum videmus. Quod si * fide sponsorum & * sexcentorum quos imperarunt obsidum fuerunt contenti Samnites, habent quod sibi imputent. Rursum si sponsores præ se tulerunt potestatem publico nomine contrahendi, ex damno per dolum dato ad restitutionem tenebantur. Si id non apparet, tenebantur ad id quod intererat ex vi negotii ratum haberi. Et hoc casu non corpora tantum sed

3. *Milites omnes fuisse obligatos*] Sic Numantini, si sponsio non probaretur, exercitum sibi dedendum censebant, ea sponsione liberatum.

Fide sponsorum] ii erant Consules duo, Quæstores duo, Præfecti IV, Tribuni XII, narrante Appiano. Hi omnes dediti ex Caudino sponsu: ex Numantino Consul solus, cæteris parcitum ob Tiberium Gracchum, ut in Gracchorum vita narrat Plutarchus,

Sexcentorum quos imperarent obsidum] Pontius filius apud Appianum: τῶν τε ἱππέων ἐπιλέξομαι τοὺς ἐπιφανεστάτους, ὅμηρα τῶνδε τῶν συνθηκῶν, ἕως ἅπας ὁ δῆμος ἐπιψηφίσῃ, *equitum potissimos deligam, qui obsides sint donec populus pacta firmet.* Satis esse obsides tenentis arbitrio relinqui censuere Lusitani in re simili. Mariana XXI, 12. qui deditos accipiunt, pœnam remittere censentur. Polybius excerpto CXXII.

4. *Fa-*

sed & bona sponsorum fuissent obligata Samnitibus, nisi pœnam vice ejus quod interest expressissent. Nam de obsidibus convenerat, ut capite luerent si pacto non staretur. De sponsoribus an eadem dicta sit pœna in obscuro est. Pœnæ autem stipulatio tali modo facta efficit, ut si factum præstari nequeat, nihil aliud sit in obligatione: succedit enim certum loco incerti quod interest. Erat autem communis istorum temporum sententia, etiam vitam valide posse obligari.

Scriptor de vir. ill. cap. 43. Plut. Fabio Maximo. Livius libro VIII. & IX.

4. Apud nos autem, qui aliter sentimus, existimo tali sponsione bona primum ad id quod interest, & si ea non sufficiant, corpus ad servitutem obligari. * Fabius olim Maximus cum pactum quoddam ejus cum hostibus factum Senatus improbasset, fundum suum ducentis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Samnites vero * Brutulum Papium induciarum ruptorem simul cum bonis suis dedendum recte censuerunt.

Liv. l. XXI. Polyb. libro III.

XVII. 1. Altera quæstio est, an sponsio obliget summam potestatem ex notitia & silentio. Hic distinguendum primum an pure facta sit sponsio, an sub conditione si rata haberetur à summa potestate. Nam hæc conditio non impleta (debent autem conditiones diserte impleri) nullam facit sponsionem. Quod recte convenit in sponsionem Luctatii cum Pœnis: accedebat quod ea se populus, quia suo injussu facta erat, teneri negaverat: itaque publico consilio aliud de integro fœdus factum erat.

2. Videndum deinde, an præter silentium res aliqua accesserit. nam sine re aut facto aliquo silentium non satis probabilem voluntatis conjecturam suppeditat, ut ex his quæ de dominii derelictione supra diximus intelligi potest. Sed si actus aliqui accesserint, qui ad aliam causam probabiliter referri nequeant, tum recte intelligitur actus ratus esse habitus: quomodo probatum id quod cum Gaditanis convenerat; notat Cicero pro Balbo.

Polyb. & Liv. dictis locis.

3. Silentium adversus Carthaginenses urgebant Romani de pactione cum Asdrubale facta. Sed cum illa pactio verbis concepta esset negantibus, ne Pœni amnem Iberum transirent, vix erat ut silentium solum ad inducendam ratihabitionem facti alieni valeret, quippe cum factum proprium nullum secutum esset, nisi aliquando Pœnus Iberum transire volens prohibitus à Romanis esset eorumque dicto Pœni paruissent. talis enim actus vim habet actus positivi, nec manet intra fines nude abnutivos. Quod si Luctatii pactio plures habuisset partes, & cæteras partes à jure communi abeuntes observatas à Romanis semper appareret, jam satis firma esset conjectura probatæ pactionis.

4. Re-

4. *Fabius olim Maximus*] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis, Valerius Maximus IV, c. VIII.

Brutulum Papium] Dion excerpto legationum V.

Anno-

4. Restabat hic dicere aliquid de pactionibus quas duces & milites non de eo quod summi est imperii, sed de re privata sua aut sibi permissa faciunt: sed de his agendi oportunior erit locus ubi ad ea quæ in bello accidunt perventum erit.

CAPUT XVI.

De interpretatione.

XXXI. *Regum contractus interpretationem ex jure Romano non sumere.*
XXXII. *Verba conditionem acceptantis an offerentis magis spectanda, per distinctionem explicatur.*

I. 1. IPsum qui promisit solum si spectamus, sponte id præstare obligatur in quod obligari voluit. *In fide quid senseris non quid dixeris cogitandum*, inquit Cicero. Sed quia interni actus per se spectabiles non sunt, & certi aliquid statuendum est, ne nulla sit obligatio si quisque sensum quem vellet sibi affingendo liberare se posset, ipsa dictante naturali ratione jus est ei cui quid promissum est promissorem cogere ad id quod recta interpretatio suggerit. nam alioqui res exitum non reperiret: quod in moralibus pro impossibili habetur. Hoc forte sensu cum de pactis egisset Isocrates præscriptione adversus Callimachum, τούτῳ, inquit, νόμῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι, ut recte eum locum emendavit vir eminentissimæ eruditionis Petrus Faber, *hac lege communi homines inter nos perpetuo utimur*, nec Græci tantum, sed & Barbari, ut paulo ante idem dixerat.

De Off. 1.

Lib. 1.

2. Huc illud pertinet in antiqua fœderum formula apud Livium: *Sine dolo malo* * *utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt*. Rectæ interpretationis mensura est collectio mentis ex signis maxime probabilibus. Ea signa sunt duûm generum, verba & conjecturæ aliæ: quæ aut seorsim considerantur, aut conjunctim.

II. Si nulla sit conjectura quæ ducat alio verba intelligenda sunt ex proprietate, * non Grammatica quæ est ex origine, sed populari ex usu,

Quem penes arbitrium est, & jus & norma loquendi.

Stulto ergo perfidiæ effugio usi sunt * Locri, cum polliciti se pactis sta-

Annotata ad Caput XVI.

2. U*Tique ea hic hodie rectissime intellecta sunt*] Vota interpretanda ut communiter sumuntur notant Hebræi ad Num. xxx.

Non Grammatica quæ est ex origine] Bene Procopius Vandalicorum 1. ubi de voce agit Fœderatorum: τῷ χρόνῳ τὰς προσηγορίας, ἐφ' ὧν τίθενται ἐν τοῖς πρώτοις, ἀλλὰ τὰ πράγματα αἰεὶ μεταφέρεσθαι ᾗ ταῦτα ἄγειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, τῶν πρόσθεν ὀνομάτων ὀλιγωροῦντες, *longa dies non solet servare voces in quibus primum datæ sunt. sensu vertuntur enim res ipsæ quò volunt homines, vocabula illa primitus imposita rebus nihil curantes.*

Locri] Polybius lib. XII. Simile quod Bœoti urbem polliciti reddere, non stantem sed eversam reddidere. Thucyd. v. & quod Mahumetes Sultanus, Eubœa capta, eum dissecuit cui caput incolume fore promiserat.

ſtaturos quamdiu terram hanc inſiſterent & capita humeris geſtarent, terram calceamentis injectam, & aliorum capita humeris impoſita abjecerunt, quaſi eo modo religione ſe poſſent exſolvere, quæ hiſtoria apud Polybium exſtat: ac ſimilis perfidiæ exempla aliquot apud Polyænum, quæ transſcribere nihil opus eſt, quia controverſiam non habent. Ejuſmodi fraudibus recte dixit Cicero adſtringi, non diſſolvi perjurium. *De Officiis III.*

III. * In artium autem vocabulis, quæ populus vix capit, adhibenda erit artis cujuſque prudentum definitio, ut quid ſit majeſtas, quid parricidium, quæ ad finitivum ſtatum referunt oratoriæ artis magiſtri. Vere enim dictum à Cicerone Academicarum primo: *Dialecticorum verba nulla ſunt publica: ſuis utuntur: & id quidem commune omnium fere eſt artium.* Sic ſi in pactis de exercitu dictum fuerit, definiemus exercitum eſſe eam militum multitudinem quæ palam fines hoſticos auſit invadere. nam paſſim opponunt hiſtorici id quod furtim fit aut latrocinantium more, & quod juſto fit exercitu. Quare pro viribus hoſtium æſtimandum quæ copiæ exercitum faciant. *Parad. VI.* Cicero exercitum vocat ſex legiones & auxilia. Polybius Romanum exercitum plerumque ait conſtitiſſe ſexdecim millibus Romanorum, viginti ſociorum. at minor quoque numerus implere poteſt ejus nominis menſuram. Nam Ulpianus exercitui præeſſe eum ait qui vel uni legioni cum auxiliis præeſt: *L. 2. D. de his qui not. infamia.* id eſt ut Vegetius exponit decem millibus peditum, duobus millibus equitum. & Livius in octo millibus ſpeciem ponit juſti exercitus. *Libro III. cap. 1.* Pari modo de claſſe erit æſtimandum. Sic * arx eſt locus qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit.

IV. 1. Conjecturis aſſumtis opus eſt, ubi verba aut verborum complexio ſunt πολύσημα, id eſt, *plures ſignificationes recipiunt.* Hunc locum Rhetores vocant ἐξ ἀμφιβολίας: Dialectici ſubtilius, ſi in una voce ſenſus eſſe plures poſſent ὁμωνυμίαν, ſi in complexione ἀμφιβολίαν. Similiter conjecturis opus eſt quoties in pactis eſt ἐναντιοφάνεια, *ſpecies quædam repugnantiæ.* Tunc enim conjecturæ quærendæ ſunt, quæ partes alias aliis concilient, ſi fieri poteſt. nam ſi certa ſit pugna, quod poſterius inter contrahentes placuit, prioribus derogavit: quia uno tempore nemo contraria potuit voluiſſe; & ea natura eſt actuum qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis diſcedi inde poſſit, ſive μονομερῶς *ex parte una* ut in lege & teſtamento, ſive

In artium autem vocabulis] Auguſtinus in rhetoricis: *Ut multa nova tam à technicis & mathematicis quam à philoſophis cognominantur, accipere debemus non tam pro ſolito uſu conſuetudinis, quam pro conditione præcepti.*

Arx eſt locus qui arcere hoſtilem exercitum ad tempus poſſit] Servius ad I Æneidos: *Arces dictæ ab eo quod eſt arceo, quod inde hoſtes arceantur, hoc eſt prohibentur.*

sive conjunctim, ut in contractibus & pactis. Hunc locum Rhetores vocant ἐξ ἀντινομίας. Et his quidem casibus verborum evidens obscuritas cogit recurrere ad conjecturas.

2. Interdum vero ipsæ conjecturæ ita evidentes sunt, ut sponte se ingerant etiam contra receptiorem verborum significatum. Hunc locum Græci Rhetores vocant κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, Latini ex scripto & sententia scripti. Loci autem ex quibus voluntatis conjecturæ promuntur præcipui sunt ex materia, ex effectu, ex conjunctis.

L. si uno. D. Loc. conducti. Everh. in loco à subjecta materia.

V. * Ex materia, ut vox dici, si triginta dierum pactæ sint induciæ, non debet de diebus naturalibus sed civilibus intelligi: id enim materiæ congruit. Ita verbum donare sumitur pro transigere ex negotii qualitate. Sic armorum vox, quæ modo belli instrumenta, modo milites armatos significat, pro materia aut hunc aut illum in modum erit interpretanda. Ita homines qui reddere promisit, vivos non mortuos reddere debet, contra quam cavillati sunt Platæenses. Et ferrum deponere jussi, satis fecerunt si gladium deponant, non & fibulas, quod Pericles argutabatur: & exitus ex urbe liber intelligi debet, ita ut & iter tutum sit, contra quam fecit Alexander. Et pars dimidia navium in divisione, integrarum intelligi debet, non sectarum, contra quam Romani Antiocho fecerunt. De similibus idem esto judicium.

Everh. in loco ab absurdo. L. In ambigua. D. de legibus. Thuc. IV.

VI. Ex effectu, in quo præcipuum est si vox ex usu receptiore sumta effectum post se traheret à ratione alienum. In ambigua enim voce ea potius accipienda est interpretatio quæ vitio caret. Itaque non admittenda Brasidæ cavillatio, qui pollicitus agro Bœoto se decessurum, negabat agrum Bœotum esse quem exercitu insideret, quasi de bellica possessione non de finibus antiquis ea vox intelligenda esset: quo sensu inanis fuerat pactio.

Everh. in loco à conjunct. duarum leg.

VII. * Conjuncta sunt, aut origine, aut etiam loco. Conjuncta origine sunt quæ ex eadem voluntate proficiscuntur, etiam alio loco & occasione dicta, unde conjectura nascitur, quia in dubio voluntas creditur sibi fuisse consentiens. Sic apud Homerum quod dictum erat inter Paridem & Menelaum ut victori Helena cederet, ex posterioribus ita erit exponendum, ut victor is demum intelligatur qui alterum occideret. Rationem reddit Plutarchus: οἱ δικασταὶ τῷ μηδὲν ἀμφισβητήσιμον ἔχοντι προστίθενται τὸ ἀσαφέστερον ἀφέντες: *judices accedunt ei quod minus ambiguum est, omisso eo quod est obscurius.*

Plut. Sympt. IX. 13.

VIII. In-

Ex materia] Tertullianus de pudicitia: *ex materia dicti dirigendus est sermo.* idem habet libro de Resurrectione Christi.

Conjuncta sunt aut origine aut etiam loco] Bene Augustinus contra Adimantium c. 4: *Particulas quasdam de scripturis eligunt quibus decipiant imperitos, non connectentes quæ supra & infra scripta sunt, ex quibus voluntas & intentio scriptoris possit intelligi.*

Ratio

VIII. Inter ea quæ & loco conjuncta sunt vim præcipuam habet * ratio legis, quam cum mente multi confundunt, cum unum sit ex indiciis quibus mentem venamur. Est tamen inter conjecturas hæc validissima, si certo constet aliqua ratione tanquam causa unica voluntatem fuisse motam. nam sæpe rationes sunt plures: interdum & præter rationem voluntas semet ex vi libertatis suæ determinat, quod ad obligationem producendam sufficit. Hoc modo donatio ob nuptias facta vim non habebit si nuptiæ secutæ non sint.

IX. Cæterum sciendum est, voces multas habere significationes plures, alteram strictiorem, alteram laxiorem; quod multis ex causis evenit, aut quia specierum uni nomen generis adhæret, ut in vocibus cognationis & adoptionis, item in nominibus masculinis quæ etiam pro communibus sumi solent ubi desunt communia, aut quia usus artis latius patet quam usus popularis, ut * mors in jure civili ad deportationem producitur, cum apud populum aliud significet.

X. Simul notandum est, eorum quæ promittuntur alia esse favorabilia, alia odiosa, alia mixta, aut media. Favorabilia sunt quæ æqualitatem in se habent, & quæ communem spectant utilitatem, quæ quo major est atque latius patet, eo major est promissi favor, ut eorum quæ ad pacem faciunt major quam ad bellum, & belli ob tuitionem suscepti major quam aliis de causis. Odiosa sunt quæ partem alteram tantum, aut plus altera onerant, quæ pœnam in se continent, & quæ actus faciunt irritos, & quæ de prioribus aliquid immutant. Quod si mixtum sit aliquid, ut mutans quidem priora, sed pacis causa, id pro magnitudine boni aut mutationis; modo favorabile, modo odiosum censebitur, ita tamen ut cæteris paribus favor censeatur potior. *Alc. v. resp. 17.*

XI. Discrimen actuum bonæ fidei & stricti juris, quatenus ex jure est Romano, ad jus gentium non pertinet. Potest tamen aliquo sensu huc aptari, ut scilicet si quibus in regionibus actus aliqui formam quandam habeant communem, ea quatenus immutata non est, actui inesse intelligatur: in aliis autem actibus qui per se sunt indefiniti, qualis est donatio, & liberalis promissio, magis stetur dictis. *Cl. in l. Non possunt, D. de legibus.*

XII. 1. His positis hæ tenendæ sunt regulæ. In non odiosis sumenda verba secundum totam proprietatem usus popularis, & si plu-

Ratio legis] Cicero pro A. Cæcina: *non alia est ratio juris in hoc genere duntaxat, utrum me tuus procurator dejecerit, is qui legitime procurator dicitur omnium rerum ejus qui in Italia non sit, absitve reipublicæ causa, quasi quidem pœne dominus, hoc est alieni juris vicarius: an tuus colonus, aut vicinus, aut cliens, aut libertus, aut quivis qui illam vim dejectionemve tuo rogatu aut tuo nomine fecerit.*

Mors in jure civili ad deportationem producitur] Vide Guicciardinum libro XVI, ubi de pactis Caroli V. ad Mediolanensem Ducatum pertinentibus sermo.

plures sint, eam quæ latissima est; quale est ut masculinum sumatur pro genere communi, & indefinita locutio pro universali. Si verba hæc, *unde quis dejectus est*, etiam ad eum restituendum pertinebunt qui vi vetitus est ad suum accedere. nam vox laxius sumta fert eam significationem, ut recte Cicero A. Cæcina disputat.

Bart. in l. Si is qui pro emptore, D. de usuc. Covar. III. Var. c. 3. n. 5. Tiraq. in leg. connub. Gl. 5. n. 115.

2. In favorabilioribus, si is qui loquitur jus intelligat, aut peritorum juris consilio utatur, verba laxius sumenda, ut etiam includant significationem artis, aut quam lex dedit. * Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur. Ex contrario verba etiam strictius quam fert proprietas sumenda erunt, si id necessarium erit ad vitandam iniquitatem vel absurditatem: at si non talis est necessitas, sed manifesta æquitas vel utilitas in restrictione, subsistendum erit intra arctissimos terminos proprietatis, nisi circumstantiæ aliud suadeant.

3. In odiosis vero etiam sermo figuratus aliquantulum admittitur, quo onus vitetur. Itaque in donatione & juris sui remissione verba, quantumvis generalia, restringi solent ad ea de quibus verisimiliter est cogitatum. Et in hoc rerum genere occupatum nonnunquam id demum intelligetur, quod spes sit posse retineri. Sic auxilia promissa ab una tantum parte intelligentur deberi impendiis ejus qui postulabit.

Barb. IV. conf. 92.

XIII. 1. Illustris est quæstio, sociorum nomine veniant tantum qui erant fœderis tempore an & futuri, ut in fœdere facto inter populum Romanum & Carthaginensem post bellum de Sicilia: *Utriusque populi socii ab utroque populo tuti sunto.* Hinc Romani inferebant, etiamsi fœdus cum Asdrubale ictum de Ibero amne non transeundo, nihil ipsis prodesset quod Carthaginienses id ratum non habuissent, tamen si Carthaginienses factum Annibalis oppugnantis Saguntinos, quos post fœdus Romani socios adsciverant, probarent, bellum indici ipsis posse tanquam fœdere violato. Rationes ita Livius exponit: *Satis cautum erat Saguntinis, sociis utrorumque exceptis. nam neque additum erat iis qui tunc essent, * nec, ne qui postea assumerentur, & cum assumere novos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem non defendi, tantum ne Carthaginiensium socii aut sollicitarentur ad defectionem, aut sua sponte descíscentes reciperentur?* Quæ ferme ad verbum de Polybio sumta apparet. Quid dicemus? Quin verbum sociorum & strictam illam de iis qui erant fœderis tem-

Lib. XXI.

Hist. l. III.

2. *Ad significationes autem plane improprias non recurrendum, nisi alioqui absurdum aliquid aut pacti inutilitas sequeretur*] vide exemplum in L. cum virum, C. de Fideicommissis.

1. *Nec, ne qui postea assumerentur*] quod additum in pace Peloponnesiaca inter Lacedæmonios & Athenienses. Thuc. lib. V.

tempore & ampliorem alteram significationem quæ ad futuros quoque porrigitur, recipere possit salva ratione recti sermonis, dubitandum non est. Vtra ergo præferenda sit interpretatio ex regulis ante traditis erit videndum: secundum quas dicimus, futuros non comprehendi, quia agitur de fœdere rumpendo, quæ odiosa est materia. & de adimenda Carthaginiensibus libertate eos qui injuriam ipsis fecisse crederentur armis cogendi; * quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur.

2. Ergo Romanis adsciscere in societatem Saguntinos, aut adscitos defendere non licuit? Imo vero licuit, non ex vi fœderis, sed ex jure naturali, quod fœdere non erat abdicatum: ita ut Saguntini apud utrosque eo essent loco quasi nihil de sociis convenisset: quo casu nec Carthaginienses contra fœdus erant facturi si in Saguntinos arma moverent quæ justa arbitrarentur, nec Romani si eos defenderent. Plane sicut Pyrrhi tempore inter Carthaginienses & Romanos *Polyb. hist.* convenerat, ut si eorum populorum alter cum Pyrrho fœdus face- *l. III.* ret, ita faceret ut jus auxilia mittendi ei quem Pyrrhus bello impeteret, salvum maneret. Non dico justum utrinque bellum esse potuisse: sed * nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem: quomodo in quæstione de auxilio Mamertinis misso à Romanis distinguit *Libro I.* Polybius, an justum id fuerit, & an per fœdus licuerit.

3. Et hoc ipsum est quod Corcyrenses apud Thucydidem dicunt Atheniensibus, licere ipsis sibi auxilia mittere, nec obstare quod Athenienses habebant cum Lacedæmoniis fœdus, quando per id fœdus novos socios adsciscere liceret. Atque eam sententiam secuti sunt *Ibidem.* Athenienses postea, imperato suis ne in Corinthios pugnarent, nisi ubi ii descendere pararent hostiliter in Corcyram aut in aliquod solum ditionis Corcyrensium, ne scilicet fœdus rumperent. Non pugnat autem cum fœdere, ut quos alii offenderent, hi defenderentur ab aliis, * manente de cætero pace. Justinus de his temporibus agens: *Libro II.* In-

Quæ libertas est naturalis, nec temere abdicata censetur] Romani Samnitibus Sidicinos bello petere volentibus, petentibusque ut id per Romanos fieri liceret, responderunt, *nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis, bellique liberum arbitrium sit.* Livius lib. VIII. In Antiochi fœdere est: *Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferrent Antiocho, vim ei arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat.* Livius XXXVIII. Polybius in excerptis legationum 35.

2. *Nego pertinuisse hoc ad fœderis violationem*] Procopius Persicorum II. ἔφασκέ τε ὡς αὐτὸς οὐ λύοι τὰς Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων σπονδὰς, ἐπεὶ αὐτὸν εἰς ταύτας οὐδέτεροι ἐσεγράψαντο. *dicebat Alamundarus rex Saracenorum, non violari à se, quæ inter Persas Romanosque convenerant, quandoquidem ipse à neutra parte conventis inscriptus esset.*

3. *Manente de cætero pace*] Sic post tempora memorata Corcyrenses decrevere Ἀθηναίοις μὲν ξύμμαχοι εἶναι κατὰ τὰ ξυγκείμενα, Πελοποννησίοις δὲ φίλοι. *Velle se Atheniensibus ex pactis societatem armorum præstare, & cum Lacedæmoniis servare amicitiæ jura.*

Inducias, quas proprio nomine condixerant ex sociorum persona rumpebant, quippe quasi minus perjurii contraherent, si ferentes sociis auxilia potius quam si aperto prælio dimicassent. Sic & in oratione de Haloneso, quæ inter Demosthenicas legitur, apparet pace quadam Atheniensium cum Philippo cautum, ut quæ ea pace non comprehenderentur Græciæ civitates liberæ essent: si quis vim inferret, defendere eas in pace comprehensis liceret. Et hoc quidem exemplum est in fœdere æquali.

XIV. 1. In fœdere inæquali ponemus alterum, si convenerit ne alter fœderatorum injussu alterius bellum gerere possit; quod positum fuisse in fœdere Romanorum & Carthaginiensium post bellum Punicum secundum, supra memoravimus. sicut & positum

Liv. lib. 42. fuit in fœdere Macedonico cum Romanis ante Perseum regem. Cum belli gerendi nomen, & ad omne bellum pertinere possit, & ad id quod infertur, non quod repellitur, in dubio arctiorem hic significatum sumemus ne nimium coarctetur libertas.

XV. Ejusdem generis est illud, quod Romani promiserant * liberam fore Carthaginem: quod quanquam ex natura actus de plenissima potestate intelligi non poterat, (belli enim suscipiendi jus & alia quædam pridem omiserant) aliquam tamen illis relinquebat libertatem, & minimum tantam ut alieno imperio urbem sedibus transferre non tenerentur. Frustra ergo vocem Carthaginis urgebant Romani, dicentes civium multitudinem non urbem significari: (quod quanquam improprium concedi potest, ob attributum quod civibus magis quam urbi convenit.) Nam in voce, liberam relinqui, αὐτόνομον, ut Appianus ait, manifesta erat captio.

XVI. 1. Huc & illa frequens quæstio referenda est de pactis personalibus ac realibus. Et siquidem cum populo libero actum sit, dubium non est, quin quod ei promittitur sui natura reale sit, quia subjectum est res permanens. Imo etiamsi status civitatis in regnum mutetur manebit fœdus, quia manet idem corpus etsi mutato capite, & ut supra diximus, imperium quod per regem exercetur non desinit imperium esse populi. Excipiendum erit, si appareat causam fuisse propriam ei statui, ut si liberæ civitates libertatis tutandæ causa fœdus contrahant.

2. At si cum rege contractum sit, non statim personale erit cen-

L. jure gentium. §. pactum D. de pactis. sendum fœdus: nam ut recte dictum est à Pedio & Ulpiano, plerumque Persona pacto inseritur, non ut personale pactum fiat, sed ut demonstretur cum quo pactum factum est. Quod si adjectum sit fœderi ut perpetuum sit, aut factum in bonum regni, aut cum ipso & successoribus: sicut solere adjici in fœderibus, καὶ τοῖς ἐκγόνοις, & poste-

Liberam fore Carthaginem] Diodorus Siculus sic refert excerpto legationum 27, mansura illis νόμους, χώραν, ἱερὰ, τάφους, ἐλευθερίαν, *leges, regionem, sacra, sepulchra, libertatem.*

2. Fœdus

posteris ait Libanius in defensione Demosthenis, aut ad tempus definitum, jam satis apparebit reale esse. Tale videtur fuisse * fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum Rege, quod cum Perseus ejus filius ad se pertinere negaret, bellum eo nomine exortum est. Sed & alia verba, & ipsa interdum materia conjecturam suppeditabunt non improbabilem.

3. Quod si pares sint in utrumque conjecturæ, supererit, ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Fœdera pacis causa facta aut commerciorum favorabilia sunt. Quæ belli causa, non odiosa omnia ut quidam censent, sed ἐπιμαχίαι, id est fœdera tuendi se causa propius ad favorem accedunt, ξυμμαχίαι magis ad onera. Ad quæ accedit quod in fœdere ad bellum quodvis præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur, ut qui non modo non injuste sed nec temere bellum suscepturus videretur.

4. Quod vero dici solet, societates morte finiri, huc non adfero: pertinet enim hoc ad societates privatas, & juris est civilis. Jure ergo an injuria * Fidenates, * Latini, Etrusci, Sabini à fœdere discesserint mortuis Romulo, Tullo, Anco, Prisco, Servio, dijudicari à nobis recte non potest, cum non exstent fœderum verba. Cui non dissimilis est illa apud Justinum controversia, an civitates quæ Medorum tributariæ fuerant, mutato imperio conditionem mutassent. Spectandum enim an in conventione fidem Medorum elegissent. Minime vero admittenda est Bodini argumentatio, fœdera ad regum successores non transire, quia juramenti vis personam non exeat. Potest quippe juramenti obligatio personam tantum obstringere, & ipsa promissio obligare hæredem.

Dec. lib. I, consf. 22.

Lib. V. c. ult.

5. Neque enim verum est quod sumit, fœdera jurejurando veluti firmamento inniti, cum plerumque in ipsa promissione satis sit efficaciæ, cui majoris religionis causa jusjurandum additur. P. Valerio Consule juraverat plebs Romana conventuros se jussu Consulis. Mortuo illi succedit L. Quintius Cincinnatus. Cavillantur Tribuni

2. *Fœdus Romanorum cum Philippo Macedonum rege*] Livius lib. XLII. præsumitur ratio habita prudentiæ & pietatis ejus quicum agitur. Vide Parutam libro V, & VII.

4. *Fidenates*] Vide Dionysium Halicarnassensem libro III.

Latini] de Appulis & Latinis, idem eodem libro III. de Turno Hordeanio & Latinis, idem libro IV. Ammianus libro XXVI, *Persarum rex manus Armeniis injectabat, eos ad suam ditionem ex integro vocare vi nimia properans, injuste; causando quod post Joviani excessum, cum quo fœdus firmaverat, & pacem nihil obstare debeat quo minus ea recuperaret quæ ante ad majores suos pertinuisse monstrabat.* Similia de Justiniani pactis cum Saracenis vide apud Menandrum Protectorem. Adde quæ Helvetii causantur post mortem Henrici III apud Thuanum libro XCVII, in anno CIƆ IƆ LXXXIX vide & insignem locum apud Camdenum in anno CIƆ IƆ LXXII, ubi de fœdere antiquo Gallorum cum Scotis.

buni quidam, quasi non teneretur religione populus. Sequitur Livii judicium: *Nondum haec quae nunc tenet seculum negligentia Deûm venerat: nec interpretando sibi quisque jusjurandum & leges aptas faciebant, sed suos potius mores ad ea accommodabant.*

Lib. III.

XVII. Sane cum rege initum fœdus manet, etiamsi rex idem aut successor regno à subditis sit pulsus. Jus enim regni penes ipsum manet, utcunque possessionem amiserit: quo pertinet Lucani illud de Senatu Romano:

non unquam perdidit ordo
Mutato sua jura loco.

XVIII. Contra, si alieni regni invasor volente vero rege, aut oppressor populi liberi antequam sufficiens populi consensus accedat, bello impetatur, nihil eo fiet contra fœdus: quia * hi possessionem habent, jus non habent. Et hoc est quod Nabidi dicebat T. Quintius: *Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est.* Qualitates autem istæ in fœderibus regis, successoris, & similes, jus proprie significant, & odiosa est invasorum causa.

Livius lib. XXXIV.

XIX. Tractaverat olim Chrysippus hanc quæstionem, an præmium promissum ei qui primus ad metam pervenisset, debeatur utrique si simul pervenerint, an neutri. Et sane * vox primi ambigua est, nam aut eum significat qui omnes antecedit, aut quem nemo. Sed quia virtutum præmia favorabilia sunt, verius est concursuros ad præmium, quanquam liberalius * Scipio, Cæsar, Julianus, his qui pariter muros ascenderant solida præmia tribuerunt. Et hæc quidem dicta sunto de interpretatione ea quæ verborum significationi propriæ vel impropriæ aptatur.

XX. 1. Est & aliud interpretandi genus, ex conjecturis, extra significationem verborum, eorum scilicet quibus promissio continetur: idque duplex, vel extendens vel coarctans. Sed quæ extendit interpretatio difficilius procedit, facilius quæ arctat. Nam sicut in rebus omnibus ut effectus non sequatur satis est unam deesse causarum, ut nascatur omnes convenire oportet; ita & in obligatione conjectura extendens obligationem non temere admittenda est: mul-

Everh. in loco à ratione legis ad restrictionem, & in loco à ratione legis ad extensionem.

Hi possessionem habent, jus non habent] Sic Valens non accepit excusationem Gotthorum regis, qui Procopio purpuræ invasori auxilia se misisse dicebat. excusationem vanissimam dicit Ammianus libro XXVII. Apud Græcos scriptores eadem historia, sed sub Scytharum nomine. ita enim Gotthos vocabant. Sic Justinianus negabat fœdus se rupturum cum Gizericho factum, si Gelimerem bello impeteret, qui justo regi Ildericho cum regno libertatem eripuerat. Vide Cardinalem Tuschum pp. verbo Tyrannus concl. 309, num. 6. Cacheranum decis. LXXIX, num. 35.

Vox primi ambigua est] Vide Albericum de Rosato de Statutis qui 106, & 107.

Scipio] Capta Carthagine Nova in Hispania.

2. De

multoque hic difficilius quam in casu de quo supra dicebamus, ubi verba largam aliquam significationem, etsi minus receptam admittunt. Nam hic extra verba promittentia conjecturam quærimus, quæ valde certa esse debet ut obligationem inducat, nec ratio similis sufficit, sed oportet eadem sit; nec id semper satis est, ut dicemus ex ratione faciendam extensionem: quia ut modo dicebamus, sæpe ratio ita movet ut voluntas tamen sit causa per se sufficiens, etiam sine ratione illa.

2. Ut ergo talis extensio recte fiat, opus est ut constet rationem sub quam venit casus quem volumus comprehendere, esse causam unicam & efficacem quæ promittentem moverit, eamque rationem ab eo consideratam in sua generalitate, quia alioqui promissio futura fuisset iniqua aut inutilis. Hæc quoque pars tractari solet à Rhetoribus in loco *περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας*, *cujus speciem unam ponunt*, quoties semper eandem sententiam dicimus: sed & alter locus *κατὰ συλλογισμὸν per ratiocinationem* huc pertinet: nimirum ubi ex scripto ducimus quod scriptum non est, ut loquitur Quintilianus. Et quæ à Jurisconsultis traduntur * de his quæ in fraudem fiunt.

3. Exemplum sit * in pactione, ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus. Is locus ne aggere quidem cingi poterit, si satis constet prohibendi muros unicam fuisse causam ne muniretur is locus. Vulgo solet exemplum adferri de conditione, si posthumus sit mortuus, ab eo scripta qui posthumum omnino exspectabat, ut sententia dispositionis producatur ad eum casum, si is posthumus natus non esset, quia constet voluntatem loquentis motam fuisse consideratione non exstituræ prolis: quod ipsum non apud Jurisconsultos tantum, sed & * apud Ciceronem, & Valerium Maximum invenire est. *Lib. I. & II. de Orat. Bruto: & pro Cæc.*

4. Cicero causam hanc adfert oratione pro Cæcina: *Quid? ver-*

2. *De his quæ in fraudem fiunt*] Bene Seneca excerptis controversiarum VI, 3. *Circumscriptio semper crimen sub specie legis involvit, quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum.* Quintilianus controversia CCCXLIII. *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem* (nempe de circumscriptione) *nisi cum rectum jus nequitia exclusum est.* Exemplum habes apud Plinium historiæ naturalis libro XVIII: *quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo IↃ jugerum & ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret.* est eadem historia apud Valerium Maximum VIII, c. VI, 3. vide aliud exemplum apud Tacitum Annalium XV, de fictis adoptionibus. Aliud in Novella Emanuelis Comneni quæ est in jure Græco-Romano.

3. *In pactione ne quis locus muris cingatur, facta eo tempore cum non aliud esset muniendi genus*] Fuscus Arellius in Controversia, quæ est apud Senecam decima libro II: *hunc enim animum fuisse sine dubio jurantium ut vi non diducerentur, cum illud quoque caverint ne morte dividerentur.*

Apud Ciceronem] Etiam de Inventione II.

verbis satis hoc cautum erat? minime. quæ res igitur valuit? voluntas: quæ si tacitis nobis intelligi posset verbis omnino non uteremur: quia non potest, verba reperta sunt non quæ impedirent, sed quæ indicarent voluntatem. Mox in eadem oratione dicit idem jus esse, ubi perspicitur * una atque eadem causa æquitatis, id est rationis quæ sola moverat: Ita interdictum, *unde tu me vi dejeceris hominibus coactis armatisve*, locum habere adversus omnem vim quæ ad caput & vitam pertineat. *Ea enim*, inquit, *plerumque fit per homines coactos armatosque: quæ si alio consilio, eodem periculo facta sit, eodem jure esse voluerunt.* In declamatione patris Quintiliani exemplum hoc est: *Cædes videtur significare sanguinem & ferrum: si quis alio genere homo fuerit occisus, ad illam legem revertemur. Si incideris in latrones, aut in aquas præcipitatus, si in aliquam immensam altitudinem dejectus fuerit, eadem lege vindicabitur qua ille qui ferro percussus sit.* Similis est argumentatio Isæi oratione de Pyrrhi hæreditate, cum ex eo quod testamentum Attica lege vetitum esset fieri filia invita, infert, ne adoptionem quidem ea invita permitti.

XXI. Atque hinc solvenda est celebris illa quæstio, quæ & apud
Lib. 1, c. XIII. Gellium est de mandato, an impleri possit non per idem sed per aliud æque utile, aut utilius quam erat id quod mandator præscripserat. Id enim ita demum licet, si constet quod præscriptum erat, non præscriptum fuisse sub speciali sua forma, * sed sub consideratione generaliore quæ aliter quoque obtineri possit: quomodo eum qui fidejubere erat jussus, mandare posse creditori, ut tertio
L. ult. D. Mandati. pecuniam numeret, à Scævola responsum est. Cæterum ubi de eo non satis constat, retinendum est quod apud Gellium eo loco legitur, dissolvi imperantis officium, siquis ad id quod facere jussus est, non obsequio debito, sed consilio non desiderato respondeat.

XXII. Restringens interpretatio extra significationem verborum quæ promissionem continent, aut ex defectu petitur originario voluntatis, aut ex casus emergentis repugnantia cum voluntate. Defectus voluntatis originarius intelligitur ex absurdo, quod alioqui eviden-

4. *Una atque eadem causa æquitatis*] Sic in sponsam alterius adulterium committi probat Philo de specialibus legibus, addita causa: αἱ γὰρ ὁμολογίαι τοῖς γάμοις ἰσοδυναμοῦσι. *Idem valent sponsalia quod nuptiæ.* Sic in lege per Mosem data sub bovis nomine intelliguntur omnia animantia mansueta: sub nomine putei fossa quævis, Exodi XXI, 28, & 35. Chassanæus Catalogo Gloriæ mundi V parte consid. 49.

Sed sub consideratione generaliore] Quintilianus controvers. CLVII: *Servi quædam liberius sub bona mente faciunt, & aliquando indicium fidei putant pretio empta mancipia, non paruisse.* Exemplum habes in excerptis legationum in illa parte, quomodo legationes obeundæ accipiendæque sint; & in iis quæ Johannes Justinianeorum ducum unus fecit contra Belisarii verba, Gotthicorum II & IV.

Quæ

evidenter sequeretur; ex cessatione rationis * quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem; & ex materiæ defectu. Primum in eo fundamentum habet, quod nemo credendus est velle absurda.

XXIII. Secundum, ex eo quod contentum in promissione, ubi ratio talis additur, aut de ea constat, non consideratur unde, sed quatenus sub ea ratione venit.

XXIV. Tertium, in eo quod materia de qua agitur semper intelligenda est obversari animo loquentis, etiamsi verba latius pateant. Hæc quoque interpretandi ratio à Rhetoribus tractatur in loco περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας, & titulum habet, cum dicitur non semper eadem sententia.

XXV. 1. Sed de ratione notandum est, sub ea comprehendi sæpe quasdam res non secundum existentiam sed secundum potentiam moraliter consideratam, quæ ubi locum habet restrictio facienda non est. Sic si cautum sit, ne exercitus aut classis aliquo ducatur, non poterit duci, etiam animo non nocendi. Quia in pactione non certum damnum sed periculum qualecunque spectatum est.

2. Solet & hoc disputari, an promissa in se habeant tacitam conditionem si res maneant quo sunt loco: quod negandum est, nisi apertissime pateat statum rerum præsentem in unica illa quam diximus ratione inclusum esse. Sic passim in historiis legimus legatos à suscepto itinere domum rediisse deserta legatione, quod res ita mutatas intelligerent ut tota legationis materia aut caussa cessaret. *Pascal. legato. 140.*

XXVI. 1. Repugnantia casus emergentis cum voluntate solet & ipsa ab oratoriæ artis magistris referri ad eum quem dixi locum περὶ ῥητοῦ καὶ διανοίας. Est autem duplex: nam aut voluntas colligitur ex naturali ratione, aut ex alio signo voluntatis. Dijudicandæ voluntati ex naturali ratione Aristoteles, qui hanc partem accuratissime tractavit, propriam virtutem tribuit in intellectu γνώμην, sive εὐγνωμοσύνην, id est, *æquiprudentiam*, in voluntate vero ἐπιείκειαν, id est, *æquitatem*, quam sapienter definit, correctionem ejus * in quo lex deficit ob universalitatem: quod ad testamenta quoque & pacta suo modo referri debet. Nam quia casus nec prævideri omnes possunt nec exprimi, ideo libertate quadam opus est eximendi casus, quos qui locutus est si adesset eximeret: non tamen temere; id enim esset dominum se facere actus alieni; sed ex sufficientibus indiciis.

2. Certissimum indicium est, si quo casu sequi verba illicitum esset,

Quæ sola plene & efficaciter movit voluntatem] Exemplum in L. Adigere §. quamvis D. de jure patronatus.

1. *In quo lex deficit ob universalitatem*] Seneca IV, controversia 27: *in lege, inquis, nihil excipitur, sed multa quamvis non excipiantur intelliguntur. scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa. quædam vero tam manifesta sunt ut nullam cautionem desiderent.*

1. Con-

esset, id est pugnans cum naturalibus aut divinis præceptis. Talia enim cum obligationis capacia non sint eximenda sunt necessario. *Quædam*, ait Quintilianus pater, *etiamsi nulla significatione legis comprehensa sint, natura tamen excipiuntur.* Ita qui promisit depositum gladium reddere, non reddet furenti, ne aut ipsi periculum creet aut aliis innocentibus. Sic nec reddetur res deposita ei qui deposuit, si dominus eam repetat. *Probo*, inquit Triphoninus, *hanc esse justitiam, quæ suum cuique ita tribuit, ut non distrahatur ab ullius personæ justiore repetitione.* Ratio est, quia, ut alibi notavimus, introducti semel dominii ea vis est, ut rem domino cognito non reddere omnino injustum sit.

l. Bona fides D. depositi.

XXVII. 1. Secundum erit indicium, si verba sequi non quidem per se & omnino illicitum sit, sed æque rem æstimanti nimis grave atque intolerabile: sive absolute spectata conditione humanæ naturæ, sive comparando personam & rem de qua agitur cum ipso fine actus. Sic qui rem ad dies aliquot commodavit, intra eos dies repetere eam poterit si ipse valde egeat: quia actus tam benefici ea est natura, ut non credendus sit quisquam ad magnum suum incommodum se voluisse obligare. Sic qui auxilium fœderato promisit, excusabitur quamdiu ipse domi periclitatur, in quantum copiis opus habet. Et * concessio immunitatis vectigalium & tributorum intelligetur de quotidianis & anniversariis, non de iis quæ summa necessitas exigit, & quibus carere respublica non potest.

Molin. disp. 294. Silv. verb. commodatum. n. 4. Less. l. II. c. 27. dub. 5.

Aug. ad l. 7. ad l. Rhod. Vasq. contr. Ill. c. 31.

2. Ex quibus apparet nimis laxe dictum à Cicerone, non servanda promissa quæ sint iis quibus promiseris inutilia, nec si plus tibi noceant quam illi prosint cui promiseris. Nam an res utilis sit futura ei cui promissa est, judicare promissor non debet, nisi forte in casu furoris, de quo supra diximus: & ut promissum promissorem non obliget, non satis est quodlibet nocumentum in promissorem, sed tale oportet sit * quod pro natura actus credi debeat exceptum. Sic qui operas vicino ad dies aliquot promisit, non tenebitur, si eum morbus sonticus patris aut filii detineat. Et hoc recte Cicero de Officiis primo: *Si constitueris te cuipiam advocatum in rem præsentem esse venturum, atque interim graviter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium non facere quod dixeris.*

3. In

1. *Concessio immunitatis*] Vide Rosenthalium de Feudis cap. V, concl. LXXVIII, num. 2. Heig. illustrium XVIII, num. 16, parte I. Cothmannum cons. XI, 32. Clarum §. Feudum XXIX, 2. Andream Knich de vestitis pactis, parte II, c. 5, num. 20. Henricum Bocer de collectis cap. IV, 12.

2. *Quod pro natura actus credi debeat exceptum*] Vide Carolum Molinæum ad consuetudines Parisienses tit. I, § 2. gl. IV, n. 3. Ferd. Vasquium de successionum creatione libro II, §. XVIII, num. 80. Antonium Fabrum rerum in Sabaudia judicatarum libro IV, tit. 30. Zazium in L. stipulatio hoc modo, n. 3. de verborum obligationibus. Adde c. quemadmodum de jurejurando, & Alciatum ad c. cum contingat, eodem titulo.

3. *Quod*

3. In eundem sensum accipiendum, nec ultra trahendum est, * quod apud Senecam legimus: *Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si cum omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum, alioqui quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi advocationem: postea apparuit per illam causam præjudicium in patrem meum quæri. promisi me peregre una iturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. In rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera uxor tenet. Omnia esse debent eadem quæ fuerint cum promitterem, ut promittentis fidem teneas.* Omnia intellige pro actus ejus de quo quæritur natura, ut jam modo exposuimus. *De Benef. l. IV. c. 35.*

XXVIII. Diximus alia quoque esse posse signa voluntatis quæ ostendant casum eximendum. Inter ea signa nihil validius est quam verba alio loco posita, non ubi directe pugnant, quæ est *ἀντινομία*, cujus supra meminimus, sed cum velut insperato ex ipso rerum eventu inter se committuntur, quam Rhetores Græci vocant *τὴν ἐκ περιστάσεως μάχην.*

XXIX. 1. In hac disceptatione utra pars scripti cum ex casu sit collisio prævalere debeat, regulas quasdam ex antiquis auctoribus * Cicero posuit, quæ ut spernendæ neutiquam sunt, ita mihi non suo ordine videntur collocatæ. Nos eas hunc in modum digeremus: * Ut quod permittit cedat ei quod jubet: quia qui permittit aliquid ita permittere videtur, nisi aliud quid obstet quam de quo ibi agitur: ideoque, ut ait Scriptor ad Herennium, plus valet sanctio permissione. Ut quod faciendum est certo tempore, ei præferatur quod quovis tempore fieri potest: unde sequitur, ut plerumque pactio vetans vincat jubentem, quia pactio vetans obligat ad quodvis tempus, jubens non item, nisi aut tempus sit expressum, aut jussio taci- *Libro 13.*

3. *Quod apud Senecam legimus*] ejusdem hæc sunt, capite XXXIX lib. IV de beneficiis: *Ad cœnam quia promisi ibo, etiamsi frigus erit. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamvis non concoxerim, sed non si febricitavero sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum jubebis, si fisco obligabis. Subest inquam tacita exceptio, si potero, si debebo, si hæc ita erunt. Effice ut idem status sit cum exigitur, qui fuit cum promitterem. destituere levitas non erit si aliquid intervenit novi. quid miraris, cum conditio promittentis mutata sit mutatum esse consilium? eadem mihi omnia præsta & idem sum. Vadimonium promittimus. tamen deseritur. Non in omnes datur actio, deserentem vis major excusat.* Usi sæpe hoc effugio Angli, vide Camdenum in anno CIƆ IƆ XCV, tum in controversia cum Batavis, tum in altera cum Ansiaticis.

1. *Cicero posuit*] de Inventione secundo, & ibi Marius Victorinus.

Ut quod permittit, cedat ei quod jubet] Quintilianus declamatione CCCLXXIV: *Semper potentior lex est quæ vetat quam quæ permittit.* Donatus Phormione Actu 1, Scen. 2: *Bene jubet, minorem enim vim habet ea lex quæ aliquid permittit quam illa quæ aliquid jubet.* vide Ciceronem Verrina II, & quæ habet Connanus libro 1, c. 9.

2. *Præ-*

tacitam prohibitionem contineat. Inter eas pactiones quæ supradictis qualitatibus pares sunt ut præferatur quod magis est peculiare, & ad rem propius accedit: nam solent specialia efficaciora esse generalibus. & in prohibitionibus, ut quæ pœnam adjunctam habet ei quæ pœna vacat, & quæ majorem pœnam minatur ei quæ minorem, præferatur. Tum vero, ut superet quod causas habet aut magis honestas aut magis utiles. Extremo loco, ut quod postremo dictum est vincat.

2. Illud ex superioribus hic repetendum est; pactorum juratorum eam esse vim ut intelligi debeant secundum receptissimam proprietatem, & ut omnes restrictiones tacitas, & ex natura rei non omnino necessarias, quam maxime repudient. Quare & si juratum pactum cum non jurato pugnet certo eventu, * præferendum erit cui adest jurisjurandi religio.

XXX. Solet & hoc quæri, an in dubio contractus perfectus censeri debeat antequam scriptura confecta sit, & tradita. Nam id Murena causabatur adversus ea quæ inter Syllam & Mithridatem convenerant. Mihi apertum videtur, ni aliud convenerit, * credendum, scripturam adhiberi, ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem. Alioqui exprimi id solet, ut in induciis cum Nabide: *Ex qua die descriptæ conditiones editæ Nabidi forent.*

Ap. Mithr.

Livius lib. XXXIV.

XXXI. Illud vero non admittam quod quibusdam placuit, contractus regum & populorum quantum fieri potest interpretandos ex jure Romano: nisi appareat inter quosdam populos jus istud civile in his quæ juris sunt gentium, etiam pro jure gentium receptum esse: quod temere præsumendum non est.

Alc. v. cons. 17.

XXXII. De eo vero quod Plutarchus in Sympostacis movet, conditionem offerentis, an accipientis verba attendi magis debeant, ita videtur, cum accipiens hic sit qui promittit, ejus verba formam dare negotio, si absoluta & in se perfecta sint. Nam si per affirma-

IX. Symp. 13.

2. *Præferendum erit cui adest jurisjurandi religio*] Acontius apud Ovidium:

Promisit pater hanc: hæc & juravit amanti:
Ille homines, hæc est testificata Deam:
Hic metuit mendax, hæc & perjura vocari.
Num dubitas, hic sit major an ille metus?

Credendum scripturam adhiberi ut monumentum contractus, non ut substantiæ ejus partem] L. in re, & L. si res gesta, D. de Fide Instrumentorum. L. pactum quod bona fide, C. de pactis. sic legem contractus quæ est C. de Fide instrumentorum interpretantur Bartolus & Johannes Faber, Salicetus, quorum sententia in judiciis contra Baldum & Castrensem prævaluit. Mynsingerus Decade x, Cons. XCI. Neostadius de pactis antenuptialibus, observatione XVIII. quare non satis probabile est quod Ligniacus adfert de instrumento à rege subscripto, sed nondum addito sigillo & Secretarii manu, libro II rerum Italicarum Guicciardini.

Anno-

affirmationem respiciant verba offerentis, tunc ea ipsa ex natura vocum relativarum repetita in promissione videbuntur. Antequam vero accepta sit conditio, ne eum quidem teneri qui obtulit certum est, nullum enim adhuc jus quæsitum est, ut ex his quæ de promissione supra diximus apparet. Et hæc oblatio conditionis minus est promissione.

CAPUT XVII.

De damno per injuriam dato, & obligatione quæ inde oritur.

I. SUpra diximus ejus quod nobis debetur fontes esse tres, pactionem, maleficium, legem. De pactionibus satis tractatum. Veniamus ad id quod ex maleficio naturaliter debetur. Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo, sive in non faciendo, pugnantem cum eo quod aut homines communiter aut pro ratione certæ qualitatis facere debent. * Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur si damnum datum est, nempe ut id resarciatur.

II. 1. * Da-

Annotata ad Caput XVII.

EX *tali culpa obligatio naturaliter oritur*] Ἀμελὴς δίκη Græcis. Vide in decretalibus titulum de injuria & damno dato, & Digestis ad L. Aquiliam & vicinas rubricas.

1. *Damnum*

II. 1. * Damnum forte à demendo dictum, est τὸ ἔλαττον, cum quis minus habet suo, sive illud suum ipsi competit ex mera natura, sive accedente facto humano, puta dominio, aut pacto, sive ex lege. Naturâ homini suum est vita, non quidem ad perdendum, sed ad custodiendum, corpus, membra, fama, honor, actiones propriæ. Dominio & pactis quomodo suum quid cuique sit, superior tractatio docuit, tum quoad res, tum quoad jus in actiones alienas. Simili modo ex lege jus suum cuique oritur, quia idem aut plus lex potest quam in se ac sua singuli. Sic pupillus jus habet exactam quandam diligentiam exigendi a tutore, respublica à magistratu, nec respublica tantum, sed & cives singuli quoties lex id expresse aut per sufficientem consequentiam significat.

2. At ex sola aptitudine, quod jus minus proprie dicitur, & ab assignatrice justitia spectatur, non oritur verum dominium, ac proinde restitutionis obligatio: quia non id alicui suum est ad quod aptus est: πλεονεκτεῖ οὐδὲν, ait Aristoteles, ὁ οὐ βοηθήσας χρήμασι δι' ἀνελευθερίαν. *Contrà proprie dictam justitiam nihil committit qui pecunia sua alteri non succurrit præ tenacitate.* Cicero pro Cn. Plancio: *Est hæc conditio liberorum populorum, posse suffragiis vel dare vel detrahere quod velit cuique.* & tamen mox subdit, accidere ut populus fiat quod velit, non quod debeat, voce debendi sumta in laxiore significatu.

Nic. v, c. 4.

III. Sed cavendum hic ne confundantur quæ diversi generis sunt. Nam cui magistratus collatio mandata est, is reipublicæ tenetur ad eligendum eum qui dignus sit, & ad hoc exigendum respublica jus habet proprium. quare si ex indigni electione damnum fecerit respublica, ille resarcire tenebitur. Sic etiam civis aliquis non indignus, etsi jus proprium ad officium aliquod non habeat, habet tamen verum jus petendi juxta alios: in quo jure si per vim aut dolum impediatur, jam non totius rei expetitæ sed incerti illius damni æstimationem exigere poterit. Simile erit in eo cui nequid legaret testator, vi vel dolo fuit impeditus. nam capacitas legati jus quoddam est, cui id est consequens, ut libertatem testatoris in eo impedire injuria sit.

Th. & Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. Soto lib. IV, q. 6. Lessius lib. II. c. 12. dub. 18. Covar. ad c. peccatum. p. 2. § 7.

IV. Minus autem quis habere, ac proinde damnum fecisse intelligetur, non in re tantum, sed & in fructibus qui proprie rei fructus sunt, sive illi percepti sunt sive non, si tamen ipse eos percepturus fuerat, deductis impensis quibus res melior facta est, aut quæ ad fructus percipiendos fuerunt necessariæ, ex regula quæ nos vetat locupletiores fieri cum aliena jactura.

Soto lib. IV. q. 7. Less. lib. II, c. 12. dub. 16. n. 3.

V. Sed

1. *Damnum forte à demendo dictum*] Ita Varro libro v: *Damnum à demptione, cum minus re factum quam quanti constat.* Alii magis probant derivari à Græco δαπάνη, ut sit dapnum, deinde damnum, ut ὕπνος, sopnus somnus. Nec absurde deducas à Græco δάμνω quod est βιάζω; aut ex ζημία damia, damnum, ut regia, regnum.

Laudat]

V. Sed & spes lucri ex nostro æstimabitur, non ut illud ipsum, sed secundum propinquitatem ad actum, ut in semente spes messis. *L. In quantitates ¶. magno D. ad legem Falc.*

VI. Tenentur autem, præter ipsum qui per se & *ἀμέσως* damnum dat, alii quoque faciendo aut non faciendo: Faciendo alii primario, alii secundario: primario, qui jubet, qui consensum requisitum adhibet, qui adjuvat, qui receptum præstat, aut qui alio modo in ipso crimine participat. *Th. 2, 2, 62. art. 4. Soto lib. IV. q. 6, art. 5.*

VII. Secundario, qui consilium dat, * laudat, assentatur. *Quid enim interest * inter suasorem facti & probatorem?* ait Cicero Philippica secunda.

VIII. Non faciendo, item primario aut secundario: primario, qui cum ex jure proprie dicto debeat vetare præcepto, * aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit. Is Chaldæo Paraphrastæ Levit. XX, 5. מסעד obfirmator dicitur.

IX. Secundario, qui aut non dissuadet cum debeat, aut factum reticet quod notum facere debebat. Illud autem debere in his omnibus referimus ad jus proprium quod justitia expletrix respicit, sive illud ex lege sive ex qualitate exoritur. nam si debeat ex caritatis norma, peccabit quidem omittendo, non tamen ad reparationem tenebitur, cujus origo est jus aliquod proprium, ut ante diximus. *Less. lib. II. c. 13. dub. 10.*

X. Sciendum quoque hos omnes quos diximus ita teneri, si vere causa fuerint damni, id est momentum attulerint aut ad totum damnum, aut ad partem damni. Nam sæpe accidit in agentibus vel negligentibus secundarii ordinis, interdum etiam in quibusdam qui sunt ordinis primarii, ut etiam sine eorum actu aut neglectu is qui damnum dedit certus fuerit id ipsum dare: quo casu illi quos dixi non tenebuntur. Quod tamen non ita intelligendum est, ut si alii defuturi non fuerint, puta qui suaderent, aut juvarent, non teneantur qui suaserint, aut juverint, si absque ope consilio qui dedit damnum daturus id non fuisset. Nam & illi alii si suasissent aut adjuvissent, tenerentur. *Th. 2. 2, 62. art. 6. Soto lib. IV. q. 7. art. 3. Cajetan. ad q. 62, art. 6. Med. in q. 7.*

XI. Te-

Laudat] Totilas in oratione ad Gotthos apud Procopium Gotthicorum III: ὁ γὰρ ἐπαινέσας τὸν δεδρακότα, οὐδέν τι ἧσσον τῶν πεπραγμένων αὐτουργὸς γίνεται. *Nam qui facientem aliquid laudat, & ipse rei factæ auctor habendus est.* Ulpianus in L. I. c. de servo corrupto. *Et si erat servus omnimodo fugiturus, vel furtum facturus, hic vero laudator ejus propositi fuerit, tenetur, non enim oportet laudando augeri malum.*

Inter suasorem facti & probatorem] Applicat hoc dictum Probo præfecto Ammianus libro XXVII. Lege Langobardica lib. IV, tit. IV, etiam consulens ad compositionem vocatur. vide Rom. I, in fine, & ibi veteres Scriptores.

Aut opem ferre ei cui fit injuria, id non facit] Nicetas Choniates Michaële Comneno: ὁ ἐμπρησμὸς οὐ μόνον τοῦ ἀνάψαντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατασβέσαι δυναμένου, δρᾶσαι δέ τι τοιοῦτον ὅλως μὴ βουληθέντος. *Incendium non ei tantum imputatur qui facem intulit, sed & ei qui prohibere cum posset omnino noluit.*

Leſſ. lib. 11. cap. 13. dub. 5. Ib. dub. 4.

XI. Tenentur autem primo loco ii qui imperio aut alio modo aliquem impulerunt ad factum: his deficientibus patrator facinoris: & poſt eum cæteri: in ſolidum ſinguli qui ad actum cauſam dederunt, * ſi totus actus ab ipſis quamquam non ſolis proceſſit.

Stra. l. XII.

XII. Qui vero de actu tenetur, * ſimul tenetur de his quæ illum ex actus vi ſunt conſecuta. * In Senecæ controverſia quadam hoc tractatur in ſpecie platani incenſæ ex qua domus arſerat, ubi hanc ponit ſententiam, *Etiamſi partem damni dare noluiſti, in totum quaſi prudens dederis tenendus es. ex toto enim noluiſſe debet qui imprudentia defenditur.* Ariarathes Cappadocum rex eo quod Melani amni exitum per laſciviam obſtruxerat, cum ejus perrumpentis impetu elatus Euphrates rapta parte Cappadocum terræ, magna & Galatis & Phrygibus damna intuliſſet, permiſſo Romanis judicio, talentis trecentis diſpendium ſarcivit.

Leſſ. lib. 11. c. 9. dub. 19.

Diod. l. IV.

XIII. Exemplo hæc ſint. Homicida injuſtus tenetur ſolvere impenſas ſi quæ factæ ſunt in Medicos, & iis quos occiſus alere ex officio ſolebat, puta parentibus, uxoribus, liberis dare tantum quantum illa ſpes alimentorum, ratione habita ætatis occiſi, valebat: ſicuti Hercules legitur Iphiti à ſe occiſi liberis mulctam pependiſſe, quo facilius expiaretur. Michaël Epheſius ad quintum Nicomachiorum Ariſtotelis: *ἀλλὰ καὶ ὁ φονευθεὶς ἔλαβε τρόπον τινά. ὃ γὰρ ἡ γυνὴ ἢ οἱ παῖδες, ἢ οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἔλαβον τρόπον τινὰ ἐκείνῳ δέδοται. Sed & qui occiſus eſt accipit aliquomodo. Quæ enim uxor ejus & liberi & cognati accipiunt, ipſe quodammodo accipit.*

Leſſ. dub. 21. Navar. cap. 15. num. 22. l. ult. D. de his qui eff. vel dej.

Loquitur de homicida injuſto, id eſt qui non habuit jus id faciendi unde mors ſequitur. quare ſi quis jus habuerit, ſed in caritatem peccaverit, ut qui fugere noluit, non tenebitur. Vitæ autem in libero homine æſtimatio non fit. ſecus in ſervo qui vendi potuit.

XIV. * Qui mutilavit ſimiliter tenebitur ad impenſas & ad æſtimationem ejus quod jam qui mutilatus eſt minus poterit lucrari. Sed ſicut ibi vitæ, ita & hic cicatricis in libero homine æſtimatio non fit. de conjectione in carcerem idem dicendum.

Leſſ. lib. 11. c. 10. dub. 6.

XV. Sic adulter & adultera tenentur non tantum indemnem præſtare maritum ab alenda prole, ſed & legitimis liberis rependere ſi quod damnum patiuntur ex concurſu ita ſuſceptæ ſobolis ad hæreditatem. Qui virginem imminuit vi, aut fraude, tenetur

Si totus actus ab ipſis, quanquam non ſolis, proceſſit] Lex Longobardica lib. I. tit. IX, 5.

Simul tenetur de his quæ illum ex actus vi ſunt conſecuta] Vide Thomam prima ſecundæ, quæſt. XX, art. 5. & L. Si ſervus ſervum, §. Si quis inſulam; D. ad L. Aquiliam.

In Senecæ controverſia] Excerptis V, 5.

Qui mutilavit, ſimiliter tenetur ad impenſas & ad æſtimationem ejus quod jam qui mutilatus eſt minus poterit lucrari] Idem apud Hebræos ſervatum, Baba Kama cap. VIII, §. 1. & apud Anglos & Danos, quorum fœdus vide apud doctiſſimum Pontanum diſſertatione de mari.

2. Galli

netur ei rependere quanti minoris ipsi valet spes nuptiarum: imo & ducere tenetur si ea promissione corporis usuram impetraverit.

XVI. Fur & raptor tenentur rem subtractam reddere cum suo incremento naturali, & cum sequente damno aut cessante lucro: & si res perierit, æstimationem non summam, non infimam, sed mediam. In hac classe ponendi & illi qui legitima vectigalia fraudant. Similiter tenentur qui judicio injusto, accusatione injusta, testimonio injusto damnum dederunt. *Less. lib. 11. c. 10. dub. 2. & 3. Ib. c. 12. dub. 17. Less. lib. 11. c. 13. dub. 8.*

XVII. Sed & qui contractui aut promissioni causam dedit dolò, vi aut metu injusto, tenetur eum quicum actum est in integrum restituere, quia ille jus habuit, tum ne deciperetur, tum ne cogeretur; illud ex natura contractus, hoc ex naturali etiam libertate. His annumerandi sunt qui id quod ex officio facere tenebantur facere noluerunt nisi pecunia accepta. *Covar. c. peccatum. p. 2. Covar. c. peccatum. p. 2. §. 3. §. 5.*

XVIII. At qui causam dedit, cur vim pati, aut metu cogi debeat, habet quod sibi imputet. nam involuntarium ex voluntario ortum habens moraliter pro voluntario habetur. *Less. lib. 11. c. 17. dub. 6.*

XIX. At gentium consensu sicut introductum est, ut bella omnia summæ potestatis auctoritate utrinque gesta & indicta pro justis habeantur, quoad effectus externos, qua de re infra dicemus; ita & hoc, ut talis belli metus hactenus pro justo habeatur, ne quod ita obtentum est repeti possit. Atque hoc sensu admitti potest distinctio Ciceronis, inter hostem quicum multa jura habemus, ut ait, communia, ex gentium consensu scilicet, & piratas ac latrones. Nam hi si quid metu expresserunt repeti potest nisi jusjurandum intercesserit: quod illi non item. Quare quod Polybio videtur justam fuisse Carthaginiensibus causam belli Punici secundi, quod Romani ab ipsis mercenariorum seditione occupatis bello denuntiato Sardiniam insulam & pecuniam expressissent, habet naturalis æquitatis aliquam speciem, sed à jure gentium abit, ut alibi explicabitur. *De Offic. III. Bod. lib. v. de rep. cap. 6.*

XX. 1. Ex neglectu tenentur reges ac magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibent ea quæ possunt ac debent remedia: quo nomine damnati olim ab Amphictyonibus Scyrii. Quæsitum memini ex facto, cum patriæ nostræ rectores potestatem prædarum in mari ex hoste agendarum per codicillos plurimis dedissent, & eorum nonnulli res amicorum rapuissent, desertaque patria mari vagarentur, ac ne revocati quidem redirent, an rectores eo nomine tenerentur, aut quod malorum hominum usi essent opera, aut quod cautionem non exegissent. Dixi eos in nihil amplius teneri, quam ut noxios, si reperiri possent, punirent aut dederent: præterea in bona raptorum jus reddi curarent. Nam ipsos injustæ prædationis causam non fuisse, nec quicquam de ea participasse: prohibuisse etiam legibus ne amicis noceretur, cautionem ut exigerent nullo jure fuisse obligatos, cum possent, etiam sine codicillis, omnibus subditis hostem spoliandi potestatem facere,

quod & factum olim esset: neque talem permissionem causam esse cur damnum datum esset sociis, cum possent privati etiam sine permissu tali naves armare & in mare progredi. Mali vero an futuri illi essent provideri non potuisse: neque vero vitari posse quo minus & malorum opera utamur, alioqui nullum colligi posse exercitum.

Consl. Galliæ Tom. III. Tit. 3. constitutione ann. 1583. c. 44.

2. Neque vero si quid milites aut terrestres aut nautici contra imperium amicis nocuissent reges teneri: quod * Galliæ & Angliæ testimoniis probatum. Ut vero sine culpa sua ex ministrorum facto quisquam teneatur, non esse juris gentium ex quo dijudicanda esset hæc controversia, sed juris civilis, nec generalis, sed adversus nautas & alios quosdam ex rationibus peculiaribus introductum. Atque in eam partem à supremi auditorii judicibus contra Pomeranos quosdam pronuntiatum est, idque ad exemplum rerum in causa non dispari ante duo secula judicatarum.

XXI. Illud quoque notandum est, ut mancipium aut animal quod damnum aut pauperiem fecit noxæ dedatur, itidem ex jure civili esse. nam dominus, qui in culpa non est, natura ad nihil tenetur. ut nec is cujus navis sine ipsius culpa navi alterius damnum dedit; quamquam multorum populorum legibus, ut & nostra, damnum tale dividi solet ob culpæ probandæ difficultatem.

XXII. Sed damnum ut diximus etiam adversus honorem & famam datur, puta verberibus, contumeliis, maledictis, calumniis, irrisu, aliisque similibus modis. In quibus non minus quam in furto atque aliis criminibus vitiositas actus ab effectu discernenda est. nam illi pœna respondet, huic damni reparatio, quæ fit culpæ confessione, * exhibitione honoris, testimonio innocentiæ, & per ea quæ his similia sint: quanquam & pecunia tale damnum rependi poterit si læsus velit, quia pecunia communis est rerum utilium mensura.

Less. lib. II. c. II. dub. 19, 25, 27. Soto lib. IV. q. 6. art. 3.

2. *Galliæ*] Vide etiam tomo constitutionum III, tit. II. constitutione anni CIↃ IↃ XIIII, cap. 44.

Exhibitione honoris, testimonio innocentiæ] Vide exemplum Viviani qui accusationis injustæ pœnitentia ductus est, apud Cassiodorum IV, 41.

CAPUT XVIII.
De legationum jure.

I. *Obligationes quasdam ex jure gentium nasci, ut jus legationum.*
II. *Inter quos locum habeat.*
III. *An semper admittenda legatio.*
IV. *Adversus legatos periculosa molientes defensionem licitam, non exactionem pœnæ.*
V. *Legationis jure non teneri eum ad quem legatus missus non est.*
VI. *Hostem ad quem missus est legatus teneri:*
VII. *Nec opponi posse jus talionis:*
VIII. *Ius hoc & ad comites legatorum porrigi, si legati voluerint:*
IX. *Et ad bona mobilia.*
X. *Exempla obligationis sine cogendi jure.*
XI. *Quanti sit hoc jus legationis.*

I. HActenus ea memoravimus quæ ex jure naturæ debentur nobis, paucis dumtaxat additis de gentium jure voluntario, quatenus ab eo aliquid erat juri naturæ superadditum. Restat veniamus ad obligationes quas ipsum per se jus illud gentium, quod voluntarium dicimus, induxit. quo in genere præcipuum est caput de jure legationum. Passim enim legimus sacra legationum, * sanctimoniam legatorum, jus gentium illis debitum, jus divinum humanumque: sanctum inter gentes jus legationum, fœdera sancta

Annotata ad Caput XVIII.

S*Anctimoniam legatorum*] Pomponius L. si quis, D. de legationibus: *si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati: & ideo si cum legati apud nos essent gentis alicujus, bellum cum eis indictum sit, liberos eos manere. id enim juri gentium conveniens esse. Itaque eum qui legatum pulsasset Quintus Mucius dedi hostibus quorum erant legati solitus est respondere.* Lege Julia de vi publica tenetur, quod ad legatos, oratores, comitesve attinebit, si quis eorum quem pulsasse sive injuriam fecisse arguetur, Ulpiano respondente in L. lege Julia, D. ad legem Juliam de vi publica. Josephus Antiquæ historiæ libro XV multum prædicat legatorum sanctimoniam, quibus ait commune cum Angelis Dei nuntiis nomen. Varro lib. III de Lingua Latina: *Sancta sunt corpora legatorum.* Cicero Verrina III: *Legatorum jus divino humanoque vallatum præsidio, cujus tam sanctum & venerabile nomen esse debet, ut non modo inter sociorum jura sed & hostium tela incolume versetur.* Scriptor vitæ Epaminondæ: *Cum legationis jure se tectum arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset.* Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis n. 248: τὴν ἄδειαν vocat τὴν τῶν πρεσβευτῶν ἀσυλίας. *securitatem à legatorum sanctimonia.* Apud Papinium lib. II,

tutique regressus
Legato.

item:

& sanctum populis per secula nomen
Legatum.

Chrysostomus: καὶ οὐδὲ τὸν κοινὸν νόμον ᾐδέσθησαν, ὅτι ὁ πρεσβεύων οὐδέποτε πάσχει τι κακόν: *ne commune quidem fas hominum reveriti sunt quod tutos præstat legatos ab omni malo.* Servius ad X Æneidos: *ab omni injuria tectis jure gentium.* Ne omnia loca enotem, adde Livium lib. I. de Laurentibus, Dionem Chrysostomum de lege & consuetudine, Vellejum Paterculum initio lib. II, Menandrum Protectorem, Epistolam Felicis ad Zenonem in appendice Codicis Theodosiani data à Sirmundo. Totilas apud Procopium Gotthicorum III. πᾶσι μὲν, ὡς ἐπὶ πλεῖστον εἰπεῖν νόμος βαρβάροις, τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων σέβειν, *omnibus ut generatim loquar, barbaris mos Legatos venerari.* idem de barbaris dixit Scafnaburgensis. Aimoinus regi Clodovæo hæc dicta tribuit: *Ad extremum pro divinis simul humanisque legibus, quæ injuriam immunes sanciunt debere esse eos qui mediatores hostilium efficiuntur armorum. Inter arma namque sola legatio pacis sequestra est. Exuit hostem qui legatione fungitur.* Vide & Radevicum in appendice. de Polonis vide Cromerum libro XX. de Turcis Leunclavium libro VIII & libro XVII. de Mauris Marianam libro XII.

ſancta gentibus, fœdus humanum: ſancta corpora legatorum:. Papinio,

Sanctum populis per ſæcula nomen.

Cicero de Haruſpicum reſponſis: *Sic enim ſentio, jus legatorum cum hominum præſidio munitum, tum etiam divino jure eſſe vallatum.* Itaque hoc violare non injuſtum tantum eſſe * ſed & impium omnium confeſſione ait Philippus in epiſtola ad Athenienſes.

II. 1. Sed primum ſciendum eſt, qualecunque eſt hoc jus gentium de quo videbimus, ad eos legatos pertinere, quos mittunt qui ſummi imperii ſunt compotes inter ſe. nam qui extra hos legati ſunt provinciales, municipales, atque alii, non jure gentium, quod inter gentes eſt diverſas, ſed jure civili reguntur. Legatus apud Livium publicum ſe nuntium populi Romani vocat. Apud eundem Livium alibi Senatus Romanus jus legationis externo, non civi comparatum ait: & Cicero ut oſtendat non eſſe legatos mittendos ad Antonium: *Non enim*, inquit, *cum Annibale res eſt, hoſte reipublicæ, ſed cum cive.* Qui autem externi habendi ſint ita clare expoſuit Virgilius ut nemo Juriſconſultorum poſſit clarius:

Lib. 1.
Lib. VI.

Omnem equidem ſceptris terram quæ libera noſtris
Diſſidet, externam reor.

2. * Qui ergo impari junguntur fœdere, cum ſui juris eſſe non deſinant, jus habebunt legationis: imo & hi qui ex parte ſubditi ſunt, ex parte non ſunt, pro ea parte qua non ſunt ſubditi. At reges qui bello ſolenni victi regnoque exuti ſunt, cum aliis regni bonis & jus legandi perdiderunt. Ideo Perſei à ſe victi caduceatores retinuit P. Æmilius.

3. In bellis vero civilibus neceſſitas interdum locum huic juri facit extra regulam, * puta cum ita diviſus eſt populus in partes quaſi æquales ut dubium ſit ab utra parte ſtet jus imperii; aut cum jure admodum controverſo de regni ſucceſſione duo decertant. nam hoc eventu gens una pro tempore quaſi duæ gentes habetur. ita * Flavianos

Sed & impium] ἔργον ἀσεβὲς ait Plutarchus in vita Æmilii, narrans Gentii factum. Joſephus libro XV hiſtoriæ antiquæ: τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ πολεμίους πολεμίοις διαλλάττειν δύναται. ποῖον ἂν μεῖζον ἂν γένοιτο ἀσέβημα ἢ πρέσβεις ἀποκτεῖναι τοὺς ὑπὲρ τοῦ δικαίου διαλεγομένους; *Hoc nomen & hoſtes hoſtibus valet reconciliare. quid ergo fieri magis impium poteſt quam legatos occidere pro æquitate loquentes?*

2. *Qui ergo impari junguntur fœdere*] Cromerus XXX.

3. *Puta cum ita diviſus eſt populus*] vide de legatis civitatis Toleti ad regem, Johannem Marianam libro XXII, 8. de Flandris, Crantzium Saxonicis XII, 33.

Flavianos accuſat Tacitus] Et Magnentium Zoſimus libro II: Μαγνέντιος δὲ καθ' ἑαυτὸν ἔστρεφε γνώμην, πότερον χρὴ Φίλιππον ἄπρακτον ἀποπέμπειν, ἢ κατέχειν παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐπὶ πρέσβεσι παλῦντα θεσμόν. *Magnentius apud animum ſuum volvebat, deberetne Philippum irritum dimittere, an apud ſe retinere calcato jure legationum.* is Philippus à Conſtantio venerat.

nos accusat Tacitus, quod sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus in Vitellianis civili rabie temerassent. Piratæ & latrones qui civitatem non faciunt jure gentium niti non possunt. Tiberius cum ad eum Tacfarinas legatos misisset indoluit, quod desertor & prædo hostium more ageret: quæ verba sunt Taciti. Sed interdum tales qui sunt jus legationis nanciscuntur fide data, ut olim fugitivi in saltu Pyrenæo.

Hist. III. *An.* III. *Cæs. l.* III. *de bello civili.*

III. 1. Duo autem sunt de legatis quæ ad jus gentium referri passim videmus, prius * ut admittantur, deinde ne violentur. De priore locus est Livii ubi Hanno Senator Carthaginiensis in Annibalem sic invehitur: *Legatos ab sociis & pro sociis venientes bonus imperator noster in castra non admisit: jus gentium sustulit.* Quod tamen non ita crude intelligendum est: * non enim omnes admitti præcipit gentium jus: sed vetat sine causa rejici. Causa esse potest ex eo qui mittit, ex eo qui mittitur, ex eo ob quod mittitur.

Lib. XI.

2. Melesippus Lacedæmoniorum legatus auctore Pericle dimissus est extra fines agri Attici, quod ab hoste armato veniret. Sic * Senatus Romanus negavit se Carthaginiensium legationem admitere posse, quorum exercitus esset in Italia. Persei adversus Romanos bellum molientis legatos non admiserunt Achæi. Sic Totilæ legationem rejecit Justinianus & Gothi qui Urbini erant Belisarii oratores. Cynethensium quoque ut gentis sceleratæ legatos undique pulsos narrat Polybius. Secundi exemplum est in Theodoro, qui ἄθεος vocabatur, quem à Ptolemæo ad se missum audire Lysimachus noluit: idemque aliis evenit peculiaris odii causa. Tertium quod diximus locum habet * ubi causa mittendi aut suspecta est, ut Rhabsacis Assyrii legatio ad populum concitandum merito suspecta erat Ezechiæ, aut non ex dignitate aut temporibus conveniens. Sic Ætolis denuntiarunt Romani, ne quam legationem mitterent nisi permissu Imperatoris: Perseo ne Romam mitteret, sed ad Licinium: & Jugurthæ legatis edictum * intra decem dies Italia excederent, ni regnum & regem deditum venissent. Optimo autem jure

Thuc. l. II. *Zonaras.* *Liv. l.* XLI. *Procop. l.* II. *&* III. *Libro* IV. II *Regum* XVIII. *Livius lib.* XXVII. *Lib.* XXXII. *Sall. Jug.*

1. *Ut admittantur*] Donatus ad prologum Hecyræ: *Oratorem audire oportere jus gentium est.*

Non omnes admitti præcipit Gentium jus] vide Cambdenum in anno CIↃ IↃ LXXI, quæstionum ibi propositarum quarta.

2. *Senatus Romanus negavit se Carthaginensium legationem admittere posse quorum exercitus esset in Italia*] de hoc Romanorum more vide Servium ad VII Æneidos.

Ubi causa mittendi aut suspecta est] Sic Andreas Burgus Cæsaris Legatus in Hispaniam non admissus, Mariana libro XXIX. Simile apud Cromerum libro XX.

Intra decem dies Italia excederent] Carolus Quintus Imperator Legatos Galliæ, Venetorum, & Florentinorum ad Bellum sibi indicendum missos deduci jussit in locum qui à comitatu suo abesset triginta milliaria. Guicciardinus libro XVIII. Bellajus libro III.

jure rejici possunt quæ nunc iu usu sunt legationes assiduæ, quibus quam non sit opus docet mos antiquus, cui illæ ignoratæ.

IV. 1. * De non violandis legatis difficilior est quæstio, & varie à claris hujus seculi ingeniis tractata. Videndum autem habemus de legatorum personis, deinde de comitibus eorum ac bonis. De personis alii ita sentiunt, jure gentium vim duntaxat injustam à legatorum corporibus arceri. censent enim privilegia ex jure communi interpretanda. Alii non omnibus de causis putant legato vim inferri posse, sed ita demum si jus gentium ab eo læsum sit, quod satis late patet: nam in jure gentium jus naturæ includitur, ita ut ex omnibus delictis puniri jam legatus possit, nisi quæ ex mero jure civili oriuntur. Restringunt hoc alii ad ea quæ contra statum reipublicæ aut dignitatem ejus ad quem legatus mittitur fiunt: quod ipsum sunt qui periculosum putant, & querelas exponendas ei qui misit, ejusque arbitrio permittendum legatum. Sunt & qui putant consulendos reges aut gentes quarum nihil interest: quod prudentiæ esse potest, juris non potest.

2. Rationes quas pro se quisque afferunt nihil definite concludunt: quia jus hoc non ut jus naturale ex certis rationibus certo oritur, sed ex voluntate gentium modum accipit. Potuerunt autem gentes aut omnino cavere legatis aut cum certis exceptionibus. nam & hinc utilitas stat pœnæ in gravia delinquentes, & inde utilitas legationum, quarum mittendarum facilitas securitate quanta potest esse maxima optime promovetur. Spectandum ergo quousque gentes consenserint: quod ex solis exemplis evinci non potest. Exstant enim satis multa in partem utramque. Recurrendum igitur tum ad sapientum judicia, tum ad conjecturas.

3. Judicia duo habeo maxime illustria; Livii alterum, alterum Sallustii. Livii hoc est de legatis Tarquinii qui proditionem concitaverant Romæ: *Quanquam visi sunt commisisse ut hostium loco essent, jus tamen gentium valuit.* Videmus hîc etiam ad eos qui hostilia patrant jus gentium extendi. Sallustii dictum ad comites legationis, de quibus mox dicemus, non ad legatos ipsos pertinet: sed recte à majori, id est minus credibili, ad minus, id est magis credibile procedet argumentatio. Is ita ait: *Fit reus magis ex æquo bonoque quam ex jure gentium Bomilcar comes ejus qui Romam fide publica venerat.* Bonum & æquum, id est merum naturæ jus patitur pœnas exigi ubi reperitur qui deliquit: at jus gentium legatos & qui his similes fide publica veniunt excipit. Quare ut rei fiant legati contra jus est gentium, quo vetari multa solent quæ jus naturæ permittit.

Bello Jug.

4. Con-

1, *De non violandis legatis*] Menander Protector de Justino II Imperatore: ὁ δὲ παρὰ τὸ κοινὸν τῶν πρεσβυτέρων θεσμὸν, εἶχεν ἐν δεσμοῖς, *Ille Avarorum legatos contra jus legationum in vinculis habuit.* Vide Ern. Cothmannum responso XXXII, num. 29, & sequentibus, volumine V.

5. *Aut*

4. Conjectura quoque hinc ſtat. Verius enim eſt privilegia ita intelligenda, ut aliquid tribuant ultra jus commune, Quod ſi legati ab injuſta tantum vi tuti eſſent, nihil in eo magni eſſet, nihil præcipui. Adde quod ſecuritas legatorum utilitati quæ ex pœna eſt præponderat. Nam pœna haberi poteſt per eum qui legatum miſit volentem: & ſi nolit ab ipſo exigi bello, tanquam criminis approbatore. Objiciunt aliqui ſatius unum plecti quam bello multos involvi. atqui ſi is qui legatum miſit factum ejus probet, legati pœna bello nos non eximet. Parte vero altera valde in lubrico locatur ſalus legatorum, ſi actuum ſuorum rationem alii reddere debeant quam à quo mittantur. Nam cum plerumque diverſa, ſæpe & adverſa ſint conſilia eorum qui mittunt legatos, & qui accipiunt, vix eſt ut non ſemper aliquid in legatum dici poſſit, quod criminis accipiat ſpeciem. Et quanquam quædam ſunt ita manifeſta, ut dubitationem non habeant, ſufficit tamen ad æquitatem & utilitatem legis univerſalis periculum univerſale.

5. Quare omnino ita cenſeo, placuiſſe gentibus ut communis mos, qui quemvis in alieno territorio exiſtentem ejus loci territorio ſubjicit, exceptionem pateretur in legatis, ut qui ſicut fictione quadam habentur pro perſonis mittentium (*Senatus faciem ſecum attulerat, auctoritatem reipublicæ*, ait de legato quodam M. Tullius) *Phil.* VIII. ita etiam fictione ſimili conſtituerentur quaſi extra territorium, unde & civili jure populi apud quem vivunt non tenentur. Quare ſi tale ſit delictum quod contemni poſſe videatur, aut diſſimulandum erit, * aut è finibus jubendus excedere legatus. quod Polybius ei factum narrat qui Romæ obſidibus fugiendi cauſam præbuerat. Unde obiter datur intelligi, quod alio tempore legatus Tarentinorum qui idem deliquerat virgis cæſus eſt, id eo eveniſſe * quod Tarentini victi ſub Romanis eſſe cœpiſſent. Si crimen ſit atrocius, & ad publicum malum ſpectans, * mittendus erit legatus ad eum qui miſit, cum poſtulato ut eum puniat aut dedat, quomodo Gallos poſtulaſſe legimus ut ſibi dederentur Fabii.

6. Sed,

5. *Aut è finibus jubendus excedere Legatus*] Fecit id Stephanus Poloniæ rex Moſcis; Thuanus libro LXXIII, in anno cIↃ IↃ LXXXI. Eliſabetha Scoto, & Hiſpano. Utrunque habes apud Camdenum in anno cIↃ IↃ LXXI, & cIↃ IↃ LXXXIV.

Quod Tarentini victi ſub Romanis eſſe cœpiſſent] Sic Carolus V Legato Ducis Mediolanenſis ut ſubditi ſui imperavit ne à comitatu ſuo abſcederet. Guicciardinus indicato jam loco.

Mittendus erit legatus ad eum qui miſit] Dion in excerptis Legationum: ὅτι νεανίσκοι τινὲς Καρχηδονίων πρέσβεις τι εἰς τὴν Ῥώμην ἐλθόντες, ὑβρίσαντες ἐπέμφθησαν μὲν εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἐξεδόθησαν σφίσιν, οὐκ ἔπαθον δὲ ὑπ' αὐτῶν δεινὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἀφείθησαν. *Cum juvenes quidam legati à Carthagine Romam veniſſent, ibique contumelioſe quædam feciſſent, miſſi ſunt Carthaginem, traditique Carthaginienſibus, ab his vero nihil illis nocitum eſt, ſed dimiſſi ſunt incolumes.*

6. Sed, quod supra diximus aliquoties, humana jura omnia ita esse comparata ut non obligent in summa necessitate, id de hoc quoque præcepto sanctimoniæ legatorum obtinebit. Verum is apex necessitatis non est in sumtione pœnæ, quam & aliis in casibus tolli jure gentium infra apparebit cum de solennis belli effectibus agemus: multo minus in loco, tempore, ac modo sumendæ pœnæ, sed in præcautione gravis mali, præsertim publici. Quare ut obviam eatur imminenti periculo, si alia nulla est ratio idonea, & retineri & interrogari legati poterunt. Ita Consules Romani Tarquinii * legatos deprehenderunt, * literarum in primis habita cura, ut Livius loquitur, ne intercciderent.

7. Quod si vim armatam intentet legatus, sane occidi poterit, non per modum pœnæ, sed per modum naturalis defensionis. Sic Fabios, quos violatores juris humani Livius vocat, Galli occidere potuerunt. Itaque apud Euripidem Heraclidis Demophon fecialem ab Eurystheo missum & vi supplices abripere conantem vi prohibuit, & cum ille diceret,

Tun' fecialem cædere huc missum audeas?

respondet, *Ni fecialis dexteram à vi temperet.*

Huic feciali nomen fuisse * Copreo, * & quia vi ageret à populo Atheniensi interfectum narrat Philostratus vita Herodis. Distinctio-
Off. III. ne non dissimili solvit Cicero quæsitum illud, an patrem patriæ pro-

6. *Legatos deprehenderunt*] Pelopidas in vincula conjectus ab Alexandro Pheræo, quod legatus cum esset Thessalos ad libertatem concitaret; Plutarchus, & Latinus scriptor vitæ Pelopidæ.

Literarum in primis habita cura] vide Serranum in Henrico IV.

7. *A Copreo*] vide Iliados O.

Et quia vi ageret] Sic interpretandum, quod Theodahatus Gotthus Justiniani legatis dicit apud Procopium Gotthicorum I: *σεμνὸν μὲν τὸ χρῆμα τῶν πρέσβεων καὶ ἄλλως ἔντιμον γεγένηται εἰς πάντας ἀνθρώπους. τοῦτο δὲ τὸ γέρας εἰς τόδε οἱ πρέσβεις ἐν σφίσιν αὐτοῖς διασώζουσιν, ἕως τῇ σφετέρᾳ ἐπιεικείᾳ φυλάξωσι τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα. κτείνειν γὰρ ἄνδρα πρεσβευτὴν ἐνδίκως νενομίκασιν ἄνθρωποι, ὅταν ἢ εἰς βασιλέα ὑβρίσας φαίνηται, ἢ γυναικὸς ἄλλῳ ξυνοικούσης εἰς εὐνὴν ἔλθοι. Sanctum apud homines legatorum nomen, plenumque honoris. Sed hoc jus legati sibi interdum servant, quamdiu sua modestia legationis dignitatem tuentur. ita enim existimant homines, fas esse vel interficere legatum, si is in principem ad quem mittitur fit injuriosus, aut alienum matrimonium violet.* Legati vero, cum ostendissent longissime se abesse ab adulterii suspicione, quorum ne exitus quidem sine custode essent, addunt prudenter: *τοὺς λόγους δὲ ὅσους ἂν ἐκ τοῦ πέμψαντος ἀκηκοὼς εἴπῃ, οὐκ αὐτὸς τὴν ἐνθένδε αἰτίαν, ἤν γε οὐκ ἀγαθοὶ τύχωσιν ὄντες, εἰκότως ἂν λάβοι. ἀλλ' ὁ μὲν κελεύσας φέροιτο δικαίως τὸ ἔγκλημα τοῦτο. τῷ δὲ πρεσβευτῇ τὴν ὑπουργίαν ἐκτελέσαι ἀφεῖται μόνον. Si legatus ea dixerit quæ audivit à principe qui ipsum misit, ea si non sint commoda, præstare non ipse debet culpam, sed qui eum misit. ipsi quippe nihil aliud concessum est quam ministerio mandato fungi.* Vide & Camdenum indicato jam loco anni cIↃ IↃ LXXI.

I. *Siqui-*

proditorem filius accusare debeat. Vult enim debere ad avertendum periculum imminens, non autem vitato jam periculo in facti pœnam.

V. 1. Ea vero quam dixi lex de vi legatis non inferenda, intelligenda est eum obligare ad quem missa est legatio, atque ita demum si admisit quasi scilicet ab eo tempore tacita pactio intercesserit. Cæterum denuntiari & potest & solet, ne mittantur legati, alioqui pro hostibus fore: ut Ætolis à Romanis est denuntiatum, & olim à Romanis Vejentibus edictum ni facesserent urbe, daturos quod Lars Tolumnius dedisset: & Romanis à Samnitibus, si quod adiissent in Samnio concilium haud inviolatos abituros. Non pertinet ergo hæc lex ad eos per quorum fines non accepta venia transeunt legati. nam * siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt, aut alioqui hostilia moliuntur, interfici etiam poterunt, quod Athenienses fecerunt legatis inter Persas & Spartanos, Illyrii legatis inter Essios & Romanos: multoque magis vinciri, quod constituit Xenophon in quosdam, Alexander in eos qui Thebis & Lacedæmone ad Darium missi erant, Romani in legatos * Philippi ad Annibalem, & Latini in legatos Volscorum.

Livius lib. XXVII. Idem l. IV. Libro X. Thuc. l. II. App. de bello Ill. Lib. VI de exp. Cyri. Ar. lib. II. Livius lib. XXIII. Lib. XXIX.

2. Tale si nihil sit, & male tractentur legati, * non illud jus gentium de quo agimus, sed amicitia & dignitas aut ejus qui misit, aut ejus ad quem eunt violata censebitur. Justinus de Philippo posteriore Macedonum rege: *Legatum deinde ad Annibalem jungendæ societatis gratia cum epistolis mittit: qui comprehensus & ad Senatum* (Romanum) *perductus incolumis dimissus est, non in honorem regis, sed ne, dubius adhuc, indubitatus hostis redderetur.*

VI. Cæterum admissa legatio * etiam apud hostes, tanto magis apud inimicos, præsidium habet juris gentium. Caduceatoribus in bello

1. *Siquidem ad hostes eorum eunt, aut ab hostibus veniunt*] Siculi Atheniensium socii legatos Syracusanorum missos ad civitates alias cepere; Thucydides lib. VII. Sic & Argivi cepere legatos Athenis à factione paucorum missos & Argos perduxere; idem Thucydides libro VII. Legatos Ætolorum ad Romanos intercepere & pretium eis extorsere Epirotæ. horum unus literis Romanorum liberatus; Polybius in excerptis legationum num. 27. De Gallorum ad Turcam legatis quos in Pado Hispani cepere & occiderunt vide judicia Parutæ libro XI, Bezari libro XXI: de Flandriæ civitatum legatis ad Gallum captis à Maximiliano Crantzium Saxonicorum XII, 23. Laudatur Belisarii clementia, quod Gelimeris legatis in Hispaniam missis & ab Hispania reversis Carthaginem, quæ jam facta erat Romanorum, pepercerit; Procopius Vandalicorum I.

Philippi ad Annibalem] vide Appianum in excerptis Legationum num. 19.

2. *Non illud jus gentium de quo agimus*] Aliud sit si quis extra fines suos insidias ponat legatis alienis: eo enim jus gentium violaretur. Et hoc continetur in Thessalorum oratione contra Philippum apud Livium.

Etiam apud hostes] vide loca modo producta ad §. 1. Donatus ad illud Eunuchi: *convenire & colloqui. Sic pronuntiandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes & in bello licet.*

Nihil

[*Her. Pol.*] bello pacem esse dixit Diodorus Siculus. Lacedæmonii qui Persarum feciales interfecerant, eo dicuntur *συγχέαι τὰ πάντων ἀνθρώπων νόμιμα*, *confudisse omnium hominum jura.* [*L. ult. D. de legatis.*] *Si quis legatum hostium pulsasset, contra jus gentium id commissum esse existimatur, quia sancti habentur legati*, inquit Pomponius. [*Ann. I.*] Et Tacitus hoc jus de quo agimus vocat, *hostium jus & sacra legationis & fas gentium.* [*Lib. III.*] Cicero prima Verrina: *Nonne legati inter hostes incolumes esse debent?* [*cap. II.*] Seneca de ira: *Violavit legationes rupto gentium jure.* [*Lib. IV.*] Livio cædes ruptura jus gentium, scelus, causa nefanda, cædes impia dicitur, [*Lib. XXIV.*] in historia legatorum quos Fidenates occiderant. Et alibi: [*Lib. IV.*] *Legatis in periculum adductis: ne belli quidem jura relicta erant.* Curtius: *Caduceatores qui ad pacem eos compellerent missi, quos Tyrii contra jus gentium occisos præcipitaverunt in altum.* Merito sane: nam & in bello plurima incidunt negotia quæ nisi per legatos transigi non possunt, & ipsa pax vix est ut aliter coeat.

VII. Solet & illud quæri, an jure talionis interfici, aut male tractari legatus possit ab eo veniens qui tale quid patraverit. Et sunt quidem ultionis talis exempla in historiis satis multa. sed nimirum historiæ non tantum quæ juste, sed & quæ inique, iracunde, impotenter facta sunt memorant. Jus gentium non tantum mittentis cavet dignitati, sed & ejus qui mittitur securitati. quare cum hoc quoque tacite contrahitur. Huic ergo fit injuria etiam si ei qui misit nulla fiat. [*App. de Bello Pun.*] Non igitur magnanime tantum, sed & ex jure gentium Scipio, qui postquam legati Romanorum à Carthaginiensibus male essent habiti, ductis ad se Carthaginiensium legatis, & quid fieri deberet interrogatus respondit, * nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus. [*Lib. XXX.*] Addit Livius dixisse eum, nihil se facturum institutis populi Romani indignum. [*Lib. VI. c. 6.*] Valerius Maximus Consulibus Romanis in facto simili sed antiquiore hanc tribuit vocem: *Isto te metu, Hanno, fides civitatis nostræ liberat.* Nam tunc quoque Cornelio Asinæ contra jus legationis injectæ à Pœnis catenæ fuerant.

VIII. 1. Comites quoque & vasa legatorum sui generis sanctimoniam habent unde in antiquo fecialium carmine erat: *Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? vasa comitesque meos?* [*l. Lege Julia D. ad l. Jul. de vi publ.*] Et lege Julia de vi publica teneri pronuntiantur non modo qui legatos, sed & qui comites eorum injuria affecerunt. Sed hæc

* san-

Nihil tale quale factum esset à Carthaginiensibus] Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis: Σκιπίων οὐκ ἔφη δεῖν πράττειν ὃ τοῖς Καρχηδονίοις ἐγκαλοῦσιν: *dixit Scipio, non esse id faciendum quod ipsi in Carthaginiensibus accusarent.* & Romani ipsi legatos jam comperto Carthaginiensium facto dimiserunt; Vide Appianum. Constantius Titianum à Magnentio ad se missum remisit, quanquam Philippum à Constantio missum ad se retinebat Magnentius: Zosimus libro II. Vide & historias apud Cromerum libris XIX & XXI. & Parutam de Legatis Venetis in itinere in Galliam retentis lib. VII.

1. *Sancta*

* sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur. Itaque si quid comites gravius deliquerint, postulari à legato poterit ut eos dedat. * Vi enim abstrahendi non sunt: quod cum factum esset ab Achæis in Lacedæmonios quosdam qui cum legatis Romanis erant, vociferati sunt Romani jus gentium lædi. quo referri etiam potest Sallustii judicium de Bomilcare, quo supra usi sumus. Quod si dedere eos nolit legatus, eadem scilicet facienda erunt quæ modo de legato diximus. *Paus. libro V. 21.*

2. Ipse autem legatus an jurisdictionem habeat in familiam suam, & * an jus asyli in domo sua pro quibusvis eo confugientibus, ex concessione pendet ejus apud quem agit. Istud enim juris gentium non est.

IX. Bona quoque legati mobilia, & quæ proinde habentur, personæ accessio, pignoris causa, aut ad solutionem debiti capi non posse, nec per judiciorum ordinem, nec, quod quidam volunt, manu regia, verius est. nam omnis coactio abesse à legato debet, tam quæ res ei necessarias quam quæ personam tangit, quo plena ei sit securitas. Si quid ergo debiti contraxit, &, ut fit, res soli eo loco nullas possideat, ipse compellandus erit amice, & si detrectet, is qui misit, ita ut ad postremum usurpentur ea quæ adversus debitores extra territorium positos usurpari solent.

X. 1. Nec metuendum est quod quidam putant, ne si id juris sit nemo inveniatur qui cum legato contrahere velit. Nam & regibus qui cogi nequeunt non desunt creditores, & apud quosdam populos moris fuisse docet Nicolaus Damascenus, ut de contractibus qui in creditum iissent jus nullum redderetur, non magis scilicet quam adversus ingratos: ita ut cogerentur homines, aut pariter implere contractum, aut contenti esse nuda fide debitoris. Et optat hunc rerum statum * Seneca: *Utinam quidem persuadere possemus, ut pecunias creditas tantum à volentibus acciperent: utinam nulla stipulatio emtorem venditori obligaret: nec pacta conventaque impreßis signis custodirentur. Fides potius illa servaret, & æquum colens animus.* Persis quoque Appianus ait displicuisse: * τὸ κιχρᾶσθαι ὡς ἀπατηλόν τι καὶ φιλοψευδές, *pecuniam creditam sumere, ut quæ res fraudibus & mendaciis esset obnoxia.* *Civil. 1.*

2. De Indis idem narrat Ælianus: cui consentit Strabo his verbis: *Lib. 14.* Δίκην δὲ μὴ εἶναι πλὴν φόνου καὶ ὕβρεως. οὐκ ἐπ' αὐτῷ γὰρ τὸ μὴ παθεῖν ταῦτα. *Lib. XV.*

1. *Sancta sunt accessorie, & proinde quatenus legato videtur*] vide Fraxini Canæi epistolas paginis 75 & 279.

Vi enim abstrahendi non sunt] Serranus Henrico IV.

2. *An jus asyli in domo*] Distingui fere hac in re solent crimina. Vide Parutam libro X, ubi rex Galliæ hanc ob causam iratus pacatur; Vide eundem libro XI.

1. *Seneca*] de Beneficiis III, 15.

Τὸ κιχρᾶσθαι] τὸ ὀφείλειν χρέος pro eodem dixit Herodotus Clio.

2. *Pla-*

ἑκούσιον· τὰ δ' ἐν τοῖς συμβολαίοις ἐπ' αὐτῷ ἑκάστῳ ὥς τε ἀνέχεσθαι δεῖ ἐάν τις παραβῇ τὴν πίστιν. ἀλλὰ καὶ προορᾶν ὅτῳ πιστευτέον καὶ μὴ δικῶν πληροῦν τὴν πόλιν. *Iudicia non esse nisi de cæde & injuria: quia homo præstare non possit ne in ea incidat: At contractus in cujusque esse potestate: ideo ferendum si quis fidem violet: & ante videndum cui quisque credat, non autem litibus implendam civitatem.* A Charonda quoque constitutum fuit, ne quis actionem haberet qui de pretio habuisset fidem: quod & * Platoni placuit. Notatum & Aristoteli: παρ' ἐνίοις δ' τούτων οὐκ εἰσὶ δίκαι, ἀλλ' οἴονται δεῖν στέργειν τοὺς κατὰ πίστιν συναλλάξαντας, *apud quosdam de his rebus judicia non sunt; existimant enim homines contentos esse debere fide quam sunt secuti:* Et alibi: ἐνιαχοῦ τ' εἰσὶ νόμοι, τῶν ἑκουσίων συμβολαίων δίκας μὴ εἶναι, ὡς δέον ᾧ ἐπίστευσε διαλυθῆναι πρὸς τοῦτον καθάπερ ἐκοινώνησεν. *Est ubi leges de credito jus reddi vetant, quasi privatim tantum cum eo agendum sit, cum quo quis contraxit, & cujus fidem secutus est.* Quæ contra hanc sententiam adferuntur ex jure Romano, non ad nostros legatos sed ad provinciales aut municipales pertinent.

Stob. de leg.

Mor. Nic. VIII, 15.

Mor. IX, 1.

XI. Bellorum quæ ob male habitos legatos suscepta sunt plenæ sunt * profanæ historiæ. Exstat & * in sacris libris memoria belli quod eo nomine David gessit adversus Ammonitas. Nec aliam caussam justiorem existimat Cicero adversus Mithridatem.

II Sam. x.

2. *Platoni*] VIII de legibus.

Profanæ historiæ] Romani ob id bellum suscepere in Senonas. Appianus excerpto Legationum 4 & 10. In Illyrios & Ligures, Polybius excerpto Legationum 125 & 134. In Issios, Dion. exc. Legationum 11. In Corinthios, Livius libro II. In Tarentinos, Dionysius Halicarnassensis excerpto legationum 4. Francorum & Germanorum exempla habes apud Aimonium libro III, c. LXI, & LXXXVIII, & Withikindum libro II.

In sacris literis] vide Chrysostomum ad Stagirium libro III.

An-

CAPUT XIX.

De jure sepulturæ.

I. *Ex eodem jure gentium nasci jus humandi mortuos.*
II. *Unde ortum?*
III. *Deberi & hostibus.*
IV. *An & insigniter facinorosis?*
V. *An & his qui se interfecerint?*
VI. *Quæ alia ex jure gentium debeantur.*

I. 1. EX jure gentium quod ex voluntate ortum habet debetur & corporum mortuorum sepultura. Dion Chrysostomus inter mores, sive ἔθη, quæ τοῖς ἐγγράφοις, id est *scripto juri* opponit, post legatorum jura commemorat μὴ κωλύειν τοὺς νεκροὺς θάπτειν, *non prohibere quominus sepeliantur mortui:* Et Seneca pater inter jura non scripta, sed omnibus scriptis certiora ponit humum porrigere cadaveri. Naturæ id jus appellant Hebræi Philo

περὶ ἔθους.

Libro I. Contr. I.

Philo ac Josephus; & *φύσεως θεσμὺς*, Isidorus Pelusiota: ut solere sub naturæ nomine comprehendi mores communes naturali rationi consentaneos alibi diximus. Apud Ælianum est: *τὸ φύσεως τὸ κοινῆς ἀπειλούσης μηκέτι ζῶντα κατακρύψαι*: *cum mortuum condi ipsa imperet communis natura.* Idem alibi: *τὰ κοινὰ καὶ ἴσα πᾶσιν ἀνθρώποις* vocat *γῆν καὶ ταφὴν*, *terram ac sepulturam hominibus cunctis communia & ex æquo debita.* * Leges hominum, *νόμους βροτῶν* dixit Euripides Supplicibus, *κοινὸν νόμον* Aristides, Lucanus hominum ritus, terrarum leges & mundi fœdera Papinius, sortis humanæ commercium Tacitus, spem communem orator Lysias. Qui impedit, hominem exuere Claudiano dicitur; naturæ dedecus facere, Leoni Imperatori: *τὴν ὁσίαν ὑβρίζειν*, *fas violare* Isidoro Pelusiotæ.

Epist. ult. edit. 491. *Lib. XII.* *Lib. XIII.* *Tac. Ann. VI.* *Bello Gild.* *Nov. l. III.* *d. loco.*

2. Et quia veteres jura hæc hominibus bene moratis communia, quo sanctiora viderentur, ad Deos referebant auctores, ut legationis, ita & hoc jus Diis asscribi passim videmus. Itaque in dicta Tragœdia Supplicibus * *νόμον δαιμόνων* Deorum legem dictam invenies, & apud Sophoclem Antigone Creonti qui Polynicem humari vetuerat ita respondit:

Decreta quippe hæc nec supremus Iupiter
Nec fas Deorum Manium dictaverat,
Queis alia jura debet humanum genus,
Nec id valere credidi jussus tuos,
Ut jura non conscripta, sed nutu Deûm
Concessa, sempiterna, mortalis status
Violare posses. non enim nuper vigent
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent.
Nonne ergo forti corde, seposito metu
Mortalis iræ, par Deis magnis fuit
Me gerere morem?

3. Isocrates de bello agens Theseos adversus Creontem ita loquitur: *Quis nescit, quis non didicit, vel in Dionysiis ex tragœdiarum auctoribus, quæ Adrasto mala circa Thebas contigerint, cum reducere volens Oedipodis filium, generum autem suum, Argivorum plurimos perdidit, ipsosque ductores vidit interemtos: ipse vero cum dedecore superstes cum inducias ad humandos mortuos obtinere non potuisset, supplex Athenas venit, quam tunc civitatem Theseus regebat, eumque oravit ne viros tales insepultos jacere pro nihilo duceret, neve pateretur proculcari antiquum morem, & jus patrium quo omnes homines inter se utuntur, non quasi ab humana natura condito, sed* san-

Panathenaico.

Annotata ad Caput XIX.

1. *Leges hominum*] *φύσεως θεσμὺς*, naturæ leges. Eusebius Hist. VIII, 19.

2. *Νόμον δαιμόνων*] Sophocles Ajace. idem *θεῶν νόμους* dixit in Antigone.

3. *Thebanes*

tanquam imperato à divina potentia: quæ cum eum ille audiisset, sine mora legationem Thebas decernit. Idem mox * Thebanos reprehendit quod civitatis suæ decreta legibus divinis antehabuissent: ejusdemque historiæ & alibi meminit, Panegyrico, Helenæ Encomio, Plataica oratione: Herodotus quoque Calliope, Diodorus Siculus historiarum quarto, Xenophon historiæ Græcæ sexto, & Lysias ea quæ est in honorem sepultorum: postremo Aristides in Panathenaico: qui bellum hoc susceptum ait pro communi natura hominum.

4. Et passim apud laudatos auctores videmus egregia virtutum nomina huic officio tribui. Nam humanitatem vocant † Cicero *a* & * Lactantius, humanitatem ac mansuetudinem *b* Valerius Maximus, misericordiam & religionem *c* Quintilianus, misericordiam & humanitatem *d* Seneca, *οἶκτον τῆς κοινῆς φύσεως miserationem communis naturæ* Philo, sortis humanæ commercium Tacitus, misericordiam & pietatem *e* Vlpianus, *f* Modestinus memoriam humanæ conditionis, clementiam g Capitolinus, *δίκην*, sive justitiam Euripides & Lactantius, opus benignum Prudentius. Contra, Donatistas qui Catholicorum corpora sepeliri vetabant impietatis accusat *h* Optatus Milevitanus. Apud Papinium,

bello cogendus & armis
In mores hominemque Creon.

i Spartianus tales ait esse sine humanitatis reverentia: *k* Livius sævitiam vocat ultra humanarum irarum fidem. * Homerus dixerat *ἀεικέα ἔργα*. Eorum qui supervacaneam facerent sepulturam, *l* Lactantius impiam vocat sapientiam. Eandem ob causam impius Eteocles *m* Papinio.

II. 1. Quæ primum causa moris hujus introducendi fuerit ut corpora humo tegerentur, sive condita prius ut apud Ægyptios, sive cremata ut apud Græcos plerosque, sive ita uti sunt, quem morem esse antiquissimum notavit Cicero & post eum * Plinius, de eo non idem omnibus videtur. Nam Moschion existimat occasionem datam ex gigantea feritate mandendi homines, cujus abolitæ signum sepulturam: ita enim ait:

Tunc morte raptos imperatum legibus
Mandare terræ, pulveremve inspargere
Necdum sepultis, ne darentur conspici
Abominanda signa pastus pristini.

† *Cic. Orat. pro Quintio.*
a *Lact. l.* VI. *inst. c.* II. *&* 22.
b *Val. Max. l.* V, *c.* I.
c *Quint. lib.* XII, *c. ult. inst. orat.*
d *Sen. de benef. lib.* V, *c.* 20.
e *Ulp. l. At si quis §. interdum, D. de fun. act.*
f *Modestinus l. quidam in fin. De cond. inst.*
g *Capitol. in M. Anton. Philosoph.*
h *Opt. l.* VI.
i *Spart. vita Caracallæ.*
k *Lib.* VIII.
l *Lib.* VI.
m *Theb.* III. *Gen. L.* II. *Tac. Hist.* V.

2. Aliis

3. *Thebanos reprehendit*] Pacto, non prælio, obtentum à Thebanis jus sepeliendi vult Plutarchus Theseo. At prælio, Pausanias Atticis.

4. *Lactantius*] Cujus & hoc est lib. VI, c. 12: *Ultimum illud & maximum pietatis officium est, peregrinorum & pauperum sepultura.*

Homerus dixerat ἀεικέα ἔργα] Idem Iliados Ω Jovem & Deos Achilli iratos fuisse dicit ob male tractatum corpus Hectoris.

1. *Plinius*] Historiæ Naturalis VII, 54, ubi & hoc: *Sepultus intelligitur quoquomodo conditus: humatus vero, humo contectus.*

2. *Ex*

rium quod alioqui vel ab invitis repetit natura. Nam hominis corpus * ex terra ortum terræ deberi, non Deus tantum Adamo edixit, sed & Græci Latinique passim agnoscunt. Cicero ex Euripidis Hypsipyle;

Reddenda terra terra.

Et quod apud Solomonem legimus pulverem quidem ad terram redire quale fuerat, spiritum autem ad Deum qui dederat; Euripides hoc ipsum argumentum ex persona Thesei in Supplicibus tractans sic ait: Ecclef. XII. 7.

Iam sinite terræ mortuos gremio tegi:
Res unde quæque sumpserat primordium
Eo recipitur: spiritus cælo redit,
Corpusque terræ: jure nec enim mancupi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur:
Mox terra repetit ipsa quod nutriverat.

Lucretius similiter de terra:

Omniparens eadem rerum est commune sepulchrum.

Cicero de legibus II ex Xenophonte: *redditur terræ corpus, & ita locatum ac situm quasi operimento matris obducitur.* Plinius quoque scripsit, terram nos nascentes excipere, natos alere, semelque editos sustinere semper, novissime complexam gremio jam à reliqua natura abdicatos ut matrem operire.

3. Sunt qui resurrectionis spem à primis humani generis parentibus hoc veluti monumento posteris consignatam putant. Nam & ob reviviscendi promissum adservanda corpora docuisse Democritum Plinius testis est, libro septimo, capite quinquagesimo quinto. Christiani autem sæpe morem honeste condendi corpora ad hanc spem referunt. Prudentius:

Quidnam sibi saxa cavata,
Quid pulchra volunt monumenta,
Nisi quod res creditur illis
Non mortua, sed data somno?

4. Sim-

2. *Ex terra ortum terræ deberi*] Iob. x, 9. Philo in Flaccum: *ἀνθρώποις ἡ φύσις οἰκειότερον χωρίον ἀπένειμε γῆν, οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανοῦσιν, ἵν' ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέξηται γένεσιν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν. Proprium hominibus locum natura terram tribuit, nec vivis tantum sed & mortuis, ut eadem quæ primos suscepit natales suscipiat & ex hac vita exitum.* Attamen, sicut nullum est in homine factum laudabile cujus non vestigium in alio aliquo animantium genere Deus posuerit, ita & in hac re evenit. de formicis Plinius libro XI, 30: *Sepeliuntur inter se viventium solæ, præter hominem.* At is ipse de Delphinis lib. IX, 8: *conspectique jam defunctum portantes ne laceraretur à belluis.* Et de apibus Virgilius:

Tum corpora luce carentum,
Exportant tectis & tristia funera ducunt.

Servius: *cum exsequiali scilicet pompa.*

4. Simplicius est, cum homo cæteris animantibus præstet, indignum visum si ejus corpore alia animantia pascerentur: quare inventam sepulturam ut id quantum posset caveretur. Miseratione hominum custodiri corpora * ab incursu avium ferarumque dixit
Decl. VI. Quintilianus. Apud Ciceronem de Inventione primo: *à feris vexatus, communi honore in morte caruit.* Et apud Virgilium legimus:

non te optima mater
Condet humo, patriove onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquere feris.

Jer. XXII. Et Deus invisis sibi regibus minatur apud Prophetas, futurum ut asini sepulturam habeant, ut canes eorum sanguinem lingant. Nec aliud in sepultura considerat Lactantius cum ait: *Non enim patiemur figuram & figmentum Dei feris ac volucribus in prædam jacere.* & Am-
Lib. VI. brosius, cujus hæc verba sunt: *Nihil hoc officio præstantius ei con-*
De Tob. *ferre, qui jam tibi non potest reddere: vindicare à volatilibus, vindicare à bestiis consortem naturæ.*

5. Sed etsi tali abessent injuriæ, proteri tamen ac lancinari corpus humanum, alienum merito videtur ab istius naturæ dignitate. Unde non abit illud in Sopatri controversiis: *ὅτι τὸ θάπτειν καλόν, καὶ ὅτι τοῦτο ἡ φύσις ἐξεῦρε τοῖς σώμασιν, ἵνα μὴ διαλυόμενα μετὰ θάνατον γυμνὰ, κηδείας αἰσχύνηται. τοῦτο τὸ φύσει καλόν, τοῦτο φιλάν-*

4. *Ab incursu avium ferarumque*] Vide vaticinium de Jeroboami posteritate in pœnam peccatorum ejus 1 Regum XIV, 11. Et Tertullianum de resurrectione. de Ægistho Homerus Odyssea Γ.

Τῷ κέ οἱ οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν.
Ἀλλ' ἄρα τόνγε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν.
Ergo nec leviter glebam injecere peremto.
Illius ut volucres lacerarent ossa canesque.

De Ægistho loquitur, quem ut adulterum & regni invasorem Argivi insepultum abjecerant, cujus tamen reliquias humanior terræ dedit Orestes, ut mox dicetur. Menelaus de Ajace in Sophocle:

Ἀλλ' ἀμφὶ χλωρὰν ψάμαθον ἐκβεβλημένος
Ὄρνισι φορβὴ παραλίοις γενήσεται.
Sed ille arenis jactus in pallentibus,
Gratum marinis pabulum alitibus dabit.

Sed hoc quoque ibi prohibet Ulysses, prudentiæ exemplar. Sophocles Antigone in ipsius Antigones laudem:

ἥτις τὸν αὐτάδελφον ἐν φοναῖς
πεπτῶτ' ἄθαπτον, μήθ' ὑπ' ὠμηστῶν κυνῶν
εἴασ' ὀλέσθαι, μήθ' ὑπ' οἰωνῶν τινος.
Illa obsitum cruore germanum suum
Non insepultum sivit, alitibus feris
Canibusque fieri pabulum mordacibus.

Appianus Civilium I, de interfectis jussu Marii: *ταφῆν τε οὐδενὶ ἐξῆν ἐπινεῖμαι εἰς οὐδένα τῶν ἀναιρεθέντων, ἀλλ' οἰωνοὶ καὶ κύνες ἄνδρας τοσούσδε διεσπάσαντο. Nec cuiquam licebat quenquam interfectorum sepelire, sed viros tam egregios lacerabant aves & canes.* Ammianus Marcellinus principio libri XVII, de Juliano: *Sollicitusque ne diræ volucres consumerent corpora peremtorum, sine discretione cunctos humari mandavit.*

5. Τὴν

λαὶ ἀνθρώπων. τοῦτο τοῖς ὅλοις δοκεῖ, εἴτε θεοὶ εἴτε τινὲς ἥρωες ταύτην μετὰ θάνατον τοῖς ἀνθρώποις τὴν τιμὴν κατεστήσαντο. ἐπειδὰν καὶ οὐκ εὔλογον τὰ τῆς φύσεως ἀπόρρητα μετὰ τὴν τελευτὴν ἅπασι δείκνυσθαι, γῇ κρύπτειν τὸν ἄνθρωπον νενομίκαμεν ἄνωθεν, ἵνα τῷ καλύπτεσθαι μνήματι ἐλάνθανε τὸ σῶμα διαλυόμενον. *Honestum esse humare mortuos, & ab ipsa natura quasi concessum corporibus, ne velut probro afficiantur post mortem si nuda diffluant. placere id omnibus, sive Dei fuerint sive semidei, qui hunc functis vitas corporibus honorem indulserunt. Quia enim à ratione alienum est, naturæ humanæ arcana post mortem omnibus conspicua exponi, morem inde ab antiquo accepimus humana corpora sepeliendi, ut monumento condita clam & procul à conspectu tabescant.* quo & illud pertinet Gregorii Nysseni in epistola ad Letoium: *ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι τῷ ἡλίῳ * τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, ne Soli ostendatur id quod dedecori est humanæ naturæ.*

6. Hinc est quod officium sepeliendi, non tam homini, id est personæ, quam * humanitati, id est naturæ humanæ præstari dicitur: unde publicam hanc humanitatem dixerunt Seneca & Quintilianus, tralatitiam Petronius. Cui consequens est, ut nec inimicis nec hostibus invideri sepultura debeat. De inimicis egregia est apud Sophoclem dissertatio Vlyssis pro humando Ajace, ubi hoc est inter cætera:

De benef. libro v, c. 20. Quint. Decl. VI.

Menelae, post tot dicta sapienter, cave
Injuriosus sis in hominem mortuum.

Rationem reddit Euripides Antigone:

Mors jurgiorum finis est mortalibus:
Num majus aliud quid potest letho dari?

Idem Supplicibus:

Fecere vobis siquid Argivi male,
Cecidere; in hostes ista vindicta est satis,

Et Virgilius: *Nullum cum victis certamen & æthere cassis.*

Quam sententiam citans scriptor ad Herennium addit: *Nam quod malorum est extremum, accidit illis jam.* Papinius:

bellavimus: esto:
Sed cecidere odia, & tristes mors obruit iras.

Et eandem causam reddit Optatus Milevitanus: *Si inter viventes fuerat certamen, odia vestra vel mors aliena compescat. jam tacet cum quo ante litigabas.*

III. 1. * Qua-

5. *Τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως*] Simili modo Agathias dicit moris esse *τὰ αἰσχυντηλὰ τῆς ὠδῖνος ἐπικαλύπτειν. Obtegere puerperii pudorem.* Ita quam nihil natura simus apparet in ortu & interitu. Quod ut significarent Sapientes Hebræi vetuere, ne plebejæ aut summæ fortunæ qui essent aliusmodi fasciis involverentur aut modo nati aut mortui.

6. *Humanitati, id est naturæ humanæ præstari dicitur*] Servius ad XI Æneidos: *Sepultura enim beneficium generaliter debetur universis.*

 1. *Qua-*

III. 1. * Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt, Belli hoc jus κοινὸν ἐν τοῖς πολέμοις vocat Appianus; belli commercia Philo. Tacitus: *Ne hostes quidem sepulturam invident.* Dio Chrysostomus servari hoc jus ait etiam ἐν τοῖς πολεμίοις, apud hostes: addit, κἂν εἰς ἐσχάτην ἔχθραν προέλθωσι: *etiamsi ad summum odia processerint.* De eadem re agens Lucanus hominum ritus in hoste servandos dixit. Sopater idem qui supra: τίς πόλεμος ἐζηλωτὴς τῆς τιμῆς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐστέρησε, τίς ἔχθρα μνησικακήσασα πρὸς τὰ πλημμελήματα ὑπερβῆναι τὸν θεσμὸν τοῦτον ἠνέσχετο; *Quod bellum hoc ultimo honore humanum privavit genus; quæ inimicitia eousque extendit malefactorum memoriam, ut hanc legem violare auderet?* Is quem dixi Dio Chrysostomus oratione de lege: διὰ τοῦτον τοὺς ἀποθανόντας οὐδεὶς ἔτι κρίνει πολεμίους, οὐδὲ τὴν ἔχθραν καὶ τὴν ὕβριν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ἐπιδείκνυται; *propter hanc mortuos nemo hostes judicat, neque ira & contumelia in eorum corpora extenditur.*

2. * Et passim exstant exempla. Sic Hercules suos hostes, Alexander victos ad Issum, Hannibal C. Flaminium, P. Æmilium, Tiberium Gracchum, * Marcellum, Romanos quæsivit ad sepulturam. *Credas*, inquit Silius Italicus, *Sidonium cecidisse ducem.* Idem Hannoni à Romanis præstitum, Mithridati à Pompejo, à Demetrio multis, Archelao regi ab Antonio. In Græcorum adversus Persas militantium juramento erat: *Socios omnes sepeliam: & bello victor etiam barbaros:* & passim in historiis legas impetratam νεκρῶν ἀναίρεσιν * *facultatem tollendi mortuos.* Apud Pausaniam in Atticis exemplum est: τοὺς δὲ Μήδους Ἀθηναῖοι μὲν θάψαι λέγουσιν, ὡς πάντως ὅσιον ἀνθρώπου νεκρὸν γῇ κρύψαι; *Medos Athenienses à se sepultos ajunt, quia qualemcumque mortuum terra condi fas sit.*

Ælian. lib. XII. var. historiar. Diod. libro XVII.

3. Quare Hebræorum veterum interpretatione Pontifex Maximus, cum alioqui rei ulli funebri interesse vetaretur, repertum tamen hominem * insepultum sepelire etiam jubebatur. Christiani vero

Ambr. II. Off. c. 28.

1. *Quare & hostibus publicis deberi sepulturam omnes sentiunt*] Philo in Flaccum: ἤδη δὲ καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν, οἱ μὲν ἐπιεικεῖς καὶ φιλάνθρωποι ταῖς οἴκοθεν δαπάναις, οἱ δὲ τὴν ἔχθραν καὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτείνοντες, ὑπόσπονδα τὰ σώματα διδόντες ὑπὲρ τοῦ μὴ τῆς πανυστάτης χάριτος ἀμοιρῆσαι τῶν νομιζομένων. *Etiam qui in bello occubuerunt eos homines solent ad sepulturam dare, illi quidem quibus bonitatis & humanitatis plus est suopte impendio, alii vero qui odia & in mortuos extendunt sub pactis dantes corpora, ne careant eorum quæ mos imperat honore ultimo.*

2. *Et passim exstant exempla*] Josephus in legibus θαπτέσθωσαν δὲ καὶ οἱ πολέμιοι. *Sepeliantur & mortui.* Agamemnon Trojanos sepelit Iliados H. Antigonus Pyrrhum apud Plutarchum. Vide eundem in vita Thesei.

Marcellum] Plutarchus Marcello.

Facultatem tollendi mortuos] Vide infra lib. III. c. XX, §. 45.

3. *Insepultum sepelire etiam jubebatur*] Idem ex jure Pontificio Romano Servius notat.

4. *Defen-*

vero tanti fecerunt sepulturam, ut ejus causa sicut ad pauperes alendos, aut ad captivos redimendos vasa Ecclesiæ etiam initiata conflari aut vendi licite existimaverint.

4. Sunt quidem & exempla in contrarium, sed communi judicio damnata. *Hunc oro * defende furorem;* est apud Virgilium.

hominemque cruentus
Exuit, & tenuem cæsis invidit arenam: Lib. V.

apud Claudianum. Diodorus Siculus: τὸ πολεμεῖν τοῖς ὁμοφύλοις τοῖς τεθνηκόσι θηριῶδες: *ferinum est bellum gerere cum mortuis qui ejusdem naturæ fuerint.*

IV. 1. De insigniter tamen facinorosis video esse dubitandi causas. Lex divina Hebræis data, ut omnis virtutis ita & humanitatis magistra, illos ipsos qui suspensi patibulo erant (quod valde ignominiosum censebatur, Num. XXV, 4. Deut. XXI, 23. II Sam. XXI, 26.) eodem die sepeliri jubet. Hinc Josephus tantam Judæis ait esse curam sepulturæ, ut eos etiam quorum corpora ad publicum supplicium damnata sunt ante Solis occasum tollant & humo mandent: & alii Hebræorum interpretes addunt exhibitam hanc reverentiam divinæ imagini ad quam homo sit conditus. Ægisthum, qui adulterium cæde regis cumulaverat, à regis interfecti filio Oreste humo mandatum Homerus memorat Odysseæ tertio. Sed & apud Romanos Ulpianus corpora eorum qui capitis damnantur cognatis ait neganda non esse: imo & quibuslibet petentibus danda censuit Paulus Jurisconsultus. Et Diocletianus ac Maximianus Imperatores ita responderunt: *obnoxios criminum digno supplicio affectos * sepulturæ tradi non vetamus.* Lib. I. de cad. punit. L. III. ib. L. II. C. de relig.

2. Legimus quidem in historiis exempla eorum * qui insepulti abjecti sunt, frequentiora civilibus quam externis bellis: & hodie videmus quorundam damnatorum corpora diu in publico conspectu relinqui: qui tamen mos an laudandus sit disputant non politici tantum sed & Theologi. Rochus de consuetud. fol. 12. Abb. in c. ex parte de sepult. Sylvest. in verb. sepultura, quæst. 13.

3. Contra, laudatos videmus qui sepeliri jusserunt corpora eorum qui id ipsum aliis non permiserant, ut Pausaniam Lacedæmoniorum regem, qui incitatus ab Æginetis ut Persarum factum in Leonidem simili facto ulcisceretur, consilium ut se ac Græco nomine indignum rejecit. Apud Papinium Theseus Creontem sic alloquitur:

vade

4. *Defende furorem*] Interpretatur Servius, *Inimicorum iram & post fata sævire cupientem.*

1. *Sepulturæ tradi non vetamus*] Hujus Romanorum moris mentio est apud Philonem contra Flaccum.

2. *Qui insepulti abjecti sunt*] Id ἀταφίᾳ ὑβρίζειν τὸν νεκρὸν dixit Josephus in morte Judæorum regis Alexandri. Adde Quintilianum declamatione quarta.

vade atra daturus
Supplicia, extremique tamen secure sepulchri.

Alexandrum quoque Jannæum regem, qui in mortuos populares valde contumeliosus fuerat, sepelierunt Pharisæi. Quod si Deus interdum sepulturæ jactura quosdam puniit, fecit hoc suo jure supra leges constitutus. Et quod Goliathi caput David servavit ostentui, factum scilicet in alienigenam, Dei contemtorem, & sub ea lege quæ proximi nomen ad solos Hebræos porrigebat.

Jos. Ant. XIII, c. 13. & *Contra Apion.*

V. 1. Unum tamen notatu non indignum, de sepeliendis mortuis regulam apud ipsos Hebræos habuisse exceptionem eorum qui ipsi sibi mortem consciverant; quod Josephus † nos docet. Nec id mirum, cum in hos aliud supplicium constitui non possit qui mortem pro supplicio non habent. Sic *a* Milesiæ virgines à voluntaria morte absterritæ, & * plebs olim Romana quanquam improbante *b* Plinio. Sic & Cleomenis corpus qui se interfecerat Ptolemæus suspendi jussit. Et * passim receptum, ait Aristoteles *c*, ut ignominia aliqua afficiantur qui sibi mortem consciverunt: ubi Andronicus Rhodius id exponens ait, sepulturâ eorum corpora prohiberi. quod inter alia Demonassæ Cypri reginæ scita laudat Dion Chrysostomus. Neque huic mori obstat quod Homerus, Æschylus, Sophocles, Moschio, & alii monent, nihil sentire mortuos: quare nec damno nec pudore affici. Satis enim est id quod mortuis accidit à vivis metui, ut hoc pacto à peccato retrahantur.

† *Lib.* III, *de bello Jud. c.* 25. *Heges. libro* III, *c.* 17.
a *Gel. l.* XV. *cap.* 10. *Plutarch. de Mult. Virt.*
b *Plin. libro* XXXVI, *c.* 25.
c *Nic.* V, 5. *Orat.* LXIV. *Vide Stob. tit.* 126, & *Soph. Ajace.*

2. Optime enim Platonici contra Stoicos, & si qui alii servitutis & morbi fugam, imo & spem gloriæ pro justa causa mortis voluntariæ admittebant, sentiunt retinendum animum in custodia corporis, nec injussu ejus à quo ille nobis est datus ex hac vita demigrandum. quam in rem multa videre est apud Plotinum, Olympiodorum, & Macrobium ad somnium Scipionis. Hanc sententiam secutus Brutus olim Catonis factum, quod imitatus postea est, *damnave-

1. *Plebs olim Romana*] Servius ad 12 Æneidos: *Sane sciendum quod cautum fuerat in Pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abjiceretur. Unde merito ait informis Lethi, quasi mortis infamissimæ. Ergo cum nihil sit hac morte deformius, Poëtam etiam pro reginæ dignitate dixisse accipiamus. Cassius autem Hemina ait Tarquinium Superbum cum cloacas facere populum coëgisset, & ob hanc injuriam multi se suspendio necarent, jussisse corpora eorum cruci affigi. Tunc primum turpe habitum est mortem sibi consciscere.*

Passim receptum] Athenis Æschinis tempore ejus qui se interfecisset manus seorsim à corpore sepeliebatur. Æschines in Ctesiphontem. Adde Hegesippum lib. III. cap. 17.

2. *Damnaverat*] Et Philosophorum non pauci extra Stoicos. Seneca epist. LXX: *Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas judicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum quem natura decrevit.* Procopius Gotthicorum IV: βίαιῳ κα-

τασϗ-

naverat, ὡς οὐχ ὅσιον οὐδ' ἀνδρὸς ἔργον ὑποχωρεῖν τῷ δαίμονι, καὶ μὴ δέχεσθαι τὸ συμπῖπτον ἀνδρῶς, ἀλλ' ὑποδεδοικέναι. *quippe nec pium censent nec virile cedere fortunæ, & imminentia adversa, quæ ferenda fortiter erant subterfugere.* Et Megasthenes notabat ab Indorum sapientibus reprehensum Calani factum, neque enim eorum placitis probari * talem exitum hominum vitæ impatientium. Nec aliena Persarum ut videtur sententia, quorum rex Darius apud Curtium: *alieno scelere quam meo mori malo.* Strab. xv. Lib. v.

3. Ideo Hebræi mori vocabant ἀπολύεσθαι, id est *dimitti*, ut videre est non tantum Luc. 11, 29; sed & in Græca versione, Gen. xv, 2; & Num. xx, in fine; quod genus loquendi & Græcis usitatum. Themistius de anima: ἀπολύεσθαι τὸν ἀποθνήσκοντα, καὶ τὴν τελευτὴν ἀπόλυσιν καλοῦσιν: *eumq; qui moritur ajunt dimitti, & mortem dimissionem vocant.* Apud Plutarchum in consolatione legimus hoc sensu: ἕως ἂν ὁ θεὸς αὐτὸς ἀπολύσῃ ἡμᾶς: *donec Deus ipse nos dimittat.*

4. * Nonnulli tamen Hebræorum de lege se non interficiendi unam causam excipiunt, tanquam εὔλογον ἐξαγωγήν, si quis videat se deinceps victurum in probrum ipsius Dei. Nam quia non nobis sed Deo in vitam nostram jus esse statuunt, (ut recte Josephus suos edocet) existimant præsumtam Dei voluntatem solam esse quæ mortis anticipandæ consilium absolvat. Atque huc referunt Sampsonis exemplum qui in suo corpore veram religionem videbat esse derisui, & Saulis qui gladio incubuit, ne à Dei suisque hostibus illuderetur. nam hunc resipuisse volunt postquam Samuelis umbra mortem ipsi prædixerat, quam gnarus sibi imminere si pugnaret, prælium pro patria & Dei lege non detrectavit, æternam inde laudem meritus Davidis etiam præconio: à quo & ii qui Saulem cum honore sepe- 1 Samuel. xxxi, 4.

πεσεῖν ἀρχικῶς καὶ ἄνοια σοφιστικῆς, τὸ δ' εἰς θάνατον θράσος, ἀνόητον τοῦτο τι θρασυνθὲν φρόνημα οὐκ ἀνδρεῖας τοῖς γε σώφροσιν εἶναι δοκεῖ. καί τοι καὶ τοῦτο ἐκλογίζεσθαι χρὴ, μή τι δόξητε εἰς τὸ θεῖον ἀγνωμονεῖν, &c. *Violentus vitæ exitus res inutilis & plena insipientis impetus, & illa in mortem ferens audacia, consilio cum careat, prudentibus judicatur immerito sibi fortitudinis nomen usurpare. Tum vero & illud cogitandum, ne in Deum sitis ingrati.*

Talem exitum hominum vitæ impatientium] Idem Arabibus visum non minus quam Indis & Persis ex Jobo discas III, 21.

4. *Nonnulli tamen Hebræorum*] Variasse Hebræorum super hac quæstione sententias cognoscas ex Josepho, ubi de morte Phasaëlis & de deliberatione Herodis agitur. Judæi ad Petronium, Philone recitante: ἀνακερασόμεθα τὸ ἴδιον αἷμα κατασφάξαντες ἑαυτούς. ἀποθανόντων τὸ ἐπίταγμα γινέσθω. μέμψαιτ' ἂν οὐδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφοτέρων στοχαζομένους καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐλαβείας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς καθωσιωμένους νόμους ἀποδοχῆς. γενήσεται δὲ τοῦτο ἐὰν ὑπεκστῶμεν ἀβίωτον βίον καταφρονήσαντες. *Miscebimus inter nos sanguinem morte sponte sumta. tum mortuis ista imperentur. Ne Deus quidem nos culpet in duo intentos, ut & Imperatorem revereamur & Sacratas leges custodiamus. Id autem ita demum efficere dabitur, si abeamus hinc contemta vita minime vitali.*

II Macc. XIV, 37. Lib. I. de Civit. Dei, c. 26. Epist. 61, ad Dulc. & l. II. c. 23. contra secundam Gaud. Epist. Diod. lib. XVI.

sepelierant, recte facti testimonium retulerunt. Tertium est exemplum Razis Hierosolymitani senatoris in historia Maccabaica. Sed & in Christiana historia exempla legimus similia eorum qui mortem sibi intulerunt * ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent, & virginum quæ * ne pudicitiam amitterent in flumen se jecerunt, quas & in martyrum censum Ecclesia retulit. Sed de his tamen * quid Augustinus sentiat videre est operæ pretium.

5. Alteram quoque exceptionem apud Græcos obtinuisse video, quam Locri opponebant Phocensibus, ὅτι παρὰ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι κοινὸς νόμος ἐστὶν ἀτάφους ῥίπτεσθαι τοὺς ἱεροσύλους, *communem Græcis omnibus morem esse ut sacrilegi insepulti abjiciantur.* Sic & Dion Prusæensis Rhodiaca τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους ait sepultura orbari. Idem Athenis * in proditores constitutum narrat Plutarchus Antiphonte. Sed ut ad institutum me recipiam: ob negatam sepulturam bellum juste suscipi censuerunt veteres consensu magno, ut ex illa Thesei histo-

Ne tormentis adacti Christi religionem ejurarent] Vide Eusebium.

Ne pudicitiam amitterent] Narrat Cicero nobilissimas virgines se in puteos abjecisse, & morte voluntaria nefariam turpitudinem depulisse, oratione de Provinciis consularibus. Tale est & quod de Milesiis virginibus memorat Hieronymus adversus Jovinianum; & epigramma vetus Anthologiæ lib. III, Tit. de Juvenibus incipiens ᾠχόμεθ' ὦ Μίλητε. Narrant & Judæi feminam in navi ad stuprum expetitam cum à marito quæsiisset an & mari mersa corpora essent resurrectura, isque id affirmasset, jecisse se in mare. Christianarum autem mulierum plurima sane habemus exempla. Feminarum Antiochenarum sub Diocletiano: Sophroniæ sub Maxentio, in martyrologiis, Zonara, Sexto Aurelio. Alias Antiochenas sub Chosroe addit Procopius Persicorum II. Laudat virgines quæ morte pudorem servarant, Ambrosius. Hieronymus in Commentariis ad finem capitis primi Jonæ: *Unde & in persecutionibus non licet mihi propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur.*

Quid Augustinus sentiat] Cui addere licet Chrysostomum Gal. I, 4. & Concilium Aurelianense III: *Oblationes defunctorum qui in aliquo crimine fuerint interemti recipi debere censemus, si tamen non ipsi sibi mortem probentur propriis manibus intulisse.* Et tamen is ipse Augustinus lib. I de Civitate Dei c. 16: *Ac per hoc & quæ se occiderunt ne quicquam hujusmodi paterentur, quis humanus affectus eis nollet ignosci?* Capitulare autem Francicum libro VI, 70: *De eo qui semetipsum occidit aut laqueo se suspendit consideratum est ut si quis compatiens velit eleemosynam dare tribuat, & orationes in psalmodiis faciat: oblationibus tamen & Missis ipsi careant: quia incomprehensibilia sunt judicia Dei, & profunditatem consilii ejus nemo potest investigare.* Vide & ibidem VII, 443.

5. *In proditores*] At Nicetas libro III vitæ Alexii fratris Isaaci cum narrasset mortem Johannis Comneni Crassi, qui per seditionem imperium affectaverat, sic loquitur: μετὰ δὲ τὸ σῶμα ἐκεῖθεν ἀρθὲν, κυσὶ καὶ ὀρνέοις βορὰ παραρρίπτεται. ὃ καὶ ἀπειρόκαλον μικροῦ καὶ ἀπάνθρωπον ἅπασιν ἐδόκει. *Post corpus inde ablatum, canibus & avibus esca ponitur: quod ab humanitate alienum ac pene ferinum omnibus videbatur.*

Anno-

historia apparet quam tractant Euripides dicta tragœdia Supplicibus, & Isocrates eo quem adduximus loco.

VI. Sunt & alia quædam quæ ex jure gentium voluntario debentur, ut longo tempore possessa, successiones ab intestato, & quæ ex contractu quantumvis inæquali veniunt. Nam hæc omnia quanquam ex jure naturæ ortum aliquatenus habeant, accipiunt tamen ex humana lege firmitatem quandam, sive adversus conjecturæ incerta, sive adversus exceptiones quasdam quas alioqui ratio naturalis videtur suggerere: ut supra obiter à nobis de jure naturæ agentibus ostensum est.

CAPUT XX.

De pœnis.

I. 1. SUpra cum de causis ex quibus bella suscipiuntur agere cœpimus, facta diximus duplici modo considerari, aut ut reparari possunt, aut ut puniri. Priorem partem jam absolvimus. Superest posterior quæ est de pœnis: quæ res eo diligentius tractanda est nobis, quod origo ejus & natura minus intellecta multis errationibus causam dedit. Est autem pœna generali significatu *Malum passionis quod infligitur ob malum actionis.* Nam quanquam pro pœna quibusdam injungi opera quædam solent, ea tamen opera spe-

ſpectantur tantum qua moleſta ſunt, atque ideo ad paſſiones ſunt referenda: Quæ vero incommoda patiuntur aliqui ob morbum contagioſum, aut corpus mutilum, aut alias impuritates, quales multæ exſtant in lege Hebræa, puta arceri cœtibus aut functionibus, proprie pœnæ non ſunt, quanquam ob ſimilitudinem quandam & per abuſionem eo vocabulo appellantur.

2. Inter ea vero quæ natura ipſa dictat licita eſſe & non iniqua eſt & hoc, ut qui male fecit malum ferat, quod antiquiſſimum & Rhadamantheum jus vocant Philoſophi, ut alibi diximus. Spectat eodem dictum Plutarchi libro de Exſilio: τῷ θεῷ ἕπεται δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρὸς, ᾗ χρώμεθα πάντες ἄνθρωποι φύσει πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὥσπερ πολίταις. *Juſtitia Deum comitatur, ultrix in eos qui adverſus legem divinam delinquunt: qua omnes homines natura utitur adverſus omnes homines ut cives.* *Plato dixit, ἐκεῖνο οὐδεὶς οὔτε θεῶν οὔτ' ἀνθρώπων τολμᾷ λέγειν ὡς οὐ τῷ γε ἀδικοῦντι δοτέον δίκην, *nec Deorum nec hominum quiſquam hoc dixerit, injuſte agenti non luendam pœnam.* Et Hierax juſtitiam ex parte hac tanquam nobiliſſima definiebat τιμωρίας ἀπαίτησιν παρὰ τῶν προηδικηκότων, *pœnæ exactionem ab iis qui priores læſere*, & Hierocles ἰατρικὴν πονηρίας *malitiæ medicatricem.* *Lactantii dictum eſt: *Non exiguo falluntur errore, qui cenſuram ſive humanam ſive divinam acerbitatis & malitiæ nomine infamant, putantes nocentem dici oportere qui nocentes afficit pœna.* De ira Dei. c. 17.

3. Quod vero diximus pœnæ quæ proprie ita nominatur omnino hoc ineſſe ut delicto reddatur, notatum & Auguſtino eſt, qui dixit: *omnis pœna, ſi juſta eſt, peccati pœna eſt:* quod ad pœnas etiam quæ à Deo irrogantur pertinet, quanquam in illis interdum ob humanam ignorantiam, ut idem ſcriptor loquitur, *latet culpa ubi non latet pœna.*

II. 1. Sed an ad aſſignatricem an vero ad expletricem juſtitiam pœna pertineat, diverſi diverſum ſentiunt. Quidam enim quia qui plus peccavit gravius, qui minus levius puniuntur, & quia pœna quaſi à toto parti datur, ideo ad aſſignatricem juſtitiam pœnas referunt.

Sed

Annotata ad Caput xx.

2. PLato] Verba ejus ſic poſuit Irenæi interpres libro III, c. XIV. *Et Deus quidem, quemadmodum & vetus ſermo eſt; initium & medietates omnium quæ ſunt habens, recte perficit ſecundum naturam circumiens: hunc autem ſemper conſequitur Juſtitia ultrix in eos qui deficiunt à lege divina.*

2. *Lactantii dictum eſt*] Convenit huc & illud Beliſarii apud Procopium Vandal. I. πρῶτον δ' ἂν τοῦ δικαίου γένοιτο γνώρισμα, ἡ τῶν ἀδίκως εἰργακότων ποινή. *Primum juſtitiæ documentum erit, pœna exacta de injuſtis interfectoribus.* Adde Agathiam lib. V. ubi de Anatolio.

I. Ἐγκα-

Sed quod primum illi ponunt, assignatricem justitiam toties locum habere quoties inter terminos plures duobus instituitur æqualitas, verum non esse in principio operis hujus ostendimus: deinde quod magis nocentes gravius, minus nocentes levius puniuntur, id per consequentiam duntaxat evenit, non quod hoc primo ac per se spectetur. Nam primo ac per se spectatur * æqualitas inter culpam &
1 Sat. III. pœnam: de qua Horatius: *Cur non*

Ponderibus modulisque suis ratio utitur, ac res
Vt quæque est ita suppliciis delicta coërcet?

Et alibi: *Adsit*

Regula peccatis quæ pœnas irroget æquas,
Nec scutica dignum horribili sectere flagello.

c. V. Eodem spectat lex divina Deuteron. XXV. & Novella Leonis.

2. Sed nec alterum quod illi ponunt magis verum est, pœnas omnes venire ex toto ad partem, quod ex his quæ dicenda sunt apparebit. Tum vero ostensum à nobis supra est, veram justitiæ assignatricis rationem nec in tali æqualitate nec in processu à toto ad partem proprie consistere, sed in habenda ratione ejus aptitudinis quæ jus stricte dictum in se non contineat sed occasionem ei det. Quanquam vero is qui punitur aptus aut dignus esse debet puniri, non eo tamen id spectat ut ipsi accedat aliquid quod assignatrix justitia postulat. Nec tamen qui expletricem justitiam, quam vulgo commutatricem vocant, in pœnis exerceri volunt, magis se explicant. Ita enim negotium hoc considerant, quasi nocenti aliquid reddatur, sicut in contractibus fieri solet. Decepit eos vulgaris locutio, qua dicimus pœnam deberi ei qui deliquit, quod plane est ἄκυρον; Nam cui proprie debetur aliquid, is in alterum jus habet. Sed cum deberi alicui pœnam dicimus, nihil volumus aliud quam æquum esse ut puniatur.

3. Ve-

1. *Æqualitas inter culpam & pœnam*] Seneca de Ira II, 6. *Iniquus erit si æqualiter irascetur inæqualibus.* Tacitus Annalium III: *Sin flagitia & facinora sine modo sunt, suppliciis & remediis, principis moderatio, majorumque & vestra exempla temperant; & vana à scelestis, dicta à maleficiis differunt: est locus sententiæ, per quam neque huic delictum impune sit, & nos clementiæ simul ac severitatis non pæniteat.* Ammianus libro XXVIII: *Oratum ne delictis supplicia sint grandiora.* Scholiastes ad Horatium: *Si in minimis peccatis etiam maxima pœna consumuntur, restat ut maxima peccata aut maneant impunita, aut nova supplicia inveniantur.* Lex Wisigothorum libro XII, tit. III, cap. I: *Nam quædam leges sicut culparum habent diversitates, non ita discretas in se continent ultiones, sed permixta scelera transgressorum ad unius permittuntur legis pœnale judicium. Nec secundum modum culpæ modus est adhibitus pœnæ, cum major minorque transgressio non unius debeat mulctationis prædamnari supplicio; præsertim cum dominus in lege sua præcipiat, pro mensura peccati erit & plagarum modus.* Vide infra hoc capite, §. XXVIII, & XXXII, & lib. III, c. XI, §. I.

3. *Quod*

3. Verum tamen est in pœnis primo ac per se exerceri expletricem justitiam, quia scilicet qui punit, ut recte puniat, jus habere debet ad puniendum, quod jus ex delicto nocentis nascitur. Atque hac in re est aliquid * quod ad contractuum naturam accedit: quia sicut qui vendit, etiamsi nihil peculiariter dicat, obligasse se censetur ad ea omnia quæ venditionis sunt naturalia; ità qui deliquit sua voluntate se videtur obligasse pœnæ, quia crimen grave non potest non esse punibile, ita ut qui directe vult peccare, per consequentiam & pœnam mereri voluerit: quo sensu Imperatores cuidam ajunt, * *ipse te huic pœnæ subdidisti*, & qui sceleratum capiunt consilium suo merito jam tum puniri, id est sua voluntate pœnæ meritum contraxisse dicuntur: & Tacito mulier quæ se servo conjunxisset in servitutem sui consensisse dicitur, quia id pœnæ in tales erat constitutum.

L. Imperatores D. de jure fisci. l. ult. C. ad l. Jul. Maj.

Ann. XII.

4. Michaël Ephesius ad quintum Nicomachiorum Aristotelis: γίνεται τρόπον τινὰ δόσις καὶ λῆψις ὅ ἐστι τὸ συναλλάσσειν. λαβὼν γὰρ χρήματα ἢ ἄλλο τι κλέψας δίδωσιν ἀντ' ἐκείνων δίκας. *Est hic quodammodo datio & acceptio, in quibus consistit natura contractuum: nam qui res aut aliud quid furatus est, pro eo dat pœnas.* Idem posterius: Συναλλάγματα οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν οὐ μόνον ἃ ἑκόντες συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηγορευμένα. *Contractus à veteribus appellabantur non tantum quæ mutuis conventionibus constant, sed & quæ legibus sunt vetita.*

III. 1. Sed hujus juris subjectum id est cui jus debetur, per natu-

3. *Quod ad contractuum naturam accedit*] Sæpe hoc notat Servius ad IV Æneidos: *Nam qui excedunt delinquendi modum ipsi sibi pœnam sanciunt.* ibidem: *Damnare est debito liberare, unde damnabis tu quoque votis.* ad X Æneidos: *Luant peccata, luant id est absolvant. Diximus autem & luo pœnam, sed melius est hic peccatum. nam peccatum solvitur pœna. qui enim nemini tenetur obnoxius, pœna enim à pristina liberat obligatione. Contra, luo pœnam non procedit quasi pœna solvatur: Auctoritas tamen ista confundit licenter, more quo solet poni vel à sequenti quod præcedit, vel à præcedenti quod sequitur.* Idem locutio sacræ Scripturæ frequens indicat: nam, ut Tertullianus ait de oratione, *Debitum in scripturis delicti figura est, quod perinde judicio debeatur, & ab eo exigatur.* Chrysostomus oratione de Terræmotu, quæ est Tomo V, de divite illo agens qui Lazaro opponitur, & explicans vocem ἀπέλαβε, quæ est in illo Euangelii loco, ἐχρεωστεῖτο αὐτῷ τιμωρίαι, ἐχρεωστεῖτο αὐτῷ ὀδύναι: *debebantur ipsi pœnæ, debebantur ipsi dolores.* Idem II de pœnitentia: τὰ ἁμαρτήματα εἰς ὀφειλήματα ἀναγέγραπται, *peccata ad debiti genus referuntur.* Augustinus III de libero Arbitrio, *Itaque si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam: quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam modo dici potuit: si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet.*

Ipse te huic pœnæ subdidisti] Philo fine libri primi de vita Mosis: αὐτοὶ γάρ τοι σπεύδοντες ἁμαρτάνειν, σπεύδετε καὶ πρὸς τιμωρίας: *peccare dum festinatis, ad pœnas ferendas festinatis.*

turam ipsam determinatum non est. dictat enim ratio maleficium posse puniri, non autem quis punire debeat: nisi quod satis indicat natura convenientissimum esse ut id fiat ab eo qui superior est: non tamen ut omnino hoc demonstret esse necessarium, nisi vox superioris eo sumatur sensu, ut is qui male egit eo ipso se quovis alio inferiorem censeatur fecisse, & quasi ex hominum censu detrusisse * in censum bestiarum quæ homini subjacent, quod à Theologis quibusdam est proditum. Democritus: *Φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήιον τῷ κρέσσονι, natura evenit ut melior sequiori imperet.* Et Aristoteles ait deteriora comparata esse in usum meliorum, tam in his quæ à natura sunt quam quæ ab arte.

Th. 2. 2. quæst. 64. art. 1. & ibi Cajet. VII. Pol. XIV.

2. Cui consequens est ut saltem ab æque nocente æque nocens puniri non debeat: quo Christi sententia pertinet: *Qui vestrum sine peccato est* (tali scilicet) *primum lapidem mittat*, Joh. VIII, 7. Quod ideo dixit, quia eo sæculo corruptissimi erant Judæorum mores, adeo ut qui sanctissimi videri volebant in adulteriis & similibus flagitiis volutarentur, ut videre est Rom. II, 22. Idem ergo quod Christus dixerat dixit & Apostolus: *Quapropter inexcusabilis es, ô homo, quisquis alium damnas: nam hoc ipso quod damnas alterum, te ipsum condemnas, quando eadem facis tu qui alterum damnas.* Illud Senecæ huc pertinet: *non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est damnat.* Et alibi: *faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos,* * *nunquid & ipsi aliquid tale commisimus?* Ambrosius Apologia Davidis: *unusquisque de alio judicaturus de se ipso primum judicet, nec minora in alio errata condemnet cum ipse graviora commiserit.*

IV. 1. Altera quæstio est de fine pœnis proposito. nam quæ diximus hactenus id duntaxat ostendunt, nocentibus injuriam non fieri si puniantur. Inde vero non sequitur omnino puniendos. neque id verum est: multis enim nocentibus multa & Deus & homines condonant, eoque nomine laudari solent. Celebris est Platonis dictum, οὐ γὰρ ἐπὶ κακῷ δίκη γίνεται ἡ ζημία: & alibi, οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι δίδοται δίκη, (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ) τοῦ δ' εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνου. Quod ita vertit Seneca: *Nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur, revocari enim præterita non possunt: futura prohibentur.* Idem alibi: *Ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet, nec unquam ad præteritum sed ad futurum pœna referetur: non enim irascitur, sed cavet.* Apud Thucydidem Diodotus de Mitylenæis ad Athenienses verba faciens: οὔ τι γὰρ ἀπο-

De leg. IX. & XI.

I. de Clem. c. 6.

1. *In censum bestiarum*] Sic & Moses Maimonides ad Deut. XXXIII.

2. *Nunquid & ipsi tale aliquid commisimus?* Pertinet huc & Ambrosii locus sermone XX in Psalmum, Beati immaculati, ad versiculum Miserationes tuæ Domine, citatus causa III, quæstione VII. item Cassiodori VI, 21.

2. Ut

ἀποφήνω πάνυ ἀδικοῦντας αὐτοὺς, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω, εἰ μὴ ξυμφέρον. *ut maxime illos injuste egisse pronuntiem, non & interficiendos censebo nisi id expediat.*

2. Sed hæc in hominibus punientibus vera sunt: nam homo ita homini alteri ipsa consanguinitate alligatur, * ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa. In Deo alia res est, ad quem Plato dictas sententias male extendit. Dei enim actiones niti possunt ipso summi dominii jure, præsertim ubi meritum hominis speciale accedit, etiam si finem nullum sibi proponant extra ipsas: & ita Hebræi quidem explicant illud Solomonis quod ad hanc materiam pertinet. כל פעל יהוה למענהו וגם רשע ליום רעה. Ut sensus sit, *res singulas Deus facit propter ipsas, etiam impium ad diem malum.* Id est etiam tum cum impium punit non alio fine hoc facit quam ut puniat. Quanquam etiamsi receptiorem sequamur interpretationem eodem res recidet: ut dicatur Deus fecisse omnia propter se, id est jure summæ libertatis & perfectionis nihil extra se quærens aut respiciens: sicut Deus dicitur αὐτοφυής, quia non est natus ex aliquo. Certe pœnas quorundam valde perditorum à Deo non ob aliud exigi sacra verba testantur, cum dicunt eum voluptatem capere ex ipsorum malo, subsannari atque irrideri impios à Deo. Tum vero & extremum judicium post quod nulla exspectatur emendatio, imo & in hac vita pœnæ quædam inconspicuæ ut obduratio, verum esse quod contra Platonem dicimus evincunt.

Gorgia. *Moses Maimonides in directore dubitantium lib.* II. *c.* 13. *& Rab. Imm. ad Prov.* *Prov.* XVI, 4. *Deuteron.* XXVIII, 63. *Esai.* I, 24. *Prov.* I, 26.

3. At homo cum hominem sibi natura parem punit, aliquid sibi debet habere propositum. Et hoc est quod ajunt Scholastici, non debere in malo cujusquam acquiescere ulciscentis animum. Sed & ante ipsos Plato in Gorgia, eos qui quemquam morte puniunt, aut exsilio, aut multa; non hoc βούλεσθαι ἁπλῶς, *simpliciter velle*, sed *boni alicujus causa* ἕνεκα τοῦ ἀγαθοῦ: Et * Seneca ad vindictam veniendum *non quasi dulce sit vindicare, sed quasi utile.* Etiam Aristoteles septimi de republica capite XIII ait quædam esse honesta simpliciter, quædam ob aliquam necessitatem, & posterioris exemplum ponit in pœnarum exactione.

Th. 2, 2. *q.* 108. *Silv. in verbo vindicta. Lib.* II *de Ira, cap.* XXXII.

V. 1. Quod ergo à mimo dictum est:

Læso doloris remedium inimici dolor:

& à Cicerone dolorem pœna mitigari. Plutarcho ex Simonide, Γλυκὺ καὶ οὐ σκληρὸν ὥσπερ ἀλγοῦντι θυμῷ καὶ φλεγμαίνοντι θεραπείαν καὶ ἀναπλήρωσιν προσφέρειν, congruit quidem ei naturæ * quam homo

2. *Ut nocere ei non debeat nisi boni alicujus consequendi causa*] Cassiodorus de Amicitia: *Quod si manus una casu aliquo forte lædat alteram, illa quæ læsa est non repercutit, nec se erigit in vindictam.*

3. *Seneca*] Ejusdem est libro eodem de Ira secundo, capite XII: *Exsequar, quia oportet, non quia dolet.*

1. *Quam homo cum bestiis habet communem*] Inde ista Homerica: χόλος δέ μιν ἄγριος ᾕρει, *illum fera prenderat ira*; item:

homo cum bestiis habet communem: est enim Ira ut in bestiis ita in homine ζέσις τοῦ περικαρδίου αἵματος δι' ὄρεξιν ἀντιλυπήσεως, ut recte definit Eusthatius, * *fervor sanguinis circa cor ob appetitum reponendi doloris*, qui appetitus adeo per se caret ratione ut sæpe feratur in ea quæ non læserunt, ut in fœtus feræ quæ læsit; * aut in sensu carentia, ut in lapidem quo ictus est canis. At talis appetitus in se spectatus * non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus; ac proinde nec juri naturæ, quia id est dictatum naturæ rationalis ac socialis qua talis est. dictat autem ratio homini nihil agendum quo noceatur homini alteri, nisi id bonum aliquod habeat propositum. In solo autem inimici dolore, ita nude spectato, nullum est bonum nisi falsum & imaginarium: ut in divitiis supervacuis, multisque aliisrebus ejusmodi.

2. Atque hoc sensu ultionem improbant in hominibus non Christiani modo doctores * sed & Philosophi, ut Seneca: *Inhumanum verbum est & quidem pro justo receptum Ultio, & à contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit tantum excusatius peccat.* Imo si Maximo Tyrio credimus, ὁ τιμωρῶν τοῦ προϋπάρξαντος ἀδικώτερος, *iniquior est qui se ulciscitur eo qui prior nocuit.* Musonius, *id*, ait, *cogitare quomodo quis remordeat mordentem, & nocenti noceat, feræ est, non hominis.* Apud Plutarchum Dion is qui sapientiam Platonicam in actus civiles convertit: τὸ ἀντιτιμωρεῖσθαι τοῦ προαδικεῖν νόμῳ δικαιότερον ὁρίζεσθαι, φύσει γινόμενον ἀπὸ μιᾶς ἀσθενείας: *ultionem legis arbitrio justiorem censeri illata injuria: at si natura spectetur ex eodem animi morbo nasci.*

Lib. II. de Ira, c. 32.

3. Pugnat ergo cum natura hominis in hominem agentis alieno dolore qua dolor est satiari. Atque adeo quo hominum quisque minus valet rationis usu, eo ad vindictam est pronior. Juvenalis:

At vindicta bonum vita jucundius ipsa.
* *Nempe hoc indocti, quorum præcordia nullis*
Interdum aut levibus videas flagrantia causis:
Quantum est, quæ iram nostram nec meruerunt nec sentiunt. Brasiliani, feri homines, de ferro ita ut de homine se vindicant.

item:

ἄγριον ἐν στήθεσσι θέτο μεγαλήτορα θυμόν.
Efferat ipse animum magnum sibi pectore in alto.

item:

Ἀλλ' Ἀχιλεῦ δάμασον θυμὸν μέγαν.
Magnum animum sed Achille doma.

Fervor] inde σβέσαι χόλον, *bilem extinguere*, apud Homerum.

Aut in sensu carentia] Seneca de Ira libro II, c. 26. *His irasci quam stul-*

Non convenit parti rationali, cujus est imperare affectibus] Vide quæ in hanc rem Seneca de Ira libro I, c. 5.

2. *Sed & Philosophi*] Plato Gorgia. Vide de eo Theodoretum libro XX curationis.

3. *Nempe hoc indocti*] Seneca de Ira l. 13. *Atqui iracundissimi infantes senesque & ægri sunt, & invalidum omne natura querulum est.*

Nemo

Quantulacunque adeo est occasio, sufficit iræ.
Chrysippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcique senex vicinus Hymetto,
Qui partem acceptæ sæva inter vincla cicutæ
Accusatori nollet dare. Plurima felix
Paulatim vitia atque errores exuit omnes,
Prima docet rectum sapientia: quippe minuti
Semper & infirmi est animi exiguique voluptas
Ultio: continuo sic collige, quod vindicta
** Nemo magis gaudet quam fœmina.*

Eodem sensu Lactantius: *imperiti & insipientes siquando accipiunt injuriam cæco & irrationabili furore ducuntur, & iis qui sibi nocent vicem retribuere conantur.* Lib. VI.

4 Liquet ergo ab homine hominem non recte puniri tantum puniendi causa. quæ ergo utilitates rectam faciant pœnam videamus.

VI. 1. Pertinet autem huc pœnarum partitio quæ est apud Platonem Gorgia, & Taurum philosophum ad eum locum cujus verba Gellius recitat libro v. cap. XIV. nam partitiones istæ ex fine desumtæ sunt, nisi quod cum duos fines Plato posuisset, emendationem & exemplum, tertium addidit Taurus * τιμωρίαν, quam Clemens Alexandrinus definit, κακοῦ ἀνταπόδοσιν εἰς τὸ τοῦ τιμωροῦντος συμφέρον ἀναφερομένην: *mali retributionem quæ ad exigentis utilitatem refertur.* Aristoteles, qui omissa pœna exemplari hanc solum speciem cum emendatione ponit, adhiberi eam dicit, τοῦ ποιοῦντος ἕνεκα ἵνα ἀποπληρωθῇ, *exigentis causa ut ei satisfiat:* Plutarchus quoque eam non omisit, cum dixit: αἱ ὑπὸ χεῖρα τοῖς πλημμελοῦσιν ἀπαντῶσαι τιμωρίαι καὶ τῶν μελλόντων εἰσὶν ἐπισχέσεις ἀδικημάτων καὶ μάλιστα τὸ παρηγοροῦν τοὺς πεπονθότας ἔχουσιν αὐταῖς. *Quæ facinus statim subsequuntur pœnæ non modo in posterum inhibent delinquendi audaciam, sed & injuria affectos maxime consolantur.* Et hæc proprie est quam idem Aristoteles refert ad δικαιοσύνην συναλλακτικήν, *justitiam quam ipse commutatricem vocat.* Rhet. I. cap. 10.

2. Sed subtilius ista examinanda sunt. Dicemus ergo, in pœnis re-

Nemo magis gaudet quam fœmina] Terentius Hecyra:
Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt.
Quapropter? quia enim qui eos gubernat animus
Infirmum gerunt.
Itidem mulieres sunt ferme ut pueri, levi sententia.

Ammianus Marcellinus libro XXVII de ira sic loquitur: *Hanc esse ulcus animi diuturnum, interdumque perpetuum, prudentes definiunt, nasci ex mentis mollitie consuetum, id asserentes argumento probabili, quod iracundiores sunt incolumibus languidi, & feminæ maribus, & juvenibus senes, & felicibus ærumnosi.*

1. Τιμωρίαν] tria hæc νουθεσίαν, τιμωρίαν, κόλασιν, emendationem, satisfactionem, exemplum, etiam Chrysostomus ponit in 1 ad Corinth. XI, 32.

1. Dis

respici aut utilitatem ejus qui peccarit, aut ejus cujus intererat, non peccatum esse, aut indistincte quorumlibet.

VII. 1. Ad horum trium finium primum pertinet pœna quæ philosophis modo νουθεσία, modo κόλασις, modo παραίνεσις dicitur, Paulo Jurisconsulto pœna quæ constituitur in emendationem, σωφρονιστὺς τέχνη Platoni, Plutarcho *ἰατρεία ψυχῆς animi medicatrix*, quæ hoc agit ut eum qui peccavit reddat meliorem medendi modo qui est per contraria. Nam quia omnis actio, præsertim vero deliberata ac frequens, quandam gignit sui proclivitatem, quæ adulta habitus dicitur, ideo vitiis quam primum fieri potest adimenda est illecebra, quod fieri rectius nequit quam si * dolore quodam subsequente saporem amittant dulcedinis. Platonici recitante Apulejo: *gravius & acerbius est omni supplicio si noxio impunitas differatur, nec hominum interim animadversione plectatur.* Apud Ta-
Ann. III. citum est: *corruptus simul & corruptor æger & flagrans animus haud levioribus remediis restinguendus est quam libidinibus ardescit.*

Th. 2. 2 q. 33. 3. 2. Punitionem quæ huic fini inservit natura cuivis esse licitam qui judicio valeat, & ejusmodi generis aut paribus vitiis non teneatur, ex ea quæ verbis fit castigatione apparet.

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus, verum in ætate utile.

Plaut. Trinum. In verberibus vero & aliis quæ coactionis aliquid continent, discrimen * inter personas quibus id liceat aut non liceat non est factum à natura (neque enim potuit, nisi quod ratio parentibus in liberos ejus juris usurpationem pro affectus necessitudine peculiariter commendat) sed à legibus, quæ communem illam generis humani propinquitatem vitandarum rixarum ergo ad proximos affectus restrinxerunt, ut videre est tum alibi tum Codice Justinianeo titulo de emendatione propinquorum: quo & illud pertinet Xenophontis ad milites: εἰ μὲν ἐπ' ἀγαθῷ ἐκόλασά τινα, ἀξιῶ ὑπέχειν δίκην, οἵαν καὶ γονεῖς υἱοῖς καὶ διδάσκαλοι παισί. καὶ γὰρ ἰατροὶ τέμνουσιν ἐπ' ἀγαθῷ. *Si quem ut prodessem verberavi, pœnam debere me profiteor qualem parentes filiis & magistri discipulis. Nam & medici ægrotum suo ipsi-*
C. 19. *us bono urunt ac secant.* Lactantius libro VI: *Iubet Deus ut manus nostras super minores semper habeamus, hoc est, ut peccantes eos assiduis verberibus corrigamus, ne amore inutili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad vitia nutriantur.*

3. Hoc vero puniendi genus ad mortem pertingere non potest, nisi

1. *Dolore quodam subsequente*] Seneca de ira l. v. *quemadmodum quædam hastilia detorta ut corrigamus adurimus, & adactis cuneis non ut frangamus sed ut explicemus elidimus, sic ingentia vitia prava dolore corporis animique corrigimus.* Idem de Ira II, 27: *In his erunt boni magistratus, parentesque, & judices, quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent.*

2. *Inter personas quibus id liceat*] Vide Augustinum Enchiridio cap. 72.

4. Ad

nisi eo modo quem reductivum vocant, quo negationes reducuntur ad rerum oppositarum genera. Nam sicut Christus dixit melius quibusdam futurum fuisse, id est non tam male, si nati nunquam essent, ita ingeniis insanabilibus melius est, id est minus est malum, emori quam vivere, quando certum est vivendo pejores evasuros. De talibus Seneca loquitur, cum ait interdum ut pereant interesse pereuntium. Jamblichus: καθάπερ τῷ ὑπόπυον βέλτιον τὸ καυθῆναι ἢ διαμένειν, οὕτω καὶ τῷ μοχθηρῷ τὸ τεθνάναι ἢ ζῆν. *Quomodo suppurato melius est uri quam sic manere, ita improbo mori quam vivere.* Talem vocat Plutarchus ἑτέροις γε πάντως βλαβερὸν, αὑτῷ τε βλαβερώτατον, *cæteris noxium quidem, at sibi maxime.* Et Galenus cum morte puniri homines dixisset, primum ne vivi noceant; deinde ut alii pœnæ metu deterreantur, addit: καὶ τρίτον ἐστὶ καὶ αὐτοῖς ἐκείνοις ἄμεινον τεθνάναι διεφθαρμένοις, οὕτω τὴν ψυχὴν ὡς ἀνίατον ἔχειν τὴν κακίαν. *Tertio & ipsis expedit mori ita corruptis animo ut ad sanitatem perduci nequeant.* Marc. XIV, 21. De Ira c. 5.

4. Sunt qui hos ipsos esse putant quos Johannes Apostolus ait * ad mortem peccare. Sed quia fallacia sunt ejus rei argumenta, dictat caritas neminem temere habendum pro deplorato, ita ut hoc quidem fine animadversio non nisi raro admodum locum habere possit. 1 Joh. V, 16.

VIII. 1. * Utilitas ejus cujus intererat non peccatum esse in eo sita est, ne posthac tale quid patiatur ab eodem aut ab aliis. Gellius ex Tauro hanc speciem sic describit, *cum dignitas auctoritasve ejus in quem est peccatum tuenda est, ne prætermissa animadversio contemtum ejus pariat & honorem levet.* Sed quod de auctoritate læsa dicit, idem de libertate cujusque aut alio jure læso intelligendum est. Apud Tacitum legimus: *consuleret securitati justa ultione.* Ne qui læsus est ab eodem malum patiatur tribus modis curari potest: primum si tollatur qui deliquit, deinde si vires nocendi ei adimantur; postremo si malo suo dedoceatur delinquere, quod cum emendatione de qua jam egimus conjunctum est. Ne ab aliis lædatur qui læsus est, punitione non quavis sed aperta atque conspicua quæ ad exemplum pertinet obtinetur.

2. Ad

4. *Ad mortem peccare*] τοὺς ἀνίατα νοσοῦντας: morbo tentos insanabili hos vocat Chrysostomus II Corinth. XIII, 9. Julianus secundo libro de Constantio; διττῶν δὲ ὄντων τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν μὲν ἀποφαινόντων ἐλπίδας ἀμείνους, καὶ οὐ πάντη τὴν θεραπείαν ἀπεγνωσμένων, τῶν δὲ ἀνίατα πλημμελούντων. τούτοις δὲ οἱ νόμοι θάνατον λύσιν τῶν κακῶν ἐπετίμησαν, ἵνα οὐκ εἰς τὴν ἐκείνων, μᾶλλον εἰς δὲ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν. *Cum duo sint delictorum genera, alia quidem quæ spem præbent rerum meliorum, neque curationem penitus repudiant, alia vero hominum insanabiliter peccantium. huic generi leges mortem malorum exitum reperêre, non tam ipsorum quam omnium aliorum bono.*

1. *Utilitas ejus cujus intererat non peccatum esse*] Etiam hujus rei in feris imago quædam. *Leo in adulteræ pœnam consurgit.* Plinius historiæ naturalis VIII, 16.

2. Ad hos ergo fines, & intra æqui terminos si dirigatur vindicatio etiam privata, si jus nudum naturæ, id est abductum à legibus divinis humanisque, & ab his quæ non necessario rei accidunt, respicimus, non est illicita: sive fiat ab ipso qui læsus est, sive ab alio, quando hominem ab homine adjuvari naturæ est consentaneum. Atque hoc sensu admitti potest quod Cicero cum jus naturæ esse dixisset id quod nobis non opinio sed innata vis affert, inter ejus exempla collocat vindicationem, quam gratiæ opponit: ac ne quis ambigeret quantum eo nomine vellet intelligi, vindicationem definit, *per quam vim ac contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis ac nostris, qui nobis cari esse debent, & per quam peccata punimus.* Mithridates in oratione quam ex Trogo exscripsit Justinus: *Adversus latronem si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere.* Hoc ipsum ἀμύνης νόμῳ vocat in vita Arati Plutarchus.

De invent. II.

Libro XXXVIII.

3. Hoc natu ali jure defendens se Samson adversus Palæstinos insontem se testatur fore si Palæstinos qui se malo affecerant malo vicissim afficeret: Et post peractam ultionem eadem se tuetur ratione, dicens se ipsis fecisse quod ipsi sibi fecissent priores. Platæenses apud Thucydidem: ὀρθῶς ἐτιμωρησάμεθα κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὅσιον εἶναι ἀμύνεσθαι, *merito eos ulti sumus, jure apud omnes ut hostilia parantem ulcisci liceat.* Demosthenes oratione adversus Aristocratem communem ait esse legem inter homines, ut eum qui nostra vi rapiat ulcisci nobis fas sit. Et Jugurtha apud Sallustium cum dixisset Adherbalem vitæ suæ esse insidiatum addit, Populum Romanum *neque pro bono neque pro recto facturum si ab jure gentium se prohibuerit:* id est ab ultione. Aristides orator & à Poëtis, & à Legum auctoribus, & à proverbiis, & ab oratoribus, & omnibus denique hoc ait probari ἀμύνασθαι τοὺς ὑπάρξαντας, *ultionem sumi de his qui injuriam facere aggressi sunt.* Maccabæos laudat * Ambrosius quod etiam Sabbato * ulti sunt innocentium necem fratrum suorum. Idem adversus Judæos incensam à Christianis basilicam graviter querentes disputans sic ait: *Ac certe si jure gentium agerem, dicerem quantas basilicas Iudæi tempore imperii Iuliani incenderint:* ubi * jus gentium vocat par pari referre. Nec aliter apud Ta-

Orat. pro quatuor.

De off. l. 1. c. 40.

Ep. 29.

3. *Hoc naturali jure*] φόνον φόνῳ λυθῆναι: Romulus de Tatio occiso à Laurentibus, *cædem cæde pensatam*, apud Plutarchum. idem Plutarchus de Mantiensibus male tractatis ab Achæis: καὶ ταῦτα μὲν ἔχει τι τῆς ἀμύνης δίκαιον: *& hæc quidem ultionis æquitatem in se habebant.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: φύσει γὰρ πρόσεστι τοῖς ἀδικουμένοις ἡ πρὸς τοὺς βιασαμένους ἔχθρα: *naturalis enim est læsi hominis in eum qui vim intulit inimicitia.*

Ambrosius] Eundem vide oratione contra Symmachum.

Ulti sunt innocentium necem fratrum suorum] Vide Josephum Antiquæ historiæ XII, I, de vindicata Johannis morte.

Jus gentium vocat par pari referre] Sic & Livius libro I, *cum Laurentes jure gentium agerent.*

4 Ex

Tacitum Civilis: *Egregium pretium laboris cepi, necem fratris, & vincula mea, & sævissimas hujus exercitus voces, quibus ad supplicium petitus jure gentium pœnas reposco.* Hist. IV.

4. Sed quia in rebus nostris & nostrorum affectu corrumpimur, ideo simul multæ familiæ in unum locum convenerunt, judices constituti, & his solis data potestas vindicandi læsos, adempta cæteris quam natura indulserat libertate. Lucretius:

> *Acrius ex ira quod enim se quisque parabat*
> *Vlcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,*
> *Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævum.*

Demosthenes in Cononem: πεποίηνται ἐν τοῖς νόμοις εἶναι τούτων ἑκάστου τὴν δίκην, μὴ τῇ τοῦ προστυχόντος ὁρμῇ, μηδὲ βουλήσει ταῦτα κρίνεσθαι: *placuit de omnibus his injuriis * ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio.* Quintilianus: *injuriæ compensatio non solum juri inimica, sed paci: est enim lex, forum, judex, nisi quem jure vindicari pudet.* Imperatores Honorius & Theodosius: *idcirco judiciorum vigor jurisque publici tutela in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat ultionem.* L. Nullus c. de Judæis. Rex Theodoricus: *hinc est quod legum reperta est sacra reverentia, ut nihil manu, nihil proprio ageretur impulsu.* Cassiod. Ep. 10. lib. IV.

5. Manet tamen vetus naturalis libertas, primum in locis ubi judicia sunt nulla, ut in mari. Quo forte referri potest quod Cajus Cæ-

4. *Ex legibus judicium exerceri, non autem ex cujusque impetu atque arbitrio*] Tyndareus adversus Orestem sic declamat in Euripidis Oreste:

> πρὸς τόνδ' ἀγών τις ἥκει τῆς σοφίας πέρι;
> εἰ τὰ καλὰ πᾶσι φανερὰ, καὶ τὰ μὴ καλὰ,
> τούτου τίς ἀνδρῶν γέγονεν ἀσυνετώτερος;
> ὅστις τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἐσκέψατο,
> οὐδ' ἦλθεν ἐπὶ τὸν κοινὸν Ἑλλήνων νόμον.
> ἐπεὶ γὰρ ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βίον
> πληγεὶς θυγατρὸς τῆς ἐμῆς ὑπὲρ κάρα
> (αἴσχιστον ἔργον, οὐ γὰρ αἰνέσω ποτέ)
> χρῆν αὐτὸν ἐπιθεῖναι μὲν αἵματος δίκην
> ὁσίαν, διώκοντ' ἐκβαλεῖν τε δωμάτων
> μητέρα, τὸ σῶφρον τ' ἔλαβεν ἂν τῆς συμφορᾶς,
> καὶ τοῦ νόμου τ' ἂν εἴχετ' εὐσεβής τ' ἂν ἦν.
> νῦν δ' εἰς τὸν αὐτὸν δαίμον' ἦλθε μητέρι,
> κακὴν γὰρ αὐτὴν ἐνδίκως ἡγούμενος,
> αὐτὸς κακίων γένετο μητέρα κτανών.
> ἐρήσομαι δὲ Μενέλαος τοσόνδε σε.
> εἰ τόνδ' ἀποκτείνειεν ὁμόλεκτρος γυνὴ,
> χ' ὁ τοῦδε παῖς αὖ μητέρ' ἀνταποκτενεῖ,
> κἄπειθ' ὁ κείνου γενόμενος φόνον φόνῳ
> λύσει, πέρας δὴ ποῖ κακῶν προβήσεται;

Cæsar privatus adhuc piratas à quibus captus fuerat classe tumultuaria persecutus est, ipsorumque naves partim fugavit partim mersit, & cum proconsul negligeret animadvertere in captos piratas, ipse eos in mare reversus eruci suffixit. Idem locum habebit in locis desertis, aut ubi Nomadum more vivitur. * Sic apud Umbricos narrat Nicolaus Damascenus sibi quemque fuisse ultorem: quod & apud Moschos hodie impune fit post tempus aliquod aditi judicis. Nec aliunde origo singularium certaminum quæ ante Christianismum

Vell. Pat. l. II. & Plut. in Cæs. Apud Stob. de legibus.

Huic me jubes certare de sapientia?
Quæ pulchra quæque fœda sit cunctis patent,
Isto homine tandem quis fuit dementior,
Qui nec quod æquum est mente pervidit sua,
Nec quod per omnem Græciam leges jubent?
Namque ubi Agamemnon spiritum efflarat suum,
Transverberatus à mea nata caput,
(Quod turpe facinus absit ut dicto probem)
Tunc ille rite debuit matrem suam
Peragere cædis è lare ejectam suo.
Ita temperate pertulisset miseriam,
Pœnas petisset jure, servasset pium,
Nunc subiit illum quod prius matrem nefas,
Illam malam vocat ille, non injuria:
Sed pejor illa est ipse dum matrem necat.
Menelae, si permittis hoc te interrogo:
Irata si uxor conjugem occidet suum,
Hanc ultor ipse filius tradet neci,
Et rursus illo genitus hanc cædem sua
Cæde expiabit, fine quo stabunt mala?

Quæ postrema plena prudentiæ materiam differendi & philosophis & oratoribus præbuerunt. Maximus Tyrius in dissertatione an referenda injuria: εἰ γὰρ ὁ ἀδικηθεὶς ἀμύνεται, ἀεὶ μεταβαίνει τὸ κακὸν ἀπ' ἄλλου πρὸς ἄλλον, καὶ μεταπηδᾷ καὶ διαδέξεται ἀδικία ἀδικίαν, εἰ γὰρ τῷ αὐτῷ τούτῳ δικαίῳ τὸν παθόντα συγχωρεῖς ἐπεξιέναι εἰς τὸν ἀδικήσαντα, ἐπαναχωρεῖ αὖθις ἀπ' ἐκείνου πρὸς τὸν αὐτὸν ἡ τιμωρία. τὸ γὰρ δίκαιον ἐπ' ἀμφοῖν ἴσον. ὦ Ζεῦ καὶ ἡμῖν πεποίηκας, δικαιοσύνην ἐξ ἀδικημάτων, καὶ ποῖ βαδιεῖται τὸ κακὸν, καὶ ποῦ στήσεται; *Nam si is qui passus est injuriam ultionem sumet, transsilit malum ab hoc ad illum velut saltu quodam, & injustitiæ injustitia succedet. quippe si hoc jure posito concedis ei qui malum pertulit vindicare in eum qui fecit, sequitur ut rursus ab hoc ad illum se referat ultio, est enim justum, par utrique parti. Si id ita est, quid nobis fecisti Iupiter, Iustitiam ex injuriis conflatam? & quo procedet, ubi vero stabit hoc malum?* Aristides oratione de Pace: τίς γὰρ τῶν Ἑλλήνων λειφθήσεται, εἰ διὰ τοὺς πρότερον ἀπολωλότας, οἱ μετ' αὐτοὺς ἀεὶ ταὐτὸ τοῦτο πείσονται; *quis enim Græcorum erit reliquus, si propter eos qui jam periere superstites alii perpetuo idem malorum ferent?* Habet idem Aristides sensum similem in Leuctrica secunda.

§. *Sic apud Umbricos*] An Umbros in Italia significatos voluit? Apud Afrorum multos idem moris fuisse testis est Leo Afer lib. II. C. de Tesechis, & capite de Teijuta, & alibi.

Ger-

simum * Germanicis nationibus usitata, alicubi necdum satis desueta sunt. ideo apud Vellejum Paterculum mirantur Germani, cum Romanæ jurisdictionis formam conspicerent, quod injurias justitia finiret, quod solita armis discerni jure terminarentur. *Lib. II.*

6. Lex Hebræa propinquo occisi permittit ut extra asyli loca homicidam interficiat: recteque notant interpretes Hebræi talionem pro mortuo manu exigi posse; pro se, ut puta in vulnere, non nisi per judicem, quia scilicet difficilior est moderatio ubi proprius dolor accedit. Parem morem privatim vindicandæ cædis apud vetustissimos Græcos fuisse apparet ex Theoclymeni verbis quæ apud Homerum sunt Odysseæ O. Sed maxime frequentia sunt hujus moris exempla inter eos qui communem judicem non habent. hinc *justa bella definiri solent*, Augustino teste, *quæ ulciscuntur injurias*: Et Plato bellicum certamen probat, *μέχρις οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην*, *donec qui in culpa fuerint cogantur innocentibus dolore affectis pœnas pendere.* *Sen. I. de Clem. 20. 3. L. II, q. 10. super Ioh. L. de Rep. XII.*

IX. 1. Utilitas indistincte quorumlibet, qui finis erat tertius, easdem habet partes quas illa quæ ad læsum pertinet. Nam aut hoc agitur ne qui uni nocuit aliis noceat, quod fit cum tollendo aut debilitando, sive constringendo ita ut nocere nequeat, aut emendando: aut * ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint, quod ex suppliciis conspicuis obtinetur, quæ Græci παραδείγματα, Latini exempla vocant: quæ ideo adhibentur ut unius pœna metus sit multorum, ut pœnæ genere deterreri cæteri possint, ut leges loquuntur, *ἵνα οἱ ἄλλοι σωφρονέστεροι ποιῶνται καὶ φοβῶνται*, ut Demosthenes. *L. Quoniam C. ad l. Faviam, l. I. C. ad L. Iul. rep.*

2. Hujus quoque juris potestas naturaliter penes unumquemque est. * Sic Plutarchus virum bonum ait à natura magistratum designari,

Germanicis nationibus] Gotthos suos corrigens rex Thendericus apud Cassiodorum III, 23: *Remove consuetudines abominanter insolitas, verbis ibi potius non armis res tractetur.* & 24, *Cur ad monomachiam recurritis? quid opus est homini lingua si causam manus agit armata?* Trachonitis in oriente, *νόμος πάντως πρόσθεν ἐπεξιέναι τοὺς τῶν οἰκείων φονεῖς.* *Mos omnibus modis ultionem sumere de propinquorum homicidis.*

1. *Ne alii impunitate illecti aliis quibusvis molesti sint*] *Polybius leones ob hominum appetitum crucifixos vidit, quia cæteri metu pœnæ similis absterrerentur eadem noxa.* Plinius lib. VIII, c. 16.

2. *Sic Plutarchus*] idem Pelopida: ὁ γὰρ πρῶτος, ὡς ἔοικε, καὶ κυριώτατος νόμος τῷ σώζεσθαι δεομένῳ τὸν σώζειν δυνάμενον ἄρχοντα κατὰ φύσιν ἀποδίδωσι. *Prima eademque antiquissima lex eum qui servare potest ei qui salute opus habet naturaliter magistratum designat.* & Philopœmene: τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας ἀναλαβὼν οὔτε νόμον, οὔτε χειροτονίαν περιμείναντας, ἀλλ' ὡς διὰ παντὸς ἄρχοντι τῷ κρείττονι κατὰ φύσιν ἑπομένους. *Suscepit cives suos qui neque legum neque suffragiorum tempus expectaverunt, sed ipsum sequebantur naturæ lege quæ semper potiorem vult imperare deterioribus.* Similia apud eum habes fine vitæ T. Flaminii. Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ, de oratoribus agens: *Hi ne privati quidem sine potestate erant, cum & populum & senatum consilio & auctoritate regerent.* Chrysostomus II ad Corinthios VII, 13. de Mose:

ri, & quidem perpetuum: nam ipsa naturæ lege ei principatum deferri qui agat justa. Sic sapientem nunquam esse privatum Nasicæ exemplo probat Tullius; & Lollium non unius anni consulem Horatius vocat: & Euripides Iphigenia in Aulide:

Mente qui prudente pollet is magistratum gerit.

Quæ tamen in republica intelligenda sunt quatenus ejus leges id ferunt.

3. De hoc naturali jure ita loquitur Democritus: ipsius enim verba quia notabilia sunt adferam. Primum de jure bestias interficiendi sic illi videtur: κατὰ δὲ ζώων φόνου καὶ μὴ φόνου ὧδε ἔχει· τὰ ἀδικέοντα καὶ θέλοντα ἀδικεῖν ἀθῷος ὁ κτείνων, καὶ πρὸς εὐεστὼ τοῦτ' ἔρδειν μᾶλλον ἢ μή. *De occidendis aut non occidendis animantibus ita se res habet: quæ injuriam faciunt aut facere volunt quisquis occiderit purus est, adeo quidem ut hoc fecisse quam non fecisse sit rectius.* Et mox: κτείνειν χρὴ τὰ πημαίνοντα παρὰ δίκην πάντα περὶ παντός. *ea quæ injuste nobis nocent omnino & omnia fas occidere.* Et certe non improbabile est hoc more vixisse viros probos * ante diluvium, antequam Deus suam voluntatem de vertendis in hominum alimenta animantibus cæteris prodidisset. Rursus: ὅκως περὶ κιναδέων τε καὶ ἑρπετῶν γέγραπται τῶν πολεμίων, οὕτω καὶ κατ' ἀνθρώπων δοκεῖ μοι χρεὼν εἶναι ποιεῖν. *Quæ vero de vulpibus & de inimicis serpentibus scripsimus, eadem in hominibus facienda videntur.* Tum vero subjungit: κλέπτην καὶ λῃστὴν πάντα κτείνων τις ἀθῷος ἂν εἴη καὶ αὐτοχειρίῃ καὶ κελεύων καὶ ψήφῳ. *Furem & latronem qui quocumque modo occiderit, sive manu, sive jussu, sive suffragio; innocens est.* ad quos locos respexisse mihi videtur Seneca, cum ait: *cum* cer-

Lib. II. de Ira.

de Mose: καὶ περὶ τῆς χειραγωγίας δημαγωγὸς ἦν διὰ τῶν ἔργων, διὸ καὶ σφόδρα ἀνοήτως ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἑβραῖος ἐκεῖνος, τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς. τί λέγεις; τὰ ἔργα ὁρᾷς, καὶ περὶ τῆς προσηγορίας ἀμφιβάλλεις, ὥσπερ ἂν εἴ τις ἰδὼν τέμνοντα τὸν ἰατρὸν ἄριστα, καὶ τῷ πεπονηκότι μέλει τοῦ σώματος βοηθοῦντα, λέγοι, τίς σε κατέστησεν ἰατρὸν καὶ τέμνειν ἐκέλευσεν; ἡ τέχνη, ὦ βέλτιστε, καὶ ἡ νόσος ἡ σή. οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἐπιστήμη τοιοῦτον ἐποίησε. καὶ γὰρ τέχνη τὸ ἄρχειν ἐστὶν, οὐκ ἀξίωμα μόνον καὶ τέχνη τεχνῶν πασῶν ἀνωτέρα. *Etiam antequam manu populum educeret, duxerat ipsis factis. Valde igitur stulte Hebræus ille ei dixit: Quis te constituit nobis principem ac judicem? quid dicis? Facta vides, & de nomine facis controversiam; velut si quis medicum videat optime secantem ac sic opitulantem ægro corporis membro, deinde ei dicat, quis te constituit medicum, quis secare præcepit? Ars, mi bone vir, & morbus tuus. sic & Mosem sua peritia talem fecit. nam & imperare non dignitas tantum est, sed & ars, & quidem artium omnium sublimissima.* tractat idem scriptor hoc ipsum argumentum ad Eph. III, in fine: ἡ ἀδικία ἡ σὴ καὶ ἡ ὠμότης φησὶν, αὕτη με κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν. *Tua,* inquit, *injustitia, tua feritas me constituit principem & judicem.*

3. *Ante diluvium*] Aliquos & postea moris primævi memores. ita Dicæarchus & alii quos testes citat Hieronymus contra Jovinianum.

Quo

cervices noxio præcidi imperabo, eo vultu animoque ero * *quo serpentes & animalia venenata percutio.* Et alibi : *ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent affligeremus, si ut reliqua mansuefacere possemus, aut efficere ne nobis aliisque periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccavit sed ne peccet.*

4. Sed cum & facti inquisitio sæpe magnam diligentiam, & pœnæ æstimatio multum prudentiæ & æquitatis desideret, ne dum quisque de se nimium præsumeret aliis non cedentibus rixæ orirentur, eo placuit hominum justis communitatibus eos diligere quos optimos ac prudentissimos putarent, aut fore sperarent. Idem Democritus : *οὐκ ἂν ἐκώλυον οἱ νόμοι ζῆν ἕκαστον κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν, εἰ μὴ ἕτερος ἕτερον ἐλυμαίνετο. Φθόνος γὰρ στάσιος ἀρχὴν ἀπεργάζεται. Non prohibuissent utique leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. Invidia enim seditioni molitur exordium.*

5. Sed

Quo serpentes & animalia venenata percutio] καθάπερ οὖν ἔχεις καὶ σκορπίους ὅσα ἰοβόλα πρὶν δακεῖν ἢ πλῆξαι καὶ συνόλως ὁρμῆσαι θεασάμενοι μόνον χωρὶς ὑπερθέσεως κτείνομεν, προφυλαττόμενοι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν, τὸ μηδὲν παθεῖν. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀνθρώπους ἄξιον τιμωρεῖσθαι, οἱ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρου διὰ τὴν κοινωνίας αἰτίαν λογικὴν πηγὴν, ἐπιτηδεύσει πρὸς θηρίων ἀτιθάσσων ἀγριότητας μεταβάλλουσιν, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ τιθέμενοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσους ἂν δύνωνται. *Sicut ergo viperas & scorpios & quæ alia veneno nocent priusquam aut mordeant, aut ullum in nos impetum faciant, statim sine mora occidimus, præcaventes ne quid patiamur mali ab ea quæ in ipsis est malitate, eundem ad modum & homines puniri par est, qui naturam nacti mansuetam, propter fontem rationis quæ ad societatem trahit, institutis in ferarum sævitiam transeunt, utilitatique ac voluptati habent nocere quam possunt plurimis.* Hæc Philo de specialibus legibus II. Claudius Neapolitanus apud Porphyrium lib. I. de non esu animalium : οὐκ ἔστι γὰρ ὅστις ἰδὼν ὄφιν οὐκ ἔκτεινε δυνάμενος, ὡς μήτ' αὐτὸς δηχθείη μήτ' ἄλλος ἄνθρωπος, *nemo est qui serpentem sibi conspectum si possit non occidat, ne aut ipse ab eo vulneretur aut alius.* Vide, si vacat, & sequentia. ibidem non multo post : ὄφιν καὶ σκορπίον, κἂν μὴ ἐπίωσιν ἡμῖν, κτείνομεν, ἵνα μηδ' ἄλλος πρὸς αὐτῶν τι πάθῃ, τοῦ κοινοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀμυνόμενοι. *Serpentem & scorpium etiamsi ipsi ab iis non impetamur occidimus, ne cui noceant alii, & vindictam hanc præstamus humano generi.* Porphyrius ipso libro II : ὥσπερ γὰρ οἰκειότητος οὔσης ἡμῖν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κακοποιούς, καὶ καθάπερ ὑπό τινος πνοῆς ἰδίας φύσεως καὶ μοχθηρίας φερομένους, πρὸς τὸ βλάπτειν τὸν ἐντυγχάνοντα, ἀναιρεῖν ἡγούμεθα δεῖν καὶ κολάζειν ἅπαντας, οὕτως καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ ἄδικα τὴν φύσιν καὶ κακοποιὰ, πρός τε τὸ βλάπτειν ὡρμημένα τῇ φύσει τοὺς ἐμπελάζοντας, ἀναιρεῖν ἴσως προσήκει : *Sicut enim, quanquam societas nobis quædam est cum hominibus malis etiamsi qui suopte ingenio ac malitia veluti vento vehemente aguntur ut cuivis sine discrimine noceant, tamen eos omnes recte à nobis puniri censemus; ita & mutorum animantium ea quæ sui natura sunt injusta & nocere amantia, quæque impetu ingenii sui feruntur in obvii cujusque perniciem, occidere ratione non caret.* Et hoc est quod vult Pythagoras apud Ovidium Metam. XV, *Nostrumque petentia lethum Corpora missa neci salva pietate fatemur.*

5. Sed sicut in ultione factum modo diximus, ita & in hac ad exemplum punitione manent vestigia ac reliquiæ prisci juris, in iis locis atque inter eas personas quæ certis judiciis non subsunt: ac
Deuter. prætcrea in quibusdam casibus exceptis. Sic Hebræorum moribus
XIII, 9. Hebræus à Deo & Dei lege deficiens, aut ducem se ad falsos cultus
Num. XXV. præbens, * illico à quovis homine poterat interfici. * Judicium zeli id vocant Hebræi, quod à Phinea primo exercitum ajunt, & inde abiisse in morem. Sic Judæum quendam Græcis se ritibus polluentem occidit Mathatias. Sic trecenti alii Judæi à popularibus suis
Macc. IV. occisi referuntur libro qui vulgo dicitur Maccabæorum tertius. Nec
Actor. VII, alio obtentu instituta lapidatio in Stephanum, & conjuratio in Pau-
57. lum: multaque alia exempla ejusfcemodi exstant & * apud Philo-
Actorum nem, & apud Josephum.
XXIII, 13. 6. Tum vero apud multos populos & dominis in servos & parentibus in liberos mansit jus puniendi plenum etiam ad mortem usque. Sic Spartæ Ephoris licuit civem occidere extra judicium. Et ex his quidem quæ diximus quale sit circa pœnas jus naturæ, & quo usque manserit intelligi potest.

X. 1. Nunc illud videndum est, num lex Euangelica libertatem illam arctius circumscripserit. Certe ut alibi diximus, non mirum est quædam quæ natura & per leges civiles licent vetari lege divina, eaque perfectissima, & præmium promittente natura humana majus: ad quod consequendum non immerito virtutes requiruntur quæ sola naturæ præcepta excedant. * Castigationes quæ neque infamiam neque damnum permanens relinquunt, & pro ætatis aut alterius qualitatis ratione sunt necessariæ, si ab iis fiant quibus leges humanæ id permittunt, puta parentibus, tutoribus, dominis, magistris, nihil habere quod cum præceptis Euangelicis repugnet ex ipsa rei natura satis intelligi datur. Sunt enim hæc remedia animorum non minus innocentia quam pharmaca sensui ingrata.

2. De ultione aliter sentiendum est. Nam quatenus duntaxat ani-

5. *Illico à quovis homine poterat interfici*] Adde locum Josephi XII, 8. Mosem Maimonidem ad XIII articulos, & Directoris libro III, c. 41.

Judicium zeli] Vide 1 Maccab. II, 24, 26.

Apud Philonem] Cujus & hoc in libro de sacrificantibus: *κολαστέον ὡς δήμιον καὶ κοινὸν ἐχθρὸν ὄντα, ὀλίγα φροντίσαντας οἰκειότητος, καὶ τὰς παραγγέλσεις αὐτοῦ διαγγελτέον πᾶσι τοῖς εὐσεβείας ἐρασταῖς, οἱ ἀνυπερθέτως τάχει ταῖς κατ' ἀνδρὸς ἀνοσίου ἐπιδραμοῦνται τιμωρίαις, κρίνοντες ὅσιον τὸ κατ' αὐτοῦ φονᾶν. Puniendus talis ut bestia publicus inimicus, spreta qualicunque cum eo necessitudine, ejusque suasiones vulgandæ omnibus pietatem amantibus, ut sine mora accurrant undique ad expetendum de viro impio supplicium, firme credentes sanctam esse rem ejusmodi hominis interficiendi appetitum.* Et alter locus non minus insignis circa finem de Monarchia.

1. *Castigationes*] *servorum filiorumque peccata non coercere, peccatum est.* Lactantius de Ira Dei c. 18, ubi plura ad hanc rem.

2. Ut-

animum dolentis exsatiat, illicitam esse etiam naturaliter, tantum abest ut Euangelio conveniat, supra ostendimus. Lex vero Hebræa non modo vetat odium asservari in proximum, id est, popularem, Levit. XIX, 17. sed & communia quædam beneficia talibus inimicis impendi præcipit. Exod. XXIII, 4, 5. Quare proximi nomine ad omnes homines prolato per Euangelium patet à nobis requiri, non modo ne noceamus inimicis, verum etiam ut benefaciamus, quod & diserte imperatur Matthæi V. 44. Lex tamen Hebræis graviores injurias permittebat ulcisci, non manu sed adito judice. At Christus idem nobis non permittit, quod apparet ex illa oppositione, *Audistis dictum fuisse, oculum pro oculo* : & mox : *Ego vero dico vobis.* Quanquam enim quæ sequuntur de arcenda injuria proprie agunt, & hanc quoque licentiam aliquatenus saltem restringunt, multo tamen magis ultionem improbare censenda sunt, quia veterem permissionem * ut imperfectiori tempori congruentem rejiciunt : *οὐχ ὡς ἀδίκου τῆς δικαίας ἀμύνης οὔσης, ἀλλ' ὡς κρείττονος τῆς ἀνεξικακίας*, *non quod iniqua sit justa ultio, sed quod ei præstet patientia*, ut est in constitutionibus Clementis lib. VII, cap. XXIII.

3. Qua de re sic loquitur * Tertullianus : *Novam planè patientiam docet Christus, etiam vicem injuriæ probibens permissam à Creatore oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente, contra ipse alteram amplius maxillam offerri jubens, & super tunicam pallio quoque cedi. Plane hæc Christus adjecerit ut supplementa consentanea disciplinæ Creatoris. Atque*

2. *Ut imperfectiori tempori congruentem*] *oculum pro oculo, quæ, si dici potest, injustorum justitia est.* Augustinus in expositione Psalmi CVIII, citatus C. sed differentiæ 23, quæst. 3.

3. *Tertullianus*] Adversus Marcionem IV. idem libro de patientia : *Christus gratiam legi superducens ampliandæ adimplendæque legi adjutricem suam patientiam præfecit, quod ea sola ad justitiæ doctrinam retro defuisset.* Chrysostomus ad Ephesios cap. IV, 13 : *διὰ τοῦτο ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, ἵνα τὰς ἐκείνου δήσῃ χεῖρας, οὐχ ἵνα τὰς σὰς ἀντεξαγάγῃ, οὐχ ἵνα τῶν σῶν ὀφθαλμῶν ἀποτρέψῃ τὴν βλάβην μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοὺς ἐκείνου διατηρήσῃ σώους. ἀλλ' ὅπερ ἐζήτουν, τίνος ἕνεκεν συγκεχωρημένης ἀμύνης, ἐγκαλοῦνται οἱ τῷ πράγματι κεχρημένοι;* mox : *συγγινώσκει ὁ Θεὸς τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπηρείας ἴσως συναρπασθεῖσι καὶ ἐπὶ τὴν ἄμυναν ὁρμήσασι, διὸ λέγει ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ. καὶ πάλιν. ὁδοὶ μνησικάκων εἰς θάνατον. εἰ δὲ ἔνθα ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ παρὸν ἐξῆν, τοσαύτη κεῖται τιμωρία τοῖς μνησικακοῦσι, πόσῳ μᾶλλον τοῖς καὶ παρέχειν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ παθεῖν κακῶς κελευσθεῖσι; Ea de re dicit, oculum pro oculo, dentem pro dente, ut illius manus cohibeat, non ut tuas excitet contra, ut non tuis tantum oculis noxam arceat, sed & illius oculos salvos præstet. sed quod quærebam hoc erat, cur ultione permissa culpantur ii qui ad eam decurrunt?* mox : *Ignoscit Deus iis, quos si forte contumeliæ sensus abripuit & ad ultionem tulit impetus; ob id dicit, oculum pro oculo : at alibi : viæ iracundorum ad mortem, quod si ubi oculum vice oculi eruere permissum est tanta est iracundi pœna, quanto magis apud eos qui mala passi præbere se ulterioribus injuriis jubentur?*

que adeo hoc statim renuntiandum est an disciplina patientia prædicetur penes Creatorem. Sic per Zachariam præcipit, ne unusquisque malitiam fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui unusquisque ne recogitet. Multo magis patientiam indixit injuriæ qui indixit oblivionem. Sed & quum dicit, mihi vindictam & ego vindicabo, proinde patientiam docet vindictæ exspectatricem. In quantum ergo non capit, ut idem videatur & dentem pro dente, oculum pro oculo in vicem injuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem injuriæ prohibet, in tantum aperitur nobis quomodo oculum pro oculo & dentem pro dente censuerit non ad secundam injuriam talionis permittendam quam prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coercendam quam prohibuerat opposita talione, ut unusquisque respiciens licentiam secundæ injuriæ à prima semetipsum contineret. Facilius enim vim comprimi scit repræsentatione talionis quam repromissione ultionis. Utrumque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum, ut qui Deo crederet ultionem à Deo exspectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.

4. *Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati, & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & revelavit & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, ut tanto magis vicem injuriæ extingueret quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam Prophetia manifeste coercuerat, & memoriam injuriæ probibens & ultionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit non adversario sed adjutore præcepto, non destruxit disciplinas Creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenæ atque perfectæ consideramus, non consistet si non est Creatoris, qui vindictam repromittit, qui judicem præstat. Alioqui si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit, qui non sit me defensurus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat si ipse non præstat, aut si mihi non permittebat ipse præstaret, quoniam & disciplinæ interest injuriam vindicari. Metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Ceterum passim emissa libertate dominabitur utrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate.*

5. Censet, ut videmus, Tertullianus non modo Christianis postulationem talionis esse vetitam, sed ne Hebræis quidem permissam, tanquam quæ vitio careret, sed majoris mali vitandi causa. Quod quin verum sit de tali postulatione quæ ex odio venit non est dubitandum, ut ex superioribus apparet. Nam hanc improbatam etiam illis qui inter Hebræos sapientia excellebant, nec legis verba tantum sed & propositum intuebantur, ex Philone apparet, apud quem Judæi Alexandrini in Flacci Judæorum vexatoris calamitate ita loquun-

quuntur: *οὐκ ἐφηδόμεθα, ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθρῶν, δεδιδαγμένοι παρὰ τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν; non delectamur, ô domine, ultione de inimico: nam * ex sacris legibus didicimus hominum misereri.* Et huc pertinet quod Christus à nobis indistincte exigit, ut omnibus remittamus qui in nos deliquerunt, Matth. VI, 14, 15. id est, ob sensum mali nostri malum illis nec procuremus nec optemus: nam id qui facit, ut cum Claudiano loquar, *ferus est, legumque videtur Vindictam præstare sibi.* Quam ob causam Lactantius dictum illud Ciceronis commemorans: *Iustitiæ primum munus est ne cui noceat nisi lacessitus injuria,* ait simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corruptam: & Ambrosius idem illud Ciceronis dictum vacare ait Euangelii auctoritate. *Lib. VI. cap. 18.* *De off. 28.*

6. Quid autem de ultione dicemus, non quatenus præteritum respicit sed quatenus in futurum cavet? Sane & hanc condonari vult Christus, primum * si qui nos læsit testimonia probabilia det pœnitentis animi, Lucæ XVII, 3; quibus locis de pleniore quadam remissione agitur, id est quæ etiam in jus veteris amicitiæ restituat eum qui peccavit; unde sequitur, ut nihil ab eo pœnæ nomine exigi debeat. Præterea etiamsi absint talis pœnitentiæ signa, damnum haut nimium grave insuper habendum Christus præcepto dimittendæ tunicæ docet. Quin & Plato dixit non referendum malum *εἴ τι δεῖ ἡμᾶς τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, etiamsi quid gravius patiendum nobis immineat,* qui sensus & apud Maximum Tyrium exstat. Ὕβρεως δίκην, id est actionem ob acceptam contumeliam aliquam (qualem Christus alapæ nomine indicat) negabat Musonius aut se instituturum aut cuiquam ut institueret auctorem fore: multo enim rectius condonari talia. *Eph. IV, 32.* *Col. 3, 13.*

7. Quod si dissimulatio magnum secum periculum ferat, ea cautione contenti esse debemus quæ quam minimum noceat. Nam ne apud Hebræos quidem in usu erat talio, ut Josephus & alii Hebræorum doctores notant, sed solebat qui læsus erat ultra impendia à se facta, de quibus seorsim lex exstat Exod. XXI, 19; (* hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens) pro talione * pecuniariam mulctam accipere: quod & Romæ factum docet apud Gellium Favorinus. Sic Josephus domini nostri Jesu educator, cum uxorem suam adulterii compertam crederet, * divortio se libe- *Lib. XX, c. 1.*

5. *Ex sacris legibus didicimus hominum misereri*] Vide Origenem adversus Celsum.

6. *Si qui nos læsit testimonia probabilia det pœnitentis animi*] Vide Mosem Maimoniden citatum ab eruditissimo Constantino libro de damno dato, c. VIII, §. VII.

7. *Hæc enim est simpli restitutio nihil pœnale continens*] Lex Wisigotthorum VI, 13.

Pecuniariam mulctam] Vide eundem Constantinum d. cap. VIII, §. I.

Divortio se liberare maluit] Augustinus libro II de adulterinis conjugiis, *Si autem (quod verius dicitur) non licet homini Christiano adulteram conjugem occidere, sed tantum dimittere.*

liberare maluit quam committere ut traduceretur: atque id fecisse dicitur quia justus erat, id est vir probus ac facilis; ad quem locum Ambrosius ait, non tantum ab ultionis atrocitate, sed etiam * ab accusationis severitate alienam esse justi personam; sicut & ante Lactantius dixerat, *neque accusare quemquam crimine capitali justo licebit.* * Justinus de Christianorum accusatoribus agens, *Nolumus,* ait, *eos puniri, qui in nos calumniantur. Sufficit illis sua pravitas & rerum bonarum ignorantia.*

Lib VI. c. 10.

8. Restant pœnæ quæ non privato sed publico bono consulunt: partim tollendo aut coërcendo nocentem ne cui noceat, partim deterrendo alios severitate exempli, quas non sublatas à Christo certissimo argumento alibi probavimus, quod cum sua daret præcepta simul testabatur se nihil legis tollere. Lex autem Mosis, quæ in his rebus quamdiu stabat respublica stare debebat, magistratibus rigide imperabat ut homicidia & alia quædam crimina puniret: Exod. XXI, 14; Num. XXXIII, 14, 37; Deut. XXIX, 13. Quod si Christi præcepta consistere potuerunt cum lege Mosis * quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat, * possunt & cum humanis legibus divinam hac in parte imitantibus consistere.

XI. 1. Sunt qui ut contrariam sententiam tueantur adferunt summam Dei lenitatem in novo fœdere, quæ proinde hominibus, etiam magistratibus ut Dei vicariis sequenda sit: quod aliquatenus verum esse non negamus, sed non tam late patet quam illi volunt. Nam Dei ingens misericordia in novo fœdere patefacta præcipue spectat peccata contra primævam legem, aut etiam contra legem Mosis commissa ante acceptam Euangelii notitiam; Actor. XVII, 36; Rom. II, 25; Actor. XIII, 38; Hebr. IX, 15. Nam quæ postea committuntur, præsertim si adsit contumacia, comminationem habent * judicii multo severioris quam illud fuit quod per Mosem est

Ab accusationis severitate] Vide Hincmarum de divortio ad interrogationem V, in fine. C. Laicos. 2. quæst. 4. & ibi Panormitanum. Gail. de pace publica VIII, 3. Adde C. accusasti de accusationibus, ita ut est apud Brocardum.

Justinus] Ejusdem est: *μηδὲ μικρὸν ἀμείβεσθαι μηδένα βουλόμενοι, ὡς ὁ καινὸς νομοθέτης ἐκέλευσε: ne minimum quidem ulcisci quemquam volentes, ut novus legis conditor præcepit.* Adde quæ infra §. XV.

8. *Quatenus supplicia etiam capitalia irrogabat*] Pharisæorum circa pœnas *ἐπιείκειαν* prædicat Josephus. Hinc tot legum ad publicas pœnas pertinentium exceptiones; & illud, ut ubi omnino mors inferenda est inferatur quam lenissime. quod est in Thalmude titulo Ketuboth.

Possunt & cum humanis legibus, divinam hac in parte imitantibus, consistere] Augustinus quæstionum Euangelicarum libro I, quæstione X.

1. *Judicii multo severioris quam illud fuit quod per Mosem est institutum*] Chrysostomus idem dicit, tum in oratione ad Patrem fidelem, tum secunda de Jejunio.

Nisi

est institutum, Hebr. II, 23; IV, X, 29; Matth. V, 21, 22, 28. neque vero in altera tantum vita, sed & in hac ipsa in tales culpas Deus non raro animadvertit, I Cor. XI, 30. At talium facinorum indulgentia non solet impetrari * nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit, I Cor. XI, 3; gravi quodam mœrore, II Cor. II, 27.

2. Urgent iidem saltem pœnitentia ductis dandam impunitatem. Sed ut omittam de vera pœnitentia hominibus vix esse ut constet, nec quemquam non impune sua malefacta laturum si eam quovis modo profiteri sufficiat, Deus ipse non semper pœnitentia ductis omnem remittit pœnam. quod vel Davidis exemplo apparet. Sicut ergo pœnam legis id est mortem violentam aut alioqui immaturam remittere potuit Deus, ita ut non levibus malis afficeret eum qui deliquerat, * sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire, aut velle etiam ut sic per magistratum puniatur. *Synes. Ep. 44.*

XII. 1. Rursum alii hoc accusant, quod cum vita simul spatium ad pœnitendum præciditur. Sed sciunt hujus rei à piis magistratibus summam haberi rationem, nec quemquam ad supplicium rapi nisi dato tempore quo peccata sua agnoscere ac serio detestari possit; * qualem pœnitentiam, etiamsi opera morte interclusa non sequantur, acceptam Deo esse posse latronis cum Christo crucifixi exemplum probat. Quod si dicatur vitam longiorem ad magis seriam resipiscentiam prodesse potuisse, responderi poterit, inveniri interdum, quibus merito dici possit * illud Senecæ: *Quod unum bonum tibi superest repræsentabimus mortem*: ut & illud ejusdem: *quo uno modo possunt desinant mali esse*; quod Eusebius philosophus dixerat: *ἐπειδὰν οὐχ οἷοί τε ἄλλως ᾖ, τούτῳ γε ἂν τῷ τρόπῳ ἀπολυθέντες τοῦ ἐνταῦθα δεσμοῦ τῆς κακίας ποιήσωνται φυγήν.* *L. I. de Ira, c. 16, c. 15.*

2. Hæc ergo, supra ea quæ operis initio diximus, responsa sunto illis qui supplicia aut omnia aut capitalia sine ulla exceptione Christianis

Nisi ipse homo de se quasi pœnas exegerit] *Peccator ante veniam deflere se debet.* Tertullianus de pœnitentia. Ambrosius in Psalmum XXXVII. Chrysostomus in I ad Corinthios Hom. XXVIII. & in Matthæum Hom. XLII. Adde II Cor. VII, 9, & 10.

1. *Sic nunc quoque potest pœnam remittere mortis æternæ, atque interim peccatorem aut morte immatura ipse punire*] Hieronymus in c. I. in Naum, qui locus relatus est in causæ XXIII quæstionem V. Agathias lib. V, et Platone.

1. *Qualem pœnitentiam etiamsi opera morte interclusa non sequantur*] Hieronymus ad Damasum, citatus in C. importuna de Pœnitentia, Dist. I.

Illud Senecæ] Cujus & hoc est de Beneficiis VII, 10: *Ingeniis talibus vitæ exitus remedium est, optimumque est abire ei qui ad se nunquam rediturus est.* item: *Eadem manu beneficium omnibus dabo: illi reddam, quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est.*

3. Exem-

ſtiânis prohibita vôlunt, contrá quam nos Apoſtolus docet qui cum regio officio uſum gladii incluſiſſet ut exercitium divinæ ultionis, âlibi orandum ait, ut reges Chriſtiani fiant, & qua reges ſunt innocentibus ſint præſidio: quod quæ etiam poſt Euangelium propagatum magnæ partis hominum eſt improbitas, obtineri non poteſt, niſi quorundam morte reprimatur aliorum audacia, quippe cum ne ſic quidem inter tot cruces & ſupplicia ſontium ſatis tuta ſit innocentia.

3. Neque tamen abs re erit Chriſtianis rectoribus, ſaltem ex parte aliqua, imitandum proponere * exemplum Sabaconis Ægyptii regis, pietatis nomine laudatiſſimi, à quo capitales pœnas in damnationem ad opus mutatas feliciſſimo ſucceſſu narrat Diodorus: *Lib. I.* etiam ad Caucaſum gentes quaſdam ait Strabo: *μηδένα ἀποκτείνειν τῶν ἐξαμαρτανόντων τὰ μέγιστα*: *nemini mortem irrogaſſe quamvis peſſima merito*. *Lib. XI.* Neque ſpernendum illud Quintiliani: *Nemo dubitabit: quin ſi nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſalvos eſſe eos magis è republica ſit quam puniri.* *Lib. XII. I.* Notat Balſamo leges Romanas quæ mortis pœnam irrogabant * à poſterioribus imperatoribus Chriſtianis mutatas pleraſque * in alia ſupplicia, quo & acrius damnatis inureretur pœnitentia, & magis ad exemplum proficeret pœna diuturnior.

XIII. 1. Ex ea autem quam nos fecimus enumeratione finium pœnæ apparet nonnihil prætervisum à Tauro Philoſopho, ex quo ita Gellius: *Quando igitur aut ſpes magna eſt ut is qui peccavit citra pœnam ipſe ſeſe ultra corrigat, aut ſpes contra nulla eſt emendari eum poſſe & corrigi, aut jacturam dignitatis in quam peccatum eſt metui non neceſſum eſt, aut non id peccatum eſt cujus exemplo neceſſario metu ſuccurrendum ſit, tum quicquid ita delictum eſt, non ſane dignum eſſe imponendæ pœnæ ſtudium viſum eſt.* Nam ita loquitur quaſi uno fine ſublato tollatur pœna, cum contra omnes ceſſare oporteat ut pœnæ locus non ſit. Deinde illum finem omittit, cum homo inemendabilis vitæ eximitur ne plura aut graviora peccet: & quod de jactura dignitatis dixit, etiam ad alia damna quæ metuuntur extendendum fuit.

2. Me-

3. *Exemplum Sabaconis Ægyptii regis*] Imo & Romanorum magna ex parte, quorum nemo poſt legem Porciam mortis aut verberum ſupplicio affici potuit, niſi perduellis, aut ab ipſo populo damnatus.

A poſterioribus Imperatoribus Chriſtianis] Vide quæ infra hoc libro cap. XXIV, §. II. vide apud Nicetam libro I, juramentum Iſaaci Angeli. Idem Johannis Comneni imperium ſine morte cujusquam fuiſſe ait. Vide de Zenone Malchum. & Auguſtini epiſtolam CLVIII, & CLIX ad Marcellinum Comitem, citatum C. Circumcelliones cauſa XXIII, quæſt. V, & capitulis ſequentibus. & Chryſoſtomum V. adverſus Judæos, ubi de Caini pœna.

In alia ſupplicia] Ad opera maxime. Auguſtinus epiſtola CLX: *alicui utili operi integra eorum membra deſerviant*. Vide & Nectarii epiſtolam ad Auguſtinum, quæ eſt CCI.

3. Ut

2. Melius Seneca cùm dixit, *In vindicandis injuriis hæc tria lex sequuta est, quæ princeps quoque sequi debet: * ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat, aut ut sublatis malis securiores cæteri vivant.* Nam hic si per cæteros intelligas non minus qui læsi jam sunt quam qui lædi adhuc possunt, plenam habebis partitionem, nisi quod ad illud *sublatis* addendum fuit aut repressis. Nam & vincula & quæcunque est virium deminutio eo pertinet. Minus perfecta est illa alio loco ejusdem Senecæ distributio: *Hoc semper in omni animadversione servabit ut sciat alteram adhiberi ut emendet malos, alteram ut tollat.* Illud Quintiliani dictum aliquanto etiam imperfectius: *Omnis pœna non tam ad delictum pertinet quam ad exemplum.*

De Cl. l. 1. c. 21.

L. 1. de Ira, c. ult.

XIV. Ex his quæ dicta sunt hactenus colligi potest quam non tutum sit Christiano homini privato, sive sui sive publici boni causa * pœnam sumere de improbo quoquam, præsertim capitalem, * quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus: unde laudandus est mos eorum populorum apud quos navigaturi instruuntur mandatis à publica potestate ad persequendos piratas si quos in mari repererint: ut data occasione uti possint, non quasi ausu suopte, sed ut publice jussi.

XV. Cui non dissimile est quod multis in locis receptum est, * ut ad accusationes criminum non admittantur quibus id libet, sed certi homines quibus id muneris publica potestate impositum est: ut nihil quisquam faciat ad alienum sanguinem fundendum nisi officii necessitate. Huc spectat Eliberinæ Synodi canon: *Delator si quis exstiterit fidelis, & per delationem ejus aliquis fuerit proscriptus vel interfectus, placuit eum nec in fine accipere communionem.*

XVI. Sed

2. *Ut aut eum quem punit emendet, aut ut pœna ejus cæteros meliores reddat*] Hæc duo etiam Philo posuit in legatione: ὅτι καὶ ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει, πολλάκις μὲν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας. εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλοὺς φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν. *Pœna sæpe corrigit & emendat etiam eum qui peccavit: quod si id non eveniat, certe alios quorum ad notitiam pervenit. multos enim meliores faciunt aliena supplicia paris mali formidine.*

Pœnam sumere de improbo quoquam] Vide quædam supra posita lib. 1, c. III, §. 3.

Quanquam id jure gentium nonnunquam permitti diximus] Hoc capite, §. 8.

Ut ad accusationes criminum non admittantur] Chrysostomus de Pœnitentia VIII: καλὸν μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, καὶ τὰς χρηματικὰς δίκας φθάνειν διαλύσει φιλικῶς, ἵνα πρὸς τὸ τέλος τῆς δίκης κυβερνήσῃς τὸν φίλον. ἐγκληματικὰς δὲ μηδὲ διαλύεσθαι γένοιτο, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγυμνάζειν: *optimum itaque, ut dixi, etiam privatas lites antevertere benignis transactionibus, ut amicum dirigas ad id quod lites sibi propositum habent: publicorum autem judiciorum accusationes non dicam transigendo abrumpere, sed nunquam eas incipere.*

XVI. Sed & illud simul ex antedictis intelligitur, minime consultum esse homini vere Christiano, ac ne ipsum quidem decere, * ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat, jusque vitæ ac necis in cives sibi tanquam omnium excellentissimo & Deo cuidam inter homines deferri æquum existimet ac

Mat. VII, 1.

profiteatur. Nam certe quod Christus monet periculosum esse de aliis judicare, quia quale judicium in alios ferimus tale nobis in paribus causis à Deo sit exspectandum, omnino huc etiam pertinet.

XVII. 1. Quæstio est non ignobilis, an leges humanæ quæ interfectionem quorundam hominum permittunt, interfectoribus jus verum præstent etiam apud Deum, an tantum inter homines impunitatem.

Covar. 4. *decr.* 12. *c.* 7. *n.* 8. *Fort. tractatu de ult. fine legum illat.* 11. *Vasq. l.* IV. *Cont. ill. c.* 8.

Posterius hoc Covarruviæ & Fortunio placet, quorum sententia adeo displicet Ferdinando Vasquio ut nefandam vocet. Dubium non est, ut alibi quoque diximus, utrumvis legem facere posse in certis casibus. Utrum autem voluerit, partim ex verbis legis, partim ex materia intelligendum est. Nam si dolori lex indulget, pœnam humanam tollit non vitium, ut in marito qui adulteram uxorem * aut adulterum occidit.

2. Si vero periculum respicit futuri mali ex dilatione pœnæ, censenda est jus ac potestatem publicam privato concedere ita ut jam privatus non sit.

Hujus generis est lex illa in Codice Justinianeo, sub rubrica, quando liceat unicuique sine judice se vindicare vel publicam devotionem, ubi cuicumque licentia datur supplicio subjugandi milites populatores hac addita ratione: *melius enim est occurrere in tempore quam post exitum vindicare. Vestram igitur vobis permittimus ultionem, & quod serum est punire judicio subjugamus edicto, ut nullus parcat militi cui obviare telo oporteat ut latroni.* Et lex subsequens de opprimendis desertoribus: *cuncti*, inquiens; *adversus latrones publicos desertoresque militiæ jus sibi sciant pro quiete communi exercendæ publicæ ultionis indultum.* Huc & illud pertinet Tertulliani: * *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est.*

3. At-

Ut ad munera publica quæ de sanguine judicium habent sua sponte se ingerat] An sapienti capessenda sit respublica vide Senecam de otio sapientis.

1. *Aut adulterum occidit*] Vide Augustinum de civitate Dei citatum C. quicunque, causa XXIII. quæstione VIII. Et C. inter cum, C. sequente, causa XXXIII, quæst. II.

2. *In reos majestatis & publicos hostes omnis homo miles est*] Agathias libro IV: οὐ γὰρ στρατηγοῖς μόνοις ἄρα τοῖς ἄλλως δυνατωτάτοις ὁ τῆς εὐνοίας ἀθλεῖ σκοπὸς ἐμφύεσθαι, καὶ προσιζάνειν, ἀλλὰ παντὶ τῷ βουλομένῳ καλὸν δίκαιον καὶ προσῆκον τῆς ἐν ᾗ τέτακται πολιτείας ὑπεραλγεῖν, καὶ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰς δύναμιν κατορθοῦν. *Non solis ducibus aliisve potentibus innasci solet atque immorari bene agendi propositum, sed cuique volenti & licet & honestum est ejus in qua vivit reipublicæ malis commoveri, & publicas utilitates profusis viribus promovere.* Vide quæ supra hoc capite. §. IX.

3. At-

3. Atque in hoc differt jus occidendi exsules, quos bannitos vocant, ab istarum legum specie, quod ibi præcedit specialis sententia; hic generale edictum, *accedente facti evidentia, vim latæ sententiæ obtinet.

XVIII. Nunc illud videamus, sint ne omnes actus vitiosi tales ut puniri ab hominibus possint. Pro certo habendum est, non omnes esse tales. Primum enim actus mere interni, etiamsi casu aliquo, puta per confessionem subsecutam, ad notitiam aliorum perveniant, puniri ab hominibus non possunt, quia ut alibi diximus, naturæ humanæ congruum non est ut ex actibus mere internis jus aut obligatio inter homines nascatur. Et hoc sensu accipiendum est quod dictant leges Romanæ: *Cogitationis pœnam neminem mereri.* Id tamen non obstat quo minus actus interni, * quatenus in externos influunt, in æstimationem veniant non sui proprie sed actuum externorum, qui inde meriti sui accipiunt qualitatem.

XIX. 1. Secundo, puniri ab hominibus nequeunt actus inevitabiles naturæ humanæ. Quanquam enim peccatum esse non potest nisi quod libere fit, ab omni tamen omnino peccato & semper abstinere supra humanam est conditionem, unde cognatum homini esse peccare inter Philosophos Sopater, Hierocles, * Seneca, * inter Judæos Philo, inter historicos Thucydides, inter Christianos plurimi prodiderunt. *Si puniendus est*, inquit Seneca, *cuicumque pravum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.* De ira lib. II, c. 31.
Sopater vero, ἴσως ἂν τις ὡς ἀναμαρτήτους κολάζῃ, τὸ μέτρον ὑπερβαίνῃ τῆς κατὰ φύσιν ἐπανορθώσεως· *Si quis homines puniat tanquam qui ab omni peccato vacare possint, mensuram excedit ejus quæ secundum naturam est correctionis.* quod * Diodorus Siculus vocat Lib. XI.

συνα-

3. *Accedente facti evidentia*] Quintilianus declamatione CCLX: *quædam sunt reipublicæ læsæ ad quorum pronuntiationem oculi sufficiunt.*

Quatenus in externos influunt] Ita Saytus lib. III Thesauri, cap. 6.

1. *Seneca*] Ejusdem est eodem de Ira libro c. 14: *Nemo invenitur qui se possit absolvere.* capite 9. dixerat, *Inter cætera mortalitatis incommoda & hæc est, caligo mentium, nec tantum necessitas errandi sed errorum amor.* Postea cap. 27: *quis iste est qui se profitetur omnibus legibus innocentem?* & libro III, c. 20: *Omnes mali sumus.* de Clementia I, 8: *Peccavimus omnes: alii gravia, alii leviora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Non delinquimus tantum, sed usque ad extremum ævi delinquemus. Etiam si quis tam bene purgavit animum ut nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando pervenit.* Procopius Gotthicorum III, in oratione Belisarii: τὸ μὲν ἂν μηδ᾽ ὁπωσοῦν ἁμαρτάνειν ἔστι ἀνθρώπινον καὶ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως ἔξω. *nihil plane delinquere neque hominis est, neque id rerum fert natura.* Adde Basilium Imperatorem cap. 50.

Inter Judæos Philo] de Mose libro III. addi potest Abenesdras ad Jobum v, 7. & Rabbinus Israël c. 8.

Diodorus Siculus] Idem in fragmentis: μὴ συκοφαντεῖν ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν: *non oportet per calumniam traducere infirmitatem humanæ naturæ.*

συναδικεῖν τὴν κοινὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν, injuriam esse adversus communem hominum imbecillitatem : alibi, *τῆς ἀνθρωπίνης καὶ κοινῆς ἀσθενείας ἐπιλανθάνεσθαι, oblivisci infirmitatis ejus quæ communis est humano generi.* Is quem dixi Sopater dissimulanda ait *τὰ μικρὰ καὶ συνήθη τῶν ἁμαρτημάτων, culpas minores & quasi quotidianas.*

Lib. XVII.

2. Imo dubitari potest an hæc recte & proprie peccata dicantur, cum libertatem quam in specie habere videntur in sua generalitate considerata non habeant. Plutarchus Solone: δεῖ δὲ πρὸς τὸ δυνατὸν γράφεσθαι τὸν νόμον, εἰ βούλεται χρησίμως ὀλίγους, ἀλλὰ μὴ πολλοὺς ἀχρήστως κολάζειν : *oportet legem scribi secundum id quod obtineri potest, si quis velit paucos utiliter, non multos inutiliter punire.* Sunt & quædam non humanæ simpliciter naturæ, sed huic & nunc inevitabilia * ob corporis concretionem in animum transeuntem, aut adultam consuetudinem, quæ tamen puniri solet non tam in sese quam * ob culpam præcedentem, quia aut neglecta sunt remedia, aut ultro attracti in animum morbi.

XX. 1. Tertio, punienda non sunt peccata quæ nec directe nec indirecte spectant ad societatem humanam, aut ad hominem alterum. Ratio est, quia nulla est causa cur non talia peccata relinquantur Deo punienda, qui & ad ea noscenda est sapientissimus, & ad expendenda æquissimus, & ad vindicanda potentissimus. Quare ab hominibus punitio talis institueretur plane sine utilitate, ac proinde mendose. Excipiendæ hinc sunt pœnæ emendatoriæ, quæ causam habent ut qui peccavit melior fiat etiamsi forte id aliorum non intersit. Puniendi quoque non sunt actus oppositi virtutibus quarum natura coactionem omnem repudiat, in quo genere sunt misericordia, liberalitas, gratiæ relatio.

L. III. de ben. c. 6.

2. Tractat hanc quæstionem Seneca, an ingrati vitium impunitum esse debeat; & cur debeat, adfert multa, sed hoc præcipuum, quod & ad alia similia extendi potest: *Cum res honestissima sit referre gratiam, desinit honesta esse si necessaria est*, id est, honestatis gradum excellentem amittit, quod sequentia indicant: *non enim magis laudabit quisquam gratum hominem quam eum qui depositum reddidit, aut quod debebat citra judicium solvit.* Mox: *non est gloriosa res gra-*

Idem eod. lib. c. 7.

2. *Ob corporis concretionem in animum transeuntem*] Seneca de Ira libro II, cap. 18: *morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicujus elementi major vis abundavit.* Alibi hæc ea vocat quæ attribuit conditio nascendi & corporis temperatura. Epistola XI.

Ob culpam præcedentem] Vide c. inebriaverunt, causa XV, quæst. 1.

2. *Nisi*

gratum esse, * *nisi tutum est ingratum fuisse.* Aptari ad hujus generis vitia potest illud Senecæ patris in controversiis: * *Ego reum non laudari desidero, sed absolvi.*

XXI. Sequitur illud tractemus, an ignoscere aut veniam dare liceat interdum. * Negant enim Stoici, ut videre est in fragmento apud Stobæum titulo de Magistratu, in oratione Tullii pro Murena, & in fine librorum Senecæ de Clementia, sed levi argumento. *Venia*, ajunt, *debitæ pœnæ remissio est: Sapiens autem quod facere debet facit.* Hic fraus latet in illa voce *debitæ*. Nam si intelligas eum qui peccavit pœnam debere, id est sine injuria puniri posse, jam non sequetur si quis non puniat, facere quod facere non debet. Si vero ita accipias debitam esse pœnam à sapiente, id est omnino oportuisse exigi, dicemus id non semper accidere, ac propterea hoc sensu pœnam posse esse non debitam, sed licitam tantum. Atque id verum esse potest tum ante legem pœnalem, tum post eam positam.

XXII. 1. Ante legem pœnalem constitutam dubium tamen non est quin pœnæ locus esse possit, quia naturaliter qui deliquit in eo statu est ut puniri licite possit: sed * non ideo sequitur debere eam exigi: quia hoc pendet ex connexione finium, ob quos pœna instituta est, cum ipsa pœna. Quare si fines illi per se morali æstimatione necessarii non sint, aut alii fines ex opposito occurrant non minus utiles aut necessarii, aut fines pœnæ propositi alia via obtineri possint, jam apparet nihil esse quod ad pœnam exigendam præcise obliget. Sit primi exemplum in peccato paucissimis cognito, cujus proinde publica traductio non necessaria sit, aut damnosa etiam: quo illud pertinet Ciceronis de Zeuxi quodam: *Adductum in judicium fortasse dimitti non oportuerit: conquiri vero ad judicium necesse* *Ad Q. fr. 1, 21.*
non

2. *Nisi tutum est ingratum fuisse*] Idem Seneca de Beneficiis 1, c. 1: *Ita demum turpe est non reddere* (beneficia nempe) *si & licet.* Pater Seneca controversiarum v, 34: *Dicis mihi, Hæc facere non oportet. huic rei æstimatio immensa est, itaque nulla vindicta est.* Augustinus lib. 11, c. 83. contra Petilianum: *Si igitur quod adversus vos leges constitutæ sunt non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini.*

Ego reum non laudari desidero, sed absolvi] Est hoc iv, contr. 23. simile eodem libro controversia 24: *multum interest objurges an punias.* Sunt enim quædam ut Cimone ait Plutarchus ἐλλείμματα μᾶλλον ἀρετῆς τινὸς ἢ κακίας ἁμαρτήματα: *deliquia magis virtutis alicujus quam ex vitio crimina.*

Negant enim Stoici] Contra eos bene Diodorus Siculus in fragmentis, συγγνώμη τιμωρίας αἱρετωτέρα, *venia melior pœnæ exactione.* Pro Christianis sententiam dicet Cyprianus epistola lii: *Alia est philosophorum & Stoicorum ratio, qui dicunt omnia peccata paria esse, & virum gravem non facile flecti oportere. Inter Christianos autem & philosophos plurimum distat.*

1. *Non ideo sequitur debere eam exigi*] Julianus de Eusebia: οὐδὲ γὰρ εἰ σφόδρα ἐπιτήδειοί τινές εἰσι πάσχειν κακῶς καὶ κολάζεσθαι, τούτους ἐκ παντὸς ἀπολέσθαι χρεών. *Non enim, si qui sunt meriti male tractari punirique, hos perire utique necesse est.*

non fuit. Secundi in eo qui benemerita aut sua aut parentum repensari digna culpæ opponit: nam, ut ait Seneca, *beneficium superveniens injuriam apparere non patitur.* Tertii in eo qui verbis emendatus est, aut læso verbis satisfecit ut ad eos fines pœna jam opus non sit.

2. Et hæc pars una est clementiæ à pœna liberans: quam respi-
XII, 19. ciens Hebræus sapiens dixit: δεῖ τὸν δίκαιον εἶναι φιλάνθρωπον: *justum decet clementia.* Nam quia pœna omnis, præcipue gravior, aliquid habet quod per se spectatum, non quidem justitiæ sed caritati repugnet, facile patitur ratio ea abstineri, nisi major ac justior caritas quasi irrefragabiliter obstet. Appositus est ad hanc rem Sopatri locus, cum ait: τὸ περὶ τὰ συναλλάγματα τῆς δίκης ἐπανορθωτικὸν ἐκφεύγει παντελῶς τὸ τῶν χαρίτων εἶδος. τὸ δ᾽ ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασι κείμενον οὐκ ἀναίνεται τὸ πρᾶον καὶ φιλάνθρωπον τῶν χαρίτων πρόσωπον. *Justitiæ pars illa quæ contractus ad æqualitatem reducit, omnino respuit omne gratiæ genus: at ea pars quæ circa delicta occupatur, non recusat suavem & blandam gratiarum faciem.* cujus sensus partem
Ad Q. fr. priorem sic expressit Cicero: *Via juris ejusmodi est quibusdam in re-*
I, 2. *bus ut nihil sit loci gratiæ:* posteriorem sic Dion Prusæensis oratione ad Alexandrinos: χρηστοῦ ἡγεμόνος, συγγνώμη: *boni præsidis est, ignoscere.* Favorino: ἡ καλουμένη χάρις παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, τοῦτο ἐστιν ὕφεσις ἀκριβείας ἐν δέοντι: *ea quæ dicitur clementia apud homines, est tempestiva relaxatio de summo jure.*

XXIII. Possunt autem tria hæc occurrere, aut ut pœna omnino sit exigenda, * ut in pessimi exempli sceleribus, aut ut omnino non exigenda, ut si bonum publicum omitti eam exigat, aut ut liceat utrumvis: quo pertinet quod ait Seneca, clementiam liberum habere arbitrium. Parcit tunc inquiunt Stoici, sapiens, non ignoscit. Quasi vero nobis non liceat cum vulgo loquendi domino ignoscere vocare quod parcere illi vocant. Nimirum & hic & alibi, ut Cicero, Galenus atque alii notarunt, magna pars Stoicarum disputationum * circa voces consumitur, quod Philosopho apprime caven-
Lib. II. dum est. Nam ut verissime dixit scriptor ad Herennium: *vitiosum*
Top. I, 24. *est controversiam intendere propter nominum mutationem:* quod Aristoteles dixerat, εὐλαβητέον τὸ πρὸς τοὔνομα διαλέγεσθαι.

XXIV. 1. Major esse difficultas videtur post legem pœnalem, quia legis auctor aliquo modo legibus suis obligatur, sed hoc diximus verum esse * quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur, non

Ut in pessimi exempli sceleribus] Josephus: πατροκτονία κοινὸν ἀδίκημα καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ βίου, καὶ ὁ μὴ κολάζων ἀδικεῖ τὴν φύσιν. *Parricidium & naturam & vitam humanam violat, ita ut qui id non puniat & ipse in naturam peccet.*

Circa voces consumitur] Extra usum, ut ait Scholiastes Horatii. Augustinus contra Academicos: *Turpe disputationibus in verborum quæstione immorari, cum certamen nullum de rebus remanserit.*

1. *Quatenus auctor legis ut pars civitatis spectatur*] Vide quæ supra in textu & notis hoc libro IV, §. 11.

2. *Im-*

non qua civitatis ipsius personam atque auctoritatem sustinet. Nam qua talis est potest legem etiam totam tollere, quia legis humanæ natura est ut à voluntate humana pendeat, non in origine tantum sed & in duratione. Non debet tamen legis auctor legem tollere nisi probabili de causa, peccaturus alioqui in regulas justitiæ gubernatricis.

2. Sicut autem totam legem tollere potest, ita & vinculum ejus circa personam aut factum singulare, manente de cætero lege, Dei ipsius exemplo, qui Lactantio teste, *legem cum poneret non utique ademit sibi omnem potestatem, sed habet ignoscendi licentiam.* * *Imperatori*, inquit Augustinus, *licet revocare sententiam, & reum mortis absolvere & ipsi ignoscere*: causam explicat, *quia non est subjectus legibus qui habet in potestate leges ferre.* Seneca Neronem hoc vult cogitare: *Occidere contra legem nemo potest: servare nemo præter me.* *De Clem. l. 1, 5, 5.*

3. Sed hoc quoque faciendum non est nisi causa subsit probabilis. quæ autem sint causæ probabiles quanquam non potest præcise definiri, tenendum tamen est majores esse debere post legem quam quæ ante legem spectabantur, quia legis auctoritas, quam servari utile est, ad causas puniendi accessit.

XXV. Causæ autem liberandi aliquem à pœna legis solent esse aut intrinsecæ aut extrinsecæ. Intrinseca, cum si non injusta dura tamen est pœna ad factum comparata.

XXVI. Extrinseca, ex merito aliquo aut alia re commendante: aut etiam spe magna in posterum: quod causæ genus tunc maxime sufficiet, si ratio legis saltem parcicularitet cesset in facto de quo agitur. Nam quanquam ad sustinendam legis efficaciam satis est ratio universalis sine repugnantia contrariæ rationis, * tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit. Id autem maxime usu venit in iis delictis quæ per ignorantiam, quamvis culpa omni non carentem, aut per animi infirmitatem superabilem quidem sed difficulter superabilem, committuntur: ad quæ Christianus hominum rector maxime respicere debet ut Deum imitetur, qui in veteri quidem federe multa talia hostiis quibusdam expiari voluit. Levit. IV & V; at in novo federe verbis & exemplis testatus est se ad talia resipiscentibus condonanda esse facilem. Lucæ XXIII, 34. Hebr. IV, 15; V. 2. 1 Ti-

2. *Imperatori licet revocare sententiam*] Symmachus lib. III, epist. 63. *Alia enim est conditio magistratuum, quorum corrupta videntur esse sententiæ si sint legibus mitiores: alia divorum principum potestas, quos decet acrimoniam severi juris inflectere.* Idem discrimen inter regem & judicem est apud Themistium oratione V.

Tamen cessatio rationis, etiam quæ particularis est, efficit ut lex facilius & minore cum damno auctoritatis solvi possit] Multa ad hanc rem utilia congessit Gratianus causa I, quæstione VII. Ad-

1 Timoth. 1, 13. Et quidem illis Christi apud Lucam verbis, *condona illis, Pater, quia nesciunt quid faciant*, * adductum Theodosium ut Antiochenis ignosceret, notat Johannes Chrysostomus.

Lib. 1, c. 46. XXVII. Atque hinc apparet quam male Ferdinandus Vasquius dixerit, justam causam dispensandi, id est lege solvendi, esse eam tantum de qua legis auctor consultus dixisset, extra mentem suam esse eam observari: Non distinxit enim inter *ἐπιείκειαν* quæ legem interpretatur & inter relaxationem. Unde & alibi Thomam & Sotum reprehendit, quod dicant legem obligare etiamsi causa particulariter cesset, quasi legem esse putassent solam scripturam, quod illis nunquam in mentem venit. Tantum vero abest ut omnis legis relaxatio, quæ sæpe libere & dari & omitti potest, referenda sit ad *ἐπιείκειαν* proprie dictam: ne illa quidem relaxatio quæ aut ex caritate aut ex justitia rectrice debetur eo referri potest. Aliud enim est legem aut probabili aut etiam urgente causa tollere, aliud declarare factum ab initio mente legis non fuisse comprehensum. De tollendis pœnis vidimus, de taxatione earum videamus.

Lib. 1, c. 26. & c. 46.

XXVIII. Ex supra dictis apparet in pœnis duo spectari, id ob quod, & cujus ergo. Ob quod, est meritum; cujus ergo, est utilitas ex pœna. * Puniendus nemo est ultra meritum, quo ea pertinent quæ ex Horatio jam ante protulimus; & Ciceronis illud, *Est pœnæ modus sicut rerum reliquarum, & quadam mediocritas.* Ideo pœnam æstimationis nomine appellat Papinianus. Et Aristides Leuctrica secunda humanæ naturæ conveniens esse ait, ut in quoque crimine sit aliquid ultra quod vindicta procedere non debeat. Demosthenes vero, in epistola pro Lycurgi liberis, æqualitatem in pœna non ita nude spectandam ait, ut in ponderibus & mensuris, sed expenso proposito ac voto ejus qui deliquit. Intra meriti vero modum magis aut minus peccata puniuntur pro utilitate.

Epist. XV. ad Brut.
l. Sanctio. D. de pœn. damn.

XXIX. 1. In merito examinanda veniunt * causa quæ impulit, causa quæ retrahere debuit, & personæ idoneitas ad utrumque. Vix quisquam gratis malus est, aut si quem malitia propter seipsam delectat, is ultra modum humanum processit. Pars maxima ad peccandum ducuntur affectibus: *ἡ ἐπιθυμία συλλαβοῦσα τίκτει ἁμαρτίαν:*
Jac. 1, 15. *Appetitus concipiens parit peccatum.* Appetitus nomine jam & declinandi

Adductum Theodosium] Historiam vide apud Zonaram.

Puniendus nemo est ultra meritum] Bene hac de re disserunt Mediolanenses in oratione quæ apud Guicciardinum est libro XVII. confer quæ hoc capite habuimus §. 11, & quæ habituri sumus libro III, cap. XI, §. 1.

1. *Causa quæ impulit*] Chrysostomus X de statuis: *οὐ γὰρ δὴ πᾶν ἁμάρτημα τὴν αὐτὴν φέρει κόλασιν, ἀλλὰ τὰ εὐκατόρθωτα μείζονα ἡμῖν ἐπάγει τὴν τιμωρίαν. Non enim omnis culpa eandem pœnam meretur, sed graviorem illa quæ facile corrigi potuit.* Et in secunda oratione cur obscurum sit vetus testamentum, hinc probat calumniatorem pejorem esse scortatore, fure, homicida.

2. De-

nandi mali impetum comprehendo, qui maxime eſt naturalis, ideoque inter appetitus honeſtiſſimus. unde quæ mortis, carceris, doloris, aut ſummæ egeſtatis vitandæ cauſa injuſte fiunt, maxime excuſabilia videri ſolent.

2. Et huc illud Demoſthenis pertinet: *Æquum eſt, his qui cum divites ſint mali ſunt magis iraſci, quam his quos egeſtas impellit: nam apud humanitate utentes judices neceſſitas aliquid adfert veniæ, cum ſi qui in rerum affluentia injuſti ſunt nihil habeant prætexti probabilis.* Sic Acarnanas excuſat Polybius quod impendentis periculi reſpectu federis cum Græcis in Ætolos initi leges non impleſſent. Ariſtoteles: *ἑκουσίῳ μᾶλλον ἔοικεν ἡ ἀκολασία τῆς δειλίας· ἡ μὲν γὰρ δι' ἡδονήν, ἡ δὲ διὰ λύπην. καὶ ἡ μὲν λύπη ἐξίστησι, καὶ φθείρει τὴν τοῦ ἔχοντος φύσιν, ἡ δὲ ἡδονὴ οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ, μᾶλλόν τι ἑκούσιον. Magis voluntaria eſt incontinentia quam timiditas: nam illa voluptatis ergo, hæc propter dolorem.* * *Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit naturæ exitium adferens: Voluptas nihil tale,* * *ideo plus habet voluntarii.* In eundem ſenſum inſignis eſt * locus apud Porphyrium de non eſu animalium libro tertio. Lib. II.

3. Cæteri appetitus ad bonum aliquod tendunt aut verum aut imaginabile. Vera bona extra virtutes & earum actiones quæ ad peccatum non ducunt (*ἀντακολουθοῦσι γὰρ αἱ ἀρεταί, conſentiunt enim virtutes inter ſe*) ſunt aut delectantia, aut delectantium cauſa quæ utilia vocantur, ut poſſeſſionum abundantia. * Imaginabilia non autem vere bona ſunt, excellentia ſupra alios quatenus à virtute & utilitate ſejungitur, & vindicta: quæ quo magis à natura abeunt, eo ſunt fœdiora. Et hos tres appetitus Johannes his vocibus exprimit:

2. *Dolor autem hominem quaſi extra ſe rapit*] Vide egregiam comparationem furis & adulteri Proverbiorum VI, 30.

Ideo plus habet voluntarii] Philo ad Decalogum: *πάντα μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς πάθη χαλεπά, κινοῦντα καὶ σείοντα αὐτὴν παρὰ φύσιν καὶ ὑγιαίνειν οὐκ ἐῶντα. χαλεπώτατον δ' ἐπιθυμία, διὸ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον θύραθεν ἐπεισιὸν καὶ προσπῖπτον ἔξωθεν, ἀκούσιον εἶναι δοκεῖ. μόνη δ' αὐτὴ ἐπιθυμία τὴν ἀρχὴν ἐξ ἡμῶν λαμβάνει καὶ ἔστιν ἑκούσιος. Omnes quidem animi perturbationes graves, ut quæ animum extra naturalem ſtatum moveant atque concutiant, ſed omnium harum graviſſima eſt cupido, nam cætera, quia extrinſecus ad nos impetum faciunt atque pulſant, videntur velut invitis evenire: at ſola cupido, utpote ex nobis intus ortum habens, magis ſponte eſſe noſtræ videtur.*

Locus apud Porphyrium] Et ſimilis apud M. Antonium de vita ſua libro II, ubi iram & cupiditatem inter ſe confert. Plutarchus Romulo: *ἡ δὲ κινήσασα τὸν θυμὸν ἀρχὴ μᾶλλον παραιτεῖται τὸν ὑπὸ μείζονος αἰτίας, ὥσπερ ὑπὸ πληγῆς χαλεπωτέρας ἀνατραπέντα. Commovens animum cauſa plus excuſationis ei præſtat qui ex graviore cauſa, velut ictu validiore, evertitur.*

3. *Imaginabilia non autem vere bona ſunt*] Seneca epiſt. XVI: *Naturalia deſideria finita ſunt. ex falſa opinione naſcentia ubi deſinant non habent.* vide Chryſoſtomum in tractationibus moralibus ad Rom. VI, ad II Cor. XI, 12. ad Epheſ. I, 14.

mit: ἐπιθυμία σαρκὸς, ἐπιθυμία τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλαζονεία τοῦ βίου.
1 Ioh. II, 16. Primum enim membrum voluptatum desideria, secundum habendi cupiditatem, tertium vanæ gloriæ consectationem & iracundiam complectitur. Philo in Decalogi explicatione omnia mala esse dicit, ἐξ ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων ἢ δόξης ἢ ἡδονῆς. Lactantius libro sexto: *Virtus est iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem refrænare. Nam fere omnia quæ fiunt injuste atque improbe, ab his oriuntur affectibus.* quod & alibi repetit.

XXX. 1. Causa quæ à delinquendo abstrahere debet generalis est injustitia. Versamur enim non in quibusvis peccatis. sed in iis quæ respectum habent extra peccantem. Injustitia eo est major quo majus alteri damnum infertur. Ideo primum locum obtinent delicta consummata, postremum quæ ad actus aliquos sed non ad ultimum processerunt: in quibus tanto quidque est gravius quo ulterius processit. In utrovis genere ea injustitia eminet quæ communem ordinem perturbat, ac proinde plurimis nocet. Sequitur ea quæ singulos tangit. Maxima hic est quæ vitam: proxima quæ familiam, cujus fundamentum est matrimonium: postremo quæ res singulas expetibiles spectat, sive directe subtrahendo, sive dolo malo causam dando damni.

2. Possunt hæc ipsa subtilius dividi, sed quem indicavimus ordinem Deus in Decalogo secutus est. Nam parentum nomine, qui naturales sunt; magistratus, etiam alios rectores par est intelligi, quorum auctoritas societatem humanam continet. sequitur interdictio homicidii: deinde matrimonii sanctio, inhibitis adulteriis: tum furta, & falsimoniæ: loco ultimo delicta inconsummata. Inter causas autem abstrahentes non debet poni tantum qualitas ejus quod directe fit, sed & ejus quod secuturum probabile est, ut in incendio & perfosso aggere multorum summæ calamitates & mortes etiam spectandæ sunt.

3. Ad injustitiam quam generalem causam posuimus * interdum & aliud accedit vitium, puta impietas in parentes, inhumanitas in propinquos, ingratus animus in beneficos, quæ augent delictum. Apparet quoque major pravitas * si quis sæpius deliquit: quia habitus mali actibus sunt pejores. Et hinc intelligi potest quatenus natura

3. *Interdum & aliud accedit vitium*] Vide locum insignem in Lucæ verbis apud Xiphilinum ex Dione.

Si quis sæpius deliquit] Τὸ μὲν γὰρ ἀγνοῆσαί ποτε τὰ κατὰ τὸν βίον ἐστὶν ἀνθρώπινον, τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς πράγμασι πλεονάκις ἁμαρτάνειν, πλέον ἐξεστηκότος τοῖς λογισμοῖς. ὅσῳ γὰρ πλείοσιν ἐλαττώμασι περιπεπλέγμεθα, τοσούτῳ μείζονος τιμωρίας ἄξιοι τυχεῖν ὑπάρχομεν. *Aliquando ignorasse quid vita exigat, hominis est: at in iisdem rebus sæpius aberrare, emotæ est mentis: quo enim plura sunt in quæ incidimus delicta, hoc majorem pœnam commeremur.*

Ut

tura æquum sit quod apud Persas fiebat, * ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret. Id enim locum habere debet in his quibus alioqui non malis subito aliqua peccandi dulcedo subrepsit: non in his qui totum vitæ genus immutarunt, in quibus ipse Deus apud Ezechielem nullam se habere ait prioris vitæ rationem, quibusque adeo Thucydideum illud aptari potest: *Διπλασίας ζημίας ἄξιοί εἰσιν ὅτι ἀντ' ἀγαθῶν κακοὶ γεγένηνται*: *Dupliciter pœnas merentur eo quod ex bonis mali facti sunt.* quod & alibi dixit: *ὅτι οὐκ ἐκ προσηκόντων ἁμαρτάνουσι*, *quia ipsos peccare minime decebat.* c. XVIII. Lib. I. Lib. III.

4. Itaque optime Christiani veteres in pœnis canonum æstimandis * non nudum delictum voluerunt aspici, sed simul vitæ quod præcessit & quod sequitur, ut ex Ancyrana & aliis Synodis videre est. Sed & lex posita adversus vitium specialem quandam malitiam veteri superaddit: quod ita docet Augustinus: * *Lex prohibens omnia delicta congeminat: non enim simplex peccatum est non solum malum sed etiam vetitum committere.* Tacitus: *Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est.* Rom. VII, 13. De vera relig. c. 6. Ann. III.

XXXI. 1. Personæ aptitudo aut ad considerandas causas avertentes, aut ad suscipiendos affectus incitantes considerari solet in corporis mixtura, ætate, sexu, educatione, circumstantiis actus. Nam & pueri, & fœminæ, & crassi ingenii homines, maleque educati, justi & injusti, liciti & illiciti discrimina minus habent cognita: & in quibus bilis prævalet iracundi sunt, in quibus sanguis ad venerem proni, tum vero huc juventus, illuc senectus propendet. Androni-

Ut vita anterior simul cum delicto in æstimationem veniret] Asinius Pollio: *qua major pars vitæ atque ingenii stetit, ea judicandum de homine est.* Cicero in Sul. *Omnibus in rebus, Judices, quæ graviores majoresque sunt, quid quis voluerit, cogitarit, admiserit, non ex crimine sed ex moribus ejus qui arguitur est ponderandum.*

4. *Non nudum delictum voluerunt aspici*] Canon Ancyranus XXV. Chrysostomus ad II ad Corinthios cap. II. *ὅθεν μανθάνομεν, ὅτι οὐ δεῖ μόνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἕξιν τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν ὁρίζειν.* *Unde discimus pœnitentiæ fines determinandos non sola delictorum natura inspecta, sed & propositi & moris eorum qui peccarunt.* Idem III de Sacerdotio: *οὐ γὰρ ἁπλῶς πρὸς τὸ τῶν πλημμελημάτων μέτρον δεῖ καὶ τὴν ἐπιτιμίαν ἐπάγειν. ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἁμαρτανόντων στοχάζεσθαι προαιρέσεως.* *Non enim ad solam mensuram delictorum pœna imponenda est, sed & inquirendum qui fuerit ejus qui peccavit animus.*

Lex prohibens omnia delicta congeminat] Bene Chrysostomus: *ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσι Ἰουδαίου καὶ Ἕλληνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βαρυνόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως.* *Hic non tantum par jus dignitatemque ostendit Judæi & Græci, sed & Judæum hoc ipso prægravari quod legem acceperit.* deinde: *ὁ γὰρ πλείονος ἀπολαύσας τῆς διδασκαλίας μείζονα ἂν εἴη καὶ τιμωρίας ἄξιος ὑπομεῖναι παρανομῶν.* *Nam qui plus institutionis accepit, is majores etiam contemtæ legis pœnas meretur.*

I. Et

dronicus Rhodius: φαίνεται πίνειν ὅτι ἀπολογίαν τινὰ δίδωσι τοῖς αἰσχροῖς, τὸ πεφυκέναι πρὸς αὐτὰ, καὶ ἀνεκτότερον ποιεῖ τὸ ἔγκλημα. *Videtur factis turpibus excusationis aliquid adferre natura, & delictum efficere tolerabilius.* Metum accendit mali imminentis cogitatio, & iracundiam recens ac necdum sedatus dolor, ita ut rationem audiri vix sinant: suntque illorum affectuum delicta merito minus odiosa quam quæ ex voluptatis nascuntur desiderio, quod & minus efficaciter movet, & differri * & aliam sibi materiam sine injuria

Nic. VII, 10 quærere facilius potest. Aristoteles Nicomachiorum septimo: ὁ θυμὸς φυσικώτερον καὶ ἡ χαλεπότης τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων. *Magis naturale ira & acerbitas quam cupiditas eorum quæ modum excedunt minimeque sunt necessaria.*

2. Omnino enim illud tenendum est, quo animi eligentis judicium magis impeditur, quoque magis naturalibus causis, eo quod

Cap. 6. delinquitur minoris esse. Aristoteles dicto libro: μᾶλλον ἀκόλαστον ἂν εἴπειμεν, ὅστις μὴ ἐπιθυμῶν ἢ ἠρέμα διώκει τὰς ὑπερβολὰς καὶ φεύγει μετρίας λύπας, ἢ τοιοῦτον ὅστις διὰ τὸ ἐπιθυμεῖν σφόδρα. τί γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιήσειεν εἰ προσγένοιτο ἐπιθυμία νεανική, καὶ περὶ τὰς ἀναγκαίων ἐνδείας λύπη ἰσχυρά; *Minus temperantem dicimus hunc, qui à motu concupiscente aut non tentatus, aut leviter tentatus quærit enormes voluptates aut mediocria incommoda defugit, eo qui vehementi affectu percellitur. Nam quid idem ille facturus fuisse putandus est si adfuisset juvenilis quædam perturbatio animi, aut gravis dolor ex penuria eorum quibus negatis natura doleat?* Quicum convenit illud Antiphanis:

* *Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit.*
Hunc si esset pauper quid non facturum putas?

Et quæ in senum amores passim in comœdiis legimus. Ex his igitur causis æstimandum meritum intra quod pœna consistere debeat.

XXXII. 1. Tenendum autem est quod Pythagorici dicebant, justitiam esse * τὸ ἀντιπεπονθὸς, id est, parem passionem in pœnis, id

1. *Et aliam sibi materiam sine injuria quærere facilius potest*] Chrysostomus ad Galatas: ἡ ἐπιθυμία μίξιν ἐπιζητεῖ μόνον, οὐ τοιάνδε μίξιν. *Cupido concubitum tantum quærit, non hujus aut illius concubitum.* Tertullianus libro II ad Uxorem: *Non quanto grandis est continentia carnis quæ viduitati ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibile videri potest, difficilium enim facilis est venia. Quanto autem habere in Domino perpetrabile est uti nostræ potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis:* & mox, *quanto potestas vitandi fuit, tanto contumacia crimine oneratur.* Adde M. Antoninum loco modo indicato, ubi Theophrasto auctore utitur.

2. *Qui cum sit opulens nequiter quicquam facit*] Chrysostomus de Providentia IV: ὥστε ὅταν ἴδῃς τὸν πλουτοῦντα ἀδικοῦντα, πλεονεκτοῦντα, ἁρπάζοντα, διὰ τοῦτο μάλιστα αὐτὸν στέναξον, ἐπειδὰν πλουτῶν ταῦτα ποιεῖ. μείζονα γὰρ δίδωσι τιμωρίαν. *Quare ubi divitem videris injustum, avarum, rapacem, hoc magis eum miserere, quod talia dives faciat. Ob id ipsum enim punietur gravius.*

1. Τὸ ἀντιπεπονθὸς] τὴν ἀντιπάθειαν Harmenopulo.

Ultra

id non ita accipi debere quasi qui alteri nocuit deliberato & sine caussis culpam valde minuentibus, tantundem nocumenti nec amplius ferre debeat. Id enim non ita esse ipsa lex, quæ legum omnium perfectissimum exemplar est, ostendit, cum furta quadruplo aut quintuplo vult lui. Et lege Attica fur * ultra dupli condemnationem per dies aliquot vinctus habebatur, ut Demosthenes in Timocratem nos docet. *Leges*, inquit Ambrosius, *ea quæ detracta sunt alicui cum injuria personæ aut rei ipsius cumulo restitui imperant, quo furem à detrahendo aut pœna deterreant, aut mulcta revocent.* Aristides Leuctrica secunda: *τοῖς ἐν δικαστηρίοις ἐπεξιοῦσι τῆς ἀδικήσεις μείζονα ἢ καθ' ἃ ἐπεπόνθεισαν δίδοται παρὰ τῶν νόμων εἰς τιμωρίας λαβεῖν.* *His qui judicio illatas sibi injurias persequuntur majora leges permittunt pro vindicta exigere quam quæ ipsis acciderant.* Seneca de judicio post hanc vitam: *scelera taxantur modo*
Majore nostra. — De Officiis III, c. 3.

2. * Apud Indos, ut Strabo notat, qui quem mutilasset, supra talionem, manu truncabatur. Et in Magnis Moralibus quæ Aristotelis nomen præferunt legimus: *καὶ δίκαιον εἴ τις τὸν ὀφθαλμὸν ἐξέκοψέ τινος ἀντεκκοπῆναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν*: *Iustum est si quis oculum alteri effoderit, non tantundem modo sed & amplius patiatur.* Nec enim æquum est ut par sit periculum innocentis & nocentis, ut recte ostendit * Philo quo loco de homicidii pœna tractat. Atque hoc inde quoque æstimari potest, quod delicta quædam * non consummata, & ideo consummatis minora, nocumentum infligant par cogitato, quod in lege Hebræa * de falso teste proditum, & in lege Romana de eo qui hominis occidendi causa cum telo ambulavit. Cui consequens est ut perfectis criminibus major respondeat pœna, sed quia morte nihil est gravius, eaque iterari non potest, ut Philo notat dicto loco, ideo intra eam necessario consistitur, additis tamen interdum pro merito cruciatibus. — Lib. XV, 1, c. XXXIV. — Deut. XIX. 19.

XXXIII. Pœnæ autem magnitudo non tantum nude spectatur, sed

Ultra dupli condemnationem] Alludit huc locus Apoc. XVIII, 6. *Reddite duplum.* Hercules Minyas, qui à Thebanis sine jure tributum extorserant, duplum coëgit ejus tributi pendere Thebanis; Apollodorus libro II.

2. *Apud Indos*] Apud Indorum alios furtum morte punitum notavit Nicolaus Damascenus.

Philo] Secundo de legibus Specialibus.

Non consummata, & ideo consummatis minora] Plinius de Leone: *Vulneratus observatione mira percussorem novit, & in quantalibet multitudine appetit. Eum vero qui telum quidem miserit, sed tamen non vulneraverit, correptum raptatumque sternit, nec vulnerat.*

De falso teste proditum] Et de eo qui uxorem stupri insimulavit, ut dotem lucraretur. Deut. XXII, 19. Et de eo qui cæteroqui ex causa injusta aliquem in judicium deduxerit, alienum sibi vindicans Exodi XXII, 9.

De

sed cum respectu ad patientem. Nam mulcta eadem pauperem onerabit, divitem non onerabit: & vili ignominia leve erit malum, honorato grave: quo genere diversitatis sæpe utitur lex Romana: unde harmonicam proportionem exstruxit Bodinus, cum tamen revera simplex hic sit & qualis in numeris æqualitas, meriti ad pœnam, sicut in contractibus mercis ad nummos, quanquam alibi merx eadem plus alibi minus valet, itemque nummi. Ad fatendum, sæpe in lege Romana id non fieri *ἄνευ προσωποληψίας*, id est sine nimio personarum & qualitatum ad factum non pertinentium respectu, à quo vitio longissime semper abest lex Mosis. Et hæc quidem ut diximus intrinseca est pœnæ taxatio.

Lib. VI. de Rep. c. ult.

XXXIV. Sed intra concessum modum ad minimum ducit caritas ejus qui punitur, nisi plurium justior caritas aliud suadeat ob causam extrinsecam, quæ interdum est ingens periculum ab eo qui deliquit, plerumque autem necessitas exempli. Ea autem nasci solet ex generalibus invitamentis ad peccandum, quæ reprimi nisi acribus remediis nequeunt. Invitamenta autem præcipua sunt, consuetudo & facilitas.

XXXV. Ob facilitatem lex divina Hebræis data gravius punit furtum * de pascuo quam de domo, Exod. XXII, 1 & 9. Justinus de Scythis: *Nullum scelus apud eos furto gravius, quippe sine tecto munimentoque pecora & armenta habentibus quid salvum esset si furari liceret?* Simile illud in Aristotelis problematis sectione XXIX: *ὁ νομοθέτης οὐχ ἱκανοὺς ὄντας ὑπολαβὼν εἶναι φύλακας τὸν νόμον αὐτοῖς ἐπέστησεν. Legis auctor cum sciret * illis in locis dominos res suas custodire non posse, custodem legem addidit.* Consuetudo facti etsi aliquid detrahit de culpa (*non sine ratione veniam dedit*, inquit Plinius, *facto vetito quidem, non tamen insolito*) pœnæ tamen acrimoniam ex aliqua parte flagitat: quoniam ut Saturninus loquitur, *nimium multis grassantibus opus exemplo est.* Sed in judiciis magis illud, in legibus hoc sequendum est, ratione habita temporis quo leges aut judicia feruntur: quia pœnæ utilitas magis in universalitate spectatur circa quam sunt leges: culpa autem major aut minor est in singulis.

L. aut fact. D. de pœnis.

XXXVI. 1. Quod autem diximus, ubi magnæ urgentesque causæ cessant, ad minuendam potius pœnam promptos nos esse debere, in eo clementiæ pars altera sita est; nam priorem in tollenda pœna collocavimus. *Quia difficile est temperamentum*, inquit Seneca,

De pascuo quam de domo] Vide Maimoniden Directore III, 41. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Atque ea sunt animadvertenda peccata maxime quæ difficillime præcaventur.*

Illis in locis] In balneis morte plectebantur Athenis fures balnearii, si æstimatio esset major decem Drachmis; Demosthenes contra Timocratem. Adde L. 1. D. de Furibus Balnearibus.

L. Suppli-

Seneca, *quidquid æquo plus futurum est in partem humaniorem præponderet.* Alibi : *Pœnam si tuto poterit, donet; sin minus, temperet.* Et apud Diodorum Siculum laudatur rex Ægyptius quod imponeret *τιμωρίας ἐλάττους τῆς ἀξίας* * *supplicia meritis minora* : D. M. Antonio Capitolinus : *Erat mos iste Antonio, ut omnia crimina minore supplicio, quàm legibus plecti solerent, puniret.* Isæus quoque orator dixit, oportere leges quidem constitui rigidas, sed * pœnas exigi legibus mitiores. Et Isocratis est monitum : *τὰς τιμωρίας ἐλάττους ποιεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων*, *ut pœnæ infligantur infra peccati modum.* Lib. I. de Cl. cap. I. cap. XX.

2. * Augustinus comitem Marcellinum sic admonet sui officii : *Mihi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate esse plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur, ideoque his literis obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas.* Cujus est & hoc : *Sic etiam ipsos criminum ultores, atque in hoc officio non ira propria concitatos, sed legum ministros, nec suarum sed alienarum examinatarum injuriarum vindices, quales judices esse debent, terruit divina censura, ut cogitarent propter sua peccata misericordiam Dei necessariam, nec putarent ad culpam officii sui pertinere, siquid erga eos misericorditer agerent quorum vitæ necisque haberent legitimam potestatem.*

XXXVII. Speramus nihil à nobis prætermissum, quod ad hujus argumenti satis difficilis & obscuri cognitionem magnopere faciat : nam quatuor illa quæ * Maimonides maxime ait spectari in pœnis, magnitudinem peccati, id est damni, frequentiam talium peccatorum, quantitatem concupiscentiæ, & operis facilitatem, ad sua loca retulimus. nec minus illa septem quæ confuse satis in pœnis considerat Saturninus. Nam persona ejus qui fecit ad aptitudinem illam judicandi maxime pertinet, & persona ejus qui patitur interdum aliquid confert ad æstimandam culpæ magnitudinem. *L. Aut facta. D. de pœnis.*

* Locus

1. *Supplicia meritis minora*] Justinus II Hunnis scribens, *τιμωρίας ἵνα μὴ ἀντιποιῆται τὰς τιμωρίας ἰσοῤῥόπους τοῖς ἁμαρτήμασι. Romanis mos hic est, non irrogare pœnas pares peccantium merito.*

Pœnas exigi legibus mitiores] Hoc sibi volebat Henricus Imperator Symbolo mali Punici, cum dicto *Subacre.* Rex apud Cassiodorum XI, 40 : *Qui periculose justi sumus, sub securitate semper ignoscimus.*

2. *Augustinus*] Epistola CLIX, quæ citatur c. Circumcelliones, causa XXIII, quæst. V. Vide, si placet, ad Augustinum eundem epistolam Macedonii, & eam qua respondet Augustinus numeris LIII, & LIV. Adde de Theodosio juniore quæ sunt in Excerptis Johannis Antiocheni ex Manuscripto Peiresii. Macedonius ad Augustinum : *Officium sacerdotis est, intervenire pro reis.*

Maimonides] Lib. III directoris, c. 41. Confer c. Sicut dignum de Homicidio voluntario vel casuali.

Locus

* Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem, aut etiam ad facilitatem operis pertinere. Tempus ut diuturnum est aut breve, ita libertatem judicandi auget aut minuit, interdum & pravitatem animi ostendit. Qualitas partim ad genera appetituum refertur, partim ad causas quæ abstrahere à peccando debebant. Quantitas quoque ad appetitum referenda est. Eventus ad causas abstrahentes.

XXXVIII. Solere pœnæ expetendæ causa bella suscipi & supra ostendimus & passim docent historiæ: ac plerumque hæc causa cum altera de damno reparando conjuncta est, quando idem actus & vitiosus fuit & damnum reipsa intulit, ex quibus duabus qualitatibus duæ diversæ nascuntur obligationes. Non esse autem bella suscipienda ob delicta quævis satis constat. nam ne leges quidem suam illam ultionem, quæ tuto nec nisi nocentibus nocet, omnibus culpis impendunt. Recte, ut modo diximus, Sopater oportere ait, ea quæ minora & vulgaria sunt delicta dissimulari, non vindicari.

XXXIX. 1. Illud autem quod in oratione pro Rhodiensibus

Gel. l. VII, c. 3. à Catone dictum fuit, non esse æquum pœnas quemquam dare ob eam rem quod arguatur male facere voluisse, suo quidem loco non male erat positum, quia nullum populi Rhodiensis decretum adferri poterat, sed animi fluctuantis conjecturæ: universaliter autem hoc recipiendum non est. Nam voluntas quæ ad externos actus processit (internos enim ab hominibus non puniri supra diximus) pœnis solet esse obnoxia. * Seneca pater in Controver-

De Ira lib. III. siis: *Scelera quoque quamvis citra exitum subsederunt puniuntur. Injuriam qui facturus est jam facit*, * ait alter Seneca, non exitus rerum sed

Locus injustitiæ culpam aliquam addere solet peculiarem] Philo lib. I. de legibus Specialibus: οὐ γὰρ ταὐτὸν πατρὶ καὶ ἀλλοτρίῳ πληγὰς ἐμφορῆσαι, οὐδ᾽ ἄρχοντι ἢ ἰδιώτῃ κακῶς εἰπεῖν, οὐδ᾽ ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ᾽ ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις. *Non idem est patri & extraneo inferre violentas manus: nec idem magistratui & privato maledicere: nec illicitum aliquid patrare in loco profano & sacro, in die festo, in conventu, in sacris publicis.* Cum his convenit quod ex Labeone adfert Ulpianus l. prætor edixit. in fine D. de injuriis. *Personâ atrocior injuria fit, ut cum magistratui, cum parenti, patrono fiat; tempore, si ludis & in conspectu. nam populi Romani in conspectu an in solitudine injuria facta sit multum interesse ait.*

1. *Seneca pater*] Excerptorum IV, 7.

Ait alter Seneca] Et de beneficiis libro V, c. 14: *Latro est etiam antequam manus inquinet: quia ad occidendum jam armatus est, & habet spoliandi atque interficiendi voluntatem.* Philo in primo de specialibus legibus: ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείναντας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς, ἢ λάθρα, κἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ὦσιν εἰργασμένοι. *Homicidas existimari oportet non eos solum qui vitam adimunt, sed & eos qui omnia faciunt palam aut clam ut quenquam interimant, etiamsi facinus ipsum nondum commiserint.*

Con-

sed * consilia legibus vindicari Cicero dixit pro Milone. Periandri dictum erat: μὴ μόνον τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς μέλλοντας κολάζειν. Sic Romani censent bellum ineundum cum Rege Perseo, nisi satisfaciat de consiliis belli parandi adversus populum Romanum initis, quia scilicet arma, milites, classem jam comparaverat. Atque hoc ipsum in Rhodiensium oratione apud Livium recte notatur: neque moribus, neque legibus ullius civitatis ita comparatum esse, ut si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. *Livius lib. XLII.*

2. Sed nec omnis perversa voluntas facto jam aliquo indicata pœnæ facit locum. Nam si ne perpetrata quidem peccata omnia vindicantur, multo minus cogitata ac cœpta. In multis locum habet quod Cicero dicit: *haud scio an satis sit eum qui lacesserit injuriæ suæ pœnitere.* Lex Hebræis data adversum pleraque delicta inchoata contra pietatem, aut etiam contra hominis vitam extra judicium, nihil speciale constituit: quia & circa res divinas utpote nobis inconspicuas facilis est error, & iracundiæ impetus non indignus est cui ignoscatur. *1 Off.*

3. Cæterum in tanta matrimoniorum copia alienas nuptias attentare, aut in tam æquabili possessionum divisione fraudem struere qua cum aliena jactura se quis locupletet, minime erat ferendum. Nam illud, non concupisces, quod in Decalogo est, quanquam si scopum spectes legis, id est τὸ πνευματικόν, latius patet, * (vellet enim lex, omnes etiam mente esse purissimos) tamen ipsum præceptum externum, ἐντολὴν σαρκικὴν quod attinet, ad motus animi pertinet qui facto produntur, quod aperte liquet ex Marco Euangelista qui idem illud præceptum extulit, μὴ ἀποστερήσῃς: idque cum jam ante posuisset, μὴ κλέψῃς, Atque eo sensu vox Hebræa & ei respondens Græca reperiuntur tum Mich. II, 2. tum alibi. *Cap. X, 19.*

4. Inchoata ergo delicta armis vindicanda non sunt, nisi & res sit gravis, & eo processum sit ut ex tali actu certum malum, etsi nondum illud quod intendebatur, secutum jam sit, aut certe ingens periculum, ita ut vindicatio aut conjuncta sit cum cautione futuræ noxæ, (de qua supra egimus in capite de defensione) aut dignitatem læsam tueatur, aut pernitioso exemplo occurrat.

XL. 1. Sciendum quoque est, reges, & qui par regibus jus obtinent, jus habere pœnas poscendi non tantum ob injurias in se aut subditos suos commissas, sed & ob eas quæ ipsos peculiariter non tangunt, sed in quibusvis personis jus naturæ aut gentium immaniter violantibus. Nam libertas humanæ societati per pœnas consulendi,

Consilia legibus vindicari] Valerius Maximus de Cn. Sergio Silo damnato ob nummos matrifamiliæ præmissos: *Non factum tunc sed animus in quæstionem deductus est, plusque voluisse peccare nocuit quam non peccasse profuit.*

3. *Vellet enim lex omnes etiam mente esse quam purissimos*] Chrysostomus ad Rom. III, 13, & ad caput VII, multa habet in hanc rem.

lendi, quæ initio ut diximus penes singulos fuerat, civitatibus ac judiciis institutis penes summas potestates resedit; non proprie qua aliis imperant, sed qua nemini parent. Nam subjectio aliis id jus abstulit. Imo tanto honestius est alienas injurias quam suas vindicare, quanto in suis magis metuendum est ne quis doloris sui sensu aut modum excedat, aut certe animum inficiat.

2. Et hoc nomine ab antiquis prædicatus est Hercules quod Antæo, Busyride, Diomede, & similibus * tyrannis liberarit terras, quas ut Seneca de eo loquitur transiit non concupiscendo sed vindicando; maximorum bonorum auctor hominibus, ut Lysias indicat, injustos puniendo. Diodorus Siculus de eo sic loquitur: τοὺς παρανομοῦντας ἀνθρώπους ἢ δυνάστας ὑπερηφάνους ἀποκτείνας τὰς πόλεις ἐποίησεν εὐδαίμονας: *homines injustos & reges insolentes tollendo beatas reddebat civitates.* Alibi dixit: ἐπῆλθε τὴν οἰκουμένην κολάζων τοὺς ἀδίκους: *orbem obiit pœnas de iniquis expetens.* Dio Prusæensis de eodem: τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους ἐκόλαζε, καὶ τῶν ὑπερηφάνων ἀνθρώπων κατέλυε, καὶ ἀφῃρεῖτο τὴν ἐξουσίαν: *Homines malos puniebat, & superborum regna destruebat, aut in alios transferebat.* Aristides in Panathenaico ait eum suscepta communi humani generis cura meruisse in Deos referri. Laudatur similiter Theseus quod latrones Scirona, Sinin, & Procusten sustulerit, quem sic de se loquentem Supplicibus inducit Euripides:

Pridem facinora nomen hoc per Græciam
*Mihi dederunt, * ultor ut scelerum vocer.*

Valerius Maximus de eodem: *quicquid ubique monstri aut sceleris fuit virtute animi ac robore dextræ comminuit.*

3. Sic non dubitamus quin justa sint bella in eos qui in parentes impii sunt, quales Sogdiani antequam eos Alexander hanc feritatem dedoceret: in eos * qui humanam carnem epulantur, * à quo

† De benef. cap. 14. Isocr. Hel. Enc.

Lib. V. c. 3. Plutarch. de Fort. Alex.

2. *Tyrannis liberarit terras*] Et maria. Philo de legatione: Ἡρακλῆς ἐκάθηρε γῆν καὶ θάλατταν, ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις ὑποστάς, ἕνεκα τοῦ τὰ βλαβερὰ καὶ κακωτικὰ φύσεως ἑκατέρας ἀνελεῖν. *Hercules purgavit terras ac maria, certamina subiens hominibus omnibus partim necessaria partim perutilia, ut tolleret hominum animantiumque aliorum ea quæ exitialia aut noxia essent.*

Ultor ut scelerum vocer] Ibidem dicenti Feciali:

ἃ πᾶσιν ἂν σ' ἔφυσεν ἀρκέσειν πατήρ;
Ten' ergo sevit omnibus genitor parem?

Respondet Theseus:

ὅσοι γ' ὑβρισταί. χρηστὰ δ' οὐ κολάζομεν.
Injuriosis. Nam bonos non tangimus.

Plutarchus in ejus vita: ἀπήλλαξε τὴν Ἑλλάδα δεινῶν τυράννων, *Pessimis tyrannis Græciam liberavit.* Item: οὐδὲν αὐτὸς ἀδικούμενος ὥρμησεν ὑπὲρ ἄλλων ἐπὶ τοὺς πονηρούς. *Nihil ipse passus injuriæ, pro aliis in homines malos impetum sumebat.*

3. *Qui humanam carnem epulantur*] Hoc quoque Scythas Alexander docuit.

*à quo more absistere Gallos veteres Hercules coëgit, narrante Diodoro: in eos qui piraticam exercent Seneca; *Si non patriam meam impugnat sed suæ gravis est, & sepositus à mea gente suam exagitat, abscidit nihilominus illum tanta pravitas animi.* Augustinus, *Opinantur scelera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas decerneret, decrevissetve, genere humano decernente fuerat evertenda.* De talibus enim barbaris, & feris magis quam hominibus, dici recte potest quod de Persis qui Græcis nihilo deteriores erant perverse dixit Aristoteles, naturale in eos esse bellum; & quod Isocrates Panathenaico dixit, justissimum esse bellum in belluas, proximum in homines belluis similes.

vii de benef.

l. v. de Civ. Dei.

4. Et catenus sententiam sequimur Innocentii, & aliorum qui bello ajunt peti posse eos * qui in naturam delinquunt: contra quam sentiunt Victoria, Vasquius, Azorius, Molina, alii, qui ad justitiam belli requirere videntur, ut qui suscipit aut læsus sit in se aut republica sua, aut ut in eum qui bello impetitur jurisdictionem habeat. Ponunt enim illi puniendi potestatem esse effectum proprium jurisdictionis civilis, cum nos eam sentiamus venire etiam ex jure naturali, qua de re aliquid diximus libri primi initio. Et sane si illorum à quibus dissentimus admittatur sententia, jam hostis in hostem puniendi jus non habebit, etiam post susceptum bellum ex causa non punitiva: quod tamen jus plerique concedunt & usus omnium gentium confirmat, non tantum postquam debellatum est, sed & manente bello; non ex ulla jurisdictione civili, sed ex illo jure naturali quod & ante institutas civitates fuit, & nunc etiam viget quibus in locis homines vivunt in familias non in civitates distributi.

Inno. c. quod super his: de voto Arch. Flor. 3. part. tit 22. §. 5. Sylv. in verbo Papa §. 7. Vict. Rel. 1. de Indis n. 40. Vasq. contr. ill. l. 1. c. 25.

XLI. Sed cautiones hic nonnullæ adhibendæ sunt; prima, ne mores civiles, quamvis inter multos populos non sine ratione recepti,

A quo more absistere Gallos veteres Hercules coëgit] Vide Dionysium Halicarnassensem narrantem ut Hercules hunc morem aliaque multa abstulerit, in beneficiis suis Græcos à barbaris non distinguens. Romanorum non minora in genus humanum merita prædicat Plinius xxx, 1: *Non satis æstimari potest quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.* Conjunge quæ hoc ipso capite dicentur §. xlvii. Sic Justinianus principibus Abasgorum edixit ne subditorum pueros castrarent. Procopius meminit Gotthicorum iv, & Zonaras Leone Isauro. Et Inchæ, in Peruana reges, vicinos populos qui moniti non parerent vi coëgere absistere ab incestis, à marium cum maribus concubitu, à comestione hominum, aliisque id genus facinoribus, atque eo modo imperium sibi pararunt omnium quæ usquam legimus, excepta religione, justissimum.

4. *Qui in naturam delinquunt*] Vide Josephum Acostam de procuranda Indorum salute lib. ii, cap. 4.

pti, sumantur pro jure naturæ: qualia ferme erant illa quæ Persas à Græcis disparabant, ad quæ recte Plutarchi illud referas: *πρόφασιν πλεονεξίας ἡμερῶσαι τὸ βαρβαρικὸν*, *barbaras gentes ad mores cultiores reducere velle obtentum esse quo veletur alieni cupiditas.*

XLII. Secunda, ne temere annumeremus à natura vetitis ea de quibus id non satis constat, & quæ lege potius divinæ voluntatis interdicta sunt, in qua classe forte ponere liceat * innuptos concubitus, & quosdam eorum qui incesti dicuntur, & fœnus.

L. Si adulterium § fratres. D. ad L. Jul. de adult.

XLIII. 1. Tertia, ut diligenter distinguamus inter principia generalia, quale est honeste vivendum, id est secundum rationem, & quædam his proxima, sed ita manifesta ut dubitationem non admittant, quale est alteri suum non rapiendum, & inter illationes quarum aliæ facilem habent cognitionem, ut posito matrimonio * non admittendum adulterium, aliæ vero difficiliorem, ut ultionem quæ in dolore alterius acquiescit esse vitiosam. Ferme idem hic evenit quod in mathematicis, ubi quædam sunt notitiæ primæ, aut primis proximæ, quædam demonstrationes quæ statim & intelliguntur & assensum obtinent, quædam veræ quidem sed non omnibus patentes.

Matth. x, 15. Luc. xii, 47, 48.

Nicom. vii.

2. Sicut ergo circa leges civiles eos excusamus qui legum notitiam aut intellectum non habuerunt, ita & * circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obstant. Nam ignorantia legis sicut inevitabilis si sit, tollit peccatum; ita etiam cum aliqua negligentia conjuncta delictum minuit. Atque ideo Aristoteles barbaros, qui prave educati circa talia delinquunt, iis comparat qui morbo corruptos habent appetitus. Plutarchus ait esse quædam *νοσήματα καὶ πάθη τῆς ψυχῆς παρὰ τὴν φύσιν ἐξιστάντα τὸν ἄνθρωπον*: *morbos animi qui hominem de naturali statu dejiciant.*

3. Postremo illud addendum, quod semel dico ne sæpe repetam, quæ ad pœnam exigendam suscipiuntur bella suspecta esse injustitiæ, nisi scelera sint atrocissima & manifestissima, aut alia simul aliqua causa

Innuptos concubitus] Asterius Amaseæ episcopus: *οἱ τοῖς τοῦ βίου τούτου νομοθέταις προσέχοντες ἀνεύθυνον καταλείπουσι τῆς πορνείας τὴν ἐξουσίαν.* *Qui hujus tantum sæculi leges condentibus obtemperant, impunitam relinquunt meretricii licentiam.* Adde locum Hieronymi ad Oceanum productum à nobis ad caput v. §. 9.

1. *Non admittendum adulterium*] Adulteria ubique puniri testatur Philo vita Josephi: Adulterium natura turpe esse Ulpianus L. Probrum D. de verborum significatione 1. Lactantius in Epitome: *Corrumpere alienum matrimonium etiam communi gentium jure damnatur.*

2. *Circa naturæ leges par est eos excusari quibus aut ratiocinationis imbecillitas aut prava educatio obstant*] Hieronymus II adversus Jovinianum: *Unaquæque gens hoc legem naturæ putat quod didicit.*

L. Uni-

causa concurrat. De Romanis Mithridates forte non extra verum ajebat: *non delicta regum illos sed vires ac majestatem insequi.* *Justinus XXXVIII.*

XLIV. 1. Perduxit nos ordo ad delicta quæ in Deum committuntur, quæritur enim an ad ea vindicanda bellum suscipi possit, quod late satis tractat Covarruvias. Sed ille alios secutus existimat punitivam potestatem non esse sine proprie dicta jurisdictione: quam sententiam nos jam ante rejecimus. Unde sequitur, sicut in rebus Ecclesiæ dicuntur Episcopi aliquo modo τὴν καθολικὴν πεπιστεῦσθαι, id est * *universalis Ecclesiæ curam accepisse*, ita & regibus præter peculiarem suæ civitatis etiam generalem pro humana societate curam incumbere. Potior ratio pro sententia negante justa esse bella talia hæc est, quod Deus sufficiat vindicandis quæ in se committuntur, unde dici solet, *Deorum injurias diis curæ*, & *perjurium satis Deum habere ultorem.* *C. peccatum p. II. §. 10.*

2. Verum sciendum est idem & de aliis delictis dici posse. nam illis quoque puniendis Deus haud dubie sufficit, & tamen ea ab hominibus recte puniuntur, nemine dissentiente. Instabunt quidam & dicent, alia delicta ab hominibus puniri quatenus homines alii inde læduntur aut periclitantur. Sed notandum contra, non tantum ab hominibus puniri delicta quæ directe alios lædant, sed & quæ per consequentiam, qualis est sui occisio, concubitus cum bestiis, & alia quædam.

3. Religio autem quanquam per se ad conciliandam Dei gratiam valet, habet tamen & suos in societate humana effectus maximos. Neque enim immerito Plato religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ vinculum vocat. Plutarchus similiter συνεκτικὸν ἁπάσης κοινωνίας καὶ νομοθεσίας ἔρεισμα, *coagulum omnis societatis & fundamentum legislationis.* Philoni quoque est φίλτρον ἀνυσιμώτατον καὶ δεσμὸς ἄλυτος εὐνοίας ἑνωτικῆς ἡ τοῦ ἑνὸς θεοῦ τιμή: *efficacissimum amatorium, & vinculum indissolubile benevolæ amicitiæ,* * *unius Dei cultus.* Contraria omnia ab impietate:

Heu

1. *Universalis Ecclesiæ curam accepisse*] Est id in constitutionibus præferentibus nomen Clementis. Cyprianus epist. XXX: *Omnes enim nos decet pro corpore totius Ecclesiæ, cujus per varias quasque provincias membra digesta sunt, excubare.* Et de unitate Ecclesiæ: *Episcopatus unus est, cujus à singulis in solidum pars tenetur.* Exempla hujus curæ universalis passim apud Cyprianum, illustri imprimis epistola XXVII. Adde Chrysostomum in laudibus S. Eustathii.

3. *Unius Dei cultus*] Idem de fortitudine: αἴτιον τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνώτατον καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ δόξα, ἀφ᾽ ἧς εἶα πηγῆς ἑνωτικῇ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλίᾳ κέχρηνται πρὸς ἀλλήλους. *Summa ac maxima concordiæ causa, de uno Deo sensus, ex quo velut fonte procedit insolubilis & animos inter se vinciens amicitia.*] Josephus autem contra Appionem libro: τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ Θεοῦ, τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν, καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἀποτελεῖ. *Eandem de Deo habere sententiam, nihilque vita & institutis inter se discrepare, pulcherrimam in animis hominum concordiam excitat.*

Sil. Italicus. *Heu primæ scelerum causæ mortalibus ægris*
** Naturam nescire Dei.*

Omnis falsa, inquit Plutarchus, de rebus divinis persuasio perniciosa, accedente animi perturbatione perniciosissima. Exstat apud Jamblichum sententia Pythagorica: ἡ γνῶσις τῶν θεῶν ἀρετή τε ἐστι καὶ σοφία καὶ εὐδαιμονία τελεία: *Dei cognitio & virtus est, & sapientia, & perfecta felicitas.* Hinc Chrysippus legem dixit regiam divinarum humanarumque rerum, & Aristoteli * inter curas publicas prima (VII Pol.) de rebus divinis, & Romanis Jurisprudentia divinarum humanarumque rerum notitia. Philoni (De creat. magistr.) ars regia πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλεια, *rerum privatarum, publicarum, & sacrarum curatio.*

4. Hæc vero omnia non tantum in una aliqua civitate consideranda sunt, ut cum apud Xenophontem Cyrus ait (Cyri instit. lib. VIII.) subditos hoc sibi addictiores fore quo Dei essent metuentiores, sed & in communi societate generis humani. *Pietate sublata*, inquit Cicero (Lib. I de Nat. Deor.), *fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia tollitur.* Idem alibi (De Fin. IV.): *Justitiam adfert, cum cognitum habeas quod sit summi rectoris & domini numen, quod consilium, quæ voluntas.* Atque hujus rei evidens argumentum est, quod Epicurus cum divinam providentiam sustulisset, * justitiæ quoque nihil reliquit nisi nomen inane, ut quam nasci diceret ex sola conventione, neque durare ulterius quam communis duraret utilitas, abstinendum autem ab his quæ alteri nocitura essent solo pœnæ metu. Verba ipsius ad hanc rem sane insignia exstant apud Diogenem Laërtium.

5. Vidit hunc nexum & Aristoteles, qui V de repub. cap. XI. sic ait de rege: ἧττον φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα: *minus enim populus timebit injuste tractari à Principe quem religiosum credat.* Et Galenus libro IX de placitis Hippocratis & Platonis, cum multa de Mundo divinaque natura quæri dixisset, nullo ad mores usu, quæstionem de providentia agnoscit usus esse maximi tum ad privatas tum ad publicas virtutes. Vidit hoc & Homerus, qui Odysseæ sexto & nono hominibus ὑβρισταῖς καὶ ἀγρίοις, *feris & injustis* opponit eos quibus

νό-

Naturam nescire Dei] Sic & Josephus adversus Appionem libro altero causas cur multæ civitates male constitutæ fuerint has reddit: τὸ μήτε τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ φύσιν ἐξ ἀρχῆς συνιδεῖν αὐτοὺς τοὺς νομοθέτας, μήθ᾽ ὅσον καὶ λαβεῖν ἠδυνήθησαν, ἀκριβῆ γνῶσιν διορίσαντας πρὸς τοῦτο ποιήσασθαι τὴν ἄλλην τάξιν τοῦ πολιτεύματος. Vide & quæ sequuntur ibidem optime.

Inter curas publicas prima de rebus divinis] Ad quarum cognitionem imperatores vocans Justinus Martyr addit: βασιλικὸν δὲ καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. *Erit hoc opus sane regium.* Adde quæ habet Covarruvias in c. possessor. §. 10.

4. *Justitiæ quoque nihil reliquit nisi nomen inane*] Seneca epist. XCVII: *Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit nihil justum esse natura, & crimina vitanda esse quia vitari metus non possit.*

5. Ju-

νόος ἐστὶ θεουδής *mens religiosa*. Sic Judæorum veterum * justitiam religione permixtam laudat ex Trogo Justinus; sicut eosdem Judæos Strabo δικαιοπραγοῦντες καὶ θεοσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντες. Lactantius: *Si ergo pietas est cognoscere Deum, cujus cognitionis hæc summa est ut eum colas; ignorat utique justitiam, qui religionem Dei non tenet. Quomodo enim potest eam nosse qui unde oriatur ignorat?* Idem alibi: *Religioni est propria justitia.* *Inst. lib. v.* *De Ira Dei.*

6. Jam vero majorem etiam usum habet religio in majori illa quam in civili societate, quia in civili partem ejus suppleant leges & facilis legum exsecutio: cum contra in magna illa communitate juris exsecutio sit difficillima, ut quæ nisi armis expleri nequeat; & leges paucissimæ, quæ ipsæ insuper sanctimoniam suam habent præcipue à metu numinis; unde qui in jus gentium peccant, divinum jus violare passim dicuntur. Non male ergo religionem contaminatam ad omnium pertinere injuriam dixere Imperatores. *L. 4. C. de hæreticis.*

XLV. 1. Ut rem totam penitius introspiciamus notandum est; religionem veram, quæ omnium ætatum communis est, quatuor præcipue pronuntiatis niti; quorum primum est, Deum esse, & esse unum: Secundum, Deum nihil esse eorum quæ videntur, sed his aliquid sublimius: Tertium, à Deo curari res humanas, & æquissimis arbitriis dijudicari: Quartum, eundem Deum opificem esse rerum omnium extra se. Hæc quatuor totidem decalogi præceptis explicantur.

2. Nam primo aperte traditur Dei unitas; secundo natura ejus inconspicua; nam propter eam imago ejus exstrui vetatur Deut. IV, 12. Quomodo & * Antisthenes dicebat: ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικεν, διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται; *oculis non conspicitur, rei nulli est similis, unde nec quisquam eum potest ex effigie cognoscere.* * Philo autem: τὸ ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ διαπλάσσειν οὐχ ὅσιον; *Profanum est ejus qui inconspicuus est pingendo aut fingendo imaginem exhibere.* Diodorus Siculus de Mose: ἄγαλμα οὐ κατεσκεύασε διὰ τὸ μὴ νομίζειν ἀνθρωπόμορφον εἶναι τὸν θεόν. * *simulacrum* *Excerpt.*

5. *Justitiam religione permixtam*] Philo vita Abrahami: τῆς αὐτῆς φύσεώς ἐστιν ὅσιόν τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον, καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἑκάτερον ὁσιότης μὲν πρὸς θεὸν, δικαιοσύνη δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται. *Ejusdem est naturæ religiosum esse & hominum amantem: apud eundem spectantur pietas in Deum, & in homines justitia.*

2. *Antisthenis*] Laudatus Clementi Alexandrino. ex illo videtur hoc promsisse Seneca lib. VII, c. 30. Naturalium quæstionum: *ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundavit, deditque circa se, majorque est pars operis sui ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.*

Philo autem] Dicit hæc apud Philonem Rex Agrippa.

Simulacrum non constituit] Dion libro XXXVI: οὐδ᾽ ἄγαλμα οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ποτὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις ἔσχον. ἄρρητον δὲ καὶ ἀειδῆ αὐτὸν νομίζοντες εἶναι, &c. *Nec ullum Hierosolymis simulacrum habebant, quod Deum crederent neque conspici neque verbis explicari posse.* Vide & Strabonem libro XVI.

erum non constituit, eo quod Deum non crederet humana forma esse. Tacitus: *Iudaei mente sola unumque numen intelligunt: profanos qui Deum imagines mortalibus materiis in speciem hominum effingunt.* Plutarchus vero cur * Numa de templis simulachra sustulerit caussam hanc reddit: *ὡς οὐκ ἐφάπτεσθαι θεοῦ δυνατὸν ἄλλως ἢ νοήσει; Quod Deus concipi nisi sola mente non possit.* Tertio praecepto intelligitur cognitio & cura rerum humanarum, etiam cogitationum: nam id jurisjurandi fundamentum est. Deus enim testis etiam cordis, & si quis fallat vindex invocatur; quo ipso simul & justitia Dei significatur & potentia, Quarto, origo mundi totius auctore Deo, * in cujus rei memoriam institutum fuit olim sabbatum, & quidem singulari quadam sanctimonia supra ritus alios. Nam si quis in alios ritus peccasset, poena legis erat arbitraria, ut de cibis vetitis; si in hunc, poena capitis: quia sabbati violatio ex instituto continebat abnegationem mundi à Deo creati. Mundus autem à Deo creatus & bonitatem ejus & sapientiam & aeternitatem & potentiam tacite indicat.

3. Ex his autem notionibus contemplativis sequuntur activae, ut Deum honorandum, amandum, colendum, eique obtemperandum.
Top. I, 9. Itaque Aristoteles eum qui Deum honorandum aut parentes aman-
Top. II, 4. dos neget, non argumentis sed poena edomandum dixit. Et alibi alia quaedam esse honesta, Deum honore prosequi ubique. Istarum autem quas contemplativas diximus notionum veritas haud dubie etiam petitis ex rerum natura argumentis demonstrari potest, inter quae illud validissimum est, quod res aliquas esse factas ostendat sensus, res autem factae omnino nos ad aliquid non factum deducant. Sed quia hanc rationem & similes alias non omnes capiunt, sufficit quod ab omni aevo per omnes terras, paucissimis exceptis, in has notiones consenserunt & hi qui crassiores erant quam ut vellent fallere, & alii sapientiores quam ut fallerentur: * quae consensio in

Numa] De hoc Numae instituto vide & Dionysium Halicarnassensem.

In cujus rei memoriam institutum fuit olim Sabbatum] Scriptor responsorum ad orthodoxos, ad quaestionem LXIX: *ἵνα οὖν φυλαχθῇ τὸ μνῆμα τῆς τοῦ κόσμου ποιήσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τοῦτο τιμιώτερον τῶν ἄλλων ἀριθμῶν ἔταξε τὸν ἑπτὰ ἀριθμὸν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ. Ut ergo memoria Mundi conditi inter homines servaretur, ideo voluit Deus Septenarium numerum in Sacris Literis eminere caeteris honoratiorem.* Vide & quae praecedunt.

3. *Quae consensio*] Tertullianus adversus Marcionem: *Anima à primordio conscientia Dei dos est. φυσικὴ εὐσέβεια, pietas naturalis.* Diodoro Siculo in Fragmentis. Philo de Unius Imperio: *οὐδὲν τεχνικῶν ἔργων αὐτοματίζεται. τεχνικώτατος δὲ ὁ κόσμος, ὡς ὑπό τινος τὴν ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ τελειοτάτου πάντως δεδημιουργῆσθαι. τοῦτον δὴ τρόπον ἔννοιαν ἐλάβομεν ὑπάρξεως θεοῦ. Nihil artem praeferens casu oritur. Maximam autem artem mundus praefert, testaturque à summe perito summeque perfecto se fabricatum.*

Noti-

in tanta & legum & opinionum aliarum varietate satis ostendit traditionem à primis hominibus ad nos propagatam, ac nunquam solide refutatam, quod vel solum ad fidem faciendam satis est.

4. Conjunxit ea quæ memorata nobis jam sunt de Deo Dion Prusæensis cum dixit, ὑπόληψιν, id est persuasionem de Deo, aliam esse nobis cognatam, ex argumentis scilicet petitam, aliam ἐπίκλητον acquisitam ex traditione. Plutarchus eandem vocat παλαιὰν πίστιν, ἧς οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὐδ᾽ ἀνευρεῖν τεκμήριον ἐναργέστερον, ἕδραν καὶ βάσιν ὑφεστῶσαν κοινὴν πρὸς εὐσέβειαν: *antiquam persuasionem, qua nullum haberi possit aut dici argumentum certius, fundamentum in commune pietati positum.* Aristoteles: πάντες ἄνθρωποι περὶ θεῶν ἔχουσιν ὑπόληψιν. Idem sensus apud Platonem de legibus decimo. *De cælo l. 3.*

XLVI. 1. Quare non vacant culpa qui, etiamsi hebetioris sint ingenii quam ut certa ad illas notiones argumenta aut reperire possint, aut comprehendere, eas repudiant, cum & ad honestum sint duces, & diversa sententia nullis argumentis nitatur. Sed quia de pœnis & quidem humanis agimus, discrimen hic adhibendum est inter notiones ipsas, & inter modum ab iis discedendi. Hæ notiones, numen aliquod esse (unum an plura sepono) & curari ab eo res hominum, maxime sunt universales, & ad religionen sive veram sive falsam constituendam omnino necessariæ. τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ (id est *qui religionem habeat*: nam religio Hebræis accessus ad Deum vocatur) πιστεῦσαι δεῖ ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *eum credere oportet & esse Deum, & ab eo præmia dari se colentibus.* *Hebr. XI. 6.*

2. Similiter Cicero: *Sunt Philosophi, & fuerunt, qui nullum habere censerent humanarum rerum procurationem Deos, quorum si vera sententia est, quæ potest esse pietas, quæ religio? Hæc enim omnia pure ac caste tribuenda Deorum ita numini sunt, si animadvertuntur ab his, & si est aliquid à Diis immortalibus humano generi tributum.* Epictetus: τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Pietatis hoc præcipuum, bene sentire de Diis, ut qui & sint & res omnes juste ac recte administrent.* Ælianus ait, barbaro- *De Nat. Deor. 1.* *lib. II. c. 31.*

Notitia qua Deum esse credimus hinc ortum habet. Tertullianus adversus Marcionem 1: *Nos definimus Deum primum natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus: doctrina ex prædicationibus.* Cyprianus de idolorum vanitate: *Hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.* Julianus ad Heraclitum: πάντες ἀδίδακτοι εἶναι θεῖόν τι πεπείσμεθα, καὶ πρὸς τοῦτο ἀφορᾷν ἐπ᾽ αὐτό τι οἶμαι σπεύδειν: οὕτω διατεθείμεθα τὰς ψυχὰς πρὸς αὐτὸ, ὥσπερ οἶμαι πρὸς τὸ φῶς βλέποντα. *Omnes ante doctrinam numen aliquod esse persuasi sumus, eo respiciendum, ad eum properandum: credoque sic animos nostros se habere ad Deum, uti visu prædita ad lucem.*

rorum neminem delapsum ad ἀθεότητα, sed ab omnibus affirmari * & esse numen, & nostri curam gerere. Plutarchus libro de communibus notitiis ait eam quæ de Deo est notitiam tolli sublata providentia: οὐ γὰρ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπον καὶ κηδεμονικὸν καὶ ὠφέλιμον, προλαμβάνεται καὶ νοεῖται τὸν θεόν. *Non enim immortalem tantum & beatum, sed & hominum amantem, ita ut & curet eos & prosit ipsis, concipi atque intelligi Deum.* Lactantius: *Neque honor ullus deberi potest Deo si nihil præstat colenti, nec ullus metus si non irascitur non colenti.* Et revera negare Deum esse, aut negare à Deo curari actiones humanas, si moralem effectum respicimus, tantundem valet.

3. Quare ipsa quasi necessitate auctore hæ duæ notiones * apud omnes ferme quos novimus populos per tot jam sæcula conservatæ sunt. Hinc Pomponius erga Deum religionem juri asscribit gentium: & apud Xenophontem, Socrates τοὺς θεοὺς σέβειν, *Deos colere legem esse* ait quæ apud omnes homines valeat: quod & Cicero tum de natura Deorum libro primo, tum secundo de Inventione affirmat. Dion Prusæensis oratione XLI. vocat δόξαν καὶ ἐπίνοιαν κοινὴν τοῦ ξύμπαντος ἀνθρωπίνου γένους, ὁμοίως μὲν Ἑλλήνων, ὁμοίως δὲ βαρβάρων ἀναγκαίαν καὶ ἔμφυτον ἐν παντὶ τῷ λογικῷ γιγνομένην κατὰ φύσιν. *persuasionem quæ insit hominibus communiter omnibus, non minus barbaris quam Græcis, necessariam ac naturalem cunctis ratione utentibus.* Et paulo post: πάνυ ἰσχυρὰν καὶ ἀΐδιον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀρξαμένην τε καὶ διαμένουσαν. *persuasionem valde robustam ac sempiternam apud omnes gentes & cœptam & permanentem.* Xenophon in convivio & Græcos & Barbaros ita ait existimare, nota esse Diis & præsentia & futura.

L. veluti de Just. & jure.

4. Has igitur notitias qui primi incipiunt tollere, sicut in bene constitutis civitatibus coërceri solent, ut Diagoræ Melio accidisse legimus, & Epicureis qui ex bene moratis urbibus ejecti sunt, * ita & coërceri posse arbitror nomine humanæ societatis, quam sine ratione proba

2. *Et esse numen & nostri curam gerere*] Seneca epistola XCV: *Primus est deorum cultus, deos credere: deinde, reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.*

3. *Apud omnes ferme quos novimus populos*] Seneca epist. CXVII: *Tanquam Deos esse inter alia sic colligimus, quod omnibus de Diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo contra leges moresque projecta ut non aliquos deos credat.* Idem de Beneficiis IV, 4: *Nec in hunc furorem omnes mortales consensissent alloquendi surda numina & inefficaces Deos, &c.* Adde Platonem Protagora, & decimo de legibus, & pulchra quæ habet Jamblichus post principium de mysteriis Ægyptiorum, ubi Deum nosse ita homini ait proprium, ut hinnitum equo.

4. *Ita & coërceri posse arbitror nomine humanæ societatis*] Moxus Lydus Crambi urbis inhabitatores obsidione captos mersit omnes [illegible], ut qui Deum nullum nossent, colerentve. Nicolaus Damascenus in excerptis Peiresianis.

2. *Opi-*

probabili violant. Himerius Sophista actione in Epicurum: *δογματίζων οὖν ἀπαιτεῖς δίκας; οὐκ, ἀλλ' ἀσεβείας. δογματίζειν μὲν γὰρ ἐξὸν, ἀσεβεῖν δὲ οὐκ ἐπιτέτραπται*: *Placiti igitur pœnam exigis? Neutiquam: sed impietatis placita tradere permittitur, non & pietatem oppugnare.*

XLVII. 1. Cæteræ notiones non æque sunt evidentes, ut Deos plures uno non esse: nihil eorum quæ videmus Deum esse, non mundum, non cœlum, non solem, non aërem: mundum non esse ab omni æternitate, ac ne ejus quidem materiam, sed à Deo facta. Itaque harum cognitionem temporum lapsu apud multos populos obliteratam & quasi extinctam videmus, eoque facilius quia leges hanc partem minus curabant, ut sine qua aliqua saltem consistere religio posset.

2. Ipsa lex Dei illi populo data quem Prophetæ & prodigia partim conspecta, partim non dubitandæ auctoritatis fama ad ipsos perlata, cognitione harum rerum nec obscura nec incerta imbuerant, quanquam falsorum deorum cultus maxime detestatur, non tamen omnes ejus culpæ convictos morte punit, sed eos demum quorum facta circumstantiam habent singularem, ut eum qui princeps alios seduxerit. Deut. XIII, 16. civitatem quæ incepit colere deos ante ignotos, Deut. XII, 23. eum qui astra colit ut legem totam, ac proinde Dei veri cultum deserat, Deut. XVII, 2. (quod Paulo est λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, * *opificio servire non opifici*: nam παρὰ ibi & alibi sæpe vim habet exclusivam) quæ res etiam apud Esavi posteros aliquo tempore pœnis fuit subdita, ut videre est Jobi XXXI, 26, 27. eum quoque qui liberos suos Molocho id est Saturno dederit, Lev. XX, 2.

3. Cananæos vero & vicinos illis populos pridem delapsos ad pravas superstitiones non statim Deus puniendos judicavit, sed tum demum cum hanc culpam magnis sceleribus cumulassent, Gen. XV, 16. Sic & in aliis populis dissimulavit ignorantiæ tempora circa falsorum numinum cultus, Actor. XVII, 38. Nimirum recte à Philone dictum est, religionem suam cuique videri optimam, ut quæ plerumque non ratione sed affectu dijudicetur: unde non longe abit dictum Ciceronis, nemini ullam disciplinam philosophiæ probari præter eam quam ipse sequatur. Addit, plerosque teneri adstrictos antequam quid esset optimum judicare possent. *Leg. ad Cajum.* *Acad. IV.*

4. Sicut

2. *Opificio servire, non opifici*] Philo ad Decalogum de talibus: *εἰσὶ δ' οἳ καὶ προσυπερβάλλοντες ἀσεβείᾳ, μηδὲν τὸ ἴσον μεταδιδόντες, ἀλλὰ τοῖς μὲν τὰ πάντα τὰ ἐπὶ τιμῇ χαριζόμενοι, τῷ δ' οὐδὲν νέμοντες, ἀλλ' οὐδὲ μνήμης τὸ κοινότατον ἀξιοῦντες, ἐπιλαθόμενοι γὰρ οὗ μόνου προσῆκον ἦν μεμνῆσθαι, ἐπιτηδεύοντες οἱ βαρυδαίμονες ἑκούσιον λήθην, &c. Sunt autem alii quorum ulterius impietas procedit, qui ne paria quidem Deo & operibus ejus tribuant, sed quicquid honoris excogitari potest his exhibent, illud communissimum bonum nulla memoratione dignantes, id prætereunt quod solum meminisse debuerant, sponte miseri sibi accersentes quæsitam oblivionem.* Sic locum Deuteronomii interpretatur Maimonides Directore III, 41.

4. Nec

4. Sicut autem excusabiles sunt & ab hominibus certe non puniendi, qui cum legem à Deo proditam nullam acceperint, aut astrorum, aut aliarum rerum naturalium virtutes, aut spiritus, sive in imaginibus, sive in animantibus, sive in rebus aliis colunt, aut etiam animas eorum qui virtute & beneficiis in humanum genus excelluerunt, aut mentes quasdam incorporeas, præsertim si nec ipsi tales cultus commenti fuerint, * nec summi Dei cultum ideo deserant: ita impiis magis quam errantibus annumerandi sunt, qui aut cacodæmonas quos tales esse norunt, aut vitiorum nomina, aut homines quorum vita fuit flagitiis plena, divinis honoribus colere instituunt.

5. Nec minus illi qui deos colunt hominum innocentum sanguine, à quo more quod Carthaginenses abstinere coëgerit laudatur * Darius Persarum rex, & Gelo Syracusarum tyrannus. Narrat & Plutarchus, barbaros quosdam qui humanis victimis deos colebant pœnas daturos Romanis fuisse: sed cum antiquitate moris se excusarent nihil mali passos: vetitos tantum nequid in posterum tale facerent.

Just. l. xix. Plut. Apophth. & de sera num. vind. Plut. quæst. Rom. 12.

XLVIII. 1. Quid de illis armis dicemus quæ inferuntur populis aliquibus, eam ob causam quod illi Christianam religionem sibi propositam amplecti nolunt? Non jam quæram an talis proponatur qualis debet, & quomodo debet. Demus ita fieri: duo notanda dicimus. Prius est veritatem Christianæ religionis, quatenus scilicet naturali ac primævæ religioni non pauca superaddit, argumentis mere naturalibus persuaderi non posse, sed niti historia tum resurrectionis Christi, tum miraculorum ab ipso & Apostolis editorum: quæ res est facti, olim quidem irrefragabilibus testimoniis probata, sed olim, ita ut & hæc quæstio facti sit, & jam perantiqui. Quo magis fit, ut doctrina hæc ab his qui nunc primum eam audiunt penitus in animum admitti nequeat nisi secretis Dei auxiliis accedentibus, quæ sicut quibus dantur non dantur in operis alicujus mercedem, ita si quibus negantur aut minus large conceduntur, id fit ob causas non iniquas illas quidem sed plerunque nobis incognitas, ac proinde humano judicio non punibiles. Huc respicit Canon Concilii Toletani: *Præcipit sancta Synodus * nemini deinceps ad credendum vim inferre. Cui enim vult Deus miseretur, & quem vult indurat.* Mos enim

Cap. de Judæis dist. 45.

4. *Nec summi Dei cultum ideo deserant*] Sic victimas ab Ægypti regibus, ab Augusto, à Tiberio in Templum admisere Judæi. Docent id & Josephus & Philo.

5. *Darius*] Hystaspis filius, Xerxis pater. Confer quæ supra §. xx.

1. *Nemini deinceps ad credendum vim inferre*] Josephus ita censet δεῖν ἕκαστον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ προαίρεσιν θεὸν εὐσεβεῖν, ἀλλὰ μὴ κατὰ βίαν: *Debere quemque libero animi proposito Deum colere, non vi coactum.*

Qua-

enim est sacrorum librorum * quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem.

2. Alterum hoc est, * Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis aut earum metu pertraheretur, Rom. VIII, 15; Hebr. II, 15; Joan. VI, 67; Luc. IX, 54; Matth. XIII, 24; quo sensu verissimum illud Tertulliani: *Lex nova non se vindicat ultore gladio.* In libro antiquo cui nomen constitutiones Clementis de Christo dicitur, *τὸ αὐτεξούσιον τῶν ἀνθρώπων ἀφῆκεν ἐλεύθερον, οὐ προσκαίρῳ θανάτῳ δικάζων, ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ καταστάσει λογοθετῶν αὐτό. Liberam reliquit hominibus arbitrii potestatem, non morte temporali eos puniens, sed in altero seculo ad reddendam rationem vocans.* * Athanasius: *Dominus non cogens, sed libertatem suam voluntati permittens dicebat quidem vulgo omnibus; Si quis vult venire post me: Apostolis vero; * nunquid & vos abire vultis?* Chrysostomus ad eundem Johannis locum: *ἐρωτᾷ λέγων, μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν, ὅπερ πᾶσαν ἦν ἀφαιροῦντος βίαν καὶ ἀνάγκην: interrogat an & ipsi velint discedere, quod omnem est amoventis vim ac necessitatem.*

3. Nec obstat illud in fabula de nuptiis, quod quidam jubentur cogi intrare, Luc. XIV, 23: nam sicut in ipsa fabella illud cogere * instantiam vocatoris significat, ita & in affabulatione, quo sensu vox ejusdem significationis accipitur Luc. XXIV, 29; nec aliter Matth. XIV, 22; Marc. VI, 45; Gal. II, 14. Procopius in Arcanæ historiæ parte

Quarum rerum causæ nos latent eis causam assignare divinam voluntatem] Servius ad initium III Æneidos, *Quotiescunque ratio vel judicium non apparet, sic visum interponitur.* Sic & Donatus ad Actum V, Scena II Eunuchi. Atque in eum sensum poni Hebræum חפץ notat Abarbaniel.

2. *Christo novæ legis auctori omnino hoc placuisse, ut ad legem suam recipiendam nemo hujus vitæ pœnis, aut earum metu pertraheretur*] Tractat hoc Gregorius Nazianzenus oratione Cum assumtus est à Patre: & Beda lib. 26. Isidorus de Sisebuto rege: *Qui in initio regni sui Judæos ad fidem Christianam permovens æmulationem quidem Dei habuit, sed non secundum scientiam. potestate enim compulit quos provocare oportuit fidei ratione.* Transcripsit hoc in historiam Rodericus II, 13. Posteriores in Hispania reges eodem nomine culpant Osorius, & Mariana. quem vide XXVI, 14, XXVII, 5.

Athanasius] Epistola ad solitarios.

Nunquid & vos abire vultis?] Cyprianus epistola LV: *Conversus ad Apostolos suos dixit: Nunquid & vos vultis ire? servans scilicet legem qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus sibimet ipse vel mortem appetit vel salutem.*

3. *Instantiam vocatoris significat*] Cyprianus de Idolorum vanitate hunc locum respiciens: *Per orbem vero discipuli magistro & Deo monente diffusi, præcepta Dei in salutem darent, ab errore tenebrarum ad viam lucis adducerent, cæcos & ignaros ad agnitionem veritatis ocularent. Ac, ne esset probatio minus solida, & de Christo delicata confessio, per tormenta, per cruces, per multa pœnarum genera tentantur.*

Ju-

parte docet, à sapientibus culpatum fuisse * Justiniani consilium, quod Samaritas vi ac minis ad Christianam religionem compulerit: addit & incommoda inde secuta, quæ apud ipsum legas.

XLIX. 1. Qui vero Christianismum docentes aut profitentes eam ob causam pœnis subdunt, haud dubie faciunt contra ipsam rationem, nihil enim est in disciplina Christiana (ipsam hic per se considero, non quatenus ei insincerum aliquid admiscetur) quod humanæ societati noceat, imo nihil quod non prosit. Res ipsa loquitur, & extranei coguntur agnoscere. Plinius Christianos sacramento inter se obstringi ait, ne furta, ne latrocinia committant, ne fidem fallant. * Ammianus ea religione nihil ait doceri nisi justum & lene. Et vulgi verbum, *Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus.* Nec admittendo excusationes, nova omnia metuenda, præsertim cœtus: nam neque metuenda sunt dogmata quamvis nova, si modo ad honesta omnia atque ad exhibendam superioribus obedientiam ducant, nec suspecti esse debent cœtus proborum hominum, & qui latere non quærunt nisi cogantur. Recte huc aptem quod Augustum de Judæorum conventibus dixisse * Philo commemorat: non eos bacchanalia esse aut cœtus turbandæ paci, sed virtutum scholas.

Tert. Apol. c. 3, & 1. advers. Nat. c. 4.

2. Qui in tales sæviunt ipsi in ea causa sunt ut puniri juste possint, quod & Thomæ videtur. Atque eam ob causam * Constantinus Lici-

Thom. 2, 2, 108.

Justiniani consilium] Ad eundem Justinianum epistolam Theodahadi vide in Cassiodoro x. 26.

1. *Ammianus*] Idem vere, Christianam religionem absolutam & simplicem vocat: Zosimus & ipse paganus: χριστιανῶν πίστεως ἐπαγγελία παντὸς ἁμαρτήματος καὶ πάσης ἀσεβείας ἀπαλλαγή: *Christianæ fidei hæc est pollicitatio, libertas ab omni crimine atque impietate.* Secta nemini molesta passim à paganis dicebatur; Tertullianus Scorpiaco. Justinus Apologetico II: Ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πάντων μᾶλλον ἀνθρώπων, ὅτι ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν θεὸν κακόεργον ἢ πλεονέκτην, ἢ ἐπίβουλον, ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον εἰς αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. *Nos vobis ad imperii tranquillitatem maxime adjutores & collaboratores sumus, ut qui doceamus fieri non posse ut Deo quis lateat, sive sit maleficus, raptor, insidiator, sive æqui amans. tum vero ad æternam aut salutem aut pœnam quemque mitti pro factorum suorum dignitate.* Arnobius de conventibus Christianorum loquens lib. II: *In quibus aliud auditur nihil nisi quod humanos faciat, nisi quod mites, verecundos, pudicos, castos, familiaris communicatores rei cum omnibus quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.*

Philo commemorat] In legatione. Similiter & libro de Sacrificantibus facunde ostendit quantum Synagogæ distent à paganicis mysteriis. Locus uterque dignus inspici. Simile habet libro altero contra Appionem Josephus.

2. *Constantinus Licinio*] Vide Zonaram. Simile illud apud Augustinum epist. 1: *Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petiit ab Imperatore Christiano contra hostes Ecclesiæ, non tam sui ulciscendi causa quam tuendæ Ecclesiæ sibi creditæ.* Relatum est in causam XXIII, quæst. III.

Alii

Licinio, Imperatores * alii Persis bellum intulerunt: quanquam hæc bella magis ad innocentem defensionem, de qua & infra agemus, quam ad pœnæ exactionem pertinent.

L. 1. In eos vero qui Christi legem pro vera habent, sed de quibusdam quæ aut extra legem sunt, aut in lege sensum videntur habere ambiguum, & ab antiquis Christianis non eundem in modum sunt exposita, dubitant aut errant, suppliciis qui grassantur periniique faciunt: quod ostendunt & ea quæ ante diximus, & Judæorum exemplum vetus. Nam hi cum legem haberent quæ suppliciis hujus vitæ sanciebatur, nunquam tamen pœnis subdiderunt Sadducæos qui rejiciebant dogma resurrectionis, verissimum quidem, sed in ea lege non nisi obscure & sub verborum aut rerum involucris traditum.

2. Quid si vero gravior sit error, & qui apud æquos judices facile possit sacra autoritate aut veterum consensu revinci? cogitandum hic quoque quanta sit vis inolitæ opinionis, & quantum libertatem judicii minuat in suam cujusque sectam studium, malum ut Galenus ait quavis scabie insanabilius. Apposite ad hanc rem Origenes: *εὐχερέστερόν γε ἄνθρωπος τὰς περὶ ἄλλα συνηθείας, κἂν δυσαποσπάστως αὐτῶν ἔχῃ, καταλείψαι ἂν, ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα. Facilius quis alia sibi consueta exuat, quantumvis illis affixus sit, * quam ea quæ dogmatum sunt.* Adde quod quanta hæc sit culpa pendet ex modo illuminationis & aliis animi dispositionibus, quas hominibus pernoscere non est datum.

3. * Hæreticus Augustino is demum qui alicujus * temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. Audiamus de Arianis Salvianum: *Hæretici sunt, sed non scientes: denique apud nos sunt hæretici,* apud

Alii Persis] Vide Menandrum Protectorem.

2. *Quam ea quæ dogmatum sunt*] Sequitur hoc Chrysostomus in 1. Cor. 11: *ὅταν δὲ καὶ ἐν δόγμασιν ἡ συνήθεια ᾖ βεβαιοτέρα γίνεται. πάντα γάρ τις εὐκολώτερον ἀμείψειεν ἢ τὰ περὶ τὰς θρησκείας. Ubi vero consuetudo in dogmata inciderit, multo fit immobilior. Nihil enim est quod non facilius homo mutet quam ea quæ religionis sunt.*

3. *Hæreticus Augustino*] Libro de utilitate credendi; locus refertur in causam XXIV, quæstione 3. Addit Augustinus, non idem sibi videri hæreticum & hæreticis credentem hominem. Vide eundem epistola CLXII. Hæresis obstinatioris animi dementia, l. 2, c. de summa Trinitate, 1.

Temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque sui gratia] Scriptor responsorum ad orthodoxos quæstione IV: *δῆλοί εἰσιν ὅτι ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἀντιπαθείας τῶν αἱρεσιαρχῶν πᾶσαι αἱ αἱρέσεις τὰς ἀφορμὰς ἐσχήκασι τῆς συστάσεως αὐτῶν. Apertum est ex cupiditate gloriæ aut ex æmulatu qui primos repertores agitaverit, sectas omnes exsistendi originem cepisse.* Chrysostomus ad Gal. V: *ἡ γὰρ τῶν αἱρέσεων μήτηρ, ἡ τῆς φιλαρχίας ἐστὶν ἐπιθυμία, Mater hæresium, cupiditas principatus.*

Bona

*apud se non sunt: nam in tantum se Catholicos esse judicant, ut nos ipsos titulo hæreticæ pravitatis infament. Quod ergo illi nobis sunt & hoc nos illis. Nos illos injuriam divinæ generationi facere certi sumus, quod minorem Patre Filium dicant. Illi nos injuriosos Patri existimant, quod æquales esse credamus. Veritas apud nos est, sed illi apud se esse præsumunt. Honos Dei apud nos est, sed illi hoc arbitrantur honorem divinitatis quod credunt. Inofficiosi sunt, sed illis hoc est summum religionis officium. Impii sunt, sed hoc putant veram esse pietatem. Errant ergo, sed * bono animo errant, non odio sed affectu Dei, honorare se dominum atque amare credentes. Quamvis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æstimant caritatem; & qualiter pro hoc ipso falsæ opinionis errore in die judicii puniendi sint * nemo potest scire nisi judex. Interim iccirco eis, ut reor, patientiam Deus commodat, quia videt eos etsi non recte credere, affectu tamen piæ opinionis errare.*

4. De Manichæis audiamus eum qui in illorum crassis sordibus diu hæsit Augustinum: *Illi sæviant in vos qui nesciunt, quo cum labore verum inveniatur: & quam difficile caveantur errores. Illi in vos sæviant qui nesciunt quam rarum & arduum sit carnalia phantasmata piæ mentis serenitate superare. Illi in vos sæviant, qui nesciunt quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis ut possit intueri solem suum. Illi in vos sæviant, qui nesciunt quantis gemitibus & suspiriis fiat ut ex quantulacumque parte possit intelligi Deus. Postremo, illi in vos sæviant qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem sævire in vos omnino non possum, quos sicut me ipsum illo tempore ita nunc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere quanta mecum egerunt proximi mei cum in vestro dogmate rabiosus & cæcus errarem.*

5. * In

Bono animo errant] Agathias ubi de Alemannorum absurdis superstitionibus egerat Historiarum 1: ἐλεεῖσθαι μὲν οὖν ἢ χαλεπαίνεσθαι δίκαιοι ἂν εἶεν καὶ πλείστης μεταλαγχάνειν συγγνώμης, ἅπαντες ὅσοι τοῦ ἀληθοῦς ἁμαρτάνουσι. οὐ γὰρ δήπου ἑκόντες ἀλῶνται καὶ ὀλισθαίνουσι, ἀλλὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἐφιέμενοι, ἔπειτα σφαλέντες τῇ κρίσει τὸ λοιπὸν ἔχονται τῶν δοκηθέντων ἀπρίξ, ὁποῖα ἄττα καὶ τύχοιεν ὄντα. *miseratione quam odio digniores sunt, ac tales quibus ignosci par sit, quicumque à vero aberrant. Neque enim volentes palantur & cespitant, sed cum bonum appetant, in judicando decepti, quæ semel visa sunt retinent mordicus, qualiacunque ea fuerint.*

Nemo potest scire nisi judex] Chrysostomus homilia contra Anathematizantes: τὸ κεκρυμμένον τοῦτο τῷ τῶν αἰώνων κριτῇ ἀνεπισφαλὲς ἀποφαίνεσθαι, μόνῳ εἰδότι καὶ μέτρα γνώσεως καὶ ποσότητα πίστεως. πόθεν γὰρ ἴσμεν, εἰπέ μοι, παρακαλῶ, ποίοις ῥήμασι κατηγορήσει ἑαυτοῦ ἢ καὶ ἀπολογήσεται ἐν ἡμέρᾳ ὅτε μέλλει ὁ θεὸς κρίνειν τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, οὕτως ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. *id quod absconditum, solus sine periclo dijudicet sæculorum judex, cui soli patet & scientiæ mensura & fidei quantitas. Unde enim nos sciamus, dic mihi quæso, quibus verbis ille se accusaturus aut excusaturus est, in die illa qua Deus dijudicabit arcana hominum? Vere inscrutabilia sunt judicia ejus, & viæ ejus impervestigabiles.*

5. In

5. * In Arianam hæresin acriter invehitur Athanasius epistola ad solitarios, quod prima in contradicentes usa esset judicium potestate, & quos non potuisset verbis inducere, eos vi, plagis, carceribusque ad se pertrahere anniteretur: *Atque ita*, inquit, *seipsam quam non sit pia, nec Dei cultrix manifestat*, respiciens ni fallor ad illud quod legitur * Gal. IV, 29. Similia habet Hilarius oratione ad Constantium. * In Gallia jam olim damnati sunt Ecclesiæ judicio Episcopi qui ut in Priscillianistas gladio animadverteretur curaverant; & in Oriente damnata Synodus quæ in Bogomili exustionem consenserat. Sapienter dixit Plato, * errantis pœnam esse, doceri.

LI. 1. * Ju-

5. *In Arianam hæresin*] Non immerito odimus tam mali exempli inter Christianos repertores. Vide eorum sæva facta apud Eusebium de vita Constantini libro I, c. 38. Socratem libro IV, 29. Procopium Vandalicorum I, ubi de Honoricho. & Gotthicorum I, de Amalaricho. & Victorem Uticensem. de Semiarianis Epiphanius: τοὺς τὴν ἀλήθειαν διδάσκοντας διώκουσιν, οὐκέτι λόγοις βουλόμενοι ἀνατρέπειν, ἀλλὰ καὶ ἔχθραις καὶ πολέμοις καὶ μαχαίραις παραδιδόντες τοὺς ὀρθῶς πεφρονηκότας. λύμην γὰρ οὐ μιᾷ πόλει καὶ χώρᾳ εἰργάσαντο, ἀλλὰ πολλαῖς. *Veritatem docentes vexant, neque verbis evertunt, sed odiis, bellis, gladiis tradunt recte sentientes. exitium quippe jam non uni, sed multis urbibus regionibusque attulere.* de talibus Gregorius Episcopus Romanus ad Constantinopolitanum Episcopum: *Nova & inaudita est ista prædicatio, quæ verberibus exigit fidem.*

Gal. IV, 29.] Ad quem locum vide Hieronymum, citatum c. qui secundum. causa XXIII, quæst. IV.

In Gallia jam olim damnati sunt] Sulpitius Severus: *Tum vero Idacius atque Ithacius acrius instare, arbitrantes posse inter initia malum comprimi, sed parum sanis consiliis sæculares judices adeunt, ut eorum decretis atque executionibus hæretici urbibus pellerentur.* mox: *Secuti etiam accusatores Idacius & Ithacius Episcopi, quorum studium in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi plus quam oportuisset certassent. Ac mea quidem sententia est, mihi tam reos quam accusatores displicere.* Postea: *Martinus apud Treviros constitutus non desinebat increpare Ithacium ut ab accusatione desisteret: Maximum orare, ut sanguine infelicium abstineret: satis superque sufficere ut Episcopali sententia hæretici judicati Ecclesiis pellerentur.* Vide & sequentia.

Errantis pœnam esse doceri] Seneca in Tragœdia:

> *Quis nomen unquam sceleris errori dedit?*

Et de Ira I. 14: *Non est prudentis errantes odisse. alioquin ipse sibi odio erit.* M. Antoninus libro IX: εἰ μὲν δύνασαι, μεταδίδασκε. εἰ δὲ μή, μέμνησο, ὅτι πρὸς τοῦτο ἡ εὐμένειά σοι δέδοται· καὶ οἱ θεοὶ δὲ εὐμενεῖς τοῖς τοιούτοις εἰσίν. *Si potes, meliora doce; si non potes, memento in hoc tibi lenitatem datam. Ipsi Dii lenes sunt talibus.* Chrysostomus Eph. IV, 17: οὐ γὰρ ἀγνοοῦντα, οὐ κακῶς πάσχειν οὐδὲ ἐγκαλεῖσθαι, ἀλλὰ μανθάνειν δίκαιόν ἐστιν ὅπερ ἀγνοεῖ. *eum qui ignorat neque malo affici neque accusari oportet; sed æquum est ut discat quæ ignorat.* Valentinianus, laudante Ammiano Marcellino libro XXX: *nec quemquam inquietavit, neque ut hoc coleretur imperavit, aut illud: nec interdictis minacibus subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes ut reperit.*

Thuc. I. *Diod. libro XVI.* *Lib. VIII.* LI. 1. * Justius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt. Atque hæc causa inter ceteras allata belli Peloponnesiaci inter Athenienses & Lacedæmonios, & à Philippo Macedone in Phocenses: de quorum sacrilegio sic Justinus: *quod Orbis viribus expiari debuit.* Hieronymus ad Danielis VI: *Quamdiu vasa fuerunt in idolio Babylonis, non est iratus Dominus* (*videbantur enim rem Dei secundum pravam quidem opinionem, tamen divino cultui consecrasse*) *postquam autem humanis usibus divina contaminant, statim pœna sequitur post sacrilegium.* Nimirum & Augustinus existimat auctum à Deo Imperium Romanorum, quod cordi illis fuisset quamvis falsa religio: &, ut Lactantius loquitur, summum hominis officium, etsi non reipsa, tamen proposito tenerent.

VII de ben. cap. 7. *III de ben. 6.* *De legib X.* 2. Et supra diximus qualiacunque quæ putantur numina pejerata à vero numine vindicari: *Punitur, quia tanquam Deo fecit*, ait Seneca: *opinio illum sua obligat pœnæ.* Sic accipio & illud Senecæ: *Violatarum religionum alibi atque alibi diversa pœna est: sed ubique aliqua.* & quod Plato capitis damnat religionis temeratores.

1. *Justius illi punientur qui in eos quos Deos putant irreverentes atque irreligiosi sunt*] Vide de hac re egregia apud Cyrillum libro contra Julianum V & VI. Solone auctore Amphictyones bello persecuti sunt Cirrhæos, quod ii templo Delphico vim intulissent; Plutarchus Solone. Sic & qui falso sibi vatum nomen induunt recte puniuntur; Consule Agathiam lib. V.

CAPUT XXI.

De Pœnarum communicatione.

XI. Di-

I. 1. QUoties de pœna communicanda quæritur, aut de iis quæritur * qui delicti sunt participes, aut de aliis. Qui delicti participes sunt, non tam ex alieno quam ex suo delicto puniuntur. Hi qui sint ex his quæ supra de damno injuria dato dicta sunt intelligi potest. Ferme enim iisdem modis in delicti partem quis venit quo in damni dati: non tamen semper ubi damni obligatio est etiam delictum est, sed tum demum si qua malitia notabilior accesserit, cum ad damni dati obligationem sæpe qualiscumque culpa sufficiat.

2. Ergo * qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent, * qui adjuvant, * qui receptum præstant, aliove modo in ipso crimine participant: * qui consilium dant, * laudant, assentantur:

Annotata ad Caput XXI.

1. QUi delicti sunt participes] Tertullianus de Resurrectione carnis: *Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & potestatem suæ voluntatis in utrumque, homines scilicet & ipsos. idcirco cum auctoribus merita communicare, quibus operam sponte accommodant.*

2. *Qui factum vitiosum jubent, qui consensum requisitum adhibent*] *Saulus manibus omnium lapidabat.* Augustinus Sermone v. de Sanctis, cap. 4. similia sermone ejusdem argumenti primo, c. 3. & sermone XIV.

Qui adjuvant] ope. Institutionibus de Furtis, §. interdum. Edicto Theuderici, c. 120.

Qui receptum præstant] Hieronymus super parabolas: *Non fur solum, sed ille reus tenetur qui furti conscius quærente possessore non indicat.* Chrysostomus de statuis XIV: οὐ γὰρ οἱ ἐπιορκοῦντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες αὐτῷ, συστέλλοντες δὲ, κοινωνοῦσι τῶν ἐγκλημάτων. *non enim perjuri soli, sed & qui conscii cùm sint celant perjuria, criminis tenentur.*

Qui consilium dant] Vide Institutiones & Edictum Theuderici dictis locis. Androcides ex lege Attica, τὸν βουλεύσαντα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνέχεσθαι καὶ τὸν τῇ χειρὶ ἐργασάμενον. *qui consilium dedit eum non minus pœna teneri quam qui manu rem effecerit.* οὐ γὰρ ἦν περι-

tantur: qui cum ex jure proprie dicto teneantur vetare * non vetant, aut cum teneantur ex simili jure opem ferre injuriam patienti non ferunt, qui non dissuadent cum dissuadere debeant, qui factum reticent quod notum facere ex jure aliquo tenebantur, hi omnes puniri possunt, si in ipsis talis sit malitia quæ ad meritum pœnæ sufficiat, secundum ea quæ proxime tractata sunt.

II. 1. Exemplis res fiet illustrior. Communitas ut alia ita & civilis non tenetur ex facto singulorum sine facto suo aut omissione. bene enim Augustinus: *Aliud est quod in populo quisque habet peccatum proprium, aliud quod commune, quod uno animo fit & una voluntate ad aliquid multitudine comparata committitur.* Hinc in formula fœderum est: * *Si defexit publico consilio.* Locri apud Livium ostendunt Senatui Romano culpam defectionis procul à consilio publico abfuisse. Narrante eodem Zeno pro Magnetibus deprecator apud T. Quintium & Legatos qui ei aderant flens petebat, ait Livius, *ne unius amentiam civitati assignarent; suo quemque periculo facere.* Et Rhodii apud senatum publicam causam a privatorum causa segregant, dicentes, *nullam esse civitatem quæ non improbos cives aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat.* Sic nec pater ex delicto liberorum tenetur, nec dominus ex servi, nec alii qui præsunt, nisi aliquid in ipsis vitiosum hæreat.

Liv. l. xlv.

2. Ex his autem modis quibus rectores aliorum in crimen veniunt, duo sunt qui maximum usum habent, & diligenti consideratione indigent: patientia & receptus. De patientia ita habendum est, qui scit

χθῆναι μὴ βουλευσαμένων, neque enim sine consilio res facta fuisset, ait Aristoteles de Poëtica c. 17.

Laudant, assentantur] Chrysostomus 1 ad Romanos circa finem: *καὶ γὰρ τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἁμαρτίαν ἐπαινῶν χαλεπώτερος, pejor peccante qui peccatum laudat.* qui facinorosum adstans hortatur, pro faciente habetur lege Langobardica, lib. 1, tit. IX, §. 25. vide quæ ex Philone & Josepho mox proferemus ad §. 17.

Non vetant] Chrysostomus 1 adversus Judæos: *ὥσπερ οὖν οὐχ οἱ κλέπτοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ κωλῦσαι μὲν ὄντες κωλῦσαι, μὴ κωλύοντες δὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις διδόασι δίκην. Sic non ii modo qui furtum fecere, sed & qui prohibere cum possent non prohibuere, puniuntur, & quidem pari utrique pœna.* Sic eum qui sanari ægrotum prohibet, teneri quasi vulnerasset, ait idem Chrysostomus 2 ad Cor. c. VII.

1. *Si defexit publico consilio*] Chrysostomus de statuis III: *ὅτι οὐ κοινὸν τῆς πόλεως τὸ ἁμάρτημα γέγονεν, ἀλλὰ ἀνθρώπων τινῶν ξένων καὶ ἐπηλύδων, οὐδὲν λογισμῷ ποιούντων, ἀλλὰ τόλμῃ καὶ παρανομίᾳ πάσῃ. καὶ οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ὑπὲρ τῆς ὀλίγων ἀπαιδευσίας πόλιν τοσαύτην ἀναρπάζεσθαι, καὶ τοὺς οὐδὲν ἠδικηκότας διδόναι δίκην. Non commune fuisse delictum civitatis, sed extraneorum & advenarum, qui cuncta temeritate ac legum ignorantia quam ratione facerent. neque vero æquum, ut ob paucorum imperitiam tanta urbs everteretur & pœnam ferrent culpæ exsortes.* Ammianus libro XXX de Quadis: *nihil ex communi mente procerum gentis delictum asseverantes in nostros.*

ſcit delinqui, qui prohibere poteſt & tenetur nec prohibet, cum ipſum delinquere. Cicero in Piſonem: *Neque vero multum intereſt, præſertim in Conſule, utrum ipſe pernitioſis legibus, improbis concionibus rempublicam vexet, an alios vexare patiatur.* Brutus ad Ciceronem: *Alienæ igitur, inquies, culpæ me reum facies? Prorſus alienæ, ſi provideri potuit ne exiſteret.* ἴσον τοῦ πλημμελεῖν τὸ μὴ κωλύειν τοὺς πλημμελοῦντας, ait Agapetus ad Juſtinianum: *par eſt delinquere & delinquentes non prohibere. Quiſquis patitur peccare peccantem, is vires ſubminiſtrat audaciæ*, ait Arnobius. *In cujus manu eſt ut prohibeat, jubet agi ſi non prohibet admitti*, ait Salvianus. Auguſtinus vere: *Qui deſinit obviare cum poteſt, conſentit.*

3. Sic qui mancipium cum poſſit eximere proſtitutum eſſe patitur, pro proſtituente habetur Romanis legibus. Si ſervus ſciente domino occidit, in ſolidum dominum obligat: ipſe enim videtur dominus occidiſſe. Et lege Fabia in dominum animadvertitur ſi ſervus domino ſciente alienum ſervum ſubduxerit.

4. Sed, ut diximus, præter ſcientiam requiritur facultas prohibendi. Et hoc eſt quod ajunt leges * ſcientiam *a* cum puniri jubetur accipi pro patientia, ut qui prohibere potuit teneatur ſi non fecerit, & ſcientiam hic ſpectari quæ habeat & voluntatem: ſcientiam accipi cum conſilio: ideoque non teneri dominum ſi ſervus in libertatem proclamaverit, ſi dominum contemſerit: quia ſcilicet culpa vacat qui ſcit quidem ſed prohibere non poteſt. Sic parentes tenentur ex delictis filiorum, ſed eorum demum quos habent in poteſtate. Viciſſim, etiamſi in poteſtate habeant & alioqui prohibere potuerint, non tenebuntur niſi & ſciverint. Pariter enim concurrere hæc debent, ſcientia & non prohibitio, ut quis ex facto alieno teneatur, quæ omnia ad ſubditos pari ratione ſunt referenda: Veniunt enim ex naturali æquitate.

5. Egregie Proclus ad illud Heſiodi:

πολλάκι καὶ ξύμπασα πόλις κακοῦ ἀνδρὸς ἐπαυρεῖ,
Sæpe luit populus pœnas unius iniqui,

ait, ὡς ἐξὸν κωλύειν, μὴ κωλύουσα τὴν ἑνὸς πονηρίαν, *ut qui cum prohibere poſſit non prohibet unius malitiam.* Sic in exercitu Græcorum, ubi Agamemnon ipſe & alii concilio communi ſuberant, non immerito

Quidquid delirant reges plectuntur Achivi:

* Ipſorum enim erat cogere Agamemnonem ut ſacerdoti filiam redderet. Sic poſt eorundem claſſis exuſta narratur

Adv. gent. c. IV, l. Imperator. D. qui ſint manum. l. 2. de noxal. act. Paul. l. 5. Sent. a l. Scientia ad l. Aquil. l. 1. §. Hac autem. ſi fam. furt. f. d. l. in delictis, de nox. act. l. Culpa. de R. I. l. nullum crimen eo tit. l. 1. ¶. qui eam in fine. l. Quid ergo ¶. 1. l. Non alia. D. qui not. inf. l. Furtum ¶. Quod ſi. D. arb. furt. caſar.

** Unius*

4. *Scientiam, cum puniri jubetur, accipi pro patientia.*] Lege Wiſigotthorum libro VIII, tit. IV, cap. II, cap. 26, & alibi. Libro IX, tit. I, c. I.

5. *Ipſorum erat cogere Agamemnonem*] ita hanc rem explicat Cyrillus libro V contra Julianum.

** Vnius ob culpam & furias Ajacis Oilei,*

qua de re Ovidius Metam. XIV:

Virgine rapta

Quam meruit pœnam solus, digessit in omnes;

Liv. lib. 1. quia cæteri non impedierant ne virgo sacerdos raperetur. Apud Livium est: *Propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cumque Laurentes jure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus potuerunt. Igitur illorum pœnam in se vertit.* Huc propriè pertinet illud Salviani de regibus: ** Potestas magna & potentissima quæ prohibere scelus maximum potest, quasi probat debere fieri si sciens patitur perpetrari.* Lib. 1. Et apud Thucydidem est: ὁ δυνάμενος παῦσαι, ἀληθέστερον δρᾷ. *Magis ille facit qui potest prohibere.* Sic Lib. 1 & 11. apud Livium Vejentes & Latini Romanis se excusant, quod hostes eorum à subditis suis adjuti essent se insciis. Contra Teucæ reginæ Illyrio-

Vnius ob culpam & furias Ajacis Oilei] Euripides Troadibus sic loquentem Neptunum facit:

ὅτ' ᾖγ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ.

Cum Phœbadem vi traxit Ajacis manus.

Et Minervam respondentem

κοὐδὲν γ' Ἀχαιῶν ἔπαθεν, οὐδ' ἤκουσ' ὕπο.

Nilque audiit, nil passus à Græcis mali est.

Pari jure omnes Antiochenos statuarum crimine involvit Chrysostomus, prima ejus argumenti oratione. ἰδοὺ τὸ ἁμάρτημα γέγονεν ὀλίγων, καὶ τὸ ἔγκλημα γέγονε κοινόν. ἰδοὺ δι' ἐκείνους ἅπαντες δεδοίκαμεν νῦν καὶ τῶν ἐκείνοις τετολμημένων αὐτοὶ τὰς τιμωρίας ἀναμένομεν. εἰ δὲ προλαβόντες αὐτοὺς ἐξεβάλομεν τῆς πόλεως καὶ τὸ νενοσηκὸς διωρθώσαμεν μέλος, οὐκ ἂν τῷ παρόντι ἐνεσχέθημεν φόβῳ. *Ecce facinus paucorum fuit, accusatio in omnes fertur. Ecce propter illos nunc in metu omnes sumus, & eorum quæ illi ausi sunt pœnam nos ipsi exspectamus. Quod si antevertissemus eam, illos de urbe pellendo, & partem morbidam sicut oportet tractassemus, abesset jam à nobis hic timor.* deinde: δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο κολάζῃ, φησί, δίκην δίδως τὴν ἐσχάτην, ὅτι μὴ παρῆς, μηδὲ ἐκώλυσας μηδὲ τοὺς ἀπονοουμένους κατέσχες, μηδὲ ἐκινδύνευσας ὑπὲρ τῆς τοῦ βασιλέως τιμῆς. οὐ μετέσχες τῶν τετολμημένων; ἐπαινῶ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. ἀλλ' οὐδὲ ἐπέσχες τὰ γινόμενα, τοῦτο κατηγορίας ἄξιον. *Ob hoc ipsum, inquit, fer pœnas, & ultima lue supplicia quod non adfuisti, quod non prohibuisti, quod insanientes non retinuisti, quod pericula non subiisti pro honore Imperatoris. Particeps non fuisti facinorum? Laudo hoc, & boni accipio. sed nec quæ fiebant impediisti. hoc vero jam dignum accusari.*

Potestas magna & potentissima, quæ prohibere scelus maximum potest] Philo in Flaccum: ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ πανύστατον ἐπέχειν ἂν δυνηθεὶς, εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἂν ἐφεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτός. *nam qui castigare, certe inhibere potuit; si non impediit, habendus est permisisse aut etiam probasse quod agebatur.* Dion Galba: τοῖς μὲν γὰρ ἰδιώταις ἀπόχρη μηδὲν ἀδικεῖν. τοῖς δὲ δὴ τὰς ἡγεμονίας ἔχουσιν ἀνάγκη φροντίζειν ὅπως μηδ' ἄλλος κακουργῇ. *Privatis sufficit non delinquere. in imperio agentibus incumbit & hoc curare ne delinquat alius.* In c. 4. Synodi Pistensis positæ inter capitula Caroli Calvi habemus: *Non est liber à consensu qui quod emendare potest emendare negligit, quapropter sine dubio peccati se participem facit.* Vide Nicetam Choniatem libro II de Andronico.

6. Olim

lyriorum non accipitur excusatio, quod diceret non à se sed à subditis piraticam exerceri, neque enim prohibebat. * Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii, quod suorum quosdam piraticam exercere patiebantur.

6. Sciri autem facile est ut præsumantur quæ conspicua sunt, quæ frequentia, *τὸ ἐκ πολλῶν συμβαῖνον, ἀνάγκη μηδένα ἀγνοεῖν: id quod à multis fit, necesse est à nemine ignoretur*, ait Dion Prusæensis Rhodiaca. Ætolos graviter reprehendit Polybius, quod cum hostes Philippi videri nollent, suos tamen palam paterentur agere hostilia, & eorum qui talia facerent principes honoribus ornarent. *Polyb. l. 11.*

III. 1. Veniamus ad quæstionum alteram de receptu adversus pœnas. Pœnas ut ante diximus naturaliter cuivis cui nihil simile objici potest exigere licet. institutis civitatibus id quidem convênit, ut singulorum delicta, quæ ipsorum cœtum proprie spectant, ipsis ipsarumque rectoribus pro arbitrio punienda aut dissimulanda relinquerentur.

3. At non etiam jus tam plenum illis concessum est in delictis quæ ad societatem humanam aliquo modo pertinent, quæ persequi ita civitatibus aliis earumve rectoribus jus est, quomodo in civitatibus singulis de quibusdam delictis actio datur popularis: multoque minus illud plenum arbitrium habent in delictis quibus alia civitas aut ejus rector peculiariter læsus est. & quo proinde nomine ille illave ob dignitatem aut securitatem suam jus habent pœnæ exigendæ secundum ea quæ ante diximus. Hoc ergo jus civitas apud quem nocens degit ejusve rector impedire non debet.

IV. 1. Cum vero non soleant civitates permittere ut civitas altera armata intra fines suos pœnæ expetendæ nomine veniat, neque id expediat, sequitur ut civitas apud quem degit * qui culpæ est compertus, alterum facere debeat, aut ut ipsa interpellata pro merito puniat nocentem, aut ut eum permittat arbitrio interpellantis, * hoc enim illud est debere, quod in historiis sæpissime occurrit.

2. Sic

6. *Olim ab Amphictyonibus damnati Scyrii*] Plutarchus Cimone.

1. *Qui culpæ est compertus*] deditionem enim præcedere debet causæ cognitio. non decet *ἀκρίτους ἐκδίδοναι, homines dedere causa non cognita*, Plutarchus Romulo, Rex Scotiæ apud Camdenum in anno xxxv. ait Elisabetæ, transmissurum se in Angliam Fernihurstium, imo & Cancellarium, si præcogitate securitatem violasse vel cædem conscisse liquidis & legitimis probationibus convincerentur.

Hoc illud est dedere quod in historiis sæpissime occurrit] Mithridatem à Tigrane poposcit Lucullus, & non dedenti bellum intulit; Appianus Mithridatico, & Plutarchus Lucullo. Romani Salgas ab Allobrogibus dedi sibi postularunt; Appianus excerptis legationum xi. de Episcopo quem Romani dedere Scythis volebant, vide Priscum excerpto legationum 21. Dux Beneventanus à rege Vascone deditus Ferdinando Castellam regenti; Mariana xx, 1.

2. Sic Israëlitæ alii à Benjaminitis postulant ut dedant facinorosos, Jud. xx: Philistæi ab Hebræis ut Samsonem quasi maleficum sibi dedant. Jud. xv. Sic Lacedæmonii Messeniis bellum intulerunt, quod interfectorem quendam Lacedæmoniorum non dederent: & alio tempore ob non deditos eos qui missis ad sacrum virginibus vim intulerant. Sic Cæsarem Germanis ob bellum injuste illatum dedi voluit Cato. * Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant quod in se pugnassent. Ab Hernicis agri sui populatores dedi sibi postularunt Romani; & à pœnis Amilcarem, non illum nobilem ducem, sed alium qui Gallos concitabat: * postularunt & postea Annibalem: item Jugurtham à Boccho his apud Sallustium verbis: *simul nobis demeres acerbam necessitudinem pariter te errantem & illum sceleratissimum persequi.* Ab ipsis Romanis deditι qui Carthaginensium quique Apolloniatarum legatis manus intulerant. Achæi à Lacedæmoniis dedi sibi postularunt eos qui Lanvicum oppugnassent, addito, ni dederentur violatum videri fedus. Sic Athenienses per præconem pronuntiarunt, siquis Philippo insidias struxisset, & Athenas confugisset, *παραδόσιμον εἶναι in eo statu esse ut dedi deberet.* Bœoti ab Hippotensibus exegerunt, ut qui Phocum interfecerant dederentur.

Pauf. l. XIV. Strabo libro VIII.

Livius libro XXVIII.

Livius libro XXVIII. Diod. l. XVI.

3. Quæ omnia tamen sic intelligenda sunt, ut non stricte populus aut rex ad dedendum teneatur, sed ut diximus ad dedendum aut puniendum. Nam ita legimus Eleos bellum intulisse Lacedæmoniis, quod illi in eos qui Eleis injuriam fecissent non animadverterent: id est nec animadverterent nec reos dederent. est enim disjunctiva obligatio.

Plut. Narr. amat. Val. Max. lib. VI, c. 6.

4. * Interdum sontes deposcentibus optio datur, quo cumulatius satisfiat. Cærites apud Livium Romanis significant: *transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viam nihil petiissent, traxisse quosdam agrestium populationis ejus, quæ sibi crimini detur, comites: Eos seu dedi placeat, dedere se paratos esse, seu supplicio affici, daturos pœnas.*

Liv. l. VII.

9. In fœdere Carthaginensium & Romanorum secundo, quod apud Polybium, exstat locus male vulgo & distinctus & versus: *εἰ δὲ μή, ἰδίᾳ μεταπορευέσθω, ἐὰν δέ τις τοῦτο ποιήσῃ, δημόσιον γινέσθω τὸ ἀδίκημα. Ni id fiat* (quid id sit incertum est: nam quæ præcedunt sunt mutila) *privatim quisque jus suum persequitor. Id ubi fecerit* (nimirum ni jus reddatur) *publicum delictum habetor.* Æschines in responso adversus accusationem Demosthenis de male obita legatione, narrat se, cum apud Philippum Macedonem ageret de pace Græciæ, dixis-

2. *Sic Fabios sibi dedi Galli postulabant*] Plutarchus Camillo. Appianus excerpto legationum 9.

Postularunt & postea Annibalem] Diodorus Siculus in fragmentis. Livius.

4. *Interdum sontes deposcentibus optio datur*] Vide fœdus inter reges Angliæ & Daniæ, memoratum Pontano de Mari.

5. A Qui-

dixisse inter alia, æquum esse ut pœnas luerent commissorum criminum non civitates sed qui peccassent: nec quicquam nocendum civitatibus quæ accusatos judicio sisterent. Quintilianus declamatione cclv: *Proximos existimo eos transfugis * à quibus transfugæ recipiuntur.*

6. Inter mala quæ ex discordiis civitatum nascuntur & hoc ponit Dion Chrysostomus oratione ad Nicomedienses: *ἔστι τοῖς ἀδικήσασι τὴν ἑτέραν πρὸς τὴν ἑτέραν καταφυγεῖν*: *Licet his qui alteram injuria affecerunt ad alteram confugere.*

7. Hic de deditis occurrit quæstio, an si à sua civitate dediti nec recepti sint ab aliis cives maneant. Non manere censebat Pub. Mutius Scævola, quia quem populus dedidisset expulisse ex civitate sua videretur, sicut faceret cum aqua & igni interdiceret. Contrariam sententiam defendit Brutus, & post eum Cicero: quæ & verior est, non tamen proprie ob id argumentum quod Cicero affert, quia ut donatio ita deditio sine acceptione non possit intelligi. Nam actus donationis perfectionem non habet nisi ex duorum consensu. At dedere de quo hic agimus nihil est aliud quam civem alterius populi potestati permittere, ita ut de eo statuat quod voluerit. Hæc autem permissio jus nullum dat aut adimit; exsecutionis tantum impedimentum tollit. Quare si alter populus concesso jure non utatur, erit is qui deditus est eo loco ut à suo populo possit puniri (quod in Clodio Corsis deditio, nec ab iis accepto evênit) aut non puniri, ut multa sunt delicta in quibus utrumvis fieri potest. Jus autem civitatis, ut & jura & bona alia, non amittitur ipso facto, sed decreto aliquo aut judicio, nisi lex aliqua factum velit haberi pro re judicata, quod hic dici non potest. Hoc denique modo & bona si dedita nec accepta sint manebunt cujus fuerant. At si deditio accepta sit, & postea casu aliquo reversus sit is qui fuerat deditus, is civis non erit nisi ex novo beneficio: quo sensu verum est quod Modestinus de dedito respondit.

L. ult. D. de legat.

L. 1, & 11. de Or. Top. & pro A. Cæcina.

Val. lib. 6. c. 3.

8. Quæ autem diximus de nocentibus dedendis aut puniendis, non tantum ad eos pertinent qui subditi semper fuerunt ejus apud quem nunc reperiuntur, verum etiam ad eos qui post crimen commissum aliquo confugerunt.

L. Eos qui. D. de captivis.

V. 1. Neque obstant illa adeo prædicata * supplicum jura & asylorum

5. *A quibus transfugæ recipiuntur*] Zonaras Basilio Porphyrogenneto: *ἔπεμψε πρὸς Χοσρόην ἀξιῶν μὴ παραδέξασθαι, ἢ τυραννήσαντα καὶ κατ' οἰκείου δεσπότου ὁπλισάμενον, ἵνα μὴ καὶ καθ' ἑαυτοῦ ὑπόδειγμα εἴη οὐκ ἀγαθόν. misit ad Chosroem postulatum ut dederetur sibi regni affectator, qui domino contraria cepisset arma, neve in semetipsum perniciosum exemplum statueret Chosroes.* vide de piratis Lesbi mendose receptis Chalcocondylam libro IX.

1. *Supplicum jura*] *κοινοὶ ἱκεσίας νόμοι* Polybio, & Malcho in excerptis legationum.

rum exempla. Hæc enim illis prosunt qui immerito odio laborant, non qui commiserunt quod societati humanæ aut hominibus aliis sit injuriosum. Gylippus Laco apud Diodorum Siculum agens de illo supplicum jure sic ait: *qui initio jura ista introduxerunt, infelicibus quidem misericordiam, at his qui malo animo injuriam intulerunt pœnam exspectandam voluerunt.* Postea: *Hi vero si dolo malo, si injusta alieni cupiditate in mala hæc inciderunt, ne accusent fortunam, ne supplicum sibi nomen imponant. Id enim jure hominum illis debetur* * *quibus innocens est animus, irata fortuna. Horum vero vita plena factis injustis, nullum ipsis locum reliquit qui ad miserationem & perfugium pateret.* Duo illa, fortunam & injuriam, Menander optime distinxit:

Lib. XIII. bibl.

* Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα διαφορὰν ἔχει.
Τὸ μὲν διὰ τύχην γίνεται. τὸ δ' αἱρέσει.
Injuria illud distat infortunio,
Hoc casus, illam quod voluntas efficit.

Non abit hinc Demosthenis dictum: δίκαιόν ἐστιν ἐλεεῖν, οὐ τοὺς ἀδικοῦντας τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τοὺς παρὰ λόγον δυστυχοῦντας. quod Cicero ita vertit de Inventione secundo: *Misereri oportet qui propter fortunam non propter malitiam in miseriis sunt.* Et Antiphanis illud, τὸ ἀκούσιον ἁμάρτημα τῆς τύχης ἐστί, τὸ δὲ ἑκούσιον τῆς γνώμης: *Quod non sponte fit, fortunæ est; quod sponte, consilii.* Et hoc Lysiæ: οὐδενὶ οὐδὲν ἑκούσιον δυστύχημα γίνεται: *nemini infortunium sponte sua accidit.* Sic in sapientissima lege, quibus telum manu fugisset quo interfectus esset homo, asyla patebant: servis quoque perfugium dabatur: at qui deliberato hominem innocentem occidissent, qui civitatis turbassent statum, his ne ipsum sanctissimum Dei altare patrocinabatur. Hanc legem Philo explicans ait, ἀσυλίαν ἀνιέροις τὸ ἱερὸν μὴ παρέχειν. *profanis in fano nullum esse receptum.* Nec aliter Græci antiquiores. Nauplium

In Aphobum I.
Deu. XIX. I. XXIII, 15. Ex. XXI, 14 I Reg. II, 29. II Reg. XI, 13, & seq. De spec. legibus. Plut. quæst. Gr. 32.

Quibus innocens est animus, irata fortuna] Oraculum vetus.

ἔκτεινας τὸν ἑταῖρον ἀμύνων. οὔ σ' ἐμίανεν
αἷμα. πέλεις δὲ χέρας καθαρώτερος ἢ πάρος ἦσθα.
Casum occidisti, dum vis succurrere. nullum
Crimen habes. manus est tibi purior ac fuit ante.

Ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα] Philo de Judice: ἔλεος ἐπ' ἀτυχήμασιν. ὁ δ' ἑκουσίᾳ γνώμῃ πεπραγμένος οὐκ ἀτυχὴς ἀλλ' ἄδικος. *misericordia infortuniis debetur. at qui deliberata sententia male agit, non infelix est sed injustus.* Sic M. Antonius mentem vult inspici: ἵνα ἐπιστήσῃς πότερον ἄγνοια ἢ γνώμη, καὶ ἅμα λογίσῃ ὅτι συγγενὴς, *ut noris ignorantia in aliquo an consilium fuerit, & simul ea consideres quæ his cohærent.* Sic τὰ ἐξ ἀγνοίας ἢ λήθης, *quæ ab ignorantia aut oblivione veniunt*; & τὰ ἐκ προνοίας, *quæ ex consulto fiunt*, distinguit Totilas apud Procopium Gotthicorum III.

Dedera

plium narrantur Chalcidenses Achivis * dedere noluisse, sed causa additur, quia satis se purgaverat de his quæ ab Achivis objiciebantur.

2. Erat apud Athenienses Ara Misericordiæ, cujus meminerunt Cicero, Pausanias, * Servius, etiam Theophilus in Institutionibus, & quam late describit Papinius duodecimo Thebaidos. At quibus patebat illa? Audi Poëtam,

Et miseri fecere sacram:

mox convenisse eo ait,

victos bellis patriaque à sede fugatos,
Regnorumque inopes.

Aristides * propriam Atheniensium laudem esse ait τὴν τῶν πανταχόθεν δυστυχούντων ἀποδοχὴν καὶ παραμυθίαν, *quod omnibus undique infelicibus perfugio ac solatio esset.* Et alibi: τοῖς καθ' ἑκάστους ἀτυχοῦσι κοινὴ πᾶσιν ὑπάρχει εὐτυχία, τὸ τῆς πόλεως ταύτης ἦθος ὑφ' οὗ σώζονται: *His qui ubivis locorum infelices sunt communis eis una est felicitas, bonitas civitatis Atheniensis, per quam salutis compotes fiunt.* Apud Xenophontem Patrocles Phliasius in oratione quam Athenis habebat: ἐζήλουν τήνδε τὴν πόλιν, ὅτι πάντας καὶ τοὺς ἀδικουμένους ἐνθάδε καταφεύγοντας ἐπικουρίας δεομένους ἤκουον τυγχάνειν, *laudabam hanc urbem, quod omnes aut injuria affectos, aut sibi præmetuentes, si huc perfugissent auxilii compotes fieri intellexeram.* Idem sensus est in epistola Demosthenis pro Lycurgi liberis. Itaque Oedipus ad Colonum confugiens in ejus nominis tragœdia * apud Sophoclem ita testatur:

Panathen.

De pace II.

Heu, Cecropidæ, mala multa tuli:
Sed nempe tuli: Deus est testis,
Nihil horum sponte patratum.

Respondet Theseus:

Non me pigebat hospitem, qualem Oedipe
Te tueor, omni sospitare in tempore,
Homo esse memini.

Simi-

Dedere noluisse] Recepit nec dedidit Pipinus ex Neustria ob tyrannidem ad se confugientes: Est id apud Fredegarium in rebus Pipini ad annum IↃCLXXXVIII. Etiam ab Ecclesia Romana ad se confugientes recepit Ludovicus Pius Imperator, ut apparet ex ejus decreto facto anno IↃCCCXVII, inserto in Tomum II Conciliorum Galliæ: Et Carolus Calvus, qui ex parte fratris sui Ludovici ad se profugerant, Aymonius lib. V, cap. 34. de Cegena Patzinaca non dedito postulanti Tyracho vide in Constantini Monomachi rebus Zonaram. Sic & Osmanes ab Inungino præfecto non deditus Eskifari; Leunclavius libro II Historiæ Turcicæ. Albuquercium Lusitani non dedidere, ut memorat Mariana XVI, 18.

2. *Servius*] ad VIII Æneidos.

Propriam Atheniensium laudem] quam Arragoni s tribuit Mariana XX, 13. Gepidæ perire omnes malunt quam Ildigisalem Romanis aut Langobardis dedere; Procopius Gotthicorum IV.

Apud Sophoclem] Vide totum locum, est enim lectu dignus.

Pro

Similiter Theſei filius Demophon cum Herculis poſteri Athenas confugiſſent, ſic ait:

Hæc patria noſtra ſemper invalidos ſolet,
Sed jure fretos, ope ſua defendere.
Antehac amicis mille relevandis tulit
Diſcrimina: & nunc aliud in promptu imminet.

Et hoc illud factum eſt ob quod Athenienſes præcipue prædicabat Calliſthenes: τούτους γὰρ καὶ πρὸς Εὐρυσθέα πολεμῆσαι ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν Ἡρακλέους τυραννοῦντα ἐν τῷ τότε τῆς Ἑλλάδος; *hos enim & in Euryſthea bellum ſuſcepiſſe * pro Herculis liberis, cum Græciam Euryſthens tyrannide premeret.*

3. Contra de maleficis hoc habes in eadem tragœdia:

Hunc qui facinorum conſcius, nunc legibus
Fidens ad aras volvitur ſupplex Deûm,
Trahere ad tribunal nulla relligio mihi:
Mala ſemper æquum ferre qui fecit male.

Idem Ione:

Non enim tangi decet
Manu nocente numina, at juſtum fuit
Piis patere templa contra injurias.

Adverſ. Leocr. Narrat orator Lycurgus Calliſtratum quendam, qui capital commiſerat, conſulto oraculo reſponſum accepiſſe, ſi Athenas iiſſet, τεύξεσθαι τῶν νομίμων, * *conſecuturum quod jus eſſet*: illum vero confugiſſe * ad id quod Athenis ſanctiſſimum eſſet altare, impunitatis fiducia. at nihilominus occiſum eum ab obſervantiſſima ſuarum religionum civitate, atque ita impletam oraculi fidem. *Ann. III.* Et Tacitus improbat receptum ſuo ſæculo morem, per Græcas urbes flagitia hominum ut ceremonias Deûm protegendi. *Ibidem.* Apud eundem eſt: *Principes quidem inſtar Deorum eſſe: Sed neque à Diis niſi juſtas ſupplicum preces audiri.*

Lib. I. 4. Tales ergo aut puniendi, aut dedendi, aut certe amovendi. Sic narrante Herodoto Cymæi Pactyen Perſam cum nec dedere vellent, nec retinere auderent, permiſerunt abire Mitylenen. *Livius libro XXII.* Demetrium Pharium qui bello victus ad Philippum Macedonum regem fugerat,

Pro Herculis liberis] Vide Euripidem Heraclidis & Apollodorum.

3. *Conſecuturum quod jus eſſet*] *Neque à Diis niſi juſtas ſupplicum preces audiri*, ait Tacitus Annalium lib. III.

Ad id quod Athenis ſanctiſſimum eſſet altare] in Luſitania Ferdinandum cubiculi præfectum è templo ad quod confugerat raptum, & igne combuſtum, ob vitium nobili virgini illatum, narrat Mariana libro XXI. Vide & de Aſylis librum viri magni Pauli Veneti Societatis Servorum quæ dicitur.

4. Pere

gerat, à rege depopoſcerunt Romani. * Perſeus rex Macedonum in purgatione ad Martium de his agens qui Eumeni inſidiati dicebantur: *Ego iſtos, ut primum in Macedonia eſſe admonitus à vobis comperi, requiſitos abire ex regno juſſi, & in perpetuum interdixi finibus meis.* Samothraces Euandro qui Eumeni inſidias ſtruxerat denuntiant, liberaret religione templum. *Livius libro XLII, 41. XLV, 5.*

5. Cæterum, jus hoc quod diximus depoſcendi ad pœnas eos qui extra territorium profugerunt, hoc & proxime actis ſeculis & pleriſque Europæ partibus circa ea demum crimina uſurpatur quæ ſtatum publicum tangunt, aut quæ eximiam habent facinoris atrocitatem. Minora mutuâ diſſimulatione tranſmitti invaluit, * niſi fœderis legibus propius quiddam convenerit. Sed & hoc ſciendum eſt, latrones ac piratas qui ita invaluerunt ut formidabiles ſe fecerint, recte recipi ac defendi pœnam quod attinet, quia intereſt humani generis ut ſi aliter non poſſunt impunitatis fiducia à maleficiis devocentur, ejuſque negotium gerere quivis populus aut populi rector poteſt.

VI. Notandum & hoc, interim dum de cauſæ juſtitia cognoſcitur defendi ſupplices. Sic Demophon ad Legatum Euryſtheos:

Si crimen iſtis aliquod hoſpitibus ſtruis.
Ius impetrabis: vi quidem hinc non abſtrahes.

Et in altera tragœdia Theſeus ad Creontem:

Es facinus auſus temet indignum, Creo,
Tuiſque Thebis ac tuis majoribus:
Ingreſſus urbem quæ colit fas ac pium,
Quæ cuncta rite legis ex norma facit,
Noſtris omiſſis moribus, quicquid lubet
Moliris, & vi cuncta te acturum putas.

Adeone

4. *Perſeus rex Macedonum*] Narrat & Appianus excerpto legationum num. 20. Simile illud in Latina vita Themiſtoclis: *cum ab Athenienſibus & Lacedæmoniis expoſceretur publice, ſupplicem non prodidit,* (Admetus rex Moloſſorum) *monuitque ut conſuleret ſibi. itaque Pydnam eum deduci juſſit, & quod ſatis eſſet præſidii dedit.* Sic & Ildigim Langobardum dimittunt Gepidæ apud Procopium Gothicorum III. Adde Epiſtolam Theuderici ad Traſamundum regem Vandalorum de Giſelico ſuſcepto, V, 43, & 44. & ea quæ in vita regis Ludovici. Sic Chriſtophorum Sborovium à ſe amovit Imperator Rudolphus II, teſte Thuano lib. LXXXIII, in anno CIƆ IƆ LXXXV. Eliſabetha Scotis reſpondet ſe Bothwellum aut redituram aut ex Anglia exterminaturam: Camdenus id habet circa annum CIƆ IƆ XCIII. de Alfonſo Gegionis Comite à rege Galliæ damnato, ac negato ei in Hiſpaniam receptu, vide Marianam XIX, 6.

5. *Niſi fœderis legibus propius quiddam convenerit*] Ut in fœdere Helvetiorum cum Mediolanenſibus, Simlerus recitat. Fœdera Anglorum cum Gallis dedi rebelles & profugos volunt, cum Burgundis expelli. Camdenus in anno CIƆ IƆ C.

3. Theſ-

Adeone hominibus vidua vel patiens jugi
Urbs ista visa est, & ego nullius rei?
Non te ista docuit civitas Amphionis,
Quippe educare haud solita mortales feros:
Nec approbabit illa cum te audiverit
Quæ sunt Deorum, quæque mea pervadere,
Et rapere ab alma sede miseros supplices.
Ego Labdacea si urbe posuissem pedem,
Quamvis fuissent justa mihi certissima,
Indubia, nulli injicere tentassem manum
Nisi annuente qui soli regnum tenet,
Quid in urbe deceat hospitem externa memor.
Tu nec merentem patriam aspergis tuam
Probro atque maculis, & senem certe tua
Te fecit ætas, sed parum mentis potem.

2. Quod si id cujus accusantur supplices non sit vetitum jure naturæ aut gentium, res dijudicanda erit ex jure civili populi unde veniunt; quod optime ostendit Æschylus Supplicibus, ubi Rex Argivus Danaidum gregem ex Ægypto venientem sic affatur:

Εἴ τοι κρατοῦσι παῖδες Αἰγύπτου σέθεν,
Νόμῳ πόλεως φάσκοντες ἐγγύτατοι γένος
Εἶναι, τίς ἂν τοῖσδ' ἀντιωθῆναι θέλοι;
Δεῖ τοί σε φαίνειν κατὰ νόμους τοὺς οἴκοθεν,
Ὡς οὐκ ἔχουσι κῦρος οὐδὲν ἀμφὶ σοῦ.
Manum tibi si immittat Ægypti genus
Quod lege patria proximos se sanguine
Dicant, quis hæc objicere se contra velit?
Quare tuum est docere natalis soli
Ex lege, nullo jure te illis subjici.

VII. 1. Vidimus quomodo à subditis, aut veteribus aut advenis, culpa in rectores transeat: vicissim à summa potestate in subditos culpa transibit, si in crimen subditi consenserint, aut siquid fecerint summæ potestatis imperio aut suasu, quod facere sine facinore non poterant: qua de re rectius erit infra agere, ubi quæ partes sint subditorum examinabitur. Etiam inter universos & singulos communicatur delictum: quia, ut Augustinus ait loco supra adducto, *ubi universi, ibi & singuli: universi non possunt nisi ex singulis quibusque constare: Nam singuli quique congregati, vel in summam reputati, faciunt universos.*

Lycurg. orator.
Supra cap. 1x. ¶ 4.
L. Si Usufructus D. quemodo usufr. am.
Plut. Alex.

2. Pertinet autem culpa ad singulos qui consenserunt, non ad eos qui aliorum sententiis victi sunt. Distinctæ enim sunt pœnæ singulorum & universitatis. Sicut singulorum pœna interdum est mors, ita πόλεως θάνατος ἀνάστατον γενέσθαι, *mors civitatis everti:* quod fit cum corpus civile dissolvitur; qua de re diximus alibi. Atque hoc modo si

civitas

civitas esse desinat, usumfructum velut morte finiri recte dixit Modestinus. Singuli in servitutem pœnæ nomine rediguntur, ut Thebani sub Alexandro Macedone: exceptis his qui decreto exuendæ societatis contradixerant. Sic & civitas subit servitutem civilem in provinciam redacta. Singuli bona sua amittunt confiscatione. Sic civitati adimi solent quæ habet communia, muri, navalia, naves bellicæ, arma, elephanti, ærarium, agri publici.

3. At ut singuli ob delictum universitatis citra consensum suum ea amittant quæ ipsorum sunt propria, injustum est, ut recte ostendit Libanius in ea quæ est de seditione Antiochena. Idem * Theodosii probat factum, qui commune delictum punierat interdictione theatri, balneorum, nominis Metropolitani.

VIII. 1. Egregia hic occurrit quæstio, an pœna ob delictum universitatis semper exigi possit. Quamdiu durat universitas videtur posse, quia idem corpus manet, quanquam particulis succedentibus, ut alibi ostensum est. Sed ex adverso notandum est quædam de universitate dici primo ac per se, ut habere ærarium, leges, & similia: quædam non nisi derivatione à singulis. Sic namque doctam dicimus universitatem & fortem, quæ plurimos habet tales. De hoc genere est meritum: primo enim convenit singulis, ut animum habentibus quem universitas per se non habet. Extinctis ergo illis per quos ad universitatem meritum deducebatur, ipsum quoque meritum extinguitur, ac proinde & pœnæ debitum, quod sine merito diximus non consistere. Libanius in dicta oratione: ἐμοὶ μὲν γὰρ δοκεῖς ἀρκεῖν ἡγούμενος τὸ μηκέτ᾽ εἶναι μηδένα τῶν τοῦτ᾽ ἠδικηκότων: *Ita enim existimo, sufficere tibi ad pœnam quod nemo supersit eorum qui deliquerunt.* *Arist. VII. Pol. XIII.*

2. Probanda igitur Arriani sententia damnantis vindictam * Alexandri

3. *Theodosii probat factum*] Eadem quæ Libanius de hac re dicit & Chrysostomus in XVII de statuis. in eosdem Antiochenos paria olim constituerat Marcus Antoninus Philosophus, ut testis est Capitolinus: & in Byzantinos Severus, demto Theatro, thermis, honore, ornamentisque omnibus. Sed & ipsa urbs Perinthiis data; Vide Herodianum II; Zonaram, & quæ supra dicta nobis.

2. *Alexandri in Persas*] Propterea aliam ei bello causam attribuit Julianus in Constantii Laudatione: καὶ ὅτι μὲν οὐδεὶς πω συνέστη πρότερον, οὐδ᾽ ἐπὶ Τροίαν τοῖς Ἕλλησιν, οὐδ᾽ ἐπὶ τοὺς Πέρσας Μακεδόσιν ὅστις δὴ δικαίαν ἐν δίκῃ γενόμενος τοσαύτην ἔχων ὑπόθεσιν καὶ παιδί που δῆλον. οὐ τὰς μὲν γὰρ λίαν ἀρχαίων ἀδικημάτων τιμωρίας σφόδρα νεωτέρας, οὔτ᾽ εἰς παῖδας οὔτ᾽ εἰς ἐκγόνους γενομένας, ἀλλ᾽ εἰς τὸν ἀφελόμενον καὶ ἀποστερήσαντα τὴν ἀρχὴν τοὺς τῶν εὐδοκιμησάντων (male legitur ἀδικησάντων) ἀπογόνους. *Nullum unquam bellum, quod quidem justum censeretur, tali ex causa gestum, non à Græcis in Trojanos, non à Macedonibus in Persas, vel puero liqueat. non enim illi obsita vetustate crimina seris pœnis, ne in nepotes quidem aut liberos, persequebantur, sed illos impetebant qui virorum bene meritorum posteris vim inferebant, regna extorquebant.*

2. *Va-*

xandri in Persas, cum pridem interiissent qui in Græcos peccaverant. De excidio Branchidarum facto per eundem Alexandrum hoc est Curtii judicium: *Quæ si in ipsos proditionis auctores excogitata essent, justa ultio esse non crudelitas videretur. Nunc culpam majorum posteri luere, qui ne viderant quidem Miletum, adeo Xerxi non poterant prodere.* Simile est alio loco Arriani judicium de Persepoli incensa in ultionem eorum quæ Athenis Persæ fecerant: ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐμοὶ δοκεῖ σὺν νῷ δρᾶσαι τοῦτό γε Ἀλέξανδρος, οὐδὲ εἶναί τις αὕτη Περσῶν τῶν πάλαι τιμωρία: *At mihi non videtur hoc prudenter fecisse Alexander, neque vero hæc vera est vindicta in eos Persas qui pridem esse desierant.*

5. Nam Agathoclis illud nemo non ridet; qui ad Ithacensium querelas de damnis illatis respondit, plus mali Siculos ab Vlyxe olim pertulisse. Et Plutarchus libro contra Herodotum minime ait vero esse simile, Corinthios ulcisci voluisse acceptam à Samiis injuriam μετὰ τρεῖς γενεάς, *post tres hominum ætates.* Nec procedit hujus & similium factorum defensio, quam apud Plutarchum legere est de sera numinis vindicta: Aliud enim est jus Dei, aliud hominum, ut mox apertius fiet. Neque si æquum est posteros honores & præmia accipere ob merita majorum, ideo & puniri eos ob eorum peccata æquum est. Beneficii enim talis est materia ut in quemvis conferri sine injuria possit; pœnæ non item.

IX. Diximus de modis per quos communitas pœnæ accidit ex culpæ communitate. Restat spectemus an & culpa non communicata communicetur pœna. quæ res ut recte intelligatur, & ne quæ re ipsa diversa sunt ob vocum similitudinem confundantur monenda sunt quædam.

X. 1. Primum, aliud esse damnum directe datum, aliud quod in consequentiam venit. Directe datum voco quo cuiquam aufertur ad quod jus proprium habet. Per consequentiam, quo fit ut quis non habeat quod habiturus alioqui fuisset, cessante scilicet conditione sine qua jus non habebat. Exemplum est apud Vlpianum: Si in meo puteum aperui quo factum est ut venæ ad te perventuræ præciderentur: negat operis mei vitio damnum datum in ea re in qua jure meo usus sum. Et alibi multum ait interesse, utrum damnum quis faciat, an lucro quod adhuc faciebat uti prohibeatur. Et Paulus Jurisconsultus, *præposterum esse* ait, *ante nos locupletes dici quam acquisierimus.*

L. Flumina. §. ult. de dam. inf.
L. Proculus d. t.
L. Pretia, D. ad L. Falc.

2. Sic parentum bonis confiscatis sentiunt quidem incommodum liberi, sed proprie ea pœna non est, quia bona illa illorum futura non erant nisi à parentibus ad ultimum spiritum essent conservata. Quod recte ab Alpheno notatum est, cum ait patris pœna amittere liberos id quod ab ipso perventurum esset ad eos: quæ vero non à patre, sed à rerum natura aut aliunde tribuerentur ea manere incolumia. Sic Themistoclis liberos eguisse scribit Cicero, nec iniquum putat, ut eandem calamitatem ferant liberi Lepidi. Idque ait antiquum esse & omnium civitatum: cui tamen mori leges posteriores Romanæ

L. Eum. D. de interdict. & relig.
L. 11. Ep. 11, & 19.
L. Cum ratio. D. de bonis damn.

Romanæ multum temperamenti adjecerunt. Sic cum ex delicto majoris partis, quæ ut alibi diximus personam universitatis sustinet, universitas in culpa est, eoque nomine amittit ea quæ diximus libertatem civilem, muros, & alia commoda, sentiunt damnum & singuli innocentes; sed ea in re quæ ad ipsos non pertinebat nisi per universitatem.

XI. 1. Præterea notandum, interdum imponi alicui aliquid mali, aut boni aliquid auferri, occasione quidem alicujus peccati, sed non ita ut id peccatum causa sit proxima ejus actionis quod jus ipsum agendi attinet. Sic qui occasione alieni debiti aliquid promisit malum patitur, ex veteri verbo, ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα. *Sponde, noxa præsto est*: at proxima causa obligationis est ipsa promissio. Nam ut qui pro emtore fidejussit non proprie ex emto tenetur sed ex promisso: ita & qui pro delinquente, non ex delicto sed ex sua sponsione. Atque hinc fit quod malum illi ferendum mensuram accepit non ex delicto alterius, sed ex potestate quam ipse in promittendo habuit.

2. Cui consequens est, ut ex sententia, quam veriorem credimus, occidi nemo possit ex fidejussione, quia statuimus neminem jus tale habere in vitam ut eam sibi ipse adimere, aut adimendam obligare possit: cum veteres Romani Græcique aliter ea de re senserint: ideoque & * vades capitali judicio crediderint obligari, ut in Ausonii est versu, & ex notissima Damonis & Pythiæ historia apparet: & obsides sæpe capite plexerint, * ut alibi memorabimus. Quod de vita diximus, idem & de membris intelligi debet: nam & in illa jus homini datum non est nisi corporis servandi causa.

3. Quod si exsilium, si pecuniarum damnum in promissione fuerit, & alterius delicto impleta sit conditio, damnum feret fidejussor, quæ tamen in ipso, si exacte loquimur, pœna non erit. Simile quid occurrit in eo jure quod quis habet sic ut ab alterius voluntate pendeat, quale est jus precarii, respectu habito ad rei dominium; & jus privatorum, respectu habito ad eminens dominium quod utilitatis publicæ causa civitas habet. Nam si quid tale alicui auferatur occasione deli-

cti

2. *Vades capitali judicio crediderint obligari*] Apertum id in verbis Rubenis ad patrem Jacobum Gen. XLII. 37: & apud Josephum II Antiquæ historiæ cap. 3. Hos vades ἀντιψύχους animæ vicarios vocat Eutropius Caligula; ἐγγυητὰς θανάτου mortis sponsores Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Chrysostomus ad Galatas II: καθάπερ τινὸς κατακριθέντος ἀποθανεῖν, ἕτερος ἀνεύθυνος ἑλόμενος ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἐκείνου ἐξαρπάζει τῆς τιμωρίας αὐτόν: *Sicut homine aliquo ad mortem damnato, innocens alter pro illo se morti devovens illum supplicio liberat.* Augustinus epistola LIV ad Macedonium: *& aliquando qui causa fuit mortis potius in culpa est quam ille qui occidit. velut si quispiam decipiat fidejussorem suum, atque ille pro isto legitimum supplicium luat.*

Ut alibi memorabimus] Libro III, cap. IV, §. 14.

cti alieni, pœna in illis proprie non est, sed exsecutio juris antecedentis, quod erat penes auferentem. Sic quia in bestias proprie delictum non cadit, ubi bestia occiditur, * ut lege Mosis ob concubitum cum homine, non ea vere pœna est, sed usus dominii humani in bestiam.

XII. His distinctionibus positis dicemus neminem delicti immunem ob delictum alienum puniri posse. Cujus rei ratio vera non est ea quam adfert Paulus Jurisconsultus, quod pœnæ constituantur in emendationem hominum: nam exemplum videtur statui posse etiam extra personam delinquentis, in ea tamen persona quæ ipsum tangat, ut mox dicemus; sed quia obligatio ad pœnam ex merito oritur: meritum autem est personale, quippe ex voluntate ortum habens, qua nihil est magis nobis proprium, unde αὐτεξούσιον vocatur.

Epist. 3. de morte Nepotiani. XIII. 1. *Neque virtutes, neque vitia parentum*, inquit Hieronymus, *liberis imputantur.* Augustinus † vero, *Deus*, ait, *ipse foret injustus si quenquam damnaret innoxium.* Dion Chrysostomus oratione ultima, cum sanctione Atheniensium adjecta Solonis legibus devoveri posteros dixisset, de Dei lege hæc subjicit: *πλὴν παῖδας καὶ γένος οὐκ ἐπέξεισιν, ὡς ἐκεῖ, τῶν ἁμαρτανόντων. ἀλλ' ἕκαστος αὐτῷ γίνεται τῆς ἀτυχίας αἴτιος*; *verum hæc non, ut illa, liberos & posteros peccantium punit: sed sibi quisque fit infortunii causa.* & huc illud vulgatum pertinet: *Noxa caput sequitur. Sancimus*, ajunt Imperatores Christiani, *ibi esse pœnam, ubi & noxa est.* Deinde: *Peccata igitur suos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus quam reperiatur delictum.*

† Epist. 105.

l. Sancimus C. de pœnis.

Lib. 11 de leg. spec. 2. Justum est, * ait Philo, eorum esse pœnas quorum sunt peccata; reprehendens morem quarundam gentium quæ tyrannorum aut proditorum insontes liberos morte puniebant. quem reprehendit & Dionysius Halicarnassensis, ostenditque iniquam esse rationem quæ obtenditur, quod parentibus similes futuri putantur, cum id

3. *Ut lege Mosis*] de qua vide Maimonidem ductore dubitantium III, 40.

2. *Ait Philo*] Idem libro de Pietate: *ἧς οὐκ ἂν οἶδ' εἴ τις βλαβερωτέρα γένοιτ' ἂν εἰσήγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηροῖς γενομένοις ἐπακολουθήσει τιμωρὸς δίκη, οὔτε τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἕψεται τιμή, τοῦ νόμου δικάζοντος ἕκαστον αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ μὴ συγγενῶν ἀρεταῖς ἐπαινοῦντος ἢ* (addendum hic *κακίαις*) *κολάζοντος. Haud scio an possit ullum pejus induci institutum, quam si nec malos è bonis genitos sequetur pœna, nec honos habebitur bonis qui ex malis parentibus nati sunt. Aliter lex quæ de suis actionibus quemque judicat, non ex cognatorum virtutibus laudat, aut ex eorundem vitiis punit.* Josephus contrarium factum in rege Judæorum Alexandro vocat *ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην* *exactionem pœnæ quæ humanum excedit modum.* Ovidius:

Illic immeritam maternæ pendere linguæ
Andromedam pœnas injustus jusserat Ammon.

3. Quan

id incertum sit, nec incertus metus ad mortem cujusquam sufficere debeat. Nescio quis Christiano Imperatori Arcadio ausus est hoc dictare, debuisse paterno perire supplicio in quibus paterni criminis exempla metuuntur: & Ammianus narrat interemtam sobolem, parvam etiam tum, *ne ad parentum exempla succresceret*. Nec magis justa causa metus ultionis, unde natum est Græcum proverbium:

L. Quisquis C. ad L. Jul. Majest. Libro XXVIII. Victoria de jure belli. n. 38.

Desipit occidens patrem qui pignora servat.

3. At Seneca: *Nihil est iniquius quam aliquem hæredem paterni odii fieri*. Attagini, qui Thebanis ad Medos deficiendi auctor fuerat, liberos nullo malo affecit Pausanias Græcorum Imperator, φὰς τῷ Μηδισμοῦ παῖδας οὐκ εἶναι μεταιτίους: *dicens illos extra culpam esse partium Medicarum*. Marcus Antonius in Epistola ad Senatum: * *Quare filiis Avidii Cassii* (is in eum conjuraverat) *& genero & uxori veniam dabitis. Et quid dico veniam, cum illi nihil fecerint?*

Sen. lib. II. de Ira, c. 4. Her. Call.

XIV. 1. Deus quidem in Lege Hebræis data paternam impietatem in posteros se vindicaturum minatur: sed ipse jus dominii plenissimum habet, ut in res nostras ita in vitam nostram, ut munus suum, quod sine ulla causa & quovis tempore auferre cuivis quando vult potest. Igitur si morte immatura ac violenta rapit liberos Acanis, Saulis, Jeroboami, Achabi, * in ipsos jure dominii non pœna utitur, sed eodem facto gravius punit parentes. Nam sive superstites sunt, quod maxime spectavit Lex divina, atque ideo lex minas istas * ultra abnepotes non extendit, Exod. XXV, quia ad eorum conspectum pertingere potest humana ætas; certum est parentes puniri tali spectaculo: gravius enim id illis quam quod ipsi ferunt, ut à Chrysostomo recte dicitur, quicum consentit Plutarchus, οὐ λυπεῖται μᾶλλον ἐπ' οὐδεμιᾷ κολάσει ἢ τοὺς ἐξ ἑαυτοῦ κακὰ πάσχοντας δι' αὐτοὺς ὁρᾶν. *Nullum durius supplicium quam eos qui ex se sunt ob se miseros spectare*: sive non eousque provivunt, tamen cum eo metu occidere magnum est supplicium: *Duritia populi*, inquit Tertullia-

II Samuel. XXI. I Reg. XIV. II Regum VIII, 9, 10. Homil. 29. in 9 Gen.

3. *Quare filiis Avidii Cassii*] Vide & Vulcatium vita Avidii. Laudat patrem Constantii humanitatem Julianus, ostenditque sæpe ex malis parentibus bonos venisse liberos, sicut è saxis apes evolant, è ligno amaro nascuntur ficus, è spinis prodit pomum Punicum. Ejusdem hæc sunt: ἀλλὰ καὶ τὸ παῖδα τοῦ τετολμηκότος νήπιον κομιδῇ τῆς πατρῴας οὐδὲν εἴασας μεταχεῖν ζημίας. οὕτω σοι πανταχοῦ ἐπιεικείας ἡ πρᾶξις ῥέπουσα τελείας ἀρετῆς ὑπάρχει γνώρισμα. *etiam mortui filium infantem admodum non sivisti pœna paterna implicari. ita tua agendi ratio ad lenitatem semper vergens perfectæ virtutis est testimonium.*

1. *In ipsos jure dominii non pœna utitur*] Hæc est sententia Rabbini Simeonis Barsema, longe verissima.

Ultra abnepotes non extendit] exempla habes in Zimri & Jehu.

tullianus, *ad talia remedia compulerat*, * *ut vel posteritatibus suis prospicientes legi divinæ obedirent*.

2. Sed simul notandum est, hac graviore vindicta non uti Deum nisi adversus scelera proprie in suam contumeliam perpetrata, ut falsos cultus, perjurium, sacrilegia. Nec aliter Græci existimarunt: Nam quæ crimina credita sunt posteritatem obstringere, * quæ ἄγη ipsi vocant, omnia istius sunt generis: quo de argumento facunde disserit Plutarchus libro de sera Numinis vindicta. Exstat * apud Ælianum oraculum tale Delphicum:

At scelerum sontes divinum persequitur jus,
Nec pote vitari; non si genus ab Iove ducant:
Sed capiti ipsorum quique enascuntur ab ipsis
Imminet; inque domo cladem subit altera clades.

* Agebatur autem ibi de sacrilegio: quod & historia comprobat auri Tolosani apud Strabonem & Gellium. De perjurio similes sententias supra adduximus. Deinde vero, etsi id comminatus est Deus, non tamen semper eo jure utitur, maxime si * insignis quædam virtus in liberis eluceat, ut videre est Ezech. cap. XVIII, & exemplis quibusdam à Plutarcho dicto loco probatur.

3. Et cum in novo federe apertius quam olim declarata sint supplicia quæ impios post hanc vitam manent, * ideo in eo federe nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens; quo præcipue, quanquam minus aperte, ut mos est vatibus, spectat dicta jam Ezechielis oratio. Factum autem illud Dei hominibus imitari non licet: neque par ratio est, quia, ut jam diximus, Deus sine culpæ intuitu jus habet in vitam; homines non nisi ex gravi culpa, & quidem quæ personæ sit propria.

4. Quare eadem illa divina lex ut parentes pro liberis ita ob parentum facta liberos mortis pœna affici vetat: quam legem * pii reges

Deuteron. XXIV, 16. Jos. lib. II. Philo de leg. sp. lib. I. Isoc. Busiride. Dionys. lib. VIII. L. Crimen. D de pœnis. Lib. IV. de Nat. Deor.

1 *Ut vel posteritatibus suis prospicientes divinæ legi obedirent*] Alexander apud Curtium libro VII: *Non oportebat vos scire quid de his statuissem, quo tristiores periretis.*

2. *Quæ ἄγη ipsi vocant*] Vide Plutarchum Pericle: & quæ supra dicta hoc libro XIII, §. 1.

Apud Ælianum] Libro III, 43.

Agebatur autem ibi de sacrilegio] ut & Libanius, ὧν οἱ μὲν ἔδοσαν ἤδη δίκην, οἱ δὲ οὔπω μέν. οὐκ ἔστι δὲ ὅτε αὐτοὺς ἐξαιρήσεται. λέγω δὲ αὐτοὺς καὶ παῖδας λέγω καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων. *quorum alii jam pœnas dedere, alii nondum quidem, sed nemo eos pœnæ eximet: nec ipsos tantum dico, sed & liberos & ex iis nascituros.* Similia habet idem Libanius oratione quam edidit Gothofredus.

Insignis quædam virtus] & publica paterni criminis detestatio, qualem fecit Andronicus Palæologus Imperator, apud Gregoram libro V, c. 81.

3. *Ideo in eo federe nulla exstat comminatio personas peccantium egrediens*] Tertullianus de Monogamia: *desivit uva acerba à patribus manducata dentes filiorum obstupefacere; unusquisque enim in suo delicto morietur.*

4. *Pii reges*] ut Amasias.

Dio-

ges etiam in perduellibus secuti leguntur: eamque legem valde laudant Josephus & Philo, ut & similem Ægyptiam Isocrates, & Romanam * Dionysius Halicarnassensis. Platonis est πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρίας παίδων μηδενὶ ξυνέπεσθαι. Quod Latine ita exprimit Callistratus Jurisconsultus: *Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere potest.* Addita causa: *Namque unusquisque ex suo admisso sorti subjicitur, nec alieni criminis successor constituitur.* *Ferretne*, inquit Cicero, *ulla civitas latorem istiusmodi legis, ut condemnetur filius aut nepos si pater aut avus deliquissent?* Hinc factum ut * prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum sit Ægyptiorum, Græcorum, & * Romanorum legibus.

XV. Quod si injustæ leges humanæ, quæ liberos occidunt ob parentum delicta, injustior sane lex Persarum & Macedonum * devovens & propinquorum capita, quo qui in regem peccarant tristiores perirent, ut Curtius loquitur: cujus legis diritate exsuperari leges omnes scripsit * Ammianus Marcellinus. *Dan.* VII, 22. *Just. lib.* X. *Lib.* XXIII.

XVI. Illud tamen est notandum, siquid habeant aut exspectare possint perduellium liberi in quod jus proprium sit non ipsis, sed populo aut regi, id auferri ipsis posse jure quodam dominii, cujus tamen usus simul in pœnam redundet eorum qui peccaverint. Huc refer quod Antiphanis ut proditoris posteri ἄτιμοι γεγόνασιν, narrante Plutarcho, id est * *honoribus prohibiti sunt*, ut Romæ liberi à Sulla proscriptorum. Sic in dicta Arcadii lege illud tolerabile in liberos: *Ad nullos honores, ad nulla sacramenta perveniant.* Servitus autem quomodo & quatenus in liberos sine injuria transeat alibi à nobis est explicatum.

XVII. 1. Quod de liberis malo afficiendis ob parentum delicta diximus idem aptari potest & ad populum vere subditum: (nam qui subditus non est, ex sua culpa, id est ex negligentia puniri potest, ut diximus) si quæratur an is populus malo possit affici ob regis aut

Dionysius Halicarnassensis] qui sic ait: τὸ ἔθος τοῦτο Ῥωμαίοις ἐπιχώριον γέγονεν, ἀφεῖσθαι τῆς τιμωρίας ἁπάσης τοὺς παῖδας, ὧν ἂν οἱ πατέρες ἀδικήσωσι. *mos ille Romanis proprius, à pœna omni liberos eximere quorum parentes deliquerunt.* habet idem lex Wisigotthica libro VI, tit. I, cap. 8.

Prægnantem mulierem mortis supplicio afficere nefas habitum] Laudat Philo libro de Humanitate.

Romanorum] L. Imperator Adrianus, D. de statu hominum. L. Prægnantis D. de pœnis.

Devovens & propinquorum capita] Philo morem esse tyrannis dixit cum damnatis una tollere quinque familias eis proximas. Vide Herodianum libro III, & exemplum Mediolanense occiso Galeatio apud Bezarum lib. XIV.

Ammianus Marcellinus] abominandas leges vocat. vide & Concilium Toletanum IV.

Honoribus prohibiti sunt] Simile reperies in C. in quibusdam de pœnis.

aut rectorum facinora. Non jam quærimus * si ipsius populi consensus accesserit, aut factum aliud quod per se sit pœna dignum, sed agimus de eo contractu qui ex natura oritur ejus corporis cujus caput est rex, membra cæteri. Deus quidem ob Davidis peccatum populum pestilentia confecit, & quidem ut David censet innocentem, sed Deus qui in vitam ipsorum jus habebat plenissimum.

2. Interim hæc pœna erat non populi sed Davidis: nam, ut ait scriptor Christianus, *πικροτάτη τιμωρία τῶν ἡμαρτηκότων βασιλέων ἡ τιμωρία τοῦ λαοῦ. Acerbissimum est delinquentibus regibus supplicium id quod populis infligitur*. Perinde enim hoc est, ait idem scriptor, ac si quis qui manu peccavit in tergo feriatur: quomodo in simili argumento Plutarchus non aliter id ait accipiendum quam si medicus ad curandam coxam urat pollicem. Hominibus cur id non liceat jam ante diximus.

Quæst. ad orth. 138.

XVIII. Idem dicendum de singulis qui non consenserunt malo afficiendis circa ea quæ ipsorum sunt, ob delictum universitatis.

XIX. Heres vero cur de cæteris debitis teneatur, * de pœna non teneatur, sicut à Paulo Jurisconsulto scriptum est, *si pœna alicui irrogatur, receptum est commentitio jure ne ad hæredes transeat*, vera causa hæc est, quod hæres personam defuncti refert, non in meritis quæ sunt mere personalia, * sed in bonis quibus ut cohærerent ea quæ alicui debentur ex ipsa rerum inæqualitate, simul cum dominio fuit introductum. Dion Prusæensis Rhodiaca: *ἅπαντα ὀφείλουσι τὰ τῶν προγόνων οὐχ ἧττον αὐτῶν ἐκείνων εἰς οὓς ἄν ποτε κεχώρηκε τὸ γένος. οὐ γὰρ ἀφίστασθαι φήσετε τῆς διαδοχῆς: Quæ debuerunt majores ea non minus debent posteri, neque enim dicere potestis repudiatam à nobis hæreditatem.*

L. Si pœna. D. de pœnis.

XX. Et hinc sequitur, ut si ultra meritum nova quædam causa obligationis exstiterit, deberi jam possit id quod in pœna erat, quanquam non proprie ut pœna. Sic alibi post sententiam, alibi post litem contestatam, quibus rebus vis contractus datur, pœna pecuniaria ab hærede debebitur, ut & ea quæ in conventionem deducta est. Jam enim nova accessit debendi causa.

C A-

1. *Si ipsius populi consensus accesserit*] Philo de Ægyptii regis subditis Abrahami tempore: *παραπήλαυσε δὲ τῆς τιμωρίας σύμπας αὐτῷ ὁ οἶκος, μηδενὸς ἐπὶ τῇ παρανομίᾳ δυσχεράναντος, ἀλλὰ πάντων ἕνεκα τοῦ συναινεῖν μονονοὺ συνεξειργασμένων τὸ ἀδίκημα. Sensit & pœnam omnis cum eo familia, quod nemo indignatus esset super injuste facto, sed omnes laudando pene & ipsi illud fecissent.* Josephus, ubi vaticinium contra Jeroboamum prolatum narrat: *μεθέξει δὲ τῆς τιμωρίας καὶ τὸ πλῆθος ἐκπεσὸν τῆς ἀγαθῆς χώρας καὶ διασπαρὲν εἰς τοὺς πέραν Εὐφράτου τόπους, ὅτι τοῖς τε βασιλέως ἀσεβήμασι κεκοινώνηκεν. Particeps pœnæ & populus erit, excidet quippe felice terra, sparsusque per loca transeuphratensia exsulabit, quod impietati regis socium se fecerit.*

De pœna non teneatur] Maimonides titulo גזלה, c. VII, sectione 6. Gemara Baba Cama cap. IX, §. 11.

Sed in bonis] Vide Concilium Toletanum VIII, in causa Recceswinthi. vide quæ supra hoc libro, c. XIV, §. 10. Nulla est persona quæ ad vicem ejus qui è vita emigraverit propius accedat quam hæres, ut Cicero ait secundo de legibus.

C A-

CAPUT XXII.
De Causis injustis.

I. *Explicatur discrimen inter causas justificas & suasorias.*
II. *Bella quæ utroque causarum genere carent ferina esse.*
III. *Bella quæ suasorias causas habent, non justificas, esse prædonum.*
IV. *Quasdam esse causas quæ falsam habeant justi speciem:*
V. *Ut metum incertum:*
VI. *Utilitatem sine necessitate:*
VII. *Negatum matrimonium in magna feminarum copia:*
VIII. *Cupiditatem melioris soli:*
IX. *Inventionem rerum occupatarum ab aliis.*
X. *Quid si priores occupatores amentes sint?*
XI. *Injustam causam esse & libertatis desiderium in populo subdito:*
XII. *Et voluntatem regendi alios invitos quasi ad ipsorum bonum.*
XIII. *Item titulum universalis imperii quem quidam adscribunt Imperatori, qui refellitur:*
XIV. *Alii Ecclesiæ, qui item refellitur.*
XV. *Item voluntatem implendi vaticinia sine Dei mandato.*
XVI. *Item id quod debetur non ex jure stricte dicto, sed aliunde.*
XVII. *Distinctio belli cujus causa injusta, & ejus cui aliunde vitium accedit: & diversi utriusque effectus.*

I. 1. Diximus supra, cum de causis agere institueremus, causas alias esse justificas, alias suasorias. Polybius, qui id discrimen primus notavit, * illas vocat προφάσεις, quia palam proferri solent, (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας. *Lib. 1, c. 1.*

2. Sic

Annotata ad Caput XXII.

1. *Illas vocat προφάσεις quia palam proferri solent (titulum dixit aliquoties Livius) has generis nomine αἰτίας*] Sic & Plutarchus distinguit in Galba, & Dion in rebus Cæsaris & Pompeji: Et Polybius, ubi de Romanorum bello in Illyrios agit, excerpto legationum 126. Cum Suetonio recte illas prætextum, has causas dixeris. Ita enim ille de Julio Cæsare: *Et prætextum quidem illi civilium armorum hoc fuit: causas autem alias fuisse opinantur.* Thucydides alibi distinguit πρόφασιν & τὸ ἀληθές, ut in Atheniensium motu adversus Siciliam, prætextum fuit opitulari Egestanis, res ipsa, cupiditas Siciliæ sibi acquirendæ. Hermocrates in oratione de Atheniensibus loquens illud πρόφασιν prætextum vocat, hoc διάνοιαν propositum. utrumque est in libro Thucydidis VI. Appianus etiam πρόφασιν vocem usurpat in Mithridatico. idem Civilium V, ubi de rupta pace inter Octavium & Sextum Pompejum agit, dicit αἰτίας causas alias intus fuisse, alias quæ præferebantur. Agathias libro quinto id quod

Lib. I. Livius lib. VII. Lib. XXXVI.

1. Sic in bello Alexandri adversus Darium πρόφασις fuit ultio injuriarum quas Persæ Græcis intulerant, αἰτία cupido gloriæ, imperii, divitiarum, cui accedebat spes magna facilitatis concepta ex Xenophontis & Agesilai expeditionibus. Sic πρόφασις belli Punici secundi controversia de Sagunto, causa indignatio Carthaginensium ob pactiones quas Romani iniquis temporibus ipsis expresserant, & aucti spiritus ex secundis per Hispaniam rebus, quæ Polybio notata. Similiter Thucydides belli Peloponnesiaci veram causam censet fuisse vires Atheniensium augescentes & Lacedæmoniis suspectas, obtentum vero controversiam Corcyrensium, Potidæensium, & alia; * ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet. Est idem discrimen in oratione Campanorum ad Romanos, cum adversus Samnites pugnasse se ajunt verbo pro Sidicinis, re pro seipsis: quod viderent ubi conflagrassent Sidicini ad se trajecturum esse incendium. Antiochum quoque Livius memorat in Romanos bella suscepisse, in speciem causas habentem Barcillæ necem & alia quædam, revera quod ex labente Romanorum disciplina spem magnam concepisset. Sic Plutarchus notat non ex vero objectum Antonio à Cicerone quod causa esset belli civilis, cum Cæsar bellandi certus * prætextum tantum ab Antonio cepisset.

II. Sunt qui neutro causarum genere feruntur in bella, * periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi. Horum vitium humanum excedit modum, θηριότητα Aristoteles vocat. De his Seneca:

quod alii πρόφασιν, vocat σκῆψιν καὶ προκάλυμμα, figmentum & obtentum; cui opponit αἰτίαν in historia Hunni Zanurganis. Adde quæ diximus supra libri hujus capite 1, §. 1. Procopius Persicorum II dicit, stultum esse non libere loqui ubi dux est justitia, comes utilitas.

2. *Ubi tamen ille αἰτίας & προφάσεως nomina permiscet*] sic & libro V de Argivis contra Epidaurios agens, quam prius vocaverat πρόφασιν, mox vocat αἰτίαν, quomodo & Græcum ἀρχῶν, Latinum principiorum vocem, aliasque ejus generis, esse sensus ambigui notavimus d. c. 1. §. hujus libri. Scriptores Constantinopolitani Imperii id quod alii πρόφασιν sæpe πάτροκλον vocant, nimirum ex Achillis historia, qui ad resumenda arma ex Patroclo sumpsit materiam.

Prætextum tantum ab Antonio cepisset] ταῦτα πάλαι δεομένῳ προφάσεως σχῆμα καὶ λόγον εὐπρεπῆ τοῦ πολέμου παρέσχεν. *Hæc pridem prætextum quærenti speciem aliquam & decorum titulum bellandi dedere.* Verba sunt in hac historia Plutarchi. Lucani autem:

------Cunctasque pudoris
Rumpunt fata moras. Justos Fortuna laborat
Esse ducis motus & causas invenit armis.

Periculorum, ut Tacitus loquitur, propter ipsa avidi] De Alanis Ammianus libro XXXI: *Ut hominibus quietis & placidis etiam est voluptabile, ita illos pericula juvant & bella.*

Sed

Seneca: *Possum dicere non esse hanc crudelitatem*, * *sed feritatem, cui voluptati sævitia est: possumus insaniam vocare: nam varia sunt genera ejus, & nullum certius quam quod in cædes hominum & laniationes pervenit.* Cui sententiæ perquam similis est illa Aristotelis ultimo Nicomachiorum: *δόξαι γὰρ ἂν παντελῶς μιαιφόνος τις εἶναι, εἰ τοὺς φίλους πολεμίους ποιοῖτο ἵνα μάχαι καὶ φόνος γίγνοιτο. Omnino enim crudelis habendus sit qui ex amicis hostes faciat pugnandi & fundendi sanguinis cupiditate.* Dion Prusæensis: *τὸ δὲ καὶ χωρὶς ὑποθέσεως πολεμεῖν καὶ μάχεσθαι, τί ἄλλο ἢ μανία παντελής ἐστι, καὶ διὰ ταύτην κακῶν ἐπιθυμία; Nam sine causa in bella ac pugnas ferri, mera est insania malum sibi quærens.* Idem ille Seneca epistola IV, *Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci.* Lib. II. de Clem. c. 7. Orat. XXXVII.

III. 1. Plerique vero bellantium causas suasorias habent, aut sine justificis aut cum justificis. Sunt qui justificas plane non curant, de quibus dici potest illud quod à Romanis Jurisconsultis est proditum, prædonem esse eum, * qui rogatus de possidendi causa nullam aliam adfert nisi quod possideat. Aristoteles de belli suasoribus: *ὡς οὐκ ἄδικον τοὺς ἀστυγείτονας καταδουλοῦσθαι, καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας πολλάκις οὐδὲν φροντίζουσι; qui justum sit vicinos innoxios in servitutem redigere, & eos qui nullam faciunt injuriam, sæpe nihil curant?* I Rhet. III.

2. Talis Brennus, qui omnia dicebat esse validiorum. Talis Silio Annibal, cui *pro fœdere, proque*

Justitia est ensis.

Talis Attila, & quibus illud in ore est,

Quæritur belli exitus,

Non causa.

Et: *Hæc acies victum factura nocentem est:*

Et, *Id in summa fortuna æquius quod validius.*

Nec male his aptes illud Augustini: *Inferre bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos sibi non molestos sola regni cupiditate conterere, quid aliud quam grande latrocinium nominandum est?* De talibus bellis Vellejus: *Bella non causis inita, sed prout eorum merces fuit.* Apud Ciceronem legimus de Officiis primo: *Ea animi elatio, quæ cernitur in periculis & laboribus, si justitia vacat, non modo virtutis non est, sed* Lib. IV de civit. Dei, c. VI.

Sed feritatem] Idem libro II de Ira c. 5: de Apollodoro locutus & Phalaride: *Hæc non est ira, feritas est.*

1. *Qui rogatus de possidendi causa, nullam aliam adfert nisi quod possideat*] L. Pro hærede. §. ultimo & sequentibus legibus. D de Hæreditatis petitione. Talis Herulorum in Longobardos πόλεμος ἀπροφάσιστος, bellum sine prætextu. Galli apud Livium V, *in armis se jus ferre, & omnia fortium virorum esse.*

*sed potius * immanitatis omnem humanitatem repellentis.* Andronicus Rhodius: *οἱ μεγάλων ἕνεκα κερδῶν λαμβάνοντες ὅθεν οὐ δεῖ, πονηροὶ καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἄδικοι καλοῦνται. οἷοί εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ οἱ τὰς πόλεις πορθοῦντες. Qui magni compendii sui causa accipiunt unde non oportet, hi pravi, impii, injusti appellantur, * quales sunt tyranni & urbium vastatores.*

IV. Alii causas quasi justificas adferunt, quæ expensæ ad rectam *Pyrrho.* rationem injustæ reperiuntur: & , ut Livius loquitur, non certamen juris, sed vim quæri apparet. Reges plerosque, ait Plutarchus, duobus nominibus, pacis & belli, tanquam nummis uti, non ad id quod justum est, sed ad id quod expedit. Quæ autem sint causæ injustæ cognosci aliquatenus potest ex justis causis quas hactenus explicavimus. Rectum enim obliqui est index. Sed perspicuitatis causa summa genera annotabimus.

V. 1. Metum ergo ex vicina potentia non sufficere supra diximus. Ut enim justa sit defensio, necessariam esse oportet, qualis non est nisi constet non tantum de potentia sed & de animo, & quidem ita constet ut certum id sit ea certitudine quæ in morali materia locum habet.

2. Quare minime est probanda eorum sententia, qui justam belli causam statuunt, si vicinus nulla pactione impeditus in suo arcem faciat, aut munitionem aliam quæ damnum aliquando dare possit. Nam adversus tales metus contrariæ in suo munitionis & siqua sunt similia remedia quærenda sunt, non vis bellica. Injusta igitur bella *Zonaras. Pausan. l. 1.* Romanorum in Philippum Macedonem, Lysimachi in Demetrium, ni

2. *Immanitatis omnem humanitatem repellentis*] Agathias libro II: ὅσοι δὲ κέρδους ἕκατι ἢ δυσμενείας ἀλόγου, μηδὲν ἔγκλημα ἔνδικον ἔχοντες, ἔπειτα φοιτῶσιν ἀνὰ τὴν ὀθνείαν τοὺς μηδὲν ἠδικηκότας σινόμενοι, οὗτοι δὲ ἀλαζόνες εἰσὶ καὶ ἀτάσθαλοι. *Quis vero aut lucri causa, aut cæco odio, nullam habentes justam querelam, alienas terras invadunt innoxiis noxii, hi homines sunt & superbi & improbi.* Exemplum nobis dat illustre Menander Protector: ὅτι Βαϊανὸς ὁ τῶν Ἀβάρων χαγανὸς οὐδεμιᾶς ἀφορμῆς οὐ σκήψεως λαβόμενος, οὐδὲ ψευδῆ γοῦν κατὰ Ῥωμαίων αἰτίαν ἀξιώσας τινὰ συνθεῖναι, ἀναισχυντότατα καὶ βαρβαρικώτατα παρέλυσε τὰς συνθήκας. *Bajanus Avarorum chaganus, nulla occasione aut obtentu, ne conatus quidem causam vel falsam contra Romanos comminisci, inverecunde plane barbarum in morem exuit pacta.*

Quales sunt tyranni] Bene Philo ad Decalogum: ὅσοι τοίνυν τὴν κλεπτῶν ἰσχὺν προσέλαβον, ὅλας συλῶσι πόλεις, ἀλογοῦντες τιμωριῶν, διὰ τὸ ἐπικυδέστεροι τῶν νόμων εἶναι δοκεῖν. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὰς φύσεις, οἱ τυραννίδος καὶ δυναστειῶν ἐπιθυμοῦντες, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπὰς, σεμνοῖς ὀνόμασι τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἐπικρύπτοντες λῃστείαν τὸ ἀληθέστερον. *Qui vero furum vires nacti sunt, hi totas prædantur urbes, pœnarum securi, quod supra leges eminere videantur. Tales sunt homines ingenio minime civili, dominatuum & potentatus avidi, magna furta committentes, qui pulchris nominibus magistratuum & imperiorum id obtegunt, quod verius latrocinium appelletur.* Optime conveniunt hæc cum iis quæ ex Curtio, Justino, Seneca & Augustino producta sunt ad dictum cap. 1, §. 1. libri hujus.

ni alia causa adfuit. Valde mihi placet Taciti illud de Cauchis: *Populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia: quieti, secretique: nulla provocant bella nullis raptibus aut latrociniis populantur: idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quod ut superiores agant non per injurias assequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque, & quiescentibus eadem fama.*

VI. Nec utilitas par jus facit cum necessitate.

VII. Ita ubi laxa est matrimoniorum copia, negatum aliquod matrimonium causam bello præbere non potest: qualem olim Hercules arripuit in Eurytum, * Darius in Scythas.

VIII. Nec magis mutandæ sedis amor, ut paludibus & solitudinibus relictis solum fœcundius possideatur: quam Germanis veteribus bellandi causam fuisse ait Tacitus.

IX. Æque est improbum, inventionis titulo sibi vindicare ea quæ ab alio tenentur, etiamsi is qui tenet sit improbus, de Deo male sentiens, aut hebetis ingenii. Nam inventio est eorum quæ nullius sunt. *Hist. IV. Vict. de Ind. rel. I. n. 31.*

X. 1. Neque ad dominium requiritur aut virtus moralis, aut religiosa, aut intellectus perfectio: nisi quod hoc videtur posse defendi, si qui sint populi omnino destituti à rationis usu, eos dominium non habere, sed ex caritate tantum iis deberi quæ ad vitam sunt necessaria. Nam quæ alibi diximus de sustentatione dominii, quam pro infantibus & amentibus facit jus gentium, ad eos populos pertinet cum quibus est pactorum commercium: tales autem non sunt populi si qui reperiuntur toti amentes, de quo merito dubito. *Vict. de bello, n. 5, 6, 7. 8. Id. l. 11, n. 18.*

2. Male ergo Græci Barbaros ob morum diversitatem, forte & quod ingenio cedere viderentur, hostes sibi quasi naturaliter dicebant. Quatenus autem ob peccata gravia & naturam aut societatem humanam impugnantia, auferri dominium possit, alia est quæstio, & modo, cum de pœnarum jure ageremus, nobis tractata. *Plato de Repub. l. II, c. 3. Eurip. Hecuba. Liv. l. XXXI. Iso. Panath. Hoc libro c. XX, §. 40.*

XI. Sed * nec libertas, sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter, & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest. Nam libertas cum natura competere hominibus aut populis dicitur, id intelligendum est de jure naturæ præcedente factum omne humanum, & de libertate κατὰ στέρησιν, non de ea quæ est κατ᾽ ἐναντιότητα, hoc est ut natura quis servus non sit, non ut jus habeat ne unquam serviat: nam hoc sensu nemo liber est.

quo

Darius in Scythas] Antoninus Caracalla in Artabanum Parthorum regem: Vide Xiphilinum.

Nec libertas sive singulorum sive civitatum, id est αὐτονομία, quasi naturaliter & semper quibusvis competat, jus bello præstare potest] Vide Concilium IV Toletanum, & quæ nos supra cap. IV hujus lib. §. 14.

I. Mun-

Senec. III, contr. 21. 1 Pol. quo pertinet illud Albutii: *Neminem natum liberum esse, neminem servum; hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam.* Et Aristotelis illud: νόμῳ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι, τὸν δ᾽ ἐλεύθερον: *è lege venisse ut alius esset liber, alius servus.* Quare qui legitima causa in servitutem sive personalem sive civilem devenerunt, contenti sua conditione esse debent, ut & Paulus Apostolus docet. δοῦλος ἐκλήθης, μή σοι μελέτω. *Vocatus es ad servitutem, ne id te torqueat.* 1 Cor. VII, 21.

XII. Neque minus iniquum armis subigere aliquos velle, quasi dignos qui serviant, quos naturaliter servos interdum Philosophi vocant. Non enim siquid alicui est utile, id statim mihi licet ei per vim imponere. Nam his qui rationis habent usum libera esse debet utilium & inutilium electio, nisi alteri jus quoddam in eos quæsitum sit. Infantium plane alia est ratio, quorum regimen, cum ipsi jus exercendæ αὐτοπραγίας actionumque suarum moderandarum non habeant, occupanti & idoneo natura concedit.

Vict. de Ind. n 24. Ayala de Jure belli, lib. 1. c. 2. n. 29. Covar. c. peccatum, p. 2, §. 9. n. 5, & seq. Ad L. Hostes. D. de captivis. L. ἀξίωσις. ad L. Rhod.

XIII. 1. Vix adderem stultum esse titulum quem quidam tribuunt Imperatori Romano, quasi ipse etiam in remotissimos & incognitos hactenus populos jus imperandi habeat, nisi Jurisconsultorum diu princeps habitus Bartolus hæreticum ausus esset pronuntiare qui id negat; nimirum quia & Imperator interdum se * mundi dominum vocet, & in Sacris literis imperium illud, quod * Romaniam posteriores scriptores vocant, appelletur * τῆς οἰκουμένης nomine: qualia sunt & illa:

Orbem jam totum victor Romanus habebat,

multaque similia per complexionem, aut excessum, aut excellentiam dicta: quippe cum & in iisdem Sacris literis sola * Judæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης, quo sensu accipiendum dictum vetus Judæorum, medio telluris sitam urbem Hierosolyma, * id est in medio Judææ, sicut in medio Græciæ Delphi similiter dicti orbis umbilicus. Neque est quod quemquam moveant Dantis argumenta, quibus probare nititur Imperatori jus tale competere, quia id humano generi expediat. Nam commoda quæ adfert suis compensantur incommodis. Ut enim navis aliqua ad eam magnitudinem pervenire potest quæ

Luc. II, 1.

Arist. VII. Pol. IV.

1. *Mundi Dominum vocet*] Ut in Concilio Chalcedonensi Actione XI & XII.

Romaniam posteriores Scriptores vocant] Ut & Athanasius ad Solitarios. id vix sexta pars erat mundi tunc cogniti.

Τῆς οἰκουμένης nomine] Philo de legatione: τὸ πλεῖστον καὶ ἀναγκαιότατον μέρος τῆς οἰκουμένης, ὃ δὴ καὶ κυρίως ἄν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς ὁρίζεται Εὐφράτῃ τε καὶ Ῥήνῳ. *De pluribus utilissimisque orbis partibus loquor, quas & eminenter aliquis orbem appellet, definitum amnibus duobus Euphrate & Rheno.*

Judæa sæpe veniat nomine τῆς οἰκουμένης] Hieronymus: *Nomen terræ, etiam cum additur particula omnis, restringi debet ad eam regionem de qua sermo est.*

Id est in medio Judææ] Discas hoc ex Josephi lib. III belli Judaici.

2. In

quæ regi nequeat, sic & hominum numerus & locorum distantia tanta esse, ut unum regimen non ferat. *Silv. verb. Bellum.*

2. Deinde vero concesso hoc expedire, jus imperii non sequitur, ut quod nisi ex consensu aut pœna nasci nequit. Ne in omnia quidem quæ olim fuere populi Romani Imperator Romanus jus nunc habet. multa enim ut bello quæsita ita bello amissa sunt; alia pactionibus, alia derelictione * in aliarum gentium aut regum jus transierunt: Quædam etiam civitates olim plane subditæ, postea tantum ex parte subditæ, aut tantum inæqualiter fœderatæ esse cœperunt. Nam omnes hi modi aut amittendi aut mutandi juris non minus adversus Rom. Imperatorem quam adversus alios valent. *p. 1, n. 21. Covar. loco citato, n. 9.*

XIV. 1. Sed & Ecclesiæ jus fuerunt qui adsererent etiam in populos ignotæ hactenus partis terrarum, cum tamen ipse Paulus Apostolus aperte dixerit eos qui extra Christianismum sunt judicandi sibi jus non esse: τί γάρ μοι τοὺς ἔξω κρίνειν; 1 Cor. V, 12. Et quod jus Apostolis judicandi competiit, quamquam etiam ad res terrenas suo modo pertinebat, erat tamen cœlestis, ut ita dicam, non terrestris ingenii, exercendum scilicet non per arma & flagra, sed per verbum Dei generaliter propositum, & ad circumstantias peculiares aptatum, per sigillorum divinæ gratiæ exhibitionem aut negationem, prout cuique conduceret: postremo loco etiam per vindictam non naturalem sed natura ipsa superiorem, ac proinde à Deo procedentem: qualis in Anania, Elyma, Hymenæo, & aliis apparuit. *Vict. de Ind. rel. 21, & seq. Ayala l. 1, n. 29.*

2. Christus ipse, à quo omnis potestas ecclesiastica fluxit, & cujus vita exemplar est Ecclesiæ, qua talis est, propositum, negavit regnum suum esse de hoc mundo, hoc est, ejus naturæ cujus sunt cætera regna: addens, alioqui futurum fuisse ut more aliorum regum opera militum uteretur. Nunc vero etiamsi legiones voluisset poscere, poposcisset non hominum sed Angelorum, Matth. XXVI, 53. Et quicquid fecit pro jure suæ potestatis, id fecit non humana sed divina virtute, etiam tum cum nundinatores è templo ejecit. Flagrum enim tum quoque divinæ iræ erat signum, non instrumentum; ut alias sputum & oleum * signum medendi, non remedium. Augustinus ad indicatum Johannis locum: *Audite ergo Iudæi & gentes: audi circumcisio: audi præputium: audite omnia regna terrena:* *Joh. XVIII, 36. Vid. Petr. Dam. l. IV. epist. 9. & Bern. epist. 221.*

* non

2. *In aliarum gentium aut regum jus transierunt*] Exemplum sume in Hispania, de qua vide Gomezium in §. fuerat, num. 5. de actionibus. Panormitanum in c. Venerabilem, col. 9. de Electione. Jasonem in L. Cunctos populos. col. 2, C. de summa Trinitate. Menochium consil. 11, num. 102. Cardinalem Tuschum practicarum conclusionum 345. §. R ex Hispaniæ. Molinæum in cons. Paris. in pr. num. 20. Chassanæum de Gloria Mundi parte V, consid. 28. Azorium Institutionum moralium lib. 11, c. 5, p. 2.

2. *Signum medendi*] Bene hoc explicat Abulensis ad Matth. IX.

Non

* *non impedio dominationem vestram in hoc mundo: regnum meum non est de hoc mundo. Nolite metuere metu vanissimo, quo Herodes ille major cum Christus natus nuntiaretur expavit, & tot infantes, ut ad eum mors perveniret, occidit, timendo magis quam irascendo crudelior. Regnum, inquit, meum non est de hoc mundo. quid vultis amplius? Venite ad regnum quod non est de hoc mundo: Venite credendo, & nolite sævire metuendo.*

3. Episcopo inter cætera interdicit Paulus ne percussor sit, I Tim. III, 2. *ἀνάγκῃ κρατεῖν*, *imperare imposita necessitate*, ea scilicet quæ ex humana vi proficiscitur, regum esse non Episcoporum, * dixit Chrysostomus. Et alibi: *Non est nobis data potestas ut auctoritate sententiæ* (tales scilicet quæ jus exsequendi per manum regiam, aut militarem, * aut juris qualiscunque humani ademtionem in se contineat):

Act. Ap. hom. III. epist. ad Tit. hom. I, ep. I. ad Thess. hom. IV de sacerd. lib. II.

Non impedio dominationem vestram in hoc mundo] Hilarius Arelatensis: *Non enim ad hoc venerat Christus ut alienam invaderet gloriam, sed ut suam donaret: non ut regnum terrestre præriperet, sed ut cæleste conferret.*

3. *Dixit Chrysostomus*] Verba ejus sunt de Sacerdotio libro II: *μάλιστα μὲν ἐν τοῖς χριστιανοῖς οὐκ ἐφεῖται πρὸς βίαν ἐπανορθοῦν τὰ τῶν ἁμαρτανόντων πταίσματα. ἀλλ' οἱ μὲν ἔξωθεν δικασταὶ τοὺς κακούργους, ὅταν ὑπὸ τοὺς νόμους λάβωσι, πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν ἐξουσίαν, καὶ ἄκοντας τοῖς τρόποις κωλύουσι χρῆσθαι τοῖς αὑτῶν. ἐνταῦθα δὲ οὐ βιαζόμενον, ἀλλὰ πείθοντα δεῖ ποιεῖν ἀμείνω τὸν τοιοῦτον. οὔτε γὰρ ἡμῖν ἐξουσία τοιαύτη, παρὰ τῶν νόμων δέδοται πρὸς τὸ κωλύειν τοὺς ἁμαρτάνοντας. οὔτε, εἰ καὶ ἐδέδοτο, εἴχομεν ὅπου καὶ χρησόμεθα τῇ δυνάμει, οὐ τοὺς ἀνάγκῃ τῆς κακίας, ἀλλὰ τοὺς προαιρέσει ταύτης ἀπεχομένους στεφανοῦντος τοῦ θεοῦ. διὰ τοῦτο πολλῆς χρεία τῆς μηχανῆς ἵνα πεισθῶσιν ἑκόντες ἑαυτοὺς ὑπέχειν ταῖς παρὰ τῶν ἱερέων θεραπείαις οἱ κάμνοντες. Omnium maxime Christianis non licet vi castigare sontium delicta. Seculi quidem judices, ubi maleficos sub legum potestatem nacti sunt, multum potestatis jus exercent, & invitos quamvis prohibent ex suopte ingenio vivere. At apud nos non cogendo sed suadendo id agendum est, ut qui ejusmodi sit melior evadat. Neque enim nobis à legibus ad coërcendos peccatores potestatis jus datum est, & si datum maxime esset, locus non esset juris ejus exercendi, cum Deus coronet non eos qui necessitate sed qui voluntate libera à malo abstinent: quare multo labore opus ut persuadeantur morbidi sponte sua se præbere sacerdotali curationi.* Et mox: *οὐ γὰρ ἑλκύσαι πρὸς βίαν ἐστὶν, οὐδὲ ἀναγκάσαι φόβῳ: Neque enim qui à fide aberrat vi pertrahi, imo nec metu compelli potest.* Idem ad Ephes. IV: *εἰς διδασκαλίαν λόγου προεχειρίσθημεν οὐκ εἰς ἀρχὴν, οὐδὲ εἰς αὐθεντίαν, συμβούλων τάξιν ἐπέχομεν παραινούντων. ὁ συμβουλεύων λέγει τὰ παρ' ἑαυτοῦ, οὐκ ἀναγκάζων τὸν ἀκροατὴν, ἀλλ' αὐτὸν ἀφιεὶς τῆς τῶν λεγομένων αἱρέσεως κύριον. Ad docendos vero homines constituti sumus, non ad imperium, non ad exercitium potestatis. Consiliariorum locum obtinemus suadentium. qui consilium dat, de suo dicit: auditorem non cogit, sed liberam ei relinquit electionem circa ea quæ dicuntur.* Ambrosius libro II de Cain & Abel, c. 4: *Sacerdos quidem officium suum exhibet, at nullius potestatis jura exercet.* Citatur c. verbum. de Pœnitentia distinct. I.

Aut juris qualiscunque humani ademtionem] Ad reges enim non ad ecclesiam pertinet judicare de feudis, c. novit de judiciis: de Feudis: de possessionibus. c. causam quæ inter: qui filii sint legitimi. Reges enim superiorem in temporalibus minime re-

neat) *cohibeamus homines à delictis*: Et Episcopum officio suo fungi ait οὐ βιαζόμενος, ἀλλὰ πείθοντα, *non cogendo, sed suadendo.* Et ex his quidem satis apparet, Episcopos, qua tales sunt, jus regnandi in homines humano more nullum habere. * Hieronymus regem & Episcopum comparans: *Ille nolentibus praeest, hic volentibus.*

4. An vero reges ipsi iis qui Christianam religionem rejiciunt, arma quasi pœnæ nomine inferre possint, supra capite de pœnis à nobis disquisitum est quantum instituto sufficit.

XV. Hoc quoque monebo non frustra, sed quia veteribus recentia conferens magnum malum ni caveatur prævideo, justam belli causam non dare * spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione. Nam præterquam quod * quæ nondum impleta sunt

recognoscunt, c. Per venerabilem eod. tit. *Christus voluit ut Christiani Imperatores pro vita æterna Pontificibus indigerent, & Pontifices pro cursu temporalium rerum Imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritalis actio à carnalibus distaret incursibus, & Deo militans minime secularibus negotiis se implicaret.* c. quoniam. distinct. X, & c. cum ad verum. distinctione XCVI. unde aliena non sunt quæ libro primo sunt posita, c. II, §. ultimo, ex sexto & octuagesimo canone eorum qui Apostolici dicuntur, & quæ in eam rem ibi plura in textu notisque afferuntur.

Hieronymus] Idem in Epitaphio Nepotiani: *Minus licet episcopo quam regi. Ille enim nolentibus praeest: hic volentibus. Ille terrori subjicit, hic servituti donatur.* Cassiodorus lib. XI, in epistola ad Episcopos: *Episcopus doceat, ne judex possit invenire quod puniat.* Fredericus Primus Imperator apud Guntherum Ligurino de Pontifice:

> *Ecclesiam regat ille suam, divinaque jura*
> *Temperet: imperium nobis fascesque relinquat.*

Suenonem Daniæ regem excommunicatum cum Roschildensis Episcopus Wilhelmus ab ingressu Ecclesiæ oppositu baculi pastoralis arceret, & regii capulis admoverent manum, fecit quod Episcopi erat, & cervicem porrexit. Adde quæ supra habuimus libro I, §. 5.

Spem conceptam ex aliqua divinorum vaticiniorum explicatione] Vide de Theodoro quodam, Gratiani tempore, Zosimum & Ammianum Marcellinum: de Joanne Cappadoce Procopium Persicorum II, & Leunclavium historiæ Turcicæ libro XVIII.

Quæ nondum impleta sunt oracula interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu] Clausi enim obsignatique sunt libri Prophetici ad præfinitum usque tempus, ita ut intelligi nequeant, Danielis XII, 4, 8. 9. Hieronymus ad Danielem: *Si propheta audivit & non intellexit, quid facient hi qui signatum librum & usque ad tempus consummationis multis obscuritatibus involutum præsumtione mentis edisserunt?* Procopius Gotthicorum II: τῶν γὰρ Σιβύλλης λογίων τὴν διάνοιαν πρὸ τοῦ ἔργου ἐξευρεῖν ἀνθρώπῳ οἶμαι ἀδύνατα εἶναι. *Sibyllinorum oraculorum sensum ante rei eventum invenire existimo supra hominem esse.* Mox: ταύτῃ τε ἀδύνατά ἐστιν ἀνθρώπῳ ὁτῳοῦν πρὸ τοῦ ἔργου τῶν Σιβύλλης λόγων ξυνεῖναι, ἢν μὴ καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς ἐκβάντος ἤδη τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ λόγου εἰς πεῖραν ἐλθόντος, ἀκριβὴς τοῦ ἔπους ἑρμηνευτὴς γένηται. *Fieri nequit, ut homo qualiscunque ante exitum Sibyllina oracula intelligat, sed exspectandum, donec*

sunt oracula, interpretari certo vix contingit sine prophetico spiritu, etiam rerum certarum latere nos possunt tempora. Ac postremo, prædictio, nisi expressum adsit Dei mandatum, jus nullum dat, cum Deus quæ prædixit sæpe per improbos homines aut pravas actiones ad exitum ire permittat.

XVI. Illud quoque sciendum est, si quis quid debet non ex justitia propria, sed ex virtute alia, puta liberalitate, gratia, misericordia, dilectione, id sicut in foro exigi non potest ita nec armis deposci. Nam ad utrunque horum non sufficit ut id quod postulatur sit ex morali ratione faciendum, sed præterea opus est in nobis jus quoddam sit ad illud, quale jus interdum leges divinæ & humanæ dant etiam circa debita aliarum virtutum. quod cum fit, nova tunc debendi ratio accedit, quæ jam ad justitiam pertinet. Id cum deest, injustum ex hac causa bellum est, ut Romanorum in regem Cypri tanquam ingratum. Nam qui beneficium dedit, nullum habet jus ad resposcendam gratiam: alioqui contractus esset, non beneficium.

Vict. de jure bell. n. 2. XVII. 1. Notandum & hoc sæpe accidere, ut bello causa quidem justa subsit, sed vitium actioni accidat ex animo agentis: sive quod aliud quiddam, non illicitum per se, magis & principalius animum movet quam jus ipsum, puta * honoris studium, aut utilitas aliqua, sive privata sive publica, quæ ex bello ipso seorsim à causa sua justifica considerato exspectatur: sive quod adest affectus plane illicitus, ut gaudium acquiescentis in malo alieno sine boni respectu. Sic Aristides de Societate secunda Phocenses ait merito periisse, at non bene fecisse Philippum cum eos perderet, quippe non religioni studentem, quod præferebat, sed augendo imperio.

2. *Una & ea vetus causa bellandi est*, inquit Sallustius, *profunda cupido*

donec ipsa dies, ut jam consummata & verbis experiendo comprobatis, certa fiat carminum interpres. Gregoras libro v: ἀλλ' ὥσπερ καὶ τ' ἄλλα τ' χρησμῳδούμενα δυστέκμαρτά ἐστι καὶ δυσξύμβολα καὶ πλείστας δεχόμενα τὰς ἀναλύσεις καὶ ἀναπτύξεις μέχρι αὐτῆς ἐκβάσεως, οὕτως καὶ οὗτος ὁ χρησμὸς ἐπλάνα τοὺς πλείστους. καὶ αὐτὸν δὲ τ' βασιλέα Ἀνδρόνικον μέχρις αὐτῆς τελευτῆς, ὡς εἰρήσεται. ἐξ ἀνθρώπων δὲ αὐτοῦ γενομένου, αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ χρησμὸς διεσάφησεν. *Sicut & prædictiones aliæ difficillimæ conjectu interpretatuque sunt, quod & multa habeant involucra, & explicationes recipiant multas: ita & hoc oraculum decepit omnes, ipsumque Imperatorem quamdiu ei vita mansit. Eo autem erepto rebus humanis ipsum semet oraculum hominibus aperuit.* Cavete vobis nimis audaces Theologi: cavete vobis à nimis audacibus Theologis Politici. Dignus qui inspiciatur locus apud Thuanum libro lxxxix, in anno cIɔ Iɔ lxxxIII, de Iacobo Brocardo.

1. *Honoris studium*] Quod vitium maxime nobis virtutis quadam imagine blanditur. Sed recte monet Augustinus libro III de civitate Dei, cap. 14, *Satius esse cujuslibet inertiæ pœnas luere quam illorum armorum gloriam quærere*. Repete quæ ex Agathia supra posuimus hic ad §. 3.

An-

cupido imperii & divitiarum. Aurum & opes præcipuæ bellorum causæ, apud Tacitum & in Tragœdia:

† *Rupere fœdus impius lucri furor*
Et ira præceps.

Quo & Augustini illud recte referas: *Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, implacatus & implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si quæ sunt similia, hæc sunt quæ in bellis jure culpantur.*

3. Sed hæc, ubi causa justifica non deest, peccatum quidem arguunt, ipsum tamen bellum proprie injustum non faciunt, unde nec ex tali bello restitutio debetur.

† Sen. Hipp. Contra Faustum, lib. XXII, c. 74. Covar. d. §. 1. n. 2. Cajet. 2, 2. q. 40. ar. 1. Silvester in verbo bellum n. 2. Summa Ang. in verbo Bellum n. 5. Sum. Ros. ib. n. 3. & 8. Th. 2, 2. 66, 8.

CAPUT XXIII.

De Causis dubiis.

I. *Dubitandi causæ in moralibus unde.*
II. *Nihil faciendum contra animi dictamen quamvis errans.*
III. *Iudicium in alteram partem duci argumentis rerum.*
IV. *Aut auctoritate.*
V. *Si utrinque dubitetur in re gravi, & alterum sit eligendum, sumendum quod est tutius:*
VI. *Unde sequi, tali casu à bello abstinendum.*
VII. *Id autem vitari posse colloquio:*
VIII. *Aut arbitrio: ubi de Christianorum regum officio circa partes bellantes:*
IX. *Aut etiam sorte.*
X. *Certamen singulare ad vitandum bellum an permitti possit.*
XI. *Meliorem esse conditionem possidentis in pari dubio.*
XII. *Si neuter possideat, in pari dubio rem dividendam.*
XIII. *An bellum utraque ex parte justum detur multis distinctionibus explicatur.*

I. VErissimum est quod scripsit Aristoteles, in moralibus non æque ut in mathematicis disciplinis certitudinem inveniri, quod eo evenit, quia mathematicæ disciplinæ à materia omni formas separant, & quia formæ ipsæ tales plerumque sunt * ut nihil habeant interjectum, sicut inter rectum & curvum nihil est medii. At in moralibus circumstantiæ etiam minimæ variant materiam, & formæ de quibus agitur * solent habere interjectum aliquid, ea latitudine, ut modo ad hoc modo ad illud extremum pro-

1 Eth. Nic. 1.

Annotata ad Caput XXIII.

UT *nihil habeant interjectum*] in his mutatio fit εἰς τὸ ἀντικείμενον, in aliis εἰς τὸ μεταξύ.

Solent habere interjectum aliquid] Vide Chrysostomum ad IV Ephesiorum II Moral.

propius accedatur. Ita enim inter id quod fieri oportet & inter id quod fieri nefas est, medium est quod licet, sed modo huic modo illi parti propinquius: unde ambiguitas sæpe incidit, ut in crepusculo, aut in aqua frigida calescente. Et hoc est quod ait Aristoteles, ἔστι χαλεπὸν ἐνίοτε τὸ κρῖναι ποῖον ἀντὶ ποίου αἱρετέον, *quid cui anteponendum sit difficilis sæpe est judicatio.* Andronicus autem Rhodius: τὸ κατ' ἀλήθειαν δίκαιον δυσχερές ἐστι τοῦ δοκοῦντος διελεῖν: *difficile est id quod vere justum est ab eo quod tale videtur discernere.*

III Nicom.

II. 1. Primum autem illud est tenendum, etiamsi quid justum reipsa est, sed ab eo fit qui omnibus expensis injustum id existimat, actum esse vitiosum. Hoc enim est quod dicit Paulus Apostolus, quicquid non fit ex fide peccatum esse: * quo in loco fides animi judicium de re significat. Nam vim judicatricem humanis actionibus ducem Deus addidit, qua contemta obbrutescit animus.

Rom. XIV, 23.

2. Sæpe autem accidit, ut judicium nihil certi monstret, sed hæsitet: quæ hæsitatio si attenta consideratione expediri nequeat, sequendum erit illud Ciceronis: *Bene præcipiunt * qui vetant quicquam agere quod dubites æquum sit an iniquum.* Hebræi magistri dicunt: הסתלק מן הספק *abstine te à re dubia.* Sed hoc locum habere non potest ubi alicui omnino alterutrum est faciendum, & de utroque an æquum sit dubitatur: tunc enim licebit ei eligere quod minus iniquum ei videtur. Semper enim ubi electio evadi non potest, minus malum rationem induit boni: τὰ ἐλάχιστα ληπτέον τῶν κακῶν, ait Aristoteles: Cicero, *de malis minima.* Quintilianus, *In comparatione malorum, boni locum obtinet levius.*

De Off. l. I. Covar. tom. I de matr. p. 2. c. 7. §. 2, n. 9. Nic. II, c. 9. Cic. Off. III. Vasques I, 2. disp. 62. c. 1. num. 1. Med. I, 2. quæst. 14.

III. Plerumque vero in rebus dubiis post examen aliquod animus non in medio hæret, sed huc aut illuc ducitur * argumentis ex re petitis, aut ex opinione quam habet de aliis hominibus sententiam super

1. *Quo in loco fides animi judicium de re significat*] Eodem tendunt in eadem Pauli epistola eodem capite ista: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοῒ πληροφορείσθω; *unusquisque sui sensus sibi certus sit.* &: μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει; *beatus ille qui quod præfert in eo sui damnator non est.* Ambrosius: *Peccatum est quod aliter fit quam probatum est.* Sequitur Augustinus, citati ambo à Gratiano post cap. 14, causa 28, quæst. 1. Non longe hinc abit illud Plutarchi in Timoleonte: δεῖ γὰρ οὐ μόνιμον τὴν πρᾶξιν εἶναι καλὴν καὶ δικαίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δόξαν ἀφ' ἧς πράττεται μόνιμον καὶ ἀμετάπτωτον, ἵνα πράττωμεν δοκιμάσαντες; *Requiritur non modo ut quod agitur sit honestum justumque, sed ut firma ac constans adsit persuasio, unde fiat actio ut quod fit fiat ideo quod animus ita faciendum judicaverit.*

2. *Qui vetant quicquam agere quod dubites*] Plinius lib. 1, epist. 19: *Quod dubitas ne feceris.*

Argumentis ex re petitis aut ex opinione quam habet de aliis hominibus] Augustinus lib. II de ordine: *Duplex est via quam sequimur cum rerum nos obscuritas movet, aut rationem, aut certe auctoritatem.* Explicat hoc Gabriel Vasquez disput. LXII, cap. 3, num. 10.

Illud

super ea re pronunciantibus. Nam & hic verum est * illud Hesiodi, præstantissimum esse per se sapere; proximum, duci aliena ope. Argumenta ex re petuntur è causis, effectis, & adjunctis aliis.

IV. 1. Sed ad hæc recte noscenda usu quodam & peritia opus est; quam qui non habent, ut activum judicium recte conforment, tenentur audire sapientum consilia. Nam ἔνδοξα, sive probabilia sunt, Aristotele teste, quæ omnibus videntur, aut plurimis, aut certe sapientibus; iisque rursum aut omnibus, aut pluribus, aut præstantioribus. Et hac via judicandi maxime utuntur reges, quibus artium momenta ediscere aut expendere vix vacat. *Vid. de Ind. rel. 1. n. 12, & de jure bel. 21. & 24. Arist. 1. Top. cap. 1.*

σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ.

Dat sapere regi turba sapientum comes.

Aristides de concordia ad Rhodios ait, sicut in facti quæstionibus id pro vero habetur unde plures maximeque idonei stant testes, ita sententiarum eas sequendas quæ plurimis præstantissimisque nitantur auctoribus. Sic Romani veteres non nisi consulto collegio fecialium ad id instituto, Imperatores Christiani vix nisi auditis Episcopis, bella suscipiebant, ut si quid esset quod religionem posset injicere, ejus monerentur.

V. 1. Accidere autem in multis controversiis potest, ut ab utraque parte probabilia se ostendant argumenta, sive intrinseca, sive ab aliorum auctoritate. Id cum accidit, si res mediocres sunt de quibus agitur, videtur vitio carere posse electio, in utramvis partem ceciderit. At si de re magni momenti, ut de supplicio capitali hominis, agitur, jam propter magnum discrimen quod est inter eligenda, * præferenda est pars tutior, ut dici solet:

In

Illud Hesiodi] Usus est Minutius post malam pugnam apud Livium libro XXII: *Eum primum esse virum qui consulat quid in rem sit: secundum eum, qui monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Et pro A. Cluentio Tullius: *Sapientissimum esse dicunt eum cui quod opus sit ipsi veniat in mentem: proxime accedere illum qui alterius bene inventis obtemperet.* Hesiodi versus, unde hæc fluxere, sic habent:

οὗτος μὲν πανάριστος ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ,
φρασσάμενος τά κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ᾖσιν ἀμείνω.
ἐσθλὸς δ' αὖ κἀκεῖνος ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται.
ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ, μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλληται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήϊος ἀνήρ.

Ille quidem ante omnes, per se ipse quid utile, quid non
Qui videt, & longe fines prospectat agendi:
Qui bene consultis didicit parere, secundus:
At qui consiliis pollet nihil ipse, nec audit
Suadentes alios, nullos homo vivit ad usus.

1. *Præferenda est pars tutior*] Ammianus Marcellinus libro XXVIII: *Si implacabiles iracundiæ sunt, summa est acerbitas. sin autem exorabiles, summa lenitas: quæ tamen, ut in malis, acerbitati anteponenda est.* Et hoc explicat Vasquez dicto libro, c. 4, num. 21.

1. Omnia

In istam partem potius peccato tamen.

Ideo satius est nocentem absolvere quam innocentem condemnare.

Sect. 29. 2. Scriptor problematum quæ Aristotelis nomen præferunt: οὐθεὶς ἡμῶν μᾶλλον ἂν προέλοιτο τὸν ἀδικοῦντα ἀποψηφίσασθαι ὡς οὐκ ἀδικεῖ, ἢ τὸν μὴ ἀδικοῦντα καταψηφίσασθαι ὡς ἀδικεῖ (quibus in verbis vulgo pro ἀδικοῦντα, legitur μὴ ἀδικοῦντα, & contra.) *Nemo est nostrum*, ait, *qui non malit absolvere quamvis nocentem, quam damnare innocentem.* Et mox addit rationem quam jam dedimus: ἔστι γὰρ ὅταν τις ἀμφιδοξῇ, τὸ ἔλαττον τῶν ἁμαρτημάτων αἱρετέον. *Nam ubi quis dubitat, eligendum in quo minus delinquitur.* Antiphon: εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Si errandum est, sine jure absolvere quam per injuriam condemnare est sanctius. Nam in illo error est, in damnatione insontis, facinus.*

VI. Maximi autem momenti est bellum, ut ex quo mala plurima etiam in innocentes sequi soleant. Ideo inter sententias alternantes vergendum ad pacem. Laudatur Silio Italico Fabius: Lib. 1.

cauta speculator mente futuri,
Nec lætus dubiis parvisque lacessere Martem.

Tres autem sunt modi quibus vitari potest ne controversiæ in bellum erumpant.

De Of. 1. Vict. de jure bel. n. 28. VII. 1. Primum est, colloquium: *Cum duo sint genera disceptandi*, ait Cicero, *unum per disceptationem, alterum per vim, cumque illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius si uti non licet priore.* Et Terentius:

* *Omnia prius experiri quam armis sapientem decet:*
Qui scis, an quæ jubeam sine vi faciat?

Apollonius Rhodius dixit: Μηδ' αὔτως ἀλκῇ πρὶν ἔπεσί γε πειρηθῆναι. Et Euripides:

Ad-

1. *Omnia prius experiri quam armis*] Dionysius Halicarnassensis in excerptis legationum: μὴ πρότερον ἄρξαι τῶν ἔργων πρὶν ἢ πειραθῆναι τῶν λόγων, *non ante ad res veniendum est quam tentata sit verborum via.* Menelaus apud Libanium: πρῶτον μὲν γὰρ τὰ δίκαια τῷ λόγῳ πειρᾶσθαι λαμβάνειν, ἀλλὰ μὴ τοῖς ὅπλοις ἐπιπηδᾶν ἀνθρωπινώτερον ἔδοξεν. *Homini convenientius, prius verborum experimentum facere quam statim ad arma prosilire.* Non abeunt hinc illi chori dicta in Euripidis Helena:

τὸ θεῖον

ἔπος ἀληθὲς εὗρον
ἄφρονες, ὅσοι τὰς ἀρετὰς πολέμῳ
κτᾶσθε, δορὸς ἀλκαίου
λόγχαισι καταπαυόμενοι
πόνους θνατῶν ἀμαθῶς.
εἰ γὰρ ἅμιλλα κρινεῖ νιν
αἵματος, οὔποτ' ἔρις
λείψει κατ' ἀνθρώπων πόλεις.
Stulti nimium, queis virtutis
Mensura placet unica, ferrum;
Quibus humani pausa laboris
Non nisi sævo quæretur ense:
Nam si virtus sanguine tantum
Spectanda venit, nunquam discors
Furor infestas deseret urbes.

Mal-

Λόγοισι πείσων· εἰ δὲ μὴ, βίᾳ δορός.
Verbis id impetrabo; sin nequeo, manu.

Idem reprehendit Supplicibus civitates quæ hanc viam omitterent:

Et vos quoque urbes quæ quod est verbis datum
Transigere, potius fertis ad cædem arbitram.

Achilles Iphigenia in Aulide:

Si paret æquo, nil mea vobis ope
Opus est. salutis est in hoc uno satis.
Ego simul amici gratiam servaverim:
Minusque vitio vertet omne agmen mihi,
Ratione si rem gesserim, non viribus.

Quod in Phœnissis apud Euripidem legimus:

πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος
ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν:

id auctum sic extulit apud Livium Phaneas: * *multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint.* Mardonius apud Herodotum Polymnia Græcos culpat hac in parte: **τοὺς χρεὸν ἐόντας ὁμογλώσσους, κήρυξί τε διαχρεωμένους καὶ ἀγγέλοισι καταλαμβάνειν τὰς διαφορὰς καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ μάχῃσι.** *quos oportuit, cum ejusdem essent linguæ, caduceatorum & legatorum opera non præliis controversias tractare.*

2. Coriolanus apud Halicarnassensem: τὸ μὴ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμεῖν, ἀλλὰ τὰ ἑαυτοῦ ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ τυγχάνοντα τούτου πολεμεῖν, ἅπαντες ἂν ὁμολογήσειαν εἶναι καλόν. *Siquis non aliena cupiat, sed sua postulet, atque iis non impetratis bellum moveat, id omnium confessione æquum est.* Apud eundem Halicarnassensem rex Tullus, *quæ verbis componi nequeunt, ea armis* ait *decerni*. Apud Tacitum Vologeses: *æquitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta majoribus malueram.* Et rex Theodoricus: *Tunc utile solum est ad arma concurrere, cum locum apud adversarios justitia non potest invenire.* *Caff. III. Var. I.*

VIII. 1. Alterum est inter eos qui communem judicem nullum habent * compromissum: ἐπὶ τὰς δίκας διδόντα ὃ νόμιμός ἐστιν ἐς ἀδικοῦντα

* *Multa homines ne bellare necesse sit voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint*] Donatus ad Eunuchum: *Pervulgatum est enim quod summa vi defenderis quum extorquetur, hoc idem postmodum remitti remittenti.*

1. *Compromissum*] Spreta plerumque potentioribus via. Vide Connestagium de conjunctione regnorum Castellæ & Portugalliæ. digna tamen quam insistant æqui & pacis amantes. Fecere magni reges ac populi, quorum in textu memoria. Addamus alios: Arbitri sumpti inter Magnum Norwagiæ & Canutum Daniæ reges de regno utroque certantes. Nempe quomodo Julianus primus ejus nominis cum Severo de principatu Romano certante interdicto agere voluit. Magnus rex Sueciæ arbiter sumptus inter Ericos duos Daniæ & Norvagiæ reges.

 de

τε ἰέναι, ait Thucydides: *In eum qui arbitrum accipere paratus est nefas ut in injuriosum ire.* Sic de regno Argivo Adrastus & Amphiaraus Eriphylæ judicium permiserunt narrante Diodoro. De Salamine inter Athenienses & Megarenses lecti judices tres Lacedæmonii. Apud dictum modo Thucydidem Corcyrenses Corinthiis significant paratos se disceptare controversias apud Peloponnesi civitates, de quibus inter ipsos convenisset. Et Periclem laudat Aristides, quod ut bellum vitaretur voluerit δίκῃ διαλύεσθαι περὶ τῶν διαφόρων, *de controversiis arbitros sumere.* Et Isocrates oratione adversus Ctesiphontem laudat Philippum Macedonem, quod quas habebat cum Atheniensibus controversias, de iis paratus esset ἐπιτρέψαι πόλει τινὶ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ, *arbitrium permittere alicui civitati æquæ utrique parti.*

Livius lib. VIII. 2. Sic olim Ardeates & Aricini, postea Neapolitani & Nolani controversias suas arbitrio populi Romani permiserunt. Et Samnites in controversia cum Romanis ad communes amicos provocant. *Xen. Cyrop. lib.* II. Cyrus sibi & Assyrio arbitrum fert regem Indorum. Pœni in controversiis cum Masinissa ut bellum vitent ad judicia provocant. *Lib.* VIII. Romani ipsi de controversia cum Samnitibus apud Livium ad communes socios. Et Philippus Macedo in controversia cum Græcis ait se arbitrio usurum populorum cum quibus pax utrisque fuisset. *Plutarch. Pomp.* Parthis & Armeniis postulantibus Pompejus finibus regendis arbitros dedit. *Lib.* XXXII. Fecialium Romanorum hoc præcipuum ait officium fuisse Plutarchus:

de Salamine inter Athenienses & Megarenses judices capti Spartiatæ quinque, Critolaidas, Amompharetus, Hypsechidas, Anaxilas, Cleomenes; Plutarchus Solone. In fœdere Lacedæmoniorum & Argivorum apud Thucydidem V: δίκας διδόντας κατὰ πάτρια, *qui stare arbitris volent more avito.* Et mox: εἰ δέ τις τῶν ξυμμάχων πόλις πόλει ἐρίζοι, ἐς πόλιν ἐλθεῖν ἄν τινα ἴσαν ἀμφοῖν ταῖς πόλεσι δοκεῖν. *Si qua sociarum civitatum cum socia civitate controversiam habeat, rem deferant ad civitatem quæ utrisque æqua videbitur.* Est utrumque apud Thucydidem libro V. M. Antoninum multi extra Romanum Imperium populi controversiarum suarum ut bella vitarent arbitrum sumpsere; meminit Victor & alii. Apud Procopium Gotthic. III, Gepidæ Langobardis dicunt: δίκῃ γὰρ διαλύειν τὰ διάφορα ἐν σπουδῇ ἔχομεν, δικάζεσθαι ἢ οἷς ἂν συνδιάζηται, βιάζεσθαι οὐδαμῶς πρέπειν. *Arbitro sumpto dirimere controversa parati sumus. at qui stare judicio volunt, eos vi impetere iniquum est.* Apud eundem Gotthicorum IV, Theudibaldus Franc. rex paratum se ostendit judicem accipere de iis quæ Romani disputabant. Vide & quid olim Romani Philippo significaverint apud Polybium excerpto legationum n. 4. & quod est in fœdere Antiochi ex eodem Polybio itidem in excerptis n. 35. Rex Angliæ judex de Scotiæ successione: Comes Holsatus inter Regem Daniæ & fratres, Pontano memorante historiæ Danicæ libro VII. Adde exempla apud Marianam libro XXIV, cap. 20; XXIX, cap. 23. Parutam libris XII, & XI. Bizarum libro XII. Crantzium libro VI Saxonicorum c. 15. & nostra infra libro III, cap. XX, §. XLVI.

3. Ma-

chus: οὐκ ἐᾶν πολεμεῖν πρότερον ἢ πάσας ἐλπίδας δίκης ἀπογνῶσιν, *ne sinerent prius ad bellum veniri quam spes omnis judicii obtinendi periisset.* De Gallorum Druidibus Strabo: ὥστε καὶ πολέμους διῄτων πρότερον καὶ παρατάττεσθαι μέλλοντας ἔπαυον, *olim & inter bellantes erant arbitri, at sæpe jam acie congressuros diremerunt.* Eodem officio functos in Iberia sacerdotes idem testis est. Lib. IV. Lib. XI.

3. * Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam ad arma vitanda. Nam si ut judicia alienorum à vera religione judicum vitarentur, & à Judæis & à Christianis arbitri quidam sunt constituti, & id à Paulo præceptum, quanto magis id faciendum est, ut majus multo vitetur incommodum, id est bellum? Sic alicubi Tertullianus argumentatur, non militandum Christiano, ut cui ne litigare quidem liceat: quod tamen, secundum ea quæ alibi diximus, cum temperamento quodam est intelligendum. *Vict. de jure belli, n. 28.*

4. Et tum ob hanc tum ob alias causas utile esset, imo quodammodo factu necessarium, conventus quosdam haberi Christianarum potestatum, ubi per eos quorum res non interest aliorum controversiæ definiantur: imo & rationes ineantur * cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant: quem & ipsum olim apud Gallos * Druidum fuisse usum Diodoro ac Straboni proditum. Etiam proceribus suis de regni divisione judicium permisisse Francos reges legimus. *Molina disput. 103. §. Quando inter Ægid. Reg. de actibus supern. disp. 31. du. 4. n. 72. Th. 2. 2. q. 95, art. 8. & ibi Cajet.*

IX. Tertia ratio est * per sortem: quam in hoc commendat Dion Chrysostomus oratione in Fortunam altera: & multo ante Solomo Prov. XVIII, 18. *Herod. Pel. Plut. quæst. Gr.*

X. 1. Sortis autem affine quid est certamen singulare, cujus usus non videtur omnino repudiandus, si duo, * quorum controversiæ alioqui *Stra. VIII. Livius lib. XXVIII.*

3. *Maxime autem Christiani reges & civitates tenentur hanc inire viam*] Gregoras libro X de Alexandro Bulgaro: οὐκ ἄξιον εἶναι λέγων Χριστιανοὺς αἰτιωμένους κατ' ἀλλήλων ἐπιέναι, ἐνὸν ὁμολογεῖν ἀλλήλοις τὰ πρὸς εἰρήνην καὶ ὁμοῦ χωρεῖν κατὰ τῶν ἀσεβῶν παρατάξεις. *Indecorum esse Christianis tanta cum acerbitate inter se armis certare, cum rationes sint conveniendi ad pacem, & communes vires in impios vertendi.*

4. *Cogendi partes ut æquis legibus pacem accipiant*] Vide exemplum apud Cassiodorum III, 1, 2, 3, 4. & Gailium de pace publica II, cap. XVIII, n. 12.

Druidum fuisse usum] Druidibus hac in parte, & meliori cum jure, Episcopi successere. vide epistolam Episcoporum ad Ludovicum regem in capitulis Caroli Calvi, & de Episcopis Hispaniæ Rodericum Toletanum libro VII, c. 3.

Per sortem] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. I, cap. 28.

1. *Quorum controversiæ alioqui totos populos gravissimis malis sint implicitura*] Scriptor tragœdiæ Thebaidos:

rex sit è nobis uter,
Manente regno quærite.

Dion Othone: πολὺ γάρ που καὶ κρεῖττον καὶ δικαιότερόν ἐστιν ἕνα ὑπὲρ πάντων ἢ πολλοὺς ὑπὲρ ἑνὸς ἀπολέσθαι. *multo enim satius justiusque est unum pro omnibus, quam multos unius causa perire.*

alioqui totos populos gravissimis malis sint implicituræ, inter se parati sint armis decernere, ut olim de Peloponneso Hyllus & Echemus, de regione ad Inachum Hyperochus & Phemius, de Elide Pyræchma Ætolus & Degmenus Epeus, de Iba Corbis & Orsua. Videtur enim id, si non ab ipsis recte fieri, certe à civitatibus posse acceptari ut minus malum. Apud Livium Metius Tullum sic alloquitur: *Ineamus aliquam viam qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.* Strabo vetustam hanc fuisse ait Græcorum consuetudinem: * & apud Virgilium Æneas æquum fuisse ait ut inter se & Turnum eo modo res definiretur.

Lib. v. D. loco.

2. Certe * inter cæteros Francorum veterum mores hunc impense laudat Agathias libro primo, cujus ipsa verba (sunt enim insignia) apponam: *ἀλλ' εἴπου ἄρα καί τι ἔρις τοῖς βασιλεῦσιν ἐξαισία συνενεχθείη, παρατάττονται μὲν ἅπαντες ὡς πολεμήσοντες καὶ τοῖς ὅπλοις διακριθησόμενοι, καὶ οὕτως ὁμόσε χωροῦσιν. ἰδόντες δὲ ἀλλήλους ἐγγυτέρωθεν ἡ πληθὺς, αὐτίκα τὸ χαλεπαῖνον ἀποβάλλοντες εἰς ὁμοφροσύνην μεταχωροῦσι, καὶ τοὺς ἡγεμόνας κελεύουσι δίκῃ μᾶλλον τὰ ἀμφίβολα διακρίνεσθαι. εἰ δὲ μή, μόνους ἐκείνους ἀγωνίζεσθαι, καὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς διακινδυνεύειν, ὡς οὐχ ὅσιον ὄν, οὐδὲ πάτριον, ἰδίας αὐτῶν ἕνεκα δυσμενείας, τὰ κοινὰ πημαίνεσθαι καὶ ἀνατετράφθαι. εὐθὺς γοῦν τάς τε φάλαγγας διαλύουσι, καὶ τὰ ὅπλα τίθενται, καὶ τὸ λοιπὸν εἰρήνη ἄδεης καὶ ἡμερότης, φοιτήσεις τε παρ' ἀλλήλους ἀφύλακτοι, καὶ ἐπιμιξίαι, καὶ φροῦδα οἴχεται τὰ δεινά. οὕτως ἄρα αὐτοῖς τὸ μὲν ὑπήκοον δίκαιον καὶ φιλόπατρι. τὸ δὲ γε ἄρχον εὐμαρὲς ἐν δέοντι καὶ πειθήνιον.* *Si quæ forte inter reges oriantur controversiæ, aciem quidem omnes instruunt, tanquam bellaturi ad rem armis decernendam: & obviam alii aliis procedunt. At ubi conspicati sunt se invicem exercitus, abjecta ira ad concordiam redeunt, & regibus auctores sunt ut jure potius certent: aut si id nolint, ipsi inter se singulari dimicent certamine, & suo duntaxat ipsorum periculo rem transigant: Neque enim aut æquo & bono, aut patriis institutis convenire, ut ipsi ob propria odia bonum publicum labefactent aut evertant. Ergo confestim solvunt exercitus, & restituta pace tuto inter se commeant, sublatis malorum causis. Tanta in subditis cura justitiæ & patriæ amor: in regibus vero animus placidus & suis obsequens.*

XI. Quanquam vero in causa dubia pars utraque tenetur quærere

Et apud Virgilium] Æneidos XI:

Æquius huic Turno fuerat se opponere morti.

Pari de causa Antonius Octavium ad singulare certamen provocabat. Plutarchus Antonio.

2. *Inter cæteros Francorum veterum mores*] Vide Caroli Calvi capitulum apud S. Arnulfum & pactionem Aquisgranensem. Æquitas eadem apud Langobardos. Vide Paulum Warnafredi libro I, cap. 12. IV. cap. V, 17. cap. 40.

rere conditiones quibus bellum vitetur, * magis tamen id tenetur qui petit quam qui possidet. Ut enim in pari causa melior sit possidentis conditio, non civili tantum juri sed & naturali convenit. cujus rei causam alibi etiam ex Aristotelis quæ dicuntur Problematibus attulimus. Atque hic & illud addendum est, ab eo qui justam causam habere se scit, sed documenta non habet sufficientia quibus possessorem de injustitia suæ possessionis convincat, bellum licite non sumi: quia non habet jus cogendi alterum ut de possessione decedat.

XII. Ubi vero & jus ambiguum est, & neuter possidet, aut ex æquo uterque, ibi iniquus censendus erit qui oblatam rei controversæ divisionem repudiat.

XIII. 1. Ex his quæ diximus definiri potest illa à multis agitata quæstio, an bellum ratione habita eorum qui principales belli motores sunt utrinque justum esse possit. * Distinguendæ enim sunt variæ acceptiones vocis justi. Justum enim aliquid dicitur aut ex causa, aut secundum effectus. Ex causa rursum, aut speciali acceptione justitiæ, aut illa generali qua omnis rectitudo eo venit nomine. Specialis acceptio iterum dividitur in eam quæ ad opus pertinet & eam quæ pertinet ad operantem: nam ipse operans juste agere interdum dicitur, quoties injuste non agit, etiamsi id quod agit justum non sit: quomodo recte distinguit *a* Aristoteles, τὸ ἀδικεῖν, & τὸ ἄδικον πράττειν, *injuste agere*, & *agere quod injustum est*.

2. Speciali & ad rem ipsam relata acceptione bellum utrumque justum esse non potest, ut nec lis; quia facultas moralis ad contraria, puta ad agendum & ad impediendum, non datur per rei ipsius naturam. At vero ut neuter bellantium injuste agat fieri sane potest: injuste enim agit nemo nisi qui & scit se rem injustam agere: multi autem id nesciunt. Sic juste, id est bona fide ligitari potest utrimque. Multa enim & in jure & in facto, unde jus oritur, fugere homines solent.

3. Generali acceptione justum dici solet quod omni culpa agentis vacat. Multa autem etiam sine jure fiunt absque culpa, ob ignorantiam inevitabilem: cujus rei exemplum est in his qui legem non observant, quam sine culpa sua ignorant postquam lex ipsa promulgata est, & tempus per se ad scientiam sufficiens transiit. Sic & in litibus accidere poterit, ut pars utraque non modo injustitia sed & omni alio vitio careat, præsertim ubi pars utraque aut altera litigat non suo sed alieno nomine, puta ex tutoris officio, cui congruit jus etiam incertum non deserere. Sic *b* Aristoteles in litibus juris con-

L. in pari. D. de R I. Vict. de jure bel. n. 27. & 30. Less. de Inst. c. 29. dub. 10. Molina. disp. 103. §. in secundo vero. Lorca 2, 2. sect. 3. disp. 53. n. 4. Lorca 2, 2. quæst. 40. disp. 53. Soto v de Institut. jur. 41, art. 7. Covar. c. peccatum. §. 10. num. 6. Alc. 2. Parad. 21. Fulgos. l. 5. de Just. Piccolom. lib. VI. Civil. Phil. c. 21. Alb. Gent. l. 1, c. 6. a *L. v Eth. c. 10, & 11. Rhet. 1, c. 13. Aug. lib. XV de civit. Dei c. 5, & lib. XIX, c. 15. Covar. c. peccatum. §. 10, num. 2. Vict. n. 32. Suares de legibus libro III, c. 18. Alph. de Castro de potest leg. pœnal. l. 1. c. 1, & 3.* b III Rhet. c. 17. *Lib.* II, 8.

Magis tamen id tenetur qui petit, quam qui possidet] Vide Herreram Tomo II.

1. *Distinguendi sunt variæ acceptiones vocis justi*] Sic Gratianus causa XI, quæstione III post C. Episcopus, distinguit justitiam causæ, ordinis, animi.

controversi, ait neutrum esse improbum, quod ipse dicit πονηρόν. Cui consentiens Quintilianus posse accidere ait, ut ex utraque parte orator id est vir bonus dicat. Imo & juste judicare judicem ambigue dici ait Aristoteles, significari enim aut judicare ὡς δεῖ *plane ut oportet*, sine ulla ignorantia, aut κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, *ex animi sui sententia*. Et alibi ait: εἰ ἀγνοῶν ἔκρινεν, οὐκ ἀδικεῖ, *si quis per ignorantiam judicavit, non egit injuste*.

Top. I, 13. Nic. V, 12.

4. At in bello vix est, ut temeritas saltem omnis & dilectionis defectus absit, ob negotii ipsius gravitatem, quæ omnino talis est ut causis probabilibus non contenta, quam maxime evidentes requirat.

5. At justum si accipimus, quoad effectus quosdam juris, certum est bellum hoc sensu justum utrimque dari, ut ex iis apparebit quæ de bello publico solenni infra à nobis dicentur. Sic enim & sententia non ex jure lata & possessio sine jure habent quosdam juris effectus.

CAPUT XXIV.

Monita de non temere etiam ex justis causis suscipiendo bello.

I. *Jus sæpe remittendum ut bellum vitetur:*
II. *Maxime jus ad pœnas:*
III. *Præsertim à rege læso.*
IV. *Etiam curâ sui & suorum abstinendum sæpe bello.*
V. *Regulæ prudentiæ circa electionem bonorum.*
VI. *Exemplum in deliberatione inter studium libertatis & pacis: quæ internecio populi evitetur.*
VII. *A pœnis exigendis abstinere debere qui non multo sit validior.*
VIII. *Restare ut bellum non sit suscipiendum nisi ex necessitate:*
IX. *Aut ex maxima causa cum maxima occasione.*
X. *Bellorum mala ob oculos posita.*

I. 1. QUanquam instituti, quod de jure belli inscriptum est, pars proprie non videtur exsequi quid circa bellum virtutes aliæ præcipiunt aut suadeant, obiter tamen obviam eundum est errori, ne quis existimet ubi jus satis compertum est statim aut oportere bellum suscipi, aut semper etiam licere. Contra enim evenit, ut plerumque magis pium rectumque sit de jure suo cedere. Nam nostræ quoque vitæ curam honeste deseri, ut alterius & vitæ & saluti perpetuæ quantum in nobis est consulamus, supra suo loco dictum est. Maxime autem Christianis hoc convenit qui in eo perfectissimum Christi imitantur exemplum, qui pro nobis adhuc impiis & infestis mori voluit, Rom. V, 6. Quod ipsum multo etiam magis nos excitat, ne res nostras aut nobis debitas persequamur cum tanto aliorum incommodo quantum secum ferunt bella.

Vict. de Jure belli, n. 14. & 33.

2. * Non

2. * Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum, & Aristoteles monet, & Polybius. Nec à veteribus laudatus Hercules quod Laomedonti & Augiæ arma intulit ob non solutam laboris mercedem. Dion Prusæensis in ea oratione quæ est de bello & pace, non hoc tantum ait quæri solere *εἰ συμβέβηκεν ἀδίκημα περὶ τούτων οἷς διαφέρονται πολεμεῖν, an injuria accepta sit ab his de quibus bello petendis agitur, sed etiam πηλίκον τι τοῦτο συμβέβηκος, quanti æstimandum sit id quod accidit.* Pol. lib. IV. Rhet. ad Alex. c. 3. Pans. lib. V.

II. 1. Ad pœnas vero omittendas multa sunt quæ nos hortantur. Videamus quam multa patres in filiis dissimulant; qua de re dissertatio est Ciceronis apud Dionem Cassium. *Pater*, * ut Seneca ait, *nisi multæ & magnæ injuriæ patientiam devicerunt, nisi plus est quod timet quam quod damnat, non accedet ad decretorium stylum:* unde non multum discrepat Phinei dictum, recitante Diodoro Siculo: *μηδένα* Lib. V.

πατέρα

Annotata ad Caput XXIV.

2 Non ob quamvis causam talem bellum suscipiendum] Seneca suasoria V: *Gallio dixit, bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro conjugibus, pro liberis: pro re supervacua & nihil nocitura si fieret, non esse suscipiendum.* Plus aliquid Apollonius dixit regi Babyloniæ apud Philostratum l. 2; *φροντιστέον δὲ καὶ τὸ μὴ δεῖν ὑπὲρ κωμῶν, ὧν μείζους κέκτηνται πολλοὶ καὶ ἰδιῶται, διαφέρεσθαι πρὸς Ῥωμαίους, καὶ πόλεμον οὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἴρεσθαι. Addidit vero, non oportere cum Romanis disputare de vicis, quibus majores privati sæpe possident, ad bellum vero ne ob magnas quidem venire causas.* Josephus altero libro adversus Appionem de popularibus suis: *οὐ τὴν ἀνδρείαν ἐσκηκότες ἐπὶ τοῦ πολέμους ἄρασθαι χάριν πλεονεξίας, ἀλλ' ἐπὶ τῷ τοὺς νόμους διαφυλάττειν. τὰς γοῦν ἄλλας ἐλαττώσεις πρᾴως ὑπομένοντες, ἐπειδὰν τινὲς ἡμᾶς τὰ νόμιμα κινεῖν ἀναγκάζωσι, τότε καὶ παρὰ δύναμιν αἱρούμεθα πολέμους καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων τῶν συμφορῶν ἐγκαρτεροῦμεν. Neque nostri fortitudinem exercent ut suas res augeant, sed ut leges ipsis maneant. cætera igitur damna ferentes leniter, ubi sunt qui nos à legibus cogant discedere tunc etiam supra vires bella sumimus, & ad ultima usque mala duramus.*

1. *Ut Seneca ait*] de Clementia I, cap. 14. Augustus patri in consilio assidens de filio qui in parricidio deprehensus esset, dixit: *relegandum quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decrevit: memor non de quo censeret sed cui in consilio esset, mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit.* verba sunt Senecæ eodem libro c. 15. Terentius Andria:

> *Pro peccato magno paululum supplicii satis est patri.*

Philo περὶ εὐσεβείας ait: *πατέρας ἀποκηρύττοντας χρηματίζειν τῶν υἱῶν, ἀποχειρίζοντας αὐτοὺς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας, ὅταν τὴν ἐκ φύσεως περὶ αὐτοὺς καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἡ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία καταγωνίσηται, Patres abdicationis tristia verba pronuntiant, filiosque à domo sua & omni cognatione abrumpunt, ita demum, ubi amorem illum, quem ingentem ac super omnia eximium natura parentibus indidit, filiorum improbitas vicit.* Cicero pro Ligario: *Ignoscite, Judices, erravit; lapsus est; non putavit: si unquam posthac. ad parentem sic agi solet.*

2. Re-

πατέρα λαβεῖν παρ' ἡμῶν ἑκουσίως τιμωρίαν, εἰ μὴ τῷ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων ὑπερθεῖντο τὴν φυσικὴν τῶν γονέων εἰς τέκνα φιλοστοργίαν: & illud Andronici Rhodii, οὐδεὶς πατὴρ ἀφίσταται τοῦ υἱοῦ, εἰ μὴ ὑπερβαλλόντως εἴη μοχθηρός.

2. At quisquis alium punire vult, * rectoris, id est patris quodammodo personam suscipit: quo respiciens Augustinus ad Comitem Marcellinum: *Imple*, inquit, *Christiane judex, pii patris officium.* Pittaci dictum laudat Julianus Imperator: ὃς τὴν συγγνώμην τῆς τιμωρίας προὐτίθει, *qui veniam pœnæ præferebat.* Libanius in oratione de seditione Antiochena: qui Deo, inquit, similis esse vult, ἀφέσει τιμωρίας χαιρέτω μᾶλλον ἢ λαμβάνων, *magis gaudeat condonatione quam pœna.*

Molina tract. 11 de Just. disp. 103 Lorca disp. 153. n. 11. Ægid. Regius de act. supern. disp. 31, dub. 7, n. 107.

3. Interdum eæ sunt rerum circumstantiæ, ut jure suo abstinere non laudabile tantum sit sed & debitum, ratione ejus quam hominibus etiam inimicis debemus dilectionis, sive in se spectatæ sive qualiter eam exigit sanctissima lex Euangelii. Sic quosdam esse diximus pro quorum, etiamsi nos impetant, salute mortem optare debeamus, quod eos sciamus rei communi humanæ aut necessarios aut valde utiles. Si res quasdam negligi vult Christus ne lites subeantur, tanto credendum est majora à nobis negligi voluisse ne ad bellum catur quanto bellum lite est nocentius.

Lib. 11 de Off. c. 2.

4. *De suo jure virum bonum aliquid relaxare non solum liberalitatis sed plerumque etiam commoditatis est*, ait Ambrosius. Aristides suadet civitatibus συγχωρεῖν καὶ παριέναι ὅ, τι ἂν ᾖ μέτριον, *concedere & largiri si quid sit mediocre.* Rationem addit: ὥσπερ γὰρ καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἐπαινεῖτε τοὺς εὐγνώμονας καὶ βλαβῆναί τι μᾶλλον αἱρουμένους ἢ διαφέρεσθαι πρός τινας. *Nam & privatorum hominum eos laudatis qui facili sunt ingenio & damni aliquid subire malunt quam litigare.* Xenophon historiæ

2. *Rectoris, id est patris, quodammodo personam sustinet*] Seneca epistola LXXXVII: *Clementia alieno sanguini tanquam suo parcit, & scit homini non esse homine prodige utendum.* Diodorus Siculus in Fragmentis: οὐ δεῖ τοὺς ἁμαρτήσαντας ἐκ παντὸς τρόπου κολάζειν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μὴ μεταδιδασκομένους. *Non omnes omnino qui deliquere puniendi sunt, sed ii quos male factorum nihil pœnitet.* Chrysostomus de statuis VI: μαθέτωσαν οἱ ἄπιστοι πάντες, ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ φόβος πᾶσαν ἐξουσίαν δύναται χαλινοῦν. δόξασόν σου τὸν δεσπότην, τοῖς συνδούλοις ἄφες τὰ ἁμαρτήματα, ἵνα καὶ αὐτός σε δοξάσῃ μειζόνως, ἵνα ἐμβλέψῃ σοι κατὰ τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν δείξῃ τὸ ὄμμα καὶ γαληνόν, ταύτης μεμνημένος σου τῆς φιλανθρωπίας. *Discant omnes qui à fide nostra sunt extranei, reverentiam quæ Christo exhibetur tantam esse, ut cuilibet potestati injiciat frænos. Honora dominum tuum: condona peccata conservis tuis, ut & ipse multo magis te honoret, ut in illo judicii die vultum tibi ostendat serenum atque clementem, hujus tuæ lenitatis memor.* citat Gratianus causa XXIII, quæst. IV, ex Augustino: *Duo ista nomina cum dicimus homo & peccator non utique frustra dicuntur: quia peccator est, corripe: quia homo, miserere:* vide & quæ sequuntur, & quæ supra posuimus ad caput XX, § XII, §. XXVI, & XXXVI.

1. Cer-

riæ Græcæ sexto: σωφρόνων μὲν δή ἐστι μηδ' εἰ μὴ μικρὰ τὰ διαφέροντα εἴη, πόλεμον ἀναιρεῖσθαι. *Sapientum est ne ob graves quidem causas, bellum suscipere.* Et apud Philostratum Apollonius: πόλεμον οὐδ' ὑπὲρ μεγάλων αἱρεῖσθαι: *ne ob magnas quidem causas bellum capiendum.*

III. 1. Circa pœnas, officii primum nostri est, si non ut hominum * certe ut Christianorum, ut facile ac libenter condonemus quæ in nos sunt commissa, sicut Deus nobis condonat in Christo, Eph. IV, 32. τό γε περὶ τούτων ἀόργητον ὑπὲρ ὧν τὸ ζῆν ὑποδίδωσιν τῇ κολάσει γίνεται τῶν ἠδικηκότων, Θεοῦ φύσει προσοικεῖον, ait * Josephus: *Ira vacare circa ea ob quæ nocentes pœnæ mortis sunt obnoxii, ad divinam naturam accedit.*

2. Seneca de principe: *Longe sit in suis quam in alienis exorabilior injuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat sibi detrahit: ita clementem vocabo non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis agitatur non prosilit: qui intelligi magni animi esse injurias in summa potentia pati, * nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso.* Quintilianus: *Suadebimus Principi ut laudem humanitatis potius quam voluptatem ultionis concupiscat.* In C. Cæsaris laudibus posuit Cicero ut præcipuum, quod oblivisci nihil soleret nisi injurias. Livia in allocutione ad Augustum apud Dionem: τοὺς ἄρχοντας νομίζουσιν οἱ πολλοὶ τοὺς μὲν τὸ κοινὸν ἀδικοῦσιν ἐπεξιέναι χρῆναι, τοὺς δ' ἰδίᾳ τι εἰς αὐτοὺς πλημμελεῖν δοκοῦντας φέρειν. *Ita plerique existimant, rectoribus punienda quæ contra communem utilitatem peccantur; quæ vero in ipsos, dissimulanda.* * Antonius Philosophus, in oratione ad Senatum: *Non enim unquam placet in Imperatore vindicta sui doloris, quæ etsi justior fuit acrior videtur.* Ambrosius in epistola ad Theodosium: *Antiochenis tuam donasti injuriam.* Et in ejusdem Theodosii laudibus ad Senatum Themistius: ὅτι οὐκ ἀντιβλάπτοντα χρὴ τὸν ἀγαθὸν βασιλέα, ἀλλ' εὖ ποιοῦντα μείζω φαίνεσθαι τῶν ἠδικηκότων. *Bonum regem oportet his*

Lib. 1 de Clem. c. 20.

1. *Certe ut Christianorum*] Theodosius ut Antiochenis condonaret crimen in se commissum à Flaviano Episcopo illis maxime Christi verbis permotus fuit: *Dimitte illis Pater, quia nesciunt quid faciunt.* Narrat Chrysostomus de statuis vicesima.

Josephus] Antiquæ historiæ 11, 3.

2. *Nec quicquam esse gloriosius Principe impune læso*] Chrysostomus in laude Clementiæ: ἅπαντα μὲν γὰρ ἄνθρωπον τοῦτο κοσμεῖν δύναται. διαφερόντως δὲ τοὺς ἐν ἐξουσίαις. τὸ γὰρ πάντα ποιεῖν ἐπιτρεπούσης τῆς βασιλείας, κατέχειν ἑαυτὸν, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἡγεμόνα ποιεῖσθαι τῶν ἔργων, μέγα μὲν εἰς εὐφημίαν τι καὶ δόξαν. *omnem illa hominem ornare insigniter potest: maxime vero eos qui in imperiis sunt constituti. nam cum regia potestas omnia permittat, semet retinere, ac divinam legem actionibus suis ducem præficere, egregium est ad famam gloriamque.* Augustinus epist. CIV, quæ est ad Bonifacium Comitem: *memento cito ignoscere si quis in te peccaverit & veniam postulaverit.*

Antoninus Philosophus] Apud Vulcatium Gallicanum vita Avidii Cassidii.

3. *Eam*

his qui in se peccarunt superiorem esse, non vicissim nocendo sed bene faciendo.

3. Magnanimus qui sit eum Aristoteles negat esse μνησίκακον, *injuriarum memorem:* quod Cicero sic exprimit; *nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia.* Hujus eximiæ virtutis insignia nobis exempla sacræ literæ suppeditant in Mose, Num. XI, 12; & Davide, II Sam. XVI, 7. Maxime vero id locum habet ubi aut nos quoque nobis peccati alicujus sumus conscii, aut id quod in nos peccatum est ab humana quadam & excusabili infirmitate procedit, aut satis apparet pœnitere eum qui nocuit. *Est ulciscendi & puniendi modus*, inquit Cicero, *& haud scio an satis sit * eum qui lacessierit injuriæ suæ pœnitere. Sapiens*, inquit Seneca, *multa remittit; multos parum sani sed sanabilis ingenii servabit*, & hæ quidem causæ à bello abstinendi ex dilectione nascuntur, quam ipsis inimicis aut debemus aut recte impendimus.

De Off. 1.

Dried. Lib. II de lib. Christ. c. 6.

IV. 1. Sæpe vero * nobis ipsis nostrisque præstandum habemus ne ad arma veniatur. Plutarchus in Numæ vita ait, postquam juste posse suscipi bellum decrevissent feciales, * consultatum à senatu an ex usu esset suscipere. In parabola quadam Christi dicitur, si quis rex cum rege altero bello certandum habeat, primo sedentem, qui mos est cum cura consultantium, expensurum apud se, an ipse qui decem millia militum habeat hosti ducenti bis totidem par esse possit. quod si videat se imparem fore, antequam ille intra fines adsit, missurum legationem cum mandatis pacis causa.

Luc. XIV. 31.

2. * Sic Tusculani omnia patiendo & * nihil recusando pacem à Romanis meruerunt. Apud Tacitum est: *Frustra adversus Æduos quæsita belli causa. Iussi pecuniam atque arma deferre, gratuitos insuper*

Liv. lib. VI.

3 *Eum qui lacessierit injuriæ suæ pœnitere.* Procopius Vandalicorum II: μετάμελος γὰρ ἐν δέοντι ἐπιλαμβανόμενος ἐπιγιγνόμενος συγγνώμονας αὐτοῖς τοὺς ἠδικημένους ποιεῖν εἴωθεν. *Pœnitentia in tempore oboriens iis qui peccarunt ad veniam dandam provocare læsos solet.*

1. *Nobis ipsis nostrisque*] Procopius Gotthicorum II Gotthos ita ait locutos Belisario: οἷαν δὲ ταῦτα οὕτως ἔχῃ, τοὺς ἑκατέρων ἡγουμένους προσήκει μὴ δόξης τῆς οἰκείας ἢ τῆς ἀρχομένων σωτηρίαν προΐεσθαι, ἀλλὰ τά τε δίκαια τά τε ξύμφορα, οὐ σφίσιν αὐτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς σφῶν ἐναντίοις ἑλέσθαι. *Hæc cum ita se habeant, officium erit utriusque gentis rectorum, subditorum sibi salutem non projicere propriæ laudis studio, sed ea præferre quæ & justa sunt & utilia non ipsis tantum sed & hostibus.*

Consultatum à senatu an ex usu esset suscipere] Diodotus apud Thucydidem III: οὔτε γὰρ ἀποφαίνω πάνυ ἀδικοῦντας, οὐ διὰ τοῦτο καὶ ἀποκτεῖναι κελεύσω εἰ μὴ ξυμφέρον. *Etiamsi enim maxime illos peccasse pronuntiem, non utique & occidi eos jubebo nisi expediat.*

2. *Sic Tusculani*] Vide Plutarchum Camillo.

Nihil recusando] Fecit idem Armeniorum rex Severi tempore, meminit Herodianus libro III.

Le-

super commeatus præbuere. Sic * legatis Justiniani Amalasuntha regina negavit armis se certaturam.

3. Potest & temperamentum adhiberi, ut à Syrmo Triballorum rege factum Strabo memorat, qui Alexandrum Macedonem & in- Lib. VII. sulam Peucen intrare vetuit, & simul donis eum honoravit, ut ostenderet se quod faceret justo metu, non odio aut contemptu ipsius facere. Quod Euripides de Græcis dixit civitatibus idem ad alios quosvis recte aptes:

De Marte quoties itur in suffragia,
Nemo imminere cogitat mortem sibi:
Sed quisque cladem destinamus alteri:
Quod si in comitiis funera ante oculos forent,
Furiata bello non perisset Græcia.

Apud Livium est: *Cum tuas vires, tum vim fortunæ, Martemque communem propone animo.* Et apud Thucydidem: τοῦ πολέμου τὸν παράλογον ὅσος ἐστὶ πρὶν ἐν αὐτῷ γενέσθαι προδιάγνωθι; *Quicquid inopinum accidere potest in bello priusquam aggrediare considera.*

V. 1. Qui deliberant, partim de finibus non quidem ultimis sed interjectis deliberant, partim de iis quæ eo ducunt. Finis semper est bonum aliquod, aut certe mali declinatio quæ vicem boni obtinere possit. Quæ vero huc aut illuc ducunt, per se non expetuntur sed quatenus ducunt: quare in deliberationibus comparandi sunt, & fines inter se, & eorum quæ ad finem ducunt facultas effectiva ad finem producendum: nam ut recte dixit Aristoteles de animalium motione: αἱ προτάσεις αἱ ποιητικαὶ διὰ δύο εἰδῶν γίνονται, διά τε τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διὰ τοῦ δυνατοῦ: *propositiones quæ actionem efficiunt duorum sunt generum, ab eo quod bonum est, & ab eo quod fieri potest:* quæ comparatio tres habet normas.

2. Prima est; si res de qua agitur æqualem, morali scilicet æstimatione, efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum eligenda est si bonum aliquanto plus habeat boni quam malum mali. Hoc est quod Aristides sic enuntiat: ὅτ' ἔλαττον τοῦ δυσχεροῦς τ' ἀγαθὸν, κρεῖττον διηλλάχθαι. Andronicus Rhodius ubi magnanimum describit ait, eum non ob quasvis causas pericula subiturum, sed ob maximas.

3. Altera; si videatur esse æquale bonum & malum quod à re de qua quæritur possit procedere, ita demum ea res eligenda est si efficacia ad bonum quam ad malum major sit.

Tertia; si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ea ita demum eligenda est, * si efficacia

cia

Legatis Justiniani Amalasuntha] Vide Procopium Vandalicorum 11, & Gotth. 1.

3. *Si efficacia ad bonum major sit collata efficacia ad malum, quam ipsum malum est collatum bono*] Utitur hac regula prudenter Narses apud Procopium Gotthicorum 11.

2. Is

cia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum quam ipsum malum est collatum bono; aut si bonum sit majus comparatione mali quam efficacia ad malum comparata ad bonum.

De Off. 1. 4. Hæc nos limatius paulo; sed eodem tendit via planiore Cicero: cum ait fugiendum ne offeramus nos periculis sine causa, quo nihil potest esse stultius: quapropter in adeundis periculis consuetudinem imitandam Medicorum, qui leviter ægrotantes leviter curant, gravioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur: quare subvenire tempestati sapientis esse dicit, eoque magis si plus adipiscare re explicata boni quam addubitata mali.

Ep. ad Att. l. XIII, 27. 5. Et alibi: *Ubi ἐπίτευγμα magnum nullum fieri possit, ἀποτεύγματα vel non magnum nociturum sit, quid opus est* παρακινδυνεύειν. Dion Prusæensis Tarsensi altera: ἔστω δεινὸν καὶ ἄδικον. ἀλλ' οὐκ εἴ τι μὴ δίκαιον πέφυκε γίνεσθαι, δεῖ πρὸς τοῦτο φιλονεικοῦντας αὑτοὺς προσβάλλειν ἀτόπῳ τινί. *Sit sane hoc injustum & indignum quod toleretur. At non si quid injusti accidit, nos ideo debemus certandi studio nosmet incommodis objicere.* Et postea: ὥσπερ, οἶμαι, τὰ βάρη τινὲς ἂν μὲν σφόδρα πιέζῃ καὶ ἀνέχεσθαι μὴ δυνώμεθα, ζητοῦμεν ὡς τάχιστα ἀπορρίψαι· μετρίως δὲ συνεχόμενοι καὶ ὁρῶντες ἀνάγκην οὖσαν φέρειν ἢ τοῦτο, ἢ τούτου μεῖζον ἕτερον, σκοποῦμεν ὡς κουφότατα ἔσται. *Sicut onera ubi ita valde nos urgent ut durare nequeamus quærimus abjicere: mediocriter autem pressi, & rebus talibus ut aut ista aut graviora ferenda sint, in hoc nos componimus ut quam expeditissime subsequamur.* Aristides Sicula secunda: ὅτι μείζων ὁ φόβος τῆς ἐλπίδος, πῶς οὐκ ἄξιον φυλάττεσθαι: *ubi major spe metus est, quomodo non tempus est cavendi?*

VI. 1. Exemplum sumamus ab eo quod inter Galliæ civitates consultatum olim narrat Tacitus: *Libertas an pax placeret:* Libertatem intellige civilem, hoc est, jus regendæ per se reipublicæ: quod jus plenum est in statu populari, temperatum in statu optimate, præsertim tali ubi nemo civium ab honoribus arceatur. pacem vero talem qua bellum redimatur internecinum, id est, ut Cicero alibi Græcis verbis hanc quæstionem explicat, ἐὰν μένῃ διὰ τοῦτο περὶ τῶν ὅλων ἡ πόλις κινδυνεύῃ: Puta, ubi recta æstimatio futuri nihil ferme aliud quam totius populi exitium videatur portendere: qualis erat status Hierosolymorum obsessorum à Tito. Hic Cato quid dicturus sit, qui mori quam uni parêre maluit, nemo nescit. quo & illud pertinet:

Lib. IX. Ep. ad Att. ep. 112.

Quam sit non ardua virtus
Servitium fugisse manu.

Et multa alia ad eum modum.

2. At aliud dictat recta ratio: Vitam scilicet, quæ fundamentum est omnium bonorum temporalium & æternorum occasio, pluris esse quam libertatem; sive utrumque sumas in uno homine, sive in toto populo. Itaque Deus ipse pro beneficio imputat quod non perdat

dat homines, sed in servitutem tradat. Et alibi suadet per Prophetam Hebræis, ut sese Babyloniis * in servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur. Quare illud quamquam laudatum antiquis, II Paral. XII, 78. Jer. XXVII, 13.

Obsessum Pœno gessit quod Marte Saguntum:

laudandum non est, nec quæ eo ducunt.

3. Internecio enim populi in hoc rerum genere pro maximo malo haberi debet. Cicero de Inventione secundo necessitatis hoc ponit exemplum, necesse esse Casilinenses se dedere Annibali, quanquam necessitati aderat hæc adjunctio, * nisi malint fame perire. De Thebanis qui Alexandri Macedonis temporibus vixerunt exstat hoc Diodori Siculi judicium: *τοῖς παραγγέλμασιν ἀνδρειότερον μᾶλλον ἢ φρονιμώτερον χρησάμενοι περιέπεσον εἰς πανωλεθρίαν τῆς πατρίδος ὄλεθρον: animi * spiritu forti magis quam prudente internecionem patriæ accersiverunt.* August. de Civ. Dei, l. XXII, c. 6. Lib. XVIII.

4. De eo quem diximus Catone & Scipione, qui post victoriam Pharsalicam cedere Cæsari noluerunt, judicium exstat apud Plutarchum: *αἰτίαν ἔχουσιν ὡς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐν Λιβύῃ παραναλώσαντες οὐκ ἀναγκαίως: culpandi sunt, tanquam qui viros multos & egregios in Africa perdiderint, nullo operæ pretio.*

5. Quod autem de libertate dixi, idem de aliis rebus expetibilibus dictum volo, si oppositi mali majoris justior aut par sit exspectatio. Nam, ut recte Aristides, moris est navem servare rerum non vectorum jactu.

VII. In pœnis quoque exigendis illud maxime observandum est, ne unquam eo nomine bellum suscipiatur in eum cui pares sunt vires. Nam ut judicem civilem ita qui armis facinora velit vindicare multo esse validiorem altero oportet. neque vero prudentia tantum,

2. *In servitutem dedant, ne fame ac peste moriantur*] Guido Blandratensis in oratione ad Mediolanenses apud Guntherum.

Omnia securi pro libertate feremus.
Sed libertatem contempta nemo salute
Sanus amat. neque enim certæ susceptio cladis,
Quam vitare queas, nisi cum ratione salutis,
Libertatis amor, sed gloria vana putanda est.

3. *Nisi malint fame perire*] Anaxilai qui ob famem Byzantium dediderat hæc defensio fuit: pugnandum hominibus in homines, non in rerum naturam; Ita Xenophon. Procopius Gotth. IV: *οὐ γὰρ ἐπαινοῦσι τὴν ἑκούσιον τελευτὴν ἄνθρωποι, ἔνθα τις ἐπίκειται κρείσσων τοῦ καθ' αὑτὴν κινδύνου ἐλπίς. Non laudant mortem voluntariam homines, quamdiu spes aliqua est periculo potentior.*

Spiritu forti magis quam prudente] Idem cum explicasset consilia belli suscepti ab Sithoniensibus post Alexandri mortem, ait saniorum judicio eos *πρὸς δόξαν ὀρθῶς βεβουλεῦσθαι, τοῦ δὲ συμφέροντος διημαρτηκέναι, ad gloriam quidem recte consuluisse, sed ab utilitate aberrasse*: ut qui properassent *διακινδυνεύειν μηδεμιᾶς ἀνάγκης κατεπειγούσης, periclitari nulla necessitate impellente*; ne Thebanorum quidem tam nobili clade passi se admoneri.

tum, aut suorum caritas exigere solet, ut bello periculoso abstineatur, sed sæpe etiam justitia, rectoria scilicet, quæ ex ipsa regiminis natura superiorem non minus ad curam pro inferioribus, quam inferiores ad obedientiam obligat. Cui consequens est id quod recte à Theologis est traditum, regem qui ob causas leves, aut ad exigendas pœnas non necessarias, & magnum secum periculum trahentes, bellum suscipit, teneri subditis ad reparationem damnorum quæ inde oriuntur. nam etsi non in hostes, in suos tamen veram committit injuriam, qui talibus de causis tam gravi malo eos implicat. Livius: *Justum bellum quibus necessarium, & pia arma quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.* optat hunc statum Ovidius Fastorum I:

Cajet. 2, 2. q. 95, art. 8. Molina tract. 2 de Justitia, cap. 102. Lib. x.

Sola gerat miles, quibus arma coërceat, arma.

VIII. * Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat, puta cum jura sunt, ut Florus loquitur, armis sæviora. Seneca *incurri* ait *in pericula ubi quiescenti paria metuuntur*, aut etiam pejora: quem sensum Aristides sic extulit: *τότε χρὴ κἂν ἄδηλον ᾖ τὸ μέλλον αἱρεῖσθαι κινδυνεύειν, ὅταν τὸ τὴν ἡσυχίαν ἄγειν φανερῶς χεῖρον ᾖ.* *Miseram pacem bello bene mutari*, ait Tacitus, nempe cum, ut idem ait, *aut ausos libertas sequetur, aut victi iidem erunt*: aut *ubi* (ut Livius loquitur) *pax servientibus gravior quam liberis bellum.* Non si, ut apud Ciceronem est, apparet futurum, ut si victus eris proscribaris: si viceris, tamen servias.

Lib. x. de de Att. VII. 7.

IX. Alterum belli tempus, si, ita ut oportet rem æstimanti, à jure, & quidem quod momenti sit maximi simul stent vires. Hoc est quod Augustus ajebat, bellum non suscipiendum nisi cum major emolumenti spes quam damni metus ostenderetur. Et quod de prælio dicere solebant Scipio Africanus & L. Æmilius Paulus, idem huc non male aptaveris: *Non decertandum esse * nisi summa necessitudo aut summa occasio data esset.* Locum autem tum maxime hoc habebit, cum spes est * terrore ac fama nullo aut exiguo periculo rem confici posse: quale erat Dionis consilium ad liberandas Syracusas. In epistolis Plinii est: *quod est pulcherrimum victoriæ genus terrore perdomuit.*

Suet. c. 24. Gell. lib. XIII, c. 3. Val. Max. lib. VII, c. 2. Diod. l. XVI.

X. 1. Sæva

Rara ergo belli sumendi causa est quæ omitti aut non possit aut non debeat] Servius ad illud in x Æneidos:

Iram miserantur inanem
Amborum & tantos mortalibus esse labores.

Quia nulla causa tam justa est ut propterea bellum geri debeat.

Ni summa necessitudo] Plutarchus Gracchis: τὸ ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἀνάγκης ἐπιφέρειν σίδηρον, οὔτε ἰατρικὸν, οὔτε πολιτικόν. *Extra summam necessitatem ferrum inferre, nec boni medici est, nec boni præsidis.* Marciani dictum apud Zonaram: *μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξῇ.* *Non debere regem arma movere quamdiu pace frui liceat.* Augustinus I epistola ad Bonifacium, *Pacem habere voluntatis est: bellum autem debet esse necessitas, ut liberet Deus à necessitate & conservet in pace.*

Terrore ac fama] *Leo spernens tela diu se terrore solo tuetur, ac velut cogi testatur.* Habet id Plinius Historiæ Naturalis VIII, c. 16.

I. Uti-

X. 1. Sæva res bellum est, inquit Plutarchus, cumulumque secum trahit injuriarum & insolentiæ: Et sapienter Augustinus: *Quorum malorum* (de his loquitur quæ ex bello nascuntur) *multas & multiplices clades duras, & diras necessitates, si ut dignum est eloqui velim, quamquam nequaquam sicut res postulat possim, quis erit prolixæ disputationis modus? Sed sapiens, inquiunt, justa bella gesturus est: quasi non, si se hominem meminit, multo magis dolebit justorum necessitatem sibi exstitisse bellorum: quia nisi justa essent, ei gerenda non essent: ac per hoc sapienti nulla bella essent. iniquitas enim partis adversæ justa bella ingerit gerenda sapienti, imo & necessaria: quæ iniquitas homini* * *utique dolenda, quia hominum est, & si nulla ex eo bellandi necessitas nascatur. Hæc itaque mala tam magna, tam horrenda, tam sæva quisquis cum dolore considerat, miseriam necesse est fateatur: quisquis autem vel patitur ea sine animi dolore vel cogitat, multo utique miserius ideo se putat beatum quod & humanum perdidit sensum.* Idem alio loco: *Belligerare malis videtur felicitas, bonis necessitas.* Maximus autem Tyrius: τὸ δὲ πολεμεῖν χρείας κἂν ἀφέλῃς τὸ ἄδικον, ἐλεεινὸν αὐτῆς τὸ ἀναγκαῖον: *de bello etiamsi demas injustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est.* Idem: φαίνεται ὁ πόλεμος τοῖς μὲν δικαίοις ἀναγκαῖος ὤν, τοῖς δὲ ἀδίκοις ἑκούσιος: *Apparet bellum à justis non sumi nisi necessario, ab injustis sponte.*

Vita Camill. De Civit. Dei, l. XIX. c. 7.

Lib. IV. de civit. Dei, c. 15.

2. Cui Senecæ illud addendum, non esse homini homine prodige utendum. Philiscus Alexandrum monebat ut gloriæ quidem studeret, sed ea lege ne se pestilentiam aut magnum morbum faceret: intelligens populorum occidionem, desolationem urbium, pestilentiæ esse opera: nihil autem magis esse regium quam consulere omnium saluti quæ pace continetur.

Ælian. lib. XIV. 11.

3. Si

1. *Utique dolenda*] Lacedæmonii in oratione quæ exstat apud Diodorum Siculum libro XIII: θεωροῦντες τὰς ἐν τῷ πολέμῳ φιλονεικίας πολλὰ καὶ δεινὰ πάθη ποιούσας, οἰόμεθα δεῖν φανερὸν ποιῆσαι πᾶσι καὶ θεοῖς καὶ ἀνθρώποις ὅτι τούτων ἥκιστα πάντων ἐσμὲν αἴτιοι. *Cum videamus ex bello plurimas inimicitias, plurima atrocia oriri, nostri officii duximus cunctis Dis hominibusque testatum facere causam horum à nobis non esse.* Plutarchus Numa: τί οὖν φήσει τις, οὐκ ἐπὶ τὸ βέλτιον προῆλθεν ἡ Ῥώμη τοῖς πολέμοις; ἐρωτῶν ἐρώτημα μακρᾶς ἀποκρίσεως δεόμενον πρὸς ἀνθρώπους τὸ βέλτιον ἐν πλούτῳ, καὶ τρυφῇ, καὶ ἡγεμονίᾳ, μᾶλλον ἢ σωτηρίᾳ καὶ πρᾳότητι, καὶ τῇ μετὰ δικαιοσύνης αὐταρκείᾳ τιθεμένους. *Hic si quis mihi dixerit, nonne Roma per bella profecit plurimum, quæstionem moverit longæ responsionis egentem, apud homines qui profectum ponunt in opulentia, in deliciis, in imperiis militaribus, non in salute populi, in lenitate, in justitia suo contenta.* Stephanus medicus Chosroi Persarum regi apud Procopium Persicorum II: οὐκοῦν, ὦ κράτιστε βασιλεῦ, φόνους σοι καὶ μάχας ἐργαζομένῳ καὶ πόλεων ἀνδραποδισμούς, τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ὀνομάτων παρέσται τυχεῖν. τὸ δὲ ἀγαθῷ εἶναι δοκεῖν, οὐ μήποτε ἔσται. *Tibi, rex maxime, in cædibus & pugnis & urbibus subigendis occupato alia forte nomina contingant, bonus autem ut per hæc credaris fieri nequit.* Adde locum egregium Guicciardini libro XVI.

3. *Quod*

3. Si jure Hebræo & qui non volens hominem occidisset fugere debebat: Si Deus à Davide, qui pia bella gessisse dicitur, ideo templum suum ædificari vetuit * quod multum sanguinem fudisset: Si apud Græcos veteres expiatione opus habebant etiam qui sine culpa manum cæde maculassent: quis non videat, præsertim Christianus, quam res sit infelix & mali ominis, quantoque nisu fugiendum bellum etiam non injustum; Certe apud Græcos Christianismum professos diu observatus est canon quo sacris * ad tempus arcebantur qui hostem in qualicumque bello interfecissent.

Basil. ad Amphil. x. 13.

3. *Quod multum sanguinem fudisset.*] οὐκ ἐπιτρέψαντος δὲ πολλοὺς πολέμους ἠγωνισμένον καὶ φόνῳ τῶν ἐχθρῶν μεμιασμένον. *Non permisit templum struere ei qui multa bella bellasset, pollutusque esset hostili quidem attamen sanguine.* Verba sunt Josephi libro VII, cap. 4. ubi & plura in hanc sententiam sequuntur. Plinius libro VII, c. 25, post relata Cæsaris Dictatoris prælia, *Non equidem in gloria posuerim tantam etiam esse coactam humani generis injuriam.* Philo de vita Mosis: καὶ γὰρ εἰ νόμιμοι αἱ κατὰ ἐχθρῶν σφαγαί, ἀλλ' ὅγε κτείναντα ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως καὶ ἀμυνόμενος καὶ βιασθεὶς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. οὗ χάριν καθαρσίων ἔδει τοῖς κτείνασι πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ νομισθέντος ἄγους γεγενῆσθαι. *Quamvis enim legibus permissæ sint hostium occidiones, attamen quisquis hominem interfecerit, quamvis juste, quamvis ad sui tutelam, quamvis coactus, aliquid labis contraxisse creditur, propter illam communem à summa causa venientem cognationem. Quapropter & purgatione quadam opus habebant tales interfectores, ad eluendum quod commissum videbatur piaculum.*

Ad tempus] Triennio. Zonaras, Nicephoro Phoca.

CAPUT XXV.

De Causis belli pro aliis suscipiendi.

I. *Bellum suscipi juste pro subditis:*
II. *Non semper tamen suscipiendum:*
III. *An subditus innocens hosti dedi possit, ut periculum vitetur.*
IV. *Bella item juste suscipi pro federatis æqualibus & inæqualibus,*
V. *Et pro amicis:*
VI. *Imo & pro hominibus quibusvis:*
VIII. *Posse tamen id sine peccato omitti, si quis aut sibi metuat, aut etiam nocentis vitæ.*
VIII. *An pro subditis alienis defendendis justum sit bellum, distinctione explicatur.*
IX. *Injustas esse societates & mercenariam militiam sine causarum discrimine.*
X. *Etiam præcipue prædæ aut stipendii causa militare vitiosum esse.*

Lib. 1, c. v. I. 1. Supra cum de his qui bellum gerunt egimus dictum ostensumque à nobis est, naturaliter non tantum unumquemque sui juris esse executorem sed & alieni. quare quæ cau-

sæ

sæ justæ sunt ipsi cujus res agitur, eædem justæ sunt iis qui aliis opem ferunt.

2. Prima autem maximeque necessaria cura * pro subditis, sive qui familiari sive qui civili subsunt imperio; sunt enim quasi pars rectoris, ut ibidem diximus. *Navar. xxiv, 18.* Sic pro Gabaonitis qui se populo Hebræo subjecerant arma sumpsit is populus duce Josua. *Jos. x, 6.* *Majores nostri*, inquit Cicero ad Quirites, *sæpe mercatoribus ac navicularii injuriosius tractatis bella gesserunt.* Alibi: *Quot bella majores nostri susceperunt, quod cives Romani injuria affecti, navicularii retenti, mercatores spoliati esse dicerentur?* *Verr. II.* Iidem Romani pro quibus sociis arma sumere noluerant, pro iis deditis, id est factis subditis, eadem sumere necessarium duxerunt. Campani ad Romanos: *Quandoquidem nostra tueri adversus vim atque injuriam justa vi non vultis, vestra certe defendetis.* Florus à Campanis fedus quod ante habebant, sanctius ait factum omnium suorum deditione: *Fides agi visa*, inquit Livius, *deditos non prodi.* *Lib. VII.*

II. Non tamen semper quamvis justa causa subditi alicujus obligat rectores ad bella sumenda: sed ita demum si id sine omnium aut plurium subditorum incommodo fieri potest. Rectoris enim officium magis circa totum quam circa partes versatur: & quo pars est major, eo ad totius naturam propius accedit.

III. 1. Itaque si civis unus quamvis innocens ad exitium ab hoste deposcatur, * dubium non est quin deseri possit, si appareat civitatem hostium viribus multo esse imparem. *Soto de Just. & jur. lib. v, q. 1, art. 7.* Disputat contra hanc sententiam Ferdinandus Vasquius: sed si non tam verba ejus quam propositum spectetur, hoc videtur agere ne civis talis temere deseratur, ubi eum defendi posse spes sit. *L. 1. contr. Ill. c. 13.* Nam & historiam adfert Italici peditatus, qui Pompejum rebus nondum plane desperatis deseruit, de sua salute certior factus à Cæsare, quod ille non immerito improbat.

2. An vero etiam tradi in manus hostium possit civis innocens, ut vitetur imminens alioqui civitatis excidium, disputant eruditi, & olim disputatum est, ut cum Demosthenes nobilem illam de canibus, quos

Annotata ad Caput xxv.

2. PRo subditis] Procopius Persicorum II: οὐ γὰρ ὁ μηδὲν αὐτὸς ἀδικῶν δίκαιος, εἰ μὴ καὶ τοὺς ὑφ' ἑτέρων ἀδικουμένους ἔχων ἐν ἐξουσίᾳ ῥύεσθαι πέφυκεν. *Neque enim statim justus est qui injuriam nulli facit, nisi & eo sit animo ut tuetur sibi commissos adversus alienas injurias.*

1. *Dubium non est quin deseri possit*] Vide Consilium Nicephori Patriarchæ datum Michaëli Langabæ de transfugis pacis causa reddendis Bulgarorum duci, ubi hæc verba apud Zonaram: κρεῖσσον εἶναι παθεῖν χρηστῶς μετρίους τινὰς, ἢ πλῆθος πάσχειν ἀνήριθμον. *Satius judicemus esse paucos aliquos mala ferre quam immensam multitudinem.*

quos lupi pacis causa ab ovibus tradi sibi postulabant, fabulam protulit. Negant id licere non Vasquius tantum, sed is cujus sententia ut perfidiæ propinqua à Vasquio arguitur Sotus. Ponit tamen Sotus teneri talem civem se hostibus tradere: hoc quoque negat Vasquius, quia natura societatis civilis, quam sui quisque commodi causa iniit, id non postulet.

3. Sed hinc nihil aliud sequitur quam ex jure proprie dicto, civem ad hoc non teneri: at non etiam caritatem pati, ut aliter faciat. Multa enim sunt non justitiæ proprie dictæ sed dilectionis officia, quæ non tantum cum laude præstantur, quod Vasquius agnoscit, sed etiam omitti sine culpa nequeunt. Tale autem omnino hoc videtur esse, ut maximæ multitudinis innocentis vitam suæ unius quis præferat. Praxithea in Euripidis Erechtheo:

> Εἴπερ γὰρ ἀριθμὸν οἶδα καὶ τοὐλάσσονος
> Τὸ μεῖζον, ἑνὸς μὲν οἶκος οὐ πλέον σθένει,
> Πταίσας ἁπάσης πόλεος, οὐδ' ἴσον φέρει.
> *Si namque numeros quidque sit plus aut minus*
> *Percipimus animo, * non malo unius domus*
> *Commune vinci, sed nec æquari potest.*

Diod. libro XVII. Atque ita Phocion Demosthenem atque alios hortabatur ad exemplum Leï filiarum & * Hyacinthidum potius mortem ipsi subirent, quam malum irreparabile patriæ inferri sinerent. Cicero pro P. Sextio: *Si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti hoc accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minarentur nisi me unum sibi dedidissent: si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me hostibus tradere mallent: jecissem me potius ipse in profundum; ut cæteros conservarem, quam illos mei tam cupidos non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.* Idem de Finibus III: *Vir bonus & sapiens, & legibus parens, & civilis officii non ignarus, utilitati omnium plus quam unius alicujus aut suæ consulit.* Apud Livium de Molossis quibusdam dictum legimus: *Equidem pro patria qui lethum oppetissent sæpe fando audivi: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inventi sunt.* Lib. xlv.

4. Sed hoc posito restat dubitatio, an quod ille facere tenetur ad hoc cogi quoque possit. Negat hoc Sotus exemplo divitis qui egeno stipem dare ex misericordiæ præscripto tenetur, cogi tamen nequit. Sed notandum est, aliam esse rationem partium inter se, aliam superiorum ubi cum sibi subditis comparantur. Nam par parem cogere non potest nisi ad id quod ex jure debetur stricte dicto; at

3. ------ *Non malo unius domus Commune vinci, sed nec æquari potest*] οὐ δίκαιον προσθήκην τὸ ὅλον μέρους εἶναι. *Iniquum est totum fieri accessionem partis.* Locus est apud Philonem fine libri II de vita Mosis, ubi & alia lectu dignissima.

Hyacinthidum] Vide Apollodorum in Bibliotheca.

4. *Etiam*

at superior cogere potest * etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit, quia in jure proprio superioris, qua superior est, hoc est comprehensum. Sic in magna frumenti penuria cives cogi possunt quod habent in medium conferre: quare & in nostra illa controversia verius videtur, cogi posse civem ut id faciat quod exigit caritas. Atque ita quem dixi Phocion amicissimum quendam sibi Nicoclem nomine demonstrans ajebat, huc malorum ventum ut si Alexander eum deposceret ipse dedendum censeret. *Less. lib. II. c. 9. dub. 7.* *Plut. Phoc.*

IV. Subditis proximi, imo pares sunt in hoc, ut defendi debeant socii, in quorum fœdere comprehensum id est, sive in tutelam sese & fidem aliorum dederunt, sive mutua auxilia pacti sunt. *Qui non repellit injuriam à socio si potest, tam est in vitio quam ille qui facit*, ait Ambrosius. Pactiones autem tales * ad bella quibus justa causa non subsit porrigi haud posse diximus alibi. Et hæc est caussa cur Lacedæmonii, priusquam bellum in Athenienses susciperent, sociis omnibus de causæ justitia judicium permiserint: Et Romani Græcis de bello in Nabidem. Nunc illud addamus, ne tunc quidem teneri socium si nulla spes sit boni exitus. Boni enim non mali causa societas contrahitur. Defendendus autem socius est etiam contra alium itidem fœderatum, nisi priori fœdere aliquid specialius convenerit. Sic Corcyræos, si causa eorum justa erat, Athenienses defendere potuerunt etiam contra Corinthios socios vetustiores. *Off. I. c. 36.* *Livius lib. XXXIV.*

V. * Tertia causa est, amicorum quibus auxilium promissum quidem non est sed tamen amicitiæ quadam ratione debetur, si facile & sine incommodo exhiberi possit. Sic pro Lotho cognato arma sumsit Abrahamus; Antiatibus præceperunt Romani ne in Græcos, utpote Italorum cognatos, piraticam exercerent. Iidem sæpe non pro sociis tantum quibus ex fœdere id debebatur, sed pro amicis bella susceperunt, aut suscipere minati sunt. *Vict. de Ind. p. 2. n. 17. Cajet. 2. 2. q. 4. art. 1.*

VI. Postrema latissimeque patens est, hominum inter se conjunctio, quæ vel sola ad opem ferendam sufficit. *Homo in adjutorium mu-* *Cic. de fin. III. de off. II. L. ut vim. D de just. & jure.*

4. *Etiam ad alia quæ virtus quælibet præcipit*] Sic apud Lucanos pœna erat dicta prodigis, ingratis apud Macedonas, otiosis apud eosdem Lucanos & Athenienses. adde quæ allata ad libri I, c. I, §. 9.

Ad bella quibus justa causa non subsit] Vide Simlerum de republica Helvetiorum. *Domino guerram faciente alicui, si sciatur quod juste, aut cum dubitabitur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem, ad offendendum vero alium non adjuvet.* Lib. II de Feudis, c. 28. Hic finitur.

Tertia causa est amicorum] Oraculum vetus:

Ἀνδρὶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας ἐκ ἐβοήθεις,
Οὐ σὶ θεμιστεύσω. περικαλλέος
ἔξιθι ναῦ.

Non ope juvisti præsens in morte sodalem:
Effabor tibi nil, nisi, Templi finibus exi.

‡ de Ira. l. 1. cap. 7. † de Clem. lib. 5.

mutuum generatus est, ‡ ait Seneca. Ejusdem est: † *Sapiens quoties poterit fortunæ intercedet.* Euripides in Supplicibus:

Præbent saxa perfugium feris,
Aræque famulis. urbibus pressis malo
Tutamen urbes.

De Off. 1. lib. c. 5.

Ambrosio *fortitudo quæ defendit infirmos plena justitia est*: qua de re supra quoque egimus.

De legib. IV. Diod. l. 1.

VII. 1. Quæritur hic, an teneatur etiam homo hominem, populus populum ab injuria defendere. * Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet: quod & Ægyptiorum legibus cavebatur. Sed primum, si manifestum sit periculum, non teneri certum est. potest enim suam vitam & res alienis præferre. Atque ita interpretandum censeo illud Tullii, *Qui non defendit nec obsistit si potest injuriæ, tam est in vitio quam si parentes, aut patriam, aut socios deserat?* ut *potest* illud intelligamus, cum suo commodo: nam & idem alibi dicit, *non defendi homines sine vituperatione fortasse possunt.* Apud Sallustium est in historiis: *omnes qui secundis rebus suis ad belli societatem orantur considerare debent, liceatne tum pacem agere. dein, quod quæritur, satis ne pium, tutum, gloriosum, an indecorum sit.*

Less. lib. 11. c. 4. dub. 15.

2. * Senecæ quoque hoc non spernendum: *Succurram perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnæ rei merces.* Sed ne tunc quidem tenebitur, si oppressus nisi morte invasoris eripi non potest. Nam si invasoris vitam qui invaditur suæ potest præferre, ut alibi diximus, non peccabit qui invasum id aut credet, aut volet malle: præsertim cum ex parte invasoris majus sit periculum damni irreparabilis & sempiterni.

VIII. 1. Est & illud controversum, an justa sit belli causa pro subditis alienis ut ab eis arceatur imperantis injuria. Sane ex quo civiles societates institutæ sunt, certum est rectoribus cujusque speciale quoddam in suos jus quæsitum. Euripides Heraclidis:

δίκαιοι δ' ἐσμὲν οἰκοῦντες πόλιν
αὐτοὶ καθ' αὑτοὺς κυρίας κρίνειν δίκας.
Nos quotquot hujus colimus urbis mœnia
Sufficimus ipsi nostra judicia exsequi.

Nec alio illud pertinet:

Spartam tibi quæ contigit orna:
Nobis fuerint cura Mycenæ.

Et

1. *Plato puniendum censet qui vim alteri illatam non arcet*] Et Hebræi Mose de Kotzi præcepto jubente LXXVII, LXXX, vetante CLXIV, CLXV.

2. *Senecæ quoque*] Locus est de Beneficiis II, 15. alter non dissimilis ejusdem argumenti lib. I, c. 10: *Dignum etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum si eripere latronibus potero clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.* Vide quæ supra libro II, c. I. §. 8.

1. ---Et

Et Thucydides inter summi imperii signa posuit *τὸ αὐτόδικον*, *judiciorum summam potestatem*, non minus quam *τὸ αὐτόνομον καὶ τὸ αὐτοτελὲς*, id est, *legum & magistratuum creandorum jus*. Nec alio pertinet poëticum illud: *Virg. Æn. I.*

Non illi imperium pelagi regnumque tridentis
Sed mihi sorte datum.

Et huic non dissimile illud:

** Rescindere numquam* *Ovid. Met. XIV.*
Dîs licet acta Deûm.

Et apud Euripidem:

Mos ille est Deûm; *Hippolyto.*
Quod cupit unus, huic nefas obsistere:

Nimirum ut recte explicat Ambrosius: *ne usurpata aliarum partium* *Libro I. de* *solicitudine bellum inter se incitarent.* *τοὺς σφετέρους αὐτόν τινα κολάζειν.* *Off.* * *ut in suos quisque animadvertant* æquum esse censent Corinthii apud Thucydidem. Et Perseus in oratione ad Martium quod in Dolopes *l. v.* fecisset negat se defensurum: *jure*, inquiens, *feci meo, cum mei re-* *Liv. l. XLII.* *gni, meæ ditionis essent.* Sed hæc omnia locum habent ubi vere delinquunt subditi, adde etiam ubi dubia est causa. In hoc enim instituta est illa imperiorum distributio. *Vict. de Ind. rel. n. 15.*

2. At non etiam si manifesta sit injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat quæ æquo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis. Sic in Maxentium & in *Vict. de* Licinium Constantinus, * in Persas alii Romanorum Imperatores *Ind. rel.* arma ceperunt, aut capere minati sunt nisi vim à Christianis religio- *p. 2, n. 13.* nis nomine arcerent.

3. Imo etiam si daretur ne in summa quidem necessitate arma recte à subditis sumi (qua de re dubitare vidimus illos ipsos quorum institutum fuit regiam potestatem defendere) non tamen inde sequetur non posse pro ipsis ab aliis arma sumi. Quoties enim actioni alicui impedimentum ponitur personale, non ex re; toties quod uni non licet, alteri pro eodem licere potest, si modo tale sit negotium in quo alter alteri prodesse possit. Sic pro pupillo, cujus persona judicium non capit, litigat tutor aut alius: pro absente etiam sine mandato defensor. Impedimentum autem quod resistere subditum

1. —— *Rescindere nunquam*
Dîs licet acta Deûm] Ejusdem est III Metamorphoseôn:
—— *Neque enim licet irrita cuiquam*
Facta Dei fecisse Deo.

Ut in suos quisque animadvertant] Augustinus II de Libero arbitrio: *Non enim ut alicujus est bonitatis, alienis præstare beneficia, ita justitiæ, vindicare in alienos.* Procopius Vandalicorum I: *τὴν ὑπάρχουσαν ἡγεμονίαν αὐτόν τινα διοικεῖσθαι καλὸν, καὶ μὴ ἀλλοτρίας οἰκειοῦσθαι φροντίδας.* *Quod cuique obtigit imperium id ut administret, ac ne alienas curas in se trahat, honesto convenit.*

2. *In Persas alii Romanorum Imperatores*] Exemplum simile habes in rebus Pipini apud Fredegarium in fine.

tum prohibet, non ex causa venit quæ eadem est in subdito & in non subdito, sed ex personæ qualitate, quæ in alios non transit.

4. Sic Seneca existimat bello à me peti posse qui à mea gente sepositus suam exagitat, ut diximus cum de pœnis exposcendis ageretur: quæ res sæpe cum defensione innocentium conjuncta est. Scimus quidem ex veteribus novisque historiis alieni cupiditatem hos sibi quærere obtentus: sed non ideo statim jus esse desinit si quid à malis usurpatur. Navigant & piratæ: ferro utuntur & latrones.

IX. 1. Sicut autem societates bellicas eo initas animo * ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia illicitas diximus, ita nullum vitæ genus est improbius quam eorum qui sine causæ respectu mercede conducti militant, & quibus

Soto in verbo Bellum. p. 1, §. 10, circa f.

Ibi fas, ubi plurima merces.

Quod Plato ex Tyrtæo probat. Hoc ipsum est quod Ætholis à Philippo exprobratum legimus: & Arcadibus à Dionysio Milesio his verbis: *ἀγορὰ πολέμου πρόκειται, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων κακὰ τὴν Ἀρκάδων τρέφει, καὶ περιάγεται πόλεμος αἰτίαν οὐκ ἔχων: belli instituuntur nundinæ, & Græcorum mala in fructu sunt Arcadibus, & sine causarum respectu modo huc modo illuc arma circumferuntur.* Res sane miseranda, ut Antiphanes loquitur:

Livius libro XXXII.

ὃς ἕνεκα τοῦ ζῆν ἔρχετ' ἀποθανούμενος,
*Miles * qui vitæ causa se auctorat neci.*

Dion Prusæensis: *καίτοι τί τοῦ ζῆν ἀναγκαιότερόν ἐστιν, ἢ τί τούτου περὶ πλείστου ποιοῦνται πάντες; ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἀπολλύουσι διὰ χρημάτων ἐπιθυμίαν. Quid magis est necessarium nobis, aut quid pluris fit quam vita? & tamen hanc quoque non pauci perdunt dum pecuniam quærunt.*

2. Parum vero quod suam vendunt necem, nisi & aliorum sæpe innocentium venderent: tanto carnifice detestabiliores * quanto pejus est sine causa quam ex causa occidere: Sicut Antisthenes dicebat carnifices tyrannis esse sanctiores, quod illi nocentes, hi innocentes

Bellinus de re milit. II. p. tit. 2, n. 4.

1. *Ut in quodvis bellum nullo causæ discrimine promittantur auxilia*] Iterum Simlerum hac de re vide.

Qui vitæ causa se auctorat neci] Vitâ parari ea in quibus vita consumitur, dixit Seneca naturalium V, 18. Plautus Bacchidibus:

Suam qui auro vitam vendicant.

Guntherus:

Ære dato conducta cohors, & bellica miles
Dona sequens, pretioque suum mutare favorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bello
Hunc habuisse, dator pretii quem jusserit, hostem.

2. *Quanto pejus est sine causa, quam ex causa occidere*] Seneca Naturalium V, 18: *Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam? circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine injuria, occurrentia devastantem, ac ferarum more occidere quem non oderis?*

Anno-

centes interficerent. Major Philippus Macedo huic hominum generi, τὰς τροφὰς εἰωθόσιν ἔχειν ἐκ τοῦ μισθοφορεῖν, *quibus unus ex militia quæstus esset*, dicebat bellum esse pacem, pacem bellum. *Diod. libro XVIII.*

3. Non est inter artificia bellum, imo res est tam horrenda ut eam nisi summa necessitas aut vera caritas honestam efficere nequeat: quemadmodum ex iis intelligi potest quæ capitum antecedentium proximo dicta à nobis sunt. Augustino judice *militare non est delictum, sed propter prædam militare peccatum est.* *De verbis Domini secundum Matthæum citatur causa XXXIII. quæst. 1.*

X. Imo & propter stipendium, si id unice aut præcipue spectetur: cum alioqui stipendium accipere licitum sit omnino: τίς στρατεύεται ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; ait Paulus Apostolus: *quis suis impensis militat?*

CAPUT XXVI.

De Causis justis ut bellum geratur ab his qui sub alieno imperio sunt.

I. *Qui dicantur esse sub alieno imperio.*
II. *Quid hic faciendum si ad deliberationem adhibeantur, aut liberam electionem habeant.*
III. *Si imperetur ipsis, & causam belli injustam credant, non militandum.*
IV. *Quid si dubitent?*
V. *Pietatis esse hac in re dubitantibus subditis parcere sub onere tributi extraordinarii.*
VI. *Quando subditorum arma justa sint in bello injusto.*

I. Egimus de his qui sunt sui juris: sunt alii in conditione parendi positi, aut filiifamiliarum, servi, subditi, etiam cives singuli, si cum civitatis suæ corpore comparentur.

II. Hi vero si aut ad deliberationem adhibentur, aut libera ipsis optio datur militandi aut quiescendi, easdem regulas sequi debent quas illi qui suopte arbitrio pro se aut aliis bella suscipiunt. *Ægid. Reg. de act. supern. disp. 31, n. 80.*

III. 1. At si edicitur ipsis ut militent, quod fieri solet, siquidem constat ipsis injustam esse belli causam: abstinere omnino debent. Deo potius obediendum quam hominibus, non Apostoli tantum dixerunt, * sed & Socrates: & apud magistros * Hebræorum exstat sen- *Vict. de jure belli. n. 21. Act. 5. 9.*

Annotata ad Caput XXVI.

1. *Sed & Socrates*] Plato id nos docet in ipsius Apologia. Et Apollonius, qui Neronis Edicto illud Sophocleum opponebat:

Οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε.

Nam jussa non hæc Jupiter dederat mihi.

Hebræorum exstat sententia] Quam & Josephus eis tribuit Antiquæ Histo-

sententia, indicans Regi contra Dei legem quid præcipienti prorsus non parendum. Polycarpi jamjam morituri dictum exstat: δεδιδάγμεθα γὰρ ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναις τιμὴν κατὰ τὸ προσῆκον τὴν μὴ βλάπτουσαν ἡμᾶς ἀπονέμειν. *didicimus imperiis ac potestatibus à Deo ordinatis exhibere honorem quem par est, quique salutem*
Eph. VI, 1. *nostram non impediat.* Et Paulus Apostolus: *Filii*, inquit, *obedite parentibus* * *in Domino; id enim æquum est.* Ad quem locum Hieronymus: *Peccatum filiorum est non obedire parentibus; & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino.* Et * de servis addit: *Cum Dominus carnis à Domino spiritus diversum imperat, non est obediendum.* Idem alibi: *In illis tantum debent dominis & parentibus esse subjecti quæ contra Dei mandatum non sunt.* Nam &
Eph. VI, 8. idem ille Apostolus dixerat, sui quemque operis mercedem reportaturum sive liberum sive servum. Tertullianus vero: *satis præscriptum habemus, in omni obsequio esse nos oportere, secundum Apostoli præceptum,* * *subditos magistratibus, principibus, & potestatibus:*
Phœnissis. *sed intra limites disciplinæ.* In martyrologio Silvanus martyr: *Icirco Roma-*

storiæ XVII, θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ τῶν σῶν δογμάτων ἀξιωτέρους τετιμῆσθαι ἡγούμεθα νόμους οὓς Μωϋσῆς ὑπαγορεύοντος καὶ διδαχῇ τοῦ Θεοῦ γεγραφὼς κατέλιπε. *Nihil vero mirum, si servatu digniora credimus jussis tuis ea quæ Moses Deo suggerente ac docente scripta reliquit.* Adde Rabbinum Tanchumam, citante Drusio ad locum Actorum.

In Domino] Chrysostomus hoc in Domino sic explicat: τουτέστιν ἐν οἷς μὴ προσκρούσῃς Θεῷ: *id est in quibus Deum offensurus non es.* Idem ad Patrem infidelem: οὐ γὰρ δὴ μικρὸς ἡμῖν κεῖται μισθὸς τοῖς τοὺς γεγεννηκότας τιμῶσιν, ἀλλ' ὡς δεσπότας αὐτοὺς ἡγεῖσθαι κελευόμεθα, λόγῳ τε καὶ ἔργῳ θεραπεύειν, ὅταν μὴ δὴ τὰ τῆς εὐσεβείας παραβλάπτηται. *non enim exigua nobis merces proposita est, si honorem exhibeamus parentibus, sed ut dominos eos habere jubemur, verbisque & rebus obsequium ipsis præstare, extra quàm si pietas lædenda est.* Sic accipe illud Hieronymi, *Per calcatum perge patrem*, declamatorie dictum, sumptumque à Latrone declamatore apud Senecam: & quæ apud Ambrosium de virginitate, & apud Augustinum epist. XXXVIII ad Lætum, & Canone IV Arabicæ interpretationis Concilii Niceni I.

De servis] Chrysostomus I. Cor. VII, 24: καὶ γάρ εἰσιν ὅροι δούλῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ κείμενοι. καὶ μέχρι τινὸς δεῖ φυλάττειν αὐτοὺς καὶ τοῦτο νενομοθέτηται, καὶ ὑπερβαίνειν αὐτοὺς οὐ χρή. ὅταν γὰρ μηδὲν ὁ δεσπότης ἐπιτάττῃ τῶν μὴ δοκούντων τῷ Θεῷ, ἕπεσθαι δεῖ καὶ πείθεσθαι, περαιτέρω δὲ μηδέν. *Sunt & servis limites sui à Deo præscripti: & quousque eos servare oporteat & hoc præceptum est, neque eos licet excedere. Ubi enim nihil dominus jubet eorum quæ Deo improbantur, sequi & obsequi oportet, non ultra.* de matrefamilias Clemens Alexandrinus: πάντα τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρᾶξαί ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζεται. *in omnibus viro parebit, neque eo invito faciet quicquam extra quæ credet ad virtutem salutemque momentum habere.*

Subditos magistratibus] Exempla illustria & pœnæ & laudis vide I Sam. XXII, 18, 19. I Reg. XVIII, 4, 13. II Reg I, 10, 12, 14. Apud Christianos Manuel & Georgius detrectarunt ministerium occidendæ Augustæ. Nicetas Alexio Manuelis filio.

Aug

Romanas leges contemnimus ut jussa divina servemus. Apud Euripidem dicenti Creonti:

Nonne exsequi mandata fas ipsum jubet;

Respondet Antigone:

Non imperata jure nec jus exsequi.

Musonius ita ait: *Si quis aut patri, * aut magistratui, aut domino turpia aut iniqua factu imperanti non paret, is nec inobediens est, nec injuriam facit, nec peccat.* *Stob. tit. liberos parent. honorand. L. 11, c. 7.*

2. Gellius negat probam esse sententiam, omnia esse quæ pater jusserit parendum. *Quid enim,* ait, *si proditionem patriæ, si matris necem, si alia quædam imperarit turpia aut impia? Media igitur sententia optima atque tutissima visa est, quædam esse parendum, quædam non obsequendum.* * Seneca pater: *Non omnibus imperiis parendum est.* * Quintilianus: *Non omnia necesse est facere liberis quæcumque patres imperant. Multa sunt quæ fieri non possunt. Si imperes filio ut sententiam dicat contra quam existimet: si testimonium jubeas dici ejus rei quam ignoret: si sententiam in senatu: si Capitolium me incendere jubeas, arcem occupare; licet dicere, Hæc sunt quæ fieri non oportet.* *Decl. 271.* Seneca: *Non aut nos omnia jubere possumus, aut in omnia servi parere coguntur. Contra rempublicam imperata non facient: nulli sceleri manus commodabunt.* *De Benef. lib. III. 20.* Sopater: ἴδε, φησὶ, πειθαρχεῖν τῷ πατρί. εἰ μὲν κατὰ νόμους, καλῶς. εἰ δὲ παρὰ τὸ πρέπον, οὐκ εὔλογον. *Patri*, inquit, *parendum est. Si quidem intra jura, recte: sin ultra honestum, non convenit.* * Irrisus olim Stratocles, qui legem Athenis rogaverat, ut quicquid Demetrio regi placuisset id in Deos pium & inter homines justum esset. Plinius alicubi elaboratum à se ait, ut constaret * ministerium crimen esse. *Lib. III. Epist. ad Minutium.*

3. Ipsa

Aut magistratui] In paganis hominibus duo sunt nobilia exempla eorum qui principibus ad inhonesta obsecuti non sunt, Papiniani satis celebratum, & alterum Helpidii apud Ammianum XXI. Severus ne eos quidem pœnæ expertes voluit esse qui Imperatori obsecuti essent ad necem Senatoris. Vide Xiphilinum.

2. *Seneca pater*] Libro I, controversia I.

Quintilianus] idem alibi: *Non omnia præstanda etiam parentibus. Alioquin nihil est perniciosius acceptis beneficiis, si in omnem nos obligant servitutem.*

Irrisus olim Stratocles] Talis erat syngrapha illa quam à Basilio Camatero Andronicus Comnenus exegerat: ἐκεῖνα ἐν τῷ ἀρχιερατεύειν διαπράξεσθαι ὅσα φίλα τῷ Ἀνδρονίκῳ, κἂν εἶεν παναθέμιτα, κἀκεῖνα πάλιν ἀποφυγεῖν, ὁπόσα οὐχ ἡδονὴ Ἀνδρονίκῳ. *illa in Pontificio se facturum quæ grata Andronico essent, quamvis plane nefaria: contra defugiturum se ea quæ Andronico non placerent.*

Ministerium crimen esse] Tertullianus de anima: *Plus caditur qui jubet, quando nec qui obsequitur excusatur.* & de Resurrectione carnis: *Cum humana censura eo perfectior habeatur quo etiam ministros facti cujusque deposcit, nec parcens aut invidens illis, quo minus cum auctoribus aut pœnæ aut gratiæ communicent fructum.* vide Gailium de pace publica lib. I, c. IV, n. 14.

4. Cum

3. Ipsa jura civilia, quæ peccatis excusabilibus facile veniam præbent, favent quidem his qui parere necesse habent, sed non in omnibus. Excipiunt enim ea quæ atrocitatem habent facinoris vel sceleris; quæ sua sponte scelerata ac nefaria sunt, ut loquitur Tullius; maleficia quæ sponte & non disputatione Jurisconsultorum sed naturali interpretatione fugienda sunt, ut Asconius interpretatur.

L. Adeo, D. de R. I. Ver. III.

4. Narratum Hecatæo Josephus memorat, Judæos qui Alexandro Macedoni militabant, neque verberibus neque contumeliis ullis adigi potuisse ut ad Beli templum, quod Babylone erat, instaurandum, humum cum militibus cæteris aggererent. Sed propius nostri argumenti exemplum habemus in Thebæa legione, de qua supra egimus; & in Juliani militibus, de quibus sic Ambrosius, *Julianus Imperator quamvis esset Apostata, habuit tamen sub se Christianos milites: quibus cum dicebat, producite aciem pro defensione reipublicæ, obediebant ei: * cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc agnoscebant Imperatorem cœli.* Sic & spiculatores legimus ad Christum conversos mori potius elegisse, quam edictis & judiciis in Christianos manum commodarent.

Vict. de jure belli. n. 23.

5. Tantundem erit si quis persuasus sit quod imperatur injustum esse. Nam huic tantisper ea res pro illicita est quamdiu eam opinionem non potest deponere: ut ex supra tractatis apparet.

IV. 1. Quod si dubitet, res licita sit necne, eritne quiescendum an parendum? Parendum plerique censent: nec obstare illud laudatum, Quod dubites ne feceris: quia qui contemplative dubitat potest activo judicio non dubitare: Credere enim potest in re dubia obsequendum superiori. Et sane quin hæc distinctio judicii duplicis in multis actionibus locum habeat negari non potest. Jura civilia, non Romanorum tantum sed & aliarum gentium, in tali circumstantia

4. *Cum autem diceret eis, producite arma in Christianos*] Non enim ab omni vi in Christianos abstinuit Julianus, tunc maxime ubi colorem aliquem nactus sibi videbatur. *Julianus Christiani jugulator exercitus* in Hieronymi scripto ad Nepotianum; cœptam ejus imperio Antiochiæ persecutionem, & juvenem quendam tortum, narrat Augustinus de Civitate Dei, lib. 1, cap. 32. in Martyrologiis memoria celebratur S. Eliphii Scoti & sociorum ejus 33. quos Julianus inter Tullensem & Grandensem civitatem decollari fecit. Vide & Joannem Antiochenum in excerptis ex manuscripto Peiresiano. Augustinus epistola 1 ad Bonifacium citatus à Gratiano causa XI, quæstione III: *Julianus exstitit infidelis Imperator, nonne exstitit apostata iniquus & idololatra? Milites Christiani servierunt Imperatori infideli, ubi veniebant ad causam Christi non agnoscebant nisi illum qui in cœlo erat: quando volebat ut idola colerent & thurificarent, præponebant illi Deum.*

1. Im-

ſtantia non modo * impunitatem concedunt obedientibus, ſed & actionem in eos civilem denegant. Is damnum dat, ajunt, qui jubet dare: ejus vero nulla culpa eſt cui parere neceſſe eſt. Neceſſitas poteſtatis excuſat, & ſimilia.

2. Ipſe Ariſtoteles Nicomachiorum quinto, his qui injuſtum quidem aliquid faciunt non autem injuſte, annumerat famulum domini imperantis: injuſte autem eum ait agere à quo actionis principium eſt; nimirum quia in famulo vis deliberatrix plena non eſt, ut indicat proverbium.

ἥμισυ τῆς ἀρετῆς ἀπαμείρει δούλιον ἦμαρ.
Dimidia virtute caret ſervire coactus.

Et ſimile: ἥμισυ γάρ τε νόου ἀπαμείρεται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνδρῶν οὓς ἂν δὴ κατὰ δούλιον ἦμαρ ἕλῃσι.
Tollitur huic hominum generi pars altera mentis
Ab Iove, ſervilem voluit quos ducere vitam.

Et illud quo Philo utitur:

Δοῦλος πέφυκας. οὐ μέτεστί σοι λόγου.
Servi tua eſt fortuna: * *ratio ad te nihil.*

Et illud Taciti: *Principi ſummum rerum judicium Dii dederunt, ſubditis obſequii gloria relicta eſt.* Narrat idem ſcriptor Piſonis filium à Tiberio crimine belli civilis purgatum: *patris quippe juſſa, nec potuiſſe filium detrectare.* * Seneca: *Servus herilis imperii non cenſor eſt ſed miniſter.*

3. Et ſpecialiter in hac de militia quæſtione ita ſenſit Auguſtinus. Sic enim ait: *Ergo vir juſtus, ſi forte ſub rege etiam ſacrilego militet, recte poteſt illo jubente bellare, ſi civicæ pacis ordinem ſervans, quod ſibi jubetur, vel non eſſe contra Dei præceptum certus eſt, vel utrum ſit* certus

L. Damnum de R. I. L. Liber homo. D. ad L. Aquil. L. Non videtur. §. Qui juſſ. de R. I. Paul. l. v. Sen. tit. 22. §. 1. Leges Longobar. tit. 96. de termino effoſſo. Leges Wiſigoth. L. II. tit. II, c. 2. L. VIII. tit. I, c. I. Libro VII, tit. IV, c. II. Ann. III. Lib XXII, c. 74. cont. Fauſtum. De civit. Dei, lib. I. c. 26.

1. *Impunitatem concedunt obedientibus*] Chryſoſtomus de Providentia III: πολλοὶ γοῦν ἀρχόντων ἐπὶ φόνοις ἀδίκοις κατηγορηθέντες, δίκην ἔδοσαν. τοὺς δὲ δημίους τοὺς διακονησαμένους τῷ φόνῳ καὶ αὐτόχειρας γενομένους τῆς σφαγῆς, οὐδ' εἰς δικαστήριον εἵλκυσέ τις, ἀλλ' οὐδὲ ζητῆσαι τὴν ἀρχὴν, τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογουμένης. καὶ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἀξιώματος καὶ τοῦ τῆς ὑποταγῆς φόβου. *multi ſæpe magiſtratuum ob injuſtas cædes accuſati pœnas dederunt. At carnifices qui cædi miniſterium, qui manuum operam præbuere, nemo in jus vocaverit, imo de iis ne quæſierit quidem. excuſat enim eos neceſſitas ex dignitate jubentis & ex parentis timore.* Ex Celſo Ulpianus, *ſervum ait nihil deliquiſſe qui domino jubenti obtemperavit.* L. 2. D. de Nox. Act. *Velle non creditur qui obſequitur imperio patris vel domini.* D. de regulis juris, & ibi Cujacius. Seneca: *In volente neceſſitas non eſt.* Ad legem Langobardicam lib. I, tit. IV, capite II. Mithridates libertos Attilii conſcios cædis in ſe cogitatæ impunitos dimiſit, & ejus qui à ſe defecerat filios; Appianus Mithridatico. Abſolutus Tiberius Gracchus à culpa Numantini fœderis, quoniam alieno imperio peccaverat.

2. *Ratio ad te nihil*] Themiſtius oratione IX, principes rationi eſſe dicit ſimiles, milites iræ.

Seneca] de controverſiis III, 9.

3. *Nul-*

certus non est, ita ut fortasse reum faciat regem iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi. Et alibi: *Miles cum obediens potestati sub qua legitime constitutus est hominem occidit, * nulla civitatis suæ lege reus est homicidii: imo nisi fecerit reus est imperii deserti atque contemti. quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur si fecerit injussus, inde punietur si non fecerit jussus.* a Atque hinc passim recepta est sententia, subditos quod attinet, dari bellum utrimque justum, id est injustitia vacans, quo illud pertinet:

Quis justius induat arma
Scire nefas.

a Sil. in verbo bellum 1, n. 9, concl. 4. Cast. in l. v. D. de Instit. Soto l. v, q. 1, art. 7. & q. 3. art. 3. Vict. de jure bell. n. 32. Covarr. in c. peccat part. II. §. 10.

4. Non caret tamen hoc sua difficultate. Et a Adrianus nostras, qui Cisalpinorum ultimus Pontifex Romanus factus est, * contrariam defendit sententiam, quæ stabiliri potest non illa præcise ratione quam ille adfert, sed hac quæ magis urget, quod qui dubitat contemplative debeat judicio activo eligere partem tutiorem. Est autem pars tutior abstinere bello. Laudantur Esseni quod inter alia jurarent μὴ βλάψειν τινὰ ἐξ ἐπιτάγματος: *non nocituros se cuiquam, ne si juberentur quidem*: imitatores horum Pythagorei, qui, Jamblicho teste, bello abstinebant, causa addita, quia φόνων χορηγὸς καὶ νομοθέτης ὁ πόλεμος, *bellum cædes subministrat atque imperat.*

a Adr. Quæstione quodl. II.

5. Neque obstat quod ex altera parte periculum est inobedientiæ. Nam cum utrumque incertum sit (nam si injustum est bellum, jam in ejus vitatione nihil est inobedientiæ) caret peccato, quod ex duobus minus est. Inobedientia autem in ejusmodi rebus suapte natura minus malum est quam homicidium, præsertim multorum innocentium. Narrant veteres cum Mercurius ob Argum interfectum accusatus Jovis mandato se defendisset, non tamen ausos Deos eum absolvere. Sed nec Pothinum Ptolemæi satellitem Martialis, cum ait:

Bald. II. cons. 385. Soto de det. secr. membr. 3. q. in resp. ad 1.

Antoni tamen est pejor quam causa Pothini:
Hic facinus domino præstitit, ille sibi.

Nec magni ponderis est quod contra nonnulli adferunt, fore ut id si admittatur pereat sæpe respublica; quia plerunque non expediat rationes consiliorum edi populo. Ut enim hoc verum sit de causis suasoriis belli, de justificis verum non est, quas oportet claras esse &

Vict. de jure belli, n. 25.

3. *Nulla civitatis suæ lege reus est homicidii*] Idem Augustinus de libero Arbitrio libro I: *Si homicidium est hominem occidere, potest aliquando occidere sine peccato, nam & miles hostem, & judex vel minister ejus nocentem, & cui forte invito atque imprudenti telum de manu fugerit, non mihi videntur peccare cum hominem occidunt: sed nec etiam homicidæ isti appellari solent.* Retulit Gratianus in causa XXIII quæstionem V.

4. *Contrariam defendit sententiam*] Exemplum hanc sequentium est apud Scafnaburgensem.

6. Gent.

& evidentes, & proinde tales quæ palam exponi & possint & debeant.

6. Quod de legibus nimis forte indistincte dictum à Tertulliano est, in his legibus sive edictis de bello gerendo locum justissime habet: *Neque civis fideliter legi obsequitur, ignorans quale sit quod ulciscitur lex. nulla lex sibi soli conscientiam justitiæ suæ debet, sed eis à quibus obsequium exspectat. Cæterum suspecta lex est quæ probare se non vult: improba autem si non probata dominetur.* Apud Papinium Achilles Ulyxi se ad bellum excitanti ait: *Apolog. c. 4. 1. Adversus Nat. c. 6.*

Quæ Danais tanti primordia belli,
Ede: libet justas hunc sumere protinus iras.

Apud eundem Theseus:

Ite alacres, tantæque precor confidite causæ.

Propertius dixerat:

Frangit & attollit vires in milite causa:
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor.

Cui par illud Panegyristæ: *Tantum etiam inter arma bona conscientia sibi vindicat, ut jam cœperit non virtutis magis quam integritatis esse victoria.* Ac sic viri quidam eruditi interpretantur הריק quod legitur * Gen. XIV, 14: ut sensus sit ministros Abrahami ante prælium ab ipso plene institutos de armorum suorum justitia.

7. Et sane denuntiationes, ut mox infra dicemus, palam fieri solebant & expressa causa, ut totum quasi genus humanum de justitia causæ possit cognoscere. Scilicet prudentia virtus est, ut & Aristoteli visum, imperantis propria: justitia vero hominis quà homo est. *Ægid. Regius de act. supern. disp. 31, dub. 5. n. 85. Bannes 2, 2, q. 40, art. 1. Molina tract. 12, disp. 113, Deut. XVII.*

8. Omnino autem sequenda videtur ea quam diximus Adriani sententia, si subditus non modo dubitet, sed argumentis probabilibus inductus magis in id propendeat ut bellum injustum esse putet: præcipue vero si de aliis impetendis, non de suis tuendis agatur.

9. Quin probabile est, etiam carnifici qui damnatum occisurus est, hactenus, aut quod quæstioni & actis interfuerit, aut ex rei confessione cognita esse debere causæ merita, * ut satis ei constet mor-

6. *Genesis* XIV, 14.] quidam in eundem sensum trahunt vocem חניכיו & interpretantur *à se institutos*. Herodes in oratione ad Judæos post cladem in Arabia, apud Josephum: *βούλομαι δὲ πρῶτον μὲν ὑπὲρ τοῦ πολεμεῖν ὡς δικαίως αὐτὸ ποιοῦμεν, ἐνδεῖξαι, διὰ τὴν ὕβριν τῶν ἐναντίων ἀναγκασθέντες. μέγιστον γὰρ εἰ μάθοιτε τοῦτο, προθυμίας ἄριστον ὑμῖν ἔσται. volo autem ostendere vobis quam juste susceperimus hoc bellum, coacti inimicorum contumeliis. Id enim si intellexeritis, magnum vobis ad audendum erit incitamentum.*

9. *Ut satis ei constet mortem ab eo commeritam*] ideo indicta causa sacerdotes Nobæ habitantes occidere noluere Saulis ministri Doëgo probiores, 1 Sam. XXII, 17. Et Achabi speculator tertius nocere Eliæ noluit, II Regum 1, 13, & sequentibus. Aliquot etiam carnifices ad Christum conversi in posterum eo munere ut periculoso abstinuere. Vide Martyrologium, & Bedam l. 1, cap. 7.

Deut. XVII. mortem ab eo commeritam: idque nonnullis in locis observatur. nec aliud spectat lex Hebræa, cum ad lapidandum eum qui damnatus est testes vult præire populo.

Silv. in verbo bellum p. 1. n. 7. circa fin.

V. 1. Quod si subditorum animis per causæ expositionem satis nequeat fieri, omnino officium erit boni magistratus tributa ipsis potius extraordinaria imperare quam operam militarem: præsertim ubi non defuturi sunt alii qui militent. quorum voluntate non tantum bona, sed & mala uti potest rex justus, quomodo Deus & Diaboli & impiorum parata opera utitur; & sicut culpa caret qui egestate pressus pecuniam sumit ab improbo fœneratore.

2. Imo etiam si de causa belli dubitari non possit, minime tamen videtur æquum ut Christiani inviti cogantur militare; cum à militia abstinere, etiam cum militare liceat, majoris cujusdam sit sanctitatis, quæ & à clericis & à pœnitentibus diu exacta est, aliis vero omnibus multis modis commendata. Origenes Celso Christianis objectanti militiæ detrectationem sic respondet: *His qui à fide alieni pro republica militare nos jubent, & homines occidere, ita respondebimus: Hi qui simulacrorum vestrorum sunt sacerdotes, & deorum quos putatis flamines, dextras puras servant sacrificiorum ergo, ut ea incruentis & nulla cæde maculatis manibus offerant his qui creduntur dii: neque si quod exoriatur bellum sacerdotes asscribuntur numeris. Quod si id ratione non caret, quanto magis cæteris militantibus, illi quoque suo modo censendi sunt militare, tanquam Dei sacerdotes atque cultores, qui manus quidem servant puras, sed precibus apud Deum certant pro his qui juste militant, & pro eo qui juste regnat?* quo in loco sacerdotes vocat quosvis Christianos, exemplo sanctorum scriptorum, Apoc. I, 6; I Pet. II, 15.

VI. 1. Arbitror vero evenire etiam posse, ut in bello non dubio tantum sed & manifeste injusto justa aliqua esse possit subditorum defensio. Nam cum subditos innocentes, & à belli culpa remotos interficiendi jus verum & internum hostis, justum quamvis bellum gerens, non habeat, nisi aut ad necessariam defensionem, aut per consequentiam & extra propositum, (pœnæ enim illi obnoxii non sunt) sequitur ut si certo constet hostem eo venire animo, ut hostilium subditorum vitæ parcere cum possit omnino nolit, subditi illi tueri se possint ex jure naturæ, quod gentium jure ademptum illis non est.

2. Neque tunc dicemus bellum utrinque justum esse, non enim de bello, sed de certa ac definita actione quæritur. Illa autem actio, quamvis de cetero jus ad bellum habentis, injusta est, & proinde juste repellitur.

HUGO.

HUGONIS GROTII DE JURE BELLI AC PACIS LIBER TERTIUS.

CAPUT I.

Quantum in bello liceat, regulæ generales ex jure naturæ: ubi & de dolis & mendacio.

I. ET qui bellum gerant, & quibus ex causis belligerare liceat vidimus. Sequitur expendamus * quid quantumque in bello liceat, & quibus modis: quod aut nude spectatur, aut ex promisso antecedente. Nude, ex naturæ primum, deinde ex Gentium jure. Quid ergo natura liceat videamus.

Vict. de jure belli. n. 15. II. 1. Primum, ut jam ante diximus aliquoties, ea quæ ad finem ducunt in morali materia, æstimationem intrinsecam accipiunt ab ipso fine: quare quæ ad finem juris consequendi sunt necessaria, necessitate sumpta non secundum Physicam subtilitatem sed moraliter, ad ea jus habere intelligimur. Jus dico illud quod stricte ita dicitur, & facultatem agendi in solo societatis respectu significat. Quare si vitam aliter servare non possum, licet mihi vi qualicumque arcere eum qui eam impetit, etiamsi forte is peccato vacet, ut notavimus alibi: quia jus hoc non proprie ex peccato alterius oritur, sed ex jure quod mihi pro me natura concedit.

Vict. de jur. bell. n. 18, & 39. & 55. Lib. II, c. II, §. 10. 2. Quin & rem alienam ex qua certum mihi periculum imminet citra culpæ alienæ considerationem invadere possum: non tamen dominus fieri; id enim ad eum finem accommodatum non est: sed custodire donec securitati meæ satis cautum sit: quod ipsum quoque tractatum est à nobis alibi. Sic rem meam quam alius detinet eripere ei naturaliter mihi jus est: & si id difficilius, aliud tantundem valens: ut & debiti consequendi gratia: quibus ex causis dominium quoque sequitur, quin alio modo læsa æqualitas reparari nequit.

Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10. prima. 3. Sic ubi justa est punitio, justa etiam vis omnis sine qua ad pœnam veniri non potest: & omne quod pœnæ pars est, ut rerum corruptio per incendium aut aliter, intra justum scilicet & qui peccato respondeat modum.

III. Sciendum secundo est; jus nostrum non ex solo belli principio spectandum, sed & ex causis subnascentibus, sicut & in judiciis post

Annotata ad Caput I.

QUid quantumque in bello liceat] Bene Augustinus epistola lxx, ad Bonifacium comitem: *Ut in ipsis bellis (si adhuc in eis versari te opus est) fidem teneas, pacem quæras.* Epistola ccv: *Esto ergo etiam bellando pacificus.* De justitia in bello gerendo servanda dissertatio est egregia Belisarii ad milites apud Procopium Vandalicorum I. Orosius libro VII: *Ecce regibus & temporibus Christianis, qualiter bella civilia, cum vitari nequeunt, transiguntur.* Idem de Theodosio: *Unum aliquod ab initio Urbis conditæ bellum proferant, tam pia necessitate susceptum, tam divina felicitate confectum, ubi nec pugna gravem cædem, nec victoria cruentam exegerit ultionem.*

2. Ad

post litem contestatam jus sæpe parti novum paritur. Sic qui se aggregant me impetenti, sive socii sive subditi, in se quoque jus tuendi me mihi porrigunt. Sic qui bello se miscent quod injustum est, præsertim si ipsi id injustum esse scire possunt ac debent, obligant se ad sumptus & damna resarcienda, quia culpa damnum dant. Sic qui bello sine probabili ratione suscepto accedunt, ipsi quoque pœnæ meritum contrahunt, pro ratione injustitiæ quæ ipsorum actui inest. Ita Plato probat bellum *μέχρι οὗ ἂν οἱ αἴτιοι ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀναιτίων ἀλγούντων δοῦναι δίκην*, *donec hi qui sontes sunt cogantur insontibus malo affectis pœnas dare.*

IV. 1. Observandum tertio, * ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum, ad quæ per se jus non esset. In sui defensione quomodo id locum habeat explicavimus alibi. Sic ut *Vid. d. li-* nostrum consequamur, si tantundem accipi non potest, plus acci- *bro num.* pere nobis jus est, sub obligatione tamen restituendi pretium ejus 27. quod redundat. Sic navis piratis plena, aut domus latronibus, tormentis peti potest, etiamsi intra eandem navem aut domum sint pauci infantes, mulieres, aut alioqui innocentes quibus inde creetur periculum. *Nec reus est mortis alienæ*, inquit Augustinus, *qui* *Ad Publ.* *suæ possessioni murum circumduxit, si aliquis ex ipsorum usu percussus* *epist. 154.* *intereat.*

2. Sed sicut antehac monuimus sæpe, non semper ex omni parte licitum est quod juri stricte sumpto congruit. Sæpe enim proximi caritas non permittet ut summo jure utamur. Quare etiam quæ extra propositum accidunt, & accidere posse prævidentur, cavenda erunt, nisi multo majus sit bonum quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur, aut nisi in pari bono & malo multo major sit spes boni quam mali metus, quod prudentiæ arbitrandum relinquitur: sed ita ut semper in dubio ad eam partem quæ alteri magis quam sibi consulit, ut tutiorem, inclinandum sit. *Sinite crescere ζιζάνια*, inquit optimus magister, *ne dum ea evellere vultis evellatis & triticum. Multos occidere & indiscretos*, inquit Seneca, *incendii & ruinæ potentia est.* Docent nos historiæ quam seria pœnitentia, Ambrosio monente, talem vindictæ immodestiam Theodosius expiaverit.

3. Nec si quid Deus interdum facit tale, id nobis in exemplum trahendum est, ob plenissimum illud dominii jus quod ille in nos habet, nobis vero alteri in alterum non concessit, ut alibi notavimus. Et tamen ille ipse Deus, hominum suo jure dominus, ob paucissimos bonos parcere solet quamvis magnæ malorum universitati, & eo

1. *Ad jus agendi multa consequi indirecte & extra agentis propositum*] Vide hac de re Thomam Prima Secundæ, quæstione lxxiii, art. 8. Molinam tractatu secundo, disputatione cxxi.

& eo suam, qua judex est, æquitatem testatam facit, ut Abrahami cum Deo colloquium de Sodomis aperte nos docet. Et ex his quidem generalibus regulis cognosci potest quantum in hostem liceat naturaliter.

V. 1. Sed & quæstio incidere solet quid liceat in eos qui hostes non sunt, aut dici nolunt, sed hostibus res aliquas subministrant. Nam & olim & nuper de ea re acriter certatum scimus, cum alii belli rigorem, alii commerciorum libertatem defenderent.

2. Primum distinguendum inter res ipsas. Sunt enim quæ in bello tantum usum habent, ut arma: sunt quæ in bello nullum habent usum, ut quæ voluptati inserviunt: sunt quæ & in bello & extra bellum usum habent, ut pecuniæ, commeatus, * naves, & quæ navibus adsunt. In primo genere verum est dictum Amalasuinthæ ad Justinianum, in hostium esse partibus qui ad bellum necessaria hosti administrat. Secundum genus querelam non habet. Sic Seneca tyranno gratiam se relaturum ait, * si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune, neque confirmaturum quas habet, id autem est quod reddi illi sine pernicie publica possit: quod explicans addit: *pecuniam qua satellitem stipendio teneat non subministrabo; nisi marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id quo luxuria ejus instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ & quæ feritatem ejus emolliant, libens offeram. Cui triremes & aratas non mitterem, lusorias, & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lascivientium mittam.* Et Ambrosio judice largiri ei qui conspiret adversus patriam non est probabilis liberalitas.

Procop. 1 Goth.

Lib. 1, c. 30. de Off.

3. In tertio illo genere usus ancipitis distinguendus erit belli status. Nam si tueri me non possum nisi quæ mittuntur intercipiam, necessitas, ut alibi exposuimus, jus dabit, sed sub onere restitutionis, nisi causa alia accedat. Quod si juris mei exsecutionem rerum subvectio impedierit, idque scire potuerit qui advexit, ut si oppidum obsessum tenebam, si portus clausos, & jam deditio aut pax exspectabatur, tenebitur ille mihi de damno culpa dato, ut qui debitorem carceri exemit, aut fugam ejus in meam fraudem instruxit: & ad damni dati modum res quoque ejus capi, & dominium earum debiti consequendi causa quæri poterit. Si damnum nondum dederit sed dare voluerit, jus erit rerum retentione eum cogere ut de futuro caveat obsidibus, pignoribus, aut alio modo. Quod si præterea evidentissima sit hostis mei in me injustitia, & ille eum in bello iniquissimo confirmet, jam non tantum civiliter tenebitur de damno,

Can. in c. Ita quorundam, &c. ad liberandam. de Judæis.

Silv. in verbo restitutio, p. 3. §. 12.

2. *Naves & quæ navibus adsunt*] Athenis ἀπόῤῥητα, id est evehi vetita, lina, utres, lignum, cera, pix. Scholiastes ad Aristophanis Nubes & Equites.

Si beneficium illi, neque vires majores daturum est ad exitium commune] Vide Parutam libro VII.

4. Pa-

damno, sed & criminaliter, ut is qui judici imminenti reum manifestum eximit: atque eo nomine licebit in eum statuere quod delicto convenit, secundum ea quæ de pœnis diximus. quare intra eum modum etiam spoliari poterit.

4. Et has ob causas solent à bellum gerentibus * publicæ significatio-

4 *Publicæ significationes fieri*] Vide exempla in bello communi contra Ægyptios, Saracenos, aliosque. c. ult. de transactionibus. c. significavit de Judæis. Extravagante copiosus de Judæis & c. 1, lib. v. Extravag. de Judæis. Liber consulatus maris editus est lingua Italica, in quem relatæ sunt constitutiones Imperatorum Græciæ, Alemaniæ, Regum Francorum, Hispaniæ, Syriæ, Cypri, Balearium, Venetorum, Genuensium, cujus libri titulo cclxxiv. tractantur hujus generis controversiæ: ac sic definitur, si & navis & merces hostium sint, rem esse in aperto, fieri ea capientium: si vero navis sit pacem colentium, merces autem hostium, cogi posse ab his qui bellum gerant navem ut merces eas in aliquem portum deferat, qui sit suarum partium, ita tamen ut vecturæ pretium nautæ solvatur. Si contra, navis hostilis fuerit, merces vero aliorum, de nave transigendum: aut, si nolint vectores transigere, cogendos ut cum navi eant in portum aliquem partium capientis, & ut capienti solvant pretium quod pro navis usu debebatur. Apud Hollandos anno cIɔ ccccxxxviii, cum bellum ipsis esset cum Lubeca aliisque civitatibus ad mare Balticum & Albim sitis, frequente senatu judicatum est, etiam in hostium navibus repertas merces, quas aliorum esse constaret, in prædam non cedere; idque ibi pro Lege deinceps habitum est. Sic & Daniæ rex sensit, cum anno cIɔ Iɔxcvii, ad Hollandos eorumque Federatos legationem mitteret, qua libertatem navigandi mercesque ferendi in Hispaniam, cum qua Hollandi bellum gerebant acerrimum, suis vindicabat. Apud Gallos libertas mercaturam exercendi pacatis populis etiam apud eos qui Galliæ hostes essent semper permissa; & quidem adeo indiscrete, ut hostes sæpe sub alienis nominibus res suas occultarent; ut apparet ex edicto anno cIɔ Iɔxliii, capite xlii. quod tralatum est in Edictum anni cIɔ Iɔlxxxiv, & sequentia. Iis edictis diserte cavetur, ut Gallorum amicis liceat belli tempore exercere mercaturam, dummodo suis navibus, suosque per homines, navesque ac merces, quocumque visum ipsis esset perducere, dum ne merces eæ sint belli instrumenta, quibus res hostium fovere velint: quod si fiat, permittitur Gallis talia belli instrumenta sibi sumere persoluto æquo pretio. Hic duo notanda, his legibus nec belli instrumenta in prædam cessisse, multo magis ab eo periculo abfuisse merces innoxias. Non negem aliud jus usurpasse interdum Septentrionis gentes, sed varie, ex usu magis temporum quam ex æquitate perpetua. Nam cum Angli bellorum suorum obtentu Danorum commercia impedissent, natum inde jam olim bellum inter eas gentes eo exitu ut Dani Anglis tributum imponerent, cui Danico denario nomen, cui mutata quamvis causa, nomen mansit adusque tempora Guilielmi ejus qui stirpem nunc regnantem in Anglia fundavit, ut notavit vir magnæ fidei Thuanus in historia anni cIɔ Iɔlxxxix. Rursum ab Elisabetha, sapientissima Angliæ regina, missi anno cIɔ Iɔ lxxv ad Batavos Wilhelmus Winterus ex ordine equestri & Robertus Bealus regio Consilio ab epistolis, qui ostenderent ferre Anglos non posse, quod

cationes fieri ad alios populos, tum ut de jure causæ. tum etiam ut de spe probabili juris exequendi appareat.

5. Hanc autem quæstionem ad jus naturæ ideo retulimus, quia ex

quod Batavi, in ipso æstu belli in Hispanos, naves Anglorum ad Hispanicos portus vectas detentassent. Narrat Rhedanus in historia Batavica anno cIↃ IↃlxxv, & Britannus Camdenus anno sequente. Cum vero Angli, & ipsi Hispanis hostes facti, Germaniæ civitatibus jus in Hispaniam navigandi turbarent, quam id non certo jure fecerint apparet ex scriptis adversariis gentis utriusque, dignis lecti ad noscendam hanc controversiam. Et notandum, Anglos in suis scriptis ipsos id agnoscere, cum duo maxime pro sua afferunt causa, & belli instrumenta fuisse quæ à Germanis in Hispaniam deferebantur, & pactiones veteres intercedere quo minus id fieri liceret: quales postea pactiones & Hollandi sociique eorum cum Lubecensibus sociisque eorum fecere anno cIↃ IↃcxiii, ne hi aut illi hostium subditos intra suos fines mercari permitterent, aut hostes pecunia, milite, navibus, victu juvarent: & posterius, anno scilicet cIↃ IↃcxxvii, inter Suediæ Daniæque reges convênit ut Danus impediret omnem mercatum cum Dantiscanis Suedi hostibus, sed nec ad alios Suedi hostes merces ullas per fretum Cimbricum ire sineret, pro quo rex Daniæ alia sibi vicissim commoda stipulatus est: sed hæc sunt pacta specialia ex quibus nihil inferri potest quod omnes obliget. Nam & illud in scriptis suis dixere Germani, non omnes pactis merces prohiberi, sed eas quæ in Angliam semel importatæ aut in Anglia comparatæ essent. Neque vero soli Germani Anglis cum hoste suo commercia vetantibus contradixere; etiam Polonia misso legato conquesta est jus gentium imminui, quando ob Anglicum cum Hispania bellum ipsis cum Hispanis commercia agitandi libertas adimeretur, ut in anno cIↃ IↃ xcvii narrant memorati jam nobis Camdenus & Rhedanus. Galli vero post pacem Verbinianam cum Hispano factam, Elisabetha Angliæ regina in bello perstante, rogati ab Anglis ut naves Gallicas in Hispaniam euntes excutere liceret, nequis forte bellicus paratus occultaretur, concedere ne hoc quidem voluere, dicentes obtentum rapinis & commerciis turbandis quæri. Et eo fœdere quod Angli cum Hollandis eorumque sociis anno cIↃ IↃc xxv pepigere id quidem convenit, ut rogarentur cæteræ gentes, quarum intererat magnitudinem Hispanicam infringi, ut & ipsæ vetarent cum Hispanis commercia, sed, si ultro id non facerent, placuit inspici naves num quid bellici instrumenti ferrent, sed ultra neque naves neque merces retentari, aut quicquam pacatis noceri eo nomine. Atque evênit eodem anno ut Hamburgenses quidam in Hispaniam irent nave maxima ex parte onusta apparatu bellico, qui ipse quidem apparatus ab Anglis vindicatus est, sed cæterarum mercium persolutum est pretium. Galli autem, cum ab Anglis naves Gallicæ in Hispaniam euntes in fiscum raperentur, ostenderunt pati se id nolle. Bene ergo dictum à nobis, significationes publicas requiri, quod & Angli ipsi ita sensere; à quibus factæ significationis talis exemplum est apud Camdenum circa annum cIↃ IↃ xci & cIↃ IↃ xcviii. Neque vero talibus significationibus semper paritum, sed distincta tempora, causæ, loca. Anno enim cIↃ cccc lviii Lubecensis civitas significationi à Dantiscanis sibi factæ,

ex historiis * nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum. Romanos qui Carthaginensium hostibus commeatus attulerant, ipsi Carthaginenses aliquando ceperunt: eosdem iidem Carthaginenses repetentibus Romanis reddiderunt. Demetrius cum Atticam teneret exercitu, jamque vicina oppida Eleusina & Rhamnuntem cepisset, Athenis famem facturus, navis frumentum inferre parantis * & magistrum & gubernatorem suspendit, atque eo modo deterritis cæteris potitus urbe est.

Polyb. I.

Plut. Demetrio.

VI. 1. Modum agendi quod attinet, vis ac terror maxime propria bellorum. An & dolis uti liceat quæri solet. Nam Homerus quidem dixit hosti nocendum:

> ἢ δόλῳ, ἠὲ βίῃ, ἢ ἀμφαδὸν, ἠὲ κρυφηδόν.
>
> *Sive dolo, seu vi manifesta, clamve palamve.*

Et Pindari est: χρὴ δὲ πᾶν ἔρ---

δοντ

factæ, ne cum Malgensibus & Memelensibus Dantisci hostibus mercaturam exerceret, parendum non censuit. Neque magis paruere Hollandi anno cIↃ IↃ lI, cum Lubecenses ipsis denuntiarent, ut à Danorum, quos ipsi hostes tum habebant, commercio abstineretur. Anno vero cIↃ IↃ xxII, quo tempore inter Suedos Danosque bellabatur, cum Danus Ansiaticas civitates rogasset ne cum Suedis commercia haberent, quædam civitates amicitia ipsius indigentes morem gessere, aliæ non item. Hollandi bello ardente inter Suediam & Poloniæ regem nunquam passi sunt sibi aut hujus aut illius gentis commercio interdici. Gallis autem semper reddidere naves quas ab Hispania revertentes, aut in Hispaniam, ipsis tunc hostilem, euntes Hollandicæ naves interceperant. Vide Ludovici Servini Advocati quondam regii orationem habitam anno cIↃ IↃ xcII, in causa Hamburgensium. Verum iidem Batavi Dunquercam, ad quam classem habebant, ab Anglis merces inferri non siverunt: quomodo Dantiscani anno cIↃ cccc lv Batavis denuntiarunt nequid in urbem Regiomontanam inferrent, narrante Gaspare Schutzio in historia Prussica. Adde Caberum decisione xlIII, num. 2. & Seraphinum de Freitas in libro de justo imperio Lusitanorum Asiatico, ubi complures adducit alios.

5. *Nihil comperire potuimus ea de re jure voluntario gentium esse constitutum*] Multa hujus quæstionis habet vir doctissimus Johannes Meursius in historia Danica libro I, & II. Ubi videbis Lubecenses & Imperatorem esse pro commerciis, contra ea Danos. Vide & Crantzium Vandalicorum libro XIV. Thuanum in dicto anno cIↃ IↃ lxxxIX, libro historiarum xcvI. Camdenum, præter jam dicta loca, in anno cIↃ IↃ lxxxIX, & cIↃ IↃ xcv. Ubi illa inter Anglos & Germanos, quos Ansiaticos vocant, controversia tractatur.

Et Magistrum & Gubernatorem suspendit] Non multum dissimile est quod de Pompejo narrat Plutarchus in Mithridatici belli historia: ἐπέστησε φύλακας τὸν νεῶν ἐπὶ τοὺς πλέοντας εἰς Βόσπορον ἐμπόρους. καὶ θάνατος ἦν ἡ ζημία τοῖς ἁλισκομένοις. *Custodes imposuit Bosphoro, qui observarent si qui mercatorum in Bosphorum navigarent. deprehensis pœna mors.*

2. Belli

δεῖ τ' ἀμαυρῶσαι τ' ἐχθρόν.
Quidvis agendo scilicet hostica
Delenda vis est.

Apud Virgilium quoque dictum illud,

Dolus an virtus quis in hoste requirat?

sequitur ipse, *Ripheus justissimus unus*
Qui fuit in Teucris & servatissimus aequi.

Et legitur hoc ipsum imitatus sapientiæ nomine nobilissimus Solon. Silius in rebus Fabii Maximi:

Lib. XV.

Exin virtuti placuit dolus.

2. Apud Homerum Ulysses viri sapientis exemplum, plenus ubique fraudium in hostem: unde Lucianus regulam elicit, laude dignos qui hostem fallunt. Nihil utilius in bello dolis Xenophon dixit, & Brasidas apud Thucydidem præclaram imprimis laudem esse ex * belli furtis: & apud Plutarchum Agesilaus, hostes decipere & justum & licitum esse. Polybius, quæ vi fiunt in bello minoris censenda quam quæ ex occasione & dolo: & ex eo Silius Corvinum sic inducit loquentem;

Luc. Phil. Xenophon de Cyri inst. I, & de re equestri. Thuc. l. V. Plutarch. Apoph. Polyb. l. IX. Lib. V. Plut. Marcel.

** Bellandum est astu: levior laus in duce dextra.*

Atque ita censuisse ipsos illos severos Laconas notat Plutarchus, ac majorem etiam victimam ab eo immolatam qui dolo quam qui aperto Marte rem confecisset. Idem * Lysandrum magni facit *αἰκίλλοντα τὰ πολλὰ διαποικίλλοντα τοῦ πολέμου*, *pleraque belli dolis variantem*. Et in Philopœmenis laudibus ponit, quod Cretensium disciplina institutus simplicem illum ac generosum bellandi morem dolis ac furtis miscuisset. Ammiani est: *Nullo discrimine virtutis ac doli, prosperos omnes laudari debere bellorum eventus.*

3. Jurisconsulti Romani bonum dolum vocant si adversus hostem quis machinaretur: & alibi, nihil interesse vi quis an fallacia potestatem hostium evaserit: *δόλος ἢ ψεῦδος, οἷα στρατηγικός*: notat ad Iliados O Eustathius. Inter Theologos Augustinus: *Cum justum bellum suscipitur, vi aperta pugnet quis aut ex insidiis nihil ad justitiam interest.* Et Chrysostomus, maxime laudari Imperatores qui fraude victoriam quæsiissent.

L. I. §. 3. D. de dolo. L. Nihil. D. de captivis. Quæst. X super Josue. I de Sacerdotio.

4. Sed nec desunt sententiæ quæ suadere videntur partem contrariam,

2. *Belli furtis*] Ita & Virgilius loquitur Æneidos XI, & Sallustius, quem citat Servius.

Bellandum est astu] Muhammedis dictum simile: *Elharbu Hudiatum, id est, pugnæ fraudem requirunt.* Apud Virgilium in comitatu Martis:

Iræque insidiæque.

Ubi Servius: *Non tantum virtute, sed insidiis comitatum se ostendit.*

Lysandrum] Ei Sullam comparat Plutarchus, in cujus animo leonem esse & vulpem dicebat Carbo.

An-

riam, quarum nonnullas infra adferemus. Quæstionis hujus definitio pendet ex eo, an dolus in genere sit semper malorum, in quibus locum habet non esse faciendum malum ut eveniat bonum, an ex iis quæ vitium non habent universaliter ex suapte natura, sed quibus accidere etiam potest ut bona sint.

VII. Notandum igitur, dolum alium consistere in actu negativo, alium in actu positivo. Doli vocem etiam ad ea quæ in negativo actu consistunt extendo, Labeone auctore, qui ad dolum sed non malum refert, ubi quis per dissimulationem tuetur sua vel aliena. Haud dubie crude nimis à Cicerone dictum est: *ex omni vita simulationem dissimulationemque tollendam.* Nam cum nec quæ scias nec quæ velis omnia aperire aliis tenearis, sequitur ut dissimulare quædam apud quosdam, id est tegere & occultare, fas sit. *Licet*, inquit * Augustinus, *veritatem occultare prudenter sub aliqua dissimulatione.* Et * necessariam hanc omnino atque inevitabilem, his præsertim quibus respublica commissa est, non uno loco fatetur ipse *a* Cicero. Exemplum ad hanc rem insigne præbet Jeremiæ historia capite XXXVIII. Is enim Propheta à rege interrogatus de obsidionis eventu, apud proceres, regis postulatu, hoc ipsum prudenter occultat, aliam interim causam, nec falsam tamen, colloquii adferens. Et huc quoque referri potest *b* quod * Abrahamus Saram sororem, id est ex usitato tum loquendi more propinquam consanguineam, vocat, matrimonium dissimulans.

VIII. 1. Dolus qui in actu positivo consistit, si in rebus, simulatio; si in sermone, mendacium vocatur. Quidam inter hæc duo hanc constituunt differentiam, quod dicant voces naturaliter signa esse intellectuum, res non item. Sed contra verum est, voces natura ipsa & citra hominum voluntatem nihil significare, nisi forte vox sit confusa & ἄναρθρος, qualis in dolore, quæ ipsa rei magis appellatione venit quam locutionis. Quod si hoc dicatur, hominis naturam hanc esse peculiarem supra animantes cæteras ut conceptus animi possit aliis indicare, & ad rem voces repertas; verum quidem dicitur, sed addendum est, non solis vocibus tale fieri indicium, * sed & nutibus, ut apud mutos, sive illi nutus aliquid habent cum

L. 1, §. dolum malum. D. de Dolo malo.

De Off. 3.

Libro contra mend. c. 10. *Th.* 2, 2. *q.* 40, *art.* 3 *in resp.* & *quæ.* 71. *art.* 7. *Silv. in verbo bellum p.* 1. *num.* 9.

a *Cic. pro Milone* & *l.* VII, *ep.* 9. & *pro Cn. Plancio.*

b *Gen.* XX.

Th. 2, 2. *qu.* 110. *art.* 3. *in resp.*

Augustinus] Et in v. Psalmum versiculo: *Perdes omnes. Aliud est mentiri, aliud est verum occultare.* Citatur causa XXII, quæstione II.

Necessariam hanc omnino atque inevitabilem] Vide Chrysostomum primo de Sacerdotio.

Abrahamus.] *Veritatem voluit celari, non mendacium dici.* Augustinus quæstione XX in Genesin, relatus à Gratiano dicta causa XXII, quæstione III.

I. *Sed & nutibus*] Plinius de Æthiopum gente libro VI, 30: *Quibusdam pro sermone nutus motusque membrorum est.* Vide c. tuæ fraternitati de Sponsalibus.

Par-

cum re significata commune ipsa natura, sive tantum ex instituto significant: quibus nutibus pares sunt notæ illæ quæ non voces lingua figuratas significant, ut * Paulus Jurisconsultus loquitur, sed res ipsas, sive ex aliqua convenientia ut notæ hieroglyphicæ, sive mero arbitratu ut apud Sinenses.

L. Non figura. D. de obl. & act.

2. Alia igitur hic adhibenda distinctio est, qualem adhibuimus ad tollendam ambiguitatem in voce juris gentium. Diximus enim jus gentium dici, & quod singulis gentibus placuit sine mutua obligatione, & id quod mutuam obligationem in se continet. Voces ergo, & nutus, & notæ quas diximus, reperta sunt ad significandum cum mutua obligatione, quod Aristoteles dixit κατὰ συνθήκην: res aliæ non item. Hinc fit * ut rebus aliis uti liceat etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem. Loquor de eo quod intrinsecum est, non de eo quod accidit. Itaque exemplum ponendum est * ubi nullum sequitur inde nocumentum, aut ubi nocumentum ipsum seposita doli consideratione licitum est.

De interpr. c. 4.

3. Prioris exemplum est in Christo, qui apud comites Emauntinos προσεποιεῖτο ire longius, id est speciem prætulit ituri longius, nisi malimus vere quoque voluisse eum ire longius, sub conditione tamen nisi magno nisu retineretur, quomodo & Deus multa velle dicitur quæ non fiunt: & alibi Christus ipse dicitur voluisse præterire Apostolos navigantes, nempe nisi impense rogaretur navem ascendere. Alterum exemplum dari potest in Paulo qui Timotheum circumcidit, cum satis sciret Judæos hoc ita accepturos, quasi circumcisionis præceptum, quod revera abolitum jam erat, adhuc obligaret Israëlis posteros, quasique ita sentirent ipsi Paulus & Timotheus: cum tamen hoc non quæreret Paulus, sed tantum familiarius cum Judæis versandi facultatem sibi & Timotheo præbere. Neque vero circumcisio, sublata lege divina, ex instituto amplius significabat talem necessitatem, neque malum quod inde sequebatur erroris ad tempus, dedocendi postea, tanti erat quanti illud bonum quo Paulus tendebat: nimirum Euangelicæ veritatis insinuatio. Hanc simulationem Patres Græci sæpe vocant

Luc. XXIV, 28.

Marc. VI, 48.

Act. XVI, 3.

* οἰκονο-

Paulus Jurisconsultus loquitur] *Non figura*, inquit, *literarum*, *sed oratione quam exprimunt literæ obligamur*, *quatenus placuit non minus valere quod Scriptura quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.* Valde Philosophice dixit *placuit*, ut ostenderet hæc valere ἐν συνθήκαις.

2. *Ut rebus aliis uti liceat*, *etiamsi prævideamus futurum ut alter inde falsam concipiat opinionem*] Vide Augustinum de Doctrina Christiana lib. II, c. 24.

Ubi nullum inde sequitur nocumentum] Ut in facto Micholis 1. Sam. XIX, 16.

3. Ol-

* *οἰκονομίαν.* de qua egregia exstat sententia Clementis Alexandrini, qui de viro bono agens sic ait: ἐπὶ τ̃ πλησίον ὠφελείᾳ μόνῃ ποιήσει τινὰ ἃ οὐκ ἂν προηγουμένως αὐτῷ πραχθείη; *ob utilitatem proximi faciet quædam quæ sponte alioquin ac primaria intentione non faceret.* Tale in bello Romanorum illud, qui de Capitolio panem in hostium stationes jecerunt ne fame premi crederentur. *Livius v.*

4. Exemplum posterioris est in ficta fuga, qualem Josue suis præcepit ad Hajum expugnandum, & alii duces sæpe. Nam hic quod sequitur nocumentum licitum esse ponimus ex belli justitia; ipsa autem fuga ex instituto nihil significat, quanquam hostis eam accipit ut signum pavoris, quod alter cavere non tenetur, utens sua libertate huc vel illuc eundi, & magis minusve celeriter, & hoc vel illo gestu habituve. Eodem referri debet eorum actus qui hostium armis, signis, vestibus, velis usi passim leguntur. *Josue* VIII. *Silv. in verbo bellum. p. 1. n. 8.*

5. Hæc enim omnia ejus sunt generis ut à quovis pro arbitrio etiam contra consuetudinem usurpari possint, quia consuetudo ipsa singulorum arbitrio non quasi consensu communi introducta est, qualis consuetudo neminem obligat.

IX. 1. Gravior est disputatio de illis notis quæ, ut ita dicam, in commercio hominum versantur, in quo genere proprie mendacium situm est. Multa enim sunt contra mendacium in sacris literis. *Verbum mendax odio habebit justus*, id est vir bonus, Proverb. XIII, 5: *Falsiloquentiam & verbum mendax amove à me*, Proverb XXX, 8: *Perdes loquentes mendacium*, Psal. 5, 7: *Ne mentimini alter alteri*, Coloss. III, 9. Et hanc partem rigide tuetur Augustinus: & sunt etiam inter Philosophos & Poëtas qui cum eo sentire videantur. Notum illud Homeri:

Ille mihi invisus pariter cum faucibus Orci,
Cujus mens aliud condit quam lingua profatur.

Sophocles:

Aliena vero proloqui nunquam decet:
At vera certam si cui pestem ferunt,
Huic danda venia est si facit quod non decet.

Cleobulus:

Mendacium odit quisquis animitus sapit.

Ari-

3. Οἰκονομίαν] Sic hæc vocanda, non ἀπάτην id est fraudem, ait Chrysostomus indicato jam libro primo de Sacerdotio. Idem I ad Corinthios IV, 6: οὐ γὰρ ταῦτα οὐχ ὑπόκρισις, ἀλλὰ συγκατάβασις καὶ οἰκονομία: *Non hic fraus fuit, sed obsequentia quædam & dispensatio.* Et IX, 20: ἵνα γὰρ τοὺς ὄντως ἀληθῶς εἰς ταῦτα μεταστήσῃ, ἐγένετο αὐτὸς οὐκ ἀληθῶς, ὑποδεικνύμενος μόνον οὐκ ὢν δὲ, οὐδὲ ἐκ διανοίας ταῦτα πράττων οὕτως ἔχούσης. *Ut enim qui tales revera erant corrigeret factus ille talis, non revera aliud quam quod erat præ se ferens, agens talia non ex tali animi proposito.* Hac referri potest simulatus Davidis furor.

4. Lan-

Aristoteles dixit: *καθ' αὑτὸ τὸ μὲν ψεῦδος φαῦλον καὶ ψεκτὸν, τὸ δ' ἀληθὲς καλὸν καὶ ἐπαινετόν: per se mendacium turpe atque vituperabile, veritas pulchra ac laudabilis.*

2. Neque tamen deest in alteram quoque partem auctoritas: primum in sacris literis exempla * laudatorum hominum sine reprehensionis nota: deinde veterum Christianorum pronuntiata, Origenis, Clementis, Tertulliani, Lactantii, Chrysostomi, Hieronymi, Cassiani, imo pene omnium ut ipse fatetur Augustinus, ita dissentiens, ut tamen *magnam quaestionem, latebrosam tractationem, disputationem inter doctos alternantem*) haec enim omnia ipsius verba sunt) agnoscat.

Plato I & II & v de rep. Xenoph. quarto. Socrat. Plut. de Stoicorum contract. Quint. XII 1, 1. Nic. VII. 3. IV. Nic. 8.

3. Inter Philosophos aperte hinc stant Socrates & discipuli ejus Plato, Xenophon, & alicubi Cicero, & si Plutarcho ac Quintiliano credimus Stoici, qui inter sapientis dotes ponunt mentiri ubi & quomodo oportet: neque videtur dissentire aliquot in locis Aristoteles, cujus illud *καθ' αὑτὸ* quod diximus exponi potest communiter, sive re spectata sepositis circumstantiis. Interpres autem ejus Andronicus Rhodius de Medico apud aegrotum mentiente sic ait: *ἀπατᾷ μὲν, ἀπατεὼν δ' οὐκ ἔστι: decipit quidem, at deceptor non est:* Causam addit: *οὐ γὰρ τέλος ἔχει τὴν ἀπάτην τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν: non enim propositum sibi habet decipere, sed servare aegrotum.*

4. Quintilianus, quem dixi, hanc ipsam partem defendens, pleraque esse ait quae non tam factis quam causis eorum vel honesta fiant vel turpia. Diphilus,

Quod pro salute dicitur mendacium
Me judice habere nil potest incommodi.

Quaerenti apud Sophoclem Neoptolemo,

Non tibi videtur turpe falsiloquentia?

Respondet Ulysses,

Non, si salus nascatur ex mendacio.

Cui similia ex Pisandro & Euripide adferuntur. Et apud Quintilianum lego: *Nam & mendacium dicere etiam sapienti aliquando concessum est.* Eustathius Metropolita Thessalonicensis ad secundum Odysseae: *ψεύσεται * κατὰ καιρὸν ὁ σοφός: mentietur sapiens re urgente:* ubi & ex Herodoto & Isocrate testimonia adfert.

X. 1. Tam

2. *Laudatorum hominum sine reprehensionis nota*] Irenaeus ex veteris presbyteri institutione didicit docuitque: *De quibus Scripturae non increpant, sed simpliciter sunt positae, nos non debere fieri accusatores.* Locus est libro IV, c. 50.

4. *κατὰ καιρὸν*] In tempore, ut Donatus loquitur ad Adelphos IV, 3. *Et ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes rectum putant.* Cicero pro Q. Ligario, *Aliquod mendacium honestum & misericors vocat.*

1. Quid

X. 1. Tam dissidentium sententiarum conciliatio forte aliqua reperiri poterit ex largiore aut strictiore mendacii acceptione. Neque hic mendacium sumimus * quatenus & imprudenti accidit, quomodo mendacium dicere & mentiri apud Gellium discernuntur: sed de eo agimus quod scienter profertur cum significatione quæ mentis conceptui, sive in intelligendo sive in volendo, disconveniat. Nam quod primo καὶ ἀμέσως verbis & similibus notis indicatur, sunt mentis conceptus: ideoque non mentitur qui dicit rem falsam quam veram existimat, sed qui dicit rem veram quidem sed quam falsam putat mentitur. Significationis ergo falsitas id est quod ad communem mendacii naturam requirimus. Cui consequens est cum vox aliqua aut sermonis complexio est πολύσημος, id est plures uno significatus admittit, sive ex vulgi usu, sive ex artis consuetudine, sive ex figura aliqua intelligibili, tunc si animi conceptus uni istarum significationum congruat, non admitti mendacium, * etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus.

Th. 2, 2. qu. 110. art. 1. in resp. Gell. XI, c. XI.

2. Verum quidem est talem locutionem usurpatam temere non probandam: sed potest ex accedentibus causis honestari: puta si id pertineat ad erudiendum eum qui curæ nostræ est traditus, aut ad evitandam iniquam interrogationem. Prioris generis exemplum ipse Christus dedit, cum diceret, *Lazarus amicus noster dormit*, quod Apostoli accipiebant tanquam de dormitione somni diceretur. Et quod de Templo instaurando ipse dixerat, intelligens hoc de suo corpore, Judæos sciebat accipere de Templo proprie dicto. Sic & cum Apostolis adinstar Phylarcharum apud Hebræos sedes eximias & regi proximas duodecim promitteret, & alibi vini novi potationem in patris regno, satis scivisse videtur non aliter hoc ab illis accipi quam de regno aliquo hujus vitæ, cujus spe ad ipsum momentum Christi ad cœlum ascensuri pleni erant. Idem alibi per fabularum ambages populum alloquitur, ne audientes ipsum intelligerent, nisi scilicet animi attentionem talem ac docilitatem afferrent qualem afferri par erat. Posterioris usus exemplum ex profana historia dari potest in L. Vitellio, cui Narcissus instabat, aperiret ambages & veri copiam faceret: sed non ideo pervicit, * quin

Joh. XI, 11. Joh. II, 20. 21. Luc. XXII, 30. Matth. XXVI, 29. Act. I, 6. Tac. Annal. VI.

1. *Quatenus & imprudenti accidit*] *Ream linguam non facit nisi rea mens.* Et: *Nemo mentiens judicandus est qui dicit falsum quod putat verum, quia, quantum in ipso est non fallit ipse, sed fallitur.* Sunt hæc Augustini, de verbis Apostoli Sermone XXVIII, & Enchiridii c. 22, relata à Gratiano in causam XXII, quæstione I.

Etiamsi putetur is qui audit in aliam partem id accepturus] Quomodo Abraham captiose loquebatur cum servulis, ita judicante & probante Ambrosio, quem sequitur Gratianus post c. si quælibet, dicta causa XXII, quæst. II.

2. *Quia*

* quin suspensa & quo duceretur inclinatura responderet. Dictum * Hebræorum huc pertinet: אם יודע אדם להמיר את דבריו מוטב ואם לאו ישתוק *si quis norit uti perplexiloquio, recte: sin minus, taceat.*

3. Contra accidere potest, ut tali loquendi genere uti non modo illaudabile sit sed & improbum, * puta cum Dei honos, * aut amor proximo debitus, aut reverentia adversus superiorem, aut rei quæ agitur natura exigunt ut quod animo cogitatur omnino pateſiat: sicut in contractibus diximus id aperiendum quod natura contractus intelligitur exigere: quo sensu non incommode accipi potest Ciceronis illud, *tollendum esse ex rebus contrahendis omne mendacium*, desumptum ex veteri lege Attica κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀψευδεῖν; quibus in locis mendacii vox videtur ita laxe accipi ut etiam obscuram locutionem includat. At nos proprie loquendo à mendacii notione idipsum jam exclusimus.

Demosth. in Leptinem.

XI. 1. Ad communem ergo mendacii notionem requiritur, ut quod dicitur, scribitur, notatur, innuitur, intelligi aliter nequeat quam in eum sensum qui à mente proferentis discrepet. Huic autem notioni laxiori strictior mendacii, qua naturaliter illicitum est, significatio differentiam aliquam propriam adjiciat necesse est, quæ, si recte res inspiciatur, saltem secundum communem gentium existimationem, nulla videtur alia dari posse præter repugnantiam cum

2. *Quin suspensa & quo ducerentur inclinatura responderet*] Idem Tacitus Historiarum III: *Incerta deseruit, tracturus interpretationem prout conduxisset.* Item: *Ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret vel prospera agnosceret.*

Hebræorum] Quorum & hoc est מותר לשנות מפני השלום *Licet perplexe loqui boni causa*: citat doctissimus Manasses Ben-Israël in suo conciliatore quæstione XXVII. Chrysostomus I de Sacerdotio: ἀπατεὼν ἐκεῖνος ἂν εἴη καλεῖσθαι δίκαιος, ὁ τῷ πράγματι κεχρημένος ἀδίκως, οὐχ ὁ μεθ' ὑγιοῦς γνώμης τοῦτο ποιῶν, *Fallax jure vocetur qui re tali injuste utitur, non qui salutari proposito.*

3. *Puta cum Dei honos*] Philo de vita Mosis: ἐπ' ἔργοις ἅπερ ἀναφέρεται εἰς Θεοῦ τιμὴν δι' ἃ μόνα καὶ τὸν ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἦθος ἐψευσμένον, ἀναγκαῖον ἦν ἀληθεύειν. ἀλήθεια γὰρ ὀπαδὸς Θεοῦ. *De factis loquor quæ ad Dei honorem pertinent, in quibus solis veracem esse oportuit, etiam si quis cæterum ingenio esset mendace. Veritas enim Dei comes.* Augustinus epistola VIII. *Alia quæstio est, sitne aliquando mentiri viri boni: & alia quæstio est, utrum Scriptorem Sanctarum Scripturarum mentiri oportuerit.* Vide quæ infra §. XV.

Aut amor proximo debitus] Æschylus Prometheo:

Λέξω τορῶς σοι πᾶν, ὅ,τι χρῄζεις μαθεῖν,
Οὐκ ἐμπλέκων αἰνίγματ', ἀλλ' ἁπλῷ λόγῳ
Ὥσπερ δίκαιον πρὸς φίλους οἴγειν στόμα.
Dicam diserte quicquid audire expetis,
Sermone nudo, non per implicitos modos,
Quo more amicos alloqui verum ac bonum est.

1. *In*

cum jure existente ac manente ejus ad quem sermo aut nota dirigitur: nam sibi neminem mentiri, ut maxime falsum proferat, satis constat. Jus hic intelligo non quodvis & rei extrinsecum, sed quod proprium sit huic negotio atque cognatum. Id autem nihil est aliud quam * judicandi libertas, quam homines colloquentes his quibus colloquuntur debere quasi pacto quodam tacito intelliguntur. Hæc enim nec alia est mutua illa obligatio quam homines introduci voluerant, simul atque sermone notisque similibus uti instituerunt. nam sine tali obligatione inane fuisset tale repertum.

2. Desideramus autem ut quo tempore sermo fit, jus illud subsistat ac maneat: fieri enim potest ut jus quidem fuerit sed sublatum sit, aut tollatur ex alio jure superveniente, sicut debitum acceptilatione aut conditionis cessatione. Tum vero requiritur ut jus quod læditur ejus sit quicum loquimur, non alterius; sicut & in contractibus injustitia non nascitur nisi ex læso jure contrahentium. Huc forte non male referas, quod veriloquium ad justitiam refert post Simonidem Plato, & quod mendacium, illud vetitum, sacræ literæ sæpe describunt testimonio sive elocutione adversus proximum, & quod ipse Augustinus in mendacii natura constituenda ponit * fallendi voluntatem. Et Cicero quæstionem de veritate eloquenda referri vult ad justitiæ fundamenta. *Lib. 1. de Repub.* *1. Off.*

3. Tolli autem videtur posse jus quod diximus, sicut consensu ejus quicum agimus expresso, ut si quis prædixerit se falsa dicturum & alter permiserit, ita & tacito æquave ratione præsumto, aut oppositione juris alterius quod communi omnium judicio multo plus valeat. Hæc recte intellecta multas nobis suppeditabunt illationes quæ ad concilianda sententiarum supra designatarum dissidia non parum valituræ sint.

XII. Primum est, etiamsi quid dicatur quod falsam habeat significationem infanti aut amenti, in eo mendacii culpam non esse. Videtur enim communi omnium hominum sensu permissum esse:

Ut puerorum ætas improvida ludificetur. *Lucret.*

Et Quintilianus de pueris locutus: *utilitatis*, inquit, *eorum gratia multa fingimus.* Ratio proxima est, quia cum in infantibus & amentibus non sit judicii libertas, non potest eis circa eam libertatem injuria fieri.

XIII. 1. Secundum est, quoties sermo ad eum dirigitur qui non decipitur, etiamsi tertius inde falsam hauriat persuasionem, nullum esse mendacium: Non ratione ejus ad quem sermo est: quia illi libertas

1. *Judicandi libertas*] Hinc furari cor Hebræis dicitur qui adimit sciendi vias: Gen. XXXI. 26, 27. & ibi Onkelos & LXX. Rabbi David Libro Radicum, & Rabbi Salomo in commentario, & Abenesdra.

2. *Fallendi voluntatem*] Lactantius Institutionum VI, 18: *Ut non mentiatur unquam decipiendi aut nocendi causa.*

bertas manet integra, plane ut illis quibus id intelligentibus fabula narratur, aut apud quos profertur sermo figuratus, κατ' εἰρωνείαν
vii de Benef. 23. aut καθ' ὑπερβολήν, quæ figura, ut Seneca ait, * ad verum mendacio venit: & Quintiliano ementiens superjectio dicitur. Neque ratione ejus qui obiter id audit; quia cum eo non agitur, ideoque nulla est ad illum obligatio. Imo si ipse sibi opinionem informat de eo quod non ipsi sed alteri dicitur, habet quod sibi non alteri rem imputet. Quippe, si recte judicare volumus, illius respectu sermo non sermo est, sed res quæ significare quidlibet potest.

Liv. xxxiv. App. Hisp. 2. Nihil ergo peccavit aut Cato Censorius, qui sociis auxilia falso est pollicitus, aut Flaccus, qui hostium urbem ab Æmilio expugnatam aliis narravit, quanquam eo hostes decepti sunt: cui rei similem de Agesilao narrat Plutarchus. Nihil enim hic dictum hostibus: nocumentum autem quod inde secutum est extrinsecum quid est, & per se non illicitum optari aut procurari. Ad hoc genus * Chrysostomus & Hieronymus retulerunt Pauli sermonem, quo Antiochiæ Petrum ut nimium Judaizantem reprehendit. Censent enim Petrum satis intellexisse non id serio fieri: interim verò consultum infirmitati adstantium.

XIV. 1. Tertium est, quoties certum est eum ad quem sermo est libertatis suæ in judicando læsionem non ægre laturum, imo gratias habiturum eo nomine, ob commodum aliquod quod inde assequitur, tunc quoque mendacium stricte dictum, id est injuriosum, non committi, sicut furtum non perpetraret qui ex præsumta domini voluntate rem ipsius exiguam consumeret ut inde magnam eidem utilitatem pararet. In his enim quæ adeo certa sunt, præsumta voluntas pro expressa habetur. Volenti autem constat injuriam non fieri. Sic ergo videtur non peccare, qui aut ægrotantem amicum persuasione non vera solatur, ut Arria Pætum filio mortuo, quæ historia est * in Plinii epistolis; aut in prælio periclitanti ex falso nuntio animum addit, quo incitatus victoriam & salutem sibi pariat, ac sic deceptus non capiatur, quemadmodum Lucretius loquitur.

2. Democritus: ἀληθομυθεύειν χρεὼν ὅπου λώϊον: *Omnino veriloquio utendum est ubi id est melius.* Xenophon: φίλους δίκαιον ἐξαπατᾷν, ἐπί γε ἀγαθῷ: *amicos decipere licet, ipsorum bono.* Et Clemens Alexandrinus concedit ψεύδεσθαι ἐν θεραπείας μέρει, *mendacio uti pro remedio.*

1. *Ad verum mendacio venit*] *Incredibilia affirmat, ut ad credibilia perveniat.* Seneca ibidem.

2. *Chrysostomus & Hieronymus*] Adde Cyrillum adversum Julianum libro IX, circa finem. Nec multo aliter Tertullianus primo & tertio contra Marcionem.

1. *In Plinii epistolis*] III, 16.

2. Apud

medio. Maximus Tyrius: καὶ ἰατρὸς νοσοῦντα ἐξαπατᾷ, καὶ στρατηγὸς στρατόπεδον, καὶ κυβερνήτης ναύτας, καὶ δεινὸν οὐδέν. *Et Medicus aegrotum, & imperator exercitum, & gubernator nautas decipit: nec quicquam in hoc mali est*. Rationem reddit ad Platonem Proclus: τὸ γὰρ ἀγαθὸν κρεῖττόν ἐστι τῆς ἀληθείας, *nam quod bonum est, id vero est melius*. Tale illud * apud Xenophontem, socios jamjam adfore; & Tulli Hostilii, suo jussu circumduci Albanum exercitum: & Quinctii Consulis, ut historiae loquuntur, salubre mendacium, hostes ab altero cornu fugere: ac similia passim apud Historicos. Notandum autem est, laesionem judicii in hoc genere eo minoris esse, quia ferme momentanea est, pauloque post aperitur veritas. IV. *Socr.* *Livius libro* XXXIV.

XV. 1. Quartum & superiori affine est, quoties * qui habet jus supereminens in omnia jura alterius, eo jure bono ipsius sive proprio sive publico utitur. Et hoc maxime spectasse videtur Plato, qui imperium habentibus concedit falsum dicere. Idem cum * Medicis modo dare videatur, modo adimere, discrimen hoc adhibendum videtur, ut priore loco Medicos intelligat publice ad hoc vocatos; posteriore eos qui privatim id sibi arrogant. Deo tamen, quanquam jus summum in homines habenti, non convenire mendacium recte agnoscit idem Plato, quia infirmitatis nota est ad talia confugere. III *de R p.*

2. Exemplum forte inculpatae falsiloquentiae, laudante etiam Philone, dari poterit * in Josepho, qui regia vice imperans fratres primum quasi exploratores, deinde quasi fures, ficte nec ita sentiens accusat. Et in Solomone, qui sapientiae divinitus datae specimen dedit, cum apud mulieres de partu litigantes voces eas protulit quae voluntatem scindendi infantis significarent, cum animus ei longissime à tali voluntate abesset, & verae matri suum partum attribuere vellet. Quintiliani est dictum: *aliquando exigit communis utilitas ut etiam falsa defendantur*. *Lib.* 11, 18.

XVI. Quin-

2. *Apud Xenophontem*] *Et Agesilaus cum in Boeotiam venisset & intellexisset Pisandrum navali praelio victum à Pharnabazo & Conone, jussit militibus suis contrarium dici, coronatusque incedens sacra fecit pro victoria.* Plutarchus Agesilao.

1. *Qui habet jus supereminens*] Iliados secundo Agamemnon Graecorum Imperator:

> Πρῶτα δ' ἐγὼν ἔπεσιν πειρήσομαι, ἣ θέμις ἐστί.
> Καὶ φεύγειν σὺν νηυσὶ πολυκλήϊσι κελεύσω.
> *Ante tamen Danaos verbis tentabo, (sinit fas)*
> *Utque citi fugiant aerata classe monebo.*

Medicis] Exempla Medicorum affert Chrysostomus dicto libro 1 de Sacerdotio.

2. *In Josepho*] *Cum fratribus dispensatoria severitate crimen explorationis inureret*, ait Cassiodorus de amicitia.

XVI. Quintum esse potest, * quoties vita innocentis aut par aliquid aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest: quale fuit factum Hypermnestræ quæ hoc nomine laudari solet,

Horat. III. Carm. 2.

Splendide mendax, & in omne virgo
Nobilis ævum.

Lib. II. de rep. L. II. de Cyri instit. & v. Scer. Philo de migr. Abr. Chrys. l. I. de Sac. I Sam. II. 2 Reg. VI, 18, & seq.

XVII. 1. Latius quam quæ jam diximus patet quod passim statuunt sapientes, apud hostem falso sermone uti licere. Sic regulæ de non mentiendo exceptionem nisi adversus hostes addit Plato, Xenophon, Philo inter Judæos, * inter Christianos Chrysostomus. Quo forte non male referas quod in sacris litteris extat Jabesitarum in obsidione mendacium, & factum non dissimile Prophetæ * Elisæi: & Valerii Levini, qui Pyrrhum à se interemtum jactabat.

2. Ad tertiam, quartam, & quintam observationem earum quas jam posuimus pertinet Eustratii Metropolitæ Nicæensis locus ad sextum

Quoties vita innocentis aut par aliquid aliter servari, & alter ab improbi facinoris perfectione aliter averti non potest] Augustinus in v Psalmum, relatus à Gratiano in causam XXII, quæst. II, c. Ne quis, *Duo vero sunt genera mendaciorum in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa; cum aut jocamur, aut proximo consulendo mentimur. Illud autem primum in jocando ideo non est perniciosum quia non fallit. novit enim ille cui dicitur causa jocandi fuisse dictum. Secundum autem ideo minus est, quia retinet nonnullam benevolentiam.* Tertullianus libro de Pudicitia inter delicta quotidianæ incursationis, quibus omnes sumus objecti, ponit, necessitate mentiri.

Splendide mendax] Ubi Scholiastes, *decenter. Pulchrum est enim pro justitia mentiri.* Simile est illud Chrysostomi de Rahabe: *ὢ καλοῦ ψεύδους, ὢ καλοῦ δόλου, οὐ προδιδόντος τὰ θεῖα ἀλλὰ φυλάττοντος τὴν ἀλήθειαν*, aut ut alii habent codices, *τὴν εὐσέβειαν. O pulchrum mendacium, ô laudabilem dolum, non prodentis res divinas, sed custodientis veram pietatem.* Augustinus de obstetricibus Ægyptiis: *O magnum humanitatis ingenium, ô pium pro salute mendacium.* Laudat easdem obstetrices, & præmia illis data etiam æterna credit Hieronymus ad Ezechielem XVII, & ad Esaiam LVI. Ambrosius ad Syagrium libro VI. Augustinus ipse, ut solet varians, ad Consentium contra Mendacium. c. 15. Tostatus negat in eo peccatum. Hæsitant Augustinus lib. II quæstione super Exodum, Thomas 2, 2, quæstione CX, art. IV, ad 4. & ibi Cajetanus. Vide si vacat & Moriæ Encomio Erasmum, & doctissimum Masium ad Josuam II, 5.

1. *Inter Christianos Chrysostomus*] Sic loquens: *εἰ βούλει γε τῶν στρατηγῶν τοὺς ἐξ αἰῶνος εὐδοκιμήσαντας ἐξετάσαι, τὰ πλεῖστα αὐτῶν τρόπαια τῆς ἀπάτης εὑρήσεις ὄντα κατορθώματα, καὶ μᾶλλον τούτους ἐπαινουμένους ἢ τοὺς φανερῶς κρατήσαντας. Si nobilissimos ducum ad examen voces, pleraque eorum trophæa reperies fraudum esse opera, magisque tales laudari quam qui aperte agendo vicerunt.*

Elisæi] Ejusdem Elisæi alterum simile est II Regum VIII, 10, ita ut legunt Masoretæ, id est secundum קרי, quod sequitur Latina vulgata versio.

tum Nicomachiorum: ὁ δὲ βουλευόμενος οὐκ ἐξ ἀνάγκης ὁ ἀληθεύων ἐστι, ἔστι γάρ ποτε τὸν ὀρθῶς βουλευόμενον καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ ψεύδους βουλεύσασθαι, ἵν' ἐπιτηδὲς ψεύδηται πρός τινα ἢ ἐχθρὸν ὄντα, ἵνα σφάλῃ αὐτόν, ἢ φίλον ἵν' ἐκκόψῃ αὐτὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ τούτων τὰ παραδείγματα ἐν ταῖς ἱστορίαις πολλά. *Qui recte consultat non utique & verum dicit. Fieri enim potest ut quis recte consultans hoc ipsum consultet quo pacto de industria mentiatur, aut hosti ut eum fallat, aut amico ut eum à malo liberet: quarum rerum exemplis plenæ sunt historiæ.* Et Quintilianus, si ab homine occidendo grassator avertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, quod alias in servis reprehendendum sit, fore ait in ipso sapiente laudandum.

3. Non placent hæc scholæ actorum paulo ante seculorum, ut quæ unum ex veteribus * Augustinum ferme in omnibus sequendum sibi delegerit. Sed eadem schola tam ab omni usu abhorrentes admittit interpretationes tacitas, ut dubitari possit an non satius sit adversus quosdam falsiloquium admittere in iis quos diximus casibus, aut eorum aliquibus, (nihil enim definiendum hic sumo) quam ista à falsiloquio tam indiscrete eximere: ut cum dicunt, nescio, intelligi posse nescio ut dicam; non habeo, intelligi posse ut tibi dem; & id genus alia quæ sensus communis repudiat, & quæ si admittantur jam nihil obstabit quominus qui quid affirmat id ipsum negare, qui negat affirmare dicatur.

4. Verissimum quippe est nullam omnino esse vocem * quæ non ambiguum recipiat, cum omnes præter significatum quem vocant primæ notionis, * alterum habeant secundæ, eumque varium * secundum varias artes, tum vero alios quoque ex translatione ac similibus figuris. Neque magis eorum commentum probo, qui, quasi vocem non rem exhorrescerent, joca vocant ea quæ vultu ac pronuntiatione maxime seria proferuntur.

Th 2, 2, qu. 110. art. 1, & 3. Covar. in c. quamvis de pactis in 6. p. 1. § 5. n. 15. Soto de justitia v, q. 6, art. 2. Tolet. lib. IV, c. 21. lib. V, c. 58. Less. lib II de justitia, c. 42, dub. 9.

XVIII. Sciendum vero quæ de falsiloquio diximus ad asserentem sermonem, & quidem talem qui nulli nisi publico hosti noceat, * non ad promittentem referenda. Nam ex promissione, ut jam modo dicere cœpimus, jus speciale ac novum confertur ei cui fit pro-

3. *Augustinum*] Contra cujus posteriorem in hac re sententiam scripsit Rupertus Abbas.

4. *Quæ non ambiguum recipiat.*] Id Chrysippus defendit apud Gellium libro IX, c. 12. Et Seneca de Beneficiis secundo, capite 34: *Ingens est copia rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus sed alienis commodatisque.*

Alterum habeant secundæ] Augustinus de Magistro: *Nullum nos signum comperisse quod non inter cætera quæ significat se quoque significet.*

Secundum varias artes] Vide quæ supra notata ad paragraphum decimum.

Non ad promittentem] Distinguit hæc & Agesilaus & cum eo Plutarchus: τὸ μὲν παρασπονδεῖν ἀδικεῖν, τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν. τὸ δὲ τοὺς παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δικαι-

promissio: idque inter hostes etiam locum habere sine ulla hostilitatis jam existentis exceptione, neque tantum in promissis expressis sed & in tacitis, ut in colloquii postulatione, ostendemus cum ad eam partem quæ de fide in bello servanda est ventum erit.

XIX. Illud quoque ex superiori quæ de jurejurando fuit dissertatione repetendum est, sive id assertivum sit sive promissivum, vim habere excludendi omnes exceptiones quæ ex persona ejus quicum agimus peti possent, quia non cum homine tantum sed & cum Deo res est, cui per jusjurandum obligamur etiamsi homini jus nullum nasci possit. Ibidem & illud diximus, non sicut in alio sermone, ita in jurato, ut à mendacio excusemur admitti interpretationes verborum quasvis non plane inusitatas: sed omnino veritatem requiri eo in sensu quem homo exaudiens intelligere fide optima existimatur: ut plane detestanda sit illorum impietas, qui ut pueros talis, ita viros jurejurando fallendos asserere non dubitabant.

XX. 1. Scimus etiam fraudium, quas concessas naturaliter diximus, genera quædam à populis aut hominibus nonnullis repudiata: sed id non accidit ob injustitiæ opinionem, sed ob eximiam quandam animi celsitudinem, interdum & virium fiduciam. Exstat apud Ælianum dictum Pythagoræ, duabus rebus hominem ad Deum proxime accedere, vera semper loquendo, & benefaciendo aliis: & apud Jamblichum veracitas dux dicitur ad omnia divina humanaque bona.
Nic. IV, 1. Aristoteli ὁ μεγαλόψυχος παῤῥησιαστικὸς καὶ ἀληθευτικός, *magnanimus verum & libere loqui amat.* Plutarcho τὸ ψεύδεσθαι
Lib. I. δουλοπρεπὲς * *servile mentiri.* Arrianus de Ptolomæo: καὶ αὐτῷ βασιλεῖ ὄντι αἰσχρότερον ἢ τῷ ἄλλῳ ψεύσασθαι ὄν: *Et ipsi, utpote re-*
Lib. VII. *gi, turpius mentiri quam alii cuivis.* Apud eundem Alexander: οὐ χρῆναι τὸν βασιλέα ἄλλο τι ἢ ἀληθεύειν πρὸς τοὺς ὑπηκόους: *non debere regem apud subditos aliud quam verum eloqui.* Mamertinus de Juliano: *Mira est in Principe nostro mentis linguæque concordia. Non modo humilis & parvi animi, sed & servile vitium scit esse mendacium: & vere; cum mendaces homines aut inopia aut timor faciat, magnitudinem fortunæ suæ imperator qui mentitur ignorat.* Laudatur Plutarcho Aristidis φύσις ἱδρυμένη ἐν ἤθει βεβαίῳ καὶ πρὸς τὸ δίκαιον ἀτενής, ψεῦδος δ' οὐδ' ἐν παιδιᾶς τινι τρόπῳ προσιεμένη, *ingenium morum constantia præditum, & justi tenax, mendacii etiam in joco fugiens.* De Epaminonda Probus: *adeo veritatis diligens ut ne joco quidem mentiretur.*

2. Quod

δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλή, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι. *Fœdera violare, Deos est contemnere. Extra ea verbis hostem decipere, non justum modo est sed & gloriam habet, & cum lucro voluptatem.*

1. *Servile mentiri*] Philo libro: Omnem virum probum esse liberum: παρ' ὃ καὶ τοὺς διχόνους καὶ δολεροὺς ἅπαντες ὀνομάζειν ἔθος ἀνελευθέρους τε καὶ δουλοπρεπεῖς. *Unde & eos qui duplices sunt atque fallaces, eos illiberales servilisque animi vocare solent.*

2. Nec

2. Quod profecto Christianis eo magis observandum est, quia ipsis non simplicitas tantum imperata est Matth. x, 16, sed & vaniloquentia interdicta Matth. XII, 36; & is in exemplum propositus in cujus ore dolus inventus non est. Lactantius: *Itaque viator ille verus ac justus non dicit illud Lucilianum:*

Homini amico ac familiari non est mentiri meum.

Sed etiam inimico atque ignoto existimabis non esse mentiri suum: nec aliquando committet, ut lingua interpres animi à sensu & cogitatione discordet. Talis est in Philoctete Sophoclis Neoptolemus ὑπερβάλλων ἁπλότητι καὶ εὐγενείᾳ, *generosa simplicitate excellens*, ut recte notavit Dion Prusæensis, qui Ulyssi ad dolos hortanti sic respondet:

Ego audiens quæ doleo, Laërta sate,
Implere factis oderim multo magis:
Nam sic nec ego sum natus ut fallacias
*Sector, * nec olim genitor, ut perhibent, meus:*
At sum paratus vi mera non fraudibus
Pertrahere raptum.

Euripides Rheso:

Generosus animus hostibus furtim necem
Inferre nescit.

3. Sic Alexander furari negabat se velle victoriam. Et Achæos abhorruisse ab omni in hostes fraude narrat Polybius, ideo quod eam demum firmam censerent victoriam, quæ, ut Claudiani verbis sensum ejus exprimam, *Lib. 13.*

Confessos animo quoque subjugat hostes.

Tales Romani ferme ad usque belli Punici secundi finem. Ælianus: ἴσασι Ῥωμαῖοι ἀγαθοὶ εἶναι, καὶ οὐ μετὰ δόλου τέχνης καὶ ἐπιβουλῆς καταγωνίσασθαι τοὺς ἐχθρούς: *Romanis propria est virtus, non per astus & vafritiem quæsita victoria.* Unde cum Perseus Macedonum Rex deceptus esset spe pacis, negabant veteres senatorum se agnoscere Romanas artes: majores nunquam ut astu magis quam virtute gloriarentur bella gessisse: non versutiis Punicis, non calliditate Græca, apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius foret. Tum illud addebant: *Interdum in præsens tempus plus profici dolo quam virtute, sed ejus demum animum in perpetuum vinci, cui confessio expressa esset se neque arte neque casu sed collatis cominus viribus justo ac pio bello esse*

2. *Nec olim genitor, ut perhibent, meus*] Achilles; de quo Horatius carminum lib. IV, ode VI:

Ille non inclusus equo Minervæ
Sacra mentito, male feriatos
Troas & lætam Priami choreis
Falleret aulam:
Sed palam captis gravis.

Et quæ sequuntur; ubi Scholiastes dicit *Achillem nihil fraude, sed semper palam virtutis fiducia dimicasse.* Nota illud virtutis fiducia, quod optime convenit cum iis quæ nos hujus paragraphi initio in textu diximus.

Ann. l. II. Scholiastes ad II Apollonii.

esse superatum. Etiam serius apud Tacitum legimus: *non fraude, neque occulte, sed palam & armatum populum Romanum hostes suos ulcisci*. Tales etiam Tibareni, qui prælii quoque locum & tempus condicebant. Quod & de Græcis sui temporis apud Herodotum prodit Mardonius.

XXI. Ad modum agendi & illud pertinet, quod * quicquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat. Pro exemplo sint hæc: regem suum occidere subdito non licet, nec oppida sine consilio publico dedere, nec spoliare cives. Ad hæc ergo subditum, qui talis maneat, permovere non licet. Semper enim qui alteri peccandi causam dat peccat & ipse. Nec est quod regerat quisquam, ipsi qui talem hominem ad facinus impellit, actum talem, puta hostis interfectionem, esse licitum. Licet enim id ei facere, sed non eo modo. Bene Augustinus: *Nihil interest utrum ipse scelus admittas, an alium propter te admittere velis.*

l. Transfugam. D. de acq. rerum dom.

XXII. Aliud est si quis opera sponte nec suo impulsu peccantis ad rem sibi licitam utatur: quod iniquum non esse * Dei ipsius exemplo alibi probavimus. *Transfugam jure belli recipimus*, inquit Celsus, id est, * contra jus belli non est ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit.

Quidquid alicui facere non licet, ad id eum impellere aut sollicitare non liceat] Ita docet & Maimonides in הלכות חובל cap. v, sect. 10.

Dei ipsius exemplo] Libro II, c. XXVI. §. 5.

Contra jus belli non est ut eum admittamus qui deserta hostium parte nostram eligit] Neque reddendi tales, nisi pace convenerit; ut pace cum Philippo, Ætolis, Antiocho, Polybius in Excerptis legationum IX, XXVIII, XXXV. Menander Protector idem nos docet.

CAPUT II.

Quomodo jure gentium bona subditorum pro debito imperantium obligentur: ubi de repressaliis.

I. *Naturaliter ex facto alieno neminem teneri nisi hæredem.*

II. *Iure tamen Gentium introductum ut pro debito imperantis teneantur res & actus subditorum.*

III. *Exemplum in prehensione hominum:*

IV. *Et rerum.*

V. *Locum habere hoc post jus denegatum; & quando id factum censeri debeat: ubi ostenditur rem judicatam proprie jus non dare aut adimere.*

VI. *Vitam non obligari.*

VII. *Distinctio ejus quod in hac materia est Iuris Civilis & Gentium.*

I. I. Ve-

I. 1. VEniamus ad ea quæ ex jure descendunt gentium. Ea partim ad quodvis bellum spectant, partim ad certam belli speciem. A generalibus auspicemur. Mero naturæ jure ex facto alieno nemo tenetur nisi qui bonorum successor est: * ut enim cum oneribus bona transirent simul cum dominiis rerum introductum est. Imperator Zeno æquitati naturali contrarium dicit ut pro alienis debitis alii molestentur. Hinc tituli in jure Romano, ne uxor pro marito, ne maritus pro uxore, ne filius pro patre, ne pater vel mater pro filio conveniantur.

L. unica. C. ut nullus ex vicaniis. C. ne uxor pro mar. & ne fil. pro patre, totis titulis.

2. Nec quod Universitas debet singuli debent, ut diserte loquitur Ulpianus: nimirum si Universitas bona habeat; alioqui enim tenentur non singuli, sed qua pars sunt universorum. Seneca: *Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor:* * *ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo.* Supra dixerat: *Unus è populo non tanquam pro me solvam, sed tanquam pro patria conferam.* Et: *singuli debebunt non tanquam proprium, sed tanquam publici partem.* Hinc speciatim jure Romano constitutum, ut nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur; & alibi nulla possessio alterius pro alienis debitis etiam publicis conveniri præcipitur: & in Novella Justiniani vetantur ἐνεχυρασμοὶ, id est, * pignorationes pro aliis, addita causa, quod rationem non habeat, alium quidem esse debitorem, alium vero exigi; ubi & hujusmodi exactiones odiosæ vocantur. Et Rex Theodoricus apud Cassiodorum, fœdam vocat licentiam alterum pro altero pignorandi.

L. Sicut §. 1. D. quod cujusque univers. nomine. Lib. VI de Benef. c. 20. Cap. 19. d. l. unica, C. ut nullus ex vicanis l. XI. L. Nullam C. de execut. & exactionibus l. XII. No. 52, & 134. Lib. IV. var. epist.

II. 1. Hæc quanquam vera sunt, tamen jure gentium voluntario induci potuit, & inductum apparet, ut pro eo quod debet præstare civilis aliqua societas, aut ejus caput, sive per se primo sive quod alieno debito jus non reddendo se quoque obstrinxerit, pro eo teneantur & obligata sint bona omnia corporalia & incorporalia eorum qui tali societati aut capiti subsunt. Expressit autem hoc quædam necessitas, quod alioqui magna daretur injuriis faciendis licentia, cum bona imperantium sæpe non tam facile possint in manus venire

Annotata ad Caput II.

1. UT *enim cum oneribus bona transirent simul cum dominiis rerum introductum est*] Vide supra lib. II, c. XXI, §. 19. Adde C. in literis de raptoribus. C. tua de usuris.

2 *Ad exsolvendum tamen hoc portionem meam dabo*] Vide leges Siculas fine libri I.

Pignorationes] c. unico de injuriis in sexto: *Pignorationes quas vulgaris elocutio repressalias nominat.* Rectius scribas, ut libri quidam, *reprensalias.* Id enim voci Saxonicæ Withernamii ad amussim respondet, sed usus alterum recepit.

Inst. de Jur. nat.

venire quam privatorum qui plures sunt. Est igitur hoc inter jura illa quæ Justinianus ait usu exigente, & humanis necessitatibus à gentibus humanis constitura.

Th. 2, 2. qu. 40. art. 1. Molin. disp. 120 & 121. Valentia disp. 3. q. 16, num. 3. Navar. c. 27. num. 136.

2. Non autem ita hoc naturæ repugnat, ut non more & tacito consensu induci potuerit, cum & fidejussores sine ulla causa ex solo consensu obligentur. Et spes erat facilius membra ejusdem societatis à se mutuo jus consequi posse, & indemnitati suæ consulere, quam externos, quorum multis in locis exigua habetur ratio: deinde, commodum ex hac obligatione commune erat omnibus populis, ita ut qui nunc eo gravaretur, alio tempore indidem sublevari posset.

Liv. lib. 1. Lib. xxxi. Gell. l. xvi, cap. 4. Livius lib. xxxviii, & alibi.

3. Receptum autem hunc morem non tantum apparet * ex bellis plenis quæ populi populis inferunt: in his enim quid observetur, ostendunt denuntiationum formulæ: *Populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico facioque*: & in rogatione; *Vellent, juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici*: & in decreto ipso; *Populus Romanus cum populo Hermundulo hominibusque Hermundulis bellum jussit*, quod ex Cincio est in re militari; & alibi; *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt*: verum etiam ubi ad eam belli plenitudinem nondum ventum est, sed tamen violenta quadam juris exsecutione, id est bello imperfecto, opus est, idem videmus usurpari. Pharnabazo Regis Persarum subdito dicebat olim Agesilaus: ἡμεῖς, ὦ Φαρνάβαζε, καὶ φίλοι ὄντες πρότερον βασιλέως, ἐχρώμεθα τοῖς ἐκείνου πράγμασι φιλικῶς. καὶ νῦν πολέμιοι γεγενημένοι, πολεμικῶς: ὥστε καὶ σὲ τῶν βασιλέως κτημάτων ὁρῶντες εἶναι βουλόμενον, εἰκότως διὰ σοῦ βλάπτομεν ἐκεῖνον. *Nos Pharnabaze & cum amici Regis essemus amice nos erga ea quæ ipsius erant gerebamus, & nunc cum hostes simul facti hostiliter nos gerimus. Quare cum & tu esse velis inter ea quæ Regis sunt, jure per te illum lædimus.*

Plut. Agesil. & Xen. Inst. Gr. iv.

III. 1. Ejus quam dico exsecutionis species erat quam Athenienses vocabant ἀνδροληψίαν, de qua sic habebat lex Attica; ἐάν τις βιαίῳ θανάτῳ ἀποθάνῃ, ὑπὲρ τούτου τοῖς προσήκουσιν εἶναι τὰς ἀνδροληψίας,

3. *Ex bellis plenis*] Distinguit bella ab his pignorationibus vir prudens Nicolaus Damascenus, ubi ostendit Herodi, cui non licebat bellum inferre Arabi, licuisse ῥύσια λαμβάνειν, pro sibi ex contractu debitis uti pignoratione. Josephus vi Antiquæ historiæ, ubi hæc verba: τὸ δάνειον εἰπὼν τῶν πεντακοσίων ταλάντων, καὶ τὴν συγγραφὴν ἐν ᾗ καὶ τοῦτο ἦν προγεγραμμένον, ἐξεῖναι τῆς προθεσμίας παρελθούσης ῥύσια λαμβάνειν ἐξ ἁπάσης τῆς χώρας, τὴν μὴ στρατιὰν ἔλεγεν, ἀλλ' ἐπὶ δίκαιον τῶν ἰδίων ἀπαίτησιν. *Cum narrasset quingenta Herodi talenta debita, cautionemque de iis expositam id continere ubi dies præstituta transiisset, posse ipsum ex omni Arabum terra pignora capere, hanc expeditionem non expeditionem esse dicebat sed justam debiti exactionem.*

Pi-

ἀνδροληψίας, ἕως ἂν ἢ δίκας τοῦ φόνου ὑπόσχωσιν, ἢ τοὺς ἀποκτείναντας ἐκδῶσι. τὴν δὲ ἀνδροληψίαν εἶναι μέχρι τριῶν, πλέον δὲ μή: id est, *Si quis morte per vim illata obierit, pro eo proximis ac necessariis jus esto homines prehendendi, donec aut pœna sumatur de cæde aut homicidæ dedantur: liceat autem tres tantum homines prehendere, non ultra.* Hic videmus pro debito civitatis, quæ obligatur, subditos suos qui aliis nocuerunt plectere, obligari jus quoddam incorporale subditorum, ipsam scilicet libertatem morandi ubi velint & agendi quod velint, ita ut in servitute interim sint donec civitas id faciat quod facere tenetur, id est puniat sontem. Quanquam enim Ægyptii, ut ex Diodoro Siculo discimus, disputabant corpus sive libertatem pro debito obligari non debere, nihil tamen in eo est naturæ repugnans; & mos non Græcorum tantum, sed & aliarum gentium in contrarium valuit.

2. Aristocrates Demostheni coævus decretum rogaverat, si quis Charidemum occidisset eum abripere undecunque liceret; & si quis obsisteret is hostium esset numero. Hic multa reprehendit Demosthenes: primum quod non distinxerit Aristocrates inter cædem justam & injustam; cum & justa aliqua esse possit: deinde quod non exigit ut prius postuletur judicium: præterea quod non eos apud quos facta sit cædes, sed eos qui homicidam recipiunt teneri velit. Verba Demosthenis sunt: ὁ μὲν νόμος, ἂν μήτε δίκας ὑπόσχωσι παρ' οἷς ἂν τὸ πάθος γένηται, μήτε τοὺς δεδρακότας ἐκδιδῶσι, κελεύει κατὰ τούτων εἶναι τὸ ἀνδρολήψιον κατὰ τριῶν. ὁ δὲ τούτους μὲν ἀθῴους παρῆκε, καὶ οὐδὲ λόγον πεποίηται περὶ αὐτῶν οὐδένα, τοὺς δὲ τὸν ἤδη πεφευγότα, φήσω γὰρ οὕτω, κατὰ τὸν κοινὸν ἀνθρώπων νόμον, ὃς κεῖται τὸν φεύγοντα δέχεσθαι, ὑποδεξαμένους ἐκσπόνδους εἶναι γράφει ἐὰν μὴ τὸν ἱκέτην (male editur οἰκέτην) ἔκδοτον διδῶσι. *Lex, si apud quos cædes evenit neque jus reddant neque sontes dedant, adversus eos dat trium hominum prehensionem. At hic hos quidem relinquit intactos, ac ne mentionem quidem eorum facit. At eos qui jam fuga elapsum, ita enim rem ponam, susceperunt secundum jus omnium hominum quod fugientes vult posse suscipi, hos vult esse hostium loco ni supplicem dedant.* Quarta reprehensio est quod Aristocrates rem statim ad plenum bellum deducit, cum lex prehensione contenta sit.

3. Ex his primum illud & secundum & quartum ratione non caret. At tertium illud, nisi ad solum eventum cædis casu aut ob sui tutelam factæ restringatur, non est ut non oratorie magis & argumenti causa quam ex vero & jure sit dictum. Nam jus gentium ut supplices suscipiantur & defendantur, ut supra diximus, ad eos tantum quibus fortuna, non crimen, obstat pertinet. *Lib. II, c. XXI, §. 7.*

4. Cæteroqui par jus est eorum apud quos crimen est factum, & eorum qui sontem punire aut dedere recusant. Atque adeo aut illa ipsa lex, qua utitur Demosthenes, interpretationem eam quam dico ex usu recepit, aut adversus cavillationes tales expressius postea

ad-

adposita: horum enim alterum quin sit non negabit qui attenderit ad illud Julii Pollucis: ἀνδρολήψιον δὲ ὅταν τις τοὺς ἀνδροφόνους καταφυγόντας οἷς τισιν ἀπαιτῶν μὴ λαμβάνῃ, ἔξεστιν ἐκ τῶν ἐκδιδόντων ἄχρι τῶν τριῶν ἀπάγειν. *Hominum prehensio est, quoties quis homicidas qui ad aliquos confugerunt non recepit cum id postulaverit. Nam jus est tres homines prehendendi adversus eos qui dedere recusant.* Nec aliter Harpocration: ἀνδροληψία τὸ ἁρπάζειν ἄνδρας ἐκ πόλεως. ἐνεχύραζον γὰρ τὴν ἔχουσαν πόλιν τὸν ἀνδροφόνον, καὶ μὴ παραδιδοῦσαν αὐτὸν εἰς τιμωρίαν. *Ius hominum prehensionis est jus rapiendi aliquos ex urbe aliqua. Nam in eam civitatem, quæ homicidam teneret, nec pœnæ dederet, pignoratione utebantur.*

Lib. VIII, c. 6.

5. Simile huic est quod ad recuperandum civem injuria manifesta captum, civitatis apud quam id factum est cives retinentur. Sic Carthagine quidam impedierunt ne Ariston Tyrius caperetur, hac addita causa: *idem Carthaginensibus & Tyri & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent eventurum.*

Livius libro XXXIV.

IV. Alia exsecutionis violentæ species est ἐνεχυρασμὸς sive * *pignoratio inter populos diversos*; quod jus repressaliarum vocant recentiores Jurisconsulti †, Saxones & Angli Withernamium, & Galli etiam, ubi à Rege impetrari id solet, literas Marcæ. Locum autem habet, ut ajunt Jurisconsulti, ubi jus denegatur.

† Bal. III. con. 58. Bart. de repress. q. 5. ad tertium n. 9.

V. 1. Quod fieri intelligitur non tantum si in sontem aut debitorem judicium intra tempus idoneum obtineri nequeat, verum etiam si in re minime dubia (nam in dubia re præsumptio est pro his qui ad judicia publice electi sunt) plane contra jus judicatum sit. nam auctoritas judicantis non idem in exteros quod in subditos valet. Etiam inter subditos non tollit quod vere debebatur: *Verus debitor, licet absolutus sit,* * *natura tamen debitor permanet:* inquit Paulus a Jurisconsultus: *Et cum per injuriam judicis domino rem quæ debitoris non fuisset abstulisset creditor quasi obligatam sibi, & quæreretur, an soluto debito restitui eam oporteret debitori, Scævola restituendam probavit.* Hoc interest, quod subditi exsecutionem etiam injustæ sententiæ vi impedire, aut contra eam jus suum vi exsequi licite non possunt, ob imperii in ipsos efficaciam: exteri autem jus habent cogendi, sed quo uti non liceat quamdiu per judicium suum possint obtinere.

a L. Julian. D. de cond. indeb. L. Rescriptum, §. 1. D. de distra. pign. Innocen & Pan. in c.

2. Tali

plerique de immu. Ecc. Sotol. III, q. 4, art. 5. Jac. de Canibus, Anchar. Dominic. Franc. in c. 1. de injuriis in 6. Fulg. & Salic. in auth. C. de act. & obl. Jac. de Bellovisu in Auth. Ut non fiant pignora. Sil. in verbo repress. Bart. in tract. de repress. Guido Papa p. 32. Gall. de pign. c. 1. n. 5. Vict. de jure belli, n. 41. Covar. c. peccatum, p. 11, §. 9.

Pignoratio inter populos diversos] Σύλας id dicit Demosthenes in oratione pro Corona, & Aristoteles Oeconomicôn secundo.

1. *Natura tamen debitor permanet*] Spectant huc quæ habet Gailius de Pace publica lib II, cap. VIII, num. 7. & Vasquius libro IV, controversiarum illustrium cap. X, §. 41.

2. Cor-

2. Tali igitur de causa aut * corpora aut res mobiles subditorum ejus qui jus non reddit capi posse non quidem naturâ introductum est, sed moribus passim receptum. Vetustissimum exemplum est apud Homerum Iliados Λ, ubi Nestor narratur ob ereptos patri equos Elidensium pecora & armenta cepisse * ῥύσι' ἐλαυνόμενος ut Poëta loquitur, ubi ῥύσια interpretatur Eustathius τὰ ἀντί τινων ῥυόμενα, ὅ ἐστιν ἑλκόμενα καὶ ἀντὶ τῶν προαρπασθέντων ἁρπαζόμενα. Sequitur deinde in narratione, convocari edicto ad jus suum persequendum omnes eos quibus aliquid ab Elidensibus debebatur, nimirum,

μή τις οἱ ἀτεμβόμενος κίοι ἴσης.
Ne quis justa sibi parte careret.

Aliud exemplum est in historia *b* Romana de Romanorum navibus, *b Liv. l. II.*
quas pro bonis Tarquiniorum Cumis Aristodemus Tarquiniorum hæres retinuit. Famulos, jumenta, pecunias retenta dixit *c* Halicarnassensis. *c Halic. lib. VII.* Et apud Aristotelem Oeconomicôn secundo de decreto Carthaginensium ad prehendendas exterorum naves εἴ τις σύλαν ἔχει, ut ibi loquitur, *si quis jus prehendendi haberet.*

VI. Vita autem subditorum innocentium ut ex tali causa obligetur, forte creditum fuit apud aliquos populos, eo nimirum quod crederent unicuique hominum jus vitæ plenum esse in se, & id ad rempublicam potuisse transferri, quod minime esse probabile, nec saniori Theologiæ consentaneum alibi diximus. Fieri tamen poterit non ex intentione sed ex accidenti ut occidantur qui juris exsecutionem per vim volunt impedire. Sed id si prævideatur, ex caritatis lege omittendam potius juris persecutionem alibi ostendimus, cum ex ea lege, Christianis præsertim, pluris esse debeat vita hominis quam res nostra, ut alibi demonstratum est.

VII. 1. Cæterum non minus in hac materia quam in aliis cavendum est, ne confundamus ea quæ juris gentium sunt proprie & ea quæ jure civili aut pactis populorum constituuntur. *Lib. I. c. 1. ¶. 12, & 13.*

2. Jure gentium subjacent pignorationi omnes subditi injuriam facientes, qui tales sunt ex causa permanente, sive indigenæ sive advenæ, non qui transeundi aut moræ exiguæ causa alicubi sunt. *Dec. cons. 352. Bal. l. 3. de off. assess.* Introductæ enim sunt pignorationes ad exemplum onerum quæ pro exsolvendis debitis publicis inducuntur, quorum immunes sunt qui tan-

2. *Corpora*] Vide exemplum apud Ammianum libro XVII, ubi Julianus Francorum quosdam retinet usque dum captivi ex pacto liberentur. Adde quæ habet Leo Afer lib. III, de Monte Berrigualid.

Ῥύσι' ἐλαυνόμενος] Hoc sensu ῥύσια invenias excerptis legationum ex Polybio XXXVIII, ubi de Achæis contra Bœotos; & excerpto CXXIII, ῥυσιάζειν apud Diodorum Siculum excerptis Manuscripti Peiresiani. Alibi vero ῥύσια καταγγέλλειν in bello usurpatur, ut dicemus mox capite III, § VII. sunt enim hæc valde affinia.

3. Ita

tantum pro tempore loci legibus subsunt. A numero tamen subditorum jure gentium excipiuntur legati, non ad hostes nostros missi, & res eorum.

3. At jure civili populorum sæpe excipi solent personæ mulierum & infantium; eorum vero qui literis operam dant & ad mercatus veniunt etiam res. Jure gentium singulis pignorandi jus est, ut & Athenis ἐν ἀνδροληψίᾳ. Jure civili multorum locorum peti id solet alibi à potestate summa; alibi à judicibus. Jure gentium ipso facto dominium rerum captarum acquiritur ad summam debiti & sumptuum, * ita ut residuum reddi debeat. Jure civili solent citari quorum interest res publica auctoritate divendi aut addici iis quorum interest. Sed hæc atque alia peti debent ab his qui jura civilia tractant, & nominatim in hac materia à Bartolo, qui de repressaliis scripsit.

Æg. Reginus de actibus supern. disp. XIII, du. 7. n. 117.

4. Illud hic addam, quia ad juris hujus satis per se rigidi emollitionem pertinet, eos qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dederunt pignorationibus, ipso naturali ac divino jure * teneri ad resarcienda damna aliis quibus eam ob causam aliquid decedit.

3. *Ita ut residuum reddi debeat*] Usi hac æquitate Veneti, captis in Galata Genuensium navibus, memorante Gregora libro IX. ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἁλισκομένων ἐκείνων νεῶν ἁπασῶν τοῦ πληρώματος ἐλυμήναντο τὸ παράπαν οὐδέν. ἦν γὰρ τὸ μὲν πλήρωμα σῖτος καὶ κριθή. τὸ δ' ὄψον ταρίχη πόσα γεωργοῦσι λίμναι κωπαΐδες τε καὶ μαιώτιδες, καὶ ποταμοὶ ταναΐδες. ἀλλὰ διετήρησαν εἰς τὸ ἀκριβὲς ἀλώβητα, ἕως ἀπολαβόντες τὸ χρέος, ἀπέδοσαν ἅπαντα. *Sed neque de onere captarum à se navium corruperunt quicquam. onus erat frumentum & hordeum: ad hæc, salsamenta piscium qualia preferunt Copaides & Mæotides paludes, & Tanais flumina: sed ea servarunt anxie, nihil imminuta, donec recepto debito integra redderent.*

4. *Teneri ad resarcienda damna*] Plutarchus in Cimone de Scyriis: οὐ βουλομένων τὰ χρήματα τῶν πολλῶν συνεκτίνειν, ἀλλὰ τοὺς ἔχοντας καὶ διηρπακότας ἀποδοῦναι κελευόντων. *Plerique pecunias contribuere nolebant, sed jubebant eos qui res alienas aut habebant aut rapuerant sarcire damnum.*

CAPUT III.

De bello justo sive solenni jure Gentium, ubi de indictione.

VI. *Quid*

I. 1. * SUpra dicere incepimus justum bellum apud probos auctores dici sæpe non ex causa unde oritur, neque ut alias ex rerum gestarum magnitudine, sed ob peculiares quosdam juris effectus. Quale autem sit hoc bellum optime intelligitur ex hostium definitione apud Romanos Jurisconsultos. a *Hostes sunt qui nobis aut quibus nos publice bellum decernimus: cæteri latrones aut prædones sunt*, ait Pomponius: nec aliter Ulpianus b: *Hostes sunt quibus bellum publice populus Romanus decrevit, vel ipsi populo Romano; cæteri latrunculi vel prædones appellantur. Et ideo * qui à latronibus captus est servus latronum non est, nec postliminium illi necessarium est. Ab hostibus autem captus, puta à Germanis & Parthis, & servus est hostium, & postliminio statum pristinum recuperat.* Et Paulus: * *A piratis aut latronibus capti liberi permanent.* Accedat illud Ulpiani: *In civilibus dissensionibus quamvis sæpe per eas respublica lædatur non tamen in exitium reipublicæ contenditur: qui in alterutras partes discedent vice hostium non sunt eorum inter quos jura captivitatum aut postliminiorum fuerint: & ideo captos, & venundatos posteaque manumissos placuit supervacuo repetere à Principe ingenuitatem, quam nulla captivitate amiserant.*

a *L. Hostes de verbor. sign. L. Hostes. D. de captivis.*
b *L. Postliminium, §. 2. D. de capt. L. si quis ingenuam. §. 1. eod. tit.*

2. Illud tantum notandum, sub exemplo populi Romani quemvis intelligi qui in civitate summum imperium habeat. *Ille hostis est*, ait Cicero, *qui habet rempublicam, curiam, ærarium, consensum & concordiam civium, & rationem aliquam si res ita tulerit pacis & fœderis.*

Philipp. IV.

II. 1. Non autem statim respublica aut civitas esse desinit si quid ad-

Annotata ad Caput III.

1. *SUpra*] Lib. I, cap. III, §. 4.

Qui à latronibus captus est servus latronum non est] Hinc argumentum Pœnulo Plauti: Eunucho Terentii. Talis & Eumæus Odyss. O.

A piratis] Pompejus à piratis captos liberos pronuntiavit; Appianus Mithridatico. Adde Herreram Tomo II.

admittat injustum, etiam communiter, nec cœtus piratarum aut latronum civitas est, etiamsi forte æqualitatem quandam inter se servent sine qua nullus cœtus posset consistere. Nam hi * criminis causa sociantur: illi etsi interdum delicto non vacant juris tamen fruendi causa sociati sunt, & exteris jus reddunt, si non per omnia secundum jus naturæ, quod multos apud populos ex parte quasi obliteratum alibi ostendimus, certe secundum pacta cum quibusque inita; aut secundum mores. Sic Græcos, quo tempore mari prædas agere pro licito habebatur, abstinuisse à cædibus & postulationibus nocturnis, & à raptu boum aratorum, notat ad Thucydidem Scho-
Lib. 1. liastes. Alios etiam populos, itidem ex rapto viventes, ubi ex mari domum se receperant misisse ad dominos * ut rapta si vellent æquo
Lib. 11. pretio redimerent, memorat Strabo. Ad tales pertinet & ille Homeri locus Odysseæ ξ.

Καὶ μὲν δυσμενέες καὶ ἀνάρσιοι, οἵ τ' ἐπὶ γαίης
Ἀλλοτρίης βῶσιν, καί σφι Ζεὺς ληΐδα δώῃ,
Πλησάμενοι δέ τε νῆας ἔβαν οἰκόνδε ἕκαστος,
Καὶ μὲν τοῖς ὄπιδος κρατερὸν δέος ἐν φρεσὶ πίπτει.
Ipsi etiam raptus avidi, qui aliena pererrant
Littora; concessu Superûm si præda reperta est,
Navibus impletis abeunt, & vela retorquent:
Quippe Deos metuunt memores fandi atque nefandi.

2. Principale autem pro forma est in moralibus: & ut recte Ciceroni dictum est de Finibus Quinto, *ex eo quod maximas partes continet, latissimeque funditur, tota res appellatur*: cui convenit illud Galeni, διὰ τὸ πλεονεκτοῦν ἐν τῇ κράσει γίνονται αἱ προσηγορίαι. Idem talia sæpe vocat ὀνομαζόμενα κατ' ἐπικράτησιν. Quare crude nimis dictum est ab eodem Cicerone de republica tertio, ubi injustus est rex, ubi injusti optimates, aut ipse populus, non jam vitiosam
De Civ. Dei l. xix, c. 24. sed nullam esse rempublicam: quam sententiam Augustinus corrigens, *Nec ideo tamen*, ait, *vel ipsum non esse populum, vel ejus rem dixerim non esse rempublicam, quamdiu manet qualiscumque multitudinis rationalis cœtus rerum quas diligit concordi communione sociatus.* Corpus morbidum corpus tamen est: & civitas, quanquam graviter ægrota, civitas est quamdiu manent leges, manent judicia, & quæ

1. *Criminis causa sociantur*] Ὅμιλος ἀνθρώπων οὐ νόμῳ ξυνιόντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀδίκου ξυνειλεγμένων: *turba hominum non lege congregata, sed injustitiæ causa in unum coacta*: Procopius II Vandalicorum.

Ut rapta si vellent æquo pretio redimerent] Tales & illi quorum Saxo meminit libro XIV. Ideo Scyrios Plutarchus cum tempore pejores factos notat; ληϊζόμενοι δὲ τὴν θάλασσαν ἐκ παλαιοῦ, τελευτῶντες οὐδὲ τῶν εἰσπλεόντων παρ' αὐτοὺς καὶ χρηματιζόντων ἀπείχοντο ξένων. *cum ab antiquo mari prædas egissent, postremum ne iis quidem qui ad eos ipsos commercii causa navigabant abstinere injuriam.*

2. Ex

quæ alia necessaria sunt ut ibi jus exteri consequi possint non minus quam privati inter se. Rectius Dion Chrysostomus, qui legem (eam præsertim quæ jus Gentium facit) dicit esse in civitate ut mentem in corpore humano: * ea enim sublata civitatem non esse amplius. Et Aristides, in ea qua Rhodios ad concordiam hortatur, ostendit etiam cum tyrannide leges multas bonas posse consistere. Aristoteles quinti de republica capite nono ait, si quis nimium intendat vim paucorum aut populi, primo vitiosam fieri rempublicam, postremo nullam. Exemplis rem illustremus. *Borysthenitica & de lege.*

3. A latronibus captos capientium non fieri supra dicentem audivimus Ulpianum. Idem captos a Germanis ait libertatem amittere. Atqui apud Germanos latrocinia quæ extra civitatis cujusque fines fiebant, nullam habebant infamiam, quæ verba sunt Cæsaris. De Venedis Tacitus: *Quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant.* Idem alibi Cattos nobilem Germaniæ populum latrocinia agitasse dicit. Apud eundem Garamantes latrociniis fœcunda gens, sed gens tamen. Illyrici sine discrimine mari prædas agere soliti, de iis tamen triumphus fuit: Pompejo de piratis non fuit. Tantum discrimen est inter populum quantumvis sceleratum, & inter eos qui, cùm populus non sint, sceleris causa coëunt. *Lib. VI. De morib. Germ. Annal. XII. Histor. IV. App. Ill.*

III. Potest tamen mutatio incidere, non in singulis tantum, sicut Jephthes, Arsaces, Viriatus ex prædonum ducibus justi duces facti sunt, * sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant. Augustinus de latrocinio locutus: *Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit, ut & loca teneat, sedes constituat, civitates occupet, populos subjuget, regni nomen assumit.* *De Civ. Dei lib. IV, c. IV.*

IV. Summum autem imperium qui habeant diximus supra, unde intelligi & hoc potest, si qui pro parte habeant, pro ea parte justum bellum gerere: multoque magis eos qui non subditi * sed inæqualiter sunt federati, quomodo inter Romanos & eorum socios, quanquam federe inferiores, Volscos, Latinos, Hispanos, Pœnos omnia justi belli exercita ex historiis discimus. *Cajet. 2, 2, q. 40. art. I.*

V. Sed ut justum hoc significatu bellum sit, non sufficit inter sum-

2. *Ea enim sublata civitatem non esse amplius*] Cicero libro X, epist. I, *Nec leges sunt nec judicia, nec omnino simulacrum aliquod ad vestigium civitatis.*

Sed etiam in cœtibus, ut qui prædones tantum fuerant aliud vitæ genus amplexi civitas fiant] Exemplum in Mamertinis; Diodorus Siculus in Fragmentis.

Sed inæqualiter sunt federati] Ut Dux Lotharingiæ, apud Crantzium Saxonicis XII, 13. Civitas Sundensis Principibus suis Pomeranis bellum indixit; Idem Crantzius Vandalicorum XIV, 35.

summas utrinque potestates geri: sed oportet, ut audivimus, ut & publice decretum sit, & quidem ita decretum publice * ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit, unde promulgata prælia dixit Ennius. Cicero Officiorum primo: *At belli quidem æquitas sanctissime feciali populi Romani jure præscripta est: ex quo intelligi datur, nullum bellum esse justum nisi quod aut rebus repetitis geratur aut* Lib. I. *denuntiatum ante sit & indictum.* Minus plene vetus scriptor apud Isidorum: *Iustum bellum est quod ex edicto geritur, rebus repetitis aut propulsandorum hominum causa.* Sic Livius bellum palam & ex edi- Lib. XXXI. cto gerere dixit in justi belli descriptione. Et cum narrasset Acarnanas agrum Atticum esse populatos: *Irritatio animorum ea prima fuit: postea justum bellum decretis civitatum ultro indicendo factum.*

VI. 1. Quæ loca & alia de belli promulgatione agentia ut intelligantur, accurate distinguenda sunt quæ jure naturæ debentur, quæ naturâ non debentur sed honesta sunt, quæ jure gentium requiruntur ad effectus juris gentium proprios, & quæ præterea ex peculiaribus populorum quorundam institutis veniunt.

Naturali jure, ubi aut vis illata arcetur, aut ab eo ipso qui deliquit pœna deposcitur, nulla requiritur denuntiatio. Et hoc est quod Lib. I. Sthenelaidas ephorus dicit * apud Thucydidem: *οὐ δίκαις οὐδὲ λόγοις διακριτέα μὴ λόγῳ καὶ αὐτοὺς βλαπτομένους: non est quod verbis & judiciis disceptemus ultra verba læsi.* Et Latinus apud Halicarnassensem: *τὸν ἄρχοντα πολέμου πᾶς ὁ ἐπιχειρούμενος ἀμύνεται: bellum inferen-* Lib. I. *tem is qui impetitur à se repellere solet.* Et Ælianus ex Platone ait, quod ad propulsandam vim suscipitur bellum, non à caduceatore sed à natura indici. Hinc Dion Chrysostomus in ea quæ est ad Nicomedienses, *πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται: pleraque bella sine denuntiatione suscipiuntur.* Nec ob aliam causam Livius Menippo præfecto Antiochi objicit quod Romanos quosdam cecidisset nondum aut indicto bello, aut ita commisso ut strictos gladios

Ut ejus rei significatio ab altera partium alteri facta sit] Josephus Antiquæ Historiæ libro XV, *πόλεμον ἀκήρυκτον ἐπάγειν, ἀνομία. bellum inferre non ante denuntiatum, injustum est.* Vide hujus Gentium moris exempla apud Crantzium Saxonicorum XI. apud Oderbornium in vita Basilidis lib. III. Facta contraria Turcæ Olizasthlanis, & Neemonis Servii reprehendit Nicetas lib. III, & IV.

1. *Apud Thucydidem*] Idem libro III, in Platæensium oratione: *κατὰ τὸν πᾶσι νόμον καθεστῶτα, τὸν ἐπιόντα πολέμιον ὄντα ἐξεῖναι ἀμύνεσθαι. ex jure apud gentes omnes recepto fas est arcere eum à quo hostiliter impetimur.* Flaminius apud Diodorum Siculum in excerptis Peiresianis, *ἐπεμαρτύρετο πάντας ἀνθρώπους τε καὶ θεούς, ἐπὶ τῷ κατῆρχθαι τοῦ πολέμου τὸν βασιλέα, omnes deos hominesque testabatur, inceptum à rege bellum.* Adde quæ habet Mariana XIX, 13. De bello non indicto vide Dexippum in excerptis de legationibus.

3. Ho-

dios aut sanguinem usquam factum audissent: eo ipso ostendens ex his duobus alterum potuisse ad facti defensionem sufficere. Neque magis per naturæ jus indictio necessaria est si dominus rei suæ manum injicere velit.

2. At quoties pro re una res alia, aut pro debito res debitoris invaditur, multoque magis si res eorum qui debitori subditi sunt occupare quis velit, interpellatio requiritur, qua constet, alio modo fieri nequire ut nostrum aut nobis debitum consequamur. Jus enim illud non primarium est sed secundarium & surrogatum ut alibi explicavimus. Sic etiam antequam summam potestatem habens impetatur ex debito aut delicto subditi, interpellationem oportet intercedere quæ illum in culpa constituat, ex qua aut damnum dare censeatur aut & ipse delinquere, juxta ea quæ à nobis supra tractata sunt.

3. Verum etiam ubi jus naturæ non præcipit talem interpellationem fieri, * honeste tamen & laudabiliter interponitur, puta ut ab offendendo abstineatur, aut delictum pœnitentia & satisfactione expietur, secundum ea quæ * de tentandis rationibus belli vitandi diximus: quo & illud pertinet,

Extrema primo nemo tentavit loco.

Et * præceptum quod Deus Hebræis dedit, ut civitatem oppugnandam prius ad pacem invitarent: quod cum specialiter illi populo datum sit male à nonnullis cum jure gentium confunditur. Neque enim erat illa qualiscumque pax, sed sub lege subjectionis & tributi. Cyrus cum in regionem Armeniorum pervenisset, antequam noceret cuipiam, misit ad regem qui debitum ex fœdere tributum & militem exigerent: *νομίζων φιλικώτερον εἶναι οὕτως, ἢ μὴ προειπόντα πορεύεσθαι*. *humanius id existimans quam si ultra duceret nihil prædicens*, ut in ea historia Xenophon loquitur. Cæterum jure gentium ad effectus illos peculiares omnibus casibus requiritur denuntiatio, non utrinque sed ab altera partium.

Deut. xx. 11.

Histor. II.

VII. 1. Sed hæc denuntiatio aut conditionata est aut pura. Conditio-

3. *Honeste tamen & laudabiliter interponitur*] Vide Marianam XXVII, 13.

De tentandis rationibus belli vitandi diximus] Lib. II, c. XXIII, §. 7.

Præceptum quod Deus Hebræis dedit] Josephus Antiquæ Historiæ V, 2: *ἐπέσχε δὲ αὐτοὺς ἡ γερουσία, πείσασα μὴ δεῖν ὀξέως οὕτως πρὸς τοὺς ὁμοφύλους ἐκφέρειν πόλεμον, πρὶν ἢ λόγοις διαλεχθῆναι περὶ τῶν ἐγκλημάτων, τοῦ νόμου μηδ' ἐπὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐπιτρέποντος δίχα πρεσβείας καὶ τοιαύτης πρὸς τὸ μετανοῆσαι πείρας, τοὺς δόξαντας ἀδικεῖσθαι στρατιὰν ἀναγαγεῖν.* *Sed retinuit eos Senatus, ostendens non oportere ita subito bellum inferri popularibus priusquam querelæ verbis disceptatæ sint, cum lex ne in externos quidem permittat injuria affectis producere exercitum nisi legatione prius missa, tentatisque viis quibus ad saniorem mentem injuriæ auctores revocari possint.*

 2. Re-

ditionata, ubi cum rerum repetitione conjungitur. * Rerum autem repetitarum nomine jus feciale comprehendebat non tantum vindicationem ex jure dominii, sed & persecutionem ejus quod ex causa civili aut criminis debetur, ut recte explicat * Servius. Inde illud in formulis, *reddi*, *satisfieri*, *dedi*; ubi *dedi*, ut alibi diximus, intelligendum est, ni punire sontem malint ipsi qui conveniuntur. *Lib.* VIII. Hanc rerum repetitionem dictam esse clarigationem testis est * Plinius. Conditionata est denuntiatio apud Livium, *Eam se injuriam nisi ab ipsis qui fecerint demätur ipsos omni vi depulsuros esse.* & apud *Lib.* I. *Annal.* Tacitum, *ni supplicium in malos præsumant, usurum promiscua cæde:* & vetus ejus exemplum in Supplicibus Euripidis, ubi Theseus caduceatori hæc dat mandata ad Creontem Thebanum:

** Vicina Theseus qui tenet regni sola*
Humare poscit mortuos: quod si datur,
Sic amica fatiet gens Erechtidûm tibi.
Hæc si probantur, tum refer retro pedem:
Sin nemo paret, verba sint hæc altera:
Iam mox ut arma pubis expectent meæ.

Papinius in ejusdem rei narratione:

Aut Danais edice rogos, aut prælia Thebis.

Polybius hoc vocat *ῥύσια καταγγέλλειν*, Romani veteres *condicere.* Pura denuntiatio est quæ specialiter indictio aut edictum, ubi aut bellum jam alter intulit (& hoc est quod apud Isidorum dicitur bellum propulsandorum hominum causa) * aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur.

2. Interdum autem conditionatam pura subsequitur, quanquam id necesse non est sed ex superabundanti. Hinc illa formula: *Testor populum illum injustum esse, neque jus reddere.* Et altera: * *Quarum rerum, litium, causarum condixit Pater patratus populi Romani Quiritium Patri patrato populi Priscorum Latinorum, hominibusque Priscis Latinis, quas res nec solverunt, nec dederunt, nec fecerunt, quas res dari,*

1. *Rerum repetitarum nomine*] Vide Parutam de bello Cyprio, lib. I. Bizarrum lib. XXIII de Turcis. Reinking. lib. II, classe III, c. IV.

Servius] Ad X Æneidos.

Plinius] Libro XXII, 12. *Et legati cum ad hostes clarigatum mitterentur, id est res raptas clare repetitum, unus utique Verbenarius vocabatur.* Et de Verbena agens libro XXV, 9: *Hæc est quam legatos ferre ad hostes indicavimus.* Vide Servium ad IX & X Æneid.

Vicina Theseus qui tenet regni sola] Similis denuntiatio est in Batrachomyomachia; & in Amphitruone Plauti initio. Vide & Cromerum XXI.

Aut ea deliquit ipse quæ pœnam merentur] Exemplum vide apud Bembum libro VII.

2. *Quarum rerum, litium, causarum*] confer Græca Dionysii Halicarnassensis excerpto legationum II.

Ca-

dari, fieri, solvi oportuit, puro pioque duello quærendas censeo, consentio, consciscoque. Et tertium carmen: *Quod populi Prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod Populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis jussit esse, Senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum Priscis Latinis fieret; ob eam rem ego populusque Romanus populo Priscorum Latinorum bellum indico, facioque.* Hoc autem casu ita ut dixi non esse præcise necessariam denuntiationem ex eo quoque apparet, quod ad proximum præsidium rite fieret, ut feciales in Philippi Macedonis & postea in Antiochi causa consulti responderunt, cum prima denuntiatio ipsi facienda esset qui bello petebatur. Imo & belli in Pyrrhum indictio facta est uni militum Pyrrhi, idque in circo Flaminio, ubi is miles locum emere dicis causa jubebatur, ut Servius narrat ad nonum Æneidos. *Liv. l. XXXI. & XXXVI.*

3. Supervacuæ observationis & hoc argumentum est, quod bellum sæpe utrinque indictum est, ut Peloponnesiacum à Corcyrensibus & Corinthiis, cum ab altera parte indictum esse sufficiat.

VIII. A more autem & institutis quorundam populorum non à jure gentium sunt, * caduceus apud Græcos, sagmina & hasta sanguinea apud Æquicolas primum, & horum exemplo apud Romanos, renunciatio amicitiæ & societatis siqua intercessisset, post res repetitas triginta dies solennes, * hastæ missio iterum, & alia id genus, quæ cum his quæ proprie juris gentium sunt confundi non oportet. Nam & horum magnam partem suo tempore usurpari desiisse docet nos Arnobius: imo jam Varronis ævo quædam omittebantur. Punicum bellum tertium simul indictum, simul illatum est. Et Mecœnas apud Dionem quædam horum vult propria esse status popularis. *Arnob. l. II. cont. Gent. Varro l. IV. de lingua Latina.*

IX. Indictum autem bellum ei qui imperium in populo summum habet, simul indictum censetur omnibus ejus non subditis tantum sed & qui se socios adjuncturi sunt, ut qui accessio sint ipsius, & hoc est quod ajunt recentiores Jurisconsulti diffidato principe diffidatos ejus adhærentes. Nam indicere bellum vocant diffidare. quod intelligendum est de eo ipso bello quod adversus eum cui indictum est geritur; quomodo bellum Antiocho indictum cum esset, Ætolis separatim indici non placuit, quod ipsi palam se Antiocho adjunxissent: *Ætolos ultro sibi bellum indixisse* respondebant feciales. *Bald. ad l. 2. C. de serv. n. 70. Livius libro XXXV.*

X. At eo bello absoluto, si ob auxilia suppeditata populus aut rex

Caduceus apud Græcos] Unde Caducei origo disces ex Plinio XXIX, 3. & Servio ad IV & VIII Æneidos.

Hastæ missio] Vide Servium ad IX Æneidos, Ammianum XIX, & quæ ad eum notata à doctissimo Lindenbrogio.

rex alter bello impetendi sint, ut effectus juris gentium consequantur opus erit nova indictione. Jam enim non ut accessio spectatur sed ut principale aliquid. Ac propterea recte dictum est, * non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos aut Cæsaris in Ariovistum: non enim jam ut accessio alieni belli, sed principaliter impetebantur, quam ad rem sicut ex jure gentium indictio, ita ex jure Romano novus populi Romani jussus desiderabatur. Nam quod in rogatione contra Antiochum dictum erat: *vellent, juberentque cum Antiocho rege quique sectam ejus secuti essent bellum iniri*: quod & observatum in decreto adversus regem Persea, videtur intelligi debere quamdiu cum Antiocho aut Perseo bellum esset, & de his qui reipsa ei bello se immiscerent.

Livius lib. XXXVI. Lib. XLII.

XI. Causa autem cur gentes ad bellum illud quod jure gentium justum diximus denuntiationem requirerent, non ea fuit quam adferunt nonnulli, ne quid clam aut dolo agerent, id enim ad fortitudinis præstantiam magis quam ad jus pertinet; * sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur: sed ut certo constaret non privato ausu sed voluntate utriusque populi aut populi capitum geri bellum: nam inde nati sunt effectus peculiares, qui neque in bello adversus prædones, neque in eo quod rex gerit in subditos locum habent. Ideo Seneca distincte dixit: *Indicta bella finitimis, aut gesta cum civibus.*

Alb Gent. lib. I, c. 2.

Lib. III de ira, c. 2.

XII. Nam quod notant quidam & exemplis docent, etiam in bellis talibus capta fieri capientium, verum est, sed ex una dumtaxat parte, idque ex jure naturali, non ex jure voluntario gentium, ut quod gentibus tantum prospicit, non his qui sine gente sunt, aut pars gentis. Errant & in eo, quod putant bellum sui tuendi aut rerum tuendarum ergo susceptum indictione non egere; nam eget omnino: non quidem simpliciter, sed ad eos quos dicere cœpimus, & mox explicabimus effectus.

Ayala l. I, c. 5.

Alb. Gen. d. l. II, c. 2.

XIII. Ne illud quidem verum, non statim atque indictum est inferri bellum posse; quod Cyrus in Armenios, Romani in Carthaginenses ut modo diximus fecerunt. nam indictio nullum post se tempus jure gentium requirit. Potest tamen fieri ut ex naturali jure tempus aliquod requiratur ex negotii qualitate, puta cum res repetitæ sunt, aut pœna in nocentem postulata, & id negatum non est. Tunc enim id dandum est tempus quo quod petitum est commode fieri possit.

XIV. Quod

Non fuisse justum jure gentium bellum aut Manlii in Gallogræcos] Aut Ulyssis sociorum in Ciconas Priamo quondam auxiliatos, de quibus Homerus Odysseæ I, & ibi Didymus.

Sicut nationes quædam etiam prælii diem & locum condixisse leguntur] ut Porsenæ Romani, memorante in Publicola Plutarcho, Turcæ biduo ante prælium ignes plurimos accendunt; Chalcocondylas VII.

Anno-

XIV. Quod si jus etiam legationum violatum sit, non ideo tamen denuntiatione opus non erit ad eos quos dico effectus, sed sufficiet eam fieri quomodo fieri tuto potest, per literas scilicet: quomodo & citationes & denuntiationes alias fieri mos habet in locis minus tutis.

CAPUT IV.

De jure interficiendi hostes in bello solenni, & alia vi in corpus.

I. AD illud Virgilii:

Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

Servius Honoratus cum juris fecialis originem ab Anco Martio & ulterius ab Æquicolis petiisset sic ait: *Si quando homines aut animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum fecialibus, id est sacerdotibus, qui faciendis præsunt federibus, proficiscebatur etiam Pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentibus res captas restituere, vel auctores injuriæ tradere, jaciebat hastam, quæ res erat pugnæ principium, & jam licebat more belli*

belli res rapere. Ante autem dixerat: *Veteres lædere res rapere dicebant, etiamsi rapinæ nullum crimen existeret: similiter satisfacere res reddere dicebant.* Quibus docemur belli inter duos populos eorumve capita indicti * effectus quosdam esse proprios, qui bellum ex sua natura non sequuntur: quod cum iis optime convenit quæ ex Jurisconsultis Romanis modo attulimus.

II. 1. Sed quod dixit Virgilius *licebit* videamus quo pertineat. Interdum enim licere dicitur id quod rectum ex omni parte piumque est, etiamsi forte aliud quid fieri possit laudabilius, quale est illud
1 Cor. vi. 17. Pauli Apostoli: πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. *Omnia* (illius scilicet generis cujus sunt de quibus agere cœperat & acturus erat) *licent mihi, sed non omnia expediunt.* Sic * licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas,
Ad Pollentium lib. 1, c. 15. ut ad Pollentium ex eodem Apostolo disserit Augustinus. Repetere quoque nuptias licet, sed laudabilius est uno contentum esse matrimonio; ut recte hanc quæstionem explicat * Clemens Alexandrinus.

Annotata ad Caput IV.

E*ffectus quosdam esse proprios*] Crantzius Saxonicorum xi, 5.

1. *Licet matrimonium contrahere, sed laudabilior est ex pio proposito cælebs castitas*] Tertullianus adversus Marcionem 1: *vacat abstinentiæ testimonium, si licentia eripitur.* Vide de hac re, & de fuga in persecutione eundem lib. 1. ad uxorem. Hieronymus ad Helvidium: *Virgo majoris est meriti dum id contemnit, quod si fecerit, non delinquit.* Adversus Jovinianum: *Ideo plus amat virgines Christus, quia sponte tribuunt quod sibi non fuerat imperatum.* Ad Pammachium: *semper grandia in audentium ponuntur arbitrio. Non tibi imponitur necessitas ut voluntas præmium consequatur.* Chrysostomus ad 1 Cor. cap. VII: βελτίονα δείκνυσι τὴν ἐγκράτειαν, *meliorem ostendit continentiam.* Ad Rom. VII, 6: κἂν μὴ πειθώμεθα καὶ γέενναν ἠπείλησε, δεικνὺς ὅτι οὐ τῆς φιλοτιμίας τῶν ἀγωνιζομένων τὰ ἐπιτάγματα, ὥσπερ ἡ παρθενία καὶ ἀκτημοσύνη, ἀλλὰ πάντως αὐτὰ ἀναδέξασθαι δεῖ. *nisi præceptis obediamus Gehennam minatus est, ostenditque hæc quæ postulat non esse ex iis quæ certantes suopte studio præstant, qualia sunt virginitas & possessionum abdicatio, sed omnino ea debent impleri.* Secunda oratione de jejunio: ἀφῆκεν ἔξω τῶν σταδίων, ἀφῆκεν ἀνωτέρω τῶν ἀγώνων τὴν παρθενίαν. ἵνα καὶ οἱ κατορθοῦντες τὴν οἰκείαν μεγαλοψυχίαν ἐπιδείξωνται, καὶ οἱ μὴ κατορθοῦντες τῆς συγγνώμης ἀπολαύσωσι τοῦ δεσπότου. *Reliquit extra stadia, reliquit supra certandi legem continentiam virginalem, ut & qui id præstant animi sui ostendant magnitudinem, & qui non præstant indulgentia Domini fruantur.* Quod mox aptat & ad ἀκτημοσύνην possessionum abdicationem. Adjice quæ habet Gratianus ex Augustino & aliis in causa XIV, quæstione 1.

Clemens Alexandrinus] Stromateôn IV, ubi inter alia de secundas nuptias faciente ait: οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην. οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου. οὐ πληροῖ δὲ τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα: *non peccat is quidem in fœdus: neque enim ulla lex est quæ prohibeat, sed non implet excellentissimam Evangelicæ vitæ perfectionem.*

Pa-

drinus. Christianus conjux * paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus, (quod quibus circumstantiis verum sit, discutere non est hujus loci) sed & potest retinere: itaque addit ille: *Utrumque quidem pariter licitum est per justitiam quæ coram Domino est: & ideo nihil horum prohibet Dominus, sed non utrumque expedit.* Ulpianus de venditore cui post diem præstitutum vinum licet effundere; *Si tamen cum posset effundere non effundit, laudandus est potius.* *Lib. 1. c. 18.* *L. 1, §. licet D. de peric. & com. rei vend.*

2. * Alias vero licere aliquid dicitur non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet. Sic apud populos multos scortari licet: apud Lacedæmonios & Ægyptios etiam furari licebat. Apud Quintilianum est, *Sunt quædam non laudabilia natura, sed jure concessa, ut in XII tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit.* Est autem hæc vocis *licere* significatio minus propria; ut recte notat Cicero Tusculanarum quinta de Cinna loquens: *Mihi contra non solum eo videtur miser quod ea fecit, sed etiam quod ita se gessit ut ea facere ei liceret: etsi peccare nemini licet, sed sermonis errore labimur: id enim licere dicimus, quod cuique conceditur:* Recepta tamen; ut cum idem Cicero pro Rabirio Posthumo judices sic alloquitur, *Quid deceat vos non quantum liceat vobis spectare debetis: si enim quod liceat quæritis, potestis tollere è civitate quem vultis.* Sic regibus dicuntur omnia licere quia sunt *ἀνυπεύθυνοι, exemti à pœnis humanis*, ut alibi diximus. At regem sive Imperatorem informans Claudianus recte ait, *Lib. III, c. 8.*

Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit
Occurrat.

Et Musonius castigat reges, *μὴ τὸ καθῆκέ μοι λέγειν μεμελετηκότας, ἀλλὰ τὸ ἔξεστί μοι, qui in more habent dicere hoc mihi licet, non hoc me decet.* *Decl. l. III. & V.*

3. Eoque

Paganam conjugem licite relinquere potest, ut sensit Augustinus] Libro I de adulterinis conjugiis ad Pollentium cap. 13 & 18. ex quibus locis multa transcripsit Gratianus in causam XXVIII, quæst. 1.

2. *Alias vero licere aliquid dicitur, non quod salva pietate & officiorum regulis fieri potest, sed quod apud homines pœnæ non subjacet*] Tertullianus in exhortatione ad castitatem: *Licentia plerumque tentatio est disciplinæ.* ibidem; *omnia licent, sed non omnia pro salute.* Chrysostomus de pœnitentia VIII: ὁ ἀκρίδας ἐκ βοτανῶν ἐσθίων καὶ μέλι ἄγριον τῷ τὴν λαμπρὰν παρατιθεμένῳ καὶ βασιλικὴν τράπεζαν ἐξ αὐθεντίας προστάττει, οὐκ ἔξεστί σοι. καί τοι ἐδόκει βασιλεῖ πάντα ἐξεῖναι. *Hic qui herbarum cacuminibus vescebatur & fero melle, illi splendidam & regiam mensam sibi apponere solito, cum auctoritate edicit, non licet tibi. Atqui videntur regi omnia licere.* Columella præfatione libri VII: *Nec sane est vindicandum nobis quicquid licet: nam summum jus antiqui putabant summam crucem.* Hieronymus ad Jovinianum: *Et à vere jus summum summa malitia.*

3. *Ut*

Am l. xxx. Plin. l. v. 3. Eoque sensu sæpe opponi videmus quod licet & quod oportet, * ut à Seneca patre in controversiis non semel. Ammianus Marcellinus: *Sunt aliqua quæ fieri non oportet, etiam si licet.* Plinius in epistolis: *Oportet quæ sunt inhonesta non quasi illicita sed quasi pudenda vitare.* Cicero ipse oratione pro Balbo: *Est enim aliquid quod non oporteat etiamsi licet.* Idem pro Milone fas esse ad naturam, licere ad leges refert. Et in declamatione Patris Quintiliani est, aliud esse jura spectare, aliud justitiam.

Decl. cccxi.

III. Hoc ergo modo lædere hosti hostem licet & in persona & in rebus: id est non ei tantum qui ex justa causa bellum gerit, quique lædit intra eum modum quem naturaliter concessum initio hujus libri diximus, sed ex utraque parte & indistincte: ita ut eam ob causam nec puniri possit in alio forte territorio deprehensus tanquam homicida aut fur; nec bellum ipsi ab alio talis facti nomine inferri. Hoc sensu apud Sallustium legimus: *cui omnia in victoria lege belli licuerunt.*

IV. Causa cur id gentibus placuerit hæc fuit; quod inter duos populos de jure belli pronuntiare velle periculosum fuerat aliis populis qui ea ratione bello alieno implicarentur, sicut Massilienses in causa Cæsaris & Pompeji dicebant, neque sui judicii neque suarum esse virium discernere utra pars justiorem haberet causam. deinde, quod etiam in bello justo vix satis cognosci potest ex indiciis externis, quis justus sit se tuendi sua recuperandi aut pœnas exigendi modus, ita ut omnino præstiterit hæc religioni bellantium exigenda relinquere, quam ad aliena arbitria vocare. Achæi in oratione ad Senatum apud Livium: *Quonam modo ea quæ jure belli acta sunt in disceptationem veniunt?* Præter hunc effectum licentiæ, id est impunitatis, est & alius, dominii scilicet, de quo posterius agemus.

Libro xxxix.

V. 1. Illa autem quam nunc tractare cœpimus lædendi licentia primum ad personas porrigitur: de qua multa exstant apud probos auctores testimonia. Græcum est proverbium * ex tragœdia Euripidis:

Καθαρὸς ἅπας τοι πολεμίους ὃς ἂν κτάνῃ.

Purus profecto est quisquis hostem occiderit.

Itaque more Græcorum antiquo cum his qui extra bellum occidissent hominem, lavare, potum sumere, multoque magis sacra facere fas non erat; cum his qui in bello, fas erat. Et passim occidere jus belli vocatur. Marcellus apud Livium: *quicquid in hostibus feci, jus belli defendit.* Apud eundem Alcon ad Saguntinos: *Sed hæc patienda censeo potius, quam trucidari corpora vestra: rapi, trahique ante ora vestra conjuges ac liberos belli jure sinatis.* Idem alibi cum

Lib. xxvi.

Lib. xxi.

3. *Ut à Seneca patre*] Inter alia controversiarum libro iv, 24.

1. *Ex tragœdia Euripidis*] Ione.

Hæc

cum narrasset Astapenses occisos; addit, factum jure belli. (Libro XXVIII.) Cicero pro Dejotaro: *Tibi vero inimicus cur esset à quo cum vel interfici belli lege potuisset, regem se & filios suos constitutos esse meminisset?* Et pro M. Marcello: *Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus.* Cæsar Hæduis significat (Comm. libro VII.) *suo beneficio conservatos quos jure belli interficere potuisset.* Josephus in bello Judaico: καλὸν ἐν πολέμῳ θνήσκειν, ἀλλὰ πολέμου νόμῳ, τοῦτ' ἔστιν ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος: *Pulchrum in bello occumbere, sed belli jure, id est vitam adimente victore.* Papinius:

*Nec querimur cæsos: * hæc bellica jura, vicesque*
Armorum.

2. Jure autem belli cum dicunt hi scriptores, non tale intelligi quod actum culpa omni liberet, sed qualem dixi impunitatem, ex aliis locis apparet. Tacitus dixit (Ann. I.) *in pace causas & merita spectari, ubi bellum ingruat innocentes ac noxios juxta cadere.* Idem alibi (Hist. III.): *Nec illis aut honorare eam cædem jus hominum, aut ulcisci ratio belli permittebat.* Neque aliter sumendum jus belli quod abstinuisse Achivos Ænea & Antenore memorat Livius, eo quod pacis auctores semper fuissent. Seneca in tragœdia Troadibus:

Quodcunque libuit facere: victori licet.

Et in epistolis (Epist. XCV.): * *Quæ commissa capite luerent tum quia paludati fecerunt laudamus:* & Cyprianus (Epist. II.), *Homicidium cum admittunt singuli, crimen est. Virtus vocatur cum publice geritur. Impunitatem sceleribus acquirit non innocentiæ ratio, sed sævitiæ magnitudo.* Deinde: *Consensere jura peccatis, & cœpit esse licitum quod publicum est.* Sic Lactantius (IV Inst. c. 9.) Romanos ait legitime injurias intulisse. Nec alio sensu Lucanus (Pharsal. I.): *Iusque datum sceleri.*

VI. Late autem patet hoc jus licentiæ, nam primum non eos tantum comprehendit qui actu ipso arma gerunt, aut qui bellum moventis subditi sunt, sed omnes etiam qui intra fines sunt hostiles: quod apertum fit ex ipsa formula apud Livium (Lib. XXXVII. & alibi passim), *Hostis sit ille, quique intra præsidia ejus sunt.* nimirum quia ab illis quoque damnum metui potest, quod in bello continuo & universali sufficit ut locum habeat jus de quo agimus: aliter quam in pignorationibus, quæ, ut diximus, ad exemplum onerum impositorum ad luenda civitatis debita introductæ sunt: quare mirum non est, si, quod Baldus notat (Ad l. V. D. de justitia.), multo plus licentiæ sit in bello quam in pignorandi jure. Et hoc quidem quod dixi in peregrinis, qui commisso cognitoque bello intra fines hosticos veniunt, dubitationem non habet.

VII. At

Hæc bellica jura] Servius in excerptis Fuldensibus ad II Æneidos: *Iure bellico Politen Pyrrhus occiderat: sed cur ante oculos patris?* Spartianus Severo: *præter eos quos jus prælii absumsit.*

2. *Quæ commissa capite luerint, tum quia paludati fecerunt laudamus*] Confer quæ supra libro II, cap. I, §. I.

Post

VII. At qui ante bellum eò iverant, videntur jure gentium pro hostibus haberi * post modicum tempus intra quod discedere potuerant. Nam sic Epidamnum obsessuri Corcyræi peregrinis primum discedendi faciebant copiam, denuntiantes alioqui pro hostibus futuros.

Thuc. l. 1.

VIII. 1. Qui autem vere subditi sunt hostium, ex causa scilicet permanente, eos offendere ubique locorum jure hoc gentium licet, si ipsorum personam respicimus. Nam cum alicui bellum indicitur, simul indicitur ejus populi hominibus, ut supra ostendimus in formula indictionis: sic & in decreto, *Vellent juberent Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent bellum indici.* Hostis autem qui est, ubique secundum jus gentium impeti potest. Euripides:

Livius libro XXXI.

Νόμος γὰρ ἐχθρὸν δρᾶν ὅπου λάβῃς κακῶς.

Vbicumque prensum jura lædi hostem sinunt.

Marcianus Jurisconsultus: *Transfugas licet, ubicunque inventi fuerint, quasi hostes interficere.*

L. 3. in fine D. ad l. Corn. de sicariis.

2. Interfici ergo possunt impune in solo proprio, in solo hostili, in solo nullius, in mari. In territorio autem pacato quod eos interficere aut violare non licet, id jus non ex ipsorum venit persona, * sed ex jure ejus qui ibi imperium habet. Nam civiles societates constituere potuerunt in eos qui in aliquo sunt territorio nihil per vim agi nisi judicio tentato: sicut ex Euripide citavimus,

Si crimen istis aliquod hospitibus struis,
Ius impetrabis: vi quidem hinc non abstrahes.

Ubi autem judicia vigent, ibi personarum spectantur merita, & cessat jus istud promiscuum nocendi quod inter hostes introductum dicimus. Narrat * Livius septem triremes Pœnorum fuisse in portu ejus ditionis cui Syphax imperabat, cui pax eo tempore erat cum Carthaginensibus Romanisque; advenisse eo cum duabus triremibus Scipionem, opprimique à Pœnis potuisse priusquam portum intrarent; sed vento acriore illatas in portum antequam Pœni anchoras molirentur: tum vero Pœnos nihil ausos in regio portu.

Libro XXVIII.

IX. 1. Cæterum ut ad rem redeam, quam late licentia ista se protendat vel hinc intelligitur, quod infantium quoque & feminarum

Post modicum tempus] Bembus VII historiæ. Ea defensione utitur Cicero pro Ligario. Exemplum habes apud Livium libro XXV, de civibus Campanis. Alia apud Thycydidem libro I, &c.

2. *Sed ex jure ejus qui ibi imperium habet*] confer dicenda infra cap. VI, §. 26. & Albericum Gentilem Hispanicarum Advocationum lib. 1, c. 6. Wechnerum in consilio Franconico 92.

Livius] Vide simile factum Venetorum Græcos impedientium ne in portu juris Veneti Turcis noceant, apud Chalcocondylam lib. IX. de Venetis & Turcis apud Tunetem, Bembum lib. 4. de Pisanis & Genuatibus in Sicilia, Bizarum bello Pisano. de Rostochio & Gripswaldia Paulinum Gotthum.

1. Et

rum cædes impune habetur, & isto belli jure comprehenditur. Non huc adferam quod Hesbonitarum feminas & pueros Hebræi occiderunt, & quod idem fieri imperatur in Cananæos, * & quorum connexa cum Cananæis erat causa: Dei ista sunt opera, cujus in homines jus majus est quam hominum in bestias, ut alibi disseruimus. Illud propius accedit ad testandum morem communem gentium, quod in Psalmo beatus dicitur fore qui Babyloniorum infantes petræ allidet, cui par est * Homericum illud: *Deuter. II, 34.* *Deuter. XX, 16.* *Psalm CXXXVI.*

----- καὶ νήπια τέκνα
Βαλλόμενα προτὶ γαίῃ ἐν αἰνῇ δηϊοτῆτι.
Illisaque corpora terræ
Infantum, sævus dum concutit omnia Mavors.

2. Thraces olim capta Mycalesso feminas quoque & infantes occiderunt, narrante Thucydide. Idem de Macedonibus cum Thebas cepissent narrat Arrianus. * Romani capta Ilurgi urbe Hispaniæ, ἔκτειναν ὁμαλῶς καὶ παιδία καὶ γυναῖκας, *sine discrimine interemerunt etiam mulieres & pueros*, quæ verba sunt Appiani. Germanicus Cæsar Tacito narratur vicos Marsorum (Germaniæ is populus) ferro flammisque pervastasse, additurque: *non sexus, non ætas miserationem attulit.* Titus Judæorum etiam pueros & feminas in spectaculo feris laniandos proposuit. Et tamen hi duo ingenio minime sævo fuisse creduntur: adeo sævitia illa in morem verterat. Quo minus mirum si & senes interficiuntur, ut à Pyrrho Priamus. *Lib. I.* *Lib. An. I.* *Æn. II.*

X. 1. * Ne captivi quidem ab hac licentia exempti. Pyrrhus apud Senecam ex recepto tunc more:

Lex

1. *Et quorum connexa cum Cananæis erat causa*] ut Amalecitæ, de quibus Josephus libro VI, 8, in Saulis rebus: ἐπὶ σφαγὴν γυναικῶν καὶ νηπίων ἐχώρησεν, οὐδὲν ὠμὸν οὐδ' ἀνθρωπίνης σκληρότερον διαπράττεσθαι φύσεως ἡγούμενος, πρῶτα μὲν πολεμίους ταῦτα δρῶν. *Ad cædem feminarum etiam & puerorum processit, nihil existimans se crudele aut naturæ humanæ adversum in eo facere, primum quod hostes erant in quos id fiebat, &c.*

Homericum illud] Ex eodem Homero Severus in Britannos his verbis usus:

μηδέ τιν' ὅν τινα γαστέρι μήτηρ
κοῦρον ἐόντα φέροι, μηδ' ὃς φύγοι
αἰπὺν ὄλεθρον.
nec qui latet abditus intra
Viscera matris adhuc fugiet crudelia fata.

2. *Romani capta Ilurgi*] Scipio capta Numantia: Juliani milites in mulieres Daciris relictas. Zosimus III. Idem Julianus capta Majozamaltha. *Sine sexus discrimine vel ætatis, quicquid impetus reperit potestas iratorum absumit:* ait Ammianus libro XIV.

1. *Ne captivi quidem ab hac licentia exempti*] Elisæus apud Josephum: τοὺς γὰρ νόμῳ ληφθέντας πολέμου, ἀποκτείνειν ἔλεγε δίκαιον. *belli jure captos interfici justum dicebat.* itaque Virgilius captivum inducit rogantem:

Per patrios manes, per spes surgentis Iuli
Te precor hanc animam serves natoque patrique.

lxx millia Slavorum captorum ab Ottone interfecta narrat Withikindus lib. II.

Ac-

Tread. *Lex nulla capto parcit aut pœnam impedit.*

In Cyri Virgiliana belli lex hæc dicitur etiam in feminas captivas. Ita enim ibi Scylla:

At belli saltem captivam lege necasses.

Sed & illo Senecæ loco de femina, Polyxena nimirum, occidenda agebatur. Hinc illud Horatii:

Vendere cum possis captivum, occidere noli.

Adelph. act. 2. scen. 1. Ponit enim licere: & Donatus, servos dictos qui servati essent *quum eos occidi oporteret jure belli:* ubi illud oporteret, improprie, pro liceret positum videtur. Lib. 1. Sic à Corcyræis interfecti captivi ex Epidamno, narrante Thucydide. Ap. Annib. Dion. xlvii. Sic quinque millia captivorum ab Annibale occisa. Apud Hirtium bello Africano Scipionem sic alloquitur centurio Cæsarianus: *Tibi gratias ago, quod mihi vitam incolumitatemque belli jure capto polliceris.*

2. Nec tempore ullo excluditur potestas occidendi tales servos, id est bello captos, quantum ad jus gentium pertinet: etsi legibus civitatum hîc magis, illic minus adstringitur.

XI. Quin & supplicum occisorum passim occurrunt exempla, ut ab Achille apud Homerum, apud Virgilium Magonis & Turni: quæ ita narrari videmus ut defendantur simul illo quod dixi belli jure. nam & Augustinus laudans Gothos qui supplicibus & in templa 1. de Civit. Dei. 2. perfugientibus pepercerant: *Quod belli jure fieri licuisse*, ait, *illicitum sibi esse judicarunt.* Nec qui se dedunt semper recipiuntur, ut in pugna ad Granicum Græci qui Persæ militabant: apud Tacitum Uspenses veniam liberis corporibus orantes: *quod aspernati*, inquit, Ann. xii. *sunt victores, ut belli potius jure caderent.* Nota & hic belli jus.

Dion. xlv. Liv. II. XII. Sed & * acceptos in deditionem sine conditione ulla legas interfici; ut à Romanis Pometiæ principes, à Sulla Samnites, à Cæsare Numides, & ipsum Vercingentorigem: imo mos hic ferme perpetuus Romanorum in hostium duces, sive captos sive deditos, * ut triumphi die occiderentur, quemadmodum Cicero nos docet quinta Verrina, Livius tum alibi tum libro XXVIII, Tacitus Annal. XII, Hist. 1. & alii multi. Eodem Tacito memorante Galba decimari jussit quos deprecantes in fidem acceperat: & Cæcina in deditionem accepto Aventico in Julium Alpinum è principibus, ut concitorem belli animadvertit: cæteros veniæ vel sævitiæ Vitellii reliquit.

XIII. 1. * Solent interdum historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem;

Acceptos in deditionem sine conditione ulla legas interfici] Vide Thuanum libro lxx, in anno cIↃ IↃ lxxx, in rebus Hiberniæ.

Ut triumphi die occiderentur] simile apud Reginonem in anno IↃ cccc v.

1. *Solent interdum Historici causam interfectorum hostium, captorum præsertim aut supplicum, referre aut ad talionem aut ad pertinaciam*] ut Chalcocondylas libro VIII.

Pari

nem, aut ad pertinaciam in resistendo: sed hæ causæ ut alibi distinximus suasoriæ magis sunt quam justificæ. Nam talio justa & proprie dicta in eandem personam quæ deliquit exercenda est, ut intelligi potest ex his quæ de pœnæ communicatione dicta sunt supra. Contra vero ex bello plerumque id quod talio dicitur in malum redundat eorum quorum in eo quod accusatur nulla est culpa. Cujus morem sic describit Diodorus Siculus: οὐ γὰρ ἠγνόουν δι' αὐτῶν τῶν ἔργων μαθόντες, ὅτι τοῦ διαπολεμεῖσθαι κοινῆς τῆς τύχης ὑπαρχύσης, ἀμφοτέρους κατὰ τὰς ἥττας τοιαῦτα ἀνάγκη παθεῖν, οἷα ἂν αὐτοὶ πως ἔχωσιν εἰς τὺς ἀτυχήσαντας. *Neque enim ignorabant ipsis rebus edocti, cum bellantium par sit fortuna, alterutris si male rem gessissent id expectandum quod ipsi in victos statuissent.* Apud eundem Philomelus dux Phocensium, διὰ τῆς κολάσεως τὺς ἐχθρὺς ἐποίησε μεταθέσθαι τῆς ὑπερηφάνου καὶ δεινῆς τιμωρίας: * *pari pœna exacta effecit ut hostes à superbo & insolenti supplicio temperarent.*

2. Pertinax vero studium in partes nemo est qui supplicio dignum judicet, ut apud Procopium Neapolitani Belisario respondent; quod tunc maxime obtinet cum partes illæ aut à natura assignatæ aut honesta ratione electæ sunt. Imo tantum abest ut in eo crimen sit, ut pro crimine habeatur si quis præsidio decesserit, præsertim veteri jure militari Romano, quod hic nullam ferme admittebat metus aut periculi excusationem. *Præsidio decedere apud Romanos capitale est*, ait Livius. Ob utilitatem ergo suam quisque summo illo rigore, ubi visum est, utitur: defenditur autem rigor ille apud homines eo gentium jure de quo nunc agimus.

I Gotth.

Polyb. lib. I, & VI.

Lib. XXIV.

XIV. Idem jus & in obsides usurpatum, nec in eos tantum qui se obligaverant quasi ex conventione, sed & in eos qui ab aliis traditi. A Thessalis occisi olim ducenti quinquaginta, à Romanis Volsci Aurunci ad trecentos. Notandum autem solitos obsides dari etiam pueros, ut à Parthis, quod & à Simone Macchabæorum uno factum legimus, & feminas ut à Romanis Porsenæ temporibus, & à Germanis narrante Tacito.

Plut. de Claris mulierib. Dionys. XVI. *Tac. Ann.* XXI. I *Maccab.* XIII, 17. IV *Hist.*

XV. 1. Sicut autem jus gentium permittit multa, eo permittendi modo quem jam explicavimus, quæ jure naturæ sunt vetita, ita quædam vetat permissa jure naturæ. Nam quem interficere liceat, cum gladio an veneno interimas nihil interest, si jus naturæ respicias: jus inquam naturæ: nam generosius quidem est ita occidere ut qui occiditur sui defendendi habeat copiam: sed non debetur hoc cuiquam qui mori meruit. At jus gentium, si non omnium certe meliorum jam olim est, ne hostem veneno interficere liceat: qui consensus ortus est ex respectu communis utilitatis, ne pericula in bellis

Pari pœna exacta] Vide eundem Diodorum de Spendio & Amilcare Barca in Excerptis Peiresianis.

bellis quæ crebra esse cœperant nimium intenderentur. Et credibile est à regibus id profectum, quorum vita ab armis ante alios defenditur, à veneno minus quam aliorum tuta est, nisi defendatur juris aliqua religione * & metu infamiæ.

Livius libro XLII *de bello Gud.* 2. Clandestina scelera vocat Livius de Perseo loquens: nefas Claudianus agens de insidiis in Pyrrhum à Fabricio rejectis, & Cicero scelus eandem historiam tangens. *Off.* III. Communis exempli interesse ne tale quid admittatur ajunt Consules Romani in epistola ad Pyrrhum quam ex Cl. Quadrigario recitat Gellius: *L.* III, *c.* 8. apud Valerium Maximum est, *armis bella non venenis geri debere*. Et Tacito memorante, cum *Lib.* V, *c.* 5. princeps Cattorum Arminii mortem veneno promitteret, *Ann.* 181. rejecit Tiberius, ea se gloria æquans priscis imperatoribus. Quare * qui *II Conf.* 188. licitum volunt hostem veneno occidere, ut ex Vegetio Baldus, respiciunt merum naturæ jus; illud autem quod à gentium voluntate ortum trahit prætervident.

XVI. 1. Distat à tali veneficio nonnihil & ad vim accedit propius, spicula veneno inficere & geminare mortis causas, quod * de Getis tradit Ovidius, de Parthis Lucanus, de Afris quibusdam Silius, & nominatim de Æthiopibus Claudianus. * Sed hoc quoque contra jus est gentium non universale sed gentium Europæarum & si quæ ad Europæ melioris cultum accedunt. quod recte à Salisberiensi *Salisb.* VIII, 20. observatum est, cujus hæc sunt verba: *Nec veneni, licet videam ab infidelibus aliquando usurpatam, ullo unquam jure indultam lego licentiam.* Ideo *ferrum infamare veneno* dixit Silius.

2. Nam & fontes veneno inficere, quod ipsum quoque aut non *Lib.* 2. latet aut non diu latet, Florus ait esse non tantum contra morem majorum, sed & contra fas Deûm: sicut jura Gentium Diis asscribi auctoribus solere alibi quoque à nobis annotatum est. Neque vero mirum videri debet, si ad minuenda pericula tales sint quædam bel- *Strabo l.* X. lantium tacitæ conventiones, cum olim Chalcidensibus & Eretriensibus manente bello convenerit μὴ χρῆσθαι τηλεβόλοις, *ne missilibus uti liceret.*

XVII. Cæ-

1. *Et metu infamiæ*] Senatores ad Pyrrhum: ἵνα μὴ τὸ σὸν πάθος ἡμῖν διαβολὴν ἐνέγκῃ. *ne nobis infamiam adferat si quid tibi accideret.*

2. *Qui licitum volunt hostem veneno occidere*] Vide de Venetis Bembum fine libri III.

1. *De Getis tradit Ovidius*] de Scythis Plinius libro XI, 53: *Scythæ sagittas tingunt viperina sanie & humano sanguine: irremediabile id scelus mortem illico adfert levi tactu.* de Serviis vide supplementum Helmoldi c. 4.

Sed hoc quoque contra jus est gentium] ideo Ilus Mermerides in Odysseæ A. Vlyssi negat venenum ad spicula,

ἐπεί ῥα θεοὺς νεμεσίζετο αἰὲν ἐόντας.

Veritus vim Divûm morte carentum.

Sine

XVII. Cæterum non idem statuendum de aquis * sine veneno ita corrumpendis ut bibi nequeant, quod Solon & Amphictyones leguntur in barbaros justum censuisse: & Oppianus de Piscatu, quarto, ut suo sæculo solitum commemorat. Id enim perinde habetur quasi avertatur flumen, aut * fontis venæ intercipiantur, quod & natura & consensu licitum est. *Pauf. l. ult. Front. l. III. Æsch. de mal. ob. leg.*

XVIII. 1. An vero hostem interficere immisso percussore per jus gentium liceat quæri solet. Sed omnino discrimen adhibendum est inter percussores qui fidem expressam vel tacitam violant, ut subditi in regem, vasalli in seniorem, milites in eum cui militant, recepti ut supplices aut advenæ aut transfugæ in eos qui receperunt, an vero nulla teneantur fide. quomodo * Pipinus Caroli Magni pater uno comitatus satellite trajecto Rheno hostem in cubiculo interfecisse narratur: quod & à Theodoto Ætolo in Ptolemæum Ægypti regem simili modo tentatum refert Polybius, *ἀνδρεῖον τόλμην*, *virilem audaciam* vocans. Talis & ille laudatus ab Historicis * Q. Mutii Scævolæ conatus, quem ipse sic defendit, *hostis hostem occidere volui.* Porsena ipse in hoc facto nihil nisi virtutem agnoscit. Valerius Maximus pium ac forte propositum vocat: laudat & Cicero pro P. Sextio. *Liv. lib. II. Lib. III. c. 3.*

2. Nimirum hostem occidere ubivis licet, non naturæ tantum sed & gentium jure, ut supra diximus: nec refert quot sint qui faciant aut patiantur. Sexcenti Lacones cum Leonida castra hostilia ingressi recta tentorium regis petebant. * Paucioribus idem licuit. Pauci erant qui Marcellum consulem ex insidiis circumventum occiderunt: & qui Petilium Cerialem parum absuit quin in lecto confoderent. * Laudat Eleazarum Ambrosius, quod elephantem supereminentem cæteris adortus est, arbitratus ei insidere regem. Neque tantum qui hæc faciunt sed & qui aliis faciendi auctores sunt jure Gen- *Justin. II. Livius lib. XXVII. Tac. Hist. V. De Off. I, cap. 40.*

Sine veneno] cadaveribus, asbesto, quibus usus in obsidione Auximi Belisarius; Procopius Gotthicorum II. calce, ut Turcæ ad Dibibram; Nicetas lib. I de Alexio Isaaci fratre. Sunt talia & apud Ottonem Frisingensem & Guntherum Ligurino.

Fontis venæ intercipiantur] Vide Priscum in Excerptis legationum.

1. *Pipinus*] Vide Paulum Warnafredi libro VI.

Q. Mutii Scævolæ] qui Plutarcho *ἀνὴρ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν ἀγαθὸς*, *vir ad omnem virtutem egregius.*

2. *Paucioribus idem licuit*] Valens pecuniam promisit ei qui Scythæ cujusquam caput attulisset. ita pax obtenta. Zosimus IV.

Laudat Eleazarum Ambrosius] Et Josephus Antiquæ historiæ XV, 14. Factum non dissimile Theodosii in Eugenium est apud Zosimum libro IV. Gallorum in regem Persarum, apud Agathiam: Persarum decem in Julianum, apud Ammianum XXIV, & Zosimum III. Alexii Comneni in Terussen, apud Nicetam Choniaten lib. IV de Manuele. Bulgarorum in Nicephorum Imperatorem apud Zonaram.

Liv. lib. II. Gentium inculpati habentur. Scævolæ ad audendum fuerunt auctores illi in bellis adeo sancti veteres Romani senatores.

3. Neque movere quenquam debet quod deprehensi tales exquisitis suppliciis affici solent: nam id ipsum non eo venit quod in jus gentium deliquerint, sed quia eodem jure gentium in hostem quidvis licet: gravius autem aut levius malum statuit quisque pro sua utilitate. Nam sic & exploratores, quos mittere jure gentium haud dubie licet, quales misit Moses, qualis fuit ipse Josue, deprehensi pessime tractari solent; (ἔθος τοὺς κατασκόπους κτείνειν, *mos est exploratores interficere*, ait Appianus) juste interdum ab his qui manifeste justam habent bellandi causam: ab aliis vero licentia illa quam dat belli jus. Quod si qui reperiuntur * qui tali opera oblata uti noluerint, id ad animi celsitudinem & virium apertarum fiduciam, non ad justi injustive opinionem referendum est.

L. 3. §. ult. ad l. Corn. de Sicariis pun.

4. At de his percussoribus quorum facto perfidia inest aliter censendum; neque enim ipsi tantum contra jus Gentium faciunt, sed & qui eorum utuntur opera: quanquam enim in rebus aliis, qui malorum opera in hostem utuntur, peccare censeantur apud Deum, non autem apud homines, id est in gentium jus, quia ea in parte,

Mores leges perduxerunt in potestatem suam:

Et decipere, ut Plinius loquitur, *pro moribus temporum prudentia est:* tamen intra jus interficiendi constitit hæc consuetudo. nam hic qui aliena utitur perfidia, violasse jus non naturæ tantum, sed & gentium creditur. Hoc docent illa Alexandri ad Darium: *Impia bella suscipitis, & cum habeatis arma, licitamini hostium capita.* & mox: *qui ne belli quidem jura in me servaveris.* alibi: *Ad internecionem mihi persequendus est, non ut justus hostis, sed ut percussor veneficus.* Eodem referendum illud de Perseo: *Non justum apparere bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorum & veneficiorum.* Marcius Philippus de iisdem factis Persei agens: *Ea omnia quam Diis quoque invisa essent, sensurum in exitu rerum suarum.* Pertinet huc illud Valerii Maximi: * *Viriati cædes duplicem perfidiæ accusationem recepit, in amicis quod eorum manibus interemtus est; in Q. Servilio Cæpione Consule, quia is sceleris hujus auctor impunitate promissa fuit: victoriamque non meruit, sed emit.*

Lib. VIII. Epistola ad Rufinum.

Curt. lib. IV.

Lib. XIV.

Liv. l. XLII.

Liv. l. XLIV.

Lib. IX, c. 7.

5. Causa cur hic aliud quam in rebus cæteris placuerit ea ipsa est quam

3. *Qui tali opera oblata uti noluerint*] Vide Cromerum p. 113.

4. *Viriati cædes*] Scriptor de viris Illustribus: *quæ victoria, quia empta erat, à Senatu non probata.* Eutropius: *cum interfectores ejus præmium à Cæpione consule peterent, responsum est, nunquam Romanis placuisse, Imperatorem à suis militibus interfici.* ubi forte legendum, *à Cæpione consule promissum.* Sic quod in Sertorium admissum est damnat Ammianus libro XXX.

6. In-

quam de veneno supra attulimus, ne nimium intenderentur pericula eorum maxime qui eminent. Negabat Eumene credere *se, quenquam ducum sic velle vincere, ut ipse in se exemplum pessimum statueret.* *Just. lib. XIV.* Apud eundem cum Bessus Dario manus intulisset, dicitur exempli & communis regum omnium esse causa: *Lib. XII* & Oedipus regis Laji cædem vindicaturus apud Sophoclem sic ait:

Κείνῳ προσαρκῶν οὖν ἐμαυτὸν ὠφελῶ:

Et apud Senecam in ejusdem argumenti tragœdia:

Regi tuenda est maxime regum salus.

Consules Romani epistola ad Pyrrhum: *Communis exempli & fidei visum est, ut te salvum velimus.*

6. In bello ergo solenni, aut inter eos qui belli solennis indicendi jus habent; id non licet: extra vero bellum solenne habetur pro licito eodem Gentium jure. Sic in Gannascum defectorem structas * insidias tales degeneres negat Tacitus. *An. XI.* Curtius Spitamenis perfidiam minus ait invisam esse potuisse, *Lib. VII.* quia nihil ulli nefastum in Bessum interfectorem regis sui videbatur. Sic & in latrones & piratas perfidia vitio quidem non caret, sed apud gentes odio eorum in quos committitur impunita est.

XIX. 1. Stupra in feminas in bellis passim legas & permissa & impermissa. Qui permiserunt, spectarunt injuriam solam in alienum corpus, cui subjacere quicquid hostile est juri armorum non incongruens judicabant. Melius alii, qui non solam injuriam sed ipsum efferatæ libidinis actum hic considerarunt, & quod is neque ad securitatem pertineat, neque ad pœnam, ac proinde non bello magis quam pace impunitus esse debeat: atque hoc posterius jus est gentium non omnium, sed meliorum. Sic Marcellus antequam Syracusas caperet legitur * gessisse curam pudicitiæ etiam in hoste servandæ. *August. de Civ. Dei, libro I.* Scipio apud Livium & sua & populi Romani interesse ait, *nequid quod uspiam sanctum esset apud ipsos violaretur.* *Lib. XXVI.* uspiam, id est apud moratiores populos. Diodorus Siculus de Agathoclis militibus: *οὔτε τῆς εἰς γυναῖκας ὕβρεως καὶ παρανομίας ἀπείχοντο, ne à mulieribus quidem * vim nefariam abstinebant,* Ælianus cum narrasset à Sicyoniis victoribus feminarum ac virginum Pellenæarum pudicitiam *Libro VI. Var. hist.*

6. *Insidias tales degeneres negat*] Sic de Florentio & Barchalba, qui defectorem Procopium adduxerant, Ammianus: *si principem legitimum prodidissent, vel ipsa justitia jure cæsos pronuntiaret. si rebellem & oppugnatorem internæ quietis, ut ferebatur, amplas ei memorabilis facti oportuerat deferri mercedes.* Sic laudatur Artabanes occiso Gontharide apud historicum Procopium fine Vandalicorum secundi. Adjice de Sechodolii cæde Cromerum libro XXVIII.

1. *Gessisse curam pudicitiæ*] & Lucullus narrante Xiphilino. vide edictum Mauri Cabaonis apud Procopium Vandalicorum I.

Vim nefariam] Appianus Mithridatico de Chiis captis: *τὰ γύναια καὶ τὰ παιδία βαρβαρικῶς ὑπὸ τῶν ἀγόντων ὑβριζόμενα. mulieres & pueri barbarum in morem ab iis qui ducebant stuprati.*

tiam prostitutam, sic exclamat: ἀγελαστικὰ ταῦτα, ὦ θεοὶ Ἑλλήνιοι, καὶ οὐδ' ἐν βαρβάροις καλὰ, καθ' ὅσα γε τὴν ἐμὴν μνείαν. *Crudelia hæc per Deos Græciæ, & quantum memoria complector ne ipsis quidem barbaris probata.*

2. Atque id * inter Christianos observari par est, non tantum ut disciplinæ militaris partem, sed & ut partem juris Gentium: id est ut qui pudicitiam vi læsit, quamvis in bello, ubique pœnæ sit obnoxius. Nam nec Hebræa lege impune quisquam id tulisset, ut intelligi potest * ex ea parte quæ de captiva ducenda, neque vendenda postea, constituit. Ad quem locum Bacchai magister Hebræus: *Voluit Deus ut castra Israelitarum sint sancta, non projecta in scortationes & abominationes cæteras ut castra gentium.* Arrianus cum narrasset captum Roxanes amore Alexandrum, οὐκ ἐθελῆσαι ὑβρίσαι καθάπερ αἰχμάλωτον, ἀλλὰ γῆμαι γὰρ οὐκ ἀπαξιῶσαι, *noluisse ea ut captiva per libidinem abuti, sed matrimonio dignatum*, adjicit facti laudationem. Plutarchus de facto eodem: οὐχ ὕβρισεν, ἀλλ' ἔγημε φιλοσόφως, *non per libidinem abusus ea est, sed uxorem duxit, ut dignum philosopho.* Et Torquatum quendam, quod hostili virgini vitium obtulisset, Romanorum decreto * in Corsicam deportatum annotavit Plutarchus.

Deut. XXI. 10.

Parall.

2. *Inter Christianos*] Servarunt id Belisarius ubique, Totilas captis Cumis & Roma capta. Procopius hæc tradit Gotthicorum III.

Ex ea parte quæ de captiva ducenda] quam facunde explicat Philo libro περὶ φιλανθρωπίας. Josephus altero contra Appionem: τῶν αἰχμαλώτων πεφρόντικεν ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῇ, μάλιστα δὲ γυναικῶν. *Lex etiam pro bello captis curam gessit, ut absit ab eis contumelia, maxime à mulieribus.*

In Corsicam deportatum] At Persarum rex Chosroes eum qui Apameæ puellæ vim intulerat cruci affixit; Procopius Persicorum II.

CAPUT V.

De rebus vastandis eripiendisque.

I. NOn * esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare, dixit Cicero. Quare mirum non est si jus gentium corrumpi ac rapi permiserit res hostium quos interficere per-

Offic. III.

Annotata ad Caput v.

NOn esse contra naturam spoliare eum quem honestum est necare] Suetonius Nerone XL, *tanquam occasione nata spoliandarum jure belli opulentissimarum*

permiserat. Polybius itaque Historiarum quinto, jure belli comprehendi ait ut munitiones hostium, portus, urbes, viri, naves, fructus, & si qua sunt similia, aut eripiantur aut corrumpantur. Et apud Livium legimus, *esse quædam belli jura, quæ ut facere ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta; prædas hominum pecorumque agi.* Ipsas urbes totas dirutas, aut mœnia solo æquata, populationes agrorum, incendia, singulis ferme paginis apud historiarum scriptores invenias. Et notandum licere hæc & in deditos. *Oppidani*, inquit Tacitus, *portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere; quod salutem ipsis tulit: Artaxatis ignis immissus.* *Lib. XXXI.* *Ann. XIII.*

II. 1. Neque jus gentium merum, seposita officiorum aliorum consideratione, de quibus dicemus infra, sacra excipit, id est, quæ Deo aut diis dicata sunt. *Cum loca capta sunt ab hostibus, * omnia desinunt sacra esse*, ait Pomponius Jurisconsultus. *Sacra Syracusarum victoria profana fecerat*, ait Cicero Verrina quarta. Causa hujus est, quod quæ sacra dicuntur, revera non eripiuntur humanis usibus, * sed publica sunt: sacra autem nominantur à fine cui destinata sunt. Signum ejus quod dico est, quod cum quis populus alteri populo aut Regi se dedit, tum etiam ea dedit quæ divina dicuntur, ut ex formula apparet quam citavimus alibi ex Livio: cui convenit illud in Amphitruone Plauti: *L. cum loca. D. de religiosis.* *Lib. I, cap. III. §. 8.*

Urbem, agrum, aras, focos, seque uti dederent.

Deinde:

Deduntque se, divina, humanaque omnia.

2. Et ideo Ulpianus publicum jus etiam in sacris ait consistere. Pausanias Arcadicis ait morem fuisse Græcis barbarisque communem, ut res sacræ arbitrii eorum fierent qui urbes cepissent. Sic Jovis Hercæi simulacrum Troja capta concessum Sthenelo, multaque alia ejus moris exempla commemorat Thucydides lib. IV: τ̃ νόμον τοῖς

marum provinciarum. Cyprianus de Mortalitate: *Sic cum irruptione hostili civitas aliqua possessa est, omnes simul captivitas vastat.*

1. *Omnia desinunt sacra esse*] Tertullianus Apologetico: *Porro bella & victoriæ captis & eversis plurimum urbibus constant: id negotium sine Deorum injuria non est. eædem strages mœnium & templorum. pares cædes civium & sacerdotum: nec dissimiles rapinæ sacrarum divitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Romanorum quot trophæa. tot de Diis quot de gentibus triumphi. tot manubiæ quot manent adhuc simulacra captivorum deorum.* mox: *Et bene, quod si quid adversi urbibus accidit, eadem clades templorum quæ & mœnium fuerant.*

Sed publica sunt] Marsilius Patavinus in defensore Pacis cap. V, p. 2. Nicol. Boërius Decis. LXIX, num. 1. Bossius in crim. de foro competente num. 101. Cothmannus cons. 100, num. 30.

τοῖς Ἕλλησιν εἶναι, ὧν ἂν ᾖ τὸ κράτος τῆς γῆς ἑκάστης, ἤν τε πλέονος ἤν τε βραχυτέρας, τούτων καὶ τὰ ἱερὰ αἰεὶ γίγνεσθαι. *jus hoc apud Græcos esse, ut qui imperium obtineant in terra aliqua magna aut parva,* * *eorum sint & templa.* A quo non discrepat illud apud Tacitum: *Ann. XII.* *Cunctas cæremonias Italicis in oppidis, templaque, & numinum effigies, juris atque imperii Romani esse.*

3. Quare & populus ipse mutata voluntate potest ex sacro profanum facere: quod non obscure indicant Jurisconsulti Paulus & Venulejus: & temporum necessitate videmus res sacras ab his qui sacraverant * in belli usus conversas, ut à Pericle sub pollicitatione restituendi tantundem, à Magone in Hispania, à Romanis bello Mithridatico, à Sulla, Pompejo, Cæsare, atque aliis factum legimus. Apud Plutarchum Tiberius Gracchus: ἱερὸν καὶ ἄσυλον οὐδὲν οὕτως ἐστὶν, ὡς τὰ τῶν θεῶν ἀναθήματα. χρῆσθαι δὲ τούτοις καὶ κινεῖν καὶ μεταφέρειν ὡς βούλεται τὸν δῆμον οὐδεὶς κεκώλυκε. *Nihil tam sacrum sanctumque est quam quæ Deorum honori dicantur. Et his tamen uti populum, hæc transmovere nemo prohibet.* * In controversiis Senecæ patris legimus, *Pro republica plerumque templa nudantur, & in usum stipendii dona conflamus.* Trebatius Jurisconsultus temporum Cæsaris: * *profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est.* Hoc ergo gentium jure usus Germanicus in Marsos, narrante Tacito, *profana simul & sacra, & celeberrimum illis*

L. inter stipulantem. §. sacram, & l. continuus. § cum quis. D de verb. oblig.

Macr. Sat. III.

Ann. I.

2. *Eorum sint & templa*] ostendit hunc morem & Polybii locus infra capite VIII, §. 4.

3. *In belli usus conversas*] ut à Syracusis tempore Timoleontis, in cujus vita id habet Plutarchus. Chii mulctam sibi à Mithridate indictam etiam è sacris vasis conficiunt. Appianus Mithridatico. Plinius lib. VII, cap. ultimo de Porcio Catone agens: *Idem arbores religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem quoque eodem volumine tradidit.* Sulla bello Mithridatico donaria ab Olympia, Epidauro, Delphis abstulit, Plutarcho narrante, & Appiano. idem pretium restituit. Diodorus Siculus in excerptis Peiresianis. Augustus ex templis thesauros accepit mutuos, Appiano docente civilium V. vasa sacra ab Agapeto oppignorata tradit Cassiodorus XII, 20. Heraclius in gravi necessitate vasa Ecclesiæ in nummos vertit, sed postea pretium reddidit, ut narrat Theophanes. Vide & Annam Comnenam libro V, & libro VI. Cromerum libro XXIII. orationem Laurentiani apud Bembum libro VI. Adde quæ infra dicentur capite XXI, §. 23.

In controversiis Senecæ] in Excerptis IV, 4.

Profanum quod ex religioso vel sacro in hominum usum proprietatemque conversum est] Servius ad Æneidos II, de Cereris templo: *Æneas scit ante esse profanatam.* idem habet ad III, & ad IX Æneidos & ad XII. Ad Eclogam vero septimam: *Dona oblata numinibus tam diu sacra sunt, & dona possunt dici, quamdiu non fuerint profanata.*

Capi-

illis gentibus templum quod Transfanæ vocabant, solo æquantur. Pertinet huc illud Virgilii;

Colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Deorum donaria * capi à victoribus solere notavit Pausanias: & Cicero belli legem id vocat de P. Servilio loquens, *Signa*, inquit, *& ornamenta ex urbe hostium vi & virtute capta, belli lege atque imperatorio jure sustulit.* Sic Livius templorum ornamenta quæ Syracusis Marcellus Romam advexit *parta* ait *belli jure.* C. Flaminius pro M. Fulvio: *Signa ablata & cætera facta quæ captis urbibus soleant.* * Fulvius quoque in oratione belli jus hoc ipsum appellat. Et Cæsar in oratione apud Sallustium referens quæ victis solent accidere ponit & * fana spoliari.

Lib. VIII. Verr. III. Lib. XXV. XXXIX. Sall. Cat. cap. 51, 6.

4. Illud tamen verum est, si quo in simulacro numen aliquod inesse credatur, id violari aut corrumpi nefas ab iis qui in ea persuasione conveniunt: & hoc sensu impietatis aut læsi etiam gentium juris accusantur interdum qui talia commiserunt, nimirum ex talis opinionis positione. Aliud est si hostes non idem sentiant: sicut Judæis non permissum tantum sed & præceptum est gentium simulacra abolere; nam quod sibi accipere vetantur, id eam causam habet quo magis Hebræi superstitiones gentium detestarentur, impuritatis admoniti ipso contactus interdicto; non quasi alienis sacris parceretur, quomodo * Josephus exponit, Romanis haud dubie blandiens; sicut & in expositione præcepti alterius, de non nominandis gentium diis; quod ille ita explicat quasi illis obloqui vetarentur, cum revera honoris causa aut sine abominatione eos nominare lex non sineret. Sciebant quippe Hebræi Dei certissimo monitu in simulacris illis non habitare, aut Dei spiritum, aut bonos Angelos, aut vim astrorum, ut deceptæ gentes existimabant, sed pravos & humano generi infestos Dæmonas: ita ut recte dixerit Tacitus in Judæorum institutis describendis, *profana illis omnia quæ apud nos sacra.* Non mirum ergo est si templa profani cultus à Maccabæis

Deut. VII, 5. Hist. V.

Capi à victoribus solere] Virgilius Æneidos V,

Neptuni sacro Danais de poste refixum.

Plutarchus Fabio narrat, signum ab eo Herculis Tarenti captum, missumque in Capitolium: reliquos Deos Tarentinis relictos, ut iratos. Huc spectat & quod modo ex Tertulliano attulimus, & ejusdem hoc ad Nationes II: *Tot deinde de Diis quot de gentibus triumphi: manent & simulacra captiva: & utique sentiunt, quos non amant.*

Fulvius] Vide Polybium excerpto legationum 27.

4. *Fana spoliari*] Vide Cromerum libro XVII. de rebus Antiochensis Ecclesiæ captis à Chosroë, vide Procopium Persicorum II.

Josephus] Antiquæ historiæ IV, 8. & libro adversus Appionem altero.

1 Macc. v, & x. cabæis incensa non semel legimus. Sic & Xerxes cum simulacra Græcorum corrupit nihil fecit contra jus gentium, etsi multum id ad invidiam exaggerant Græci scriptores. Nam * Persæ non credebant in simulacris esse ulla numina, sed Deum esse Solem, & portionem ejus aliquam ignem. Lege Hebræa, ut idem Tacitus recte, *templi limine præter Sacerdotes arcebantur*.

Asc. Ped. in Ver. III.

5. At Pompejus, eodem auctore, *templum jure victoriæ ingressus est*: aut, ut Augustinus rem eandem narrat, *non devotione supplicis sed jure victoris*: bene ille quod templo pepercit, & rebus templi, quanquam ut Cicero diserte ait, pudore & obtrectatorum metu, non religione: male quod ingressus est, quippe contempto vero Deo, quod & Chaldæis exprobrant Prophetæ: quam etiam ob caussam quidam factum arbitrantur singulari Dei providentia, ut is quem dixi Pompejus quasi in conspectu Judææ trucidaretur ad Cassium Ægypti promontorium. at si spectes opinionem Romanorum, nihil in eo factum contra jus gentium. Sic idem Templum excidio datum à Tito Josephus memorat, additque factum τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ.

De Civ. Dei lib. XVIII, c. 45. Pro Flacco. Dan. v, 23.

Bell. Jud. lib. VI, c. 24. & 34.

III. Quod de sacris diximus idem & de religiosis intelligi debet. nam hæc quoque non mortuorum sunt sed viventium, sive populi alicujus sive familiæ. Quare sicut sacra loca ab hostibus capta, ita & religiosa talia esse desinere scripsit dicto loco Pomponius, & Paulus Jurisconsultus: *Sepulchra hostium religiosa nobis non sunt, ideoque lapides inde sublatos in quemlibet usum convertere possumus*: quod ita tamen intelligendum ne ipsa mortuorum corpora male tractentur, quia id contra jus est hominum sepeliendorum, quod jure gentium introductum alibi demonstravimus.

L. Sepulchra. D. de sepulchro violato.

IV. Illud hic breviter repetam, non vi sola res hostium hostibus eripi ex jure gentium, sed & dolos qui perfidia careant permissos censeri, imo alienæ perfidiæ incitationem. Nimirum ad minora & frequentia hæc delicta ita connivere cœpit jus gentium, sicut leges civiles ad meretricium & improba fœnora.

Persæ non credebant in simulacris ulla esse numina] Diogenes Laërtius initio, τά τε ξόανα καταγινώσκειν τοὺς μάγους: *damnari simulacra à magis*.

CAPUT VI.

De jure acquirendi bello capta.

I. *Circa acquisitionem rerum bello captarum, quale jus naturæ.*
II. *Quale jus gentium: cujus testimonia adduntur.*
III. *Quando res mobilis capta censeatur ex Gentium jure:*
IV. *Quando agri.*
V. *Res quæ non sunt hostium non* acqui-

I. 1. PRæter quorundam actuum in homines impunitatem, de qua egimus hactenus, est & alius effectus bello solenni ex jure gentium proprius. Ac jure naturæ quidem bello justo ea nobis acquiruntur * quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus, aut etiam quæ nocenti damnum inferunt * intra æquum pœnæ modum, ut alibi dictum est. Hoc jure Abrahamus de spoliis, quæ à quinque regibus acceperat, * decimam Deo

Annotata ad Caput VI.

1. *Quæ aut paria sunt ei quod cum nobis sit debitum aliter consequi non possumus*] Libro II, cap. VII, §. 2.

Intra æquum pœnæ modum] Libro II, c. 20.

Decimam Deo dedit] Et alimenta servis & partem prædæ sociis. vide Josephum in hac historia, & quæ infra cap. XVI, 3.

Deo dedit, ut historiam quæ exstat Gen. XIV. explicat divinus Scriptor ad Hebræos VIII, 4. quo more Græci quoque, Carthaginenses, & Romani diis suis, ut Apollini, Herculi, Jovi Feretrio decimam de præda sacraverunt. Jacobus autem Josepho præ fratribus præcipuum relinquens legatum, *Do tibi*, inquit, *partem unam supra fratres tuos, quam à manu Amorrhæi cepi gladio meo & arcu meo*, Genes. XLVIII, 22. Quo in loco * illud *cepi* prophetico loquendi genere pro *certo capiam* sumi videtur, & Jacobo attribui; quod posteri ab ejus nomine dicti facturi erant, quasi eadem esset progenitoris & liberorum persona. Id enim rectius, quam cum Hebræis verba hæc trahere ad illam expilationem Sicimorum, quæ jam ante à filiis Jacobi facta erat. nam eam ut cum perfidia conjunctam Jacobus pro sua pietate semper improbavit, ut videre est Gen. XXXIV, 30; XLIX, 6.

Deut. XX. 14. 2. Probatum autem à Deo jus prædæ inter eos quos dixi naturales terminos aliis quoque locis apparet. Deus in lege sua de civitate post pacem repudiatam expugnata loquens sic ait: *Omnia ejus spolia diripies tibi: & frueris præda hostium quam tibi Deus dederit*. Rubenitæ, Gaditæ, & pars Manassitarum dicuntur vicisse Ituræos & eorum vicinos, multamque prædam ab iis abstulisse, hac ratione addita, quod in bello Deum invocassent, & Deus eos propitius exaudiisset: quomodo & rex pius Asa narratur, Deo invocato, de
I *Par.* V. 20. 21. 22. Æthiopibus, injusto bello se lacessentibus, & victoriam & prædam reportasse: quod eo magis notandum, quia arma illa non ex speciali mandato sed ex communi jure sumebantur.
II *Paral.* XIV, 13.

3. Josue autem eosdem quos dixi Rubenitas, Gaditas, & Manas-
Jos. XXII, 8. sis partem secundis omnibus prosequens: *participes*, inquit, *sitis prædæ hostium cum fratribus vestris*. Et David cum ad Senatores Hebræos mitteret parta de Amalecitis spolia pretium dixit muneri: *Ecce*
III. *Benef.* 37. *donum hoc esto vobis de præda hostium Domini*. Nimirum, ut Seneca dixit, militaribus viris speciosissimum est divitem aliquem spoliis hostilibus facere. Exstant & divinæ leges de præda dividenda Num.
De diris. XXXI, 27. Et Philo inter diras legis esse ait ut ager ab hostibus demetatur, unde sequi λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς δὲ περιουσίαν, *in suos famem, copiam hostibus*.

II. 1. Cæterum jure gentium non tantum is qui ex justa causa bellum gerit, sed & quivis in bello solenni & sine fine modoque domi-
Xenoph. V. *de inst. Cyri.* nus fit eorum quæ hosti eripit, eo sensu nimirum ut à gentibus omnibus & ipse & qui ab eo titulum habent in possessione rerum talium tuendi sint. quod dominium quoad effectus externos licet appellare.
De legibus. Cyrus apud Xenophontem: νόμος ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ἀΐδιός ἐστιν, ὅταν

Illud cepi] Chaldæus interpretatur id factum precibus ad Deum, qui singulari quadam benevolentia Sicima & Jacobo & posteris ejus conservaverit.

2. Apud

ὅταν πολεμούντων πόλις ἁλῷ, τῶν ἑλόντων εἶναι τὰ χρήματα. *Lex est sempiterna inter homines, capta hostium urbe, eorundem res atque pecunias victori cedere.* Plato dixit, πάντα τὰ τῶν νικωμένων ἀγαθὰ τῶν νικώντων γίγνεσθαι, *bona quæ victus habuit omnia victoris fieri*: qui & alibi inter genera quasi naturalia acquisitionis statuit πολεμικὴν, quam & ληϊστικὴν, ἀγωνιστικὴν & χειρωτικὴν vocat, assentientem hac in re habens eum quem dixi Xenophontem, apud quem Euthydemum Socrates interrogando eo perducit ut spoliare non semper injustum fateatur, ut si in hostem id fiat. *Sophist.* *Comm. IV.*

2. Sed Aristotele quoque auctore ὁ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασι. *Lex velut pactum quoddam commune est quo bello capta capientium sunt.* Eodem respicit dictum illud Antiphanis: ὅτι τοῖς πολεμίοις εὔχεσθαι δεῖ τἀγαθὰ παρεῖναι χωρὶς ἀνδρείας. γίνεται γὰρ οὕτως οὐ τῶν ἐχόντων, ἀλλὰ τῶν κρατούντων. *Optandum ut hostibus bona adsint sine virtute: Sic enim fiunt illa non eorum qui habent sed eorum qui capiunt.* * Apud Plutarchum in vita Alexandri: τὰ τῶν ἡττωμένων εἶναί τε δεῖ καὶ προσαγορεύεσθαι τοῦ κρατοῦντος, *ea quæ victi fuerant, & esse & appellari debent victoris.* Idem alibi: τὰ τῶν ἡττωμένων ἐν ταῖς μάχαις ἀγαθὰ, τοῖς νικῶσιν ἆθλα πρόκειται: quæ verba sunt ex Xenophonte secundo de Cyri institutione. Philippus in Epistola ad Athenienses: πάντες τὰς πόλεις οἰκοῦμεν ἢ τῶν προγόνων παραδόντων, ἢ κατὰ πόλεμον κύριοι καταστάντες. *Omnes tenemus oppida à majoribus relicta, aut possessa belli jure.* Æschines, εἰ μὲν πρὸς ἡμᾶς πολεμήσας δορυάλωτον τὴν πόλιν εἷλες, κυρίως ἔχεις τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ κεκτημένος: *Si bello in nos suscepto armis cepisti urbem, jure eam possides belli lege.* *I Polit.* *De male obita legatione.*

3. Marcellus apud Livium quæ ademit Syracusanis * ademisse se ait belli jure. Romani legati Philippo de Thraciæ & aliis civitatibus dicebant, si Philippus bello cepisset, eas præmium victoriæ belli jure habiturum: & Masinissa quem agrum pater suus Carthaginensibus bello ademisset habere se jure Gentium ajebat. Sic & apud Justinum Mithridates: *non Cappadocia filium eductum quam jure gentium victor occupaverat.* Cicero Mitylenas ait populi Romani factas belli lege ac jure victoriæ. Idem privata aliqua esse cœpisse ait aut occupatione vacuorum aut bello, eorum scilicet qui victoria potiti sunt. Dion Cassius: τὰ τῶν ἡττωμένων τοῖς κρατοῦσι προσγίνεται. Etiam Clemens *Livius libro XXIX.* *Lib. XXXIX.* *Libro XXXVIII.* *II. contra Rullum.* *Off. I.* *Strom. I.*

2. *Apud Plutarchum in vita Alexandri*] ibidem νικῶντας προσκτᾶσθαι καὶ τὰ τῶν πολεμίων. *vincentes etiam ea quæ hostium sunt sibi acquirere.*

3. *Ademisse se ait belli jure*] Diodorus Siculus excerptis Peiresianis numer. 467: τὰ διὰ τῶν ὅπλων κτηθέντα τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ μὴ προΐεσθαι: *quæ armis quæsita essent & parta belli jure, non dimittenda.* Gotthi apud Agathiam lib. II de Theoderico rege, postquam is Odoacrum vicerat, τὰ ἐκείνου πάντα κατέσχε τῷ τοῦ πολέμου νόμῳ. *quæ ejus fuerant omnia tenuit belli jure.*

2. Per

Clemens Alexandrinus ait res hostium rapi & acquiri belli jure.

4. *Quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt*, ait Cajus Jurisconsultus. Naturalem hanc acquisitionem φυσικὴν κτῆσιν appellat Theophilus in Græcis institutionibus, sicut & Aristoteles dixerat πολεμικὴν φύσει κτητικήν, *rem militarem secum ferre naturalem acquirendi modum*. nimirum quia non causa aliqua sed ipsum nudum factum spectatur, & ex eo jus nascitur: sicut & Nerva filius, referente Paulo Jurisconsulto, dominium rerum ex naturali possessione cœpisse ajebat, ejusque rei vestigium remanere de his quæ terra, mari, cœloque capiuntur. item de bello captis, quæ omnia protinus eorum fiunt qui primi possessionem apprehenderunt.

L. naturalem §. ult. D. de acq. rerum dom. tit. de rer. divis. Arist. 1. de rep. c. 8. L. 1. ¶. D. de acq. poss.

5. Hosti autem eripi censentur & quæ subditis hostium eripiuntur. Sic Dercyllides argumentatur apud Xenophontem, cum Pharnabazus hostis esset Lacedæmoniorum, Mania autem subdita Pharnabazo, Maniæ bona in ea esse causa ut à jure belli recte occupentur.

Hist. Gr. III.

III. Cæterum in hac belli quæstione placuit gentibus, ut cepisse rem is intelligatur qui ita detinet ut recuperandi spem probabilem alter amiserit, ut res persecutionem effugerit, ut loquitur in simili quæstione Pomponius. Hoc autem in rebus mobilibus ita procedit, ut capta dicantur ubi intra fines id est præsidia hostium perducta fuerint. Eodem enim modo res amittitur quo postliminio redit. Redit autem ubi intra fines imperii esse cœpit, quod alibi explicatur intra præsidia. Imo & aperte Paulus de homine dixit, amitti eum ubi fines nostros excessit: & Pomponius captum bello explicat eum quem hostes ex nostris ceperunt, & intra præsidia sua perduxerunt: antequam enim in præsidia perducatur hostium, manere civem.

2. Hominis autem & rei in hoc gentium jure eadem fuit ratio. Unde facile intellectu est quod alibi dicuntur capta statim capientium fieri cum conditione aliqua, continuandæ scilicet eo usque possessionis, debere intelligi. Cui consequens esse videtur, ut in mari naves & res aliæ captæ censeantur tum demum, cum in navalia aut portus, aut ad eum locum ubi tota classis se tenet, perducta sunt. nam tunc desperari incipit recuperatio. sed recentiori jure gentium inter Europæos populos introductum videmus, ut talia capta censeantur ubi * per horas viginti quatuor in potestate hostium fuerint.

L. Pomponius. D. de acq. rer. dom. L. Postliminium. ¶. postliminio, D. de captiv. l. ult. ibid. l. Postliminii, ¶. in bello. d. tit. Inst. de rer. divis. ¶. item ea. Inst. d. loco. L. naturalem ¶. item de acq. rer. dom. Consulato maris c. 283, & 287. Const. Gallicæ lib. XX, tit. 13. art. 24. Corn. de Lapide in Gen. c. XIV. Molina disput. 118. L. quod meo. D. de acq. vel amitt. poss. Livius lib. XXVI.

IV. 1. At

2. *Per horas viginti quatuor*] Etiam terra id observari discas è Thuano libro CXIII, in anno CIↃ IↃXCV. Ex Germanicis legibus id venit, ad exemplum ejus quod de fera vulnerata constitutum apud ipsos non sine ratione fuerat, ut lege Langobardorum lib. 1, tit. XXII, §. 6. Idem in Anglia & Castellæ regno servari ait Albericus Gentilis Hispanicæ Advocationis l, 3.

He-

IV. 1. At agri non statim capti intelliguntur simul atque insessi sunt, nam quamquam verum est eam agri partem quam cum magna vi ingressus est exercitus ab eo interim possideri, ut à Celso notatum est. tamen ad eum quem tractamus effectum non sufficit qualiscunque possessio, sed firma requiritur. Itaque Romani agrum extra portam quem Annibal castris insidebat adeo non amissum judicabant, ut eo ipso tempore nihilo minoris venierit quam ante venisset. Is ergo demum ager captus censebitur, qui mansuris munitionibus ita includitur, ut nisi iis expugnatis parti alteri palam aditus non sit.

2. Et hæc non minus probabilis videtur nominis territorii origo à terrendis hostibus à Siculo Flacco allata, quam illa Varronis à terendo, aut Frontini à terra, aut Pomponii Jurisconsulti à terrendi jure quod habent magistratus. Sic Xenophon libro de Vectigalibus, agri possessionem belli tempore ait retineri per munimenta quæ τείχη καὶ ἐρύματα ipse appellat.

V. Liquet & hoc, ut res aliqua nostra belli jure fiat requiri ut hostium fuerit: nam quæ res apud hostes quidem sunt, puta in oppidis eorum aut intra præsidia, sed quorum domini nec hostium sint subditi nec hostilis animi, ex bello acquiri non possunt, ut inter cætera Æschinis dicto jam loco ostenditur Amphipolim, quæ urbs esset Atheniensium, Philippi bello in Amphipolitanos ipsius Philippi non potuisse fieri. Nam & ratio deficit, & jus hoc mutandi per vim dominii odiosius est quam ut produci debeat.

VI. Quare quod dici solet * hostiles censeri res in hostium navibus repertas, non ita accipi debet quasi certa sit juris gentium lex, sed ut præsumptionem quandam indicet, quæ tamen validis in contrarium probationibus possit elidi. Atque ita in Hollandia nostra jam olim, anno scilicet CIƆ CCC XXXVIII flagrante cum Ansiaticis bello, frequenti Senatu judicatum & ex judicato in legem transiisse comperi. *Consul. maris, c. 273.*

VII. 1. Illud vero extra controversiam est si jus gentium respicimus, quæ hostibus per nos erepta sunt, ea non posse vindicari ab his qui ante hostes nostros ea possederant & bello amiserant: quia jus gentium hostes primum dominos fecit dominio externo, deinde nos:

Hostiles censeri res in hostium navibus repertas.] Sed neque amicorum naves in prædam veniunt ob res hostiles nisi ex consensu id factum sit dominorum navis. L. Cotem. D. de Publicanis. Rodericus Zuarius libro de Usu maris, consilio II, num. 6. Atque ita interpretandas puto leges Galliæ quæ ex rebus naves ex navibus res prædæ subjiciunt, quales sunt Francisci I, datæ anno CIƆ IƆXLIII, cap. 42. Henrici III, anno CIƆ IƆ LXXXIV, mense Martio, capite 69. lex Portugallica libro I, tit. XVIII. Alioqui res ipsæ solæ in prædam veniunt, Meursius Danicorum libro II. Sic bello Venetorum cum Genuensibus pertentatæ Græcorum naves & extracti si qui hostium laterent. Gregoras libro IX. vide & Crantzium Saxonicorum II. & Albericum Gentilem advocationis Hispanicæ l. 20.

Jud. XI. 23.24.27. nos: quo jure inter alia tuetur se Jephthes contra Ammonitas, quia ager ille quem Ammonitæ vindicabant belli jure ab Ammonitis, ut & pars alia à Moabitis ad Amoræos, ab Amoræis ad Hebræos transiisset. * Sic & David quod ipse Amalecitis, Amalecitæ antea Palæstinis eripuerant, pro suo habet ac dividit. 1 Sam. XXX. 20.

Lib. VI. 2. Titus Largius apud Dionysium Halicarnassensem in Senatu Romano * cum Volsci olim possessa repeterent, sententiam sic dixit: ὅτι Ῥωμαῖοι καλλίστας ὑπολαμβάνομεν κτήσεις εἶναι καὶ δικαιοτάτας, ἃς κατάσχωμεν πολέμῳ λαβόντες καὶ νόμῳ, καὶ οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν μωρίᾳ τὴν ἀρετὴν ἀφανίσαι. κοινωνητέον τε πᾶσι καὶ τοῖς ἐκ τούτων γενομένοις καταλιπεῖν ἀγωνιζόμεθα, νῦν δὲ ὑπαρχόντων ἤδη στερησόμεθα καὶ ἑαυτοὺς ὅσα πολεμίους βλάψομεν; *Romani nos honestissimas eas atque justissimas credimus possessiones quas belli lege captas habemus: neque vero induci possumus ut stulta facilitate deleamus virtutis monumenta, si eas illis reddamus quibus semel perierunt. Imo vero tales possessiones non tantum cum his qui nunc vivunt civibus nostris communicandas, sed & posteris relinquendas censemus: tantum abest ut parta relinquendo in nos ipsos ea constituamus quæ in hostes constitui solent.* & in responso Romanorum Auruncis dato: ἡμεῖς οἱ Ῥωμαῖοι δικαιοῦμεν ὅσα κτήσαιτό τις ἀρετῇ πολεμίους ἀφελόμενος, ταῦτα τοῖς ἐκγόνοις ὡς οἰκεῖα παραδιδόναι: *nos Romani ita arbitramur, quæ quis hostibus erepta virtute quæsivit, ut optimo jure propria ad posteros transmitti.* Alibi in responso
Lib. VII. ad Volscos sic Romani: ἡμεῖς δὲ κρατίστας ἡγούμεθα κτήσεις ἃς ἂν πολέμῳ κρατήσαντες λάβωμεν, οὔτε πρῶτοι καταστησάμενοι νόμον τόνδε, οὔτε αὐτὸν ἀνθρώπων ἡγούμενοι εἶναι, μᾶλλον δὲ καὶ θεῶν, ἅπαντάς τε καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους εἰδότες αὐτῷ χρωμένους, οὐκ ἂν ἐνδοίημεν ὑμῖν μαλακὸν οὐδὲν, οὐδ᾽ ἂν ἀποσταίημεν ἔτι τῶν δορυκτήτων. πολλὴ γὰρ ἂν εἴη κακότης, εἴ τις ἃ μετ᾽ ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἐκτήσατο, ταῦτα ὑπὸ δειλίας τε καὶ μωρίας ἀφαιρεθείη: *Nos autem optimum judicamus possessionis genus, quod belli jure captum quæsitumque est. Cumque non à nobis hoc jus sit institutum, sed à Diis verius quam ab hominibus profectum, omniumque gentium tam Græcarum quam barbararum usu probatum, nihil vobis per ignaviam concedemus, nec bello partis absistemus.*

1. *Sic & David*] Sic Resin rex Syriæ Elotham urbem quæ Idumæorum fuerat non Idumæis sed Syris tradidit habitandam, secundum lectionem Masoreticam II Regum XVI, 6.

2. *Cum Volsci*] De Vejis idem in Romulo narrat Plutarchus: Οὐήιοι ἀρχὴν ἐποιήσαντο πολέμου Φιδήνας ἀπαιτεῖν ὡς προσήκουσαν αὐτοῖς. τὸ δ᾽ οὐκ ἄδικον ἦν μόνον, ἀλλὰ καὶ γελοῖον ἔτι κινδυνεύουσι τότε καὶ πολεμουμένοις οὐ προσαμύναντας, ἀλλ᾽ ἐάσαντας ἀπολέσθαι τοὺς ἄνδρας, οἰκίας καὶ γῆν ἀπαιτεῖν ἄλλων ἐχόντων. *Veji principium belli faciebant postulationem ut Fidenæ ipsis redderentur, velut ad quos pertinerent. verum id non injustum modo erat sed & ridiculum, ut qui periclitantibus bellumque gerentibus non subvenissent, sed ipsos homines sivissent perire, nunc domos & agros à bello possidentibus vindicarent.*

3. Cum

mus. Maximum enim id probrum foret, quæ virtute ac fortitudine quæsita sunt ea per formidinem aut stuporem amittere. Sic & in responso Samnitum: πολέμῳ κρατηθέντων ἡμῶν ὅσα ἐστὶ νόμῳ κτήσεως δικαιοτάτῳ. *Cum armis hæc quæsierimus, quæ lex acquirendi justissima est.* *In ext. legat.*

3. Livius cum narrasset agrum prope Lucam à Romanis divisum, eum agrum sic notat: *De Ligure captus is ager fuerat: Etruscorum antequam Ligurum fuerat.* Hoc jure à Romanis retentam Syriam Appianus notat, nec redditam Antiocho Pio, * cui eam eripuerat Tigranes hostis Romanorum: & Justinus ex Trogo sic respondentem facit eidem Antiocho Pompejum *ut habenti regnum non ademerit, ita quo cesserit Tigrani, non daturum quod tueri nesciat.* Sed & eas * Galliæ partes quas Gallis eripuerant Cimbri, Romani pro suis habuere. *Lib. XII. Mithrid. Civil. I. Lib. XL.*

VIII. Gravior disputatio est, cui in bello publico ac solenni res hostium acquiratur, ipsine populo an singulis qui de populo aut in populo sunt. Valde enim hic variant recentiores Juris interpretes; quorum plerique cum in jure Romano legissent capta capientium fieri, in Canonum autem corpore distribui prædam publico arbitrio; alii post alios, ut fieri solet, dixerunt, primo ac jure ipso fieri capta singulorum qui manu capiunt; attamen duci assignanda qui inter milites distribuat: quæ sententia cum recepta non minus quam falsa sit, hoc accuratius à nobis refutanda est, ut specimen sit quam parum tutò in hoc controversiarum genere tali auctoritati credatur. Enimvero dubitandum non est quin gentium consensu utrumvis potuerit constitui, aut ut capta populo bellum gerenti aut ut cuivis qui manu caperet in dominium cederent. Sed quid voluerint quærimus, & dicimus gentibus placuisse ut res hostium hostibus essent non alio loco quam quo sunt res nullius, ut ex Nervæ filii dicto jam antea apertum fecimus. *Bart. ad l. Si quid bello D. de capt. Alex. & Ias. l. 1. D. de acq. poss. Ang. Inst. de rer. divis. ¶. Item quæ ex hostibus. Pan. ad c. sicut de jurejur. n. 7. Th. Gram. decis. Neap. 71. num. 17. Mart. Laud. de bello q. 4.*

IX. 1. At res quæ nullius sunt fiunt quidem capientium, sed tam eorum qui per alios quam qui per se capiunt. Ita non servi tantum aut filii, sed & liberi homines qui in piscando, aucupando, venando, margaritas legendo operam suam addixerunt aliis, statim quod acce-

3. *Cui eam eripuerat Tigranes*] Appianus sic: ὅτι τοὺς Σελευκίδας ὑπὸ τοῦ Τιγράνους ἐκπεσόντας οὐκ εἰκὸς ἦν ἔτι Συρίας ἄρχειν μᾶλλον ἢ Ῥωμαίους Τιγράνην νενικηκότας. *non æquum esse Seleucidas à Tigrane ejectos potius Syriam tenere quam victores Tigranis Romanos.* Et alibi: ἡγούμενος τὸ κρατήσαντα Ἀντιόχου τῆς ἀπελάσεως ῥωμαίοις αὐτὴν κατὰ τόδε προσκτήσασθαι. *Credebat se cum victorem Antiochi ea terra expulisset, hoc ipso eam terram acquisivisse Romanis.* Ipse Antiochus apud Polybium in Excerptis legationum num. 72: ἡγούμενος τὴν κατὰ πόλεμον ἰσχυροτάτην καὶ καλλίστην εἶναι κτῆσιν. *arbitrabatur eam quæ bello fieret firmissimam & honestissimam esse possessionem.*

Galliæ partes] Franci agros Italiæ à Gotthis acceptos Romanis non reddiderunt; Procopius Gotthicorum IV. vide quæ dicit rex Suediæ apud Thuanum libro LXXVI, in anno CIↃ IↃ LXXXII.

1. *Apud*

ceperunt acquirunt ipsis quibus operam navant. Modestinus Jurisconsultus recte dixit: *quod naturaliter acquiritur, sicuti est possessio, per quemlibet volentibus nobis possidere acquirimus:* & Paulus receptis: *Possessionem acquirimus animo & corpore: animo utique nostro, corpore vel nostro vel alieno.* Idem ad edictum: *Per procuratorem, tutorem curatoremve possessio nobis acquiritur,* quod explicat si id ea mente faciant ut operam nobis accommodent. Sic apud Græcos, qui in Olympiis certabant præmia acquirebant iis à quibus mittebantur. Ratio est, quia naturaliter homo hominis alterius volens volentis instrumentum est, ut & alibi diximus.

L. ea qua D. de acq. dom. Lib. v. tit. 2. L. 1. ¶. per procur. D. de acq. poss. L. quæcunque D. de oblig. l. stipulatio, ¶. alteri de verb. signif. L. 1. C. per quas pers. c. potest &c. qui facit. de reg. jur.

2. Quare discrimen quod traditur inter liberas personas & serviles circa acquisitiones, juris est civilis & ad civiles acquisitiones proprie pertinet, ut ex dicto Modestini loco apparet: & tamen has ipsas Severus Imperator postea ad naturalium exemplum admovit propius, non utilitatis tantum, ut ipse profitetur, ratione, sed & Jurisprudentiæ. Semoto ergo civili jure locum habet quod dicitur per alium facere quem posse quid per seipsum potest; & perinde esse per se quis faciat an per alium.

X. Distinguendum ergo in nostro negotio inter actus vere publicos belli, & inter actus privatos qui fiunt occasione belli publici: per hos actus privatis res quæritur primo ac directe: per illos actus populo. Ex hoc gentium jure Scipio agit cum Masinissa apud Livium: *Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est. Itaque ipse, conjux, regnum, ager, oppida, homines qui incolunt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est.* Nec aliter Antiochus Magnus argumentabatur Coelen Syriam Seleuci factam non Ptolemæi, eo quod Seleuci bellum fuisset, cui Ptolemæus navasset operam. Historia est apud Polybium quinto.

Liv. xxx.

XI. 1. Res soli nisi publico actu, inducto exercitu, impositis præsidiis, capi non solent: ideo ut respondit Pomponius, *publicatur ager qui ex hostibus captus sit:* id est, ut ibidem exponit, *prædæ non cedit:* prædæ nomine stricte accepto. Salomo prætorii præfectus * apud Procopium: *ὡς τὰ μὲν ἀνδράποδα καὶ τὰ ἄλλα πάντα χρήματα τοῖς στρατιώταις εἰς λάφυρα ἰέναι, οὐκ ἀπεικὸς εἶναι. Γῆν μέντοι αὐτὴν βασιλεῖ τε καὶ τῇ ῥωμαίων ἀρχῇ προσήκειν. Captivos sane & res alias militibus prædæ loco cedere ratione non caret:* (accipiendum hoc ut fiat publico concessu, quemadmodum infra exponemus) *agros autem ad Principem & imperium Romanum pertinere.*

2. Sic

1. *Apud Procopium*] Vandalicorum II. vide & ibi sequentia. Etiam Severus sola ab hostibus capta limitaneis ducibus & militibus donavit; Lampridius notat. In fœdere Helvetico est ut oppida & arces captæ communitati pagorum cedant, apud Simlerum multis locis.

2. Apud

2. Sic * Apud Hebræos & Lacedæmonios ager manu captus sortito divisus est. Sic Romani captos agros aut locandos retinuerunt, interdum modico veteri possessori honoris gratia relicto, aut distraxerunt, aut assignarunt colonis, aut fecerunt vectigales: quarum rerum passim in Legibus, historiis, & agrimensorum commentariis testimonia exstant. Appianus libro primo belli civilis: Ῥωμαῖοι τὴν Ἰταλίαν πολέμῳ χειρούμενοι, γῆς μέρος ἐλάμβανον: *Romani cum Italiam armis subegissent, victos parte agri mulctarunt.* & secundo libro: τῶν δὲ πολεμίων ὅτε κρατήσειεν οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀφῃροῦντο ἀλλ' ἐμερίζοντο. *Etiam victis hostibus terram non omnem adimebant, sed partiebantur.* Notat Cicero oratione pro Domo sua ad Pontifices, consecratos interdum ab imperatore agros de hostibus captos, sed populi jussu.

L. Luc. Titius. D. de evictionibus. L. item si verb. ¶. 1. de rei vind.

XII. 1. At res mobiles & se moventes aut in ministerio publico capiuntur aut extra illud. Si extra ministerium publicum, fiunt singulorum capientium. Et huc referendum est Celsi illud: *quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ sed occupantium fiunt.* Quæ apud nos sunt, id est bello orto apud nos deprehenduntur. Nam idem & in hominibus observabatur, quo tempore homines hac in parte rebus captis accensebantur. Insignis est in eam rem Tryphonini locus, *Verum in pace qui pervenerunt ad alteros, si bellum subito exarsisset, eorum servi efficiuntur apud quos jam hostes suo fato* (ita legendum, non facto aut pacto, ut habent libri) *deprehenduntur.* fato hoc asscribit Jurisconsultus, quia * nullo suo merito in servitutem deveniunt: nam talia fato asscribere tralatitium est. Tale illud Nævii: *Fato fiunt Romæ Metelli consules*, id est sine suo merito.

L. transfugam. ¶. 1. D. D. de acq. rer. dom.
L. in bello. D. de capt. & postl.

2. Indidem venit quod si quid milites capiunt non in procinctu, aut in eo quod facere jubentur, sed in eo quod promiscuo jure aut solo permissu faciunt, id statim sibi acquirunt: capiunt enim non ministri. Talia sunt spolia quæ detrahuntur hosti in dimicatione singulari: talia etiam quæ procul ab exercitu (extra decem millia passuum dicebant Romani, ut mox videbimus) in liberis & injussis excursibus capiunt: quod genus prædæ Itali hodie corrariam vocant, & à butino distinguunt.

XIII. Sed quod diximus jure gentium talia singulis directe acquiri, intelligendum est ut id juris gentium sit ante omnem ea de re legem civilem. nam populus quisque inter suos aliter potest constituere, & dominium singulorum antevertere, sicut multis in locis de

Salic. in l. ab hostibus. C. de cap. Tho. Gram. Decis. Neap. 71, n. 18.

2. *Apud Hebræos*] Apud eosdem de agro qui bello captus esset rex tantum ferebat quantum singulæ tribus; notatum id Digestis Thalmudicis titulo de rege.

1. *Nullo suo merito*] Sic & hæc duo opponit Servius ad Æneidos 1. *Acti fatis. Laborat Virgilius nil Trojanorum meritis, sed omnia fatis asscribere.*

de feris & avibus factum videmus. Sic enim introduci etiam lege potest, ut quæ apud nos reperiuntur hostium res, publicæ fiant.

XIV. 1. At de his quæ quis actu bellico capit alia est ratio. Ibi enim singuli reipublicæ personam sustinent, ejusque vice funguntur, ac proinde per eas populus, si lex civilis aliud non statuat, ut possessionem ita & dominum nanciscitur, & id in quos vult transfert. Quod quia directe pugnat cum vulgari opinione, probationes nobis video solito largius admetiendas ex nobilium populorum exemplis.

2. Incipiam à Græcis, quorum morem Homerus non uno loco describit:

Ἀλλὰ τὰ μὲν πολίων ἐξεπράθομεν, τὰ δέδασται.
Omnia jam divisa quibus spoliavimus urbes.

Apud eundem Poëtam Achilles, de urbibus agens quas ipse expugnaverat,

Τάων ἐκ πάσεων κειμήλια πολλὰ καὶ ἐσθλὰ
Ἐξελόμην, καὶ πάντα φέρων Ἀγαμέμνονι δόσκον
Ἀτρεΐδῃ, ὁ δ' ὄπισθε μένων παρὰ νηυσὶ θοῇσι
Δεξάμενος δὴ παῦρα διεδάσκετο, πολλὰ δ' ἔχεσκε.
Omnibus his ingens pretio numeroque supellex
Nostrâ rapta manu: regi sed victor Atridæ
Cuncta tuli, celeres residens qui pone carinas
Divideret cum pauca aliis, sibi multa tenebat.

Spectandus enim hic Agamemnon, partim ut totius Græciæ eo tempore princeps, atque ita populi gerens vicem: quo jure ipse sed cum Senatu prædam dividebat: partim ut munere fungens imperatorio, ac proinde de communi partem cæteris majorem ferens. Eum ipsum Agamemnonem sic alloquitur idem Achilles:

Οὐ μὲν σοί ποτε ἶσον ἔχω γέρας, ὁππότ' Ἀχαιοὶ
Τρώων ἐκπέρσωσ' εὖ ναιόμενον πτολίεθρον.
Nam neque me tecum prædæ pars æqua sequetur,
Si Danaûm virtus Trojanam everterit urbem.

Et alibi Achilli offert Agamemnon de consilio publico navem plenam æris & auri, & viginti mulieres, quæ præcipiat de præda. Troja jam capta, Virgilio narrante,

Æn. II. *Custodes lecti Phœnix & dirus Ulysses*
Prædam asservabant: huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensæque Deorum,
Cratereſque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur.

Plut. Aristide. Sic posterioribus temporibus prædam Marathoniam asservat Aristides. *Herod. l. IX.* Post prælium ad Platæas severe edictum ne quis de præda privatim quicquam tolleret: deinde præda pro populorum meritis di- *Plut. Lysandro.* stributa. Athenis postea devictis in publicum relata à Lysandro præ-

præda. Et publici officii nomen * apud Spartanos, λαφυροπῶλαι *prædæ venditores*.

3. Si ad Asiam venimus, Trojani soliti, ut docet nos Virgilius, *prædæ ducere sortem*, ut in rebus communibus dividendis fieri solet. Alias arbitrium ejus dividendæ penes imperatorem, quo jure Hector Doloni id expresse stipulanti promittit equos Achillis, ut intelligas jus acquirendi dominii in captura sola non fuisse. Ad Cyrum Asiæ victorem, nec minus ad Alexandrum postea, perlata præda. Si Africam respicimus; idem mos occurrit. Sic quæ Agrigenti capta, quæque in pugna Cannensi, & alibi, Carthaginem missa. Apud Francos veteres, ut ex Gregorii Turonensis historia apparet, quæ capta erant * sorte dividebantur: neque rex ipse aliud habebat de præda quam quod sors ipsi addixisset.

Homer Il. x. Eurip. Rheso. Plinius libro XXXIII, c. 3. Plut. Alex. Curt. Diod. libro XVII. Strabo l. XV. Diod. libro XIII. Liv. l. XXIII. Greg. Tur. l. II, c. 27.

4. Sed quanto re militari Romani cæteris præstiterunt, tanto sunt digniores quorum exemplis immoremur. Dionysius Halicarnassensis morum Romanorum diligentissimus observator, ita nos hac de re docet: τὰ ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα, ὅσα ἂν ἡμῖν ὑπάρξῃ τυχεῖν δι' ἀρετήν, δημόσια εἶναι κελεύει ὁ νόμος, καὶ τούτων οὐχ ὅπως τις ἰδιώτης γίνεται κύριος, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ τῆς δυνάμεως ἡγεμών. ὁ δὲ ταμίας αὐτὰ παραλαβὼν ἀπεμπολεῖ, καὶ εἰς δημόσιον ἀναφέρει. *Quæcunque ex hostibus per virtutem capta sunt, ea lex jubet publica esse, ita ut non modo privati eorum domini non fiant, sed ne ipse quidem imperator exercitus. verum quæstor illa accipit, & vendita in publicum refert.* Verba hæc sunt eorum qui Coriolanum incusant nonnihil ad invidiam composita.

XV. Nam * populum dominum esse prædæ verum erat: sed illud non minus verum, * ejus dispensandæ arbitrium imperatoribus libera republica permissum fuisse, sed tale ut actus sui rationem populo deberent. L. Æmilius apud Livium: *captas non deditas diripi urbes*,

2. *Apud Spartanos*] Agesilao in Asia agente castris Pharnabazi captis Spithridates subtraxerat prædam; inquisitione ab Erispida Lacedæmonio instituta aufugit.

3. *Sorte dividebantur*] Habes hoc apud Turonensem lib. II, cap. 27. Aymonium lib. I. cap. 12. & in epitome edita à Frehero cap. 9. Mos idem & aliarum gentium vetus. Servius ad illud Æneidos III: *Sortitus pertulit ullos: quia captivi & præda inter victores sorte dividebantur.* ut: *Et prædæ ducere sortem.* de prædæ collatione in commune, & expurgatione per juramentum apud Suedos & Gothos Johannem Magnum vide libro XI, c. II.

Populum dominum esse prædæ verum erat] Vide & hac de re Simlerum in Helveticis.

Ejus dispensandæ arbitrium Imperatoribus libera republica permissum fuisse] Polybius in Excerptis Peiresianis de L. Æmilio Paulo: κύριος. γενόμενος αὐτὸν πάσης βασιλείας καὶ λαβόντα τὴν ἐξουσίαν ὡς βούλοιτο χρήσασθαι, μηδενὸς ἐπιθυμῆσαι: *cum dominus factus esset regni integri possetque cuncta disponere suo arbitratu, nihil eum concupisse.*

Libro XXXVII. *urbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Sed hoc arbitrium quod mos deferebat imperatoribus, ipsi interdum, quo longius ab omni suspicione essent, rejiciebant ad Senatum, ut Camillus, & qui retinebant, prout religioni, famæ, ambitioni
Liv. lib. v. serviebant, diverso modo usi reperiuntur.

XVI. 1. Qui sanctissimi esse aut credi volebant, * prædam non attingebant omnino, sed sive pecunia erat in præda, eam jubebant à quæstore populi Romani percipi; sive res aliæ, eas per quæstorem sub hasta venumdari: ubi redactam pecuniam manubiarum nomine
Lib. XIII. c. 23. significatam Favorinus apud Gellium sensit. Hæc pecunia per quæstorem in ærarium deferebatur, prius tamen, si res triumphi esset ostentata publice. Livius libro IV de C. Valerio Consule: *Præda ex assiduis populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum: venditum sub hasta Consul in ærarium redigere quæstores*
Lib. II. *jussit.* Idem fecit Pompejus de quo hæc sunt Velleji verba, *Pecunia*
Lib. II. Epist. 7. *Tigranis, * sicut Pompejo moris erat, redacta in quæstoris potestatem at publicis descripta literis.* Ita & M. Tullius qui sic de se ipso in literis ad Sallustium, *De præda mea præter quæstores urbanos, id est populum Romanum, teruntium nec attigit: nec tacturus est quisquam.* Atque id antiquis & melioribus temporibus fuit maxime usitatum, quo Plautus respiciens sic ait:

Nunc hanc prædam omnem jam ad quæstorem deferam.

Et de hominibus captivis similiter:

Quos emi de præda de quæstoribus.

2. Sed alii sine quæstore ipsi prædam vendebant & referebant in ærarium, quod & ex Halicarnassensi sequentibus verbis colligere est.
Liv. lib. I. Sic à Tarquinio rege jam olim victis Sabinis prædam & captivos
Liv. l. III. Romam missos legimus. Sic Romulius & Veturius consules narrantur prædam vendidisse ob ærarii penuriam, ægre id ferente exercitu. Sed cum passim id occurrat, quantum ducum quisque ex triumphis Italicis, Africanis, Asiaticis, Gallicis, Hispanicis in ærarium per se aut quæstorem retulerit, exempla congerere nihil est opus. Illud magis notandum, datam prædam aut ejus partem interdum diis, interdum

1. *Prædam non attingebant omnino*] *Manius Curius juravit se ex præda nihil attigisse, præter guttum faginum quo sacrificaret.* Scriptor vitæ virorum illustrium de Mummio agens: *Corinthum signis tabulisque spoliavit, quibus cum totam replesset Italiam, in domum suam nil contulit.* de nominato modo Æmilio Paulo Plutarchus: ἐθαύμαζον δ' ἧττον αὐτοῦ τὴν ἐλευθεριότητα καὶ τὴν μεγαλοψυχίαν ἐπῄνουν οἱ ἄνθρωποι, πολὺ μὲν ἀργύριον, πολὺ δὲ χρυσίον ἐκ τῶν βασιλικῶν ἠθροισμένον οὐδ' ἰδεῖν ἐθελήσαντος, ἀλλὰ τοῖς ταμίαις εἰς τὸ δημόσιον παραδόντος. *Nec minus liberalitatem ipsius & animi magnitudinem prædicabant homines, quod congestam ex regiis opibus auri argentique vim magnam nec inspicere voluisset, sed quæstoribus in publicum defendendam dedisset.*

Sicut Pompejo moris erat] ut plurimum. vide quod sequente paragrapho ex Lucano adducetur.

2. *Ratio-*

interdum militibus, interdum & aliis. Diis aut res ipsæ datæ, ut spolia quæ Romulus Jovi Feretrio suspendit; aut redacta inde pecunia, ut ex Pometinis manubiis Superbus templum Jovis in monte Tarpejo statuit. *Dion. Halic. lib. II.* *Liv. l. I.*

XVII. 1. Militibus prædam dare priscis Romanis ambitiosum videbatur: uti Sextus Tarquinii Superbi filius, sed Gabiis profugus, prædam militi dilargitus dicitur, ut eo modo potentiam sibi conciliaret. Appius Claudius in Senatu similem largitionem arguit ut novam, prodigam, inconsultam. *Liv. d. lib.* *Liv. l. V.*

Præda autem militi concessa aut dividitur aut diripitur. Dividi potest aut ratione stipendiorum aut * ratione meritorum. Stipendiorum ratione dividi prædam Appius Claudius volebat, si illud obtinere non posset ut redacta inde pecunia in ærarium deferretur. Totum autem dividendi ordinem accurate explicat Polybius: nempe in dies aut vigilias partem exercitus alteram aut minorem ad comportandam prædam mitti solitam: & quod quisque reperisset id jussum in castra perferre ut per tribunos æqualiter divideretur, vocatis ad partem etiam his qui castra servarent, (quod & apud Hebræos regi Davidi placuisse, & inde in legem transiisse legimus) quique per valetudinem aut delegata ministeria aberant. *D. loco.* *Lib. X.* *1 Sam. XXX, 24.* *Liv. l. XLV.*

2. Interdum non ipsa præda sed redacta inde pecunia prædæ loco militibus donata, quod sæpe in triumpho fiebat. Proportionem hanc invenio, simplex pediti, duplex centurioni, triplex equiti datum. Interdum simplex pediti, equiti duplex. Alias simplex pediti, duplex centurioni, * tribuno & equiti quadruplex. Meritorum etiam sæpe habita ratio, sicut Marcius quod fortiter fecisset * ex præda Coriolana donatus est à Posthumio. *Ibid.* *Ibid.* *Suet. Cæs. c. 38. & App. II. Civil.*

3. Utrovis modo fieret divisio * licebat imperatori ἐξαιρεῖν; hoc est præcipuum sibi accipere quantum vellet: id est, quantum æquum arbitraretur: * quod & aliis interdum virtutis ergo concessum. *Liv. d. lib.*

Euri-

1. *Ratione meritorum,*] Id apud Hebræos factum docet Josephus libro III antiquæ historiæ.

2. *Tribuno & equiti*] Tribuno & præfecto equitum ait Appianus Civilium II.

Ex præda Coriolana] Vide Plutarchum Coriolano.

3. *Licebat Imperatori*] Vide Leunclavium in Turcicis.

Quod & aliis interdum virtutis ergo concessum] Sic Nestor feminam possidebat —*ἣν οἱ Ἀχαιοὶ*
ἔξελον.
—*munere Grajûm*
Exceptam sorti.

Est id Iliados Λ. At Odysseæ Ξ Ulysses ait:
τῶν ἐξελόμην μενοεικέα, πολλὰ δ' ὀπίσσω
Λάγχανον.
Eximium accepi Menœcea, plurima deinde
Sorte tuli.

Euripides de Cassandra:
Ἐξαίρετόν νιν ἔλαβεν Ἀγαμέμνων ἄναξ.
Sibi hanc Atrides major eximiam tulit.

de iis quæ Atheniensium duci Demostheni è præda ἐξῃρέθησαν, præcipuo jure data sunt, vide Thucydidem libro III.

Fa-

Euripides Troadibus de nobilioribus feminis Trojanis agens, ait:

> τοῖς πρώτοισιν ἐξῃρημέναι
> στρατῷ.
> *Quæ principibus eximie datæ*
> *Erant Achivis:*

Et de Andromacha,

> Καὶ τὴν δ' Ἀχιλλέως ἔλαβε παῖς ἐξαίρετον:
> *Accepit illam Pyrrhus eximiam sibi.*

Ascanius de equo apud Virgilium:

> *Ipsum illum clypeum, cristasque rubentes*
> *Excipiam sorti.*

Pausaniæ post in Platæis prælium eximia data, mulieres, equos, camelos, narrat Herodotus. Sic Ocrisiam Corniculanam præcipuam accepit rex Tullius. * Fabricius apud Halicarnassensem in oratione ad Pyrrhum; ἐνεῖναι δορυαλώτων ἐξὸν μοι λαβεῖν ὁπόσον βουλοίμην: *ex his quæ bello erant capta licebat mihi quantum vellem excipere:* Isidorus huc respiciens ubi de jure agit militari, *prædæ*, ait, *decisio, & pro personarum qualitatibus ac laboribus justa divisio, ac principis portio.* Tarquinius Superbus, ut apud Livium est, & ipse ditari volebat, & delinire præda popularium animos. Servilius in oratione pro L. Paulo ait eum præda partienda locupletem se facere potuisse. Et hanc imperatoris portionem sunt qui potius significatam volunt manubiarum nomine, quos inter est Asconius Pedianus.

Lib. IV. (margin, beside "puam accepit rex Tullius")
Lib. I. / Liv. l. XLV. (margin, beside "principis portio … ipse ditari volebat")
III Ver. (margin, beside "Pedianus")

4. Sed laudatiores illi, qui jus suum remittentes nihil sibi de præda ceperunt, qualis is quem dixi Fabricius, τὸν ἐκ δικαίου πλοῦτον ὑπεριδὼν ἕνεκα δόξης, *etiam juste partas divitias præ gloria contemnens:* quod ipse se facere ajebat Valerii Publicolæ & aliorum paucorum exemplo: quos M. Porcius Cato imitatus est in Hispaniensi victoria, negans quicquam ad se perventurum è bello captis, præter ea quæ in cibo ac potu insumsisset: addens tamen, non à se culpari imperatores qui concessas utilitates sumerent, sed malle se de virtute cum optimis quam de pecunia cum ditissimis certare. Proxime ad hanc laudem accedunt qui prædam modice delibarunt, ut Pompejus apud Lucanum à Catone laudatur, qui

> *Plura retentis*
> *Intulit.*

Plut. M. Catone. (margin, beside "corum exemplo … victoria")

5. In divisione interdum & absentium habita ratio, ut capto Anxure constituit Fabius Ambustus: interdum ob causam quorundam quamvis præsentium non habita, ut Minutiani exercitus dictatore Cincinnato.

Liv. lib. IV. / Idem. l. III. (margin, beside paragraph 5)

6. Quod

Fabricius] cujus exemplum & sibi & militi proponit Julianus apud Ammianum libro XXIV.

I. Epiri

6. Quod autem jus vetere republica imperatores habuerant, id post occupatam rempublicam ad magistros militum translatum ex Codice Justinianeo apparet, ubi à gestorum insinuatione absolvuntur donationes rerum mobilium vel se moventium quas magistri militum militibus præstant ex spoliis hostium, sive in ipsa bellorum occupatione, sive in quibuscumque locis degere noscerentur.

7. Sed hæc divisio jam olim sæpe in calumniam patuit, quasi duces ea ratione privatam gratiam captarent, quo nomine accusati Servilius, Coriolanus, Camillus, quasi amicis & clientibus de publico largientes. Ipsi contra se tuebantur publico bono, *ἵνα οἱ συναράμενοι τῶν ἔργων τὸν τῶν πόνων καρπὸν κομισάμενοι προθύμως ἐπὶ τὰς ἄλλας στρατείας ἀπαντῶσιν: ut qui operi adfuerant, fructu laboris percepto ad alias expeditiones fierent promtiores*, quæ Halicarnassensis in hanc rem verba sunt.

L. Si quis in redempt. ¶. similiter etiam modo. C. de Donat.

XVIII. 1. Venio ad direptionem. ea militi concessa aut in populatione, aut post prælium oppidive expugnationem ut signo dato discurreretur: quod antiquis sæculis rarius, nec tamen exemplis caruit. Nam Suessam Tarquinius militi diripiendam dedit: castra Æquorum Q. Servilius Dictator: Vejos urbem Camillus: castra Volscorum Consul Servilius. Permisit & direptionem L. Valerius in agro Æquorum, Q. Fabius fusis Volscis, captaque Ecetra, mox alii sæpe. Victo Perseo Paulus Consul spolia jacentis exercitus peditibus, equitibus prædam circumjacentis agri concessit. Idem ex Senatusconsulto diripiendas dedit militi * Epiri urbes. * Lucullus victo Tigrane militem à spoliis legendis diu inhibuit, mox certa jam victoria jus spoliandi hostes indulsit. Cicero de inventione primo inter modos acquirendi dominii ponit, siquid ex hostibus captum sit, * cujus prædæ sectio non venierit.

Dion. l. VI, & VII. Liv. lib. V. Dion. Halic. lib. VII. Diony. l. IV. Liv. lib. IV. Diony. l. IV, VI, IX, X. Liv. l. XLV. Ap. Mithr.

2. Qui morem hunc improbant, ajunt avidas in direptiones manus præripere fortium bellatorum præmia, cum ita ferme eveniat, * ut qui segnior sit prædetur, at fortissimus quisque laboris periculique

1. *Epiri urbes*] Et Athenas Sulla. Appianus Mithridatico.

Lucullus] Ab eo data diripienda militi Tigranocerta, narrat Plutarchus. ex spoliis datas singulis præterea drachmas octingentas. Severus Ctesiphontis prædam concessit militi: idem & tribunos & duces & ipsos milites habere jussit quæ per vicos diripuerant; Ælius Spartianus narrat. Mahumetes II Constantinopoleos & prædam & mancipia promisit militi.

Cujus prædæ sectio non venierit] Varro sex modos numerat quibus dominus legitimus perficiatur: hæreditatis justæ aditionem, mancipationem, in jure cessionem, usucapionem, à præda sub corona venditionem, & ab auctione publica, cum bona cujusquam sectione veneunt.

2. *Ut qui segnior sit prædetur*] Vide quæ jam nunc ex Procopio adferemus ad §. 24.

 2. *Apol-*

culique præcipuam partem petere soleat, quæ sunt verba Appii apud
Lib. VI. Livium: unde non longe abit Cyri illud apud Xenophontem:
Ibid. ἐν τῇ ἁρπαγῇ δ' εὖ οἶδ' ὅτι οἱ πονηροὶ πλεονεκτήσειαν ἄν. Sed contra dicitur, gratius id fore lætiusque quod sua quisque manu ex hoste captum domum retulisset, quam si multiplex accepisset alterius arbitrio.

3. Interdum quoque concessa direptio quod impediri non posset.
Lib. VI. In expugnatione Cortuosæ Hetruscorum oppidi, narrante Livio, *publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. jam militum præda erat, nec nisi per invidiam adimi po-*
Livius libro XXXVIII. *terat.* Sic & Gallogræcorum castra à C. Helvii agmine direpta legimus contra ducis voluntatem.

XIX. Quod dixi, aliis interdum extra milites prædam aut pecuniam è præda redactam concedi solere, id ferme ita contigit ut his
Dion. Hal. lib. V. qui tributum ad bellum contulerant tantundem redderetur. Ludos quoque ex manubiis interdum instructos notes.

XX. 1. Neque vero diversis tantum bellis aliter atque aliter usurpatum, sed eodem bello eadem præda sæpe in usus diversos impensa,
Liv. l. V. aut partibus divisis aut rerum generibus distinctis. Sic Camillus decimam ex præda * Apollini Pythio dedit, Græcorum exemplo, sed quod primitus ab Hebræis venerat; quo tempore sub decima prædæ vota, non res moventes tantum, sed & urbem, & agros venire
Ibid. à pontificibus judicatum est. Eodem victore prædæ de Faliscis pars maxima ad quæstorem redacta est, haud ita multum militi datum.
Lib. XXXVIII. Sic & L. Manlius *prædam aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura ut quam æquissima esset per milites divisit.* quæ Livii verba sunt.

2. Genera in quæ præda dividi potest sunt hæc: homines captivi, armenta, & greges, quæ Græci, cum proprie loquuntur λείαν
Dionys. lib. VIII. vocant, pecunia, res mobiles aliæ, pretiosæ aut viliores. Q. Fabius Volscis devictis λείαν & spolia per quæstorem vendi jubet: argen-
Idem. l. X. tum ipse defert. Idem Volscis & Æquis devictis captivos extra Tusculanos militi donat, & in agro Ecetrano homines ac pecora diri-
Ibidem. pienda concedit. L. Cornelius Antio capto aurum, argentum, æs in ærarium defert: captivos & prædam per quæstorem vendit: mi-
Liv. lib. X. liti ea permittit quæ ad victum & vestem pertinebant. Nec dissimile huic Cincinnati institutum, qui Corbione Æquorum oppido accepto pretiosiora prædæ Romam misit, cætera centuriatim divisit.
Liv. lib. V. Camillus captis Vejis præter pecuniam ex venditione captivorum
Dionysius fragm. nihil in publicum redegit; Hetruscis devictis, captivisque venditis, ex ea pecunia aurum matronis quod contulerant persolvit, pateras
Lib. VI. tres aureas in Capitolio posuit. Cosso dictatore, ex Volscis præda
Livius libro XXXVII. omnis præter libera corpora militi concessa est.
Liv. l. XXV.

3. Fa-

1. *Apollini*] meminit & Appianus in Excerptis Peiresianis.

3. *In*

3. Fabricius superatis Lucanis, Brutiis, Samnitibus, militem ditavit, tributa civibus reddidit, quadringenta talenta * in ærarium retulit. Q. Fulvius & Appius Claudius cum Hannonis capta essent castra prædam vendiderunt, diviseruntque, donatis quorum opera fuerat singularis. Scipio capta Carthagine quæ in urbe erant dedit diripienda militi, excepto auro, argento, donariis. Acilius capta Lamia partim divisit, partim vendidit prædam. Cn. Manlius victis Gallogræcis, concrematis ex Romana superstitione hostium armis, cæteram prædam conferre omnes jussit, & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat, aut cum cura, ut quam æquissima esset, in milites divisit. *App. Pun.* *Livius libro* XXXVII. *Idem libro* XXXVIII.

XXI. 1. Ex his quæ diximus apparet, non minus apud Romanos quam apud alias gentes plerasque prædam fuisse populi Romani, sed ejus dispensandæ arbitrium aliquod imperatoribus concessum, ita tamen ut, quod ante diximus, rationem actus sui populo deberent, quod inter alia docet exemplum L. Scipionis, qui damnatus est peculatus judicio, ut loquitur Valerius Maximus, quadringenta octoginta argenti plus accepisse quam in ærarium retulisset: & aliorum quos ante retulimus. *Lib. V, c. 3. & Liv. lib. XLV.*

2. M. Cato in oratione quam de præda scripsit, vehementibus atque illustribus verbis, ut ait Gellius, de impunitate peculatus atque licentiæ conquestus est: ex qua oratione hoc exstat fragmentum: *Fures privatorum furtorum in nervo atque compedibus ætatem agunt. Fures publici in auro atque purpura.* Idem alibi dixerat, *mirari se, audere quemquam capta bello signa pro supellectile domi statuere.* Ita & Verri peculatus invidiam auget Cicero, quod signum sustulisset, & quidem captum de præda hostium. *Lib. XI, c. 18. Prisc. libro VII. Verr. IV.*

3. Nec imperatores tantum sed & milites peculatus prædæ nomine tenebantur, si nempe eam in publicum non detulissent: adigebantur enim omnes sacramento, ut ait Polybius. *περὶ τοῦ μηδένα νοσφιεῖσθαι μηδὲν τῶν ἐκ τῆς διαρπαγῆς, ἀλλὰ τηρεῖν τὴν πίστιν κατὰ τὸν ὅρκον: nihil quemquam ex præda interversurum, sed fidem servaturos ex religione sacramenti.* Quo forte referri potest formula jurisjurandi apud Gellium, qua militi imperatur ne quid tollat in exercitu decemque millia passuum prope, quod pluris sit nummi argentei, aut si sustulerit ad Consulem proferat, aut triduo proximo profiteatur. Hinc intelligi potest quid sit quod Modestinus dicit: *Is qui prædam ab hostibus surripuit peculatus tenetur:* quod vel unum satis esse debuit ut juris interpretes moneret ne ex hostibus capta singulis acquiri crederent, cum constet peculatum non esse nisi in re publica, sacra, aut religiosa. Hæc omnia eo pertinent, ut appareat, quod supra diximus, *Lib. XVI. c. 4. L. penul. ad l. Jul. pecul. L. 1. eod. tit.*

3. *In ærarium retulit*] Et Fabius pecuniam venditorum hominum capto Tarento *, cum prædæ reliquum militibus dispertisset.

mus, semota lege civili, & primo, in bellicis actibus capta populi aut regis bellum gerentis fieri.

XXII. 1. Addidimus semota lege civili & primo sive directe: illud quia de rebus nondum actu quæsitis lex ad utilitatem publicam potest imperare, sive lex illa lex populi est ut apud Romanos, sive regis ut apud Hebræos & alibi. Sub legis autem nomine etiam consuetudinem recte introductam volumus comprehendi. Alterum illud eo pertinet, ut sciamus sicut res alias ita & prædam posse à populo aliis concedi, nec tantum post acquisitionem sed & ante eam, ita ut subsecuta captura conjungantur actiones brevi manu ut loquuntur Jurisconsulti: nec tantum ea concessio nominatim fieri potest sed & in genere, ut viduis, senibus, & egentibus pupillis pars prædæ data est temporibus Maccabaicis, aut etiam personis incertis ad exemplum missilium quæ Romani Consules capientium faciebant.

II Mac. VIII, 28. 30.

2. Neque vero hæc juris translatio quæ lege aut concessu fit semper mera donatio est, sed interdum contractus, interdum aut solutio ejus quod debetur, aut remuneratio ob damna quæ quis passus est, aut ob id quod ipse bello impendit, sive sumtu sive opera, ut cum socii aut subditi nullo stipendio militant, aut non tali quod operæ respondeat. Nam ex his causis prædam aut omnem aut ejus partem concedi solitam videmus.

XXIII. Et illud quidem tacita consuetudine ubique ferme inductum Jurisconsulti nostri notant, ut sua faciant quæ capiunt aut socii aut * subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo bellum gerunt. * Ratio in sociis est evidens, quia naturaliter socius socio tenetur ad reparationem damnorum quæ ob negotium commune aut publicum eveniunt. Adde quod opera quoque gratis præstari vix solet. *Sic medicis*, ait Seneca †, *pretium operæ solvi quod deserviunt, quod à rebus suis avocati nobis vacant.* In oratoribus idem æquum judicat Quintilianus, quia hæc ipsa opera tempusque omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidunt: quod Tacitus dixit ‡ *omitti curas familiares ut quis se alienis negotiis intendat.* Credibile ergo est, nisi causa alia appareat, puta aut beneficentia mera, aut contractus antecedens, * spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem.

Cald. cons. 85. Joh. Lupus de bello. ¶. si bene advertatur. Jas. in l. quod apud hostes: de Legatis 1. Franc. à Ripa in l. 1. de acq. poss. n. 5. Covar. ad C. peccatum, p. 2, ¶. 11. Bonfin. l. IV. dec. V.
† IV de Benef. 15.
‡ Ann. IX.

XXIV. 1. In subditis id non æque evidenter procedit: quia hi operam

Subditi qui sine stipendio & suo sumtu suoque periculo bellum gerunt] Vide Cromerum XIX Polonicorum.

Ratio in sociis est evidens] Utitur eâ Amalasuntha in epistola ad Justinianum Gotth. I.

Spem ex hostibus lucrandi spectatam in damni & operæ compensationem] Vide Plutarchum Marcello.

2. De

operam civitati suæ debent: sed contra occurrit quod ubi non omnes sed aliqui militant, his ipsis à corpore civitatis retributio debetur ejus quod plus cæteris operæ aut sumptus impendunt, multoque magis damnorum, in cujus retributionis certæ locum spes prædæ totius aut partis incertæ facile, nec sine ratione, conceditur. Sic Poëta,

Præda sit hæc illis quorum meruere labores. *Propert.*

2. * De sociis exemplum est in fœdere Romano, quo Latini in prædæ partem æquam admittuntur in iis bellis quæ populi Romani auspiciis gerebantur. Sic in bello quod Ætoli gerebant adjutoribus Romanis, Ætolis quidem urbes & agri, Romanis autem captivi & res mobiles cedebant. Post victoriam de rege Ptolemæo partem prædæ Atheniensibus dedit Demetrius. Ambrosius historiam tractans Abrahami moris hujus æquitatem ostendit: *Sane his qui secum fuissent, in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam asserit, tanquam mercedem laboris.* *Liv. l. IV. & XXIV. Dionys. l. VI. Polyb. l. XI. Plut. Demetrio. Liv. l. XXVII. Lib. I. de Abrah. c. 3.*

3. De subditis exemplum est in populo Hebræo, apud quem pars prædæ dimidia cedebat * his qui in procinctu fuerant. Sic & Alexandri miles prædam privatis ereptam suam faciebat, nisi quod eximia quædam solitus esset ad regem referre: unde accusatos eos videmus qui ad Arbela conspirasse dicebantur, de præda omni ita sibi vindicanda ut nihil in ærarium deferrent. *Num. XXXI, 27, 47. I Sam. XXX. 22, & deinceps. II Mac. VIII, 28, 29. Plut. Apopht.*

4. At quæ publica hostium aut regis fuerant, exemta erant huic licentiæ. Ita legimus Macedonas cum Darii castra ad Piramum amnem irrupissent ingens auri argentique pondus diripuisse, nec quicquam reliquisse intactum * præter regis tabernaculum: *tradito more*, inquit Curtius, *ut victorem victi regis tabernaculo exciperent*: unde non abit mos Hebræorum, qui victi regis coronam regi imponebant victori; eidemque assignabant (quod in Thalmudicis Digestis legitur) regiam supellectilem bello captam: & quod in rebus gestis Caroli Magni legimus, cum is Hungaros vicisset, privatas opes militi, regias ærario cessisse. At apud Græcos λάφυρα erant publica ut ante ostendimus, σκῦλα singulorum. Vocant autem σκῦλα ea quæ *II Samuel. XII, 30. Tit. de Rege.*

2. *De sociis exemplum est*] Priscis Latinis tertias prædæ populus Romanus præstabat: Plinius lib. XXXIX, 5. Pro modo missi militis prædam partiuntur pagi Helvetici, teste Simlero: pro modo sumptuum partiti Pontifex, Imperator, Veneti, bello contra Turcam; Paruta VIII. Pomponius Armeniam minorem Dejotaro Galatiæ regi donavit, quia socius belli Mithridatici fuerat.

3. *His qui in procinctu fuerant*] Pisidæ partem prædæ dabant his qui domos servarant; Chalcocondylas lib. V.

4. *Præter regis tabernaculum*] Vide & Diodorum libro VI, & Plutarchum Alexandro. Similia vide apud Xenophontem II de Cyro, & belli sui IV, & VII.

quæ durante certamine eripiuntur hosti, λάφυρα quæ post certamen: quod discrimen & aliis gentibus nonnullis placuit.

Arius de bello n. 162. Bellin. p. 2. tit. 18. n. 3. Donell. l. IV. Com. C. 21. Sylv. in verbo bellum I. in p. ex Rosell. Wesemb. ad §. item ex Inst. de rer. divis.

5. At apud Romanos veteri quidem republica non tantum fuisse concessum militibus, satis apparet ex his quæ supra diximus. Plusculum indulgeri cœpit militi in bellis civilibus. Ita à Sullano milite Æquulanum direptum legas. Et Cæsar post pugnam Pharsalicam castra Pompejana militi dat diripienda cum hoc dicto apud Lucanum.

Superest pro sanguine merces,
Quam monstrare meum est; nec enim donare vocabo
Quod sibi quisque dabit.

App. civil. I. Lib. VII. App. civil. IV. Tac. Histor. III.

Bruti & Cassii castra diripuerunt Octaviani & Antoniani milites. Bello civili alio Flaviani ad Cremonam ducti, quanquam instabat nox, coloniam divitem festinant impetu capere; veriti alioqui ne opes Cremonensium in sinu præfectorum legatorumque essent, gnari scilicet, ut Tacitus loquitur, *expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad ducem pertinere.*

Tac. Ann. XIII. Ann. XIV.

6. Atque id languescente disciplina eo libentius concessum militi, ne manente periculo omissis hostibus præda manus impediret, quod plurimas sæpe victorias corrupit. Cum castellum Volandum in Armenia Corbulo expugnasset, *Imbelle vulgus*, narrante Tacito, *sub corona venditum, reliqua præda victoribus cessit.* Apud eundem scriptorem in prælio Britannico Suetonius suos hortatur, ut cædem continuent prædæ immemores: addens parta victoria cuncta ipsis cessura: qualia & alibi passim invenias. Adde quod * ex Procopio jam modo attulimus.

Lib. XVI, c. IV. Const. Gall. lib. XX, tit. XIII. art. 10, & 16. Leg. Hisp. lib. IV. tit. XXVI, p. 2.

7. Sunt autem quædam tam exigua ut publicari digna non sint; hæc ubique solent capientes sequi populi concessu. Talia erant vetere Romana republica, hasta, hastile, ligna, pabulum, uter, follis, facula, & si quid minoris esset nummi argentei. Nam has exceptiones sacramento militari additas apud Gellium legimus. Cui non dissimile est quod nautis etiam stipendio militantibus conceditur. Galli despoliationem aut pilagium vocant, & eo comprehendunt vestem, aurum quoque & argentum intra decem scutatos. Alibi pars aliquota prædæ militibus datur, ut in Hispania * modo quinta, modo

6 *Ex Procopio*] Is Vandalicorum II narrat, Salomoni in Levatas bellum gerenti infensos fuisse milites, quod prædam detineret. dicebat id se facere ut bello finito distribueret pro cujusque meritis. Et Gotthicorum II, omnem ex Piceno prædam convectam ad Belisarium qui eam pro meritis divideret; addita causa: οὐ γὰρ δίκαιον ὑφ' ἑτέρων μὲν τοὺς κηφῆνας πόνῳ μεγάλῳ ἀπόλλυσθαι, ἄλλους δὲ τοῦ μέλιτος οὐδεμιᾷ ταλαιπωρίᾳ ὀνίνασθαι, *non æquum esse ab aliis magno labore fucos interfici, alios autem sine ulla molestia melle vesci.*

7. *Modo quinta*] Eum & Turcis morem tribuit Leunclavius libro III, & libro V.

Ex-

modo tertia, aliàs dimidia penes regem manet: & septima, interdum decima penes ducem exercitus: cætera sunt capientium: * exceptis navibus bellicis quæ totæ regi cedunt.

8. Est & ubi operæ, periculi sumtuumque habita ratione partitio instituitur, ut apud Italos captæ navis pars tertia cedit domino navis victricis, tantundem ferunt quorum merces in navi erant, tantundem hi qui pugnaverunt. Nec non & illud accidit, ut qui suo periculo ac sumtu bellum ministrant non totam prædam auferant, sed partem debeant publico, aut ei qui ex publico jus suum trahit. Sic apud Hispanos si in bello naves privatis sumtibus instruantur, de præda pars regi, pars & maris præfecto debetur. Galliæ moribus decimam fert maris præfectus: sic & apud Hollandos: sed hic quinta prius prædæ pars à republica deducitur. Terra vero passim nunc usurpatur, ut in direptionibus oppidorum & præliis suum quisque faciat quod cepit: in excursibus vero capta communia fiant eorum qui in comitatu sunt, inter ipsos pro dignitatis ratione partienda.

Consulatus Maris cap. cclxxxv.

Lib. xix, tit. xxvi, p. 2. l. 14. Const. Gall. l. xx, tit. 14. art. 1. Instruct. rei marit. c. xxii.

XXV. Hæc autem eo pertinent, ut sciamus si apud populum bello non permixtum controversia oriatur de re bello capta, addicendam rem ei cui favent leges aut mores populi à cujus partibus res capta est: quod si ejus nihil probetur, ex jure gentium communi rem ipsi populo adjudicandam, si modo ea res in actu bellico capta est. Nam ex his quæ dicta jam ante à nobis sunt satis apparet non omnino verum esse id quod pro Thebanis adfert Quintilianus; in eo quod in judicium deduci potest nihil valere jus belli, nec armis erepta nisi armis posse retineri.

Lib. v, c. 4.

XXVI. 1. Quæ vero res hostium non sunt, * etsi apud hostes reperiantur, capientium non fiunt: id enim, ut jam ante diximus, nec naturali juri congruit, nec jure gentium introductum est. Sic Romani Prusiæ dicunt: * *Si is ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere.* Si quod tamen in illis rebus jus habuit hostis quod possessioni connectatur, puta pignoris, retentionis, servitutis, id quominus capientibus acquiratur nihil obstat.

Hoc cap. §. 5. Liv. lib. xlv.

2. Solet & hoc quæri, an extra territorium utriusque partis bellum gerentis capta fiant capientium: quod & de rebus & de personis solet in controversiam vocari. Si jus solum gentium respicimus, puto locum hic non considerari, sicut & hostem ubique recte interfici

Exceptis navibus bellicis] Sic machinæ regibus exceptæ apud Gotthos; Johannes Magnus historiæ Suedicæ libro xi, c. 11.

1. *Etsi apud hostes reperiantur*] Vide supra cap. iv, §. 7.

Si is ager Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere] Sic nec Bocchi factus ager victo Jugurtha, is qui non Jugurthæ sed Bocchi liberorum fuerat; Appianus Exc. legationum 28. Simile vide apud Crantzium Saxonicorum xii.

Anno-

fici diximus. Sed qui in eo loco imperium habet potest lege sua prohibere ne id fiat; & si contra legem factum sit, de eo tanquam de delicto poscere potest ut sibi satisfiat. Simile est quod in agro alieno capta fera dicitur capientium fieri, sed à domino agri prohiberi posse accessum.

L. quod. enim. D. de acq. rer. dom. L. Divus Pius D. de servit. præd. rust. Silv. in verbo bellum. 1. §. 3. & ¶. 11, vers. octavo.

XXVII. Jus autem hoc externum acquirendi res bello captas ita proprium est belli solennis ex jure gentium ut in aliis bellis locum non habeat, nam in bellis aliis inter exteros res non acquiritur vi belli sed in compensationem debiti, quod aliter obtineri non potest. In bellis autem inter cives, sive magna ea sive parva sint, nulla fit dominii mutatio nisi auctoritate judicis.

CAPUT VII.

De jure in captivos.

I. *Omnes captos bello solenni jure gentium servos fieri:*
II. *Et eorum posteros.*
III. *In eos quidvis impune fieri.*
IV. *Res captorum, etiam incorporales, dominum sequi.*
V. *Causa cur id constitutum.*
VI. *An ita captis licitum sit fugere:*
VII. *An & domino resistere.*
VIII. *Ius hoc non apud omnes gentes semper obtinuisse:*
IX. *Nec nunc obtinere inter Christianos; & quid ei sit surrogatum.*

I. 1. SErvi natura quidem, id est citra factum humanum aut primævo naturæ statu, hominum nulli sunt, * ut & alibi diximus: quo sensu recte accipi potest quod à Jurisconsultis dictum est, contra naturam esse hanc servitutem: ut tamen facto hominis, id est pactione aut delicto, servitus originem acciperet, justitiæ naturali non repugnat, * ut alibi quoque ostendimus.

L. Libertas §. 1. D. de statu hominum.

2. At eo de quo nunc agimus gentium jure aliquanto latius patet servitus, tum quoad personas tum quoad effecta. Nam personas si spectamus, non soli qui se dedunt aut servitutem promittunt pro servis habentur, sed omnes omnino bello solenni publico capti, ex quo scilicet intra præsidia perducti sunt; ut ait Pomponius. Neque delictum requiritur, sed par omnium sors est, etiam eorum qui fato

L. postliminii, ¶. 1. D. de captivis. L. in bello, D. de capt.

Annotata ad Caput VII.

1. UT *& alibi diximus*] Libro II, c. XXII, §. II.

Ut alibi quoque ostendimus] Libro II, cap. V, §. 7.

3. Belli

fato suo, ut diximus, cum bellum repente exortum esset intra hostium fines deprehenduntur.

3. Polybius historiarum secundo: τί δὲ ἂν παθόντες οὗτοι δίκην δόξαιεν ἁρμόζουσαν δεδωκέναι; τυχὸν ἴσως εἴποι τις ἂν πραθέντες μετὰ τέκνων καὶ γυναικῶν ἐπεὶ κατεπολεμήθησαν. ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ τοῖς μηδὲν ἀσεβὲς ἐπιτελεσαμένοις κατὰ τοὺς τῶν πολέμων νόμους ὑπόκειται παθεῖν. *Quid*, inquit, *patiendum his est ut justa supplicia pendant? Dicat forte aliquis vendendos cum liberis & uxoribus quando armis victi sunt. At hæc* * *belli lege etiam illis ferenda sunt qui nihil impii commiserunt.* Atque eo fit id quod Philo notat his verbis: πολλοὶ πολλάκις καιροῖς ἀβουλήτοις τὴν σφόδρα ἀρχαίαν τὴν ἐκ γονέων ἀπέβαλον ἐλευθερίαν: *Multi viri boni variis casibus nativam amiserunt libertatem.*

Libros autem virum bonum esse liberum. Orat. XV.

4. Dion Prusæensis cum modos acquirendi dominii quosdam recitasset: τρίτος δὲ κτήσεως τρόπος, ὅταν ἐν πολέμῳ λαβὼν αἰχμάλωτον τοῦτον τὸν τρόπον ἔχῃ καταδουλωσάμενος, *ubi quem quis bello nactus captivum hoc modo servum factum possidet.* Sic pueros bello captos abducere πολέμου νόμῳ vocat Oppianus de piscatu II.

II. Neque vero ipsi tantum servi fiunt sed & posteri in perpetuum, nempe qui ex matre serva post servitutem nascuntur. Et hoc est quod jure gentium servos nostros fieri dixit Martianus qui ex ancillis nostris nascuntur. Servitio subjectum uterum dixit Tacitus agens de Germani ducis uxore.

L. Et servorum §. 1. D. de statu hominum.

Ann. 1.

III. 1. Effecta vero juris hujus infinita sunt, ita ut in servum domino nihil non licere dixerit pater Seneca. Nulla perpessio est quæ non impune illis imponatur, nulla actio quæ non quovis modo imperetur aut extorqueatur: ita ut etiam sævitia dominorum in serviles personas impunita sit, nisi quatenus lex civilis sævitiæ modum pœnamque ponit. *Apud omnes peræque gentes*, ait Cajus, *animadvertere possumus dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse.* Addit deinde, fines huic potestati positos ex lege Romana, in solo scilicet Romano. Huc pertinet illud Donati ad Terentium, *Quid non justum domino in servum?*

1 Contr. 5.

L. 1. D. de his qui sui sunt juris. Instit. de his qui sui vel alien. juris sunt.

Andria actu 1. scen. 1.

2. Sed & res omnes quæ captæ fuerant cum persona acquiruntur domino.

3. *Belli lege*] Servius ad primum Æneidos de Hercule: *A cujus portu cum eum Laomedon arceret occisus est, & ejus filia Hesione belli jure sublata comiti Telamoni tradita est, qui primus ascenderat murum, unde Teucer natus est.* idem ad X Æneidos eandem narrans historiam: *Hesionem Græci Trojanis reddere noluerunt, dicentes se non habere jure bellorum.* Josephus libro XIV: αἰχμαλωτισθέντας οὐ νόμῳ πολέμου, *cum capti essent non belli jure.* τῷ τῶν δοριαλώτων νόμῳ. & alibi: δοριαλώτων θεσμῷ, *jure eo quod in captos constitutum est*, ait Menander Protector. multa huc pertinentia habes capite præcedente: quia scriptores captas res captosque homines conjungunt aut æquant.

Re-

domino. Ipse servus qui in potestate alterius est, ait Justinianus, nihil suum potest habere.

IV. Unde refellitur aut certe * restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri. Nam verum est non primo ac per se acquiri, sed media persona cujus ea fuerunt. Excipienda tamen sunt ea quæ ex singulari personæ proprietate fluunt ac proinde inalienabilia sunt, ut jus patrium. Hæc enim si manere possunt manent penes personam: si non, exstinguuntur.

Inst. per quas pers. cuique acq. §. item vobis.

V. 1. Atque hæc omnia jure gentium de quo agimus non aliam ob causam introducta sunt quam ut tot commodis deliniti captores libenter abstinerent à summo illo rigore quo captos & statim & post moram interficere poterant, ut ante diximus. * *Servorum appellatio*, inquit Pomponius, *ex eo fluxit quod imperatores captivos vendere ac per hoc servare nec occidere solent.* Dixi, ut libenter abstinerent; neque enim quasi pactio est ut abstinere cogantur, si jus hoc gentium spectes, sed modus persuadendi ab eo quod est utilius.

L. Pupillus. D. de V. S.

2. Eademque ex causa hoc jus etiam in alios transscribitur, perinde ut rerum dominium. Ad natos autem dominium hoc porrigi ideo placuit, quia alioqui, si summo jure captores uterentur, illi ipsi nasciturі non erant. Cui consequens est ut nati ante calamitatem, nisi ipsi capiantur, servi non fiant. Ideo autem natos maternæ esse conditionis placuit gentibus, quia serviles concubitus nec lege nec certa custodia erant constricti ita ut nulla sufficiens præsumptio patrem indicaret. Atque ita capiendum Ulpiani illud; *Lex naturæ hæc est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur*, id est lex consuetudinis generalis ab aliqua ducta ratione naturali, quomodo juris naturalis vocem abusione quadam interdum sumi alibi quoque demonstravimus.

L. lex naturæ. D. de statu hominum. Lib. II, c. XIII. §. 26.

3. Non frustra autem à gentibus introducta hæc jura exemplo bellorum civilium intelligi potest, in quibus plerumque videmus captos interfectos, quia in servitutem redigi non poterant: quod & Plutarchus notavit vita Othonis; & * Tacitus historiarum secundo.

4. Cæte-

Restringitur eorum sententia qui dicunt incorporalia belli jure non acquiri] Valerius Maximus libro VI, cap. IX, 11. de Cn. Cornelio Asina: *Qui consul à Pœnis apud Liparas captus cum belli jure omnia perdidisset,* δοῦλος ἄκυρος πάντων καὶ ἑαυτοῦ. *Servus, aliarum rerum dominium non minus quam sui ipsius perdidit.* Philo, libro omnem virum bonum esse liberum.

1. *Servorum appellatio ex eo fluxit*] Vide & Servium ad V Æneidos, ubi originem vocis *saltem* explicat.

3. *Tacitus historiarum secundo*] Et tertio, de Cremonensibus captis, *Irritam prædam militibus fecerat consensus Italiæ.*

1. Si

4. Cæterum populine an singulorum fiant qui capiuntur, ex his quæ de præda diximus definiendum est. nam homines hac in re jus gentium rebus æquavit. Cajus Jurisconsultus libro II rerum quotidianarum: *Item quæ ex hostibus capiuntur jure gentium statim capientium fiunt, adeo quidem ut & liberi homines in servitutem deducantur.* *L. naturalem & L. adeo: D. de acq. rer. dom.*

VI. 1. Quod tamen Theologi nonnulli sentiunt, qui bello injusto capti sunt aut ex captis nati iis fas non esse fugere nisi ad suos; in eo eos falli non dubito. Id quidem interest, quod * si ad suos fugiant bello manente, libertatem consequuntur ex postliminii jure: si ad alios aut etiam pace facta ad suos, vindicanti domino reddendi sunt. Sed non ideo sequitur animo quoque injici religionis vinculum; cum multa sint jura quæ tantum exterius judicium spectant, qualia sunt hæc belli jura quæ nunc exponimus. Nec est quod objiciat aliquis, ex dominii natura talem in animo obligationem sequi. Respondebo enim, cum multæ sint dominii species, posse & dominium dari quod tantum in judicio humano & quidem coactivo valeat. quod & in aliis juris generibus occurrit. *Less. l. 1. c. 5. dub. 5.*

2. Tale enim aliquatenus & jus est testamenta nulla dicendi ob deliquium solennitatis alicujus quam jura civilia præscribant. Probabilior enim sententia est etiam, quod tali testamento relictum est retineri salva pietate posse, saltem quamdiu ei non contradicitur. Nec longe abit dominium ejus qui secundum leges civiles mala fide præscripsit: nam & hunc civilia judicia ut dominum tuentur. Et hac distinctione facile solvitur nodus ille quem Aristoteles nectit de cavillationibus libro II, c. 5: *ἆρα δίκαιον τὰ αὑτοῦ ἔχειν ἕκαστον; ἀλλ' ἂν τις κρίνοι κατὰ δόξαν τὴν ἑαυτοῦ, ἂν ᾖ ψευδῆ, κύριά ἐστιν ἐκ τοῦ νόμου. τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ οὐ δίκαιον. Nonne jus est ut sua quisque habeat? At quæ ex animi sui sententia judex judicaverit, ex lege rata sunt. Erit ergo idem jus & non jus.* *Soto de just. & jure l. IV. qu. 4 art. 1. Less. lib. 2. c. 14. dub. 3.*

3. In nostra vero quæstione nulla causa fingi potest cur gentes aliud spectaverint quam externum illud. nam facultas vindicandi servum, & cogendi, imo & vinciendi, & res ejus habendi, sufficiebat ut captis captores vellent parcere: aut si tam feri essent ut istis utilitatibus non moverentur, certe nec moturum eos fuerat vinculum aliquod animis injectum, quod ipsum tamen si omnino sibi necessarium crederent * poterant exigere fidem aut jusjurandum.

4. Neque vero temere in lege quæ non ex æquitate naturali sed ma-

1. *Si ad suos fugiant bello manente libertatem consequuntur ex postliminii jure*] Vide infra cap. IX, §. 5. Plinius naturalis historiæ VII, 28, de M. Sergio; *Bis ab Annibale captus, bis vinculorum ejus profugus.*

3. *Poterant exigere fidem aut jusjurandum*] Bembus historiæ libro X, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducat.

majoris mali vitandi causa lata est ea sumenda est interpretatio quæ peccato obnoxium faciat actum cæteroqui licitum. Florentinus Jurisconsultus: *nihil interest, quomodo captivus reversus est: utrum dimissus, an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit.* Nimirum quia hoc jus captivitatis ita jus est ut alio sensu plerumque & injuria sit, quo nomine & à Paulo Jurisconsulto nominatur: jus, quoad effectus quosdam: injuria, si id quod rei intrinsecum est spectetur. Unde & hoc apparet, siquis bello injusto captus in potestatem hostium venerit, ab eo non attaminari furti crimine animum si res suas subducat, * aut laboris sui mercedem si quam supra alimenta præstari æquum est; modo ipse neque suo neque publico nomine quicquam debeat domino aut ei cujus jus dominus acceperit. Nec refert quod fuga talis & subductio deprehensa graviter puniri soleant. Nam & hæc & alia multa faciunt potentiores, non quia æqua sunt sed quia ipsis expedit.

L. Nihil. D. de capt.

L. postlimi-nium est jus in princ. eod. tit.

Bannes 2, 2. quæst. 40.

C. si quis servum 17, q. 4, & c. seq.

5. Quod vero prohibent * canones nonnulli suadere servo ministerium domini sui destituere, si ad servos referas qui pœnam justam ferunt, aut voluntaria pactione se addixerunt, præceptum est justitiæ; sin ad eos qui bello injusto capti sunt, aut ex captis nati, ostendit Christianos Christianis auctores potius patientiæ esse debere quam rei talis, quæ quamvis licita animos tamen à Christianismo alienos aut alioqui infirmos posset offendere. Similemque in modum accipi possunt Apostolorum ad servos monita, nisi quod illa magis

4. *Aut laboris sui mercedem*] Huc pertinent ea quæ à nobis ex Irenæo & Tertulliano allata sunt supra ad libri II, capitis VII, §. 2. ubi de Hebræis agitur Ægypto egressis, ad quos & hoc Philonis pertinet de vita Mosis: οἱ δ' ἐλαυνόμενοι καὶ διωκόμενοι, τῆς αὐτῶν εὐγενείας εἰς ἔννοιαν ἐλθόντες, τὰ λοιπὰ τολμῶσιν ὁποῖον εἰκὸς ἦν τοὺς ἐλευθέρους καὶ μὴ ἀμνήμονας ὧν ἐπεβουλεύθησαν ἀδίκως. πολλὴν γὰρ λείαν ἐκφορήσαντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμιζον ἐπαχθισάμενοι, τὴν δὲ τοῖς ὑποζυγίοις ἐπέθεσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ἢ ὡς ἄν τις κατηγορῶν εἴποι, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν. πόθεν; ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὧν παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρέτησαν, ἀναγκαῖον μισθὸν κομιζόμενοι. εἶτα δὲ ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθησαν ἐν ἐλάττοσι καὶ οὐκ ἴσοις ἀντιλυπήσαντες: & quæ ibi sequuntur plura. *illi autem cum ejicerentur fugarenturque, nobilitatis suæ memores, rem incipiunt dignam viris ingenuis, nec obliti eorum quæ per injuriam dolumque malum pertulerant, multa enim spolia partim ipsi exportarunt, partim imposuerunt jumentis, non per avaritiam, aut quod calumniator aliquis dixerit alieni cupiditatem. Unde enim hoc illis? sed primum quidem ut ministerii tam longi temporis mercedem sibi necessariam haberent, deinde pro servitute per vim imposita pœnam non parem sed multo minorem expetentes.* Est similis historia Malchi viri sancti descripta ab Hieronymo in epistolis, & Langobardi Leupgis quam nobis dat pronepos ejus Paulus Warnafredi libro IV. Adde si placet & Confessionem editam ab Lanici Patricii nomine.

5. *Canones nonnulli*] ex Synodo Gangrensi. vide quæ supra libro II, fine capitis V.

Apud

magis videtur obedientiam à servis exigere dum serviunt; quod naturali æquitati consentaneum est. nam alimenta & operæ sibi mutuo respondent.

VII. Cæterum ab iisdem quos indicare cœpi Theologis illud dictum recte arbitror, servum domino jus illud externum exsequenti resistere illæso justitiæ officio non posse. Est enim inter hoc & ea quæ diximus manifesta discrepantia. Externum jus, quod quidem non sola agendi impunitate sed & judiciorum tutela constat, inane erit si ex adverso resistendi jus maneat. nam si domino vi resistere licet, licebit & magistratui dominum tuenti, cum tamen magistratus ex jure gentium dominum in illo dominio ejusque usu defendere debeat. Est ergo hoc jus simile ei quod summis in quaque civitate potestatibus alibi tributum est à nobis, ut vi illis resistere licitum piumque non sit. Ideo & Augustinus utrumque conjunxit cum dixit: *Ita à plebibus principes & à servis domini ferendi sunt, ut sub exercitatione tolerantiæ sustineantur temporalia, & sperentur æterna.*

VIII. Sed & hoc sciendum est, jus illud gentium de captivis nec semper receptum fuisse nec apud gentes omnes: quanquam Romani Jurisconsulti universaliter loquuntur, partem notiorem indigetantes totius nomine. Sic * apud Hebræos; qui specialibus institutis ab aliorum populorum communitate segregabantur, perfugium erat servis, nimirum, ut recte notant interpretes, his qui nulla sua culpa in eam calamitatem devenerant: quali ex causa videri potest ortum jus quod in solo Francorum servis datur proclamandi in libertatem, quanquam id nec quidem nunc tantum bello captis sed & aliis qualibuslibet servis videmus dari.

IX. 1. * Sed & Christianis in universum placuit bello inter ipsos orto captos servos non fieri, ita ut vendi possint, ad operas urgeri, & alia pati quæ servorum sunt: merito sane; quia ab omnis caritatis commendatore rectius instituti erant aut esse debebant quam ut à miseris hominibus interficiendis abduci nequirent, nisi minoris sævitiæ concessione. Atque hoc à majoribus ad posteros pridem transiisse inter eos qui eandem religionem profiterentur scripsit * Gregoras, nec eorum fuisse proprium qui sub Romano imperio viverent, sed com-

Deuteron. XXIII, 15. *Bodi. de rep. lib.* I, *c.* 5. *Bart. in l. hostes. D. de capt. Covar. in c. peccatum, p.* II. ¶. II, *n.* 6. *Vict. de jure belli, n.* 42. *Boer. decis.* 178. *Silv. in verbo bellum.* I. *num.* I. *Lib.* IV. *Plat.* V. *de rep. Bar. in l. nam & servus, D. de neg. gestis. Boer. decis.* 178. *Constit. reg. Hisp. l.* VIII, *tit.* 26, *par.* 2.

Apud Hebræos] Vide Præceptorum vetantium clxxx.

1. *Sed & Christianis*] Sed & Essenis à quibus ortum primi Christiani duxere. Vide Josephum.

Gregoras] Lib. IV, ubi hæc verba: νόμος γάρ ἐστιν οὗτος ἄνωθεν ἐκ διαδοχῆς ἀεὶ κρατῶν εἰς τοὺς ἀπογόνους ἀκήρατος, οὐ μόνον Ῥωμαίοις καὶ Θετταλοῖς, ἀλλὰ καὶ Ἰλλυριοῖς καὶ Τριβαλλοῖς καὶ Βουλγάροις, διὰ τὴν τῆς πίστεως ταυτότητα, τὰ μὲν χρήματα μόνα συλᾶν, τὰ δὲ σώματα μὴ ἐξανδραποδίζειν, μηδὲ φονεύειν ἔξω τῆς πολεμικῆς παρατάξεως μηδένα. *Mos hic est ab antiquo deductus ad posteros, nec corruptus unquam, non Græcoromanis modo & Thessalis, sed Illyriis quoque, Triballis, & Bulgaris, propter fidei consortium, ut res quidem in*

commune cum Thessalis, Illyriis, Triballis, & Bulgaris. Atque ita hoc saltem, quanquam exiguum est, perfecit reverentia Christianæ legis, quod cum Græcis inter se servandum olim diceret Socrates nihil impetraverat.

2. Quod autem hac in parte Christiani idem & * Mahumetistæ inter se servant. Mansit tamen etiam inter Christianos mos captos custodiendi donec persolutum sit pretium, cujus æstimatio in arbitrio est victoris, nisi certi aliquid convenerit. Jus autem hoc captos servandi solet concedi singulis qui ceperunt, extra personas eximiæ dignitatis: in has enim reipublicæ aut ejus capiti jus dant plerarumque gentium mores.

prædam vertere liceat, homines autem nec captivos facere nec interficere extra prælii tempus. Adamus Bremensis de sancto Ansgario: *Inde Hammaburg reversus de venditione Christianorum Nordalbianos correxit.* meminit hujus moris & Boëtius Decisione CLXXVIII, additque servari in Francia, Anglia Hispania, ut si captus sit Dux, Comes, Baro, is non militum sit sed Principis bellum gerentis.

2. *Mahumetistæ inter se servant*] Chalcocondylas lib. III. Leunclavius libro III, & libro XVII: Busbequius epistola exoticarum tertia.

CAPUT VIII.

De imperio in victos.

I. *Acquiri bello & imperium civile, tum ut est in rege, tum ut est in populo, & ejus acquisitionis effecta.*

II. *Acquiri & imperium herile in populum qui tum civitas esse desinit:*

III. *Interdum hæc misceri.*

IV. *Acquiri & res populi etiam incorporales, ubi tractatur quæstio de chirographo Thessalorum.*

I. 1. QUi sibi singulos subjicere potest servitute personali, nihil mirum est si & universos, sive illi civitas fuerunt sive civitatis pars, subjicere sibi potest subjectione sive mere civili sive mere herili sive mixta. Hoc argumento quidam utitur in controversia de Olynthio apud Senecam: *Servus est meus quem ego emi belli jure. vobis, Athenienses, expedit. alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur quicquid est bello partum.* Itaque imperia armis quæri, victoriis propagari dixit Tertullianus. Quintilianus jure belli regna, populos, fines gentium atque urbium contineri. Alexander apud Curtium leges à victoribus dici, accipi à victis. Minio in oratione ad Romanos: *Cur Syracusas atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? Nihil aliud profecto dicatis, quam armis superatis vos iis has leges imposuisse.* Ariovistus apud Cæsarem *jus esse belli* ait, *ut qui vicissent iis* quos

Apolog. *Livius l. XXXV.* *De bello Gallico l. I.*

quos vicissent quemadmodum vellent imperarent: Item *populum Romanum victis non ad alterius præscriptum sed ad suum arbitrium imperare consuesse.*

2. Narrat Justinus ex Trogo, qui ante Ninum bella gesserant, *non imperium sibi sed gloriam quæsisse, & contentos victoria abstinuisse imperio:* Ninum primum fuisse qui fines imperii proferret, aliosque populos bello subigeret; & ex eo id abiisse in morem. Bocchus apud Sallustium: *Ob regnum tutandum arma se cepisse: nam Numidiæ partem, unde Iugurtham expulerit, jure belli suam factam.* Lib. I. I. De bello Iug.

3. Post autem imperium victori acquiri vel tantum * ut est in rege aut alio imperante, & tunc in ejus duntaxat jus succeditur, non ultra; vel etiam * ut in populo est, quo casu victor imperium habet ita ut & alienare possit, sicut populus poterat. Et sic factum ut regna quædam in patrimonio essent diximus alibi. Lib. I, cap. III, §. 12.

II. 1. Potest & amplius fieri, nempe ut quæ civitas fuit civitas esse desi-

Annotata ad Caput VIII.

3. UT *est in rege*] Alexander post pugnam ad Gaugamela rex Asiæ salutatus. Romani quæ Syphacis fuerant sua dixere πολέμου νόμῳ, *lege belli*; Appianus Excerptis legationum x, n. 28. Legati Gotthorum apud Agathiam I, de Theuderico: Ὀδόακρον καθελὼν τὸν ἐπηλύτην τὸν Τύρλιγγον (lege Σκύρριγγον) ἐκεῖνα ἅπαντα κατέσχε τῷ πολέμου θεσμῷ: *Cum Odoacrum devicisset advenam Scyrum, ejus quæ fuerant belli jure tenuit.* At Hunnis dicentibus suos esse Gepidas, quod eorum regem cepissent, negarunt id Romani, quia Gepidæ habebant principem magis quam regem, nec in ipsius patrimonio erant; Meminit Menander Protector.

Ut in populo est] Persæ apud eundem Menandrum de Daras urbis territorio: ἐπεὶ ἡ πόλις (Δάρας) αὐτοῖς τῷ θεσμῷ τοῦ πολέμου ὑποκέκλιθη, εἶναι λόγον πρέπει καὶ τὰ ὅσα γε ὑπὸ τὴν πόλιν, ἁρμόζειν αὐτοῖς: *Cum urbs ipsa belli jure subjugata à se esset, rationis esse ut & quæ sub urbe fuerant ad se pertineant.* Vandalis devictis volebat Belisarius etiam in Sicilia Lilybæum Romano imperio cedere, ut quod Vandalis dedissent Gotthi. Sed ii dedisse se negabant; Procopius Vandalicorum II. Henricus Friderici Barbarossæ filius capta Sicilia Epidamnum, Thessalonicam, aliaque à Siculis possessa sibi vindicabat. Nicetas lib. I, de Alexio Isaaci fratre. Bajanus Avarorum Chaganus ad Imperatorem de Sirmio: προσήκειν αὐτῷ Γηπαίδων πρότερον κτῆμα γενομένην, αὐτῶν δὲ ὑπὸ Ἀβάρων πολεμηθέντων: *Ad se eam urbem pertinere, ut quæ Gepidarum fuisset, qui Gepidæ victi essent ab Avaris.* Petrus Justiniani legatus in oratione ad Chosroem: ὁ γὰρ δεσπότης τοῦ ἡγεμονικοῦ πῶς οὐχ ἕξει τὸ ὑποβεβηκός; οὔτε γὰρ Λαζοί, οὔτε μὴν αὐτοὶ Σουανοὶ πρὸς ἀμφισβήτησιν εἴποιεν ὡς οὐχ ὑπήκοος ἡ Σουανία Λαζῶν ἀνέκαθεν ἦν. *Nam qui dominus est principalis, quomodo non erit & accessorii? neque enim aut Lazi aut Suani unquam controversiam hanc movebant, non fuisse ab antiquo Lazorum Suaniam.* Utrumque est ex Menandro Protectore. Adde quæ hoc capite. §. IV.

desinat; sive ita ut accessio fiat alterius civitatis, ut Romanæ provinciæ; sive ut nulli civitati adhæreat, ut si Rex suo sumptu bellum gerens populum sibi ita subjiciat ut eum regi velit non ad populi sed ad regentis præcipue utilitatem, quod herilis est imperii non civilis. Aristoteles libr. VII de republica: *ἔστι δὲ ἀρχὴ ἡ μὲν τοῦ ἄρχοντος χάριν, ἡ δὲ τοῦ ἀρχομένου, τούτων δὲ τὴν μὲν δεσποτικὴν εἶναι φαμέν, τὴν δὲ τῶν ἐλευθέρων*: *Imperium aliud est ob utilitatem regentis, aliud ob utilitatem ejus qui regitur: hoc inter liberos locum habet, illud inter dominos & servos.* Qui ergo tali tenetur imperio populus in posterum non civitas erit sed magna familia: Bene enim dictum ab Anaxandrida:

οὐκ ἔστι δούλων ὠγαθ' οὐδαμοῦ πόλις.
Vir bone servorum nulla est usquam civitas.

An. XII. 2. Et Tacitus hæc inter se sic opponit: *non dominationem & servos, sed rectorem & cives cogitaret.* De Agesilao Xenophon: *ὁπόσας δὲ πόλεις προσαγάγοιτο, ἀφαιρῶν αὐτῶν ὅσα δοῦλοι δεσπόταις ὑπηρετοῦσι, προσέταττεν ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται*: *quascunque civitates in suam redigebat potestatem, has immunes habens ab his quæ servi dominis præstant, ea tantum imperabat in qua liberi homines rectoribus parent.*

III. Atque hinc intelligi potest quale sit mixtum illud imperium quod dixi ex civili & herili, nempe ubi servitus miscetur cum aliqua personali libertate. Sed populis legimus arma adempta, imperatum ne ferri quid haberent extra quam ad agriculturam; alios coactos sermonem & vitæ genus mutare.

IV. 1. Sicut autem res quæ singulorum fuerant jure belli iis acquiruntur qui eos sibi subjiciunt, sic & res universitatis eorum fiunt qui sibi subjiciunt universitatem si ipsi velint. Nam quod de deditis dixit Livius, * *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus multari eos velit, ipsius jus atque arbitrium est*: idem in bello solenni victis locum habet. Nam deditio sponte permit-

1. *Ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt*] Vide supra libro I, c. IV, §. 8 & lib. II, c. V, §. 31. & hoc libro cap. V, §. 2. & infra c. XX, §. 49. & adde Polybii hæc Excerpto legationum 142: *οἱ διδόντες αὑτοὺς εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπιτροπήν, διδόασι πρῶτον μὲν χώραν τὴν ὑπάρχουσαν αὐτοῖς καὶ πόλεις τὰς ἐν ταύτῃ. σὺν δὲ τούτοις ἄνδρας καὶ γυναῖκας τοὺς ὑπάρχοντας ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ταῖς πόλεσιν, ἁπάντας ὁμοίως ποταμοὺς, λιμένας, ἱερὰ, τάφους συλλήβδην, ὥστε πάντων εἶναι κυρίους Ῥωμαίους αὐτοὺς δὲ τοὺς διδόντας ἁπλῶς μηκέτι μηδενός. Qui se dedunt in Romanorum potestatem, ii dant primum regionem quæ ipsorum fuit, & quæ in ea regione sunt urbes: viros præterea omnes ac fœminas qui aut in regione aut in urbibus sunt. Insuper flumina omnia, portus, sacra religiosa universim omnia, ita ut omnium domini sint Romani, ipsi autem qui se dediderunt plane rei nullius.* Vide quæ modo dicta cap. VII, §. 4. Justinus lib. XXXV, de Judæis loquens: *Postea cum ipsis Persis in ditionem Alexandri Magni venere.*

3. Non

permittit, quod alioqui vis esset ereptura. Scaptius apud Livium *Agrum de quo ambigitur finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis* Lib. III. *jure belli publicum populi Romani factum.* Annibal in ratione ad milites apud eundem: *quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est.* Lib. XXI. Antiochus apud eundem, *quo victo cum omnia quæ illius fuissent jure belli Seleuci facta sint, existimare suæ ditionis esse.* Lib. XLIII. Ita Pompejus, quæ Mithridates bello capto imperio suo adjecerat, populi Romani fecit. Strabo l. XII.

2. Ergo & incorporalia jura quæ universitatis fuerant fient victoris quatenus velit. Sic Albâ victâ quæ Albanorum jura fuerant sibi vindicarunt Romani. Unde sequitur omnino liberatos Thessalos obligatione centum talentorum, quam summam cum ipsi Thebanis deberent Alexander Magnus Thebarum dominus factus jure victoriæ ipsis donaverat: neque verum quod pro Thebanis apud Quintilianum adfertur, id demum victoris esse quod ipse teneat: jus quod sit incorporale apprehendi manu non posse: aliam conditionem esse hæredis, aliam victoris, quia ad illum jus, ad hunc res transeat. Nam qui dominus est personarum, idem & rerum est, & juris omnis quod personis competit. Qui possidetur non possidet sibi, nec in potestate habet qui non est suæ potestatis. Dion. III.

3. Imo etiam si quis populo victo jus civitatis relinquat, potest quædam quæ civitatis fuerant sibi sumere. In ipsius enim arbitrio est quem velit esse sui beneficii modum. Imitatus fuit factum Alexandri Cæsar, donato Dyrrachinis ære alieno quod nescio cui adversarum partium debuerant. Sed hic objici poterat bellum Cæsaris * non ex eo esse genere de quo jus hoc gentium constitutum est. L. Qui in servitute est. de reg. jur. L. Sic eveniet. D. ad l. Iul. de adult. Cic. Epist. ad Brutum 6.

3. *Non ex eo esse genere de quo hoc jus gentium constitutum est*] Antonius Tyrios jussit reddere quæ Judæorum tenebant à Senatu non concessa & ante Cassii bellum possessa; memorat Josephus. Vide & Bizarum Genuensis historiæ libro X.

CAPUT IX.

De Postliminio.

I. 1. Sicut de his quæ ex hostibus capiuntur, ita & de postliminii jure nihil ferme sane prodiderunt hi qui retroactis sæculis juris cognitionem professi sunt. Accuratius hæc res à veteribus Romanis tractata est, sed sæpe confuse nimis, ita ut quæ juris gentium, quæque civilis Romani esse vellent, lector nequiret distinguere.

2. De voce postliminii rejicienda Servii sententia, qui partem ejus posteriorem productionem putat esse verbi sine significatu: sequendus Scævola, qui junctum docebat esse verbum à * *post*, quod reditum notat, & *limine*. Nam *limen* & *limes* exitu & flexionis modo differunt, cum alioqui origine (veniunt enim * ab antiqua voce *limo*, quæ *transversum* significat) & primitiva notione idem sint, sicut materia & materies, pavus & pavo, * contagio & contages, cucumis & cucumer, quanquam usu seriore factum est ut *limen* magis ad privata, *limes* ad publica referretur. Sic veteres eliminare dicebant è finibus ejicere, & exilium * nominabant eliminium.

Cicero Top. & ibidem Boëtius.

II. 1. Est

Annotata ad Caput IX.

2. *Post, quod reditum notat*] Unde Postvorta dea.

Ab antiqua voce limo] Servius ad XII Æneidos, & Donatus ad illud Eunuchi *limis oculis.* Festus: *Limus obliquus id est transversus, unde & limina.* Isidorus libro XV, c. 14. *limites appellati antiquo verbo transversi. nam transversa omnia antiqui lima dicebant, à quo & limina ostiorum, per quæ foris intus itur: & limites, quod per eos foras in agros eatur.* in Glossario *Limes* πλάγια ὁδός.

Contagio & contages] compages & compago, quod ipsum olim fuit compagen, ut docet genitivus, & verbum inde deductum, sicut & sanguis fuit sanguen.

Nominabant eliminium] Et colliminium in Solino est quod vulgo collimitium.

1. Ex

II. 1. Est ergo postliminium jus quod nascitur * ex reditu in limen, id est fines publicos. Sic Pomponius reversum postliminio ait qui intra præsidia nostra esse cœpit: Paulus cum in fines nostros intraverit. Sed ex paritate rationis consensus gentium rem eo perduxit, ut postliminium locum haberet etiam si quis homo, aut res ejus generis in quo postliminium esse placuerat, pervenisset ad amicos nostros, ut loquitur dicto loco Pomponius, aut, ut Paulus exempli causa explicat, ad regem socium vel amicum. Quibus in locis * amici aut socii intelligendi sunt non simpliciter quibuscum pax est, sed qui partes in bello easdem sequuntur; ad quos qui venerunt, ut Paulus loquitur, nomine publico tuti esse incipiunt. Nihil enim interest homo aut res ad hos aut ad suos pervenerit. *L. Postliminii ¶. 1. D. de capt. L. postliminium. ¶. postliminii ib.*

2. Apud eos vero qui amici sunt, sed non earundem partium, bello capti statum non mutant nisi ex speciali pacto; quomodo in secundo fœdere icto inter Romanos & Carthaginenses convenerat, ut qui à Carthaginensibus capti è populis amicis Romanorum in portus Romanis subditos venissent, in libertatem vindicari possent: utque Carthaginensium amicis par jus esset. Ideo * qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt, quia Græci in eo bello neutras secuti fuerant partes: ac propterea opus fuit eos redimi ut liberarentur. Quin & apud Homerum non uno in loco videmus bello captos in locis pacatis venditos, ut Lycaonem Iliados Φ. Eurimedusam Odysseæ Η. *Polyb. III. Plut. Flaminio.*

III. Vetus Romanorum locutio receptos postliminio etiam homines liberos dicebat. *Postliminio receptum*, (ita enim legendum est) *Gallus Ælius in libro primo significationum quæ ad jus pertinent, aut esse eum, qui liber è qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit, eo jure quod constitutum est de postliminiis. Item qui servus à nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos, redit in ejus potestatem cujus antea fuit, jure postliminii. Equi & muli & navis eadem ratio est in postliminii receptu* (ita tria hæc verba, quæ delenda censet vir incomparabilis in Romani juris studio Jacobus Cujacius, levi mutatione retineri posse arbitror) *quæ servi: quæ genera rerum ab hostibus* *Fest. Pomp. L. cum duæ D. de capt. & postlim. rev. L. in bello. D eodem tit. de postlim.*

1. *Ex reditu in limen*] Hinc sumpta translatione postliminium ecclesiasticæ pacis dixit Tertullianus de pudicitia.

Amici aut socii intelligendi sunt, non simpliciter quibuscum pax est] Ita sensisse Maroci & Fesæ regem apparet ex Thuani libro cxxx in anno cIↃ IↃ cIII.

2. *Qui Romanorum bello Punico secundo capti in Græciam commercio pervenerant, jus ibi postliminii non habuerunt*] Valerius Maximus lib. v, cap. II, 6. Diodorus Siculus Excerpto legationum n. 3. Sic & Rhodii quos Atheniensium cives bello Philippi emerant liberaliter Atheniensibus reddidere; Polybius Excerpto legationum, n. 3.

hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum à nobis ad hostes redire possunt. Sed posteriores Romani Jurisconsulti discrete magis duas statuerunt species postliminii, ut aut nos revertamur, aut aliquid recipiamus.

IV. 1. Retinendum & illud Tryphonini, qui postliminii jus competere ait in bello aut in pace: sensu paulo alio quam quo idem dixerat Pomponius. In pace postliminium nisi aliter convenerit est * his qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt, ut qui cum bellum subito exarsit apud hostes reperiuntur. Aliis autem captivis in pace postliminium non est, * nisi id pactis erat comprehensum, ut optime cum Tryphonini locum emendat doctissimus Petrus Faber, non improbante Cujacio. nam hoc & subjecta ratio & oppositum membrum aperte evincunt. *Pacem fecerat captivis dimissis, ita enim convenerat,* inquit Zonaras. Et Pomponius: *si captivus, de quo in pace cautum fuerat ut rediret, sua voluntate apud hostes mansit, non est ei postea postliminium.* Paulus: *Si in bello captus pace demum facta refugit, postliminio redit ad eum à quo priore bello captus erat: si modo non convenerit in pace ut captivi redderentur.*

Sem. lib. 1. c. 7. Tom. III. L. si capt. L. si quid. bello d. tit.

2. Causam cur de his qui bellica virtute capti sunt id placuerit ex Servio hanc affert Tryphoninus, *quia spem revertendi civibus in virtute bellica magis quam in pace Romani esse voluerunt,* nimirum ut Livius loquitur ab antiquo minime indulgens in captivos civitas. Sed hæc ratio Romanorum propria non potuit constituere jus gentium:

1. *His qui non virtute bellica superati, sed fato suo deprehensi sunt*] Vide exemplum apud Parutam belli Cyprii lib. 1.

Nisi id pactis erat comprehensum] Vide Josephum antiquæ historiæ XIII, 2. Polybius pacta ponit comprehendentia ut captivi redderentur in pace Philippi, Ætolorum, cum exceptione tamen, & Antiochi; excerptis de legationibus 9, 28, 35. Eadem exempla habet Livius, & præterea pacis cum Nabide. Similia aliquot suppeditat Zosimus. Ut ecce Probi pax cum Vandalis & Burgundis sic inita: ἐφ᾽ ᾧτε καὶ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, οὓς ἔτυχον ἔχοντες, ἀποδῶσι, *ut & prædam omnem & quoscumque habebant captivos redderent.* Lib. 1. similem pacem narrat Juliani cum Germanis, item cum Quadis qui in Germania, libro III. Ammianus Marcellinus libro XVII de rege Alemannorum Suomario: *pacem genibus curvatis orabat. & eam cum concessione præteritorum sub hac meruit lege, ut captivos redderet nostros.* mox de Sarmatis; *jussi obtinere sedes impavidi nostros reddidere captivos:* de alia rursum Sarmatarum parte idem dicit. Apud Zonaram multa talia: inter cætera in rebus Michaëlis qui filius Theophili, de Bulgaro loquens: τοὺς αἰχμαλώτους ἐλευθερῶσαι συνέθετο, *promisit captivis se daturum libertatem.* Nicetas libro II, captivis omnibus libertatem ait datam, exceptis Corinthiis & Thebanis viris ac mulieribus. Interdum convenit ut reddantur captivi qui à Republica possidentur, ut apud Thucydidem V.

2. Ut

tium: potuit tamen inter causas esse cur Romani illud jus ab aliis gentibus introductum & ipsi amplecterentur. Verior hæc est ratio, quod reges aut populi qui bellum suscipiunt credi volunt justas sibi fuisse causas cur id facerent: contra autem, injuriam facere eos qui adversum se arma ferrent: quod cum utraque pars credi vellet, nec tutum esset pacem servare cupientibus huic se controversiæ interponere, nihil melius facere potuerunt populi pacati quam * ut id quod evenisset pro jure acciperent: atque ita captos in actu repugnandi haberent quasi ex justa causa captos.

3. At de his qui bello exorto deprehensi erant dici idem non poterat. nam in illis nullum injuriæ consilium fingi poterat. Tamen ad minuendas hostium vires retineri eos manente bello non iniquum videbatur: bello autem composito nihil obtendi poterat quominus dimitterentur. Itaque consensum in hoc est, ut tales in pace semper libertatem obtinerent, ut confessione partium innocentes: in cæteros vero ut quisque usurparet quod vellet credi jus esse, nisi quatenus pacta certi aliquid præscriberent. Atque eandem ob causam * nec servi nec res bello captæ pace redduntur, nisi pactis expressum id sit: quia victor credi vult jus sibi fuisse ista quærendi: cui contradicere, id vero fuerat bella ex bellis serere; ex quibus apparet ingeniose non ex vero allatum illud apud Quintilianum pro Thebanis: Ideo captivos si in patriam suam redierunt liberos esse, quia bello parta non nisi eâdem vi possideantur. Diximus de pace.

4. * In bello redeunt postliminio homines qui antequam caperentur liberi fuerant: recipiuntur servi & alia quædam.

V. ‡ Liber homo ita demum postliminio redit si hoc animo ad suos venerit ut eorum res sequeretur, ut à Tryphonino proditum est: nimirum quia ut quis servus liber fiat, se debet, ut ita dicam, acquirere, quod non est nisi volentis: Cæterum * an vi bellica receptus sit ab hostibus, an dolo profugerit, nihil refert, ut à Florentino notatum

‡ *d. l. in bell. ¶. manumittendo, & l. postliminii ¶. captivus, D. de capt. L. nihil. D. de capt. l. eum non redemptum. C. de postl.*

2. *Ut id quod evenisset pro jure acciperent*] Vide Priscum excerpto de legationibus 28. & Bezarum de bello Genuensium in Venetos libro 17.

3. *Nec servi*] Totilas Pelagio Diacono à Romanis ad se misso edicit ne de reddendis Siculorum servis verba faciat, dicens iniquum fore ut Romani commilites suos veteribus dominis dedant. Locus est Gotthicorum III.

4. *In bello redeunt postliminio homines, qui antequam caperentur liberi fuerunt*] Julianus oratione in malos Cynicos: *ἔτω μὲν ἂν εἶεν οἰκέται καὶ ὁπόσους τῶν αἰχμαλώτων λυτρούμεθα. καί τοι οἱ νόμοι τούτοις ἀποδιδόασι τὴν ἐλευθερίαν. Hoc modo servi essent etiam quos bello captos liberamus. Atqui talibus ubi ad nos redierint libertatem adjudicant leges.*

An vi bellica receptus sit ab hostibus] Ut illi quos à Slavis captos liberavere Hunni, apud Procopium itidem Gotthicorum III.

Si.

tum est. Tantundem erit si ab hostibus sponte sit traditus. Quid * si ab hoste venditus commercio, ut fit, ad suos pervenerit? Tractatur hæc controversia * apud Senecam in Olynthio quam Parrhasius emerat; quærit enim cum decretum factum esset ab Atheniensibus quo Olinthii juberentur liberi esse, hoc contineretur liberi ut fierent, an ut liberi judicarentur; quorum hoc est verius.

VI. 1. Liber autem homo, postquam ad suos rediit non se tantum sibi acquirit, sed & res omnes quas habuerat apud populos pacatos, sive corporales sive incorporales. Quia populi pacati sicut factum pro jure secuti erant in capto ita & in liberato, ut se æquos præbeant utrique parti. Ergo dominium quod habuerat in res ejus is qui belli jure eum possidebat non erat sine omni conditione: cessare enim poterat ipso invito, si captus qui fuerat ad suos pervenisset. Has ergo res sic ille perdit, quomodo hominem cujus erant accessio.

2. Quid si tamen alienasset? an qui titulum habet ab eo qui belli jure eo tempore erat dominus tutus erit gentium jure, an & hæc recuperabuntur? De his loquor quæ apud populum belli medium exstabant. Distinguendum videtur inter res quæ ejus sunt generis ut postliminio redeant & quæ extra id genus sunt, quod discrimen jam mox explicabimus, ut illa videantur alienata cum sua causa & sub conditione; ista vero simpliciter. Alienata autem intelligo etiam quæ donata aut acceptilata sunt.

VII. At sicut ad postliminio redeuntem jura redeunt, ita & jura in ipsum restituuntur, ac pro eo habentur ut Tryphoninus loquitur ac si nunquam ille hostium potitus fuisset.

l. in Bello §. cætera, l. mulier. D. de capt. l. postliminio d. tit. l. postliminium §. induciæ. D. de capt. l. eos qui d. tit.

VIII. Huic regulæ de liberis hominibus exceptionem hanc recte asscribit Paulus: *Postliminio carent qui armis victi hostibus se dederant*, nimirum quia pactiones cum hostibus factæ valent jure gentium, ut alibi dicemus, nec adversus eas est postliminium. Ideo Romani illi à Pœnis capti apud Gellium: *postliminium justum non esse sibi, quoniam dejurio vincti forent.* Unde & induciarum tempore non esse postliminium recte à Paulo notatum est. At hos qui hostibus deduntur sine ulla scilicet pactione postliminio reverti respondit Modestinus.

IX. 1. Quod de singulis personis diximus, idem & in populis locum habere arbitror, ut qui liberi fuerunt suam recipiant libertatem,

Si ab hoste venditus commercio ut fit ad suos pervenerit] Ut eodem Procopii libro juvenis Childubius, τὰ νῦν δὲ ἐπεὶ ἀφίκετο εἰς πάτρια ἤδη ἐλεύθερος τὸ λοιπὸν κατὰ τὸν νόμον καὶ αὐτὸς ἔσται. *dicebat, se cum in patriam rediisset liberum ex jure in posterum fore*. Et apud Turcas nullum olim fuisse captivis postliminium notat Leunclavius.

Apud Senecam.] Libro v, controversia 34.

2. Ma-

tem, si forte eos vis sociorum eximat hostili imperio. At si ipsa multitudo quæ civitatem constituerat dissoluta sit, verius puto non eundem populum censeri, nec postliminio res restitui ipso gentium jure, quia populus, ut navis, partium dissolutione plane interit, eo quod tota ejus natura in illa perpetua conjunctione consistit. Non ergo quæ fuerat Sagunti civitas eadem exstitit cum veteribus cultoribus ea sedes octavo post anno restituta est. neque Thebæ cum jam Thebani in servitutem ab Alexandro venissent. Hinc apparet quod Thessali Thebanis debuerant non esse Thebanis postliminio restitutum: idque duplici de causa: tum quod novus erat populus, tum quod Alexander quo tempore dominus erat hoc jus alienare potuerat & alienaverat; & quia creditum non in eorum est numero quæ postliminio redeunt.

2. Ei quod de civitate diximus haud multum dissimile est quod veteri illo Romano jure, quo dissolubilia erant conjugia, * matrimonium non censebatur postliminio restitui, sed novo consensu redintegrari. *L. non ut l. cum duas, §. 1 D. de capt.*

X. 1. Et ex his quidem intelligi potest quale sit jure gentium postliminium in liberis hominibus. Cæterum jure civili idipsum jus, quod ea attinet quæ intra civitatem aguntur, & adstringi additis exceptionibus aut conditionibus, & produci ad alia commoda potest. Sic jure civili Romano de numero eorum qui postliminio redeunt exempti sunt transfugæ: etiam filii familias in quos patri videtur salva esse debuisse potestas illa patria quæ propria erat Quiritium. Sed hoc ideo placuisse ait Paulus, quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis quam caritas liberorum: cui congruit quod de Manlio ait Cicero, suo dolore sanciviste eum militaris imperii disciplinam, ut saluti prospiceret civium, qua intelligebat contineri suam: ipsique naturæ & patrio amori prælatum ab eo jus majestatis. *d. l. postliminium, §. transfugæ, & §. filius quoque. De finib. 1. Dem. in Nicostratum. C. de postl. l. ult. L. si parte. D. de capt. L. si is qui se C. de postl. l. fœdissimæ eod. tit.*

2. Detrahit & hoc aliquid de jure postliminii, quod legibus Atticis primum deinde Romanis constitutum est, ut qui redemptus est ab hostibus redemptori * serviat donec pretium reddiderit. Sed hoc ipsum favore libertatis introductum apparet, ne adempta spe recuperandæ pecuniæ multi in hostium manu relinquerentur. Et illa ipsa servitus iisdem Romanis legibus multis modis mitigatur, & postre-

2. *Matrimonium non censebatur postliminio restitui*] Aliter inter Christianos. Leo Papa ad Nicetam Aquilejensem Episcopum: *Ut sicut in mancipiis vel agris, aut etiam in domibus ac possessionibus, in captivitatem ductis, postliminium reversis de captivitate servatur, ita etiam & conjugia, si aliis juncti fuerint, reformentur.* Vide Hincmarum in opusculo de divortio Lotharii & Tetbergæ ad interrogationem XIII, & responsum Stephani Papæ cap. 19, in Tomo II Conciliorum Galliæ.

2. *Serviat donec pretium reddiderit*] Idem cap. 34. Edicti Caroli Calvi Pistis.

4. Bona

postrema lege Justiniani finitur operis quinquennii: morte quoque redempti jus repetendæ pecuniæ exstinguitur; sicut & contracto inter redimentem & redemptum matrimonio remissum censetur: & redemptæ mulieris prostitutione amittitur, multaque alia jure Romano in favorem redimentium & in pœnam proximorum qui suos non redimunt constituta sunt.

3. Rursum auctum est postliminii jus lege civili, eo quod non ea tantum quæ in postliminio sunt jure gentium, sed res omnes, jura omnia perinde habentur ac si is qui rediit nunquam hostium potitus esset: quod & jure Attico obtinuit. Nam, ut apud Dionem Prusæensem oratione xv legimus, quidam Calliæ se filium dicens captum in clade ad Acanthum, & serviisse in Thracia, cum Athenas postliminio rediisset, hæreditatem Calliæ à possessoribus petiit, nec aliud quæsitum est in judicio quam an is revera Calliæ esset filius. Idem narrat, Messenios cum longo tempore serviissent, tandem & libertatem & regionem recepisse. Imo & quæ per usucapionem aut liberationem ex bonis subtracta, vel non utendo finita esse videbantur, actione rescissoria restituuntur: nam in edicto de majoribus in integrum restituendis is comprehenditur qui in hostium est potestate. Et hoc quidem venit ex jure Romano antiquo.

L. ab hostibus. C. de postliminio. L. 1, ¶. D. quibus ex caus. majores.

4. At lex Cornelia etiam hæredibus consuluit eorum qui capti apud hostes decessissent: bona eorum conservans, perinde quasi qui non redit jam eo tempore quo captus est decessisset. Quæ jura civilia si tollas, haud dubie statim ut quis ab hostibus captus esset * bona ejus futura fuissent occupantium, quia qui apud hostes est pro nullo habetur. Quod si qui captus fuerat rediret, nihil reciperet præter ea quæ jure gentium postliminium habent. Quod vero captivorum bona fisco cedunt si hæres nullus sit, ex jure speciali est Romano. Vidimus de his qui redeunt: videamus de his quæ recipiuntur.

L. Divus. D. de jure fisci, l. bona. ¶. apparet. D. de capt.

XI. 1. Inter hæc sunt primum servi & ancillæ, * etiam sæpe alienati, * etiam ab hoste manumissi: quia hostium jure manumissio obesse civi nostro servi domino non potuit: ut bene notat Tryphoninus. Sed ut servus recipiatur necesse est ut aut revera habeatur à vetere

L. in bello ¶. manumittendo. L. ult. D. de capt.

4. *Bona ejus futura fuissent occupantium*] Vide legem Wisigotthicam lib. v, tit. iv, c. 15.

1. *Etiam sæpe alienati*] At edicto Teuderichi ita constitutum est: *Servi aut coloni ab hostibus capti & reversi domino restituantur, si non sunt ante ab altero vendentibus hostibus in commercio comparati.* Vide & Cassiodorum III, 43. At lege Wisigotthica mancipium bello receptum domino redditur. Et qui recepit, tertiam partem accipit justi pretii. Si ab hostibus venditum receptum fuerit, redit ad dominum pretio reddito & melioramentis. lib. v, tit. iv, 21.

Etiam ab hoste manumissi] ut à Mithridate, qui retracti in servitutem. Appianus Mithridatico.

4. Tr-

vetere domino, aut haberi facile possit. Quare cum in rebus aliis sufficiat eas intra fines esse perductas, ad postliminii jus in servo id non erit satis nisi & cognoscatur. nam qui in urbe Roma est ita ut lateat; nondum receptus Paulo videtur. Ac sicut hac in parte à rebus inanimis distat servus, ita vicissim à libero homine in eo distat, quod ut postliminio recipiatur non requiritur ut animo res nostras sequendi venerit. Id enim in eo requiritur qui se recepturus est, non in eo qui ab altero sit recipiendus, & ut Sabinus scripsit *de sua qua civitate cuique constituendi facultas libera est, non de dominii jure*. *d. l. In bello. ¶. manumittendo.*

2. Non excepit ab hoc gentium jure servos transfugas lex Romana. Nam & in his dominus pristinum jus recipit, ut Paulus nos docet: ne contrarium jus non tam ipsi injuriosum sit qui servus semper permanet, quam domino damnosum. Generaliter de servis qui virtute militum recuperantur dictum est ab Imperatoribus illud quod ad res omnes male à nonnullis trahitur. *Receptos eos non captos judicare debemus, & militem nostrum defensorem eorum decet esse, non dominum.* *d. l. postliminium. ¶. si vero servus.* *L. ab hostibus. C. de postl.*

3. Qui ab hostibus redempti sunt servi protinus Romano jure fiunt redimentis, sed oblato demum pretio postliminio recipi intelliguntur. Verum hæc subtilius explicare juris civilis interpretum est. Nam & posterioribus legibus mutata sunt nonnulla: & quo servi capti ad reditum invitarentur, proposita libertas his quibus membrum ruptum esset statim, cæteris post quinquennium, ut videre est in legibus militaribus à Rufo collectis. *L. si captivus. ¶. verum est, D. de capt.*

XII. Illa quæstio magis ad nos pertinet, an & populi qui subjecti alieno imperio fuerunt in veterem causam recidant: quod tractari potest si non is cujus imperium fuerat, sed sociorum aliquis eos hosti eripuisset. Puto hic idem dicendum quod in servis, nisi sociali fœdere aliter convenerit. *Strabo libro VIII.*

XIII. 1. Inter res primum occurrunt agri, qui in postliminio sunt. *Verum est*, ait Pomponius, *expulsis hostibus ex agris quos ceperint dominia eorum ad priores dominos redire.* Expulsi autem hostes intelligi debent ex quo aperte eo accedere amplius non possunt, ut alibi explicavimus. Sic Æginam insulam Atheniensibus ereptam * veteribus dominis Lacedæmonii reddiderunt. Agros ex Gothis & Vandalis recuperatos veterum possessorum hæredibus reddiderunt Justinianus aliique Imperatores; * non admissis *Nov. XXXVI. Nov. Valent. de episc. Jud. Proc. 1, de bel. Vand. Cujac. obs. X. L. cum loca. D. de religiosis. L. in tantum, de divis. rer.*

1. *Veteribus dominis*] nempe qui partium Lacedæmoniarum fuerant. Confer quæ supra cap. VI, §. 7.

Non admissis adversus dominos præscriptionibus illis] Idque ex lege Honorii, qui quanquam relicta Vandalis Hispania, tamen dum eam tenerent Vandali præscriptionem tricennariam dominis nocere noluerat, meminit Procopius Vandalicorum I. Va-

ſis adverſus dominos præſcriptionibus illis quas Romanæ leges induxerant.

2. Quod de agris jus eſt, idem eſſe arbitror de omni jure quod ſolo adhæret. Nam & loca capta ab hoſtibus quæ religioſa vel ſacra fuerant, ſi ab hac calamitate fuerint liberata, quaſi quodam poſtliminio reverſa priſtino ſtatui reſtitui ſcripſit Pomponius: quicum convenit illud Ciceronis in Verrina de Signis, de Diana Segeſtana: *P. Africani virtute religionem ſimul cum loco recuperavit.* & Marcianus cum poſtliminii jure comparat jus illud quo ſolum ædificio occupatum eo collapſo littori redditur. Quare & uſumfructum agri recepti reſtitui dicendum erit ad exemplum ejus quod de agro inundato Pomponius reſpondit. Sic Hiſpanis lege cautum eſt, ut comitatus & aliæ juriſdictiones hæreditariæ poſtliminio redeant, majores omnino; minores, ſi intra quadriennium à receptione vindicentur; niſi quod arcem bello amiſſam & quomodocunque recuperatam retinendi jus rex habet.

L. ſi ager. D. quibus mod. uſufr. amit.
Reg. Conſt. lib. x, tit. 29. p. 2.

XIV. 1. De mobilibus generalis in contrarium regula eſt, ut poſtliminio non redeant, ſed in præda ſint: ut hæc opponit Labeo. Quare & commercio parata, ubicunque reperiuntur, manent ejus qui emit: nec apud pacatos reperta aut intra fines perducta vindicandi jus eſt veteri domino. Sed ab hac regula videmus olim excepta quæ in bello uſum habent: quod ideo placuiſſe gentibus videtur, ut recuperandi ſpes ad ea comparanda alacriores homines redderet. plurimarum enim civitatum inſtituta eo tempore ad rem bellicam referebantur. quare facile in hoc conſenſum eſt. Uſum autem in bello hæc habere cenſentur quæ modo ex Gallo Ælio attulimus, ſed quæ diſtinctius expoſita exſtant tum apud Ciceronem in Topicis tum apud Modeſtinum: Naves ſcilicet longæ atque onerariæ, non item luſoriæ, aut actuariæ voluptatis cauſa paratæ: muli, ſed clitellarii: equi & equæ, ſed freni patientes. Et hæ res ſunt quas & legari recte voluerunt Romani, & in præſtationes familiæ herciſcundæ venire.

L. 2. & 4. D. de capt.

L. id quod apud hoſtes, D. de leg. 1. L. item Labeo cum l. ſeq. D. de fam. herc.

2. Arma & veſtis uſum quidem in bello habent, ſed poſtliminio non redibant, quia minime favorabiles erant qui in bello arma aut veſtem amitterent: imo id flagitii loco habebatur, ut paſſim in hiſto-

Valentinianus in Novella, lege de Epiſcopali judicio: *Triennali definitione concludi ea præcepimus, quæ perpetuis aut infinitis ſeculis ſervabantur: Exceptis Afrorum negotiis, qui ſe probaverint neceſſitatem Vandalicam pertuliſſe: ut de illorum cauſis illa tempora præfixo triennio ſubtrahantur, quæ claruerit ſub hoſtilitate conſumpta.* In concilio Hiſpalenſi relato in cauſam XVI, quæſtione IV: *ſicut per legem mundialem his quos barbarica ſeveritas captiva neceſſitate transvexit, poſtliminio revertentibus redditur antiqua poſſeſſio.* convenit C. Ex transmiſſa. De præſcriptionibus. vide & Cujacium ad titulum C. de præſcriptione XXX annorum.

storiis apparet. Atque in hoc notantur arma ab equo distare, quod equus sine culpa equitis proripere se potuit. Et hoc quidem rerum mobilium discrimen videtur usum habuisse in occidente, etiam sub Gothis, ad Boëtii usque tempora: is enim Ciceronis Topica explicans ita videtur de hoc jure loqui, quasi quod ad eum diem vim suam obtineret.

XV. At posterioribus temporibus, si non ante, sublata videtur hæc differentia. Passim enim tradunt morum periti res mobiles postliminio non redire, & * id de navibus constitutum multis in locis videmus.

Bart. in l. si quid bello. D. de capt. Ang. & Salic. in l. ab hostibus, C. de capt. Const. Gall. l. xx, tit. 12, art. 24. Consu. maris, c. 287.

XVI. Eæ vero res quæ intra præsidia perductæ nondum sunt; quanquam ab hostibus occupatæ, ideo postliminii non egent, quia dominum nondum mutarunt ex gentium jure. Et quæ piratæ aut latrones nobis eripuerunt non opus habent postliminio, ut Ulpianus & Javolenus responderunt; quia jus gentium illis non concessit ut jus domini mutare possint: quo innixi Athenienses Halonesum quam ipsis prædones, * prædonibus Philippus eripuerat, ut redditas à Philippo non ut donatas volebant accipere. Itaque res ab illis captæ ubicunque reperiuntur vindicari possunt, nisi quod ex naturali jure alibi censuimus ei qui suo sumptu possessionem rei adeptus est tantum esse reddendum quantum dominus ipse ad rem recuperandam libenter impensurus fuerat.

L. hostes, & l. Latro es. D. de cap. l. postlim. ¶. a piratis eod. tit. Demosth. de Halone-so.

XVII. Potest tamen lege civili aliud constitui: sicuti * lege Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis: neque enim iniquum est ut privata res publicæ utilitati cedat, præsertim in tanta recuperandi difficultate. Sed lex talis non obstabit exteris quo minus res suas vindicent.

Sup lib. II, c. x, ¶. 9.

XVIII. 1. Illud magis mirandum quod testantur Romanæ leges postliminii jus locum habuisse non tantum inter hostes sed & inter Romanos & populos externos. Sed alibi diximus reliquias has esse sæculi Nomadum, quo sensum naturalis societatis, quæ est inter homines, mores exsurdaverant. Itaque apud gentes etiam quæ bellum publicum non gererent, erat quædam belli inter privatos quasi ipsis moribus indicti licentia: ac ne ea licentia ad interficiendos homines prosiliret, placuit captivitatis jura inter eos introduci, cui consequens fuit ut & postliminio locus esset, aliter quam cum latronibus ac piratis, quia illa vis rem producebat ad æquas pactiones, quæ à latronibus & piratis contemni solent.

Lib. XXXI, tit. 29, p. 2. Covar. ad c. peccatum, p. 11, ¶. 2, num. 8. Lib. II, c. 15, ¶. 5.

2. Juris

Id de navibus constitutum multis in locis videmus] Decisio Genuensis centesima prima.

Prædonibus, Philippus eripuerat] Vide ipsam Philippi epistolam inter opera Demosthenis.

Lege Hispanica naves à piratis captæ eorum fiunt qui eas eripiunt piratis] Idem apud Venetos. Patet ex literis Fraxinei Canæi Tomo I.

Nn Anto-

2. Juris olim controversi videtur fuisse, an qui apud nos serviunt ex populo fœderato si domum revenissent postliminio redeant. Ita enim hanc quæstionem proponit Cicero primo de Oratore. Et Gallus quidem Ælius sic ait: *Cum populis liberis & cum fœderatis & cum regibus postliminium nobis est ita ut cum hostibus.* Contra Proculus: *Non dubito quin fœderati & liberi nobis externi sint: non inter nos atque eos postliminium esse.*

L. non dubito. D. de cap.

3. Ego arbitror distinguendum inter fœdera, ut si qua essent quæ belli duntaxat publici componendi aut cavendi causa essent inita, ea nec captivitati in posterum nec postliminio obstarent. at si qua id continerent ut tuti essent publico nomine qui ab his ad illos venissent, ut tunc captivitate sublata cessaret & postliminium. Et hoc mihi indicare videtur Pomponius cum ait, *si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt: quod autem ex nostro ad eos pervenit illorum fit, & liber homo noster ab eis captus servus fit & eorum: Idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat: Hoc quoque igitur casu postliminium datum est.* Cum dixit fœdus amicitiæ causa, ostendit & alia esse posse fœdera quibus nec hospitii nec amicitiæ jus insit. Proculus quoque eos à se populos fœderatos intelligi qui amicitiam aut hospitium tutum promisissent, satis significat cum subjicit: *Etenim quid inter nos atque eos postliminii opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æque atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant.* Quare quod apud Gallum Ælium sequitur, *quæ nationes in ditione nostra sint, cum his postliminium non est*, ut recte legit Cujacius, hoc additamento supplendum erit, nec cum his quibuscum fœdus amicitiæ causa habemus.

D. l. postliminii. §. in pace.

Obs. IX, l. 23.

XIX. 1. At nostris temporibus, non inter Christianos tantum sed & apud plerosque Mahumetistas, jus ut captivitatis extra bellum ita & postliminii evanuit, sublata utriusque necessitate ob restitutam vim ejus cognationis quam inter homines natura esse voluit.

Bod. lib. 1. de rep. c. 7.

2. Habere tamen locum poterit vetus illud jus gentium, si res sit cum gente tam barbara ut sine indictione aut causa omnes externos & res eorum hostiliter tractare pro jure habeat. Atque eam in partem dum hæc scribo judicatum est in summo Auditorio Parisiensi, cœtus principe Nicolao Verdunio: bona quæ Francorum civium fuerant ab Algeriensibus, populo prædationibus maritimis in omnes alios grassari solito, capta belli jure mutasse dominum: ac proinde cum recepta ab aliis essent, facta eorum qui recepissent. In eadem cognitione & hoc judicatum est quod modo diximus, naves hodie inter ea non esse quæ postliminio recipiuntur.

CAPUT

CAPUT X.
Monita de his quæ fiunt in bello injusto.

I. 1. Legenda mihi retro vestigia, & eripienda bellum gerentibus pene omnia quæ largitus videri possum, nec tamen largitus sum. nam cum primum hanc juris gentium partem explicare sum aggressus, testatus sum juris esse aut licere multa dici eo quod impune fiant, partim etiam quod judicia coactiva suam illis auctoritatem accommodent, quæ tamen aut exorbitent à recti regula, sive illa in jure stricte dicto, sive in aliarum virtutum præcepto posita est, aut certe omittantur sanctius & cum majori apud bonos laude. *Lib. III. c. 4.*

2. In Troadibus Senecæ dicenti Pyrrho

Lex nulla capto parcit, aut pœnam impedit,

Regerit Agamemnon,

Quod non vetat lex, hoc vetat fieri pudor.

Quo in loco pudor non tam hominum & famæ quam æqui & boni, aut certe ejus quod æquius meliusque est, respectum significat. Sic in Justinianeis Institutionibus legimus: *Fideicommissa appellata sunt quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum qui rogabantur, continebantur.* Apud Patrem Quintilianum: *Non aliter salvo pudore ad sponsorem venit creditor quam si recipere à debitore non possit.* Atque eo sensu sæpe videas justitiam cum pudore conjungi.

Nondum justitiam facinus mortale fugarat:
Ultima de superis illa reliquit humum,
Proque metu populum sine vi Pudor ipse regebat.

Hesiodus: *Operibus.*

Δίκη δ' ἐν χερσὶ καὶ αἰδὼς
Οὐκ ἔσται. βλάψει δ' ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα.

--- nusquam Pudor: aurea nusquam
Iustitia: insultant pravi melioribus ultro.

Plato libro XII de legibus: παρθένος γὰρ αἰδοῦς Δίκη λέγεταί τε καὶ ὄντως εἴρηται. Emendem πάρεδρος: ut sensus sit: *Comes Pudoris Iustitia vocatur, & merito quidem.* Nam & alibi idem Plato sic loquitur: θεὸς δείσας περὶ τῷ γένει ἀνθρώπων μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, δωρεῖται ἀνθρώποις αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. *Deus metuens ne plane interiret genus humanum dedit ho-* *Protagora.* *Ad interniditum præ- fuitm.*

minibus Justitiam ac Pudorem, ornamenta civitatum, & ad amicitiam colligandam vincula: & Plutarchus simili modo δίκην vocat σύνοικον αἰδοῦς, *Justitiam pudoris cohabitatricem*, qui & alibi jungit αἰδῶ & δικαιοσύνην. Apud Dionysium Halicarnassensem simul nominantur αἰδώς, κόσμος καὶ δίκη, *pudor, decorum, & honestum.* Sic & αἰδῶ & ἐπιείκειαν copulat Josephus *Pudorem & Æquitatem.* Paulus quoque Jurisconsultus coniungit naturale jus & pudorem. Cicero autem inter justitiam & verecundiam ita fines regit, ut justitiæ partes statuat non violare homines, verecundiæ non offendere.

Vita Thesei. *Lib. VI.* *Lib. XIII. antiq. c. 19. L. adoptivus, D. de ritu nupt. Off. I.* *Lib. I de Ira, c. 27.*

3. Cum eo quem ex Seneca adduximus versu bene convenit dictum ejusdem in scriptis philosophicis. * *Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, liberalitas, justitia, fides exigunt? quæ omnia extra publicas tabulas sunt.* Ubi vides jus à justitia distingui, quia jus accipit id quod in judiciis externis viget. Idem id alibi explicat egregie exemplo juris herilis in servos. *In mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit; sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captivis & pretio paratis jubet.* Deinde: *Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* quo in loco notanda iterum vocis *licere* diversa acceptio, altera exterior, altera interior.

Lib. I de Clem. c. 18.

II. 1. Eundem habet sensum illa Marcelli in Senatu Romano distinctio: *non quid ego fecerim in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus feci jus belli defendit, sed quid isti pati debuerint:* ex æquo & bono scilicet. Idem discrimen Aristoteles innuit disputans an justa dicenda sit quæ ex bello oritur servitus: ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινὸς (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον δουλείαν τιθέασι δικαίαν. ἅμα δ' οὔ φασι. τήν τε γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι πολέμων. *Quidam respicientes justi aliquid (* nam & lex justum quid est) justam esse ajunt servitutem ex bello:* at

Liv. l. 26. *Pol. I, c. 6.*

Annotata ad Caput X.

3. *Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse*] Idem Seneca de Beneficiis V. 21: *Multa legem non habent, nec actionem ad quæ consuetudo vitæ humanæ lege omni valentior dat aditum.* Quintilianus Institutionum oratoriarum lib. III, c. 8; *Sunt enim quædam non laudabilia natura, sed lege concessa, ut in XII Tabulis, debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit.* Cicero de Officiis libro III: *Aliter leges, aliter Philosophi tollunt astutias. Leges, quatenus manu tenere res non possunt: philosophi, quatenus ratione & intelligentia.*

1. *Nam & lex justum quid est*] Seneca ad Helviam c. 6, *alii armis sibi jus in aliena terra fecerunt.* Pugnare videntur jus & aliena; sed concilianda ut docet hic textus. Repete quæ supra hoc libro cap. IV, § 2.

2. *La-*

at omnino justam esse negant, quando accidere potest ut injusta fuerit bellandi causa. Simile est illud Thucydidis in Thebanorum oratione: ἃς ἐν χερσὶν ἀπεκτείνατε οὐχ ὁμοίως ἀλγοῦμεν. κατὰ νόμον γὰρ δή τινα ἔπασχον: *de his quos in conflictu occidistis non adeo querimur, accidit enim hoc illis jure quodammodo.*

2. Sic & ipsi Jurisconsulti Romani, quod sæpe jus captivitatis vocant alibi injuriam appellant, & æquitati opponunt naturali; & Seneca servi nomen ex injuria natum, id quod sæpe accidit respiciens. Apud Livium quoque Itali retinentes ea quæ Syracusanis bello ademerant, pertinaces ad obtinendam injuriam appellantur. Dion Prusæensis cum dixisset bello captos si ad suos rediissent libertatem recipere addit, ὡς ἀδίκως δεδουλευκότες, *ut qui per injuriam in servitute fuissent.*

* Lactantius de Philosophis loquens: *Cum de officiis ad rem militarem pertinentibus disputant, neque ad justitiam neque ad veram virtutem accommodatur illa omnis oratio, sed ad hanc vitam moremque civilem.* Idem mox à Romanis ait legitime illatas injurias.

III. Primum ergo dicimus, si belli causa injusta sit, etiamsi bellum solenni modo susceptum sit, injustos esse internâ injustitiâ omnes actus qui inde nascuntur: ita ut qui scientes tales actus operantur, aut ad eos cooperantur, habendi sint in eorum numero qui ad regnum cœleste sine pœnitentia pervenire non possunt. Vera autem pœnitentia, si tempus & copia suppetat, omnino requirit, * ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat. Ideo Deus * negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant: & Ninivitis rex indicens justitium præcipit ut rapina manus vacuefaciant, naturæ ductu agnoscens sine tali restitutione pœnitentiam fictam & inanem fore. Atque ita videmus sentire * non Judæos tantum & Christianos, sed & * Mahumetistas.

Lib. III. L. postlim. in pr. D. de capt. Epi. XXXII. Libro XXVIII. Orat. XV. 1 Cor. VI, 10. Ion. II, 10. Libro præceptorum legis præcepto jubente XVI. Silv. in verbo bellum, p. 1, n. 10, & 11, & 12. Covar. d. §. 11. n. 8. Less. lib. II. c. 13. dub. 4. Adde l. vulgatis §. si duo. D. de furtis. Silv. d. loco num. 10. Vasq. lib. I. controv. ill. c. 9. num. 27. Molin. disp. 118. §. ut vero.

IV. Ad

2. *Lactantius*] Augustinus vero epistola V, quæ est ad Marcellinum: *Ac per hoc si terrena ista respublica Christiana præcepta custodiat, etiam ipsa bella sine benevolentia non gerentur.* Idem de diversis Ecclesiæ observationibus: *Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella pacata sunt.*

Ut is qui damnum dedit, sive interficiendo, sive res corrumpendo, sive prædas agendo, id ipsum resarciat. Num V, 6. Hieronymus ad Rusticum: *Nec differtur ultionis sententia si non reddantur universa.* Augustinus in epistola ad Macedonium, quæ est LIV: *Si res aliena propter quam peccatum est reddi possit & non redditur, pœnitentia non agitur sed simulatur.* Retulit Gratianus in causam XI, quæstione VI.

Negat grata sibi esse jejunia eorum qui non jure captos detinebant] Locus est illustris Esaiæ LVIII, 5, 6, 7. habes eum Græce apud Justinum Martyrem in colloquio cum Tryphone.

Non Judæos tantum] Vide canones pœnitentiales Mosis Maimonidæ cap. II, §. 1. Et Mosem de Kotzi præcepto jubente XVI.

Mahumetistas] Vide Leunclavium Turcicorum V, & XVII.

IV. Ad restitutionem autem tenentur, secundum ea quæ generaliter à nobis alibi explicata sunt, belli auctores, sive potestatis jure, sive consilio, de his scilicet omnibus quæ bellum consequi solent: etiam de insolitis, si quid tale jusserunt aut suaserunt, aut cum impedire possent non impedierunt. Sic & duces tenentur de his quæ suo ductu facta sunt: & milites in solidum omnes qui ad actum aliquem communem, puta urbis incendium, concurrerunt: in actibus dividuis pro damno quisque cujus ipse causa unica, aut certe inter causas fuit.

V. 1. Neque admittendam putem exceptionem quam nonnulli adferunt de his qui aliis operam navant, si modo in ipsis aliquid hæreat culpæ: ad restitutionem enim sine dolo culpa sufficit. Sunt qui videntur existimare res bello captas, etiam si justa belli causa non adfuerit, reddendas non esse, eo quod bellantes inter se cum bellum inierunt ista capientibus donasse intelligantur. Sed nemo suum jactare temere præsumitur: & bellum per se longe abest à contractuum natura. Ut vero pacati populi certi quid haberent quod sequerentur, nec bello implicarentur inviti, sufficiebat introductio externi de quo diximus dominii, quod cum interna obligatione restitutionis potest consistere. Atque id illi ipsi auctores videntur statuere in jure captivitatis personarum. Ideo Samnites apud Livium, *res hostium in præda captas, quæ belli jure nostræ videbantur, remisimus*. Videbantur ait, quia injustum id bellum fuerat ut jam ante agnoverant Samnites.

Lib. IX. *Lib. VIII.* *Vide supra, l. II, c. II.*

2. Non dissimile est quod ex contractu sine dolo inito cui inest inæqualitas, jure gentium nascitur facultas quædam cogendi eum qui contraxit ad implenda pacta: nec eo tamen minus qui plus æquo stipulatus est rem ad æqualitatem reducere ex probi ac pii hominis officio tenetur.

VI. 1. Sed & qui damnum ipse non dedit, aut sine omni culpa dedit, sed rem bello injusto captam ab alio penes se habet, tenetur eam reddere, quia cur alter ea carere debeat nulla causa subest naturaliter justa, non consensus ipsius, non malum meritum, non compensatio. Non aliena ab hac re historia est apud Valerium Maximum: *Populus*, inquit, *Romanus cum P. Claudius Camerinos ductu atque auspiciis suis captos sub hasta vendidisset, etsi ærarium pecunia, fines agris auctos animadvertebat, tamen quia parum liquida fide id gestum ab imperatore videbatur, maxima cura* * *conquisitos redemit*

Vide supra. Lib. II, c. 9.

Lib. VI, c. 5.

1. *Conquisitos redemit, & prædia restituit*] Antonius Tyrios coëgit reddere quæ Judæorum tenebant. Homines ab eis venditos jussit liberari, bona dominis reddi; Josephus XIV Antiquæ Historiæ. Macrinus Parthis reddidit captivos & prædam, quod causa fuisset cur Romani pacem rumperent; Herodianus libro XIV, in fine. Mahumetes Turca liberari jussit eos qui fuerant in oppido Sanctæ Mariæ in Achaia; Chalcocondylas libro IX.

Ligu-

demit & prædia restituit. Similiter Phocensibus Romanorum decreto reddita libertas etiam illa publica & qui erepti erant agri. Et postea * Ligures qui à M. Pompilio venditi fuerant reddito emtoribus pretio restituti sunt in libertatem, bona quoque reddi curata. Idem de Abderitis decrevit Senatus, addita causa, quod injustum bellum illatum iis esset. *Liv. lib. xxviii.* *Liv. lib. xlii.* *Lib. xliii.*

2. Poterit tamen, si quid sumtus aut operæ impendit is qui rem tenet, deducere tantum quantum domino valebat adipisci desperatam possessionem, secundum ea quæ alibi explicata sunt. Quod si rei possessor culpæ exsors eam consumserit aut alienaverit, non tenebitur nisi in quantum censeri potest locupletior factus.

Ligures] Vide excerpta Peiresiana Diodori Siculi.

CAPUT XI.

Temperamentum circa jus interficiendi in bello justo.

I. *In bello justo actus quosdam interna justitia carere, quod exponitur:*
II. *Interfici qui possint secundum justitiam internam.*
III. *Ob infortunium neminem recte interfici, ut qui coacti partes sequuntur:*
IV. *Nec ob culpam mediam inter infortunium & dolum: cujus natura explicatur.*
V. *Distinguendos auctores belli ab his qui sequuntur.*
VI. *In ipsis auctoribus distinguendas causas probabiles ab improbabilibus.*
VII. *Etiam mortem meritis hostibus sæpe pœnam recte condonari.*
VIII. *Cavendum quantum fieri potest ne innocentes, etiam præter propositum occidantur.*
IX. *Pueris semper parcendum; fœminis nisi quid gravius admiserint, & senibus.*
X. *Parcendum & his qui sacra aut literas tantum curant:*
XI. *Et agricolis:*
XII. *Et mercatoribus ac similibus:*
XIII. *Et captis:*
XIV. *Recipiendos qui dedere se volunt sub æquis conditionibus.*
XV. *Parcendum & his qui sine conditione se dediderunt.*
XVI. *Hæc ita vera nisi grave delictum antecesserit: quod quomodo accipiendum.*
XVII. *Delinquentibus ob multitudinem recte parci.*
XVIII. *Non occidendos obsides nisi ipsi deliquerint.*
XIX. *Abstinendum ab omni dimicatione inutili.*

I. 1. SEd nec in bello justo admittendum est quod dicitur
Omnia dat qui justa negat. *Lucanus.*
Melius Cicero: *Sunt quædam officia etiam adversus eos ser-* *Off. I.*

vanda à quibus injuriam acceperis. * *Est enim ulciscendi & puniendi*
Off. 11. *modus.* Idem laudat vetera Romanorum tempora cum exitus bellorum erant aut mites aut necessarii. Crudeles vocat Seneca qui *puniendi causam habent, modum non habent.* Aristides Leuctrica prima:
11. de Clem. cap. 4. ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ ἀμυνομένους ἀμέτρως ἀδικεῖν. καὶ τις οἷς τὰς τιμωρίας ἀναπληροῖ, αὐτὸς τ' ἀδικήματα τούτοις ὑπερβῇ δεύτερος, ἀρχῇ πάλιν. *Possunt sane, possunt etiam qui se vindicant injusti esse si modum excedant. Nam & qui in puniendo progreditur ad id quod iniquum est, secun-*
De Ponto. *dus est injuriæ auctor.* Sic, Ovidio judice, rex quidam

cæde nocentum
Se nimis ulciscens exstitit ipse nocens.

2. Platæenses in Isocratea oratione quærunt: εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑπὲρ τηλικούτων ἐγκλημάτων οὕτως ἀνόμους καὶ δεινὰς ποιεῖσθαι τὰς τιμωρίας: *an æquum sit ob tantilla peccata tam graves & iniquas pœnas exigere?* Idem ille Aristides secunda pro pace: μὴ τοίνυν ἀνθ' ὅτων αὐτοὺς τιμωρήσεσθε, σκοπεῖτε, ἀλλ' οὕστινας ὄντας καὶ τίνες ὄντες αὐτοὶ καὶ τὸ μέτρον τῆς τιμωρίας: *non hoc tantum respicite quas ob causas pœnas sitis exacturi, sed & qui sint de quibus sumenda sit pœna, qui nos ipsi, & quis justus pœnarum modus.* Laudatur Propertio Minos:

Victor erat quamvis, * *æquus in hoste fuit.*

Sed & Ovidio: *Leges captis justissimus auctor*
Hostibus imposuit.

III. Quan-

Annotata ad Caput XI.

1. *Est enim ulciscendi ut puniendi modus*] Vide quæ supra lib. II, cap. XX, §. 2, & 28. & loca Augustini de Christianorum in ipsis bellis benevolentia quæ modo produximus. Aristoteles Politicorum V, cap. 6. narrat asperiores æquo pœnas exactas Thebis & Heracleæ, στασιωτικῶς factionis studio. Et Thucydides III, Τιμωρίας μείζους, οὐ μέχρι τοῦ δικαίου, *pœnas justo majores.* Tacitus III Annalium: *Pompejus gravior remediis quam delicta erant.* idem eodem libro Augustum culpat quod in puniendis adulteriis clementiam majorum suasque ipse leges egressus sit. Juvenalis:

exigit autem
Interdum ille dolor plus quam lex ulla dolori
Concessit.

Quintilianus: *Non nisi ab ultimo parricidio exigitur pœna trans hominem.* M. Antoninus Imperator referente Vulcatio vita Cassii; *ad Senatum scribam, ne aut proscriptio gravior sit aut pœna crudelior.* Ausonius;

vindictaque major
Crimine visa suo est.

Ammianus libro XXVI: *sævitum est in multos acrius quam errata flagitaverant vel delicta.* Similis est apud Agathiam locus libro III.

2. *Æquus in hoste fuit*] Ovidius Tristium I, elegia 8.

Est etiam in miseris pietas, & in
hoste probatur.

2. Necess-

II. Quando autem justa sit interfectio (inde enim nobis incipiendum est) in bello justo secundum justitiam internam, quando non sit, ex iis intelligi potest quæ capite primo hujus libri à nobis explicata sunt. Interfici enim aliquem contingit ex proposito, aut citra propositum. Ex proposito juste interfici nemo potest, nisi aut in pœnam justam, aut quatenus absque eo vitam & res nostras tueri non possumus: quamquam illud ipsum ob res caducas hominem occidere, etiamsi à justitia stricte dicta non abeat, à caritatis tamen lege discedit. Pœna vero justa ut sit, opus est ut ipse qui interficitur deliquerit, & quidem tantum quod apud æquum judicem mortis supplicio possit vindicari. qua de re eo nunc minus disseremus, quia quicquid ejus sciri oportet satis explicatum arbitramur capite de pœnis. *Vict. de jure belli. n. 36, & 43.*

III. 1. Supra cum de supplicibus ageremus (sunt autem ut in pace & in bello supplices) discrevimus ἀτύχημα καὶ ἀδίκημα, *infortunium & injuriam.* Gylippus eo quem ibi citare cœpimus Diodori Siculi loco quærit, utra in classe Athenienses poni debeant, infortunatorum an injustorum: & pro infortunatis habendos negat qui ultro nulla lacessiti injuria Syracusanis bellum intulissent: unde infert cum sponte bellum susceperint, ferenda quoque ab ipsis belli mala. Infortunatorum exemplum sunt illi qui non hostili animo apud hostes sunt, quales Athenienses temporibus Mithridaticis, de quibus sic loquitur Vellejus Paterculus: *Si quis hoc rebellandi tempus quo Athenæ oppugnatæ à Sulla sunt imputat Atheniensibus, nimium veri vetustatisque ignarus est. adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit, ut semper & in omni re quicquid sincera fide gereretur id Romani Atticâ fieri prædicarent. Cæterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimæ conditionis; cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis, & animos extra mœnia, corpora necessitati servientes intra muros habebant.* quæ pars postrema ex Livio sumta videri potest, apud quem Indibilis Hispanus corpus duntaxat suum apud Carthaginenses, animum apud Romanos ait fuisse. *Lib. II.* *Lib. XXVI.*

2. Nimirum, ut ait Cicero, *omnes quorum in alterius manu vita posita est, sæpius cogitant quid possit is cujus in ditione ac potestate sunt, quam quid debeat facere.* Idem pro Ligario: *Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africa restitit; quod si est criminosum, necessitatis crimen est non voluntatis.* Atque hoc secutus est Julianus in causa Aquilejensium teste Ammiano, qui cum paucorum supplicium narrasset adjicit, *Residui omnes abierunt innoxii, quos in certaminum rabiem* * *necessitas egerat, non voluntas.* Ad Thucydidis locum de Corcyrensium captivis *Pro Quintio.* *Lib. XXI.*

2. *Necessitas egerat, non voluntas*] Addit mox: *Id enim æquitate pensata statuerat placabilis Imperator & clemens.*

Thucydides libro III, in oratione Cleonis: οἵ τινες ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναγκασθέντες ἀπέστησαν, συγγνώμην ἔχω.

ptivis venditis vetus commentator: τὸ ἥμερον τῶν Ἑλληνικῶν τρόπων δηλοῖ, καὶ ὡς ἀπηνὲς μετὰ μάχην τοὺς αἰχμαλώτους θανατοῦν, ἄλλως τε καὶ δούλους τοὺς μὴ μετὰ γνώμης οἰκείας πολεμοῦντας. *Ostendit clementiam dignam Græcorum ingeniis: durum enim post pugnam captos occidere, servos præsertim, qui non sua voluntate bellum gerunt.* Platæenses in dicta oratione apud Isocratem: οὐ γὰρ ἑκόντες ἀλλ' ἀναγκασθέντες αὐτοῖς ἐδουλεύομεν: *non volentes sed coacti illis* (Lacedæmoniis) *servivimus.* Idem de Græcis aliis: τοῖς σώμασι μὲν ἐκείνοις ἀκολουθεῖν ἠναγκάζοντο, ταῖς δὲ διανοίαις μεθ' ὑμῶν ἦσαν: *illorum* (Lacedæmoniorum) *partes corpore sequi cogebantur, animo vobiscum erant.* Herodotus de Phocensibus dixerat: ἐμήδιζον οὐχ ἑκόντες, ἀλλ' ὑπ' ἀναγκαίης: *Medorum partes sequebantur, non sponte sed vi necessitatis.* Zeldis, ut Arrianus narrat, pepercit Alexander, ὅτι πρὸς βίαν ἔγνωσαν συστρατεύσασθαι τοῖς βαρβάροις, *quod coacti fuissent in partibus barbarorum.* Nicolaus Syracusanus apud Diodorum in oratione pro captivis: εἰ σύμμαχοι τῇ τῶν κρατούντων ὑπεροχῇ βιασθέντες, ἠναγκάσθησαν συστρατεύειν. διόπερ εἰ τοὺς ἐξ ἐπιβουλῆς ἀδικήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, τοὺς ἀκουσίως ἁμαρτάνοντας προσήκει ἂν εἴη συγγνώμης ἀξιοῦν.

Vran.

Lib. I.

Lib. XIII.

ἔχω. *Ignosco illis qui defecerunt à nobis cogente hoste.* contemplatio extremæ necessitatis hæc dicitur Paulo sententiarum V, Tit. I. certe enim, ut Synesius ait, ἰσχυρὸν ἀνάγκη πρᾶγμα καὶ βίαιον, *Res est valida ac violenta necessitas.* Juvenalis de Calaguritanis:

Quisnam hominum veniam dare, quisve Deorum
Viribus abnueret dira atque immania passis?

vide de famis necessitate Cassiodorum IX, 13. Pertinax de Læto & aliis: *Paruerunt inviti Commodo: sed ubi habuerunt facultatem, quid semper voluerunt ostenderunt.* Cassius Clemens apud Xiphilinum in rebus Severi: ἐγὼ οὔτε σὲ οὔτε Νίγρον ἠπιστάμην· καταληφθεὶς δὲ ἐν τῇ ἐκείνου μερίδι, τὸ παρὸν ἀναγκαίως ἐθεράπευσα, οὐχ ὡς σοὶ πολεμήσων, ἀλλ' ὡς Ἰουλιανὸν καταλύσων: *Ego neque te neque Nigrum noveram: sed in in parte quam ille obtinebat relictus, feci quod necesse erat, præsenti parui, non tibi bellum volens inferre sed Julianum depellere.* Aurelianus Antiochiam ingressus ubi multi Zenobiæ partes secuti fuerant edictum proposuit, τῷ ἀκουσίῳ καὶ ἀναγκαίῳ πλέον ἢ προαιρέσει τὰ συμβάντα ἀνατιθείς. *magis ad necessitatem impositam invitis quam ad voluntatem quæ acta erant referens.* Belisarius apud Procopium Vandalicorum I: Λίβυας γὰρ ἅπαντας γνῶναι ὑπὸ Βανδίλοις οὐκ ἐθελουσίως, *Afros enim omnes sub Vandalis fuisse invitos.* Apud eundem Gotthicorum III Totilas Neapolitanis ait, scire eos sub hostibus fuisse invitos. Nicetas autem, aut continuator scriptæ ab eo historiæ, de Henrico loquens fratre Balduini: τὸ ἐκείνων ἐκδοὺς εἰς σφαγὴν, ὡς εἰ ποίμνιον ἦν καὶ βουκόλιον, ἀλλ' οὐ Χριστώνυμον τὸ κλεινόμενον, καὶ βίᾳ μᾶλλον ἢ πειθοῖ τοῖς Βλάχοις ὑποκύψαν, μηδὲ προσχωρῆσαν ἑκουσιότητι. *Qui urbem incolebant eos jussit interfici, quasi armentum aut grex essent non Christiani homines qui interficerentur, præsertim tales qui Blachis non verborum suasu sed vi succubuerant neque sponte eis paruerant.*

ἀξιῶν. *Socii vi imperantium adacti sunt militare: quare sicut par est eos puniri qui data opera injuriam inferunt, ita æquum est ignosci his qui præter voluntatem suam peccant.* Sic & apud Livium Syracusani Romanis se purgantes ajunt, *se metu ac fraude turbatis pacem oppressam.* Similem ob causam Antigonus bellum se cum Cleomene non cum Spartanis habuisse dicebat. *Lib. xxv.* *Justinus lib. xxviii.*

IV. 1. Sed notandum est, inter plenam injuriam & merum infortunium medium sæpe aliquid intercedere, quod ex utroque quasi conflatum sit, ita ut actio neque mere scientis & volentis, neque mere aut ignorantis aut inviti dici possit.

2. Aristoteles huic generi nomen posuit ἁμάρτημα: Latine culpam aliquam liceat dicere. Sic enim ille Moralium libro quinto capite decimo: *Eorum quæ sponte facimus, alia facimus deliberato, alia non deliberato. Deliberato fieri dicuntur quæ præeunte consultatione quadam animi fiunt, quæ vero aliter, indeliberato. Cum ergo damni datio tribus modis in hominum societate contingat, ea quæ ab ignorantia procedit infortunium dicitur, ut si quis egerit quippiam non in quem existimabat, aut quod non putabat, aut non quo putabat modo, aut non tali fine: ut si quis se ferire non hoc instrumento, non hunc hominem, aut non hujus rei causa credidit, sed evenit quod ipse non proposuerat sibi; puta vellicare voluit non vulnerare, aut non hunc, non hoc modo: Ergo si ita præter id quod expectari potuit damnum detur, erit infortunium. At si ita ut exspectari ac prævideri aliquo modo potuerit, sed non improbo animo, culpa erit aliqua, nam culpæ affinis est qui in se habet agendi principium: qui vero extra, infelix. At quoties quis id quod facit sciens facit, non tamen deliberato; fatendum est adesse injuriam: ut quæ facere homines solent per iracundiam & perturbationes similes aut naturales aut necessarias. nam qui ira commoti lædunt & culpam admittunt, ab injuria non vacant: neque tamen injusti aut improbi dicuntur: at si quis idem consulto admittat, is vero improbus & injustus recte nominabitur.*

3. *Merito igitur quæ per iram fiunt censentur non ex proviso fieri. non enim incipit is qui ex ira quid facit, sed is qui iram provocavit: atque eo fit ut sæpe in judiciis rerum ejusmodi non facti sed legitima fiat quæstio. nascitur enim ira ex eo quod quis injuriose factum existimat. Non ergo sicut in contractibus, an hoc factum sit disputant: ibi enim, nisi quæ intercesserit oblivio, omnino altera partium improba est, quæ fidem non implet: sed an juste factum sit quod factum est exquiri velint. At qui prior struxit insidias, nihil ignorans fecit: quare non mirum si alter sibi injuriam factam putat, alter non putat. Est tamen ut & qui tali ex causa lædit injustus censeri debeat, si nempe æqualitatis aut proportionis normam excedat, quod reponitur. Sic justus est qui deliberato juste agit: alioqui juste agere potest aliquis sponte tantum, non & deliberato.*

4. *Cæterum eorum quæ non sponte fiunt alia venia digna sunt, alia minus,*

minus. * *Venia digna, quæ non ab ignorantibus modo, sed & ob ignorantiam fiunt. At si qua ab ignorantibus admittantur, nec tamen per ignorantiam, sed tali animi morbo qui communes humanæ naturæ fines excedat, non digna sunt quibus ignoscas.* Locum sane egregium & usus maximi integrum Latine posui, quia minus recte verti ideoque nec satis intelligi solet.

VII. Nic. 11. 5. Michael Ephesius eum locum interpretans ejus quod exspectari non potuit exemplum ponit, in eo qui fores aperiens patrem læsit, aut in loco solitario jaculando se exercens aliquem vulneravit. Ejus quod prævideri potuit, sed sine dolo, in eo qui jaculatus est in via publica. Idem scriptor necessitatis exemplum ponit in eo qui fame aut siti adigitur ut quid faciat: perturbationum naturalium, in amore, dolore, metu. Per ignorantiam fieri ait ubi factum ignoratur, ut si quis mulierem nesciat nuptam. Ab ignorante non per ignorantiam, ubi jus ignoratur. Jus autem ignorari interdum excusabiliter, interdum inexcusabiliter: quæ cum Jurisconsultorum dictis optime congruunt. [D. & C. de juris & facti ign.] Est ejusdem Aristotelis locus huic non dissimilis libro de arte oratoria: [Lib. 1.] *Æquitas imperat ne pari loco habeamus injurias & culpas, neque item culpas & infortunia. infortunia autem sunt, quæ non provideri potuerunt nec improbo animo admittuntur: culpæ, quæ provideri potuerant non tamen improbo animo fiunt: injuriæ, quæ & destinato & animo improbo.* Tria hæc notarunt veteres, & in illo Homeri versu de Achille Iliados postremo:

Οὔτε γάρ ἐστ' ἄφρων, οὔτ' ἄσκοπος, οὔτ' ἀλιτήμων.
Non ignara illi, male provida, nec mala mens est.

L. perspiciendum, D. de pœnis. 6. Similis est divisio apud Marcianum: *delinquitur aut proposito, aut impetu, aut casu. proposito delinquunt latrones qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: Casu vero, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit.* Duo illa quæ præposito & impetu fiunt hunc in modum distinguit Cicero: [De Off. 1.] *Sed in omni injustitia permultum interest,* * *utrum perturba-*

4. *Venia digna quæ non ab ignorantibus modo sed & ob ignorantiam fiunt*] Dionysius Halicarnassensis libro 1: ἅπαν συγγνώμης ἄξιον τὸ ἀκούσιον. *quod non sponte fit, omne dignum venia.* Procopius Gotthicorum III: ὅσοι ἀδικοῦσι τοὺς πέλας, ἢ περιλαβούσης ἀγνοίας, ἢ λήθης ἐπιγενομένης τινός, τούτους ἄξιον τοῖς τὰ δεινὰ πεπονθόσι ξυγγνώμονας εἶναι. *Qui aliis molesti sunt, sive quod occupaverit eos ignorantia, sive quod oblivio supervenerit aliqua, his etiam ipsos qui mala sunt passi æquum est veniam dare.*

6. *Utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria*] Seneca de Ira 1, 16: *Dimittit sæpe, si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod ajunt, animo inhærere.* deinde: *Nonnunquam magna scelera levius quam minora compescit, si illa lapsu non crudelitate commissa sunt: his inest latens & aperta & inveterata calliditas.* idem: *delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curavit ut nocens esset.*

Phi-

turbatione aliqua animi, quæ plerumque brevis est & ad tempus, an consulto & cogitato fiat injuria. Leviora enim sunt quæ repentino aliquo motu accidunt quam ea quæ meditata & præparata inferuntur. * Philo autem in legum specialium explicatione sic ait: ἡμίεργον τὴν πρᾶξιν εἶναι τῆς διανοίας μὴ προενηλεγχημένης ἐκ μακροῦ τοῖς μιάσμασι. *dimidiatum esse facinus ubi non antecessit longa animi deliberatio.*

7. Cujus generis ea præcipue sunt * quæ necessitas si non defendit tamen excusat. Nam ut Demosthenes ait in Aristocratem, αἱ ἀναγκαῖαι χρεῖαι τὸ τί πρακτέον ἢ μὴ λογισμοὺς ἀναιροῦσιν ἅπαντας. ὅθεν οὐ πάνυ ταῦτα ἀκριβολογεῖσθαι δεῖ τοὺς δικαίως ἐξετάζοντας. *Necessitatis impulsus auferunt dijudicationem de eo quod agendum vel non agendum est: quare non nimis rigide expendenda hæc sunt ab æquis rerum arbitris.* Qui sensus etiam latius ab eodem exprimitur in oratione de falso testimonio adversus Stephanum. Thucydides libro quarto: πᾶν δ' εἰκὸς εἶναι τῷ πολέμῳ καὶ δεινῷ τινι κατειργομένῳ ξύγγνωμόν τι γίγνεσθαι καὶ πρὸς τοῦ Θεοῦ. καὶ γὰρ τῶν ἀκουσίων ἁμαρτημάτων καταφυγὴν εἶναι τοὺς βωμούς, παρανομίαν τε ἐπὶ τοῖς μὴ ἀνάγκῃ κακοῖς ὀνομασθῆναι, καὶ οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ξυμφορῶν τι τολμήσασι. *Credibile esse * apud Deum quoque paratam esse veniam his qui bello aut qua simili necessitate tracti aliquid admittunt. nam & Deorum altaria perfugium patere culpis non voluntariis: & injustitiam iis asscribi qui ultro mali sunt, non his quos ad audendum res extremæ impellunt.* Cerites apud Livium ad Romanos, *Ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset.* Justinus: *Factum Phocensium, tametsi omnes execrarentur propter sacrilegium, plus tamen invidiæ Thebanis, à quibus ad hanc necessitatem compulsi fuerant, quam ipsis intulit.* Sic Isocrate judice, qui salutis causa prædatur, ἔχει πρόσχημα τῆς ἀδικίας τὴν ἀνάγκην, *habet necessitatem injuriæ velamentum.* Aristides Leuctrica *Lib.* vii. *Lib.* viii.

Philo] Libro ii Specialium legum.

7. *Quæ necessitas, si non defendit, tamen excusat*] Adde quæ supra lib. ii, cap. xx, §. 29. & hoc capite supra §. 3. Samii apud Thucydidem libro iii, Alcidæ Lacedæmonio cum captivos Chios occideret hæc dicunt: οὐ καλῶς τὴν Ἑλλάδα ἐλευθεροῦν αὐτόν, εἰ ἄνδρας διέφθειρεν, οὔτε χεῖρας ἀνταιρομένους, οὔτε πολεμίους, Ἀθηναίων δ' ὑπ' ἀνάγκης ξυμμάχους. *Non recte eum se dicere venisse ad liberandam Græciam qui homines interficeret nec manibus ipsi contrarios nec animo infestos, Atheniensium quidem socios sed necessitate adactos.* Chrysostomus de Providentia v: καὶ ἐχθροὶ μὲν καὶ πολέμιοι τοῖς αὐτῶν πολεμίοις ἴσασι συγγινώσκειν, ὅταν ἄκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι πράττωσί τι τῶν χαλεπωτάτων αὐτοῖς: *Norunt & inimici inimicis & hostes hostibus ignoscere, ubi inviti ac contra voluntatem aliquod in ipsos quamvis grave patrant.* Misimiani apud Agathiam iii: γένος πλεῖστα προηδικημένον, οὔπω τε ἐληλυθὸς εἰς τὸ ἀντιδρᾶσαι, βαρβάρως καὶ τοῦτο ἀνοίξαν, οὐ μὲν παντάπασι γε φειδοῦς καὶ συγγνώμης ἀνάξιοι ἔφασκον εἶναι. *cum plurimas perpessi injurias ita trusi essent ad talionem, barbaro sane impetu, attamen non omnino indignos se quibus ignosceretur parceretur que.*

Apud Deum quoque paratam esse veniam] Deuteronomii xxii, 26. Moses Maimonides Ductore dubitantium iii, 41.

Neque

Leuctrica secunda: αἱ δυσκολίαι τῶν καιρῶν ἀπολογίας ἐνδιδόασι τοῖς ἀφισταμένοις: *difficilia tempora excusationem aliquam dant desciscentibus.* De Messeniis accusatis quod ab Athenis exsules non recepissent ita Philostratus: ἡ ἀπολογία κατὰ συγγνώμην ἵσταται, τὸν Ἀλέξανδρον προϊσχομένων καὶ τὸν ἐκείνου φόβον οὗ μηδὲ ἡ ἄλλη Ἑλλὰς ἀπείρως εἶχε. *Causa ipsorum in deprecatione posita est, obtendens facto Alexandrum, & metum ab ipso quem nulla non pars Graciæ experta esset.* Talis & ille apud Aristotelem, ἡμιπόνηρος καὶ οὐκ ἄδικος. οὐ γὰρ ἐπίβουλος. *semipravus, non injustus; * neque enim insidiator.* Discrimina hæc ad argumenti nostri usum sic aptat Themistius in laudibus Valentis Imperatoris: καὶ διέκρινας τὸ ἀδίκημα καὶ ἁμάρτημα, καὶ ἀτύχημα. καὶ γὰρ εἰ μὴ τὰ Πλάτωνος ἀποστοματίζεις, μηδὲ τὰ Ἀριστοτέλους μεταχειρίζῃ, ἀλλὰ τά γε ἐκείνοις δοκοῦντα τοῖς ἔργοις βεβαιοῖς. οὐ γὰρ τῆς ἴσης τιμωρίας ἀξίους ᾠήθης τούς τε ἐξ ἀρχῆς βουλευσαμένους τὴν ἐπανάστασιν, καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν ὅπλων παρασυρέντας, καὶ τοὺς ἤδη τοῖς δοκοῦσι κρατεῖν ὑποκύψαντας. ἀλλὰ τῶν μὲν κατέγνως, τοὺς δὲ ἐμέμψω, τοῖς δὲ συνήλγησας. * *Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium.* * *Quanquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita facto exsequeris. Non enim pari pœna dignos existimasti qui ab initio bellum suaserant, & qui postea abrepti sunt armorum impetu, & qui succubuerunt ei qui jam rerum potiri videbatur. Sed illos damnasti, hos castigasti, postremos miseratus es.*

8. Idem

Neque enim insidiator] Mitylenæorum causam hac parte onerat Cleon apud Thucyd. III: ἄκοντες μὲν γὰρ οὐκ ἔβλαψαν, εἰδότες δὲ ἐπεβούλευσαν. ξύγγνωμον δέ ἐστι τὸ ἀκούσιον: *Non inviti nobis nocuere, sed de industria fecere insidias. Id vero demum ignosci dignum est, quod præter voluntatem fit.* Philo libro de constituendo principe: διακρίνει δ᾽ ὁπότε πρὸς ἄμυναν ἴοι, τοὺς ἐπιβούλως ζῶντας καὶ τοὐναντίον. τὸ γὰρ κατὰ πάντων καὶ τῶν ἐλάχιστα ἢ μηδὲν ἡμαρτηκότων φονᾶν, ἀνημέρου καὶ ἀτιθάσου ψυχῆς. *Si ad ultionem veniendum sit, novit discernere inter eos qui vitam agant insidiatricem & eos qui longe alterius sunt animi. In omnes enim etiam qui minima deliquerint grassari cædibus animi est immansueti ac feri.*

Distinxisti inter injuriam & culpam & infortunium] Seneca Naturalium II, 44, ubi de Fulminibus: *Voluerunt admonere eos, quibus adversus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoneri.*

Quanquam nec Platonis verba ediscis, nec Aristotelem tractas, ipsorum tamen placita facto exsequeris] Talis Trajanus inter principes Romanos egregius: παιδείας μὲν ἀκριβοῦς, ὅση ἐν λόγοις οὐ μετέσχε. τό γε μὴν ἔργον αὐτῆς καὶ ἠπίστατο καὶ ἐποίει. *illius exactæ eruditionis in verbis positæ compos non erat, rem tamen ejus & norat & implebat;* Xiphilinus. De Marco Aurelio Herodianus: μόνος τε βασιλέων φιλοσοφίαν οὐ λόγοις, οὐδὲ δογμάτων γνώσεσι, σεμνῷ δ᾽ ἤθει καὶ βίῳ σώφρονι ἐπιστώσατο: *Solus principum sapientiam non verbis aut dogmatum cognitione sed moribus gravibus & vita temperata ostendebat.* De Macrino Xiphilinus: τά τε νόμιμα οὐχ οὕτως ἀκριβῶς ἠπίστατο ὡς πιστῶς μετεχειρίζετο, *leges non tam norat exacte quam fideliter exsequebatur.* Da nostro sæculo, Deus, vel tales principes.

Di-

8. Idem alibi adolescentem Imperatorem vult discere, *τί διενήνοχεν ἀτύχημα καὶ ἁμάρτημα καὶ ἀδίκημα. καὶ ὅτι προσήκει τὸν βασιλέα, τὸ μὲν οἰκτείρειν, τὸ δὲ ἐπανορθοῦν, μόνον δὲ τὸ ἔσχατον τιμωρεῖσθαι: quid distet infortunium, culpæ aliquid, & injuria: & quomodo regem deceat istius misereri, hanc corrigere, postremam vero solam ultione prosequi.* Sic apud Josephum Titus unum criminis ducem punit *μέχρις ἔργου reipsa*, multitudinem *μέχρι λόγου sola verborum increpatione.* Lib. V. belli Jud. Mera infortunia nec pœnam merentur nec ad restitutionem damni obligant. Injustæ actiones ad utrumque. Culpa media ut restitutioni obnoxia est, ita pœnam sæpe non meretur, præsertim capitalem. Ad hoc illud pertinet Valerii Flacci:

At quibus invito maduerunt sanguine dextræ,
Si sors sæva premat miseros, sed proxima culpæ;
Hos variis mens ipsa modis agit, & sua carpunt
Facta viros resides.

V. Quod monet Themistius * distinguendos qui auctores belli fuerunt ab his qui alios ducentes secuti sunt, ejus passim exempla in historiis exstant. Narrat Herodotus Græcos pœnas sumpsisse de his qui Thebanis ad Medos deficiendi auctores fuerant. *Cal.* Sic Ardeæ principes securi percussi, narrante Livio. *Lib. IV.* Eodem auctore, Valerius Levinus, *Agrigento capto, qui capita rerum erant virgis cæsos securi percussit: cæteros prædamque vendidit.* Idem alibi: *Atella Calatiaque in deditionem acceptæ: ibi quoque in eos qui capita rerum erant animadversum.* *Lib. XXVI.* Rursum alibi, *quoniam defectionis auctores meritas pœnas à Diis immortalibus & à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotum est illis, & civitas data.* nimirum, ut idem ibi loquitur, *ut unde orta culpa esset ibi pœna consisteret.* *Libro XXVIII.* Laudatur apud Euripidem Eteoclus Argivus, quia

Culpam ferebat semper illo judice
Reus ipse: non urbs patria, quæ passim mali
Rectoris ergo sustinet calumniam.

Et Athenienses, ut Thucydides narrat, pœnituit decreti adversus Mitylenæos, *πόλιν ὅλην διαφθεῖραι μᾶλλον ἢ οὐ τοὺς αἰτίους, ut totam civitatem potius quam solos defectionis auctores interficerent.* *Lib. III.* Narratur & Diodoro Demetrius captis Thebis decem solos interfecisse auctores defectionis.

VI. 1. Sed in ipsis quoque belli auctoribus distinguendæ causæ: sunt enim quædam non justæ quidem sed tamen tales ut non improbis possint imponere. *Vict. de jure belli, n. 59.* Scriptor ad Herennium deprecationis causam æquissimam hanc ponit, si quis quæ peccavit non odio neque crudelitate sed officio & recto studio commotus fecerit. *Lib. II.* Sapiens Senecæ, *Lib. II de Clem. c. 7.*

hostes

Distinguendos qui auctores belli fuerunt] Vide Gailium lib. II de Pace publica, n. 18.

1. Pe-

hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro
Lib. VII. fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sint. Apud Livium
* petunt errori veniam Cærites quod fuerint auxilio consanguineis Phocensibus. Chalcidensibus & aliis qui ex fœdere Antiochum juverant data à Romanis venia. Aristides Leuctrica secunda Thebanos qui Lacedæmoniorum ductum contra Athenienses secuti erant ait *κοινωνεῖν μὲν οὐ δικαίου πράγματος, δικαίῳ δ' ἑτέρῳ προστίθεσθαι τὴν μέμψιν, τῷ πιστοὺς εἶναι τοῖς ἡγεμόσιν: in partem quidem venisse injustæ actionis, sed quam justo aliquo velarent, fide in Principes sui fœderis.*

2. Cicero de Officiis primo conservandos eos dicit qui non crudeles in bello non immanes fuerunt: tum bella quibus imperii gloria proposita est minus acerbe gerenda esse. Sic Ptolemæus rex Demetrio significat, *οὐ περὶ πάντων ἅμα, περὶ δόξης δὲ καὶ ἀρχῆς πολεμητέον αὐτοῖς. Non de rebus omnibus, sed de imperio & gloria*
Lib. III. *inter ipsos certamen esse.* Severus * apud Herodianum: *Cum bellum adversus Nigrum gessimus non ita sane speciosas inimicitiarum causas habebamus. nam positum in medio Principatum atque adhuc in disceptatione versantem pari ambitu uterque nostrum ad se trahebat.*

3. Sæpe habet locum quod de bello Cæsaris & Pompeji est apud
Cic. epist. ad Brut. 2. Pro M. Marcello. Ciceronem: *Erat obscuritas quædam: erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant quid optimum esset.* Et quod idem alibi: *etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certe liberati sumus.* Plane ut apud Thucydidem dicuntur venia digna quæ fiunt *μὴ κατὰ κακίαν, δόξῃ δὲ μᾶλλον ἁμαρτεῖν.* De Dejotaro idem ille Cicero: *non ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est.* Sallustius in historiis: *Cætera multitudo, vulgi more magis quam judicio, post alius alium quasi prudentiorem secuti.* Quod de bellis civilibus Brutus scripserat, putem non male ad pleraque bella alia referri posse: * *acrius esse prohibenda quam in superatos iracundiam exercendam.*

VII. 1. Etiam ubi justitia hoc non exigit, sæpe tamen convenit bonitati, * convenit modestiæ, convenit animo excelso. *Ignoscendo auxisse*

1. *Petunt errori veniam*] *Ignosci debere interdum armis superato rectori justum quid sit ignoranti.* ex Isocrate transcripsit Ammianus in librum XXX.

2. *Apud Herodianum*] Verba Græca hæc sunt: *καὶ Νίγρῳ μὲν πολεμήσαντες οὐχ οὕτως ἀλόγους εἴχομεν αἰτίας ἔχθρας, ὡς ἀναγκαίας. οὐ γὰρ παρ' ἡμῖν προϋπάρχουσαν ἀρχὴν ὑφαρπάζων ἐμεμίσητο, ἐν μέσῳ δ' ἐρριμμένην καὶ ἀμφήριστον οὖσαν, ἑκάτερος ἡμῶν ἐξ ἴσου τιμῆς φιλοτιμίας εἰς αὐτὸν ἀνθεῖλκεν.* optime.

3. *Acrius esse prohibenda, quam in superatos iracundiam exercendam*] Bembus IX.

1. *Convenit modestiæ*] Rex Theudericus apud Cassiodorum II, 41: *illa mihi feliciter bella provenerunt quæ moderato fine peracta sunt. is enim vincit assidue qui novit omnia temperare.*

2. Inte

auxisse populi Romani magnitudinem ait Sallustius. Taciti est: *quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum.* Ann. XII. At Seneca: *Ferarum, nec generosarum quidem, permordere & urgere abjectos. Elephantes leonesque transeunt quae impulerunt.* De Clem. I. cap. 5. Sæpe opportunum est illud Maronis,

Non hic victoria Teucrûm
Vertitur, aut anima una dabit discrimina tanta.

2. Est in eam rem insignis locus in libro quarto ad Herennium: *Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem quem armis cepissent vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu collocarat. Quid quod exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? Quia viri fortis est, qui de victoria contendant eos hostes putare: qui victi sunt, eos homines judicare; ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille si vicisset, num idem fecisset? Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere non imitari consuevi.* Si de Romanis hoc accipias (incertum enim hoc, cum & peregrinis & fictis argumentis utatur is scriptor) adversa fronte pugnat cum eo quod habemus in panegyrico qui dictus est Constantino Constantii filio: *Cautior licet sit qui devinctos habet per veniam perduelles, fortior tamen est qui calcat iratos. Renovasti Imperator veterem illam Romani Imperii fiduciam quae de captis hostium ducibus vindictam morte sumebat. Tunc enim captivi reges cum à portis usque ad forum triumphantium currus honestassent, simulatque in Capitolium currum flectere cœperat Imperator, abrepti in carcerem necabantur, unus pro seipso Paulo qui sedentem se acceperat deprecante* (lege: *unus Perseus ipso Paulo qui dedentem se acceperat deprecante*) Vide Plut. Paulo Æmilio. *legem illius severitatis evasit: cæteri in vinculis* * *luce privati aliis regibus dedere documentum, ut mallent amicitiam colere Romanorum quam exaspe-*

2. *Luce privati aliis regibus dedere documentum*] Nolim reduci hunc morem, tamen & Josua reges captos interfecit; Josephus Antiquæ historiæ XV, I. & de Sossio Dion: Ἀντίγονον ἐμαστίγωσε σταυρῷ προσδήσας, *Antigonum virgis cecidit alligatum cruci.* sed provide addit, ὃ μηδεὶς βασιλεὺς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐπεπόνθει, *quod nemo regum à Romanis victoribus pertulerat.* Est eadem historia apud Josephum libro XV. De Maximiano Herculio Eutropius libro X: *cæsis Francis atque Alemannis, captisque eorum regibus; quos etiam bestiis, cùm magnificum spectaculum muneris parasset, objecit.* De rege Alemannorum patibulo suffixo vide Ammianum XXVII. Theuderichus rex Wisigotthorum Athinulfum Suevorum in Hispania regem capite plectit, memorante Jornande historia Gothica. Nimirum hæc documenta sunt regibus ad modestiam, & ut cogitent se quoque subjectos si Deo ita visum humanis vicibus, &, quod in simili periculo à Solone dictum meminerat Crœsus, de felicitate hominis ante mortem non judicandum.

exasperare justitiam. Sed & hic nimis laxe. Dicit quidem Josephus idem de severitate Romanorum in historia interfecti Simonis Barjoræ: sed de ducibus loquitur qualis Pontius Samnis, non de his quibus regium esset nomen. Verborum sensus Latine sic habet: *Finis triumphi erat, postquam ad Capitolium Iovis ædem erat perventum: nam ibi exspectare imperatores mos antiquus patriæ jubebat, donec nuntiata esset mors hostium ducis. Is erat Simon Ioræ filius, qui inter captivos in triumpho ducebatur: is tum injecto laqueo in forum trahitur, verberantibus insuper ipsum custodibus. Nam eo in loco mos est Romanis supplicium sumere de damnatis ob noxas capitales. Hic ubi vitam finiisse nuntiatus est, secuta sunt fausta omina, deinde sacrificia.* Idem ferme dicit Cicero Verrina de Suppliciis.

3. De ducibus passim exempla exstant: de regibus aliqua, ut * de Aristonico, Jugurtha, Artabasdo: sed tamen præter Persea * Syphax, Gentius, Juba, & Cæsarum tempore Caractacus, atque alii tale supplicium evaserunt, ut appareat & belli causas & gerendi modum spectata à Romanis, quos tamen æquo asperiores in victoria fuisse Cicero atque alii agnoscunt: itaque M. Æmilius Paulus apud Diodorum Siculum non male in Persei causa Romanos Senatores monet, εἰ μὴ τὸν ἀνθρώπινον φόβον δεδίασι, τήν γε τοῖς ὑπερηφάνως ταῖς ἐξουσίαις χρωμένοις μετερχομένην Νέμεσιν αἰδεῖσθαι. *Si humani nihil metuerent, at divinam vindictam timerent, iis imminentem qui victoria insolentius utuntur.* Et * Plutarchus notat bellis inter Græcos ipsos etiam hostes regibus Lacedæmoniis manus abstinuisse reverentia dignitatis.

Exc.

4. Hostis ergo qui non id quod humanæ leges permittunt, sed quod sui est officii, quod fas & pium est volet respicere, parcet etiam hostili sanguini: neminique mortem irrogabit nisi quo mortem mortive simile quid evitet, aut ob peccata personæ propriæ quæ ad capitalem mensuram devenerint. Et tamen quibusdam id meritis aut omnem aut mortis pœnam condonabit, sive humanitatis intuitu, sive ob alias probabiles causas. Egregie idem quem dixi Diodorus Siculus: αἱ μὲν τῶν πόλεων πολιορκίαι καὶ παρατάξεις καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὸν πόλεμον προτερήματα τὰ πλείονα διὰ τύχην ἢ δι' ἀρετὴν ἐπιτυγχάνονται. ὁ δ' ἐν ταῖς ἐξουσίαις εἰς τοὺς ἐπταικότας ἔλεος μεριζόμενος διὰ μόνης τῆς φρονήσεως γίνεται. *Vrbium expugnationes, secunda prælia, & si quid aliud in bello prosperum, sæpe fortunæ magis quam virtuti debentur. At in summo imperio victis misericordiam impartiri solius providentiæ opus*

Lib. xxvii.

3. *De Aristonico*] Vide Appianum Mithridatico in fine.

Syphax] variant de eo historici. multi tradunt eum prope Romam ante triumphum decessisse: Polybius in triumpho ductum: Appianus dum de eo deliberatur morbo obiisse.

Plutarchus notat] Agide.

1. Puta

opus est. Apud Curtium legimus: *Alexander quamquam belli auctoribus poterat irasci, tamen omnibus venia data.*

VIII. De nece autem eorum qui casu non destinato occiduntur tenendum quod supra diximus, si non justitiæ, misericordiæ tamen esse non nisi magnis & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernities possit. Idem nobiscum sensit Polybius, qui libro v sic loquitur: *οὐ γὰρ ἐπ' ἀπωλείᾳ δεῖ καὶ ἀφανισμῷ τοῖς ἀγνοήσασι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μεταθέσει τῶν ἡμαρτημένων. οὐδὲ συναναιρεῖν τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἠδικηκόσιν, ἀλλὰ συσσώζειν καὶ συνεξαιρεῖσθαι τοῖς ἀναιτίοις* (male editur *ἐναντίοις*) *τοὺς δοκοῦντας ἀδικεῖν. Bonorum virorum est etiam cum minus probis non internecinum gerere bellum, sed hactenus ut delicta sarciantur atque emendentur: neque insontes cum sontibus una pœna involvere, sed insontium causa etiam sontibus parcere.*

IX. 1. His cognitis, de his quæ magis specialia sunt non difficilis erit definitio. * *Puerum ætas excuset, feminam sexus*, ait Seneca libris quibus iræ irascitur. Deus ipse in bellis Hebræorum etiam post pacem oblatam & repudiatam parci vult feminis & infantibus, extra Lib. III. 24. Deuter. XX. 14.

1. *Puerum ætas excuset, feminam sexus*] Plinius historiæ naturalis libro VIII, cap. 16: *Leo ubi sævit, in viros prius quam in feminas fremit, in infantes non nisi magna fame.* Ad illa Horatii libro IV, Ode VI, de Achille:

Nescios fari pueros Achivûm
Ureret flammis, etiam latentes
Matris in alvo.

Dolenter declamat in sævitiam Achillis, qui, si per Apollinem vivere licuisset, adeò sævus erat ut nec infantibus nec in utero gestantibus pepercisset. Philo de Principis constitutione: *παρθένοι δὲ καὶ γυναῖκες μεθείσθωσαν, dimittantur autem virgines & mulieres:* causam reddit, *τὸ προσθήκην ἀνδρῶν πόλεμον κατασκευασάντων ποιεῖσθαι γυναῖκας, ἀνήμερον. Virorum qui bella fabricant accessionem facere mulieres, immitè.* Idem de specialibus legibus II: *πρὸς μὲν γὰρ τοὺς τελείους μυρίας προφάσεις εὔλογοι προσκρουμάτων τε καὶ διαφορῶν. τοῖς δὲ κομιδῇ νηπίοις ἄρτι παρεληλυθόσιν εἰς φῶς καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον, οὐδ' ἐπιψεύσασθαι κατηγορίας ἀκαιρότης ἐστὶν ἐνδέχεται. Nam in justæ ætatis homines mille speciosi obtentus reperiri possunt discordiarum ac simultatum. At in infantes, qui modo in lucem vitamque humanam venêre, ne calumnia quidem quod dicat habet, ut plane innocentes.* Josephus Antiquæ historiæ libro IX de Manaemo: *μηδὲ νηπίων φεισάμενος, ὠμότητος ὑπερβολὴν οὐ καταλείπων οὐδ' ἀγριότητος. ἃ γὰρ οὐδ' ἀλλοφύλους τινὰς συγγνωστὸν δρᾶσαι λαβομένους ὑποχειρίους, ταῦτα τοὺς ὁμοφύλους οὗτος εἰργάσατο. Ne infantibus quidem parcens nihil fecit reliquum ad crudelitatem, aut feritatem potius. Quæ enim veniam non merebantur si in externos bello victos essent edita, ea fecit in populares suos.* Idem Josephus Judam Maccabæum narrat Bosra & Emphrone captis interfecisse *πᾶν τὸ ἄρρεν καὶ μάχεσθαι δυνάμενον, quicquid virilis sexus & pugnæ idoneum erat.* & alibi pœnam quam Alexander Thracides dictus de Judæorum pueris & mulieribus sumpserat, vocat *ὑπὲρ ἄνθρωπον δίκην, ultionem ultra hominum morem.* Agathias libro III:

tra paucas gentes speciali jure exceptas, adversus quas quod erat bellum non erat hominum sed Dei atque ita appellabatur. Et cum mulieres Madianitidas vellet occidi ob proprium ipsarum crimen, excepit virgines intactas. Imo cum Ninivitis ob gravissima peccata internecionem severe admodum minatus esset, retrahi se passus est miseratione multorum millium ejus ætatis quæ honesti & inhonesti discrimina ignorat: Cui similis est apud Senecam sententia: *Num quis irascitur pueris quorum ætas nondum novit rerum discrimina?* Et apud Lucanum:

Num. XXXI, 18.
Ion. IV, 2.
De Ira II, c. 9.

Crimine quo parvi cædem potuere mereri?

Si hæc Deus fecit ac statuit, qui quosvis homines cujuscumque sexus aut ætatis sine ulla causa non injuste potest occidere, utpote vitæ dator ac dominus, quid homines facere æquum est quibus ille nullum jus tribuit in homines quod non ad hominum salutem ac societatem conservandam esset necessarium?

Vict. de jure belli, n. 36.

2. Accedit primum de pueris judicium eorum populorum ac temporum quibus fas maxime valuit. *Arma habemus* (ait apud Livium Camillus) *non adversus eam ætatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed adversus armatos.* Addit hoc esse inter belli jura, naturalia scilicet. Plutarchus de eadem re agens, *Sunt*, inquit, *apud bonos etiam belli quædam leges.* Ubi nota illud apud bonos, ut hoc jus ab eo quod in moribus & impunitate positum est discrimines. Sic Florus negat aliter fieri potuisse salva integritate. Apud Livium alio loco est: *à qua ætate etiam hostes irati abstinerent.* Et alibi: *usque ad infantium cædem ira crudelis pervenit.*

Vita Camilli.
Lib. I.
Lib. XXIV.

3. Quod autem in pueris rationis usum non adeptis semper, id in feminis plerumque obtinet, id est nisi aliquid peculiariter vindicandum admiserint, aut virilia officia & ipsæ usurpent. Est enim, ut Statius

ἐπειδὴ δ' ὅμως οὐχ ὅσιον καὶ εἰς αὐτὰ δὴ τὰ νεογνὰ βρέφη καὶ τῶν τοῖς γονεῦσι τετολμημένων οὐδὲν ἐπιστάμενα παροινεῖν, οὕτω καὶ ἀφυβρίζειν, οὐκ ἦν αὐτοῖς οὐδ' ἀποινὶ τοῦτο ἡμάρτηται. *Quandoquidem vero pium non erat in recens natos infantes paternorum facinorum inscios ita sævire atque insanire, ideo hæc ipsis non impune abiere.* Nicetas, aut qui historiam ejus produxit ad tempora Henrici regis, de Scythis agens qui Athiram ceperant: ἀλλ' οὐδὲ τὰ ὑπομαζίδια τῶν παιδίων τὸ κακοῦ ἰδεῖν ἀνώτερα, ἀλλ' ἀπεθερίσθη καὶ ταῦτα κατὰ χλόην καὶ ἄνθος ἐμαράνθη, ὑπὸ τῶν ἐλέου ἀτελέστων ἐκείνων ἀνδρῶν καὶ μηδαμῶς εἰδότων ὡς ἀδικεῖ τὴν φύσιν καὶ θεσμὸν ἀθετεῖ τῶν ἀνθρώπων, ὁ περαιτέρω τοῦ νικᾶν καὶ τοῦ κρατεῖν τῶν ἐναντίων θυμῷ χρώμενος. *Ne infantes quidem lactentes adhuc mali exsortes fuere, sed & hi velut in herba demessi sunt, aut velut flos emarcuere, facto hominum misericordia intactorum, neque scientium injuriam ab eo fieri naturæ ac fas hominum violari, qui ultra quam ut hostes vincat aut subigat extendit iram.* Adde quæ Beda habet libro II, cap. 20. de Caravollæ feritate, & Helvetiorum bonam legem apud Simlerum, & Elisabethæ reginæ pia mandata apud Camdenum in anno cIɔ Iɔ XCVI.

3. Fe-

Statius loquitur, *sexus rudis insciusque ferri.* Neroni hostem vocanti Octaviam in Tragœdia reponit præfectus, *Octavia.*

------* *Femina hoc nomen capit?*

Alexander apud Curtium: *Cum captivis & feminis gerere bellum non soleo: armatus sit oportet quem oderim.* Grypus apud Justinum: *à nullo unquam majorum suorum inter tot domestica & externa bella post victoriam in feminas sævitum, quas sexus ipse & periculis bellorum & sævitiæ victorum eximat.* Apud Tacitum alius: *neque adversus feminas, sed palam adversus armatos bellum se tractare.* *Lib. v.* *Libro XXXVIII.*

4. Valerius Maximus Munatii Flacci in infantes & feminas efferatam vocat crudelitatem, & auditu etiam intolerabilem. Apud Diodorum Carthaginenses Selinunte narrantur interfecisse feras, feminas, infantes, οὐδεμίαν συμπάθειαν λαμβάνοντες, *sine humanitatis affectu.* Et alibi hoc ipsum ὠμότητα *crudelitatem vocat.* Latinus Pacatus de feminis: *sexus cui bella parcunt.* Simile Papinii de senibus pronuntiatum: *Lib. IX, c. 2.* *Lib. XIII.* *Lib. XIV.*

Nullis violabilis armis

Turba senes.

X. 1. Idem statuendum universaliter de maribus quorum vitæ genus ab armis abhorret. *Iure belli in armatos repugnantesque cædes*; ut ait Livius, id est, eo jure quod naturæ congruit. Sic Josephus æquum ait ut in pugna pœnas dent qui arma ceperunt, insontibus non nocendum. Camillus Vejis expugnatis edixit ut ab inermi abstineretur. In hac classe primum ponendi sunt hi qui sacra curant. nam ut hi ab armis abstinerent mos ab antiquo fuit gentium omnium: atque ideo vicissim vi in illos temperabatur. Sic Philisthæi hostes Judæorum non nocebant * collegio Prophetarum quod erat Gabæ, ut videre est 1 Sam. x, 5 & 10. Et sic ad alium locum ubi simile erat collegium tanquam sepositum ab omni armorum injuria cum Samuele confugit David, 1 Sam. XIX, 18. Cretenses, narrat Plutarchus, cum bellis intestinis colliderentur omnem noxam abstinuisse * à sacerdotibus, & iis quos humandis mortuis præpositos κατακαύτας vocabant. Huc & proverbium illud Græcum pertinet, *Vid. d. loco.* *Libro XXVIII.* *Ant. XII, cap. 3.* *Liv. lib. v.* *Quæst. Gr.* *Lib. VIII.*

καὶ

3. *Femina hoc nomen capit*:] Ideo Tucca & Varus delendos censuere in secunda Æneide versus ubi deliberat Æneas an Helenam occidat.

1. *Collegio prophetarum*] Hyrcanus Hierosolyma obsidens victimas ad templum misit, narrantibus Hebræis. Sic & Gotthi laudantur Procopio Gotthicorum II qui sacerdotibus Petri & Pauli extra Romam pepercerunt. Vide additamentum Caroli Magni ad legem Bajoariorum, & legem Langobardicam libro I, tit. XI, 14.

A sacerdotibus] Servius ad VII Æneidos: *Nam eum defendebat à bello, si non ætas, saltem religio sacerdotis.*

οὐδὲ πυρφόρος ὑπελείφθη. * Notat Strabo, olim cum tota Græcia armis ferveret, Eleos, utpote Jovi sacros, & eorum hospites in alta pace vixisse.

2. Sacerdotibus merito hac in parte æquantur qui vitæ genus simile elegerunt, ut monachi & conversi, id est pœnitentes, quibus proinde æque ut sacerdotibus parci volunt canones naturalem æquitatem secuti. Addas his merito eos qui studiis literarum honestis & humano generi utilibus operam navant.

C. de treuga & pace.

XI. Deinde agricolas, quos & canones asscribunt. Diodorus Siculus de Indis cum laude refert: ἀμφότεροι γὰρ οἱ πολεμοῦντες ἀλλήλους μὲν ἀποκτείνουσιν ἐν ταῖς μάχαις, τοὺς δὲ περὶ τὴν γεωργίαν ὄντας ἐῶσιν ἀβλαβεῖς, ὡς κοινοὺς ὄντας ἁπάντων εὐεργέτας. *In præliis quidem hostes alii alios interficiunt: at agricolas relinquunt intactos tanquam in commune utiles.* De antiquis Corinthiis & Megarensibus Plutarchus: τοὺς γεωργοῦντας οὐδεὶς ἠδίκει τῶν πολεμούντων. *nemo agricolas ullo afficiebat malo.* Et Cyrus regi Assyriorum nuntiari jussit: ὅτι ἕτοιμος εἴη ἐᾶν τοὺς ἐργαζομένους τὴν γῆν καὶ μὴ ἀδικεῖν: *paratum se eos qui agros colerent illæsos indemnesque sinere.* De Belisario Suidas: εἰς δὲ τοὺς ἀγροίκους τοσαύτῃ φειδοῖ τε καὶ προνοίᾳ ἐχρῆτο, ὥστε βιασθῆναι μὲν αὐτοὺς οὐδὲ πώποτε στρατηγοῦντος Βελισαρίου τετύχηκεν. *agricolis ita parcebat, ac tantam pro illis curam gerebat ut eo duce nulli unquam eorum vis illata fuerit.*

Lib. II. Bibl.

Xen. de Cyri inst. V.

XII. Addit canon mercatores, quod non tantum de his qui temporariam in hostico moram agitant intelligendum est, sed & de subditis perpetuis; nam & horum vita ab armis aliena est; ac sub hoc nomine continentur simul alii opifices & artifices quorum quæstus pacem amat non bellum.

XIII. 1. Ut ad eos veniamus qui arma gesserunt, jam ante retulimus dictum Pyrrhi apud Senecam, qui vetari nos ait pudore id est æqui respectu ne capto vitam adimamus. Similem Alexandri sententiam attulimus quæ cum fœminis conjungit captivos. Accedat illud Augustini: *hostem pugnantem * necessitas perimat non voluntas. Sicut bellanti & resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur.* Xenophon de Agesilao: παρηγγέλλετο τοῖς στρατιώταις τοὺς ἁλισκομένους

Ad Bonif. Epist. I.

Notat Strabo] & Polybius libro IV, & Diodorus Siculus in Excerptis Peiresianis. Pari modo & qui ad Olympia, Pythia, Nemea, Isthmia certatum ibant, habebant belli tempore ἀσφάλειαν καὶ ἄδειαν, *tutelam ac securitatem.* Docent Thucydides libro V, & VIII, & Plutarchus Arato.

1. *Necessitas perimat*] Gratianus posuit *deprimat.* Plutarchus Marcello: Ἐπαμινώνδας καὶ Πελοπίδας οὐδένα πώποτε κρατήσαντες ἀνῃρηκέναι, οὐδὲ πόλεις ἠνδραποδικέναι. λέγονται δὲ Θηβαῖοι μηδὲ Ὀρχομενίοις ἂν οὕτω μεταχειρίσασθαι παρόντων ἐκείνων. *Epaminondas & Pelopidas nec quenquam interfecere*

μένους μὴ ὡς ἀδίκους τιμωρεῖσθαι, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ὄντας φυλάσσειν: *monuit milites ut captos non tanquam sontes punirent, sed tanquam homines custodirent.* Apud Diodorum Siculum est: πάντες ἀνθίστανται μὲν πρὸς τοὺς ἀντιταττομένους, εἴκουσι δὲ τοῖς ὑποπεπτωκόσι. *Omnes* (Græci) *opponunt se repugnantibus, parcunt jam subactis.* Eodem judice Macedones qui sub Alexandro πικρότερον ἢ πολεμικώτερον προσεφέροντο τοῖς Θηβαίοις, *acerbius egerant cum Thebanis quam belli fas ferebat.* Lib. XIII. Lib. XVII.

2. Sallustius historia Jugurthina cum puberes post deditionem interfectos narrasset, factum ait contra jus belli: quod interpretare contra æqui naturam & morem mitius viventium. Apud Lactantium est: *Parcitur victis, & est locus inter arma clementiæ.* Laudat Tacitus primum Antonium & Varum Flavianos duces, quod in neminem ultra aciem sæviissent. Aristides: ἀνδρῶν γάρ ἐστι καθ' ὑμᾶς τὴν φύσιν, τοὺς μὲν ἀνθεστηκότας καθείργειν τοῖς ὅπλοις. τοὺς δὲ ὑποπεσόν- Lib. V. Hist. IV. De pace II.

cere post victoriam, nec civitates in servitutem redegerunt, creduntùrque non facturi fuisse Thebani quod fecere in Orchomenios si illi adfuissent. Secutus hoc Marcellus captis Syracusis, ut ibidem ait Plutarchus. Vide eundem Plutarchum in Catone Uticensi. *Cabadæ Persarum regi cùm Amida vi cepisset, multaque cædes fieret, senex sacerdos dixit non esse regium jam captos occidere:* Narrat Procopius Persicorum I, qui & Persicorum II dicit: τὸ ἐπεμβαίνειν τοῖς ἡλωκόσιν οὐχ ὅσιον: *sævire in captos pietati adversatur.* Apud eundem egregia est oratio Belisarii ad milites capta Neapoli Gotth. I. Imperator Alexius apud Annam Comnenam, suadenti occidere Scythas captivos: κἂν Σκύθαι, ἀλλὰ πάντως ἄνθρωποι. κἂν ἐχθροί, ἀλλ' ἐλέους ἄξιοι. *Etiamsi Scythæ, homines tamen sunt: etiamsi hostes, miseratione tamen digni.* Gregoras libro VI, τὰ γὰρ ἐν πολέμῳ καὶ μάχῃ γενόμενα ὁποῖα ποτ' ἂν ᾖ, συγγνώμην ἔχει τῷ πεπραχότι, συνελαυνομένου τότε τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χειρὸς τότε μεθυούσης καὶ λόγον οὐκ ἐχούσης χειραγωγὸν, καὶ πρύτανιν τῶν πραττομένων. τῆς δ' ἀκμῆς τῶν δεινῶν παυσαμένης, καὶ καιρὸν ἤδη τῆς προαιρέσεως εἰληφυίας μετὰ στάθμης τινὸς καὶ κρίσεως, τὰς τῶν πράξεων ἀρχὰς παραλαβεῖν τῇ χειρί, μοχθηρίαν γνώμης κατηγορεῖ τοῦ πράξαντος, εἴ τι μὴ κατὰ τὸ προσῆκον γένοιτο. *Quæ in præliis actuque belli fiunt, ea qualiacunque sunt facienti veniam imperant, ideo quod tali tempore obsidetur animus ebria manu rationemque non habente ducem ac præsidem actionum. At ubi periculis suus abscessit vigor, ubi tempus cuncta examinandi ac judicandi accepit liber animus, agendi imperium manui tradere, pravum hominis propositum indicat si quid indecorum evenerit.* Adde ejusdem Gregoræ locum alterum quem in his Notis posuimus ad finem capitis VII libri hujus, & de more laudabili Polonorum Chalcocondylam lib. V. Julianus laudatione secunda Constantii, sub cujus persona bonum Principem describit: κρατήσας δὲ μετὰ τῶν ὅπλων ἔπαυσε τὸ ξίφος τοῦ φόνου, μίασμα κρίνων τὸν οὐκ ἀμυνόμενον ἔτι κτείνειν καὶ ἀναιρεῖν. *Armis victor finem imposuit gladii operibus, nefas existimans homini non ultra se defendenti vitam adimere.*

πεσόντας δ' ἠπίως μεταχειρίζεσθαι. *Hominum est nostri ingenii resistentes armis coercere, prostratos tractare leniter.*

II Reg. 11. 3. De captivis Propheta Elisæus regem Samariæ sic alloquitur: *An quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo eos interimeres?* Apud Euripidem in Heraclidis quærenti nuntio,

Hostem perimere vestra lex ergo vetat?

Respondet chorus,

Quem Mars reliquit prælio superstitem.

Ibidem Eurystheus captivus:

Quæ me necabunt non erunt puræ manus.

Lib. XII. Apud Diodorum Siculum Byzantii & Chalcedonii quod captivos satis multos interfecissent hoc elogio notantur: ἐπετέλεσαν πράξεις ὠμότητι διαφερούσας: *perpetrarunt facinora eximiæ crudelitatis.* Idem alibi * captivis parcere vocat τὰ κοινὰ νόμιμα, *jus commune:* qui aliter agunt, eos ait extra controversiam peccare. Parcere captivis jubet boni & æqui natura, ut in Philosophicis scriptis dicentem Senecam non diu est cum audivimus. Et laudari in historiis eos videmus qui cum nimia captivorum multitudo oneri aut periculo esse posset, dimittere omnes quam occidere maluerunt.

V. De benef. cap. 18.

XIV. 1. Easdem ob causas * vitam salvam paciscentium, sive in prælio sive in obsidione non repudianda deditio. Ideo Arrianus in deditos editam à Thebanis stragem ait, fuisse non Græci moris, οὐχ Ἑλληνικὴν σφαγήν. Ac similiter Thucydides libro III, ἑκόντας τε ἐλάβετε, καὶ χεῖρας προϊσχομένους. ὁ δὲ νόμος τοῖς Ἕλλησι μὴ κτείνειν τούτους: *Volentes nos & manus tendentes accepistis in potestatem. Mos autem Græcorum est tales non interficere.* Et apud Diodorum Siculum Syracusani senatores: σώζειν τὸν ἱκέτην, ἄξιον τῆς μεγαλοψυχίας, *magno animo dignum est supplici parcere.* Sopater: νόμος ἐστὶ τοὺς ἱκέτας σώζειν ἐν τοῖς πολέμοις: *moris est in bellis servare supplices.*

Lib. II de bello Gall. 2. In obsessis oppidis observatum in Romanis antequam murum aries percussisset: Cæsar Advaticis denuntiat se eorum civitatem conservaturum, si priusquam aries murum attigisset se dedidissent. qui mos nunc quoque obtinet in locis infirmis antequam machinæ igniariæ explodantur: in munitioribus, antequam in mœnia impetus fiat. At Cicero, non tam quid fiat quam quid natura æquum sit

Off. I. respi-

3. *Captivis parcere*] Capitolinus M. Antonino: *Æquitatem etiam circa captos hostes custodivit.*

1. *Vitam salvam paciscentium, sive in prælio sive in obsidione non repudianda deditio*] Romani Persis qui in arce Petræ erant Goth. IV: ὡς ἡμεῖς ὑμᾶς γε καὶ ξυμμαχοῦντας οἰκτείρομεν, καὶ διαχρήσασθαι φειδόμεθα, καὶ πρὸς τὸν βίον ἐνδιαθρυπτομένους τε καὶ βλακεύοντας ἐλεεῖν ἀξιοῦμεν. ὡς Ῥωμαίοις Χριστιανοῖς νόμος. *Nos vero vestrum miseremur jugum cervice jactantium, mortemque concupiscentibus parcere volumus, & vitam delicate fastidientes servare, ut decet Christianos & Romani Imperii cives.* Vide Serranum in rebus Francisci I, & Henrici II.

2. Par-

respiciens, sic ea de re pronuntiat: *Et cum iis quos vi deviceris consulendum est, tum ii qui armis positis ad imperatorum fidem confugiunt, quamvis murum aries percusserit, recipiendi.* Notant Hebræi interpretes majoribus suis in more fuisse, ut quam oppugnarent urbem eam non cingerent corona, sed * partem liberam relinquerent effugere volentibus, quo minori sanguine res transiret.

XV. Eadem æquitas jubet parci his qui sine conditionibus se victori permittunt, aut supplices fiunt. *Trucidare deditos sævum* censente Tacito. Sallustius similiter de Campsanis qui se Mario dediderant, cum puberes interfectos narrasset addit, facinus fuisse contra jus belli, naturale scilicet. Idem alibi: *non armatos neque in prælio belli jure, sed supplices interfectos.* Et Livio, ut jam diximus, *jure belli in armatos repugnantesque cædes.* & alibi: *qui deditis contra jus ac fas bellum intulisset.* Imo & in hoc laborandum, ut potius metu ad deditionem cogantur quam ut interficiantur. Laudatur id in Bruto, qui adversarios οὐκ εἴασεν ἐμβαλεῖν, ἀλλὰ περιίππευσε φειδοῖ κελεύων, ὡς μετ' μικρὸν ἰδίων ἐσομένων: *non passus est impetu oppugnari, sed equitatu circumdedit: parci jubens ut mox suis futuris.*

Ann. XII. Bell. Iug. Lib. I de rep. ord. Lib. XLV.

XVI. 1. Adversus hæc æquitatis ac juris naturalis præcepta exceptiones adferri solent minime justæ, nempe si talio exigatur, si terrore opus sit, si pertinacius restitum sit. Atqui hæc non sufficere ad justam cædem facile intelliget qui eorum meminerit quæ de justis occidendi causis supra sunt prodita. A captivis & deditis aut dedere se cupientibus periculum non est: ut ergo juste occidantur oportet crimen antecedat, & quidem tale quod æquus judex morte vindicandum censeret. Atque ita videmus interdum in captos aut deditos sævitum, aut deditionem sub vitæ pacto non acceptam, si qui de injustitia belli convicti, tamen in armis perstitissent, si immanibus conviciis famam hostis lacerassent, si fidem violassent, aut aliud gentium jus, ut legatorum, si transfugæ essent.

Vide Vict. de jure belli n. 49. & 60.

2. At talionem natura non admittit nisi in ipsos qui deliquerunt: neque sufficit quod hostium unum quasi corpus fictione quadam intelligatur, ut ex iis potest intelligi quæ de pœnarum communicatione supra à nobis tractata sunt. Apud Aristidem legimus: πῶς οὐκ ἄτοπον κατηγορεῖν μὲν καὶ λέγειν ὡς ἁμαρτήματα συμβαίη, μιμεῖσθαι δὲ ἀξιοῦν ὡς ὀρθῶς ἔχοντα; *Nonne absurdum, ea quæ accuses & prave facta dicas tanquam recta velle imitari?* Accusat Syracusanos hoc nomine Plutarchus, quod Hicetæ uxores ac liberos occiderint, ideo tanquam quod Hicetas Dionis uxorem sororem & filium interfecisset.

Lib. II, c. XXI. ¶. 18. De pace II. Plut. Tim. & Dione.

3. Utilitas etiam quæ ex terrore in posterum speratur, ad jus dandum cædis non pertinet; sed si subsit jus, potest inter causas esse ob quas jus non remittatur.

4. Ob-

2. *Partem liberam relinquerent effugere volentibus*] Sic Scipio Æmilianus cùm Carthaginem eversurus esset edixit, fugerent qui vellent. Polybius.

5. Fe-

4. Obstinatius autem studium in suas partes, si modo causa earum non sit omnino inhonesta, supplicium non meretur, ut apud Procopium disserunt Neapolitani: aut siqua ejus pœna est, non debet ad mortem pervenire: neque enim id statueret æquus judex. Alexander cum in oppido quodam quod acrius restiterat puberes omnes jussisset interfici visus est Indis bellare latronum more: eamque famam reveritus Rex victoria clementius uti cœpit. Melius idem Milesiis quibusdam parci voluit, *ὅτι γενναῖοί τε καὶ πιστοὶ αὐτῷ ἐφαίνοντο*, *quod eos videret generosos ac suis fidos esse*, quæ Arriani verba sunt. Phyto Reginorum prætor cum ob pertinacius defensam urbem à Dionysio ad cruciatus & mortem raperetur exclamavit, eo quod urbem noluisset prodere supplicio se affici, cujus ultionem Deus brevi esset exacturus. Diodorus Siculus pœnas has iniquas, *ἀνόμους τιμωρίας* vocat. Valde mihi placet votum quod est apud Lucanum:

Lib. I Gotth.

Polyan. libro IV.

Vincat, quicumque necesse
Non putat in victos sævum distringere ferrum,
Quique suos cives quod signa adversa tulerunt
Non credit fecisse nefas:

Dum tamen civium nomine intelligamus non hujus aut illius regionis, sed communis illius ex humano genere constantis cives.

5. Multo vero minus cædem justam facit dolor ex accepta clade, sicut Achillem, Æneam, Alexandrum amicis suis sanguine captorum aut se dedentium parentasse legimus. Itaque Homerus merito illud accinit:

Κακὰ δὲ φρεσὶ μήδετο ἔργα.
** Facinusque animo versabat iniquum.*

XVII. Sed & ubi delicta sunt talia ut morte digna videri possint, misericordiæ erit ob multitudinem eorum aliquid decedere de summo jure: cujus clementiæ auctorem ipsum habemus Deum, qui Cananæis eorumque vicinis populis longe flagitiosissimis pacem offerri voluit, quæ vitam ipsis sub tributaria conditione concederet. Pertinet huc Senecæ dictum: *In singulos severitas imperatoris distringitur: at necessaria est venia ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? * Turba peccantium.* Et Lucani illud:

de Ira, p. 10.

Tot

5. *Facinusque animo versabat iniquum*] Crudele hoc visum sæculis posterioribus notat ad X Æneidos Servius.

Turba peccatum] *quicquid multis peccatur, inultum est.* Scholiastes Juvenalis ex Lucano. Livia apud Xiphilinum ex Dione: *ἄν τι τις πάντα ἁπλῶς τὰ τοιαῦτα κατὰ τὴν ἀξίαν κολάζῃ, λήσει τοὺς πλείους τῶν ἀνθρώπων ἀπολέσας. Si quis talia omnia rigore punire velit, non videt eo se ferri ut maximam hominum partem interimat.* Augustinus epistola LXIV: *Magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine peccantium. severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Adde Gailium de pace publica lib. II. cap. 9, 36.

1. Sed

Tot simul infesto juvenes occumbere letho
Sæpe fames pelagique furor, subitæque ruinæ,
Aut cœli terræque lues, aut bellica clades,
Nunquam pœna fuit.

Ne nimium multi pœnam subirent sortitio comparata est, inquit Cicero. *Pro Cluent.* Sallustius ad Cæsarem: *Neque quisquam te ad crudeles pœnas aut acerba judicia invocat, quibus civitas magis vastatur quam corrigitur.*

XVIII. 1. De obsidibus quid ex jure naturæ statuendum sit accipi potest ex iis quæ in superioribus dicta à nobis sunt. Olim cum vulgo crederetur quisque in vitam suam id juris habere quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, atque id jus consensu aut tacito aut expresso à singulis pervenisse ad civitatem, minus mirandum est si obsides privatim innoxios ob peccatum civitatis morte affectos legamus, sive tanquam ex suo peculiari consensu, sive tanquam ex publico cui & suus includeretur. At postquam verior sapientia nos *Vict. de* docuit dominium in vitam Deo exceptum, sequitur ut solo consen- *jure belli,* su nemo jus cuipiam dare possit in vitam aut suam aut civis sui. At- *n. 43.* que ideo Narseti bono duci atrox visum de innoxiis obsidibus supplicium sumere narrat Agathias: de aliis alii: etiam Scipionis ex- *Lib. 1.* emplo, qui ajebat se non in obsides innoxios * sed in ipsos qui defe- *Livius li-* cissent sæviturum: nec ab inermi sed ab armato hoste pœnas expe- *bro* titurum. *XXVIII.*

2. Quod autem ex recentioribus Jurisconsultis non ignobiles, *Menoch.* conventiones tales valere dicunt si moribus firmentur, accipio, si *arb. q. 7.* jus vocant solam impunitatem, quæ in hoc argumento sæpe venit sub tali nomine: sin à peccato immunes putant qui ex conventione sola vitam adimunt alicui, vereor ne & fallantur ipsi, & periculosa auctoritate alios fallant. Plane si qui obses venit est aut ante fuit in numero graviter delinquentium, aut postea fidem à se datam in re magna fefellit, fieri potest ut supplicium injuria vacet.

3. At Clœliæ quæ * non sua sponte sed civitatis jussu obses venerat, cum tranato Tyberi effugisset, *apud regem Ethruscum non tuta solum sed & honorata virtus fuit*, quæ Livii in hac re enarranda *Lib. II.* verba sunt.

XIX. Illud adhuc addendum est, omnes commissiones quæ ad jus consequendum aut bellum finiendum nullius sunt usus, sed meram habent virium ostentationem propositam, id est, ut Græci loquuntur, *ἐπίδειξιν ῥώμης μᾶλλον ἢ πρὸς πολεμίους ἀγῶνα*, & cum *Arr. lib. 1.* officio

1. *Sed in ipsos qui defecissent sæviturum*] Idem ait Julianus apud Eunapium Excerpto legationum 9.

3. *Non sua sponte*] Confer historiam obsidum id onus detrectantium & ob id punitorum, apud Nicetam libro 11.

Rari

officio Christiani hominis & cum ipsa humanitate pugnare. Itaque serio hæc vetare debent rectores, inutiliter fusi sanguinis rationem ei reddituri cujus vice gladium gestant. Quippe & Sallustio laudati duces qui incruento exercitu victoriam deportarent. Et de Cattis notæ virtutis populo Tacitus: * *rari excursus & fortuitæ pugnæ.*

Rari excursus & fortuitæ pugnæ] Demetrium reprehendit Plutarchus φιλονεικίας ἕνεκα μᾶλλον ἢ χρείας μάχεσθαι καὶ κινδυνεύειν τοὺς στρατιώτας ἀναγκάζοντος... *quod gloriæ magis studio quam ex utilitate milites in pericula truderet, præliisque objiceret.*

CAPUT XII.

Temperamentum circa vastationem, & similia.

I. *Quæ vastatio justa sit & quatenus.*
II. *Abstinendum à vastatione si res nobis fructuosa sit & extra hostis potestatem.*
III. *Si magna sit spes celeris victoriæ:*
IV. *Si hostis habeat aliunde quo se sustentet:*
V. *Si res ipsa ad bellum fovendum nullius sit usus.*
VI. *Hoc maxime locum habere in his quæ sacra sunt aut sacris accedunt:*
VII. *Item religiosis:*
VIII. *Utilitates quæ ex tali moderatione sequuntur annotatæ.*

I. 1. RES alterius ut perdere quis sine injuria possit, horum trium unum antecedat necesse est: aut necessitas talis quæ in primi dominii institutione excepta debeat intelligi; ut si quis tertii gladium quo usurus sit furiosus periculi sui evitandi causa in amnem projiciat, quo ipso tamen casu manere obligationem damni resarciendi ex veriore sententia alibi diximus: aut debitum aliquod procedens ex inæqualitate; nimirum ut res perdita imputetur in illud debitum quasi percepta, alioqui enim jus non esset: aut meritum aliquod malum cui pœna talis par sit aut cujus mensuram pœna non excedat; nam ut recte notat sani judicii Theologus, ut propter pecora abacta aut domos aliquas incensas totum regnum vastetur, æquitas non fert: quod & Polybius vidit, qui in bello non in infinitum vult vagari pœnam, sed usque eo ut delicta æquo modo expientur. Et hæ quidem causæ & intra hos duntaxat fines faciunt ut absit injuria.

Lib. 11, c. 11, §. 9. — *Vict. de jure bel. n. 52, & 56.* — *Lib. v.*

Strat. c. 6. 2. Cæterum nisi causa utilitatis suadeat, stultum sit nullo suo bono nocere alteri. Ideo qui sapiunt, utilitatibus moveri solent, quarum præcipua est illa quam annotavit Onesander: τὴν γῆν τῶν πολεμίων φθειρέτω καὶ καιέτω καὶ τεμνέτω. ζημία γὰρ χρημάτων καὶ καρπῶν ἔνδεια μειοῖ πόλεμον, ὥσπερ ἡ οὐσία τρέφει. *Hostium terram perdere, urere, populari menti-*

*meminerit. Nam & * pecuniarum & frugum penuria bellum minuit quantum auget copia:* à quo non discrepat illud Procli, στρατηγικὸν τὸ τῶν ἀγωνιστῶν περικόπτειν τὴν εὐπορίαν, *boni est imperatoris hostium copias undique accidere.* De Dario Curtius: *credebat inopia debellari posse nihil habentem nisi quod rapiendo occupasset.*

3. Et illa quidem populatio ferenda est quæ brevi ad pacem petendam hostem subigit; quo genere belli usus Halyattes in Milesios, Thraces in Byzantios, Romani in Campanos, Capenates, Hispanos, Ligures, Nervios, Menapios. At si recte rem expendas, plerumque admittuntur talia odio magis quam prudenti ratione. Ferme enim evenit ut aut causæ illæ suadentes cessent, aut ut aliæ sint validiores quæ dissuadeant.

Herod. l. I. Pol. lib. IV. Front. Strat. III, c. 4. Liv. l. V, III, XXXIV, XL. Cæs. de bello Gal. lib. VI.

II. 1. Id evenit primum, si nos ipsi rem frugiferam ita teneamus ut hostibus non possit esse in fructu. Quo proprie spectat lex divina quæ in vallum bellique opera vult impendi arbores feras, frugiferas vero asservari ad victum; addita causa, quod non ut homines ita & arbores adversum nos in prælium consurgere possint, quod ex rationis similitudine * Philo etiam ad agros frugiferos producit legi hæc verba affingens: *Quid rebus inanimis quæ & mites sunt & mites fructus ferunt irasceris? An vero in morem hominum qui hostes sunt inimicitiæ*

De Creat. magistr.

Annotata ad Caput XII.

2. P*Ecuniarum & frugum penuria bellum minuit*] Philo de vita contemplativa: οἱ πολέμιοι κείρουσι καὶ δενδροτομοῦσι τὴν τῶν ἀντιπάλων χώραν, ἵνα σπάνει τῶν ἀναγκαίων πιεσθέντες ἐνδῶσι. *solent hostes vastare & arboribus nudare terram hostilem, ut hostes eo facilius se dedant rerum necessariarum penuria.* Idem in Diris: διπλῆν ἐργαζόμενοι συμφορὰν λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς δὲ περιουσίαν. *duplex sibi malum acquirunt, inopiam amicis, copiam hostibus.*

1. *Philo*] Alter ejusdem scriptoris locus de Humanitate dignus & ipse qui huc transcribatur: ὑποδεικνύμενος τὸ ἐπιεικὲς, πάλιν πλουσίως αὐτῷ καὶ κατακόρως χρῆται, μετιὼν ἀπὸ μὲν τῶν λογικῶν ἐπὶ τὰ ἄλογα, ἀπὸ δὲ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὰ φυτὰ, περὶ ὧν αὐτίκα λεκτέον, ἐπειδήγε περὶ τῶν προσηκόντων ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἴσα ψυχῆς μεμοίραται, λέλεκται. ἀπεῖρξε τοίνυν ἀντικρὺς μήτε δενδροτομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμῃ σταχυοφοροῦσαν πρὸ καιροῦ πεδιάδα, μήτε συνόλως καρπὸν διαφθείρειν, ἵνα περιουσίᾳ μὲν τροφῶν ἀφθόνων χορηγῆται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, περιουσιάζῃ δὲ μὴ μόνον τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς τὸν ἁβροδίαιτον βίον. ἀναγκαῖος μὲν γὰρ ὁ τοῦ σίτου καρπὸς εἰς τροφὴν ἀνθρώπων ἀποκριθείς. πρὸς δὲ τὸν ἁβροδίαιτον βίον, αἱ τῶν ἀκροδρύων ἀμύθητοι ποικιλίαι, γίνονται δὲ ἐν ἐνδείαις πολλάκις ὅτι καὶ τροφαὶ δεύτεραι, καὶ προσυπερβάλλων, ἔτι πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷ. διαγγέλλει δὲ ἀνέχειν δενδροτομιῶν, ἄδικον ὑπολαμβάνων τὴν πρὸς ἀνθρώπους ὀργὴν ἀποσκήπτειν εἰς τὰ μηδενὸς αἴτια κακοῦ. ἔπειτα δὲ ἀξιοῖ μὴ μόνον τὸ παρὸν προσορᾶν, μηδενὸς ἐν ὁμοίῳ μένοντος, ἀλλὰ πάντων τροπαῖς καὶ μεταβολαῖς χρω-

titiæ significationem arbores produnt, ut pro his quæ faciunt aut facere minantur stirpitus evellendæ sint? Quin prosunt victoribus, præbentque copiam rerum quas necessitas exigit, imo & ad voluptatem. non soli

χρωμένων, ὡς εἰκός, εἶναι τοὺς τότε δυσμενεῖς ἐπικηρυκευσαμένους καὶ συμβατηρίων ἄρξαντας, ἐνσπόνδους αὐτίκα γενέσθαι. φίλους δὲ τροφῆς ἀναγκαίας ἀποστερεῖν χαλεπὸν, μηδὲν ταμιευσαμένους τῆς ἐς ὠφέλειαν, διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδηλότητα. πάνυ γὰρ ἐκεῖνο καλῶς εἴρηται τοῖς παλαιοῖς, ὅτι καὶ φιλίας κοινωνητέον, μὴ ἀπογινώσκοντας ἔχθραν, καὶ προσοικειωτέον ὡς φιλίας ἐσομένης ἵνα ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ταμιεύηταί τι τῆς εἰς ἀσφάλειαν, καὶ μὴ ἀπογυμνωθεὶς ἐν ἔργοις, καὶ λόγοις μετανοῇ τῆς ἄγαν εὐχερείας, ὅτ' οὐδὲν ὄφελος, αἰτιώμενος ἑαυτόν. τὸ λόγιον τοῦτο χρὴ φυλάττειν καὶ τὰς πόλεις, ἐν μὲν εἰρήνῃ προνοουμένας τῶν κατὰ πόλεμον, ἐν δὲ πολέμῳ τῶν κατ' εἰρήνην, καὶ μήτε τοῖς συμμάχοις ἀνέδην προσπεπιστευκέναι, ὡς οὐ χρησομένοις μεταβολῇ πρὸς τὸ ἀντίπαλον, μήτε τοῖς πολεμίοις εἰσάπαν ἀπιστεῖν, ὡς οὐ δυναμένοις ποτὲ μεθαρμόσασθαι πρὸς τὸ ἔνσπονδον. εἰ μέν τοι μηδὲν ὑπὲρ ἐχθρῶν πρακτέον δι' ἐλπίδα καταλλαγῶν, οὐδὲν ἐχθρὸν φυτὸν, ἀλλὰ πάντα ἔνσπονδα καὶ ὠφέλιμα. τὰ δ' ἥμερα καὶ διαφερόντως ἀναγκαῖα, ὧν ὁ καρπὸς ἢ τροφή ἐστιν, ἢ ἰσότιμον τροφῇ κτῆμα. οὐ δεῖ πολεμεῖν πρὸς τὰ μὴ πολέμια τέμνοντας ἢ καίοντας ἢ ῥίζαις αὐταῖς ἀνασπῶντας, ἅπερ αὐτὴ ἡ φύσις ὑδάτων ἐπιῤῥοίαις καὶ θέρους εὐκρασίαις ἐτελεσφόρησε, δασμοὺς ἐτησίους εἰσοῦντα ἀνθρώποις οἷα βασιλεῦσιν. ἐμέλησε δ' αὐτῷ καθάπερ ἀγαθῷ προστάτῃ ἄλυπον εἶναι μὴ μόνον ζώοις, ἀλλὰ καὶ φυτοῖς ἰσχύν τι καὶ ῥώμην καὶ μάλιστα τοῖς ἡμέροις, ἐπειδὴ καὶ πλείστης ἄξια φροντίδος ἐστὶ, καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀγρίοις ἔχοντα, γεωργικῆς ἐπιστήμης δεόμενα πρὸς κραταιοτέραν δύναμιν.

Æquitatem suam etiam largius dispensans Moses valde ea ubertim ac liberaliter utitur, descendens à ratione utentibus ad muta animantia, ab his vero ad ea quæ è terra nascuntur, de quibus nunc dicendum est; quando de hominibus ut præstantissimis & aliis quæ animam sentientem nacta sunt jam egimus. Diserte itaque vetuit aut exscindere arbores mites, aut exitialiter ante tempus demetere frugiferas terras, aut ullos omnino fructus corrumpere, ut abundantia alimentorum instruatur humanum genus. abundent autem non modo necessaria, sed & quæ ad vitam delicatiorem faciunt. Necessariæ enim fruges ad homines nutriendos seposita res. ad delicias vero, omnium de arboribus nascentium varietas. quæ sæpe ubi alia deficiunt succedunt in alimentorum locum: Ultra procedens, terram etiam hostilem vastari non sinit: præcipue vero excidiis arborum abstineri jubet, iniquum existimans iram in homines conceptam erogari in ea quæ causa mali nullius sunt. Hoc ipso & illud docet, non præsens tempus spectare tantum, cum nihil in suo statu maneat, sed cuncta vicibus ac mutationibus subjecta sint, ita ut facile sit eos qui nunc sunt hostes, ubi ad colloquia & pacta ventum erit, rursum federatos fieri. At amicos necessariis fraudare durum, quibus ob futurum incertum etiam asservari debuerant quæ usui esse possunt. Verissime enim dictum antiquis, ita amicis utendum ut non putentur nulla supervenire posse inimicitiæ, & ita tractandas offensas ut amicitia speretur, nimirum ut quisque intra animum aliquid recondat quo tutus sit, & non eo nimium nudato per verba & facta mox pœnitentiam agat nimiæ suæ vehementiæ, seque accuset ubi res sanari amplius non potest. oraculum hoc & civitatibus observandum est, ut pacis tempore parent quæ ad bellum sunt opus, in bello vero quæ ad pacem: ac neque amicis supra modum fidant, tanquam qui non

soli homines tributa ferunt, sed meliora arbores statis temporibus, ac talia ut sine iis vivere non detur. Josephus vero ad eundem locum si vocem edere possent arbores clamaturas ait, inique se cum belli causæ non sint perferre belli pœnas. Neque aliunde, ni fallor, originem habet illud Pythagoricum apud Jamblichum: *ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν: mansuetam frugiferamque arborem nec lædere nec exscindere fas esto.*

2. * Porphyrius vero, mores Judaicos describens libro de non edendis animalibus quarto, legem hanc, consuetudine ut puto interprete, etiam ad animantia ruris operi inservientia producit. nam his quoque ut in bello parceretur à Mose præceptum ait: Thalmudica vero scripta & Hebræi interpretes addunt, * legem hanc porrigendam ad rem quamvis quæ sine causa peritura sit; ut si ædificia comburantur, esculenta ac potulenta corrumpantur. Consentit cum hac lege ducis Atheniensis Timothei prudens moderatio, qui narrante Polyæno: *οὐκ ἐπέτρεπεν οὔτε οἰκίαν οὔτε ἔπαυλιν καθαιρεῖν· οὐ μὴν οὐδὲ ἥμερον δένδρον ἐκκόπτειν, non patiebatur aut domum, aut villam dirui, aut arborem frugiferam exscindi.* Exstat & lex Platonis de Republica quinto, *μήτε γῆν τέμνειν, μήτε οἰκίας ἐμπιπράναι, ne terra vastetur, ne domus incendantur.*

3. Multo vero magis hoc locum habebit post plenam victoriam. Corinthum excisam non probat Cicero, ubi tamen fœde tractati erant Romanorum legati: idemque alibi horrificum, nefarium, omni imbutum odio dicit bellum quod parietibus, tectis, columnis, postibus fit. Laudat Livius Romanorum lenitatem victâ Capuâ, quod non sævitum sit incendiis ruinisque * in tecta innoxia murosque Agamemnon apud Senecam:

Off. 1. *Pro domo sua ad Pont.* *Lib. XXVI.* *Troadibus.*

Equidem

non possunt in contrarium verti; neque hostibus ita diffidant, quasi nunquam possint ad amicitiam reduci. Quod si etiam pro hoste nihil faciendum esset in spem conciliationis, certe nihil eorum quæ terra fert hostile; quin amica omnia, utilia omnia. mitissima vero vel maxime necessaria, ut quorum fructus aut alimentum sint, aut par aliquid alimento. Non oportet bellum inferre belli nesciis, non secare, non urere, non exstirpare radicitus, quæ natura aquarum irrigationibus & æstatum sereno tenere educavit, ut tributa hominibus velut regibus ferrent. Cura autem ei ut communi rerum omnium & optimo præsidi fuit, illæsam præstare non animantibus tantum sed & terræ fœtibus vim ac robur, præsertim vero mitibus, quia majoris tutelæ indigent, nec ad silvestrium morem fœcunda sunt sed peritam culturam desiderant ut firmitatem consequantur.

2. *Porphyrius vero*] Verba ejus sunt: φείδεσθαι δὲ κελεύει κἂν τῇ πολεμίᾳ τῶν συνεργαζομένων ζώων καὶ μὴ φονεύειν. *parci etiam jubet lex in terra quamvis hostili animantibus operum sociis, ita ut ea occidere non liceat.*

Legem hanc porrigendam] Contra vero, restringendam, addita exceptione, nisi arbores in suburbanis locis impediant jaculatores.

3. *In tecta innoxia murosque*] Egregia est hujus argumenti epistola Belisarii ad Totilam Gothicorum III: πόλεις νέας μὲν καλλωπίζειν οὐκ ὄντας ἐργάζεσθαι,

αἰσθομ-

Equidem fatebor (pace dixisse hoc tua
Argiva tellus liceat) affligi Phrygas,
Vincique volui; ruere & aequari solo,
Etiam arcuissem.

4. Sane docet nos sacra historia urbes quasdam à Deo damnatas excidio: etiam contra legem illam generalem arbores Moabitarum jussas

Jos. VI. II Reg. III. 19.

ἀνθρώπων ἂν φρονίμων εὑρήματα εἴη καὶ πολιτικῶς βιοτεύειν ἐπισταμένων. ὄντα δὲ ἀφανίζειν τοῦτο ἀξυνέτων εἰκότως καὶ γνώρισμα τοῦτο τῆς αὐτῶν φύσεως οὐκ αἰσχυνομένων χρόνῳ τῷ ὑστέρῳ ἀπολιπεῖν. Ῥώμη μὲν τοι πόλεων ἁπασῶν, ὅσαι ὑφ᾽ ἡλίῳ τυγχάνουσι οὖσαι, μεγίστη τε καὶ ἀξιολογωτάτη ὡμολόγηται εἶναι. οὐδὲ γὰρ ἀνδρὸς ἑνὸς ἀρετῇ εἴργασται. οὐδὲ χρόνου βραχέος δυνάμει εἰς τόσον μεγέθους τε καὶ κάλλους ἀφῖκται. ἀλλὰ βασιλέων μὲν πλῆθος. ἀνδρῶν δὲ ἀρίστων ξυμμορίαι πολλαὶ χρόνου τε μῆκος καὶ πλούτου ἐξουσίας ὑπερβολὴ, τά τε ἄλλα πάντα ἐκ πάσης τῆς γῆς καὶ τεχνίτας ἀνθρώπους ἐνταῦθα ξυναγαγεῖν ἴσχυσαν. οὕτω τε τὴν πόλιν τοιαύτην, οἵαν περ ὁρᾷς κατὰ βραχὺ τεκτηνάμενοι, μνημεῖα τῆς πάντων ἀρετῆς τοῖς ἐπιγενησομένοις ἀπέλιπον. ὥστε ἡ εἰς ταῦτα ἐπήρεια, εἰκότως ἂν ἀδίκημα μέγα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ παντὸς αἰῶνος δόξειεν εἶναι. ἀφαιρεῖται μὲν γὰρ τοὺς προγεγενημένους τὴν τῆς ἀρετῆς μνήμην, τοὺς δὲ ὑστέρους ἐπιγενησομένους τῶν ἔργων τὴν θέαν. τούτων δὲ τοιούτων ὄντων ἐκεῖνο εὖ ἴσθι, ὡς δυοῖν ἀνάγκη τὸ ἕτερον εἶναι. ἢ γὰρ ἡσσηθήσῃ τοῦ βασιλέως ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ, ἢ περιέσῃ, ἂν οὕτω τύχοι. ἢν μὲν οὖν νικῴης Ῥώμην γε καθελὼν, οὐ τὴν ἑτέρου του, ἀλλὰ τὴν σαυτοῦ ἀπολωλεκὼς ἂν, ὦ βέλτιστε, εἴης. καὶ διαφυλάξας κτήματι, ὡς τὸ εἰκὸς, τῷ πάντων καλλίστῳ πλουτήσεις. ἢν δέ γε τὴν χείρω σοι τύχην κληρωθῆς ξυμβαίνῃ, σώσαντι μὲν Ῥώμην, χάρις ἂν σώζοιτο παρὰ τῷ νενικηκότι πολλή. διαφθείραντι δὲ, φιλανθρωπίας τε οὐδεὶς ἔτι λελείψεται λόγος, καὶ προσέσται τὸ μηδὲν τοῦ ἔργου ἀπόνασθαι. καταλήψεται δέ σε καὶ δόξα τῆς πράξεως ἀξία πρὸς πάντων ἀνθρώπων, ἥπερ ἐσ ἱκετεία σοι τῆς γνώμης ἑτοίμως ἕστηκεν. ὁποῖα γὰρ ἂν τῶν ἀρχόντων τὰ ἔργα εἴη, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ὄνομα φέρεσθαι.

Antehac sic existimatum est, speciosa struere opera, sapientum esse & civilis vitae scientium: structa demoliri, stultorum & vecordis animi signa ad posteros transmittere non erubescentium. Romam constat urbium quas Sol adspicit maximam esse ac spectatu dignissimam; ea non unius labore hominis nec brevi tempore ad id magnitudinis splendorisque processit, sed plurimi reges atque Imperatores, virorum eminentium immensa series, multa saecula, divitiarum stupenda congeries, tum alia tum artificum primos huc traxere, ita illi tanta urbe paulatim effecta monumenta suae virtutis post futuris reliquere. Quare in eam saevire id vero injuriam sit facere humano generi omnis aevi, eripiendo iis qui olim fuere debitae laudis memoriam, venturis vero spectaculi voluptatem. Haec cum eum in modum se habeant, cogita de duobus alterum necessario futurum, ut aut in hoc bello vincaris ab Imperatore, aut tua fortuna sit superior. Si tu victor, eversa Urbe, non alienam sed tua perdideris: eadem servata, possessione frueris omnium speciosissima: si adversa tibi sors ceciderit, Roma per te incolumi, reposita tibi erit apud victorem gratia: eadem jacente, jacebunt extra omnem spem misericordiae res tuae. Neque tantum nullus ad te facti fructus redibit, sed & digna facto fama te ab hominibus universis sequetur. Ea in utramvis partem tibi parata est: Nam potentum quales sunt actiones talis existimatio. Vide & legem Friderici I apud Conradum Abbatem Urspergensem, & de Friderico Comite Palatino Chronica Melanchthonis.

1. Pat-

jussas exscindi. Verum non factum id odio hostili, sed in justam detestationem facinorum quæ aut publice erant cognita aut Deo judice tanti æstimata.

III. 1. Secundo eveniet quod diximus etiam in dubia agri possessione, si magna spes sit celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus futuri sint. Sic Alexander Magnus milites, narrante Justino, à populatione Asiæ prohibuit, * *parcendum suis rebus præfatus, nec perdenda ea quæ possessuri venerant.* Sic Quintius Philippo Thessaliam transcurrente populabunda manu, ipse hortatus est milites, ut Plutarchus loquitur, iter facere tanquam per concessam & ipsorum jam factam regionem. Crœsus Cyro suadens ne Lydiam populandam militi daret: *non meam, inquit, urbem, non res meas diripies: nihil enim ad me jam ista pertinent: tua sunt: tua illi perdent.* Lib. XI. Vita Flamin. Herod. l. I.

2. Aliter qui faciunt in eos non male quadrant illa Jocastæ ad Polynicem verba Thebaidibus Senecæ:

Petendo patriam perdis: ut fiat tua
Vis esse nullam. quin tuæ causæ nocet
Ipsum hoc quod armis vertis infestis solum,
Segetesque adultas sternis, & totos fugam
Edis per agros. Nemo sic vastat sua.
Quæ corripi igne, quæ meti gladio jubes,
Aliena credis.

Par sensus apud Curtium illis verbis: *quicquid non corrupissent hostium esse confessi.* Unde non longe abeunt ea quæ Cicero in literis ad Atticum disputat, adversus Pompeji consilium fame patriam necandi. Atque hoc nomine Alexander Isius culpat Philippum libro Polybii XVII, cujus verba Latine hunc in modum vertit Livius: *In bello non congredi (Philippum) æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere urbes, & vincentium præmia victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum Reges sed acie bellare solitos, urbibus parcere quantum possent quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentem nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse?* Lib. IX. Ep. 7, 9, 10. Lib. XXXII.

IV. 1. Tertio idem fiet si hostis habere possit aliunde quo se sustentet: puta si mare, si fines alii pateant. Archidamus apud Thucydidem in oratione qua Lacedæmonios suos à bello in Athenienses dehortatur,

1. *Parcendum suis rebus præfatus*] Gelimer & Vandali obsidentes Carthaginem, neque prædas egere, neque terram vastarunt, sed curæ habuerunt ut suam. Procopius initio Vandalicorum secundi. Apud Helmoldum lego lib. I, cap. 66: *Nonne terra quam devastamus terra nostra est, & populus quem expugnamus populus noster est? Quare ergo invenimur hostes nostrimet, & dissipatores vectigalium nostrorum?* cum his conveniunt quæ Bembus habet libro IX. Paruta vero contra Germanos libro historiæ VI.

hortatur, quærit quas belli gerendi spes habeant: an forte, quod militum copia valeant, sperent Atticum agrum à se facile posse vastari: atqui, inquit, habent illi & terras alias suæ ditionis (Thraciam & Ioniam intelligens) & maritimis advectionibus adipisci possunt ea quorum indigent. Tali ergo statu optimum factu ut agricultura etiam in ipso collimitio tuta maneat: quod sub tributo utrique parti præstando factum diu in Belgico Germanico bello nuper vidimus.

2. Estque id consentaneum mori veteri Indorum, apud quos ut * Diodorus Siculus loquitur, τῶν γεωργῶν ἱερῶν καὶ ἀσύλων ἐωμένων οἱ πλησίον τῶν παρατάξεων γεωργοῦντες, ἀνεπαίσθητοι τῶν κινδύνων εἰσί: *Agricolæ intacti sunt ac veluti sacrosancti, imo prope castra & agmina opus faciunt seposiui à periculo.* Addit, τὰς χώρας τῶν ἀντιπολεμούντων οὔτ' ἐμπυρίζουσιν, οὔτε δενδροτομοῦσι: *Hostium agros neque urunt, neque exscindunt arbores.* Postea: οὐδεὶς ἂν πολέμιος περιτυχὼν γεωργῷ κατὰ τὴν χώραν ἀδικήσειεν, ἀλλ' ὡς κοινοὺς εὐεργέτας ἡγούμενοι πάσης ἀδικίας ἀπέχονται; *Hostis nemo cuiquam agricolæ damnum dat, sed id hominum genus ut in commune beneficium ab injuriis omnibus immune præstatur.*

3. Inter Cyrum quoque & Assyrium convenisse ait Xenophon ut
Oecon. II. *cum agricolis pax esset, cum armatis bellum.* * Sic Timotheus partem agri maxime frugiferam elocabat colonis, ut Polyænus narrat: imo quod Aristoteles addit, ipsos etiam fructus vendebat hostibus, & ex ea pecunia stipendium præbebat militi: Quod à Viriato etiam factum in Hispania testis est Appianus. Idque ipsum in eo quod diximus Belgico-Germaniæ bello summa cum ratione & utilitate fieri vidimus, exteris mirantibus.

C. 2. de treug. & pace. Nic. Damasc. Ælian. v. 14. Dion. Chrysost. orat. lxiv. l. executores C. quæ res pign.

4. Hos mores humanitatis magistri canones Christianis omnibus ut majorem cæteris humanitatem debentibus ac profitentibus imitandos proponunt, ideoque non agricolas tantum, sed & animalia quibus arant, & semina quæ ad agrum portant, extra belli periculum poni volunt; nimirum similem ob causam ex qua civiles leges quæ ad arandum usui sunt vetant in pignus capi, & apud Phrygas ac Cyprios olim, postea * apud Atticos & Romanos bovem aratorem occidere nefas erat.

V. Quarto

2. *Diodorus Siculus*] Libro II.

3. *Sic Timotheus*] De Megarensibus idem prodidit Plutarchus quæstionibus Græcis; de Totila cum Romam obsideret Procopius Gotthicorum III: τοὺς μέντοι γεωργοὺς οὐδὲν ἄχαρι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν εἰργάσατο, ἀλλὰ τὴν γῆν ἐκέλευεν ἀδεῶς ἧπερ εἰώθεσαν, ἔτι καὶ γεωργεῖν, τοὺς φόρους αὐτῷ ἀναφέροντας. *Agricolis interim per omnem Italiam nihil mali intulit, sed jussit eos ita ut soliti erant terram perpetuo securos colere, modo ad ipsum tributa perferrent.* Cassiod. XII, 5: *Defensorum maxima laus est, si cum illi videantur prædictas regiones protegere, isti non desinant patrioticas possessiones excolere.*

4. *Apud Atticos & Romanos*] Etiam in Peloponneso. Varro II de re rustica: Columella principio libri VI. His adde Plinium VIII, 45. Ælianum de historia animalium II, capite ultimo. Porphyrium II de abstinentia: Vegetium III de arte veterinaria.

Abo-

V. Quarto evenit, ut res quædam ejus sint naturæ quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habeant: quibus rebus parci etiam manente bello ratio vult. Huc pertinet * Rhodiorum oratio ad Demetrium urbicapum pro pictura Ialysi, sic à Gellio Latine expressa: *Quæ malum ratio est ut tu imaginem istam velis incendio ædium facto disperdere? nam si nos omnes superaveris, & oppidum hoc totum ceperis, imagine quoque illa integra & incolumi per victoriam potieris: sin vero nos vincere obsidendo nequieris, petimus consideres ne turpe tibi sit quia non potueris Rhodios vincere bellum cum Protogene mortuo gessisse.* Polybius rabiosi esse animi ait ea perdere quæ nec hosti perdita vires adimant, nec perdenti emolumentum adferant, qualia sunt templa, porticus, statuæ, & similia. Marcellus, laudante Cicerone, *ædificiis omnibus Syracusarum, publicis & privatis, sacris & profanis, sic pepercit quasi ad ea defendenda cum exercitu non expugnanda venisset.* Idem postea: *Majores nostri relinquebant iis quæ jucunda victis, nobis levia videbantur.*

Lib. XV. c. 31.

Lib. V.

Verr. 11.

Lib. IV.

VI. 1. Hoc vero sicut in aliis ornamentis valet ob eam quam jam diximus causam, ita specialis ratio accedit in iis quæ sacris usibus dicata sunt, quanquam enim & hæc, ut alibi diximus, publica suo modo sunt, atque ideo impune per jus gentium violantur, tamen si nullum inde periculum sit conservari talia ædificia & quæ eis accedunt * suadet rerum divinarum reverentia, inter eos maxime qui eundem Deum ex eadem lege colunt, etiamsi forte sententiis quibusdam aut ritibus dissideant.

2. Thu-

Rhodiorum oratio ad Demetrium] de hac re vide Plinium historiæ naturalis VIII, 38, & XXXV, 10. & Plutarchum Demetrio. Sensus idem epistola Belisarii modo à nobis recitata.

1. *Suadet rerum divinarum reverentia*] Polybius in Excerptis Peiresianis: τὸ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ὀργιζόμενον, εἰς τὸ θεῖον ἀσεβεῖν τῆς πάσης ἀλογιστίας ἐστὶ σημεῖον. *Cum hominibus irascaris, ob id impie in Deos agere summæ stultitiæ signum est.* Merito sane. nam & *Severus rescripsit melius esse ut quomodocunque illic Deus colatur quam popinariis detur*, Lampridio referente. *Saguntinæ Dianæ templo pepercit religione inductus*, ait de Annibale Plinius Naturalis historiæ XVI, 11: ἱερὰ δὲ οὐδὲ τοῖς ἀλλοφύλοις πολεμίοις ἀφαιρούμεθα: *Templa hostibus nec externis eripimus*, Appianus id habet civilium

II. De Agesilao scriptor Latinus vitæ ejus: *Neque hoc solum in Græcia fecit ut templa Deorum sancta haberet, sed etiam apud barbaros summa religione simulacra arasque conservavit. Itaque prædicabat mirari se non sacrilegorum numero haberi qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus pœnis affici qui religionem minuerent quam qui fana spoliarent.* De Agesilai sanctimonia in hac re etiam Plutarchum vide. Idem multos pariter Romanos ejus laudis participes facit in Sulla: εἰς μνήμην ἐβάλλετο τοῦτο μὲν Τίτον τὸν Φλαμίνιον, καὶ Μάνιον Ἀκύλιον, τοῦτο δὲ Αἰμίλιον Παῦλον, ὧν ὁ μὲν Ἀντίοχον ἐξελάσας τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ τοὺς Μακεδόνων βασιλεῖς καταπεπολεμηκότες οὐ μόνον ἀπέσχοντο τῶν ἱερῶν τῶν Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ δῶρα καὶ τιμὴν αὐτοῖς καὶ σεμνότητα πο-

 λὴν

Syl. de bello, p. 3, n. 5. 2. Thucydides jus ait fuisse inter Græcos sui temporis, ἰόντας ἐπὶ τὴν τῶν ἀλλήλων, ἱερῶν τῶν ἐνόντων ἀπέχεσθαι, *ut qui in hosticum impetum facerent à locis sacris abstinerent.* Alba à Romanis diruta Deûm templis temperatum ait Livius. De Romanis Capua capta sic Silius libro XIII.

Ecce repens tacito percurrit pectora sensu
Relligio, & sævas componit numine mentes.
Ne flammam tædasque velint, ne templa sub uno
In cinerem sedisse rogo.

Lib. XLII. Adversus Q. Fulvium Censorem dictum narrat Livius: *Obstringere eum religione populum Romanum ruinis templorum tanquam non iidem ubique Dii immortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique.* *Lib. XLIV.* At Marcius Philippus ad Dium cum venisset metari sub ipso templo, ne quid in loco sacro violaretur jussit. *Lib. IV.* Narrat Strabo Tectosages qui cum aliis pecunias Delphicas rapuerant, placandi numinis causa domi easdem cum additamento consecrasse.

Lib. II. 3. Ad Christianos ut veniamus, commemorat Agathias Francos templis pepercisse, ut qui cum Græcis essent ejusdem religionis. Imo & hominibus ob templa parci solitum, quod (ne profanarum gentium quæ multa sunt exempla adferam, quippe cum morem hunc *Diod. l. XIX.* κοινὰ τῶν Ἑλλήνων νόμιμα Scriptores vocent) * in Gothis Romæ captoribus sic laudat Augustinus: *Libro I de Civit. Dei.* * *Testantur hoc Martyrum loca & basilicæ*

λὴν προσετίθεσαν. *In memoriam revocabant alii Flaminium, alii Manium Aquilium & Æmilium Paulum, quorum ille Antiocho ejecto è Græcia, hi vero debellatis Macedonum regibus, non modo Græcanicis templis pepercerant, sed & donis ea multoque honore ac sanctimonia auxerant.* Adi & Vitruvium lib. II. Dionem XLII. Plutarchum Cæsare: Brodæum V Miscellaneorum. Cabao Maurus ipse non Christianus honorem volebat haberi Christianorum Ecclesiis contra quam facerent Vandali, quibus sperabat iratum fore quisquis ille esset Christianorum Deum. Testatur hoc Procopius Vandalicorum I, qui & Persicorum II, Chosroen Persam non Christianum Ecclesiæ Antiochiensium Christianorum ait pepercisse. Justinianus etiam, ut idem refert Vandalicorum II, retinere apud se non ausus est res illas quas Hierosolymorum templo Vespasianus abstulerat Romam, Romæ autem repertas in Africam asportaverat Gizerichus. De sanctimonia à Mahumetistis servata loco in quo Ezechielis & trium Danielis sociorum ossa erant condita, testis est in itinerario Judæus Benjamin.

3. *In Gothis Romæ captoribus*] sub Alarico Ariano: cuius & hoc factum memorabile apud Cassiodorum XII, 20: *Rex Alarichus Apostoli Petri vasis suis deferentibus cum excepisset, mox, ut rei causam habita interrogatione cognovit, sacris liminibus deportari diripientium manibus imperavit, ut cupiditas quæ deprædationis ambitu admiserat scelus devotione largissima deleret excessum.*

Testantur hoc Martyrum loca] Exscripsit hunc locum Isidorus in Chronicis Gothicis Æra CCCCXLVII.

Me-

basilicæ Apostolorum quæ in illa vastatione victos ad se confugientes suos alienosque receperunt, hucusque cruentus sæviebat inimicus: ibi accipiebat limitem trucidationis furor: illo ducebantur à miserantibus hostibus, quibus (* malim *qui*, nam distinguit mitiores à durioribus) *etiam extra ipsa loca pepercerant ne in eos incurrerent qui similem misericordiam non haberent: qui tamen etiam ipsi alibi truces atque hostili more sævientes* * *posteaquam ad loca illa veniebant, ubi fuerat interdictum quod alibi jure belli licuisset, tota sæviendi refrænabatur immanitas, & captivandi cupiditas frangebatur.*

VII. 1. Quod de sacris dixi idem de religiosis intelligendum est, etiam de iis quæ in honorem mortuorum structa sunt. nam & hæc, quanquam jus gentium impunitatem iræ in ista exercendæ indulget, violari non possunt nisi contempta humanitate. Summam esse rationem ajunt Jurisconsulti quæ facit pro religione. Tam pro religiosis quam pro sacris pia exstat Euripidis sententia Troadibus: (L. sunt personæ. D. de religiosis.)

Μῶρος δὲ θνητῶν ὅστις ἐκπορθεῖ πόλεις,
Ναούς τε τύμβους θ', ἱερὰ τῶν κεκμηκότων,
Ἐρημίᾳ δοὺς αὐτὸς ὤλεθ' ὕστερον.
Homo quisquis urbes vastat & dîs Manibus
Sedes sacratas, templaque, haud recte sapit:
Nam similis ipsum pestis excidii manet.

Apollonius Tyanæus * de cœlo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur; *ὑβρίσαι εἰς τοὺς νεὼς αὐτῶν καὶ τὰ ἕδη*, *vim eos intulisse Deorum templis ac sedibus.* Statio Annibal sacrilegus, qui *Delum face miscuit aras.*

2. Scipio capta Carthagine milites donis ornat, *χωρὶς τῶν ἐς τὸ Ἀπολλώνιον ἁμαρτόντων*, inquit Appianus: *exceptis qui in Apollinis templum peccaverant.* Trophæum à Mithridate structum Cæsar, ut narrat Dio, *καθελεῖν οὐκ ἐτόλμησεν, ὡς τοῖς ἐμπολεμίοις θεοῖς ἱερωμένον*, *tollere ausus non est, ut belli diis sacratum.* Marcus Marcellus quæ victoria profana fecerat religione impeditus non attigit, ait Cicero Verrina quarta: & ibidem addit, hostes esse aliquos qui in bello religionis & consuetudinum jura retineant. Idem alibi Brenni bellum fano Apollinis illatum, nefarium dixit. Pyrrhi factum, qui Proserpinæ (Punic. — Lib. XLII.)

Malim qui] omnino sic legendum ostendit Orosius eandem historiam referens lib. VII, c. 28.

Posteaquam ad loca illa veniebant] Eisdem Apostolorum basilicis Gotthi sub Vitige Romam obsidentes pepercerunt, teste Procopio Gotthicorum II. Etiam barbaris & non Christianis jus confugii in talia loca profuit; Vide Zosimum libro IV de Tomitanis barbaris. Adde Helvetiorum legem apud Simlerum: Nicetam Alexio, Manuelis filio: eundem lib. I de Andronico, ubi Siculos culpat ob violatas Antiochiensium Ecclesias.

1. *De cœlo à gigantibus oppugnato fabulam sic interpretabatur*] ut & alterum de Epopeo, Diodorus Siculus.

næ thesauros spoliasset, fœdum vocat Livius & in Deos superbum. Lib. XIV. Simile Himilconis Diodorus ἀσέβειαν & εἰς θεοὺς ἁμάρτημα. Philippi bellum idem ille Livius nefarium, quasi Diis superis inferisque illatum: etiam furorem, ac scelera. Florus de eodem: * *Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, sepulchra sæviit.* Eandem historiam tangens Polybius hoc addit judicium; τὰ μήτε τοῖς ἰδίοις πράγμασιν ἐπικουρίαν μέλλοντα, μηδ᾽ ὁποσονοῦν παρασκευάζειν, μήτε τοῖς ἐχθροῖς ἐλάττωσιν πρός γε τὸν ἐνεστῶτα πόλεμον, ἐκ περιττοῦ καὶ ναοὺς, ἅμα δὲ τούτοις ἀνδριάντας καὶ πᾶσαν δὴ τὴν τοιαύτην κατασκευὴν λυμαίνεσθαι, πῶς οὐκ ἂν εἴποι τις εἶναι τρόπου καὶ θυμοῦ λυττῶντος ἔργον; *Quæ neque nobis ad bellum futura sunt usui, nec hostibus incommodatura, ea ire perditum, templa maxime & quæ in iis simulacra & similia ornamenta, quis neget malæ mentis & præ ira furibundæ esse opera?* Atque ibidem talionis non admittit excusationem.

VIII. 1. Quanquam vero proprie instituti nostri hic non est quid ex usu sit inquirere, sed laxam bellandi licentiam adducere ad id quod natura licitum aut inter licita melius est, tamen ipsa virtus vilis hoc sæculo ignoscere mihi debet, si quando per se contemnitur ex utilitatibus ipsi pretium facio. Primum igitur moderatio ista in servandis rebus quæ bellum non morantur magnum hosti telum eripit, desperationem. Archidami dictum est apud Thucydidem, μὴ γὰρ ἄλλο τι νομίζετε τὴν γῆν τῶν πολεμίων, ἢ ὅμηρον ἔχειν, καὶ οὐχ ἧσσον ὅσῳ ἄμεινον ἐξείργασται, ἧς φείδεσθαι χρὴ ὡς ἐπὶ πλεῖστον, καὶ μὴ εἰς ἀπόνοιαν καταστήσαντας αὐτοὺς ἀληπτοτέρους ἔχειν. *Terram hostilem non aliud quam obsidem censete, tantoque meliorem quanto magis exculta est: quare & ut plurimum ei parcendum est, ne desperatio hostes* Xen. histor. Gr. IV. *reddat invictiores:* * idem Agesilai consilium cum Acarnanibus, contra quam sentiebant Achæi, liberam reliquit sementem, ajens quo plus sevissent eo pacis cupidiores fore. Hoc est quod dicit Satyra: *Spoliatis arma supersunt.* Livius narrans captam à Gallis urbem: *Placuerat*, inquit, *principibus Gallorum non omnia concremari tecta, ut quodcunque superesset urbis id pignus ad flectendos hostium animos haberent.*

2. Adde quod speciem hoc præfert manente bello magnæ de victoria fiduciæ; & quod clementia apta per se frangendis & conciliandis animis. Lib. XXXIV. Annibal apud Livium in Tarentino agro nihil violat: *apparebat*, ait, *non id modestia militum aut ducis nisi ad conciliandos Tarentinorum animos fieri.* Simili de causa Augustus Cæsar de Pannoniis

2. *Philippus ultra jus victoriæ in templa, aras, sepulchra sæviit*] Simile Prusiæ factum detestatus Polybius, cujus verba Suidas servavit in vocabulo Prusiæ, & excerpta Peiresiana.

1. *Idem Agesilai consilium*] Meminit & Plutarchus Agesilao.

3. De

noniis rapina abstinebat: causam Dio adfert, ἤλπιζε γὰρ ἐθελοντὰς αὐτοὺς ἐπάξεσθαι. *Sperabat enim fore ut sic eos sine vi sibi adjungeret.* Timotheus ea cura quam supra narravimus præter alia πολλὴν τὴν εὔνοιαν τῶν πολεμίων ἐθήρευεν, ait Polybius, *magnam ab hostibus ipsis benevolentiam captabat.* * De Quintio & qui cum eo erant Romanis Plutarchus cum quæ supra diximus commemorasset, addit: *Hujus modestiæ non multo post fructum cepêre. nam ut in Thessaliam perventum est defecerunt ad eum urbes. Tum vero & qui intra Thermopylas habitabant Græci Quintium ardentibus votis desiderabant: Achæi vero renuntiata Philippi amicitia societatem adversus eum cum Romanis inierunt.* De Lingonum civitate quæ bello, quod ductu Cerealis, auspiciis autem Domitiani in Civilem Batavum ejusque socios gerebatur, populationem formidatam evaserat sic narrat Frontinus, *quod contra exspectationem inviolata nihil ex rebus suis amiserat, ad obsequium reducta septuaginta millia armatorum tradidit ei.* Lib. xlix. Lib. iii. Lib. v. c. 3.

3. Consiliis contrariis contrarii quoque eventus. Exemplum dat Livius in Annibale: *Præceps in avaritiam & crudelitatem animus, ad spolianda quæ tueri nequibat, ut vastata hosti relinquerentur, inclinavit. Id fœdum consilium cum incepto tum etiam exitu fuit: neque enim indigna patientium modo abalienabantur animi, sed cæterorum etiam: quippe ad plures exemplum quam calamitas pertinebat.* Lib. xxvi.

4. Verissimum autem sentio quod à Theologis quibusdam notatum est, & summarum potestatum & ducum qui Christianos se & à Deo & ab hominibus haberi volunt officium esse, violentis urbium direptionibus & siquid his simile est intercedere, ut quæ abire non possint sine gravissimo multorum innocentium malo, & sæpe ad belli summam parum proficiant: ita ut bonitas Christiana fere semper, ipsa quoque justitia plerumque ab ipsis abhorreat. Majus sane est Christianorum inter se vinculum quam olim Græcorum fuit, quorum bellis nequa urbs Græca exscinderetur cautum erat Amphictyonum decreto. Et Alexandrum Macedonem narrant veteres nullius rei à se actæ magis ductum pœnitentia quam quod Thebas evertisset. *Ægid. Regius de actibus supern. disput. 31. dub. 7. num. 127.*

2. *De Quintio*] nempe T. Quintio Flaminio.

CAPUT XIII.

Temperamentum circa res captas.

I. *Res etiam hostilium subditorum bello captas retinere ad modum debiti:*

II. *Non etiam in pœnam alieni criminis.*

III. *Debitum hic intelligi etiam quod in bello subnascitur. Exempla.*

IV. *Humanitatis esse, summo jure hic non uti.*

I. 1. SEd neque peccato vacare aut à restitutionis onere immunis censeri debet rerum hostilium in bello justo captura. Quippe * si id quod recte fit spectas, non ultra licitum est capere aut habere quam causa subest debendi in hoste: excepto quod etiam extra eam ad securitatem necessariam res possunt detineri, sed restituendæ cessante periculo, in se aut in pretio, secundum ea quæ libro II cap. II tractavimus. nam quod & in re pacatorum liceret multo magis in re hostium licet. Hoc igitur est capiendi quoddam jus sine acquirendi jure.

Vict. de jure belli, n. 55. 56. Cajetan. in sum. pecc. verb. belli damnum. Covar. ad d. cap. peccatum, p. II. n. II. Vict. de jure belli, n. 39. & 41. Molina II. tract. disp. 117.

2. Cum autem deberi aliquid nobis possit aut ob inæqualitatem rerum * aut ex pœna, potest ex utraque causa acquiri res hostilis sed cum discrimine tamen. nam supra diximus, ex debito illo priore non res tantum debentis sed & subditorum ejus ex introducto jure gentium quasi fidejussione obligari. Quod quidem jus gentium alterius generis credimus quam illud quod in impunitate sola aut externa vi judiciorum consistit. Nam sicut in res nostras ex consensu privato nostro ei quicum actum est non externum modo sed & internum jus quæritur, sic & ex communi quodam consensu, qui singulorum consensum vi quadam in se continet, quo sensu lex *πόλεως συνθήκη κοινή*, *communis pactio civitatis* dicitur. Atque id in hoc negotii genere placuisse gentibus eo est credibilius, quia hæc lex gentium non sola majoris mali vitandi causa sed etiam juris cuique sui consequendi gratia introducta est.

II. At in altero debendi genere quod pœnale est non video gentium consensu tale jus in res subditorum esse proditum. odiosa enim est talis rerum alienarum obligatio, ideoque latius produci non debet quam actum appareat. Neque vero par est utilitas in posteriore hoc & in priore debendi genere. nam prius illud est in bonis, posterius hoc non est, ideoque persecutio ejus sine damno omitti potest. Nec obstat quod supra de jure Attico diximus. Nam ibi homines obligabantur non ex eo proprie quod civitas puniri poterat, sed duntaxat ad cogendam civitatem id facere quod facere debebat, id est judicium reddere in sontem, quod debitum ex officio ad prius illud non ad posterius debendi genus refertur: aliud enim est debere punire, aliud debere aut posse puniri, quanquam ex cessatione circa illud hoc sequi solet, sed ita ut distincta sit causa illa & hoc effectum. Ergo pœnæ nomine acquiri res subditorum hostilium non poterunt, sed

Lib. III. cap. 2.

Annotata ad Caput XIII.

1. SI *id quod recte fit spectas*] Vide quod judicavit Innocentius Romanus Pontifex apud Bembum I.

2. *Aut ex pœna*] Romani Prusiam Attalo jusserunt & damnum resarcire & pœnam insuper pendere.

In-

sed eorum duntaxat qui ipsi deliquerint, in quibus & magistratus continentur qui delicta non puniunt. Silv. verb. bellum, n. 10.

III. Cæterum res subditorum & capi & acquiri possunt non tantum ad consecutionem debiti primarii unde ortum est bellum, sed & subnascentis, secundum ea quæ diximus initio hujus libri. Et sic accipiendum est quod scribunt Theologi quidam, capta in bello non compensari cum debito principali: intelligendum enim hoc usque dum secundum sanum judicium satisfactum sit de eo damno quod in ipso bello datum est. sic in disceptatione cum Antiocho Romani, Livio narrante, * impensam quæ in bellum facta esset omnem præstare regem æquum censebant cujus culpa bellum excitatum esset. Apud Justinum est *impensas belli lege justa suscepturus*: Apud Thucydidem damnantur Samii χρήματα τὰ ἀναλωθέντα ἀποδοῦναι, *solvere belli impensas.* Et alibi sæpe. Quod autem victis juste imponitur, idem & bello justo extorquetur.

dict. n. 51. Bart. in l. si quid bello, D. de cap. Lib XXVII. Libro XXXIII.

IV. 1. Cæterum sciendum est quod & alibi meminimus, latius patere caritatis quam juris regulas. Qui divitiis floret immisericordiæ reus erit si inopem debitorem omnibus reculis suis excutiat ut ipse ultimum quadrantem consequatur, multoque magis si is ipse debitor in id debitum venerit sua bonitate, ut si pro amico fidejusserit, ipse autem nihil pecuniæ verterit in rem suam. * Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum. Tamen tam durus creditor contra jus stricte dictum nihil facit.

Ægid. Regius de actibus supernaturalibus, disp. 31. dub. 7, n. 117. L. in agris de acq. rer. dom. d. l. in agris l. si verberatus, §. non si ager. D de rei vind.

2. Quare * exigit humanitas ut his qui extra culpam sunt belli, quique non alio quam fidejussorio nomine obstricti sunt, relinquantur res istæ quibus nos facilius quam ipsi careamus, præsertim vero si satis appareat illos ipsos id quod eo modo amiserunt à civitate sua non recuperaturos. Huc pertinet quod Babylone capta Cyrus mili-

V. ll. de jure belli, n. 40. Sil. in verb. bellum, p. 1. §. 10. num. vers. 3. Arr. lib. III.

Impensam quæ in bellum facta esset] meminit Polybius Excerpto legationum 23. Sic & à Sulla damnati Asiatici, narrante in Mithridaticis Appiano. morem hunc pro se allegat Rex Poloniæ apud Thuanum libro LXXIII, anno CIↃ IↃ LXXXI. Sic apud Homerum Iliados Γ vocem τιμὴν Scholiastes interpretatur ἀντίτιμον τοῦ πολέμου· λέγει δὲ τὸ ἥμισυ τῶν ἐν πόλει κτημάτων. *belli æstimationem: dimidium nempe rerum quæ in urbe erant.*

1. *Miserabile enim est, ut ait pater Quintilianus, sponsoris periculum*] Addit salvo pudore ad sponsorem non aliter creditorem venire quam si recipere à debitore non possit. Bene salvo pudore; nam sponsores appellare videtur habere quandam δυσωπίαν, ut ait Cicero ad Atticum XVI, 15.

2. *Exigit humanitas*] Ptolemæus Demetrio Antigoni filio tabernaculum & alia ad curam corporis ipsius pertinentia, pecunias quoque captas remisit, dicens non de omnibus rebus, sed de imperio & honore inter ipsos certari. Narrat Plutarchus Demetrio. Vide & factum Sanctii Vasconum regis apud Marianam lib. XI, cap. 16.

 4. Vi-

militibus dixit: *οὐκοῦν ἀδικίᾳ γε ἕξετε ὅ, τι ἂν ἔχητε, ἀλλὰ φιλανθρωπίᾳ οὐκ ἀφαιρήσεσθε ἤν τι ἐᾶτε ἔχειν αὐτούς. Injuste quidem non possidebitis quæ tenetis: sed si quid non auferetis hostibus, id vestræ erit humanitatis.*

3. Notandum & hoc, cum in subsidium introductum sit jus hoc in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut ab iis qui jus non reddendo sponte sua debitores se faciunt, ad eos venire qui culpa vacant, etiamsi concedatur cum stricto jure non pugnare, abire tamen ab humanitatis regula.

4. Exempla hujus humanitatis exstant passim in historia præsertim Romana, ut cum agri hostibus devictis ea conditione concessi ut in civitatem venirent, id est victæ civitati cederent, aut cum ex agris modicum honoris gratia * veteri possessori relinquebatur. Sic à Romulo Vejentes agri parte mulctatos narrat Livius. Sic Uxiis Alexander Macedo agros quos habuerant dedit vectigales. Sic deditas urbes non diripi sæpe legas: & supra diximus, non personis tantum sed & rebus agros colentium cum laude & ex pio Canonum præscripto parci, saltem sub tributo; & sub simili tributo solere & mercibus concedi à bello immunitatem.

4. *Veteri possessori relinquebatur*] Appianus civilium II, *τῶν δὲ πολεμίων ὅτι κρατήσειαν, οὐδὲ τούτων ἅπασαν τὴν γῆν ἀφῃροῦντο, ἀλλ' ἐμερίζοντο. Romani veteres ne hostibus quidem victis omnes agros adimebant, sed cum eis partiebantur.* Sic & Vandalos in Africa & in Italia Gotthos fecisse historiæ nos docent.

CAPUT XIV.

Temperamentum circa captos.

Vict. de jure belli, n. 41. Decl. li. II. c. 5. dub. 5. Covar. c. peccatum, p. II. §. I. Molina. disp. 120. & 121. Valentia disp. 3. q. 16.

I. 1. QUibus in locis captivitas hominum & servitus in more est, si internam justitiam respicimus, limitanda primum est ad rerum instar, ut scilicet eo usque licita sit talis acquisitio quousque debiti aut primarii aut subnascentis quantitas

titas patitur, nisi forte in ipsis hominibus peculiare sit delictum quod libertatis damno puniri æquitas ferat. Hactenus igitur nec ultra justum bellum gerens in hostis subditos captos jus habet, idque in alios valide transfert.

2. Erit autem æquitatis & bonitatis officium hic quoque ea adhibere discrimina quæ cum de interficiendis hostibus ageretur supra annotata sunt. Demosthenes in epistola pro Lycurgi liberis laudat Philippum Macedonem * quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset: καὶ γὰρ οὔτε δίκαια εἶναι πρὸς ἅπαντας τὰ αὐτὰ, οὔτε καλὰ ἡγεῖτο, ἀλλὰ τὴν τῆς ἀξίας προσθήκην συλλογιζόμενος τὰ τοιαῦτ' ἐπέκρινεν. *Neque enim, inquit, eadem in omnes aut æqua aut honesta censebat, sed rem exputans cum accessione ejus quod quisque meruisset, etiam in talibus velut judicem agebat.*

II. 1. Sed primum notandum hic est, jus illud quod quasi ex fidejussione pro civitate oritur neutiquam tam late patere quam jus quod ex delicto nascitur in eos qui pœnæ servi fiunt. Unde Spartanus quidam * captivum se dicebat non servum. nam si rem recte inspicimus, jus hoc generale in captos ex bello justo par est ei juri quod habent domini in eos qui se paupertate coacti in servitutem vendiderunt: demto quod etiam magis miseranda est eorum calamitas qui non suo facto speciali sed regentium culpa in eam sortem deveniunt. Δεινότατον δοριάλωτον γενέσθαι: *Res acerbissima est belli jure captivum fieri*, teste Isocrate. *Platáico.*

2. Est ergo servitus hæc perpetua obligatio operarum pro alimentis itidem perpetuis. Chrysippea definitio huic generi servorum optime congruit: *Servus est perpetuus mercenarius*. Et lex Hebræa cum qui inopia coactus se vendidit diserte mercenario comparat, Deut. XV, 18, 40, 53. & in redemtura ejus operas ita vult ipsi prodesse sicut *Sen. de be-nef. lib. III. c. 22.*

Annotata ad Caput XIV.

2. *Quod non omnes qui inter hostes fuerant servos fecisset*] Filius ejus Alexander Thebis captis exemit servituti & sacerdotes & eos qui decretis in se factis non adsenserant; Narrat Plutarchus in vita ejus.

1. *Captivum se dicebat, non servum*] Philo: ἐπεὶ καὶ πατέρες υἱῶν τιμὰς κατέθεσαν, καὶ υἱοὶ πολλάκις πατέρων ἢ κατὰ λῃστείας ἀπαχθέντων, ἢ κατὰ πόλεμον αἰχμαλώτων γενομένων, οὓς οἱ τῆς φύσεως νόμοι τῶν κάτωθεν ὄντες βεβαιότεροι γεγράφασιν ἐλευθέρους. *Nam & patres pro filiis & filii pro parentibus sæpe pretium pependerunt, aut vi latronum abreptis, aut belli more captis, quos quidem naturæ leges valentiores his quæ in terra fiunt legibus, scribunt liberos.* Nimirum ut apud Theodecten Helena loquebatur:

Θείων δ' ἀπ' ἀμφοῖν ἔκγονον ῥιζωμάτων,
Τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτριν;
Utraque generis parte prognatam deis,
Eritne servam nominare qui audeat?

3. Et

sicut fructus ex agro vendito percepti prodessent veteri domino, Deut. XVIII, 50.

3. Multum ergo distat id quod impune in servum fit ex gentium
I de Clem. c. 18. jure, & id quod naturalis ratio fieri sinit. Ex Seneca supra citavimus: *Cum in servum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune jus animantium vetet.* Philemonis illud eodem tendit:

Κἂν δοῦλος ᾖ τις, οὐδὲν ἧττον, δέσποτα,
Ἄνθρωπος οὗτος ἔστιν, ἂν ἄνθρωπος ᾖ.
Here, quisquis est homo natus, quamvis serviat
Is servitutem, tamen esse homo non desinit.

Ep. XLVII. Alibi item Seneca: *Servi sunt, imo homines: servi sunt, imo contu-*
Colos. IV. 1. *bernales: servi sunt, imo homines amici: servi sunt, imo conservi.*
Epist. VI, 9. quæ & apud Macrobium legas sensum plane eundem habentia cum Pauli Apostoli dicto: *Domini, jus & quod æquum est servis præstate, gnari vobis quoque Dominum esse in cœlo.* Et alibi vult dominos cum servis non minaciter agere, eo quod jam diximus argumento, quod & ipsi Dominum in cœlo habeant qui ad talia qualitatum discrimina
Lib. VII. c. XIV. Pæd. ultim. non attendat. In Constitutionibus quæ Clementi Romano asscribi solent legitur, οὐκ ἐπιτάξεις δούλῳ σου, ἢ παιδίσκῃ * ἐν πικρίᾳ ψυχῆς, *cave servo aut ancillæ imperes acerbo animo.* Clemens Alexandrinus servis nos uti vult tanquam alteris nobis, quando homines sunt non minus quam nos, secutus sapientis Hebræi dictum, εἰ ἔστι σοι οἰκέτης, ἄγε αὐτὸν ὡς ἀδελφὸν, ὅτι ὡς ἡ ψυχή σου. *Si servum habeas, ut fratre utere, talis enim est qualis tu.*

III. Jus ergo vitæ & necis quod dicitur in servum domino præstat ut domesticam habeat jurisdictionem, sed nimirum eadem reli-
I de Clem. 18. gione exercendam qua publica exercetur. Hoc voluit * Seneca cum dixit *in mancipio cogitandum non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam capti-*
Lib. III. de Benef. c. 18. *vis & pretio paratis jubet:* qui & alibi, *Quid interest*, ait, *quali quis teneatur imperio si summo tenetur?* quo loco comparat subditum servo, & ait dispari titulo paria in illos licere: quod certe in hac
Ep. XLIII. parte vitæ adimendæ & si quid eo accedit verissimum est. *Majores nostri*, ait idem Seneca, *domum nostram pusillam rempublicam esse judicarunt:* & Plinius: *Servis respublica quædam & quasi civitas domus est.* Cato Censorius, narrante Plutarcho, si quis servus capital admisisse videretur de eo supplicium non sumebat nisi postquam damnatus esset etiam conservorum judicio. Quicum conferenda verba Job. XXXI, 13. & deinceps.

IV. Sed

2. Ἐν πικρίᾳ ψυχῆς] Sic & in epistola Barnabæ est: οὐ μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκῃ ἢ δούλῳ σου ἐν πικρίᾳ, τοῖς ἐπὶ αὐτὸν ἐλπίζουσι, μήποτε οὐ φοβηθήσονται τὸν ἐπ' ἀμφοτέροις Θεόν. *Noli acerbe imperare servo aut ancillæ tua in Christum sperantibus, ne eo ipso ostendas non timere te communem tibi & ipsi Dominum.*

Seneca] epistola XLVII.

Non

IV. Sed & circa minores pœnas, puta verbera in servos, adhibenda est æquitas, imo & clementia. *Non opprimes eum*, * *non dominaberis ei dure*, ait lex divina de servo Hebræo, quod nunc prolata vi proximitatis ad omnes servos debet extendi, Deut. xv, 17, 45, 53. Ad quem locum sic * Philo: *θεράποντες τύχῃ μὲν ἐλάττονι κέχρηνται, φύσεως δὲ τῆς αὐτῆς μεταποιοῦνται τοῖς δεσπόταις, τῷ δὲ θείῳ νόμῳ κανὼν τοῦ δικαίου ἐστὶν οὐ τὸ τύχης, ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως ἐναρμόνιον. διὸ προσήκει τοὺς κυρίους μὴ κατακόρως χρῆσθαι ταῖς ἐξουσίαις κατὰ τῶν δούλων, ἀλαζονείαν καὶ ὑπεροψίαν καὶ δεινὴν ὠμότητα ἐπιδεικνυμένους. ταῦτα γὰρ οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς εἰρηνικῆς, ἀλλ' ὑπ' ἀκρασίας τὸ ὑπεύθυνον* (male editum *ἀνεύθυνον*) *κολαζούσης κατὰ τυραννικὴν δυναστείαν. Servi fortuna quidem inferiores sunt, natura autem pares dominis: ac divinæ legi justi regula est non quod fortunæ sed quod naturæ congruit. Ideò non oportet dominos potestate sua in servos proterve uti, nec eam materiam sumere superbiæ & insolentiæ & diræ feritatis. Hæc enim signa animi non placidi sed male temperati, & in subditos tyrannico quodam dominatu sævientis. Numquidnam æquum est*, ait Seneca? *gravius homini & durius imperari quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret dominandi peritus magister; fiet enim formidolosus & contumax nisi eum tactu blandiente permulseris.* Et mox: *quid stultius quam in jumentis quidem & canibus erubescere iram exercere, pessima autem conditione hominem esse?* Hinc est quod Hebræa lege servo aut ancillæ * non pro oculo tantum sed & pro dente excusso, per injuriam scilicet, libertas debebatur. *Exod.* xxi, 26, 27.

V. 1. Sed

Non dominaberis ei dure] Vide Mosem de Kotzi præceptis jubentibus 147, 175, 178, & collationem legum Mosis & Romanarum titulo III. Priscus in Excerptis legationum ubi Romanos barbaris præfert: *ἄμεινον δὴ καὶ τοῖς οἰκέταις διατιθέασι Ῥωμαῖοι χρώμενοι. πατέρων γὰρ ἢ διδασκάλων εἰς αὐτοὺς ἔργα ἐπιδεικνυμένους, ἐφ' ᾧ τὸ φαῦλον ἀποχωρήσαντες μετιέναι ἅπερ αὐτοῖς καλὰ νενόμισται, σωφρονίζουσι σφᾶς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν, ὥσπερ τοὺς οἰκείους παῖδας. οὐ δὴ γὰρ ἔξεστι αὐτοῖς θάνατον, ὥσπερ Σκύθαις ἐπάγειν θέμις. ἐλευθερίας δὲ τρόποι παρ' αὐτοῖς πλεῖστοι, ἣν οὐ μόνον περιόντες ἀλλὰ καὶ τελευτῶντες χαρίζονται, διατιθέντες κατὰ τῆς περιουσίας ὃν βούλονται τρόπον. καὶ νόμος ἐστὶν ὅπερ ἕκαστος τελευτῶν περὶ τῶν προσηκόντων βουλεύσοιτο. multo melius servos suos Romani tractant. patrumque aut magistrorum in eos funguntur officio. nam ut eos abstrahant ab iis quæ moribus ipsorum illicita habentur, ita eos delinquentes quasi filios suos castigant: neque enim jus est eos occidere, ut apud Scythas. Tum vero libertatis complura genera, quam non viventes tantum sed in mortis tempore domini largiuntur: qui quidquid morituri de re sua statuerint id legis vim habet.* Adde legem Wisigotthicam lib. VI, tit. I, c. 12.

Philo] de specialibus legibus secundo: Cyprianus ad Demetrianum: *Nisi tibi pro arbitrio tuo serviatur, nisi ad voluntatis obsequium pareatur, imperiosus & nimius servitutis exactor flagellas, verberas, fame, siti, nuditate, ferro frequenter & carcere affligis, & non agnoscis miser Dominum Deum tuum, cum sic exerceas ipse in hominem dominatum.*

Non pro oculo tantum, sed & pro dente excusso] Philo dicto loco:

ἔτι

* V. 1. Sed & * operæ cum modo exigendæ sunt, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Quod ipsum præter alia spectat lex Hebræa in Sabbathi institutione, nimirum ut laboribus aliquod daretur spiramentum. Et C. Plinii epistola ad Paulinum quæ sic incipit: *Video quam molliter tuos habeas, quo simplicius confitebor tibi qua indulgentia meos tractem. Est mihi semper in animo Homericum illud* ἑκυρὸς δὲ πατὴρ ὣς ἤπιος ἦεν, *& hoc nostrum paterfamilias.*

Exo. XX, 10. XXIII, 2. Deut. X, 14.

Ep. XLVII. 2. In eadem voce veterum humanitatem observat & Seneca: *Ne illud quidem videtis quam omnem invidiam majores nostri dominis, omnem contumeliam servis detraxerint? dominum patremfamiliæ appellaverunt,* * *servos familiares.* Dion Prusæensis optimum regem describens: δεσπότην δὲ οὐχ' ὅπως τῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ μηδὲ τῶν δούλων χαίρειν καλούμενον; *domini nomen adeo in homines liberos non usurpat, ut & in servos eo abstineat.*

Od. 1. * Ulysses apud Homerum servos quos fidos reperit apud se ait futuros eo loco quasi Telemachi filii ipsius fratres essent. Tertullianus: * *Gratius est nomen pietatis quam potestatis: etiam familiæ magis patres quam domini vocantur.* Hieronymus sive Paulinus ad Celantiam: *Familiam tuam ita rege & constitue ut te matrem magis*

ἔτισε γὰρ ὁ μὲν ἀνθ' ὧν ἔδρασε, διπλῆν ἐνδέξεται ζημίας, ἅμα τιμῇ καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ ἀφαιρεθείς: καὶ τρίτον ἑκατέρας τῶν λεχθέντων χαλεπώτερον, ἀναγκαζόμενος ἐν τοῖς μεγίστοις εὐεργετεῖν ἐχθρὸν, ὃν ἴσως ηὔχετο κακοῦν ἀεὶ δυνάσθαι. ὁ δ' ἀνθ' ὧν ὑπέμεινε παραμυθίας ἕξει διπλῆν, οὐ μόνον ἐλευθερωθεὶς, ἀλλὰ καὶ ἀγριωτέρου καὶ ὠμοῦ δεσπότην ἐκφυγών. *Sic ille pro facto duplicem pendet pœnam, amissis & operis & servi pretio, atque accedit & tertium duobus istis gravius, quod cogitur in rebus maximis bene facere homini exoso & quem optasset semper vexare posse. alter autem pro malo quod pertulit duplex habebit solatium, non libertatem tantum adeptus sed à tam feroſævoque domino exolutus.*

1. *Operæ cum modo exigendæ*] Vide c. 14. in epistola Episcoporum ad Ludovicum regem quæ inserta est in capitulare Caroli Calvi. Seneca epistola XLVII: *non tantum hominibus sed tanquam jumentis abutimur.* De Atheniensium vero in servos lenitate vide Xenophontem de republica Atheniensium.

2. *servos familiares*] amicos Epicurus; Seneca epistola CVII.

Ulysses] cujus paternam in se benignitatem prædicat Eumæus Odyssea ξ.

Gratius est nomen pietatis quam potestatis] Notat & Cyprianus Testimoniorum III ad Quirinum: *dominos servis, cum crediderint, mitiores esse debere:* probatque id Apostoli Pauli ad Ephesios verbis. Lactantius libro V, cap. 15: *Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impertiamur, nisi quia pares esse nos credimus. Nam cum omnia humana non corpore sed spiritu metiamur, tametsi corporum sit diversa conditio, nobis tamen servi non sunt: sed eos & habemus, & dicimus spiritu fratres, religione conservos.* Augustinus de Moribus Ecclesiæ Catholicæ X, 30. *Tu dominis servos non tam conditionis necessitate quam officii delectatione doces adhærere. Tu dominos servis, summi Dei scilicet communis domini consideratione placabiles, & ad consulendum quam ad coërcendum propensiores facis.* Adde Isidorum Pelusiotam lib. 1, epistola 471. Repete quæ modo ex Prisco posuimus.

3. Aug-

magis tuorum quam dominam videri velis, à quibus benignitate potius quam severitate exige reverentiam. Augustinus: *Domestica pax à justis patribus ita olim administrata est, ut secundum hæc temporalia bona* Lib. XIX de *filiorum sortem à servorum conditione distinguerent, ad Deum autem* Civit. Dei, *colendum omnibus domus suæ membris pari dilectione consulerent:* cap. 16. *quod naturalis ordo ita præscribit, ut nomen patrisfamilias hinc exortum sit, & tam late vulgatum, ut inique etiam dominantes hoc se gaudeant appellari. Qui autem veri patresfamilias sunt, omnibus in familia sua tanquam filiis ad colendum & promerendum Deum consulunt.*

3. Similem pietatem in voce puerorum qua servos significabant annotavit Servius ad illud Maronis, *Claudite jam rivos pueri*; nec dissimile quod Heracleotæ servos suos Mariandynos * δωροφόρους, id est *donatarios* appellabat, ἀφαιροῦντες τὸ πικρὸν τῆς προσηγορίας, *parcentes acerbitati nominis*, ut ad Aristophanem vetus interpres Callistratus notabat. Laudat Germanos Tacitus, quibus servi tanquam coloni habebantur. Theano in epistola: δικαία χρῆσις ἵνα μήτε διὰ τὸν κόπον κάμνωσι, μήτε ἀδυνατῶσι διὰ τὴν ἔνδειαν. *Justus mancipiorum hic est usus, ut nec præ labore deficiant, nec per egestatem* D. Off. I. *impares sint ferendo.*

VI. 1. Pro opera ut diximus * alimenta servo debentur. *Servis,* I. Oecon. V. ait Cicero, *non male præcipiunt qui ita jubent uti ut mercenariis: ope-* Lib. III. *ram exigendam, justa præbenda.* Aristoteles: δούλῳ μισθὸς τροφή, de Ben. Ad *Servo pro mercede alimenta.* Cato: *Familiæ ut bene sit provideto, ne* Phorm. act. *algeat, ne esuriat. Est aliquid,* ait * Seneca, *quod dominus præstare* I, Sc. I. L. *servo debeat: ut cibaria, vestiarium.* In cibariis erant quaterni modii Peculium frumenti in mensem, quos præstitos servis Donatus auctor est. Mar- nascitur. tianus Jurisconsultus esse ait quæ dominus necesse habet servo præ- D. de pe- stare, culio. Thuc. l. VII. Diod. libro XII.

3. *Δωροφόρους appellabant*] Athenæus VI, 18.

1. *Alimenta servo debentur*] Sirachides XXXIII, 25: ἄρτος καὶ παιδεία καὶ ἔργα οἰκέτῃ. *Panis & disciplina & opera servo.*

Seneca] Idem de Tranquillitate: *Familia vestiarium petit victumque.* Romania ad Bessam apud Procopium Gotthicorum III, χορηγεῖν τοῖς ὑμετέροις αἰχμαλώτοις τροφὴν οὐκ ἀρκοῦσαν, οὐδὲ κατὰ τὴν χρείαν ἡμῶν ἀποχρῶσαν, ἀλλ' ὥς γε ἀποζῆν διαρκῶς ἔχουσαν. *Date nobis saltem ut captivis vestris alimenta, non dicam quæ sufficiant, qualia necessitas nostra desiderat sed quæ mortem arceant.* Chrysostomus ad Ephesios V, 2: ὅταν οὗτος μὲν τὴν σωματικὴν διακονίαν παρέχῃ, σὺ δὲ τὸ σῶμα τρέφῃς καὶ θεραπεύῃς καὶ τροφαῖς καὶ ἐνδύμασι καὶ ὑποδήμασι, καὶ οὗτος δουλείας ἐστὶ τρόπος. ὅτι ἐὰν μὴ παρέχῃς καὶ σὺ τὴν σὴν διακονίαν, οὐδὲ ἐκεῖνος τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἔσται ἐλεύθερος, καὶ οὐδεὶς αὐτὸν ἀναγκάσει νόμος καὶ μὴ τρεφόμενον τοῦτο ποιεῖν. *Ubi ille corporis ministeria exhibet, tu vero eum alis, curasque ut præter victum habeat quo induatur, quo calcietur, est & hoc servitutis quoddam genus. nam nisi & tu tuum hoc exhibeas ministerium, nec ille exhibebit suum sed liber erit, neque ulla eum lex constringet si non alatur operas præstare.*

Sicu-

ſtare, ut tunicas & ſimilia. Damnatur ab hiſtoriis * Siculorum crudelitas qui captivos Athenienſes fame necabant.

2. Inſuper Seneca dicto loco probat in quædam liberum eſſe ſervum, & beneficii quoque habere materiam ſi quid fecerit quod ſervilis officii modum excedat, quod non ex imperio ſed ex voluntate præſtetur, ubi ex miniſterio in affectum amici tranſitur, quod late explicat. His conſentaneum eſt, ut ſi quid ſervus, quemadmodum * apud Terentium eſt, ſuum defraudans genium comparſit, aut ſucciſivi temporis diligentia quæſivit, id aliquo modo ſit ipſius. Non male Theophilus peculium definit οὐσίαν φυσικὴν * naturale patrimonium; quaſi contubernium definias naturale matrimonium; ſed & Ulpianus peculium dixit puſillum patrimonium. Nec refert quod peculium dominus ſuo arbitrio adimere poteſt aut minuere: neque enim quod æquum eſt faciet, ſi ſine cauſa id faciat. Cauſam vero intelligo non pœnam modo, ſed & domini neceſſitatem: nam ſervi utilitas utilitatibus domini ſubeſt, magis etiam quam res civium civitati. Appoſite ad hanc rem * Seneca: *non ideo nihil habet ſervus quia non eſt habiturus ſi dominus illum habere noluerit.*

Inſt. quod cum eo qui in alt. p. l. depoſiti, ¶. 5. D. de peculio.

VII de benef. 14.

3. Et hinc eſt quod dominus non repetit ſi quid ſervus in ſervitute debitum poſt manumiſſionem ſolvit: quia (ut Tryphoninus ait) debiti vel non debiti ratio in conditione naturaliter intelligitur: Dominus autem ſervo debere naturaliter poteſt. Itaque ſicut clientes in uſum patronorum & ſubditos in uſum regum, ſic ſervos in uſus heriles contuliſſe legimus; ut ſi filia dotanda, ſi captivus filius redimendus, & ſi quid his eveniſſet ſimile. Plinius, ut ipſe in epiſtolis narrat, ſervis ſuis concedebat etiam quædam quaſi teſtamenta facere, id eſt dividere, donare, relinquere intra domum. Apud aliquas

L. ſi quid. D. de con. indeb.

Diony. l. 1. Lib. VIII, epiſt. 16.

Siculorum crudelitas] Et Iſaaci Angeli in Siculos captivos, memorante Niceta lib. 1, qui & epiſtolam ponit ea de re regis Siculi ad Imperatorem Græcum.

2. *Apud Terentium eſt*] Phormione actu 1, ſc. 1.

Naturale patrimonium] Eumæus Odyſſeæ Ξ.

Οἷά τε ᾧ οἰκῆϊ ἄναξ εὔθυμος
ἔδωκεν
Οἶκόν τε κλῆρόν τε πολυμνήστην
τε γυναῖκα.
Qualia dat famulis domini prolixa voluntas.
Fœdera conjugii ſocialia, remque, domumque.

Ipſe Ulyſſes Odyſſeæ Φ Eumæo & Philætio dicit:

Ἄξομαι ἀμφοτέροις ἀλόχους καὶ
κτήματ' ὀπάσσω
Οἰκία τ' ἐγγὺς ἐμεῖο τετυγμένα.
Veſtrum utrique thori ſocias dabo, largiar & rem
Vicinaſque domos noſtræ.

Varro de Servis: *Studioſiores ad opus fieri liberalius tractando, aut cibariis aut veſtitu largiore, aut remiſſione operis, conceſſioneque ut peculiare aliquid in fundo paſcere liceat.*

Seneca] Ejuſdem eſt ibidem: *Numquid dubium eſt quin ſervus cum peculio domini ſit? Dat tamen domino ſuo munus.*

3. Quod

quas gentes etiam plenius quoddam res acquirendi jus servis concessum legimus, sicut servitutis plures esse gradus à nobis alibi tractatum est.

4. Ad hanc internam quam exponimus justitiam multos apud populos etiam jus illud exterius dominorum leges retraxerunt. Nam & apud Græcos servis durius habitis licebat *πρᾶσιν αἰτεῖν, ad venditionem proclamare*, & Romæ ad statuas confugere, aut præsidum implorare opem contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam. Illud vero jam non ex jure stricto sed ex humanitate & beneficentia veniet, interdum tali quæ & debeatur, & post longas operas aut valde magnas libertas detur servo. *Lib. II. c. III.* *Inst. de his qui sui vel al.*

5. Posteaquam jure gentium servitus invasit secutum est beneficium manumissionis, ait Ulpianus. Exemplo sit illud Terentianum: *L. manumissiones, D. de Just. & Jure.*

feci è servo ut esses libertus mihi
*Propterea * quod servibas liberaliter.*

Salvianus in usu quotidiano esse ait ut servi etsi non optimæ saltem non improbæ servitutis libertate donentur. addit, *& illa quæ in servitute positi conquisierant ex dominorum domo tollere non vetantur.* Cujus benignitatis multa exempla in martyrologiis apparent. Et hic quoque laudanda benignitas legis Hebrææ, quæ servum Hebræum certo tempore exacto manumitti omnino jubet, * nec sine donis; de cujus legis contemtu graviter queruntur Prophetæ. Catonem majorem reprehendit Plutarchus quod servos senectute confectos venderet, immemor ejus quæ est inter homines communis naturæ. *Lib. III.* *Deut. XV. 13.*

VII. Quæstio hic incidit, an fugere fas sit ei qui bello justo captus est. non de eo agimus, qui suo proprio delicto pœnam eam est commeritus, sed qui publico facto in hanc fortunam decidit. Verius est fas non esse, quia ex conventione ut diximus gentium communi operas suas civitatis nomine debet. Quod tamen ita est intelligendum, nisi intolerabilis sævitia hanc ipsi imponat necessitatem. Videri circa hanc rem potest responsum Gregorii Neocæsariensis XVI. *Silv. verb. servitus. §. 3. Fortunius in l. manumissiones, D. de just. & jur. Æg. Reg. de act. supern. disp. 31. dub. 7. num. 119.*

VIII. 1. † Movimus alibi dubitationem, an & quatenus nati ex servis domino teneantur interno jure, quæ hic ob specialem bello captorum considerationem omitti non debet. Si parentes suo delicto pœnam mortis erant commeriti, poterunt eorum posteri qui sperabantur ad vitam servandam obstringi servitio, quia alioqui exstituri non fuerant. nam & ob alimenta alioquin defutura prolem suam paren-

5. *Quod servibas liberaliter*] Ita Manuscripti, recte: Varro narrat in Feroniæ luco dictum servis: *Benemeriti sedeant servi, surgant liberi:* in quibusdam locis mos liberari servos ubi octuplum pretii quo empti erant paraverant.

Nec sine donis] Consuetudo id interpretata ne minus XXX siclis detur: vide præcepto jubente 84.

parentes in servitutem vendere possunt, ut ibi diximus. Tale est jus quod in Cananæorum posteros Hebræis Deus concedit.

L. II, c. 5. Deut. XV, 13. 2. Pro debito autem civitatis ii quidem qui jam nati erant ut pars civitatis obligari poterant non minus quam parentes ipsi. at in nondum natis non videtur hæc causa sufficere, sed alia requiri: aut ex parentum consensu expresso accedente alendi necessitate, idque etiam in perpetuum: aut ex ipsa alimentorum præstatione, idque duntaxat usque dum operæ totum quod impensum est expunxerint. Si quid ultra juris in hos domino datur, id videtur ex lege civili dominis plus æquo largientibus procedere.

IX. 1. At quas apud gentes jus illud servitutis ex bello in usu non est, optimum erit permutari captivos: proximum dimitti pretio non iniquo. Hoc quale sit præcise definiri non potest: sed humanitas docet non ultra intendi debere quam deducto ne egeat captus rebus necessariis: nam & leges civiles hoc multis indulgent qui suo facto proprio in debitum inciderunt. Alibi hoc pactis aut moribus definitur: * ut apud Græcos olim mina, nunc inter milites menstruo stipendio. Narrat Plutarchus olim inter Corinthios & Megarenses (Quæst. Gr.) bella gesta ἡμέρως καὶ συγγενικῶς, *mansuete & ita ut populos consanguineos decebat.* Si quis captus esset, cum à captore habitum ut hospitem & fide de pretio accepta dimissum domum: unde natum δορυξένων nomen:

2. Excelsioris animi est illud Pyrrhi à Cicerone laudatum:

** Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:*
Ferro non auro vitam cernamus utrique:
Quorum virtuti belli fortuna pepercit
Eorundem libertati me parcere certum est.

Non dubium quin crediderit Pyrrhus justum à se bellum geri: tamen parcendum existimabat eorum libertati quos probabiles causæ in bellum tulissent. Simile Cyri factum celebrat Xenophon; Philippi Macedonis post victoriam in Chæronea Polybius; Alexandri in Scythas Curtius; Ptolemæi regis & Demetrii, inter se non bello magis quam in captivos benignitate certantium, Plutarchus. Lysimachum vero * Getarum rex Dromichætes bello captum hospitem suum fecit, paupertatisque simul Geticæ ac comitatis testem factum perpulit ut talibus amicis quam hostibus uti mallet.

(II Cyrop. Vita Dem. Strabo lib. VII.)

CA-

1. *Ut apud Græcos olim mina*] Bello Gallorum cum Hispanis in Italia eques redemptus quarta parte annui stipendii, non comprehensi qui ordines ducerent eisque superiores: nec qui justo prælio aut oppido per vim capto venirent in potestatem. Mariana XXVII, 18.

2. *Nec mî aurum posco*] Similem Tiberii Christiani Imperatoris in Persas bonitatem laudat Menander Protector: Sisebuti Mariana, item Sanctii Castellæ regis libro XI.

Getarum rex Dromichætes] meminit & Diodorus Siculus in Excerptis Peirescianis.

Anno.

CAPUT XV.

Temperamentum circa acquisitionem imperii.

I. QUæ in singulos aut exigitur æquitas aut laudatur humanitas, tanto magis in populos aut in populorum partes quanto in multos insignior est & injuria & beneficentia. Justo bello ut alia acquiri possunt, ita & jus imperantis in populum, & jus quod in imperio habet ipse populus: sed nempe quatenus fert aut pœnæ nascentis ex delicto aut alterius debiti modus. Quibus addenda est causa vitandi periculi summi. Sed hæc causa plerumque cum aliis miscetur, quæ tamen ipsa tum in pace constituenda tum in utenda victoria maxime spectanda est. Nam cætera est ut remittantur ex misericordia. In publico autem periculo quæ modum excedit securitas immisericordia est. Isocrates ad Philippum τ̃ βαρβάρων ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαρκεῖ κρατεῖν ὅσον ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆσαι τὴν σαυτοῦ χώραν: *barbari hactenus edomandi sunt, quantum satis erit ut tuam regionem in tuto colloces.* *Vict. de jure belli, n. 38, & 95.*

II. 1. Crispus Sallustius de Romanis veteribus, *Majores nostri religiosissimi mortales nihil victis eripiebant præter injuriæ licentiam.* Digna quæ à Christiano diceretur sententia: quicum illud ejusdem convenit: *Sapientes pacis causa bellum gerunt, & laborem spe otii sustentant.* Aristoteles non semel dixerat, πόλεμον εἶναι εἰρήνης χάριν, ἀσχολίαν δὲ σχολῆς, *bellum pacis & negotium otii causa institutum.* Nec aliud vult Cicero, cujus hoc est sanctissimum effatum: *Bellum ita suscipiatur ut nihil aliud nisi pax quæsita videatur.* Ejusdem & hoc simile: *Sic suscipienda bella sunt ob eam causam ut sine injuria in pace vivatur.* *Jugurth. De rep. VII. c. 14, & 15, & X. Nic. c. 7. De Off. I. Th. 1. 2. q. 40, art. 1. ad 3. Wil. Mat. de bellisec. ra. quæs. 9. 7.*

2. Nihil hæc distant ab his quæ nos docent veræ religionis Theologi, finem belli esse amovere ea quæ pacem perturbant. Ante Nini

tempora, ut ex Trogo alibi dicere cœpimus, fines imperii * tueri magis quam proferre mos erat; intra suam cuique patriam regna finiebantur: Reges non imperium sibi, sed populis suis gloriam quærebant, contentique victoria imperio abstinebant: quo nos retrahit quantum potest Augustinus, cum ait: *Videant tamen ne forte non pertineat ad viros bonos * gaudere de imperii latitudine.* qui & hoc addit: *felicitas major est vicinum habere concordem quam vicinum malum subjugare bellantem.* Adde quod in ipsis Ammonitis Propheta Amosus severe reprehendit hoc studium proferendorum per arma finium.

De civ. Dei lib. IV, 15.

c. I. v. 13.

III. Ad hoc antiquæ innocentiæ exemplar proxime accessit veterum Romanorum prudens modestia: *Quid hodie esset imperium*, ait Seneca, *nisi salubris providentia victos permiscuisset victoribus*? *Conditor noster Romulus*, ait apud Tacitum Claudius, *tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostes, deinde cives habuerit:* addit exitio Lacedæmoniis & Atheniensibus nihil aliud fuisse quam quod victos pro alienigenis arcebant. Livius rem Romanam auctam dicit hostibus in civitatem recipiendis. Exempla exstant in historiis Sabinorum, Albanorum, Latinorum, deinde aliorum ex Italia: donec postremo, *Cæsar Gallos in triumphum duxit, idem in curiam.* Cerialis in oratione ad Gallos quæ apud Tacitum: *Ipsi plerumque legionibus nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regitis. nihil separatum clausumque.* Et mox: *Proinde pacem & vitam, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, amate, colite.* Tandem, quod mirandum maxime, in orbe Romano qui sunt, ex constitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti sunt, quæ verba sunt Ulpiani. ex eo ut Modestinus ait Roma communis patria est. Et de ea Claudianus:

l. II, de Ira, c 34.

Ann. v.

Lib. I.

L. in orbe, D. de stat. hom. l. Roma. D. ad munic.

Hujus pacificis debemus moribus omnes,
Quod cuncti gens una sumus.

IV. 1. Alia moderatæ victoriæ species est, victis aut regibus aut populis relinquere quod habuerant imperium. Sic Hercules, Priami

Sen. Troad.

Hostis

Annotata ad Caput XV.

2. T*Ueri magis quam proferre*] Alexander Imperator Artaxerxi Persæ: Δεῖν μένειν τε αὐτὸν ἐν τοῖς ἰδίοις ὅροις καὶ μὴ καινοτομεῖν, μηδὲ μεγάλαις ἐλπίσιν αἰωρούμενον μέγαν ἐγείρειν πόλεμον, ἀγαπητῶς δὲ ἔχειν ἕκαστον τὰ ἑαυτοῦ. *Manendum cuique intra suos fines nihil novando, neque debere quenquam incerta spe sublatum bella incipere, sed suo esse contentum.*

Gaudere de imperii latitudine] Vide Cyrillum libro v contra Julianum reges Hebræos hoc nomine laudantem quod suis contenti essent finibus.

1. Sic

Hostis parvi victus lacrymis,
Suscipe, dixit, rector habenas,
Patrioque sede celsus solio:
Sed sceptra fide meliore tene.

Idem Victo Neleo filio ejus Nestori regnum permisit. Sic Persæ reges victis regibus regnum relinquebant. Sic Cyrus Armenio: * Sic Poro Alexander. Laudat hoc * Seneca, *nihil ex rege victo præter gloriam sumere.* Et Polybius celebrat Antigoni bonitatem, qui cum Spartam haberet in potestate reliquerit ipsis τὸ πάτριον πολίτευμα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, *rempublicam majorum ac libertatem.* quo ex facto maximas per Græciam laudes consecutus ibidem narratur. *Æl.* IV. 5. *Herod.* VII. *de Clem.* I. *cap.* 21.

2. Sic Cappadocibus permissum à Romanis uti qua vellent reipublicæ forma: Et multi populi post bellum relicti liberi. *Carthago libera cum suis legibus est*, ajunt Rhodii ad Romanos post bellum Punicum secundum. Pompejus τῶν αἰχμαλώτων ἐθνῶν τὰ μὲν αὐτόνομα ἀφῆκε, inquit Appianus, *ex devictis gentibus * quasdam reliquit liberas.* Et Quintius Ætolis dicentibus pacem firmam esse non posse nisi Philippus Macedo regno pelleretur dixit sententiam, eos dixisse immemores Romanorum moris, victis parcendi: addidit: *Adversus victos mitissimum quemque maximum animum habere.* Apud Tacitum est: *Zorsini victo nihil ereptum.* *Livius lib.* XXXII. *Mithrid.* *Ann.* XII.

V. Interdum simul cum concessione imperii consultum victorum securitati. * Sic à Quintio decretum, Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem detineri, donec cura de Antiocho decessisset.

VI. Tributorum quoque indictio sæpe non tam ad factorum sumtuum restitutionem quam ad securitatem & victoris & victi in posterum pertinet. Cicero de Græcis: *Simul illud Asia cogitet, nullam à se neque belli externi neque discordiarum domesticarum calamitatem absuturam fuisse si hoc imperio non teneatur: id autem imperium cum retineri sine vectigalibus nullo modo possit, æquo animo parte aliqua suorum fructuum pacem sibi sempiternam redimat atque otium.* Petilius Cerialis apud Tacitum pro Romanis apud Lingonas aliosque Gallos sic *L.* I, *ad Qu. frat. epist.* I. *Hist.* IV.

1. *Sic Poro Alexander*] Pipinus Aistolfo Langobardo.

Seneca] Totus locus dignus inspici, ubi & hoc egregie dictum: *Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique se nihil quod dignum esset victore apud victos invenisse.* Tigrani pars regni à Pompejo relicta. Eutropius VI.

2. *Quasdam reliquit liberas*] Earum ut noscatur conditio vide Polybium Excerptis legationum num. 6. Suetonium in Cæsare ubi de Gallia. Habet & quædam Guillemanus non indigna lectu in rebus Helvetiorum.

Sic à Quintio decretum] Remissum id tamen postea. Polybius excerptis legationum num. XI. Plutarchus Flaminio.

sic disserit: *Nos quanquam toties lacessiti jure victoriæ id solum vobis addidimus quo pacem tueremur. nam neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, neque stipendia sine tributis haberi queunt.* Eodem pertinent & alia quæ expressimus cum de inæquali fœdere
Lib. II, c. XV. ¶. 7, 3. agerem us, * tradere arma, classem, elephantos, non habere arcem, non exercitum.

VII. 1. Ut autem victis relinquatur suum imperium, non tantum humanitatis est sed sæpe & consilii. Inter Numæ instituta lau-
Plut. quaest. Rom. 15. datur, quod à Termini sacris omnem sanguinem abesse voluit: significans ad quietem & certam pacem nihil utilius quam suis se finibus tenere. Optime Florus: *Difficilius est provincias obtinere quam facere: viribus parantur, jure retinentur.* cui non dissimile apud Li-
Libro XXXVII. vium illud: *facilius parari singula quam teneri universa:* & Augusti dictum apud Plutarchum: μεῖζον ἢ κτήσασθαι μεγάλην ἡγεμονίαν τὸ διατάξαι τὴν ὑπάρχουσαν. Darii regis legati Alexandro: *Periculosum est peregrinum imperium: difficile est continere quod capere non possis. Facilius est quædam vincere quam tueri: quam Hercule expeditius manus nostræ recipiunt quam continent.*

2. Quod * Calanus Indus & ante eum Oebarus Cyri amicus explicabant corii similitudine, quod alia parte se tollat si simul aliam pede presseris: Et T. Quintius apud Livium * comparatione testudinis, tutæ ad ictus ubi collecta in suum tegmen est, obnoxiæ atque infirmæ simul exseruerit sui partem. Plato III de legibus huc aptat
Livius libro XXXIII. Hesiodi dictum; *Omni dimidum plus.* Et Appianus notat non paucos
Val. Max. IV. I. populos qui sub Romano imperio esse vellent ab ipsis repudiatos: aliis etiam reges datos. Scipione Africano judice jam suis temporibus tantum Roma possidebat ut avidum esset quicquam ultra appe-
Thu. I. tere: abunde felix si nihil ex eo quod obtinebat amitteret. Itaque &
Isoc. Pan. lustri condendi carmen, quo Dii rogabantur ut res populi Romani
Dem. oratione de Chers. meliores amplioresque facerent, * ita emendavit, precatus ut eas perpetuo incolumes servarent.

Diod. Lib. XIII, & XV. VIII. Lacedæmonii, & initio Athenienses, in captas civitates nullum sibi indicabant imperium: tantum eas republica uti volebant

Tradere arma, classem] Vide de Persis Agathiam libro IV.

2. *Calanus Indus*] Habet id Plutarchus Alexandro.

Comparatione testudinis] Plutarchus sic narrat: Ἀχαιοὺς σφετεριζομένους τὴν Ζακυνθίων νῆσον ἀποτρέπων ἔφη, κινδυνεύσειν ἄν, ὥσπερ αἱ χελῶναι, πορρωτέρω τὴν κεφαλὴν τῆς Πελοποννήσου προτείνωσι. *Achæos Zacynthum insulam appetentes cùm dehortari vellet, dixit periculum eos adituros si testudinis more caput extra Peloponnesum extulissent.*

Ita emendavit] Utitur hac historia Claudianus Julianus Consul in epistola ad Pupienum & Balbinum. Imitatus Augustus qui Dione narrante, ἐπηρεῖτο οἷς οὐκ ἠξίου ἕτερόν τι προσκτήσασθαι, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀρκεῖσθαι τοῖς ὑπάρχουσιν ἐδικαίου. *Laudatus est quod nihil novi acquirere voluit, sed quæ jam habebantur sufficere est arbitratus.*

Latio

bant ad suam accommodata. Lacedæmonii quidem sub primorum potentia, Athenienses sub arbitrio populi, ut Thucydides, Isocrates, Demosthenes nos docent, ipse etiam Aristoteles quarti de republica capite XI, & quinti VII, quod ipsum in comœdia sic notat Heniochus illorum temporum scriptor:

Γυναῖκε δ' αὐταῖς δύ' ἐπεισελθοῦσά τινε,
Ἀεὶ συνοῦσαι. δημοκρατία θατέρᾳ
Ὄνομ' ἐστί, τῇ δ' ἀριστοκρατία θατέρᾳ,
Δι' ἃς πεπαρῴνηκασιν ἤδη πολλάκις.
Tum geminæ ad illas accesserunt mulieres
Quæ cuncta conturbarunt: Optimatitas
Est nomen alteri, alteri Popularitas,
Quarum incitatu pridem externatæ furunt.

Simile est quod Tacitus ab Artabano narrat Seleuciæ factum: *Plebem primoribus tradidit*, inquit, *ex suo usu: nam populi imperium juxta libertatem, paucorum dominatio regiæ libidini propior est.* Sed ejusmodi mutationes an ad victoris securitatem faciant, non est nostræ inspectionis. *Ann. VI.*

IX. Si minus tutum sit omni in victos imperio abstinere, temperari tamen res potest, ut aliquid imperii relinquatur ipsis aut ipsorum regibus. Populi Romani consuetudinem vocat Tacitus ut haberet *instrumenta servitutis & reges.* Eidem *Antiochus inservientium regum ditissimus*, βασιλεὺς Ῥωμαίων ὑπήκοοι, in commentariis de Musonio: & apud Strabonem circa finem libri sexti: Lucanis; *Hist. II.*

Atque omnis * *Latio quæ servit purpura ferro.*

Sic apud Iudæos mansit sceptrum in Synedrio etiam post confiscationem Archelai. Euagoras Cypri rex, ut apud Diodorum est, dicebat velle se Persæ obedire, sed ut regem regi. Et Dario victo aliquoties hanc conditionem ferebat Alexander, * ut ipse imperaret aliis, parêret Alexandro. Nos de modis miscendi imperii diximus alibi. Quibusdam pars regni relicta, sicut veteribus possessoribus agrorum pars. *Lib. XV.* *Lib. XVII.* *Lib. I. cap. III, ¶. 17.* *Lib. III, c. VIII, 3.*

X. Sed & cum omne imperium victis eripitur, relinqui illis possunt circa res privatas & publicas minores * suæ leges suique mores

Latio quæ servit purpura ferro] Vide Panegyricum Maximiano dictum.

Ut ipse imperaret aliis, parêret Alexandro] Tales & olim in Italia reges sub aliorum regum imperiis: Servius ad X Æneid. Sic apud Æschylum Persis:

Βασιλεῖς βασιλέως ὕποχοι μεγάλου.
Reges regis magni subjecti.

Sic & apud Turcas teste Leunclavio libro XVIII.

Suæ leges] Philo legatione ad Cajum: Σεβαστὸς τοσαύτην ἐποιεῖτο τῆς βεβαιώσεως τῶν παρ' ἑκάστοις πατρίων, ὅσην καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐπιμέλειαν. *Augustus non minus curæ suæ duxit custodiam legum propriarum cuique genti quam Romanarum.*

Lib. x. epist. 56, & 84. & 111. & 113.
Ib. epist. 93.

res & magistratus. Sic in Bithynia proconsulari provincia Apamæa civitas privilegium habuit * suo arbitrio rempublicam administrandi, ut Plinii epistolæ nos docent; & alibi, Bithynis sui magistratus, suus senatus. Sic & in Ponto Amisenorum civitas legibus suis utebatur Luculli beneficio. Gothi victis Romanis leges reliquerunt Romanas.

XI. 1. Hujus indulgentiæ pars est * avitæ religionis usum victis nisi persuasis non eripere: quod ut victis pergratum ita victori innoxium probat Agrippa oratione ad Cajum, quam Philo recitat in legationis suæ renunciatione. Et apud Josephum, tum ipse Josephus tum Titus imperator rebellibus Hierosolymitis objiciunt, quod Romanorum beneficio sacris suis tanto cum jure uterentur, ut templo alienigenas arcere possent etiam capitis periculo.

2. At si falsa apud victos religio, ne vera opprimatur recte curabit victor, quod Constantinus fecit fractis Licinii partibus, & post eum Franci aliique reges.

Xen. de Cyri inst. l. iv.
Vit. Agr.

XII. 1. Postrema cautio hæc est, ut in imperio etiam plenissimo & quasi herili victi clementer habeantur, & ita ut eorum utilitates cum victoris utilitatibus socientur. Cyrus victos Assyrios jubebat bono esse animo, eandem ipsorum sortem fore quæ fuisset, mutato tantum rege, mansuras ipsis domos, agros, jus in uxores, in liberos ut fuisset hactenus; Quin si quis injuriam ipsis faceret, se ac suos vindices fore. Apud Sallustium legimus: *Populo Romano melius visum amicos quam servos quærere: tutiusque rati * volentibus quam coactis imperitare.* Britanni temporibus Taciti delectum ac tributa & injuncta imperii munera impigre obibant si injuriæ abessent: has ægre tolerabant: jam domiti ut parêrent, nondum ut servirent.

2. Pri-

Suo arbitrio rempublicam administrandi] Vide epistolam XCIII Plinii, & sequentem Trajani librox. Sinope sub Persis rempublicam habebat popularem; Appianus Mithridaticis. Talis apud Græcos sub Romanis umbra libertatis; Vide Ciceronem lib. VI ad Atticum epist. 1; Plinium lib. VIII, epist. 24. Evocari ex insula Cyprios non licebat; Cicero ad Atticum V, 21.

1. *Avitæ religionis usum*] *melius est ibi aliquem Deum coli quam nullum:* ut Severi verbis modo diximus. Sic Gotthi apud Procopium Goth. II, dicunt se ad suam religionem adegisse neminem.

1. *Volentibus quam coactis imperare*] Lacedæmonii apud Thucydidem V: *νομίζομέν τε τὰς μεγάλας ἔχθρας μάλιστ' ἂν διαλύεσθαι βεβαίως, οὐκ ἢν ἀνταμυνόμενός τις καὶ ἐπικρατήσας τὰ πλείω τοῦ πολέμου κατ' ἀνάγκην ὅρκοις ἐγκαταλαμβάνων μὴ ἀπὸ τοῦ ἴσου ξυμβῇ, ἀλλ' ἢν παρὸν τὸ αὐτὸ δρᾶσαι, πρὸς τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀρετῇ αὐτὸν νικήσας παρὰ ἃ προσεδέχετο μετρίως ξυναλλαγῇ. Sic existimamus, magnas inimicitias ita in firmam concordiam mutari, non si quis se ulciscens & fortuna usus prosperiore necessitatem alteris imponat jurandi in leges inæquales, sed si cum id facere possit, æquitate usus non minore quam in vincendo virtute, quam potest moderatissime rem transigat.*

Anno-

2. Privernas ille in Senatu Romano interrogatus qualem ab
ipsis pacem Romani exspectandam haberent: *Si bonam dederitis,* Liv. l. VIII.
ait, & fidam & perpetuam; si malam, haud diuturnam: ratione
addita: *ne credideris ullum populum, aut hominem denique, in ea*
conditione cujus eum pœniteat diutius quam necesse sit mansurum. Sic Liv.
Camillus dicebat, firmissimum imperium esse quo obedientes gau- l. VIII.
deant. Scythæ Alexandro: *Inter dominum & servum nulla amici-* Curt. l. VII.
tia: etiam in pace, belli tamen jura servantur. Hermocrates apud Lib. XIII.
Diodorum: *κάλλιστόν ἐστι τοῦ νικᾶν τὴν νίκην ἐνεγκεῖν ἀνθρωπίνως:*
non tam vincere pulchrum quam victoria clementer uti. Salubris ad
victoriæ usum Taciti sententia: *Bellorum egregii fines quoties igno-*
scendo transigitur. In Cæsaris Dictatoris epistola est: *Hæc nova sit*
ratio vincendi, ut misericordia & liberalitate nos muniamus.

CAPUT XVI.

Temperamentum circa ea quæ jure gentium postliminio carent.

I. *Internam justitiam exigere ut reddantur quæ hostis noster alii injusto bello eripuit.*
II. *Exempla.*
III. *An quid deduci possit.*
IV. *Etiam populos subditos aut populorum partes reddendas his quorum fuerant si ab hoste injuste occupati sint.*
V. *Quo tempore obligatio reddendi extinguatur.*
VI. *Quid faciendum in dubia causa.*

I. 1. QUousque ex bello justo res capientium fiant diximus
supra, quibus de rebus deducenda sunt quæ recipiun- L. Si noxa-
tur postliminii jure, sunt enim hæc pro non captis. le, ¶. ex
At quæ bello injusto quæruntur restituenda diximus, nec ab iis his, D. de
tantum qui ceperunt sed & ab aliis ad quos res quoquo modo per- nox. act.
venit. nemo enim plus juris ad alium transferre potest quam ipse L. traditio.
habuit, ajunt juris Romani auctores; quod Seneca breviter ex- D. de acq.
plicat, *nemo potest quod non habet dare.* Dominium internum dom.
non habuit qui primo cepit; quare nec illud habebit qui causam ab Lib. V. de be-
ipso obtinet: dominium ergo secundus aut tertius possessor accepit, nef. c. 12.
quod docendi causa externum vocamus; id est commodum hoc L. Latrones,
ut ubique judiciaria auctoritate ac manu pro domino tuendus sit: D. de capt.
quo tamen si utatur adversus eum cui res malo facto erepta est, fa- Ægid. Re-
ciet non probe. gius de act.
2. Nam quod de servo qui à latronibus captus mox ad hostes per- superu. dist.
venerat responderunt Jurisconsulti nobiles, verum esse eum sub- 31, dub. 7,
reptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio rediisset ei rei num. 122.
Can. X.

impedimento esse; idem ex naturali jure respondendum est de eo qui bello injusto captus mox bello justo aut alia ratione in alterius venit potestatem. nam in jure interno bellum injustum à latrocinio nihil distat. Atque in hanc sententiam ex facto consultus respondit * Gregorius Neocæsariensis cum Pontici quidam res civium à barbaris captas recepissent.

Lib. III. II. 1. Reddendæ ergo res tales his quibus fuerant ereptæ. quod & factum sæpe videmus. Livius cum retulisset à L. Lucretio Tricipitino victos Volscos & Æquos, expositam ait in campo Martio prædam ut suum quisque per triduum cognitum abduceret. Idem cum

Lib. X. narrasset, Volscos à Posthumio dictatore fusos: *Prædæ pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita: partem sub hasta dictator vendidit.* Alibi: *Biduum ad recognoscendas res datum dominis.* Idem ubi Samnitium de Campanis victoriam narraverat, *quod lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti: præda ingens sociorum: accitique edicto domini ad res suas noscendas recipiendasque præstituta die.* Mox simile recitat factum Romanorum: *Samnites Interamnam coloniam Romanorum occupare conati urbem non tenuerunt: agros depopulati cum prædam aliam inde mixtam hominum atque pecudum colonosque captos agerent, in victorem incidunt consulem ab Luceria redeuntem, nec prædam solum amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque convocatis, exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus.* Alibi de præda agens, quam ad Ilipam Lusitaniæ urbem Cornelius Scipio ceperat, sic ait idem scriptor: *Ea omnis ante urbem exposita est, potestasque dominis res suas cognoscendi facta: cetera vendenda quæstori data:*

Lib. XXIV. *quod inde effectum est, militi divisum.* Post pugnam T. Gracchi ad Beneventum: *præda omnis, præterquam hominum captivorum, militi concessa est, & pecus exceptum est quod intra triginta dies domini*

Hist. l. II. *cognovissent*, eodem Livio auctore.

Plutar. Apopht. App. Punic. 2. De L. Æmylio Gallorum victore Polybius τὴν λείαν ἀπέδωκε τοῖς προσήκουσι, *prædam iis reddidit à quibus abacta fuerat.* * Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant, cum Carthagine capta

Annotata ad Caput XVI.

1. *Gregorius Neocæsariensis*] sequuntur Petr. de Potestate Principis c. 3, quæst. 4. Bruningius de Homagiis concl. 241.

2. *Idem fecisse Scipionem Plutarchus & Appianus narrant*] Etiam Diodorus Siculus Excerptis Peiresianis. Et Valerius Maximus lib. 1, cap. 1, num. 6: *Africani quoque posterioris humanitas speciose lateque patuit. Expugnata enim Carthagine circa Sicilia civitates liberas misit, ut ornamenta Templorum suorum Pœnis rapta per legatos recuperarent, inque pristinis sedibus reponenda curarent.*

Si

capta multa ibi invenisset donaria, quæ è Siciliæ urbibus & aliunde Pœni eo advexerant. Cicero Verrina de Jurisdictione Siciliensi: *oppidum Himeram Carthaginienses quondam ceperant, quod fuerat imprimis Siciliæ clarum & ornatum. Scipio qui hoc dignum populo Romano arbitraretur, bello confecto socios sua per nostram victoriam recuperare, Siculis omnibus, Carthagine capta, quæ potuit restituenda curavit.* Idem late satis id ipsum Scipionis factum prosequitur Verrina de Signis. Rhodii naves quatuor Atheniensium captas à Macedonibus recuperatasque Atheniensibus reddiderunt. *Livius libro XXXI.* Sic Phaneas Ætolus restitui Ætolis æquum censebat quæ ante bellum habuissent, nec negabat T. Quinctius * si de urbibus bello captis ageretur, & societatis leges non rupissent Ætoli. *Livius libro XXXIII.* Etiam bona, olim consecrata Ephesi, quæ reges sua fecerant, Romani in veterem statum restituerunt. *Strabo libro XIII.*

III. 1. Quod si commercio res talis ad aliquem pervenerit, poteritne is ei cui res fuit erepta pretium à se numeratum imputare? Consentaneum est his quæ alibi diximus posse imputari, in quantum ipsi qui rem amiserat valitura fuerat desperatæ possessionis recuperatio. *Lib. II, c. X, ¶. 9.* Quod si tale impendium repeti potest, quidni & æstimatio laboris ac periculi, perinde ac si quis rem alienam in mari perditam urinando eduxisset? Apposita ad hanc quæstionem mihi videtur historia Abrahami cum quinque regum victor Sodoma rediret: וישב את כל הרכש ait Moses, *Reduxit omnes illas res*: nempe quas à regibus captas superius narraverat. *Genes. XIV, 16.*

2. Nec alio referenda conditio regis Sodomorum quam fert Abrahamo, ut captivos redderet, cætera sibi retineret pro labore & periculo. At ipse Abrahamus * vir non pii tantum animi sed & excelsi, sibi quidem nihil voluit sumere: cæterum de rebus receptis (nam *Com. 20, 21, 22, 23, 24.*

Si de urbibus bello captis ageretur] Pompejus Attalo & Pylæmini Paphlagoniam reddidit. Eutropius VI. in fœdere Pontificis, Imperatoris Caroli V, & Venetorum contra Solimannum convenerat, ut possessa quisque reciperet; Paruta VIII. itaque Cephalenia ab Hispanis capta reddita Venetis. Est ad eam rem pertinens locus & in Anna Comnena, ubi de Gothofredo agit.

2. *Vir non pii tantum animi sed & excelsi*] Bene hoc notavit Iacchiades ad Danielem V. 17. Sulpitius de Arahamo: *Reliqua his quibus erepta erant reddidit.* Ambrosius lib. I de Patriarchis: *Ideo quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit à Deo accepit.* Non multum hinc distant facta Pittaci & Timoleontis: *Pittacus Mitylenæus cum recuperati agri dimidia pars consensu omnium offerretur, avertit animum ab eo munere, deforme judicans virtutis gloriam magnitudine prædæ minuere*; Valerius Maximus libro VI, cap. V, num. I. De Timoleonte Plutarchus: οὐ τὸ λαβεῖν ἐν τοιούτοις αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ μὴ λαβεῖν κρεῖττον, καὶ περιουσία τ' ἀρετῆς ἐν οἷς ἔξεστιν ἐπιδεικνυμένης τὸ μὴ δεόμενον: *Non, accipere in talibus, turpe, sed non accipere melius, & virtutis cujusdam exuberantis & in iis quæ licita sunt ostendentis se & his carere posse.* Confer quæ supra lib. II, c. XIV, §. VI. & hoc libro c. 17, §. 1.

Ita

(nam ad eas, ut diximus, spectat ista narratio) quasi suo jure decumam Deo dedit, detraxit sumtus necessarios, & sociis suis partem aliquam tribui voluit.

Liv. l. II. Id. lxxIII. Xen. Hist. Gr. III. IV. Sicut autem res domino reddendæ sunt, * ita & populi & partes populorum his qui jus imperii habuerant, aut etiam sibi, si sui fuerant juris ante vim injustam. Ita Sutrium receptum restitutumque sociis Camilli ævo ex Livio discimus. Æginetas & Melios suis urbibus restituerunt Lacedæmonii. Græciæ civitates quas Macedones Lib. xxxIV. invaserant à Flaminio redditæ libertati. Idem & in colloquio cum Antiochi legatis æquum esse censuit liberari Asiæ urbes quæ Graji essent nominis, quas Seleucus Antiochi proavus bello ceperat, amissas receperat idem Antiochus: *Neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt*, ajebat, *sed stirpis augendæ causa, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.*

V. Solet & de temporis spatio quæri, quo reddendæ rei obligatio interna possit exstingui. Sed hæc quæstio inter ejusdem imperii cives definienda est ex legibus ipsorum; (si modo illæ internum jus concedunt, non in externo solo consistunt; quod ex verbis & proposito legum prudenti inspectione colligendum est:) inter eos vero qui alii Lib. II, c. 4. aliis externi sunt, ex sola conjectura derelictionis, de qua diximus alibi quantum instituto nostro sufficit.

Cic. Off. II. VI. Quod si valde ambiguum sit jus belli, optimum erit * Arati Sicyonii consilium sequi, qui partim novis possessoribus persuasit ut pecuniam accipere mallent, possessionibus cederent; partim veteribus dominis ut commodius putarent numerari sibi quod tanti esset quam suum recuperare.

Ita & populi] Exsules Saguntini post sex annos à Romanis restituti. Antonius Cassii bello in servitutem redactos liberos esse jussit, bona dominis reddi. Sic Calatrava militibus quibus erepta à Mauris erat reddita à rege Castellæ aliisque. Mariana lib. xI. Confer quæ supra hoc libro cap. x, §. 6.

Arati Sicyonii consilium sequi] quod fecit rex Ferdinandus memorante Mariana lib. xxIx, c. 14.

CAPUT XVII.

De his qui in bello medii sunt.

I. *A pacatis nihil sumendum nisi ex summa necessitate cum restitutione pretii.*
II. *Exempla abstinentiæ & præcepta.*
III. *Quod sit officium pacatorum circa bellantes.*

I. SUpervacuum videri posset, agere nos de his qui extra bellum sunt positi, quando in hos satis constet nullum esse jus bellicum. Sed quia occasione belli multa in eos, finitimos præsertim,

tim, patrari solent prætexta necessitate, repetendum hic breviter quod diximus alibi, necessitatem ut jus aliquod det in rem alienam summam esse debere: requiri præterea ut ipso domino par necessitas non subsit: etiam ubi de necessitate constat, non ultra sumendum quam exigit: id est, si custodia sufficiat non sumendum usum, si usus, non sumendum abusum: si abusu sit opus, restituendum tamen rei pretium. L. 11, c. 11. §. 10.

II. 1. Moses cum summa ipsum & populum necessitas urgeret transeundi per agros Idumæorum, primum ait transiturum se via regia, neque deflexurum in arva aut vineta: si vel aqua ipsorum opus haberet persoluturum se ejus pretium. Idem præstiterunt laudati & Græcorum & Romanorum duces. Apud Xenophontem Græci qui cum Clearcho Persis pollicentur; nullo se damno iter facturos: & si venales commeatus præberent, neque esculenta se neque poculenta cuiquam erepturos.

2. Dercyllides, narrante eodem Xenophonte, παρήγαγε τὸ στράτευμα διὰ τῆς φιλίας χώρας μηδὲν βλάψας τοὺς συμμάχους, *copias duxit per fines pacatos ita ut nullo detrimento socii afficerentur.* Livius de Perseo rege: *Per Phthiotidem, Achaiam, Thessaliamque sine damno injuriaque agrorum per quos iter fecit in regnum rediit.* De Agidis Spartani exercitu Plutarchus: θέαμα ταῖς πόλεσιν ἦσαν, εὐλαβῶς καὶ πρᾴως καὶ μόνον οὐκ ἀψοφητὶ διαπορευόμενοι τὴν Πελοπόννησον: *spectaculum erant civitatibus clementer ac sine noxa & pene * sine strepitu peragrantes Peloponnesum.* De Sulla Vellejus: *Putares venisse in Italiam, non belli vindicem sed pacis auctorem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum, agrorum, urbium, hominum, perduxit in Campaniam.* * De Pompejo Magno Tullius: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tanti exercitus, sed nec vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur.* De Domitiano ita Frontinus: *Cum in finibus Vbiorum castella poneret, pro fructibus eorum locorum quæ vallo comprehendebat pretium solvi jussit, atque ea justitiæ fama omnium fidem sibi adstrinxit.* De Parthica Alexandri Severi expeditione Lampridius: *Tanta disciplina, tanta reverentia sui egit, ut non milites sed senatores*

Lib. 11. Pro lege Manilia. Libro 11, Strat. c. 11.

Annotata ad Caput XVII.

2. *Sine strepitu peragrantes Peloponnesum*] Par testimonium Tito Quintio Flaminio perhibet Plutarchus.

De Pompejo Magno Tullius] Et Plutarchus: ἀκούων τοὺς στρατιώτας ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις ἀτακτεῖν, σφραγῖδα ταῖς μαχαίραις αὐτῶν ἐπέβαλεν, ἣν ὁ μὴ φυλάξας, ἐκολάζετο. *Cum audisset milites suos per itinera licentiosius agere, sigillum gladiis eorum apposuit; quod qui non custodisset is puniebatur.*

De

tores dicerentur: quacunque iter milites faciebant, tribuni accincti, centuriones verecundi, milites amabiles erant: ipsum vero ob hæc tot & tanta bona provinciales ut Deum suscipiebant. * De Gothis, Hunnis, Alanis qui Theodosio merebant Panegyrista: *Nullus tumultus, nulla confusio, nulla direptio ut à barbaris erat; quin si quando difficilior frumentaria res fuisset, inopiam patienter ferebat, & quam numero arctarat annonam comparcendo laxabat.* Stiliconi Claudianus idem tribuit:

Tanta quies, tantusque metus servator honesti
Te moderante fuit, nullis ut vinea furtis
Aut seges erepta fraudaret messe colonum.

* Et Belisario Suida.

3. Hoc præstabat exacta cura * provisus rerum necessariarum, & bene

De Gothis] multa de hujus gentis modestia habemus apud Cassiodorum, ut V, 10. & 11, 13. Eodem autem libro epistola 25. *Nec possessorum segetes aut prata vastetis, sed sub omni continentia properate: ut grata nobis esse vestra occursio possit. Quia ideo exercitales gratis subimus impensas, ut ab armatis custodiatur intacta civilitas.* lib. IX, 25: *Armatorum nulla possessorum damna senserunt.*

Et Belisario Suida] Sæpe hanc in Belisario virtutem prædicat comes ejus testisque actionum Procopius. vide egregiam ejus orationem huc pertinentem quam ad milites habuit prope Siciliam, cum in Africam tenderet, narrationemque itineris per Africam Vandalicorum primo. Ex Gotthicorum autem III integrum huc locum apponam: εἰς δὲ τοὺς ἀγροίκους ἔτι τοσαύτῃ φειδοῖ καὶ προνοίᾳ ἐχρῆτο, ὥστε βιασθῆναι μὲν αὐτῶν οὐδένα πώποτε, στρατηγοῦντος Βελισαρίου, τετύχηκε. πλουτεῖν δὲ παρὰ δόξαν ξυνέβαινε πᾶσιν, οἷς ἂν αὐτὸς ἐπιδημοίη στρατιᾶς πλῆθος. ἀπεδίδοντο γὰρ αὐτοῖς κατὰ γνώμην τὰ ὤνια πάντα. καὶ ἡνίκα μὲν ἀκμάζοι τὰ λήϊα, ἐς τὸ ἀκριβὲς διεφύλαττε, μή τινα παριὼν ὁ ἵππος λυμήνηται, τῶν δὲ ὡραίων ἐν τοῖς δένδροις ὄντων ἅψασθαι αὐτῶν οὐδενὶ τὸ παράπαν ἐξουσία ἐγίνετο. *Adversus agricolas tanta cura providentiaque agebat ut eorum nemo vim pateretur, exercitum ducente Belisario: contra vero opulenti fierent omnes quocunque ille cum multo milite advenisset: vendebant enim illi militibus res suas sumpte arbitratu. & cum maturæ essent segetes sollicite cavebat ne ab equite corrumperentur. tum vero poma in arboribus pendentia tangere nemo omnino permittebatur.* Similem Alemannorum laudem in expeditione ad sanctum Sepulchrum vide apud Nicetam Manuele Comneno. Gregoras autem libro IX idem in Venetis prædicat: οὐδεὶς γε μὴν οὐδὲν, ὃς οὐ μάλα ἐξεπλήττετο τὴν τῶν Βενετικῶν εὐταξίαν, καὶ τὴν μετὰ δικαιοσύνης μεγαλουργίαν. οὐδὲ γὰρ ἐξῄει τῶν πάντων ἐκείνων οὐδεὶς ἐξελθὼν ἀφελέσθαι τι τῶν ἁπάντων ἄνευ τιμῆς ἀργυρίου. *Nemo erat quem non admiratione percelleret Venetorum disciplina, & conjuncta cum justitia animi magnitudo. Nemo enim de exercitu egressus quicquam rerum sumere volebat nisi pecunia depensa.*

3. *Provisus rerum necessariarum*] Plinius historiæ Naturalis XXVI, 4: *curæ Romani duces primam semper in bellis commerciorum curam habuere?* Cassiodorus IV, 13: *Habeat quod emat, ne cogatur cogitare quod auferat.* Similia habet V, 10, & 13.

Apud

bene soluta stipendia, & vigor disciplinæ, cujus legem audis * apud Ammianum: *pacatorum terras non debere calcari.* Et apud Vopiscum Aureliano: *Nemo pullum alienum rapiat: ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat.* Item apud Cassiodorum: *Vivant cum provincialibus jure civili: nec insolescat animus qui se sentit armatum: quia clypeus ille exercitus nostri quietem debet præstare Romanis.* His accedat illud Xenophontis expeditionis libro VI, μὴ ἀναγκάζειν πόλιν φιλίαν ὅ, τι μὴ αὐτοὶ ἐθέλοιεν διδόναι: *civitatem amicam cogendam non esse ut quicquam daret invita.* Lib. XVIII. Aurelian.

4. Ex quibus dictis optime interpretatis illud magni Prophetæ, imo Propheta majoris monitum: μηδένα διασείσητε, μηδὲ συκοφαντήσητε, καὶ ἀρκεῖσθε τοῖς ὀψωνίοις ὑμῶν: *A concussione, * à calumnia in quosvis abstinete. * contenti estote stipendiis vestris.* Cui simile illud Aureliani apud Vopiscum dicto loco: *annona sua contentus sit; de præda hostis non de lachrymis provincialium habeat.* Nec est quod quis putet dici hæc pulchre, sed præstari non posse. Neque enim aut moneret hæc vir divinus, aut sapientes legum auctores præciperent si crederent impleri non posse. Denique * necesse est concedamus fieri posse quod factum videmus. ideo attulimus exempla, quibus accedat illud insigne quod * ex Scauro memorat Frontinus, pomiferam arborem quam in sede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam. Luc. III. 14. Lib. IV. c. 3.

5. Livius cum narrasset milites Romanos in castris ad Sucronem pro- Libro XXVIII.

Apud Ammianum] quem vide & libro XXI.

4. *A calumnia*] possis vertere *à rapina.* quo sensu ea vox sumitur in Græca versione Jobi XXXV, 9. Psalm. CXVIII, 121. Prov. XIV, 33; XXII, 16; XXVIII, 3. Ecclesiastæ IV, 1. item Levitici XIX, 11. Eandem Græcam vocem per defraudare vertit vulgatus interpres Lucæ XIX, 1.

Contenti estote stipendiis vestris] Ambrosius ad hunc Lucæ locum: *Idcirco stipendia constituta militiæ: ne dum sumptus quæritur prædo grassetur.* Quæ transcripsit Augustinus Sermone XIX de verbis Domini secundum Matthæum. Sunt egregiæ ad hanc rem constitutiones apud Gregorium Turonensem libro II, cap. 37. in capitulis Caroli & successorum, lib. V, tit. CLXXXIX. in concilio Galliæ Tomo II. in Capitulari II Ludovici Pii capite XIV. & Tomo III, in Concilio ad S. Macram. Adde legem Bajoariorum tit. II, 5. Friderici I legem sic refert Guntherus:

Si quis pacificæ plebis villasve domosve
Usserit, abrasis signabitur ora capillis,
Et pulsus castris post verbera multa recedet.

Necesse est concedamus fieri posse quod factum videmus] Sic & Guicciardinus disserit libro XVI.

Ex Scauro memorat Frontinus] De Nigri severitate ob raptum gallum gallinaceum vide Spartianum.

1. *Æquus*

procacius egisse, & quosdam eorum noctu prædatum in agrum circa pacatum iilic, adjicit, omnia libidine ac licentia militum, nihil instituto ac disciplina militari gestum. Est & alter insignis ejus scriptoris locus, ubi iter Philippi per Denthelatarum agros narratur: *Socii erant, sed propter inopiam haud secus quam hostium fines Macedones populati sunt, rapiendo enim passim, villas primum, deinde quosdam etiam vicos evastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces nequicquam Deos sociales nomenque suum implorantes audiret.* Apud Tacitum Peligni turpis fama, dum socios magis quam hostes prædatur. Idem Vitellianos notat per omnia Italiæ municipia desides & tantum hospitibus metuendos. In Verrina quoque Ciceronis de Prætura urbana hæc est accusatio: *oppida pacata sociorum atque amicorum diripienda ac vexanda curasti.*

Lib. xl. *Ann. XII.* *Hist. III.*

6. Atque hic omittere non possum Theologorum sententiam, quam verissimam puto, regem qui quæ debet stipendia militibus non solvit non tantum militibus teneri de damnis inde secutis, sed & subditis suis & vicinis quos inedia coacti milites male habuerunt.

Ægid. Regius de actibus supernaturalibus disp. 31, dub. 7, n. 95.

III. 1. Vicissim eorum qui à bello abstinent officium est nihil facere quo validior fiat is qui improbam fovet causam, aut quo justum bellum gerentis motus impediantur, secundum ea quæ dicta à nobis supra sunt: In re vero dubia * æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo legionibus, in obsessis non sublevandis. Corcyrenses apud Thucydidem Atheniensium officii esse ajunt, si extra partes esse velint, aut Corinthios prohibere ne ex agro Attico militem conducant, aut idem sibi permittere. Philippo Macedonum regi objectum à Romanis dupliciter ab eo fœdus violatum, & quod sociis populi Romani injurias fecerit, & quod hostes auxiliis & pecunia juverit. Eadem urget T. Quintius in colloquio cum Nabide: *Vos tamen, inquis, vestramque amicitiam ac societatem proprie non violavi. Quoties vis te arguam id fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar: quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si hostibus te conjungas.*

Libro III. cap. 1. *Lib. 1.*

2. Apud Agathiam legimus hostem esse qui faciat quod hosti placet; & in Procopio, * in exercitu hostium eum censeri qui quæ proprie ad bellum usui sunt hostili exercitui subministrat. Demosthenes

Lib. III. Goth. 1. Phil. III.

1. *Æquos se præbere utrisque in permittendo transitu, in commeatu præbendo*] Exemplum nobile vide apud Parutam libro VIII.

2. *In exercitu hostium eum censeri*] Et contra, socium & amicum recte ait dici non eum modo qui juxta stat in procinctu, sed & qui omnia quibus opus habet bellum aperte suppeditat, in Epistola Amalasunthæ ad Justinianum.

Anno-

nes olim dixerat: ὁ γὰρ οἷς ἂν ἐγὼ ληφθείην ταῦτα πράττων καὶ κατασκευαζόμενος, οὗτος ἐμοὶ πολεμεῖ, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ. *Qui ea facit & machinatur quibus ego capi possim, etiamsi nec feriat, nec jaculum emittat, hostis mihi est.* M. Acilius Epirotis qui milite Antiochum non juverant, sed pecuniam ei misisse insimulabantur, negavit scire se hostium an pacatorum numero eos habere deberet. L. Æmilius Prætor Tejos arguit, quod commeatu classem hostium juvissent, vinum promisissent: addens, ni eadem Romanæ classi darent se pro hostibus eos habiturum. Memoratur & Cæsaris Augusti dictum: ἔκσπονδον πόλιν εἶναι, πολέμιον ἔχουσαν παρ' αὐτῇ: *pacis jus amittere civitatem quæ hostem recipiat.*

Lib. xxxvi.

L. xxxvii.

Plut. Bruto.

3. Proderit etiam cum utraque parte bellum gerente fœdus miscere, ita ut cum utriusque bona voluntate à bello abstinere, & communia humanitatis officia utrisque exhibere liceat. Apud Livium est: *pacem, quod medios decet amicos, optent: bello se non interponant.* Archidamus Spartæ rex Eleis cum viderentur in Arcadum partes inclinare epistolam scripsit hoc tantum continentem: καλὸν ἡσυχία: *bonum est quiescere.*

Lib. xxxv.

CAPUT XVIII.

De his quæ in bello publico privatim fiunt.

I. *An privatim hosti nocere liceat expositum cum distinctione juris naturalis, Gentium & civilis.*
II. *His qui suo sumtu militant, aut naves instruunt, quid per internam justitiam liceat respectu hostium.*
III. *Quid respectu suæ civitatis?*
IV. *Quid Christianæ dilectionis regula ab ipsis exigat.*
V. *Quomodo bellum privatum cum publico misceatur.*
VI. *Ad quod teneatur qui sine mandato hostibus nocuit, cum distinctione explicatur.*

I. 1. QUæ diximus hactenus pleraque ad eos pertinent qui aut summum in bello arbitrium habent aut publica imperia exequuntur. Videndum etiam quid privatim in bello liceat, qua naturæ, qua divino, qua gentium jure. Narrat officiorum primo Cicero in Pompilii imperatoris exercitu militasse Catonis Censorii filium, sed mox dimissam legionem in qua is militabat, cum nihilominus adolescens amore pugnandi in exercitu remansisset. Catonem scripsisse ad Pompilium, ut si eum vellet remanere in exercitu, secundo eum sacramento militiæ obligaret, addita causa, quia priore amisso, jure cum hostibus pugnare non poterat. Addit & ipsa Catonis ad filium verba ex epistola, quibus eum monet ut caveat ne prælium ineat: neque enim jus esse qui miles non sit pugnare cum hoste.

Plut. Quæst. Rom. 39. & Marcell. De Ira c. 9. * Sic & Chrysantam Cyri militem laudatum legimus, qui hosti imminens repressit ensem simul ac receptui canere audierat. & Seneca: *inutilis miles dicitur qui signum receptui datum negligit*.

Lib. III. cap. 6. L. desertorem D. de re milit. Liv. l. VII. 2. Sed falluntur qui venire hoc putant ex jure gentium externo: nam id si spectes, sicut rem hostilem cuilibet occupare licet, ut supra ostendimus, ita & hostem occidere: nam illo jure hostes pro nullis habentur. Venit ergo quod Cato monebat ex disciplina militari Romana, cujus ea lex erat, Modestino notante, ut qui mandata non servasset capite puniretur etiamsi res bene cessisset: mandata autem non servasse intelligebatur etiam qui extra ordinem sine ducis imperio in hostem pugnasset, ut Manliana imperia nos docent: nimirum quia si id temere liceat, aut stationes desererentur, aut etiam progrediente licentia exercitus parsve ejus * inconsultis præliis implicaretur, quod omnino cavendum erat. Itaque Sallustius ubi Romanam disciplinam describit, *in bello*, inquit, *sæpius vindicatum in eos quos contra imperium in hostem pugnaverant, quique tardius revocati prælio excesserant*. Laco quidam cum hosti imminens audito receptus signo ictum repressisset, causam reddidit: ὅτι βέλτιόν ἐστι τοῦ φονεύειν τὸ πείθεσθαι τῷ ἄρχοντι: *quia præfectis parere satius est quam hostem occidere*. Et Plutarchus cur qui militia solutus est occidere hostem non possit causam reddit, quod legibus militaribus non teneatur quibus teneri debeant pugnaturi. Et apud Arrianum Epictetus memoratum modo Chrysantæ factum referens: οὕτω σπουδαιότερον ἔδοξεν αὐτῷ τὸ τοῦ στρατηγοῦ πρόσταγμα, ἢ τὸ ἴδιον ποιεῖν; *tanto illi potius videbatur ducis quam suam voluntatem exequi*.

Lib. II, c. 20, §. 3. l. §. 10, l. 6. 7. Serv. ad VIII. Æneid. 3. At jus naturæ & internum si respicimus, videtur in bello justo cuilibet concessum ea facere quæ parti innocenti intra justum bellandi modum profutura confidit: non etiam res captas suas facere, quia nihil ipsi debetur: nisi forte pœnam justam exigat communi hominum jure. Quod postremum quomodo per Euangelii legem restrictum sit ex his quæ supra à nobis tractata sunt intelligi potest.

4. Mandatum autem esse potest aut generale aut speciale. Generale, ut in tumultu apud Romanos Consul dicebat *qui rempublicam salvam volunt me sequantur*. Imo & singulis interdum subditorum jus datur occidendi etiam extra sui tutelam ubi id publice expedit.

II. 1. Spe-

Annotata ad Caput XVIII.

1. SIc *& Chrysantam*] Vide Xenophontem Cyri institutione.

2. *Inconsultis præliis implicaretur*] ita Avidius Cassius causam sententiæ suæ reddebat: *Evenire potuisse ut essent insidiæ*, narrat Volcatius.

Quæ-

II. 1. Speciale mandatum habere possunt non hi tantum qui stipendia percipiunt sed & qui suo sumtu militant, & qui, quod plus est, suo sumtu partem belli administrant, ut qui naves instruunt ac sustentant suis impendiis, quibus vice mercedis concedi solet ut capta sua faciant, sicut alibi diximus. Id vero quatenus procedat illæsa justitia interna & caritate non immerito quæritur.

C. quando liceat unicuique l. 1. & 2.

L. III, c. 6.

2. Justitia aut hostem respicit aut ipsam civitatem cum qua contrahitur. Hosti diximus eripi posse possessionem rerum omnium quæ bellum alere possunt, securitatis causa, sed hoc sub onere reddendi: ipsum vero dominium ad compensationem usque ejus quod aut ab initio belli aut ex post facto civitati justum bellum gerenti debetur; sive res sint civitatis hostilis, sive singulorum, etiam per se innocentium: bona vero nocentium etiam ex pœnæ causa adimi & acquiri capientibus posse. Fient ergo res hostiles eorum qui belli partem suo sumtu administrant. quod hostes attinet hactenus, ut is quem expressi modus non excedatur, quod æquo arbitratu æstimandum est.

III. Adversus suam autem civitatem justum justitiâ internâ id ipsum erit, si contractui æqualitas insit, hoc est, si sumtus & pericula tanti sunt quanti prædæ alea: nam si hæc spes multo pluris valeat, reddendum erit civitati quod supererit, perinde ac siquis nimium vili pretio jactum incertum quidem sed tamen facilem & magnæ spei emisset.

IV. Cæterum, etiam cum justitia stricte dicta non læditur est ut peccetur adversus id officium quod in aliis diligendis consistit, præsertim quale Christiana lex præscribit, ut si appareat talem prædationem præcipue nocituram non hostium universitati, aut regi, aut his qui per se sontes sunt, sed innocentibus, & quidem adeo ut eos detrusura sit in summas calamitates, in quas etiam eos qui privatim nobis debeat conjicere immisericordiæ foret. Quod si ad hæc accedat ut ea deprædatio neque ad finem bello imponendum, neque ad hostium publicas vires accidendas notabile aliquod momentum habeat, tum vero probo homine præsertim Christiano indignus censeri debet * quæstus ex sola temporum infœlicitate.

Syl. in verbo bellum. n. 8, vers. 5.

V. Evenit autem interdum ut occasione belli publici nascatur bellum privatum, puta si quis in hostes inciderit, & vitæ aut rerum adeat periculum, quo eventu ea erunt observanda quæ de concesso tuendi se modo alibi diximus. Solet & conjungi auctoritas publica cum privata utilitate: ut si quis magno ab hostibus damno affectus im-

Lib. II, c. 1.

Quæstus ex sola temporum infelicitate] Nam & Crassum hoc nomine culpat Plutarchus: τὰ πλεῖστα τούτων ἐκ πυρὸς συνήγαγε καὶ πολέμου, ταῖς κοιναῖς ἀτυχίαις προσόδῳ τῇ μεγίστῃ χρησάμενος. *Pleraque bonorum ex igne belloque rapuit, nihil magis lucro habens quam communes calamitates.*

impetret jus ex rebus hostium damna sarciendi: quod jus definiendum est ex iis quæ de pignorationibus supra à nobis sunt tradita.

L. III, c. 2.

VI. At siquis miles aut alius etiam in bello justo ædificia hostium incenderit, agros vastaverit, atque id genus dederit damna, non jussus, adde cum neque necessitas subesset, neque justa causa, teneri eum ad sarcienda damna recte à Theologis est proditum. Merito autem addidi, quod ab illis omissum est, si justa causa non subsit. nam ea si adsit, tenebitur forte suæ civitati cujus leges transgressus est; non item hosti cui nullam fecit injuriam. Non dissimile est quod Carthaginiensis quidam Romanis Annibalem dedi postulantibus respondebat: *Non privato publicove consilio Saguntum oppugnatum sit quærendum censeo: sed utrum jure an injuria. nostra enim hæc quæstio atque animadversio in civem nostrum est, nostro an suo fecerit arbitrio: vobiscum una disceptatio est, licueritne per fœdus fieri.*

Syl. in verbo bellum, p. 1.

CAPUT XIX.

De fide inter hostes.

I. *Fidem deberi hostibus quibusvis.*

II. *Refellitur sententia quæ prædonibus & tyrannis fidem servandam negat.*

III. *Solvitur argumentum sumtum ex eo quod tales pœnam merentur; & ostenditur hoc non considerari ubi tanquam cum tali actum est.*

IV. *Non obstare quod promissio metu extorta sit, si ei qui promisit metus illatus non sit:*

V. *Aut si juramentum accesserit, quanquam id adversus prædonem impune quod homines attinet violatur.*

VI. *Eadem aptata ad subditos bellantes.*

VII. *Specialis difficultas circa promissa subditis facta ob supereminens dominium tractatur:*

VIII. *Et ostenditur talia promissa firmari civitatis jurejurando:*

IX. *Aut si tertius se interponat cui fiat promissio.*

X. *Mutatio status publici quomodo fiat.*

XI. *Metus exceptionem ad bellum solemne juris gentium non pertinere:*

XII. *Quod intelligendum de metu tali quem jus Gentium agnoscat.*

XIII. *Servandam fidem & perfidis:*

XIV. *Non si conditio deficiat: quod locum habere si alter parti pactorum non stet.*

XV. *Nec si justa compensatio opponatur:*

XVI. *Quamvis ex alio contractu:*

XVII. *Aut damno dato.*

XVIII. *Imo & ex pœna:*

XIX. *Quomodo hæc in bello locum habeant.*

I. 1. Quid

I. 1. Quid quantumque in bello liceat diximus partim inde spectari, partim ex promisso antecedente. Parte priore absoluta restat posterior, quæ est de fide hostium inter se. Egregium est consulis Romani Silii Italici dictum:

Optimus ille Lib. xxv.
Militiæ, cui postremum primumque tueri
** Inter bella fidem.*

Xenophon oratione de Agesilao, οὕτω μέγα καὶ καλὸν κτῆμα τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι καὶ ἀνδρὶ δὴ στρατηγῷ, τὸ ὅσιόν τε καὶ πιστὸν εἶναί τε καὶ ὄντα ἐγνῶσθαι. *Tanta tamque præclara res est in omnibus quidem sed præcipue in ducibus religionis & fidei observantes esse atque haberi.* Aristides Leuctrica quarta: ἐν εἰρήνῃ καὶ σπονδαῖς μάλιστα οἱ τὰ δίκαια ποιεῖν βουλόμενοι κρίνονται: *in pace aliisque publicis conventionibus servandis maxime spectantur qui justitiæ student.* ut enim recte dixit Cicero de finibus quinto, *nemo est qui non hanc affectionem animi probet atque laudet, qua non modo utilitas nulla quæritur, sed contra utilitatem etiam conservatur fides.*

2. Publica fides, ut apud patrem est Quintilianum, inter armatos hostes inducias facit, deditarum civitatum jura conservat. Apud eundem alibi: *Fides supremum rerum humanarum vinculum est: sacra lam fidei inter hostes.* Sic & Ambrosius: *Liquet igitur etiam in bello fidem & justitiam servari oportere.* Et * Augustinus: *Fides quando promittitur etiam hosti servanda est contra quem bellum geritur:* Nimirum hostes qui sunt, homines esse non desinunt. At homines omnes qui ad rationis usum pervenerunt capaces sunt juris ex promisso. Camillus apud Livium ait, sibi cum Faliscis eam esse societatem quam ingeneravit natura. Lib. 11. c. 29. Epist. ccv. ad Bonif.

3. Ex hac autem societate rationis & sermonis nascitur ea de qua agimus obligatio ex promisso. Neque vero putandum est, quia hosti falsum eloqui aut licere aut crimine vacare ex multorum sententia supra diximus, pari ratione hoc & ad fidem datam referri posse. Nam verum eloquendi obligatio est ex causa quæ belli fuit anterior, & bello tolli forte aliquatenus potest: at promissio per se jus novum confert. vidit hoc discrimen Aristoteles quum de veriloquio Nic. iv, 19.
agens

Annotata ad Caput XIX.

1. [*Inter bella fidem*] Archelaus Philosophus apud Appianum Civilium iv, σπονδὰς ἐπὶ τοῖς ὅρκοις ἐποιήσασθε, καὶ δεξιὰς ἐπέδοτε, αἳ καὶ παρὰ τοῖς πολεμίοις ἰσχύουσι: *fœdera jurastis, dedistis dexteras, quæ etiam inter hostes valent.* Laudat hujus virtutis nomine Africanum minorem Diodorus Siculus in Excerptis Peirescianis.

2. [*Augustinus*] qui idem argumentum late tractat epistola ccxxv.

 1. *Adul-*

agens ait: οὐ περὶ τοῦ ἐν ταῖς ὁμολογίαις ἀληθεύοντος λέγομεν, οὐδ᾽ ὅσα εἰς ἀδικίαν ἢ δικαιοσύνην συντείνει. ἄλλης γὰρ ἂν εἴη ταῦτ᾽ ἀρετῆς. *Non de eo loquimur qui in conventionibus verax est, & in iis quæ ad justitiam & injustitiam pertinent: sunt enim hæc alterius virtutis.*

4. Pausanias Arcadicis de Philippo Macedone: στρατηγὸν ἀγαθὸν οὐκ ἄν τις ὀρθῶς καλέσειεν αὐτόν, ὅς γε καὶ ὅρκους θεῶν κατεπάτησεν ἀεί, καὶ σπονδὰς ἐπὶ παντὶ ἐψεύσατο, πίστιν τε ἠτίμασε μάλιστα ἀνθρώπων. *Bonum enim Imperatorem nemo recte vocaverit, ut qui pro more habuerit jusjurandum contemnere, fidem quavis occasione violare, ita ut nulli homini fides vilior fuerit.* Valerius Maximus de Annibale: *Bellum adversus populum Romanum & Italiam professus adversus ipsam fidem acrius gessit, mendaciis & fallacia quasi præclaris artibus gaudens, quo evenit ut alioqui insignem sui memoriam relicturus in dubio majorne vir an pejor haberi deberet poneret.* Apud Homerum semet

Ili. η. accusant adacti conscientia Trojani:

Νῦν δ᾽ ὅρκια πιστὰ
ψευσάμενοι μαχόμεσθα· τῷ οὔ νύ τι κέρδιον ἐστι.

Rumpentes fœdera sacra
Iuratamque fidem pugnamus non quibus est fas.

Lib. 11, cap. XIII. ¶. 15. Lib. VII. de benef.

XI. 1. Et supra jam diximus non recipienda illa Ciceronis: *Nulla nobis societas cum tyrannis, sed potius summa distractio est.* Item: *Pirata non est ex perduellium numero definitus: cum hoc nec fides esse debet nec jusjurandum commune.* De tyranno etiam Seneca: *Quicquid erat quo mihi cohæreret intercisa juris humani societas abscidit.* Ex quo fonte error Michaëlis Ephesii profluxit, qui ad quintum Nicomachiorum dixit, in tyranni uxorem * adulterium non committi: quod ipsum pari errore quidam * Judæorum magistri de alienigenis dixerunt, quorum conjugia pro nullis habent.

2. Atqui belli piratici magnam partem Cn. * Pompejus pactionibus confecit, vitam illis pollicitus, & sedes in quibus sine rapto viverent. Et tyranni interdum libertatem reddiderunt, impunitatem pacti. Cæsar belli civilis tertio, à Romanis ducibus cum prædonibus & fugitivis qui in Pirenæis erant montibus actum de compositione, scribit, quis dixerit si quid convenisset nullam inde exstituram fuisse obligationem? Non habent quidem ista specialem istam communionem quam inter hostes in bello solenni & pleno introduxit jus gentium: at quia homines sunt communionem habent juris naturalis,

1. *Adulterium non committi*] Seneca in Excerptis IV, 7: *Non putans adulterium, uxorem tyranni polluere: sicut nec homicidium, tyrannum occidere.* Julius Clarus in §. Homicidium num. 26. feminam bannitam impune adulterio corrumpi censuit.

Judæorum magistri] Rabbi Levi Ben Gerson & Rabbi Salomo ad Levit. XX, 10.

2. *Pompejus pactionibus confecit*] Sic improba Didii perfidia in Celtiberos ex rapto viventes.

1. Si

lis, ut recte disserit Porphyrius libro de non esu animalium tertio, ex quo nascitur ut pacta servanda sint. Sic Diodorus fugitivorum duci Apollonio à Lucullo fidem servatam memorat. Et Dio scribit, *L. 56.* ab Augusto Crocotæ latroni persolutum pretium capiti ejus impositum, cum se ipse sisteret, ne fides violaretur.

III. 1. Videamus tamen ecquid à Cicerone non allatum proferri speciosius possit. Primum hoc est, quod qui atrociter malefici sunt, neque pars sunt ullius civitatis, hi à quovis homine puniri possunt si jus naturæ respicimus, ut alibi à nobis explicatum est. At qui puniri possunt ut vitam amittant, his & res & jura sua possunt auferri: sicut recte dixit idem Cicero: *Non est contra naturam spoliari eum, si possis, quem honestum est necare.* *Off. III.* Inter jura autem est & hoc jus ex promisso quæsitum: potest igitur & hoc in pœnam ei auferri. Respondeo, processurum hoc si non tanquam cum malefico actum esset; at * si quando cum tali qua talis est actum est, simul de remittenda, quod hanc rem attinet, pœna actum censeri debet. quia semper, ut alibi diximus, ea sumenda est interpretatio *Lib. II, c. XI. ¶. 7.* quæ cavet ne actus in vanum recidat.

2. Non male apud Livium Nabis, cum tyrannidem ipsi objiceret Quintius Flaminius; *De nomine hoc respondere possum, me qualiscumque sum eundem esse qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti.* Et mox: *Iam feceram hæc, qualiacumque sunt, cum societatem mecum pepigistis.* Addit, *si quid ego mutassem, mihi meæ inconstantiæ: cum vos mutetis, vobis vestræ ratio reddenda est.* Locus est non dissimilis in oratione Periclis, ad cives suos apud Thucydidem: *τὰς πόλεις αὐτονόμους ἀφήσομεν, εἰ καὶ αὐτονόμους ἔχοντες ἐσπεισάμεθα. Civitates socias liberas esse patiemur, si tales fuerunt quo tempore factum est fedus.*

IV. Deinde objici potest quod alibi diximus, eum qui metu causam dedit promisso teneri liberare promissorem, quia damnum dedit per injustitiam, id est per actum pugnantem & cum natura libertatis humanæ & cum natura actus qui liber esse debuit. *Lib. II, cap. XXI.* Hoc vero sicut fatemur interdum locum habere, ita non ad omnia promissa prædonibus facta pertinet. nam ut cui promissum quid est ad liberandum promissorem teneatur, opus est ipse metu injusto causam promisso dederit. Si quis ergo ut amicum vinculis eximeret promiserit pretium, tenebitur: huic enim metus illatus non est qui ad contrahendum sponte venit.

V. Adde

1. *Si quando cum tali, qua talis, actum est*] Terentius in Adelphis:

Leno sum, fateor: pernities communis adolescentium:
Perjurus, pestis: tamen tibi à me nulla est orta injuria.

vide hac de re scriptorem de compositione pacis inter Principes & ordines imperii.

V. Adde quod & qui injusto metu coactus promisit, teneri poterit accedente jurisjurandi religione, nam inde, ut alibi diximus, homo non homini tantum sed & Deo obstringitur, adversus quem metus exceptio non est. Verum tamen est, ex tali vinculo solo promittentis heredem non teneri, quia in heredem transeunt quæ in humano sunt commercio ex primæva domini lege. at in his non est jus illud Deo quæsitum qua tale. Iterum illud quoque ex superioribus repetendum est, si quis fidem juratam aut injuratam prædoni datam violet, eum eo nomine pœnam apud alias gentes non debiturum: quia odio prædonum placuit gentibus quæ adversus eos etiam vitiose committuntur dissimulare.

Lib. III, c.11, §.10.

VI. Quid dicemus de subditorum bellis adversus reges aliasque summas potestates? His, etiamsi causam per se non injustam habeant, jus tamen per vim agendi deesse ostendimus alibi. Potest interdum & tanta esse aut causæ injustitia, aut resistendi improbitas, ut puniri graviter possit. Tamen si quasi cum desertoribus aut rebellibus actum sit, pœna promisso opponi non potest secundum ea quæ modo diximus. Nam & servis fidem servandam veterum pietas existimavit, credito Lacedæmonios iram divinam expertos quod Tænarenses servos contra pacta occidissent. Et Diodorus Siculus notat fidem servis datam in fano Palicorum nunquam à quoquam domino fuisse violatam. Metus autem illati exceptio & hic poterit elidi interposito jurejurando, sicut * M. Pomponius tribunus plebis jurejurando obstrictus servavit quod L. Manlio metu coactus promiserat.

Lib.I,c.IV.

Ael VI,7.
Liv. XI.

VIII. Sed hic supra priores specialem difficultatem facit jus legis constituendæ & jus supereminens dominii in res subditorum quod civitati competit, & ejus nomine à summam potestatem habente exercetur. Id enim jus ad omnes spectat res subditorum, quidni etiam ad jus ex promisso bellico natum? quod si conceditur, videntur inanes fore omnes tales pactiones, ac proinde belli nisi per victoriam finiendi spes nulla. Sed notandum contra est, jus illud supereminens non promiscue competere, sed quatenus communiter expedit in regimine non dominico sed civili, etiam regio. Plerumque autem communiter expedit pacta talia servari, quo ea pertinent quæ de præsenti statu tuendo alibi dicta à nobis sunt. Adde quod ubi hujus dominii usum res exigit compensatio tamen facienda est, ut infra latius explicabitur.

VIII. 1. Præterea possunt pacta sanciri jurejurando, nec tantum à rege aut senatu sed & ab ipsa civitate, quomodo in leges suas Lacedæ-

M. Pomponius tribunus plebis] *Juravit tribunus, nec fefellit, & causam accusationis remissæ concioni reddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordinem redigere*; Seneca de Beneficiis III, c. 37.

I. Ie-

cedæmonios jurare fecit Lycurgus, Athenienses Solon, & ne personarum mutatione jus jurisjurandi intercideret repeti quotannis jusjurandum. Id enim si fiat, omnino ne publicæ quidem utilitatis caussa recedendum à promisso erit: nam & de suo cedere civitas potuit, & verba possunt ita esse aperta ut nullam exceptionem admittant. Valerius Maximus Athenas ita alloquitur: *Lege legem quæ te jurejurando obstrictam tenet.* Romani hoc genus * leges sacratas appellabant per quas ipse populus Romanus, ut Cicero pro Balbo explicat, religione obligabatur. Lib. v, c. 3.

2. Est ad hanc rem pertinens disputatio per se obscurior apud Livium libro tertio, ubi ex sententia multorum Juris interpretum ait tribunos esse sacrosanctos, non etiam ædiles, judices, decemviros, quorum tamen si cui noceretur id non jure fieret. Causa discriminis est, quod ædiles atque alii lege sola defendebantur: quod autem postremum populus jussisset id ratum erat, manente tamen lege nemini contra agere jus erat. at tribunos religio publica populi Romani tuebatur, nam jusjurandum intercesserat, quod ab his ipsis qui juraverant salva religione tolli non poterat. Dionysius Halicarnassensis libro sexto: *Βροῦτος ἐκκλησίαν συναγαγὼν συνεβούλευσε τοῖς δημόταις ἱερὰν καὶ ἄσυλον, ἀποδεῖξαι τὴν ἀρχὴν νόμῳ τε καὶ ὅρκῳ βεβαιώσαντας αὐτῇ τὸ ἀσφαλές, ἔδοξε ταῦτα πᾶσι. Brutus concione advocata auctor Quiritibus fuit ut magistratum hunc non lege tantum sed & jurejurando inviolabilem redderent, quod omnibus placuit.* Hinc lex illa sacrata appellatur. Ideoque improbatum fuit bonis * factum Tiberii Gracchi cum Octavio tribunatum abrogavit, dicens tribunitiam potestatem à populo habere sanctimoniam, non adversus populum. Ergo ut diximus jurejurando & civitas & rex obstringi poterunt, etiam in causa subditorum.

IX. Sed & tertio, qui metum non intulit, promissio valide fiet: nec scrutabimur quid aut quatenus ejus intersit, quæ juris Romani sunt subtilitates. Natura enim omnium hominum interest ut hominibus aliis consulatur. Sic Philippo * pace cum Romanis inita jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus. Livius libro XXXIX.

X. Sed &, quemadmodum probavimus alibi, status mixtos interdum existere, sicut de statu puro in purum ita & in mixtum transiri pactis potest: ita ut subditi qui fuerant incipiant summum habere imperium, aut certe partem ejus, etiam cum libertate partis ejus vi tuendæ.

XI. 1. Bel-

1. *Leges sacratas appellabant*] Vide Manutium de legibus.

2. *Factum Tiberii Gracchi*] Vide id late narratum Plut. in ejus vita.

Pace cum Romanis inita jus sæviendi in Macedonas qui in bello ab eo defecerant ademptum legimus] Est simile exemplum apud Parutam lib. VI.

XI. 1. Bellum vero solenne, id est publicum utrinque & indictum, sicut alia habet peculiaria in jure externo posita, ita & hoc, ut quæ in eo bello aut ejus finiendi causa promittuntur adeo sint valida ut ex causa metus injuste illati invito eo cui promissa sunt in irritum deduci non possint: quia sicut alia multa quantumvis vitio non carentia ex jure gentium pro justis habentur, * ita & metus qui tali bello utrinque infertur. quod ni id placuisset, bellis talibus quæ valde sunt frequentia nec modus nec finis potuisset imponi: quod tamen fieri interest humani generis. Et hoc potest intelligi jus illud esse bellicum quod cum hoste servandum ait Cicero, cui & alibi dictum, hostem in bello jura retinere, scilicet non tantum naturalia, sed & quædam ex gentium consensu orta.

De Off. III, Verr. IV.

2. Neque tamen hinc sequitur, eum qui tale quid bello injusto extorsit salva pietate salvis viri boni officiis posse retinere quod accepit, aut etiam cogere alterum ut stet pactis sive juratis sive injuratis. Intus enim, & ipsa rei natura id injustum manet: neque interna hæc injustitia actus tolli potest nisi ex novo & vere libero consensu.

XII. Cæterum quod metum dixi haberi pro justo qui bello solenni infertur, * de eo metu intelligi debet quem jus gentium non improbat. Nam si stupri inferendi metu exortum sit quippiam, aut alio terrore contra datam fidem, verius erit rem constitutam intra jus naturale: quia jus gentium ad talem metum suam vim non porrigit.

Lib. II, c. XIII, §. 16. XIII. 1. Servandam autem fidem etiam perfidis & nos in generali tractatione supra diximus, & idem docet Ambrosius: quod haud dubie porrigendum ad hostes quoque perfidos, quales Pœni, quibus Romani fidem sancte servaverunt. *Senatus non eos quibus hoc præstabatur aspexit*, ait in hoc argumento Valerius Maximus. Et Sallustius: *Bellis Punicis omnibus cum sæpe Carthaginenses & in pace & per inducias multa nefanda facinora fecissent, nunquam ipsi per occasionem talia fecere.*

Lib. VI, c. 6.

2. Appianus de Lusitanis fœdifragis, quos Sergius Galba nova pactione deceptos trucidaverat: ἀπιστίᾳ μὲν ἄρα ἀπιστίαν μετιών, οὐκ ἀξίως δὲ Ῥωμαίων μιμούμενος βαρβάρους. *Perfidia perfidiam ultus contra Romanam dignitatem barbaros imitabatur.* Eoque nomine idem Galba postea à Libone tribuno plebis accusatus est: quam rem narrans Valerius Maximus, *Misericordia*, inquit, *illam quæstionem non æquitas rexit:* (male editur *texit*) *quoniam quæ innocentiæ tribui non poterat abso-*

Lib. VIII, c. 1. Cic. de Orat. Lib. I. & Bruto.

1. *Ita & metus qui tali bello utrinque infertur*] Vide dictum scriptorem de compositione pacis.

De eo metu intelligi debet, quem jus gentium non improbat] Sic nihil prodest extorquenti promissio quam legato capto is extorsit; Mariana XXX.

absolutio, respectui puerorum data est. Cato in Originibus scripserat, nisi pueris & lacrymis usus esset pœnas eum daturum fuisse.

XIV. Sed simul sciendum est, duobus modis fieri posse ut quis à perfidia vacet, nec tamen id faciat quod promissum est, defectu scilicet conditionis, & per compensationem. Defectu conditionis non vere liberatur promissor, sed eventus ostendit nullam esse obligationem, ut quæ non nisi sub conditione contracta erat. Et huc referendus casus si prior alter non impleril quod ex sua parte implere tenebatur. Nam unius ejusdemque contractus capita singula alia aliis inesse videntur per modum conditionis, quasi expressum esset, hæc ita faciam si & alter faciat quæ promisit. Ideo Tullus Albanus respondens, *Deos testes facit, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit ut in eum omnes expetant clades belli. Nam tenebitur pro socio*, ait Ulpianus, *qui ideo renuntiavit, quia conditio quædam qua societas erat inita ei non præstatur.* Hanc ob causam quoties alia mens est solet diserte poni, ut si contra hanc aut illam partem quid fiat cætera non eo minus rata maneant. *L. si convenerit, D. pro socio.*

XV. * Compensationis originem alibi indicavimus, cum diximus nos si quod nostrum est, aut quod nobis debetur, consequi aliter non possumus ab eo qui nostrum habet, aut nobis debet, tantundem in re quavis accipere posse: unde sequitur, ut multo magis possimus id quod penes nos est, sive corporale est sive incorporale, retinere. Ergo quod promisimus poterit non præstari si non amplius valet quam res nostra quæ sine jure est penes alterum. * Seneca libro de beneficiis sexto: *Sic debitori suo creditor sæpe damnatur ubi plus ex alia causa abstulit quam ex credito petit. Non tantum inter creditorem & debitorem judex sedet qui dicat pecuniam credidisti. Quid ergo? agellum quem non emeras possides: æstimatione facta debitor discede qui creditor veneras.* *Lib. II, c. VII, §. 2.*

XVI. Idem erit si ex alio contractu is quicum negotium est plus aut tantundem debet, idque ego aliter consequi non valeo. In foro quidem, ut * idem Seneca ait, actiones quædam separantur, nec confunditur formula: sed illa exempla, ut ibidem dicitur, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur: eundum est qua ducimur. Jus gentium ista discrimina non agnoscit, ubi scilicet alia juris sui obtinendi spes non est.

XVII. Idem dicendum erit si qui promissum urget non contraxerit, sed damnum dederit. * Seneca ibidem: *Colonum suum non tenet*

Compensationis originem alibi indicavimus] Libro II, cap. VII, §. 2. Tertullianus Scorpiaco: *Nulli comparatio invidiosa est, in qua aut gratiæ aut injuriæ communis est ratio.*

Seneca libro de Beneficiis] cap. 4.

Idem Seneca] eodem libro capitibus 6 & 7.

Seneca ibidem] dicto cap. 6.

Dein

tenet quamvis tabellis manentibus qui segetem ejus proculcavit, qui succidit arbusta, non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperetur effecit. Mox alia addit exempla: *Pecus abegisti, servum ejus occidisti.* * Deinde: *licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque aut quantum nocuerit, & tum pronuntiare utrum plus debeatur mihi, an debeam.*

XVIII. Postremo & quod ex pœna debetur ei quod promissum est potest contribui, quod eodem loco late explicatur. *Et beneficio gratia debetur, & injuriæ ultio; nec ego gratiam illi debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absolvimur.* mox: * *comparatione facta inter se beneficii & injuriæ videbo an etiam ultra mihi debeantur.*

XIX. 1. Sed sicut si quid inter litigantes convenerit, ei quod promissum est opponi lite manente non poterit, aut actio de qua lis erat, aut litis damna & impensæ, ita nec manente bello compensari poterit aut id unde ortum est bellum, aut quidquid bellico gentium jure fieri solet. Negotii enim natura, ne nihil actum sit, ostendit convenisse sepositis belli controversiis. nam alioqui nulla esset pactio quæ non posset eludi: nec forte male huc aptem quod * apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam est; *Nullam excusationem receperunt (majores) ut homines scirent fidem utique præstandam. Satius enim erat à paucis etiam justam excusationem non accipi quam ab omnibus aliquam tentari.*

2. Quæ ergo sunt quæ compensari cum eo quod promissum est poterunt? nimirum si quid alter quamvis ex alio contractu inter bellum initio debet: si damnum dedit intra induciarum tempora: si legatos violavit; aut aliud quid fecit quod inter hostes jus gentium damnat.

3. Observandum tamen ut inter easdem personas fiat compensatio, ac ne jus tertii cujusquam lædatur; ita tamen ut subditorum bona pro eo quod civitas debet jure gentium obligata intelligantur, ut alibi diximus. *Libro III, c. II. §. 2.*

4. Addamus & hoc, generosi esse animi stare federibus etiam post aliquid injuriæ acceptum: quo nomine sapiens Indus Iarchus laudabat regem, qui læsus à vicino federato, *οὐ παρέλυσε τοὺς ὅρκους, οὕτω βεβαίως ὀμωμοκέναι φάσκων, ὡς μηδὲ ὁπότε ἠδικεῖτο λυπεῖν αὐτόν: non discessit à jurata fide, ajens tam sancte se jurasse ut alteri ne post acceptam quidem injuriam nociturus esset.* *Philost. lib. III, c. 9.*

5. Quæ vero de fide hostibus data incidere solent quæstiones, ferme omnes solvi possunt si adhibeantur regulæ supra traditæ, cum de vi, tum quorumvis promissorum, tum speciali jurisjurandi, federis ac sponsionum, & de regum jure ac obligatione, deque ambiguis interpre- *Lib. II, c. XI. XIII. XV. XVI.*

Deinde] dicto cap. 6.
Comparatione facta] eodem cap. 6.
§. *Apud eundem quem jam laudavi aliquoties Senecam est*] De Beneficiis VII, 15.

Anno-

terpretandis dissertavimus. Tamen ut & antedictorum usus sit manifestior, & siquid præterea controversi est discutiatur, specialium quæstionum frequentiores atque illustriores attingere non pigebit.

CAPUT XX.

De fide publica qua bellum finitur, ubi de pacis pactione, de sorte, de certamine condicto, de arbitrio, deditione, obsidibus, pignoribus.

I. INter hostes quæ conveniunt fide aut expressa aut tacita constant. Fides expressa aut publica est aut privata. Publica aut summarum potestatum aut inferiorum. Quæ summarum est potestatum aut bello finem imponit aut eo manente vim habet. In his quæ bellum finiunt spectantur principalia & accessiones. Principalia sunt ipsa quæ bellum finiunt, sive actu suo, ut pactiones, sive

sive ex consensu ad aliud relato, ut sortes, prælii exitus, arbitri pronuntiatio, quorum illæ mere sunt fortuitæ, alia duo casum temperant cum viribus animi aut corporis, aut cum facultate judicante.

II. Pactiones inire quæ bellum finiant, eorum est quorum est bellum. rei enim suæ quisque moderator. Unde sequitur ut in bello utrinque publico hoc eorum sit qui summi imperii exercendi jus habent. * Regis igitur hoc erit in statu vere regio, modo is rex etiam jus habeat non impeditum. *Vide lib. ii. c. xv. ¶. 3.*

III. 1. Nam rex qui ætatis est ejus quæ judicii maturitatem non habet, (quod in regnis aliquibus lege definitur, alibi probabilibus conjecturis erit æstimandum) qui imminutæ mentis est pacem facere non potest. Idem dicendum est * de rege captivo, si modo regnum ex consensu populi ortum habet. non enim credibile est à populo imperium delatum ea lege ut & à non libero exerceri possit. Ergo & hoc casu imperii * non quidem jus totum, sed exercitio & quasi tutela erit penes populum, aut eum cui id populus commiserit. *Vide lib. I. c. III. ¶. 24.*

2. De his tamen quæ privatim sua sunt si quid pepigerit rex etiam captivus valebit, ad exemplum eorum quæ de privatis conventionibus dicemus. Quod si exsul sit Rex, * pacemne facere poterit? Sane, si constet eum non obnoxium vivere: cæteroqui parum à captivo sors ejus distabit: nam sunt & laxæ custodiæ. Regulus sententiam in Senatu dicere recusavit, dicens quamdiu jurejurando hostium teneretur non esse se Senatorem. *Cic. de Off. III.*

IV. 1. In procerum aut populi imperio jus paciscendi erit penes majorem partem, illic consilii publici, hic civium sententiæ dicendæ jus ex more habentium, secundum ea quæ diximus alibi. Itaque sic pacta obligabunt etiam eos qui aliter senserunt: Livius, *Ubi semel decretum erit, omnibus id etiam quibus ante displicuerit pro bono atque utili federe defendendum.* Dionysius Halicarnassensis, *δέον πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ πλειόνων κριθεῖσιν, parendum his quæ pars major censuerit.* Appianus, *δεῖ πάντας τὸ κριθὲν ἀπροφασίστως ποιεῖν: Omnes decreta* *Lib. XI, c. V. ¶. 17.* *L. XXXII.* *L. XI.*

Annotata ad Caput XX.

R*Egis igitur hoc erit.*] Mariana XXI, I.

1. *De rege captivo*] Vide Guicciardinum lib. XVI, & lib. XVIII, non semel.

Non quidem jus totum] Arumæus in aureæ Bullæ discursu: *Rudolphus Palatinus metu in Angliam profugerat, Henricus Moguntinus à Treverensi vi erat ejectus. Electuram tamen eo non perdidere.*

2. *Pacemne facere poterit*] Lucanus:

Veiis habitante Camillo
Illic Roma fuit.

Vide Chassanæum de Gloria Mundi, parte V, consid. 89.

Quæ

decreto obsequi tenentur, nulla admissa excusatione. Plinius: *quod pluribus placuisset, cunctis tenendum.* Quos autem obligat pax, iisdem & volentibus prodest.

L. VI, Epist. 13.

Vasq. Cont. ill. l. I, c. 4. ibi multos allegat. & c. 5. vide supra libro II, c. VI. ¶. 3. & seq.

V. 1. Nunc de rebus pactioni subjectis videamus. Imperium aut omne aut ejus partem reges, quales nunc sunt plerique, regnum habentes non in patrimonio sed tanquam in usufructu, paciscendo alienare non valent. Imo antequam regnum accipiant, quo tempore populus adhuc ipsis superior est, lege publica tales actus in futurum plane irriti reddi possunt, ita ut nec ad id quod interest obligationem pariant. Atque id populos voluisse credibile est, ne alioqui si ad id quod interest salva esset actio contrahenti subditorum bona pro debito regis caperentur, ac si de non alienando imperio vana esset cautio.

2. Ergo ut imperium totum valide transeat populi totius consensu opus est, qui expediri potest per partium legatos quos Ordines vocant. Ut pars aliqua imperii valide alienetur duplici opus est consensu, & corporis, & specialiter ejus partis de qua agitur, ut quæ invita à corpore cui coaluit avelli nequeat. Sed pars ipsa tamen valide in se imperium transcribet sine populi consensu, in summa atque alias inevitabili necessitate, quia eam potestatem credibile est exceptam cum societas civilis coita est.

3. At in regnis patrimonialibus quo minus rex regnum alienet nihil impedit. Fieri tamen potest ut talis rex partem aliquam imperii alienare non valeat, si nempe regnum sub onere ejus non dividendi in proprietatem acceperit. Bona vero quæ regni dicuntur quod attinet, possunt & hæc in patrimonium venire regis duobus modis, aut separabiliter, aut individue cum ipso regno. Si hoc modo, transscribi poterunt, sed non nisi cum regno: si illud, etiam seorsum.

Lib. II, c. 13.

4. Qui vero reges in patrimonio regnum non habent, his vix est ut jus regni bona alienandi concessum videatur, nisi diserte id appareat ex primitiva lege aut more cui contradictum nunquam sit.

Lib. II, c. XIV, ¶. 10. & seq. Vasq. d. c. 5, n. 9. Supra lib. III, cap. VIII, ¶. 2.

VI. Sed & quatenus promisso regis populus ac simul successores obligentur alibi diximus: nempe * quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est, quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet, sed ita intelligi ut valeat quod probabili ratione nititur. Plane aliud erit si quis rex simul subditorum dominus sit, neque tam civile quam familiare imperium acceperit: ut qui bello victos in servitutem redigunt: aut si in personam quidem dominium non habeat, sed in res habeat, ut Pharao in terra Ægypti ex emto, & alii qui advenas in suum privatum receperunt. Nam

Quatenus obligandi potestas sub imperio comprehensa est: quod nec in infinitum protrahi, nec ad angustias nimias arctari debet] Vide Reinking. lib. I, Classe III, cap. 5, num. 30. Vide & supra lib. II, cap. XIV, §. 7, & 12.

1. *Res*

Nam hic jus præter regium accedens efficit ut ex eo consistat, quod alioqui per se solo regio jure consistere non posset.

VII. 1. Disputari & hoc solet, quid in res singulorum possint pacis causa statuere qui reges sunt, nec in res subditorum aliud jus habent quam regium. Alibi diximus * res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis, ita ut civitas, aut qui civitatis vice fungitur, iis rebus uti, easque etiam perdere & alienare possit, non tantum ex summa necessitate, quæ privatis quoque jus aliquod in aliena concedit, sed ob publicam utilitatem, cui privatas cedere illi ipsi voluisse censendi sunt qui in civilem cœtum coierunt.

2. Sed addendum est, id cum fit, civitatem teneri his qui suum amittunt sarcire damnum de publico, in quod publicum nomen & ipse qui damnum passus est, si opus est, contribuet. Neque hoc onere levabitur civitas si nunc forte ei præstationi par non sit, sed quandocumque copia suppetit exseret sese quasi sopita obligatio. *Vasq. lib. 1, c. 5. Rom. cons. 310. Syl. in verb. bellū, 1, §. 43.*

VIII. Neque illud indistincte admitto quod dicit Ferdinandus Vasquius, agnoscere civitatem non debere id damnum quod jam bello datum est, eo quod jus belli talia permittat. Nam jus illud belli populos alios spectat, ut alibi exposuimus: partim & hostes inter se, non cives inter se, qui cum socii sint æquum est ut communia habeant damna quæ societatis causa contingunt. Plane civili lege & hoc constitui poterit, ut rei bello amissæ causa nulla adversus civitatem actio sit, ut sua quisque acrius defendat. *Lib. 1. Cont. Ill. c. 4. in fine. Lib. III, c. VI. §. 2, c. 2, ¶. 5. L. cum duob. ¶. quidam. D. pro socio.*

IX. Sunt qui latum discrimen collocant inter ea quæ civium sunt ex gentium jure & ea quæ eorundem sunt ex jure civili, ut in hæc jus laxius regi concedant, etiam auferendi sine causa & compensatione, in illa non item: Perverse: nam dominium ex qualicunque causa ortum sit suos semper effectus habet ex ipso jure naturali, ut scilicet auferri nequeant nisi ex causis quæ aut dominio insunt suapte natura, aut ex dominorum facto ortum habent.

X. Sed hæc inspectio ne nisi ex publica utilitate res privatorum concedantur regem spectat & subditos, ut illa de damno sarciendo civitatem & singulos. Nam externis, qui cum rege contrahunt, sufficit factum regis, non tantum ob præsumptionem quam secum adfert dignitas personæ, verum etiam ob gentium jus, quod bona subditorum obligari ex facto regis patitur. *Lib. III, c. II.*

XI. 1. Circa interpretandas pacis conventiones observandum est quod supra à nobis est traditum, quo quidque plus habet favoris, eo laxius accipiendum: quo longius abit, eo restrictius. Si jus naturæ merum spectamus, maximus favor in eo esse videtur ut suum quisque consequatur, quo Græci dicunt ἔχειν τὰ ἑαυτοῦ: & proinde videtur ambigue positorum interpretatio eo ducenda, ut qui justa arma *L. II, c. 16. ¶. 11, 12.*

1. *Res subditorum sub eminenti dominio esse civitatis*] Gail. II, obs. 57.

arma habuit id consequatur ob quæ arma sumpsit, & damna sumptusque recuperet: non item ut pœnæ nomine quicquam lucretur, id enim est odiosius.

2. Sed quia ad pacem veniri vix solet injuriæ confessione, ideo ea sumenda est in pactis interpretatio quæ partes quoad belli justitiam quam maxime æquet: quod fieri solet duobus maxime modis: aut * ut quarum rerum turbata bello possessio est, ex formula juris antiqui componatur: (quæ verba sunt Menippi in oratione qua de federum generibus disserit) aut ut res maneant quo sunt loco: quod Græci dicunt ἔχοντες ἃ ἔχουσι.

Livius libro XXXIV.

XII. 1. Ex his duobus posterius in dubio magis est ut præsumatur, quia facilius est, & nullam inducit mutationem. Hinc est illud quod à Tryphonino notatum est, ut in pace illis demum captivis postliminium sit de quibus id in pactis erat comprehensum, ut recte emendare Fabrum diximus supra, & certis argumentis evicimus. Sic & transfugæ non reddentur nisi convenerit. Nam * transfugas jure belli recipimus: id est per jus belli licet nobis admittere & nostris ascribere eum qui partes mutat. Res cæteræ tali pacto manent penes tenentem.

L. in bello. D. de captivis. Supra hoc libro, c. 9. L. quanquam. D. de acq. rer. dom.

2. Illud autem tenere non civiliter sed naturaliter sumitur: in bellis enim sufficit facti possessio, nec alia attenditur. Agros autem diximus ita teneri si munitionibus quibusdam clausi sunt: nam temporariam insessionem ut per stativa hic non spectari. Demosthenes pro Ctesiphonte festinatum ait à Philippo ut quæ posset loca occuparet, gnarus ut res erat, pacis confecto negotio, retenturum se quæ teneret. Incorporalia non tenentur nisi per res quibus adhærent, ut servitutes prædiorum, aut per personas quarum sunt, dum ne in solo quod hostium fuit exercenda sint.

Dec. T. III. consi. 74. Supra libro III, c. 6, §. 3. Supra l. III, c. XII, §. 4.

XIII. In altero illo paciscendi genere quo restituitur possessio bello turbata notandum est, ultimam quæ ante bellum fuit possessionem respici, ita tamen ut privatis dejectis interdicto aut vindicatione apud judicem experiri liceat.

XIV. At si quis sui juris populus sponte se bellantium alteri subjecerit, ad eum restitutio non porrigetur, ut quæ ad ea tantum pertineat quæ vi, metu facta sunt, aut alioqui & dolo non nisi in hostem licito. Sic pace inter Græcos Thebani * Platæam retinuerunt, dicen-

2. *Ut quarum rerum turbata bello possessio est ex formula juris antiqui componatur*] Vide Parutam lib. v.

1. *Transfugas jure belli recipimus*] Supra hoc libro cap. 1, in fine. in pace convenire & hoc solet, ne transfugæ recipiantur. Vide pacem Justiniani cum Chosroe apud Menandrum Protectorem.

Platæam retinuerunt] Locus hic est apud Thucydidem v. Præcesserat similis lib. III: *μὴ ἀποδοθῆναι ἐκ τῶν Πλαταιῶν, ὡς αὐτῶν ἑκόντων προσχωρησάντων. Ne reddenda sit Platæa, cùm ejus urbis homines sponte accesserint.*

De

dicentes, ὐ βίᾳ ἀλλ' ὁμολογίᾳ αὐτῶν προσχωρησάντων καὶ ὐ προδόντων ἔχειν τὸ χωρίον, *habere se eum locum non vi, non proditione, sed eorum quorum erat libera voluntate.* Parique jure Nisæa penes Athenienses mansit. Eadem distinctione adversus Ætolos utebatur T. Quinctius: *Captarum*, inquiens, *urbium illa lex. Thessaliæ civitates sua voluntate in ditionem nostram venerunt.* Livius libro XXXIII.

XV. Si nihil aliud convenerit, omni pace id actum censeri debet ut quæ bello data sunt damna eorum nomine actio non sit, quod de damnis etiam privatim acceptis intelligendum est: nam & hæc belli effecta sunt. In dubio enim ita censentur contrahere voluisse bellantes, ut neuter injustitiæ damnaretur.

XVI. Non tamen & quæ privatis deberi cœperunt belli tempore condonata censeri debent: nam hæc non belli jure quæsita sunt, sed bello tantum exigi vetita. Itaque sublato impedimento vim suam retinent. Ius vero quod ante bellum fuit, quanquam nemini facile ademptum censeri debet, (hanc enim ob causam maxime ut sua tenerentur res publicæ civitatesque constitutæ sunt, ut recte ait Cicero) intelligendum id tamen de eo jure quod ex rerum inæqualitate nascitur. Dec. Cons. 61. L. II. Off.

XVII. * De jure ad pœnas non æque. nam id jus quatenus inter ipsos reges aut populos versatur remissum ideo censeri debet, ne pax non satis pax sit si veteres ad bellum causas relinquat. Quare & ignorata hic venient sub verbis generalibus, ut de mercatoribus Romanis quos à Carthaginensibus mersos ignorabant Romani, narrante Appiano. κράτισται διαλλαγαὶ ἐν αἷς οὐδὲν ἐστιν ἔγκοτον οὐδὲ μνησίκακον, inquit Dionysius Halicarnassensis: *optimæ conciliationes quæ iram & offensarum memoriam delent.* Isocrates Plataica: εἰρήνης οὔσης ὐ προσήκει μνησικακεῖν περὶ τῶν τότε γενομένων: *In pace non decet ante peccata exsequi.*

XVIII. De privatorum jure ad pœnam non tanta est ratio ut remissum censeatur: quia sine bello judiciis expediri potest: Tamen cum hoc jus non ita nostrum sit ut quod ex inæqualitate nascitur, & pœnæ semper aliquid odii habeant, levis verborum conjectura sufficiet ut hoc quoque donatum intelligatur.

XIX. Quod vero diximus jus quod ante bellum fuit ademptum facile censeri non debere, id in privatorum jure firme tenendum est, in jure autem regum & populorum facilius est ut condonatio aliqua intelligatur facta, si modo verba ut conjecturæ non improbabiles suppetant: maxime vero si jus de quo agitur non liquidum erat, sed in controversia positum. Benignum enim est credere id actum ut belli semina evellerentur. Idem quem modo laudavi Dionysius Halicarnassensis: οὐκ ἀπόχρη τοῦτο μόνον ἡμᾶς σκοπεῖν ὅπως ἂν τὴν παροῦσαν ἔχθραν διαλυσαίμεθα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὥστε μηδ' αὖθις ποτε πολεμί- L. III.

De jure ad pœnas non æque] Gail. de arrestis c. XIV. n. 7.

λογιεύομεν ἔτι δεῖ περὶ διαχειροδιάσεως. οὐ γὰρ ἀναβολὰς ποιησόμενοι τῶν κακῶν συνεληλύθαμεν, ἀλλ' ἀπαλλαγάς. *Non tam cogitandum est de sarcienda in præsens amicitia, quam id curandum ne bello iterum implicemur: neque enim ad differenda sed ad auferenda mala convenimus*: quæ postrema verbo tenus ferme desumpta sunt ex Isocrate, oratione de Pace.

XX. Quæ post perfectas pactiones capta sunt reddenda satis constat. sublatum enim jam erat belli jus.

Alc. v. resp. 17. XXI. At in pactionibus quæ sunt de reddendis his quæ bello capta sunt, primum latius interpretandæ quæ mutuæ sunt quam quæ claudicant: deinde quæ de hominibus agunt plus favoris habent quam quæ de rebus: & inter eas quæ de rebus hæ quæ de agris plus quam quæ de rebus mobilibus: & quæ de his quæ penes publicum sunt plus quam quæ penes privatos: & inter eas quæ penes privatos, plus illæ quæ reddi jubent lucrativo titulo possessa quam oneroso, ut quæ emtionibus, quæ dotibus tenentur. *Cic. de Off. II.*

App. civ. V. XXII. Cui pace res conceditur ei & fructus conceduntur à tempore concessionis, non retro, quod recte defendit Cæsar Augustus contra Sextum Pompejum, qui Peloponneso sibi concessa simul etiam tributa quæ pro exactis annis debebantur sibi vindicabat.

XXIII. *Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis, non tam vulgi quam peritorum. nam à peritis negotia talia tractari solent.

XXIV. Habent & illæ regulæ frequentem usum quoties relatio fit ad pactum antecedens aut vetus, toties repetitas censeri qualitates aut conditiones priore pacto expressas: Et pro faciente habendum qui facere voluit si per alterum quicum controversia est stetit quo minus fieret. *Quint. decl. CCXLVIII.*

XXV. Quod vero quidam ajunt moræ purgationem intra breve tempus admitti, * verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fuerit. Nam quod canones nonnulli purgationi tali favent mirum non est, cum eorum officium sit Christianos ad ea permovere quæ caritati mutuæ conveniunt. At in hac quæstione de pactis interpretandis non jam quærimus quid melius sit imo nec quid à quoque religio & pietas exposcat, sed ad quid cogi possit, quod totum versatur in eo jure quod externum diximus.

XXVI. In dubio autem sensu magis est ut contra eum fiat interpretatio * qui conditiones elocutus est, quod esse solet potentioris:

Nomina regionum accipienda ex usu præsentis temporis.] Vide Guicciardinum libro V.

Verum non est, nisi improvisa necessitas impedimento fuerit] Vide Albertum Argentinensem.

Qui conditiones elocutus est] Plautus Persa: *Tua merx, tua indicatio est.* In hac re solet prior loqui is qui plus valet: Ut vero petantur conditiones, loqui prior solet qui est infirmior. Plutarchus Sulla: τῶν δεομένων ἐστὶ τὰ πρότερα λέγειν. τοῖς δὲ νικῶσιν ἐξαρκεῖ τὸ σιωπᾶν. *Eorum est prius loqui qui opus habent pace. Victori satis est tacere.*

Pa-

ris: (est ejus qui dat non qui petit conditiones pacis dare, ait Annibal) sicut & contra venditorem fit interpretatio. Habet enim quod sibi imputet qui non apertius locutus est: alter autem quod plures sensus recipiebat id suo jure accipere potuit in partem sibi utiliorem, unde alienum non est quod Aristoteles dixit: διὸ τὸ χρήσιμον τῆς φιλίας οὔσης ἡ τοῦ παθόντος ὠφέλεια μέτρον ἐστίν. *Vbi utilitatis causa amicitia est, ibi ejus qui accipit utilitas ejus quod debetur mensura est.* L. Veteribus. D. de pactis.

XXVII. Quotidiani usus & illa disputatio est, quando pax rupta censeatur: quod Græci vocant παρασπόνδημα. non enim idem est novam bello causam præbere & pacem rumpere: sed multum inter hæc interest, tum ad committendam pœnam à peccante, tum ad liberandam in cæteris fidem ejus in quem peccatum est. Rumpitur pax tribus modis, aut faciendo contra id quod omni paci inest, aut contra id quod in pace dictum est aperte, aut contra id quod ex pacis cujusque natura debet intelligi.

XXVIII. Contra id quod omni paci inest fiet, si vis bellica inferatur, nimirum ubi nulla nova subest causa: quæ si probabiliter adferri potest, satius est injustitiam sine perfidia quam cum perfidia admissam credi. Illud Thucydidis vix opus habet moneri: λύουσι τὰς σπονδὰς οὐχ οἱ ἀμυνόμενοι, ἀλλ' οἱ πρότεροι ἐπιόντες, * *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent sed qui priores vim inferunt.* Hoc posito, à quibus & quibus illata vis armata pacem solvat videndum est.

XXIX. Qui socii fuerunt siquid tale faciant, pacem rumpi video esse qui sentiant. Nec nego ita conveniri posse, non proprie ut ex alieno facto alius fiat pœnæ obnoxius, sed ut pax non videatur plene inita, sed sub conditione, partim potestativa partim casuali. Verum hoc modo facta pax, ni manifeste appareat, credi non debet: est enim enorme, & communi pacem facientium voto non convenit. ergo

* *Pacem rumpunt non qui vim vi arcent sed qui priores vim inferunt*] Vide Ammianum Marcellinum initio libri XXIX, qui sic de Romanis: *Opera consulta retro cedentes, ne ferro violarent adversorum quenquam primi, & judicarentur discissi federis rei, ultima trudente necessitate congressi sunt.* Armenii in oratione ad Chosroen apud Procopium Persicorum II. λύουσι μὲν γὰρ τὴν εἰρήνην οὐχ οἳ ἂν ἐν ὅπλοις γένοιντο πρῶτοι, ἀλλ' οἳ ἂν ἐπιβουλεύοντες ἐν σπονδαῖς τοὺς πέλας ἁλοῖεν. *Rumpunt pacem non qui primi in armis sunt, sed qui federis tempore deprehenduntur insidiati alteris.* Apud eundem Vandalicorum II, Mauri: λύουσι γὰρ τὰς σπονδὰς, οὐχ ὅσοι ἀδικούμενοι ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς τοὺς πέλας κατηγοροῦντες ἀφίστανται, ἀλλ' ὅσοι ὑποσπόνδους ἔχειν ἀξιοῦντές τινας, εἶτα βιάζονται. καὶ τὸν θεὸν πολέμιον σφίσι ποιοῦνται, οὐχ οἳ ἂν τὰ σφέτερα αὐτῶν κομιζόμενοι ἐφ' ἑτέρους χωρεῖν, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιβαλλόντες εἰς κίνδυνον πολέμου καθίστανται. *Frangunt pacis federa, non qui injuriis affecti, palamque id questi ad alios se transferunt, sed qui quos federatos habere volunt violant, Denique sibi faciunt hostem, non siqui rebus suis secum sumptis ad alios transeant, sed siqui aliena invadentes eorum dominos in belli pericula cogunt.*

ergo qui vim intulerunt aliis non adjuvantibus pacis ruptæ tenebuntur. & in eos bellandi jus erit, non in alios: contra quam Thebani aliquando contra Lacedæmoniorum socios dixerunt.

Pauf. IX.

XXX. Si quid subditi per vim armatam faciunt sine jussu publico, videndum erit an privatorum factum publice probatum dici possit: ad quod tria requiri, scientiam, puniendi potentiam, & neglectum, ex his quæ supra tractavimus facile potest intelligi. Scientiam evincunt facta manifesta aut denuntiata. Potentia præsumitur nisi defectio appareat. neglectum ostendit elapsum temporis spatium quale in quaque civitate ad crimina punienda sumi solet: Et talis neglectus decreto idem valet, nec aliter accipiendum quod ait apud Josephum Agrippa, regem Parthum arbitraturum pacem rumpi, si subditi sui contra Romanos armati procedant.

Lib. II, c. XXI, ¶. 2. & seq.

XXXI. Quæri sæpe solet an & hoc locum habeat, si cujus subditi non per se arma moveant, sed aliis bellum gerentibus militent. Certe Cerites apud Livium se purgant, suos non publico consilio militasse. Eademque Rhodiensium fuit defensio. Et verius est, ut id quoque permittendum non sit, nisi probabilibus argumentis appareat actum aliud, ut nunc interdum fieri solet, exemplo veteri Ætolorum, quibus pro jure erat * ἄγειν λάφυρον ἀπὸ λαφύρου, *ex omni præda prædam sumere*, cujus moris hanc vim esse ait * Polybius: *κἂν ἕτεροί τινες πολεμῶσι πρὸς ἀλλήλους, ὄντες Αἰτωλῶν φίλοι καὶ σύμμαχοι, μηδὲν ἧττον ἐξεῖναι τοῖς Αἰτωλοῖς ἄνευ κοινοῦ δόγματος καὶ παρ᾽ ἀμφοτέροις πολεμοῦσι τὴν χώραν ἄγειν τῶν ἀμφοτέρων. Etiamsi non ipsi sed alii bellum gerant amici ipsorum aut socii, ut eo non minus Ætolis liceat * citra publicum decretum utrique parti militare, & utrinque prædas agere.* Livius de iisdem: *Iuventutem adversus suos socios publica tantum auctoritate demta militare sinunt, & contrariæ sæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habent.* Olim Ethrusci negato Vejentibus auxilio, si qui suæ juventutis voluntarii ad id bellum irent non impediebant.

L. VII. Gell VII, c. 3.

Polyb. libro XVII.

Liv. lib. V.

XXXII. 1. Rursum pax rupta censeri debet, non modo si toti corpori civitatis sed & si subditis vis armata inferatur, nimirum sine nova causa. Nam ut omnes subditi tuti sint pax initur: est enim pax actus civitatis pro toto & pro partibus. Imo & si causa nova subsit, per pacem licebit se suaque defendere. Naturale enim hoc, ut ait Cassius, arma armis repellere: ideo abdicatum inter pares non est ut facile credatur. ulcisci autem aut ablata recuperare per vim non licebit nisi postquam judicium erit negatum: Hæc enim res moram fert: illa non fert.

L. vim vi. D. de vi & vi arm.

2. At

* Ἄγειν λάφυρον ἀπὸ λαφύρου] Plautus Truculento: *de præda prædam capio.*

* *Polybius*] Vide eum & in Excerptis.

* *Citra publicum decretum*] Idem de Hunnis Sabiris suo tempore narrat Agathias libro IV.

1. Si

2. At* si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium ac juri naturæ contrarium, ut quod faciunt id credendi sint omnino facere rectoribus suis improbantibus, & in eos judicium postulari non possit, quales sunt qui piraticam exercent, ab his & res recuperare & ultionem exposcere licebit tanquam à deditis. At alios innocentes eo nomine armis impetere id vero est contra pacem.

XXXIII. 1. *Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit: sed his demum qui in pace comprehensi sunt, ut ostendimus cum Saguntinam controversiam examinavimus. Urgent hoc Corinthii in oratione quæ est apud Xenophontem historiæ Græcæ sexto: πᾶσιν ὑμῖν πάντες ἡμεῖς ὠμόσαμεν, *omnes nos vobis omnibus juravimus*. Quod si ipsi socii non pepigerint sed alii pro ipsis, idem tamen statuendum erit, postquam satis constat eos socios pacem ratam habuisse. nam quamdiu adhuc incertum est an ratam habere velint, hostium loco sunt. *Lib. II. c. XVI. § 13.*

2. Aliorum sociorum ut & cognatorum & affinium qui nec subditi sunt nec in pace nominati separata causa est, nec ad pacem ruptam vis in eos trahi potest. neque tamen sequitur, ut & supra diximus, bellum eo nomine suscipi non posse, sed id bellum erit ex nova causa. *Cep. Cons. 690. Dec. cons. 531.*

XXXIV. Rumpitur & pax, ut diximus, faciendo contra id quod in pace dictum est: sub faciendo autem comprehenditur & non facere quod & cum oportet.

XXXV. Neque admittam hic discrimen capitum pacis quæ majoris quæque minoris momenti sint. Satis enim magna ut serventur videri debent quæ pace comprehensa sunt. Bonitas tamen, maxime Christiana, leviores culpas, accedente præsertim pœnitentia, facilius condonabit, ut illud locum habeat,

Quem pænitet peccasse, pæne est innocens. *Sen. Ag.*

Sed quo magis paci caveatur, consultum erit * ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat: aut ut arbitri prius adeantur quam arma inferre liceat, quod erat in federe Peloponnesiaco, memorante Thucydide. *Vide supra lib. II, c. XV. ¶. 15. Lib. VII.*

XXXVI. Et plane sentio id actum videri, * siqua specialis pœna ad-

2. *Si quorum subditorum ita perpetuum sit maleficium*] Ita Augustus judicavit contra Syllæum pro Herode. Josephus XVI, 16.

1. *Sociis quoque vis armorum illata pacem rumpit*] Thuanus lib. LXV, anno CIↃ IↃLXXVIII. Est & quod huc pertineat apud Haræum hoc, Tomo II historiæ Brabanticæ in anno CIↃ IↃ LVI.

Ut capitibus minoris momenti adjiciatur, ut siquid adversus ea factum erit pacem non rumpat] Vide egregium exemplum in pace Justiniani, Justinianum inter & Chosroen. Menander Protector eam habet.

Si qua specialis pœna adjecta sit] Ut in Gotthorum pactis cum Francis. Vide Procopium Gotth. I.

S f 4 1. Sub-

na adjecta sit: non quod nesciam posse ita contrahi, ut electio sit ejus cui facta est injuria, pœnam malit an à transactione recedere, sed quod negotii natura hoc quod dixi potius requirat. Illud quidem constat, & jam supra dictum à nobis est, & historiæ auctoritate probatum, pacem non rumpere qui pactis simpliciter factis posterior non stat: neque enim tenebatur nisi sub conditione.

Lib. III, c. XIX. §. 14.

XXXVII. Quod si necessitas aliqua in causa sit quo minus pars una impleat id quod promissum est, puta si res perierit, aut ablata sit, aut factum redditum sit aliquo eventu impossibile, pax quidem rupta non censebitur; nam ut diximus, non solet illa pendere à conditione casuali. Sed alter optabit an expectare malit, siqua spes sit impleri promissum serius posse, an æstimationem accipere, an mutuis præstationibus isti capiti respondentibus aut æquum valentibus liberari.

XXXVIII. Certe etiam post læsam fidem integrum est innocenti pacem servare, sicut Scipio fecit post multa Carthaginensium perfida facta, quia contra obligationem faciendo nemo se obligationi eximit: &, si additum est ut tali facto pax rupta habeatur, adjectum id censeri debet in commodum innocentis duntaxat, si eo uti velit.

Vide supra hoc libro c. XIX, §. 19, &c.

XXXIX. Postremo diximus, pacem solvi faciendo id quod specialis pacis natura repudiat.

XL. 1. Si quæ contra amicitiam sunt, rumpunt pacem, quæ sub amicitiæ lege contracta est: quod enim inter cæteros solius amicitiæ officium exigeret, hic etiam pacti jure præstandum est. Et huc, non vero ad quamvis omnino pacem (est enim & fedus non amicitiæ causa, ut nos Pomponius docet) refero multa quæ de injuriis non armatis & contumelia à legum peritis dissertari solent, & præcipue illud Tullii: *Post reditum in gratiam siquid est commissum, id non neglectum sed violatum putatur, nec imprudentiæ sed perfidiæ assignatur.* Sed hic quoque detrahenda quantum fieri potest facto invidia.

l. Postliminii. D. de capt.
Pro Gabin.

2. Itaque personæ quamvis conjunctæ aut subditæ facta injuria, ipsi quicum pax inita est facta non censebitur, nisi aperte ad ipsius sugillationem facta sit, quam naturalem æquitatem in servis atrociter læsis sequuntur leges Romanæ: & adulterium aut stuprum libidini potius quam inimicitiæ imputabitur: & invasio rei alienæ novæ potius cupiditatis reum faciet quam fidei læsæ.

l. item si cui, D. de injur. Instit. §. servis eod. tit. Alex. II. Cons. n. 3.

3. Atroces sane minæ nulla nova causa præcedente cum amicitia pugnant: & huc referam arces in finibus structas non tuendi sed nocendi causa, & insolitam copiarum conscriptionem, si justis satis indiciis appareat in non alium hæc quam in eum quicum pax facta est, comparari.

XLI. 1. * Subditos singulos qui ex altera ditione in alteram migrare

1. *Subditos singulos qui ex altera ditione in alteram migrare volunt suscipere non*

migrare volunt suscipere non est contra amicitiam. Neque enim naturalis tantum sed & favorabilis est ista libertas, ut alibi diximus. L. II. c. V. §. 24. Eodem loco pono perfugium exsulibus datum. Nam in exsules ut ex Euripide diximus alibi nullum jus civitati. Perseus apud Livium L. XLII. recte, *Quid attinet cuiquam exsilium patere si nusquam exuli futurus est locus*? Aristides Leuctrica secunda: δίκαιον τῆς ἱκετείας; vocat κοινὸν ἅπασιν ἀνθρώποις: *commune jus hominum exsules recipere*.

2. Plane *oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus: neque magis eos qui ex sacramento aut aliter ministerium aut servitutem debent. De his autem qui belli sorte servi sunt idem introductum gentium jure apud quosdam populos supra memoravimus. Sed & L. II, c. XXI. §. 3, & seq. de his qui exsules non acti pœnam justam effugiunt dedendis egimus alibi.

XLII. Sortis aleæ subjici belli exitus licite non semper potest, sed tum demum quoties de re agitur in quam plenum habemus dominium. Nam ad subditorum vitam, pudicitiam, & similia tuenda, civitas, & ad bonum civitatis tuendum rex arctius obligatur quam ut omittere possit eas rationes quæ ad sui & aliorum tutelam maxime sunt naturales. Attamen si vera æstimatione qui injusto bello impetitur tanto sit inferior ut resistendi nulla spes sit, videtur sortem offerre posse ut certum periculum incerto evadat. hoc enim est de malis minimum.

XLIII. 1. Sequitur valde agitata quæstio de præliis quæ definito numero condicuntur belli finiendi causa, puta inter singulos utrimque, ut Æneam & Turnum, Menelaum & Paridem; inter binos utrimque ut inter Ætolos & Eleos; inter ternos utrimque, ut inter Horatios Romanos & Curiatios Albanos; inter tricenos utrimque, ut inter Lacedæmonios & Argivos. Pausan. V.

2. Si

non est contra amicitiam] Solon: γενέσθαι πολίτας οὐ δίδωσι πλὴν τοῖς φεύγουσιν ἀειφυγίαν τὴν ἑαυτῶν, ἢ πανεστίοις Ἀθήναζε μετοικιζομένοις ἐπὶ τέχνῃ. *Civium albo asscribi non sivit, nisi eos qui è sua patria in exsilium perpetuum rejecti essent, aut cum omni familia artificii alicujus exercendi causa Athenas migrassent.* Perseus apud Appianum in Excerptis Legationum num. 25: κοινῷ γε πάντων ἀνθρώπων νόμῳ, καθὰ καὶ ὑμεῖς τοὺς ἑτέρων φεύγοντας ὑποδέχεσθε. *Feci hoc communi hominum jure quomodo & vos alibi ejectos suscipitis.* Commune hoc jus pactis firmari aut adstringi solet. Vide pacem Antiochi apud Polybium Exc. Leg. n. 35. & apud Livium: pacem inter Romanos & Persas apud Menandrum Protectorem: Simlerum de Helvetiorum inter se pactis. *Aradii, regibus Syriæ inter se certantibus, obtinuere, ut fugientes suscipere possent sed non emittere.* Testatur id Strabo XVI.

2. *Oppida aut magnos cœtus, qui civitatis partem integrantem faciant, recipere non licet, ut alibi diximus*] Libro II, cap. V, §. 24. Vide & Bizarum libro XII.

2. Si jus gentium externum tantum spectamus, non est dubitandum quin per idipsum talia certamina sint licita: hostium enim cædem id jus indiscrete permittit. Quod si vera esset veterum Græcorum, Romanorum, & aliarum gentium opinio, quemque vitæ suæ esse summo jure dominum, jam & interna justitia talibus prœliis non deesset. Sed hanc sententiam rectæ rationi ac Dei præceptis pugnare aliquoties jam diximus. in proximi caritatem peccare eum qui ob res quibus carere possumus retinendas hominem occidit alibi ostendimus & ratione & sacrorum oraculorum auctoritate.

Lib. II, c. XIX. ¶. 5, & XXI, §. 1. Lib. II, c. I. ¶. XII, & seq.

3. Addemus nunc, & in se & in Deum peccare qui vitam sibi à Deo pro magno beneficio concessam tam vili æstimat. Si res bello digna agitur, ut multorum innocentium salus, pro ea totis viribus nitendum est. Condicto certamine uti, tanquam testimonio bonæ causæ aut judicii divini instrumento, vanum est & à vera pietate alienum.

Th. 2, 2 q. 95. art. 8. & ibi Cajet.

4. Una res est quæ tale certamen justum ac pium potest reddere ex una duntaxat parte, si alioqui omnino expectandum sit ut qui injustam causam fovet victor sit futurus cum magna innocentium strage. nihil enim ei imputandum est qui mavult ea ratione certare quæ spem ipsi maxime probabilem ostentat. Sed & hoc verum est, quædam quæ non recte fiunt, ab aliis tamen recte non probari sed permitti, ut graviora mala quæ aliter vitari non possunt vitentur. quomodo multis in locis tolerantur & improba fœnora, & impudicitiam professæ mulieres.

Cajet. d. l.

5. Quod ergo supra diximus cum de præveniendo bello ageretur, si duo quos inter de regno controversia est parati sint inter se armis cernere, pati id posse populum, ut major calamitas cæteroqui imminens evitetur, idem & cum de bello finiendo agitur dicendum erit. * Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit; & apud Dionysium Halicarnassensem Metius ait, non iniquum fuisse * ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent, si de ipsorum non de populorum potentia aut dignitate controversia fuisset. Sic * Heraclium Im-

Lib. II, c. XXIII. ¶. 10. Ægid. Regius disp. 32. dub. 2, n. 18. Lib. III.

5. *Quomodo Assyrium regem Cyrus provocavit*] Et multo ante Hyllus Eurystheum. Vide Euripidem Heraclidis.

Ut ipsi principes populorum armis rem inter se disceptarent] Hoc Adrianopolitæ respondebant Mahumeti de ipso & Musa Zelebe. Leunclavius lib. XI. Sic Cunibertus Langobardorum rex Alachin provocat; Paulus Warnafredi lib. V. Sic de Chersonis castro Pharnacus cum Sauromato pugnare volebat, ne multitudo ob ipsorum controversiam periculis objiceretur; narrat Constantinus Porphyrogenneta capite de Castro Chersonis. Vide exemplum singularis certaminis de regno apud Pontanum historia Danica: & quæ de provocationibus inter Carolum V Imperatorem & Franciscum Primum Galliæ regem narrant Historici.

Heraclium] Vide Aymoinum libro IV, cap. 21, & Fredegarium cap. 64.

Imperatorem cum Cosroë filio Persarum Regis pugnasse singulari certamine legimus.

XLIV. Cæterum qui sic in prælii exitum conjiciunt controversiam, sibi quidem jus si quod habent adimere possunt, non & alteri qui non habet dare, in illis quidem regnis quæ in patrimonio non sunt. Itaque ut valeat pactio, & populi & si qui jam nati jus ad successionem habent consensum necesse est accedere: in feudis non liberis etiam domini sive senioris.

XLV. 1. Sæpe in talibus præliis quæri solet * uter pro victore sit habendus. Victi non possunt videri nisi qui aut omnes occubuerunt aut in fugam dati sunt. Sic * in fines se aut oppida recipere apud Lib. III.
Livium victi signa.

2. Apud tres nobiles historicos, Herodotum, Thucydidem, Polybium, tres proponuntur de victoria controversiæ, quorum primum ad condictum certamen pertinet. Sed si quis recte advertat, inveniet omnibus illis præliis sine vera victoria discessum. Nam Argivi non fugati ab Othryade sed nocte superveniente abierant, victores se rati & id suis renuntiaturi. Neque Corinthios fugaverant Corcyræi, sed Corinthii cum fœliciter pugnassent Atheniensium classem validam conspicati nullo cum Atheniensibus virium periculo facto cessim ierant. Philippus vero Macedo Attali quidem navem à suis desertam ceperat, at classem nihil minus quam fugaverat: Itaque, ut Polybius notat, magis pro victore se gerebat quam victorem se sentiebat.

Herod. I. Thuc. I. Lib. XVI.

3. Illa vero, spolia legere, * cadavera ad sepulturam concedere, prælio iterum lacessere, quæ & dictis locis & apud Livium aliquoties reperias ut signa poni victoriæ, per se nihil probant, nisi quatenus cum aliis indiciis valent ad docendam hostium fugam. Et certe qui loco cessit in dubio magis est ut fugisse credatur. At ubi victoriæ firma argumenta non sunt res manet eo loco quo ante prælium fuit: & aut ad bellum aut ad novas pactiones veniendum est.

Libro XXIX, XL.

XLVI. 1. Ar-

1. *Uter pro victore sit habendus*] Ennius:

Qui vicit non est victor nisi victus fatetur.

Vide Scaligerum ad illud Festi, *herbam do.*

In fines se aut oppida recipere apud Livium victi signa] Et apud Guicciardinum lib. II.

3. *Cadavera ad sepulturam concedere*] Plutarchus Agesilao: ὡς δ' ἔπεμψαν οἱ πολέμιοι νεκρῶν ἀναίρεσιν αἰτοῦντες, ἐσπείσατο, καὶ τὴν νίκην οὕτως ἐκβεβαιωσάμενος εἰς Δελφοὺς ἀπεκομίσθη. *Postquam autem hostes misere ut mortuos tollere liceret, concessit, eoque modo victoriæ testimonium adeptus Delphos abiit.* Idem Nicia: καί τοι κατὰ νόμον τινὰ καὶ συνήθειαν οἱ νεκρῶν ὑποσπόνδων λαβόντες ἀναίρεσιν, ἀπολέγεσθαι τὴν νίκην καὶ τρόπαιον ἱστάναι τοὺς τούτων τυχόντας οὐκ ἔνδοξον ἦν. *Quanquam more & instituto recepto qui mortuos deportandos concessu acceperant, censebantur à se abdicasse victoriam, & qui id impetrassent eis jus non erat trophæa figendi.*

2. Id

L. societatem. D. pro socio. XLVI. 1. Arbitrorum Proculus nos docet duo esse genera; unum ejusmodi, ut sive æquum sive iniquum parêre debeamus, quod observatur, ait, cum ex compromisso ad arbitrum itum est; alterum ejusmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat, cujus generis exemplum habemus in Celsi responso: *Si libertus, D. de op. lib.* *Si libertus*, inquit, *ita juraverit dare se quot operas patronus arbitratus sit, non aliter ratum fore arbitrium patroni quam si æquum arbitratus sit.* Sed hæc jurisjurandi interpretatio ut Romanis legibus induci potuit, ita verborum simplicitati per se spectatæ non convenit. Illud tamen verum manet, utrovis modo arbitrum sumi posse, aut ut conciliatorem tantum, quales Athenienses inter Rhodios & Demetrium fuisse legimus; *Lib. II, c. XXIII, §. VIII.* aut ut cujus dicto parendum omnino sit. Et hoc est genus de quo nos hic agimus, & de quo nonnulla supra diximus cum de cavendi belli rationibus loqueremur.

2. Quanquam vero etiam de talibus arbitris in quos compromissum est lex civilis statuere possit, & alicubi statuerit, ut ab iis provocare & de injuria queri liceat, * id tamen inter reges ac populos locum habere non potest. Nulla enim hic est potestas superior quæ promissi vinculum aut impediat aut solvat. Standum ergo omnino, sive æquum sive iniquum pronuntiaverint, ita ut Plinii illud huc *Præf. II. hist.* recte aptes: *summum quisque causæ suæ judicem facit, quemcunque eligit.* Aliud enim est de arbitri officio, aliud de compromittentium obligatione quærere.

XLVII. 1. In arbitri officio spectandum, an electus sit in vicem judicis, an cum laxiore quadam potestate, quam arbitri quasi *Lib. II de benefic. c. 7.* propriam vult Seneca cum dicit: *melior videtur conditio causæ bonæ si ad judicem quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit, hujus libera & nullis adstricta vinculis religio & detrahere aliquid potest & adjicere, & sententiam suam non prout lex aut justitia suadet sed prout humanitas & misericordia impulit regere.* *Rhet. I. c. 19.* Aristoteles quoque ἐπιεικοῦς, id est æqui & commodi hominis esse ait, εἰς δίαιταν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι, *malle ire ad arbitrum quam in jus*, rationem adjiciens, ὁ γὰρ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ. ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον. καὶ τούτου ἕνεκα διαιτητὴς εὑρέθη ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἰσχύῃ: *Nam arbiter id quod æquum est respicit; judex legem: imo arbiter ejus rei causa repertus est ut valeret æquitas.*

2. Quo in loco æquitas non proprie significat ut alibi partem illam justitiæ quæ legis sonum generalem ex mente auctoris adductius inter-

* 2. *Id tamen inter reges & populos locum habere non potest*] Mariana libro XXIX, 15. Bembus libro IV. Paces per arbitrum factas habes aliquammultas in Polonica historia Cromeri libris X, XVI, XVIII, XXI, XXIV, XXVII, XXVIII. Habes & in Danica Pontani libro II. confer quæ nos supra libro II, c. XXIII, §. 18.

terpretatur, (nam hæc & judici commissa est) sed omne id quod rectius fit quam non fit, etiam extra justitiæ proprie dictæ regulas. Sed tales arbitri sicut inter privatos & ejusdem imperii cives frequentes sunt, & specialiter Christianis commendantur ab Apostolo Paulo, 1 Cor. VI, ita in dubio non debet tanta potestas concessa intelligi: in dubiis enim quod minimum est sequimur: præcipue vero id locum habet inter summam potestatem obtinentes, qui cum judicem communem non habeant, arbitrum censendi sunt adstrinxisse iis regulis quibus judicis officium adstringi solet.

XLVIII. Illud tamen observandum est, arbitros lectos à populis aut summis potestatibus * de principali negotio pronuntiare debere, non de possessione. nam possessoria judicia juris civilis sunt: Jure gentium possidendi jus dominium sequitur. Ideo dum causa cognoscitur nihil est innovandum, tum ne præjudicium fiat, tum quia difficilis est recuperatio. Livius in historia disceptatorum inter populum Carthaginensem & Masinissam, *Legati*, inquit, *jus possessionis non mutarunt.*

XLIX. 1. Alterius generis est arbitri sumtio cum quis ipsi hosti de se arbitrium permittit, quæ est deditio pura, subditum faciens eum qui se dedit, ei vero cui fit deditio summam deferens potestatem. ἐπιτρέπειν τὰ καθ' αὑτὸν dicunt Græci. Sic Ætolos in Senatu rogatos legimus, permitterentne de se arbitrium populo Romano. Consilium L. Cornelii Lentuli apud Appianum circa finem belli Punici secundi de re Carthaginensium hoc erat: *Permittant*, inquit, *Carthaginenses se arbitrio nostro ut victi solent, & multi ante hac fecerunt: videbimus deinde nos, & si quid fuerimus largiti habebunt nobis gratiam: neque enim fedus dicere poterunt. permultum autem interest. Quamdiu federa cum illis inimus, ut ea rumpant semper aliquid causabuntur tanquam læsi adversus aliquam federis partem. Nam quia multa sunt dubiæ interpretationis, patet semper perplexandi materia. At ubi ut deditis abstulerimus arma, corpora ipsa acceperimus in potestatem, tum demum intelligent nihil se habere proprium, dimittent animos, & quodcumque à nobis acceperint id tanquam de alieno datum libentibus animis accipient.*

Livius lib. XXXVII.

Lib. XIV.

2. Sed hic quoque distinguendum est, quod victus pati debeat, & quid victor jure, quid enim salvo omni officio facere possit, quid denique eum maxime deceat. Victus post deditionem nihil non patiendum habet. quippe jam subditus, & si jus belli externum respicimus, eo in loco ut ei nihil non eripi possit, etiam vita, etiam libertas personalis, multo magis bona, non publica tantum sed & singulorum. *Ætoli*, inquit alio loco Livius, *permisso libero arbitrio ne in corpora*

De principali negotio pronuntiare debere, non de possessione] Id Dux Sabaudiæ dicebat in controversia Saluciæ. Vide Serranum Henrico IV.

1. In-

Libro XXXVII. *pora sæviretur metuebant.* Citavimus alibi: *ubi omnia ei qui armis plus potest dedita sunt, quæ ex iis habere victor, quibus mulctari eos*
Lib. III, c. VIII, §. 4. *velit, ipsius judicium atque arbitrium est.* Eodem illud Livii pertinet:
Lib. V, 11. *Romanis mos vetustus erat, cum quo nec fœdere nec æquis legibus jungerentur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum uti quam omnia divina humanaque dedisset, obsides accepti, arma ademta, præsidia urbibus imposita forent.* Etiam occidi licite interdum deditos
Lib. III, c. XI. ¶. 18. ostendimus.

L. 1. At victor nequid injuste faciat spectare primum debet ne quem occidat, nisi id suo facinore meritum. sic & ne cui quicquam auferat nisi in justam pœnam. * Intra hunc autem modum quantum securitas patitur ad clementiam & liberalitatem propendere semper honestum est, interdum pro circumstantiis etiam ex morum regula necessarium.

Lib. III, c. XV, in fine. 2. Diximus alibi bellorum egregios fines quoties ignoscendo transigitur. Nicolaus Syracusanus apud Diodorum:
Lib. XIII. *παρέδωκαν ἑαυτοὺς μετὰ τῶν ὅπλων πιστεύσαντες τῇ τῶν κρατούντων εὐγνωμοσύνῃ. διόπερ οὐκ ἄξιον αὐτοὺς τῆς ἡμετέρας ψευσθῆναι φιλανθρωπίας; tradiderunt se cum armis confisi clementiæ victoris: quare indignum foret eos decipi spe nostræ humanitatis.* Postea: *τίς Ἑλλήνων τοὺς παραδόντας αὑτοὺς καὶ τῇ τῶν κρατούντων εὐγνωμοσύνῃ πιστεύσαντας ἀπαραιτήτου τιμωρίας ἠξίωσεν; Quis unquam Græcorum eos qui se clementiæ victoris permitterent, indeprecabili supplicio puniendos censuit?* Et Cæsar Octavius apud Appianum L. Antonium qui se deditum venerat alloquens, *σπονδὰς μὲν τιθέμενος ἔτυχες ἂν ἠδικημένου καὶ νενικηκότος, ἄσπονδον δὲ σαυτόν τε καὶ τοὺς φίλους ἐπιτρέψας ἡμῖν καὶ τὸν στρατὸν, ἀφαιρῇ μὲν πᾶσαν ὀργὴν, ἀφαιρῇ δὲ καὶ τὴν ἐξουσίαν ἣν σπενδόμενος ἂν ἔδωκας* (male editur *ἔδωκα*) *ὑπ' ἀνάγκης. συμπέπλεκται γὰρ οἷς ἄξιον ὑμᾶς παθεῖν τὸ προσῆκον ἂν ἐμὲ δίκαιόν ἐστι ποιεῖν. ὃ δὴ προθήσομαι. Si ad fœdera paciscenda venisses, sensisses me & victorem & injuria affectum. nunc cum te & amicos & exercitum arbitrio nostro permittis demis mihi iram, demis & eam potestatem quam in fœdere coactus esses concedere. Nam cum eo quod vos dignum est pati, simul jam & alterum spectandum est, quid me facere par sit: atque hoc præferam.*

3. Occurrit sæpe in Romanis historiis locutio tradere se in fidem, tradere in fidem & clementiam. Sic apud Livium lib. XXXVII: *Legationes finitimas tradentes in fidem civitates suas benigne audivit.* Lib. XLIV: *Paulo, ut se suaque in fidem & clementiam populi Romani permitterent, contendente,* ubi de rege Perseo sermo est. sciendum autem

1. *Intra hunc autem modum quantum securitas patitur ad clementiam & liberalitatem propendere semper honestum est*] Vide nobile exemplum Ferdinandi Legionensium regis apud Marianam lib. XI, c. 15. Et repete quæ nos supra hoc libro cap. XI, §. 14, & 15.

3. Ne-

autem est his verbis nihil aliud quam deditionem meram intelligi: * neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus committit.

4. * Nobilis est apud Polybium & Livium historia de Phanea Ætolorum legato, qui in oratione ad Manium Consulem eo prolapsus est ut diceret: διότι κέκριται τοῖς Αἰτωλοῖς σφᾶς αὐτοὺς ἐγχειρίζειν εἰς τὴν Ῥωμαίων πίστιν. *Ætolos* (ita vertit Livius) *se suaque fidei populi Romani permittere.* Cumque percunctanti Consuli iterum id affirmasset, postulasse Consulem, ut quidam belli incentores sibi sine mora dederentur. Cum Phaneas excepisset, non in servitutem sed in fidem tuam nos tradimus, & quod imperaretur non esse moris Græcorum, respondisse Consulem nihil se curare quid Græci esset moris, se more Romano imperium habere in deditos suo decreto, & catenis vinciri legatos jussisse. In Græco est; περὶ τοῦ δέοντος καὶ καθήκοντος ποιεῖτε λόγον δεδωκότες ἑαυτοὺς εἰς τὴν πίστιν. *De officio & decoro hic disputatis, cum jam vos fidei nostræ permiseritis?* Ex his verbis apparet quantum impune & non violato gentium jure facere possit is in cujus fidem populus aliquis se permisit. Neque tamen hac potestate usus est Romanus Consul, sed & legatos dimisit, & Ætolorum concilio de integro deliberandi fecit potestatem. Sic populus Romanus Faliscis respondisse legitur, edoctum se, Faliscos se non potestati sed fidei Romanorum commisisse: & de Campanis legimus, eos non fœdere sed deditione in fidem venisse.

Livius libro XXXVI.

Val. lib. VI. c. 4.

5. Ad officium vero ejus cui facta est deditio non male retuleris Senecæ illud: *Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula sed ex æquo & bono judicat, & absolvere illi licet, & quanti vult taxare litem.* Neque referre existimo an dedens se dicat se dedere alterius sapientiæ, an moderationi, an misericordiæ. hæc enim omnia blandimenta sunt; res manet ut victor arbiter fiat.

Livius libro VIII.

L. I. de Clem. 7.

LI. Sed sunt tamen & deditiones conditionatæ, quæ aut singulis consulunt, ut quibus vita salva, aut corporum libertas, aut & quædam bona excipiuntur: aut etiam universitati, quarum nonnullæ etiam mixtum quoddam imperium possunt inducere, de quo egimus alibi.

Lib. I, c. III, §. 17.

LII. Ac-

3. *Neque fidei nomen his in locis aliud significare quam ipsam probitatem victoris cui se victus permittit*] Polybius: παρὰ Ῥωμαίοις ἰσοδυναμεῖ τό, τε εἰς τὴν πίστιν αὑτὸν ἐγχειρίσαι καὶ τὸ τὴν ἐπιτροπὴν δοῦναι περὶ αὑτοῦ τῷ κρατοῦντι. *Apud Romanos idem valent, se in fidem alicujus committere, & victori de se statuendi liberam facere potestatem.* Græci dicunt, εἰς δίκην σφᾶς αὐτοὺς παραδιδόναι; ut Thucydides libro III ait: καθ' αὑτῶν ἐπιτρέπειν ἐξουσίαν, ut Diodorus Siculus lib. XIV.

4. *Nobilis est apud Polybium*] in excerptis legationum num. 13.

Obser-

LII. Accessiones pactionum sunt obsides & pignora. * Obsides diximus dari aut sua voluntate aut ejus qui imperium habet. nam in summo civili imperio comprehenditur & jus in actiones subditorum, ut in bona. Sed civitas aut ejus rector tenebitur illud incommodum ei qui patitur aut proximis repensare; & si plures sint, quorum quis obses eat reipublicæ nihil intersit, danda opera videtur ut sorte res dirimatur. In vasallum, nisi idem subditus sit, jus hoc feudi dominus non habet: neque enim reverentia & obsequium, quæ debet, huc usque pertingunt.

LIII. Interfici obsidem posse diximus per jus gentium externum. non etiam interno jure nisi par ipsius culpa accedat. Servi quoque non fiunt: imo & jure gentium bona habere & hæredibus relinque-
l. Divus. D de jure fisci. re possunt, quanquam Romano jure cautum est ut bona eorum in fiscum cogantur.

LIV. An fugere obsidi liceat quæritur? & constat non licere, si ab initio aut postea quo laxius haberetur fidem dederit. Alioqui videtur non is animus fuisse civitatis obligandi civem ne aufugeret, sed hosti dandi facultatem qualis vellet custodiæ. & sic defendi potest
Liv. lib. II. Clœliæ factum. Sed etsi ipsa nihil peccaverat, * civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat. Sic Porsenna: *Si non dedatur obses pro rupto se fedus habiturum.* Deinde: *Romani pignus pacis ex federe restituerunt.*

LV. Odiosa autem est obsidum obligatio, tum quia libertati inimica, tum quia ex facto alieno venit. Ideoque stricta interpretatio hic locum habet. quare in unam causam dati in aliam retineri non poterunt, quod ita intellige si aliud quid sine obsidum accessione promissum sit. At si in alia causa fides jam violata sit, aut contractum debitum, jam poterit obses retineri non ut obses, sed eo gentium jure
Vide supra I, c. III. c. II. quo subditi ex facto imperantium detineri possunt, καθ' ἀνδροληψίαν, quod ipsum tamen ne fiat caveri poterit, adjecto pacto de reddendis obsidibus ubi id cujus nomine dati erunt impletum erit.

LVI. Qui obses datus est tantum ut alterum captivum aut obsidem redimat, eo mortuo liberatur. nam in illo dum moritur jus pi-
l. si patre. D. de capt. gnoris exstinctum est, ut in captivo redemto dixit Ulpianus. quare sicut in Ulpiani quæstione pretium non debetur, quod in personæ locum successit, ita nec hic persona manebit obligata quæ personæ vicaria facta est. Sic Demetrius à Senatu Romano non inique postula-
Syr. lib. XXXIV. bat dimitti, ὡς Ἀντιόχου μὲν ἀντιδοθεὶς, Ἀντιόχου δὲ ἀποτεθνεῶτος, inquit Appianus: Justinus ex Trogo: *Demetrius, qui obses Romæ erat, co-*

gnitâ

Obsides diximus dari] Hoc libro c. IV, §. 14. vide & caput II, §. 18.

Civitas tamen recipere & retinere obsidem non poterat] vide Plutarchum in Publicola hac de re. Ad illud Virgilii,

Vinclis innaret Clœlia ruptis.

vinculis foederis ait Servius.

Andro-

gnita morte Antiochi fratris senatum adiit, obsidemque se (malim legere *obsidem inquiens se*, ut cohæreat oratio) *vivo fratre venisse, quo mortuo cujus obses sit ignorare.*

LVII. Rege autem qui fedus fecit mortuo an teneatur adhuc obses, pendet ab eo quod alibi tractavimus, an fœdus habendum sit personale an reale. nam accessoria non possunt efficere ut in principalium interpretatione à regula recedatur. ejus autem naturam & ipsa sequi debent. *L. II, c. XVI, ¶. 16.*

LVIII. Obiter hoc addendum est, obsides interdum non accessionem esse obligationis, sed revera partem principalem; ut cum quis ex contractu factum promittit non suum, & quia eo non præstito tenetur ad id quod interest, ejus vice obsides obligantur; quam fuisse videri sententiam Caudinæ sponsionis diximus alibi. Non dura tantum sed & iniqua est sententia existimantium, obsides etiam sine consensu suo alterum ex facto alterius posse obligari. *L. II, c. XV. ¶. 16. Alb. Gent. l. II, c. 19.*

LIX. Pignora quædam communia habent cum obsidibus, quædam propria. Commune, quod & ex alio jam debito retinentur nisi obstet data fides: Proprium, quod quæ de iis est pactio non tam stricte sumitur quam illa de obsidibus: neque enim æquale est odium. Res enim natæ sunt ut teneantur, non & homines.

LX. Illud alibi quoque diximus, nullum tempus id efficere posse ne luitio sit pignoris si id præstetur pro quo pignus suppositum est. Nam qui actus causam veterem & novam habet, non creditur ex nova procedere. Ideo patientia debitoris veteri contractui non derelictioni imputatur, nisi certæ conjecturæ aliam interpretationem exprimant; ut si quis luere cum vellet, impeditus id silentio transmisisset tanto tempore quod ad consensus conjecturam sufficere possit. *Lib. II. c. IV, ¶. 17.*

CAPUT XXI.

De fide manente bello, ubi de induciis, commeatu, captivorum redemtione.

I. 1. Solent & inter bellum à summis potestatibus concedi quædam, ut cum Virgilio & Tacito loquar, belli commercia, Homero συνημοσύναι, qualia sunt induciæ, commeatus, captivorum redemtio. Induciæ sunt conventio per quam bello manente ad tempus bellicis actibus abstinendum est. Bello inquam manente: nam, ut Cicero ait Philippica octava, inter bellum & pacem nihil est medium: Et bellum status est nomen, qui potest esse etiam cum operationes suas non exserit: Δοκεῖ ἐνδέχεσθαι καὶ καθεύδειν ἔχοντα τὴν ἀρετὴν ἢ ἀπρακτεῖν διὰ βίου, ait Aristoteles: *fieri potest ut virtute quis sit præditus & aut dormiat aut vitam agat actione vacuam.* Idem alibi: οἱ τόποι οὐ διαλύουσι τὴν φιλίαν ἁπλῶς, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. *non ipsam amicitiam dissolvunt locorum intervalla, sed usum ejus.* Andronicus Rhodius: τὴν ἕξιν ἐνδέχεται ὑπάρχουσαν μηδὲν ἀποτελεῖν: *Habitus esse potest ita ut nihil operetur.* Eustathius ad sextum Nicomachiorum: ἡ ἕξις πρὸς τὴν ἁπλῶς δύναμιν ἐντελέχεια λέγεται: πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν καὶ προαίρεσιν δύναμις, ὡς ἐν τῷ κοιμωμένῳ γεωμέτρῃ γεωμετρία. *Habitus potentiæ simpliciter dictæ ratione habita, actus dicitur: ac ipsi actioni sive exercitio comparatus vocatur potentia, ut ars mensoria in dormiente mensore.*

Ann. xiv. & hist. iii.

viii. Nic.

viii. Nic.

* Fi

* *Vt quamvis tacet Hermogenes cantor tamen atque*
Optimus est modulator: Et Alfenus vafer omni Horatius I. Sat. 3.
* *Abjecto instrumento artis clausaque taberna*
Sutor erat.

2. Sic ergo, ut & Gellius dixit, *non pax est induciæ: bellum enim manet, pugna cessat.* Et in panegyrico Latini Pacati legimus: *induciæ bella suspendebant.* Quod eo dico ut sciamus, si quid convenit ut belli tempore valeat, id per inducias quoque valere, nisi manifeste appareat non statum spectari sed ipsas functiones. Contra, si quid de pace dictum erit, id induciarum tempore locum non habebit: quanquam Virgilius pacem sequestram dixit, Servius ad eum locum pacem temporalem, ut & Thucydidis Scholiastes εἰρήνην ἐχέγγυον πόλεμον ἀδιάλειπτον, Varro pacem castrorum, paucorum dierum, quæ omnes sunt non definitiones sed delineationes quædam, eæque figuratæ. Qualis & illa Varronis, qui cum inducias dixit bellorum ferias, potuerat & bellum somnum dicere. Sic & ipsas forenses ferias pacem vocavit Papinius: & somnum Aristoteles vinculum sensuum, quo exemplo & inducias belli vinculum recte dixeris.

3. In M. Varronis autem expositione, quam & Donatus sequitur, hoc recte reprehendit Gellius quod paucos dies adjecit, ostendens solere & in horas dari, addam ego & in annos etiam viginti, triginta, quadraginta, etiam centum: quarum apud Livium exempla, quæ & illam Pauli Jurisconsulti definitionem redarguunt: *Induciæ sunt cum in breve & in præsens tempus convenit, ne invicem se lacessant.* Ad Ter. Eun. Act. I. Sc. I. Lib. I. c. 21.

4. Fieri tamen poterit, ut si appareat alicujus conventionis rationem unicam & per se moventem in solidum fuisse cessationem actuum bellicorum, ut tunc quod de pacis tempore dictum est, per inducias valeat, non ex vi vocis sed ex mentis certa collectione, de qua alibi egimus. L. postliminium. D. de captivis. Lib. III. c. 16. ¶. 20.

II. Videtur autem induciarum nomen non ab eo quod Gellius vult inde uti jam, nec ab *endoitu*, id est introgressu, ut Opilius voluit, venisse, sed quod inde, id est à certo tempore otium sit, quomodo ἐκεχειρίαν Græci vocant. Apparet enim etiam ex Gellio & Opilio, veteribus per *t*, non per *c* literam scriptum hoc nomen, quod nunc pluraliter profertur, olim haud dubio etiam singulariter. Vetus scriptura Gell. XIX. c. VIII.

Annotata ad Caput XXI.

1. *Ut quamvis tacet Hermogenes*] Seneca de Beneficiis V, c. 21: *Est disertus etiam qui tacet.*

Abjecto instrumento artis clausaque taberna

Sutor erat.] Seneca dicto jam loco: *Artifex est etiam cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt.*

ptura fuit indoitia; nam otium tunc oitium enunciabant à verbo oiti, quod nunc uti dicimus, * ſicut ex poina (nunc pœnam ſcribimus) fit punio, & ex Poino (qui nunc Pœnus) fit Punicus. Sicut autem ex eo quod eſt oſtia, oſtiorum, factum eſt nomen * Oſtia Oſtiæ: ſic ex indoitia indoitiorum, factum eſt indoitia, indoitiæ; deinde indutia, cujus ut dixi plurale nunc tantum in uſu eſt; olim, ut Gellius monuit, etiam unitatis numero enunciabatur. non longe abit Donatus cum inducias dictas vult quod in dies otium præbeant. Sunt ergo induciæ in bello otium, non pax: itaque accurate loquuntur hiſtorici qui narrant ſæpe pacem negatam, inducias datas.

d. loco. Ad Ter. Eun. Liv. Plut. Juſtin.

III. Quare nec nova indictione opus erit: nam ſublato impedimento temporali ipſo jure ſe exſerit ſtatus belli non mortuus ſed ſopitus, ut dominium & patria poteſtas in eo qui à furore convaluit. Legimus tamen apud Livium ex fecialium ſententia finitis induciis inpictum bellum: ſed nimirum iſtis non neceſſariis cautionibus oſtendere veteres Romani voluerunt quantopere pacem amarent, & quam juſtis de cauſis in arma traherentur. Innuit hoc ipſe Livius; *Cum Vejentibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat; induciæque inde, non pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellaverant: miſſi tamen feciales, nec eorum cum more patrum jurati repeterent res verba ſunt audita.*

Angl l. ſi uxius §. 1. D. de pactis. Mart. Laud. q. 29.

Lib. IV.

IV. 1. Tempus induciis aſcribi ſolet aut continuum ut in centum dies, aut cum deſignatione termini ut uſque calendas Martias. In priori ad momenta temporum facienda eſt numeratio: id enim naturæ convenit. nam quæ fit ad civiles dies computatio ex legibus aut populorum moribus venit. In alterno genere dubitari ſolet utrum ad quem diem aut menſem aut annum dictum eſt duraturas inducias, is dies, menſis, annus excluſus an comprehenſus intelligatur.

L. anniculus, D. de verb. ſignif.

2. Certe in rebus naturalibus duo ſunt terminorum genera, intra rem, ut cutis terminus eſt corporis; extra rem, ut flumen terminus eſt terræ. Ad utrumque hunc modum etiam quæ voluntate conſtituuntur termini conſtitui poſſunt. Magis autem naturale videtur * ut terminus ſumatur qui pars ſit rei: πέρας λέγεται τὸ ἔσχατον ἑκάστου, *terminus dicitur quod ultimum cujuſque eſt*, inquit Ariſtoteles: nec uſus repugnat. *ſi quis ſic dixerit ut intra diem mortis ejus aliquid fiat, ipſe quoque dies quo quis mortuus eſt numeratur.* Prædixerat Cæſari Spurina periculum quod non ultra Idus Martias proferretur. Interpellatus ipſis

Met. V, 17. l. ſi quis D. de verb. ſig. Suet. in Cæſ. 5.

Sicut ex poina (nunc pœnam ſcribimus) fit punio] vide Servium in x Æneidos ad vocem *mœrorum*.

Oſtia Oſtiæ] Et ex oſtrea, oſtreorum, factum eſt oſtrea, oſtreæ.

2. *Ut terminus ſumatur qui pars ſit rei*] Baldus de ſtatutis in verbo uſque. Bartolus in l. Patronus; D. de Legatis III. & l. Nuptæ; D. de Senatoribus. Archidiaconus in c. Eccleſias XIII. q. 1. Hieronymus de Monte, libro de Finibus c. 23.

Ve-

ipsis Idibus, dixit * venisse quidem sed non præteriisse. Quare multo magis sumenda est hæc interpretatio ubi temporis productio favorem in se habet, ut induciis quæ humano sanguini parcunt.

3. At vero à quo die mensura aliqua temporis incipere dicitur is dies intra mensuram non erit: quia ejus propositionis vis est discernere, non conjungere.

V. Illud obiter addam, inducias & siquid est simile ipsos contrahentes statim obligare ex quo contractus absolutus est: at subditos utrinque obligari incipere ubi induciæ acceperunt formam legis, cui inest exterior quædam publicatio: qua facta statim quidem incipit habere vim obligandi subditos, sed ea vis, si publicatio uno tantum loco facta sit, non per omnem ditionem eodem momento se exserit, sed per tempus sufficiens ad perferendam ad singula loca notitiam. Quare si quid interea à subditis contra inducias factum sit, ipsi à pœnis immunes erunt. * neque tamen eo minus contrahentes damnum resarcire debebunt.

Bart. l. omnes pop. Pan. c. 2. de const. & ibid. Fel. n. 7.

VI. 1. Quantum per inducias liceat, quantum non liceat, ex ipsa definitione datur intelligi. Illiciti enim sunt omnes actus bellici, sive in personas sive in res; id est, quicquid vi fit adversus hostem: id enim omne per induciarum tempus fit contra jus gentium, ut in concione ad milites loquitur L. Æmilius apud Livium.

2. Etiam quæ res hostium casu aliquo ad nos pervenerunt eæ reddendæ erunt, etiamsi ante nostræ fuissent: quia quod jus externum attinet, ex quo hæc dijudicanda sunt, ipsorum sunt factæ: Et hoc est quod ait Paulus Jurisconsultus, induciarum tempore postliminium non esse, quia postliminium requiri ut antecedat jus bello capiendi: quod per inducias non est.

3. Ire & redire ultro citroque, sed eo paratu qui periculum nullum ostentet, licet. Notatum hoc * à Servio ad illud Maronis, *Mixtique impune Latini*, ubi & hoc narrat, obsessa urbe à Tarquinio inter Porsennam & Romanos factis induciis, cum ludi Circenses in urbe celebrarentur, ingressos hostium duces curuli certamine contendisse & victores coronatos.

VII. Interius recedere cum exercitu, quod Philippum fecisse legimus apud Livium, cum induciis non pugnat: nec reficere mœnia, nec militem conscribere, * nisi quid specialius convenerit.

Lib. XXXI. Frontinus l. II, c. 13.

VIII. 1. Cor-

Venisse quidem sed non præteriisse] Dion: παρέστιν, οὐδέπω δὲ παρεληλύθειν. Appianus: πάρεισιν αἱ Εἰδοὶ, ἀλλ' οὐ παρεληλύθασιν.

Neque tamen eo minus contrahentes damnum resarcire debebunt] ut de Scione apud Thucydidem IV. Defendi itaque non potest quod ab Hispanis in Italia factum narrat Mariana XXVIII, 7.

3. *A Servio*] ad XI Æneidos.

Nisi quid specialius convenerit] ut apud Parutam lib. III.

VIII. 1. Corruptis hostium præsidiis loca invadere quæ ipsi tenebant, haud dubie contra inducias est. talis enim acquisitio justa esse non potest nisi ex jure belli. Idem habendum si qui subditi deficere ad hostem velint. Exemplum est apud Livium, lib. XLII: *Coronæi & Haliartii, favore quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt præsidium petentes quo se adversus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se ob inducias cum Romanis factas mittere non posse.* Apud Thucydidem libro quarto Brasidas Mendam civitatem ab Atheniensibus ad Lacedæmonios deficientem induciarum tempore recipit: sed additur excusatio, quia habebat quæ ipse vicissim Athenienses criminaretur.

2. Derelicta sane occupare licet, dum vere derelicta, id est eo animo ne amplius sint quorum fuerant; non si incustodita, sive custodia ante inducias sive factis induciis omissa sit. dominium enim manens injustam facit alterius possessionem. quo refellitur Belisarii adversus Gothos cavillatio: qui tali obtentu * loca præsidiis nudata per inducias invaserat.

Proc. II. Goth.

IX. 1. Quæritur an qui vi majore impeditus quo minus recederet, intra fines hosticos deprehenditur postquam exierint induciæ, jus redeundi habeat. Si jus externum gentium respicimus, non dubito quin hic par sit ei qui cum in pace venisset bello repente exorto inter hostes fato suo deprehenditur, quem captivum manere ad pacem usque supra notavimus; neque justitia interna deest quatenus bona & actiones hostium pro debito civitatis obligantur, & in solutum capiuntur: nec magis hic quod queratur habet quam tot alii innocentes in quos bellorum mala recidunt.

Lib. III, c. 9.

2. Nec quæ de commissi causa circa merces tractantur adferri huc debent. nec quod apud Ciceronem est de Inventione secundo, de nave rostrata vi ventorum in portum delata, quam ex lege quæstor publicari volebat. Ibi enim vis major à pœna liberat; hic proprie de pœna non agitur, sed de jure quod certo tantum tempore interquiescebat. Tamen quin talem remittere benignius, quin & generosius sit, nullam habet dubitationem.

l. Cæsar. l. interdum ¶. si propter. D. de public.

X. Sunt & quædam per inducias illicita, ob specialem conventionis naturam: ut si tantum sepeliendorum hominum causa datæ sint induciæ, nihil erit immutandum; sic * si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur, jam auxilia & commeatus admittere non licebit. nam cum tales induciæ alteri partium prosint, non debent interim ejus qui dedit causam duriorem facere. Interdum & convenit ne

*. *Loca præsidiis nudata*] Portum, Centum cellas, Albanum.

* *Si obsessis datæ induciæ tantum ne oppugnentur*] ut à Totila Neapolitanis apud Procopium.

In-

ne commeare liceat. * Interdum personis cavetur, non & rebus: quo casu si ad res defendendas lædantur personæ, nihil contra inducias fiet: nam cum liceat res defendere, personarum securitas ad id quod principale est, non quod in alicujus consequentiam venit, referenda est.

XI. Si fides induciarum à parte altera rumpatur, quin læso liberum sit etiam sine indictione ad arma venire, frustra dubitatur. nam capita conventionis insunt conventioni per modum conditionis, ut paulo ante diximus. Reperias quidem in historiis exempla eorum qui sustinuerint in finem induciarum: Sed & bellum illatum Hetruscis & aliis quod contra inducias fecissent legas: quæ diversitas argumento est jus ita esse ut dicimus, sed eo jure uti vel non uti, in arbitrio esse ejus qui læsus est. *Libro hoc c. XIX. ¶. 14. & XX, ¶. 38. Liv. lib. IX, & XI.*

XII. Illud constat, si pœna conventa poscitur & persolvitur ab eo qui contra fecit, jam bellandi jus non esse. Ideo enim pœna solvitur ut cætera salva maneant. Et contra, si bellum moveatur, recessum à pœna censeri debet, quando optio data est.

XIII. Privata tamen facta non rumpunt inducias, nisi publicus actus accedat, puta imperii aut ratihabitionis, quæ etiam intelligitur accedere, si qui deliquerint nec puniantur nec dedantur: si non reddantur res.

XIV. Jus commeandi extra inducias privilegium quoddam est. quare in ejus interpretatione sequenda sunt quæ de privilegiis traduntur. Est autem hoc privilegium neque tertio noxium neque danti admodum grave: ideo intra verborum proprietatem laxa magis quam stricta interpretatio admittenda est, eoque magis si non petenti datum beneficium sed ultro oblatum sit; multoque magis, si ultra privatam publica quædam utilitas in negotio vertatur. Rejicienda ergo stricta interpretatio etiam quam ferunt verba, nisi alioqui absurdum aliquod sequeretur, aut eo ducant probabiles admodum voluntatis conjecturæ. Contra vero etiam extra proprietatem laxior interpretatio locum habebit, ut simile absurdum vitetur, aut ex valde urgentibus conjecturis. *Vide supra l. II, c. XVI. ¶. 12. Can. in c. cum in cunctis, ¶. cum vero; de elect.*

XV. Hinc colligimus datum militibus commeatum non ad medios tantum sed & summos duces porrigi: quia verbi proprietas admittit eam significationem, quanquam est & alia strictior. Sic nomine clericorum venit episcopus. Etiam qui in classibus sunt nautæ milites intelliguntur, & omnes omnino qui sacramentum dixerunt. *l. 1, ¶. 1. D. de bon. poss. ex test. mil.*

XVI. 1. In itu cautum & de reditu censetur, non hoc ex vi verbi, sed ut absurdum vitetur: neque enim inutile esse beneficium debet.

Interdum personis cavetur, non & rebus] Vide c. significavit; De Judæis. De induciis cum exceptione locorum exempla habes apud Procopium & Menandrum Protectorem.

Diod. Sic. lib. XVII. bet. Et abitus tutus intelligendus usque dum eo pervenerit ubi in tuto sit, unde * Alexandri fides accusata qui quibus abitum indulserat eos in ipso itinere jussit interfici.

2. At cui abire datum, non & redire: sed nec cui venire concessum est mittere poterit: nec contra: sunt enim hæc diversa, nec extra verba exspatiari ratio cogit: ita tamen ut error etsi jus non det, à pœna certe siqua adjecta est relevet. Sed & cui venire permissum est, semel veniet, non iterum, nisi temporis adjectio aliam suppeditet conjecturam.

XVII. Patrem filius, uxor virum non sequitur aliter quam in jure commorandi. *§. penult. de Precario.* nam morari solemus cum familia, peregrinari sine ea. Famulus tamen unus aut alter etiamsi expressus non sit comprehensus censebitur in eo quem sine tali comitatu ire indecorum foret. nam qui aliquid concedit, concedit quæ necessario sequuntur. necessitas autem hic moraliter intelligenda est.

Abbas c. quam sit. de Judæis. XVIII. Similiter bona non quævis comprehendentur, sed quæ solita sunt ad iter assumi.

XIX. Expresso comitum nomine non sunt intelligendi hi quorum causa magis est odiosa quam ipsius cui prospicitur. Tales sunt piratæ, latrones, transfugæ, desertores. Gentis expressum nomen in comitibus satis ostendit facultatem ad alios non porrigi.

XX. Jus commeandi cum veniat ex vi potestatis, in dubio non exstinguitur morte concedentis, secundum ea quæ alibi diximus de regum & aliorum imperantium beneficiis. *Lib. II, c. 14. ¶. 11, 12.*

XXI. Disputari solet de eo quod dictum est in hunc modum, quamdiu voluero. Et verior est sententia eorum qui existimant durare beneficium tale etiam si novus volendi actus non intercedat, quia durare in dubio præsumitur, quod ad juris affectum sufficit; *Canon. in c. si gratiose, de Rescr. in VI.* * non etiam ubi is qui concessit desiit posse velle, quod per mortem contingit. Persona enim sublata collabitur etiam illa præsumtio durationis, sicut accidens interitu substantiæ.

XXII. Commeandi autem securitas ei cui data est debetur etiam extra territorium concedentis: quia datur contra jus belli, quod per se territorio non includitur: ut alibi à nobis dictum est. *L. III, c. IV. ¶. 8.*

XXIII. Captivorum redemtio multum habet favoris, maxime apud

1. *Alexandri fides accusata*] Plutarchus: *Καὶ τοῦτο τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις αὐτοῦ τὰ ἄλλα νομίμως καὶ βασιλικῶς πολεμήσαντος ὡς κηλὶς πρόσεστιν. Hæc velut macula adhæsit bellicis actionibus regis cætera in bello agere & juste & regaliter soliti.* Simile factum Bajazetis contra Vidyneuses in Servia habes apud Leunclavium lib. VI.

Non etiam ubi is qui concessit desiit posse velle quod per mortem contingit] L. Lucius Titius De donationibus, ita ut eam emendat vir magnus Antonius Faber, *Voluero* ponens pro *Volueris*. Adde l. Locatio §. Locati: Cardinalem Tuschum pp. conclusion. 751. lit. p. Reinking. lib. II, class. II, c. 8, num. 30.

Quod

apud Christianos, quibus lex divina hoc misericordiæ genus peculiariter commendat. *Captivorum redemtio, magnum atque præclarum justitiæ munus est:* verba sunt Lactantii. Ambrosio captivos redimere, maxime ab hoste barbaro, præcipua & summa liberalitas vocatur. Idem defendit suum & Ecclesiæ factum, * quod vasa ecclesiæ, etiam initiata, confregerint ut captivi redimerentur. *Ornatus*, inquit, *sacramentorum, redemtio captivorum est*, & multa alia in eandem sententiam.

Matt. xxv. 36, 39. *Lib. vi.* *Lib. II. off. c. 28.* *L. II, c. 19, ¶. 3.*

XXIV. 1. Quibus adducor ut non audeam indistincte probare leges illas quæ captivos redimi vetant, quales apud Romanos fuisse legimus: *Nulli civitati viliores captivi quam nostræ*, ait in Senatu Romano quidam. Eadem civitas Livio dicitur minime in captivos jam inde antiquitus indulgens. Nota est in hanc rem Horatii ode, ubi captivos redimere vocat conditiones fœdas, & exemplum perniciem trahens: flagitio additum damnum. Sed quod Aristoteles in Laconum institutis reprehendit, idem in Romanorum culpari solet: nimis scilicet illa omnia directa ad res bellicas, quasi in illis solis salus civitatis consisteret. Atqui si rem humanitatis modo æstimamus, satius sæpe esset jus quod bello petitur amitti * quam plurimos homines, & quidem cognatos aut populares, relinqui in gravissimis ærumnis.

Livius libr. XXII. *ibid.*

2. Non videtur ergo lex talis justa, nisi appareat opus tali rigore ut majora aut plura mala alioqui moraliter inevitabilia caveantur. Nam in tali necessitate, cum ipsi captivi ex caritatis lege suam sortem patienter ferre debeant, potest hoc eis injungi, & aliis nequid contra faciant præcipi, secundum ea quæ de cive ob bonum publicum dedendo scripsimus alibi.

Lib. II. c. XXV. §. 3.

XXV. Non sunt quidem moribus nostris servi qui bello capiuntur: non dubitem tamen quin jus exigendi pretium redemtionis à capto possit ab eo qui captum tenet in alium transscribi: nam & incorporalia alienari natura patitur.

XXVI. Et potest idem pluribus debere pretium, si ab uno dimissus, pretio nondum soluto, captus sit ab alio: sunt enim diversa hæc debita ex diversis causis.

XXVII. Cor-

Quod vasa ecclesiæ etiam initiata confregerint ut captivi redimerentur] Imitatus hoc Ambrosii factum Augustinus, narrante Possidio, qui contra carnalem sensum quorundam id factum dicit. Imitatus est & in eadem Africa Episcopus Deogratias, narrante Victore Vticensi lib. I. Vas quod Remigii fuerat datum ad redimendos à Nortmannis captivos narrat in Remigii vita Hincmarus. Simile factum Archiepiscopi Bremensis Rimberti laudat M. Adamus Bremensis Ecclesiasticæ historiæ cap. 31. Probat hoc Synodus universalis sexta, decreto relato in causam XII, quæstione II. Quæ adjungenda his quæ diximus supra hoc libro cap. V, §. 2.

1. *Quam plurimos homines & quidem cognatos aut populares relinqui in gravissimis ærumnis*] De Mauritii Imperatoris ob tale factum seria admodum pœnitentia vide *Zonaram*.

XXVII. Conventio de pretio facta rescindi non potest eo quod captus intelligatur locupletior quam credebatur: quia jure gentium externo, de quo quærimus, nemo cogitur supplere quod in contractu minus æquo pretio promisit, si dolus non intercessit; ut intelligi potest ex his quæ de contractibus supra à nobis explicata sunt.

L. II, c. 12. §. 26.

XXVIII. Ex eo quod diximus captivos nostros servos non esse sequitur cessare illam acquisitionem universalem; quam accessionem esse dominii in personam diximus alibi. Non alia ergo captori acquirentur quam quæ specialiter apprehenderit: quare siquid clam secum habet captivus, non erit acquisitum, quia nec possessum. Sicut Paulus Jurisconsultus contra Brutum & Manlium respondit, qui fundum possessione cepit, thesaurum quem in fundo esse nesciat, non cepisse: quia qui nescit nequeat possidere. Cui consequens est, ut res eo modo celata ad redemptionis pretium solvendum prodesse possit, quasi retento dominio.

L. III, c. VII, ¶. 4.

L. possideri. ¶. Neratius D. de acqu. poss.

XXIX. 1. Quæri & hoc solet, an pretium conventum & ante mortem non solutum ab herede debeatur. Expedita mihi videtur responsio, si in carcere mortuus est non deberi: promisso enim inerat conditio si liberaretur, mortuus autem non liberatur. Contra, si mortuus est cum in libertate esset, deberi. Jam enim lucratus erat id pro quo promissum erat pretium.

2. Plane fateor & aliter conveniri posse, ut ab ipso contractus momento pure debeatur pretium, & captivus tantum retineatur, non jam ut jure belli captus sed ut à se oppignoratus: Et contra pactum iniri posse, ut procedat pretii solutio, si die præstituto qui captus sit, liber vivat. Sed hæc ut minus naturalia non præsumuntur acta nisi manifestis documentis.

XXX. Proponitur & illud, an in carcerem redire debeat qui dimissus est sub pacto ut faceret dimitti alterum qui factum morte prævenerit. Diximus alibi, factum tertii liberaliter promissum satis impleri si nihil omittitur ex parte promissoris: at in onerosis obligari promissorem ad id quod tantundem valet. Sic ergo in proposita quæstione non tenebitur quidem dimissus reddere se custodiæ; neque enim id conventum fuit, neque tacite actum intelligi patitur favor libertatis, neque debebit lucrifacere libertatem: * sed ejus quod præstare non potest æstimationem præstabit. Hoc enim naturali simplicitati congruentius, quam quæ in actione de præscriptis verbis & de condictione ob causam dati causa non secuta Romani juris interpretes tradunt.

L. II, c. XI, ¶. 22. & XV, §. 16. Hoc libro c. XX. §. 58.

L. naturalis. §. 1. de præsc. verb. l. ult. D. de cond. ob caus. dati.

CA-

Sed ejus quod præstare non potest æstimationem præstabit] id non fecit Paulus Balionius ea lege dimissus ut Carvajalium restitueret libertati, qui Carvajalius antequam liberaretur mortuus fuit: quo nomine reprehendit Balionium Mariana libro XXX. Sed facti speciem paullo aliter narrat Paruta libro II.

Anno-

CAPUT XXII.

De fide minorum poteſtatum in bello.

I. INter publicas conventiones Ulpianus & hanc ſpeciem poſuit, *quoties inter ſe duces belli quædam paciſcuntur.* Nos diximus poſt fidem datam à ſummis poteſtatibus, agendum & de ea quam dant minores inter ſe aut aliis: ſive minores illi ſummis ſint proximi, quales ſunt duces excellenter dicti, de quibus illud Livii capiendum: *Nec ducem novimus niſi cujus auſpicio bellum geritur:* ſive longius remoti, quos ſic diſtinguit Cæſar: *aliæ ſunt legati partes, aliæ Imperatoris. Alter agere ad præſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet.* *L. conventionum. D. de pactis.* *Lib. IV.* *Comm. III.*

II. Eſt autem in horum promiſſis duplex inſpectio. nam aut hoc quæritur, an ſummam poteſtatem obligent, aut an ſe ipſos. * Prior quæſtio definienda eſt ex eo quod alibi diximus, obligari nos & per eum quem voluntatis noſtræ miniſtrum elegerimus, ſive voluntas illa ſpecialiter expreſſa eſt, ſive ex ipſa præpoſitionis natura colligitur. Nam qui dat facultatem, dat quantum in ſe eſt quæ ad facultatem ſunt neceſſaria, quod in materia morali intelligendum eſt morali modo. Duobus ergo modis poteſtates minores ſupremam ſuo facto obſtringunt, faciendo id quod probabiliter ipſorum officio con- *L. II, c. XI, §. 12.*

Annotata ad Caput XXII.

PRior quæſtio definienda eſt ex eo quod alibi diximus] Vide Camdenum in anno CIƆ IƆ XCIV: in pronuntiato Comitis Mirandæ in cauſa Haukinſi.

censetur, aut etiam extra illud ex speciali propositione nota publice aut iis quorum res agitur.

III. Sunt & alii modi quibus potestas summa obligatur antecedente ministrorum facto, sed non ita ut id factum causa sit proprie dicta, sed ut occasio sit obligationis: idque dupliciter, vel per consensum, vel per rem ipsam: Consensus apparet ratihabitione, non tantum expressa sed & tacita, id est ubi scivit summa potestas quod actum erat, & fieri passa est, quæ ad aliam causam referri probabiliter non possunt. quod ipsum quomodo procedat alibi tractavimus. Per rem hactenus obligantur ne locupletiores fiant aliena jactura, id est ut aut contractum præstent ex quo commodum volunt consequi, aut de commodo discedant, de qua æquitate itidem à nobis alibi dictum est. Et hactenus nec ultra recipi potest, quod dicitur valere si quid utiliter gestum est. Contra vero ab injustitia excusari non possunt, qui cum pacta improbent tamen retinent quod sine pactis non haberent: ut cum Senatus Romanus, narrante Valerio, factum Cn. Domitii neque probare potuit neque rescindere voluit: qualia multa in historiis occurrunt.

Lib. II, c. IV, ¶. 5. & c. XV, ¶. 17. Lib. II, c. X. ¶. 2.

Lib. IX, I.

IV. 1. Illud quoque ex supra à nobis dictis repetendum est, obligari eum qui præposuit, etiam si præpositus fecit contra mandata arcana, intra limites tamen publicæ functionis. Hanc æquitatem recte secutus est Prætor Romanus in institoria actione; neque enim omne quod cum institore geritur obligat eum qui præposuit, sed ita si ejus rei gratia cui præpositus fuerit contractum est. de quo autem palam proscriptum fuit ne cum eo contrahatur, is præpositi loco non habebitur: quod si proscriptum quidem sit sed non pateat, tenetur qui præposuit. conditio quoque præpositionis servanda est: nam si quis sub certa lege vel interventu cujusdam personæ contrahi voluit, æquissimum erit id servari in quo præpositus est.

L. II, c. XI, ¶. 12, & 13.

L. cuicumque ¶. non tamen, D. de inst. act. l. sed si ¶. de quo & ¶. perscribere, & ¶. proscriptum, eod. tit.

2. Cui consequens est, ut alii reges aut populi magis alii minus ex ducum suorum contractibus teneri possint, si satis notæ sint ipsorum leges atque instituta. de his si non constat, sequendum est quod conjectura dictat, ut concessum intelligatur id sine quo satis commode quæ officii sunt expediri non possunt.

3. Mandati fines si excesserit minor potestas, tenebitur ipsa, si quod promisit præstare non potest, ad æstimationem: nisi lex aliqua satis cognita id quoque impediat. Quod si dolus accesserit, id est si præ se tulerit jus majus quam habebat, jam tenebitur & de damno culpa dato, imo & ex crimine ad pœnam crimini respondentem. Ex priore causa bona obligantur, & si ea deficiant operæ, aut libertas corporis: ex posteriore quoque persona, aut bona, aut utrumque, pro delicti quantitate. Quod autem de dolo diximus procedet etiam si quis testationem interposuerit semetipsum obligari nolle, quia & damni dati & pœnæ justæ debitum cum delicto non voluntario sed naturali nexu cohærent.

V. Quia

V. Quia vero semper aut summa potestas obligatur aut minister ejus, ideo & certum est partem alteram obligari, nec dici posse claudicare contractum. Egimus de comparatione eorum qui medii sunt ad superiores.

VI. Videamus & quid in inferiores possint: Nec puto dubitandum quin dux milites, magistratus oppidanos obligent intra eos actus qui solent ab ipsis imperari: alioqui consensu opus esset. Contra, ducis aut magistratus pactum inferioribus proderit in mere utilibus omnino: id enim in potestate comprehensum satis est: in his quæ onus annexum habent, intra ea quæ imperari solent, omnino; extra ea, ita si acceptaverint: quæ congruunt his quæ de stipulatione pro tertio ex naturali jure alibi disseruimus. Generalia hæc illustriora facient subjectæ species. *Alc. lib. VIII. cons. 40.* *L. II, c. XI. §. XIV.*

VII. * De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet, neque enim belli gerendi pars est bellum finire: imo etsi cum maxima potestate præpositus fuerit, ea de belli ductu erit intelligenda. Agesilai responsum ad Persas fuit εἰρήνης τὴν πόλιν εἶναι κύριον; *de pace constituendi jus esse civitati. Quam pacem A. Albinus cum Iugurtha rege Senatus injussu fecerat, Senatus rescidit,* inquit Sallustius. Et apud Livium est: *qui rata ista pax erit, quam non ex auctoritate Senatus, non jussu populi Romani peregerimus?* Sic Caudina, sic Numantina sponsio populum Romanum, ut alibi exposuimus, non obligavit. Et eatenus verum est illud Posthumii, *si quid est in quo obligari populus potest, in omnia potest,* nempe eorum quæ ad ductum belli non pertinent; quod ostendunt antecedentia, de deditione, de sponsione relinquendæ aut incendendæ urbis, de statu mutando. *Iugurth.* *L. XXXVII.*

VIII. * Inducias dare ducum est, nec summorum tantum sed & minorum, iis nempe quos oppugnant aut obsessos tenent, & se suasque copias quod attinet. Nam alios duces partes non obligant, quod Fabii & Marcelli historia apud Livium declarat. *Lib. XXIV.*

IX. 1, Homines, imperia, agros, bello quæsita concedere itidem ducum non est. Hoc jure Syria Tigrani ademta quamquam Lucullus dederat. De Sophonisba quæ bello capta erat ait Scipio Senatus populique Romani judicium atque arbitrium esse; ideo à Masanissa, quo duce capta erat, libertatem ei dari non potuisse. In res alias quæ in præda sunt, jus aliquod concedi imperantibus videmus, non tam ex vi potestatis quam cujusque populi moribus: qua de re satis superius à nobis dictum est. *Just. lib. XL Liv. L. XXX. Cass. de just. & jure. l. I.*

2. At

De belli causis & consequentibus transigere ad belli ducem non pertinet] Belisarius Gothis: οὐ γὰρ ἐστὶ σφίσι κύριοι τὰ βασιλέως πράγματα διοικῆσαι, *neque enim nos jus habemus ordinandi res imperatoris.*

Inducias dare ducum est] Vide Parutam lib. v.

2. In

Lib. III, c. VI, ¶. 15. 2. At nondum quæsita condonare omnino in ducum est potestate: quia oppida pleraque & homines sæpe in bello dedunt se sub conditionibus vitæ salvæ, aut & libertatis, aut & bonorum, de quibus summæ potestatis arbitrium exquiri res plerumque non patitur. Pari ratione ius hoc & ducibus non summis dandum est intra ea quæ ipsis agenda commissa sunt. Maharbal Romanis quibusdam, qui ex prælio ad Thrasymenum evaserant, satis longe absente Annibale, fidem dederat non tantum vitæ τῆς σωτηρίας, ut nimium concise narrat Polybius; sed, si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum: retinet eos Annibal hoc causatus ὅτι Μαάρβαι οὐκ ἦν κύριος ἄνευ τῆς αὐτοῦ γνώμης, διδοὺς τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὑποσπόνδοις. * *In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dedentibus, qua ipsos illæsos aut indemnes præstaret.* Judicium de hoc facto Livii sequitur: *Punica relligione servata fides ab Annibale est.*

3. Quare & M. Tullium in Rabirii causa ut oratorem audire debemus, non ut judicem. Vult à Rabirio Saturninum jure cæsum, quem Consul C. Marius data fide ex Capitolio abduxerat: *Fides*, ait, *qui potuit sine Senatusconsulto dari*? & ita rem agit quasi Marium solum fides ista obstringeret. Atqui C. Marius ex Senatusconsulto potestatem acceperat operam dandi ut imperium populi Romani majestasque conservaretur. * In ea potestate, quæ Romanis moribus erat maxima, quis neget comprehensum jus dandæ impunitatis, si eo modo omne periculum à republica arceretur?

X. Cæterum in his ducum pactis, quia de re agunt aliena, quatenus contractus natura patitur adstringenda interpretatio, nempe ne aut ex ipsorum facto summa potestas plus quam vellet obligetur, aut ipsi damnum subeant officium faciendo.

XI. Ita qui in deditionem puram à duce accipitur, eo jure acceptus censetur ut de eo victoris populi aut regis arbitrium sit. cujus exemplum est in Gentio Illyrii, & Perseo Macedoniæ rege, qui se, ille Anicio, hic Paulo dediderunt.

XII. Sic adjecta cautio, *ita ratum sit, si populus Romanus censuisset*, quam sæpe in sponsionibus invenias, efficiet ut ratihabitione non secuta dux in nihil ipse teneatur nisi si qua locupletior factus sit.

XIII. Et qui oppidum tradere promiserunt possunt præsidium Liv. l. XXIV. dimittere, ut fecisse Locrenses legimus.

C A-

2. *In potestate Maharbalis non fuisse se inconsulto fidem dare se dedentibus*] Non magis probabile erat in re simili effugium quo usus Bajazetes adversus Servios Cratovianos; narrante Leunclavio lib. VI.

3. *In ea potestate, quæ Romanis moribus erat maxima*] Vide Sallustium in bello Catilinario. Tullianæ huic cavillationi non dispar illa Consalvi in Ducem Valentinum Guicciardini libro VI.

Anno-

CAPUT XXIII.

De fide privata in bello.

I. Ciceronis est illud satis tritum: *Etiam si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint, est in eo ipso fides conservanda:* singuli, milites puta aut pagani: nihil enim ad fidem refert. Mirum est inventos esse juris magistros qui docerent pacta publice cum hostibus inita fidem adstringere, at quæ à privatis fierent non item. nam cum privati jura privata habeant quæ obligare possunt, & hostes capaces sint acquirendi juris, quid esse potest quod obligationem impediat? Adde quod nisi id statuatur datur cædibus occasio, libertati impedimentum: nam & illæ caveri sæpe, & hæc obtineri à captivis fide privatorum sublata non poterit.

Bart. in l. conventionum. D. de pactis. Zasi. in apol. contra Eckium.

II. Imo non hosti tantum illi quem jus gentium agnoscit, sed & latroni & piratæ data privatim fides obligat perinde ut de fide publica supra diximus. Id interest, quod si metus injustus ab altero incussus impulerit ad promittendum, is qui promisit petere restitutionem, aut si alter nolit sibi eam præstare potest. Quod in metu procedente ex bello publico juris gentium locum non habet. Quod si & jusjurandum accesserit, jam omnino quod promissum est præstandum erit ab eo qui promisit, si perjurii crimen effugere volet. Sed tale perjurium si in hostem publicum commissum sit puniri ab hominibus solet: si in latrones aut piratas, dissimulari odio eorum quorum commodum agitur.

Hoc libro c. XIX, §. 2. Supra l. II, c. XI, §. 7. & lib. III, c. XIX. §. 5. Oldr. cons. 7. Covar. de matrim. p. II, c. 3. §. 4. n. 11.

III. In

III. In hac quoque privata fide minorem non excipiemus, qui ejus status est ut actum intelligat. Nam quæ minoribus consulunt beneficia ex jure sunt civili. Nos de jure gentium quærimus.

Lib. II. c. XXI, §. 6. IV. Et de errore alibi diximus, ita jus dare à contractu recedendi si id quod per errorem creditum fuit in mente agentis vim habuerit conditionis.

V. 1. At quousque se extendat privatorum in paciscendo potestas difficilior inspectio est. Quod publicum est à privato alienari non posse satis constat: nam sine ducibus quidem belli id permissum est, *c. XXII, §. 7.* ut modo probavimus, multo minus privatis. Sed de ipsorum actionibus ac rebus quæri potest, quia videmus hæc quoque concedi hostibus non posse sine aliquo damno partis: unde videri possunt talia pacta illicita cum civibus ob jus supereminens civitatis, tum conductis militibus ob fidem sacramento datam.

2. Sed sciendum est, ea pacta quæ malum majus aut certius evitant magis utilia quam damnosa etiam publico censeri debere, quia minus malum induit rationem boni: χρὴ τῶν κακῶν ἐπιλέγεσθαι τὰ μετριώτερα, *Punic.* ut ait quidam apud Appianum. Neque vero fides sola qua quis potestatem ipsam sui & suarum rerum non abdicat, neque utilitas publica sine legis auctoritate id efficere possunt, ut quod factum est, etiamsi contra officium factum esse detur, irritum sit & effectu juris omni careat.

3. Lex quidem posset adimere subditis aut perpetuis aut temporariis hanc potestatem: Sed neque lex hoc semper facit, parcit enim civibus: neque semper facere potest: nam leges humanæ, ut alibi diximus, vim obligandi tum demum habent si latæ sint ad humanum modum, non si onus injungant quod à ratione & natura plane *Lib. I, c. IV. §. 7. 2, 3. Lib. I, cap. XIV, §. 12, 2.* abhorreat. Et ideo leges & præcepta specialia quæ tale quid aperte præ se ferunt pro legibus haberi non debent: Generales autem leges interpretatione benigna ita accipiendæ sunt ut casus summæ necessitatis excludant.

4. Quod si actus qui lege aut præcepto interdictus erat, & valere vetitus, interdici æquo jure potuit, jam irritus erit actus privati, sed puniri tamen idem poterit, ideo quod promisit id quod sui juris non erat, maxime si juratus id fecerit.

VI. Promissio captivi de redeundo in carcerem merito toleratur. Neque enim deteriorem reddit captivi conditionem: non ergo ut *Off. III.* quidam existimant gloriose tantum fecit M. Attilius Regulus, sed & quod debebat: *Regulus*, inquit Cicero, *non debuit conditiones pactionesque bellicas & hostiles perturbare perjurio.* Nec obstat illud:

Horat. *Atqui sciebat quæ sibi barbarus*
Tortor pararet.

Nam & hoc fieri posse jam scierat cum promitteret. Sic & de decem captivis, ut quidem ex antiquis scriptoribus rem narrat Gellius,

octo

*ullo postliminium justum non esse sibi responderunt, quoniam * dejurio vincti forent.* *Lib.* VII,

VII. 1. Solent & promittere quidam ne in certum locum redeant, ne adversus eum qui ipsos in potestate habet militent. Prioris exemplum apud Thucydidem, ubi sic Ithomenses promittunt Lacedæmoniis, exituros se Peloponneso, nec unquam redituros. Posterius nunc frequens est. Vetus exemplum est apud Polybium ubi dimittuntur ab Amilcare Numidæ, sub lege, *μηδένα φέρειν ὅπλον πολέμιον κατ' αὐτῶν, Ne adversus Carthaginenses eorum quisquam arma hostilia ferret.* Simile pactum habet in Gotthicis * Procopius. *Lib.* I.

2. Hoc pactum quidam irritum pronuntiant, quia sit contra officium quod patriæ debeatur. At non quicquid contra officium est statim & irritum est, ut & alibi & supra diximus. Deinde vero ne contra officium quidem, libertatem sibi parere id promittendo quod jam est in hostis manu. Nihilo enim deterior fit patriæ causa, cui is qui captus est, ni liberetur, jam periisse censendus est. *Goth.* III.

VIII. Promittunt & nonnulli non fugere. tenet hoc eos, etiamsi vincti promiserint, contra quam quidam sentiunt. Nam & sic solet aut vita servari aut mitior obtineri custodia. Si vero vinctus fit postea, ita demum liber erit si ideo promiserit ne vinciretur.

IX. Satis inepte quæritur an qui captus est alii dedere se possit, nimis enim certum est, neminem sua pactione jus alteri quæsitum adimere posse. Est autem captori jus quæsitum, aut ipso belli jure, aut partim belli juri, partim concessu ejus qui bellum gerit, secundum ea quæ supra exposuimus. *Lib.* III. *c.* VI, ¶. 23. *& seq.*

X. Circa effectus pactorum egregia quæstio est, an privati si in fide præstanda negligentes sint à suis potestatibus cogendi sint eam implere. Et cogendos verius est in bello duntaxat solenni, ob jus gentium, quo bellum gerentes obstringuntur alter alteri jus reddere, etiam de factis privatorum, ut puta si à privatis violati essent hostium legati. Sic Cornelius Nepos recitante Gellio scripserat, multis * in Senatu placuisse, ut ii de decem captivis qui redire nollent, datis custodibus ad Hannibalem deducerentur. *Lib.* VII, *c.* 18.

XI. De interpretatione, tenendæ regulæ jam aliquoties memoratæ, ut à proprietate verborum non recedatur nisi absurdi vitandi causa,

Annotata ad Caput XXIII.

D*Ejurio vincti*] id est capitis minores, ut Horatius de Regulo loquitur.

1. *Procopius*] Goth. II de Herulis.

In Senatu placuisse] Idem jam ante Senatus redire eos coëgerat quos Pyrrhus sub conditione dimiserat. Appianus Exc. Legat. num. 6.

Lib. II, c. XVI, ¶. 2. causa, aut ex alia satis certa mentis conjectura: ut in dubio magis interpretemur verba contra eum qui legem dedit.

Hoc lib. c. XX, ¶. 26. XII. Utinam pactus non etiam ad libertatem jus habet. Vestium nomine arma non veniunt: sunt enim hæc diversa. Venisse auxilium recte dicitur si sit in conspectu, etiamsi nihil agat; nam ipsa præsentia suam vim habet.

XIII. At rediisse ad hostem non dicetur qui clam rediit ut statim exiret: rediisse enim ita intelligi debet, ut in potestate hostium iterum sit. Contraria interpretatio veteratoria Ciceroni, stulte callida, quæ fraudem in se & perjurium habeat. Eadem Gellio fraudulenta calliditas, à Censore ignominiis notata, qui eam adhibuerant intestabiles & invisi.

De Off. III. Lib. VIII, c. 19.

XIV. * Justa auxilia in pactis deditionis non faciendæ si ea advenerint, intelligi debent talia quæ periculum cessare faciant.

XV. Notandum & hoc, si quid de executionis modo convenit, id conditionem non injicere pacto, ut si dictum certo loco solvi, qui locus postea dominum mutaverit.

Hoc libro c. 20, §. 58. XVI. De obsidibus tenendum quod supra diximus, plerumque eos accessionem esse principalis actus: sed tamen conveniri etiam posse ut disjunctiva sit obligatio, nimirum ut aut fiat aliquid aut obsides retineantur. Sed in dubio tenendum est illud, quod maxime est naturale, id est, ut accessio tantum credantur.

* *Justa auxilia in pacto deditionis*] Sunt ejus pacti exempla quatuor in III Gotthicorum Procopii. Aliud de Luca apud Agathiam lib. I. De Castello Corsicæ apud Bizarum Historiæ Genuensis X. alio libro XVIII. & in bello in Mauros. Habet tale & Cromerus lib. XI.

CAPUT XXIV.

De fide tacita.

l. lege, D. locati. I. SIlentio quædam conveniri non male à Javoleno dictum est, quod & in publicis, & in privatis, & in mixtis conventionibus usu venit. Causa hæc est, quod consensus qualitercunque indicatus & acceptatus vim habet juris transferendi. Signa autem

autem consensus sunt & alia præter voces & literas, ut non semel jam indicavimus. Quædam natura insunt actui. Lib. II, c. IV. ¶. 4. 3.

II. Exemplum sit in eo qui aut ab hostibus aut ab externis veniens in alterius populi aut regis fidem se dat. nam hic quin tacite se obliget, nequid faciat adversus eum statum in quo præsidium petit, dubitari non debet. Quare sequendi non sunt qui Zephyri factum à reprehensione remotum ajunt: neque enim fides ejus in regem, perfidiam in eos ad quos confugerat excusat. Idem de Sexto Tarquinii filio, qui ad Gabios se contulerat, dictum esto. De Simone Virgilius: L. III, c. I. ¶. 8. Liv. lib. I.

Accipe nunc Danaûm insidias, & crimine ab uno
Disce omnes. Æneid. II.

III. Sic & qui colloquium aut postulat, aut admittit, * tacite pollicetur collocutoribus id innoxium fore. Hostibus per colloquii speciem violandis jus gentium violari pronuntiat Livius: addit, colloquium perfide violatum. nam *per fidem* mendose eo loco scribitur. Cn. Domitius eo quod Bituitum regem Arvernorum per colloquii simulationem accersitum, hospitioque exceptum vinxit, hoc à Valerio Maximo judicium refert: *Nimia gloriæ cupiditas perfidum existere coëgit.* Quamobrem mirari subit, cur scriptor libri octavi belli Gallici Cæsaris, sive is Hirtius est, sive Oppius, simile factum T. Labieni referens, adjecerit, *infidelitatem ejus* (Comii scilicet) *sine ulla perfidia judicavit comprimi posse*; nisi hoc Labieni magis quam scriptoris judicium est. Libro XXVIII. Lib. X, c. 6.

IV. At non ultra tacita illa voluntas trahenda est quam dixi. nam dum collocutores nihil patiantur, specie colloquii avertere hostem à belli consiliis, sua interim promovere, perfidia vacat, & dolis bonis annumeratur. quare qui deceptum spe pacis regem Perseum arguebant, non tam juris & fidei quam animi excelsi & gloriæ bellicæ habebant rationem, ut ex his quæ de dolis bellicis diximus satis potest intelligi. Ejusdem generis erat fraus illa qua Asdrubal ex Auseranis saltibus exercitum servavit; & qua Scipio Africanus major situm castrorum Syphacis perdidicit, utrumque narrante Livio. Quorum exemplum imitatus * L. Sylla bello sociali apud Eserniam, ut apud Frontinum legimus. Liv. l. XLII. L. III, c. II. §. 6. & seq. Liv l. XXVI. & XXX.

V. Sunt & signa quædam muta ex consuetudine significantia, ut olim Lib. I, c. 5.

Annotata ad Caput XXIV.

T*Acite pollicetur collocutoribus id innoxium fore*] Merito Agathias Ragnarum Hunnum culpat, quod abeuntem à colloquio Narsetem telo transfigere voluerit. Agath. lib. II.

L. Sylla] Et Cæsar Dictator adversus Tencteros & Usipetes. Appianus Exc. Legat. n. 16.

olim vittæ & rami olivarum; apud Macedones hastarum erectio; apud Romanos * scuta capiti imposita, * signa supplicis deditionis, quæ proinde obligant ad arma ponenda. Qui vero deditionem accipere se significat, an obligetur, & quatenus, ex his quæ supra dicta sunt petendum est. * Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii: obligabunt ergo non minus quam si voce petitum esset.

Lib. III, c. IV, §. 12. & XI. ¶. 15.

VI. Sponsio à ducibus facta quatenus tacite approbata à populo aut rege censeri debeat, & hoc jam supra diximus, nimirum ubi & actus fuit cognitus, & aliquid factum, aut non factum, cujus rei alia causa extra voluntatem fœderis probandi dari non possit.

VII. 1. * Pœnæ remissio ex sola dissimulatione non potest colligi: sed opus est accedat actus talis qui aut amicitiam per se ostendat, ut fedus amicitiæ causa; aut opinionem de tali virtute cui merito antefacta condonari debeant, sive ea opinio verbis indicata est, sive rebus quæ ex more institutæ sint ad talem significationem.

Lib. II, c. XV. §. 17. & Lib. III, c. XXII, ¶. 3.

Scuta capiti imposita] Appianus Civilium II.

Signa supplicis deditionis] Apud Persas manus post tergum complicatæ; Ammianus lib. XVIII. ad quem locum notata Lindenbrogii vide. scuta & vexilla perversa apud Romanos; Notat idem Ammianus libro XXVI. Submittere vexilla; Latinus Pacatus Panegyrico. Apud Germanos & eorum exemplo alios, herbam porrigere; Plinius lib. XXII. qui victi se dedunt inermes supplicant, ait Servius ad I Æneid.

Hodie vela candida tacitum habent signum petiti colloquii] ignis succensus petiti colloquii signum apud Septentrionis populos; meminit Johannes Magnus & alii. Plinius lib. XV, 30. de lauru: *Ipsa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hostes quietis sit indicium.*

Pœnæ remissio] Tractat Polybius servatus in Excerptis Legationum num. 22. an si remissa sit pœna iis qui facinus fecere, simul remissa sit mandatoribus. Non puto. Singulos enim tenent sua delicta.

CAPUT XXV.

Conclusio, cum monitis ad fidem & pacem.

I. 1. Atque hic finire me posse arbitror, non quod omnia dicta sint quæ dici poterant, sed quod dictum satis sit ad jacienda fundamenta, quibus si quis velit superstruere speciosiora

ſiora opera adeo me invidentem non habebit, ultro & gratiam referet. Tantum antequam dimitto lectorem, ſicut, cum de bello ſuſcipiendo agerem, monita quædam de bello quantum fieri poteſt declinando adjeci, ita nunc quoque monita pauca addam quæ in bello & poſt bellum valeant ad fidei curam & pacis; & fidei quidem tum propter alia, tum ne ſpes pacis adimatur. Fide enim non tantum reſpublica quælibet continetur, ut Cicero dicit, ſed & major illa gentium ſocietas: hac ſublata, ut vere Ariſtoteles, *ἀνῄρηται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων*, *tollitur quod inter homines eſt commercium.* *Off.* III. *Rhet. ad Theod.* I. c. 15.

2. Itaque merito idem ille Cicero nefarium eſſe ait, fidem frangere quæ continet vitam: *Sanctiſſimum*, ut Seneca loquitur, *humani pectoris bonum*: quam tanto magis præſtare debent ſummi hominum rectores, quanto cæteris impunius peccant: Itaque fide ſublata * feris erunt ſimiles, quarum vim omnes exhorrent. Et juſtitia quidem in cæteris ſuis partibus ſæpe habet aliquid obſcuri: at fidei vinculum per ſe manifeſtum eſt, imo ideo quoque uſurpatur ut de negotiis omnis dematur obſcuritas. *Epiſtola* LXXXVIII. *Cic. pro Q. Roſc.*

3. Quo magis regum eſt religioſe hanc colere, primum conſcientiæ, deinde & famæ cauſa qua ſtat regni auctoritas. Ne dubitent igitur, eos qui ipſis fallendi artes inſtillant, id ipſum facere quod docent. Non poteſt diu prodeſſe doctrina quæ hominem hominibus inſociabilem facit: adde & Deo inviſum.

II. Deinde in tota belli adminiſtratione non poteſt ſecurus & Deo

Annotata ad Caput xxv.

2. F*Eris erunt ſimiles*] Legati Juſtiniani apud Procopium Perſicorum II Choſroen ſic alloquuntur: *εἰ μὲν πρὸς παρόντα σέ, ὦ βασιλεῦ, οἱ λόγοι ἐγίγνοντο, οὐκ ἄν ποτε ᾠόμεθα Χοσρόην τὸν Καβάδου ἐς γῆν τὴν Ῥωμαίων ἐν ὅπλοις ἥκειν. ἀτιμάσαντα μὲν τοὺς διομωμοσμένους σοι ὅρκους, ὃ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁπάντων ὕστατόν τε καὶ ἐχυρώτατον εἶναι δοκεῖ τῆς ἐς ἀλλήλους πιστεώς τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον. διαλύσαντα δὲ τὰς σπονδάς, ἣν ἡ ἐλπὶς ἀπολέλειπται μόνη τοῖς διὰ τὴν ἐν πολέμῳ κακοπραγίαν οὐκ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ βιοτεύουσιν. οὐ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τὸ τοιοῦτον εἴποι τις ἂν εἶναι, ἢ τῶν ἀνθρώπων τὴν δίαιταν ἐς τὴν τῶν θηρίων μεταβεβλῆσθαι. ἐν γὰρ τῷ μηδεμιᾷ σπένδεσθαι, τοὺς πολέμους ἀπέραντα λελείψεται πάντας. πόλεμος δέ, ὃ πέρας οὐκ ἔχων, ἐξοικίζειν τῆς φύσεως τοὺς αὐτῷ χρωμένους ἐς ἀεὶ πέφυκεν.* *Niſi ad te præſentem, Rex, hæc haberetur oratio, nunquam putaſſemus Choſroen Cabadæ filium cum armis intraturum in fines Romanos, contemptis primum juramentis juratis, quod inter homines ſummum firmiſſimumque creditur veritatis & fidei pignus; ruptis præterea fœderibus, quæ ſola ſpes relinquitur iis qui ob belli mala non in tuto vivunt: Quid enim hoc aliud eſſe dicamus, quam hominum vitam in ferarum vitam mutare. nam ſublatis fœderibus ſequetur ut omnes inter ſe æterna gerant bella. Bella autem ſine fine hanc vim habent, ut homines perpetuo teneant naturæ ſuæ extorres.*

Deo fidens animus retineri nisi semper in pacem prospectet. Verissime enim dictum à Sallustio: *Sapientes pacis causa bellum gerere:* Cui congruit Augustini sententia: *non pacem quæri ut bellum exerceatur, sed bellum geri ut pax acquiratur.* Ipse Aristoteles non semel accusat gentes quæ bellicas actiones quasi pro ultimo fine sibi proponerent. Ferinum quiddam vis est; quæ in bello maxime eminet: quo diligentius curandum est ut humanitate temperetur, ne nimium feras imitando dediscamus hominem.

Oratione ad Cæs. *Epist. I. ad Bonif.* *VII Pol. II, & XIV.*

III. Pax ergo tuta satis haberi si potest, & malefactorum, & damnorum & sumtuum condonatione non male constat: præcipue inter Christianos, quibus pacem suam Dominus legavit. Cujus optimus interpres nos vult, quantum fieri potest, quantum in nobis situm est, cum omnibus pacem quærere. Viri boni est initia belli invitum suscipere, extrema non libenter persequi: ut apud Sallustium legimus.

Rom. XII, 18.

IV. Satis quidem hoc unum esse debet, sed & plerumque utilitas humana eodem trahit; primum eos qui minus valent: quia periculosum est longum cum valentiore certamen, &, ut in navi fit, jacturâ aliquâ redimenda major calamitas, omissa ira ac spe fallacibus, ut recte Livius dixit, auctoribus. hunc sensum * Aristoteles sic enuntiat: *κρεῖττον τοῖς κρείττοσι μέρος τι τῶν ὑπαρχόντων προϊέσθαι, ἢ πολέμῳ κρατηθέντας αὐτοῖς αὐτοῖς χρήμασιν ἀπολέσθαι. Satius est his qui plus pollent aliquid rerum suarum relinquere, quam bello victos cum rebus perire.*

V. Sed & eos qui validiores sunt: quia bonis suis rebus, ut idem Livius non minus vere ait, ampla ac speciosa dantibus pax est; ac melior tutiorque quam sperata victoria. Cogitandus enim Mars communis: *διεξιτέον*, ait Aristoteles, *ὡς μεταβολαὶ ἐν τῷ πολέμῳ πολλαὶ καὶ παράλογοι γίνονται. Cogitandum in bello quam multæ quamque improvisæ mutationes accidere soleant.* In oratione quadam pro pace apud Diodorum culpantur *οἱ τὸ μέγεθος τῶν εὐημερημάτων προσφερόμενοι, ὥσπερ τῆς τύχης οὐκ ἐναλλὰξ εἰθισμένης βραβεύειν τὰ κατὰ τὸν πόλεμον προτερήματα. qui rerum gestarum à se magnitudinem extollunt, plane quasi non is mos esset fortunæ belli prospera vicibus largiri.* * Et maxime metuenda desperantium audacia, tanquam acerrimi morientium belluarum morsus.

Bell. civil. I. VI. Quod si uterque pares sibi videantur, id vero Cæsare auctore optimum tempus de pace agendi, dum sibi uterque confidit.

VII. Pax

Aristoteles sic enunciat] Philo vero de constitutione principis hunc in modum: *εἰρήνη καὶ ἡ σφόδρ' ἐπιζήμιος, λυσιτελεστέρα πολέμου. Pax quamvis cum magno detrimento, bello utilior.*

Et maxime metuenda desperantium audacia]

Δεινὰ γὰρ καὶ κοῖλα ἀποιχομένοιο λέοντος.

Quippe timenda etiam morientis ira leonis.

Ho-

VII. Pax autem facta qualibuscumque legibus ſervanda omnino ob eam quam diximus fidei ſanctimoniam, ſoliciteque cavenda non tantum perfidia ſed & quidquid animos exaſperat. Nam quod de privatis amicitiis dixit Cicero, ad has publicas non minus recte aptes; quæ cum omnes ſumma religione ac fide tuendæ, tum eæ maxime quæ ex inimicitiis revocatæ ſunt in gratiam.

VIII. Inſcribat hæc Deus (qui ſolus hoc poteſt) cordibus eorum quorum res Chriſtiana in manu eſt, & iiſdem mentem divini humanique juris intelligentem duit, quæque ſemper cogitet lectam ſe miniſtram ad regendos * homines, Deo cariſſimum animal.

Homines, Deo cariſſimum animal] Sic Chryſoſtomus ſermone de Eleemoſyna dixit: ἄνθρωπος τὸ περισπούδαστον ζῶον τοῦ Θεοῦ.

FINIS

Librorum de jure Belli ac Pacis.

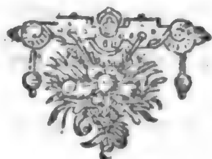

Ex vita

S. LUDOVICI

Regis Françorum descripta à Ioinvillio, cap. LXXXIX.

QUi in magno erant Regis consilio sæpe eum reprehendebant quod tantum laboris sumeret ad pacem inter externos reponendam; mendose eum facere quod non eos bellare sineret; aliquanto post fore ut rectius transigatur. Respondebat Rex non recte eos loqui. Si, inquit, Principes & dynastæ vicini regni mei viderent me facile perpeti ut bella inter se gererent, dicerent inter se; Rex Francorum dolo malo nos bellare patitur: atque inde odium in me conciperent, & aliquando me incursarent, unde malum regno meo evenire posset: Præterea fieri posset ut & Dei iram in me accerserem, cum dicat Deus benedictos esse qui operam dant ut ad pacem & concordiam revocentur discordantes. Affirmare possum & Burgundiones & Lotharingos conspecta Regis bonitate & justitia, tam ejus fuisse amantes eique obsequentes, ut causas controversiarum inter ipsos ortarum apud ipsum agerent. Vidi eos sæpe venientes modo Lutetiam, modo Remos, modo Melodunum, modo in loca alia in quibus Rex erat.

Ex vita ejusdem juxta Mandata

S. LUDOVICI

Regis data filio ex Actu Collegii Rationalium in urbe Parisiensi.

SIqua controversia aut actio in te moveatur, inquire in veritatem tam contra te quam pro te. Siquid alieni habere te animadvertas, quod aut te aut majores tuos cepisse constet, fac illico restituatur. Cave bellum geras adversus Christianum quemquam, nisi ex multorum consilio, & ita si bellum evitare non possis. Quod si bellum habeas, abstine ab Ecclesiasticis & iis qui tibi nihil nocuere. Si inter subditos tuos bellum aut rixæ oriantur, fac eos ad concordiam reducas quamprimum fieri potest. Sæpe specta quid Bailivi, Præpositi, & alii officiales tui faciant, & in eorum actus inquire, ut si quid corrigendum sit id corrigas. Fac nullum turpe peccatum regnet in regno tuo.

HUGO-

HUGONIS GROTII

COMMENTATIO

IN

EPISTOLAM

PAULI APOSTOLI

AD

PHILEMONEM.

ΠΑῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ, *Paulus vinctus Christi Iesu*] Romæ agens sub militis, eadem catena vincti, custodia. Actor. xxiix, 16. Genitivus hic causam significat, ut & infra 9. Ephes. iii, 1. ii Tim. i, 8. pro quo Ephes. iv, 1. δέσμιος ἐν κυρίῳ, *vinctus in Domino*,

καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, *& Timotheus frater*] Fratres vocabant se mutuo Christiani ob communem regenerationem. Timotheus perpetuus ferme Pauli comes, ut videre est ii Tim. iii, 10. etiam Romæ ipsi aderat Ephes. i, 1. Coloss. i.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ, *Philemoni dilecto*] Philemon nomen est Græcum, quo appellatus fuit & Poëta nobilis, & rerum naturalium scriptor quidam Plinio memoratus. Videtur habitasse Ephesi, ubi Onesimus postea episcopatu functus est, ut & Ignatii literæ, & alii scriptores tradunt. Hunc Philemonem dilectum sive carissimum vocat Paulus, quod eum interiore quadam amicitia, ut virum valde pium, complecteretur.

καὶ συνεργῷ ἡμῶν, *& adjutori nostro*] id est uni presbyterorum illorum, qui Ephesi plures erant. Actor. xx, 17. omnes autem πρεσβυτέρους, atque etiam πρεσβύτιδας, quæ fœminis ad Christum vocandis dabant operam, Apostoli sui operis adjutores vocabant. Rom. xvi, 3. 9. Philipp. ii, 25. Coloss. iv, 11.

2 καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, *& Appiæ dilectæ*] Appia nomen est Romanum, Π mutatur in Φ more Hebræo.

καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, *& Archippo commilitoni nostro*] Euangelistæ munus hic obiisse videtur, modo Ephesi agens, modo Colossis. Col. iv, 17. ubi postea eum resedisse, ac sic Episcopum factum testatur Ambrosius. Tales ob molestiam muneris commilitones suos vocare Paulus solebat, ut videre est Philipp. ii, 25.

Καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ, *& Ecclesiæ quæ in domo tua est*] ad Philemonem hoc referendum, cui præcipue inscribitur hæc epistola. In ejus domo complures erant Christiani. Etiam tres Ecclesiam faciunt, teste Tertulliano. Sic in Aquilæ, & Priscillæ domo, qui erant, ecclesia dicuntur, Rom. XV, 15. I Cor. XVI, 19. & qui in Nymphæ domo, Col. IV. 15.

3. Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Gratia vobis, & Pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*] precatur illis favorem Dei, & Christi, & prospera omnia, quæ Hebræi pacis nomine solent appellare. Vtitur sæpe hac precatione Paulus, ut I Cor. I, 3. II Cor. I, 2. Galat. I, 3. Eph. I, 2. Col. I, 2. I Thess. I, I.

4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, *Gratias ago Deo meo*] Gratias Deo debemus pro donis non tantum in nos, sed & in alios collatis. Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Ephes. I, 16.

Πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, *semper memoriam tui faciens in orationibus meis*] eadem verba habes dicto loco Ephes. I, 16. unde discas προσευχὰς, *orationes*, hic dici omnes ad Deum allocutiones, etiam per quas non poscitur aliquid, sed gratiæ aguntur.

5. Ἀκούων σου τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίστιν, *audiens charitatem tuam & fidem*] Causam reddit suæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis locis. Rom. I, 8. I Cor. I, 4. Ephes. I, 16. Egregia hic biga nominatur dilectio & fides. Vide I Cor. XIII. Gal. V, 6. Ephes. VI, 23. I Thess. III, 6. I Tim. I, 14; VI, 11. II Tim. I, 13; II, 22.

Ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν, *quam habes in Dominum Iesum*] hoc ad fidem refertur.

Καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους. *& erga omnes sanctos*] Hoc ad dilectionem. Sancti vocantur Christiani omnes, ut Ephes. I, I. & alibi sæpe.

6. Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργὴς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἔργου ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, *ut communicatio fidei tuæ efficax fiat, in agnitione omnis boni operis, quod est in vobis in Christum Iesum*] Est primum hic trajectio. Nam verba illa εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, *in Christum Iesum*, pertinent ad id quod præcessit τῆς πίστεώς σου, *fidei tuæ*. Deinde κοινωνία τῆς πίστεως, *communicatio fidei*, positum est pro ipsa fide, quæ Philemoni cum aliis illis Christianis erat communis. Et ἐν ἐπιγνώσει *in agnitione* hic παθητικῶς *passive* sumitur, habetque innotescendi significationem. Sensus enim est: eo spectabat tua ista dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis sanctis communis est, actuosa fieret, ac sic cognosceretur per bona illa opera, quæ abs te aliisque procedunt. Ἐνεργὴς γένηται, *efficax fiat*, hic dicitur eodem sensu quo πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη, *fides quæ per* charita-

charitatem operatur, Gal. v, 6. Inde sequitur ἐπίγνωσις, id est, patefactio ejusdem fidei. Ostenditur enim fides per Opera, Jac. II, 18.

7. Χαρὰν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν. *Gaudium enim magnum habemus & consolationem*] merito inquit gratias Deo pro istis vestris virtutibus habemus, quia nobis maximum inde gaudium, & in malis quæ Euangelii causa toleramus, solatium provenit. Sic & II Cor. VII, 4, 13. I Thess. III, 7.

Ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαυται διὰ σοῦ, ἀδελφέ, *quia viscera sanctorum refocillata sunt per te frater*] σπλάγχνα *viscera* hic pro animo, ut Sirach. XXX, 7. XXXIII, 5. Itaque ἀναπέπαυται τὰ σπλάγχνα *refocillata sunt viscera*, & infra 20: ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα, *refice mea viscera*, parem sensum habet cum illo ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα, *refocillarunt meum spiritum*, I Cor. XVI, 18. Pauperes, inquit, tranquillo sunt animo, eo quod experiendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse suis necessitatibus subsidium.

8. Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παῤῥησίαν ἔχων ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, *Quapropter multam in Christo fiduciam habens præcipiendi quod tui officii est*] Apostolica functio à Christo mihi injuncta hoc jus mihi dat, ut tibi Christianisque aliis ea præcipere possim quæ officii vestri sunt. Παῤῥησίας *fiduciæ* vox ex Græco sermone ad Syros venit latiore significatu, ita ut sæpe jus, auctoritatem significet.

9. Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, *propter charitatem magis obsecro*] malo ut amicum precari per necessitudinem amicitiæ nostræ.

Τοιοῦτος ὢν, *cum sim talis*] id est, ad preces descendo, cum talis sim, qualem me esse nosti.

Ὡς Παῦλος, *nempe Paulus*] tot Ecclesiarum conditor.

Πρεσβύτης *senex*] jam & provecta ætate, cui multa concedunt, etiam ignoti.

Νυνὶ δὲ καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *nunc autem & vinctus Iesu Christi*] id est, propter Christum vinctus, ut modo diximus. Magna debetur reverentia iis qui dura ferunt honestissimis de causis. Col. IV, 18. Ephes. IV, I.

10. Παρακαλῶ σε, *obsecro te*] παρακαλῶ σε hic precandi, aut potius deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis est huic deprecatio Plinii pro Liberto Sabiniani epistola libri noni una & vicesima.

Περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, *pro filio meo quem genui in vinculis meis*,] quem hic Romæ dum vinctus sum Christianum feci. Dei opus est regignere hominem. Sed tanta est ejus bonitas, ut in nominis sui consortium ministros suos admittat, I Cor,

1 Cor. IV, 15. Galat. IV, 19. Sic & σώζειν *salvare* dicuntur Apostoli, Rom. XI, 14, & alii. 1 Cor. VII, 16.

Τόν ποτέ σοι ἄχρηστον, *qui tibi aliquando inutilis fuit*] deprecantium mos est rerum asperitatem verbis lenire, Onesimus non utilis modo Philemoni fuerat, sed & damnum dederat. Conjuncta esse solent fuga ac furtum. Itaque in Codice Justinianeo titulum de servis fugitivis sequitur ille de furtis, Martialis:

A pedibus didicere manus peccare protervæ:
Non miror furem qui fugitivus erat.

Et qui servum vendebant, promittere solebant furem non esse, fugitivum non esse. L. Cum in venditione, L. Lucius. §. ult. L. evicta re. §. ult. L. Si emptor. L. Si ita quis. L. Quia dicitur. D. de Emptionibus. L. quoties. D. si familia furtum fecisse dicatur. L. Et emptor §. venditorem. D. de act. empt. Varro II de re Rust. Seneca Controversia III, XI.

12. Νυνὶ δέ σοι, καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, *nunc autem & mihi & tibi utilis*] quia Paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim sunt τὰ τῶν φίλων *amicorum*, alludit ad nomen Onesimi.

Ὃν ἀνέπεμψα, *quem remisi*] nempe cum hac Epistola.

Σὺ δὲ αὐτὸν, τουτέστι τὰ ἐμὰ σπλάγχνα προσλαβοῦ, *Tu autem illum, id est, mea viscera, suscipe*] προσλαμβάνεσθαι varias habet significationes, omnes ad benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Actor. XVIII, 26. Rom. XIV, 1, 3, XV, 7. Hic interpreter benigne in domum recipere, quomodo Act. XXVIII, 2. τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, *mea viscera*, ita est, ita mihi dilectum, quomodo viscera nostra diligimus. Sic apud Plautum:

meum Corculum.

Ὃν ἐγὼ ἐβουλόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, *quem ego volebam mecum retinere*] Est hic indicativus pro subjunctivo more Græco. Voluissem eum mecum retinere, nempe nisi obstitissent rationes aliæ, quæ jam sequentur. De hoc loquendi genere, vide quæ diximus ad Matth. XXVI, 39.

Ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι, *ut pro te mihi ministraret*] ut mihi præstaret, quæ tu si hic esses præstiturus mihi omnia esses.

Ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ Εὐαγγελίου, *in vinculis Euangelii*] in his vinculis, quæ Euangelii causa sustineo. Idem loquendi genus, quod habuimus sup. 9.

14. Χωρὶς δὲ τῆς γνώμης σου οὐδὲν ἠθέλησα ποιῆσαι, *præter tuam autem sententiam nihil volui facere*] Nolui eo uti, nisi te ultro id volente.

Ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθόν σου, ἀλλὰ κατὰ ἑκούσιον, *uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.*] Si eum Paulus retinuisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quam si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Seneca II de Benef. IV. *Si vis scire*

scire an velim, effice ut possim nolle. Ἑκούσιον *voluntarium*, & ἀναγκαῖον *necessarium*, sive τὸ κατ' ἀνάγκην *ex necessitate* inter se opponuntur, ut 1 Petr. v, 2. Sic libera voluntate aliquid exsequi, & ex necessitate, inter se opponit Paulus Jurisconsultus l. Atqui natura §. Si libero. D. de negotiis gestis. Laus autem non debetur nisi liberis actionibus.

15. Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο, *forsitan enim ideo*] quasi dicat, forte id Dei consilium fuit, cum eum fugere permisit. Confer Gen. xlv, 5.

Ἐχωρίσθη, *discessit*] Vides & hic quod modo diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re est asperum. ἐχωρίσθη dixit, pro fugit. Talia sunt, quæ Græci εὐφημισμοὺς *honestas appellationes* vocant.

Πρὸς ὥραν, *ad horam*] id est ad modicum tempus. Idem loquendi genus II Cor. VII, 8. Gal. II, 5. I Thess. II, 17.

Ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχῃς, *ut æternum illum recipias*] ut à me correctus perpetuo tibi sit utilis. Αἰώνιος *æternum* ita hic dictum, quomodo apud Horatium *Serviet æternum.* Doctrina Euangelica non tollit statuum differentias, & imperia dominorum in servos, ut apparet 1 Tim. VI, 1, 2. Tit. II, 9. 1 Petr. II, 16. Ephes. VI, 5, 6. Coloss. III, 22. Nulla ergo causa est, cur Christianus, qui ut Dominus in servos habere imperium potest, non possit habere in subditos, ut princeps. Paria sunt in domo dominus, in regno rex. Seneca III de beneficiis, 18. *Si servo, quo minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest, & patiendi ultima timor. idem istud obstabit & ei, qui regem habet, & ei qui ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo, varia in illos licent.* Ideoque Petrus imperia regum & dominorum inter se æquat. Nam & servos male meritos domini non adito magistratu torquere, imo & occidere poterant. L. 1, D. de his qui sui, vel alieni juris sunt. Instit. eod. tit. §. In potestate. Nec Romæ tantum id jus fuit, sed & in Græcia. Vide Senecam Controversia v, 35. Venit enim hoc ex jure gentium, ut nos docent dicta Juris loca. Hoc jure quomodo domini uti deberent, ex quo Christiani facti sunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus regibus, si tam reges tunc fuissent Christiani, quam multi dominorum erant Christiani. Et Nicodemus & Josephus Arimathensis senatores fuere, cum imperio, & puniendi potestate. Nam senatus tam publicus populi, quam urbis Hierosolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth, x; 17. Actor. v, 48. II Cor. XI, 24. imo & morte puniendi, si quando Romani id permitterent, sicut generalem permissum habebant Judæi occidendi alienigenam, qui intra templi septa intrasset. Hos tamen senatores, discipulos suos, Christus nunquam monet, ut ab eo munere desisterent. Et si id fecisset, rupisset haud dubie legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat, fungi eo munere, quod longe ab ipso absuit, qui dum vitam

vitam egit mortalem factus fuit sub lege. Gal. IV. nec ullam ejus partem infregit ipse, aut aliis infringendi autor fuit.

16. οὐκ ἔτι ὡς δοῦλον, *non jam ut servum*] Supple *tantum*, quod sequentia ostendunt. Sæpe apud omnes gentes, maxime vero apud Hebræos, hæc particula subauditur: deinde repetendum ex superioribus προσλαβοῦ *suscipe*.

Ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, *sed supra servum*] pertinentem ad te non solo jure herili, sed &

Ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, *fratrem dilectum*] nempe Christianis omnibus.

Μάλιστα ἐμοὶ, *maxime mihi*] mihi qui ejus operam fidelem sum expertus.

Πόσῳ δὲ μᾶλλόν σοι, *quanto autem magis tibi*] tibi multo carior, quam mihi esse debet, quia in tuo usu semper futurus est, dum voles.

Καὶ ἐν σαρκὶ, *& in carne*] Corpus Onesimi non tam ipsius est, quam tuum est, κτήσει καὶ χρήσει, *possessione & usu*. Apud Aristophanem Cario:

> Τοῦ σώματος γὰρ οὐκ ἐᾷ τὸν κύριον
> Κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὸν ἐωνημένον.
> *Domino dominium corporis non dat sui*
> *Fortuna, sed ei qui suum pretio facit.*

Solent permisceri inter se σὰρξ *caro* & σῶμα *corpus*, ut apparet ex Hebræo. Soph. I, 17. Ezech. X, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. Εἰ οὖν ἐμὲ ἔχεις κοινωνὸν, *Si ergo me habes socium*] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum participe.

Προσλαβοῦ αὐτὸν, *suscipe illum*] non modo pœnam, quam jure tuo exigere poteras, ei condona, sed & benignè eum excipe. In domum, in animum recepisti, dixit in re plane simili Plinius in Epistola IX, 24.

Ὡς ἐμὲ, *sicut me*,] nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstabatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, *Si autem aliquid nocuit tibi*] si quid fugiens abstulit.

Ἢ ὀφείλει, *aut debet*] aut si ex rationibus tuis reliquator erat, Nomen generis pro specie.

Τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγει, *hoc mihi imputa*] in meis rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. Ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, *Ego Paulus scripsi mea manu*] Ut certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem

vocat Scholiastes ad L. Titius D. quæ res pignori. Adde l. lect. D. Si certum petatur. & L. Aurelius. §. quidam. D. de liber. leg.

Ἐγὼ ἀποτίσω, *Ego reddam*] hoc Latinè dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis. Forma ipsa continetur his verbis, ἐγὼ ἀποτίσω, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella cxv, 6. Quæ inseri solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui, §. Julianus, Formula hæc legitur: *Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controversia.* Et alia, L. quidam eodem titulo: *Decem quæ Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salva ratione usurarum, habes penes me domine.* Constitui autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur, L. 1. §. debitum. D. dicto titulo. Servi Dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed natura. L. stipulatur. §. adhiberi, cum lege sequente. Sic & pro obligatione naturali recte fidejussor accipitur. L. fidejussor. §. fidejussor. D. de fidejussoribus.

Ἵνα μὴ λέγω σοι ὅτι καὶ σεαυτόν μοι προσοφείλεις, *ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes*] Est σχῆμα *figura* παρασιωπήσεως sive reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle quod maxime dicimus. Poteram dicere ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem: nempe quia Philemon si absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque, longè à spe salutis.

20. Ναὶ ἀδελφὲ, *ita frater*] Ναὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

Ἐγώ σου ὀναίμην ἐν κυρίῳ, *ego te fruar in Domino*] id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. xxx, 2. ὁ παιδεύων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὀνήσεται ἐπ' αὐτῷ, *qui castigat filium suum, gaudebit in eo.* Ignatius ad Magnesios: διακόνου Σωτίωνος οὗ ἐγὼ ὀναίμην, *Diaconi Sotionis quo ego gaudeam.* Idem ad Ephesios: ὀναίμην ὑμῶν διὰ παντὸς, *gaudeam vobis semper.*

Ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα ἐν κυρίῳ, *refice viscera mea in Domino*] id est propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σου ἔγραψά σοι, *confidens in obedientia tua scripsi tibi*] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Euangelio præstas obedientia. Ita ὑπακοὴ *obedientia* sumitur Rom. 1, 5. xv, 18. xvi, 19, 26. ii Cor. vii, 15. x. 5, 6. 1 Petr. 1, 14, 22.

Εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις, *sciens quoniam & super id quod dico, facies*] pro certo habeo plus te facturum, quam ego audeam poscere.

22. Ἅμα δὲ καὶ ἑτοίμαζέ μοι ξενίαν, *simul autem & para mihi hospitium*] Hospitium para. ita sumitur ξενία *hospitium.* Actor. viii, 23, & apud Josephum & alios.

Ἐλπίζω

Ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαρισθήσομαι ὑμῖν, *nam spero per orationes vestras me donatum iri vobis.*] spero fore ut ad preces vestras Deus me (id est adventum ad vos meum) vobis concedat. Sunt qui spem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis ivisse in Asiam: rediisse Romam.

23. Ἀσπάζονταί σε Ἐπαφρᾶς, *Salutant te Epaphras*] Nomen plenum est Ἐπαφρόδιτος Phil. II, 25. IV, 18. Contractum Ἐπαφρᾶς Col. I, 7. IV, 12. Cujus generis nomina in ᾶς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

Ὁ συναιχμάλωτός μου, *concaptivus meus*] Unus eorum, quorum mentio Actor. XXVII.

Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *in Christo Iesu*] id est propter Jesum Christum, ut supra 20.

Μάρκος, *Marcus*] is cujus mentio Actor. XII, 12, 25. XV, 37, 39. Coloss. IV. 10.

24. Δημᾶς, *Demas*] cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Coloss. IV, 14. II Tim. IV, 10.

Λουκᾶς *Lucas*] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vide Col. IV, 14. II Tim. IV, 11.

Οἱ συνεργοί μου, *adjutores mei.*] Vide supra 1.

Ἡ χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Gratia Domini nostri Iesu Christi*] Favor Christi.

Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, *cum spiritu vestro*] id est, sit vobiscum: Eadem locutio Gal. VI, 18. Alibi pro eo dixit μεθ' ὑμῶν, καὶ μετὰ πάντων ὑμῶν, *vobiscum, & cum omnibus vobis.*

Ἀμήν, *Amen*] Est vox quam Ecclesia respondebat lectis epistolis. Ideo omnibus Pauli epistolis cœpit adscribi. Vide quæ ad Matth. VI, 13.

FINIS.

HUGO

HUGO GROTIUS

DE

MARI

LIBERO.

AD
PRINCIPES POPULOSQUE
LIBEROS ORBIS
CHRISTIANI.

Error est non minus vetus quam pestilens, quo multi mortales, ii autem maxime qui plurimum vi atque opibus valent, persuadent sibi, aut, quod verius puto, persuadere conantur, justum atque injustum non suapte natura, sed hominum inani quadam opinione atque consuetudine distingui. Itaque illi & leges & æquitatis speciem in hoc inventa existimant, ut eorum qui in parendi conditione nati sunt dissensiones atque tumultus coërceantur: ipsis vero qui in summa fortuna sunt collocati, jus omne ajunt ex voluntate, voluntatem ex utilitate metiendam. Hanc autem sententiam absurdam plane atque naturæ contrariam auctoritatis sibi nonnihil conciliasse haud adeo mirum est, cum ad morbum communem humani generis, quo sicut vitia ita vitiorum patrocinia sectamur, accesserint adulantium artes quibus omnis potestas obnoxia est. Sed contra extiterunt nullo non sæculo viri liberi, sapientes, religiosi, qui falsam hanc persuasionem animis simplicium evellerent, cæteros autem ejus defensores impudentiæ convincerent. Deum quippe esse monstrabant conditorem rectoremque universi, imprimis autem humanæ naturæ parentem, quam ideo, non uti cætera animantia, in species diversas, variaque discrimina segregasset, sed unius esse generis, una etiam appellatione voluisset contineri, dedisset insuper originem eandem similem membrorum compagem, vultus inter se obversos, sermonem quoque & alia communicandi instrumenta, ut intelligerent omnes naturalem inter se societatem esse atque cognationem. Huic autem à se fundatæ aut domui aut civitati summum illum principem patremque familiâs suas quasdam scripsisse leges, non in ære aut tabulis, sed in sensibus animisque singulorum, ubi invitis etiam & aversantibus legendæ occurrerent. his legibus sum-

mos pariter atque infimos teneri. in has non plus regibus licere, quam plebi adversus decreta decurionum, decurionibus contra præsidum edicta, præsidibus in regum ipsorum sanctiones. Quin illa ipsa populorum atque urbium singularum jura ex illo fonte dimanare, inde sanctimoniam suam atque majestatem accipere. Sicut autem in ipso homine alia sunt quæ habet cum omnibus communia, alia quibus ab altero quisque distinguitur: ita earum rerum quas in usum hominis produxisset natura, alias eam manere communes, alias cujusque industria ac labore proprias fieri voluisse. de utrisque autem datas leges, ut communibus quidem sine detrimento omnium omnes uterentur; de cæteris autem quod cuique contigisset, eo contentus abstineret alieno. Hæc si homo nullus nescire potest nisi homo esse desierit, hæc si gentes viderunt quibus ad verum omne cæcutientibus sola naturæ fax illuxit, quid vos sentire ac facere æquum est, principes populique Christiani? Si quis durum putat ea à se exigi quæ tam sancti nominis professio requirit, cujus minimum est ab injuriis abstinere, certe quid sui sit officii scire quisque potest ex eo quod alteri præcipit. Nemo est vestrum qui non palam edicat rei quemque suæ esse moderatorem & arbitrum: qui non fluminibus locisque publicis cives omnes uti ex æquo & promiscue jubeat, qui non commeandi commercandique libertatem omni ope defendat. Sine his si parva illa societas, quam rempublicam vocamus, constare non posse judicatur (& certe constare non potest) quamobrem non eadem illa ad sustinendam totius humani generis societatem atque concordiam erunt necessaria? Si quis adversus hæc vim faciat, merito indignamini, exempla etiam pro flagitii magnitudine statuitis, non alia de causa nisi quia, ubi ista passim licent, status imperii tranquillus esse non potest. Quod si rex in regem, populus in populum inique & violente agat, id nonne ad perturbandam magnæ illius civitatis quietem & ad summi custodis spectat injuriam? Hoc interest, quod sicut magistratus minores de vulgo judicant, vos de magistratibus, ita omnium aliorum delicta cognoscenda vobis & punienda mandavit rex universi, vestra excepit sibi. Is autem quanquam supremam animadversionem sibi reservat, tardam, occultam, inevitabilem, nihilominus duos à se judices delegat qui rebus humanis intersint, quos nocentium felicissimus non effugit, conscientiam cuiquam suam, & famam sive existimationem alienam. Hæc tribunalia illis patent quibus alia præclusa sunt: ad hæc infirmi provocant: in his vincuntur qui vincunt viribus, qui licentiæ modum non statuunt, qui vili pu-

tant

tant constare quod emitur humano sanguine, qui injurias injuriis defendunt, quorum manifesta facinora necesse est & consentiente bonorum judicio damnari, & sui ipsorum animi sententia non absolvi. Ad utrumque hoc forum nos quoque novam causam afferimus: non hercule de stillicidiis aut tigno injuncto, quales esse privatorum solent, ac ne ex eo quidem genere quod frequens est inter populos, de agri jure in confinio hærentis, de amnis aut Insulæ possessione: sed de omni prope oceano, de jure navigandi, de libertate commerciorum. Inter nos & Hispanos hæc controversa sunt: Sit ne immensum & vastum mare regni unius nec maximi accessio: populone cuiquam jus sit volentes populos prohibere ne vendant, ne permutent, ne denique commeent inter sese: potueritne quisquam quod suum nunquam fuit elargiri, aut invenire quod jam erat alienum: an jus aliquod tribuat manifesta longi temporis injuria. In hac disceptatione ipsis qui inter Hispanos præcipui sunt divini atque humani juris magistri calculum porrigimus, ipsius denique Hispaniæ proprias leges imploramus. Id si nihil juvat, & eos quos ratio certa convincet, cupiditas vetat desistere, vestram principes majestatem, vestram fidem quotquot estis ubique gentes appellamus. Non perplexam, non intricatam movemus quæstionem. Non de ambiguis in religione capitibus, quæ plurimum habere videntur obscuritatis, quæ tantis tam diu animis decertata, apud sapientes hoc fere certum reliquerunt, nusquam minus inveniri veritatem quam ubi cogitur assensus. Non de statu nostræ reipublicæ, & libertate armis haud parta, sed vindicata: de qua recte statuere ii demum possunt qui jura patria Belgarum, mores avitos, & institutum non in leges regnum, sed ex legibus principatum accurate cognoverint. in qua tamen quæstione æquis judicibus extremæ servitutis depulsa necessitas, subtilius inquirentibus decreti tot nationum publica auctoritas, infensis etiam & malevolis adversariorum confessio nihil dubitandum reliquit. Sed quod hic proponimus, nihil cum istis commune habet. nullius indiget anxiæ disquisitionis. non ex divini codicis pendet explicatione, cujus multa multi non capiunt, non ex unius populi scitis quæ cæteri merito ignorant. Lex illa è cujus præscripto judicandum est, inventu est non difficilis, utpote eadem apud omnes: & facilis intellectu, utpote nata cum singulis, singulorum mentibus insita. Jus autem quod petimus tale est, quod nec rex subditis negare debeat, neque Christianus non Christianis. A natura enim oritur, quæ ex æquo omnium parens est,

mos pariter atque infimos teneri. in has non plus regibus licere, quam plebi adversus decreta decurionum, decurioribus contra præsidum edicta, præsidibus in regum ipsorum sanctiones. Quin illa ipsa populorum atque urbium singularum jura ex illo fonte dimanare, inde sanctimoniam suam atque majestatem accipere. Sicut autem in ipso homine alia sunt quæ habet cum omnibus communia, alia quibus ab altero quisque distinguitur: ita earum rerum quas in usum hominis produxisset natura, alias eam manere communes, alias cujusque industria ac labore proprias fieri voluisse. de utrisque autem datas leges, ut communibus quidem sine detrimento omnium omnes uterentur; de cæteris autem quod cuique contigisset, eo contentus abstineret alieno. Hæc si homo nullus nescire potest nisi homo esse desierit, hæc si gentes viderunt quibus ad verum omne cæcutientibus sola naturæ fax illuxit, quid vos sentire ac facere æquum est, principes populique Christiani? Si quis durum putat ea à se exigi quæ tam sancti nominis professio requirit, cujus minimum est ab injuriis abstinere, certe quid sui sit officii scire quisque potest ex eo quod alteri præcipit. Nemo est vestrum qui non palam edicat rei quemque suæ esse moderatorem & arbitrum: qui non fluminibus locisque publicis cives omnes uti ex æquo & promiscue jubeat, qui non commeandi commerciandique libertatem omni ope defendat. Sine his si parva illa societas, quam rempublicam vocamus, constare non posse judicatur (& certe constare non potest) quamobrem non eadem illa ad sustinendam totius humani generis societatem atque concordiam erunt necessaria? Si quis adversus hæc vim faciat, merito indignamini, exempla etiam pro flagitii magnitudine statuitis, non alia de causa nisi quia, ubi ista passim licent, status imperii tranquillus esse non potest. Quod si rex in regem, populus in populum inique & violente agat, id nonne ad perturbandam magnæ illius civitatis quietem & ad summi custodis spectat

Hoc interest, quod sicut magistratus minores de

vos de magistratibus, ita omnium alior

da vobis & punienda mandavit rex uni

Is autem quanquam supremam ani

tardam, occultam, inevitabile

ces delegat qui rebus humanis i

simus non effugit, conscientia

existimationem alienam. H

præclusa sunt: ad hæc in

vincunt viribus, qui li

tant constare quod emitur humano sanguine, qui injurias injuriis defendunt, quorum manifesta facinora necesse est & consentiente bonorum judicio damnari, & sui ipsorum animi sententia non absolvi. Ad utrumque hoc forum nos quoque novam causam afferimus: non hercule de stillicidiis aut tigno injuncto, quales esse privatorum solent, ac ne ex eo quidem genere quod frequens est inter populos, de agri jure in confinio hærentis, de amnis aut Insulæ possessione: sed de omni prope oceano, de jure navigandi, de libertate commerciorum. Inter nos & Hispanos hæc controversa sunt: Sit ne immensum & vastum mare regni unius nec maximi accessio: populone cuiquam jus sit volentes populos prohibere ne vendant, ne permutent, ne denique commeent inter sese: potueritne quisquam quod suum nunquam fuit elargiri, aut invenire quod jam erat alienum: an jus aliquod tribuat manifesta longi temporis injuria. In hac disceptatione ipsis qui inter Hispanos præcipui sunt divini atque humani juris magistri calculum porrigimus, ipsius denique Hispaniæ proprias leges imploramus. Id si nihil juvat, & eos quos ratio certa convincet, cupiditas vetat desistere, vestram principes majestatem, vestram fidem quotquot estis ubique gentes appellamus. Non perplexam, non intricatam movemus quæstionem. Non de ambiguis in religione capitibus, quæ plurimum habere videntur obscuritatis, quæ tantis tam diu animis decertata, apud sapientes hoc fere certum reliquerunt, nusquam minus inveniri veritatem quam ubi cogitur assensus. Non de statu nostræ reipublicæ, & libertate armis haud par[illegible] vindicata: de qua recte statuere ii [illegible]n possunt [illegible]tria Belgarum, mores avitos. [illegible]um non [illegible]n, sed ex legibus princip[illegible]ognove[illegible]tamen quæstione æquis ju-[illegible]servi[illegible]cessitas, subtilius inqui-[illegible]tot [illegible] auctoritas, [illegible] etiam [illegible]adr[illegible]o nihil dub[illegible]quit. [illegible]ic pr[illegible]m istis co[illegible] nul-[illegible]et a[illegible]. non ex[illegible]pendet [illegible]ione[illegible]lci non o[illegible]nius po-ti[illegible] ignor[illegible]ujus præ-[illegible]entu[illegible]pote eadem [illegible]ellect[illegible] singulis, sin-[illegible]J[illegible]s tale est, quod [illegible]de[illegible]ianus non Chri-[illegible]mnium parens est.

in

in omnes munifica, cujus imperium in eos extenditur qui gentibus imperant, & apud eos sanctissimum est qui in pietate plurimum profecerunt. Cognoscite hanc causam principes, cognoscite populi: si quid iniquum postulamus, scitis quæ vestra, & è vobis eorum qui viciniores nobis estis, apud nos semper fuerit auctoritas. monete, parebimus. Quin si quid à nobis hac in re peccatum est, iram vestram, odium denique humani generis non deprecamur. Sin contra se res habet, quid agendum sit, vestræ religioni & æquitati relinquimus. Olim inter populos humaniores summum nefas habebatur, armis eos impetere qui res suas arbitris permitterent. contra qui tam æquam conditionem recusarent, ii non ut unius, sed ut omnium hostes ope communi comprimebantur. itaque eam in rem videmus icta fœdera, judices constitutos. Reges ipsi validæque gentes nihil æque gloriosum, ac magnificum deputabant, quam aliorum coërcere insolentiam, aliorum infirmitatem atque innocentiam sublevare. Qui si mos hodieque obtineret, ut humani nihil à se alienum homines arbitrarentur, profecto orbe non paulo pacatiore uteremur. refrigesceret enim multorum audacia, & qui justitiam utilitatis causa nunc negligunt, injustitiam damno suo dediscerent. Sed hoc ut in causa isthac non frustra forte speramus, ita illud certo confidimus, bene rebus expensis existimaturos vos omnes imputari nobis non magis posse pacis moras, quam belli causas: ac proinde uti hactenus amici nobis faventes atque benevoli fuistis, ita vos aut etiam magis in posterum fore, quo nihil optatius iis potest contingere qui primam partem felicitatis putant bene facere, alteram bene audire.

HUGO-

HUGONIS GROTII MARE LIBERUM SIVE De jure quod Batavis competit ad Indicana commercia.

DISSERTATIO.

CAPUT I.

Jure gentium quibusvis ad quosvis liberam esse navigationem.

PRopositum est nobis breviter ac dilucide demonstrare, jus esse Batavis, hoc est, Ordinum Federatorum Belgico-Germaniæ subditis, ad Indos, ita uti navigant navigare, cumque ipsis commercia colere. Fundamentum struemus hanc juris Gentium, quod primarium vocant, regulam certissimam, cujus perspicua atque immutabilis est ratio: licere cuivis genti quamvis alteram adire, cumque ea negotiari. Deus hoc ipse per naturam loquitur, cum ea cuncta quibus vita indiget, omnibus locis suppeditari à natura non vult: artibus etiam aliis alias gentes dat excellere. Quo ista? nisi quod voluit mutua egestate & copia humanas foveri amicitias, ne singuli se putantes sibi ipsis sufficere, hoc ipso redderentur insociabiles? Nunc factum est ut gens altera alterius suppleret inopiam, divinæ justitiæ instituto, ut eo modo (sicut Plinius dicit [1]) quod genitum esset uspiam, apud omnes natum videretur. Poetas itaque canentes audimus:

Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.

Item:

Excudent alii [2]: & quæ sequuntur. Hoc igitur qui tollunt, illam laudatissimam tollunt humani generis societatem, tollunt mutuas benefaciendi occasiones, naturam denique ipsam violant. Nam & ille quem Deus terris circumfudit Oceanus, undique & undique versus navigabilis, & ventorum stati aut extraordinarii flatus, non ab eadem semper, & à nulla non aliquando regione spirantes, nonne significant satis concessum à natura cunctis gentibus ad cunctas aditum? Hoc Seneca [3] summum Naturæ beneficium putat, quod & vento gentes locis dissipatas miscuit, & sua omnia in regiones ita descripsit, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium. Hoc igitur jus ad cunctas gentes æqualiter pertinet: quod

[1] Panegyr.

[2] Virgil.

[3] 3. 4. Natur. quæst.

clarissimi Jurisconsulti[4] eo usque producunt, ut negent ullam rempublicam aut Principem prohibere in universum posse, quo minus alii ad subditos suos accedant, & cum aliis negotientur. Hinc jus descendit hospitale sanctissimum: hinc querelæ[5]:

Quod genus hoc hominum, quave hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.

Et alibi[6],

——— – littusque rogamus.
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.

Et scimus bella quædam ex hac causa cœpisse, ut Megarensibus in Athenienses, Bononiensibus in Venetos[7]: Castellanis etiam in Americanos has justas potuisse belli causas esse[8], & cæteris probabiliores Victoria[9] putat, si peregrinari & degere apud illos prohiberentur, si arcerentur à participatione earum Rerum quæ jure gentium aut moribus communia sunt, si denique ad commercia non admitterentur. Cui simile est quod in Mosis[10] historia & inde apud Augustinum[11] legimus, justa bella Israëlitas contra Amorræos gessisse, quia innoxius transitus denegabatur: qui *Iure Humanæ Societatis* æquissimo patere debebat. Et hoc nomine Hercules Orchomeniorum, Græci sub Agamemnone Mysorum Regi arma intulerunt;[12] quasi libera essent naturaliter itinera ut Baldus dixit:[13] accusanturque à Germanis apud Tacitum[14] Romani, quod colloquia congressusque gentium arcerent, fluminaque & terras & cœlum quodammodo ipsum clauderent. Nec ullus titulus Christianis quondam in Sarracenos magis placuit, quam quod per illos terræ Iudææ aditu arcerentur[15]: Sequitur ex sententia Lusitanos, etiamsi domini essent earum regionum ad quas Batavi proficiscuntur, injuriam tamen facturos si aditum Batavis & mercatum præcluderent.

Quanto igitur iniquius est volentes aliquos à volentium populorum commercio secludi, illorum opera quorum in potestate nec populi isti sunt, nec illud ipsum, qua iter est; quando latrones etiam & piratas non alio magis nomine detestamur, quam quod illi hominum inter se commeatus obsident atque infestant?

CAP. II.

Lusitanos nullum habere jus dominii in eos Indos ad quos Batavi navigant titulo inventionis.

NOn esse autem Lusitanos earum partium dominos ad quas Batavi accedunt, puta Javæ, Taprobanæ, partis maximæ Moluccarum, certissimo argumento colligimus, quia dominus nemo est ejus rei quam nec ipse unquam nec alter ipsius nomine possedit. Habent Insulæ istæ quas dicimus & semper habuerunt suos Reges, suam rempublicam, suas leges, sua jura: Lusitanis mercatus, ut aliis gentibus

4 *Inst. de rerum divis.* §. 1. & *L. nemo igitur. ff. eod. vide Gr. de jure belli lib.* 1. *c.* 19. *vid. L. mercatores C. de com.*
5 *Virg.* 1. *Æn.*
6 7. *Æn.*
7 *Diod.* 11. *Plut. Peric.*
8 *Sig. ult. de reb. Ital.*
9 *Vict. de Indis part.* 2. *n.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Adde Covar. in c. peccatum.* §. 9. *n.* 4. *ibi. Quinta.*
10 *Num. c.* 20.
11 *Aug. l.* 4. *qu.* 44. *super Nu. Et est. caus.* 23. 4. 2.
12 *Sophocl. Trach.*
13 3. *Cons.* 293.
14 4. *Histor.*
15 *Alc.* 7. *Cons.* 130. *Covar. c. peccatum p.* 2. §. 9. *Bart. ad L.* 1. *C. de Pagan.*

gentibus conceditur: itaque & tributa cum pendunt, & jus mercandi à Principibus exorant, dominos se non esse, sed ut externos advenire satis testantur: ne habitant quidem nisi precario. Et quanquam ad dominium titulus non sufficiat, quia & possessio requiritur, cum aliud sit rem habere, aliud jus ad rem consequendam, tamen ne titulum quidem dominii in eas partes Lusitanis ullum esse affirmo, quem non ipsis eripuerit Doctorum, & quidem Hispanorum sententia. Primum si dicent inventionis præmio eas terras sibi cessisse, nec jus, nec verum dicent. Invenire enim non illud est oculis usurpare, sed apprehendere, ut Gordiani epistola ostenditur[1]: unde Grammatici invenire & occupare pro verbis ponunt idem significantibus: & tota Latinitas quod adepti sumus, id demum invenisse nos dicit, cui oppositum est perdere. [2] Quin & ipsa naturalis ratio, & legum diserta verba, [3] & eruditiorum interpretatio manifeste ostendit, ad titulum domini parandum eam demum sufficere inventionem quæ cum possessione conjuncta est, ubi scilicet res mobiles apprehenduntur, aut immobiles terminis atque custodia sepiuntur; [4] quod in hac specie dici nullo modo potest. Nam præsidia illuc Lusitani nulla habent. Quid quod ne reperisse quidem Indiam ullo modo dici possunt Lusitani, quæ tot à sæculis fuerat celeberrima. Jam ab Horatii tempore:

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens.

Taprobanes pleraque quam exacte nobis Romani descripsere[6]? Jam vero & cæteras insulas ante Lusitanos non finitimi tantum Persæ & Arabes, sed Europæi etiam, præcipue Veneti noverant. Præterea inventio nihil juris tribuit, nisi in ea quæ ante inventionem nullius fuerant. [7] Atqui Indi cum ad eos Lusitani venerunt, etsi partim idololatræ, partim Mahumetani erant, gravibusque peccatis involuti, nihilominus publice atque privatim rerum possessionumque suarum dominium habuerunt, quod illis sine justa causa eripi non potuit[8]. Ita certissimis rationibus post alios auctores maximi nominis concludit Hispanus Victoria[9]: *Non possunt*, inquit, *Christiani seculares aut ecclesiastici potestate civili & principatu privare infideles, eo duntaxat titulo, quia infideles sunt, nisi ab eis alia injuria profecta sit*: Fides enim, ut recte inquit Thomas[10], non tollit jus naturale aut humanum ex quo dominia profecta sunt. Imo credere infideles non esse rerum suarum dominos, hæreticum est: & res ab illis possessas illis ob hoc ipsum eripere furtum est, & rapina, non minus quam si idem fiat Christianis. Recte igitur dicit Victoria[11] non magis ista ex causa Hispanis jus in Indos quæsitum, quam Indis fuisset in Hispanos, si qui illorum priores in Hispaniam venissent. Neque vero sunt Indi Orientis amentes & insensati, sed ingeniosi & solertes, ita ut ne hinc quidem prætextus subjiciendi possit desumi, qui tamen per se satis est mani-

1 *L. Si Barsatorem C. de fidejuss. Non. Marc. c. 4. in verbo occupare. Vid. Conan. comm.*
2 *Juris Civil. l. 3, c. 3, in fine. Vide Donell. de Jure Civil. l. 4. c. 10.*
3 *Instit. de rerum divis. §. illud quæsitum est.*
4 *L. 3. §. Neratius in fine. ff. de acq. poss.*
5 *L. 1. epist. 1.*
6 *Vide Plin. Nat. hist. l. 6, c. 22.*
7 *L. 3. ff. de acquir. rerum dom.*
8 *Covar. in c. peccatum, § 10. nu. 2. & 4. & 5.*
9 *De potest. civili, parte 1 num. 9. 10. 2. 2. quæst.*
10 *artic. 12.*
11 *Vict. de Indis parte 1. n 4, 5 6. 7, & n. 19.*

manifestæ iniquitatis. Jam olim Plutarchus *πρόφασιν πλεονεξίας* fuisse dicit *ἡμερῶσαι τὰ βαρβαρικὰ*, improbam scilicet alieni cupiditatem hoc sibi velum obtendere, quod barbariam mansuefacit. Et nunc etiam color ille redigendi invitas gents ad mores humaniores, qui Græcis olim & Alexandro usurpatus est, à Theologis omnibus, præsertim Hispanis, [11] improbus, atque impius censetur.

[11] *Vide Vasq. in praef. n. 5.*

CAP. III.

Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo donationis Pontificiæ.

SEcundo si Pontificis Alexandri Sexti divisione utentur, ante omnia illud attendendum est, volueritne Pontifex contentiones tantum Lusitanorum & Castellanorum dirimere, quod potuit sane, ut lectus inter illos arbiter, sicut & ipsi Reges jam ante inter se ea de re fœdera quædam pepigerant [1]: & hoc si ita est, cum res inter alios acta sit, ad cæteras gentes non pertinebit: an vero prope singulos Mundi trientes duobus populis donare. Quod etsi voluisset, & potuisset Pontifex, non tamen continuo sequeretur dominos eorum locorum esse Lusitanos, cum donatio dominum non faciat, sed secuta traditio: [2] quare & huic causæ possessio deberet accedere. Tum vero si qui jus ipsum sive divinum sive humanum scrutari volet, non autem ex commodo suo metiri, facile deprehendet donationem ejusmodi ut rei alienæ nullius esse momenti. Disputationem de potestate Pontificis, hoc est Episcopi Romanæ Ecclesiæ, hic non aggrediar, nec quicquam ponam nisi ex hypothesi, hoc est, quod confitentur homines inter eos eruditissimi, qui plurimum Pontificiæ tribuunt auctoritati: maxime Hispani: qui cum pro sua perspicacia facile vident Dominum Christum omne à se terrenum imperium abdicasse [3], mundi certe totius dominium, qua homo fuit, non habuisse, & si habuisset, nullis tamen argumentis astrui posse jus illud in Petrum, aut Romanam Ecclesiam Vicarii jure translatum: cum aliàs etiam certum sit, multa Christum habuisse in quæ Pontifex non successerit [4], intrepide affirmarunt (utar ipsorum verbis) Pontificem non esse dominum civilem aut temporalem totius orbis [5]. Imo etiam si quam talem potestatem in mundo haberet, eam tamen non recte exerciturum, cum spirituali sua jurisdictione contentus esse debeat, sæcularibus autem Principibus eam concedere nullo modo posse. Tum vero si quam habeat potestatem [6], eam habere, ut loquuntur, in ordine ad spiritualia. Quocirca nullam illi esse potestatem in populos infideles, ut qui ad Ecclesiam non pertineant [7]. Unde sequitur ex

[1] *Vide Osorium.*
[2] *Vide Inst. de rerum divis. §. per tradit.*
[3] *Luc. 12. 14. Joh. 18. 36.*
[4] *Vict. de Indis p. 1. num. 25. Vict. 16. num. 27.*
[5] *Vide Vasq. cap. 21. controv. ill. Turr. Crem. lib. 2. c. 113. Hugo 69 dist. cum ad Verum. Bern. in 2. lib. ad Eug. Vict. de Ind. p. 1. n. 27. Cov. in c. pec. §. 9. n. 7. 1 Corinth. de loco.*

[6] *Mat. 20. 26. Johan. 6. 15. Mat. 17. 27.* [7] *Vict. ibid. num. 28. Cov. de loco 5. in fine. Thom. 2. 2. 12. 2. Ayala lib. 1. cap. 2. n. 29. Vict. ibid. n. 30. Covs*

ex sententia Cajetani [8] & Victoriæ & potioris partis tam Theologorum quam Canonistarum [9], non esse idoneum titulum adversus Indos, vel quia Papa dederit provincias illas tanquam dominus absolute, vel quia non recognoscunt dominium Papæ: atque adeo ne Sarracenos quidem isto titulo unquam spoliatos.

CAP. IV.

Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo belli.

HIs igitur sublatis cum manifestum sit, quod & Victoria scribit, [1] Hispanos ad terras remotiores illas navigantes nullum jus secum attulisse occupandi eas provincias, unus duntaxat titulus belli restat, qui & ipse si justus esset, tamen ad dominium proficere non posset, nisi jure prædæ, hoc est post occupationem. Atqui tantum abest ut Lusitani eas res occupaverint, ut cum plerisque gentibus quas Batavi accesserunt, bellum eo tempore nullum haberent. Et sic igitur nullum jus illis quæri potuit: cum etiam si quas ab Indis pertulissent injurias, eas longa pace & amicis commerciis remisisse merito censeatur. Quanquam ne fuit quidem quod bello obtenderent. Nam qui Barbaros bello persequuntur, ut Americanos Hispani, duo solent prætexere, quod ab illis commercio arceantur, aut quod doctrinam veræ religionis illi nolint agnoscere. Et commercia quidem Lusitani ab Indis impetrarunt, ut hac in parte nihil habeant quod querantur. Alter vero [2] obtentus nihilo est justior, quam ille Græcorum in Barbaros, quo Boëtius [3] respexit:

An distant quia dissidentque mores,
Injustas acies, & fera bella movent,
Alternisque volunt perire telis?
Non est justa satis sævitiæ ratio.

Ista autem & Thomæ & Concilii Toletani & Gregorii & Theologorum, Canonistarum, Jurisprudentiumque fere omnium conclusio est [4]: Quantumcunque fides annuntiata sit Barbaris (nam de his qui subditi ante fuerunt Christianis Principibus, item de Apostatis alia est quæstio) probabiliter & sufficienter, & si noluerint eam respicere, non tamen licere hac ratione eos bello persequi, & spoliare bonis suis [5]. Operæpretium est in hanc rem ipsa Cajetani verba describere [6]: *Quidam*, ait, *infideles nec de jure nec de facto subsunt secundum temporalem jurisdictionem Principibus Christianis, ut inveniuntur pagani, qui nunquam imperio Romano subditi fuerunt, terras habitantes, in quibus Christianum nunquam fuit nomen. Horum namque domini, quamvis infideles, legitimi domini sunt, sive regali,* sive

[8] *Vide locum Cajetani infra.*
[9] *Thom. 2. 2. q. 66. art. 8. Silv. de infid. §. 7. Inn in c. quod super his de voto. Vict. n. 31.*

[1] *d. num. 31.*
[2] *Vide Vasq. c. 24. cont. ill. Vict. p. 2. de Indis n. 10.*
[3] *Met. 4. lib. 4. de Consol.*
[4] *2. 2. q. 10. art. 8. c. de Judæis dist. 45. c. qui sincera. eadem dist. Innoc. d. loco. Bartol. ad l. 1. C. de pag. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 9. & 10. Ayala de jure belli. l. 1, c. 2. n. 28. arg.*
[5] *Matt. 10. 23.*
[6] *ad Sum. Thom. 2. 2. q. 66. art. 8.*

AD

PRINCIPES POPULOSQUE LIBEROS ORBIS CHRISTIANI.

ERror est non minus vetus quam pestilens, quo multi mortales, ii autem maxime qui plurimum vi atque opibus valent, persuadent sibi, aut, quod verius puto, persuadere conantur, justum atque injustum non suapte natura, sed hominum inani quadam opinione atque consuetudine distingui. Itaque illi & leges & æquitatis speciem in hoc inventa existimant, ut eorum qui in parendi conditione nati sunt dissensiones atque tumultus coërceantur: ipsis vero qui in summa fortuna sunt collocati, jus omne ajunt ex voluntate, voluntatem ex utilitate metiendam. Hanc autem sententiam absurdam plane atque naturæ contrariam auctoritatis sibi nonnihil conciliasse haud adeo mirum est, cum ad morbum communem humani generis, quo sicut vitia ita vitiorum patrocinia sectamur, accesserint adulantium artes quibus omnis potestas obnoxia est. Sed contra extiterunt nullo non sæculo viri liberi, sapientes, religiosi, qui falsam hanc persuasionem animis simplicium evellerent, cæteros autem ejus defensores impudentiæ convincerent. Deum quippe esse monstrabant conditorem rectoremque universi, imprimis autem humanæ naturæ parentem, quam ideo, non uti cætera animantia, in species diversas, variaque discrimina segregasset, sed unius esse generis, una etiam appellatione voluisset contineri, dedisset insuper originem eandem similem membrorum compagem, vultus inter se obversos, sermonem quoque & alia communicandi instrumenta, ut intelligerent omnes naturalem inter se societatem esse atque cognationem. Huic autem à se fundatæ aut domui aut civitati summum illum principem patremque familiâs suas quasdam scripsisse leges, non in ære aut tabulis, sed in sensibus animisque singulorum, ubi invitis etiam & aversantibus legendæ occurrerent. his legibus summo-

mos pariter atque infimos teneri. in has non plus regibus licere, quam plebi adversus decreta decurionum, decurioribus contra præsidum edicta, præsidibus in regum ipsorum sanctiones. Quin illa ipsa populorum atque urbium singularum jura ex illo fonte dimanare, inde sanctimoniam suam atque majestatem accipere. Sicut autem in ipso homine alia sunt quæ habet cum omnibus communia, alia quibus ab altero quisque distinguitur: ita earum rerum quas in usum hominis produxisset natura, alias eam manere communes, alias cujusque industria ac labore proprias fieri voluisse. de utrisque autem datas leges, ut communibus quidem sine detrimento omnium omnes uterentur; de cæteris autem quod cuique contigisset, eo contentus abstineret alieno. Hæc si homo nullus nescire potest nisi homo esse desierit, hæc si gentes viderunt quibus ad verum omne cæcutientibus sola naturæ fax illuxit, quid vos sentire ac facere æquum est, principes populique Christiani? Si quis durum putat ea à se exigi quæ tam sancti nominis professio requirit, cujus minimum est ab injuriis abstinere, certe quid sui sit officii scire quisque potest ex eo quod alteri præcipit. Nemo est vestrum qui non palam edicat rei quemque suæ esse moderatorem & arbitrum: qui non fluminibus locisque publicis cives omnes uti ex æquo & promiscue jubeat, qui non commeandi commercandique libertatem omni ope defendat. Sine his si parva illa societas, quam rempublicam vocamus, constare non posse judicatur (& certe constare non potest) quamobrem non eadem illa ad sustinendam totius humani generis societatem atque concordiam erunt necessaria? Si quis adversus hæc vim faciat, merito indignamini, exempla etiam pro flagitii magnitudine statuitis, non alia de causa nisi quia, ubi ista passim licent, status imperii tranquillus esse non potest. Quod si rex in regem, populus in populum inique & violente agat, id nonne ad perturbandam magnæ illius civitatis quietem & ad summi custodis spectat injuriam? Hoc interest, quod sicut magistratus minores de vulgo judicant, vos de magistratibus, ita omnium aliorum delicta cognoscenda vobis & punienda mandavit rex universi, vestra excepit sibi. Is autem quanquam supremam animadversionem sibi reservat, tardam, occultam, inevitabilem, nihilominus duos à se judices delegat qui rebus humanis intersint, quos nocentium felicissimus non effugit, conscientiam cuiquam suam, & famam sive existimationem alienam. Hæc tribunalia illis patent quibus alia præclusa sunt: ad hæc infirmi provocant: in his vincuntur qui vincunt viribus, qui licentiæ modum non statuunt, qui vili putant

tant constare quod emitur humano sanguine, qui injurias injuriis defendunt, quorum manifesta facinora necesse est & consentiente bonorum judicio damnari, & sui ipsorum animi sententia non absolvi. Ad utrumque hoc forum nos quoque novam causam afferimus: non hercule de stillicidiis aut tigno injuncto, quales esse privatorum solent, ac ne ex eo quidem genere quod frequens est inter populos, de agri jure in confinio hærentis, de amnis aut Insulæ possessione: sed de omni prope oceano, de jure navigandi, de libertate commerciorum. Inter nos & Hispanos hæc controversa sunt: Sit ne immensum & vastum mare regni unius neo maximi accessio: populone cuiquam jus sit volentes populos prohibere ne vendant, ne permutent, ne denique commeent inter sese: potueritne quisquam quod suum nunquam fuit elargiri, aut invenire quod jam erat alienum: an jus aliquod tribuat manifesta longi temporis injuria. In hac disceptatione ipsis qui inter Hispanos præcipui sunt divini atque humani juris magistri calculum porrigimus, ipsius denique Hispaniæ proprias leges imploramus. Id si nihil juvat, & eos quos ratio certa convincet, cupiditas vetat desistere, vestram principes majestatem, vestram fidem quotquot estis ubique gentes appellamus. Non perplexam, non intricatam movemus quæstionem. Non de ambiguis in religione capitibus, quæ plurimum habere videntur obscuritatis, quæ tantis tam diu animis decertata, apud sapientes hoc fere certum reliquerunt, nusquam minus inveniri veritatem quam ubi cogitur assensus. Non de statu nostræ reipublicæ, & libertate armis haud parta, sed vindicata: de qua recte statuere ii demum possunt qui jura patria Belgarum, mores avitos, & institutum non in leges regnum, sed ex legibus principatum accurate cognoverint. in qua tamen quæstione æquis judicibus extremæ servitutis depulsa necessitas, subtilius inquirentibus decreti tot nationum publica auctoritas, infensis etiam & malevolis adversariorum confessio nihil dubitandum reliquit. Sed quod hic proponimus, nihil cum istis commune habet. nullius indiget anxiæ disquisitionis. non ex divini codicis pendet explicatione, cujus multa multi non capiunt, non ex unius populi scitis quæ cæteri merito ignorant. Lex illa è cujus præscripto judicandum est, inventu est non difficilis, utpote eadem apud omnes: & facilis intellectu, utpote nata cum singulis, singulorum mentibus insita. Jus autem quod petimus tale est, quod nec rex subditis negare debeat, neque Christianus non Christianis. A natura enim oritur, quæ ex æquo omnium parens est,

 in

in omnes munifica, cujus imperium in eos extenditur qui gentibus imperant, & apud eos sanctissimum est qui in pietate plurimum profecerunt. Cognoscite hanc causam principes, cognoscite populi: si quid iniquum postulamus, scitis quæ vestra, & è vobis eorum qui viciniores nobis estis, apud nos semper fuerit auctoritas. monete, parebimus. Quin si quid à nobis hac in re peccatum est, iram vestram, odium denique humani generis non deprecamur. Sin contra se res habet, quid agendum sit, vestræ religioni & æquitati relinquimus. Olim inter populos humaniores summum nefas habebatur, armis eos impetere qui res suas arbitris permitterent. contra qui tam æquam conditionem recusarent, ii non ut unius, sed ut omnium hostes ope communi comprimebantur. itaque eam in rem videmus icta fœdera, judices constitutos. Reges ipsi validæque gentes nihil æque gloriosum, ac magnificum deputabant, quam aliorum coërcere insolentiam, aliorum infirmitatem atque innocentiam sublevare. Qui si mos hodieque obtineret, ut humani nihil à se alienum homines arbitrarentur, profecto orbe non paulo pacatiore uteremur. refrigesceret enim multorum audacia, & qui justitiam utilitatis causa nunc negligunt, injustitiam damno suo dediscerent. Sed hoc ut in causa isthac non frustra forte speramus, ita illud certo confidimus, bene rebus expensis existimaturos vos omnes imputari nobis non magis posse pacis moras, quam belli causas: ac proinde uti hactenus amici nobis faventes atque benevoli fuistis, ita vos aut etiam magis in posterum fore, quo nihil optatius iis potest contingere qui primam partem felicitatis putant bene facere, alteram bene audire.

HUGO-

HUGONIS GROTII
MARE LIBERUM
SIVE
De jure quod Batavis competit ad Indicana commercia,
DISSERTATIO.
CAPUT I.
Jure gentium quibusvis ad quosvis liberam esse navigationem.

PRopositum est nobis breviter ac dilucide demonstrare, jus esse Batavis, hoc est, Ordinum Federatorum Belgico-Germaniæ subditis, ad Indos, ita uti navigant navigare, cumque ipsis commercia colere. Fundamentum struemus hanc juris Gentium, quod primarium vocant, regulam certissimam, cujus perspicua atque immutabilis est ratio: licere cuivis genti quamvis alteram adire, cumque ea negotiari. Deus hoc ipse per naturam loquitur, cum ea cuncta quibus vita indiget, omnibus locis suppeditari à natura non vult: artibus etiam aliis alias gentes dat excellere. Quo ista? nisi quod voluit mutua egestate & copia humanas foveri amicitias, ne singuli se putantes sibi ipsis sufficere, hoc ipso redderentur insociabiles? Nunc factum est ut gens altera alterius suppleret inopiam, divinæ justitiæ instituto, ut eo modo (sicut Plinius dicit [1]) quod genitum esset uspiam, apud omnes natum videretur. Poetas itaque canentes audimus:

Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.

Item:

Excudent alii [2]: & quæ sequuntur. Hoc igitur qui tollunt, illam laudatissimam tollunt humani generis societatem, tollunt mutuas benefaciendi occasiones, naturam denique ipsam violant. Nam & ille quem Deus terris circumfudit Oceanus, undique & undique versus navigabilis, & ventorum stati aut extraordinarii flatus, non ab eadem semper, & à nulla non aliquando regione spirantes, nonne significant satis concessum à natura cunctis gentibus ad cunctas aditum? Hoc Seneca [3] summum Naturæ beneficium putat, quod & vento gentes locis dissipatas miscuit, & sua omnia in regiones ita descripsit, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium. Hoc igitur jus ad cunctas gentes æqualiter pertinet: quod

[1] Panegyr.

[2] Virgil.

[3] 3. 4. Nat. qu.

4 Inst. de rerum divis. §. 1. & L. nemo igitur. ff. eod. vide Gr. de jure belli lib. 1. c. 19. vid. L. mercatores C. de com.
5 Virg. 1. Æn.
6 7. Æn.
7 Diod. 11. Plut. Peric.
8 Sig. ult. de reb. Ital.
9 Vict. de Indis part. 2. n. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Adde Covar. in c. peccatum. §. 9. n. 4. ibi. Quinta.
10 Num. c. 20.
11 Aug. l. 4. qu. 44. super Nu. Et est. Cult. 23. 4. 2.
12 Sophocl. Trach.
13 3. Cons. 293.
14 4. Histor.
15 Alc. 7. Cons. 130. Covar. c. peccatum p. 2. §. 9. Bart. ad L. 1. C. de Paganis

clarissimi Jurisconsulti [4] eo usque producunt, ut negent ullam rempublicam aut Principem prohibere in universum posse, quo minus alii ad subditos suos accedant, & cum illis negotientur. Hinc jus descendit hospitale sanctissimum: hinc querelæ [5]:

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.

Et alibi [6],

— — — littusque rogamus.
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.

Et scimus bella quædam ex hac causa cœpisse, ut Megarensibus in Athenienses, Bononiensibus in Venetos [7]: Castellanis etiam in Americanos has justas potuisse belli causas esse [8], & cæteris probabiliores Victoria [9] putat, si peregrinari & degere apud illos prohiberentur, si arcerentur à participatione earum Rerum quæ jure gentium aut moribus communia sunt, si denique ad commercia non admitterentur. Cui simile est quod in Mosis [10] historia & inde apud Augustinum [11] legimus, justa bella Israëlitas contra Amorræos gessisse, quia innoxius transitus denegabatur: qui *Iure Humanæ Societatis* æquissimo patere debebat. Et hoc nomine Hercules Orchomeniorum, Græci sub Agamemnone Mysorum Regi arma intulerunt; [12] quasi libera essent naturaliter itinera ut Baldus dixit: [13] accusanturque à Germanis apud Tacitum [14] Romani, quod colloquia congressusque gentium arcerent, fluminaque & terras & cœlum quodammodo ipsum clauderent. Nec ullus titulus Christianis quondam in Sarracenos magis placuit, quam quod per illos terræ Iudææ aditu arcerentur [15]: Sequitur ex sententia Lusitanos, etiamsi domini essent earum regionum ad quas Batavi proficiscuntur, injuriam tamen facturos si aditum Batavis & mercatum præcluderent.

Quanto igitur iniquius est volentes aliquos à volentium populorum commercio secludi, illorum opera quorum in potestate nec populi isti sunt, nec illud ipsum, qua iter est; quando latrones etiam & piratas non alio magis nomine detestamur, quam quod illi hominum inter se commeatus obsident atque infestant?

CAP. II.

Lusitanos nullum habere jus dominii in eos Indos ad quos Batavi navigant titulo inventionis.

NOn esse autem Lusitanos earum partium dominos ad quas Batavi accedunt, puta Javæ, Taprobanæ, partis maximæ Moluccarum, certissimo argumento colligimus, quia dominus nemo est ejus rei quam nec ipse unquam nec alter ipsius nomine possedit. Habent Insulæ istæ quas dicimus & semper habuerunt suos Reges, suam rempublicam, suas leges, sua jura: Lusitanis mercatus, ut aliis gentibus

gentibus conceditur: itaque & tributa cum pendunt, & jus mercandi à Principibus exorant, dominos se non esse, sed ut externos advenire satis testantur: ne habitant quidem nisi precario. Et quanquam ad dominium titulus non sufficiat, quia & possessio requiritur, cum aliud sit rem habere, aliud jus ad rem consequendam, tamen ne titulum quidem dominii in eas partes Lusitanis ullum esse affirmo, quem non ipsis eripuerit Doctorum, & quidem Hispanorum sententia. Primum si dicent inventionis præmio eas terras sibi cessisse, nec jus, nec verum dicent. Invenire enim non illud est oculis usurpare, sed apprehendere, ut Gordiani epistola ostenditur [1]: unde Grammatici invenire & occupare pro verbis ponunt idem significantibus: & tota Latinitas quod adepti sumus, id demum invenisse nos dicit, cui oppositum est perdere. [2] Quin & ipsa naturalis ratio, & legum diserta verba, [3] & eruditiorum interpretatio manifeste ostendit, ad titulum domini parandum eam demum sufficere inventionem quæ cum possessione conjuncta est, ubi scilicet res mobiles apprehenduntur, aut immobiles terminis atque custodia sepiuntur; [4] quod in hac specie dici nullo modo potest. Nam præsidia illuc Lusitani nulla habent. Quid quod ne reperisse quidem Indiam ullo modo dici possunt Lusitani, quæ tot à sæculis fuerat celeberrima. Jam ab Horatii tempore:

Impiger extremos currit mercator ad Indos
Per mare pauperiem fugiens.

Taprobanes pleraque quam exacte nobis Romani descripsere [6]? Jam vero & cæteras insulas ante Lusitanos non finitimi tantum Persæ & Arabes, sed Europæi etiam, præcipue Veneti noverant. Præterea inventio nihil juris tribuit, nisi in ea quæ ante inventionem nullius fuerant. [7] Atqui Indi cum ad eos Lusitani venerunt, etsi partim idololatræ, partim Mahumetani erant, gravibusque peccatis involuti, nihilominus publice atque privatim rerum possessionumque suarum dominium habuerunt, quod illis sine justa causa eripi non potuit [8]. Ita certissimis rationibus post alios auctores maximi nominis concludit Hispanus Victoria [9]: *Non possunt*, inquit, *Christiani seculares aut ecclesiastici potestate civili & principatu privare infideles, eo duntaxat titulo, quia infideles sunt, nisi ab eis alia injuria profecta sit:* Fides enim, ut recte inquit Thomas [10], non tollit jus naturale aut humanum ex quo dominia profecta sunt. Imo credere infideles non esse rerum suarum dominos, hæreticum est: & res ab illis possessas illis ob hoc ipsum eripere furtum est, & rapina, non minus quam si idem fiat Christianis. Recte igitur dicit Victoria [11] non magis ista ex causa Hispanis jus in Indos quæsitum, quam Indis fuisset in Hispanos, si qui illorum priores in Hispaniam venissent. Neque vero sunt Indi Orientis amentes & insensati, sed ingeniosi & solertes, ita ut ne hinc quidem prætextus subjiciendi possit desumi, qui tamen per se satis est mani-

1 L. Si Barsatorem C. de fidejuss. Non. Marc. c. 4. in verbo occupare. Vid. Conan. comm.
2 Juris Civil. l. 3, c. 3, in fine. Vide Donell. de Jure Civil. l. 4. c. 10.
3 Instit. de rerum divis. §. illud quæsitum est.
4 L. 3. §. Neratius in fine. ff. de acq. poss.
5 Lib. 1. epist. 1.
6 Vide Plin. Nat. hist. l. 6, c. 22.
7 L. 3. ff. de acquir. rerum dom.
8 Covar. in c. peccatum, § 10. nu. 2. & 4. & 5.
9 De potest. civili, parte 1 num. 9. 10. 2. 2. quæst.
10 artic. 12.
11 Vict. de Indis parte 1. n. 4, 5 6. 7, & n. 19.

manifestæ iniquitatis. Jam olim Plutarchus *πρόφασιν πλεονεξίας* fuisse dicit *ἡμερῶσαι τὰ βαρβαρικά*, improbam scilicet alieni cupiditatem hoc sibi velum obtendere, quod barbariam mansuefacit. Et nunc etiam color ille redigendi invitas gents ad mores humaniores, qui Græcis olim & Alexandro usurpatus est, à Theologis omnibus, præsertim Hispanis, [12] improbus, atque impius censetur.

[12] *Vide Vasq. in præf. n. 5.*

CAP. III.

Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo donationis Pontificiæ.

SEcundo si Pontificis Alexandri Sexti divisione utentur, ante omnia illud attendendum est, volueritne Pontifex contentiones tantum Lusitanorum & Castellanorum dirimere, quod potuit sane, ut lectus inter illos arbiter, sicut & ipsi Reges jam ante inter se ea de re fœdera quædam pepigerant [1]: & hoc si ita est, cum res inter alios acta sit, ad cæteras gentes non pertinebit: an vero prope singulos Mundi trientes duobus populis donare. Quod etsi voluisset, & potuisset Pontifex, non tamen continuo sequeretur dominos eorum locorum esse Lusitanos, cum donatio dominum non faciat, sed secuta traditio: [2] quare & huic causæ possessio deberet accedere. Tum vero si qui jus ipsum sive divinum sive humanum scrutari volet, non autem ex commodo suo metiri, facile deprehendet donationem ejusmodi ut rei alienæ nullius esse momenti. Disputationem de potestate Pontificis, hoc est Episcopi Romanæ Ecclesiæ, hic non aggrediar, nec quicquam ponam nisi ex hypothesi, hoc est, quod confitentur homines inter eos eruditissimi, qui plurimum Pontificiæ tribuunt auctoritati: maxime Hispani: qui cum pro sua perspicacia facile vident Dominum Christum omne à se terrenum imperium abdicasse [3], mundi certe totius dominium, qua homo fuit, non habuisse, & si habuisset, nullis tamen argumentis astrui posse jus illud in Petrum, aut Romanam Ecclesiam Vicarii jure translatum: cum aliàs etiam certum sit, multa Christum habuisse in quæ Pontifex non successerit [4], intrepide affirmarunt (utar ipsorum verbis) Pontificem non esse dominum civilem aut temporalem totius orbis [5]. Imo etiam si quam talem potestatem in mundo haberet, eam tamen non recte exerciturum, cum spirituali sua jurisdictione contentus esse debeat, secularibus autem Principibus eam concedere nullo modo posse. Tum vero si quam habeat potestatem [6], eam habere, ut loquuntur, in ordine ad spiritualia. Quocirca nullam illi esse potestatem in populos infideles, ut qui ad Ecclesiam non pertineant [7]. Unde sequitur

ex

[1] *Vide Osorium.*

[2] *Vide Inst. de rerum divis. §. per tradit.*

[3] *Luc. 12. 14. Joh. 18. 36.*

[4] *Vict. de Indis p. 1. num. 25. Vict. 16. num. 27.*

[5] *Vide Vasq. cap. 21. controv. ill. Turr. Crem. lib. 2. c. 113. Hugo 69 dist. cum ad Verum. Bern. in 2. lib. ad Eug. Vict. de Ind. p. 1. n. 27. Cov. in c. pec. §. 9. n. 7. 1 Corinth. de loco.*

[6] *Mat. 20. 26. Johan. 6. 15. Mat. 17. 27.* [7] *Vict. ibid. num. 28. Cov. de loco 5. in fine. Thom. 2. 2. 12. 2. Ayala lib. 1. cap. 2. n. 29. Vict. ibid. n. 30. Cov. de loco.*

ex sententia Cajetani[8] & Victoriæ & potioris partis tam Theologorum quam Canonistarum[9], non esse idoneum titulum adversus Indos, vel quia Papa dederit provincias illas tanquam dominus absolute, vel quia non recognoscunt dominium Papæ: atque adeo ne Sarracenos quidem isto titulo unquam spoliatos.

CAP. IV.

Lusitanos in Indos non habere jus dominii titulo belli.

His igitur sublatis cum manifestum sit, quod & Victoria scribit, [1] Hispanos ad terras remotiores illas navigantes nullum jus secum attulisse occupandi eas provincias, unus duntaxat titulus belli restat, qui & ipse si justus esset, tamen ad dominium proficere non posset, nisi jure prædæ, hoc est post occupationem. Atqui tantum abest ut Lusitani eas res occupaverint, ut cum plerisque gentibus quas Batavi accesserunt, bellum eo tempore nullum haberent. Et sic igitur nullum jus illis quæri potuit: cum etiam si quas ab Indis pertulissent injurias, eas longa pace & amicis commerciis remisisse merito censeatur. Quanquam ne fuit quidem quod bello obtenderent. Nam qui Barbaros bello persequuntur, ut Americanos Hispani, duo solent prætexere, quod ab illis commercio arceantur, aut quod doctrinam veræ religionis illi nolint agnoscere. Et commercia quidem Lusitani ab Indis impetrarunt, ut hac in parte nihil habeant quod querantur. Alter vero [2] obtentus nihilo est justior, quam ille Græcorum in Barbaros, quo Boëtius [3] respexit:

An distant quia dissidentque mores,
Injustas acies, & fera bella movent,
Alternisque volunt perire telis?
Non est justa satis sævitiæ ratio.

Ista autem & Thomæ & Concilii Toletani & Gregorii & Theologorum, Canonistarum, Jurisprudentiumque fere omnium conclusio est[4]: Quantumcunque fides annuntiata sit Barbaris (nam de his qui subditi ante fuerunt Christianis Principibus, item de Apostatis alia est quæstio) probabiliter & sufficienter, & si noluerint eam respicere, non tamen licere hac ratione eos bello persequi, & spoliare bonis suis[5]. Operæpretium est in hanc rem ipsa Cajetani verba describere[6]: *Quidam*, ait, *infideles nec de jure nec de facto subsunt secundum temporalem jurisdictionem Principibus Christianis, ut inveniuntur pagani, qui nunquam imperio Romano subditi fuerunt, terras habitantes, in quibus Christianum nunquam fuit nomen. Horum namque domini, quamvis infideles, legitimi domini sunt, sive regali, sive*

8 Vide locum Cajetani infra.
9 Thom. 2. 2. q. 66. art. 8. Silv. de infid. §. 7. Inn in c. quod super his de voto. Vict. n. 31.
1 d. num. 31.
2 Vide Vasq. c. 24. cont. ill. Vict. p. 2. de Indis n. 10.
3 Met. 4. lib. 4. de Consol.
4 2. 2. q. 10. art. 8. c. de Judæis dist. 45. c. qui sincera. eadem dist. Innoc. d. loco. Bartol. ad l. 1. C. de pag. Covarr. ad c. peccatum. p. 2. §. 9. & 10. Ayala de jure belli. l. 1. c. 2. n. 28. arg.
5 Matt. 10. 23.
6 ad Sum. Thom. 2. 2. q. 66. art. 8.

sive politico regimine gubernantur: nec sunt propter infidelitatem à dominio suorum privati, quum dominium sit ex jure positivo, & infidelitas ex divino jure, quod non tollit jus positivum, ut superius in quæstione habitum est. Et de his nullam scio legem quoad temporalia. Contra hos nullus Rex, nullus Imperator, nec Ecclesia Romana potest movere bellum ad occupandas terras eorum, aut subjiciendos illos temporaliter: quia nulla subest causa justa belli, cum Iesus Christus Rex Regum, cui data est potestas in cœlo & in terra, miserit ad capiendam possessionem mundi, non milites armatæ militiæ, sed sanctos prædicatores, sicut oves inter lupos. Vnde nec in testamento veteri, ubi armata manu possessio erat capienda, terræ infidelium inductum lego bellum alicui propter hoc quod non erant fideles: sed quia nolebant dare transitum, vel quia eos offenderant, ut Madianitæ, vel ut recuperarent sua, divina largitate sibi concessa. Vnde gravissime peccaremus, *si fidem Christi Iesu per hanc viam ampliare contenderemus: nec essemus* legitimi Domini *illorum: sed* magna latrocinia *committeremus, & teneremur ad restitutionem, utpote* injusti debellatores aut occupatores. *Mittendi essent ad hos prædicatores boni viri, qui verbo & exemplo converterent eos ad Deum: & non qui eos opprimant, spolient, scandalizent, subjiciant, & duplo gehennæ filios faciant, more Pharisæorum.* Et in hanc formam audimus sæpe à Senatu in Hispania, & Theologis præcipue Dominicanis decretum fuisse, sola verbi prædicatione non bello Americanos ad fidem traducendos: libertatem etiam quæ illis eo nomine erepta esset restitui debere, quod à Paulo tertio Pontifice, & Carolo V. Imperatore, Hispaniarum Rege comprobatum dicitur. Omittimus jam, Lusitanos in plerisque partibus religionem nihil promovere, ne operam quidem dare, cum soli lucro invigilent. Imo & illud ibi verum esse, quod de Hispanis in America Hispanus scripsit, non miracula, non signa audiri, non exempla vitæ religiosæ, quæ ad eandem fidem alios possent impellere, sed multa scandala, multa facinora, multas impietates. Quare cum & possessio & titulus deficiat possessionis, neque res ditionesque Indorum pro talibus haberi debeant quasi nullius ante fuissent, neque cum illorum essent, ab aliis recte acquiri potuerint, sequitur Indorum populos, de quibus nos loquimur, Lusitanorum proprios non esse, sed liberos, & sui juris: de quo ipsi doctores Hispani non dubitant[7].

[7] *Vict. in fine par. 2. 1. relection. de Indis.*

CAP. V.

Mare ad Indos aut jus eo navigandi non esse proprium Lusitanorum titulo occupationis.

SI ergo in populos terrasque & ditiones Lusitani jus nullum quæsiverunt, videamus an mare & navigationem, aut mercaturam sui juris facere potuerint. De mari autem prima sit conside-

ſideratio, quod cum paſſim in jure aut nullius, aut commune, aut publicum Juris gentium dicatur, hæ voces quid ſignificent ita commodiſſime explicabitur, ſi Poëtas ab Heſiodo omnes, & Philoſophos; & Juriſconſultos veteres imitati in tempora diſtinguamus, ea, quæ tempore forte haud longo, certa tamen ratione & ſui natura diſcreta ſunt. Neque nobis vitio verti debet ſi in juris à natura procedentis explicatione, auctoritate, & verbis eorum utimur, quos conſtat naturali judicio plurimum valuiſſe. Sciendum eſt igitur in primordiis vitæ humanæ aliud quam nunc eſt dominium, aliud communionem fuiſſe.[1]. Nam dominium nunc proprium quid ſignificat, quod ſcilicet ita eſt alicujus ut alterius non ſit eodem modo. Commune autem dicimus, cujus proprietas inter plures conſortio quodam aut conſenſu collata eſt excluſis aliis. Linguarum paupertas coëgit voces easdem in re non eadem uſurpare. Et ſic iſta noſtri moris nomina ad jus illud priſtinum ſimilitudine quadam & imagine referuntur. Commune igitur tunc non aliud fuit quam quod ſimpliciter proprio opponitur: Dominium autem facultas non injuſta utendi re communi, quem uſum Scholaſticis [2] viſum eſt facti non juris vocare, quia qui nunc in jure uſus vocatur, proprium eſt quiddam, aut ut illorum more loquar, privative ad alios dicitur. Jure primo Gentium, quod & Naturale interdum dicitur, & quod Poëtæ alibi ætate aurea, alibi Saturni aut Juſtitiæ regno depingunt, nihil proprium fuit: quod Cicero dixit: *Sunt autem privata nulla natura.* Et Horatius:

> *Nam* propriæ *telluris* herum natura *nec illum,*
> *Nec me nec quenquam ſtatuit.*

Neque enim potuit natura dominos diſtinguere. Hoc igitur ſignificatu res omnes eo tempore communes fuiſſe dicimus, idem innuentes quod Poëtæ cum primos homines in medium quæſiviſſe, & Juſtitiam caſto fœdere res medias tenuiſſe dicunt: quod ut clarius explicent, negant eo tempore campos limite partitos, aut commercia fuiſſe ulla.

> *promiſcua rura per agros.*
> *Præſtiterant cunctis* communia *cuncta* videri [3].

Recte additum eſt *videri*, propter tranſlationem ut diximus vocabuli. Communio autem iſta ad uſum referebatur:

> ——*pervium cunctis iter,*
> Communis uſus *omnium rerum fuit* [4].

Cujus ratione dominium quoddam erat, ſed univerſale, & indefinitum: Deus enim res omnes non huic aut illi dederat, ſed humano generi, atque eo modo plures in ſolidum ejusdem rei domini eſſe non prohibebantur: quod ſi hodierna ſignificatione ſumamus dominium, contra omnem eſt rationem. Hoc enim proprietatem includit, quæ tunc erat penes neminem.

[1] *Vide Gloſ. & Caſtr. in l. ex hoc jure & c. jus nat. diſt. 1.*

[2] *Vide Vaſq. controv. uſu freq. cap. 1. num. 10. c. exiit qui ſeminat. de Verb. ſig. in 6. clem. exivi de paradiſo de verb. ſign.*

[3] *Avienus in Arat.*

[4] *Seneca Octavia.*

Aptiſ-

Aptissime autem illud dictum est:

——omnia rerum

Usurpantis erant,[2]

[2] *Avienus.*

Ad eam vero, quæ nunc est, dominiorum distinctionem non impetu quodam, sed paulatim ventum videtur, initium ejus monstrante natura. Cum enim res sint nonnullæ, quarum usus in abusu consistit, aut quia conversæ in substantiam utentis nullum postea usum admittunt, aut quia utendo fiunt ad usum deteriores, in rebus prioris generis, ut cibo & potu, proprietas statim quædam ab usu non sejuncta emicuit[3]. Hoc enim est proprium esse, ita esse cujusquam ut & alterius esse non possit; quod deinde ad res posterioris generis, vestes puta, & res mobiles alias aut se moventes ratione quadam productum est. Quod cum esset, ne res quidem immobiles omnes, agri puta, indivisæ manere potuerunt: quanquam enim horum usus non simpliciter in abusu consistat, eorum tamen usus abusus cujusdam causa comparatus est. ut arva & arbusta cibi causa, pascua etiam vestium: omnium autem usibus promiscue sufficere non possunt. Repentæ proprietati lex posita est, quæ naturam imitaretur. Sicut enim initio per applicationem corporalem usus ille habebatur, unde proprietatem primum ortam diximus, ita simili applicatione res proprias cujusque fieri placuit. Hæc est quæ dicitur occupatio, voce accommodatissima ad eas res quæ ante in medio positæ fuerant: quo Seneca Tragicus alludit[4].

[3] *ff. de usuf. earum rer. quæ usu consf. Extrav. de verb. sign. ad conditorem & quia quorundam Thom. 2.2. 78.*

——in medio *est scelus*

Positum occupanti.

[4] *Sen. Thyeste.*

Et Philosophus[5] *Equestria* omnium *Equitum Romanorum sunt: in illis tamen locus meus sit* proprius *quem* occupavi. Hinc[6] Quintilianus dicit, quod omnibus nascitur, industriæ esse præmium; & Tullius,[7] factas esse veteri occupatione res eorum qui quondam in vacua venerant. Occupatio autem hæc in rebus quæ possessioni renituntur, ut sunt feræ bestiæ, perpetua esse debet, in aliis sufficit, corpore cœptam possessionem animo retineri. Occupatio in mobilibus est apprehensio, in immobilibus instructio aut limitatio: unde Hermogenianus cum dominia distincta dicit, addit, agris terminos positos, ædificia collocata[8]. Hic rerum status à Poetis indicatur.

[5] *Sen. Ben. l. 7. c. 12.*
[6] *Decl. 13.*
[7] *De off. 1.*
[8] *L. ex hoc jure ff. de Just. & jure.*

Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum:
Tum primum subiere domos[9].
Communemque prius, *ceu lumina solis & auræ*
Cautus humum longo signavit limite *messor*[10].

[9] *Virgil. 1. Georg.*
[10] *Ovid. in Metamorphos.*

Celebratur post hæc: ut Hermogenianus indicat, commercium, cujus gratia:

Fluctibus ignotis insultavere carinæ[11].

[11] *Ovid.*

Eo-

Eodem autem tempore & respublicæ institui cœperunt: atque ita earum quæ à prima communione divulsa erant duo facta sunt genera. Alia enim sunt publica, hoc est, populi propria (quæ est genuina istius vocis significatio) alia mere privata, hoc est, singulorum. Occupatio autem publica eodem modo fit, quo privata. Seneca [2]. *Fines Atheniensium, aut Campanorum vocamus, quos deinde inter se vicini privata terminatione distinguunt.* Gens enim unaquæque:

> Partita fines *regna constituit, novas*
> *Extruxit* urbes [3].

Hoc modo dicit Cicero [4] agrum Arpinatem Arpinatum dici, Tusculanum Tusculanorum, *similisque est*, inquit, *privatarum possessionum descriptio, ex quo quia suum cujusque fit, eorum quæ naturæ fuerant* communia, *quod cuique obtigit, id quisque teneat.* Contra autem Thucydides [5] eam terram quæ in divisione populo nulli obvenit, *ἀόριστον*, hoc est, indefinitam, & limitibus nullis circumscriptam vocat [6]. Ex his quæ hactenus dicta sunt duo intelligi possunt. Prius est, eas res quæ occupari non possunt, aut occupatæ nunquam sunt, nullius proprias esse posse: quia omnis proprietas ab occupatione cœperit. Alterum vero, eas res omnes quæ ita à natura comparatæ sunt, ut aliquo utente nihilominus aliis quibusvis ad usum promiscue sufficiant, ejus hodieque conditionis esse, & perpetuo esse debere cujus fuerant cum primum à natura proditæ sunt. Hoc Cicero voluit [7]. *Ac clarissime quidem patens hominibus inter ipsos omnibus inter omnes societas hæc est, in qua omnium rerum, quas ad communem usum natura genuit, est servanda communitas.* Sunt autem omnes res hujus generis, in quibus sine detrimento alterius alteri commodari potest. Hinc illud esse dicit Cicero: *Non prohibere aqua profluente.* Nam aqua profluens quà talis non quà flumen est, inter communia omnium à Jurisconsultis refertur: & à Poëta [8],

> *Quid prohibetis* aquas? usus communis *aquarum est.*
> *Nec solem* Proprium Natura *nec* aëra *fecit*,
> *Nec tenues* undas, *in* publica *munera veni.*

Dicit hæc non esse natura propria, sicut Ulpianus [9], natura omnibus patere, tum quia primum à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium pervenerunt (ut loquitur [10] Neratius) tum quia, ut Cicero dicit, à natura ad usum communem genita videntur. Publica autem vocat tralatitia significatione, non quæ ad populum aliquem, sed quæ ad societatem humanam pertinent, quæ publica Juris gentium in Legibus vocantur [11] hoc est, communia omnium, propria nullius. Hujus generis est Aër, duplici ratione, tum quia occupari non potest; tum quia usum promiscuum hominibus debet. Et eisdem de causis commune est omnium Maris Elementum, infinitum scilicet ita, ut possideri non queat, & omnium usibus accom-

[2] *De benef. 7. 4.*
[3] *Seneca Octav.*
[4] *Offic. 1.*
[5] *Lib. 1.*
[6] *Vide Duar. in tit. de rerum div. & qual.*
[7] *Offic. 1.*
[8] *Ovid. lib. 6. Metamorphos.*
[9] *L. venditor. ff. com. præd.*
[10] *L. quod in littore. ff. de acq. rerum dom. loco citato. Vide Comi. commun. civ. lib. 3. cap. 2. Donell. lib. 4. cap. 2.*
[11] *L. ult. de usucap.*

commodatum: sive navigationem respicimus, sive etiam piscaturam. Cujus autem juris est mare, ejusdem sunt si qua mare aliis usibus eripiendo sua fecit, ut arenæ maris, quarum pars terris continua littus dicitur[12]. Recte igitur Cicero[13]: *quid tam commune quam mare fluctuantibus, littus ejectis*? Etiam Virgilius auram, undam, littus cunctis patere dicit. Hæc igitur sunt illa quæ Romani vocant communia omnium jure naturali[14], aut quod idem esse diximus, publica juris gentium, sicut & usum eorum modo communem, modo publicum vocant. Quanquam vero etiam ea nullius esse, quod ad proprietatem attinet, recte dicantur, multum tamen differunt ab his quæ nullius sunt, & communi usui attributa non sunt, ut feræ, pisces, aves: nam ista si quis occupet, in jus proprium transire possunt, illa vero totius humanitatis consensu proprietati in perpetuum excepta sunt propter usum, qui cum sit omnium, non magis omnibus ab uno eripi potest, quam à te mihi quod meum est. Hoc est quod Cicero dicit inter prima esse Justitiæ munera, rebus communibus pro communibus uti. Scholastici dicerent esse communia alia affirmative, alia privative. Distinctio hæc non modo Jurisprudentibus usitata est, sed vulgi etiam confessionem exprimit: unde apud Athenæum convivator mare commune esse dicit, at pisces capientium fieri. Et in Plautina Rudente servo dicenti, *Mare quidem commune certo est omnibus*, assentit piscator, addenti autem, *In mari inventum est, commune est*, recte occurrit:

Meum quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Mare igitur proprium omnino alicujus fieri non potest, quia natura commune hoc esse non permittit, sed jubet, imo ne littus quidem:[15] nisi quod hæc addenda est interpretatio: ut si quid earum rerum per naturam occupari possit, id eatenus occupantis fiat, quatenus ea occupatione usus ille promiscuus non læditur. Quod merito receptum est: nam cum ita se habet, cessat utraque exceptio per quam evenisse diximus, ne omnia in jus proprium transcriberentur[16]. Quoniam igitur inædificatio species est occupationis, in littore licet ædificare[17], si id fieri potest sine cæterorum incommodo, ut Pomponius loquitur, quod ex Scævola explicabimus, nisi usus publicus, hoc est communis impediretur. Et qui ædificaverit, soli dominus fiet: quia id solum nec ullius proprium, nec ad usum communem necessarium fuit. est igitur occupantis: sed non diutius quam durat occupatio, quia reluctari mare possessioni videtur, exemplo feræ, quæ si in naturalem se libertatem receperit, non ultra captoris est, ita & littus postliminio mari cedit. Quicquid autem privatum fieri occupando, idem & publicum, hoc est populi proprium posse ostendimus[18]. Sic littus Imperii Romani finibus inclusum, populi Romani esse Celsus existimat: quod si ita est,

mini-

[12] *L. Arist. de rer. div.*
[13] *loco citato.*
[14] *Inst. de rer. div. §. & quidem naturali, & §. littorum. ff. de rer. div. l. 1. & L. 2. L. Aristo. eod. tit. L. quod in littore. L. quamvis. de acq. rer. dom. L. si quis me; de Injur. L. littora. Ne quid in loco publ. cum. l. seq.*
[15] *Vide Don. L. 4. c. 2.*
[16] *Inst. de rer. div. §. litt. l. riparum. §. 1. ff. de rer. div. fluminum. ff. de damno inf.*
[17] *L. quamvis de acq. rer. dom. L. in littore. Ne quid in loco pub. L. Aristo. de rerum div. L. quod in littore. de acq. rer. dom.*
[18] *d. L. littora ne quid in loco publ. Donell. l. 4, c. 2, & c. 9. d. L. quamvis de acq. rer. dom. §. 2., in princ. & § merito. & §. Si quis à Princ. Ne quid in loco pub.*

minime mirandum est, eundem Populum subditis suis occupandi littoris modum per Principem aut Prætorem potuisse concedere. Cæterum & hæc occupatio non minus quam privata ita restringenda est, ne ulterius porrigatur, quam ut salvus sit usus Jurisgentium. Nemo igitur potest à Populo Romano ad littus maris accedere prohiberi, & retia siccare; & alia facere, quæ semel omnes homines in perpetuum sibi licere voluerunt. [19] Maris autem natura hoc differt à littore, quod mare nisi exigua sui parte nec inædificari facile, nec includi potest: & ut posset, hoc ipsum tamen vix contingeret, sine usus promiscui impedimento. Si quid tamen exiguum ita occupari potest, id occupanti conceditur. Hyperbole est igitur

Contracta pisces æquora sentiunt
Iactis in altum mollibus [20].

Nam Celsus jactas in mare pilas ejus esse dicit qui jecerit [21]. Sed id non concedendum si deterior maris usus eo modo futurus sit. Et Vlpianus eum qui molem in mare jacit, ita tuendum dicit si nemo damnum sentiat [22]. Nam si cui hæc res nocitura sit, Interdictum utique, Ne quid in loco publico fiat competiturum. Vt & Labeo, si quid tale in mare struatur; Interdictum vult competere, Ne quid in Mari, quo portus, statio, iterve navigiis deterius sit, fiat [23]. Quæ autem navigationis, eadem piscatus habenda est ratio, ut communis maneat omnibus. Neque tamen peccabit si quis in maris diverticulo piscandi locum sibi palis circumsepiat, atque ita privatum faciat: sicut Lucullus exciso apud Neapolim monte ad villam suam maria admisit [24]. Et hujus generis, puto fuisse piscinas maritimas quarum Varro & Columella meminerunt. Nec Martialis alio spectavit, cum de Formiano Apollinaris loquitur [25].

Si quando Nereus *sensit Æoli regnum,*
Ridet procellas tuta de suo *mensa.*

Et Ambros. [26] *Inducis mare intra prædia tua ne desint belluæ.* Hinc apparere potest quæ mens Pauli fuerit, cum dicit, [27] si maris proprium jus ad aliquem pertineat, Vti possidetis interdictum ei competere. Esse quidem hoc Interdictum ad privatas causas comparatum, non autem ad publicas, (in quibus etiam ea comprehenduntur quæ jure gentium communi facere possumus) sed hic jam agi de jure fruendo quod ex causa privata contingat, non publica, sive communi. Nam teste Marciano, [28] quicquid occupatum est & occupari potuit, id jam non est jurisgentium, sicut est mare: Exempli causa, si quis Lucullum aut Apollinarem in privato suo, quatenus diverticulum maris incluserant, piscari prohibuisset, dandum illis interdictum Paulus putavit, non solum injuriarum actionem, ob causam scilicet privatæ possessionis [29]. Imo in diverticulo maris, sicut in diverticulo fluminis, si locum talem occuparim, ibique piscatus sim, maxime si animum privatim possidendi plurium annorum continua-

[19] *L. Nemo igitur. ff. de rer. division. Vide d. L. littora. ff. Ne quid in loco publ.*
[20] *Horat.*
[21] *d. l. littora.*
[22] *L. 2. ne quid in loco publ. § Advers.*
[23] *L. 1. §. si in mare. ff. de fluminibus.*
[24] *Plin. lib. 10. cap. 54.*
[25] *Lib. 10. Epig. 30.*
[26] *De Naboth. c. 3.*
[27] *L. sane si maris. ff. de injuriis.*
[28] *L. nemo igitur. ff. de rerum div.*
[29] *L. si quisquam. de divers. & temp. præscr.*

tinuatione testatus fuerim, alterum eodem jure uti prohibebo: ut ex Marciano colligimus, non aliter quam in lacu qui mei dominii est. Quod verum quam diu durat occupatio, quemadmodum in littore antea diximus. Extra diverticulum idem non erit, ne scilicet communis usus impediatur [30]. Ante ædes igitur meas aut prætorium ut piscari aliquem prohibeant usurpatum quidem est, sed nullo jure, adeo quidem ut Ulpianus contemta ea usurpatione si quis prohibeatur injuriarum dicat [31] agi posse. Hoc imperator Leo (cujus Legibus non utimur) contra juris rationem mutavit, voluitque πρόθυρα, hoc est, vestibula maritima eorum esse propria, qui oram habitarent, ibique eos jus piscandi habere [32]: quod tamen ita procedere voluit, ut septis quibusdam remoratoriis quas ἐποχὰς Græci vocant, locus ille occuparetur: existimans nimirum non fore ut quis exiguam maris portionem alteri invideret qui ipse toto mari ad piscandum admitteretur. Certe ut quis magnam maris partem, etiamsi possit, publicis utilitatibus eripiat, non tolerandæ est improbitatis: in quam merito Vir Sanctus [33] invehitur. Spatia Maris *sibi vindicant* jure mancipii, *pisciumque jura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subjecta commemorant. Iste*, *inquit*, sinus *maris meus est: ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes.* Est igitur Mare in numero earum rerum quæ in commercio non sunt [34], hoc est, quæ proprii juris fieri non possunt. Unde sequitur si proprie loquamur, nullam maris partem in territorio populi alicujus posse censeri. Quod ipsum Placentinus sensisse videtur, cum dixit, Mare ita esse commune, ut in nullius dominio sit nisi solius Dei: & Johannes Faber, cum mare asserit relictum in suo jure, & esse primævo, quo omnia erant communia [35]. Alioquin nihil differrent quæ sunt omnium communia ab his quæ publica proprie dicuntur, ut mare à flumine. Flumen populus occupare potuit, ut inclusum finibus suis, mare non potuit. Territoria autem sunt ex occupationibus populorum, ut privata dominia ex occupationibus singulorum. Vidit hoc Celsus, qui clare satis distinguit inter littora [36], quæ populus Romanus occupare potuit, ita tamen ut usui communi non noceretur, & mare quod pristinam naturam retinuit. Nec ulla lex diversum indicat [37]. Quæ vero leges à contrariæ sententiæ actoribus citantur, aut de insulis loquuntur, quas clarum est occupari potuisse, aut de portu qui non communis est, sed proprie publicus. Qui vero dicunt mare aliquod esse Imperii Romani, dictum suum ita interpretantur, ut dicant jus illud in mare ultra protectionem & jurisdictionem non procedere: quod illi jus à proprietate distinguunt: nec forte satis animadvertunt idipsum quod Populus Romanus classes præsidio navigantium disponere potuit, & deprehensos in mari piratas punire, non ex proprio, sed ex communi jure accidisse, quod & aliæ liberæ gentes in mari habent. Illud interim fatemur, potuisse inter gentes aliquas convenire, ut capti in maris

hac

[30] *L. præscriptio ff. de usucap.*

[31] *L. injuriarum §. ult. ff. de injuriis d. L. injuriarum §. si quis me.*

[32] *Novella Leo* 102, 103, 104: *Vide Cujac.* 14. *obs.* 1.

[33] *Ambros. lib.* 5. *Hex. c.* 10.

[34] *Donell. lib.* 4. *cap.* 6.

[35] *Ioh. Faber ad d. §. Littorum inst. de rerum divis. adde D.D. ad l. ἀξίωσις ff. ad l. Rhodiam.*

[36] *L. Littora. Ne quid in loco publ.*

[37] *V. de L. insulæ ff. de judiciis. Vide L. Cæsar ff. de public. Gloss. in L. quædam, de rerum divis. & in d. L. littora. & in §. 1. Inst. de rer. divis. Bal. in d. l. quædam.*

hac vel illa parte, hujus aut illius reipublicæ judicium subirent, atque ita ad commoditatem distinguendæ jurisdictionis in mari fines describi, quod ipsos quidem eam sibi legem ferentes obligat [38], at alios populos non item: neque locum cujus proprium facit, sed in personas contrahentium jus constituit. Quæ distinctio ut naturali rationi consentanea est, ita Ulpiani responso quodam comprobatur, qui rogatus an duorum prædiorum maritimorum dominus, alteri eorum quod venderet servitutem potuisset imponere, ne inde in certo maris loco piscari liceret, respondet; rem quidem ipsam, mare scilicet servitute nulla affici potuisse, quia per naturam hoc omnibus pateret, sed cum bona fides contractus legem venditionis servari exposceret, personas possidentium & in jus eorum succedentium per istam legem obligari. Verum est loqui Jurisconsultum de prædiis privatis, & lege privata, sed in territorio & lege populorum eadem hic est ratio, quia populi respectu totius generis humani privatorum locum obtinent. Similiter reditus qui in piscationes maritimas constitui Regalium numero censentur, non rem, hoc est mare, aut piscationem, sed personas non obligant [39]. Quare subditi, in quos legem ferendi potestas Reipublicæ aut Principi ex consensu competit, ad onera ista compelli forte poterunt: sed exteris jus piscandi ubique immune esse debet, ne servitus imponatur mari quod servire non potest. Non enim maris eadem quæ fluminis ratio est [40]: quod cum sit publicum, id est populi, jus etiam in eo piscandi à populo aut Principe concedi aut locari potest, ita ut ei qui conduxit, etiam interdictum Veteres dederint, de loco publico fruendo, addita conditione, si is cui locandi jus fuerit, fruendum alicui locaverit [41]: quæ conditio in mari evenire non potest. Cæterum qui ipsam piscationem numerant inter Regalia, ne quidem illum locum, quem interpretabantur, satis inspexerunt. quod Iserniam & Alvotum non latuit. Demonstratum est [42] nec populo nec privato cuipiam jus aliquod proprium in ipsum mare (nam diverticulum excipimus) competere posse, cum occupationem nec natura, nec usus publici ratio permittat. Hujus autem rei causa instituta fuerat hæc disputatio, ut appareret Lusitanos mare quo ad Indos navigatur sui juris non fecisse. Nam utraque ratio quæ proprietatem impedit, in hac causa est quam in cæteris omnibus infinito efficacior. Quod in aliis difficile videtur, in hac omnino fieri non potest: quod in aliis iniquum judicamus, in hac summe barbarum est, atque inhumanum. Non de mari interiore hic agimus, quod terris undique infusum, alicubi etiam fluminis latitudinem non excedit, de quo tamen satis constat locutos Romanos Jurisconsultos, cum nobiles illas adversus privatam avaritiam sententias ediderunt: de Oceano quæritur, quem immensum, infinitum, rerum parentem, cœlo conterminum antiquitas vocat: cujus perpetuo humore non fontes tantum & flumina & maria, sed nubes, sed ipsa quodammodo sidera

[38] *Bal. in c. in princ. in 2 co'. Quib. mod. feud. amit. adde L. unic. C. de class. lib. 11. & Ang. in l. sane. ff. de injur. L. venditor fundi Com. præd. adde L. caveri. eod. tit.*

[39] *C. quæ sint Regalia, in Feudis.*

[40] *Vide Balbum de præscr. 4. parte 5. part. prima. qu. 6. n. 4.*

[41] *d. l. injuriarum. §. ff. quisque vers. conductor. ff. de injur. ff. de loco publ. fruendo.*

[42] *Ad d. locum. Quæ sint Regalia.*

sidera pasci veteres crediderunt: qui denique per reciprocas æstuum vices terram hanc humani generis sedem ambiens, neque teneri, neque includi potest, & possidet verius quam possidetur. In hoc autem Oceano non de sinu aut freto, nec de omni quidem eo quod è littore conspici potest controversia est. Vindicant sibi Lusitani quicquid duos Orbes interjacet, tantis spatiis discretos, ut plurimis sæculis famam sui non potuerint transmittere. Quod si Castellanorum, qui in eadem sunt causa, portio accedat, parvo minus omnis Oceanus duobus populis mancipatus est, aliis tot gentibus ad Septentrionum redactis angustias: multumque decepta est Natura, quæ cum elementum illud omnibus circumfudit, omnibus etiam suffecturum credidit. In tanto mari si quis usu promiscuo solum sibi imperium & ditionem exciperet, tamen immodicæ dominationis affectator haberetur: si quis piscatu arceret alios, insanæ cupiditatis notam non effugeret. At qui etiam navigatum impedit, quo nihil ipsi perit, de eo quid statuemus? Si quis ab igne qui totus suus est, ignem capere, lumen suo de lumine, alterum prohiberet, lege hunc humanæ societatis reum peragerem: quia vis ea est istius naturæ;

Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit[43].

[43] *Ennius.*

Quid ni enim quando sine detrimento suo potest, alteri communicet, in iis quæ sunt accipienti utilia, danti non molesta[44]? Hæc sunt quæ Philosophi[45] non alienis tantum, sed & ingratis præstari volunt. Quæ vero in rebus privatis invidia est, eadem in re communi non potest non esse immanitas. Improbissimum enim hoc est, quod naturæ instituto, consensu gentium, meum non minus quam tuum est, id te ita intercipere, ut ne usum quidem mihi concedas, quo concesso nihilominus id tuum sit, quam antea fuit. Tum vero etiam qui alienis incumbunt, aut communia intercipiunt, certa quadam possessione se tuentur. Quia enim prima, ut diximus, occupatio res proprias fecit, iccirco imaginem quandam dominii præfert quamvis injusta detentio. At Lusitani num sicuti terras solemus, sic mare illud impositis præsidiis ita undique cinxerunt, ut in ipsorum manu esset quos vellent excludere? An vero tantum hoc abest, ut ipsi etiam, cum adversus alios populos mundum dividunt, non ullis limitibus aut natura aut manu positis? sed imaginaria quadam linea se tueantur? quod si recipitur & dimensio talis ad possidendum valet, jamdudum nobis Geometræ terras, Astronomi etiam cœlum eriperent. Ubi hic igitur est ista, sine qua nulla dominia cœperunt, corporis ad corpus adjunctio? Nimirum apparet in nulla re verius dici posse, quod Doctores nostri prodiderunt[46]: Mare cum sit incomprehensibile, non minus quam aër, nullius populi bonis potuisse applicari. Si vero ante alios navigasse, & viam quodammodo aperuisse, hoc vocant occupare, quid esse potest magis ridiculum? Nam cum nulla pars sit maris, in quam non aliquis pri-

[44] *Cicer. de off. 1.*
[45] *Sen. lib. 3. cap. 28.*
[46] *Ioann. Faber ad §. litterarum.*

primus ingressus sit, sequetur omnem navigationem ab aliquo esse occupatam. Ita undique excludimus. Quin & illi qui terrarum orbem circumvecti sunt, totum sibi Oceanum acquisivisse dicendi erunt. Sed nemo nescit navem per mare transeuntem non plus juris quam vestigii relinquere. Verum etiam quod sibi sumunt neminem ante ipsos eum Oceanum navigasse, id minime verum est. Magna enim pars ejus de quo agitur maris, ambitu Mauritaniæ, jam olim navigata est: ulterior & in orientem vergens victoriis Magni Alexandri lustrata est, usque in Arabicum sinum [47]. Olim autem hanc navigationem Gaditanis percognitam fuisse, multa argumenta sunt. Cajo Cæsare Augusti filio in Arabico sinu res regente signa navium ex Hispaniensibus naufragiis agnita. Et quod Cælius Antipater tradidit, vidisse se qui ex Hispania in Æthiopiam commercii gratia navigasset: Etiam Arabibus, si verum est, quod Cornelius Nepos testatus est, Eudoxum quendam sua ætate cum Lathyrum Regem Alexandriæ fugeret, Arabico sinu egressum Gades usque pervectum. Pœnos autem, qui re maritima plurimum valuerunt, eum Oceanum non ignorasse longe clarissimum est, cum Hanno Carthaginis potentia florente circumvectus à Gadibus ad finem Arabiæ, prætexnavigato scilicet promontorio quod nunc Bonæ Spei dicitur, (Vetus videtur nomen Hesperion ceras fuisse) omne id iter, situmque littoris & insularum scripto complexus sit, testatusque ad ultimum non mare sibi, sed commeatum defuisse. Ab Arabico autem sinu ad Indiam, Indicique Oceani insulas, & auream usque Chersonesum, quam esse Japanem credunt plerique, etiam re Romana florente navigari solitum, iter à Plinio [48] descriptum, legationes ab Indis ad Augustum, ad Claudium etiam ex Taprobane insula, deinde gesta Trajani & tabulæ Ptolemæi satis ostendunt. Jam suo tempore Strabo [49] Alexandrinorum mercatorum classem ex Arabico sinu, ut Æthiopiæ ultima, ita & Indiæ, petisse testatur, cum olim paucis navibus id auderetur. Inde magna populo Romano vectigalia: Addit Plinius [50] impositis sagittariorum cohortibus piratarum metu navigatum: solamque Indiam quingenties sestertium, si Arabiam addas & Seres, millies annis omnibus Romano Imperio ademisse: & merces centuplicato venditas. Et hæc quidem vetera satis arguunt primos non fuisse Lusitanos. In singulis autem sui partibus Oceanus ille & tunc cum eum Lusitani ingressi sunt, & nunquam non cognitus fuit. Mauri enim, Æthiopes, Arabes, Persæ, Indi eam maris partem cujus ipsi accolæ sunt, nescire neutiquam potuerunt. Mentiuntur ergo qui se mare illud invenisse jactant. Quid igitur, dicet aliquis, parumne videtur, quod Lusitani intermissam multis forte sæculis navigationem primi repararunt, &, quod negari non potest, Europæis gentibus ignotam ostenderunt, magno suo labore, sumtu, periculo? Imo vero si in hoc incubuerunt ut quod soli reperissent id omnibus monstrarent, quis adeo est amens,

[47] Ex Plin. l. 2. cap 69. & lib. 6. c. 31. & Mela lib. 3.

[48] Plin. l. 6, c. 23.

[49] lib. 2, & 17.

[50] Loco cit. & l. 12, c. 19.

qui non plurimum se illis debere profiteatur? Eandem enim gratiam, laudemque & gloriam immortalem illi promeruerint, qua omnes contenti fuerunt rerum magnarum inventores, quotquot scilicet non sibi, sed humano generi prodesse studuerunt. Sin Lusitanis suus ante oculos quæstus fuit, lucrum quod semper maximum est in prævertendis negotiationibus, illis sufficere debuit. Et scimus itinera prima proventus interdum quater decuplos, aut etiam uberiores dedisse: quibus factum ut inops diu populus ad repentinas divitias subito prorumperet, tanto luxus apparatu, quantus vix beatissimis gentibus in supremo progressæ diu fortunæ fastigio fuit. Si vero eidem in hoc præiverunt, ne quisquam sequeretur, gratiam non merentur, cum lucrum suum respexerint. lucrum autem suum dicere non possunt, cum eripiant alienum. Neque enim illud certum est, nisi ivissent eo Lusitani, iturum fuisse neminem. Adventabant enim tempora, quibus ut artes pene omnes, ita & terrarum & marium situs clarius in dies noscebantur. Excitassent vetera, quæ modo retulimus, exempla, & si non uno impetu omnia patuissent, at paulatim promota velis fuissent littora alio semper aliud monstrante. Factum denique fuisset, quod fieri potuisse Lusitani docuerunt, cum multi essent populi non minus flagrantes mercaturæ & rerum externarum studio. Venetis qui multa jam Indiæ didicerant, cætera inquirere promptum fuit. Gallorum Brittonum indefessa sedulitas, Anglorum audacia cœpto non defuisset. Ipsi Batavi multo magis desperata aggressi sunt. Nulla igitur æquitatis ratio, ne probabilis quidem ulla sententia à Lusitanis stat. Omnes enim qui mare volunt imperio alicujus subjici posse, id ei attribuunt qui proximus portus & circumjacentia littora in ditione habet[51]. At Lusitani in illo immenso littorum tractu paucis exceptis præsidiis nihil habent quod suum possunt dicere. Deinde vero etiam qui mari imperaret, nihil tamen posset ex usu communi deminuere, sicut Populus Romanus arcere neminem potuit, quo minus in littore Imperii Romani cuncta faceret, quæ jure gentium permittebantur[52]. Et si quicquam eorum prohibere posset, puta piscaturam, qua dici quodammodo potest pisces exhauriri, at navigationem non posset, per quam mari nihil perit. Cui rei argumentum est longe certissimum, quod ex Doctorum sententia ante retulimus, etiam in terra, quæ cum populis, tum hominibus singulis in proprietatem attributa est: iter tamen, certe inerme & innoxium, nullius gentis hominibus juste negari: sicut & potum ex flumine. Ratio apparet, quia cum unius rei naturaliter usus essent diversi, eum duntaxat gentes divisisse inter se videntur, qui sine proprietate commode haberi non potest; contra autem eum recepisse, per quem domini conditio deterior non esset futura. Omnes igitur vident eum qui alterum navigare prohibet nullo jure defendi, cum eundem etiam injuriarum teneri Ulpianus dixerit[53]:

alii

[51] Gloss. in c. ibi. peric. §. porro super verbo territorio. De elect. in sexto & ibi Gan. Gloss. in c. licet. ff. de Feriis.

[52] L. nemo igitur. ff. de rer. divis. adde Alber. Gentilem de jure belli lib. 1. c. 19. sub finem.

[53] L. 2. §. quis in mari. ff. Ne quid in loco publ.

alii autem etiam interdictum utile prohibito competere existimaverint [54]. Et sic Batavorum intentio communi jure nititur, cum fateantur omnes, permissum cuilibet in mari navigare etiam à nullo Principe impetrata licentia: quod Legibus Hispanicis diserte expressum est [55].

[54] Gloss. ad L. 1. ut in flumine publ.

[55] Bal. in L. item lapilli. 3. col. ff. de rer. divis. Rodericus Zuarius Hispanus in consilio 1. de usu maris. 3. partit. tit. 28. L. 10. & 12.

CAP. VI.

Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo donationis Pontificiæ.

DOnatio Pontificis Alexandri, quæ à Lusitanis mare aut jus navigandi solis sibi vindicantibus, cum inventionis deficiat titulus, secundo loco adduci potest, satis ex iis quæ ante dicta sunt vanitatis convincitur. Donatio enim nullum habet momentum in rebus extra commercium positis. Quare cum mare aut jus in eo navigandi proprium nulli hominum esse possit, sequitur neque dari a Pontifice, neque à Lusitanis accipi potuisse. Præterea cum supra relatum sit ex omnium sani judicii hominum sententia Papam non esse dominum temporalem totius orbis, ne Maris quidem esse satis intelligitur: quanquam etsi id concederetur, tamen jus annexum Pontificatui in Regem aliquem aut populum pro parte nulla transferri debuisset. Sicut nec Imperator posset Imperii provincias in suos usus convertere, aut pro suo arbitrio alienare [1]. Illud saltem nemo negaturus est, cui aliquid sit frontis, cum jus disponendi in temporalibus Pontifici nemo concedat, nisi forte quantum ejus rerum spiritualium necessitas requirit, ista autem de quibus nunc agimus, mare scilicet & jus navigandi, lucrum & quæstum merum, non pietatis negotium respiciant, sequi nullam hac in re fuisse illius potestatem. Quid, quod ne Principes quidem, hoc est, domini temporales possunt ullo modo à navigatione aliquem prohibere, cum si quod habent jus in mari id sit tantum jurisdictionis ac protectionis? Etiam illud notissimum est apud omnes, ad ea facienda quæ cum lege Naturæ pugnant, nullam esse Papæ auctoritatem [2]. Pugnat autem cum lege Naturæ, ut mare aut ejus usum quisquam habeat sibi proprium, ut jam satis demonstravimus. Cum denique jus suum auferre alicui Papa minime possit, quæ erit facti istius defensio, si tot populos immerentes, indemnatos, innoxios ab eo jure quod ad ipsos non minus quam ad Hispanos pertinebat uno verbo voluit excludere? Aut igitur dicendum est nullam esse vim ejusmodi pronuntiationis, aut quod non minus credibile est, eum Pontificis animum fuisse, ut Castellanorum & Lusitanorum inter se certamini intercessum voluerit, aliorum autem juri nihil diminutum.

[1] Vict. loco citato. n. 26.

[2] Sil. in Verbo Papa. n. 16.

CAP. VII.

Mare aut jus navigandi proprium non esse Lusitanorum titulo præscriptionis aut consuetudinis.

ULtimum iniquitatis patrocinium in præscriptione solet esse aut consuetudine. Et huc igitur Lusitani se conferunt: sed utrumque illis præsidium certissima juris ratio præcludit. Nam præscriptio à Jure est civili, unde locum habere non potest inter Reges, aut inter populos liberos[1]: multo autem minus ubi jus naturæ aut gentium resistit, quod jure civili semper validius est. Quin & ipsa lex civilis præscriptionem hic impedit[2]. Usucapi enim, aut præscriptione acquiri prohibentur, quæ in bonis esse non possunt, deinde quæ possideri vel quasi possideri nequeunt, & quorum alienatio prohibita est. Hæc autem omnia de mari & usu maris vere dicuntur. Et cum publicæ res, hoc est populi alicujus nulla temporis possessione quæri posse dicantur, sive ob rei naturam, sive ob eorum privilegium adversus quos præscriptio ista procederet, quanto justius humano generi, quam uni populo id beneficium dandum fuit in rebus communibus? Et hoc est quod Papinianus scriptum reliquit[3], præscriptionem longæ possessionis ad obtinenda loca jurisgentium publica concedi non solere: ejusque rei exemplum dat in littore, cujus pars imposito ædificio occupata fuerat: nam eo diruto, & alterius ædificio in eodem loco postea exstructo, exceptionem opponi non posse: quod deinde similitudine rei publicæ illustrat: nam & si quis in fluminis diverticulo pluribus annis piscatus sit, postea, interrupta scilicet piscatione, alterum eodem jure prohibere non posse. Apparet igitur Angelum & qui cum Angelo dixerunt[4] Venetis & Januensibus per præscriptionem jus aliquod in sinum maris suo littori præjacentem acquiri potuisse, aut falli, aut fallere, quod sane Jurisconsultis nimium est frequens, cum sanctæ professionis auctoritatem, non ad rationes & leges, sed ad gratiam conferunt potentiorum. Nam Martiani quidem responsum, de quo & ante egimus, si recte cum Papiniani verbis comparetur, non aliam accipere potest interpretationem[5], quam eam quæ & Joanni olim & Bartolo probata est, & nunc à doctis omnibus recipitur[6]: ut scilicet jus prohibendi procedat quamdiu durat occupatio: non autem si ea omissa sit: omissa enim non prodest, nec si per mille annos fuisset continuata, ut recte animadvertit Castrensis. Et quamvis hoc voluisset Martianus, quod minime credendus est cogitasse, in quo loco occupatio conceditur, in eodem præscriptionem concedi, tamen absurdum erat quod de flumine publico dictum erat ad Mare commune, & quod de diverticulo ad sinum

[1] V. sq. cap. 25.
[2] Vide Donel, lib. 5. com. cap. 22. & seq. L. sed Cels. ff. de contra empt. L. usucapionem. ff. de usucapion. d. fine ff. eod. cap. sine poss. de Reg. jur. in 6. L. alienationis. ff. de verb. sign. L. si fundum. ff. de fundo dotal.
[3] L. præscrip. C. de oper. publ. L. diligent. C. de Aquaeductis. L. viam. ff. de via publ. L. ult. ff. de usucap.
[4] Cons. 286. Thema tale est: inter cætera capitula pacis:
[5] L. si quisquam. ff. de divers. & temp. præscrip.
[6] Duar. de usucap. c. 3. Cujac. ad d. l. ult. de usuc. Donell. Com. lib. 5. c. 22. in d. ult. n. 4. per l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom.

finum proferre, cum hæc præscriptio usum quæ est Juregentium communis, impeditura sit, illa autem publico usui non admodum noceat. Alterum autem Angeli argumentum quod ex aquæ ductu sumitur[7], eodem Castrensi monstrante, ut à quæstione alienissimum, ab omnibus merito exploditur. Falsum igitur est talem præscriptionem etiam eo tempore gigni, cujus initium omnem memoriam excedat. Ubi enim lex omnem omnino tollit præscriptionem, ne illud quidem tempus admittitur, hoc est, ut Felinus loquitur[8], materia impræscriptibilis tempore immemoriali non fit præscriptibilis. Fatetur hæc vera esse Balbus[9]: sed Angeli sententiam receptam dicit hac ratione, quia tempus extra memoriam positum idem valere creditur privilegio, cum titulus amplissimus ex tali tempore præsumatur. Apparet hinc non aliud illos sensisse, quam si pars aliqua reipublicæ, puta Imperii Romani, supra omnem memoriam usa esset tali jure, ei dandam præscriptionem hoc colore, quasi Principis concessio præiisset. Quare cum nemo sit dominus totius generis humani, qui jus illud adversus homines omnes homini, aut populo alicui potuisset concedere, sublato illo colore, necesse est etiam præscriptionem interimi. Et sic ex illorum etiam sententia inter Reges aut populos liberos prodesse nihil potest lapsus infiniti temporis. Vanissimum autem & illud est quod Angelus docuit, etiamsi ad dominium præscriptio proficere non potest, tamen dandam esse possidenti exceptionem. Nam Papinianus disertis verbis exceptionem negat[10], & aliter non potuit sentire, cum ipsius sæculo præscriptio nihil esset aliud quam exceptio. Verum igitur est quod & leges Hispanicæ exprimunt[11]: in his rebus quæ communi hominum usui sunt attributæ, nullius omnino temporis præscriptionem procedere, cujus definitionis illa præter cæteras ratio reddi potest, quod qui re communi utitur, ut communi uti videtur, non autem jure proprio, & ita præscribere non magis quam fructuarius potest vitio possessionis[12]. Altera hæc etiam non contemnenda est, quod in præscriptione temporis cujus memoria non extat, quamvis titulus & bona fides præsumantur, tamen si reipsa appareat titulum omnino nullum dari posse, & sic manifesta sit fides mala; quæ in populo maxime quasi uno corpore perpetua esse censetur, & ex duplici defectu præscriptio corruit[13]. Tertia vero, quia res hæc est meræ facultatis, quæ non præscribitur, ut infra demonstrabimus. Sed nullus est finis argutiarum. Inventi sunt qui in hoc argumento à præscriptione consuetudinem distinguerent, ut illa scilicet exclusi, ad hanc confugerent. Discrimen autem quod hic statuunt sane ridiculum est: ex præscriptione ajunt jus unius quod ab eo aufertur alteri applicari[14]; sed cum aliquod jus ita alicui applicatur ut alteri non auferatur, tum dici consuetudinem: quasi vero cum jus navigandi quod communiter ad omnes pertinet, exclusis aliis ab uno usurpatur, non

[7] *Ex l. usum aquæ C. de Aqua d. lib. 11. confer cum l. Dilig. eod. tit. & cum l. hoc jur. §. Ductus aquæ ff. de Aqua quot. & æst.*

[8] *Ad c. accedentes de præscript.*

[9] *De præscript. 4. part. 5. part. princip. q. 6. num. 8.*

[10] *d. l. ultima.*

[11] *Par. 3. tit. 29. l. 7. in c. Piaca. Rod. Zuarius d. cons. num. 4.*

[12] *Fachin. l. 8. c. 26. & c. 33. Covar. de præscr. part. 2. §. 2. n. 8. & §. 8. n. 5. & 6.*

[13] *Fachin. l. 8. c. 28.*

[14] *Aret. in rubr. ff. de rer. divis. alleg. Balbus de loco n. 2. Vide Vasq. contr. ill. cap. 29. num. 38.*

necesse sit omnibus perire quantum uni accedit. Errori huic ansam dederunt Pauli verba non recte accepta, qui cum de jure proprio maris ad aliquem pertinente loqueretur [15], fieri hoc posse dixit Accursius per privilegium aut consuetudinem: quod additamentum ad Jurisconsulti textum nullo modo accedens mali potius conjectoris esse videtur quam boni interpretis. Mens Pauli supra explicata est. Cæterum illi si vel sola Ulpiani verba [16], quæ paulo ante præcedunt, satis considerassent, longe aliud dicturi erant. Fatetur enim ut quis ante ædes meas piscari prohibeatur, esse quidem usurpatum [17], hoc est receptum consuetudine: sed nullo jure; ideoque injuriarum actionem prohibito non denegandam. Contemnit igitur hunc morem, & usurpationem vocat, ut & inter Christianos Doctores Ambrosius [18]. Et merito. Quid enim clarius quam non valere consuetudinem, quæ juri naturæ, aut gentium ex adverso opponitur [19]? Consuetudo enim species est juris positivi, quod legi perpetuæ obrogare non potest. Est autem lex illa perpetua ut Mare omnibus usu commune sit. Quod autem in præscriptione diximus, idem consuetudine verum est, si quis eorum qui diversum tradiderunt, sensus excutiat, non aliud reperturum, quam consuetudinem privilegio parari. Atqui adversus genus humanum concedendi privilegium nemo habet potestatem: quare inter diversas respublicas consuetudo ista vim non habet. Verum omnem hanc quæstionem diligentissime tractavit Vasquius [10], decus illud Hispaniæ, cujus nec in explorando jure subtilitatem, nec in docendo libertatem unquam desideres. Is igitur posita Thesi Loca publica & jure gentium communia præscribi non posse, quam multis firmat auctoribus: exceptiones deinde subjungit ab Angelo & aliis confictas, quas supra retulimus. Hæc autem examinaturus recte judicat istarum rerum veritatem pendere à vera juris, tam naturæ quam gentium cognitione. Jus enim naturæ cum à divina veniat providentia, esse immutabile. Hujus autem naturalis partem esse jus gentium, primævum quod dicitur, diversum à jure gentium secundario sive positivo: quorum posterius mutari potest. Nam si qui mores cum jure gentium primævo repugnent, hi non humani sunt, ipso judice, sed *ferini*, corruptelæ & abusus, non leges & usus. Itaque nullo tempore præscribi potuerunt, nulla lata lege justificari, nullo multarum etiam gentium consensu, hospitio, & exercitatione stabiliri, quod exemplis aliquot, & Alphonsi Castrensis Theologi Hispani testimonio confirmat [21]. *Ex quibus apparet*, inquit, *quam suspecta sit sententia eorum, quos supra retulimus, existimantium Genuenses, aut etiam Venetos posse non injuria prohibere alios navigare per Gulfum aut pelagus sui maris, quasi æquora ipsa præscripserint. id quod non solum est contra leges* [22]: *sed etiam est contra ipsum jus naturæ, aut gentium primævum, quod mutari non posse diximus. Quod si contra illud jus constat, quia non solum maria aut*

æquora

15 *Ad l. sane.*
16 *In d. l. injuriarum. §. ult.*
17 *Vide Glos. eod. loco.*
18 *1. de offic.*
28. *Gentil. l. 1. c. 19. Sub finem*
19 *Auth. ut nulli Iudici. §. 1. c. cum tanto de consuet.*
20 *Controvers. ill. cap. 89. numer. 12. & seq*
21 *De potestate legis pœnal. l. 2. cap. 14. port. 572.*
22 *All. l. quod in littore. ff. de acq. rer. dom. l. fin. in prin. ff. de usucap. §. flumina, verbo omnibus. Inst. de rer. divis. l. si quisquam ff. de diversis & temp. præscr. l. sane si maris. ff. de injuriis.*

æquora eo jure communia erant, sed etiam reliquæ omnes res immobiles. Et licet ab eo jure postea recessum fuerit ex parte, puta quoad dominium & proprietatem terrarum, quarum dominium jure Naturæ commune, distinctum & divisum, sicque ab illa communione segregatum fuit: [23] *tamen diversum fuit & est in dominio maris, quod ab* origine Mundi, *ad hodiernum usque diem est, fuitque semper in communi, nulla ex parte immutatum, ut est notum. Et quamvis ex* Lusitanis *magnam turbam sæpe audiverim in hac esse opinione ut eorum* Rex *ita præscripserit navigationem* Indici *Occidentalis (forte Orientalis)* ejusdemque vastissimi Maris, *ita ut reliquis gentibus æquora illa transfretare non liceat, & ex nostrismet* Hispanis vulgus *in eadem opinione fere esse videtur, ut per* Vastissimum Immensumque pontum *ad Indorum regiones quas potentissimi Reges nostri subegerunt reliquis mortalium navigare, præterquam Hispanis jus minime sit, quasi ab eis id jus præscriptum fuerit, tamen istorum omnium non minus* Insanæ *sunt opiniones, quam eorum qui quoad Genuenses & Venetos in eodem fere* Somnio *esse adsolent, quas sententias* Ineptire *vel ex eo dilucidius apparet, quod istarum nationum singulæ contra seipsas nequeunt præscribere: hoc est, non respublica Venetiarum contra semetipsam, non respublica Genuensium contra semetipsam, non Regnum Hispanicum contra semetipsum, non Regnum Lusitanicum contra semetipsum* [24]. *Esse enim debet differentia inter agentem & patientem. Contra reliquas vero nationes longe minus præscribere possunt, quia jus præscriptionum est mere civile, ut fuse ostendimus supra. Ergo tale jus cessat cum agitur inter Principes vel populos, superiorem non recognoscentes in temporalibus. Iura enim mere civilia cujuscunque regionis, quoad exteros populos, nationes, vel etiam homines singulos, non magis sunt in consideratione, quam si re vera esset tale jus, aut nunquam fuisset, & ad jus commune gentium primævum vel secundarium recurrendum est, eoque utendum, quo jure talem maris præscriptionem & usurpationem admissam non fuisse satis constat. Nam, & hodie usus aquarum communis est, non secus quam erat ab origine Mundi. Ergo & in æquoribus & aquis nullum jus est aut esse potest humano generi, præterquam quoad usum communem. Præterea de jure naturali & divino est illud præceptum, ut Quod tibi non vis fieri, alteri non facias. Vnde cum navigatio nemini possit esse nociva nisi ipsi naviganti, par est ut nemini possit, aut debeat impediri, ne in re sua natura libera, sibique minime noxia navigantium libertatem impediat, & lædat contra dictum præceptum & contra regulam: præsertim cum omnia intelligantur esse permissa, quæ non reperiuntur expressim prohibita* [25]. *Quinimo non solum contra jus naturale esset, velle impedire talem navigationem, sed etiam tenemur contrarium facere, hoc est, prodesse iis quibus possumus, cum id sine damno nostro fieri potest.* Quod cum multis auctoritatibus tam divinis quam humanis confirmasset, subjungit postea [26]. *Ex superioribus etiam apparet suspectam esse sententiam Ioannis Fabri, Angeli,*

[23] *All. l. ex hoc jure ff. de inst. & jure. §. jus gentium, & §. jus autem gent. Inst. de jure natur.*

[24] *All. l. sequitur. § si viam. ff. de usucap. § si itaque inst. de act. Vt dictis jurib. & l. cum filio ubi multa per Bartol. & Ias. ff. de legat. 1. Part. 1. in pr. qu. 3. & 4.*

[25] *l. libertas ff. de statu hom. §. libertas. Inst. de Iure pers. L. 1. & 2. ff. de homine lib. exhib. lib. 1. §. quæ onerandæ. ff. Quar. rer. act. nid. l. si quando. §. illud. verb. astringendos. C. de inoffic. test. L. nec non. §. quod eis. ff. ex quib. caus. ma. l. super statuas.*

[26] *C. de religiosis.*

Angeli, Baldi, & Francisci Balbi, quos supra retulimus, existimantium loca juris gentium communia, etsi acquiri non possint præscriptione, posse tamen acquiri consuetudine, quod omnino falsum est; eaque traditio cæca & nubila est, omnique rationis lumine carens, legemque verbis non rebus imponens [27]. In exemplis enim de Mari Hispanorum, Lusitanorum, Venetorum, Genuensium, & reliquorum, constat consuetudine jus tale navigandi, & alios navigare prohibendi non magis acquiri quam præscriptione [28]. Utroque enim casu ut apparet, eadem est ratio. Et quia per jura & rationes supra relatas id esset contra naturalem æquitatem, nec ullam induceret utilitatem, sed solam læsionem, sicque ut lege expressa introduci non possent, ita etiam nec lege tacita, qualis est consuetudo [29]. Et tempore id non justificaretur, sed potius deterius & injurius indies fieret. Ostendit deinde ex prima terrarum occupatione posse populo ut venandi jus, ita piscandi in suo flumine competere, & postquam illa semel ab antiqua communione separata sunt, ita ut particularem applicationem admittant, præscriptione temporis ejus cujus initii memoria non extet, quasi tacita populi concessione acquiri posse. Hoc autem per præscriptionem contingere, non per consuetudinem, quia solius acquirentis conditio melior fiat, reliquorum vero deterior. Et cum tria enumerasset quæ requiruntur, ut jus proprium in flumine piscandi præscribatur: Quid autem, subdit, quoad mare? Et in eo magis est quod etiam concursus istorum trium non sufficeret ad acquirendum jus. Ratio differentiæ inter mare ex una parte, & terram & flumina ex altera, quia illo casu ut olim ita & hodie, & semper, tam quoad piscandum quam quoad navigandum mansit integrum jus gentium primævum, neque unquam fuit à communione hominum separatum, & alicui, vel aliquibus applicatum. Posteriore autem casu, nempe in terra vel fluminibus aliud fuit, ut jam disseruimus. Sed quare jus gentium secundarium, ut eam separationem quoad terras & flumina facit, quoad mare facere desiit? respondeo, quia illo casu expediebat. Constat enim quod si multi venentur, aut piscentur in terra vel flumine, facile nemus feris, & flumen piscibus evacuatum redditur, id quod in mari non est. Item fluminum navigatio facile deterior fit & impeditur per ædificia, quod in mari non est. Item per aquæductus facile evacuatur flumen: non ita in mari. [30] ergo in utroque non est par ratio. Nec ad rem pertinet, quod supra diximus, communem esse usum aquarum, fontium etiam & fluminum. Nam intelligitur quoad bibendum & similia, quæ fluminis dominium aut jus habenti vel minime vel levissime nocent [31]. Minima enim in consideratione non sunt. Pro nostris sententiis facit, quia iniqua nullo tempore præscribuntur. & ideo lex iniqua nullo tempore præscribitur, aut justificatur. Mox: Et quæ sunt impræscriptibilia ex legis dispositione, nec per mille annos præscriberentur: quod innumeris doctorum testimoniis fulcit [32]. Nemo jam non videt, ad usum rei communis intercipiendum nullam

27 Contra lib. 2. cum vulgatis. C. comm. de leg.

28 l. illud ff. ad L. Aquil.

29 c. Erit autem lex. 4. dist. l. 1. & 2. ff. de legib. L. de quib. cum seq. ff. de legib. c. fin. de præscr.

30 Per tot titul. ff. ne quid in flum. pub.

31 L. Scio ff. de minor. Vasq. lib. 1. de suc. resol. cap. 7.

32 All. Balbum de præscr. 5. in pr. in qu. 11. illius. 5. quæst. pr. Gl. in cap. inter cætera. 16. q. 3. Alph. de Castr. de potest. leg. pæn. lib. 2. cap. 14. Bal. in fine. & ibi Ang. in omnes. C. de præscr. 30. ann. &c.

nullam quantivis temporis usurpationem prodesse. Cui adjungendum est etiam, eorum qui dissentiunt auctoritatem huic quæstioni non posse accommodari. Illi enim de Mediterraneo loquuntur, nos de Oceano: illi de sinu, nos de immenso mari, quæ in ratione occupationis plurimum differunt. Et quibus illi indulgent præscriptionem; illi littora mari continua possident, ut Veneti & Januenses, quod de Lusitanis dici non posse modo patuit. Imo & si prodesse posset tempus, ut quidam posse putant in publicis quæ sunt populi, tamen non ea adsunt quæ necessario requiruntur[13]. Primum enim docent omnes desiderari, ut is qui præscribit hujusmodi actum, eum exercuerit non longo duntaxat tempore, sed memoriam excedente: deinde ut tanto tempore eundem actum nemo alius exercuerit, nisi concessione illius, vel clandestine: praeterea ut alios uti volentes prohibuerit, scientibus quidem & patientibus iis ad quos ea res pertinebat: nam etsi exercuisset semper, & quosdam exercere volentes prohibuisset semper, non tamen omnes, quia alii fuerunt prohibiti, alii vero libere exercuerunt, id quidem non sufficeret, ex Doctorum sententia. Apparet autem debere hæc omnia concurrere, tum quia præscriptioni publicarum rerum lex inimica est, tum ut videatur præscribens jure suo non autem communi usus, idque non interrupta possessione. Cum autem tempus postulatur, cujus initii non exstet memoria, non semper sufficit, ut optimi interpretes ostendunt, probare sæculi lapsum; sed constare oportet famam rei à majoribus ad nos transmissam, ita ut nemo supersit qui contrarium viderit, aut audierit. Occasione rerum Africanarum in ulteriora primum Oceani inquirere cœperunt regnante Joanne Lusitani[14], anno salutis millesimo quadringentesimo septuagesimo: viginti post annis, sub Rege Emanuele promontorium Bonæ spei præternavigatum est, seriusque multo ventum Malaccam, & insulas remotiores, ad quas Batavi navigare cœperunt anno millesimo quingentesimo nonagesimo quinto, non dubie intra annum centesimum. Jam vero etiam eo quod intercessit tempore aliorum usurpatio adversus alios etiam omnes impedivit præscriptionem. Castellani ab anno millesimo quingentesimo decimo nono possessionem maris Lusitanis circa Moluccas ambiguam fecere. Galli etiam & Angli non clanculum, sed via aperta eo perruperunt. Præterea accolæ totius tractus Africani, aut Asiatici partem maris quisque sibi proximam piscando & navigando perpetuo usurparunt, nunquam à Lusitanis prohibiti. Conclusum igitur sit, jus nullum esse Lusitanis quo aliam quamvis gentem à navigatione Oceani ad Indos prohibeant.

13 d. lat. n. 38.

14 Osorius lib. 1.

CAP.

CAP. VIII.

Jure gentium inter quosvis liberam esse mercaturam.

QUod si dicant Lusitani cum Indis commercia exercendi jus quoddam proprium ad se pertinere, eisdem fere omnibus argumentis refellentur. Repetemus breviter & aptabimus. Jure Gentium hoc introductum est, ut cunctis hominibus inter se libera esset negotiandi facultas, quæ à nemine posset adimi[1]. Et hoc, sicut post dominorum distinctionem continuo necessarium fuit, ita originem videri potest antiquiorem habuisse. Subtiliter enim Aristoteles μεταβλητικὴν dixit[2]. ἀναπληροῦσαν τῆς κατὰ φύσιν αὐταρκείας: hoc est, negotiatione suppleri id quod naturæ deest, quo commode omnibus sufficiat. Oportet igitur communem esse jure gentium, non tantum privative, sed & positive, ut dicunt magistri, sive affirmative[3]. Quæ autem illo modo sunt juris gentium, mutari possunt: quæ hoc modo, non possunt. Id ita intelligi potest. Dederat natura omnia omnibus. Sed cum à rerum multarum usu, quas vita desiderat humana, locorum intervallo homines arcerentur, quia, ut supra diximus, non omnia ubique proveniunt, opus fuit trajectione: nec adhuc tamen permutatio erat, sed aliis vicissim rebus apud alios repertis suo arbitrio utebantur: quo fere modo apud Seres dicitur rebus in solitudine relictis sola mutantium religione peragi commercium[4]. Sed cum statim res mobiles monstrante necessitate, quæ modo explicata est, in jus proprium transiissent, inventa est permutatio, qua quod alteri deest ex eo quod alteri superest suppleretur. Ita commercia victus gratia inventa ex Homero Plinius probat[5]. Postquam vero res etiam immobiles in dominos distingui cœperunt, sublata undique communio non inter homines locorum spatiis discretos tantum, verum etiam inter vicinos necessarium fecit commercium: quod ut facilius procederet, nummus postea adinventus est, dictus ἀπὸ τοῦ νόμου, quod institutum sit civile[6]. Ipsa igitur ratio omnium contractuum universalis, ἡ μεταβλητικὴ, à natura est. modi autem aliquot singulares ipsumque pretium, ἡ χρηματιστικὴ, ab instituto[7]: quæ vetustiores juris interpretes non satis distinxerunt. Fatentur tamen omnes proprietatem rerum, saltem mobilium à jure gentium primario prodire, itemque contractus omnes quibus pretium non accedit[8]. Philosophi[9] τῆς μεταβλητικῆς, quam translationem vertere licebit, genera statuunt duo: τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὴν καπηλικὴν: quarum ἐμπορικὴ, quæ ut vox ipsa indicat inter gentes dissitas, ordine naturæ prior est, & sic à Platone ponitur[10]. Καπηλικὴ eadem videtur esse quæ παράστασις Aristoteli, tabernaria sive stataria negotiatio inter cives. Idem Aristoteles[11] τὴν ἐμπορικὴν dividit in ναυκλη-

[1] Vide l. 1. L. ex hoc jure, ff. de just. & jur. & ibi Bart.
[2] l. 1. de repub. c. 9.
[3] Vide Covar. in c. peccatum. §. 8.
[4] Pompon. Mela lib. 3.
[5] lib. 1. ff. de contrah. emp. lib. 33. c. 1.
[6] d. L. 1. Aristot. lib. 5. de Morib. c. 8. & lib. 1 de Rep. c. 9.
[7] Ius naturale. dist. 1. Arist. d. c. 9.
[8] Castr. ex Cyno & aliis in d. L. ex hoc jure. n. 20. & n. 28.
[9] Plato Sophista.
[10] Plato lib. de Rep. 2. qui locus citatur. in L. 2. ff. de nundinis.
[11] Arist. l. 1. de repub. c. 11.

ναυκληρίαν & φορτηγίαν, quarum hæc terrestri itinere, illa maritimo merces devehit. Sordidior autem est καπηλική, contra honestior ἐμπορική, & maritima maxime, quia multa multis impertit[12]. Unde navium exercitionem ad summam rempublicam pertinere dicit Ulpianus: institorum non eundem esse usum: quia illa omnino secundum naturam necessaria est. Aristoteles[13]: ἔστι γὰρ ἡ μεταβλητικὴ πάντων, ἀρξαμένη τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, τῷ τὰ μὲν πλείω, τὰ δὲ ἐλάττω τῶν ἱκανῶν ἔχειν τοὺς ἀνθρώπους. *Est enim translatio rerum omnium cœpta ab initio, ab eo quod est secundum naturam, cum homines partim haberent plura, quam sufficerent, partim etiam pauciora.* Seneca[14]: *quæ emeris, vendere, gentium jus est.* Commercandi igitur libertas ex jure est primario gentium, quod naturalem & perpetuam causam habet, ideoque tolli non potest, & si posset non tamen posset nisi omnium gentium consensu: tantum abest ut ullo modo gens aliqua gentes duas inter se contrahere volentes juste impediat.

12 *Cicero offic. 1.*

13 *Arist. l. 1. de republ. c. 9.*

13 *d. loco.*

14 *de benef. cap. 8.*

CAP. IX.

Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum titulo occupationis.

PRimum inventio aut occupatio hic locum non habet, quia jus mercandi non est aliud corporale, quod possit apprehendi: neque prodesset Lusitanis etiamsi primi hominum cum Indis habuissent commercia, quod tamen non potest non esse falsissimum. Nam & cum initio populi in diversa iere, aliquos necesse est primos fuisse mercatores, quos tamen jus nullum acquisivisse certo est certius. Quare si Lusitanis jus aliquod competit, ut soli cum Indis negotientur, id exemplo cæterarum servitutum, ex concessione oriri debuit aut expressa aut tacita, hoc est præscriptione: neque aliter potest.

CAP. X.

Mercaturam cum Indis propriam non esse Lusitanorum titulo donationis Pontificiæ.

COncessit nemo: nisi forte Pontifex, qui non potuit[1]. Nemo enim quod suum non est concedere potest. At Pontifex, nisi totius Mundi temporalis sit Dominus, quod negant sapientes, jus etiam commerciorum universale sui juris dicere non potest. Maxime vero cum res sit ad solum quæstum accommodata, nihilque ad spiritualem procurationem pertinens, extra quam cessat, ut fatentur omnes, Pontificia potestas. Præterea si Pontifex solis illud Lusita-

1 *Vide d. g. cap. [illegible] & c. 6.*

Lusitanis jus tribuere vellet idemque adimere hominibus cæteris, duplicem faceret injuriam: Primum Indis, quos ut extra Ecclesiam positos Pontifici nulla ex parte subditos esse diximus. His igitur cum nihil quod ipsorum est, adimere possit Pontifex, etiam jus illud quod habent cum quibuslibet negotiandi, adimere non potuit. Deinde aliis hominibus omnibus Christianis & non Christianis, quibus idem illud jus adimere non potuit sine causa indicta. Quid quod ne temporales quidem Domini in suis imperiis prohibere possunt commerciorum libertatem, uti rationibus & auctoritatibus ante demonstratum est? Sicut & illud confitendum est, contra jus perpetuum naturæ gentiumque, unde ista libertas originem sumsit in omne tempus duratura, nullam valere Pontificis auctoritatem.

CAP. XI.

Mercaturam cum Indis non esse Lusitanorum propriam jure præscriptionis aut consuetudinis.

Restat præscriptio, seu consuetudinem mavis dicere.[1] Sed nec hujus nec illius vim esse aliquam inter liberas nationes, aut diversarum gentium Principes, nec adversus ea quæ primigenio jure introducta sunt, cum Vasquio ostendimus. Quare & hic ut jus mercandi proprium fiat, quod proprietatis naturam non recipit, nullo tempore efficitur. Itaque nec titulus hic adfuisse potest, nec bona fides, quæ cum manifesto desinit, præscriptio secundum Canones non jus dicetur, sed injuria. Quin & ipsa mercandi quasi possessio non ex jure proprio contigisse videtur, sed ex jure communi quod ad omnes æqualiter pertinet: sicut contra, quod aliæ nationes cum Indis contrahere forte neglexerunt: id non Lusitanorum gratia fecisse existimandi sunt, sed quia sibi expedire crediderunt: quod nihil obstat quo minus ubi suaserit utilitas, id facere possint, quod antea non fecerint. Certissima enim illa regula à doctoribus traditur[2], in his quæ sunt arbitrii seu meræ facultatis, ita ut per se actum tantum facultatis ejus, non autem jus novum operentur, nec præscriptionis nec consuetudinis titulo annos etiam mille valituros: quod & affirmative & negative procedit, ut docet Vasquius. Nec enim quod libere feci, facere cogor, nec quod non feci, omittere. Alioquin quid esset absurdius quam ex eo quod singuli non possumus cum singulis semper contrahere, salvum nobis in posterum non esse jus cum illis, si usus tulerit, contrahendi? Idem Vasquius & illud rectissime, ne infinito quidem tempore effici, ut quid necessitate potius, quam sponte factum videatur. Probanda itaque Lusitanis foret coactio, quæ tamen ipsa cum hac in re juri naturæ sit contraria, & omni hominum generi noxia, jus

1 *Vide argumenta. c. 7.*

2 *Gloss. & Bart. in l. viam. publ. ff. de via publ. Balb. in 4. par. 5. par. princ. qu. 1. Panorm. in c. ex parte Afflens. de concess. præben. Doct. in l. qui jure familiaritatis. ff. de acq. poss. & alleg. per Covar. in c. possessor. parte 2. §. 4. in 6. contr. usu freq. c. 4. n. 10. & 12. d. n. 12.*

jus facere non potest [1]. Deinde illa coactio durasse debuit per tempus, cujus initii non extet memoria: id vero tantum hinc abest, ut ne centum quidem anni exierint, ex quo tota fere negotiatio Indica penes Venetos fuit, per Alexandrinas trajectiones [4]. Debuit etiam talis esse coactio, cui restitum non sit [5]. At restiterunt Galli & Angli, aliique. Neque sufficit aliquos esse coactos, sed ut omnes coacti sint requiritur, cum per unum non coactum servetur in causa communi libertatis possessio. Arabes autem & Sinenses à sæculis aliquot ad hunc usque diem perpetuo cum Indis negotiantur. Nihil prodest ista usurpatio.

3 Vasq. de loco. n. 12.

4 Guicc. l. 19. histor.

5 Vide 5. 6. 7. sub finem.

CAP. XII.

Nulla æquitate niti Lusitanos in prohibendò commerciò.

EX his quæ dicta sunt satis perspicitur eorum cæca aviditas, qui, ne quenquam in partem lucri admittant, illis rationibus conscientiam suam placare student, quas ipsi magistri Hispanorum qui in eadem sunt causa manifestæ vanitatis convincunt [1]. Omnes enim qui in rebus Indicis usurpantur colores injuste captari quantum ipsis licet, satis innuunt; adduntque nunquam eam rem serio Theologorum examine probatam. Illa vero querela quid est iniquius, quod dicunt Lusitani quæstus suos exhauriri contra licentiam? Inter certissima enim Juris enuntiata est, nec in dolo eum versari, nec fraudem facere, ne damnum quidem alteri dare videri, qui jure suo utitur: quod maxime verum est, si non ut alteri noceatur, sed rem suam augendi animo quippiam fiat. Inspici enim debet id quod principaliter agitur, non quod extrinsecus in consequentiam venit. Imo si proprie loquimur cum Ulpiano, non ille damnum dat, sed lucro quo adhuc alter utebatur eum prohibet [2]. Naturale autem est & summo juri atque etiam æquitati conveniens, ut lucrum in medio positum suum quisque malit quam alterius, etiam qui ante perceperat [3]. Qui ferat querentem opificem quod alter ejusdem artis exercitio ipsius commoda evertat? Batavorum autem causa eo est justior, quia ipsorum hac in parte utilitas cum totius humani generis utilitate conjuncta est, quam Lusitani eversum eunt [4]. Neque hoc recte dicetur ad æmulationem fieri, ut in re simili ostendit Vasquius: aut enim plane hoc negandum est, aut asseverandum non ad bonam modo, verum etiam ad optimam æmulationem fieri, juxta Hesiodum; ἀγαθὴ δ᾽ ἔρις ἥδε βροτοῖσι, *Bona lis mortalibus hæc est.* Nam etiam si quis pietate motus, inquit ille, frumentum in summa penuria vilius venderet, impediretur improba duritie eorum hominum, qui sæviente penuria suum carius fuerant venditurі. Verum est talibus modis minui aliorum reditus:

1 Vasq. contr. illust. c. 10. n. 10. Vict. p. 1. de Indis rel. 1. n. 3.

2 l. fin. autem. §. pen. de rei vind. l. nullus videtur de Reg. Iuris. l. illud constat. Quæ infr. credit. l. fluminum. §. ult. de damno infecto. l. nemo damnum de Reg. Iur. Bart. in l. 1. n. 5. ff. de flum. Castr. in l. si tibi. C. de servit. l. 1. §. denique de aq. & aq. plu.

3 Vide Vasq. contr. usufr. cap. 4. num. 2. & seqq. l. Proculus de damno infecto.

3 Vasq. d. loco.

4 ibid. numer. 5.

reditus: nec id negamus, ait, *sed minuuntur cum universorum hominum commodo: Et* utinam *omnium* Principum & Tyrannorum orbis *reditus ita minuerentur*. Quid ergo tam iniquum videri potest, quam Hispanos vectigalem habere Terrarum Orbem, ut nisi ad illorum nutum nec emere liceat nec vendere[5]? In cunctis civitatibus dardanarios odio atque etiam pœnis prosequimur: nec ullum tam nefarium vitæ genus videtur, quam ista annonæ flagellatio[6]. Merito quidem. Naturæ enim faciunt injuriam, quæ in commune fœcunda est[7]: neque vero censeri debet in usus paucorum reperta negotiatio, sed ut quod alteri deest alterius copia pensaretur, justo tamen compendio omnibus proposito, qui laborem ac periculum transferendi in se suscipiunt. Hoc ipsum igitur quod in republica, id est, minore hominum conventu, grave & perniciosum judicatur, in magna illa humani generis societate ferendumne est? ut scilicet totius Mundi Monopolium faciant populi Hispani? Invehitur Ambrosius in eos qui maria claudunt[8]: Augustinus in eos qui itinera obstruunt: Nazianzenus[9] in coëmtores suppressoresque mercium: qui ex inopia aliorum soli quæstum faciunt, & ut ipse facundissime loquitur καταπραγματεύονται τῆς ἐνδείας. Quin & divini sapientis sententia publicis diris devovetur sacerque habetur, qui alimenta supprimendo vexat annonam: ὁ συνέχων σῖτον δημοκατάρατος. Clament igitur Lusitani quantum, & quamdiu libebit: lucra nostra deciditis. Respondebunt Batavi: Imo nostris invigilamus. Hocne indignamini in partem nos venire ventorum & maris? Et quis illa vobis lucra mansura promiserat? Salvum est vobis, quo nos contenti sumus.

5 l. 1. c. de monop.
6 Cajet. ad sum. Thom. 2. 2. q. 77. art. 1. quod ad tertium.
7 Arist. 1. de rep. c. 9.
8 5. Hex. c. 10. l. 4. q. 41. sup. Nu.
9 In fun. Basilii.

CAP. XIII.

Batavis jus commercii Indicani qua pace, qua induciis, qua bello retinendum.

QUare cum & jus & æquum postulet, libera nobis ita ut cuiquam esse Indiæ commercia, superest, ut sive cum Hispanis pax, sive induciæ fiunt, sive bellum manet, omnino eam, quam à natura habemus libertatem tueamur. Nam ad pacem quod attinet, notum est eam esse duûm generum: aut enim pari fœdere, aut impari coïtur. Græci[1] istam vocant συνθήκην ἐξ ἴσου; hanc σπονδὰς ἐξ ἐπιταγμάτων. illa virorum est, hæc ingeniorum servilium. Demosthenes in oratione de libertate Rhodiorum: καί τοι χρὴ τοὺς βουλομένους ἐλευθέρους εἶναι τὰς ἐκ τῶν ἐπιταγμάτων συνθήκας φεύγειν, ὡς ἐγγὺς δουλείας οὔσας: *eos qui volunt esse liberi oportet omnes conditiones quibus leges imponuntur ita fugere tanquam quæ proximæ sunt servituti.* Tales autem sunt omnes quibus pars altera in jure suo imminuitur, juxta Isocratis definitionem προστάγματα vocantis

1 Thucydides. Isocrat. Andocides.

vocantis ὡς τοὺς εἰρήνην ἐλαττοῦντας αὐτῆς τὸ δίκαιον. Si enim, ut inquit Cicero [1], suscipienda bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur, sequitur eodem auctore, pacem esse vocandam, non pactionem servitutis, sed tranquillam libertatem: quippe cum & Philosophorum & Theologorum complurium [3] judicio pax & justitia nominibus magis quam re differant, sitque pax non qualiscunque, sed ordinata concordia. Induciæ autem si fiunt, satis apparet ex ipsa induciarum natura, non debere medio earum tempore conditionem cujusquam deteriorem fieri, cum ferme interdicti uti possidetis instar obtineant. Quod si in bellum trudimur hostium iniquitate, debet nobis causæ æquitas spem ac fiduciam boni eventus addere. Nam ὑπὲρ ὧν ἂν ἐλαττῶνται μέχρι δυνατοῦ πάντες πολεμοῦσιν, ὑπὲρ δὲ τοῦ πλεονεκτεῖν οὐχ οὕτως: *pro his in quibus injuria afficiuntur omnes, quantum omnino possunt, depugnant: at propter alieni cupiditatem non item* [4]. quod & Alexander Imperator ita expressit: τὸ μὲν ἄρχειν ἀδίκων ἔργων οὐκ ἀγνώμονα ἔχει τὴν πρόκλησιν, τὸ δὲ τοὺς ὀχλοῦντας ἀποσείσασθαι, ἔκ τε τοῦ ἀγαθοῦ συνειδότος ἔχει τὸ θαρραλέον, καὶ ἐκ τοῦ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀμύνασθαι, ὑπάρχει τὸ εὔελπι. *Ejus à quo cœpit injuria, provocatio maxime invidiosa est: at cum depelluntur aggressores, sicut bona conscientia fiduciam secum fert, ita quia de vindicanda, non de inferenda injuria laboratur, spes etiam adsunt optimæ.* Si ita necesse est, perge gens mari invictissima, nec tuam tantum, sed humani generis libertatem audacter propugna.

Nec te quod classis centenis remigat alis
Terreat (invito *labitur illa* mari.)
Quodve vehunt proræ Centaurica saxa minantes,
Tigna cava & pictos experiare metus.
Frangit & attollit vires in milite causa,
Quæ nisi justa subest, excutit arma pudor [5].

Si justa multi, & ipse Augustinus [6], arma crediderunt eo nomine suscipi, quod per terras alienas iter innoxium negaretur, quanto illa erunt justiora, quibus maris, quod naturæ lege commune est, usus communis & innoxius postulatur? Si juste oppugnatæ sunt gentes quæ in suo solo commercia aliis interdicebant, quid illæ quæ populos ad se nihil pertinentes per vim distinent, ac mutuos earum commeatus intercludunt? Si res ista in judicio agitaretur, dubitari non potest quæ à viro bono expectari deberet sententia. ait Prætor [7]: *Quo minus illi in flumine publico navem agere, ratem agere, quove minus per ripam exonerare liceat, vim fieri veto.* De mari & littore in eandem formam dandum interdictum docent interpretes [8], exemplo Labeonis, qui cum interdiceret Prætor [9]: *Ne quid in flumine publico ripave ejus facias, quo statio iterve navigio deterius sit, fiat:* simile dixit interdictum competere in mari: *Ne quid in mari inve*

1 Off. 1.
3 Polus Lucanus apud Stob. de just. Clem. Alex. Strom. 4. August. 15. de civit.
4 Demosthenes.
5 Propertius lib. 4. eleg. 6.
6 Vide 5. cap. 1.
7 l. 1. ff. ut in flum. pub. nav. liceat.
8 Glos. ibidem.
9 l. 1. in pr. ff. de flum.

inve littore facias, quo portus, statio, iterve navigio deterius sit, fiat[10]. Imo & post prohibitionem, si quis scilicet in mari navigare prohibitus sit, aut non permissus rem suam vendere, aut re sua uti, injuriarum eo nomine competere actionem Vlpianus respondit[11]. Theologi insuper & qui tractant casus, quos vocant, conscientiarum, concordes tradunt, eum qui alterum vendere aut emere impediat, utilitatemve propriam publicæ ac communi præponat, aut ullo modo alterum in eo quod est juris communis impediat, ad restitutionem teneri omnis damni viri boni arbitrio. Secundum hæc igitur vir bonus judicans, Batavis libertatem commerciorum adjudicaret, Lusitanos & cæteros, qui eam libertatem impediunt, vetaret vim facere, & damna restituere juberet. Quod autem in judicio obtineretur, id ubi judicium haberi non potest, justo bello vindicatur. Augustinus[12]: *Iniquitas partis adversæ justa ingerit bella.* Et Cicero[13]: *cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per vim, confugiendum ad posterius, si uti non licet priore.* Et Rex Theodoricus: *veniendum tunc ad arma, cum locum apud adversarium justitia non potest reperire*[14]. Et quod propius est nostro argumento, Pomponius eum qui rem omnibus communem cum incommodo cæterorum usurpet, *manu prohibendum* respondit. Theologi quoque tradunt, sicuti pro rerum cujusque defensione bellum rectè suscipitur, ita non minus rectè suscipi pro usu earum rerum quæ naturali jure debent esse communes. Quare ei qui itinera præcludat, evictionemque mercium impediat, etiam non expectata ulla publica auctoritate, via facti, ut loquuntur, posse occurri. Quæ cum ita sint, minime verendum est, ne aut Deus eorum conatus secundet, qui ab ipso institutum jus naturæ certissimum violant, aut homines ipsi eos inultos patiantur, qui solo quæstus sui respectu communem humani generis utilitatem oppugnant.

10 *l. eadem. §. si quid in mare.*
11 *l. 2. ff. Ne quid in loco pub. §. si quis. L. in injuriarum actio. & l. si quis propr. ff. de injur. Silv. in verbo restitutio parte 3. sub finem alleg. Gerar. Oldradum & Archid. argum. l. 2. ff. ad leg. Juliam de annona & l. annonam. de extraordin. & ibi glos.*
12 *De civ. pub. 4.* [*Off.* 1.]
13 *Off.* 1.
13 *Var.* 1. 17.
14 *l. quamvis quod in littore ff. de acq. rer. dom. Henrich. Gorich. de bello justo. prop. 9.*

Cum sub hoc tempus plurimæ Regis Hispaniarum literæ in manus nostras venissent, quibus ipsius & Lusitanorum institutum manifeste detegitur, operæ pretium visum est ex iis, quæ pleraque eodem erant argumento, binas in Latinum sermonem translatas exhibere.

DOmine Martine Alphonse de Castro, Prorex amice, ego Rex multam tibi salutem mitto. Cum hisce literis perveniet ad te exemplum typis impressum Edicti quod faciendum curavi, quo, ob rationes quas expressas videbis, aliasque meis rebus conducentes, prohibeo commercium omne externorum in ipsis partibus Indiæ aliisque regionibus transmarinis. Quandoquidem

res hæc est momenti atque usus maximi, & quæ effici summa cum industria debeat, impero tibi, ut simulatque literas has & edictum acceperis publicationem ejus omni diligentia procures in omnibus locis ac partibus istius imperii, idque ipsum quod edicto continetur exequaris sine ullius personæ exceptione, cujuscumque qualitatis, ætatis, conditionisve sit, citra omnem moram atque excusationem, procedasque ad impletionem mandati via meræ executionis, nullo admisso impedimento, appellatione, aut gravamine in contrarium: cujuscunque materiæ generis aut qualitatis. Jubeo itaque hoc ipsum impleri per eos ministros ad quos executio pertinet, iisque significari, non modo eos qui contra fecerint malam operam mihi navaturos, sed eosdem me puniturum privatione officiorum in quibus mihi serviunt. Quia autem relatum est mihi commorari in istis partibus externos multos variarum nationum, Italos, Gallos, Germanos, Belgas, quorum pars major, quantum intelligimus, eo venit per Persida & Turcarum imperium, non per hoc regnum, adversus quos si ex hujus Edicti præscripto ac rigore procedatur, posse inde nonnullas difficultates sequi, si illi ad Mauros inimicos persugiant, vicinisque munitionum mearum dispositionem indicent, rationesque monstrent quæ rebus meis nocere possent, exsequi te hoc edictum volo prout res & tempus ferent, atque ea uti prudentia, qua illæ difficultates evitentur, curando ut omnes externos in potestate tua habeas eosque custodias pro cujusque qualitate, ita ut adversus imperium nostrum nihil valeant attentare; utque ego omnino eum finem consequar quem hoc Edicto mihi proposui. Scriptæ Ulyssipone, 28. Novembris, Anno 1606. subsignatum erat, Rex. Inscriptio, Pro Rege; Ad Dominum Martinum Alfonsum de Castro Consiliarium suum, & suum Proregem Indiæ.

Prorex amice Rex multam salutem tibi mitto. Etsi pro certo habeo tua præsentia, iisque viribus cum quibus in partes austrinas concessisti, perduelles Hollandos, qui illic hærent, nec minus indigenas qui eis receptum præbent, ita castigatos fore, ut nec hi, nec illi tale quicquam in posterum audeant: expediet tamen, ad res tuendas, ut justam classem, eique operi idoneam, cum tu Goam redibis, in istis Maris partibus relinquas, ejusque imperium & summam præfecturam mandes Andreæ Furtado Mendosæ, aut si quem ei muneri aptiorem judicabis, quemadmodum pro tuo in me affectu confido, ea in re non aliud te respecturum quam quod rebus meis erit utilissimum. Scriptæ Madriti 27. Jan. 1607. Signatum, Rex. Inscriptio, Pro Rege; Ad Dominum Martinum Alfonsum de Castro suum Consiliarium, & suum Proregem Indiæ.

FINIS.

CAPITA
DISSERTATIONIS
HUGONIS GROTII
DE
MARI LIBERO.

HUGO-

HUGONIS GROTII V. C.

DE

Aequitate, Indulgentia & Facilitate liber Singularis.

NICOLAUS BLANCARDUS BELGA, LEIDENSIS,

è codice autoris descripsit, & vulgavit.

HUGONIS GROTII

DE

AEQUITATE,

Indulgentia & Facilitate,

liber ſingularis.

CAP. I.

De Æquitate.

CUM Juſtitia (Univerſalis dicta) in legum obſervatione conſiſtat, cum qua Æquitas maximè pugnare videtur, ut & Indulgentia atque Facilitas: hæc quomodo inter ſe conveniant & diſtinguantur, viro bono & inprimis Juriſconſulto intelligere neceſſarium eſt. 1.

Et ut de Æquitate primum loquamur, ejuſque *ὁμωνυμίας* evitemus, ſcire oportet, Æquitatem aut æquum de omni interdum jure dici, ut cum Juriſprudentia ars boni & æqui dicitur; interdum de jure naturali abſolute, ut cum Cicero ait, jus legibus, moribus & æquitate conſtare; alias vero de hiſce rebus, quas lex non exacte definit, ſed arbitrio viri boni permittit: ſæpe etiam de jure aliquo civili propius ad jus naturale accedente, idque reſpectu alterius juris, quod paulo longius recedere videtur, ut jus Prætorium, & quædam Juriſprudentiæ interpretationes. 2.

Propriè verò & ſingulariter Æquitas eſt virtus voluntatis, correctrix ejus in quo lex propter univerſalitatem deficit. 3.

Æquum autem eſt idipſum quo lex corrigitur. Nominis ſui originem à Græcis traxit, qui *εἰκὸς*, Dorice verò *αἰκὸς* dixere, id eſt, quod alicui congruit, ac reſpondet. Cum enim inæqualibus idem non poſſit eſſe æquale, res autem ſæpe ſunt inæquales, lex vero una ſemper atque eadem; neceſſario conſequitur, alia virtute opus eſſe, quæ inæqualibus rebus ſuam cuique æqualitatem

præstet, undè hæc virtus Æquitas Latinis, Græcis verò ἐπιείκεια dicitur.

4. Est porro voluntatis habitus, non intellectus; Græcis enim intelligendi virtus, id quod æquum est, εὐγνωμοσύνη dicitur, Latinis autem Æqui prudentia vertitur, quæ sese ita ad Æquitatem habet, ut Jurisprudentia ad Justitiam.

5. Esse autem hanc virtutem necessariam, ita colligitur: quoniam vaga & lubrica hominum ingenia ad eum finem, quo vera natura ducit, dirigi non possent, nisi artis quibusdam regulis, quæ ex naturæ ipsius principiis desumerentur: eæ autem regulæ ad coercendos homines cum finitæ esse deberent, ipsa autem rerum atque actionum materia infinita sit, sequebatur multa sæpe occurrere, quibus illæ regulæ non satis congruerent. In quibus oportuit non regulam, sed ejus qui regulam dedisset mentem atque propositum sequi, id quod erat omnia dirigere ex principiis naturæ: unde ad ipsa naturæ principia recurrendum fuit, ut ita ex infinito suppleretur quod finito deerat. Perfecta enim norma rei infinitæ finita esse non potest. Quo pertinet, quod Philosophi & Jurisconsulti dixere, Leges non his, quæ nunquam accidere possunt, sed illis, quæ plerumque accidunt, aptari.

6. Legem ergo cum dicimus (quæ Æquitatis objectum est) late ejus vocem sumimus, & non tantum constitutiones civiles, sed & ipsas juris Gentium atque ipsius Naturæ notitias comprehendimus, quæ etsi nec scripto, nec jure propriè constant, universaliter tamen concipiuntur: ut, reddendum depositum; neque enim locum habet in furioso ensem reposcente.

7. Quin illa etiam, quæ Deus extra ordinem vetat aut præcipit, comprehendere non dubitamus: quia is defectus, quem Æquitas corrigit, non semper est ex defectu autoris, quanquam is in humanis legibus plerumque concurrit; sed ex defectu materiæ, quæ certæ & definitæ regulæ non est capax. Unde etiam Dei leges ex notitiis Naturæ impressis ab ipso Deo, supplere minimè absurdum est. ut cum dicitur, Non Occides; supplebimus, aut tuendæ vitæ, aut publicæ animadversionis causa.

8. Sed prima naturæ principia, & quæ leges virtutem ponunt, nihil nisi vitium tollunt, Æquitatem non recipiunt: illa, quia id quod suppletur necesse est ex legibus præstantioribus suppleri, principia autem prima naturæ, leges sunt præstantissimæ; ut, Deum esse colendum, atque amandum. Hæ verò leges, quia virtutes ipsæ, vitia infinita, propter universalitatem non deficiunt: ut, Non mœchaberis, non furaberis, Vivendum pie, honeste, sobrie.

9. Cæterum & ad leges inferiorum potestatum, & ad patrum, maritorum, dominorum imperia, ad vota etiam, pacta, & testa-

stamenta Æquitas pertinet: idque dupliciter, aut enim verba atque conceptus jubentium, voventium, paciscentium, testantium corrigit, prout casus ex ipsorum præsumta mente poscit: aut etiam cum mens expressa est, legem ipsam, qua jussa, vota, pacta, testamenta servari jubentur, restringit ex superioribus. Prioris exemplum est: promisit quidam constituto die, certo loco adesse: si tempestas obest, Æquitas supplet id, quod pacto deest. Si pactum est, ne quis de dolo teneatur, lex ipsa, quæ pactum servare jubet, exceptionem patitur.

Cum autem Æquitas frequentissime circa leges pœnales versetur, falluntur qui putant leges semper ita Æquitate corrigi, ut pœna minuatur, cum etiam Æquitate intendi illæ possint. Ut si lex sit de homicidii præscriptione post vicennium, excipiemus parricidium, & augebuntur legum supplicia ob circumstantias delictum gravantes, aut quia delictis grassantibus severiori exemplo opus est. 10.

Correctionem cum dicimus ejus in quo ob universalitatem lex deficit, primum excludimus eas leges quæ inhonestum quid præcipiunt simpliciter; aut id, quod ex officio necessario faciendum est, vetant. Si, dubitatio oriatur, quum an tota lex, sumpta secundum mentem claram legislatoris, pugnat cum lege naturæ, an non hic quoque Æquitas locum habeat? Nullus defectus ex universalitate est, sed sequenda lex hoc casu: quamquam enim de legis justitia dubitatur, non tamen & hoc dubitatur, an in dubio valere debeat legis autoritas, quod quidem per quam durum est: sed ita lex scripta est, inquit Jurisconsultus; & plerumque habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod adversus singulos utilitate publica pensatur. Contra has enim, cum vim obligandi non habeant, Æquitatis remedio opus non est. Ostendimus præterea, eorum quæ in lege obscure dicta sunt, interpretationem aut productionem legis ad casus similes. 11.

Fit autem hæc correctio, non tollendo legis obligationem, 12. sed declarando legem in certo casu non obligare: quod si appareт, nemo ad contraria obligari potest. Unde leges quæ ipsa intentione pugnant, altera per alteram necessariò abrogatur. Fit autem interdum, ut non intentione, sed casu pugnent, quam *ἐκ περιστάσεως νόμων μάχην* Græci vocant; quod ubi fit, necessario in illo casu lex una per alteram exceptionem patitur. Ut, Augur collegam coram populo nominet; damnatus publico judicio, cum populo ne agat: si Augur damnatus sit, addetur priori legi exceptio ex posteriori. Unde sequitur, omnes leges quæ aliquo casu inter se committi possunt, ita subordinatas esse, ut altera alteri cedat: quæ autem cedere debeat, facile definiri non potest, sed hoc ipsum è naturalibus principiis pendet, quæ docent,

rent, fortiorem esse legem jubentem permittente: vetantem jubente: pœnalem non pœnali: generali particularem: statim implendam ea quæ moram patitur: imprimis verò pertinentem ad majora, pertinenti ad minora: ita in legibus etiam divinis cedunt spectantes ad proximum, spectantibus ad Deum: ceremoniales moralibus: & in humanis legibus eæ quæ ad privatam utilitatem pertinent, iis quæ ad publicam. unde lex ad reddendum depositum, exceptionem patitur in depositore, cujus bona publicata sunt. & lex, capitalia crimina morte punienda esse, intelligenda est, nisi magna pars populi, aut unus populo admodum & summopere necessarius peccaverit.

13. Idem sic quoque probatur; vis obligandi, ut in pactis ita in lege neque ex scriptura, neque ex verbis proficiscitur, sed ex ipsa mente & voluntate. Vult autem nemo contraria, & legislatoris voluntas fuit, ut omnes observarentur, quatenus fieri potest. noluit ergo legislator suam valere, ubi exceptionem lex altera suppeditat, & consequenter eo casu non obligabit. Unde rectè à nonnullis dictum est, Æqui esse hominis non legem, sed legislatorem respuere. Hac de causa jus strictum quatenus opponitur Æquitati, jus esse negamus, sed ita dici æquivoce, ut hominem pictum, hominem dicimus. Opponitur ergo Æquitas stricto huic juri, ut bonum malo. Eo autem juri, quod lex ipsa dictat, in casibus non excipiendis opponitur, ut bonum diversum bono, & bonum bono melius.

14. Restat videre, quibus personis Æquitate uti conveniat. Nos eam, cum Justitiæ pars sit, omnibus & cuivis convenire posse non dubitamus, adhibita tantum distinctione.

15. Aut enim evidens est exceptio, quâ lex suppletur, ut in lege hac: Cives omnes ad comitatum veniant, exceptio, nisi morbus impediat, & hæc exceptio tum fieri potest à privato, tum à Judice, si judicanda veniat.

16. Aut dubia est exceptio, quia ambiguum est utrum|q uius, utrumve publico utilius sit, legis verba sequi, aut non sequi. Sed iterum distinguendum: aut enim res moram patitur aut non; si non patitur moram, faciet privatus id, quod in re dubia rectè ratiocinando Æquius & melius inveniet; ita tamen, ut si dubius maneat, nec se rectè explicare possit, legis verba sequatur: quod & in judice, si res subito dijudicanda sit, locum habebit. Sin moram res patitur, consulendus est legislator, sive summus sive inferior, qui legem posuit, ut ipse sit mentis suæ verique juris interpres. Et hactenus de Æquitate.

CAP.

CAP. II.

De Indulgentia.

INdulgentiam vocamus virtutem voluntatis in eo, qui potestatem habet ad tollendum legis obligationem in personis, factis aut rebus, particularibus aut singularibus, quatenus id fieri potest sine imminutione Justitiæ aut publicæ utilitatis. 1.

Hujus actio vulgo dispensatio, Latine lege solutio vocari potest. nomen autem indulgentiæ à dulcedine deductum videri potest, quia leges omnes, quatenus libertatem impediunt, habent aliquid acerbi, contra iis liberari dulce est. 2.

Dispensationem autem dictam credibile est, quia exemptio à legibus magno temperamento fieri debeat, expensa hujus legis necessitate, inde qualitate rei positæ. 3.

Differt hæc ab Æquitate multum, quod à viris doctis non rectè negatur: Hæc enim obligationem tollit, Æquitas verò nullam esse legis obligationem declarat. 4.

Quod ut rectè intelligatur, sciendum est, mentem legislatoris dupliciter posse cessare in speciali casu sub verba legis cadente. aut enim cessat ita, ut simul cum casu pugnet, aut sine pugnâ cessat: subtiliter loquendo, illud vocant cessare contrariè, hoc negative. Prioris sit exemplum: qui hominem occiderit, gladio feriatur, si quis tuendi sui causâ occiderit, mens legislatoris cum casu accipienda, est enim in hoc casu is qui occidit innocens, innocentem autem puniri cum justitia pugnat & cum mente legislatoris. Posterioris exemplum tale: ante annos viginti quinque nemo Magistratum gerat, movet legislatorem, quod Juvenes plerumque destituat prudentia, & autoritas: itaque cessat hæc ratio in juvene cui utrumque adsit; nihil tamen vetat eum æque excludi, si majores sint eique idonei, imò quanquam hunc non aspexit legislator, neque ejus causâ legem laturus fuerat, tamen maluit hunc comprehendere, quam à lege utili abstinere: neque mens legislatoris fuit tantum in imprudentes legem ferre, neque hanc restrictionem passus esset ad legem adscribi, quia oportuisset in singulorum prudentiam anxie inquirere, & ita lex fuisset inutilis. Posteriore igitur legis specie obligatio manet; priore autem illâ, nulla est obligatio, in priore locum habet Æquitas, in posteriore Dispensatio. 5.

Accidit, ut mens legis, aut ratio cesset duobus modis, aut specialiter, quia in hoc aut in illo non invenitur, quod movit legislatorem proprie: aut promiscue, quia talis est legis intentio, ut 6.

ei

ei satisfieri possit, si non in omnibus, at in plerisque observetur: observari autem in plerisque quid potuerit, nisi universaliter obligaret? ut, cum omnes excubias agant, non multum refert, utrum pauci ab excubiis eximantur: item, nemo peregrinus Magistratum capiat, nihil enim nocebit unum aut alterum idoneum admittere.

7. Virtus est hæc Indulgentia, & beneficentiæ speciem habet, quia homines onere non omninò necessario sublevet.

8. Habet locum in legibus tum divinis tum humanis, nam & Deus ipse in lege suâ quosdam solvit. Excipiendæ sunt leges, quarum mens & ratio in nullo cessant, quales sunt Naturæ prima principia, & quæ inde necessariò fluunt, ut Decalogi præcepta moralia; in his enim Deum unquam dispensare negamus: ac ne tum quidem dispensat, cum Abrahamo immolare Isaacum aut Israëlitas res Ægyptiorum præcipit auferre; hoc enim furari non fuit, sed à Domino accipere: lex autem non occidendi, in se exceptionem justæ autoritatis continet. Unde falli eos putamus, qui docent, rationem legis injustos concubitus prohibentis in speciali cessare posse, ideoque & hanc legem dicimus indispensabilem, sicut & legem de non mentiendo, etsi multi contrarium sentiant. Legem autem de indissolubilitate & matrimonii unitate, esse dispensabilem, & à Deo olim dispensatam, in hac re asserimus.

9. Fit autem Dispensatio, per modum (ut diximus) tollendæ obligationis, non in universum, (idem enim esset abrogare legem,) sed particulariter, aut singulariter: unde Dispensationem quidam Privilegium dixere, cum tamen privilegium non à privandâ lege dictum sit, ut illi crediderunt; sed quia lex est non in commune lata, sed in certos homines privatim; ità ut tantundem distent (si Latinè loquamur) lex & privilegium, quantum abrogatio & dispensatio.

10. Dispensare, hoc est lege solvere, is solus potest, qui ferendæ abrogandæque legis potestatem habet.

11. Deus igitur in omnibus hanc potestatem habet: in legibus autem Dei & Naturæ, nemo; atque adeo ne in illis quidem legibus, quæ ad Gentium jus primarium pertinent. Iis autem in legibus, quas Deus populo Israëlitico tantum præscripsit, Dispensatio locum habere non potest respectu aliarum gentium, cum nulla sit obligatio.

12. In jure gentium secundario jus est ut dispensetur, quia est de concessu gentium, ut hoc ipsum vix apparere possit.

13. In legibus autem civilibus dispensare est ejus qui summam habet potestatem, & minorum etiam Magistratuum, quatenus ferendarum & abrogandarum legum potestatem acceperunt. In domesticis quoque legibus paterfamilias dispensat.

Cum

Cum maximus sit usus Dispensationum circa leges poenales, sciendum est, in iis delictis, quæ poenam ex sua natura commensuratam habent, ut est poena mortis in homicidio deliberato, Dispensationem justam esse non posse: in aliis autem, quæ naturaliter illicita sunt, posse per Dispensationem poenam alterari, dum ne æqua proportio & publici exempli ratio negligantur, tolli autem omninò non posse: in his autem, quæ sunt civiliter illicita, catenus in poenâ posse dispensari, quatenus in ipsis legibus; si scilicet non sint tales, quæ semper, & in omnibus servandæ sint. 14.

An Dispensatio non justa de causa facta, vim habeat, quæri potest? Distinguendum putamus: aut enim contra jus Naturæ, Gentium, & Divinum facta est Dispensatio, & vim nullam habet; non tamen possunt judices, (vetante loqui, summam in Republica potestatem habente) jus illud, super quo dispensatum est exequi; cum vis omnis coactiva à summa potestate pendeat, neque contra ejus voluntatem debeat exerceri: Aut verò contra jus Civile & domesticum; & valere credimus Dispensationem non juste factam. Sicut enim lex, quamvis utilis, non obligat, nisi lata sit; ita etiam non obligat, quam legislator solvit. perinde enim est, ac si cum exceptione lata esset. neque tamen eos peccare negamus, qui Principem inducunt aut orant, ut ipsorum aut aliena causa Dispensationem non justam faciat. 15.

Observandum est, in his legibus quæ in solius legislatoris utilitatem latæ sunt, puta de rebus ipsi propriis, Dispensationem justam esse sine ulla causa. facit enim hanc non ut legislator, sed ut Dominus; ideoque hæc non Dispensatio sed Donatio est quædam. talis est multis in locis venationum permissio, confiscationum redemptio, & similia. 16.

CAP. III.

De Facilitate.

FAcilitas virtus est voluntatis, prona ad remittendum jus sibi competens, pacis aut humanitatis causa. ducta autem videtur metaphora ab eo genere materiæ, quod opifici cedit & durum se non præbet: unde & homines juri suo non rigide inhærentes, sed aliquantum cedentes, faciles dici coeperunt. 1.

Hæc cuivis competit, qui alterum sibi ex contractu aut delicto obligatum habet; maximè autem versatur circa leges, longius ab æquitate naturali recedentes, qualis est de jure belli, de præscriptionibus, de jure commissi & similibus. 2.

Fa-

Facilitas autem quæ circa pœnas alicui debitas versatur, Clementia proprie dicitur, quam proinde etiam privatis competere affirmamus.

Apparet ex his quæ diximus, nullam harum trium virtutum cum Justitia pugnare. Non Æquitatem, quia justitia legi obsequitur, non secundum verba, sed mentem legislatoris; & secundum verum ordinem legum. Non Indulgentiam & Dispensationem, quia lex cessat, ubi solvit legislator. Non denique Facilitatem, quia lex ei, cui tribuitur, eo jure uti non imperat.

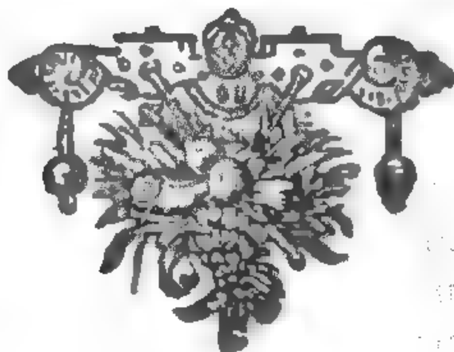

J. F. G.

NOTATA AD H. GROTII LIBROS *De Jure Belli ac Pacis.*

Rolegomena] Προλεγομένων partes sunt duæ: Generalis, quæ spectat omnem materiam: Specialis, quæ spectat hoc opus. Prior habet duo membra: alterum, quo probatur, esse jus; alterum, quo probatur, esse & jus in bello.

Prioris membri quatuor sunt articuli: primus, propositio sententiæ illorum, qui jus volunt esse rem imaginariam, umbraticam, appellationem sine corpore & specie, ut Cæsar de Republica loquebatur.

Secundus, refutatio ejusdem sententiæ. Tertius, confirmatio septem constans argumentis. I. est natura homini appetitus societatis, ergo & jus. II. Est judicium & qualiscunque delectus boni & mali. ergo & jus, quod bono alliciat, & à malo deterret. III. Est discrimen etiam boni majoris & minoris, & intellectus bono majori deberi majorem honorem, ergo & jus, nempe justitiæ distribuentis. IV. Agnoscimus omnes verum, ergò & jus, quod ille præcipit, Deum præcepisse. V. Habemus parentes quibus pro beneficio procreationis & eductionis subjecti sumus, ergo est jus, quod illi mandant. VI. Intellexere homines utile esse civitates coli, ergo est jus civile. VII. Viderunt quoque utile esse, ut quædam civitates cum civitatibus & populis externis consentirent in commune utrorumque bonum, ergo est jus gentium. Quartus articulus prioris membri partis generalis, consectaria quædam vel secunda refutatio I. adversus Carneadem, II. Dicti Horatiani, III. eorum qui jus inter privatos agnoscunt, rectores Rerumpublicarum eo volunt solutos.

Alterum membrum partis generalis, quo probat esse etiam jus & servandum esse in bello, constat argumentis quatuor. *ESSE JUS IN BELLO probat*, I. quia laudabile bellum non suscipitur nisi juris obtinendi causa: indignum igitur jus per injuriam peti. II. testimonia scriptorum & Imperatorum. III. pro justitia causæ & armorum, proque injustitia augentur & minuuntur animi militum. IV. Crescit existimatio ad alienigenas, siquem videant nonnisi justam ob causam, & salvo jure publico ac privato ad arma descendere.

PARS SPECIALIS est quæ proprie spectat hoc ipsum opus, atque quintuplex est. Continet enim I. consilium auctoris. II. partitionem operis. III. necessitatem operis. IV. subsidia. V. curam & cautionem auctoris per universum opus.

1. *Jus civile Romanum*] Quod ex LL. regiis & XII. tabb. Romæ ortum varie crevit; cumque diffunderetur nimis, à Justiniano circumcisum & correptum in Pandecte, Co-

 dice,

dice, Novellis, &c. ad nos pervenit, inque Academiis docetur. Quod olim fuit Quiritium, id nunc est jus commune omnium populorum in Europa.

Quod cuique patrium] populi unius sive certæ gentis, regni, municipii.

Contractum] in compendium redactum.

Quod inter populos plures] quod populos aut principes sui juris, nullaque reipublicæ communione conjunctos alium aliis præstare oportet.

Sive ab ipsa natura profectum] sive sit jus naturale. Significat jus belli & pacis, sive Gentium jus, sive publicum appellare velis (perinde ut Justinianus loquitur de jure privato Romanorum) tripertitum esse; quippe collectum ex naturalibus præceptis, ex divinis oraculis, ex cultiore vita populorum.

Aut divinis] sive divinum.

Moribus] sive sit gentium jus.

2. *Cicero*] in orat. pro Balbo, cap. 6.

Præstabilem] i. e. insignem, excellentem, eximium.

Conditionibus] conventionibus aut placitis, pactionibus. Sic loquitur Cicero Topic. 21. *Jus à natura profectum sit, an ab aliqua conditione hominum & pactione.* & 1. Off. 7. ait quædam esse *privata lege, conditione, pactione, forte.*

Cognitioni] otiosæ scil. & fructu propositoque animi emendatioris destitutæ. Hos Stoici ajebant nosse præcepta sine decretis, & Græci passim proverbio πολυμαθίη νόον ὐ διδάσκει. Vide Gellium: initio talem cognitionem in Scythia arguebat Justinus 2, 2.

Theoclymenum] Immo Theonoen Theoclymeni sororem: qui ambo erant Protei liberi. compellatur autem sic ab Helena. Eurip. in ejus nominis tragœdia v. 929.

3. *Inane nomen*] ut Julius apud Sueton. 77. *nihil esse rempublicam; appellationem modo, sine corpore & specie.* Et Brutus moriens, *non in re sed in verbo esse virtutem*, Flor. 4, 7.

Thucydidem] l. 6. Euphemus erat legatus Atheniensium ad Camarinos bello Siculo.

Nihil injustum] Thrasymachus ad Socratem apud Plat. de rep. 1. 579. φημὶ γδ' ἐγὼ εἶναι τὸ δίκαιον ὐκ ἄλλο ἢ τὸ τῦ κρείττονος ξυμφέρον. Vide Muretum Var. Lect. 18. 10.

Id æquius quod validius] Vide Tacit. XV. Annal. 1. *Id jus esse quod ei qui plus potest, utile est.* Cic. 3. de rep. Pet. p. 37.

Sine injuria] Ex fragm. Ciceronis lib. 3. de republ. apud August. de Civ. Dei 19, 21. ubi P. Furius Philus hoc disputat. Verba sunt: *Nisi per injustitiam rempublicam stare aut geri non posse.* Vide Sigon. ad frag. p. 67. & Patrit. 140. Eos qui sunt cum imperio, necessario nonnunquam esse injustos.

Martem habent arbitrum] bello deciduntur, c. 21. ὃς ἔτινα οἶδε θέμιστα de Marte Homer. Il. έ. 761. Alexander ad Darii legatos: *Nuntiate vestro regi & quæ amisit, & quæ nunc habet, præmia esse belli. Hoc regente utriusque terminos regni, id quisque habiturum, quod proximæ lucis assignatura fortuna est*, Curt. 4, 10.

Ex jure manu consertum] rei vindicatione, actione civili. Extat hic Ennii locus apud Gellium. 20, 10.

Et alius alium] Lucanus videlicet Julium Cæsarem, cum Rubiconem transiret. Vide Lucan. 1, 225.

Antigonus] Plutarch. de fortit. Alex. p. 330.

Marius] Plutarch. Apoph. p. 202. Mario 421.

Oris tam verecundi] quod quoties in concionem veniret etiam maximis rebus gestis, erubesceret. Seneca epist. 11. quod ipse cum aliis *probum* vocat. Unde *os probum ejus* Plinio 7, 12. & 37, 2. Unde Sallustius cum dixit *oris probi, sed animi inverecundi*, Suet. de illustr. Gramm. 15. Probus autem Latinis auctoribus i. q. verecundus,

cundus. Lysander τὸ δίκαιον ἐν μόνῳ τῷ λυσιτελεῖ τιθέμενος καὶ τὸ καλὸν ἐν τῷ συμφέροντι.

4. *Propria negotia*] non parerga aut obiter contingentia, sed ipsum opus, ipsum quod intenditur ibi & agitur: non quæ forte incidunt, sed quæ proprie ibi aguntur.

Comœdia] Terent. Eun. 1. 1.

5. *Ne cum turba*] in qua scilicet omnes clamant, nemo audit. lib. 2, 4. 2.

Demus ei] Ponamus hominem certum, quicum nobis res sit, qui pro falsa illa opinione pugnet, & pro ea solus dicat. Genus loquendi è veterum declamatorum schola petitum quò de foro migrarent. Frequentatum M. Senecæ & Quinctiliano. Vide notas meas ad Senec. controvers. 7.

Carneadem] Carneades Cyrenæus, Novæ Academiæ tertiæ conditor post Platonem & Arcesilam. Vide Diog. Laert. & Jonsium Histor. philosoph. lib. 3. cap. 10. pag. 264. Cic. de legib. 1, 13. Lactantius 5, 17. Quinctilianus 12, 1. De sententia Carneadis Cic. 3. de Republ. fragmentum servatum Lactantio in Epitome.

Academiæ] Academicæ sectæ, quæ ex instituto nihil definiebat, & assensum quidem sustinebat, de omnibus autem quæstionibus probabiliter in utramque partem disputabat.

Cum suscepisset] quod fecit Romæ legatus ab Atheniensibus missus, temporibus M. Porcii Catonis Censorii. Plut. p. 349. Quintil. 12, 1. 557. Lactantius divinar. Instit. 5, 14. & 17. unde Gr. hunc locum deprompsit: ipse autem è Ciceronis lib. 3. de republ. Adde Lactant. epitomen Cap. 1.

6. *Poeta*] Horat. lib. 1. Satyr. 3.

Nam homo animans quidem est, sed eximium animans] Cicero 1. leg. 7. ab eodem orditur initio: *Homo etiam Animal* &c.

Profui intellectus] quantum potest assequi humana imbecillitas. Sola enim cœlestia sunt ordinatissima; humana tam perfecte disponi nequeunt, ut non maneat aliquid incommodi.

Sui generis] cum aliis hominibus.

Οἰκείωσιν] q. d. domesticationem, familiaritatem domesticam.

7. *Fœtuum*] ut galli gallinacei gallinas, & gallinæ pullos ante sese exaturantes & hæ & pleræque animantes, quam ipsi granum sumant, ut animalia & feræ etiam pro catulis ac fœtibus sese in periculum conjicientes, ut canes venatici præda abstinentes, & eam domino reservantes. Cic. 5. fin. 19. *formicæ, apes, ciconiæ aliorum etiam causa quædam faciunt.* Quintil. 5, 11. apes etiam formicasque in commune laborare. Vide Ælian. de animal.

Ex principio] non ex vi mentis, consilio, voluntate, deliberatione ac decreto, denique parte intelligente ipsis insita atque ingenita.

Extrinseco] i. e. Deo vel ministra Dei natura, non ab insita ipsis ratione certa & perpetua, sed ex instinctu naturæ, in paucis & certis rebus sic se habente.

Circa similia similiter agere] quod negatum bestiis, quæ tantum in uno, quo naturalis appetitio fert, aut à quo declinatio avertit, sic aguñt. Cic. 2. de fin. 14. *ratio, quæ & causas rerum & consecutiones videat, & similitudines transferat, & disjuncta conjungat, & cum præsentibus futura copulet, omnemque complectatur vitæ consequentis statum.* Idem 1. de leg. 7.

Cujus peculiare solus inter animantes instrumentum habet sermonem] Et societatis colendæ ex Cic. 1. de leg. 9. moderationem vocis, orationis vim, quæ conciliatrix est humanæ maxime societatis.

Cui] Facultati.

8. *Societatis custodia fons est juris*] Homo appetit societatem, quia ea juvatur & conservatur: & si nihil juvaretur, ac sibi sufficeret, eam appeteret tamen, ne sermo esset otiosus sibi: deinde ut, quæ habet commoda,

moda, cum aliis communicaret: (bonum enim est communicativum sui) aut saltem aliis demonstraret, naturaliter enim gaudia testem requirunt. Jam qui socium admittit, qui vicinum, necesse est aliquid ei tribuat, aliquid in illo ferat, & sibi minus indulgeat, ut eadem vicissim consequatur à socio. Qui contubernalem adsciscit, necesse est partem cubiculi ei permittat, qui conjugem, lecti. Hæc primo humanitas & mutua patientia solitudinis vitandæ & auxilii mutui causa comparata, pactis conventis vel tacitis vel expressis firmata, transit in iis. Cicero ait 1. de leg. 5. *si patefiat, cujus muneris colendi efficiendique causa nati & in lucem editi simus, quæ sit conjunctio hominum, quæ naturalis societas inter ipsos; his explicatis, fontem legum & juris inveniri.*

Quod proprie] 1, 1, 10. quod in contractibus versatur.

Quo pertinent] ad quod: Justin. 2. 2. de Scythis. *Nulli sc. gravis, quid enim,* &c.

Damni culpa] si quis quid damni nostra culpa aut vitio in rebus suis fecerit, id ut compensemus.

Pœnæ meritum] utque puniatur, qui peccarit in societatem. ἀλόγως καὶ ἐφ' ἑαυτῶν μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐπὶ πονηροῦ Aristoteles Oecon. 1. 3.

9. *Judicium ad æstimanda*] æstimandi, i. e. delictum & discrimen rerum bonarum & malarum, juvantium & inutilium, non modo in præsens, sed etiam in longam diem, & rationes viasque tam quæ præcipitant in turpia & noxia quam quæ ad honesta & profutura pertinent: adeoque providentiam secuturi ejus commodi aut incommodi.

Pro humani intellectus modo] i. e. quantum patitur imbecillitas & infirmitas humana.

In his judicium] Non facere quod quæ canit, *Video meliora proboque Deteriora sequor*; sed diligenter & liquido inspecta & pro melioribus agnita constanter, & confidenter sectari, affectare, agere.

Illecebra corrumpi] ut eligas aut repente facias, cujus postea pœniteat.

Judicio] se debere aversari malum licet habeat illecebram boni.

10. *Dispensatio*] Justitia διανεμητικὴ sive Attribuens vel Distributiva, in præmiis & muneribus sive oneribus tribuendis, non autem in pœnis, in quibus versatur commutativa, quæ spectat contractus & maleficia, quæ sunt quasi contractus.

Actus] Opera quam in commune commodum præstat.

Juris proprie] Quod reddit prætor & unde actiones nascuntur. quod pertinet ad justitiam commutantem vel emendatricem, συναλλακτικὴν ἢ διορθωτικὴν, versantem in contractibus & pœnis.

Stricte dicti] quale scil. traditur in Juris corpore, unde actiones nascuntur.

Jus] justitiæ distributivæ propriè non est jus, quia nulla actione peti potest.

Sunt alterius] Respicit duo præcepta posteriora juris. Hæc est justitia quæ dicitur commutativa vulgo, vel correctiva in contractibus & pœnis.

Impleam] i. e. faciam quod debeo; unicuique suum tribuam.

11. *Esse Deum*] IV. Argumentum.

Traditio] i. e. omne quod gentes instillarunt suis posteris, sive consensus & præcepta majorum nostrorum omnis ævi.

Opifici] qui nos creavit.

Sine exceptione] in omnibus & perpetuo.

12. *Ex libera Dei voluntate*] Propterea id vocat *Jus voluntarium divinum* lib. 1. cap. 1. num. 13.

Sive illud sociale] sive quod continet ac dirigit societates gentium & hominum, sive quod sanæ menti rectum & decorum probat ratio, eo nomine accipiamus, etsi excogitasum,

tum, comparatum, proditum est ab hominibus excellenter præditis & præclare utentibus vi humanis ingeniis insita.

Principiis] recta ratione insita, quam negaverat in bestiis esse.

A Jove] Derivatio Stoïca Scipionis Gentilis inventum Orig. p. 270. immo potius præcisum & decurtatum à vocabulo *jussus*, nam quod sive Deus, sive ratio, sive superior jubet, est jus.

13. *Datis legibus*] Decalogo.

Impetus] ὁρμάς πάθη· affectus, sensus, motus animi, commotiones, perturbationes, qui debent regi ab animo tanquam satellites. Cic. 3. Tusc. 11. & 4. Tusc. 6. Claudian. 4. Cons. Honor. 230.

Vagari] cum sc. dixit, *non concupisces, non occides*: aliud contra iram, aliud contra desideria.

Addictius] Adductius, quasi attracto fræno. Phrasis Taciti, *regnum adductius*, 3 hist. 7. de mor. G. 43.

14. *Florentinus*] l. 3. D. de Instit. & Jure.

Inter homines] V. Argumentum.

Infinitum] non sine exceptione, ut de Deo dixerat.

Sui generis] quatenus non est contra illum cui soli infinitum obsequium debetur, Deum.

15. *Stare pactis*] i. e. fidem datam servare.

Necessarius obligandi modus]Nam si societas jungi debebat, requirebatur aliquod vinculum, coagulum, ferrumen, sacramentum, quo ea societas contineretur: alioqui forent meræ arenæ.

Nam qui se cœtui] VI. Argumentum.

Homini] uni regi, principi, aut magistratibus aliis.

Quibus delata] aut pauci unusve repræsentans societatem, ut rex, magistratus.

16. *Utilitas*] Horat. 1. Sat. 3.

Humana] recta ratio.

Proavia] causa remotior.

Accedit] ultro se quasi comitem præbet.

Societatem rapperemus] Lactant. de Opific. Dei, cap. 4.

Utilitatis] ut singulorum artes & opes in unum collatæ omnibus quoque aliis prodessent.

17. *Ex consensu jura*] vel tacito, vel expresso, VII. Argumentum.

Magnæ illius universitatis] Conjunctionis quæ inter omnes est homines.

Nomen à jure naturali] Nam interdum naturæ jus vocatur, quod est gentium, ut paulò inferius dictum est. Sic majorem natu in imperiis succedere *naturæ jus* vocat Justinus 21, 1. *quod natura ipsa gentibus dedit*. 2, 10. Idem *jus gentium* dicit lib. 34, 3.

18. *Male*] Consectaria sive IV. articulus prioris membri Partis generalis.

Stultitiæ] quia abstineat alieno, quod posset ei utile esse.

Id convellit] eripit sibi fidem, existimationem, aliorum voluntatem cum ipso contrahendi.

19. *Jura inventa*] Horat. 1. Sat. 3.

Ad ea dumtaxat] quæ firmant jus & auctoritatem magistratuum.

Judicia] disceptationes fori, cum didicissent homines legibus, non armis, vivere. Just. 43, 4.

Fine suo externo] non posse ad effectum & exsecutionem pervenire, nisi magistratui committatur jus gladii.

Vim] Hinc Κράτος καὶ Βίας inter ministeria Jovis in Prometheo ponit Æschylus. Et qui rempub. ordinat & reformat, eum sine collega & armatum esse oportere disputat Machiavellus ad Livium 1. 7. & hoc argumento excusat cædem Remi à Romulo occupatam.

20. *Securitatem*] Diogenes apud Stobæum ser. 31. p. 188. Ἡ τοίνυν δικαιοσύνη πολλὴν ἔχει ῥᾳστώνην τῇ ψυχῇ. τὸ γὰρ μηδένα μήτε φοβούμενον, μήτε αἰσχυνόμενον ζῆν ἰδίως τις ἐστι καὶ ἱλαρότατι τοῦ βίου.

Plato] in Gorgia p. 357. Alludunt Tacitus 6. ann. 6. Cicero 3 de Offic. 2, 1. Quintil. 12. Inst. 1. Lucianus Cataplo. Claudianus in Rufin. 2, 504. & apud Stobæum Diogenes pag. 188.

Quod vero &] III. consectarium. 21.

In populo] ut apud Senecam Thyeste v. 215. Athreus: *Sanctitas, pietas, fides, privata bona sunt: qua juvat, reges eant.*

Nisi utilitatem] Et jus sive justitiam & studia liberalia & pietatem & virtutem omnem sequuntur utilitates, honores, opes, præmia: sed ea omnia vitiantur, quoties in illis nihil spectatur, nisi utilitas. evenit enim, ut ea non serio, commode, diligenter exerceant, quotquot ad vota properant, & ex his, tanquam aliquid majus, utile petunt; & simul atque præsens non apparet utilitas, aut præsentior non apparet ex contrariis vel diversis, ista præclara negligant & contemnant.

Foras spectat] i. e. quæ præstat hominem bonum magis alteri, quam sibi. Apulej. de Philos. mor. p. 16.

22. *Tam valida*] Sallustius Jugurth. 109. in oratione regis Bocchi. Curt. 7, 8. Senec. epist. 4. *Neminem eo fortuna provexit*, &c.

Intra civitatis] tantum civile statuunt esse; non gentium.

Omnia incerta] in aleam mitti. nec hominis nec societatis statum fundatum esse, ni justitia muniatur. Cicero pro Cæcina cap. 25.

Simul] i. e. simul ac à jure &c.

23. *Aristoteles*] & Cicero 2. de Offic. 11.

Fœda] i. e. natura turpia & detestanda; non tantum ignominiosa opinione hominum aut respectu prioris fortunæ. (Machiavell. ad Livium lib. 3, 41. discurs.) nam illa interdum bono cui subeunda sunt.

Jus habeat] legitime creatum, χειροτονηθέντα.

24. *Pompejus*] qui dixerat, *armatus ut leges cogitem?*

Hasta & gladio] quæ quam latissime, quo liberet, arma victricia proferret.

Justitiam] cujus nihil esset nisi jure possessum.

Spartani regis] Agesilai.

φιλορωμαίους] amantes Romanorum.

φιλορωμαίους] amantes Romanorum.

φιλανθρώπους] amantes omnium hominum.

Æquitatem] justus tantum esset erga suos Cretenses; in cæteros bella parum justa facile susciperet, aut iniquas victis conditiones ferret, ut crudele tributum Atheniensibus impositum; de quo Ovidius.

25. *Tantum*] II. membrum I. Partis, esse jus etiam belli probatur.

Judiciis] non submittunt se judici.

Invalidiores] sc. eo ad quem in jus aditur, & propterea se patiuntur ad tribunal citari & judicari, quo & inviti cogi possunt.

Pares se] qui non submittunt se judici eidem.

Bella sunt in eos qui pares] Hinc patet unde hostis dicatur, scil. quod par sit, nam hostire est æquare.

Accommodata] Sic ait Justinus, post arma & bellum legibus locum non relinqui l. 8. c. 1.

26. *Sed civiles illæ*] Sic bello Marsico Senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur. Asconius Ped. in orat. Cic. pro Cornelio p. 145. Sic Justinus reprehendit Thebanos, qui post victoriam apud Mantineam Lacedæmonios & Phocenses de rebus in bello actis apud Concilium Amphictyonum accusaverunt, quasi post arma & bellum locum legibus reliquissent, lib. 8, 1.

Docet hoc] Argumentum II, membri II. Partis generalis.

Pure pieque] Liv. l. 32. Quod qui gerat, in causa belli capienda non sce-

scelere, non impietate maculetur. Vide ad Sen. Medeam v. 901.

Bella tarde] Quod ostendit etiam proverbium illud, *Dum deliberant Romani, capitur Saguntus.*

Camillus &c.] testimonio Impp.

Apud alium] Liv. 5, 27.

Pacis jura] Verba Camilli apud Livium d. l. Plutarch. *sæva res bellum est*, &c. *sunt tamen belli Leges.* in Camillo.

Alius] Seneca ep. 120.

In hostem] Apud Senecam d. l. *In hoste.*

27. *Quantam*] Argumentum III.

Historiarum] Justinus de servis Scytharum 2, 5. 8, 2. 19, 1. 24, 4. 26, 2.

In milite causa] Ovidii est.

Causarum oppositu] ut, cum bonum semen in terram conjectum fructum effert nullum: cum utile per se remedium in morbo non impedit mortem, aut sanat morbum. Huc pertinet, non ab effectu facta noranda.

Etiam] Argumentum IV.

28. *Ego*] Pars altera & specialis Prolegomenon, quæ spectat ipsum opus. 1. Consilium auctoris.

Uno edicto] i. e. licentia. quasi jus datum sit sceleri, ut Lucanus loquitur.

29. *Diligendis*] Quippe qui unum quemque hominem debet proximum suum ducere.

Consilio] non ut simpliciter omnia bella tollerent.

Quæ in unam partem] Scipionem incurvatum in contrarium recurvare, quo fiat rectus: sic hi quod non omnia bella damnarent, sed ne temere & tam facile susciperentur. Seneca 7 ben. 22. *Quædam præcipimus ultra modum, ut ad verum & suum redeant.*

Dictis intra verum] Sic si qui ageret in foro, intentione sua plus complexus fuisset, quam ad eum pertineret, causa cadebat. §. 33. Inst. de Act.

30. *Quæ ex constituto*] i. e. quæ homines temporariis sæpe causis impulsi constituerunt, & identidem mutat dies, ab illis, quæ recta ratio dictat, nec se patitur aliter habere. §. 10. de Jur. nat. gent. & civil. Instit.

Cum semper eadem] §. 11. Instit. de J. N. G. & C.

In artem colligi] Certis regulis & præceptis includi ac describi.

31. *Quæ ex voluntate libera*] quæ non statim inculcat recta ratio, simul abhorrens à contrariis & ea rejiciens; sed quæ ex usu & placito post experientiam aliorum, aut post deliberationem & contentionem examenque in utramque partem vergentium, admisit & recepit. Non coacti jure vel more gentium: in quibus licet sine scelere aut peccato in utramvis partem statuere.

De voluntatum] de testamentis & obligationibus.

De factorum] de probationibus & præsumptionibus.

32. *Nos &c.*] a Partitio operis, sive Partis secundæ membrum secundum.

Nobilissimam] sc. de jure publico.

Privati] cum armis depugnant qui non sunt magistratus.

33. *Publici*] quod gerit qui cum imperio est.

Vim ipsam summi imperii] jus majestatis.

De subditorum] parendi necessitatem an omnem & quatenus omnem debeant.

34. *Res communes*] convenit cum tit. Instit. de rerum divisione.

Jus personis] de jure personarum. de patria potestate. Per quas personas

Obligatio] adversus bonæ malæve fidei possessores rerum alienarum. ad §. 1. tit. 1. lib. 2. *Si quis à non dom.*

Successionum] Convenit cum tit. de testamentis, legatis, fidei commissis, hæreditatibus ab intestato, bonorum possessionibus.

Ex pacto] Cum materia obligationum.

Damno dato] Lex Aquilia & Oblig. ex delicto.

Sanctimonia] qui inviolabiles, & si id fiat, datur causa belli.

35. *Quod impune*] quod non persequitur humanus aut mortalis judex.

Vitio caret] quod salva conscientia fit, & apud Deum excusatum est.

Bellicas conventiones] Pactiones inter hostes, quæ pro occisionibus fiunt.

36. *Eo autem*] Necessitas operis. III. Membrum secundæ partis.

δικαιώματα] Jura bellorum.

Recenti] Patrum Ecclesiæ scil.

De jure feciali] Meminit Cic. 1. de Off. 11. Belli quidem æquitas sanctissimè feciali jure Po. R. perscripta est. Meminit etiam lib. 3. off. c. 29. Erant autem feciales, sacerdotes Deæ Fidei, qui fidem publicam in primis curabant. Itaque ad eos pertinebat consultatio, bellum aliquod jure gereretur, nec ne. Iidem legati populi R. res repetebant, bella indicebant, fœdera feriebant. Liv. 1, 24. & 32. lib. 30. 45. lib. 31, 8.

De repressaliis] Cum permittitur privatis, jus suum apud alios populos non obtinentibus, illorum privatorum, qui de isto populo inter nos aut alibi agunt aut quid sui habent, bona invadere, & iis manum injicere. De quibus auctor agit infr. 3, 2, 4.

37. *Canonibus*] Conciliorum ecclesiæ.

38. *Definitiones*] sententias, effata, posita, axiomata, observationes, regulas vel præcepta generalia, l. 202. D. de reg. J. ut *Definitio omnis in jure periculosa est.*

Responsis] i. e. Consiliis scriptis ad incidentes casus.

Ad gratiam consulentium] Scripsit enim de Jure Maris in gratiam Britanniæ Regis tum temporis in Britannia agens Alb. Gentilis.

39. *Dijudicationum fontibus*] summis capitibus vel generalibus axiomatibus vel pronunciatis, ex quibus de singularibus quæ identidem existunt facile potest statui.

Superest] IV. Articulus posterioris partis. Subsidia.

Notiones tam certas] Inchoatas intelligentias, quæ in animis imprimuntur similiter omnibus. Cic. 1. de leg. 10.

Sentiendi instrumentis] τοῖς αἰσθητηρίοις τοῖς τῆς φύσεως. Diog. apud Stobæum 188. Quibus externa percipiuntur, oculis, auribus, naribus, lingua, & quod vivum in omni corpore est ad tactum toto corpore æquabiliter fusum, ut Cic. 2. de nat. 56. sentiendum vel percipiendum.

Fœminis iisque barbaris] Tyriis, Phœnissis; per eas species voluit innuere Euripides, etiam barbaros & fœminas idem dictum approbare. Quod argumentum est etiam sequiorem sexum, & tum vita cultiore tum liberali institutione carentes ea facile assequi.

40. *Sectæ, argumento*] Sectæ, ad Philosophos refer. i. e. Non vera semper, sed sæpe verisimilia tantum dicere, dummodo profutura parti, cujus causam orant; eoque & contraria interdum iis, quæ alias dixerunt. Nobilis est locus in hanc rem Cic. pro Cluent. c. 50. Ascon. Ped. pro Cornelio p. 141. esse *oratoriæ calliditatis, ut cum opus sit, iisdem rebus ab utraque parte vel à contrariis utantur.*

Argumento] ad Poëtas & Historicos.

Causæ] ad Oratores.

Ad causam universalem] quæ non singulos & in præsenti tantum negotio movent, sed omnes & in quavis materia similiter impelleret. Ad principium innatum, quod in omnibus est commune quasi & insitum.

Recta illatio] Collectio, argumentatio, syllogismus.

Con-

Communis consensus] approbatio aliqua omnium quasi ex tacito pacto.

Illa] sc. illatio.

Hic] consensus communis.

Quod enim] Definitio juris gentium & naturæ.

Deduci non potest.] ut jus naturæ.

Voluntate libera] ex consensu gentium etiamsi directo natura non dictet.

41. *Quod vero*] quod necessario & semper observandum.

Duntaxat effectum] quod æque observatur more, licet non tanta ratio cogat. Sic natura præcipit, ut adversus vim injustam me & meos defendam. Sancit ergo bellum. Sed quemadmodum in bello me geram, tantumne armis & dolo bono utar, an etiam veneno, non definivit natura, sed jus gentium. De bello captis, teneamne an relinquam, non præcipit quidem jus gentium; sed si tenere velim, etiamsi pro mala causa militaverim, me tuetur ac defendit, & pro justo possessore habet.

Externum] ut scilicet æque observetur ac ipsum gentium jus.

Quæ juris stricte] Quæ ad justitiam *συναλλακτικὴν* pertinent.

Quia aliter] Quæ ad *διανεμητικὴν*.

42. *Nihil percipi*] Pyrrhoniis & Scepticis, ut Herillo & similibus, de quibus Cicero 1. Off. 2. & Diog. Laer. qui dubitabant de omnibus. Vide vitam Pyrrhonis in Diogene Laertio.

Veritatem sparsam] Argumentum veterum erat Christianorum, omnia moralia, quæ docuit Christus, etiam veteres Philosophos præcepisse.

Id vere existimabant] Vide Petrum Nunnesium de studio Philosophico, cap. 2. num. 9.

43. *Liberalitatem & parsimoniam*] num. 1. *Liberalitatem* definit Aristoteles, *mediocritatem circa pecunias*: ejus præcipua cautio est quam & Cicero 2 de Offic. 15, ei adhibet: *dandum diligenter & moderate, ne largitio fontem benignitatis exhauriat*, & cap. 18. *Habendam rationem rei familiaris, quam dilabi sinere flagitiosum est.* Hæc est quam veteres parsimoniam sive frugalitatem dixere: atque hinc patet frugalitatem non esse speciem à liberalitate diversam, sed alteram ejus partem vel officium, quemadmodum altera pars est benignitas, sive tempestivus sumptus. Liberalis est, qui non plus dat, quam sinit frugalitas; non minus, quam comitas præcipit sive benignitas. Liberalitas est medium inter prodigalitatem, à qua revocat illam frugalitas sive parcimonia, & avaritiam, à qua retrahit eam benignitas.

Veritati dares opposita] num. 2. *Veritas* Aristoteli 4 Ethic. 13. *virtus est, qua quis præfert verbis & factis id quod est & esse debet.* Qua qui utebantur, candide & simpliciter agere dicebantur. Exemplum est apud Homerum Achilles, apud Sophoclem filius ejus Neoptolemus. Ei in excessu objicit arrogantiam, qua quis amplius præfert, quam est: cujusmodi sunt gloriosi milites apud Comicos. In defectu, dissimulationem qua quis minus præfert quam est: non per modestam propriæ laudis detrectationem, sed per pravam consuetudinem ac voluntatem illudendi ac frustrandi: cujus Exemplum unicum est Tiberius, qui cum teterrimus esset dominorum, dicebat se S. P. Q. R. servire, & Domitianus, cum innoxios occideret, præfari solitus de clementia. Tales sunt *εἴρωνες*, descripti Theophrasto. Tales de quibus Terentius in Heautont. *Nec tu illum satis noveras, nec te ille: hocque fit, ubi non vere vivitur. Tu illum nunquam ostendisti, quanti penderes. Nec tibi ille est credere ausus quod æquum est patri.* Huc pertinet histrionia, quam *totum orbem exercere* dixit Petronius.

Contemptum voluptatis] num 3. Invidiosa *λιτότης*: non enim contem-

tum voluptatum, sed feram & barbaram aversationem musicæ pulchritudinis, aliarumque rerum elegantium & jucundarum, quas modice sumendas comparavit Deus in solatium vitæ. Ea in aliis est immanitas belluina, in aliis pecuinus stupor. Talis Timon ille fuit comœdiis Aristophanis traductus tanquam osor generis humani. Et ejus imitatione M. Antonius post bellum Actiacum. Tales quoque iratis Diis genitos & malevolente genio natos dicebant veteres, qui nihil indulgere genio possent, etiamsi liceret, & copiam haberent.

Contemtum honorum] num. 4. Immo contemtum sui potius & ἀπόνοιαν, ut dicebant Græci, per quam quis honore se indignum præstat. Non enim malunt contemnere honores, sed ita contemnere, ut inhonestus fiat, pudorem & famam hominum nihili facias, in sordidissimum vitæ genus descendas cum Dionysio Syracusano apud Just. 21. 5. *non contentus in publico vagari, sed potare, nec conspici in popinis lupanaribusque, sed totis diebus desidere, cum perditissimo quoque de minimis rebus disceptare, pannosus & squalidus incedere.*

Vacuitatem iræ] num 5. Non quæ oritur mansuetudine ac lenitate animi, sed stupore, lentitudine, ostenditurque stupida quadam omnium indignissimorum, quæ nemo bonus tolerare debet, tolerantia: qualem in parasitis & mimis, os contumeliæ præbere suetis, exhibent scenæ.

44. *Ex justitia, cui oppositum nimium & parum in rebus*] num. 6. Medium duplex est: Rei sive Arithmeticum, quod utrimque tantundem distat ab extremis, sicut centrum æqualiter ex omnibus partibus disjunctum à circumferentia: & Rationis sive Geometricum, quod alteri extremorum interdum est vicinius, ab altero remotius, & tamen medium ratione ponderis, loci, temporis, personæ. Illud paribus numeris utrinque abest, ut quaternarius inter duo & sex: novem inter sex & duodecim: hoc non quidem numeris sed tamen paribus ponderibus parique ratione alterius extremi ad medium, & vicissim medii ad alterum extremum utrimque distat, & medium habetur: ut quemadmodum se habent tres ad sex, ita sex ad duodecim: nam illa horum dimidium sunt. Quatuor & à duobus & à sex distant binario: at non sex ut à tribus ternario, ita etiam à duodecim distant; hæc est divisio non generis in species, sed homonymi in significata. Quid igitur peccavit Aristoteles, si dixit virtutem omnem consistere in medio: sed in cæteris virtutibus esse medium rationis sive Geometricum: in justitia partim medium Geometricum, sive rationis, partim Arithmeticum sive rei? non hic video μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, sed tantum explicationem & distinctionem terminorum.

Minus suo accipere] num 7. Cavillatur: neque enim Aristoteles & ejus sectatores illud *minus suo* accipiunt de bonis, sed de oneribus & malis. Justitia ex mente Aristotelis est virtus, quæ tam in præmiorum & onerum distributione, quam in commutatione rerum & contractibus & omnibus in quibus alicui injuria fieri potest, ita se gerere hominem decet, ut nec de externis bonis, puta pecuniis, honoribus, & id genus aliis plus sibi vindicet, minus relinquat alteri, nec rursus de malis, id est, oneribus & pœnis minus sibi, at plus alteri quam par est ac jure debetur, imponit. Vide Hornejum 3. Ethic. cap. 11. n. 21.

Adulterium ex libidine, cædem ex ira ad injustitiam] Num. 8. Primum Aristoteles non negat, adulterium qualecunque, & cædem quamvis pertinere ad justitiam universalem. Nam eam omnes virtutes complecti & leges velle, ut nulla non virtus observetur, nullum non vitium vitetur,

tetur, diserte scribit (hæret in hoc loco Aristotelis etiam Bacchovius ad §. 1. Inst. de justit. & jure) ne à particulari quidem justitia *πολιτικῶς* adulterium aut ullam cædis speciem excipit: nam cum justitiæ particularis duas (species) partes edidisset, *τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς καὶ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν*, alteram quæ distribuenda præmia & onera, alteram quæ contractus ordinat; inter *συναλλάγματα ἀκούσια* seu *contractus involuntarios* palam ponit *μοιχείαν καὶ δολοφονίαν*. Hæc lib. 5. Ethic. cap. 4. At initio ejus capitis *ὀρθῶς* & subtiliter esse quandam justitiam, quæ non contineat omnem virtutem, sed partis locum obtineat, demonstrat exemplis injustitiæ: esse enim qui injustè agant, qui tamen non cupiant, nec usurpent alienum, ut qui in acie clypeum abjicit, dum ignavus est: maledicus, dum molestus: per avaritiam destituens amicum, dum illiberalis: nemo horum aut similiter peccantium injustè agit cupiditate alieni. Et tamen cupiditas alieni peccatum est, & improbatur, tanquam injustitia. Est ergò aliqua injustitia ab aliis vitiis distincta & separata: & sic in contrarium justitia. Inter hæc genera injustitiæ universalis (*μοχθηρίας* vocat) mentionem facit adulterii, ponens duos adulteros: alter ob lucrum mœchatur, & accipit, aut esuriret ni mœcharetur: alter ob libidinem & ultro donat. hic posterior quod peccat, habet nomen inter vitia universali justitiæ opposita: est enim intemperans: at ille prior, quod facit, nullum nomen inter ista vitia invenit: & tamen injustus est: ergo injustitia particulari: ergo & est aliqua injustitia particularis, quæ non possit referri ad illa vitia Ethica, sed sui generis vitium est: *οὗτος μὲν ἀκόλαστος δόξειεν ἂν εἶναι μᾶλλον ἢ πλεονέκτης*. Non dicit *πλεονέκτην* omnino non esse, sed magis *ἀκόλαστον* quam *πλεονέκτην*: dein non dicit puniri ex legibus non posse ut *πλεονέκτην*, sed dicit *δόξειεν ἂν εἶναι*, *possit videri* scilicet subtili judicio Ethico, quod fit ex intentione agentis, non ex damno patientis. At qui lucri & pecuniæ accipiendæ causa adulterat, is *ἄδικος*, *ἀκόλαστος δ' οὔ*, quod comparate intelligendum ex superioribus, quasi esset *ἄδικος μᾶλλον ἢ ἀκόλαστος*, magis injustus quam intemperans. Nam *ἀκολασία* quidem præstat ei ministerium, sed quæ potissimum agit, & ista utitur, est *πλεονεξία*, sive turpis egestas. Quomodo igitur si diceret adulterium ex libidine non esse injustitiam, qui hoc ipsum ut exemplum injustitiæ adhibet?

Usurpationem] confundit Grotius universalem & particularem justitiam.

Nec referat] num. 9. Nihil refert, quod ad pœnam judicio civili: sed refert judicio morali. Mnester fuit Pantomimus, quem cum Messalina non posset ad libidinem pellicere, accusavit eum apud Claudium maritum tanquam contumacem, effecitque ut Imperator juberet eum Augustæ parere. Itaque cum ea concubuit. Tacit. XI. ann. 36. Is egit quidem & *ἀκολάστως* & *ἀδίκως*, nec evasit pœnam, judicio tamen morali nec *ἄδικος* nec *ἀκόλαστος* fuit. Sic & Gyges cum imperio Candaulis nudam vidit Lydiæ reginam. De cæde ex ira haud scio, nisi forte ex lib. V. Ethic. cap. 10. quod si est, injuste se carpsisse hoc demonstrat lib. 3. de Jur. bell. & pac. cap. 11. n. 4. ubi late eum locum allegat & merito prædicat.

45. *Deum nimium colere non possumus &c.*] num. 10. Primum Aristoteli ignoscendum, si inter virtutes morales non posuit religionem, quemadmodum & Spem, Caritatem, Fidem solis Christianis ex revelatione cognitas. Nam illi ut veteribus omnibus extra Ecclesiam cultus deorum sub magnificentia ponitur 4. Ethic. 5.

Cui

Cui subscribit Sallustius Catil. 12. *In suppliciis deorum magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Justin. de Templo Delphico lib. 24, 6. *Multa igitur ibi & opulenta regum populorumque visuntur munera, quæ magnificentia sua reddentium vota gratam voluntatem & deorum responsa manifestant.* Livius 21, 20: qua in re excedi modum posse monstrat lex illa: *Pietatem adhibento: opes amovento.* lib. 2. de leg. 8. Lycurgus interrogatus, cur μικρὰς καὶ εὐτελεῖς θυσίας, modica & vilia sacrificia constituisset, respondit ne unquam venerari Deum cessemus. Plutarch. Lacon. p. 228. Colere Deum nimium non possumus, cultu recto & quo ille se coli præcepit. Sed hic non est excessus: quantumcumque enim hoc extollas, & si facias toto corde, tota anima, totis viribus, tamen manes in medio. Sic nullam virtutem nimium exercere possumus: nam quamdiu virtus est, quousque extendas, medium tenebis. Sed actio illa humana per quam exercetur virtus, quamque virtus temperat, potest excedere extra medium, & cum degenerat in excessum. Sic & officia, per quæ exerimus pietatem nostram, & quibus nos colere Deum testamur, patiuntur vitium, & possunt in id excedere, ut dicat Dominus: *Quod mihi multitudinem victimarum vestrarum? Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Esaiæ cap. 1. colere Deum nimium non possumus, nempe cultu animi, & proposito vivendi ad jussa ejus. Sic proposito animi nemo neque fortis nimium, neque temperans, neque justus esse potest. Sed homo de homine judicat ex actionibus externis: Vera virtute utrum quis sit præditus, an imaginem tantum ejus & umbram habeat limites migrando in supervacuum, æstimandum est ex opere cuivis virtuti proprio. Quomodo igitur relligiosos nos demonstramus? nempe templa adeundo, orando in genibus, aperto capite, supinis manibus, eleemosynis, & erogando in sumtum sacrorum, ferias eorundem sacrorum causa habendo, legendo libros sacros & in sensus eorum inquirendo, abstinendo & pro opibus prohibendo, in quibus nefas aut piaculum versari videtur. In his vero modum excedi posse & amplius fieri quam Deus præcipit & ratio recta poscit, quis ignorat? Itaque omnino quoque Religio medium ferit inter superstitionis excessum & defectum impietatis sive Atheismi.

46. *Et judicia*] sententias & pronunciata illustrium & clarorum hominum, ea sæpe vulgi non falsa, ut & sua.

Meliorum temporum] ut Romana ante 600. v. c. annum, seu bellum Punicum tertium, Græca bellum ante Peloponnesiacum. Thucyd. lib. 3. 110.

48. *Probarunt*] qui effecerunt, ut alii haberentur canonici, & apocryphi, primi.

Antiquæ & novæ legis] Sic maluit quam antiqui & novi fœderis vel testamenti. non enim sequitur quod nostri fere statuunt omnes, idem fœdus gratiæ fuisse semper, eandemque legem, cujus non nova capita tulit, sed veterem renovavit, declaravit magis & purgavit à Pharisæorum pravis interpretationibus & additamentis.

Jura naturæ] Judaïzantes, Bodinum intelligit.

Mendose] Horat. 2. Sat. 4. *Aufidius forti miscebat mella Falerno.* Mendose. i. e. male, perperam.

Libera] ut cum jubet Deus abstinere fructu certæ arboris, cum patrem jubet immolare filium, cum jubet non parci septem populis in Cananæa devotis.

Non pugnat] Nam Deus omnium arbiter summus, & ob id non pugnat cum στοργῇ parentum, aut præcepto,

cepto, *non occides*, cum filium immolare jubet patrem.

Deus per homines exequitur] ut mandatum Abrahamo de filio mactando, Hebræis de Ægyptiis auro & argento fraudandis, & septem populis, Syriæ Palestinæ delendis, Jehu de tollenda domo Achabi.

Contrarium] Quæ est sententia quorundam Anabaptistarum.

Majora] Quin clariora potius & evidentiora, ut volunt Reformati.

49. *Hebræi scriptores*] Qualis in primis Maimonides in Ductore dubitantium, qui liber editus à Buxtorfio.

Sermones & mores patrios habuerunt percognitos] Latinius dicendum, nam non præcedit duplex genus, & ob id nullus locus neutro generi.

50. *Majorem*] nisi justitia vestra sit supra justitiam Pharisæorum dicit Dominus.

Commendantur] Quæ Theologi dicunt esse magis consilii quam præcepti, priori ad Corinth. cap. VII.

Mercede] nempe ex Dei benignitate; non quasi aliquid, nedum amplius, quam debent, mereantur.

51. *Canones*] Decreta conciliorum.

Qui recti sunt] His munit Concilia posse interdum errare.

Ad ea quæ occurrunt] ad quotidianos casus.

Vitæ ecclesiæ officium] ostendit.

Qui tanti nominis mensuram implebant] i.e. qui se præstiterunt dignos Christianorum magnifico titulo. Imitatur Ovid. 1. Pont. 2. *Maxime qui tanti mensuram nominis imples.*

Floruere] i.e. Patres & Scriptores ecclesiastici; ut Augustinus, Tertullianus, etc.

Neque gravis] non pro hæreticis aut schismaticis habiti.

Dominatus] Pontificum Romanorum. scil. Papalis monarchia, quam nolebat offendere scribens in Gallia.

Cœtis] Concilium ex eorundem satellitibus compositum. Patres & scriptores ecclesiastici.

52. *Successerunt Scholastici*] è schola Petri Lombardi magistri sententiarum.

Condemnanda] in quibus sc. errarunt.

In re morum] in moralibus, quæ spectant mores, in ethicis.

Diversa tuendi] in utramque partem disputandi.

Modestiæ] non convitiis certantes.

53. *Pandectæ*] potius quam Pandectis: vox enim Græca *πανδέκται*.

Irnerio] quem jus civile Romanum per barbara tempora abolitum in usum revocasse ac docere cœpisse vulgo putatur sub Philippo Suevo Imp. circa a. C. 1200.

Conjunxerunt] Alciato, Budæo, Cujacio.

Primis] veteribus.

Misceant] ut dicant esse juris naturæ, quod est juris Gentium.

Ex condicto] velut ex tacito consensu omnium aut plurimorum, moratiorumque populorum.

Ex titulo de Captivis & postliminio] Infr. 3, 9, 1. alludit ad l. 19. D. §. 1.

54. *Canonibus*] jure canonico.

Sæpe optimi sint] rectissime tradant, quid sit juris; etsi ad id male applicent, & obtorto collo trahant veterum I C. loca, unde id colligunt.

Tali consuetudini] quum quod nunc videmus passim usurpari & valere pro jure gentium, jam tunc usurpatum fuisse ostendunt.

55. *Magna libertate*] ut audeat etiam quædam regibus iniqua statuere. Infr. 2, 1, 9.

Perpetuo opere] libris de Republica.

Pronunciata] sententiæ.

56. *In toto opere*] quintum & ultimum membrum partis specialis. Cura per omne opus.

57. *Ex usu sit*] Politica.

58. *Figuras à corporibus semotas*] In idea & solo conceptu mentis, non ut pinguntur in abaco vel charta. Infr. 2, 23, 1.

AD

AD LIBRI PRIMI CAPUT I.

§. I. QUos nulla juris] i. e. qui non sunt ejusdem Reip. nec communi legum vel civitatis sponsione, ut loquitur JCtus seu lex 2. D. de legibus, non tenentur, neque aut judicem eundem agnoscunt.

In gentem nondum] Ut Aborigines, genus hominum agreste, sine legibus, sine imperio, solutum atque liberum, Sallust. Catilin. 6. Apud eundem Gætuli & Libyes, asperi incultique, neque moribus, neque lege aut imperio cujusquam regebantur. Jugurth. 18. Et ex eadem Africa, qui in familias passim & sine lege dispersi nihil in commune consultant Melæ 1, 8. Adde Ciceronem de Invent. 1, 2. infra 1, 2, 2. In sacris literis Patriarchæ sub tentoriis habitantes, & hoc tempore multi Arabum.

Optimates] Aristocratia, Democratia, ut Venetiæ.

§. II. 1. *Certationem per vim*] nam alias certatur res controversa, & decernitur aliis quoque modis, veluti per sententias & calculos, ut in foro apud judices; per suffragia, ut in comitiis populorum; denique & per sortem, ut quisquam provinciam habere, quis judicare debeat: Cic. 1. de Offic. 11. *Cum sint duo genera decertandi, alterum per disceptationem, alterum per vim.*

Bellum status] i. e. Conditio certa populorum. Explicatio hæc Tullianæ definitionis est, non alia definitio. Neque enim Cicero per certationem intellexit actionem vel actum unum, velut aciei, oppugnationis, vastationis; sed durantem temporis tractum quo dissidetur, & pro occasionibus aut comparatur vis aut fit, aut cavetur atque eluditur. Bellum est tempus & conditio manibus atque armis, quod habent controversiæ, decernentium, donec victoria aut colloquio transigatur.

Quæ tales sunt] sc. certantes, vel quatenus certant; non aliquid agunt ad certamen non pertinens; quatenus exercent eum statum aut gerunt aliquid rerum ei convenientium, vel quod sit certantium officii aut moris, (nam per bellum alia aguntur quæ id non spectant.)

Privatum] quoties singuli paucive nullo justo imperio præditi armis inter se depugnant, (ut viator contra latronem.)

Prius sit] Horat. 1. Sat. 3. *Cum prorepserunt primis animalia terris, Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter Unguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porro Pugnabant armis, quæ post fabricaverit usus.*

Publico] prius enim certabant homines, quam in civitatem coïerunt.

2. *Duellum*] Etymologia Ciceronis in Orat. 45. & Varronis in perduelles 6. L. L.

πόλεμος] q. à πολύς.

Λύη] στάσις· μάχη· διαφορά: à dissolutione.

Δύη] δυστυχία· ἔνδεια· πόνος· ταλαιπωρία· δυσπάθεια: quævis infelicitas.

3. *Nomen generis*] Ut quum JCC. adoptionem dividunt in arrogationem & adoptionem: Aristoteles πολιτείας in μοναρχίας, ἀριστοκρατίας, πολιτείας. Vide Voss. de Construct. c. 41.

Adhærescere] ut cum JCti adoptionem distinguunt in arrogationem & adoptionem specialiùs dictam. Sic cognatos in agnatos & cognatos.

§. III. 1. *Intelligimus*] scil. nos quæsituros vel hoc disputaturos.

Quod justum] i. pro facto concesso & non improbato. Plaut. Cistell. 1, 1, 2. *jus fasque est.* Persa 1, 3, 26. *jus est.* XIIm. *Paterfamilias uti legassit super pecunia tutelave rei suæ, ita jus esto.*

Quod injustum non est] i. e. quod licet, quia lege nulla prohibetur: quod sine culpa & injuria facere possis.

Utentium] hominum.

Repugnat] Verba Cic. 1. Off. 16.

Cicero de Officiis III.] 5.

Geniti] Quia homini naturalis appetitus societatis.

2. Ὑπεροχὴν] ubi altera pars contrahentium superior, alia inferior.

Ex æquo] ut omnibus inter se liceant eadem, eadem non liceant, vel, quo omnes inter se vivere & agere naturæ aut societati placuit.

Qui regit] ut liceat majori in minorem, quod non liceat minori in majorem aut in parem. Sic Cyrus *fecisse se ut regem* respondebat. Justin. 1. 5.

§. IV. *Jus est*] pro auctoritate. ut in XII. *rei furtivæ æterna auctoritas.* pro re incorporali, quæ possidetur vel acquiritur ab eo cujus est. Sic *jus obtinere*, Plau. Casin. 1, 2, 22. Pro Quinct. 9. 1. Ver. 26. *jus usurpare*, Liv. 3, 71, & 5, 12. *jus experiri*, pro Cæcina 12. pro Sext. 42. Tacit. 3. ann. 36. *impertiri tralaticium jus.* Sueton. Oct. 10.

Qualitas moralis] i. e. moribus & legibus fundata vis, copia, licentia.

Prædiorum] Vide Instit. l. 2. tit. 2. de servit. prædiorum.

Competant] jura realia.

Habeat] Domino scil. prædii.

Facultas] i. e. rei.

Aptitudo] i. e. meritum. *Meus id pratore recepi.* Persius.

Illi] Facultati.

§. V. *Nemine sui*] Sic *Suum, quod vindicari potest* l. 27. §. 2. D. de auc. arg. Sic *Suum cuique tribuere. Suum recipere*, l. 7. §. 6. D. Quæ in fraud. cred. *Suum consequi*. l. 15. §. 5. de re judic. *Sua tutela* l. 50. pr. de leg. 3. *Suus heres. Sui servi & ancillæ* l. 73. de leg. 3.

In se] ut quis sit sui juris, l. 50. pr. de leg. 3. in suam tutelam & in suam potestatem. Plaut. Persa 4, 3. Ita *ancilla mea quæ fuit hodie, sua nunc est.* Curt. 5, 6. *Tandem suis rex corporibus & cultu fœminarum abstineri jussit.*

Dominium] sic suum cuique tribuere in juris præceptis.

Ususfructus] cum alienis rebus utimur fruimur salva illarum substantia.

Pignoris] quod datur in securitatem crediti.

Creditum] quod alicui mutuum datum. sic *Suum recipere* l. 7. §. 6. quæ in fraud. cred. *Suum consequi*. l. 15. §. 7. Re jud.

§. VI. *Vulgaris*] privatorum facultas in bonis suis.

Eminens] publica & magistratuum, facultas reip. aut summæ potestatis in privatorum bonis.

Communitati] reipublicæ & rempublicam tenenti.

Partes] in ipsos subjectos.

Res] patrimonia subjectorum.

Patriam & Dominicam] & eas potest intendere, ut Romæ; vel remittere, ut Athenis.

Reipubl. quisque] Hinc illud Liv. 22, 14. *Qui capitalem fraudem ausi quique pecuniæ judicati in vinculis essent, qui eorum milites apud se fierent, eos noxa pecuniaque se exsolvi jussurum.* Idem lib. 26, 35. *servos agricultores rempublicam abduxisse, nunc ad militiam parvo ære emendo, nunc remiges imperando. si quod cui argenti ærisve fuerit, stipendio remigum & tributis annuis ablatum.*

§. VII. ἀξίας] i. e. meritum. Aptitudinem barbare vocat vulgus.

Dignitatem] expressit vocem Gr. sed

ſed melius reddidiſſet *meritum*. Voce autem *dignitatis* in ſimili re ſupra utitur. Sic & ipſe appellare debuit omiſſa voce *aptitudinis*, quam ſine dubio refugerunt Romani. Victorinus in Rhet. Cic. de inventione: *Iuſtitia eſt habitus animi ita informatus, ut omnibus rebus tribuat dignitatem.* i. e. ſuum. Sueton. Jul. 41. *Commendo vobis illum & illum, ut veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Salluſt. Catil. 35. *fructu laboris induſtriaque meæ privatus ſtatum dignitatis non obtinebam.* Et quemadmodum Facultati Suum, ſic Dignitati ſubjicere poterat Meritum.

§. VIII. 1. *Facultatem reſpicit Iuſtitia expletrix.*] Expletricem dicit Juſtitiam, quam vulgo commutativam vocant, opinor, inde, quod per eam expletur & ſatisfit cuique pro eo, quod ab illo accipimus: nam *explere* Latinis interdum eſt *ſatisfacere*, ut apud Juſtinum: *explent detrimenta muneribus, contumelias honoribus, execrationes precibus.* Hoc facile tolero: ſed quod eidem ſtatuit minus arctum vocabulum *συναλλακτικῆς*, id eſt, *contractoria*, ſive *commutatoria*, vel ut vulgo loquuntur, *commutativa*, id probare argumento non videtur. Nam, inquit, ut poſſeſſor meæ rei eam mihi reddat, non eſt *ἐν συναλλάγματι*, & tamen ad hanc juſtitiam pertinet. At Ariſtotelici omnino dicunt hoc quoque eſſe ex *συναλλάγματι*, ſive *ex contractu*. Nam ut Juriſconſulti contractus alios faciunt juſtos, alios quaſi contractus, ut negotiorum geſtionem, tutelam, rem communem ſine inita ſocietate &c. Sic Ariſtoteles lib. 5. Eth. cap. 5. contractus ait eſſe alios voluntarios, alios involuntarios: & illos quidem, emtionem, venditionem, mutuationem, ſponſionem, fœnerationem, depoſitum, locationem, conductionem: hos autem alios clandeſtinos, ut furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, ſervi corruptelam, cædem dolo factam, falſum teſtimonium: alios violentos, ut flagellationem, vincula, mortem, rapinam, convitium, contumeliam. Palam eſt caſum, quem objicit auctor, ad hoc genus *ἀκούσιον* ſive *involuntarium* pertinere.

Expletrix] quæ alias *commutativa* ſeu *correctiva*, & reſpicit illud ſuum.

συναλλακτική] quaſi diceretur *contractoria*.

Nimis arcto] quaſi non ſufficiat denominationes à potiore ſumi. 3, 3, 2.

Meæ rei] qui meam rem me inſcio quacunque occaſione poſſedit.

Non eſt ἐν συναλλάγματι] imo ex contractu *ἀκουσίῳ*, ut appellat Ariſtoteles 5. Eth. 5. non voluntario, fortuito, &, ut IC. loquitur, ex quaſi contractu. Dein eſt tacitum pactum omnium hominum poſt inventa dominia privata, ut cuique maneat & reſtituatur ſuum.

ἐπανορθωτικὴν correctivam.

Attributrix] *diſtributiva*. Alibi dicit *aſſignatricem* 2, 17, 2.

2. *Proportionem ſimplicem*] dicit Arithmeticam, cum numeri diſtant paribus intervallis, ut duo, quatuor, ſex, octo; vel tres, ſex, novem, duodecim; nam illic ubique duo, hic tres numeri interſunt. *Comparatam* Geometricam, cum quoties primus numerus in ſecundo, toties tertius in quarto: ut tria, ſex, duodecim: nam quoties tria ſunt in ſex, toties ſex in duodecim. Contractum ſocietatis fieri proportione comparata Ariſtotelicorum filii non concedent ei, niſi ſit ſocietas, quam ICti vocant Leoninam ex Æſopi fabula. Princeps Arauſionenſis de mille aureis collatis in Indicas ſocietates in diſtributione redituum non tertiuncium accipit amplius quam privati. Quum vero in ſocietate alicui major pars lucri datur propter eximiam operam, aut artem, quam adfert ad lucrum quærendum, non tamen intervenit Geometrica proportio, quia non

non habetur respectus personæ, sed rei quam in commune confert, idque accipit ex pacto. Itaque ibi quoque Arithmeticum par pro pari datur hostimentum, opera pro pecunia, ut loquitur Plautus. Vide Hornejum lib 3. Ethic. cap. 12. num. 14.

Simplicem] cum distant numeri paribus intervallis, ut 2, 4, 6, 8. vel 3, 6, 9, 12. Proportio Arithmetica.

Comparatam] cum quoties primus numerus in secundo, toties tertius continetur in quarto: ut tres bis in sex, sex bis in duodecim. quæ proportio est Geometrica.

Si tantum unus] Ponit casum impossibilem: nempe omnes cives præter unum esse æquales; quod tum eveniet, quum omnes eundem nasum, os, oculos & faciem habebunt. Vide & Hornejum 3, 12, 7.

Commensione] Vide Hornejum 3 Ethicor. 12. num. 7. casum ait possibilem, proportione Arithmetica.

3 *Res singulorum*] Vide Hornejum 3 Ethic. 11, 24.

In publicum] Exemplum est apud Livium 31, 13. eorum qui in publicum quid impenderunt.

Cyri magistro] apud Xenophontem in Cyripædia.

§. IX. 1. *Largissime*] ne quis decipiatur, ut in tit 2 Instit.

Quod rectum est] Officiorum regula Sen. 2 de Ira 27. Sen. 4. ben. 12. legem justi injustique regulam esse.

Obligationem] reddit rationem quare obligans dixerit, & non consulens.

Permissio] reddit rationem quare obligans dixerit, & non permittens.

Ad rectum] Nam & honeste vivere inter juris præcepta est.

Solius justitiæ, qualem] Particularis, quæ vel *συναλλακτικὴ* vel *διανεμητικὴ*: i. e. commutativa vel distributiva.

Quod rectum est] laudabile ac probandum.

2. *Strictius*] non pro lege scripta aut pro jussu imperantis.

ἐν τάξει] i. e. ordinatum, constitutum.

מצות , *jus constitutum* חקים] מצות præcepta חקים statuta, leges חק jus. Ab altera specie definitur *δικαιοσύνη, ἀρετὴ διανεμητικὴ τῆς κατ' ἀξίαν. περὶ ἀρετ. καὶ κακ.* p. 373. Ab altera *δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ δίκαιον ἐν ἰσότητι συμβολαίων.* Ἠθ. Μεγάλ. 1, 34.

Hellenistæ] Interpretes LXX. bibliorum.

§. X. 1. *Dictatum rectæ rationis*] Lex mentibus insita bene natis. Admonitio intestina conscientiæ. Instinctus, insita notio.

Ex ejus convenientia] propterea quod rectæ rationi, vel ingenitis homini veri & æqui principiis congruat aut repugnet. Pers. Sat. 5, 96. *Stat contra ratio & secretam gannit in aurem, Ne liceat facere id, quod quis vitiabit agendo.*

Rationali] humana.

Turpitudinem] ad abstinendum vel cavendum.

Necessitatem] ad faciendum vel præstandum.

2. *Debiti*] cum inest necessitas moralis.

Illiciti] cum inest turpitudo.

Per se] etiam non accedente jussu Dei aut hominis.

Divino voluntario] i. num. 15. ut cum Deus præcepit non tangi arborem scientiæ boni & mali; abstineri porcis & aliis animalibus, quæ pro immundis præscripsit Lex Mosaica.

Debita] ut tegere verenda, ut Paulus 1. ad Corinth. X. 14. scribit. comam longam natura dedecere virum. i. e. honestas morum, quæ inter homines. Apostolus *φύσεως* vocabulum etiam adhibet.

3. *Scholæ*] Scholastici.

Reductive] per applicationem aut interpretationem.

Injustitia carent] ut quæ nullius

sunt cedere occupanti: quod per se naturæ non est, sed tamen eo refertur.

Honesta, aut oppositis] ut velare notas sexus, nec cum Cynicis in publico prurire. Sic Paulus 1 Corinth. XI. 15. ἢ οὐδὲ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾷ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστίν;

4. *Non de iis tantum agere*] i. e. subjectam habere materiam non modo ea, quæ ipsa natura comparavit sine disputatione aut constitutione humana, sed etiam res, ut sese habent, postquam in eis id, quod natura erant, judicium humanum & consuetudo, aliquam partem mutavit.

Consequuntur] ubi homines fecere quod natura non erat.

Introduxit] Intelligit dominium privatum quale nunc in usu, quo unusquisque suæ rei est dominus, nam natura omnia fecit communia.

Introducto] postquam hoc placuit, ut omnia non essent amplius communia.

Euripides] Vide similem locum in Plauti Proleg. Rudent. v. 10.

5. *Non extendit*] quæ, si ita licet loqui, Deus non possit.

Dicuntur tantum] quasi sint aliquid, mente concipiuntur & efferuntur tantummodo ac pronuntiantur; ut Centaurus, Chimæra, Gorgo: effectum autem habent nullum, & existere nequeunt. Phil. Entia rationis.

Repugnant] hoc est, ut scholæ dicunt, contradictoria sunt.

Ne à Deo quidem potest effici] quia Deus semel aliter statuit.

Intrinseca] per se ac sua natura.

Ista] quædam statim nominantur conjuncta cum vitio (malitia,) vel, quædam statim ut nominata sunt, junctam pravitatem præferunt.

Ut esse rerum, postquam sunt, & quo sunt] ut res, ex quo semel extiterunt, speciemque & habitum acceperunt, non aliam sumunt causam, & quod sunt, non precario, sed jam per se & ob suam materiam sunt; neque ut sint alienum beneficium exspectare aut aliunde pendere necesse habent; ita & affectiones, quæ illis naturis materiisque necessario adhærent.

6. *Imago*] i. e. videatur imprudentibus & minus intentis aliquid mutari, ubi tamen jus constat, & ejus mutatum nihil est.

Acceptum ferat] i. e. se accepisse scribat aut testatum faciat.

Non erit homicidium] non magis quam si morbo hominem solvat; si naufragio aut alio casu vel mortalitatem ejus finiat vel rem familiarem aut imminuat aut ad alium transferat.

7. *Ante positas leges*] quibus illud jus à privatis ad selectos judices translatum est.

§. XI. *Usum vix ullum*] Neque enim brutorum inter se, neque hominum cum brutis societas est: tantum turpiores facit homines id non servantes.

Utens generalibus] quæ circa similia similiter agere novit, ut dixit in Prolegomenis.

Animalibus quæ sapientia carent] omnia animalia muta & ratione defecta quærere sua commoda, quamvis damno aliorum.

§. XII. 1. *Alicujus convenientia*] ut cum ostenditur innoxium hominem occidere esse injustum, quia natura appetit conservationem sui & omnium, quæ sunt ejusdem societatis.

Universalis] effectus ad omnes plurimosve pertinens causam juxta late patentem & inter multos plurimosve communicatam.

Sensum communis] Cic. de leg. 16. *Communis intelligentia*. Horat. 1. Sat. 3. *Communi plane sensu caret*. Gell. 10. 22. *cum sensus intelligentiaque communis fide nobis notas res efficit*. Juvenal. 8. Sat. 73. *Rarus enim ferme sensus communis in illa Fortuna*. Arrian. Epictet.

pictet. 3, 6. ὁ κοινὸς νοῦς. Marcus κοινονοημοσύνην, lib. 1. ad se ipsum, ubi Cas. Lactant. 3, 28. *in tantos errores inciderunt, ut etiam communem sapientiam non tenerent.* Phædrus fab. 7. *quibus honorem & gloriam Fortuna tribuit, sensum communem abstulit.* Seneca ep. 5. & 9.

2. λόγον] omnes idem sentire ac dicere.

περιπέζειν] discrimen.

Facta inhumana] ut ἀνθρωποφάγοι, & quales Thraces pingit Florus 3, 4. quales qui conjugiis matrum usi, qui decrepitos parentes, ne alerent, occidere: qui cadaveribus suorum pro cibo usi, aut canes pavere. Plutar. de Fort. Alex. 328. Cic. 1. Tusc. 45.

§. XIV. 1. *Id pluribus*] divinum quippe tantum Hebræis & Christianis.

Potestas] Hic pro persona. Liv. 23, 11. *Magistrum equitum, quæ consularis potestas sit.* Lucan. 10, 136. *Discubuere toris reges majorque potestas Cæsar.*

Cœtus perfectus] Αὐτάρκης Aristot. 3. Pol. 6. Πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ κωμῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους χάριν. τοῦτο δ᾽ ἐστίν, ὥς φαμεν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς. Et 7, 4. Hein. 495. Ἡ δὲ πόλις αὐτάρκης. Et mox: πλῆθος αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν κατὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Cicero 3. de rep. apud Augustin. *multitudo juris consensu & utilitatis communione sociata.* Et iterum, cœtus j. c. & u. c. sociatus. Perfectus, sufficiens ad ea, quæ desiderat natura ad bene commodeque vivendum.

Non veniens] sed partim à natura, partim à jure gentium.

Ut de captivitate ac postliminio suo loco dicemus] 3, 7. 3, 9.

§. XV. 1. *Voluntate divina*] cognita & patefacta per singularem & propriam declarationem, non per insitum omnibus hominibus sensum.

Item divinum] quia naturæ rationali omne id insevit Deus.

2. *Post hominem*] Adamo.

In reparatione] Noacho.

Per Christum] quippe qui Ecclesiam antea Palæstinæ inclusam reddiderit Catholicam.

§. XVI. 1. *Judæorum illi*] Nam & Judæorum quorundam eadem sententia quæ Grotii. Munsterus ad Genes. 9, 4. Item Thomas Aquinatis & Mar. Becani.

Subiundum fuisse legis Hebraicæ jugum] De judiciali lege concedo: sed de lege sacrorum & cærimoniarum fidentius assentirem, si viderem quomodo gentibus tempore veteris fœderis potuerit innotescere Christus, extra Judaismum. Nam ut in N. T. agnum immolatum pro peccatis mundi monstrant Verbum & Sacramenta: ita Agnum immolandum in V. T. monstrabant cærimoniæ & sacrificia. Et ut nos vitam æternam speramus per fidem in Christum, qui jam apparuit, & pro nobis Patri satisfecit: ita prior ætas per Christum in fidem apparriturum & satisfacturum: Extra Christum autem non est salus, quantum quidem nobis revelatum est. Sunt sane in Patribus, qui hæc de re paullo crudius & liberius loquuntur. Clemens Alexandrinus affirmat Judæis legem, gentibus Philosophiam ante adventum Christi & universalem vocationem ad salutem sufficisse. Et alibi, Philosophiam quondam per se Græcos justificasse. Chrysostomus scribit, notitiam Christi, illis, qui nativitatem ejus & ἐνσάρκωσιν sive incarnationem præcesserunt, necessariam non fuisse. At Justinus Martyr dixit, quia Christus est λόγος, *Christianos censeri debere, quicunque μετὰ λόγου,* hoc est, *cum ratione vitam instituerint:* quos inter nominat *Socratem* & *Heraclitum*: & alibi, *Socrati* ait *Christum ex parte agnitum.* Vide Casaubonum Exercitatione prima adversus Baronium: hæc nemo facile Theologorum

logorum sanorum hodie concesserit. Nec videtur pati Paulus ad Ephesios cap. 2. vers. 12. *Mementote vos aliquando gentes in carne cum vocabamini præputium* (id est circumcisi) *ab ea, quæ circumcisio dicta est facta in carne manu, vos, inquam, illo tempore fuisse separatos à Christo, alienos à civitate Israëlitarum, expertes fœderum, promissionis spem non habentes, & atheos in mundo.* Sic ille: nec credibile est in tanta Ephesiorum, maximi populi, turba neminem fuisse, qui legi naturæ obtemperaret, & ut inter homines innocentiam coleret. Cum illa tamen sua innocentia Apostolus illos facit expertes pactorum, spe vitæ æternæ destitutos, extra Christum, Atheos.

Quibus data non est] Judæis quidem, electo populo, lex primum data est, sed ut conditio fœderis, quod cum illis pepigerat Deus, promittens cœlestia gaudia, si quis illam servaret. Si qui ergo de alienis participare fœdus illud & commodis ejus frui vellet, huic consequenter jussum erat, ut sibi quoque legem illam datam putaret. Quemadmodum XII. tabulæ non sunt positæ nisi civibus Romanis: itaque externos non obligabant. at si quis peregrinus privilegia & honores civis Romani appeteret, is non poterat se excludere ab obligatione juris Quiritium.

Audi Israel] Similis est præfatio decalogi, sive legis moralis: *qui eduxi te ex Ægypto:* quæ solis Judæis competit: & tamen nemo dubitat decalogum obligasse omnes homines: deinde cum Deus dicit, *Audi Israel:* sæpe non tantum intelligere debemus Israelem secundum carnem; sed etiam secundùm spiritum, ut Israel sint omnes fideles, seu qui *ordinant testamentum ejus super sacrificia*, ut loquitur Psalmus 50.

3. *Ille Cornelius*] Si non præputio, animo certe judaïzabat. Quomodo enim poterat esse religiosus, & perpetuo in veneratione veri Dei, si verum Deum non norat? ut norat tum nemo gentilium, nisi à Judæis edoctus. A publica professione videtur abstinuisse metu amittendæ militiæ: neque enim poterat manere civis Romanus & miles honoratus præsertim, si palam Judaismum professus esset: ut hodie sub dominatione & jugo Tridentino multi sunt, qui stant animo nobiscum: sed tamen metu amittendarum fortunarum non id præ se ferunt, & manent ubi sunt. Quales uti non condemnamus, ita propterea non desinimus omnibus auctores esse ut exeant quantum possint è Babylone. Hæc videtur & in Cornelio fuisse infirmitas: qui persuasum habebat penes Judæos esse fœdus, & verum Deum coli, & colebat religione privata: non tamen in legem illorum transibat. At id tum etiam non erat necesse, quia jam venerat Christus, & legi satisfecerat. Huic igitur infirmitati & erranti conscientiæ occurrens Deus misit ei Petrum apostolum. Religiosi Græci appellantur ab eo, quod fuerunt post auditum verbi Dei, non ex eo quod erant, antequam illud acciperent. Quod peregrinis inter Judæos venientibus concessà quædam, quæ non ipsis, non eos solvit omni lege: sed argumentum est voluisse Deum, ne cogerentur illi pro imperio ad instituta Judæorum, sed ut esset libertas conscientiæ. Ipso illo, qui allegatur, loco illis licere dicitur, Judæis non, *quia* addunt, *gens estis sacrata Domino Deo.* Ergo non illi sacrati sic, quibus licebat. Quod exteris licuit supplicare, & victimas offerre, in eo tantum illis concessum videtur, quantum Hiromo Tyrio, quum ei honor habitus, ut templo ædificando præberet materias: non quasi hæc perinde placuissent Deo ac Judaicus ab ipso præscriptus cultus, sed ut electo populo iterum vasa aurea ad sacrum præstarent Ægyptii: ut gentes hæc templo quasi tributa darent.

Inde

Inde enim Judæorum opes. Tacit. 5. Hist. cap. 5. *Pessimus quisque spretis religionibus patriis tributa & stipes illuc congerebant: unde aucta Judæorum res.* debebat dicere: *Religiosissimus quisque.* Sed hoc erat pravum de Judaismo Romanorum judicium. Quæ cum Syro Naamane cum Ninivitis, Nabucodnosoro, Tyriis, Moabitis, Ægyptiis agenda habuere Prophetæ, temporariæ erant ac speciales vel indulgentiæ, vel denunciationes: ex quibus non est colligendum, quod in universum fuerit faciendum ad sectanti propria Hebræorum bona, *adoptionem, gloriam, fœdus, legislationem, cultum & promissiones*, ut loquitur Paulus Rom. 9. Quod autem Prophetæ abstinuerunt vocandis ad Judaismum gentibus, ratio est evidens. non enim debebant involare officium Messiæ, cujus erat plenitudo gentium, cujus vocare omnes, cujus reddere Ecclesiam Catholicam.

חסידי אומות] pii nationum de gentibus.

בן נכר] filius peregrinitatis.

גר ותושב] *πάροικος καὶ παρεπίδημος*.

5. *Ab Ismaele vel Esavo aut Cethuræ posteris*] Mira conjectura. Atqui & Ægyptios, & Colchos & Æthiopas circumcisione usos, testis Herodotus. Hi autem non Cethuræ, non Esavi, aut Ismaelis, nec omnino Heberi aut Semi progenies, sed Ægyptii ac Æthiopes à Chami filiis descendunt, Mesreno, unde Ægyptus Hebræis terra Mesraim, & Chuso, unde iisdem Æthiopia terra Chusi. Et credibile est Ægyptios accepisse circumcisionem ab Hebræis inquilinis, Æthiopas ab Ægyptiis. Colchi autem, origine Scythæ Japetidæ fuerunt: & videntur circumcisionem etiam accepisse ab Ægyptiis, cum Sesostris expeditione in Asiam facta coloniam Ægyptiorum ibi collocavisset, cujus meminit etiam Valerius Flaccus lib. V. Argonaut. 418. Sesostrin autem successisse Pharaoni in mari rubro submerso sentit Jacobus Usserius Archiepiscopus in Hibernia in Chronologicis.

6. *Ananias Izaten docebat*] At ibidem refert Josephus, alium Judæum Eleazarum monuisse regem, grandem ab eo injuriam Deo & legi fieri, & magnam esse impietatem, quod agnita veritate non circumcideretur: & huic paruisse Izaten: atque inde in omni vita Deo propitio ac vindice felicem & magnum fuisse.

Hæc sunt quæ responderi ad illa possint, quæ tradit auctor. Nos tamen ex durissimis non sumus, nec misericordiam Dei circumscribimus, & quid de bonis & honestis viris in paganismo statuerit, arcano illius & adorando judicio relinquimus.

גרי צדק] *προσήλυτος δικαιοσύνης.*

7. *Ritualia*] Capita de cærimoniis.

§. XVII. 2. *Quæ nudi facti*] Nam & permissio extra legem est, permissumque habetur, quod nusquam vetitum. ea non juris est, sed facti, & tantum significat nihil obstare aut impedire, quo minus facias, si lubeat.

Hæc collectio] Hoc vel illud in lege Mosaica permissum est; ergo est juris naturæ.

AD CAPUT II.

§. I. 1. *Cicero tertio de Finibus*] c. 5.

Prima naturæ] documenta, monita.

Ipsum sibi conciliatur] Amor & studium conservandi sui. Quod ipsum sese amat, sibi placet, & curam sumit suæ salutis: alienatur autem & refugit perniciem & quæ eo ducunt. Seneca ep. 121. *Primum sibi ipsi conciliatur animal. Nullum animal ad vi-*

tam prodit sine metu mortis. Simul enim conciliatur saluti suæ quidque, & quæ juvant, illa petit, læsura firmidat.

: 2. *Notionem convenientia*] intelligentiam ordinis, concordiæ, decoris rerum agendarum. Gellius vocat utendi consilii reputationem, & honestatis utilitatisque veræ contemplationem, subtilioremque explorationem & commodorum delectum.

Convenientiam in qua] utpote in qua.

In qua honestum] Cicero c. 6. *In primis illis naturæ conciliationibus non inest honesta actio: consequens est, & post oritur.*

Commendarent] ab illis ad hanc proficiscimur. Cic. cap. 7. eadem phrasi utitur.

3. *In puncto consistit*] stricte ac præcise accipiendum est.

Ad vitium deflectas] ubi quicquid remittas, summa turpitudo sequitur: ut deserere amicum non licet, juvare aliter atque ille velit, nihil impedit quominus honestum fit.

Reductum utrinque] Horat. 1. ep. 18. *Virtus est medium vitiorum & utrinque reductum.*

Etiam deberi] ut nisi facias, pœnæ fit obnoxius.

Supra diximus] 1, 3.

Quod necessariam] quod formulæ societatis ratione utentium adversatur.

4. *Inter prima naturæ*] Bellum non repugnare primis naturæ.

Retentio] Melius dixisset defensio vel tutela. nam *retentio* est quidem vox Ciceronis, sed significat vel ἐποχὴν *inhibitionem*, ut cum auriga adducit frenos & sistit cursum 13. Attic. 21. vel cum quis dubitans assensum sustinet 4 Acad. 18. & 25. vel non solvere solidum 13 Attic. 23, 25. l. 60. D. de leg.

Manum pro basta] Lucret. 5, 1285. *Arma antiqua manus dentesque unguesque fuerunt.*

5. *Quæ secundo ac potiore loco*] Bellum non repugnare secundis & excellentioribus naturæ.

Dominium] certarum rerum jus proprium.

Jus esset occupantis] ut nunc quoque in iis quæ communia sunt, quæ publica, quæ universitatis.

Si unumquodque] Hinc jure culpat Themistocles Lacedæmonios, quod imbecillitate sociorum potentiam quærerent, Justin. 2, ult.

§. II. 1. *Ministris*] clientibus, libertis, servis.

Extraneorum] infidelium, paganorum, gentilium.

Historia septem] Erant Cananitæ, Hethitæ, Hevitæ, Pheresitæ, Girgositæ, Amalecitæ, Jebusitæ. Josuæ 3, 10.

Fuit enim] id bellum fuisset justum, etsi nullum aliud esset bellum justum, ex iis, quæ dicta sunt cap. 1, 10. & 15.

2. *De justis nihil*] certas & expressas, tanquam solas & vere justas non definiat.

Naturaliter] plerumque, ut plurimum.

Per fidem] quasi diceret, quod credebant ac certum habebant Deum esse Deum ipsorum & vindicem justæ causæ, ac velle eos armorum remedio adversus violentiam iniquorum uti. Fortasse tamen voluit Deum prosperasse illorum arma propter fidem, qua exspectabant venturum Messiam.

§. III. 1. *Didicimus, accepimus, legimus*] l. didicimus vel traditam à magistris vel haustam ex libris: nam accipere discentium est. Sic à sacerdotibus Ægyptiis numeros & cœlestia Platonem accepisse scribit Cicero 2 Fin. 29. Justin. 11, 3.

Omnis honesta] quidvis tentaremus, nihil non licere putaremus, vel si occidendi essent, ad nos liberandos.

2. *Umbram*] simulacrum, imaginem, instar.

Cau-

Commisissent] cornibus invicem se petissent. Unde arietare frequens Senecæ pro impellere.

§. IV. 2. *Jure gentium*] Fortassis hoc vult, id quod in bellis justum est (nempe, non ut vim inferamus alios non lædenti, sed ut vim prohibeamus, armis resistendo si q is vim fecerit, & vitam, bona, libertatem nostram & nostrorum aggressus fuerit) id necessitate atque usu edoctas comparavisse gentes.

Justum, id est, plenum] Justum aliquando est, in quo adhibetur certus ordo modusque rerum ac verborum: & diversum est tumultuatio, inapparato, incondito; aliquando, quod est juri conveniens, & contra est injustum, iniquum, illegitimum. Priori sensu bellum minus solenne non est justum; posteriori esse potest.

Inquit Livius] lib. 3, cap. 3.

XLII] 41.

§. V. 1. *Jus naturæ vetat*] tanquam nunquam non turpia.

Aut præcipit] tanquam semper honesta.

Licent tantum] quæ sive omittantur, sive fiant, nihil peccatur, nisi quibusdam temporibus & occasionibus, quale est bellum gerere in offendentes.

Extra jus naturæ] non sunt de imperatis naturæ, sed de indulgentia; non leges, sed legum beneficia, quæ ubi valeant, ubi non, tempus & res præsens docent.

2. *Qui est in homine*] Hebr. באדם *In homine*, & hoc referunt ad membrum sequens, ut sit per hominem, qui nempe juste vindicet facinus, sanguinem ejus effusum iri. Quod non improbat auctor ad locum istum.

Comminationem] Tanquam denuntiet Deus, quid ipse facturus sit vel per malos & injustos; solet enim & peccatis peccata punire: non constituat & ordinet lectum genus hominum qui vindices homicidii & similium sint rerum capitalium, Quemadmodum Davidi minatur 2 Sam. 12, 1 , & 12.

Interdictum] Noacho datum.

Latius non] nihil amplius vetat, quam Moysi dictum.

Verba illa] effundere sanguinem & occidere.

Vitium includit] ut injuria effundere, insontem occidere.

Destinatam] consilio & proposito factam, non fortuitam.

Innocentis] qui nihil commeruerit, cur vita privaretur.

Non factum malum] quasi minetur Deus, quid eventurum sit per aliquem in eodem actu peccantem.

Sed jus] Immo præcipit quid legitima potestas facere debeat.

3. *Rhadamanthi*] Pythagoræorum ἀντιπεπονθὸς, talio: Καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον, Εἴκε πάθοι &c. Aristot. 5. Ethic. 8. Seneca ludo de morte Claudii: Illum tantum altera parte audita condemnat Æacus & ait: Εἴκε πάθοι, 1. Magnorum Mor. 34. Καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς οὐ μέντοι γε ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ἔλεγον· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο δίκαιον εἶναι, ἃ ἐποίησέ τις, ταῦτα ἀντιπαθεῖν. Ejusdem op. 3, 4. Δοκεῖ δέ τισι καὶ τὸ ἀντιπεπονθὸς ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, ὥσπερ οἱ Πυθαγόρειοι ἔφασαν· ὡρίζοντο γὰρ ἁπλῶς τὸ δίκαιον τὸ ἀντιπεπονθὸς ἄλλῳ· τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς οὐκ ἐφαρμόττει οὔτ' ἐπὶ τὸ διανεμητικὸν δίκαιον, οὔτ' ἐπὶ τὸ διορθωτικόν· καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον· Εἴκε πάθοι

Seneca] præf. 5. contr.

Excipit] expiat.

4. *Conjectura divinæ voluntatis in legem ivit*] Ab insigni exemplo, quod Deus in fratricidam statuerat, homines ante diluvium argumentati & colligentes nondum placere Deo cædem cæde lui, quamquam naturalis id ratio suaderet, capitali supplicio in homicidas abstinuerunt, quasi vetito ipsius Dei lege,

lege. Videtur speciosius dici quam verius: sane non extat præceptum Dei de homicida capite puniendo ante diluvium: sed cum prior ille mundus per annos mille sexcentos steterit, & haud dubie infinitis populis, nationibus, civitatibus frequentatus fuerit, vix videtur verisimile, ut eos aut naturalis ratio, aut sua securitas, aut necessitas, quæ delictis crescentibus augeri pœnas imperat, non docuerit tam justo supplicio scelus refrænandum esse. Edictum de Caino simile est illis rescriptis Principum, quibus alicui sine exemplo subveniunt, quæ personam non transgrediuntur, ut loquitur Imperator §. 6. Instit. de Jure naturæ, gentium & civili. Ipse Cainus ostendit se metuere & exspectare quod fecisset. Cur? quia natura eum monebat: *Tibi quod non vis fieri, alteri ne feceris.* Quod autem pœnæ exemtus est, admitto facile rationem auctoris, ob hominum raritatem ei parci Deum jussisse: at id transiisse in legem cur videatur, cessante ratione & mundo tot seculis frequentato? Nec juvat exemplum Lamechi, quem accipere possumus hæc profatum, non ut gentium jus, sed suæ salutis muniendæ gratia, atque ut vindices facinoris à suo corpore & capite absterreret. Ut ille medicus regi Ludovico XI. apud Comineum lib. X. *Non dubito quin me quoque sis ejecturus, sicuti reliquos omnes, verum sanctissimo jurejurando tibi confirmo, post meum abs te discessum, non te victurum supra octavum diem.* Minæ sunt hæ, non jus aut veritas. Illud facile concesserim, in paucitate hominum & ante diluvium & post (& si tum jam capitale supplicium edicto sanxisset Deus) aliquamdiu exsilio tantum aut mulcta diversos apud populos luisse culpam homicidas. Id non confirmant tantummodo, quos advocat auctor, sed & leges barbararum gentium, quæ Romanum imperium conculcarunt. Lex Salica tit. XLIII. *Siquis ingenuus Francum aut Barbarum hominem occiderit, qui lege Salica vivit, octo millibus denarium, qui faciunt* CC. *solidos* (solidus intelligitur aureus, qui XL. denariis argenteis æstimatur, de quo egimus in lib. 3. de pec. vet.) *culpabilis judicetur. Si quis Romanum hominem, convivam Regis occiderit, duodecim millia denarium, qui faciunt* CCC. *solidos, culpabilis judicetur.* Lex Alemannorum tit. XLIV. *Si quis hominem occiderit, ex weregeldis* (weregeldum genus mulctæ) *eum solvat. Si fœminam,* XVIII. *weregeldis.* Lex Bajavaricorum, tit. 3. num. XIII. *Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis si habet: si autem non habet, solvat duci, vel cui commendatus fuit* (i. e. qui patronus ejus, vel cujus ipse cliens) *dum vixit, bis* LXXX. *solidos. De fœminis eorum, si aliquid de istis actis contigerit, omnia dupliciter componantur.* Lex Ripuariorum: *Si quis ingenuus hominem ingenuum Ripuarium occiderit,* CC. *solidis culpabilis judicetur.* Lex Saxonum: *Qui nobilem occiderit,* 1440. *solidis componat.* Lex Angliorum: *Si quis adelingum occiderit* (distinguebant homines in Adelingos, Frilingos, Ligios, i. e. nobiles, liberos & servos) DC. *solidis componat, qui liberum occiderit,* CC. *solidis componat, qui servum occiderit,* XXX. *solidis componat.* Lex Frisiorum. *Si nobilis nobilem occiderit,* LXX. *solidis componat: si nobilis liberum occiderit, solidos* LIV. *& unum denarium solvat; si liber nobilem,* LXXX. *solidis componat.* Lex Longobardorum lib. 1. tit. 9. *Si quis homicidium perpetraverit absconse in Barone libero vel servo vel ancilla, & unus fuerit aut duo tantum, qui ipsum homicidium fecerit, componat* DCCCC. *solidis.*

5. *Secutus occurrendum*] verbis adductis ex Genes. 9. v. 5. & 6.

Ut insons] ut liceret cunctis bonis & innoxiis necem fraude interfecti hominis ulcisci & homicidam perimere;

mere; quique id fecisset, ut nullam culpam contraheret.

Institutis judiciis] postquam placuit & lites dirimendas & delicta punienda selectis judicibus & magistratibus committi.

Summas ob causas] quia multi eo jure abutebantur.

In jure ejus] Numer. 35.

6. *Populos extraneos*] exsortes fœderis divini.

7. *Conjectura*] Quod statuerat jam Deus homicidam capitali supplicio puniri, id interpretati sunt homines eum velle extendi ad eos, qui non levius peccarent homicidis in societatem humanam, & hos par supplicium luere.

Imperii societatem] unde lex majestatis.

8. *Incestas*] intra gradus consanguinitatis vetitos jungi.

Quod ipsum] adulterium esse crimen, quod plectat judex.

9. *Non posse expiari*] piaculo obligari omnes regionis incolas, ubi homicidium factum est, quod tolli nequeat.

10. *Cum legibus*] ut apparet ex Fragmentis JC. cum lege Moysis collatis & editis à P. Pithæo Lutet. 1573.

§. VI. 1. *Extra præcepta*] præter mysteria & summa capita Christianæ religionis.

3. *Interpretem tantum agere legis per Mosem datæ*]Coccejus de Fœdere cap. 12. num. 357. Alting. Theol. Elenct. p. 411. Hæc tamen sententia communis est omnium Protestantium: Christum, nec universis, nec singulis decalogi præceptis quicquam addidisse, quod ad perfectiorem Dei cultum in N. T. pertineat, quia lex Dei perfecta est, cui nec addi quicquam potest nec detrahi. Deut. 4. v. 2. & 12. v. 32. Psalm. 19. v. 8. & obedientiam omnem, non modo externam, in sermone, gestu, facto, sed etiam internam mentis, voluntatis, affectuum complectitur: Matth. 22. v. 38. & 39. Deut. 27. v. 26. eoque & vitam æternam & pollicetur & dare potest servantibus. Levit. 18. v. 5. Deuter. 30, v. 19. Luc. 10, v. 25. & 28. collatisque inter se locis ad Rom. 10, v. 5. Gal. 3, 12.

Negant iidem legislatorem proprie dici Christum, nisi quatenus cum Patre & S. Spiritu Deus Triunus legem dedit Mosi in monte Sina. At qua Θεάνθρωπος & medius atque interpres novi Testamenti est, non concedunt legislatorem esse, quia Mosi ejusque legi opponitur tanquam gratiæ & virtutis auctor. Joann. 1. v. 17. officiumque habet proferre euangelium ex sinu patris, intercedere, & fieri victima pro nobis & dato S. Sancto nos patri reconciliare. Joann. 1. v. 18. Matth. 20. v. 28. 2 Corinth. 5. v. 19, 20. 21. Ad munus sane propheticum in erudiendo populo pertinuit instauratio & vindicatio legis, remotis Pharisæorum additamentis & pravis interpretationibus: cæterum nec alia legis præcepta tradidit, sive per se, sive per apostolos, quam Moses, nec aliam explicationem addidit, quam quæ à Prophetis tradita est, & semper tradi debuit. Sic quidem nostri. At Pontificii statuunt Christum in Euangelio legem Mosis ex imperfecta perfectam, vel ex perfecta perfectiorem reddidisse. Sociniani quoque longum texunt catalogum eorum, quæ singulis capitibus decalogi addiderit: de quibus plura Theologi. Sic igitur contra Socinianos hic disputat, ut multa illis concedat.

4. *Aspectabilium*] quæ in oculos incurrunt, quæ pro exemplis sunt.

§. VII. 2. *Omnis coercitio*] Merum imperium est habere gladii potestatem l. 3. D. de jurisdictione. Tacit. 3. hist. 68. Vitellius assistenti consuli exsolutum à latere pugionem, veluti jus vitæ necisque civium reddebat.

Qua Reges] potentia sua utendo ad bonos mores introducendos, malos excludendos aut supprimendos.

Qua homo] ut sibi temperet abstineatque injuria; ut se pium & moderatum præstet.

3. *Quam Deus tantum*] quales sunt res, quas sustinet Deus ac patitur tantum, & hactenus regit, ne ulterius evagentur, quam fert aut justa ejus ira, dum malum punit per malum; aut indulgentia, dum spatium dat ad pœnitentiam; aut sapiens consilium, dum malum aliunde ortum facit initium & occasionem boni, ut mancipationem Josephi reddidit viam ad potentiam ejus & ad Patriarchas alendos in Ægypto; perfidiam Pilati & Judæorum erga Christum principium liberandi generis humani.

Ad animum maxime] quæ non consistat in externo tantum opere, quod coacti & inviti præstamus ad voluntatem potentioris, sed maxime in studio & affectione atque propensione animi, cum volentes lubentesque paremus.

Voluntate Dei approbante] non modo permittente.

Omnes homines] tanquam quod in V. F. revelatum est, non obligaret omnes homines, sed tantum Hebræos.

4. *Edessenorum rege*] Abgaro, quasi dederit ad Christum & ab eo receperit Epistolam. Euseb. 1. cap. 13.

5. *Concussionibus*] extorsionibus pecuniarum l. 1. & 2. D. de concuss.

Perfectior] Potius clarior & evidentior, quam fuerat sub umbris sacrificiorum & cærimoniarum. Πάντες γδ' οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννε ἐπροφήτευσαν.

Militia abire] ut sacerdotio abire Gell. 6, 7.

6. *Generalia contrahi*] generalibus derogari per specialia; generalia strictius accipi oportere quam sonant.

7. *Ad implendam*] Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι· non ut irritam faciam, ne sit, sed ut illi satisfaciam, hoc est, in moralibus: ut perfectam illam sanctitatem, quam requirit lex, & humanus nemo potest assequi, præstando pro fidelibus & piis liberem eos diris, quibus fulminat lex peccantes & supplicio merito. In ritibus & cærimoniis: ut ei satisfaciam exhibendo Messiam, qui omnibus sacrificiis & victimis significatus est. Πληρῶσαι, ut & implere, satisfacere. Salmas. ad jus Attic. p. 34, 35.

Implentur lineamenta] Ut in pingenda imagine primum ducuntur lineæ quædam, quibus signantur extremitates partium; dein vacuum illud, quod fuit inter extremitates, coloribus impletur; & tum exhibetur perfecta rei species, cessantque notari primi illi ductus: sic L. C. completam dici vult, quum qui rudibus & primis quasi lineis adumbratur Christus, in effigie & corpore apparuit, & sacrificium, quod in Judaismo simulabatur, præstitit. Theophylact. p. 28. ὅσα ἐκεῖνος (ὁ νόμος) ἐσκιαγράφησε, ταῦτα οὗτος τελείως ἐζωγράφησεν. Isidorus lib. 19. Orig. c. 16. *Pictores prius umbras quasdam & lineas futuræ imaginis ducunt, deinde coloribus implent tenentes ordinem inventæ artis.*

8. *Quoad impietatem*] sive ut puniri non possent à judice forensi, etsi conscientiam læderent; sive ut ne conscientiam quidem gravarent.

Ob qualemcumque] non enim licere voluit id nisi ob mores graviores, ut loquebantur olim, Ulp. tit. 65. 9. hoc est, ob adulteria. Matth. 5, 32.

Ab eo qui læserit] solius vindictæ causa litigare Matth. 5, 38, 39, &c.

Nihil facit contra legem] Dilectionem inimici etiam V. F. præcipit Exod. 23. v. 4, 5. Prov. 25, 22. & est in eam rem exemplum Elisæi 2. Reg. 6, 22.

Huic] judici.

9. *Actor.* 19.] ubi de Demetrio.

10. *Ejus*

10. *Ejurati*] depositi, vel abdicati. Sic autem Romæ loquebantur ideo, quod abeuntes consulatu pro concione jurare solebant se nihil contra leges fecisse.

13. *Qui ut rei fiant*] ut compellantur facere quod jus & æquum est. Taciti verba imitatur 3. ann. 13. *petitam armis rempublicam, utque reus agi posset, acie victum.*

Suum habere momentum] potest facere ut intutum sit illos aggredi.

14. *Qua gentes*] ea parte qua nationes alias præter Israelis posteros excludebat à fœdere Dei.

15. *Qui Israelitarum*] non aliam ob causam jus belli gerendi Hebræis fuisse, quam ut acquirerent terras septem populorum devotorum à Deo illis attributas.

Humano jure] justo titulo possidendi, quem vel naturæ vel gentium vel civile jus sanxit.

§. VIII. 3. Τῷ ἀδικοῦντι] τῷ ἀντιστῆναι.

Eos qui impetuntur] privatos, quibus fit injuria.

Tali, qualis] levi, quæ plus habeat contumeliæ quam detrimenti.

4. *In profanis auditoriis*] ad paganorum judicum tribunalia. Sic auditorium principis l. 18. D. de Minorib. præfecti prætorio l. 30. de reb. cred. Alibi auditoria judicum & magistratuum.

Ad extraneos] ἀλλοφύλους, ἀπεξενωμένους.

Tanti habuit] cui tanti fuit non litigare, ut maluerit fraudari quam lites sequi.

Lites exsecratur] à litibus abhorret. Justin. 13, 1. 38, 10. 39, 1. *lites gravatur.*

Probari à probis] optimo cuique potius videri, id omnes suum nomen professos curare & observare jubet.

Ut transigat] citra judicem controversiam dirimat & rem componat.

Non consistere] non strictissime ac præcise accipienda. i. num. 1.

Angariabit] omissis rebus tuis viæ ducem esse, onus portare, jumentum aut vehiculum præbere coget. Angari dicebantur nuntii regum Persicorum. Illis jus erat per vias obvio cuique auferre recentiorem equum aut adigere homines ad illa, quæ diximus, & similia præstanda.

6. *In infinitum*] sine limitatione de omnibus omnino rebus & quantacumque summa accipias.

Aliis sit laxamentum] ut alii facilius vivant, vos spoliari à vobismetipsis & in arctum redigi.

Ἀπ' ἐν ἴσῳ] quod de meis opibus mihi supersit, & indigentiam amicorum sustento.

7. *Sicut divortii*] quemadmodum maritos voluit uxoribus, quarum tæderet, ne perpetuo eas male tractarent, libellum repudii dare, & eas à se dimittere. Formula in not. ad Matth. 5. 31.

Talio esto] ejusdem membri in auctore injuriæ rumpendi petitio esto.

Restrictiore] non tam late patente.

Delicatis] fastidientibus, impatientibus.

Quam ex se qui] ulcisci. §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni.

Alius] Nonius p. 430.

Constat contumelia] Mss. editique, constant contumeliam. f. circum adstant contumeliæ.

Humilitas animi] μικροψυχία.

Contrahentis] in angorem prolapsi.

8. *Invitas novam*] das audaciam lædenti ad iterum te offendendum.

9. *Comma 17 collatum*] Priori proximus & frater appellantur, posteriori cives. Nam memineris injuriæ civium tuorum.

Prælia Domini] non nisi justa bella gerebat.

10. *Latius proximi*] quia in N. T. Christus demonstravit, proximum esse nobis non modo civem, sed & quemvis hominem.

Devoti] ut septem Cananæi.

Bonum

Bonum innocentis] quod est ut puniatur noxius, ne impunitas augeat in istum & similes improbitatem.

Bono nocentis] quod ille bonum sibi putat, ut ei parcatur & nihil luat.

Bonum commune] ut refrenentur delicta suppliciis.

Privato] singulorum alios injuria afficientium, ne quid mali vicissim patiantur.

Dilectione innocentium] ne hi periclitarentur, si malis impunita essent facinora.

12. *Procurate honesta*] hæc Bezæ versio προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Vulg. *providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus*, Castalio: *date operam, ut vos apud omnes homines honeste geratis*. Nec male sit, honesta sectantes in exemplum & confessione omnium hominum. Vel ut, quantum fieri potest, apud omnes homines bene audiatis. Matth. 5, 17.

Date locum iræ] spatium, advocationem, ut loquitur Seneca ad Marc. cap. 10.

Popularibus] civibus, quibuscum est simultas, mitius tractandis quam in hostes externos consulimus.

Latius patentia] etsi ad plures pertineant ob vocis Proximi significationem productam.

Capitum sectiones] Et habuit longe alias vetus Ecclesia, de quibus videndus Casaubonus initio Notarum ad N. T.

Cohæsit] olim conjunctum & continuatum fuit.

13. *Exigitur* per magistratus quæ pars est illius hostimenti & vicissitudinis quam minatur & ab sese jubet exspectari Deus.

Explendi] quam privata libido sumit, ægri & crudelis animi solatium.

14. *Prodigiosam illam*] qua vexandos Satanæ tradebant discipulos non audientes.

16. *Faginus adstabat*] quum ligneo poculo contenti essent. Ovid. 8, 670. *fabricataque fago Pocula, quæ cava sunt, flaventibus illita ceris.*

Ambitiosa fames] ostentatrix sui.

Diffusus Bacchus] *saccatum vinum* Martial. 2, 40. 8, 54, ubi Scriver. *Saccos vinarios* appellat Plinius 24, 1.

Ignoto consule, ante multos annos, ut, qui tum fuerint coss. ignoretur.

Murrhaque] murrino vel murreo calice. Sueton. Octav. 71.

Contradictionibus] ἀντιπαθέσεσιν.

17. *Ad bellum privatum*] armatam defensionem sui.

§. IX. 1. *De scripti sensu*] in Statu juridiciali qualitatis ante judicium, qui dicitur Legalis vel legitimus, utrum Scripto præcise adhæreri debeat, an sententia & voluntas scriptoris spectanda sit. Ad Herenn. 2, 9, & 10.

2. *Magnificentiæ*] propositum vitæ sublimioris, quæ non potest ab omnibus exigi.

Si quos militia præventos] si qui sacramento jam tenebantur & militabant, antequam fierent Christiani.

Quem Christus] Matth. 8. 10.

Quem Petrus] Act. 10.

Signata] per baptismi signaculum. Tertull. de spectac. 24.

Cavillandum] Videtur legi oportere, *cavitandum*. nam *Cavillari* est quidem frequens Tertulliano, sed pro *decipere, fallere, frustrari*.

3. *Cum Judæi Roma urbe*] Tacit. 2 annal. 85. Suetonius Tiber. 36.

Sacramento divino & humano] quod promittitur Deo in veræ religionis professione, & quod juratur imperatori gentili in militia suscipienda. De corona 11. *Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere.*

In delictis] Scribendum censeo, in debitis. Castrensium munium debita sunt, quæ Livius vocat *militaria justa* lib. 24, 48. Sic Seneca, quæ in Med. v. 997. vocavit *justa functis*, Troad. 602. *debita exanimis* appellat. Quot vel quam multa alia sunt ex officiis & operibus militiæ legitimis, quæ Christianus debet trans-

transgressiones vel peccata interpretari?

4. *Ad præclarissima*] ad separandos se à vulgo & à turbis secularibus & ad summum gradum vitæ innocentis atque à rebus remotæ consequendum instar Henochi, Eliæ, Johannis Baptistæ.

Consilia divina] ea quæ erant proposita pro eximiis & singularibus, nec nisi illis qui extraordinariis dotibus & donis divinæ indulgentiæ instructi essent, aggredienda acciperent quasi communia & necessaria & nemini non affectanda. Gregor. Nazianz. 3 in Julian. cap 94. Ἔπειτα πῶς ἐκεῖν' οὐ λογίζῃ ὁ πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς ἄκρον συγκλείων χριστιανοὺς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας. τὰ μὲν ἀνάγκην ἔχει τοῖς ἐπιταττομένοις, ἃ καὶ μὴ φυλάττουσι κίνδυνος· τὰ δ' οὐκ ἀνάγκην, αἵρεσιν δὲ, ἃ φυλάττουσι μὲν τιμὴν καὶ ἀντίδοσιν, μὴ φυλάττουσι δὲ οὐδ' ὅντιν' οὖν κίνδυνον, &c.

Nec ædilitatem] Opinor quia ædilium erat dare ludos. Cicero 2 Verr. 54. Sueton. Jul. 10. Ludi autem erant honos deorum, quos despuebant Christiani. Sed & Prætorum. Tac.

Navigaturum] quia aut lucri fere aut voluptatis aut bellandi causa navigatur, quorum omnium ergo nihil suscipiebat primævus ille rigor.

§ X. 1. *Nisi forte militet*] nam militantes caligati.

2. *Conciliabula*] Conciliabulum, vicus vel pagus qui haberet jus nundinarum. Sigon. de jure Italiæ 2, 15. Liv. 24, 56.

Militum precationibus] Claudianus 6. Conf. Honorii 240.

In corona] In libro de Corona.

4. *Silaniani*] ut si quis domini sui occisus esset, de servis, quotquot sub eodem tecto fuissent, quæstio haberetur, omnesque supplicio afficerentur, facti autem V. C. 762. P. Cornelio Dolabella, C. Junio Silano Coss. Augusto imperante. Exemplum apud Tacitum 14. annal. 42.

Culleo] sacco coriaceo cum cane, gallo gallinaceo, vipera & simia, inque mare abjiciendis §. 6. Instit. de publ. jud. Cic. pro Sex. Roscio cap. 25, & 26. Juvenal. 8, 214. & 13, 155.

Labaro] vexillo Prudent. 1. Symm. 488. *Christus purpureum gemmanti textus in auro signabat labarum.* Euseb. de vita Constant. 1, 31.

7. *Canonem Synodi Nicænsis*] Quatuor gradus erant pœnitentiæ in veteri Ecclesia. I. προσκλαυσις *deploratio*, illorum qui admisso peccato extra Ecclesiam stantes cum luctu & lacrimis ingredientes orabant, ut pro se Dei misericordiam elicerent: & hi dicebantur προσκλαίοντες quasi *adflentes.* II. Ἀκρόασις, eorum qui in prodromo vel porticu aut vestibulo Ecclesiæ stantes divinas scripturas audiebant usque ad lectionem Euangelii, & dicebantur Ἀκροώμενοι, *Audientes.* III. Ὑπόπτωσις, *Submissio* eorum, qui jam intra Ecclesiæ septa post suggestum tamen, ut videtur, inclinati & genu submittentes stabant, & cum catechumenis egrediebantur, & vocabantur Ὑποπίπτοντες, *Succidentes* vel *Succumbentes.* IV. Σύστασις, *Constitutio*, qui jam cum fidelibus consistebant orantes, nondum tamen ad sacramenta admittebantur, his nomen Συνιστῶντες, *Consistentes.* Videndus Christoph. Justellus ad Codicem Canonum Ecclesiæ universæ.

Cingulum] Ὑποδεζωσμένοι τὰς ζώνας. Milites altius cincti & procincti quo expeditiores forent. Et militum balthea zonæque. Tacit. 2. histor. 88. Horat. 2. epist. 2, 40. Cinctus, qui militat, præsertim honorata militia l. 25. & lib. 38. §. 1. D. de testa. mil. Ammianus lib. 22. p. . . . . Et cingulum nunc pro militia, nunc pro ducatu aliquo & gradu altiore vel honore militiæ l. 5. Cod. Qui mil. præf. binis merere cingulis. l. 9. C. de metatis, illustris dignitas vel sub cingulo vel citra cingulum l. 2. C. ut digni-

dignitatum ordo serv. l. 5. C. de apparit. mag. mil.

Pecuniam darent & beneficiis] διὰ τιμὰς καὶ ἀργύρια παρέχειν καὶ βενεφικίοις καταγράφειν τὸ ἀναστρατεύεσθαι. Militiæ enim vendi poterant & obligari. Novell. 53. cap. 5. l. 22. Dig. de leg. 2. & testamento relinqui l. 11. §. 16. D. de leg. 3. Beneficiis autem recepisse militiam dicuntur, quibus ea contigit gratia suffragatione, commendatione alicujus. Suet. Jul. 75. *Quibus ex commendatione Pompeji ordines dederat.* Tib. 12. *Venit etiam in suspicionem per quosdam beneficii sui centuriones.*

Jaceant] ὑποπιπτέτωσαν μετὰ τὸν τῆς τελετῆς ἀκροάσεως χρόνον. Respiciunt hæc verba duos ex quatuor gradibus Pœnitentiæ in veteri Ecclesia, qui erant Προσκλαυσις, Ακρόασις, Υπόπτωσις, Σύστασις. Casaub. Exercit. in Bar. 16. num. 43. p. 552. Salmas. in Epist. Simplicii Verini nomine p. 113.

Orationibus communicabunt] precibus publicis interesse poterunt.

Humanius cogitare] de admittendis illis ad Κοινωνίας ἢ Σύναξιν ad participandam Eucharistiam.

Indifferenter tulerunt] ἀδιαφόρως ἤνεγκαν. Sueton. Domit. 23. *Occisum eum populus indifferenter, miles gravissime tulit.*

Habitum] σχῆμα τοῦ εἰσιέναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Speciem, mimum, imaginem.

8. *Licinii*] qui Constantini M. affinis fuit & cum eo aliquandiu imperavit, acerrimus Christianorum persecutor, donec ex hac ipsa causa bello inter eos orto victus & occisus est.

Abjecisse cingulum] renuntiavisse militiæ.

Confessores] qui in periculum adducti & tormentis subjecti fidem servaverant, non etiam occisi erant, ut Martyres.

Cingulum abjecerant] qui quod Christianam religionem suscepissent militantes, & viderent, se salva conscientia manere in militia non posse, per quam idolis servire cogebantur, missionem impetraverant.

9. *Et ascetis*] Ascetæ, qui studio precum & meditationum sacrarum omissis rebus excedebant seculo & corpus domabant & exercebant: ut Monachi, Stylitæ, Inclusi, Hesychastæ. Vide Gretseri Variar. 1, 3.

Officium Romanum] Ρωμαϊκὴν ἀρχήν. In Zonara vertitur, *Romanam præfecturam*: in Balsamone, *Romanum magistratum*. An *Romanum*, ut Tertull. infra 4, 5, 84.

Cleri honorem] Ecclesiasticæ functionis. Suidas: κλῆρος, σύστημα τῶν διακόνων καὶ πρεσβυτέρων. Hæc erat simplicitas primævæ Ecclesiæ. postea tanta ordinum varietas & copia accessit.

11. *Non modico profectu*] quod exemplum non parum profuit ad eos, qui jam erant Christiani, confirmandos, & ad complures, qui nondum erant, faciendos.

Tunc agnoscebant] negabant Cæsari obsequium quo essent in Deum peccaturi.

12. *Hæc fuerunt hactenus*] Hæ sunt causæ, propter quas in hunc diem usque non dubitavimus & operæ pretium putavimus vitam in discrimen mittere, quas tanti putavimus, ut pro eis pericula non recusaremus.

AD CAPUT III.

§. I. 1. QUi *jurisdictionem*] Abutitur vocabulo, & id ita accipit generaliter, ut & imperium comprehendat. Sen. de clem. 1, 1. *quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi*, &c. *quæ ruant urbes, quæ oriebantur, mea jurisdictio est.* Cic. 2 agr. 36. *ut sub vestrum jus, jurisdictionem, potestatem, urbes, nationes, provincias, terrarum denique orbem subjugaretis.*

Alio-

Alioqui & jurisdictio aliquando sine potestate gladii est.

Antiquius] Quippe quod jam gestum sit ante respublicas constitutas. cap. 1. n. 2.

2. *Judicia publica*] Ex quo personæ publicæ lectæ sunt, quibus solis datum, ut jus administrarent, & rerum capitalium vindices essent. Est autem inter judicia publica insigne de vi & vi armata. §. 8. Inst. de pub. jud.

Ab eo cujus nihil] cujus ipsius res non agitur, ut possit bona fide medius & neutrarum partium esse, nec propriæ causæ respectu corrumpatur.

Nimium sæpe amantes] Pindarus apud Gregor. Nazian. 3. in Julian. p. 96. τὸ οἰκεῖον πιέζει. Sallust. Cat. 51. neque enim cuiquam mortalium injuriæ suæ parvæ videntur.

Quod jus putant] in qua opinione sæpius decipiuntur.

Nihil manu] vi privata.

§. II. 1. *Ubi cessat judicium*] Sic excusabant scelerata Octaviani initia adulatores aulæ: necessitudine reipubl. in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum. Tac. 1 ann. 9.

Momentanee] ad tempus aut perpetuo.

Locis non occupatis] quæ nemo in ditionem suam vindicavit.

Judicem non audiant] si per rebellionem, seditionem, dissidium intestinum sit justitium.

Judex aperte] Quo prætextu Cæsar invasit piratas. Velle. 2, 42.

2. *Impunitatem inducere*] excusare & connivere, si quis tale fecerit quippiam, sed prorsus jus dare fugiendi.

Mandato divino] de qualibus supra 2, 2.

§. III. 2. *Quasi licuerit*] Interpretatur antehac & ad istum diem, dum stant Moysis cærimoniæ licuisse nunc autem postquam Evangelium annuntiari cœpit, sisti usum gladii. Cavillatur in vocabulo *Satis*, quod & significat, *Non plus*, &, *Non ultra*.

Æquitatis] quid liceat communi jure.

Veritatis] quid verum & justum sit Christianis.

3. *Ut talis patientia*] ut nemo teneatur aut necesse habeat pati, se indefensum occidi.

Bonis inæqualibus] ut patientis bonum est servare vitam fragilem & mortalem; aggressi non perire inter peccandum, & sic cum præsenti vita etiam spem futuræ atque æternæ perdere.

Opus habere] non sic se affectum sentire ut repente vitam dimittere possit cum spe salutis æternæ.

Morali judicio] quod diversum à naturali rem æstimanti ex sese; non ex adjuncta causa, quæ vitiosam eam aut probabilem reddit. Judicium morale interpretatur rem non esse rem eam, cujus nomine vocatur, si vitium habet adjunctum. Hoc igitur judicio periculum in quod quis ultro se conjecit, & ex eo se eximere potest, periculum non putatur hactenus ut alter illi potius quam sibi parcere debeat. Judicio morali res non esse æstimatur id, quod est, propter adjunctum vitium. Tale significat Cicero lib. iv. famil. iv. *Quando effugi ejus offensionem, qui fortasse arbitraretur, me hanc remp. non putare*, hoc est, me judicio morali hanc remp. quæ sub Cæsare est, putare non esse rempublicam, sed tyrannidem.

4. *Essenis*] Secta Judæorum, ut & Pharisæi erant & Sadducæi: sed isti omnium severissimi & continentissimæ disciplinæ. Joseph. 18. Antiq. 2.

Proverbium] Sermo ὑπερβολικὸς & figuratus.

5. *Non magis universale*] sine exceptione accipiendum.

Alapæ per] in qua plus sit contumeliæ quam noxæ aut periculi.

6. Non

6. *Non tuendi sed ulciscendi*] Nam ἐκδικεῖν utrumque significat, & *tueri* & *ulcisci*. Unde Ecdici defensores civitatum 1 lin. 10. epist. III. Hoc secutus est vetus interpres, cum illud debuisset.

Ἐμοὶ ἐκδίκησις] *Mihi vindictam, ego rependam.*

7. *Armorum usum*] Quale Homeri Ὀδυσσ. π. 294. αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος. Quod sic reddit Valerius Flaccus lib. 5. Argonaut. 540. *Namque virum trahit ipse chalybs.*

Patientiæ sequester] Sequester est, apud quem res controversæ possessionis deponitur & custodiæ mandatur. Vide ad Taciti ann. 2, 71. Sic facit Deum patientiæ sequestrum & injuriam suam penes eum seponit, qui ob divinum præceptum accepta injuria abstinet vindicta, & eam arbitrio cœlesti remittit & committit.

§. IV. 1. *Servili contubernio*] Servorum proprie non sunt nuptiæ, sed contubernium; & nupta servo non uxor, sed contubernalis. M. Seneca contr. 21. in contubernium deducta servi domina est. l. 14. §. 3. D. de ritu nupt. l. 12. §. 33. D. de instru. Contubernales quoque servorum, id est uxores. Petronius cap. 56. *Contubernalis mea mihi fastum facit.*

Effectus peculiares] Testamento datur & adimitur hæreditas, non codicillis l. 2. & pen. Cod. de codicil. Nuptias sequitur patria potestas, non contubernium.

Ritus quidam] ut fiat rerum repetitio & illis negatis indicatur 3, 3.

2. *Magistratum quemvis*] non maximum vel summum necessario exigit.

Injussu populi] Quin Sulla speciem libertatis & summi juris penes populum reliquerat. At Marciani, multoque magis Triboniani ævo omnia penes unum principem; populus nullo numero. Hinc inexpiabilis ira Tiberii in Pisonem, ob bellum provinciæ illatum, quamvis ipse illum in Germanicum subornasset, Tacit. 3. ann. 14.

3. *Æquitatem recipiunt*] Hactenus pro veris admittuntur, quatenus æquum bonumque patitur.

Ei, qui jurisdictioni] Paulus l. 5. §. 1. D. de officio ejus, cui jur. m. Mandata jurisdictione privatis etiam imperium, quod non est merum, videtur mandari, quia jurisdictio sine modica coercitione nulla est. Tribuni plebis qui veteri jure vocationem non habebant, prensionem tamen habebant. Gell. 13, 12.

Oppidanis] Videndum an exceperint imperii summi partem, aut à principe acceperint privilegium se muniendi ac tuendi, & suis viribus aliquid copiolarum ad defensionem alendi, quemadmodum civitates liberæ imperii Germanici. Dein adversus externos facilius feras, si sint in limite positi, quam adversus ejusdem regni membra.

§. V. 1. *Jure magistratus*] à persona publica officium suum curante pro populo.

Qui] subjectorum.

Magistratibus] velut delectum habentibus, pecunias exigentibus & cætera parantibus.

Judicium summæ] decretum Principis, Ordinum, Populi.

Res auferri] pignora capi, mulctæ, coercitiones, damna inhiberi.

3. *An ubi tale mandatum non est, sufficiat quoque conjectura voluntatis*] Auctor absolute negat: non videtur autem omnino negandum, sed distinguendum inter bellum propulsandum & inferendum: nam quia præfectus provinciæ, præsertim si ei subsit aliqua manus militaris, ut solet in provinciis limitaneis, jus habeat, si à finitimis præfectura ejus vi invadatur, sine speciali mandato, resistendi & vi armata vim armatam repellendi, dubitari nequit. Sed si finitimi citra bellum hostilia parent, puta legatos, aut negotiatores, aut alia de causa

causa apud se commorantes innoxios vinciant, injuriave afficiant, aut cum hostibus fœdus feriant, bellumque minentur, præfecto Provinciæ occupare illos & ultro bellum inferre non videtur concessum, priusquam de his rebus principem aut populum suum docuerit, & ab eo quid faciendum sit, mandatum acceperit. Ratio est evidens: nam in priore casu periculum præsens moram non patitur: & generale mandatum custodiendæ partis sibi commissæ videtur etiam includere jus omnis honestæ rationis, sine qua custodia præstari nequit. Sic L. Pinarius quum Ennenses, ubi in præsidio locatus erat, pacti cum Himilcone Pœno de proditione præsidii, claves portarum ab eo poscerent, & quum negarentur, vim facturi essent, cæsis turbulentis, *aut malo*, inquit Livius, *aut necessario facinore oppidum retinuit:* additque Claudium Marcellum Imperatorem nec factum improbasse & prædam Ennensium militi concessisse lib. 24. 29. Sic Ancius Gallus prætor Illyrici bellum non decretum gessit adversus Gentium Regem. Hoc unum bellum prius perpetratum, quam cœptum Romæ auditum est, inquit Livius 44, 32. & tamen nemine contradicente victor triumphavit. In altero casu valet illud Terentii: *Omnia prius consilio quam armis experiri sapientem decet:* nam nec in uno alterove privato læso summum periculum adit Respublica: & potest fieri, ut qui offenderunt, meliora docti à vi abstineant, & rebus repetitis factum purgent, priusquam ad bellum veniatur. Et in hac causa esse judicabant Cæsarem Cato & alii, quum eum dedendum Germanis censerent: bella enim ex bellis ferendo sine auctoritate populi Romani, non provinciæ securitatem, sed suam gloriam quærere videbatur.

Nec vero jure videtur auctor reprehendere judicium Ciceronis laudantis Octavium & Brutum, quod privato consilio arma in Antonium ceperant. Dicit ille quidem Senatus populique judicium exspectari debuisse, dissimulare factum, an ulcisci vellet: deinde permittendam Senatui populoque deliberationem fuisse, per quos potissimum id bellum geri vellent. Hæc recte, si senatus erat liber, si res ferebat moram, si Senatus populique judicium interponi patiebatur Antonius. Sed, ut vere ait Vellejus, *torpebat oppressa dominatione Antonii civitas.* lib. 2. 11. Et hic inconsulto Senatu populoque moverat arma in Brutum, Galliamque invadendo eandem viam, qua Julius erat usus, sibi muniebat ad tyrannidem. Indignissima vero conditio est bonorum, si hi adstringantur solennibus, nec possint agere quidquam, nisi rite & ordine, interea dum omnia divina & humana perturbant mali. Si senatus & populi judicium expectasset Brutus, perierat ipse & Gallia antequam Romam quidquam renunciaretur. Erat id tempus quo vere monebat Brutum Cicero lib. 2. epist. 7. *Caput autem est hoc, quod te diligentissime percipere & meminisse velim, ut ne in libertate & salute Populi R. conservanda auctoritatem senatus exspectes nondum liberi.* Et mox: *voluntas senatus pro auctoritate haberi debet, cum auctoritas impeditur metu.* Pertinet huc admonitio Catonis ad Cn. Pompejum filium relata ab auctore belli Africani cap. 22. *Tuus Pater istuc ætatis cum esset, & animadvertisset remp. ab audacibus & sceleratis civibus oppressam, bonosque aut interfectos, aut exilio multatos, patria civitateque carere, gloria & animi magnitudine elatus privatus atque adolescentulus paterni exercitus reliquiis collectis pene oppressam funditus & deletam Italiam urbemque Romanam in libertatem vindicavit &c.* Quam bene quæso consuluissent reip. qui vetuissent Pompejum eo tempore capere arma, qui jussissent exspectare judicium populi & senatus, qui monuissent permittendam Sena-

 tui

tui & Populo deliberationem, per quem potissimum vellet id bellum geri.

Sufficiat conjectura] Excusatus sit præfectus, si rem statim gerat, quam probabiliter conjecerit ratam & gratam principi futuram.

Hoc rerum statu] in uno tali casu.

Si eadem] Si statuendum sit quid in perpetuum omnibus, ille suis velit licere.

Ut maxime in] etsi forte, ut nunc est, dissimulaturum principem & minus moraturum putare possimus, quod in perpetuum valere debeat, ob præsentem fructum.

4. *Liv. l. 48.*] 38, 45. Flor. 2. 11.

Imminentis domini] Cæsaris, qui ei jam tum viam sibi ad tyrannidem moliri videbatur.

Nisi consulto prius populo Romano] ut A. Cornelius Cossus Dictator inventis inter hostes Circejensibus & Veliternis, Liv. 6, 13. extremo & 14. & M. Furius Camillus trib. mil. c. p. Tusculanis deprehensis. ibid. cap. 25.

Ut Carthaginienses] Simile est re, non causa. Potuissent hoc Romani respondere Germanis, si Cæsarem dedi postulassent; non Pœni Romanis. nam Romani non lacessierant Hannibalem, ut Germani Cæsarem: sed Hannibal privata libidine violaverat fœdus oppugnando Saguntho. Jure igitur poscebatur. Responsio autem Pœnorum erat mera cavillatio.

5. *An è republica*] utrum è republica.

6. *τῷ λίθῳ τὴν στάθμην*] Lapidi lineam vel amussim, ut mali mensores, quum lapidem lineæ deberent aptare.

7. *Ex usu magis*] ut commodum erat illis principibus, quibus favebant.

§. VI. 1. *Suis legibus*] legibus, quas ipsi jusserant, non quas victor rex aut tyrannus aut alius populus imposuit Judicibus litium forensium, quos ipsa civitas legit aut sortita est. Præsidibus Senatus & Judicum, quos ipsi creassent.

Hoc est,] per Synecdochen speciei pro genere, criminalibus vel capitalibus.

2. *Circa universalia*] universum corpus reipublicæ, summam rempublicam.

Easque tollendo] abrogando si commodum reipublicæ impediant, & præsens usus necessitasque aliud requirat.

Quatenus eorum cura ad civitatem] non scilicet ad sacerdotes & ipsos curatores & ministros sacrorum.

Vectigalia] commercia, annonæ, opera.

Dominium eminens] sic dictum ut distinguatur à dominio privato cujusque civis in res suas, 1, 6.

Aut per magistratus] Ἀρχαιρεσίαι Comitia, ordinatio officiorum.

§. VII. 1. *Cujus actus*] illa superius dicta sic in manibus habere, atque administrare, ut quod in illis agas, jubeas, constituas, à nemine possit infirmari & rescindi. Schel. de jure imp. p. 132.

Quod subjectum] penes quem sit, in quo resideat ac consistat, quod vocant subjectum ἐνυπάρξεως, sive inhæsionis.

2. *Membra minus digna*] viliora.

Persona diversa ratione considerata] ut Imperator Romano-Germanicus, alibi Rex, alibi Archidux, alibi Dux, alibi Comes.

Plures civitates] ut olim XII. Achæorum populi, Justin. 34, 1. ut hodie VII. Belgii consociati civitates.

§. VIII. 1. *Qui ubique & sine exceptione summam potestatem esse volunt populi*] Status controversiæ prorsus invidiose proponitur, adeo ut auctor non effugiat reprehensionem, qua ipse culpat alios num. 5. eos magis ex usu præsentium rerum, quam ex vero hoc argumentum exequi: neque enim quisquam, opinor, dixit, ubique & sine exceptione summam pote-

potestatem esse populi, ut ei reges, quoties imperio suo male utuntur & coërcere & punire liceat. Et si quis dixit, nequaquam ei subscribimus. Sed hæc est quæstio. An populus habens imperium legitimum (puta regem vel Senatum vel Remp. per conventus ordinum sive comitia regi solitam) si major & melior pars censeat eam formam regiminis esse perniciosam (puta Regem palam degeneravisse in tyrannum, senatum in paucos dominos, comitia in confusam turbam seditiosorum hominum) possit illam mutare, & auctores mali (puta Reges, aut paucos è senatu, aut comitiorum turbatores) jure punire? ut Romani fecerunt expulso Tarquinio: ut Athenienses imperio populi ad Quadringentos translato: & iisdem postea quadringentis, ut & Trigintaviris, cum tyrannica impotentia uterentur, exilio aut morte punitis: Just. 5. 3. ut Vejentes Rege creato apud Livium 5, 1. ut denique Hebræi abrogato judicum magistratu & creato rege.

Quot malis] seditionibus, conjurationibus, tumultibus, bellis intestinis. Quasi vero opinio hominum non debere se indigna pati ab eo, qui juris fruendi causa constitutus est, & non ipsa iniquitas principum & magistratuum istis malis causam dederit. Vide 1 Reg. 18, 17 & 18.

Responsio ad argumenta Grotii.

Licet homini cuique] Licet privato se in servitutem addicere. Ergo & populo. Resp. 1. Conceditur totum. Ergo qui hoc fecerunt, serviant.

Ubi autem illi? Non Germani: nam eligunt hodie Cæsarem. Non qui sub Principibus aut liberis Germaniæ civitatibus: nam hæc feuda regalia Principes habent à Cæsare, non ut domino mancipiorum, sed ut repræsentante populum Germanicum in universum sumptum, cujus caput est constitutus. Non Galli: constituerunt enim ipsi Reges, Merovæi, Caroli, Hugonis Capeti posteros comitiis & libera electione. Non Hispani: nam connubiis & pactis ipsi quoque receperunt Austriacam domum. Non ulli alii Europæ populi, nisi Moscorum, Turcarum, Tartarorum tyrannide pressi. Ergo frustra hoc disputatur in Europa.

Sed argumentatur porro: Si potest populus se addicere in servitutem, amisit omne jus se in libertatem aut securitatem vindicandi, atqui &c. Ergo. Resp. Negatur major: nam ne servi quidem id amiserunt. Athenis servus crudeliter habitus sine culpa sua poterat dominum in jus vocare & per judicem cogere ut se venderet. Romæ quid rescripserit Antoninus Pius, notum est ex §. 2. Instit. de his qui sui vel alieni juris sunt. Ubi tale remedium juris cessat civilis, remedium naturale appetere non prohibetur, quod est aut fuga, aut vis contra vim.

Romana] Siquis major XX. annis ad pretium participandum se venundari passus esset.

Minime id] Non esse credibile quemquam populum huc descensurum.

Qualemcumque] sive monarchian sive aristocratian, sive democratian, sive ex omnibus aut duabus mixtam.

3. *In periculum vitæ*] Salutis. Ut Phrygum discordiis rege opus fuit Justin. 11, 7. ut Vejentes tædio annuæ ambitionis & discordiarum regem creavere. Liv. 5, 1. Ut Athenis bello Peloponnesiaco Respublica à Po. translata ad Senatum CCCC. Justin. 5, 2.

Inopia] Ut Ægyptii fame coacti seque & omnia sua regi vendiderunt Josephi artibus, Genes. 47, 13.

Populum Campanum] 8, 11.

Ne recepti] Ut Sardi post bellum Punicum primum circa a. V. C. 513.

Apud Virgilium] 4. Æn. 619.

Tradiderit regno] Hic male juncta & nexa, quæ Virgilius separarat, hoc

modo: *Tradiderit, regno aut optata pace fruatur.*

5. *Multis prudentibus*] Tacit. 1, 9. *Non aliud discordantis patriæ remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur.* Idem histor. 1, 1. *atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit.* Florus 4, 3. Dio lib. 53. p. 509.

6. *Jam vero bello justo*] 2 Argum. Si bello justo acquiritur dominium privatum, etiam dominium civile non aliunde pendens: atqui, ergo.

Resp. Conceditur iterum totum, & certe plus licet in populos bello subactos, quam qui creaverunt regem.

Si bello justo acquiritur dominium aliunde non pendens, populus nullum jus habet bello victorem, utcunque tyrannus sit, puniendi. Atqui. Ergo.

Resp. Negatur major: nam & in privato dominio, etsi id à nullo pendeat, tamen quia expedit, nequis re sua male utatur, coërcetur dominus, ut dictum est de servis, ut prodigo interdicitur administratione bonorum: ut furiosi in tutela sunt agnatorum & gentilium.

Sed, inquit, magistratus in rebus privatorum habet dominium eminens, non populus in bonis regum.

Resp. 1. Omnes boni principes confessi sunt, idem illud dominium eminens esse populo in bona principum, Trajanus, Hadrianus, Antonini.

Resp. 2. Ambiguitas est in voce *dominium*, quasi dominium sit jus utendi, abutendi, sine cujusquam intercessione. Id falsum est in hominibus sub dominium venientibus, etiam jure gentium, non civili tantum. Nam & dominorum ac servorum est societas, & servi facti sunt, ut servarentur, non occiderentur in bello capti. Sic igitur populi qui bello acquisiti sine alia pactione se dederunt, hoc tamen spectarunt, & tacite sunt pacti, ut duriore quidem conditione & libertate amissa salvi tamen essent & viverent. Si ne hoc quidem licet per victorem Tyrannum, superest illis ut vitam suam quoquo modo defendant.

Non aliunde] Superiorem neminem, adeoque nec populum agnoscens.

Procerum qui] In Aristocratia mera, ut hodie Venetiis.

Quid quod nulla Resp.] Si in rebus publicis aliqui aut inopes aut externi, tum fœminæ & adolescentes à deliberationibus publicis arcentur, non est ullum jus populo in acta Principis.

Resp. Argumentum non video quid concludat. Prava enim est collectio. Nam non est eadem ratio istorum quæ populi. Istis diffiditur, egenis & externis tanquam appetentibus rerum novarum: mulieribus & adolescentibus, tanquam imperitis rei gerendæ. Hoc de populo dici non potest. Deinde quod ponitur, ordinarium est, quod colligitur extra ordinem, & in magnis casibus fit: quibus ne quidem egeni, externi, mulieres, siquid ejus adferre possent, excluderentur. Sententia igitur argumenti hæc est. Si inopes, externi, mulieres, adolescentes ordinarie arcentur à tractanda Rep. populus omnis aut major meliorque pars consentiens, etiam in ultima necessitate, & manifesta tyrannide arcetur à coercendo Tyranno. Atqui &c. Ergo. Sic apparet argumenti hujus vanitas.

7. *Jam vero & populi*] Si populi habuerunt non minus sibi addictos populos quam Regibus, & ab illis sunt dono dati aliis Regibus, non est jus ulli populo Regem potestate male utentem coërcere.

Resp. Nulla prorsus hæc est collectio: Populi isti imperantes sive bene sive male usi sunt suo jure, nihil juvant Tyrannum. Si bene ipsi statuerunt

tuerunt hoc suum officium esse, & , ni facerent, populos eos id aliquando non toleraturos ut Romani Liv. 8, 21. & sic damnarunt tyrannidem. Si male idem jus fuit subjectis populis, contra populum Tyrannum, quod contra Tyrannum regem si jure isto non sunt usi, defuerunt vires.

Sententiæ Scripturæ sacræ & auctorum Græcorum, Latinorumque aut explicant jus regum, aut mores. Neutra res tollit jus populi. Si jus & concessa legibus, primo populus regi non amplius potest dare, quam ipse habet. Non autem populus habet jus se ipsum exstinguendi, aut in corpus suum injuste sæviendi. Ergo neque Regibus dare hoc potuit. Deinde potestas major Regibus data est ad conservationem ipsius & populi, non ad perniciem. Quæ igitur ad perniciem vergit, non est jus regum. Si mores, significant reges suo jure abuti, quo abusu nullum majus jus acquiritur, sed quod habuerunt, perdunt. Significant & illud: propter eximium illud jus multa regibus etiam injusta concedi, multa ferre, multa condonare populos, quia aut abhorrent ipsi à seditionibus, aut rationem se vindicandi non vident. Non dicunt, nunquam, nullo casu, ne post ultima quidem tyrannicæ crudelitatis exempla jus esse populo se liberandi. Ubi dicitur: *supra populum esse regem & populum subjici*, mera ludificatio est Nam & Consules supra populum Romanum, & Athenienses erant sub Archontibus: neutris tamen omnia in populos illos licuerunt. Cum Christus dicit: *Reges gentium dominentur eis:* nihil aliud dicit, quam esse eos superiore gradu & dignitate. Hoc apparet ex contextu: Pronuntiabat enim hæc verba in contentione discipulorum, quis eorum maximus esset, non ut aliis imperaret: sed ut priore loco sederet: dextram enim & lævam Domini in regno ejus vindicabant Zebedæi filii: deinde demonstrat hoc oppositum: *Vos autem non sic: quia vestrum maximus perinde sit ac minimus*, quod nihil aliud est, quam primus & postremus.

Juris Ætolorum] Ut Justin. 9, 1. *Hæc urbs variante victoria, nunc Atheniensium, nunc Ætolorum juris habita est.* Eod. lib. cap. 5. *in Asiam Persarum juris.* Lib. 3, 1. Syriæ quidem, sed *juris Ægypti civitate.*

Exempta sunt] per Augustum oppida maritima XVIII.

Calatim] Calatiam.

8. *Notum illud Horatii*] *Reges in ipsos imperium esse Jovis* nemo diffitetur. Nec quisquam dixit in reges imperium esse populi. Sed hoc dicitur: si reges imperio illo in proprios greges tantummodo ad mactandum utantur, greges illos non esse oves, ut semper impune se præbeant, sed homines qui sciant sibi nihil esse carius sua salute, & pastorem, qui pro lupo se gerat, non esse tolerandum.

9. *Gratiosi*] potentes, quorum nemo facile gratiam negligit.

Seneca — 10. *Aristoteles*] Potestas populi & in populum data est Regibus: sed populi, quam ipse populus habuit. Sic etiam Imperator definit §. 6. Inst. de jur. nat. gent. & civ. *Populus ei & in eum omne imperium suum & potestatem concessit.* Non igitur Tyrannicum. Sed dicit, *data est.* Ergo populus eam non retinuit. Certe justam dedit, & ordinarie repetere non potest. Sed etsi homini libero, in quem potestas mihi nulla est, gladium donavero, sic ut & gladius ille exierit è mea potestate, si is eo gladio ad se aut me perdendum utatur, extorquere illum ei jure possum ac debeo.

Plutarchus] Imperium reges habent in leges, hactenus, ut eas utiles ferre & latas si processu temporis inutiles appareant, abrogare possint, ut Agesilaus (rex qualem inferius negat Grotius hic describi, & improprie regem appellari, quod tamen non credidit Agesilaus, qui regem

Persarum, etsi justitiæ studiosus esset, se negavit majorem esse: ille igitur Agesilaus, cum in Leuctrica pugna multi objecissent scuta, quos legibus oportebat esse infames, non autem is status esset reip. ut tanto numero civium careret, operam dedit ut designaretur νομοθέτης sive legislator. Creatus legislator nullas novas leges tulit, sed veteres valere jussit post Leuctricam cladem, ut nihil quod in eo factum esset contra leges, puniri posset. Non autem hæc potestas in leges dat & jus omnes leges conculcandi. Eandem potestatem in leges habet populus liber: unde in XII. tabb. *Quod postremum populus jussit, jus esto.* Et ut rogabatur lex, ita & abrogabatur, antiquabaturque, interdum ei obrogabatur, derogabaturque. Et tamen in libera rep. legum est imperium longè supra populum, Livius lib. 2. *Liberi jam hinc populi Rom. res pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam.* Vide d'atriben ad Senecam.

Otanes] Otanis dictum quod ille protulit ad invidiam faciendam armatæ tyrannidi apud Herodot. lib. 3. mirum est adferri ad explicandum jus regium.

Otanis. Dion. Pausaniæ] Rationem non reddunt actorum reges, quia non est magistratus ordinarius, coram quo eo nomine possit conveniri. Datum hoc ipsis, ut essent soluti impedimentis recte & juste faciendi: quod necessarium incommodum liberæ civitates habent & tolerare coguntur majorum commodorum gratia. Livius 9, 18. Tacitus 7 Ann. 73. Non ut omnia subvertendi habeant licentiam: deinde non sequitur, qui rationibus reddendis obnoxius non est, cum si palam illicita & quidem in summo gradu faciat, non posse puniri. Nam & Carthaginiensium in libera rep. imperatores à reddendis rationibus immunes erant ante constitutum senatum centum senatorum, de quo Justinus 19, 2. Qui tamen si rempublicam invadere voluissent, detecti & capti agebantur in crucem. In ipsa Hollandia sunt collegia quædam quæ rationem nemini reddunt, & tamen nec reges sunt, nec si deprehendantur in maleficio, judicum severitatem effugiunt.

10. *Antonini*] M. Antoninum sanctissimum virum & tantum tyrannorum hostem, ut palam diceret de decessoribus suis, omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus merentur occidi, neque quemquam facile bonum vel victum à Tyranno, vel occisum, ut scriberet. *Plane liberi mei pereant, si magis amari merebitur Avidius quam illi: & si reip. expediet Cassium vivere quam liberos Marci:* eum quicquam dixisse in favorem Tyrannorum, minus mirum foret. Si dixit, sano sensu accipienda sunt, non ut scelerum jus sit Tyrannis, sed ut principes & reges intelligantur esse supra suos judices quos ipsi constituunt: aut dixit eo sensu quo Tacitus: *Principatum fato dari.* Loquitur enim ad milites injusta petentes quos deterrere vult, ne illi putarent, quia non daretur, quod injuria poscerent, sibi jus esse alium principem faciendi. Alioquin cum Cassius rebellaret, ipse Marius judicem de se fecit senatum, & conditionem Cassio tulit, ut uterque depositis armis senatui arbitrium relinqueret, utrum Patres mallent imperare.

Dion.] Dio refert quid Augustus per varias & miras artes è Patribus elicuerit, nimirum omnibus ut legibus eum solverent, & promitterent omnia suo pro arbitrio agere. Si Augustus putasset jure imperii hoc sibi competere, non exspectasset decretum senatus, cum eandem potestatem jamdudum haberet in manibus & satis usurparet. Præterea idem senatus, qui Principibus tantam potestatem dederat, neminem male ea uten-

utentem condemnavit, ut more majorum, id est, dirissimo supplicio puniretur. Sueton. cap. 49. idque multo pluribus fecisset, si potuisset.

Sic populus] Non populus, sed peregrinæ & supplices, negantem recipere illas sine consensu populi. v. 401. Εἶπον δὲ καὶ πρίν. οὐκ ἄνευ δήμου τάδε πράξαιμ' ἄν.

Æschylum] Ad locum Æschyli respondit egregie Miltonus cap. 5. sui operis: verba illa ponuntur in personis fœminarum peregrinarum & supplicum, quæ rogabant in tutelam suscipi & defendi contra Ægyptios classe persequentes. At ipse rex Danaus cui dicebantur ista: *Ego*, ait, *non perfecerim hoc etiam promissum, antequam de his cum populo communicavero.* Et rursus: *Dixi antea vobis, non sine populo hoc faciam, nec si possem quidem.* Fatetur igitur se non posse. Et erant istæ filiæ ejusdem regis, qui tamen negat sibi licere eam sine populi consensu suscipere. Itaque magnus error est summorum virorum (Grotii & Salmasii) ex sententia fœminarum peregrinarum & suppliciter humillimeque blandientium colligere jus regni, & quidem apud populos Græcos, qui nunquam reges potestate abutentes tolerarunt.

Responsio ad primum argumentum τὸ ἐν ἀρχῇ sive principium petit. Hoc enim ipsum quæritur, an constitutio imperantis perpetuo à voluntate constituentis pendeat, hactenus, ut si pactis ille non stet, revocare constitutionem possit. Regimen commisit Principi populus, maxima rerum potestate, fidemque dedit, quamdiu boni principis officio fungatur, tamdiu se parituros, & singulos pro ejus salute vitam oppositutos. Hoc semel promissum non pendet à voluntate promittentium: semel se obligarunt, & eo nexu tenentur, & qui non parent, à Principe possunt puniri. Sed nec desiderare debent, ut Princeps auræ populari serviat, & in omni re desideriis populi, quandoque erroneis, obsequatur. Hinc est quod Antigonus apud Justinum 28, 3. *Ipsi quærant cui imperent.* Quod Æmilius Paulus apud Livium 44, 22. *E terrane gubernaverint.* Et salubris principis est non nimis indulgere populo exemplo Augusti, Sueton. c. 42. Et Marci, qui militi extraordinariam pecuniam petenti negavit, ne quod illis præter morem daretur, & sanguine & visceribus aliorum civium & illis cognatorum exigeretur: & hac occasione protulit illam sententiam: περὶ γὰρ τῆς αὐταρχίας ὁ Θεὸς μόνος κρίνειν δύναται. *De imperio solus Deus judicare potest.* Quo nihil aliud volebat, quam se non metuere seditiones, rebelliones, conspirationes, Deum enim esse solum, qui constituat & mutet imperia: Quod non excludit factum humanum: perinde ut cum scriptura dicit: *Non est volentis neque currentis, sed Dei miserentis.* Item: *Non qui plantat, non qui rigat, sed qui incrementum dat.* Talis est etiam sententia Valentiniani: ut multa sint dicta constantium principum ac ducum, qui imperitæ multitudinis deceptis voluntatibus non cesserunt. Alia est ratio in Tyranno manifesto, in quo intelligendo nemo fallitur. Is quicquid inter se & populum in constitutione factum est, ipse irritum reddidit, & sic alterno parendi pacto populum jam dudum solvit. Scit auctor jus Rhadamanthi, de quo monuit cap. 1. num. 5. *Quæ fecit sic quisque ferat, jus fiet & æquum.* Rhadamanthus autem & Minos & Æacus personas non distinguunt, & purpureos reges eodem loco habent, quo privatos, si fabulis fides.

Utitur exemplo mulieris, quæ sibi virum constituit, cui parere semper necesse habeat. Sed numquid ita, ut patiatur se flagellari, torqueri, occidi? Cur igitur inventa divortia? Ne adulterium quidem, ne maritalis debiti pecuniam mulier cogitur pati, si non

si non vult, quibus tantummodo substrahitur ei de eo, quod promissum est, quid si non hæc modo subtrahantur, sed etiam vis vitæ adferatur: lusus est perpetuus in vocabulo *superior*. Est omnino princeps & magistratus quivis superior populo, si latine loquimur: sed ut caput superius est membris, non ut injustum atque affligens onus incumbit presso ac deficienti: & quidem ut caput morale vel artificiale, quod si prægravet, salvo corporis statu potest demi: non ut naturale, quod auferri nequit, quin corpus pereat. Syllogismus ita formandus erat: Qui constituit aliquem supra se & omnem ei dat in se potestatem, cum pacto regendi juxta leges ac defendendæ conservandæque omnium & singulorum salutis, is eum hostem & persecutorem suum factum jus habet tollendi & puniendi: atqui populus &c. ergo.

Adversus minorem excipitur rursum, quosdam Principes non constitui à populis, exemplo acceptantium advenas sub obediendi lege, & qui bello sibi alios subjecerunt.

Respondeo. Immo & hi constituuntur. Jurisconsulti norunt contractus & quasi contractus: Philosophi voluntarios & invitos: & ex utrisque perinde tradunt homines obligari: & in contractibus principes privatorum loco haberi. Est consensus advenarum istorum & gentium, non quidem valde spontaneus, consensus tamen: poterant enim & non accipere legem, & victi non servire fortiter moriendo, ut ille Lacon apud Senecam ep. 77. Sed dum mori durius omnes putant, quamvis duriores vivendi leges paciscuntur. Et his facile concedimus plura toleranda: sed cum ne hic quidem relinquitur, quod promissum est, tuto vivere, in duris licet & tenuibus rebus, jus naturæ illis integrum est.

Argumentum secundum ita formandum fuerat. Si regimen omne civitatum natura magis populi quam Regentis causa comparatum est, sequitur etiam naturæ convenientius esse, ubi Regentis & eorum, qui reguntur, salus simul consistere nequit, & quidem Regentis detestabili culpa, ibi à populo submoveri Tyrannum, quam à Tyranno concidi & comedi populum: atqui: ergo.

Adversus hoc argumentum nihil valent exceptiones quæ proferuntur. Falsum regimen dominicum solius Regentis causa comparatum. Jus gentium introduxit servitutes per misericordiam servandi, qui occidi possent. §. 3. Instit. de jure personarum. Jus naturæ in hac re explicat Aristoteles 1. polit. *Quod imperat & paret natura, salutis causa conjungitur. nam quod mente providere potest natura, imperat & dominatur natura. quod autem ista potest corpore facere, paret & natura est servum. Quare domino & servo idem conducit.* Forte dominus, qui emit servum suum, tantummodo utilitatem respicit. Sed hæc nostra pravitas est, non intentio naturæ; non gentium, quæ servitutes constituerunt. Justinus de Parthis 41, 2. *Hos* (servos) *pari ac liberos suos cura habent, & equitare & sagittare magna industria docent.* Tacitus de Germanis 20, dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Et 25, *Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis colore injungit: & servis hactenus paret. Verberare servum ac vinculis & opere coercere rarum.* Falsum quoque imperia, quæ bello & victoria parta sunt, ad solam vincentium utilitatem pertinere. Non enim inspicienda hic sola externa species, aut quid cogitet victor, sed quid agat Deus & natura. Nam si justo pioque bello certatum est adversus populum injuriosum & vicinis gravem, utile est ipsis victis privari libertate, quæ in bonorum offensam & commodum abutuntur. Ut furioso utile extorqueri gladium. Idque ipse victor ani-

animo sibi proponit, si vir bonus est: quales prisci Romani, cum *victis nihil quicquam præter injuriæ licentiam eripiebant*, ut est apud Sallustium. De talibus Seneca in Troadibus: *Profuit illo victore capi*, & Rutilianus Numatianus:

Profuit injustis te dominante capi.

Si injusto, & ut est apud Lucanum, *Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni.* Ne tum quidem solam esse vincentium utilitatem, in isto imperio evincam vel uno exemplo Israelitarum. Bella enim & victorias quibus illos subegerunt Moabitæ, Ammonitæ, Palæstini, Assyrii, quis dicet ad solam illarum gentium utilitatem comparata? quibus ut paterna castigatione lascivientes Hebræos admonebat Deus, & ubi ad sanam mentem redissent, eadem flagella in ignem abjiciebat. Ne in victoria quidem Israëlitarum de septem devotis gentibus sola utilitas vincentium fuit. nam bonum & utile est noxio puniri, ne peccata augeat, præsertim, si eousque processerit, ut *aliter ejus sceleribus non possit subveniri*, quod ad Neronem dicebat ille apud Tacitum 15. Annal. 68. Quod etiam Suetonius significat, cum ait, quosdam conjurationis convictos, eam ipsam conjurationem ipsi pro beneficio imputasse, *tanquam aliter illi non possent nisi morte succurrere*, cap. 36. Et sic Parthus, quasi consilium daret, monebat Tiberium, *ut voluntaria morte maximo justissimoque civium odio quamprimum satisfaceret.*

11. *Plutarcho*] Plutarchus non loquitur in universum de regibus Lacedæmoniorum, sed de Cleomene solo & vitio illorum temporum p. 805. αὐτῷ δὲ τὸ ὄνομα βασιλείας λιπὸν μόνον, ἡ δὲ ἀρχὴ πᾶσα τῶν Ἐφόρων, scil. post eorum latrocinio sublatum Agin.

Nihil relinquerent] *Adde:* sic & apud Cumæos de regibus judicasse senatum notat Plutarchus. *Apud Cumæos*] Ἦν δὲ καὶ φυλακτής τις ἀρχὴ παρ' αὐτοῖς. ὁ δὲ ταύτην ἔχων, τὸν μὲν ἄλλον χρόνον ἐτήρει τὸ δεσμωτήριον· εἰς δὲ τὴν βουλὴν ἐν τῷ νυκτερινῷ συλλόγῳ παριὼν, ἐξῆγε τοὺς βασιλεῖς τῆς χειρός, καὶ κατεῖχε, μέχρι ἂν περὶ αὐτῶν ἡ βουλὴ διαγνοίη, πότερον ἀδικοῦσιν ἢ οὔ, κρύβδην φέρουσα τὴν ψῆφον. p. 291.

12. *Amymonum*] Sic video & appellari eos à Bodino lib. 1. cap. 8. At Plutarchus: Τίνες ἐν Κνίδῳ οἱ Ἀμνήμονες· καὶ τίς ὁ Ἀφεστήρ. ἑξήκοντα προκρίτοις ἀνδράσιν ἐκ τῶν ἀρίστων οἷον ἐπισκόποις διὰ βίου καὶ προβούλοις τῶν μεγίστων· ἐκαλοῦντο δὲ ἀμνήμονες, ὡς ἄν τις εἰκάσειε, διὰ τὸ ἀνυπεύθυνον, εἰ μὴ νὴ Δία πολυμνήμονες τινὲς ὄντες. ὁ δὲ τὰς γνώμας ἐρωτῶν, Ἀφεστήρ. Græc. Quæst. 292.

Provocatio nec esset] ante Decemviros. illis enim remotis lege cautum, ne quis magistratum sine provocatione crearet, Livius 3, 55.

Cicero] Philipp. 1, 1.

13. *Cujus effectus*] quæ semper potest ab constituente rescindi.

Sozom. hist. Eccl. L. XVI.] cap. VI.

Quod petitis] Petebant, ut collegam imperii sumeret.

Ea vox nunc] Olim enim & legitimi justique principes interdum sic appellabantur. Virg. Æneid. 7, 268.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

14. *Sed quod illi inferunt*] Non inferimus, nec negamus reges & magistratus esse populo superiores: sed dicimus inferiori jus esse contra intolerabiles superioris injurias se defendere: ut ajebat Vespasianus, non oportere maledici senatoribus, remaledici civile fasque esse. Sueton. cap. 9.

In tutore hoc procedit, quia habet superiorem] Ergo potest per ordinarium magistratum coerceri vel amoveri: quod quia non potest Tyrannus, extraordinaria via opus est, nempe, ut ipse populus se circumspiciat. Etenim

nim à naturæ jure, quos inter judicio lis terminari non potest, inter hos bellum decernit.

Quia progressus in infinitum non datur] An datur progressus vindictæ in infinitum, quia statuitur Tyrannum professum à populo posse coerceri? Immo ne progressus in infinitum detur Tyrannidi, ideo propugnamus jus populi. Quod si progressus in infinitum datur, ubi non est persona, quæ à solo Deo judicetur, quid factum est in regnis, quæ non negat auctor fuisse, & rebus publicis in quibus nulla talis persona fuit? quid Romæ, postquam non licuit magistratum sine provocatione creari. Sed opponit personæ cœtum. Is ergo cœtus est populus, etiam ubi principem non expresse subjecit legibus. Neque enim videri potest societatem cum principe iniisse talem, quæ omnem societatem destruit.

Deo peculiari curæ esse peccata Principum non inficiamur, sed ita, ut excludat potestatem populi, cui eas vires, id consilium dedit, ut possit ab ultima tyrannide se liberare, id non dicit Jeremias. Minatur ibi Deus, ubi impleti fuerint LXX. anni, tum se visitaturum regem Babylonis. Nempe per Cyrum. Est enim ejus arbitrium, velitne tyrannos per suos, aut per alienigenas punire. Quando dicit se hunc Tyrannum plectere decresse per externum regem, non tollit jus aliarum gentium, nec sibi præripit libertatem quosdam per eos, qui à Tyrannis premuntur, puniendi.

Taciti consilium est, non præceptum ad eos, qui luxum & avaritiam dominantium non tolerando majora incommoda sibi arcesserent. Deinde sterilitatem aut nimios imbres & cætera naturæ mala ita ferimus, ut tamen, quodcunque in promptu est, adversus ea remedium comparemus. Ubi illud omne deficit, necessario toleranda sunt. Sed hoc non vetat, quominus, quibus licet, sibi adversus ea prospiciant.

15. *Magistratus de privatis*] Ayala sic refert 1, 2, 26. p. 29. Itaque recte M. Aurelius Imperator populo magistratum, magistratui regem, regi vero Deum judicem constitutum dixit.

Gregorium Turonensem] Hic Gregorii Turonensis locus potentiam imperantium indicat, non excludit jus populi. *Quis te corripiet?* inquit, nempe quis ordinarius magistratus, ut privati corripiuntur. Addit: *Nisi qui se pronunciavit esse justitiam.* Recte, non tamen ut de cœlo descendat, aut semper fulmen mittat: sed interdum per externos hostes, interdum per populum: utriusque exemplum est 1 Reg. 2. v. 2. & seqq.

Essenorum placita, non obtingere cuiquam imperium sine speciali Dei cura] Quis dubitat? sed an ideo omnia licere debent imperantibus? Ne morbi quidem, pestilentiæ, diluvia, incendia, naufragia sine speciali Dei cura contingunt. Numquid ideo cavenda non sunt?

Cujus jussu homines nascuntur, hujus jussu & reges constituuntur apti iis, qui temporibus istis per eos reguntur] Verum est: etiam Tyranni: sed ubi exactum est tempus, quod pœnæ populorum præfixit, idem Deus mittit illis Mosen, qui educat eos è servitute, aut Ehudum, qui Eglonem è medio tollat.

Regem timebis, gnarus à Domino electum] Regem timendum omnes boni fatentur & suadent: adeo quoque electum libenter largiuntur. Etiam malum & qui degeneraverit in manifestum tyrannum atque hostem generis humani, diu tolerandum, nec facile tentanda ultima remedia, vel ideo quia dum malus pellitur, sæpe pejor succedit, & titulum libertatis in servitutem vertit. Justinus lib. 18. cap. 1. *Sæpe libertas & speciosa nomina prætexuntur, nec quisquam alienum servitium & dominationem concupiscit,*

pivit, ut non eadem ista vocabula usurparet. Tacitus 4. hist. 74. Hæc utiliter monentur, sed non convellunt jus populi.

Ludunt fere in vocibus tyranni & populi. *Tyrannum* intelligimus non principem, jure regnantem, qui vel ipso vel per ministros humanitus peccet; qui sit in aliqua parte imperii severior, durior, morosior, aut cujus sint aliqua notabilia vitia, cum summa salus reipublicæ constet: non quo in factis diversum sentiat: sed vel eum, qui remp. factione, armis, malis artibus, sine lege & auctoritate illorum, penes quos potestatem deferendi jus est, exclusis illis, ad quos jure imperium pertinet, occuparit, &, ut plerumque fit, per vim & scelera administret: aut qui cum jure aliquo imperium obtineat, in omnia dissolventia remp. tollentia securitatem populi, jura procerum, leges regni, in qua juravit, vitia proruperit: qui denique confessione ac consensu omnium intelligatur ut aliquis Phalaris, Tiberius, Caligula, Nero. *Populum*, non colluviem ac fæcem plebis, aut factionem conspiratione turbulentorum validam & sibi quærentem, quod in alio accusat: non homines obæratos, egentes, scurras, operas, Bagaudas, quorum noverca est patria, rapientes remp. ut diripiant: sed bonos in populo, multo majorem & sinceriorem partem omnium ordinum, principes optimatum & plebis, integro statu, fortuna & moribus probatos, quorum interest remp. salvam esse: qui ultima servitutis & sævitiæ exempla perpessi, nullam aliam vident reliquam viam expediendæ salutis.

§. IX. 1. *Non facienda*] regi non parendum in illis, quæ palam impia & injusta sunt.

Nullam includit] non cujus imperium licet detrectare, in eum licet etiam imperio uti.

Patri cum Rege] ita regem constituere, ut aliquando ille ipsis, aliquando ipsi regi imperarent.

2. *Bonitas*] Recte agere vel perperam, non est idonea mensura potestatis, neque ejus dividendæ aut transferendæ modus; præsertim in administratione rerum civitatis aut populi, ubi sæpe optime consulta pro pessimis accipiuntur, & vicissim prava pro salubribus illudunt.

Obscuram disceptationem] interpretationem ambiguam. Huc pertinet Taciti 2 ann. 2. ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum majoribus aliena, perinde odium pravis & honestis.

§. X. 1. *Principatum obtinuisse*] Principatus est primus dignitate & auctoritate locus inter jure liberos: regnum est potentia justa in subjectos. In illo pollent gratia & factione; in hoc vi & imperio.

2. *Ephoris subjecti*] Non subjecti fuere reges Ephoris, sed Ephori regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ imperio consulari objecti tribuni. Valerius Maximus 4, 1, 8. ne regum hæreditaria potentia in tyrannidem degeneraret, idque auctore rege Theopompo.

Βασιλεία] Justino quoque Bomilcar rex Pœnorum: qui tamen apud centum delectos rationem rerum gestarum reddebat, ut hoc metu ita in bello imperia cogitaret, ut domi judicia legesque respiceret. Just. 19, 2.

3. *Insignia*] ut Venetiarum Duci corona & titulus Serenitatis.

4. *Ut sint majus*] quos audiat cum potestate libera sequendi sententias illorum & improbandi.

In consistorio] in interiore aut proximorum ministrorum consilio.

5. *Non est titulus*] vocabulum significans jus minus majusve imperantis, sed idem jus quod decessores habuerunt.

Ab electione familiæ] in primo, qui ejusdem familiæ ad regum evectus est.

Per electionem] factam à militibus:

bus: nec aliter quam si successor defecisset. nam si filios rerum utcumque gerendarum & militis demerendi capaces reliquisset imperator mortuus, sive naturales sive adoptivos, sine dubio succedebant.

§. XI. 1. *Jure usufructuario*] 1, 1, 5.

Jure temporario] locationis, emphyteuseos, si cui in diem fundus addictus sit, l. 4. D. de rei vendit.

Jure pleno proprietatis] Malim ditionis, imperii. Vide Vestibulum.

2. *Illis assentio*] Bodinus lib. 1. cap. 8.

Rerum moralium] Res in Ethicis & Politicis id sunt & vocantur, quod eas esse monstrant effecta, nullo discrimine temporis.

Qui est optimo jure] Vide ad Liv. 9, 34.

Duratio] Modus temporis.

Quæ majestas] non ut accipitur pro ipso jure aut potestate, sed pro veneratione, quam vulgus præstat principibus. Sueton. Vespas. 7. Alioqui majestas principi facto aut nato statim adest. Ovidius 5 Fastor. 26.

Ad tutelam suam] desierunt esse pupilli. Cicero Bruto cap. 25. Cornel. Nepos Eumen. 2.

3. *Precarium*] nam precarium est quod datur utendum, quamdiu danti libet. l. 1. D. de precario. Justinus 43, 4. Tac. 1. hist. 52.

Deponerent] destituerent. Sueton. Neron. 40. Gal 10. & 11. *regno exuerent vel privarent.*

§. XII. 1. *In patrimonio imperantis*] Ne hoc quidem admiserim. Certe aliter veteres. Seneca 7 de beneficiis cap. 6. *Cæsar omnia habet, filius ejus privata tantum ac sua: & universa in imperio ejus sunt, in patrimonio propria.* Plinius Paneg. 50. *Est quod Cæsar non suum videat: tandemque imperium principis quam patrimonium majus est.* Florus quoque separat imperium populi à patrimonio 4, 1. *Ærarium quoque jussit effringi, censumque & patrimonium po. Ro. ante rapuit quam imperium.*

Personalis] ingenuorum & manumissorum.

Civilis] jus regendæ reipublicæ pro cive 2, 24, 6.

Singulorum] domum & patrimonium suo arbitrio regentium.

Universorum] rempublicam suis legibus administrantium.

Livius lib. 1.] cap. 17.

Regem vocabant] regnari volebant.

Idem lib. 2.] cap. 12.

Ac] nec.

De bello & judiciis] l. 19. D. de Capt. & postlin. infra num. 21.

2. *Populus alienatur*] per testamentum, donationem, pactum alteri traditur.

Libertas assignatur] Vide tit. instit. de assignatione libertorum.

3. *Quæ restitui jussa est*] Fidei commissario.

Fructus non restitui] nisi hæres fuerit in mora, aut diserte rogatus, ut hoc quoque restitueret, quia proveniunt non ex hæreditate, sed ex rebus, quas bono jure possidet.

L. in fideicommissaria §. *plane*] §. Quoties.

4. *Anaxagoras*] Argei F. Megapenthis N. Prœti pronepos. Megapenthi Argos Perseus patrueli tradidit; ipse transtulit regnum Mycenas. Cum Melampode & ejus fratre Biante partitus id regnum Anaxagoras, quod Melampus bacchantes vagantesque fœminas lustrasset ac sanasset. Pausan. 2. p. 116.

5. *Cicero secunda in Rullum: Hæreditatem crevimus*] cap. 15. Quidquam hæreditatem jam crevimus, adiimus, agnovimus. Cic. 6. ad Attic. 1. 11, 2. Vide ad lib. 2. cap. 7. num. 8.

§. XIII. 1. *Crantzius*] Contra Hotoman. Quæst. ill. 1, 1.

Id commendationis] non tam imposuerunt populis successorem jure suæ voluntatis, quam ostenderunt & commendarunt dignos, quos populi eligerent.

2. *Postha-*

2. *Paschali Pontifici*] De Paschali habet, à quo multa hoc cap. ex Hotmani Quæst. ill. 1. t. 2. p. 846. qui verissimam hanc historiam appellat; & hujus donationis instrumentum ait extare apud Raph. Volater. Geograph. 3. Circumferuntur duo diversa instrumenta, quorum alterum exstat apud Gratianum in cap. Ego Ludovicus distinct. 63. alterum ex Vaticana bibliotheca se prompsisse narrat Raph. Volater. lib. 3. Geograph. quod multa plura, quam alterum complectitur, Ravennam, Ferrariam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam &c. atque hoc niti mavult Curia Pontificalis; & ejus auctoritate regem Siciliæ vocat Ecclesiæ subditum, vasallum & dominum Ligium, Clement. pastora. de sentent. & repudit. Ferrariensem quoque ducatum hoc sibi titulo adjudicavit. Arnisæ. de Subject. & Exempt. Cleric. cap. 6. n. 10. p. 131. & de jure Majest. lib. 1. cap. 5. num. 6. & 7.

Reddidisse legitur] non apud Aimoinum, non in Eginharti annalibus, neque Anastasio neque Tegano de gestis Ludovici Pii, neque in incerto auctore de vita & actibus ejusdem. Cogitavit opinor Capit. Ego Ludovicus 30. distinct. 63. in Decreto Gratiani. At hujus Ludovici F. Lothario præter Galliam Belgicam, quæ exinde Lotharingia dicta est, cessisse in divisione regni paterni Romanum imperium, hoc est, Romam & Italiam, scribit ipse Petavius Rat. temp par. 1. lib. 8. cap. 10.

Primi ordinis] Prælatorum.

§. XIV. *Summitatem*] summum jus ipsum à conditione & lege qua id teneas.

Marchionatus] ut ducatus & comitatus Germaniæ: princeps enim quivis comesque in suo territorio tantum juris habent quantum rex in suo: sed superiorem agnoscunt Cæsarem.

§. XV. 1. *Quæ non sunt patrimonialia*] quæ non possidentur omni potentiæ jure.

Bello parta Eumenes] Hic non bello pepererat Asiam, sed acceperat hæreditariam à patre Attalo, auxeratque beneficio Romanorum, quorum adversus Antiochum M. socius fuerat.

Filio Hieronymo] Immo nepoti Gelonis, qui ante patrem obierat, filio. Nec id regnum erat bello quæsitum, sed à populo delatum. Just. 23, 4.

§. XVI. 2. *Arctius quodammodo*] imperii fines introrsus agi & coarctari, sive administrandi modum temperet, sive partem aliquam administrationis, omnino adimat, quod promittitur.

Injustus] quia non est factus ut debetur.

Nullus] quia fieri non debebat. ut ICti alia faciunt nulla, quæ ab initio non valent; alia irrita, quæ ab initio valebant, sed ob additum vitium rescinduntur.

5. *Fundus qui fidei commisso*] qui datur fruendus ita, ut aliquando alii restituatur.

Amissibiliter] possessione non perpetua.

Lex commissoria] cautio vel pactio adjecta emptioni venditioni, ut si intra certam diem emptor pretium non solverit, & pœnituerit venditorem, res nec vendita neque alienata sit: conditio, ut dicta re non præstita contractus sit irritus. Lex commissoria adjecta in deferendo regno, ut perdat regnum, nisi ex præscripto aliquid fecerit.

§. XVII. 1. *Summitate*] libera & nulli obnoxia earum administratione.

Ἀνυπεύθυνος] Aristot. 4 Pol. 10.

Partes potentiales] i. ita, ut penes alium sint judicia, penes alium bella, penes alium comitia. nam Totum Potentiale, quod alias Logicum & Universale appellant, est genus respectu specierum, & species respectu individuorum. Genus autem imperium summum est: species, imperium summum in jure reddendo, impe-

imperium summum in bello, imperium summum in comitiis sive ordinatione magistratuum.

Subjectivas] i. subjecta plura vel personas; in quibus singulis respectu quodam est, ut fuit imperium Romanum sub triumviris Octavio, Antonio, Lepido; sub Divis fratribus; sub Diocletiano & Maximiano; sub Constantini filiis; sub Valentiniano & Valente.

Manentis præcepti] quod non semel tantum valuerit in aditu imperii, sic, ut postea rex, ei ut obtemperet, cogi nequeat, sed cujus vigor & obligatio semper sit integra.

Saltem in eo] negotio, in quo præcipiendi jus habet, etsi alio respectu superior non sit.

Cum inferioris natura repugnat] pugnat. vel, sed inferioris naturæ.

Paritas sequitur] Qui cogere potest, par sit dumtaxat necesse est, si non superior.

2. *Heraclidæ condidissent*] recuperassent à Pelopidis duce Temeno Argos, Cresphonte Messenen, Aristodemo Spartam, Pausan. 4.

§. XVIII. 1. *Reges acta quædam*] ut rex Galliarum diplomata sua, nisi à Curia, quæ vocatur Parlamenti, confirmentur, &, ut ipsi loquuntur, verificentur.

Jussisset] Et Trajani, ne parerent, si quæ jussisset post largiores epulas, Aurel. Victor.

Comitatum] aulam. Juretus ad Symm. 2. epist. 83. & lib. 3. epist.

§. XIX. *Polybii*] lib. 6.

Mere fuit popularis] Falsum. præclare Polybius. *Quibusdam in rebus & temporibus populus parebat senatui & consulibus: in quibusdam imperabant consules sine senatu: in quibusdam sine senatu nihil poterant.* Cicero 3 de legibus 11. Libertas plebi sic data est, ut multis præclarissimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.

§. XX. 1. *Quales habebant vicini*] Vox *Qualis* respicit nomen & splendorem imperii, non potestatem imperantis. Alioquin eodem argumento colligas licet regem eos voluisse idolorum cultorem. Quin etsi maxime voluissent, non permittebat Deus, qui jam olim regem futurum legibus subjecerat.

2. *Jus regium describens*] Vide cap. sequenti n. 3.

Recte colligunt] Immo male. non enim negat David se & in civem peccasse, sed confitetur adversus Deum in primis & gravissime se peccasse. Soli est in primis, vel maxime. Virgil. 1. Georg. 30. *An Deus immensi venias maris & tua nautæ Numina sola colant.* 4. Georg. 55. de apibus: *Solæ communes natos, communia tecta Urbis habent magnisque agitant sub legibus ævum, Et patriam solæ & certos novere penates.* 4. Æneid. 473. *Sola viri molles aditus & tempora noras.* Senec. Hippol. 874.

Inflicta verbera] Verear ne sit somnium Thalmudicum.

Excalceationis] Deut. 25, 9. Ruth 4, 7.

3. *Perpetua cooptatione*] dum in locum demortuorum alii atque alii sufficiuntur.

Arte elusit] suasit reo fugam.

4. *Nisi prius valuisset auctoritas*] *nisi consilio vicisset*, ut Justinus loquitur 2, 13. nisi sententiam suam proceribus probasset.

Addictus] Melior lectio. addictius. minus laxis magisque attractisque frenis.

Exceptionibus] ita ut nihil reservarint aut caverint sibi à potestate regis subjecti. Florus 2, 18. *veram & sine exceptione victoriam.* Ad Senecæ ep. 30.

Precario regnandi] quod est in aliena potestate & potest eripi quoties isti libet. Sen. Thyeste 215. *Ubicumque tantum honesta dominandi licent, Precario regnatur.* Vox tyranni. i. num. 11.

6. *In rebus quibusdam iisque*] Immo nulla non in re. Liv. 1, 17.

Patres

Patres auctores fierent] SC. confirmassent, quod scivisset populus.

In incertum comitiorum eventum] Vide 1. Observat.

Senatum] magistratus senatorios.

Plebem] magistratus plebejos.

§. XXI. 1. *Actum habet transeuntem*] in quo semel aliquis duriores conditiones accipit aut imperata facit.

Aliud quid praestet] Captivos, transfugas, naves tradat.

Ex ipsa vi pactionis] in qua certis clarisque verbis cavetur, ut alter alteri concedat & aliquid morigerationis aut observantiae exhibeat.

Conservare ut in foedere] Livius 38, 11. Cicero pro Corn. Balbo 16. *id habet hanc vim, ut ille sit in foedere inferior.*

Advocatiae] jus erat defendendi monasterii vel ecclesiae concessum à principe homini potenti militari vel togato, qui fiebat illius conventus patronus, & vicissim ex eo commodis quibusdam fruebatur. Trithem. Chron. Hirsaug. monast. p. 9. & 87. Bignon. ad Marcul. lib. 1. cap. 21. p. 497. Barthius adv. 47, 4. JCC. genus feudi faciunt. Obrecht. disput. 2. thes. 259. Schoner. disp. feud. 1. th. 75.

Mundiburgi] Mundiburdis vel mundiburdium, defensio vel tutela, quam princeps episcopo aut abbati impertit, ne à quoquam infestentur, neve causae eorum, nisi in palatio, cognoscantur. Sic tradere in mundiburdem, teneri in mundiburdio, recipere sub suo mundiburde dicebant. Bignon. ad Mar. lib. 1. cap. 24. p. 504. & 506. Voss. de vitiis sermonis p. 248.

Matricum] Matrices Urbes, Μητροπόλεις, ex quibus aliae civitates propagatae: Coloniae, quae ex aliis civitatibus propagatae. De jure μητροπόλεων videndus Valesius ad Excerpta Constantini Porphyrog p. 7.

Pari jure] I. 2, 9, 10.

3. *Syllaeo Arabum*] Immo Herodi Judaeorum regi, quem Syllaeus, non rex Arabum, sed Obodae regis Arabum comes & legatus apud Augustum criminatus erat: ὅτι πάλαι χρώμενος αὐτῷ φίλῳ, νῦν ὑπηκόῳ χρῆται. Joseph. 16, 15. Erat autem regnum Judaeorum tum temporis ejusdem conditionis, cujus regnum Armeniae, nempe beneficiarium populi Romani: & quod Augustus ait adhuc eo se ut amico, usum, referendum ad indulgentiam Caesaris, non jus Herodis. De Syllaeo Strabo lib. 16. p. 781, 783.

Reges Armeniae] Florus 4, 12. *Armenios victo rege Tigrane in hoc unum servitutis genus Pompejus adsuefecerat, ut rectores à nobis acciperent.*

Scribebat Paetus] apud Tacitum 15. annal. 13.

4. *Civitatibus foederatis*] Loquitur de civitatibus liberis, quae in mediis erant provinciis Romanis: sed quia aut ante bellum, aut durante bello hi populi, non vi coacti, sed sponte se applicuerant Romanis, & eorum amicitiam petiverant, conservabant illis Romani libertatem, ut non essent sub fascibus, etsi omnes populi circa in formam provinciae redacti essent. Cic. 3. Verr. 6. Sueton. Jul. 25. Octav. 47. Calig. 3. Vespas. 8.

Subditi populi] Ut Leptines & Isocrates Demetrii Soteris subjecti, qui Cn. Octavium legatum po. Ro. interfecerant. Polybius in Exc. legat. 122.

Populi aut reges] ut Philippus à Graecis Justinus 32, 2. Polyb. excerpt. legat. cap. 46.

Socii inter se] ut Achaei & Spartani. Justinus 34, 1. Eumenes & Prusias, Justinus 32, 4.

Si subjecti conquerantur] Ut Lycii de Rhodiis Liv. 41, 6. Judaei de Archelao Herodis M. F. Joseph. de bello Judaico 2, cap. 4. & 6.

Ut ostendemus alibi] 2, 21, 4.

Recuperatoriis] Torrent. ad Sueton. Ner. 17.

Cum

Cum intereſſ] eſt cum inter.

5. *Alibi*] 2, 20, 3.

6. *Græcos*] apud Concilium Amphictyonum Juſtinus 8, 1.

Aſe] Plinius Paneg. 36.

7. *Jus nullum*] Hoc in fœdere tantum æquali verum eſſe puto, non etiam de inæquali vel propter exempla Rhodiorum & Archelai juſtiſſime accuſatorum apud Romanos.

Sua ſponte] quaſi non ex metu, ne tanta crudelitate Cæſarem offenderet.

Carthaginienſium interponere] Livius 33, 47.

8. *Extra tempus conventus*] ſi quid jubendum vel curandum ex uſu ſociorum, quo tempore diſceſſus eſt, quo concilium ſolutum, de cujus ſententia agi omnia convenit.

Agamemnon regibus Græcis] bello Trojano.

Lacedæmonii Græcis poſtea] Bello Perſico uſque ad proditionem Pauſaniæ & ſuperbiam. ab eo enim ſocii ſe contulerunt ad Ariſtidem Athenienſem.

Ordinarunt] Male ſic vertit τὸ ἐπτάξαι· nam ordinare hoc ſenſu per idiotiſmum Gallicum aut Belgicum, haudquaquam Latine, dicitur. Τάττειν eſt ſane & ordinare, collocare ordine: ſed quod apud Thucydidem ſignificat, id Latinis eſt jubere, ſtatuere, deſcribere, definire, imperare. At ordinare ſtatum lib. civ. (quod tamen ad Græciæ non magis quam ad quaſvis liberas civitates in quacumque provincia vel parte imp. Rom. ſitas pertinet, etſi Plinius in Græcis eo verbo utatur) longe aliud eſt, nempe corrigere & emendare atque in melius reformare ac reſtituere. Sic poſt victoriam civilem converſus ad ordinandum reipublicæ ſtatum Cæſar Sueton. c. 41. Antonius poſt aciem Philippenſem Orientem ordinandum recepit Octav. 13. Sic Galba extra ſortem electus ad ordinandam provinciam Africam & inteſtina diſſenſione & barbarorum tumultu inquietam.

Sub imperio Suevorum] Nerviorum in Gallia Belgica 5. Gal. 39. Sed ibi non vocabulum imperii accipitur improprie, verum ſociorum, quo nomine dignari ſolebant & provinciales.

9. *Imperare Medicis*] l. 26. D. de operis libertorum. multo plures imperantes ſe habiturum.

10. *Cum à ſociis ad ſe*] Vereor ne fefellerit auctorem memoria, tribuens Athenienſibus, quod de Romanis ſcribit Pauſanias, ab iis poſt bellum cum Perſeo Romam evocatos ad cauſam dicendam: quale nihil imperarent Macedones, quum Græciæ principatum tenerent, lib. 7. p. 417. Liv. 45, 31.

Latini] Liv. 8, 4.

Latini querebantur] Res quam tradit vera eſt: ſed in exempla ſi quis diligentius inquiret, reperiet maximam partem nihil ex vero habere, ſed querelas & criminationes ſeditioſorum eſſe hominum, qui ſat libertatis cum haberent, male commoda patiendo juſtam ſervitutem ultro arceſſiverunt.

Ætoli] Liv. 34, 23. 35, 38.

Precariam ſervitutem] Hæc vero optanda eſt iis, quibus non licet eſſe omnino liberis. Voluit, opinor, auctor fœdus ſpecie jam eſſe; re precariam libertatem. Sic enim Livius 39, 37. unde ſumpſit: *Specie*, inquit, *æquum fœdus eſt apud Achæos, re precaria libertas.*

Eumenes apud Livium] Lib. 37, 53.

§. XXII. *Hebræorum reges*] At ſine dubio reges illi erant beneficiarii & ſtipendiarii populi Romani, & , ut Tacitus loquitur, *inſervientes.* Commodiora in hanc rem exempla ſunt apud Fr. Lindenbrogium ad Ammian. lib. 25. p. 154.

§. XXIII. *De nexu feudali*] de iis, qui ſunt vaſalli, & propter feudum, quod tenent, directo domino obligati.

Dua

Duo sunt consideranda] Est enim feudum jus utendi fruendi aliena re immobili vel incorporali, quæ immobili comparatur, ex benevolentia domini sub conditione fidei & obsequii concessum. Itaque cliens vel vasallus accepto beneficio vel feudo jurat domino fidelitatem, & officia præstat operasque, quæ servitia vocant. quod si committat feloniam, aut existat aliqua ex revocandi caussis, à vasallo ad dominum revertitur.

2. *Feudis liberis*] quæ habent immunitatem ab operis vel servitiis.

Adversus omnes] nemine anteposito, vel excepto. Itaque nec dans agnoscit superiorem, neque accipiens homo ligius esse potest duorum. In non Ligio, non modo rex, sed etiam alii, velut antiquior dominus, cognati, patris vasalli, excipiuntur in juranda fide.

Feudum Ligium] quod datur à non agnoscente superiorem sub pactione obsequii & fidei conferenti præstandæ uni & contra omnes. Itaque Vasallus vel homo Ligius, qui & Homologus vocatur, non solum ratione feudi accepti, sed cum omnibus bonis suis jurisdictioni subjicitur, neque invito domino feudum potest exsuere: sed & unus nemo duorum esse ligius potest. Schon. Disp. 1, 1, 52. & 2,8. & seq. Obrecht Disp. 2. th. 136. & seqq.

3. *Imperandi jus*] Ut in feudo, quod vocant regale, quo investiti summam & quasi regiam potestatem habent in locis, quæ ad hoc feudum pertinent, ut sunt regna stipendiariorum regum, Electoratus, Ducatus, Marchionatus, Comitatus, Baronatus.

§. XXIV. *Prodici*] qui vicem ejus res administrent, & per hos suum ille jus tuetur. Πρόδικος Lacedæmone κατ' ἐξοχὴν tutor regis, Plutarchus Lycurgo. Hesychius: Πρόδικος, συνήγορος. Προδικεῖν ἐπιτροπεύειν. Vide Crag. de rep. Lacedæmon. p. 88.

AD CAPUT IV.

§. I. 1. *Imperio summo, at non*] in populos suæ ditionis, non istos privatos, quibuscum nunc fingimus eos bellare.

Babyloniæ] Gen. 14, 1. שנער *Sinhar*. quo vocabulo dicta est regio, quæ post Babylonia. Genes. 10, 10. LXX. Daniel. 1, 2.

In partem] adversus eos qui auctoritatem Isboseth secuti regnum volebant retinere in domo & posteris Sauli, 2 Sam. 3, 7.

2. *Sive summo*] ut in regem.

Minori] ut in præfectum regium.

In inferiores] subjectos eidem imperio ab illis, quibus provincia vel curatio cum jure armorum adversus obsistentes mandata est.

Metatores] qui militibus transeuntibus designant.

Inferiores] Præfectos aut ministros.

3. *Provocarunt*] contra civile jus, quod præcipit obediendum præpositis, velut superius tribunal appellarunt juris naturæ.

Si qua ex tali] quod recusaveris facere jussa, quia sine offensione Dei facere nequeas.

§ II. 1. *Ius quoddam majus in nos*] communis utilitatis ergo privatum cujusque jus restringens & coercens.

Publicæ pacis] ne in media pace perpetui aut alii ex aliis orirentur tumultus imperium inhibentium & detrectantium.

Ordinis] qui postulabat, ut essent, qui ducerent, quique sequerentur; qui præciperent, quique facerent; imperantes alii, alii parentes, & in hoc statu quisque, nemine turbante alios, officio fungerentur.

Finem suum] tranquillitatem & securitatem publicam.

Diffociata] male cohærens & sese interturbans.

2. *Principi summum*] 6 ann. 8. *Tibi summum rerum judicium dii dederunt, nobis obsequii gloria relicta est.* quasi ad Cæsarem præsentem sic loquitur in senatu M. Terentius. Neque enim Tacitus diceret subditis.

3. *Si vitem tenuit*] apprehendit scipionem, quo verberabatur à centurione. Tacit. 1 ann. 23. Juvenal. 8, 297. *frangebat vertice vitem.* Sat. 14, 193. *perlege rubras Majorum leges, aut vitem posce libello.*

Militiam mutat] ex honestiore ac lucrosiore ad minus honestam minusque lucrosam transfertur.

§. III. *Etiam privati peccatis*] non tamen tantas neque tam late patentes. itaque est sane in eo quoque aliquid eximium & auctoris argumentum lubricum.

Quod effectum] non tantum, quod facturi sint, sed etiam ita facturi, ut, quin faciant, impediendi nemini sit potestas, nec de illo queri habeat apud quemquam nisi apud Deum.

Hoc jus vocatur] ut significet exercitium potestatis, injustum quidem, velatum tamen specie juris.

§. IV. 1. *Majoris mali*] supplicii præsentis aut pœnæ

Ex ipso sensu] ex animo sic imbuto atque instituto, ut sciat hoc omnino se oportere facere, atque ideo libenter velit.

Quibus auctoritatem] quorum auctores nos fatemur, quæ rata habemus.

2. *Ajebat ille*] Furfidius ad Sullam, Florus 3, 21.

3. *Nimia formidine*] ut qui ob leves suspiciones corripiunt, reosque majestatis faciunt, exemplo Claudii. Suet. 37.

Iracundia] ut Alexander, qui ubi exarsisset, nec dilatio ultionis nec modus erat, Justin. 9, 8.

Inter minus frequentia] ex rarius contingentibus.

Quod plerumque] 3 Pol. 11. Αὐχῶσι τὸ καθόλου μόνον οἱ νόμοι λέγουσι. ἀλλ' οὐ πρὸς τὰ παραπίπτοντα ἐπιτάττειν.

Commoda est] omnibus.

Communibus tamen] iis neglectis de eo, quod ut plurimum accidit, aliquid eorum constituendum.

Etsi legis] quæ voluit civem magistratui parere.

Ratio] ut cuique jus reddatur, ut justitia quisque fruatur.

In isto patitur] quoties contra jus fasque magistratus aut rex lædit inferiorem.

Ratio in sua generalitate] tranquillitas securitasque totius corporis, quæ tanti est, ut unus potius doleat & id ferat, quam resistat imperanti & ordinem publicum turbet, ne patiatur injuriam.

4. *Publica prodendo*] deserendo, destituendo; non adjuvando.

5. *Nobili Dionis Cassii loco*] lib. 41, p. 168.

Τῶν ἀρχομένων ἡττᾶσθαι] subjectis cedat, puta lascivientibus & improba atque inutilia flagitantibus.

Τὸ πάσχειν ὑπηρετεῖν] cujus sors & officium est parere.

6. *Propter conscientiam Dei*] διὰ συνείδησιν Θεοῦ. quia scil. & agnoscit esse Deum justum & justitiæ exactorem, qui neminem insontem lædi sinat impune, dixeritque: *Mihi vindictam, ego rependam.*

§. V. 1. *Tertullianus Apologetico*] c. 35.

Unde Cassii] i. Utrum ex vestris, ô multorum deorum cultores, an ex Christianorum secta?

Inter duas lauros] Pestilentiæ causa Commodus in loco lauris vestito apud Laurentum oppidum agebat; cum eum ob Cleandri necem exposcendam plebs circumsedit. Herod. 1, 35. Sed quid inter duas lauros? Sane Aurelius Victor in reg. XII. meminit Vicum laureti minoris, & Vicum laureti majoris. Sed hæ partes urbis sunt in Aventino: Commodus autem obsessus Laurenti, minimum

mum XVI. millibus passuum ab urbe. Forte inter suas. Lauri enim impp. quasi propriæ & illis dicatæ, quia Julius laureæ perpetuo gestandæ jus accepit, Jul. 45. quod in successores prorogatum, ut ex statuis & nummis constat. Quin & laurus ἀλεξίκακόν τι credebatur. Proverbium: δαφνίνην φορεῖ βακτηρίαν quem tutum ab insidiis & periculis significabant, Plin. 15, 30. Suet. Tib. 69.

Qui faucibus] Sic periit Commodus in exercitatione luctæ, validissimo palæstrita, specie exercendi guttur ejus comprimente eo usque, donec exspiraret.

Omnibus tot Sigeriis] Forte: omnibus & Sigeriis & Partheniis. De Parthenio Sueton. Domit. 16 & 17. item Aurelius Victor Schotti. cui socius conjurationis videtur fuisse Sigerius. nam simul cum Parthenio illum nominat & Martialis 4, 79.

In eundem Septimium] Immo Severus in illos, eodem tempore à suis militibus Impp. appellatos: sed quia Severus vicit, illi pro rebellibus habentur ac tyrannis. nam civilis acies victum facit nocentem. Quod si Clodius vicisset, pro Albinianis; si Pescennius, pro Nigerianis posuisset Septimianos.

Virum egregium] militiæ, sed in hac causa palam sceleratum.

M. Antonini negligentia] Sic ille mentiebatur, ut colorem adderet rebellioni: cæterum nunquam imperium aut respublica Romana fuit in meliore statu sub principe, quam sub hoc: neque aut pace quisquam aut bello diligentior.

2. *Maximi copiis*] Clementis Maximi, qui sumpsit in Britannia imperium contra Gratianum Valentiniani alterum filium, occupatisque Galliis occiso Gratiano, Hispaniis quoque & Africa potitus per quinquennium regnavit, donec à Theodosio victus interficeretur.

Imperatorem & Arianum] Valentinianum juniorem, Gratiani fratrem.

§. VI. 1. *Species intermedia*] quæ differt à specie infima, ut genus subalternum à genere generalissimo.

Privati sunt] Sic Vespasiani privatas res Tacitus, quamvis exercitum & provinciam regentis vivo Nerone dicit 3 histor. 65. & 5, 1.

Ordinem non dari] i. quod in serie aliqua est, tamdiu locum tueri, quamdiu dependet à primo: ita magistratus tamdiu esse magistratus quamdiu agant ex auctoritate principis.

3. *Ut supereminenti*] ὡς ὑπερέχοντι. quæ verba non video, qui significent sine exceptione, quamvis res vera sit. In Notis ad N. T. explicat Tanquam supra omnes posito. Ergo, tanquam summæ potestati.

Missis à rege] δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. præfectis ejus, vel legatis.

§. VII. 1. *Hasamonæorum*] ab Assamonæo Matthiæ proavo dicti, qui à Juda Maccabæo Matthiæ F. Maccabæi, Joseph. 12, 8.

Periculum animæ impellit] solvit necessitate servandi Sabbathi. Casaub. Exercit. 1. ad Baron. 12, 17. p. 66. Buxtorf. Synag. cap. 16, p. 365.

Christo] Matth. 12, 4.

Et in lege altera] 1 Sam. 23, 6.

2. *De statione*] loco, ubi quis aut in præsidio aut in acie locatus est ab imperatore Liv. 24, 37.

Videntur homines] nam Dei paullo ante jus liberum agnovit, qui vitam, quam precario dedit, reposcere potest, quandoque placet ejus sanctæ providentiæ.

Jus accepisse] ut possint eis injungere, quod requirat, ut deserant omnem tutelam sui, & certæ morti occurrant.

Cum sensu] ut considerent, quid hæc fragilitas ferat, nec mandent quod homo natus præstare nequeat.

Caritas commendaret] ex officio fieret atque humanitate, ita tamen, ut intermittere liceat, idem posse præcipi, ut intermittere non liceat.

3. *Experimento infirmitatis*] quod viderent dispersos per familias & nihil commune habentes, facile à violentis opprimi.

Ut humanam & humano] quatenus exigit, quantum homini postulare licet ab homine, quantumque homo (cui difficile est ejurare insitum amorem sui) potuit exsequi

4. *Id quod conservatur*] quod scil. conservari non posset in stricta legis observatione.

Æquitatem, quæ] per quam licet eam legem aliquando non observare.

Et communis boni] ut non turbet ultro tranquillitatem publicam, & tantummodo sese tueatur; non infestet, neque ad simul turbandum trahat alios.

Extra pauca] quibus læsus est & graviter peccavit.

Hac religione] perpetua & vigili cura.

5. *Cui αὐτονομία*] quem Deus liberum & sui juris esse voluisset.

Medis & Persis] Non potest excusari, quod Tacitus & auctor ajunt Judæos Medis servisse, nisi de uno Dario Medo, cujus mentio apud Danielem intelligatur. Nam Assyriis à Nino ad Sardanapalum, Medis ab Arbace ad Astyagem non paruerunt Judæi: sed destructo primo Assyriorum imperio & contracto Medico aliud Assyriorum vel Chaldæorum imperium natum est per Nabucodonosorem eodem tempore quo in alia parte Orientis regnabant Medi. Huic posteriori Assyriorum regno armis victi accessere Judæi; inde ad Persas sub Cyro transiere.

Nec quicquam stipulati] nihil exceperunt, quum ei se dederent.

6. *Non ex officii necessitate*] eximiæ alicujus innocentiæ studio, ut abstineret etiam illa vi, qua jure uti poterat, ut non modo ad legem justus esset, sed & intra legem, ut Seneca loquitur 2 de ira 27.

8. Auctor quæstionem, an liceat Christianis pro religione adversus superiores in ultimo discrimine bellare, ita tractat ut negantem partem probare, atque ita tot heroum, quorum armis à Deo prosperatis libertatem conscientiæ in Belgio, Germania, Gallia, debemus, causam damnare videatur.

Cui sententiæ subscribere non possumus, nec quæ pro ea proferuntur, tanti putamus, ut iis nos induci patiamur.

Crucem subire suos bis jussit Christus, prius Matth. 10, 38. Quod tempus Marcus quoque 8, 24. & Lucas 9, 23. respiciunt. Iterum Matth. 16, 24, quod Lucas 14, 24 id nihil aliud est, quam divinas castigationes patienter & sine murmure cumque confessione peccatorum & horrore justissimæ Dei adversus peccata iræ excipere. Et tam dictum est superiorum supremis regibusque regum quam humillimo & despicatissimo mortalium. Quemadmodum igitur hoc non impedit, quominus Reges & magistratus resistant malitiæ privatorum & hostium, atque illos supplicio afficiant, hos bello prosequantur, ita neque impedit privatos quominus illi ultimæ sævitiæ malorum principum & magistratuum repugnent.

Ob religionem autem si omnino in superiores arma sumere non licet, neque licebit ipsis superioribus arma sumere adversus alios pariter superiores ob religionis diversitatem bellum moventes. Præbeamus igitur si diis placet, nos impune lacerandos & subjugandos Turcis Mahometismum imperantibus. Et condemnemus Constantinum quod defendendi à persecutione Christianismi gratia arma sumpsit in affinem suum & collegam imperatorem Licinnium: quo nomine tota Ecclesia eum semper laudavit & obnoxiam se illi professa est. Nec potest hic dari ratio, quare magis liceat superioribus in subjectos per religionis causam sævire,

vire, quam per aliam quamcumque impotentiam. Immo per illam minus licet, quia solus Deus καρδιογνώστης est & imperium in conscientias habet. Porro qui Religionem petit sævitia, idem petit bona, petit vitam, petit conjugem & liberos. Si ergo licet in gravissimo & certissimo discrimine resistere superioribus ob bona, conjugem, liberos, vitam defendendam, (uti concessit auctor) quoniam eædem causæ cum causa religionis sunt perpetuo conjunctæ, etiam in ultimo & certissimo discrimine ob religionem, si non per religionem, certe per illas alteras causas resistere licet superiori intolerabili sævitia prætextu religionis bona & vitam involanti.

Christi & Apostolorum & primorum Christianorum exempla nihil juvant, quia illa versantur in Ecclesia constituenda, nos in Ecclesia constituta. Illam quum singuli & humillimi homines (ita Deo placitum) in eam colligerentur, non oportet infamem fuisse rebellionibus: nunc postquam illud crimen Ecclesia effugit diu patiendo, non oportet eam beneficium Dei incomparabile, præsertim si vires ad illud tutandum dedit, per ignaviam amittere.

Quod Christus per humilitatem, per patientiam se ac suos ad tempus præbendo tanquam oves ad lanienam, vicit potestates mundi ac tenebrarum, miraculum est non minus quam linguarum donum, quam sanandi infirmos, excitandi mortuos, liberandi energumenos, & alia supra humanum modum. Ut ergo nunc in docenda discendaque religione Christiana non exspectandum, donec eadem miracula Deus nobis repræsentet, sed ordinariis studiorum viis & consueta disciplina utendum est: ita nec in defendenda veritate agnita & libertate conscientiæ manibus insinuatis sedendum illis, quibus Deus non modo pro focis, sed etiam pro aris vires & opes dedit, nec operienda miracula quæ Deus sic quoque dat, sed illis, qui viis & instrumentis & labore curaque cuivis rei propria utuntur. Hebræos, sub Pharaone cædes & contumelias & injusta opera cum servilibus verberibus tolerare voluit Deus usque in adventum Mosis. Noluit eosdem pugna Ægyptium vincere: Rubrum mare mandata sua peragere & ultionem exsequi jussit: at idem eductis in terram promissam per arma adversus religionis oppressores adfuit. neque hoc infirmat martyria. Immo genus est martyrii in sancto & solo proposito defendendi lucem Euangelii concessam occumbere quamvis armatum. Quod si quando ab inermibus & mera patientia martyrium excipi vult, id non magis moratur alios quin se, ut possunt, à vi tueantur, quam quod quosdam naufragio, pestilentia, alios morbo evocat, id non prohibet alios, quominus medicinis & omni probata via ad salutem grassantur: quod quosdam sub iniquo judice probos & innocentes sinit opprimi, id nihil vetat, ne alii suam innocentiam judicio defendant. Neque vero non interest privatus paucive an populus ob religionem infestetur: nam illi suo fato occidunt, populus etiam posteritatis.

Præterea si Christi exemplum & injuriarum patientia non tollit jus belli gerendi omne in universum adversus quosvis aggressores, ne quidem tollit jus belli gerendi adversus superiores in ultimo discrimine ob religionem. Ratio est, quia Christus non tantum injurias à superioribus pertulit, sed etiam à vilissima fæce Judæorum, neque tantum ob religionem, sed etiam ob illorum invidiam & malitiam. Deinde non dicit, *Si superior ob religionem tibi alapam in altera maxilla duxerit:* non dicit: *Qui tollet gladium adversus superiores religionis causa*, sed simpliciter & sine exceptione *Si quis duxerit: Qui*

Qui tollet. Quæ ergo responsio est ad hæc loca pro sarto tecto servando jure belli cujuscumque, eadem est & pro servando jure belli in superiores, & intolerandam sævitiam religionis ergo.

Christus fugam concedit, inquit: agnosco: ultra fugam nihil: hoc hic lego, apud Euangelistam neminem. II. Si præcise nihil extra fugam, ne quidem ut pecunia redimant libertatem religionis & conscientiæ, itaque rem illicitam fecere tot seculis faciuntque hodie miseri Græci & aliæ Nationes Christianæ sub Turcico imperio, qui tributo persecutionem evadunt. Quod si hoc durum est adfirmare, fatendum est, illud temere pronuntiatum esse. III. Quin immo quia fugam concedit, non requirit meram & solam patientiam: sed per synecdochen speciei concedit honestas rationes subterfugiendi, & hoc genus tyrannidis, quamdiu non planum ac liquidum est, placuisse Deo, ut morte nostra testimonium veritati demus. IV. Quia fugam concessit, ostendit certe suum exemplum non vocare nos ad omnes omnino eventus patientiæ, quam ipse præstitit: noluit enim fugere. V. Fugam concessit illis, quibus nihil patebat præter fugam: quales erant primi ejus discipuli virium inopes. His igitur fugam concedendo non vetuit alios suo bono uti.

Quanto melius facerent tyrannidis patroni, si Christi exemplum proponerent persecutoribus & imperantibus religionem! noluit ille vi in formanda & propaganda Ecclesia uti, noluit ignes & gladios adhibere, cum facile potuisset. Itaque exemplum Christi magis obligat Principes ad non sæviendum ob religionem, quam subjectos ad imitandum ejus patientiam omnem, quæ magna parte miraculosa est.

Locus Petri tot versibus solatia continet illis, quorum constantia & martyrio Deum velle amplificare gloriam suam certo constat, quia illis subducit omnem æternam opem defendendæ vitæ, & eosdem ad hanc ipsam patientiam præsenti numine & S. Spiritus extraordinaria ope confirmat. Sunt autem viæ, quibus utitur Deus ad amplificandam gloriam suam, multæ. Nec si scriptura, cum unam earum laudat, alias tollit. Idem Deus, qui modo monstrat quid possit in infirmis, magnum illis animum adversus calamitates & supplicia præstando, modo monstrat quid possit in fortibus, victoriam illis per arma justa largiendo.

Ad exemplum illud primorum Christianorum tam speciose propositum respondet Miltonus, eos non potuisse, quicquid imputent: ubi potuerint, fecisse: denique qui non fecerint, non obligare nos ad imitandum. Et certe non potuerunt. Homines humiles, tenues, viles, ignobile vulgus, pauci etiam, cum multa millia essent, si cum cæteris comparentur, dispersi & disjecti, sine corpore & concilio, clandestinis eoque non numerosis cœtibus coeuntes, imbelles & inermes, nullo capite præter sacerdotes ex eadem vilitate lectos: ad hæc nihil aliud cogitantes, quam pœnitentiam pristinæ vitæ, spem metumque futuræ, exspectantes quisque se visurum novissimum diem; eaque de causa deserentes negotia, abhorrentes à conjugiis, à gerenda Republica, à militia, abjicientes pecuniam & rem familiarem, denique nihili facientes, quorum causa Tyrannos odimus, & defensionem nostri paramus: interdum improvide ac simpliciter, quæ Christus non simpliciter contemni jusserat, sed comparare, si haberi non possent salva conscientia, & si ea Deus reposceret. Itaque non modo vires illis, sed & animum resistendi illis defuisse facile concedo. Nec poterant, nec si potuissent, volebant, non tam quia illicitum putabant, quam ob nimiam martyrii ambitionem,

nem. Sed aliter egerunt, postquam imperatores facti sunt Christiani, & ipsi quoque publica munera administrando potentiam nacti sunt.

9. *Vis numerorum*] cohortium. Tacitus 1. histor. 6. Agric. 18. & 32.

Conciliabula] Supra cap. 2 num 9.

Decurias] judicum & equestrem ordinem.

Palatinm] domum augustam.

Etiam copiis] apparatu & instrumento belli.

Apud istam disciplinam] hanc sectam Christianorum. Terent. Eun. 2, 2, 32.

Magistrum suum] Hieronymus refert notarium B. Cypriani dicere solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione unum diem peregisse, ac sibi crebro dixisse: *Da magistrum.*

Quamvis nimius] numerosus, multus admodum.

De secutura] quia exploratum habemus injuriarum, quæ nobis fiunt, Deum vindicem fore.

Labores] ærumnas, agonas, ut Herculis XII. labores dicuntur.

In errore sunt] ἐν πλάνῃ (?): idolorum cultui dediti sunt.

Non erat eis] Non ducebant operæ pretium, non faciebant tanti vitam & bona sua, ut eorum ergo arma sumerent ac resisterent, sed spe ac desiderio salutis æternæ hanc fragilem vitam contemnebant. De illo, *Non erat*, vide 4. Observ. 8. p. 115.

Nisi] ἀντὶ τοῦ sed.

Salutem] hujus vitæ.

Pro salute] æterna.

10. *Maximianus*] collega Diocletiani A. U. C. 297.

Octodurum] Veragrorum vicum appellat Cæsar 2. Gall. 1. Martenach hodie.

Agaunum] Saint Maurice, duodecim millibus p. ab Octoduro.

11. *Primicerius*] Quia singula officia Palatina complures habebant personas, primicerii, primiscrinii, proximi & primates & capita (nam & sic vocabant) officii cujusque dicebantur, quod primum locum obtinerent, primique in laterculo vel tabella incerata, cui numerus officii esset incisus, notarentur. Alii tribunum vocant.

Beatissimis] felicissimum & gloriosissimum mortis genus martyrium interpellare vi atque impedire.

Ad hujus rei] ut probarem hujusmodi defensionem illicitam esse.

Parabatur exemplum] Ovid. 9. met. 507. *cur hæc exempla paravi?* Tacitus 15. ann. 13. *Si vis ingrueret, provisa exemplis Caudinæ & Numantinæ cladis.*

Ne quisquam mortali] leg. immortali.

Ignavæ formidinis] per metum quidquam fecimus fortibus & fidelibus militibus indignum. Ignavus, ot ignavia Sueton. Tib. 66. Gal. 45. Flagitium, ut Justinus 22, 8.

Pollulat sanguine] quæ non tam victimarum quam Christianorum cruore coluntur & inficiuntur.

De denis] exemplo decimatorum.

Non tenebis] coges manere in corpore aut mortem refugere ut idolis serviant.

13. *Ne justi punirentur, multitudo*] Seneca 2. de ira 10. *In singulos severitas imperatoris destringitur: at necessaria venia est, ubi totus deseruit exercitus. Quid tollit iram sapientis? multitudo peccantium.*

14. Τὸ ὁμοούσιον] qui essent orthodoxi, non Ariani. Fides apud Nicæam: Dominum Jesum Christum filium Dei unigenitum, natum de patre, hoc est, de substantia patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, unius substantiæ cum patre, quod Græci dicunt ὁμοούσιον. Fragm. B. Hilarii è bibl. Pithœi à Nic. Fabro editum pag. 31.

§. VIII. *Pausaniæ*] Non fuit rex, sed regis Plistarchi Leonida geniti tutor & patruelis. Agidi, potuisset

dicere, de quo Plutarchus. In exsilium ejecti Demaratus Justin. 2, 10. Pausanias alius Justin. 6, 4.

Furiis jussit] rebellione excusanda.

§. IX. *Imperium abdicavit*] Ex hoc capite accusatus Dionysius minor apud Justin. 21, 5. & apud Quintilianum decl. 267. *Flens ad arcem depositor tyrannidis.*

Pro derelicto] Ut Henricus III. regnum Poloniæ, cum audita morte fratris Caroli IX. clam Cracovia se subduxisset a. C. 1574. Itaque Poloni sequenti anno alium regem crearunt. Thuan. 58. & 61.

§. X. *Electione aut*] ubi legibus moribusve modus succedendi vel per lectionem vel per nativitatem definitus & introductus est.

Nullus est] perinde habetur & rem relinquit integram, ac si non intercessisset.

Instit. de usuf. §. *fruitur*] 3.

L. usufructus] 66.

Ut diximus] cap. præcedent. n. 11.

§. XI. *Hostem populi totius*] Ut Caligula, qui optabat populum Romanum habere unam cervicem, Sueton. 30.

§. XII. *Si regnum committatur*] incidat in causam commissi, ut possit revocari à majore domino, qui possessori donaverat, vel existat casus, quo contingente assensus est rex se regno cessurum. Cap. præced. n. 16.

§. XIII. *Partem habeat*] ubi diversum est imperium in partes potentiales. 1. 3, 17.

Etiamsi dictum sit] Hic excusantur Barneveldio inter crimina objecti Waertgelders, Grot. Apol. c. 10.

§. XIV. *Qui jus suum alienat*] ut populus regi.

§. XV. 1. *Postquam longa*] tempore ac pactis inter ipsum & subjectos cum jurejurando intercedentibus speciem jure imperantis sibi circumdedit, sed dum metu solo parentium se sustinet, atque obnoxios premit.

Quod nullum est] Livius 3, 39. de decemviris: *privatisque si vis abesset.* Cap. 41. *imaginarios fasces.*

Qui jus imperandi habet] & eo in præsens spoliatus est.

Id malle] tam favere ac benevolum esse reipublicæ, adeoque studere tranquillitati status amissi, ut malit in eo vel latroni obsequium præstari, dum privati suum quisque teneant, quam ἀναρχίαν esse, vimque & injustitiam regnare.

Cicero Sullanas leges] 2 de l. agraria 2.

His legibus contineri] Si leges illæ tollantur, rursus bellum civile subeundum. Sulla civilibus armis victor quotquot inimicorum ejus tempestatem belli effugerant, eorum nomina proscripta in grandi tabula publice proposuit, uti noscerentur, ingentem pecuniam pollicitus, si quis alicujus eorum ad se caput afferret. Tulit etiam legem, ne sic proscriptorum liberis aditus ad magistratus & rempublicam gerendam Romæ daretur, ne scilicet hi rerum potentes omnia rursus turbarent, dum quas parentibus suis factas injurias meminissent, in auctores auctorumque fautores ultum eunt.

§. XVI. *Manere jus belli*] Liv. 3, 19. Tanquam po. Romano majus ullum bellum sit, quam cum iis, qui privati fasces & regium imperium habeant.

§. XVII. *Quod in aspectum cadit*] quod non ex interpretatione malum aut excusandum est, sed in oculos incurrit, ita ut quivis de eo judicare possit.

Post reditum ex Piræo] ejectis XXX. tyrannis per Thrasybulum, Leges Atticæ Petiti tit. 4. n. 10.

Lex Valeria & lex consularis] Prior est P. Valerii Poplicolæ etiam consulis. posterior nepotis illius L. Valerii Potiti simul cum collega M. Horatio Dionys. 5, 19. Livius 3, 55.

§. XIX. 2. *Libertas*] repetenda multo sanguine.

An

An pax] patientia tyranni vel oppressoris.

Detrahimus] Lucan. 1, 350.

Sylla interrogatus] Plutarch. de genio Socratis p. 576.

3. *Rerum mutationes*] formarum reipublicæ hujus in illam transitus aut magistratuum eorumve qui sunt cum imperio, abrogationes extra ordinem & depulsiones. Sed & successiones morte interveniente. Justin. 40, 3. Sueton. Galb. 8. Domit. 16.

§. XX. *Possessionem sequi*] eum agnoscere justum dominum, qui rem tenet.

AD CAPUT V.

§. I. *Voluntatis actionibus*] quæ fiunt ἐκ προαιρέσεως & sunt materia subjecta virtuti morali, in quibus versatur bonum & malum, honestum & inhonestum. nam sunt aliæ actiones intellectus, naturæ, manuum.

§. II. 1. *Porro Quirites*] Formula, qua utebantur in subita vi, hominum, quicumque obvii essent aut exaudirent, auxilium invocantes. Qualis Plauto Rud. 3, 2, 1. *Pro Cyrenenses populares, vestram ego imploro fidem. Agricolæ, accolæ, propinqui, qui estis his regionibus, Ferte opem.* Labenus apud Macrob. 2. Sat. 7. *Porro Quirites, libertatem perdimus.* Priapej. 25. *Porro (nam quis erit modus) Quirites.* Appul. 8. Met. 215. *Nec diu tale facinus meis oculis tolerantibus, Porro Quirites, proclamare gestivi.*

Aristoteles] 1. Pol. 3. Τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἄψυχα, τὰ δὲ ἔμψυχα· οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἴαξ ἄψυχον, ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον· ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν.

§. III. *Instrumentum*] Varro lib. 1. de re rust. 17. instrumentum rusticum dividit in Vocale, in quo sunt servi; Semivocale, in quo sunt boves; Mutum, in quo sunt plaustra. l. 8. D. de instr. vel inst. leg. In instrumento fundi ea esse, quæ fructus quærendi, cogendi, conservandi gratia parata sunt. Sabinus in libris ad Vitellium evidenter enumerat. *Quærendi, veluti homines qui agrum colunt, & qui eos exercent, præpositive sunt his quorum in numero sunt villici & monitores. præterea boves domiti, & pecora stercorandi gratia* &c. Plutarch. præcept. gerend. reip. p. 807. Ὄργανα γὰρ οἱ φίλοι ζῶντα καὶ φρονοῦντα τῷ πολιτικῷ ἀνδρῶν εἰσι. Cicero lib. 11. fam. 14. *Plane jam, Brute, frigeo: ὄργανον enim erat meum senatus. id jam est dissolutum.*

Sicut pars non tantum] Sensus, totum dici Dialecticis non modo Totum per se, cum aut ipsum essentiale est partibus, aut cum partes Toti, in quo apparet relatio totius ad partem, & nullius alius argumenti vel loci Topici? sed etiam Totum per accidens, ubi contra nec totum est de essentia partium, nec partes de essentia totius; in quo non apparet illa relatio, sed vel causæ respectu diversorum effectuum vel subjecti diversorum adjunctorum, & vicissim; sic rem possessam esse partem possidentis. Vide Jul. Scaligerum de caus. Lat. ling. lib. 6. cap. 130. p. 350.

§. IV. *Servos*] & capite censos. De Servis l. 11. D. de re milit. Ab omni militia servi prohibentur: alioqui capite puniuntur. Plin. 10. ep. 38. *Sempronius Cælianus repertos inter tirones duos servos misit ad me, quorum supplicium distuli, ut te consulerem de modo pœnæ. De Capite censis Gell.* 16, 10.

AD
LIBRI SECUNDI
CAPUT I.

§. I. 1. *Justificas*] quæ efficiunt, ut bellum jure, salva fide & conscientia geri judicetur.

Quæ movent sub] incitant ad bellandum præsumpta & sperata utilitate, separatæ ab illis, quæ prætexuntur ad causæ justitiam probandam.

Belli principiis] prima offensa sive conflictu partium.

Cervus] 7 Æneid. 485. *& geminæ tigres* Statio in Thebano 7 Thebaid. 564. Adde Livium lib. 35, extremo.

2. *Quæ substernuntur*] ut in ædificiis fundamenta, in navigiis carinæ, in columnis & statuis bases vel crepidines.

3. *Ex Senatusconsultis plebisque scitis*] quia Romæ oportebat Senatum censuisse &, vel populum jussisse vel plebem scivisse, quod publico nomine recte gereretur.

Sententia] pronuntiata judicum.

Infra] 3, 4.

Indorum Sapientibus] Brachmanis, Gymnosophistis. Strabo bli. 15, 712.

Ἀπειθὴς] ἄδικος· ἁμαρτωλός· παράνομος· ἀσύμφορος. q. ἀπειθὴς δίκην·

4. Ἀδικίας] qui habitus.

Ἀδίκημα] injustum factum.

§. II. 1. *Quot actionum*] Quot casibus & causis privato fas est privatum compellare coram judice.

Ob injuriam non factam cautio] quæ ab eo exigitur, cujus minæ justum nobis metum fecerunt.

Damni infecti] qua petimus si quid damni ex ruinosis vicini ædibus nobis contingat, ut is se id pensaturum promittat, Cic. Top. 4.

Ne vis fiat] prohibitoria, ne vis fiat sine vitio possidenti, vel mortuum inferenti in locum suum §. Inst. de Inter.

Vindicationes] in rem actiones.

Conditiones] leg. condictiones in personam.

Quædam] Condictio causâ data causa non secuta, Con. ob turpem causam, Con. indebiti, Con. furtiva. Has autem tantum hic significat, quia major numerus actionum in personam ex contractibus & maleficiis.

Ex pactione] Contractu, vel Re (ut Mutuum, Indebitum, Commodatum, Depositum, Pignus) vel Verbis (ut Stipulatio, fidejussio) vel Literis (nominibus aut si quis debere se scripsit, quod numeratum non est) vel Consensu (Emptio, Venditio, Locatio, Conductio, Societas, Mandatum.)

Ex Maleficio] Furtum, Rapina, damnum ex l. Aquilia, Injuria.

Ex Quasi contractu] Negotiorum gestio, Tutela, Communio rei & hæreditatis, Aditio hæreditatis. Solutio indebiti.

Quasi maleficio] Si judex litem suam fecerit, Dejecta vel effusa, damnum aut furtum in navi, caupona, stabulo.

Conditiones cæteræ] leg. condictiones: mutui, triticaria.

Judicia publica] Ea sunt Majestas, adulterium, homicidium, parricidium, falsum, vis publica & privata, peculatus, plagium, ambitus, repetundæ, annona, residua.

2. *Defendi, repeti, ulcisci*] defendi si infestentur, repeti si ablata fuerint aut

aut retineantur, quæ dari debent; ulcisci si facta sunt violentiam & injustam vim.

Demere] Livius lib. 4, 7. Justin. 34, 1. Ut sit, quæ ulciscuntur, quæ geruntur, ut dematur, id est, prohibeatur, absit, pensetur injuria.

Naturalem notitiam] sensum communem, 1, 1, 12.

Postulant] expostulant.

Eos oppugnarent] Clusinos in Etruria.

Injuria nondum facta] quam exspectamus & videmus imminentem.

§. III. *Ut maxime probata*] quam omnes justam agnoscunt 1, 2, 3.

Non ex injustitia] non quia peccat & sceleste agit & jure caret, qui me aggreditur, sed quia ego jus habeo, inter prima naturæ datum, vitæ meæ amandæ, & contra insidiatorem defendendæ, 1, 2, 1.

Bona fide militet] sacramento legitimo dixerit, meque ut hostem jure interficere possit.

§. IV. 1. *Multo apud eam minor*] illa non tantopere suadet cavendum & consulendum alteri pluribusve societate conjunctis, quam præcipit, ut unusquisque se potissimum salvum velit.

Alterum nobis æquat] proximum jubet diligere nos non levius quam nosmetipsos.

2. *Ex intentione*] proposito.

Destinato id facere] ita ferire atque eam partem petere, ubi letalis ictus futurus præsumatur.

Non eligatur] non petatur directo, tanquam res bona & justa.

Ut unicum] ut minus malum.

§. V. 1. *Præsens*] ut Græci loquuntur ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς *in acie novaculæ* situm.

Occupari posse] præveniri à passuro, ut aggressor prius lædatur.

Moralibus] ubi de turpi & honesto agitur.

Naturalibus] de eo, quod fit secundum aut præter contrave naturam.

Præcisum] nihil est ita præcisum, ut si minimum à medio discedas, in vitium deflectere videare. 1, 2, 1.

Metum qualemcunque] ex ambiguis signis, quæ sic possum interpretari, quasi velit aliquis, si possit, me interficere.

Apud Gellium] 7, 3.

Composito] comparato cum adversario in amphitheatro. Cic. 2. famil. 8.

Proposita sors] lata vel statuta conditio.

Inlimitiæ] ad quas evadendas vel molliendas nullum, aut nullum nisi tam grave, remedium est.

Te si] Si te occisurus erat, & tu non nisi occisura esse debebas, ut scilicet tempus intercesset. Si ille morabatur, & tu morari debebas.

Ipse occupasset] Ut Athenienses, cum pecuniam in stipendium belli Persici ab universa Græcia collatam ex insula Delo rapuerunt, prætextu id facturos Lacedæmonios, Justin. 3, 6.

Vibii Crispii] lege Crispi.

Quis tibi sic temere] Quis hanc tibi veniam dedit, ut timori tantum indulgeres; ut ob timorem sic facere tibi licere putares.

2. *Inter ea & ipsum*] Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου.

Indulgentiam suam] plus hac in re concedent quam sana ratio permittit.

§. VII. *Tribunus Marii*] C. Luscio sororis C. Marii filio.

A milite] C. Plotio. Valer. Max. 6, 1, 12. Quintil. declam. *Miles Marianus*.

Fœminis] ut à Chiomara Orgiagontis Gallogræcorum reguli uxore. Flor. 2, 11.

§. VIII. *Occidi quam occidere*] Melius occidi quam occidere injuria; non melius occidi injuria, quam occidere jure. Sueton. de Tito 9. *Nec auctor postbac cujusdam necis nec conscius, nec quamvis interdum ulciscendi causa*

causa non deesset, sed periturum se potius quam perditurum adjurans.

Excipiant personam] sentiant illum, quem superesse ac vivere multorum intersit, potius occidere quam occidi se pati debere.

Patientiæ contrarium] ut debeant potius facere quam pati.

Socii itineris] præsidium & commeatus.

Rectores] magistratus.

§. IX. 1. *Quatenus legem*] compellit aut jubet omnino ac necessario aliquid agi & præstari; non tantummodo monet, aut aliquid honestius & se indicat, 1, 1, 10.

Non ea tantum] non exigit modo ea, ad quæ legibus civilibus adigimur, sed etiam quæ dictant justitia distributiva & universalis, qualia sunt dogmata moralia.

2. *Nec ab hac sententia dimovet me Vasquius*] Sane peccavit Vasquius, quum quod consilii est, monendique sunt principes ut caveant, quia accidere soleat, id jus fecit adversus principem: Hoc voluit dicere: Princeps innoxium assultando & injuriam ei intentando desinit agere principem & incipit agere Tyrannum, eoque judicio morali in isto actu, non princeps, sed aggressor & tyrannus est. Nam ut in ludo puerili apud Horatium, *Rex eris, ajunt, si recte facies*, & anus illa apud Philippum Macedonem: *Si non vacat tibi jus reddere, noli regnare.* Ergo & mittit se in periculum patiendi, quæ sæpe tyranni & aggressores patiuntur. Ut Lajus quum jussit sibi in alieno territorio & paucis comitatus decedere de via Oedipum: Ut Nero cum grassabatur noctu; Nam quemadmodum in privatis delictis, quidam statim puniuntur in primo scelerato opere, quidam non tam scelus quam imprudentiam expiant inter sceleratos deprehensi, quibusdam tardo pede venit vindicta, quidam furiis suis relinquuntur: ita & Principes. Quorum etsi primum alterumque genus miserabiles sunt, nec forte jus vindicibus fuit ad ultimam pœnam veniendi: ipsi tamen non habent, cui imputent, nisi sibi. Et hoc est quod Marcus disputabat: *Omnes principes qui occisi essent, habuisse causas quibus mererentur occidi, nec quempiam facile bonum vel victum à tyranno vel occisum: meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem, & Vitellium nec imperare voluisse.* De Galba paria sentiebat cum diceret, *in Imperatore avaritiam esse acerbissimum malum*; ut testatur Vulcatius in vita Avidii Cassii. Sic T. Tatius, quum Laurentes, quod legati illorum à propinquis ejus pulsati essent, jure cæsum præ se ferens. Sic Philippus Pausaniam jure civili agentem adversus Attalum variis dilationibus cum risu frustratus, vindictam in se vertit. Hi miserabiles sunt quidem, nec percussoribus illos occidendi jus fuit: quod accidit tamen, non habent, cui imputent, nisi sibi. Quod vero interposuit Vasquius omnia imperia parentium, non imperantium, utilitatem spectare, si non jus dat privatis, facit tamen, ut quicquid contra disputetur, homines non omnem injuriam ab imperante sibi ferendam putent. Immo quia hoc naturalis ratio inserit parentium potius quam imperantium causa coeuntes populos sibi regem fecisse, & regem esse propter populum, non populum propter regem: propterea acrior est dolor, quum eum quem tutorem suum & defensorem esse existimabant, venatorem & hostem vident. Et res quidem non statim deficit, cujus utilitas in aliqua parte deficit: sed tamen existimatio & pretium rei, quantum pendebat ex utilitate ad eam partem, deficit: adeo ut interdum ea res magis contemnatur ob unum vitium, quam æstimatur propter alias virtutes multas. *Sic librum minutioribus literis scriptum sæpe projecimus: sic vestimenta, quia displicebant, scidimus*, ut ait Seneca de Ira 2, 26.

Sicut

Sicut dominia] Aliquis committendo facinus vel capitale, ita ut fugere necesse habeat, non desinit esse dominus rerum suarum, nisi expresse in lege cautum fuerit, qui eam violaturus sit, ejus bona caduca fore & fisco vindicatum iri. Sic nec Princeps contra officium faciendo amittit principatum, nisi hujusmodi lex commissoria ab initio, cum ei potestas deferretur, dicta sit. Supra 1,3.16.

Lex id statuat] ut sunt leges de mulctis & confiscationibus.

Quod autem Vasquius] Quod pro fundamento sententiæ suæ ponit Vasquius, incolumitatem à singulis propter se desiderari, id quidem admittunt τὰ πρῶτα naturæ. Sed postera illa & consequentia, primis nobiliora, non addunt tantum alios, quibuscum in societatem coivimus, sed etiam si alii servari nequeunt, eos nobis præponunt. Inde toties inculcatum sapientibus, patriæ vitam & spiritum deberi. Nec vero necesse erat etiam ex ipsius hypothesi ad illud ἐπακτέον *Propter se* decurrere. Poterat enim dicere, invasorem tam pravo facinore vim intentandi tollere sibi istam existimationem, quod vita ejus sit multitudini utilis: raro enim mala exempla sistunt in uno, & alii cuivis idem metuendum. Itaque si faciat iste quod non potest non facere, si se salvum velit, non suæ tantum sed & aliorum saluti consulere. Sed periculose hoc judicium privatis committitur. Itaque verior est sententia Grotii: nec ei vitio vertendum, quod non adjecit quæ monuimus: non enim de utili, sed de jure disputat.

Res deficit] Instrumenti quidem vis consistit in usu; non tamen, sicubi res hæret, nec statim expeditur, omnis ejus æstimatio & dignitas confestim interit. Sic non desinit esse Princeps, qui aliqua in re non se pro principe gerit.

Propter se] propter suum ipsius commodum & salutem.

3. *Necessitudines*] amicos, necessarios, familiares, cognatos.

In quem respublica] ad quam omnium potestas delata est.

Unico] iniquo.

§. X. 1. *Facultatem quandam*] Lucanus *arma tenenti Omnia dat, qui justa negat.* Quod scribit, qui injuria parat afficere, dare jus vel facultatem moralem adversus se in infinitum, duræ admodum difficilisque digestionis est. Ne quidem, qui jam affecit. Dat sane jus perpetuis inimicitiis, ac persequendi ac vicissim lædendi, quocumque modo possum sed civiliter, accusando, incrementa impediendo, officia negando. Id qui faceret apud Romanos, bonus tamen & honestus civis manebat. Probissimi tamen quique talem pertinaciam improbam & inimicitias debere mortales esse judicabant. Ob levem injuriam externi mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum, aut immunium barbarorum, inquit Cicero pro Ligario cap. 4.

Caritas quoque] Multo minus videtur admittendum, quod ait caritatem nos non obstringere in hoc in gratiam nocentis. Sed adjicit, Quatenus aliter malum illud à me arcere nequeo. Fortassis igitur hæc sententia fuit auctoris: dat facultatem liberam & incircumscriptam in instanti, cum consilium in arena capiendum, nec copia est circumspiciendi quid optimum sit, arripiendi auxilium & objiciendi quodcunque sub manu est, etiamsi inde, non quidem destinatione mea (quæ est tantum à me arcere injuriam) sed casu fortuito mors lædere volentis sequatur: ut si manum, dum intentatur mihi, præcidam, aut sic sauciem, ut vulnus ei sit mortale.

Caritas] Affectio illa qua omnes homines natura dictat esse prosequendos.

Non pati humanum] quod homo recta ratione instructus & utens jus naturæ

naturæ indicat, non posse apud Deum pro peccato haberi.

2. *Ad honorem*] existimationem, dignitatem, quam videtur amisisse servilium verberum patientia.

Patientem excellenter] Ut vir ingens & bello & studiis Nuæus apud Thuan. lib. 55. ann. 1573. p. 335.

3. *Ignominiosa*] indigna forti viro.

Non est mulus] idem judicavit Augustus Cæsar apud Sueton. c. 51. & 55.

§. XI. *Quæ inter rem & vitam*] Etsi enim plus videtur exigi à fure, quam debet, si pro ablatis bonis vita ejus petatur: tamen judicio morali non est periculum, quod ipse in se arcessivit, 1, 3, 3; & quod minus est in re, quam est in hominis capite, id supplet lædentis injuria.

Nullam æqualitatem esse inter amissionem vel omnium bonorum & mortem, sententia, opinor, verior est. Sic tamen ut hominum maxima pars longe aliter se censere rebus testetur. Cum enim navigant, militant, in metalla se defodiunt, margaritas piscantur, & periculosissimas artes alias exercent, nisi ut ostendant ob bona & sæpe ob vilem mercedulam libenter se capite periclitari. Qui projecerunt suam vitam, in acquirendo, an parcent alienæ in eo, quod tanto pretio acquisiverunt, tuendo. Inde passim ita loquuntur boni auctores, ut pecuniam & vitam parum differre significent. Hesiodus.

> χρήματα γὰρ ψυχὴ πέλεται δειλοῖσι βροτοῖσι.
>
> *Spiritus haud levior miseris mortalibus est res.*

Antiphanes apud Stobæum:

> Τ᾽ ἀργύριόν ἐστιν αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς
>
> Ὅστις δὲ μὴ ἔχει τοῦτο, μηδ᾽ ἐκτήσατο,
>
> Οὗτος μετὰ ζώντων τεθνηκὼς περιπατεῖ.
>
> *Anima atque sanguis pecunia est mortalibus,*
>
> *Hac si caret quis, sine parandi copia,*
>
> *Non vivis, umbra vivis mortua interest.*

Sic sanguinem, nervos, viscera, vitalia dixerunt pro patrimonio, & comedi, cædi, concidi, perire, funus, de eo qui bona perdit. Vide Observat. lib. 4. cap. 24.

Caritas] officium humanitatis communi naturæ debitum.

Per modum præcepti] tamquam præcipiens, consulens ac monens contrarium, licet non imperans, ut lex.

Lege divina humanaque] ipsam si consideres nudam, citra id, quo divinis & humanis legibus augetur.

§. XII. 1. *Legis Hebrææ*] Exod. 22, 2.

Furem nocturnum] Nocturnum furem ideo licere vult occidi, quod noctu vix sit copia testium adhibendorum, atque ideo si occisus reperiatur, facilius credatur ei, qui à se vitæ tuendæ causa dicat furem interemtum repertum cum aliquo instrumento, quo nocere posset.

Ergo hæc foret fictio juris, seu ejus, quod & possibile incerta veritate vel contra veritatem pro veritate à jure facta ad certos effectus interpretatio. Quales & alibi & in Usucapione & in Postliminio ICti veteres agnoscunt. Sed haud scio an fictio juris tantum valere possit, ut per eam homo alioqui conservandus, possit occidi, quemadmodum per eam res potest retineri vel alienari. Potius hæc causa videtur, quod ubi minor est custodia hominum, ibi sanctior est custodia legis. Sic apud Scythas nihil furto gravius, quia, ut ait Justinus, sine tecti munimento pecora & armenta habentibus nihil salvum esset, si furari liceret. Sic abigeatus gravius punitur furto, etsi possint res furto ablatæ multo esse pretiosiores, quia fide publica in pascuis

cuis sunt pecudes, nec ita possunt custodiri, ut quæ domi sub oculis & claustris habemus. Sic noctu cum dormiunt homines, &, ut eleganter Statius, *mandavere animas* (quasi alienæ fidei commisere, non ipsi in potestate habent) vigilat lex: & in minore providentia dominorum majorem metum furibus fecit.

Deinde non modo adversus nocturnum furem præsumtio est defendisse se telo, sed indubitatum hoc habuerunt legum conditores, nec intelligi potest fur nocturnus sine telo: quia enim noctu sunt omnia clausa, quomodo nudis manibus effringet januam, perfodiet parietem, dimovebit arcarum & armariorum foras? Tertio ob hanc quoque caussam, quod noctu clausa sunt omnia, nec sine vi possunt aperiri, fur nocturnus non intelligitur sine vi, & quidem in locum sanctissimum. *Quid enim sanctius, quid omni religione munitius, quam domus uniuscujusque civium? hic aræ sunt, hic foci, hic dii penates, hic sacræ religionis cerimoniæ continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, ut inde abripi neminem fas sit*, inquit Cicero, in oratione pro domo cap. 41. *Jam si tempus est ullum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vis vi illata defenditur*, ut idem pro Milone cap. 3.

Legis hujus ex 12. tabulis ibidem sic meminit Cicero: *duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt.*

Quod me in discrimen] quod quasi mea culpa in id periculum veni.

2. בַּמַּחְתֶּרֶת] a חָתַר *Fodere.*

3. *Diu*] interdiu.

4. *De vi illata*] quæ dicit se vi stupratam.

§. XIII. 1. *Quid vero jam de lege Evangelica*] Rursus inculcat legis, ut loquitur, Evangelicæ perfectionem, quasi perfectio Evangelii sit demere metum grassatoribus nocturnis, & exponere bonos impunitiori audaciæ facinorosorum. Verba Christi sunt Matth. 5. *Audistis quia dictum est: oculum pro oculo, dentem pro dente. Ego autem dico vobis, ne obsistite injurioso: sed si quis te percusserit in dextram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & qui voluerit tecum in judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: & qui te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo.* Hæc non præstant fures salvos. Et primo valet responsio, quam ipse dedit supra illis, qui verba de alapa bello & omni actioni forensi obducebant, nempe alapam esse contumeliam levem, ne re, sed opinione magnam. Sic tunica etiam & pallium amissionem non maximi pretii bonorum significant. At fur nocturnus non petit tunicam & pallium, sed aurum & argentum, & si potest, omnem censum patrisfamilias. II. *Oculum pro oculo, dentem pro dente* dictum est magistratibus Deuteron. 19. Id non abrogat Christus, quemadmodum nec abrogavit *non occides*, *non mœchaberis*, quorum ante meminit. Sed hæc omnia vindicat à pravis interpretationibus Judæorum, qui illud, de quo agimus, applicabant male sibi & privatim & publice. Privatim, cum hinc sibi jus facerent ob minimas injurias, minimaque damna immortale odium gerendi. Publice, quia sub jugum erant Romanorum redacti, si quid ab his grave paterentur, rebelliones coquebant, & cœlum vituperabant, jactantes semper se Abrahami semen, & fœderatum Deo populum, & immemores se fœdus illud & aliis peccatis multis, & non agnoscendo Messiam præsentem, irritum fecisse. Ait igitur, *ne obsistite injurioso*, nempe ut soletis obsistere lædentes magis vestras conscientias, quam ab illo forte in bonis vestris læsi estis, nec tantopere studentes, ut puniantur qui pec-

peccant, quam ut iræ vestræ & vindictæ cupido exsatietur. Quemadmodum dixerat antea, *ne juretis omnino:* nempe ut soletis leviter & præter necessitatem. Quum autem jubet, qui tunicam auferat, ei & pallium tradi, qui maxillam dextram feriat, ei & lævam porrigi, qui angariet ad milliare unum, addi alterum, non præcipit patientiam hominum injustorum, ubi possunt puniri, sed patientiam & æquum animum in castigationibus Dei per iniquos potentes, nec vetat, ne arceantur plectanturve scelera, ubi possunt plecti aut prohiberi: sed si justo Dei judicio homines potentes & majores legibus istis injuriis nos afficiant, ut patienter feramus & agnoscamus, hæc evenire nobis ob peccata nostra, Deumque per illam injustitiam hominum justissima & sanctissima decreta sua exsequi; adeoque non efferamur impatientia adversus istas virgas Dei, ut si & alterum tantum perdendum sit de bonis, si duplicetur contumelia, si geminetur labor, parati simus sustinere, & mente atque ore dicere: *Iram Domini portabo, quia peccavi ei,* Mich. 7, 9. In eo adeo nihil perfectius à nobis postulat Euangelium, ut idem jam præstiterint sancti in veteri Testamento. Sic David 2 Samuel. 16. *Dimitte eum ut maledicat, Dominus enim præcipit ei ut maledicat Davidi.* Et poterat tunc punire: sed id tempus erat, quo se humilem redderet coram Deo rex piissimus, non magnum coram hominibus. Sic Jobus c. 1. *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

Incruenta contentio] lis in foro apud judicem, cui nullum periculum sanguinis aut cædis intervenit.

§. XIV. *Lex jus necis non habet*] Ait legem jus necis non habere in cives ex quovis delicto, sed demum ex delicto tam gravi, ut mortem mereatur. Quasi non minimum delictum, si ob causas incidentes sub capitis pœna vetetur, capitale fiat. Sibi imputet, qui transgreditur. Quare enim non licuerit Atheniensibus jubere, ut capital esset, si quis legem de vindicanda Salamine tulisset. Justin. 2, 7. Quare non Thuriis, ut capite lueret, si quis cum armis in concionem venisset? Diod. Sicul. 12, 12. Quare non Carthaginiensibus, ne quis Græcis literis aut sermoni studeret, quo loqui cum hoste aut scribere sine interprete posset. Justin. 20, 5. Quomodo autem consistet imperium militare, in quo minima quæque vetita capite luuntur? ut si quis in agmine ordinem excessit, si in rustici tugurio inventus est, si gallinam abstulerit. Et quantum est in se spectatum vesci de arbore? Tamen capitale fuit, quia Deus dixerat: *quo die ex eo vesceris, morte morieris.* Distinguendum igitur, ne lex sit tyrannica, quæ servari non potest, & pro laqueo est ad capiendos innocentes, nec gravem causam habet. Sic ratio est & potest servari, utique quantumvis parvum delictum capitale faciet.

Animum tranquillat] omnes conscientiæ scrupulos eximere potest.

Valde atrocibus] ut proscriptos & militiæ desertores, supra 1, 4, 16. & exsules, ubi de iis lex est, qualis apud Quintilianum avum declam. 305.

Tollere quidem] impunitatem dare in foro soli vel apud judicem mortalem: non liberare conscientiam.

§. XV. *Concedat alteri*] non directe ac verbis interpositis, sed si dum aggreditur, tantum interveniat spatii aut loci, ut contraria arma expedire possim.

Duos mortem meritos] ut Romani gladiatores noxios.

§. XVI. *Jus quasi momentaneum*] momentum vel punctum temporis durat.

Tractum habet] non coercetur intra tantas temporis angustias.

Destin;

Defensio mera] nam offensio ex intentione justa non est. supra n. 4.

§. XVII. *Ut vim pati*] ut quia prævideo aliquem huc crescere posse, me ut impune lædat, quum hujus animi nondum ulla signa det, ideo eum aggredi possim, & incrementa ejus vi interpellare. Ariovistus ad Cæsarem 1. Gall. 44. debere se suspicari, simulata Cæsarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. quod nisi decedat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum.

§. XVIII. 1. *Bellum promeriti*] injuria facta justam alteri causam inferendi belli dederunt.

Tantundem imponere vindictæ] Seneca Troad. 278. *regi frenis nequit Et ira & ardens hostis & victoria Commissa nocti.*

2. *Judicem ferant*] Ferre judicem est provocare adversarium ad judicem vel arbitrum secum ex utriusque sententia capiendum, in quem compromittant.

AD CAPUT II.

§. I. *Communi hominum*] quia cujusvis hominis est, & propterea nec nos eo possumus excludi.

Nostra singulari] quia neminis præter nos, vel eum cujus est, adeo ut alius id male invadat.

Ad actus] num. 18.

Aliquorum propriæ] num. 6.

Propriæ fieri nequeant] num. 3.

Ut possint] num. 4. & 5.

§. II. 1. *Talis usus*] Exercitium Juris hujus & apprehensio rei hoc animo, ut mihi serviret, tantundem valebat tum, quantum nunc proprietas.

2. *In magna quadam*] mansissent incallidi, & ex iis ignoratio verborum, Justin. 2, 2.

Esseni] 1, 3, 3.

Asceticam] exercent & castigant corpus, ut animus magis vacet religioni, 1, 2, 9.

Ἀφθαρσίαν] integritas.

Φρόνησιν] prudentiam mediam vel ambiguam.

Ἔρρεψαν] inclinarunt, vergere cœperunt ad malitiam.

Rerum distributione] nam alter agrum frumento, alter pascuum sibi vindicarat.

Ex studiorum diversitate] dum uterque suum præfert, alterius studium contemnit.

Bona malorum] Gen. 6, 1.

χειροδίκας] violenti, quibus jus in manibus.

3. *Terras partitio*] Partitio terrarum in populos, cujus imago apud Germanos Cæsari 6. Gall. 21.

In familias] Partitio in domos.

Siticulosa] qualis est orienti soli propior regio. Justin. 12, 10.

4. *Locorum, in quæ*] quum alia atque alia appetendo loca, qui desierant una vivere, desierunt & res communicare.

Justitiæ & amoris defectus] quum scilicet quidam per inertiam minus operæ conferrent ad res communes excolendas, nec minus tamen aliorum labore fruerentur: alii per avaritiam aut luxum plus appeterent aut consumerent, quam frugalibus aut æquis dignum esset.

5. *In proprietatem*] propriæ factæ sint.

Animi actu] destinatione mera vel cupiditate habendi.

Cererem legiferam] Virgilius 4. Æneid. 58. Ovid. 5. Metam. 343. Athenæus 1, 12.

§. III. 1. *Sub ratione*] vel universum vel partes ejus, ut grandes sinus aut freta propriive nominis tractus.

Causa hic cessat] non est verendum, ne quis tantum ex eo sumat, ut alii fraudentur, atque ita non servetur æqualitas.

Si quis ejus] si homines possent volare, aut versari in aere sine tactu

terræ vel molis quæ à terra sustinetur.

2. *Syrtibus*] Magna & minore in ora Africæ Lucan. 9, 303. Sallust. Jugurt. 78.

In re terminata] quæ fines certos habeat.

Τὸ ὑγρὸν] Quod fluit vel liquidum est, non finitur proprio & sui generis termino.

Citra Oceanum] Error Sulpicii Apollinaris, qui putavit Citra idem esse quod Extra. At citra Oceanum est intra Oceanum. Sic Gallia citerior Romanis, quæ intra Alpes: Hispania citerior, quæ intra Iberum flumen.

M.] M' vel MS. Liv. 36, 17.

Nec fingenda] nec inducere in animum debemus, Oceanum, perinde ac terras, à gentibus aliquando divisum esse.

§. IV. *Per universitatem*] quum ex illa generis humani communitate partem sibi eximit gens vel civitas vel regnum, & publicam facit.

Per fundos] quum certas portiones privati consequuntur.

Assignatione] attributione, quæ fit per electos, aut præfectos ei rei, ut apud Romanos per triumviros coloniis deducendis.

Libera occupatione] cujusque privati.

Non ideo vacuum] Exemplum apud Tacitum 13. annal. 54.

§. V. *Moraliter necessarium*] non quidem necessitate absoluta & naturali, sed introducta gentium institutis.

In illo primævo statu] Sic olim in Hispania quilibet è vulgo rei metallicæ, prout libuisset, operam dabat Diod. 5, 36.

Atque etiam ipsum] & eximere aliquid promiscuæ occupationi, quæ naturali jure concessa erat.

§. VI. 1. *Videatur absorpsisse*] sustulisse omnem potestatem aliorum in re, quæ propria ex communi facta est.

3. *Dissipare possum*] quod est incendium ruina extinguere: quod de suis fortunis dicebat Catilina.

Lege civili] pandectas quoque juris civilis Romani sancit; non tamen, ut propriam ejus juris partem, aut illius civitatis populive constitutionem, sed ut à naturæ æquitate comparatam legem.

4. *Definitionis*] regulæ, sententiæ, pronuntiati.

Cum benigna receptione] ea cum conditione atque exceptione, ut, ubi noxæ & damno est distinctio dominiorum, ibi valeat pristina communitas.

Si homines legibus] nisi bellum civile juris ordinarii strictam observationem sustulisset.

Suam lege naturæ] quæ bono civi præcipit eam provinciam suam putare, in qua servire patriæ possit, etsi publica auctoritate ob turbas careat.

Suam quemque] unumquemque consulere sibi, ut potest, 6, 4.

§. VII. *Ad Cretam*] ad siccum & solidum, ut desinat esse spes aquæ inveniendæ. Plinius Nat. Inst. 31, 3, 1341. Plutarchus περὶ τῶ μὴ δεῖν δανείζεσθ. p. 827.

§. VIII. *Tabula*] quævis materia, assere, ligno, fractæ navis.

Animi talis] propositum non recedendi ab eo, quod justum est.

§. IX. *Faciendam restitutionem*] si aliena re, tanquam communi in necessitate usus fueris, mutatis in melius temporibus, id quod consumpseris, restitui oportere.

Ad servandam] ad fruendum ex antiquissima communione, quibus introducta dominia uti severe prohibent.

§. X. *In solo pacato*] terris eorum, qui non sunt hostes nostri, ut Ordines Belgii Liberi fecerunt in Trajectu Mosæ, Rhenoberga, Orsavia, Embrica, Vesalia, quas hostis Hispanus occupatas præsidiis tenebat, & inde socios eorum infestabat.

§. XI. *Utilitatis innoxiæ*] per quam meam

meum commodum fine damno alterius quæro. Inde actio pauperis adversus divitem, qui flores suos, unde pauperis apes mella legebant, veneno infecit, apud Quintilianum declam. 13.

Alteri communicet] Hoc Latinum non est. Itaque non potuit Cicero dicere, qui semper, communicare quid cum aliquo, non communicare alicui. Fraus huic loco facta est. Sic enim Cicero 1 off. 16. *Una ex re satis præcipit, ut quicquid sine detrimento accommodari possit, id tribuatur vel ignoto. Ex quo sunt illa communia, Non prohibere aqua profluente, Pati ab igne, ignem capere, si quis velit, Consilium fidele deliberanti dare: quæ sunt iis utilia, qui accipiunt, danti non molesta.*

Signa navigationis aut itineris] Exemplum nobile præbet Darius Codomannus Persarum rex in ponte Lyci Justin. 11, 14.

§. XII. *Qua flumen dicitur*] si omne corpus intelligas parti territorii in clusum.

Molem injicere] Hujusmodi molis mentio apud Tacit. 5. hist. 19.

Qua aqua profluens] si in flumine manantes & momento temporis mutatas undas intelligas, neque enim propriæ fiunt, nisi à quo hauriuntur.

Ovidius] 6. met. 350.

Munera publica] inf. num. 17. & cap. seq. num. 9.

§. XIII. 1. Verum putat transituro cum exercitu alienos fines, postulandum prius transitum, sed si negetur, vindicare posse. Sane si jus est ei vindicandi, jus etiam alteri est negandi. Etenim si Principi vel populo licet prohibere ipsis indigenis, ne sint armati intra fines, quamvis pauci, quamvis singuli, multo magis ei licet hoc non concedere exteris. Ab his enim major metus. Sic apud Petronium miles Encolpium paganum ponere jubet arma, & malo cavere. Sic Cicero in Sicilia postquam domitis fugitivis inde Man. Aquilius decessit, omnium instituta atque edicta prætorum fuisse ejusmodi testatur, ut ne quis cum telo servus esset lib. V. Verr. 3. Præterea si privato prohibere potest nequis ingrediatur fundum suum venandi vel aucupandi gratia, multo magis princeps vel populus, ne exercitus aut multitudo armata ipsius transeat fines. At verum prius facit §. 12. Justinus de R. D. Hinc cum Philippus Macedo prætextu ponendæ Herculi in ostio Istri statuæ pacatum accessum ad religionem Dei per Scythiam petisset, rex Atheas armatum exercitum fines ingredi negavit se passurum, Justin. 9, 2. Et Cæsar cum in Galliam tenderent Helvetii, dicerentque sibi esse in animo sine ullo maleficio per provinciam Romanam iter facere, rogarentque ut ejus voluntate sibi facere liceret, respondit, se more & exemplo populi Romani non posse iter ulli per provinciam dare, &, si vim facere conentur, prohibiturum ostendit, lib. 1. bell. Gall. 8. Dicit more & instituto populi Romani, ut significet Romanos hoc naturæ jus esse non putasse, ut necessario daretur. Sic cum de exercitu Romano in Asiam adversus Antiochum per Macedoniam ducendo deliberatur, Publius Africanus ad fratrem, *Iter quod insistis*, ait, *L. Scipio, ego quoque approbo, sed totum id vertitur in voluntate Philippi*, Liv. 37, 7. Judicans posse illum jure suo prohibere. Casus, quo hic traditur, propria aliqua, ut communia, posse vindicari, est utilitatis innoxiæ, & ob damna præsentia, & ob pericula graviora. Etenim si ne amica quidem & patria transeuntes exercitus sancta & inviolata habent, quid facient in externis? Vide Othonianorum & Vitellianorum per pacatissima, per ipsam Italiam transitus apud Tacit. 2 Histor. 12. & 87. Plin. Panegyr. 20. *Quam dissimilis nuper alterius principis transitus, si tamen transitus ille, non*

populatio fuit, cum abactus hospitum exerceret, omniaque dextra lævaque perusta & attrita, ut si vis aliqua vel ipsi illi barbari, quos fugiebat, incederent. Tales hodie omnes transitus, nulla disciplina, Germania & Gallia experiuntur. Commeus lib. 6. cap. 2. *Regnum sub mortem Ludovici XI. utcunque patens & amplum, exhaustum erat & egenum, cum aliis rebus, tum maxime per traductos & commeantes hinc inde exercitus.* Ne dicam de annona, quam necesse est ingravescere incolis, majore hominum quam tueri terrarum copiæ seu naturales seu adventitiæ solent, numero admisso. Pericula & metus longe graviores. Cæsar homines inimico animo, data facultate per provinciam itineris faciundi, temperaturos ab injuria & maleficio non existimabat, lib. 1. bell. Gall. 7. arma per se faciunt expertos promptosque in injurias, præsertim ubi numerus adest, & occasio & pretium sceleris. Notum illud Homeri: *αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος*, & Valerii Flacci, *Namque virum trahit ipse chalybs.* Non cogitaverint de maleficio cum adventarent. Occasio furem facit: in peregrino quasi exules sunt, quibus *mille indies nova consilia aut fortuna sua aut ingenium possit facere*, verbis Livii 35, 42. Quam facile venit alicui in mentem: *Videmus terram opulentam & uberem: nolite negligere, nolite cessare. eamus & possideamus illam: nullus erit labor.* Judic. 18 10. Quam præsens est dici à transeuntibus privato de injuria facta conquerenti: *Cave ne ultra loquaris ad nos, & veniant viri animo concitati, & ipse cum omni domo tua pereas*, ibidem v. 18. Qui nescit toties subsidio vocatos & intra finem admissos externos auxilium in perniciem vertisse neque ullis pactis, ullis execrationibus deterreri potuisse à facinore, ut fidem datam servarent? Athenienses classe in Siciliam navigarunt, *ut sub specie ferendi Catiniensibus auxilii tentarent insulæ imperium*, inquit Justinus 4, 3. Philippus bello sacro civitates, quarum paulo ante dux fuerat, quæ sub illius auspiciis militaverant, quæ gratulatæ illi sibique victoriam fuerant, hostiliter occupatas diripuit: non diis publicis privatisque, ad quos paulo ante ingressus hospitaliter fuerat, pepercit. 8. 3. Et plenus istorum ille Romanus miles Capuæ in hibernis locatus, secum exigebat ita. *Cur autem potius Campani Italiæ agrum uberrimum, dignam agro urbem, qui nec se nec sua tutari possent, quam victor exercitus haberet, qui suo sudore & sanguine Samnites inde depulisset, &c.* Livius lib. 7. 38. Anglo-Saxones ut viderunt terram latam ac fertilem, & incolarum manus ad bellandum pigras, se vero & maximam partem Saxonum sine certis sedibus, mittunt ad evocandum majorem exercitum, & pace cum Scotis & Pictis firmata, in commune contra Brettos (i. e. Britannos, qui eos trans mare in auxilium vocaverant contra Scotos & Pictos, ut à Claudiano & vetustioribus hoc auctore appellantur) consurgunt, eosque regione propellunt, & suæ ditioni regimen distribuunt, ut narrat Wittichind. lib. 1. annal. Quid ab illo exspectandum, qui in minus obligati sunt, qui non promiserunt etiam tueri, sed tantum non offendere. Super hæc omnium fere imperiorum hoc vitium est, ut quo longius ab limite in interiora proceditur, eo imbecilliora invenias. Sic Pœnos foris invictos Agathocles & Scipio prope Carthaginem vicerunt. Sic Hannibal negabat Romanos nisi in Italia posse vinci. Ut in animantium corporibus infirmissima & periculis oportunissima sunt vitalia. Ad hæc igitur mysteria intuenda admitti quasi profanos & invidos oculos externæ & magnæ multitudinis armatæ in tanta hominum invadendi & possidendi libidine, res aleæ plena est. Quid quod in omnibus imperiis reperiuntur homines

rerum

rerum novatum cupidi, qui tales hospites aut adversus cives suos aut adversus superiores aut vicinos ultro incitent. Galli in expeditionem Neapolitanum regnum transitum per terras Florentinorum impetraverunt. Erant sub horum imperio Pisani quam urbem cum ingressus esset Carolus IX Rex, plebs circumfusa, dominorum in se crudelitate exposita orare Regem cœpit, ut in libertatem avitam assereretur. Regis familiares postulationem justissimam esse dixerunt, & ille pactorum conventorum cum Florentinis immemor, nec quanti ea res momenti esset, expendens, liberos esse jussit, ut scribit Belcarius Commentariis rerum Gallicarum lib. 5. & ante illum Cominæus lib. 7. cap. 7. Sic apud Tacitum Lugdunenses exstimulabant singulos militum Vitellianorum transeuntium, & in eversionem Viennensium impellebant ob municipalem invidiam, 1. Histor. 65. Exempla quæ auctor adducit, facti sunt potentiorum, non juris. Quod autem Israelitis licuit bellare in Emorræos transitum negantes, non concessum, quia jus gentium negabant, sed quia erant inter damnatos septem populos, quorum terras Israelitis donaverat Deus, Josuæ 3. versu 10. Itaque hæc tantum fuit πρόφασις & ἀφορμὴ, non αἰτία, *prætextus* & *occasio*, non *causa* belli. Itaque Edomitis idem negantibus abstinuerunt, quia non erant ex damnatis donatisque: longe autem graviora obduci exempla possunt illorum, qui pessimam mercedem suæ bonitatis transitus concedendo, tulerunt. Post pacem Antalcidæ, conquiescente tota Græcia Phœbidos Lacedæmonius exercitum auxilio Amyntæ Macedonis adversus Olynthios ducebat per pacatos & amicos Thebanos: quibus nihil mali suspicantibus, pellectus occasione Cadmæam urbis arcem occupavit. Lacedæmonii querentibus Thebanis fœdus esse violatum, mulctam irrogarunt Phœbidæ, præsidium tamen in arce, & per illud urbem obnoxiam tenuerunt, donec consilio Epaminondæ, virtute Pelopidæ liberaretur. Diodor. Sicul. l. 45, 20. Campani de exercitu Agathoclis Messanam specie hospitum ingressi, ut inde conscendentes in Italiam navigarent, ut viderunt pulcherrimam & copiosam urbem secure haberi, occisis civibus uxores filiasque eorum, domos & agros sorte inter se diviserunt. Polyb. 1. Unum exemplum addam, quod si hæc doctrina valeret, cum totius Europæ periculo vidissemus: sed id ne sinat Deus. Turcæ hodie petunt innoxium transitum à Cæsare per terras ejus ad oppugnandos Venetos, an quisquam erit tam stultus aut malus consiliarius, ut audeat dicere Cæsari, petere illos jus, quod nostro metu non tollatur, petere quod est juris naturæ, quodque nullo etiam religionis prætextu possit negari. Quod ad cautiones utantur illis, qui aliter non possunt: at cui ad negandum vires sunt, eum ego memorem esse jubeo, sæpe cautorem quoque captum esse: memorem nullo jure quenquam cogi, qui liber sit, ut invitus dominum accipiat: ubi dominus, parem: qui autem armatum intra fines recipit, eum vel dominum vel parem accipere. Multo minus concesserim, transitum jure non negari, si etiam ab eo, in quem bellum sive justum sive injustum (nihil enim borum præstat altero magis à noxa securum) movet is, qui transitum petit, metus accedat. Quomodo enim hæc petentis utilitas mihi, à quo transitus petitur, esse potest innoxia? Si nihil aliud sequatur, commercia meis erunt sublata cum eo, cujus hostem receperim. Deinde ille in quem bellum movetur si sapiet, ad fines occurret venienti hosti, quod si fiat, ego fecerim meas terras sedem belli. Scire velim quod jus quenquam ad hoc incommodum patiendum, si vitare potest, obliget.

get. Taceo de fine si repellatur, quamvis justus aggressor.

Siqua pars maris] quam terræ accessionem vocat num. 14. quæ proxima terram est, aut angusto sinu vel laxiore portu angusti oris à reliquo mari secluditur.

Qui transitu] ad stationem temporariam.

Cum receptione] ita ut retineretur in commune facultas hæc istis utendi damnosa nemini, nec domino adimere illam usurpare volentibus liceret. Receptio est exceptio: ut num. 6. & Recepticius servus apud Gell. 1756.

2. *Has tulit leges*] proposuit conditiones.

3. *Græci, qui cum Clearcho*] Reliquiæ decem millium, quæ Cyro minori adversus fratrem Artaxerxem Macrochira bellanti auxilio miserant Lacedæmonii.

Rectis se hastis] pacatos & non minantibus armis.

Inclinatis] prætentis, infestis, intentatis. Sic ponere hastas Livius lib. 35, 35.

4. *Jus meum mutu*] sed nec jure petendi, quod habet alter, jus prohibendi tollitur ei, qui potest prohibere: cum dominum recipere in regnum nemo cogatur. Sic Philippo jure negavit Ateas, Justin. 9, 2. Cæsar Helvetiis, 1 Gall. 8.

Divisis manibus] non uno continenti agmine, sed inter singulas legiones aut cohortes intervallo facto.

Impensa transeuntis] Si qui per alienos fines exercitum traducit, numeret pecuniam, qua princeps vel dominus eorum finium cogat militem, ne quid violent, transeuntes prohibiturum.

A Demetrio] Plutarchus p. 912.

5. *Quo minus gens quæque cum quavis gente seposita commercium colat, impediendi nemini jus est. Id enim permitti interest societatis humanæ &c.*] Nimis hoc laxe nimisque liberaliter pronunciatum. Interest societatis humanæ esse commercia ut plurimum libera; nec ulli genti omnino præcludi: sed hanc vel illam gentem excludi à commerciis certarum gentium, quæ tamen aliunde habeant, non est iniquum. Ipse infra num. 20. dicit ad sua vendenda non æquum jus esse omnibus, quo velint applicare, quum cuilibet liberum sit statuere, quid velit acquirere vel non. Ex sequenti cap. num. XV. refert in fœdere quodam Pænorum cum Romanis cautum, ne hi ultra Pulchrum promontorium, Massiam & Tarsejam prædas agerent, mercatumve irent: neque id reprehendit. Sic rege Amasi solum Ægyptiis emporium fuisse Naucratem testatur Herodotus: quod si quis ad aliud ostium Nili applicuisset, ei jurandum fuisse eo se venisse invitum ventis compellentibus: eo jurejurando dato licuisse ad Canopicum ostium navigare; si non posset onera fluvialibus navigiis Delta lustrando, Naucratim portare. Euterpe cap. 183. Sic inter leges, quas L. Æmilius Paulus Macedonibus devictis dedit, quum in quatuor regiones Macedoniam distribuisset, ne connubium neve commercium agrorum ædificiorumque cuiquam extra suæ regionis fines esset, neve sale invecto uterentur. Livius 45, 30. Sic Rex Hispaniarum etiam suorum subjectorum parti negat commercia cum Peruanis: neque Belgicæ societates iis, qui extra societatem sunt, in Indiis omnia permittunt. Quod Mairii illius, qui fretum sui nominis (Straet *La Maire* vulgo vocant) primus perrupit, classis experta est.

Gens quæque] Livius lib. 45, 29.

Rupto fœdere] jure gentium. Vide ad Senecæ Herc. Fur. v. 49.

§ XIV. 1. *Quæ terræ accessio*] quam jure credi possit possessor terræ adjacentis, quasi oram, laciniam, & ut ita dicam, pomœrium ipsius terræ occupasse & sub dominio vel imperio habere.

Quæ

Quæ onera] Sustinentur nullo usu aut commodo mercium hominumve transeuntium, eorum in partem illos vel hos vocari injustum est.

Capitatio] Census, stipendium in capita hominum descriptum.

2. *Dum modus causæ*] dum non plus petatur, quam exigunt illa onera, quæ præstat.

Ut tributi, ita & vectigalis] Tributa proprie, quæ pro census i. pro prædiorum & patrimonii modo imponuntur. Vectigalia, portoria, decumæ, scriptura, centesimæ, vicesimæ, quadragesimæ &c.

Neti] fili lintei, telæ, byssi.

Isthmum Syriacum] quæ claustra Ægypti vocat Tacitus 2 histor. 82.

Accepit rex Salomo] Videntur sacræ tabulæ dicere, per negotiatores ea in Ægypto emisse Salomonem & Syris per eosdem vendidisse.

Ad vitandum] ne circumeunda esset Peloponnesus, & pericula circa Maleum promuntorium Laconices subeunda.

De mari in mare] Ægæo in Ionium, & vicissim. Traductionem vocant Latini, quod Hollandi inter Amstelædamum & Harlemum Overtoom. Jul. Higinus in Cinnæ propempticon; Ab Actio navigantes stadia XL. veniunt ad Isthmum Leucadiensium, ibi solent iteris minuendi causa remulco, quem Græce πάκτωνα dicunt, navem traducere. Idem, Quærunt etiam nonnulli, quamobrem ejus cura jubeat Actio navigare, quod est è regione traductionis Leucadiensis, & rursus ab Actio circa insulam moneat ire Caris. Sosip. lib. 1. in voce Iteris.

§. XV. 1. *Nulla belli justior*] quum pax à Cimone facta rumperetur, auctore Pericle, ne quid postularis Lacedæmoniorum & conjunctorum his sociorum concederent, Justin. 3, 7.

2. *Decretum Prætoris adhibendum*] à magistratu veniam impetrandam. l. 50. de acquir. rer. domi. Et sunt, qui velint legi decretum principis.

Quo & illud] Intellige; aut ad moles jaciendas in mare.

§. XVI. *Spartani*] Cragius de republ. Lacedæ. p. 125. libr. 3. tab. 3. Instit. 3. p. 210.

Peregrinos urbe] Cic 3. Offic. 11. Tale etiam, qui peregrinos urbibus uti prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres noster, Papius nuper: nam esse pro cive, qui civis non sit, rectum est non licere; quam legem tulerunt sapientissimi Coss. Crassus & Scævola: usu vero urbis prohibere peregrinos sane inhumanum est.

§ XVII. *Nisi imperium quod*] nisi quatenus sub jurisdictione est.

§. XVIII. *Aut simpliciter*] in permissa omnibus & ubique.

Ex suppositione] in permissa certorum populorum. Aut, si mavis, citra respectum aliorum, vel ex aliorum intuitu.

Vita commode] Jus commune ad res possessas vel invitis dominis non redit, nisi ad eas res, sine quibus omnino vivere non est: jus commune ad actiones subjectam habet materiam, *Vitam quæ faciunt beatiorem*, ut Martialis canit, & à volentibus conceduntur.

Lege lata] per summam potestatem.

Conspiratione] per consensum & coitionem improbam privatorum.

Fusos omnibus] natos in utilitatem omnium viventium terræ proventus.

Averruncare] Putavit averruncare dici ab eruncare, & esse idem quod tollere & eradicare, eruere cum radicibus: at averruncare est avertere, depellere.

§. XIX. *Venditio*] puta ad exteros vel exportatio vendendi causa.

Expelli posse] quod fecit Augustus, Sueton. 42.

§. XX. *Ad sua vendenda*] Hinc excusatur edictum Senatus Anglici temporibus tyrannicis, quo veta-

bantur apportati merces, quæ in cujusque naviculatoris patria non nascerentur.

§. XXI. 1. *Virorum populus*] ex Floro 1, 1.

Nonnisi excellentibus] qui donum habent continentiæ & asceticam vitam exercere possunt.

2. *Quæ justa sunt*] lib. 1, cap. 3. nu. 4.

§. XXII. *Unus populus*] ut quum arcentur Judæi.

§. XXIII. *Ex vi naturalis*] sine pactione.

Per beneficium] privilegio dato.

In beneficii] Sic Romani Boccho Mauritaniæ regi fœdus & societatem petenti responderunt, cum meruerit, cap. 104. Sallustii.

§. XXIV. *Lucrum alter alteri*] Quod compendio vel lucro est, in eo occupare alium & prævenire industria vigilantiaque sua nemo prohibetur.

Stipulatus est] curavit sibi promitti.

Solet interdum prohiberi] quasi monopolium.

AD CAPUT III.

§. I. O*Riginaria*] quam incipimus ipsi, nec ab alio transditam habemus.

Derivativa] quæ ab alio ad nos transit.

Genus hum. coire] civitates facere & de omnibus in proprietatem addicendis, quod placuisset, constituere.

§. II. *Servitutis*] prædiorum, quæ pactionibus & stipulationibus constituitur, §. 4.

Constitutione pignoris] cum creditor accipit à debitore pignus vel hypothecam in securitatem crediti.

Nisi modo] titulo possidendi.

Virtute ipsa] Simulac dominium earum rerum acceperunt, & jus eas hac ratione obligandi.

§. III. *Specie introducta*] opere ex ea materia facto.

Nobis solis] de qua quæstione certamen Sabinianorum & Proculianorum, §. 25. Instit. de R. D.

§. IV. 1. *Imperium*] jurisdictio.

Dominium] proprietas.

2. *In extraneos*] in inquilinos, qui nobiscum habitant, etsi non sint cives.

§. V. *Res mobiles*] quæ nullius sunt, ut feras, aves, pisces.

Supra] 2, 2. 5.

Ex jure naturæ permittente] quod veniam dat faciendi aliquid, ubi mos vel lex civilis non adversatur.

Præcipiente] quod utique jubet sic facere, & non aliter.

Jus civile plurium] & hujus & illius & istius & vel decem civitatum ex cujusque placito; non jus gentium, neque ex communi & immutabili sensu omnium aut moratiorum. Itaque potest, qui vult, id sequi; qui ne vult, repudiare.

§. VI. *Qui ratione*] quia ad dominium actus animi requiritur agnoscentis aliquid pro suo & habendi voluntas. §. 40, 43, 46, Inst. de R.D. Adde infra 2, 22, 10.

Personam illorum] considerati in genere, non in individuis: ut Fabius infans vel furiosus est Dominus rerum patrimonii sui, qua homo, & qua Fabius, non qua infans vel furiosus.

Præter naturam] addendo naturæ, quod illa non facit quidem, fert tamen; non autem invertendo naturam.

Actum primum] potentiam.

Actum secundum] operationem.

§. VII. *Supra*] à fonte & longo spatio deinceps.

Infra] in exitu & aliquanto spacio ante exitum.

Inferiori] vel alieni territorii vel nullius.

Comparatione terrarum] quæ circumjacent & sunt in territorio.

§. VIII. *Aut*

§. VIII. *Aut supra*] unde terram intrat.

Sinus] Sinus patet vel apertum habet tantummodo supra, ab alto scilicet mari, unde pars ejus terram intrat; non vero infra, hic enim objicitur terræ gremium.

Aut supra] unde decurrit.

Et infra] ubi angustias exit.

Ut fretum] Fretum patet vel transitum habet & supra, unde angustias intrat mare, & infra, ubi ex angustiis evadit.

Dummodo non] modo terræ, quæ circa sinum aut fretum in territorio sunt & mare inclusum habent, spatio longe id superent, ut hæ merito una cum interveniente mari rationem totius, mare interveniens rationem partis habere videantur.

§. IX. 1. *Partibus*] Orbis terrarum.

Commune civium] per vocabulum Omnium intelligi solummodo eorum, qui cives Romani censebantur, & à Latinis, Italicis, Fœderatis, externis sive alienigenis, qui in eodem versarentur imperio, distinguebantur.

Πάντων ἀνθρώπων] Ergo non tantum *πολιτῶν Ῥωμαϊκῶν*.

2. *Prætervehentibus est*] ut nemo, qui non sit hostis, eorum usu ad tempus prohiberi possit.

§. X. *In diverticulo fluminis*] lacu, qui ex flumine in nostrum agrum intrat, & ibi sinum facit.

Uti possidetis] quo retinet possessionem, qui nec vi nec clam nec precario ab adversario possedit.

Jure fruendi] fructum, commoditatem, utilitatem percipiendi.

Lucullo] Varro de re rust. 3, 17.

Æstuariis] effossis lacubus, in quos admitteret mare; dein cataracta vel emissario, quoties libuisset, clauderet.

Septis quibusdam] quales sunt cetariæ. Plinius 9, 15.

§. XI. *Nec animi actum*] quo quis forte apud se statuerit, mare velle pro occupato ab sese haberi, aut dominum maris se profiteri.

Actu externo] nempe classe præsenti.

Deseratur possessio] si ea classis ex loco, quem obtinet discedat.

§. XIII. 2. *Ratione personarum*] imperio temperario: ut Hannibal interpretabatur solum esse suum, quod captum bello possideret haberetque castris ad urbem positis. Liv. 26, 11. Cæterum hæc classium auctoritas inde agnoscitur, quod classem prætervehens una navis vela submittere compellitur.

§. XIV. *Ignes nocturnos*] Pharos Sueton. Calig. 46. Claud. 20.

Brevium] vadosorum & minus profundorum locorum. Virgil. 1. Æn. 115. *Tres Eurus ab alto In brevia & Syrtes urget*, lib. 10. 289. *multi servare recursus Languentis pelagi & brevibus se credere saltu.*

Chrysopoli] Scutari è regione Cpoleos.

Polybio] 4. p. 312.

§. XV. 1. *Intra Cyaneas & Chelid.*] Eadem est historia, idemque fœdus: nam Chelidoniæ sunt insulæ tres in mari Pamphylio contra Phaselidem, quæ est in continenti. Nec placuit horum quicquam post prælium ad Salaminem: tum enim nullum fœdus factum est, cum proxime successerint ad Platæas & Mycalem pugnæ: sed ad Eurymedontem amnem à Cymone victi Persæ hanc conditionem acceperant. De Chelidoniis Strabo 14, 666.

Cyaneas & Phaselidem] Isocrat. Panathen. p. 580.

Pulchrum promontorium] in Africa, Liv. 29, 27.

Calycadnium & Sarpedonem] in Cilicia.

Quæ stipendium] quod ei pendendum erat ex fœdere Romanis, Liv. 38, 38.

2. *De jure decedere*] Ut si quis paciscatur, ne in aream ulterius lumen

men è sua domo habeat, non eo aer sit proximi possidentis, sed alter de jure suo remittit.

Piscatio thynnaria] thynnorum piscium Hor. 2 Sat. 5. *Plures annabunt thynni & cetaria crescent.*

§. XVI. 1. Hæc quidem docta sunt si recte tradantur, sed ad præsentem quæstionem parum faciunt. Videtur autem vir summus auctores finium regundorum valde defunctorie legisse. *Limitatus* ager appellatur, qui & divisus assignatusque, non quod manufactos limites pro finibus haberet, sed quia concisus erat limitibus factis (*decumanos* & *cardines* vocabant; illos qui Orientem & Occidentem spectabant, hos qui Meridiem & Septentrionem) per centurias perque partes, quæ privatis possessoribus dono principis essent adsignatæ, ita ut certus numerus centuriarum & jugorum limitibus includeretur. Quum secundum genus nominavit *assignatos & mensura comprehensos*, frustra addit, *per centurias & jugera*: nam horum ratio habetur in limitato. At hujus tantummodo modus universus per extremitatem mensuræ comprehendebatur. Ideo non *limitatus* non *divisus* & *assignatus* tantum, & mensura comprehensus vocabatur. Arcifinius quoque dictus, non quod fines hostibus arcendis idoneos haberet, sed quod arcuerat fines, vel non haberet fines mensoria ratione comprehensos. Frontinus: *Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur.* Eosdem propterea Siculus Flaccus ait Solutos vocari. Iisdem testantur nihil *subsecivorum* intervenire, nempe quæ à mensuris decempeda restabant. Appellabantur & *Occupatorii*, quia eorum unusquisque privato arbitrio occupaverat sine adsignatione, non modo tantum, quantum colere poterat, sed quantum in spe colendi habebat. Nec vero hic ager necessario terminos habebat naturales: poterat enim occupator sibi terminos statuere, quos voluerat, vel sepimento, vel fossa manufacta.

In duobus primis agrorum generibus, si flumen cursum mutet, nihil ait de territorio mutari. Non est perpetuum. Poterat enim tam Limitatus, quam Mensura comprehensus ager ad fines territorii esse, & vel hic, vel ille fluvio imperia terminante includi, Quod si esset, haud dubie, quod decedebat agris, decedebat territorio: quod alteri ripæ accidebat, sub aliam jurisdictionem veniebat. Rursus ait in Arcifiniis flumen mutato cursu mutasse territorii fines &c. Ne hoc quidem perpetuo verum. Nam Arcifinius ager esse poterat & in medio territorio, ut pote si quis loca deserta, vasta, inculta, occupaverat: qualia magnis regnis & imperiis frequentia interveniunt. Ibi si flumen esset, quicquid ageret, manebat quod erat territorium.

Illud prorsus mirum, quod in dubio imperia, quæ ad flumen pertinent, arcifinia putanda esse ait, & ut limitata, aut mensura comprehensa sint, rarius accidere. Primo inauditus est sermo, *Imperium arcifinium*, *Imperium limitatum*, *Imperium mensura comprehensum.* Agrorum hæc vocabula sunt, non imperiorum. Dein dubium tale nobis esse non potest, quia nulli nobis ejusmodi agri. Tertio quomodo potest esse dubium, si vera est auctoris sententia, omnes agros limitatos & adsignatos esse in meditullio imperii, omnes in extremo arcifinios. Minime igitur hic servit hypothesi suæ, Denique apud Romanos, quibus solis istæ agrorum varietates notæ, si dubium hujusmodi incidisset, adibatur scrinium Imperatoris, in quo erant omnium Limitatorum & Assignatorum agrorum formæ: si de quo querebatur, ejus nulla extaret forma, pro arcifinio erat. Meminerunt hujus rei sæpe dicti auctores finium regundorum.

Di-

Divisum & assignatum] qui veteranis & colonis per centurias & jugera modo certo adscripto, datus est.

Assignatum per universitatem] quum modus universus & indivisus civitati tribuebatur. hic tantum per extremitatem mensura comprehendebatur, non per centurias & jugera, ut perperam auctor. Centuriæ & jugera sunt limitati vel divisi & adsignati. Centuria modus est agri CC vel CCL. jugerum. Jugerum in longitudinem numerat pedes CCXL, in latitudinem pedes CXX. Colum. 5, 1. Quidam tamen voluerunt mensuram per extremitatem comprehensam esse centuriam. Agyen.

Fines hostibus arcendis] immo quod fines arcuit, & possessor ejus liberum sibi reliquit, quousque colere aut possidere velit.

Ut flumina & montes] Immo & aquarum divortia & manufactas vias, fossas, arbores antemissas, nec mensura continetur. Sic. F. p. 4.

Occupatorios] quia non ex mensuris actis modum acceperunt, sed patent quatenus excoluit, aut quantum eorum spe colendi occupavit possessor. Primi habent limites inter singulas centurias: duo posteriora genera non limites, sed terminos. Sic. 18, 22.

Nihil de territorio] Quasi centuria non potuerit finiri flumine.

Si quid alluvio] si parvum quid esset, contemptum: si magna pars, ad subseciva pertinuisse censeo in diviso & adsignato.

2. *Medietate*] quasi linea ducta per medium alveum.

Terminus] non tam vagum & stagnantem super minus profundo, sed alveo profundissimo collectum & inclusum, ut pro territorio & munimento imperii esse possit.

3. *Tauri & serpentis formam*] in fabula luctæ cum Hercule Ovidius 9. met. 63, & 80.

Domuit] in certum alveum inclusit.

Filiam] Deianiram.

§. XVII. 1. *Imperia disterminat*] Ut Romanum à Germanis Renus, à Marcomannis & Dacis Danubius, à Parthis Euphrates.

Quæ toti speciem] non avertat in aliam regionem, sed pristinum alveum retinere sinat.

Quod tenuisset] si scilicet nullum ibi flumen fuisset, nempe usque ad illam lineam, quæ medium alveum secat.

2. *Imperia*] i. agri quibus terminantur imperia per flumen.

Pertingunt] pertinent.

Quod non facile] ut munitiones naturales.

§. XVIII. *Parti uni accederet*] ut in illis terminis imperii Romani factum: nam cum barbari naves nullas haberent, Romani eos amnes navibus occuparunt, quas dicebant lusorias.

§. XIX. 1. *Defecerunt domini*] Justin. 19, 1. *Prædam quam relictis à se castris abstulerint, non esse talem, quam velut spolium victi hostis ostentent, sed quam possessione vacua fortuitis dominorum mortibus, sicuti caducam, occuparint.*

Redierunt in eum statum] rursus factæ sunt communes.

2. *Jus eminens*] 1, 3, 6.

Primum populo] Sic Flaccus de cond. agrorum. Postquam ergo majores regiones ex hoste capta vacare cœperunt, alios agros diviserunt, assignaverunt, & ita remanserunt ut tamen populi Ro. essent: ut est in Piceno, in regione Reatina, in quibus regionibus montes Romani appellantur: nam sunt P. R. quorum vectigal ad ærarium pertinet.

Vasalli] qui habet emphyteusin vel fundum à domino in perpetuum aut in certos annos ea lege concessum, ut eum colat melioremque reddat, constituta pensione annua.

Senioris] Hoc vocabulo usa est inferior Latini sermonis ætas pro domino: unde Italicum Signore, Gallicum

licum Seigneur, Sieur, sive Monsieur, Messire. Bignon. ad Marcul. 1. cap. 7. p. 458.

Sub conditione fideicommissum] nam & sub conditione relinquitur fideicommissum vel ex certo die §. 2. Instit. de fideicom. hær.

3. *Dominio generali*] ejus cujus est territorium, sive principis, sive populi.

Domino particulari] cujus fuit ea privata possessio.

AD CAPUT IV.

§. I. *Usucapiendi jure*] per quod res aliena longo tempore fit bona fide possidentis.

Lege civili] jure Romano.

Ex suapte natura] sine lege aut natura.

Quatenus res] ut qui in alieno territorio, ubi usucapio valet, rem vel agendi aliquid jus habet, legitimum tempus bona fide possidere vel actum illum exercere sinendo, rem jusve amittat.

§. III. *Qui ab animo*] Quod alicui jus nascitur ex eo, quod quis hoc vel illud decrevit, statuit, in animo habuit (exempli gratia te adoptare, hæredem facere, & similia) id constare nequit & effectum sortiri ex sola mentis agitatione & commentatione: sed ei, ad quem jus nostrum referimus, id fuisse nobis animi argumentis quibusdam externis & symbolis notabilibus demonstrandum est.

Non fuerat congruum] non est enim hominum pectora scrutari.

Legibus humanis] Cogitationum pœnas nemo patitur. l. 18. D. de Pœn.

Mathematicam] necessariam.

Adversus eum] ita ut ei noceat, damnum in re aut existimatione afferat, si postea se voluisse aliter ostendat, quam indicavit.

§. IV. 1. *Requirendi animo*] ut, ubi licuerit, repetas recolligasque.

Sed etiam re] non adeundo, quam sciat se adire debere.

2. *Lege solvisse*] ut cum imperator jubet occidere aliquem, solvit eum lege Cornelia, vel, *Non occides*.

Juris gentium] cum sit revera juris civilis §. 2. Inst. Quib. mod. obl. oblig.

§. V. 1. *Moraliter*] per commodam & moribus receptam interpretationem, quædam, quæ facta non sunt, pro factis habentur.

Non facta] Actus negativi, infra num. 8.

Μήνυτρον] indicii præmium.

2. *Certo tempore*] Interpp. ad §. 11. Inst. de j. nat. gent. civ. minimum requirunt decennium & duos actus, aut complures actus minore tempore, præsertim si judicio contradictorio probata sit.

3. *Non agere nescientis*] qui silet aut quiescit ignorans sibi loquendum aut agendum esse, præjudicium sibi non facit.

Alia causa] Quoties intelligitur aliud quid, quam neglectum & sensum voluntarium, esse quod illum silere cogat, non creditur silere, quia id, quod dissimulat, velit, sed quia loqui non audeat.

§. VI. *Seposita lege*] quæ res immobiles inter præsentes decennio, inter absentes 20. annis statuit usucapi.

Incussus semel] Si quis tacuit aut passus est quid fieri timore perculsus, eum timorem vim eandem habere per aliquantum temporis satis præsumitur.

§. VII. *Tempus memoriam*] quod quando fuerit, nemo superest, qui meminerit, pro infinito est per humanam imbecillitatem, etsi revera fines certos habuerit.

Ejus temporis silentium] tantum per spatium temporis non declarasse voluntatem suam ad rei dominium tenendum.

Tandem tres] nam γενεαὶ triginta annorum.

§. VIII. 1. *Jactare*] ultro projicere ac per lasciviam alienare.

Actus negativos]patientiam sinendi alios nostris rebus frui. actus, quibus nihil agendo hoc videmus agere, ut rem nostram ejuremus & abnegemus, dum alium pro domino ejus se gerentem non appellamus, neque interpellamus.

Conjecturam) alienationis.

Bene sperandum] quamdiu contrarium non evidenter pateat & constet, putandum inter sese homines esse faventes, & quemvis alterius causa velle.

Velint in perpetuo] quod fiet, si retineant animo dominium rei, quam tamen penes alium esse tamdiu & pro sua ab eo tractari & teneri, quum sua non sit, sed aliena, patiuntur.

2. *Magni fieri*] majore cupiditate retineri & minus facile deseri quam res privatæ.

3. *Quæ adjuvant*] ut hæc, qua qui longo tempore possessionem non repetivit, eam pro derelicta spernere statuitur.

Aratus Sicyonius] Cic. 2. off. 23.

Illud Augusti] Macrobius 2. Saturn. 4. Sic Justinus laudat Bacabasum, qui præsenti statu contentus, noluit conspirare cum Artabano. 3, 1.

§. IX. *Non interrupta*] per veteris domini apprehensionem.

Desultoria possessio] ad breve tempus in potestate habuisse vel possedisse. Desultores genus spectaculi, quo aliquis trahens tres vel quatuor equos in cursu ex uno in alium transiliebat. Manil. 5, 85. Flor. 3, 3. Hinc desultoria levitas eorum qui nulli rei diu immorantur.

§. X. 1. *Nondum natis*] si pater, priusquam gignat, silentio & pro derelicto imperium vel dominium habendo amiserit, an filius postea in spem successionis genitus idem amisisse censendus sit.

Nihil profecit] quia filius ille, postquam suæ tutelæ factus erit, semper turbaturus est, quod pater concessit.

Cum pleraque] imperia & dominia.

Ut posteris] successione hæreditaria transeant.

2. *A cujus voluntate*] qui regem sibi, qua conditione voluit, præfecit.

3. *Etiam qui nondum*] ut, quod hi non possunt acquirere vel retinere, quia nondum existunt, id acquirant vel retineant beneficio legis, quæ rationem habuit etiam futurorum, quasi jam essent.

Non ex jure proximi] quæ obveniunt tertiis vel quartis, non tanquam successoribus & hæredibus proximi vasalli vel feudatarii, sed tanquam simul nominatis & adoptatis, cum primus investiretur, in casum deficientis ejus.

Jura majoratus] prærogativas seniorum sive majorum natu. πρεσβυτόκια τὰ πρεσβεῖα τῆς πρεσβυτοκίας hic feuda regalia, emphyteuses, anniversaria, sive capellæ, jus patronatus, fideicommissa, & quæ pro indiviso ab uno ad alium derivantur in familia aliqua. Auctor de Majoratu 2, 15, 4. p. 165. Voyage d'Espagne cap. 10. p. 62. *La noblesse d'Espagne a un beau droit, si au moins il luy est bien conservé, c'est que pour endettée qu'elle soit, on ne peut luy saisir que le revenu de son bien, parcequ'il est tout en Majorazgo, c'est à dire fidei commis.* Et cap. 11. p. 75. *Quand il les vit engagés de toutes parts, il permit qu'on se pust attaquer de leurs fiefs, & ainsi osta le privilege de Majorazgo, qui estoit le plus beau qu'eust la noblesse d'Espagne.*

4. *Res fideicommissa*] Quas ita tenet hæres vel dominus, ut alienare aut minuere nequeat, sed ex instituto ejus, unde accepit, compellitur, integras servare proximo successori.

4. *Uno*

4. *Uno actu*] traditione, venditione, &c.

Adversum eos] non adversus eum, qui usucepit.

§. XI. *Convalescere non posse*] quod hic posset dici adversus eum, qui primum aliena invasit.

Causa nova] ut hic longum tempus, & veteris domini silentium.

Populo subjici] rex legibus solutus poterit legibus subjici.

§. XII. 1. In quæstione, an partes summi imperii, seu jura majestatis possint præscribi, vix ausim repugnare sententiæ auctoris, ne crabrones irritem, adeo in eam certatim irruunt Politici. Etsi primo suspecta est aulicæ adulationis: deinde ferit ipsos principes: nam quum nemo tota Europa principum aut regum jura illa majestatis absoluta, illud summum imperium, quale fingunt, ab suo populo acceperit, sed quicunque illud tenent usurpatione, præscriptione, patientia populorum teneant: si ea jura præscribi non possunt, ne ipsi quidem illa præscribere, & longi temporis usurpatione acquirere potuerunt: denique eosdem principes, si partes illorum jurium à majoribus neglectas, aut ordinibus concessas hac politicorum disputatione inducti improvide repetant, obnoxios reddit, turbis domesticis ac seditionibus tanquam libertatis oppressores: cujus rei lugubre exemplum in rege cætera optimo præbet Albion. Valeat tamen ipsa, sed argumenta consideremus.

Ait affirmare Jurisconsultos, qui has quæstiones tractant ex jure civili Romanorum. Quasi ex jure civili Romanorum didicerit Lycurgus, ut *legum suarum non inventione quam exemplo esset clarior, nec quidquam in alios sanciret, cujus non ipse in se documentum daret*, Justin. 3, 2. Quasi ex eodem in se fuerit severus Charondas, qui lege lata, ne quis in concionem veniret armatus, seditione orta, dum ipse ex agro accinctus ferro domum redit subito de via in concionem, sicut erat, progressus, dicente quodam, *legem abs te latam ipse destruis*, respondit, *minime, sed ratam faciam*, gladioque stricto incubuit. Diodor. 17, 9. Quasi ex jure civili Theodosius ad filium apud Claudianum in IV. consul. Honorii:

> *In commune jubes si quid, censesve tenendum*
> *Primus jussa sibi, tunc observantior æqui*
> *Fit populus, nec ferre negat, cum viderit ipsum*
> *Auctorem parere sibi.*

Itaque si naturæ jus respicimus, quæ semper tendit ad optimum, & eum dictitat esse legislatorem, qui sit omnium justissimus, non est dubium, quin illa præcipiat. Quod quisque in alium statuerit, ipse eodem jure utatur. Ut quis legibus obligetur, requiri ait in legis auctore voluntatem, saltem præsumtam. In bono præsumi quis neget? in malo, qui legum suarum lator & eversor est, ut de Pompejo Tacitus loquitur, quis speret?

Ad ipsum jus imperii] Bodin. lib. 1. cap. 10.

Quas alibi] 1, 3, 6.

Se per modum legis] id est, per modum superioris obligare nemo potest. Falsissimum: An non populus obligat se lege, cum legem jubet? an non legem fecit se superiorem? Cur ergo legum imperia Romæ fuisse ejectis regibus ait Livius? si quis ipsum sese obligare potest sponsione, si jurejurando, quidni & lege? lex est communis sponsio civium, inquit JC. lex est quasi sacramentum civium; unde leges Pythagoræorum collegii *sodalitii juris sacramenta* dicit Justinus. Sophistica cavillatio, quam didicit à Bodino 1, 8, 134.

Hinc est quod legum auctores jus habent leges suas mutandi] Pessimum principium, & prorsus tyrannicum, mutandæ legis, quia auctor ea obligatus

gatus non est. Immo hinc auctor legum jus habet mutandi, quod salus populi suprema lex est. Hinc salus populi est lex summa, quum ejus causa comparatæ sint leges omnes, & ad illam referantur, simul atque aliqua lex inferior ei pugnare deprehenditur, absolvit Populum vel principem ab ea, quam se fecit superiorem, lege, & jus ei dat inutilem & degenerantem dominum exsuendi.

Agnoscit tamen ex æquitate naturali obligari legislatorem sua lege: non tamen directe, sed per reflexionem quatenus pars est communitatis. Atqui non aliter est legislator, quam qua caput, qua pars est, primaria quidem pars tamen corporis. Itaque pessime facit, cum quod voce ædificat, exemplo destruit, nec tam se ad usum communitatis, quam illam ad libidinem suam aptat. A Saule in regni initiis ait hoc observatum. Quasi significet, id non fuisse observatum, si fuisset confirmatior. Potest fieri: sed & fuisset tanto pejor, nec jus naturæ sed suam libidinem esset secutus.

Jus in leges suas mutandi] Falsum. id enim inde, quod salus publica suprema lex est.

Pars est communitatis] Infra 2, 20, 24.

In regni initiis] hoc est, quum retineret mores, nondum à fortuna corruptus.

Sed hoc hic locum non habet, quia legum auctorem consideramus, hic non ut partem, sed ut eum, in quo virtus sit integri.] Hoc illudere est: Legis auctor in lege ferenda consideratur non ut pars communitatis, sed ut is in quo virtus sit integri: ergo sua lege non tenetur. Negamus etiam consequentiam. diximus etiam, quoties integrum, hoc est, populus omnis, ipse legem accipit & jubet, non tantum singulis eum, sed & sibi jus ponere, non singulis tantum sed & se omni eam legem superiorem & dominam agnoscere: ergo multo magis qui repræsentat integrum.

Qua tale] de summi imperii possessore, quatenus summus est & extat supra omnes, qui agnoscunt ejus imperium.

Non censentur se velle comprehendere] Jam diximus Lycurgum & Charondam eam censionem sibi turpissimam & morte graviorem putasse.

Nisi materia & ratio legis sint universales] Quidni sit universalis hujus legis ratio. Usucapio & præscriptio longi temporis sunt pœna indiligentium patrumfamilias: à qua se eximere illum, qui pro omnibus debet vigilare, quam decorum est? Usucapio & præscriptio sunt inventæ, ne dominia rerum in incerto essent. Quid ergo indignius, aut magis dissolvendo imperio, quam jus summi imperii inter incertos vagari.

Videtur potius in hac quæstione inspiciendum, quod possit præsumi de voluntate populi: is enim cum summum imperium alicui tribuit, non id ei tanquam privatam possessionem adsignat, sed instar procurationis: nec jus suum & ipse alienat, sed fidei committit: eoque dando & commendando retinet per illum, in quo virtutem esse integri voluit. Tantum statuit, neminem illud administrare, nisi quem sibi præfecit, & cui personam integri imposuit. Quam si ille negligat personam, non illud jus redditur vacuum & sine domino, ut possit occupari, sed populi manet. Populum enim intelligimus perfectam societatem, quæ non intelligitur se velle in prædam dare, ac patere rapinis occupantium. Itaque juris istius æterna auctoritas est, non ob personam legislatoris, qui si diis placet, omnibus ab se latis legibus liber sit, sed ex persona populi, quam legislator ille repræsentat, cujusque æternum jus tuetur. Quemadmodum Cancellarius ille Galliæ Regem nunquam dicebat mori, ita summum jus nunquam sit vacuum in civitate.

vitate. nam aut ejus, cui populus dedit; sive quasi procuratori, sive quasi (quando ita vult & loquitur interdum auctor noster) fructuario, quo extincto vel fructum negligente proprietas salva est populo, qui nunquam moritur. Ita semper possidetur, nec jure potest à quoquam invadi.

Quod autem negat ἐ πάνυ se ullam vidisse legem civilem de præscriptione agentem, quæ summum imperium comprehenderet, aut comprehendere voluisse probabiliter censeri posset: ejus rei duplex est ratio: prior, quod nullus populus jus suum minuere voluit, nec justissimam, certissimam, æternam possessionem suam facere dubiam: altera, quod invasores ac tyranni, præterquam quod bona fide destituuntur, armorum vi, & si lubet, populo in obsequia jurare coacto, aut alia specie juris utuntur, ut ad præscriptionem decurrere illis necesse non sit.

In æstimandis] si lege princeps statuat mercibus pretium, non minoris eas ipse comparabit.

2. *Tempus lege definitum*] ad res privatas usucapiendas.

Conjecturæ naturales] quæ voluisse interpretantur, quod quis satis significavit, num. 4.

Intra id tempus] citius quam lege definitum.

Alibi] 1, 3, 11.

§. XIII. *Præscriptione*] longi temporis usu.

Ut appellari] ut res à judicibus eorum decisa ad aliud, tanquam superius, tribunal deferri, & iterum cognosci nequeat.

Cum subditi persona repugnat] Aut pugnat, aut subditi personæ repugnat, voluit dicere.

Secundum jus naturale] quo cujusque est, quod ut esset, ipsi fecimus.

§. XIV. 1. *Licere subditis*] 1, 3, 12.

Quæ populi est] civilis, non personalis.

A voluntate] contraria voluntate nequeat irritum reddi. Sic Justinus regem ait apud Persas nonnisi morte mutari.

§. XV. *Luitio pignoris*] l. 9. C. de pign. act. si non fuerit conventum de certo tempore, intra quod lui debeat. 3, 20, 60. Adde Freheri Parerg. 1, 10.

Jura libertatis] in argumento capitis vocat jura meræ facultatis, quæ non alligantur certæ legi aut pacto aut conditioni, nec præfixo tempori aut statuto modo: sed quæ possis usurpare & non usurpare, vel usurpare, quoties libet & quando libet: ad quæ quis actione cogi non potest. Ea non posse præscribi aut præscriptione tolli probant Dd. ex l. 2. D. de via publ. & itinere publico ref. Gail. lib. 2. Obs. cap. 8. n. 4. Tale jus flaminis Dialis in senatum veniendi apud Livium 27, 9.

AD CAPUT V.

§. I. *Contendant inter se*] aliud pater, aliud mater præcipiat, utique in mediis & in utramque partem permissis. Quintil. decl. 6. *Poteram quidem fortiter dicere: Pater jussi &c.* Sint sane jura paria, sedeatque medius inter duos judex: non comparabo personas, quamvis apud omnes gentes plus juris habeat pater.

§. II. 1. *Vis electrix*] delectus ad discrimen rerum noxiarum & utilium.

Dominio] regimine, moderatione.

2. *Dominii in res*] potest enim & infantibus donari Sueton. Tib. 6.

Imperfectionem] imbecillitatem, debilitatem.

Ἐν χρήσει] possessione, non usu.

Ut res liberorum parentibus] Instit. Per quas person. c. a.

Naturales] nothos, spurios, extra conjugium susceptos.

Ex-

Excepta ea] nisi quod in dissensione parentum quia virilem sexum præfert, patris potius judicium sequendum dictat.

§. III. *Quæ ad familiæ*] vel paternæ vel omissæ patris matrisve genus & necessitudines aliqua juvare aut lædere possunt.

Facultatis moralis] 1, 1, 5. quum nequeant sibi vindicare parentes tanquam suum, etsi accipiant merito quasi mercedem curæ, studii, laboris in liberis educandis.

§. V. *Vendere*] ut Erisichthon filiam, Ovid. 8. Met. 860.

Hebræis] Exodi 21, 7. Quam secutus etiam Romulus. Dionys. Halic. 2, 28.

§. VII. *Dissolvenda vota*] ad rescindendum & irritum faciendum, si filiusfamilias voto nuncupato temere obligasset ad sacrum faciendum, dona templis aut sacerdotibus danda &c.

Manumittantur] patria potestate solvantur emancipatione, quemadmodum servi ære empti manumissione.

Confisa naturali] qui satis spondebat, parentes eo jure ad crudelitatem non abusuros.

Civilia à naturalibus] jus civile quorundam populorum à communibus naturæ præceptis.

§. VIII. 1. *Consociatio in conjugio*] Sic uxor marito dicitur socia cujuscumque fortunæ, Tacit. 3. ann. 15. & uxoris consortium rerum secundarum adversarumque eod. lib. 34. & conjux prosperis dubiisque socia, 12. ann. 5. item laborum periculorumque socia in Ger. Mor. 18. & non prosperæ tantum, sed omnis fortunæ societatem inisse, Justin. 23, 2. & matrimonium societas fortunarum omnium, Liv. 1, 9.

2. *Custodia maris*] Videtur addendum, procreationis & mutui auxilii causa. Quintil. decl. 368. Sic mares fœminis junguntur, ut imbecillior sexus præsidium ex mutua societate sumat.

Accessit fides] Tacite significat fidem, quam dat maritus uxori non esse à natura, sed ab instituto.

§. IX. 2. *Ne inde oriri*] ne prius dimissa jungatur alii, quam certum exploratumque sit non esse gravidam ex priori, & sciri possit, si quid postea pariat, non esse ab eo, à quo divortit.

Apud Tacitum] 1 ann. 9.

Quod & in naturali] quod & ex naturæ lege sine monitu Apostoli marito competebat.

3. *At lex de ea nulla*] ipse Christus videtur dicere Matth. 19, 4.

Sive per Mosen] Quasi Moses hæc verba tribuerit Adamo per ethopoeian, ut historici conciones imperatoribus.

Idem ferme dixit] ut qui tantum prædicet, quid effecturus sit amor; non edicat, quid necessario fieri debeat.

4. *Divortiorum libertate*] libera & licita fecisse divortia, seu permisisse conjugibus, ut possent vinculum matrimonii solvere.

Socratis] qui duas uno tempore habuit uxores, Xantippen & Myrtonem Aristidis filiam.

Diu] usque ad annum urbis conditæ 522, quum primus Sp. Carvilius Ruga uxori nuntium remisit, quod sterilis esset. Gellius 4, 3. & 17, 21.

Flaminicæ] Diali Flamini, sive Jovis sacerdoti nuptæ, Gell. 10, 15.

§. X. 1. *Prodiga donationis*] I num. 3.

In quibus deest] quæ qui facit, caret facultate morali ad agendum.

Vitium durat] singuli actus peccatum iterant.

Facultatem moralem] 1, 1, 4. & 5.

Infra melius] lib. 2. c 11.

Officio conveniens] decere pios liberos.

Quod ad gentem] nam turpes nuptiæ dehonestamentum sunt totius familiæ.

2. *Et pater consentire*] ne invito ei suus hæres agnoscatur.

Filiæ avi auctoritas] quia exit in aliam gentem; & quod parit, non est hujus, sed sui patris in potestate.

3. *Quarum verecundiæ maxime*] Ideo tantopere in sorore Typhæna culpat Cleopatra contra matris voluntatem extra Ægyptum nupsisse, Justin. 39, 3.

§. XI. *Nisi prior vir*] quia lex naturæ non repugnat divortio.

Lege Christi] qui divortium non permisit, nisi cum adultera.

Facultas moralis] & viro ad ducendum, & fœminæ ad se tradendam vel ad conveniendum in alterius manum.

Christi lege] non naturæ aut veteris fœderis, quæ concedunt Polygamian.

§. XII. 1. *De latius spargendis*] tanquam ideo vetitum sit proximos consanguineos nuptiis conjungi, ut externi cupidius in societatem conjugalem appeterentur.

Sine prole obiit] ut ejus viduam frater ducat, mortuoque semen excitet. Deut. 25, 5.

Ex asse heredibus] quæ fratrem non habent, & solæ sunt parentum hæredes.

Hebræo] ut proximi eas ducant cognati exemplo Ruthæ cap. 4.

Attico] per Solonem. Diodor. Sic. 12, 18.

2. *Eximo matrimonia*] Ovidius de Myrrha Cinaræ 10. Met. 304. *Si tamen admissum finit hoc Natura videri.* 353. *Neve potentis Concubitu vetito Naturæ pollue fœdus.* At lib. 9, 456. in fabula Byblidos & Cauni nullam facit naturæ mentionem; tantum canit, *Nec quæ debebat amavit*, & *obscœnas flammas*: tanquam hoc incesti genus ob legem, non instinctu naturæ putetur.

3. *A Persis*] apud quos magi cum matribus coibant, nec pro perfecto mago habebatur, nisi qui sic natus esset.

Implere] Ovidius 11, 265. *confessam amplectitur heros, Et potitur votis ingentique implet Achille.*

5. *Fuga quædam*] aversatio naturalis.

Camelo] qui curatorem, à quo cum matre operta commissus erat, delapso operimento & matre agnita interfecit. Ælian. 3. de anim. 47. Aristot. περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων, p. 89. Silbur.

Equo] qui similiter admissus matri agnita ea se præcipitavit. Adde Varronem 2 de re rust. 7, 83.

§. XIII. 1. *Etiam concesso*] etsi concedatur gradus illos consanguinitatis nuptiis sociari non ipsam naturam prohibuisse, facti sunt tamen nefarii jure divino voluntario.

2. *Mere naturalis*] non imprimatur à natura, sed à voluntate legislatoris proficiscatur.

Charondæ leges] Vix est, ut non erret vir summus. nam Charondas non voluit privignum novercæ conjungi (quippe quod moribus nunquam receptum fuisse videtur) sed viduum uxore mortua liberis novercam superinducere. Diodor. Sic. 12, 12.

3. *Aut in seipsis*] ut filium cum matre, patrem cum filia.

Per personas sanguine] ut fratrem cum sorore, virum cum uxoris sorore, mulierem cum mariti fratre.

In recto sunt] qui habent rationem adscendentium & descendentium.

4. *Mater matris suæ*] avia materna.

Mater patris matris suæ] proavia materna.

Mater patris sui] avia paterna.

Mater patris patris sui] proavia paterna.

Uxor patris patris sui] noverca patris.

Uxor patris matris suæ] noverca matris.

Nurus filii sui] nepotis uxor.

Nurus filii filii sui] pronepotis uxor.

Nurus

Neptis filiæ suæ] nepotis è filia uxor.

Filiæ filiæ filii sui] neptis ex filio filia.

Filiæ filii filii sui] nepotis è filio filia.

Filiæ filiæ filiæ suæ] ex filia neptis filia.

Filia filii filiæ suæ] ex filia nepotis filia.

Filia filiæ filii uxoris suæ] neptis privigni.

Filia filiæ filiæ uxoris suæ] neptis privignæ.

Mater matris patris uxoris suæ] prosocrus mater.

Mater patris matris uxoris suæ] prosoceri mater.

Sub agnationis] ubi expressus est gradus agnationis vetitus, idem gradus & in cognatione vetitus haberi debet, etsi de hoc cautum non sit. Sunt autem agnati per virilem, cognati per muliebris sexus propinquitatem conjuncti.

Sub primo gradu secundus] Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, ejus nec neptem ducere permittitur.

Oriri controversia] propter brevem hominum vitam.

5. *Τὰς τῶν πρώτων*] quæ olim facta erant, inferiori tempore, quæ serius, superiori.

6. *Res media*] permissa, non vetita.

§. XIV. 1. *Quæ manifesta*] Excusat tacite incesta potentis in Europa domus.

Ducere amitam] Quia pater & amita videntur una persona infra 2, 7, 9. quod etsi & de fratre filiaque ejus dici possit, tamen natura non tantopere abhorret à conjugio fratrum & sororum, quam parentum & liberorum. Levit. 18.

Filiam fratris] Carolus Styriæ dux Ferdinandi I filius Mariam sorore sua Anna & Alberto Bavaro natam uxorem habuit. Blondel. Præf. Apol. XIV, 2 latere averso.

Apud Hebræos] Nachores Milcam Aranis fratris filiam Gen. 11, 29. Nisi tamen alius iste Aranes fuit, ut videtur, quum alter solum Lothum genuisse dicatur, alter describatur pater Milcæ & Jiscæ. Sara autem Abrahæ soror consanguinea, non uterina fuit Gen. 20, 12.

Simul cum amitis] & sic major datur occasio stupri aut improbæ consuetudinis, à qua minus temperaturi erant, qui spem haberent justis deinde nuptiis culpam emendari posse.

Quæ cautionem] quæ non vetant aliquid per se ac directe adversum naturæ, sed id agunt, ut caveant & præveniant aliquod incommodum, quod evenire posset, quodque & alia ratione vitari potest.

2. *Amitam duxit*] Jochebedam Cahathi, qui pater Amrami fuit, sororem Exod. 6, 20.

Diomedes] Ægialian Adrasti filiam, cujus soror Deïpyle fuerat, Tydei uxor, Diomedis mater. Apollodor. 1 bib. p. 40.

Iphidamas] Theano Cissæ, qui avus maternus Iphidamantis Antenoridæ fuit filiam, Homer. Il. λ. sive 11. v. 224.

Aretes fratris] Rhexenoris, qui communem cum Alcinoo patrem Nausithoum habuit, filiam. Homer. Od. η sive 8, 146.

3. *Ob vicinitatem*] quia tam prope accedebat ad id, quod vetitum esset.

4. *Manere vinculum*] nuptias eas non rescindi.

§. XV. *Contubernium*] 1, 3, 3.

Athenis inter civem &] Auctor Pericles, quæ in ipsius caput recidit amissis legitimis liberis. Plutarchus.

2. *Sit in statu naturæ*] leg. sicut in statu. si consideretur in his solum, quid sit juris naturæ, citra respectum juris civilis.

§. XVI. 1. *Prohibere & irritum*] Legi, quæ prohibet, potest satisfieri mulcta vel compensatione, ut tamen res facta maneat: quemadmodum

legi de furtis in tigno juncto, l. 1. D. de t. j.

Lex Cincia] Sic lex Furia testamentaria plus mille assium legatum aut mortis causa capere vetabat; & adversus eum qui cepisset quadrupli pœnam constituebat.

2. *Sæpe etiam indecentia*] Sic ducere peregrinam sordido loco natam, ancillam, meretricem, turpe; sed cohabitare cum ea, quam duxeris, maritali more non turpe.

§. XVII. *Et ejus pars major*] Quintil. decl. 365. *Quod major pars judicum statuerit, reus patiatur.* Pars major in consilio vincere debet, sub his exceptionibus, I. Si sint vera suffragia, hoc est, res integra, nec coitione ac conspiratione plurium jam ante definita, quam in consultationem deferatur. II. Si majorem numerum non faciant, quos ex lege & more, tanquam suspectos excedere, nec in sua causa jus dicere oportet. III. Ut major numerus consentium non valeat ad statuenda, quæ juri divino & sanæ rationi repugnant. IV. Nec ad fundamentales leges subvertendas aut formam reip. ex libidine mutandam. V. Nec ad privatorum jura, privilegia, veteres & in publicam utilitatem receptas consuetudines abolendas.

Seclusis pactis] quæ certis in causis solent excipere, ne quid fiat, nisi de consensu singulorum, ut Augurem non licebat nominari, qui cuiquam è collegio inimicus esset. Cic. 3. famil. 10.

Κύριον εἶναι] valere quod plures sciverint.

Ο῎τι δ᾽ ἂν αἱ &c.] quod plurium suffragia statuerint, id facere.

Et alibi] 7. p. 4. 45.

ὅτι ἂν αἱ πλείους] quod plures sententiæ decreverint, id esse ratum.

Κύριον] validum quod pluribus visum.

Quiescat] silescat.

Ad mutationem] ad rem novam introducendam.

Ubi pares sint] M. Seneca 3. Excer. 2. Parricida æquis sententiis absolutus. Et, Quidam filium accusavit parricidii: æquis sententiis absolutum abdicat. Quintilian. decl. 234. Exsul accusator & sententiæ pares. Item, postulavit reum: is æquis sententiis absolutus est.

Minervæ calculum] Quum Orestes in Areopago causam diceret (occiderat autem matrem Clytemnestram ut vindicaret patrem Agamemnonem, quem illa interfecerat) & condemnantes una sententia vincerent, adfuit ἀπὸ μηχανῆς Minerva & apposuit calculum suum absolventibus: sic paribus sententiis valuit mitior, & Orestes evasit. Solebant autem judices calculis nigris damnare, albis absolvere. Ovid. 15. met. 44. Hesychius in Κὰν ἴσαι. Suidas in Ἴσαι ψῆφοι. Aristoph. Βατραχ. 244. αἱ ἀπολεῖται κἂν ἴσαι γένωνται. Julian. encom. Euseb. seu orat. 3 p. 213.

§. XIX. *De conjungendis*] Exemplum apud Quintil. declam. 365.

In viginti] nummos vel nummorum millia. Si tres judices jubeant pendere viginti, tres decem, tres nihil, vicerit sententia in decem condemnantium, quia in viginti insunt decem.

Captivos Græcos] qui secundo bello Macedonico nimis denudarant animos pro rege Perseo contra Romanos.

§. XX. *Accrescere præsentibus*] Plebiscitum apud Livium 26, 34. *Quod senatus juratus, maxima pars censeat, qui adsidetis, id volumus jubemusque.*

§. XXII. *Sententias ad eum*] auctoritatem sive jus sententiæ inter socios proportionis esse Geometricæ.

Mensoria] quam comparatam dixit 1, 1, 18.

Aliarum singula, Libycæ bina] Sic Philippo Macedoni post confectum Phocense bellum concessum, ut cum posteris in Amphictyonum senatum adsciscerctur & gemini suffragii, quod Phocenses habuerant, jus usurparet. Diod.

Diod. Sic. 16, 61. Et hoc quidem æquum jure naturali, sed cui sæpe mos populorum intercedit, id servans in tali societate, quod ab initio placuit. Plerumque autem tum potentes minus potentibus ut eos alliciant, par jus suffragii concedunt.

Aristoteles Pol. III. IX.] Hein. 6. p. 299.

§. XXIII. *Perfectissima*] 1, 1, 14.

§. XXIV. 1. *Apud Moschos*] olim & apud Argivos. Ovid. 15. met. 28. *prohibent discedere leges, Pœnaque mors posita est patriam mutare volenti.*

Mores vim pacti] etiam ubi pactum ejusmodi à primo initum non constat, si tamen longo tempore observatum sit, ut nemo discedendi sine commeatu potestatem habuerit aut usurpaverit, ibi eam consuetudinem pro lege & pacto valere.

Municipii sui] Hæc est causa, cur Josephum & Mariam, quum Judææ census ex mandato Augusti ageretur, etsi habitarent Nazarethi, oportuerit proficisci Bethlehemum, ut ibi censerentur, nam Davidis posteri ejus municipii erant.

Spectabat utilitatem] eo pertinebat, ut ne minuerentur cujusque municipii intributiones, aut si aliqui inde discessissent, graviores remanentibus fierent.

2. *Gregatim discedi*] magnis catervis.

Finis qua jus] 2, 7, 2.

Rivum deducere] incili depresso vel fossa facta aquam perpetui decursus in suum fundum ducere. l. 1. §. 5. & l. 3. §. 2 D. de rivis.

Tryphonius] Tryphoninus.

Ut id non liceat] Sic qui post Cannensem cladem deserere Italiam voluerant, & tum prohibiti à P. Scipione, & postea causam dicere apud Censores jussi, orationemque contra remp. habuisse judicati & omnibus censoriis notis confixi sunt. Liv. 22, 53, & 24, 18.

§. XXV. *Ad obligationem ex pacto*] 2, 12.

§. XXVI. *Ut jus paternum*] quod ultra jus naturæ fiebat in adoptione Romana per æs & libram.

§. XXVII. 1. *In servitutem perfectam*] Ut qui apud Romanos se ad pretium participandum venumdari patiebantur. §. 4. Inst. de Jure Pers.

Aleæ jactu] qui perditis aleæ lusu pecunia & bonis, ad postremum libertatem suam collusoris pecuniæ opponebant, & in aleam mittebant, aut res recepturi, aut ne corpus quidem suum habituri. Tamen ignobiliores eorum, qui se vendebant in ludum gladiatorium. Liv. 28, 21. Lips. 2 Saturn. 3.

2. *In terminis naturalibus*] ut dominis non plus in servos liceat, quam naturalis æquitas concedit.

Perpetua ista obligatio] subjectio, quæ incommoda videtur hoc habet commodi, ut ita subjectis de victu sollicitos esse non sit necesse, quem domini præbent. Plaut. Cas. 2, 4, 14. *Liber si sim, meo periculo vivam, nunc vivo tuo.*

Qui diurnas] opifices agrestesque, quorum res & fides in manibus.

Fugitivi] servi à dominis profugi.

§. XXVIII. *Internæ justitiæ*] quæ non tantum apud judicem mortalem, sed etiam apud Deum insontes præstat.

Impune fert] non obnoxius est quæstioni, aut legi Corneliæ de Sicariis.

In nomen meriti] ut quicquid præstet domino, non dicatur de eo bene mereri aut ei beneficium dare, obstat, quod quæ facit, cogitur facere, nisi velit occidi.

Agendi impunitas] Posse facere sine metu pœnæ, non est verum & proprie dictum jus habere ad agendum, sed aliquid simile juri.

Solon parentibus] Negat Dionys. Halicarn. 2, 27.

Integrum judicem] non facile odio libe-

liberorum aut aliena gratia corruptum.

§. XXIX. 1. *Ut diximus alibi*] 3, 7, 2.

In bestiis] l. 5. §. 2. D. de rei vindic.

Matrem sequitur] l. 7. Co. de rei vind. l. 42. Co. de liber. causa.

Ubi pater aliqua] nam cur in bestiis & servis id constitutum sit, hæc ratio est, quod in illis non sunt nuptiæ, quæ patrem demonstrant.

Tali ex causa] ob alendi seque & illos inopiam.

2. *Ex ipsa necessitate*] ex egestate alimentorum, si ea suppetunt aliunde.

Temporis alimentis] debeantur pro cibo, quo tum temporis sustentantur.

§. XXX. *Libertorum*] qui manumissi tamen operas patronis debent.

Statuliberorum] qui testamento sub conditione pendente manumissi sunt.

Nexorum] qui ob æs alienum creditoribus operas præstant, sive ultro, sive sententia judicis, plerumque in vinculis, ἐγχειλοσκαῶν Liv. 2, 24. & 27. lib. 8. 28. Varro 6. de L. L. 82.

Addictorum] qui faciunt idem sententia judicis. Cic. pro Flacco 20. 2 de Orat. 63.

Adscriptorum glebæ] coloni cum agro dominum mutantes.

Septem annorum] ut Hebræus Hebræo se vendens sex annis serviat, septimo liber sit, Deut. 5, 12.

Ad jubilæum] Ut idem jubilæo, id est, septies septeno, seu XLIX. anno exacto liber sit, Levit. 20, 39.

Penestarum] Quales Ilotæ Lacedæmone, clientes Romæ.

Manus mortuas] Agricolas vel rusticos hac conditione manumissos, ut, si morerentur sine liberis, bona omnia redirent ad patronum: sin liberis relictis, optimum pignus vel Jocale, (i. quod ex omni re illius & instrumento pretiosissimum est) patrono vel domino cederet; si nihil esset tale, defuncti dextera abscissa offerretur. Mag. Chron Belgii p. 153. ad annum D. 1123. Bodin. 1. de republ. 5. p. 61. & 63. Def. Herald. Rer. Quotid. lib. 1. cap. 10. num. 13. p. 81.

§. XXXI. *Homini alicui*] Regi vel quocumque specialiori nomine Principi.

Pluribus] Senatui, Optimatibus, ubi Aristocratia est.

Populo] ubi Democratia.

Capuæ supra] 1, 3, 8.

Collatini] Liv. 1, 38.

Aquam & terram dedere] Herodotus Polyhymnia sive lib. 7. cap. 133. Curtius lib. 3, 10.

§. XXXII. *Videbimus infra*] 2, 20, 3.

Ad delectum] citati, ut sacramento dicerent, & militiæ nomen darent, non comparuerant l. 20. D. Comm. divid. l. 4. §. 10. D. de re militari.

Incensi] ex lege Ser. Tullii regis, qui patrimonium non professi aut male professi erant. Liv. 1, 44.

Servo alieno] Tacit. 12. ann. 53. Sueton. Vespas. 11.

Populi publica] Ut Bruttios post bellum Punicum secundum Senatus, Gell. 10, 3. ut opifices, quos nova Carthagine cepit P. Scipio Liv. 26, 47. ut libertinos, qui se pro equitibus Ro. gererent, Claudius servos publicos fecerunt. Sueton. 25.

Noxæ caput] §. 5. Instit. de noxal. act. L. 21. §. 1. D. Commodati.

Pœnalis esse] pœnæ vicem irrogari potest.

Infra dicendi] 3, 7.

AD CAPUT VI.

§. I. 1. F*Actis*] beneficio, opera.

Juris est naturalis] §. 40. Instit. de R. D.

Actum internum] mentis nutum.

Ut alibi diximus] 2, 4, 3.

Non

Non est congruens] idoneus ad communicationem inter homines, qui pectora inspicere nequeunt.

2. *Professio apud*] ut in testamento calatis comitiis.

Relatio in acta] §. 2. Instit. de donat.

Voluntatis rationalis] humanæ.

§. II. *Cum suo signo*] aliquo indicio externo, quod oculis vel auribus accipiatur.

Sequitur dationem] posterior est tempore quam datio.

§. III. *Cujus in dominio vere sunt*] cujus omne jus in eis & arbitrium est.

Ut supra ostendimus] 1, 3, 12.

Imperium in patrimonio] 1, 3, 11, & 12.

§. IV. *Partium, quæ integrantes*] civitatum, optimatium, provinciarum.

Ex primæva voluntate] non ex eo, quod possunt tolerare, sed ex eo quod initio, cum coirent, convenit, ut tolerarent.

§. V. *Ut supra diximus*] 1, 2, 6.

Devovebantur] juraverant se eos δεκατεύειν Apollini, quod est vel decimas spoliorum consecrare, vel decimum quemque supplicio destinare. Herod. Polyh. sive lib. 7. cap. 132. p. 457. Justin. 11, 3. Diodor. Sic. 11. 65. τὴν δεκάτην ἐξ αὐτῶν τῷ θεῷ καθιερώσαντες. Plutarch. Sulla p. 464. τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀποτιμησάμενος τὴν ἡμίσειαν τῷ Πυθίῳ καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ καθιέρωσεν, ὡς τὸ μεγεθῶν κελεύσας ἀποδίδοσθαι τὰ χρήματα τοῖς θεοῖς, ἅπερ αὐτὸς εἰλήφει. Dio lib. 64. p. 729. δεκατεύειν. Ad Hebr. 7, 5. ἀποδεκατοῦν τὸν λαόν.

§. VI. Nescio quare tam sollicite ac subtiliter hæc disputet auctor, ac religionem injiciat Principibus alienandæ partis summi imperii vel finium: quasi quisque ad hoc proclivis esset. Utinam tam facile illos dedocere posset, ne agerent, ferrent, raperent aliena, quam facile obtinebit, ne quid ultro alienent? frustra movetur hæc quæstio extra casum necessitatis, alioquin hoc scio vehementer inculcare duo hominum genera, alterum, qui privilegia, quæ Principes ac Reges populis ac civitatibus dederunt, atque illis munierunt potentiam suam, irrita reddendi occasionem quærunt: alterum, qui æternos volunt servare titulos semel acquisitæ possessionis, hoc est, semina bellorum, ut cum Franci negant Francisco primo captivo jus fuisse Carolo quinto cedendi regnum Neapolitanum, ducatum Insubriæ, & provincias Belgicas, quæ regni Galliæ feudum erant. Quam sancte & pie illi faciant, ipsi viderint. Principes aut populi regnantes pessime faciunt, si illud jus summi imperii, quod cum salute inferiorum conjunctum est, temere minuunt: aut si populos, quos tueri ac defendere debent, retinendo, projiciunt ac deserunt. At ubi in eam sententiam sunt redacti, ut nisi aut concedendo aliquid de jure summo, aut alienando partem populi, non possint servare reliquum, quare minus eis liceat in partes, quam partibus in simili necessitate adversus totum corpus, causam non video. Nisi stulti fuerunt illi veteres, qui magni animi esse putabant, etiam in principe, dicere de fortuna: *Si celeres quatit pennas, resigno quod dedit*: qui tyrannorum adscribebant consiliariis, de regno non esse descendendum, nisi pedibus traharis.

Dicit has partes non ita esse sub suo corpore, ut sunt partes corporis naturalis, quæ sine corporis vita vivere non possunt, & ideo in usum corporis recte abscinduntur. Hinc plane contrarium sequitur: quoniam enim hæ partes sine hoc corpore vivere possunt, minore religione abscinduntur, quam partes corporis naturalis, quæ abscissæ intereunt. Servare velle primum ac præcipuum est, quod respicit & Princeps & corpus, quicumque faciunt partem

sui, dein servare in corpore, ut nunc est. Quod si obtineri nequit, nulla invidia est, contentum esse priori, & servandos, quemcumque fortuna dederit, alii mandare potius, quam secum sinere interire, aut sibi licentiam tantam reservare ad pacta turbanda, jusjurandum violandum, ferro & igne sæviendum, hoc prætextu, quasi alienare non licuerit.

Dicit partem uti eo jure, quod ante initam societatem habuit: corpus non item. Quare? annon perinde ut parti jus fuit subjiciendi se aut addendi corpori cui liberet, ita & corpori jus fuit recipere in partem quos vellet volentes, quos nollet repellere? Hoc ergo nunc jure utitur abscindens, quos secum esse non vult, quia non potest servare, aut si vult, frustra vult.

Ut removeat, quod objicit sibi, imperium esse in corpore, ut subjecto, ac perinde alienari posse, ut & dominium privati, dicit esse quidem in corpore, ut subjecto, sed ut subjecto adæquato, non divisibiliter in plura corpora, sicut anima in corporibus perfectis. Sane anima partem corporis, quamdiu sana est, deserere non potest: sed si pars morbo aut ulcere ita affecta est, ut animam sustinere diutius non possit, se retrahit illa ad partes validiores, & intelligit immedicabile vulnus esse recidendum, ne pars sincera trahatur. Sic illa reliquo corpori consulit, missa parte, non sibi tantum, sed prorsus perdita & mortua. Quanto levius hoc ferendum in corpore artificiali, de quo quæ separantur, non intereunt, sed in aliud corpus transeunt, cujus spiritu perinde alantur, ut in priore? præsertim si pars sit mere subjecta, quæ possit dicere cum asino illo apud Phædrum: *Quid refert, cui serviam, clitellas dum portem meas.*

Quemadmodum autem consentit his, quod infra traditur cap. 9. num. 10. posse civitatem dividi, aut consensu mutuo, aut in bello, & tum plura pro uno existere summa imperia.

Quod sequitur necessitatem ad jus naturæ reducentem, hic locum non habere, quia in eo jure usus comprehendebatur, non vero alienandi jus; prima specie valde subtile est, sed si penitus inspiciatur, vanum. Est autem jus naturæ duplex, illud antiquissimum, quo erant omnia communia, & illud quod sequitur introducta dominia, ut ipse docet cap. 5. n. 1. Eadem autem necessitas, quæ partem coactam recedere à corpore reducit ad jus naturæ, quam auctor num. 5. parti isti concedit, non reducit eam ad illud jus primum & antiquius, quo omnia omnium, homo neminis erat: sed ad jus posterius, quod ut servetur, à præterito nexu libera eligit alium dominum, aut adjungit se alii corpori. Idem jus naturæ per necessitatem redit corpori ad relinquendam partem: ei enim juri inest alienatio, ut ipse initio hujus cap. disputat.

Maius sit jus partis] excusatior sit urbs vel provincia, cum se à corpore imperii separat, quam populus vel rex, cum eam alienat.

Utitur jure] libertate se subjiciendi aut addendi corpori cui velit.

Corpus non item] quia non fuit, sed cum societate inita demum exstitit.

Tanquam in subjecto] adjunctum separabile.

Ut dominium] in re privata.

Subjecto adæquato] quales sunt partes in toto essentiali, quæ se invicem pervadunt, & loco ac situ non differunt, ut anima permeat totum corpus, neque est in alio loco aut spatio, quam ipsum corpus: secus ad partes totius integralis.

Quæ ad jus naturæ] per quam post introducta dominia communi hominum jure in res alienas uti possumus, 2, 2, 6.

Usus, detentio] quia si dominia intro-

troducta non essent, vesci eo, quod nunc alterius est, tenere rem, quæ nunc reddi debet, licuisset communi jure; at non alienare: id enim natura ignorabat, quum proprium ignoraret.

§. VII. *Pars quia liberam*] quia ei non potest negari arbitrium statuendi de se, cujus corporis velit esse, si alienetur, consentire debet, ac potest contradicendo obtinere, ne alienetur.

§. IX. *Infeudatio*] quum rex vel princeps dominatum suum alii dat in clientelam, ejusque, ut loquuntur, feudum facit, permittens ei potestatem de successore statuendi, si aut ipse fidelis ei esse desierit, aut stirps sua exstincta sit. ut Joannes Guilelmi Conq. abnepos Angliæ regnum infeodavit Papæ. Bodin. 1, 10.

§. *Partium integrantium*] Ordinum, civitatum.

Ex pignoris datione] si hypothecæ sint commissæ, nec solvatur statuto tempore debitum, Cic. 13. famil. 15. & 16.

§. X. *Minores functiones*] præfecturas, satrapias, telonia, & olim sacerdotia.

Medos & Persas] Corn. Nep. Miltiad. 2. Themistocle 10.

§. XI. *Patrimonium populi*] Vulgo Domanium appellant.

Fructuario] qui cedendo extraneo nihil agit de usufructu.

Supra diximus] 1, 3, 12.

§. XIII. *Rem ex causa*] vere debitum propter quod partem illius patrimonii pignori dedit.

Res mihi pignorata] l. 1. Cod. si pignus pignori datum sit.

§. XIV. *Rem meam alienare*] re mea cedere alii, non modo statim, sed etiam ex tempore certo & in certum casum; nec modo ut indubitato habeat, sed etiam ut habeat, nisi mihi aliter postea visum fuerit; & ut usque ad illud tempus, vel usque ad eum casum ea res sit omnino mea.

AD CAPUT VII.

§. I. *Voluntaria*] 1, 1, 13 & 14.

Bonis naufragorum] naufragio facto in litus ejecta, quamvis salvis & evadentibus dominis, non maneant eorum, sed sint ejus, cujus in territorio litus est, & sic in fiscum vindicantur. Nicetas Chron. Andron. Comn. l. 2. p. 355. Ἔθος δὲ ἀλογώτατον παρὰ Ῥωμαίοις, ὡς ἔοικε μόνοις ἰσχύοντος· τὸ δέ ἐστι τὸ τὰς χειμαζομένας ναῦς ὑπὸ πνευμάτων καὶ φλοίσβων θαλαττίων παλαιτθείσας, μηδένα ἔχειν τὸν συναιρόμενον, καθ' ἃς ἂν χηλὰς καὶ τόπους ἐποκείλωσι, κύμασιν ἐλαυνόμεναι· τοὐναντίον μὲν οὖν καὶ καθ' αἰγίδος χείρους ὁρᾷν τοὺς ἐκεῖσε πῃ λαχόντας τὴν οἴκησιν, διασπῶντας καὶ διαρπάζοντας ὁπόσα μὴ περιέσωσε θάλαττα.

Auth. naufragia C. de furtis] Auth. Naufragia 18. C. de furtis.

§. II. 1. *Expletione juris*] aprehensione rei alienæ pro mea aut mihi debita, quam possessor reddere aut solvere negat.

Accipio] immo arripio, aufero, tollo.

Ad idem] ad ipsum quod debetur vel suum est, non potest pervenire.

Fertur ad tantundem] compensationem postulat, quæ commoda interpretatione pro ipsa re habetur, cujus vicem præstat.

In moralibus] in actionibus mores spectantibus. Cujus causa fieri quid concessum est; si concessum fiat, exstitisse & ad effectum venisse causam intelligi debet.

Rei detentio] rem acquirere vel possidere.

Uti pro arbitrio] quod est domini.

2. *Sibi jus dicere*] non exspectare judicem, sed ipsum per se, quod cum alio controversiæ habeat, exsequi & exigere.

Explicavimus supra] 1, 3, 2.

Licita quidem] licebit in antecessum rei manus injicere.

Dominium à judicis] lege, *judicis*. non prius eris justus dominus, quam docueris judicem jus tuum, & quid ejus consequendi ergo feceris, isque, quod feceris, ratum habeat, remque in possessam tibi addicat.

Infra] 3, 2, 4.

Moraliter] ex justa suspicione, vel potius ex more & instituto.

Deficiat probatio] judex enim acta & probata sequitur, & ea habet pro veritate.

§. III. *Ex conjectura*] quod probabile est hominem sanæ mentis voluisse bona sua venire ad proximum sanguine.

Retenta possessione] sc. dum vivit.

Ut supra] 2, 6, 14.

Occupanti] cuivis, qui primus eis manum injicere vellet. ut ille Cinnarus in proverbio Α᾿ρπαγὰ τὰ Κιννάρου. Zenob.

Ejus quod debetur] nempe ut ad suum hæredem perveniant.

Officio congruit] ut deferantur ad consanguinitate propinquos.

§. IV. 1. *Debitum, tamen non esse*] Hinc concessum antiquis recens natos infantes non modo exponere, sed etiam necare. Terent. Heaut. 4, 1, 13, & 21. Ovid. 9. Metam. 678. Et pro re mira narrat Tacitus de Judæis, necare quemquam ex natis nefas esse, 5. histor. 5.

Jus expletorium] justitia commutativa vel διορθωτική. 1, 1, 10.

Naturalem] ut vitalis & superstes sit.

Socialem] ut vivat, tanquam civis ejus ordinis, in quo eum pater suscepit.

2. *Vulgo quæsitos*] incerto patre natos.

3. *Damnato legibus*] incesto aut adulterio.

Naturalibus] ex concubina vel stupro.

Legitimam] quadrantem bonorum l. Falcidia & Trebelliano Sc. Inst. de l. Falcid. & de Fideicommiss. hæred.

Qui per mulieres] nepotes neptesque ex filia.

§. V. 1. *Parentibus alimenta*] l. 5, §. 16. D. de lib. agnosc. Parens ali à filio naturali ratione debet. Cic. ad Atticum 9, 9. *cum parentes non alere nefarium sit*. M. Seneca 1 Contr. 1. *Lex est, Liberi parentes alant aut vinciantur*.

Α᾿ντιπελαργεῖν] instar ciconiæ senio defectis parentibus servire ac consulere. Plinius 10, 23. Ciconiæ genitricum senectam invicem educant. Inde ciconia Pietaticultrix, P. Syro apud Petronium. Aristoteles hist. anim. 6, 13. Ælianus de anim. 3, 23.

Commune votum] quia parentes optant se liberos relinquere superstites. Inde in lapp. antiquis 675, 13. *infanti mellitissimo & dulcissimo contra votum*. 697, 10. *filio dulcissimo memoriam posuerunt contra votum*. 716, 7. *mater infelicissima contra votum pietatis posuit*. Adde Gruterum 4. Suspic. 1. Et ipsa natura ordoque mortalitatis videtur postulare, ut juniores senioribus ætate matura compositis succedant. Hinc in iisdem 348, 8. *turbato ordine in senio parentes infelicissimi filio optimo*. 436, 1. *filio ordine retrogrado defuncto*.

Sanguini] quem scilicet non erat habiturus moribus ejus.

Honorem] ut Quintil. declam. 2, 61. qui non eundem honorem supremis defuncti tabulis habuerunt. Tacitus Agric. 43.

§. VI. *Quæ per stirpes*] Successio per stirpes, ubi plures filii cum aliis cohæredibus succedunt in partem patris, quam ille habere deberet, si viveret. Successio in capita, ubi singuli pares cum cohæredibus partes accipiunt. de quo solet quæri in successione patrui. nam si succedat frater, & alterius fratris filii, in stirpes est successio; si duorum fratrum filii, in capita, ex Novel. 118. cap. 3.

quo-

quorum posterius tamen in dubium nonnulli vocant.

§. VII. *Nisi in diversum*] apparent probatio mutatæ voluntatis l. 7. D. de Probat.

Abdicatio quæ Græcis] ἀποκήρυξις.

Exhæredatio] quæ nomen apud Græcos non habet: sed qui jus Romanum græce tradiderunt, exhæredare vocant ἀποκληρον ποιεῖν. & Theophilus de exhæredatione liberorum περὶ ἀποκλήρων παίδων.

Alimenta] Sic T. Arrius filium in parricidii molitione deprehensum Massiliam relegavit, & annua illi præstitit. Seneca 1, de benef. 15.

§. VIII. 1. *De factis*] Inde regula, juris ignorantiam cuique nocere, facti vero non item. l. 9. D. de juris & facti ign.

Qui quærat partus] Sic Virginius ex uxore sua natam Virginiam probabat contra M. Claudium Appii clientem. Dionys. Halic. l. 11, 57.

Ratio est conjugium] inde illud, Pater est quem nuptiæ demonstrant.

Constituitur] Rursus omittit, mutui auxilii & procreationis causa, ut supra, 2, 5, 8.

2. *Sed lege premitur*] legem civilem, quæ legitimos prætulit in honorem conjugii, iniquam experitur & gravem.

Nisi lex obstet] nisi lex civilis prohibeat.

Per curiæ oblationem] §. ult. Instit. de nupt.

Hæreditatem cernerent] Verbum prisci juris. nam hæredem institutum oportebat intra certam diem declarare ac profiteri, vellet ne adire an non. quod tempus cretionem dicebant. Formula testamenti. *L. Titius mihi hæres esto, cernitoque intra tot dies.* Si cretio non erat definita, centesimus dies justus habebatur. Varro de L. L. lib. 5. p. 60. & lib. 6. p. 81. Cic. 11. ad Attic. ep. 2. Inde cernere hæreditatem est, non modo profiteri se hæredem, sed etiam hæreditatem adire ac capessere, quia cretionem aditio sequebatur.

Excluduntur à præcipua] non sint hæredes, sed accipiant legata.

3. *Morgengabicam*] donationem propter nuptias, aliam doti, de qua videndus Lindenbrogius in Gloss. ad Cod. Legum antiquarum. Gregor. Turon. matutinale donum vocat lib. 9, 19.

Prius solveretur] morte uxoris. Hinc Galliæ rex se ducem fert Brabantiæ.

§. IX. 1. *In formula qua prodigo*] Quando tua bona paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. Paullus 3. Sent. tit. 4.

Testari] aliquid pro arbitrio relinquere aliis, quam unde venerunt.

Quæ in dubio] quos si testamentum nullum fecerit, optaverit tamen habere successores.

2. *Noluisse*] habuisse in animo, ut relinqueret in gratia, quod omnino relinquendum erat, & beneficio potius suo penes alium esset, quod alioqui quacunque ratione penes alium futurum erat.

Quis sit in beneficiis] cui recta ratio primo, cui posteriore loco beneficium dictet tribuendum.

3. *Fratres plenos*] eodem utroque parente natos.

Consanguineos] eodem patre, sed diversis matribus.

Uterinos] eadem matre, non uno patre.

Gentium commune] Videtur sumpsisse ex lib. 34, 1. sed mendose. nam dicit ibi Demetrius, se majori fratri jure gentium regnum cessisse, non se majori fratri jure gentium succedere oportere.

§. X. 1. *Bonis noviter quæsitis*] quæ non hæreditate delata, sed possessoris industria parta sunt.

Περιόντα] affluentia ultra sortem.

Consentaneum] 2 de finibus 20.

Idem

Idem 3 de off. *is qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulavisset.* Vide 3 Observ. 23, 615. Sic prisci solebant & uxores suas commendare ducendas, si quid ipsis contingeret. Salmas. de modo usur. p. 168.

2. *Tacitum testamentum*] constitutio legis de successione, cum dantis successorem, quem conjicimus & existimamus defuncto placiturum fuisse, si testamentum fecisset.

Declamatione] CCCVIII, quæ inscribitur, Duo Testamenta.

§. XI. 1. *Subitione in locum*] repræsentationem, successionem in stirpes.

Unde bona veniant] paterna an materna sint.

Insuper habent] nihil morantur, sed utrosque pari gradu admittunt.

Ubi agnatorum] ubi agnati seu per virilem sexum conjuncti præferuntur.

Etiam sexus] ut fœminæ posthabeantur maritis.

2. *Ex vi imperii*] quæ postulat in singulis vel invitis valere, quod publice jus sive scriptum sive non scriptum introduxit, sed etiam quia credibile est ipsos intestatos nihil aliud voluisse.

§. XII. *Egimus supra*] 1, 3, 11.

Atheas] Ateas.

Sanguine non attingunt] ut affines ejus, qui regnum postremus ex superiore familia regnum obtinuit.

§. XIII. *Artabarzanes*] Sic vocatur Herodoto lib 7. qui Justino Ariamenes.

Jus gentium] lib. 34, 3. & naturæ jus lib. 21, 1.

Ptolemæus] qui maximo natu Ptol. ceraunum sprevit, & minorem ejus fratrem Ptol. Philadelphum sibi suffecit.

Æstimationem rependere] opulentum pro dignitate familiæ sumptum præbere.

§. XIV. *Quatuor Persei filios*] Electryona Alcmenes patrem, Mestora Pterelæ proavum, Sthenelum Eurysthei patrem, Alcæum Amphitruonis. Quamquam & Perses Helanque vel Elium genuisse dicatur.

Individuum sit] ne dividatur inter successores, quamvis paris gradus, sed ut universum uni acquiratur.

§. XV. *Intra eos qui descendunt*] Sic quum Hephæstion gratia Alexandri nixus Sidonis regnum deferret hospitibus suis, nobilibus juvenibus, negaverunt illi patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Curt. 4, 1.

§. XVI. *Ad contemptum patent*] carent veneratione atque auctoritate ob favorem matrimonii.

Minus certi] Stat. 2 Theb. 444. *Pudet hen plebisque patrumque, Ne toties incerta ferant, mutentque gementes Imperia, & dubio pigeat servire tyranno.*

Apud Ovidium] in epist. Phædræ ad Hippolytum.

§. XVII. *Quia minus*] sive per capita, sive per stirpes succedant.

§. XVIII. 1. *Quod is judicio*] Sic Demetrius Poliorcetes apud Macedones allegat contra Cassandri filios adolescentes ætatis experimenta. Justin. 16, 1.

Ætatis præstantia temporaria] ut quis sit intra tutelæ suæ annos, aut fœmina ætate maturior sit, id brevi post cessat; quæ autem fœmina nata est, semper manet fæmina, & sic inferior sexu; ideo vel puer præfertur virgini aut matronæ.

Heraclidarum] qui 80 post Trojam captam anno Peloponnesum occuparunt ducibus Temeno, Cresphonte, Aristodemo. Vellej. 1, 2.

Sparta filia] sed & maritus ejus Lacedæmon Eurotæ frater uterinus.

Helenæ liberi] Hermione cum marito Oreste.

Ad Creusam] Habet ex Euripidis Ione v. 178. Non ponitur tamen inter reges Atticæ Xuthus maritus ejus,

ejus, neque Ion filius: sed Erechtheo successerunt Cecrops minor & Pandion filii: Xuthus autem dux Athenarum vocatur Pausaniæ, & Ion coloniæ Ionum in Asia conditor.

§. XIX. *Hæreditatem quandam*] jus hæreditarium vel dignitatem. Alioqui Tacito per invidiam imperium Ro. vocatur unius familiæ hæreditas, 1 hist. 16.

Emphyteusi] quum fundus in perpetuum aut plures annos utendus fruendus traditur statuta pensione, ita ut etiam ad hæredes transeat.

Jure patronatus] Videndus tit. Inst. de adsignatione libertorum. Sic Lacedæmonii in tutela Claudiorum erant. Sueton. Tib. 6.

Jure præcipui] Præcipuum est legatum uni inter cohæredes, quod is habeat præ cæteris & judicio familiæ erciscundæ capere possit antequam aliæ partes distribuantur. Legatum per præceptionem. §. 2. Instit. de legat. Sueton. Galba cap. 5.

Sine bonis] repudiata successione in privato instrumento ac prædiis, quæ possedit decessor, ut patrimonium suum, non ut rem populi, simulque in debitis, quibus ille res privatas oneravit.

Ut etiam sine bonis & eorum onere possit adiri] Periculose hoc dicitur, si trahatur, quo à politicis aulicis solet, quasi Princeps decessoris nomina expungere non teneatur: præsertim si ex historia meminerimus, hac ipsa præscriptione quosdam principes usos ad fraudandos creditores publicos. Quod nihil aliud est, quam fidem tollere, præcipuum generis humani vinculum, & ipsos Principes quo tempore maxime pecunia indigent, pauperare atque nudos destituere. Nam quis mutuum dare velit, qui sciat se recipere suum non posse, si moriatur Princeps ante solutionem? Ego & omni jure obligari Principem puto & Regem, ut ferat onus, quod decessor contraxit, & pessime facere consiliarios, qui aliud suggerunt Principi.

Creditores illi vel subjecti vel exteri sunt: si exteri, famam vereri debet; si subjecti, non debet suorum injuria crescere. Tum decessor & rex præsens moraliter sunt una persona. Unde vox illa, *Regem Galliæ non mori.* Quemadmodum & populus idem intelligitur qui ante centum annos fuit, ut eleganter disputat auctor cap. 9. num. 8. Ergo quantum in ipso est, quod recte faceret defunctus, idem sibi quoque faciendum putet.

Populum voluisse, quam optimo jure regnum deferri, admitto: sed ea phrasis haudquaquam excludit onera regni, quasi subtrahere se illis possit successor, & tantum voluptatibus & pompa regnum sentire. Veteres sic loquebantur in omnibus magistratibus & sacerdotiis deferendis. Festus: *Ut qui optima lege fuerint, adjici solet, cum quidam magistratus crearentur.* Cic. 2. Agrar. *Tum ii Decemviri eodem jure sint quo qui optima lege.* Philipp. 5. *Demus igitur imperium Cæsari. Sit pro prætore, eo jure quo qui optimo.* Formula virginis vestalis capiendæ, Gell. 1, 12. *Uti quæ optima lege fuit, ita te, amata capio.* Sic cum Appius Claudius censor creatus, *ut qui optimo jure* (fuerat autem censura primum quinquennii, postea lege Æmilia intra annum & semestre coarctata est) pertenderet, se oportere quinquennalem censuram gerere: hanc enim *optimo jure* censuram esse, non illam anni & sex mensium, ostendit Sempronius Tribunus plebis ita accipiendam hanc formulam, ut ratio reip. & aliæ leges patiantur. Liv. 9, 24. Videndus locus. Nimirum auctoritatem, majestatem, facultatem pro imperio, & loco agendi tantum quantum qui maxime legitimam habuit, tribuit hæc formula, non muneribus onenibusque officii, non legibus solvit.

Certe refert populi fidem publicam esse salvam. Eam autem sustinet persona

persona quæ imperat. Refert populi ingentem numerum hominum bonorum, multas familias, non redigi ad egestatem, statum amittere (quod quid aliud est quam civiliter mori) quia caput populi Principem vel Regem sui patrimonii visceribus adjuverunt. Facilius onus hoc fert princeps de largo erogaturus, & ipsum populum ad hoc adjutorem habiturus, quam privati, ab omnibus relicti, & de mediocri patrimonio, quod optime collocatum putabant, perdituri. Pudor est populi Principem habuisse conturbatorem. Mala commendatio novi principatus est, famam & existimationem defuncti non tueri.

Optimo jure] Vide ad Liv. 9, 39.

Non ob hoc] ut tanquam hæres id demum haberet successor, quod superest, soluto ære alieno l. 11. D. de jure fisci.

Ut certi quid] ne periclitaretur regnum vacua vel dubia possessione, utque successor esset venerabilior communicata cum eo per consanguinitatem decessoris majestate; & quia credibile est in spem regni educatos necessariis ad id artibus diligentius instrui.

Ob acceptum] à suis & illorum majoribus transmissum ipsum regnum. 1. n. 9. Hoc pertinet etiam ad eos, qui liberi non sunt.

§. XX. *Allodiis*] Allodium proprium cujusque liberi hominis patrimonium. oppositum Feudo, quod beneficio alterius obtinetur: unde in alode esse & ex beneficio obtineri pro diversis statuuntur in Capitularibus Caroli M.

Hominium] quod & homagium, Jusjurandum fidelitatis.

§. XXI. *Langobardica*] quia Langobardorum, Germanicæ gentis, in Italia regnantium inventum creditur jus feudorum, 1, 3, 23.

§. XXII. 1. *Delatam lege*] qua futurus regni hæres, si, qui præcedit & regnat, prior mortuus fuisset, etsi moriatur ante regnantem, nec ad regnum pervenerit, jus tamen in regno succedendi transfert in hæredem suum, quasi revera possedisset. Qui semel proximus fuit, etsi non regnavit, ejus posteri, quamdiu supersunt, excludunt alios propiores.

Ex spe] qua destinabatur successurus, qui obiit, si locus vacuus esset factus ante mortem ejus.

Jus quoddam verum] ut mortuorum liberis & nepotibus jus sit ex eo, quod illis deberetur, si vivi essent.

Stipulatione conditionata] §. 4. Instit. de Oblig.

Sexus primum] ut primo mares, deinde fœminæ.

Deinde ætatis] ut primo majores, post minores annis.

Si prævaleat] si ille, qui mortuus est, siquidem superstes foret, deberet succedere ante illos, qui vivunt.

Ob sexum & ætatem] ubi paris gradus sunt mas & fœmina, mars præfertur: si fœmina propior, aut fœminæ propioris liberi, præferuntur mari remotiori.

Majoratus jura] 2, 4, 10.

2. *Ex ordine qui in*] ex consensu in comitiis.

Spem à lege in jus] futuram successionem per interpretationem legis accipi quasi extitisset, & effectum habere.

§. XXIII. *Juris Francici*] Ex lege Salica. De terra Salica nulla portio hæreditatis mulieri veniat: sed ad virilem sexum tota terræ hæreditas perveniat.

§. XXIV. *Ut qui sibi quoque*] ut semper ætate proximus defuncto succedat. Hoc placuit in Demetrio Nicatore. Justin. 34, 3. in Mithridate Partho, idem 41, 5. in regno Numidiæ Masæsulorum, Livius 29, 29.

Fideicommisso quod familiæ] non uni personæ nisi fruendum, cæterum non alienandum, sed à primo fideicommissario ad secundum, à secundo

do ad tertium, & deinceps aliquem è familia eadem transferendum l. 54. D. ad l. Falcid.

§. XXV. *Patrimonialia*] 2, 6, 3. in quæ plenum jus habet testator, ut privatus in patrimonium.

Usque ad alimenta] qualis quam minatur Chremes filio, Heauton. 5, 3, 15. ut sit nihil, nisi victus, vestitus, tectum quo se receptet.

Sine ea exceptione] ne alimentis quidem relatis: ut Augustum filiam Juliam tractasse voluit Ti. eredi. c. 50.

Ob culpam] quod patris concubinam Bilham vitiasset, Genes. 35, 29. & 49, 4.

Adonia] quod vivo patre regnum adfectasset, 1 Reg. 1, 5.

Ab intestato] ita ut de regno testandi arbitrium regi non permiserit.

Nulla imitatione] quia in ea non succedunt, tanquam hæredes defuncti regis, sed quasi singulos populus olim designasset & creasset.

§. XXVI. *Jus proprium*] non dependens à statu parentis.

Suo tempore] ubi nati fuerint.

De transmissione] quod non possit videri transire, quæ cessavit & abrupta est in abdicante ultimo possessore.

Supra diximus] 2, 3, 19.

§. XXVII. 1. Negat vel regem nunc regentem, vel populum de successione per transmissionem incerta, inter duos judicare posse judicio jurisdictionis. An hoc non est Regem vel Principem cogere, ut belli civilis semina relinquat, & vivus vidensque crescere sinat, cum possit in radice exstinguere? Quid si sic argumentemur, Cujus officium est consulere populo & pacem ei præstare, non modo in præsens, sed etiam in longitudinem, quam humanitus provideri potest, ejus est cognoscere de successione, præsertim inter cognatos, ut nunc est, subjectos suos. Atqui, ergo. Ille excipit jurisdictionem non esse, nisi apud superiorem, non modo personæ, sed vel maximæ causæ respectu.

Quod si sic obluctemur: de quocunque jure ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet, de eo potest cognoscere ac debet rex regnans. Causa successionis, de qua quæritur, est jus, de quo ambigitur in regno, quod vivum & regnantem regem habet. Neque enim dici potest, hoc jus demum nasci post mortem regnantis, ob ea quæ ipse tradidit num. 12. Exitit enim ex quo illi pars familiæ sunt facti, & ambigere cœperunt, ex quo uterque spem & potiores partes sibi tribuit, etsi post mortem regnantis exercitium istius juris demum existat. Sic Darius Hystaspis, ut vult Herodotus, inter Artabarzanem & Xerxem filios agnovit, & hanc jurisdictionem, & illi, & omnis Persarum populus ratam habuerunt. Sic Darius Notus inter Artaxerxem & Cyrum minorem: Cyrus, cui judicium patris injuria videbatur, quique propterea improbo bello fratrem aggressus est, dignos conatibus eventus habuit, Rationem, quare successionis causa non sit sub jurisdictione Regis nunc regnantis, edit ancipitem, & periculosissimæ sententiæ. Quia Rex nunc regnans nulla lege successorem obligare possit. Hoc enim si verum est, prorsus gratuito bonus est successor, & omnia pacta, fœdera, contractus, privilegia concessa revocandi jus est successori, si libuerit. Certe aliter judicavit Titus, deliciæ generis humani, qui cum ex instituto Tiberii omnes dehinc Cæsares beneficia à superioribus concessa Principibus aliter rata non haberent, quam si eadem iidem & ipsi dedissent, præterita omnia uno confirmavit edicto, nec à se peti passus est. Sueton. Tito cap. 5. En conditorem præclarum hujus juris Tiberium, sed & imitatorem non meliorem habemus C. Caligulam, qui prolata Divi Julii & Augusti de civitate

tate Romana data diplomata, ut vetera & obsoleta delebat. Sueton. Cal. 38. Quid vero Lycurgus tam ineptus fuit, ut Reges Lacedæmoniorum, ante liberos & potestatis incircumscriptæ, ipse Regiæ familiæ & Regis tutor interim regnans legibus obligavit. Cur vero qui secuti sunt, tam stulti, tam male Politici, & ignorantes juris sui fuerunt, ut illi tam duræ molestæque Lycurgi disciplinæ parerent? Poterant enim dicere cum Politicis novis Lycurgum nulla lege obligare successorem potuisse. Valet hic quoque quod dictum est, Regem & successorem vel decessorem ejus esse quod una persona. Itaque qua se lege obligarit Rex, quæ quidem justa sit & servari possit, eadem successorem tanquam sua, donec impleatur, teneri puto. Sed hoc sequitur ex illa magnifica doctrina, quam supra accepimus, sua quoque lege neminem obligari. Immo ad impia & vetita divino & humano jure nulla lege obligatur successor: ad justa & utilia omnibus modis obligatur, & quidem magis, si decessoris placitum & promissum intercessit: ad justa ob pactionem, etsi gravia & damnosa paciscenti, quæ tamen necessitas utilitasque præsens imperavit, ita, ut nisi valde sensim ac molliter, minimaque cum querela eorum, quorum interest, recedere debeat.

Successio, inquit, non est sub jure imperii. Concedo in illis regnis, in quibus jure succeditur, quamdiu lex ipsa sufficit ad destinandum successorem. At ubi ambigitur inter duos, eandem legem utroque ad se trahente, quis erit ejus interpres? nisi arma volet, haud dubie vel tutor legis, qui est vivens rex, vel auctor qui est populus, quidquid enim dedignetur Grotius, etsi ad postremum admittat, quasi consilium dans, non ullum jus tribuens. Populum dicit omnem à se jurisdictionem in Regem & regiam familiam transtulisse, nec ullas ejus durante illa reliquias habere. Quasi vero quod omnibus privatis concessum est, ut cum jure introducto uti non licet, regressus detur ad merum jus naturæ, ut etiam communia quis invadere possit, ut cessantibus judiciis, ipse sibi judex vindexque esse, id soli populo non liceat. Sic illudunt nobis imperii summi interpretes per vocabulum populi. Quidquid reges faciant, licet, quia sunt pro populo, repræsentant populum, creditur id facere populus: tum populus potest omnia. Ubi aliquid populo agendum in Principem, tum pupillus, infans, omnis juris expers populus est. Tum populo nihil vilius, & magis recte pieque faciunt, qui de arbitris conveniunt, quam populum, puta per ordines & comitia, faciunt arbitrum. Quasi quidquam magis rectum piumque sit, quam non invitis imperare. Dein rectum illud piumque ab eo, qui vires & factionem habet, quomodo exspectabo.

Judicio jurisdictionis] quod habeat vim definitivam & imperantem, ut cum prætor jus dicit inter partes.

Non nuda ratione] Intellige superiorem, non tantum eo, quod illi subjecta sit persona litigans, sed & inprimis, quod ad forum ejus causa pertineat.

2. *Qui jus vindicant*] certant & singuli contra alios sibi successionem deberi contendunt.

Idem cum eo] 2, 9, 3.

Populus cognovit] Herodotus scribit ipsum Darium inter liberos cognovisse, quod repetere in Græciam expeditionem vellet, nec liceret regi Persarum in expeditionem ire, nisi successore declarato, lib. 7. Justin. Artaphernem patruum domi audita causa Xerxem præposuisse, lib. 2.

§. XXVIII. *Ante primam*] priusquam feudum conferretur in patrem.

Simulatque regnum] statim, ex quo regnum in familia fixum est, omnibus ejus familiæ partibus jam exi-sten-

ſtentibus ſpes ſuccedendi loco vacuo facto data eſt.

Ex poſt facto] ex eo quod alii ſubnaſcuntur.

Niſi quod ex privilegio] ſi non exiſtat niſi filia, tamdiu ſpes ſucceſſionis incerta eſt, quamdiu ei frater gigni poteſt, quippe qui præferatur.

Cyrum & Arſicam] Cyrum minorem & illum qui poſtea Artaxerxes Mnemon dictus Darii ſecundi hæres.

§. XXIX. *Sparta aliter*] Herod. lib. 7. initio.

Ludovicus] Sforza cognomento. Pa. Jovius 2. hiſt. p. 39.

Artabarzanem] Sic vocatur Herodoto 7, qui Juſtino Ariamenes, 2.

Inter Artaxerxem] Hic Artaxerxem vocat, quem pr. num. vocavit Arſicam, quaſi duæ eſſent hiſtoriæ diverſæ, cum ſit eadem, & ille, qui prius appellabatur Arſica, mutato nomine diceretur Artaxerxes.

§. XXV. 1. *Nepos ex filio*] ut inter Archagathum Archagathi F. Agathoclis N. & Agathoclem ejuſdem Siciliæ tyranni filium, Juſtin. 23, 2. inter Antiochum Eupatora & Demetrium Sotera, 34, 2.

Mortui pro vivis] defuncti, qui ſpem habuerunt ſucceſſionis, & ſucceſſiſſent, ſi illi qui præcedebat eos, ſuperſtites fuiſſent, conſiderantur, quaſi revera ſucceſſerint, & illorum liberi alios excludunt.

Concurrent ad partes] nepos ex priore filio partem ſui patris, ſi viveret, accipiet.

Subitio in] repræſentatio vel ſucceſſio in ſtirpes.

2. *Proximi*] quæ vox videri poſſet favere filio minori contra majoris fratris nepotem: nam filius utique propior quam nepos.

Dictionem] Alciat. 8. Parerg. 15.

Vulgarem] quæ apud omnes recepta eſt.

Artificialem] quam docti per interpretationem fecerunt.

Mors civilis] cum civitas & libertas adimitur.

Quem lex in] Nepos v. g. repræſentans patrem.

Juris effectu] etſi natura differant.

In ætatis privilegium] majoratus jus non transfertur ad filium, ut patruo præferatur, quia pater ejus prælatus eſt.

Conr. Vicerius vita Henr. VII.] p. 463. Reuberi.

Robertus] Caroli II. filius.

Martelli] Caroli Martelli.

3. *Ad Heraclidas*] Hæc verba repugnant ſuperioribus num. 29. Nam quod ait Spartæ factum, ut nato ante regnum præferatur natus jam regi, id in ſucceſſione lineari agnatica locum non habet, in qua transmittitur etiam ſpes ſucceſſionis adjuta lege, ſup. n. 22, & 23. Neque excuſat auctorem, quod addit, regno ad Heraclidas delato. nam quod relatum eſt num. 29, dicit apud Herodotum Heraclides Demaratus, tanquam obtinens etiam inter Heraclidas. Cleonymus autem repudiatus eſt, non ob legem ſucceſſionis, ſed propter mores & violentum ingenium: quare ille, quod injuriam ſibi factam putaret, impulit Pyrrhum ad bellum Spartianis inferendum. Plutarch. Pyrrh.

§ XXXI. *Et fratris majoris*] ſi rex moriens ſine liberis relinquat ex proximo fratre etiam mortuo filium & fratrem tertium.

In gradum mortui] nepotem ex filio, qui ante poſſeſſum regnum obiit, præferri patruo, ubi non fratris majoris filius præfertur fratri minori.

Nempe avitis] non noviter quæſitis.

Προνόμιον] privilegium.

§. XXXII. *Gradum naturalem*] ordinem naſcendi.

§. XXXIII. *Gradum ſolum*] non etiam ſexum.

§. XXXV. *Filium*] ſuum patruum.

AD CAPUT VIII.

§. I. 1. D*istincta à jure naturali*] quia sæpe duo hæc JCC. confundunt. Dixerat autem proximi superioris capitis initio, acquisitionem derivativam, quæ lege fieret, aut Naturæ aut Gentium aut civili Lege fieri.

Sed quod sequatur introductum] quod vidit sanxitque recta ratio, ex quo intellexit utilius esse, non omnium indivisa omnia manere, sed possessiones cujusque rerum fieri proprias: & quidem, priusquam ullæ leges scriptæ extiterunt 1, 1, 10.

Italiæ ac vicini] quippe cum Græcæ coloniæ essent.

2. *Aliud lex nulla*] non excepit quasdam res ab occupatione privatorum, quod publicæ essent factæ. 2, 3. 5.

§. II. *Qui in stagno*] Intellexit lacus, qui publicis in vectigalibus fruendi locabantur. Festus in Lacus Lucrinus. Serv. ad 2 Georg. v. 161.

§. III. *Naturalem libertatem*] evaserunt è custodia & in silvam se receperunt.

Non ideo amissa] nam & solo animo dominium retinetur.

Pro derelictis habere] de recipiendis eis desperare, ideoque curam & voluntatem retinendi eas dimittere.

Γνωρίσματα] signa & symbola, unde noscantur.

Corporalis] ipsum ut corpus in nostra potestate sit.

Contra Thebatium] l. 5. §. 1. D. de acq. rer. dom.

Proverbium in eos] in eos qui lucrum persequendo, id notum faciunt aliis, qui deinde nos occupant & præveniunt. Ovid. de arte.... Petronius c. 91.

§. IV. *Sint in nostra*] non ab alio posita vel tensa fuerint.

§. V. *Si nulla lex*] ubi non quid secus lege civili constitutum est.

Naturalia non simpliciter] Non imperata à natura, sed sic comparata, ut arbitrium servandi & mutandi hominibus relictum sit.

Vindicabat] fisco adserebat.

Ante occupationem] has res donare Principibus: nam ubi lex non est, quæ impediat, privatorum non fiunt, nisi occupatæ, & lex sive jussus populi vel Principum sine alio adminiculo satis valida est ad privatum faciendum, quod hactenus nullius fuerat.

§. VI. *Corporis ad corpus*] rei, quæ adhuc libera aut saltem à nobis libera fuit, applicatio ad alias res nostras.

Manibus] prehendendo.

Pedibus] intrando aut circumeundo.

§. VII. *Indicium fieri*] ab eo qui invenit.

Oraculum consuli] cujus eum esse velit.

Dei beneficium] Sic Justinus appellat aurum, quod è terra fulgure proscissa emicuit, 44, 3.

Satis jam diximus] nempe, quia potest lex horum dominium ante occupationem transtulisse.

§. VIII. *Postliminio fundus*] quasi non fuisset inundatus, ut postliminio fingitur, qui captus abfuit, si revertatur, captus non fuisse. 3, 9.

Utilitate quadam] ut metu amittendæ possessionis incitarentur homines ad ripas muniendas.

§. IX. 1. *Quod plerumque est*] quod ordinarie contingit.

Nec imperio tantum sed & dominio] 2, 3, 4.

Per vices] Videtur ferri posse hoc sensu, ut certus numerus cultorum, quod hoc anno possederat, sequenti relinquere, & alio transire cogatur. Cæsar 6. Gall. 22. & 4, 1.

2. *Depressum solum*] humile, nullis montibus tumens.

Per æstuum vices] alternos accessus & recessus.

3. Na-

3. *Ratæ, puta virgultis*] Plinius 8. ep. 20. Macrobius 1 Saturn 7.

Limitati] per centurias & jugera divisi, qui quoniam statutos habebant terminos, incrementum ex alluvione aut insula locum in eis non habebat l. 16. D. de acquir. rer. dom.

§. X. 1. *Summa pars agri*] superficies obruatur & contegatur arenis.

Censitorum vice] L. Ergo 30. §. Alluvio 3. de acq. rer. dom. Censitores, qui tributa agraria de colonis exigeb[illegible], & jure pignoris vendebant prædia, si census non præstaretur, eoque ablatos aliis agros aliis addicebant.

2. *Facto nostro*] velut contractu vel delicto.

Conjecturam adferunt] ut in usucapione & successione ab intestato.

Quæ æstimatio] quod intra quod tempus quamque sufficientibus signis præsumi debeat, sicut in universum facile statui non potest.

Siccare] derivare inde aquam inundatione immissam, Just. 31, 5.

Qui jus pignoris] quibus illi agri pro debito obligati essent.

§. XI. *Unde veniant, nescitur*] nam alluvio est incrementum latens §. 20. Instit.

Alioqui enim] sc. si vis fluminis partem de prædio meo detraxerit, & vicini prædio adpulerit vel adjecerit, tum enim constat, unde venerint.

§. XII. 1. *Populus ut aliis*] 2, 3, 16.

Agrum mensura comprehensum] Hoc nec dixerunt veteres, nec verum est. Sed & mensura comprehensus privatus nullius est, verum universitatis, 2, 3, 16.

Credenda esse arcifinia] Ager arcifinius est, qui definit in solitudinem. Is potest esse tam privati quam populi: sed hodie omnibus occupatis, principibusque ac civitatibus tam intentis ad territorium suum vindicandum, longe facilius invenietur hic ager penes privatos rusticos in vastis campis casam statuentes, quam in fine territorii.

2. *Literis municipationum*] Pachtbriefen.

Libris censualibus] Landt-rekeningen.

§ XIII. *De relicta*] si ripam alterius lateris promoveat amnis, & in illud inclinans suffosso ibi adjectoque sibi spatio terrarum, contrariam ripam in parte nudaverit, ibique aridam auxerit.

Jus populi habente] magistratu vel principe.

Qua talem] non præcise limitatum, ubi nunc incipit flumen, sed quatenus eum agrum pertinere flumen patitur.

§ XIV. *Insula*] n. 9.

Alluvionis] num. 11.

Utro nomine] insulæne an alluvionis.

Cum emineat] ubi pars sicca & superans aquam brevi velut calle mersa interciditur ab adjacente fundo.

Addita occupatione id] si per interfluentem licet aquam plaustrum oneratum possit adigi, & id occuperit à possessore.

Pedes gladium] quod stans pedibus nixus in suo possessor ense protento potest attingere.

Discretum] non vacuum, neque occupationi patens, sed publicum ubi vallis illa ita cava est, ut plerumque navigia transmittat.

§. XV. 1. *Summo minus*] puta creationem magistratus oppidani vel vicani, jus patronatus ecclesiæ, jus capitalis supplicii.

Agrorum universitatem] dominium majus sive jus regium in universos fundos, ita tamen, ut dominium inferius quisque in suam partem privatus obtineat.

A principe siccatus] Principis cura & sumptu aqua inde molibus expulsa aut fossis deducta.

De civilibus] criminalibus scilicet principi vel reipublicæ reservatis.

Ferunt] ipsi exigunt.

2. *Causa adversus fiscum*] hi non possunt illa incrementa sibi vindicare, neque impedire, quominus ea fiscus auferat.

§. XVI. *Eum sequantur commoda*] l. 10. D. de reg. j.

Ejus beneficio] partem eam nanciscar & habeam pro mea, quam adjicit.

Alienum] populi nimirum vel principis.

§. XVII. *Viam publicam*] si meum inter agrum & fluvium interjaceat via publica, tamen meum fieri, quod alluvio adjecit.

Ager privatus] nisi domino agri viæ istius muniendæ & reficiendæ munus incumbat.

§. XVIII. *Ventrem sequatur*] fit ejus, cujus est armentum, vel pecus patiens, si fit alterius, quod gignit. l. 5. §. 2. D. de R. V.

Ut supra] 2, 5, 29.

§. XIX. 1. *Ex aliena materia*] §. 25. Instit. de R. D.

Sabiniani] Massurii Sabini JC. sectatores. l. 2. §. 47. de Orig. j. ubi & de Proculi schola.

Si reverti] si dissoluto opere, quod factum est, constet pristina substantia partibus.

Improbat Connanus] Vide Vinn. ad §. 25. Instit. de R. D.

De accessione] §. 26. Si quis alienam purpuram vestimento suo intexuerit aut emblema addiderit poculo.

2. *Confusis materiis*] §. 27. Si qui vina sua confuderint, aut massas auri vel argenti conflaverint.

Prope] non omnino.

§. XX. *Natura pœnas non determinat*] sed mos aut lex humana.

Nec ob delictum] 2, 1, 9.

§. XXI. *Accessione ob prævalentiam*] in quibus mea res, quia longe præstat, alienam trahit. l. 23. §. 4. de R. V.

L. si rem] 23.

Aliam esse scripturæ, aliam picturæ] Hoc contra sententiam Paulli l. 23. §. 3. D. de R. V.

§. XXII. *Ut solo cedant*] §. 31. Instit. de R. D.

Partem duntaxat] non sc. ipsum totum.

Partes sunt soli] l. 49. D. de R. V. Solum partem esse ædium existimo.

§. XXIII. *Bonæ fidei possessor*] qui rem alienam imprudens & sine dolo malo tenet. §. 35. Instit. de R. D.

§. XXV. *Supra diximus*] 2, 6, 1.

Jactis missilibus] 3, 6, 22. §. 45. Instit. de R. D.

AD CAPUT IX.

§. I. *Supra demonstratum*] 2, 6, 2.

Sublato subjecto] corpore, homine, persona.

Vel expressam] testamento vel scripto vel nuncupato.

Lex humana] ut quæ faciebat eos caducos aut fisco adjudicabat.

Non sunt hæc] Servi dominio heri, populi principis imperio, sine ullo hærede morientium, soluti non sunt in numero rerum vacuarum & occupanti concessarum, nisi ultro se tradant in alterius potestatem.

§. II. *Si familia*] h. l. 2, 24. p. 434. Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἀσεβὴς καὶ πονηρὸς τυχὸν ἂν φθάσειε τελευτήσας πρὶν δοῦναι δίκην τῶν ἡμαρτημένων. αἱ δὲ πόλεις διὰ τὴν ἀθανασίαν ὑπομένουσι καὶ τὰς παρὰ ἀνθρώπων καὶ τὰς παρὰ θεῶν τιμωρίας.

§. III. 1. *Id est esse posse*] spe & propagatione. Liv. 28, 28. Tac. 3, 6.

Quod ex distantibus] quod multa corpora uno vocabulo complectitur. l. 22. §. 5. D. de R. V. l. 30. princ. de Usurpationibus. Aristot. 1. Pol. 3. ὅσα γὰρ ἐκ πλειόνων συνέστηκε καὶ γίνεται ἕν τι κοινὸν, εἴτε ἐκ συνεχῶν εἴτε ἐκ διῃρημένων.

Vitæ civilis consociatio] alia enim domesticæ.

Perfecta] 1, 1, 14.

Cujus

Cujus prima productio] ex quo ante omnia existit.

2. *Neminem nostrum eundem*] Sic & Pythagoras apud Ovidium 15. met. 214. *Nostra quoque ipsorum semper requieque sine ulla Corpora vertuntur, nec quod fuimusve sumusve Cras erimus. fuit illa dies qua semina tantum Spesque hominum prima materna habitavimus alvo. Artifices natura manus admovit* &c.

De materia sola] non etiam de forma, quæ tamen dat esse rei.

In idem flumen] Ovid. d. l. v. 180. *ut unda impellitur unda, Urgeturque eadem veniens urgetque priorem.*

Ἕξιν σώματος] habitum qui corpus continet. Ἕξις Galeno definitur πνεῦμα συνέχον καὶ συνδεσμοῦν τὰ μέρη.

Philo] de mundo.

Spiritum] d. l. 30. D. de usurp.

Et Epicharmus apud Diogenem Laertium] 357. Plutarch. de sera num. vind.

Idem hoc tempore] Auctor ad 2 Petri 3, 20.

Vespasiano] a. V. C. 822.

Tertianos] tertiæ legionis.

Marco Antonio] Triumviro R. C. per P. Ventidium Bassum legatum ejus a. V. C. 714.

Sub Corbulone] Neronis legato a. V. C. 816.

3. *Tacitum*] 2 ann. 55.

Externa illa accessio] quod multi peregrini in civitatem confluxissent, vixque superessent illi αὐτόχθονες.

In Macedonas] prælio maxime ad Chæronean.

In suos] Miltiadem, Themistoclem, Aristidem, Socratem, Phocionem.

§. IV. *Simul partibus*] ipso solo aut urbibus eversis, incolis deletis; aut disturbata societate civili, vita & libertate plerorumque salva. Strabo lib. 9, 434. τὴν δ' ἐκλεῖψιν δεῖ τινὸς ἀκουστέον. οὐ γὰρ ἀφανισθέντων τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς χώρας τελέως ἠρημωμένης ἀλλὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐθνικοῦ μηκέτι ὄντος μηδὲ συστήματος διαμένοντος τοιοῦτο.

Ad modum privatorum] quod quisque pro se possedit, non jurisdictionem, imperium, territorium.

§. V. *Ita distrahantur*] ut Campani, Liv. 26, 34.

§. VI. *Mycenæ*] paullo post bellum Persicum, Pausan. 2, 113. & 17, 448.

Olynthii] Justin. 8, 3.

Thebani] Justin. 11, 3 & 4.

Bruttii] Gell. 10, 3.

Corpus nullum civitatis] hoc non de veris veteribusque Campanis intelligendum, sed quos illis ejectis ibi posuerunt Romani aratoribus.

In provinciæ] nam provincia proprie populus erat extra Italiam vi & armis R. domitus, ita, ut amisso omni jure sui annuos magistratus legesque & jura Roma acciperet.

§. VII. *Populus Carthaginiensis*] jussus est à Ro. migrare in locum 10000. pass. à mari remotum, & ibi novam urbem condere. factum tamen non est, sed illi cum urbe perire, quam relinquere illam maluerunt.

§. VIII. 1. *Caput istius*] ut populo sui nominis & separati propriique juris.

Alterius] cujus hic fit accessio sine nomine.

A Dorico] Apul. in Flor. Æolium modum simplicem, Asium varium, Lydium querulum, Phrygium religiosum, Dorium bellicosum dicit. Addendus Ionius, floridus & mollis.

2. *Qua regitur*] descripta per legatos, tribunos, centuriones, signiferos, optiones, decuriones, cohortes, centurias, signa, contubernia.

Qua milites] per castra, per opera, per acies, orbicularem quadratam, phalangem, cornua.

Consciatio] quod qui in eam coierunt, habent eadem fora, leges easdem & consuetudines, commune terri-

territorium, commoda & onera consociata.

Relatio] quod consortio & communitate fruitur, & publica jura participat ex arbitrio & administratione vel unius vel paucorum vel multorum vel omnium.

3. *Ex facto*] ex oborto casu l. 35. D. de hæred. inst.

§. IX. *Uniantur duo populi*] jungantur in unum corpus. Ut sub Ænea Trojani & Latini.

Sabinorum] Quiritium, vel à Curibus cum T. Tatio profectorum, Rege Romulo.

Albanorum] regnante Tullo Hostilio.

§. X. *Nam si quoque*] nam sic quoque.

§. XI. 1. Mirum est hoc loco summum virum, quum in præcipua quæstione non male sentiret, in tot salebras se conjecisse, totque monstra & chimæras confinxisse, ut aliquid novum diceret, & Germanis potius ludibrium deberet, quam Gallis & Papæ parum placeret.

Cujus nunc sint] nempe illorum, qui possident Papæ, Francorum, Hispanorum, Anglorum, Belgarum, Italiæ dynastarum, Turcarum, Hungarorum, Sarmatarum. Nomen & pauca imperii feuda in Italia, partes ad Renum & Danubium Germani obtinuere.

Populum Romanum] Populum Roeundem esse dico, situ & loco, non genere, non animis, non moribus, non potentia, funus & cadaver sui.

Eundem esse dico] juxta tradita sect. 8. hujus capitis.

Imperium penes eum mansisse] nempe in illa, quæ ex veteri copia retinere potuit. *Imperium penes eum mansisse*] Quodnam? aut in quid? quidni sui quidem potens sit, sed serviat sacrificulo, in ipsa autem Italia tot dominos videat, ne quid de provinciis dicam. Si nihil aliud, certe desiit habere imperium, quum id detulit Carolo Magno, atque ex eo tempore Francorum, & qui alii Germaniæ, sive imperio sive regno dicere libeat, his successere, imperio adjunctus fuit.

Idem faciendi jus habuit] Si milites sivissent. Perinde hoc est, ac si dicam, quæ olim jure facere potuit Francorum populus, quum electionem regum haberet (quod ipse scribit cap. 7. num. 20.) idem nunc eum faciendi jus habere. Neque enim unquam id abdicavit, sed aulæ artibus & factione principum & sua patientia amisit. *Jus habuit*] non nisi imaginarium. ipsum enim jus & omnia habebat miles.

Alio nondum existente] Lepidum hoc: sed unde quæso existebat ille, qui si extiterat, populo non supererat jus faciendi? nam si jus erat populi, nemo existere poterat, nisi quem populus fecisset. Si aliunde existente imperatore, deerat jus populo faciendi, deerat & non existente, sed erat ejus à quo iste existebat.

Electio imperatoris ad populum pertinebat] Nempe ut ad Menedemum filius amissus. *Filium habeo Chremes, & quid dixi habere me! imo habui.* Populus ille ad quem olim pertinebat electio imperatorum in libera republica,

qui dabat olim
Imperium, fasces, legiones, omnia,
sub Cæsaribus,
nunc se
Continet, atque duas tantum res
anxius optat,
Panem & Circenses.
ut canit Juvenalis Satyr. x.

Et aliquoties à populo per se] Nunquam, ne semel quidem. Julius & Octavius tyrannidi suæ speciem addiderunt lege ad populum lata, sed quam jam armis & multo sanguine civili occupaverant, vix ut restaret quisquam, qui Rempublic. vidisset, hoc est, vere Romanus. Hæc si electio est, omnes tyranni sunt electi. Nihil

hil enim negatur arma tenenti. Phædrus fab. 8.

Ut mos est vulgi, paßim & certatim ruunt
Feliciter, succlamant ipsi principes,
Illam osculantur, quæ sunt oppreßi, manum,
Tacite gementes tristem fortunæ vicem.

Aut per senatum] Quod improvide posuerat hic, in notis incautius redditur.

Non Hadriani. miles & Plotinæ gratia & ficta adoptio Trajani ipsum fecit. Honesta oratio erat in literis ad senatum, *veniam petentis quod de imperio suo judicium senatui non dedisset, salutatus scilicet præpostere à militibus imperator, quod esse resp. sine imperatore non posset*, ut est apud Spartianum. Sed hæ ipsæ literæ ostendunt, jam fuisse, antequam à senatu eligeretur: hoc est, non electum esse. Olim cum post duos exercitus cum ducibus Scipionibus in Hispania prope internecione cæsos, reliquias collegisset, provinciam servasset, bina hostium castra cum ingenti illorum strage cepisset L. Marcius à milite dux dictus, & in literis quas de rebus ab se gestis ad senatum dabat, modicum titulum proprætoris nomini suo addidisset, *Res gestæ*, inquit Livius, *magnifica senatui visæ, titulus honoris (quod imperio, non populi jussu, non ex auctoritate Patrum dato, PROPRÆTOR SENATUI scripserat,) magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, Imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorum in castra & provincias procul à legibus magistratibusque ad militarem temeritatem transferri* &c. *Rescribi de frumento & vestimentis exercitui placuit, eam utramque rem curæ fore senatui, adscribi autem PROPRÆTORI L. Marcio non placuit, ne id ipsum quod consultationi reliquerant, pro præjudicato ferret*, Liv. 26, 2. Quin etiam statim alium imperatorem, cui illa tam bene meritus pareret, adolescentem 24 annorum, Publium Scipionem, alterius qui occubuerat in Hispania, filium miserunt, ut est apud Liv. dicto loco. Tum electio imperatorum ad populum & senatum pertinebat, non quum ejusmodi veniæ petitiones scriberentur.

Non Pertinacis. nam Lætus præfectus prætorio & Electus cubicularius, occiso Commodo nocte intempesta raptum è lecto in castra duxerunt, ubi Imperator à militibus appellatus est: nocte in Palatium. Postera demum luce in curiam venit, sane abstinens prælato igne, quæ pompa Augustorum erat: sed (ut Tacitus de Tiberio scribit 1 annal. 7) *signum prætoriis cohortibus, ut Imperator dederat: excubiæ, arma, cætera aulæ: miles in forum, miles in curiam comitabatur. Ibi suscipere se etiam imperium à Senatu* dixit, inquit Julius Capitolinus, sed continenter addit, *quod jam sponte inierat.*

Non Juliani. palam enim sub præconio emit, cum milites in muro castrorum vocalissimo homine posito venale proposuissent imperium, tradituros que ei, qui plurimum pecuniæ pollicceretur, pronunciassent, Julianus viritim dedit tricena millia sestertium, hoc est, 750 coronatos, atque ita acceptus est.

Non Severi. nam triplici bello adversus Julianum, adversus Pescennium Nigrum, adversus Clodium Albinum peperit. Cumque occiso Juliano Senatus centum ad eum senatores misisset ad gratulandum, rogandumque excepit eos Interamne armatus circumstantibus armatis, & quidem excussos, ne quid ferri haberent, ut narrat Spartianus, adeo parum eis fidebat. Enumerat deinde Spartianus positis nominibus supra XL de senatu illustres viros, ab eodem sine causæ dictione interfectos, quod eos aut Pescennio aut Albino favisse suspicaretur.

Non Opilii Macrini. nam & hic impe-

imperium arripuit, humili loco natus, & animi atque oris inverecundi, ut scribit Capitolinus. Deinde interest, inquit, scire cujusmodi oratio fuerit, qua se excusavit, ut & imprudentia hominis noscatur & sacrilegium. In ea modestissimæ simulationis est illud: *Detulerunt* (milites) *ad me imperium, cujus ego, P. C. interim tutelam recepi: tenebo regimen, si & vobis placuerit, quod placuit militibus.* Sed ut scirent nihil ipsis liberum relinqui, subjungit. *Quibus & stipendium dedi & omnia imperatorio more jussi.*

Maximus sane Pupienus & Cælius Balbinus (sic enim corrigendum apud auctorem, nec fuit unus Maximinus Balbinus, sed duo, & horum alter Maximus, non Maximinus) à senatu electi sunt contra sævissimum Maximinum. *Sed*, inquit Capitolinus, *mœrentibus militibus, quod eum imperatorem, quem ipsi delegerant, perdiderant, eos habebant quos senatus legerat.* Itaque optimos viros post paucos imperii menses, seditione orta, indignissime occidere.

Aureliano, qui titulum dant optimum, fingunt à Valeriano eum adoptatum Bysantii inscio & imprudente senatu: quod vix credibile est: quum post Valerianum Gallienus filius ejus, deinde Claudius, tum Quintillus ante Aurelianum tenuerint imperium. Verum est à militibus in Pannonia apud Sirmium dictum Augustum: quo nuncio Romam perlato, miser Quintillus, quem senatus legerat post XVII. diem imperii, cum ne prætorianus quidem miles ei accedere vellet, vel ab iis interemptus est, vel ipse se occidit.

Ante Aurelianum sex menses vacuum fuisse imperium & electionem senatui iterum iterumque fuisse delatam non sine errore memoriæ posuit auctor. Ante Tacitum dicere voluit. Sic enim Vopiscus. *De imperatore deligendo exercitus retulit ad senatum, ideirco quod nullum de his faciendum putabat, qui tam bonum principem* (Aurelianum) *occiderant.* Verum senatus hanc eandem electionem in exercitum refudit, sciens, non libenter jam milites accipere imperatores eos, quos senatus elegerit. Denique id tertio factum est, ut per sex menses imperatorem Romanus orbis non habuerit. Sed sexto mense post acceptum hunc imperatorem pœnituit milites, quanquam Principis optimi: itaque eum ex insidiis occiderunt.

Cur vero allinit Flavianum, de quo Vopiscus: *Hic frater Taciti germanus fuit, qui post fratrem arripuit imperium, non senatus auctoritate, sed suo motu.*

Cur Probum, de quo statim idem Vopiscus: *occisus est* (Florianus) *Tharsi à militibus*, qui Probum audierant regnare, quem omnis exercitus legerat: Tantus autem Probus fuit in re militari, ut illum senatus optaret, milites eligerent.

Pro senatus jure ait exstare egregiam epistolam Albini. Non est epistola, sed concio ad exercitum, ex qua nihil aliud colligas, quam quod dicitur, melius fore, *si senatus populi Romani solum illud vetus haberet imperium, nec in unius potestate res tanta consisteret.* Hoccine est senatui jus dare faciendi imperatoris, quo ille per CCLX annos caruerat? Clauditur autem ita sermo: *Senatus imperet, provincias dividat. Senatus vos consules faciat: & quid dico senatus? vos ipsi & patres vestri: eritis enim ipsi senatores.* Præclare vero senatores! scire licet, à quo senatu ille imperium expectet. Quis non intelligat artem viri? sic solebant defectores senatus nomen præferre, donec suum approbavissent. Sic Galba consalutatus imperator, legatum se senatus ac populi Romani professus est. Sueton. cap. 10. at ut occisum Neronem cunctosque in sua verba jurasse cognovit, deposita legati suscepit Cæsaris appellationem, ibidem

cap.

cap. 11. Sic superior exercitus ad Rhenum, cum Galbam respiceret, ne reverentiam imperii exsuere videretur in S. P. Q. R. obliterata jam nomina sacramenta advocabat, Tacitus 1 histor. 55. At mox: *speciosis senatus populique Romani nominibus relictis Vitellio accessit: scires illum priore biduo non penes Remp. fuisse*, ut ait ibidem cap. 57. Nihil verecundius Albinus.

Pro eodem senatus jure egregiam vult esse epistolam senatus pro Gordianis. at nihil ne in hac quidem, quod jus ullum senatui afferat. Ita loquuntur: *Diis faventibus Gordianum proconsulem virum sanctissimum & gravissimum senatorem, principem meruimus, Augustum appellavimus.* Nempe ut appellaverunt omnes à legionibus obtrusos. Nam in ipsa relatione dixerat consul: *Patres conscripti, Gordiani duo, pater & filius, magno Afrorum consilio imperatores sunt nominati.* Jam igitur appellati erant, cum senatus eorum partibus se applicuit.

Majorinum, cujus honesta ad senatum verba proferuntur, ex magistro militum Augustum, creavit Leo Thrax, Imperator Constantinopolitanus, & ad occidentale imperium regendum dimisit. Calvisius ad A. C. 457. Illud certum est, comitia imperii Cæsarum nunquam penes populum Romanum, nunquam penes senatum fuisse, tanquam jus stabile ac proprium, & ut hodie penes Germanorum optimates Principis sui, penes Polonorum & Cimbrorum ordines Regis eligendi jus est. Nata est hæc potestas inter arma, & à militibus delata: hos qui propitios habuissent, aut occupabant eam ipsi, aut liberis adoptatisve relinquebant, aut cum collegis adscitis communicabant. Primi duo adhibuerunt etiam populum, sed per milites jam imperio potiti, & hi populo eidem reliquerunt consulum prætorumque per suffragia creandorum imaginem. Tiberius & hoc populo detraxit, comitia ad senatum referens, nec populus ademptum jus questus est, nisi inani rumore, ut est apud Tacitum. Ex hoc tempore voluerunt quidem de imperio suo & senatusconsultum interponi, sed postquam à milite acceptam in manu jam habebant potestatem. Soli Maximus & Balbinus non ordinario & quæsito jure, sed per tumultum metu gravissimo Maximini à senatu facti sunt. Tacitus ultro postulante milite: quem tamen horum mox pœnituit, ut brevitas imperii illorum & tristis eventus satis declarat. Itaque si hodiernus populus nihil habet amplius, quam tunc habuit in creatione Imperatoris, nihil habet.

Per senatum] Vix semel & iterum, & semper eventu parum felici

Ex jure legionum] Profecto Imperatores jure suo faciebat miles, quo instruxerant eos, qui per eosdem imperium invadebant: quis enim auderet offendere tot caligas, tot Millia clavorum?

Non ex jure legionum, sed ex approbatione populi] Falsum. Immo ex fide & consensu legionum: hæ faciebant, sustinebant, destituebant, destruebant, ubi libuisset, Principem, si non jure, at quasi jure: populum Romanum jubebant plorare aut adulari. Post Julium & Augustum ne simulatio quidem interrogandi populi interposita est. Milites sive in teterrimum hominem, ut Othonem, Vitellium, Heliogabalum, Maximinum incidissent, dum illi fidi & concordes essent inter se, erat & constabat Augustus, ut qui lege optima sive sanctum meritumque virum arripuissent, mutato animo & pœnitentia illorum peribat: non illi nocebat detestatio populi, non hunc juvabat approbatio.

Convellit deinde diligenter, quod nemo erat objecturus. *Quotquot in urbe Romana essent, cives factos, ergo non solos urbem incolentes habuisse approbationem.* Similes habent labra lactucas. Qualis sententia, talis ob-

jectio. Miles, ut dixi, rem habebat in manu, & risisset, aut etiam male mulctasset utrosque tam urbanos quam municipes, si illi tam inepte serram duxissent, tam stultam litem suam fecissent. Speciem retinuit urbs usque ad Galbam: tum, ut bene Tacitus, *evulgatum imperii arcanum*, Principes posse alibi quam Romæ fieri, nempe ubi maxima vis erat militum. Et hi, non de illo scilicet fonte imperii, hauriebant, & conspectissimos honoratosque apud senatum faciebant, sed Afros, Pannonios, Syros, Thraces, quicunque placuissent, urbi imponebant.

Approbatione populi] non voluntaria, sed jussa, imperata, necessaria, nec populi, sed senatus. Populus nihil faciebat aliud, quam ut imaginem Principis missam in urbem adoraret.

2. *Antonini constitutione*] l. 17. D. de Statu hominum.

Coloniæ] oppida ex Urbe Romana conscriptis colonis divisisque inter eos sedibus & fundis per triumviros d. c. propagata.

Municipia] oppida, quorum cives universi jus civitatis Romanæ acceperant. Gell. 16. Noct. 13.

Provinciæ togatæ] quæ itidem civitate donatæ: ut Gallia Togata, quæ & Narbonensis.

Habendi imperii modum an causam mutare] De causa concedo, ea enim erat militis, & tanto tristior omnis imperii conditio, quod certam de successione legem accipere non poterat, sed à vago & mutabili legionum (h.e. nec generis optimi & consilii fere nullius hominum) arbitrio pendebat. At modum habendi imperii fecerunt sibi quisque qualem voluerunt. Boni detulerunt aliquid senatui, indulgenter habuerunt populum, clementer provincias: mali in omnes, sed præsertim in optimos, hoc est, senatum, impune grassabantur, quamdiu largitionibus continere poterant studia caligatorum & gratiam. Unde præceptum Severi ad Bassianum Caracallam: *Fili, cole militem, & contemne cæteros.*

Mutare non potuerunt] Si voluissent, quis impedisset, præter militem? Sed neque expediebat ipsis, & fons imperii erat, non Romæ, sed ubi validissimus exercituum.

A parte sui] scilicet, si miles est pars populi. sed tunc caput erat.

Byzantinos Quirites] Immo quia Byzantium Nova Roma appellabatur.

Constantinopoli factam, ratam habuit] Hactenus ut imaginem electi imperatoris Romam missam adoraret, & faustis acclamationibus, id est, adulatione prosequeretur. Plebiscitum quidem nusquam ullum factum accepimus: ubi legit illud solenne carmen: *Consul populum jure rogavit, populusque jure jussit, quem senatus populusque Constantinopolitanus imperatorem creavit, is ut jure optimo imperator esset.* Hoc enim est ratum habere. An ratum habet, qui ne respicitur quidem, nedum rogetur, sed mutus silens, aut nisi cum vernili adulatione loquens patitur, accipitque, quicunque imponitur. Immo ipsa Roma & Constantinopolis, & totum Imperium, donum, beneficium, pila ludicra erat militis. Inconsulto & satis invito populo Romano sedem transtulit Constantinus, & umbram honoris, quæ restabat Romæ cum ea divisit. Jus tamen eligendi Imperatoris, nec habuerat Roma, nec acquisivit Constantinopolis. Itaque nec Romanis, nec Constantinopolitanis rogatis Constantini filii, ubi erant, sumpserunt imperium: deinde Julianus in Gallia, Jovianus in Perside, Valentinianus in Cilicia, & sic cæteri.

Ratam populus] non suffragio aut comitiis, sed, ut dictum, missam imaginem adorando.

Jus omne Constantinopolitanorum pendebat à voluntate populi Romani] Falsissimum. Immo quum post Honorium

norium Theodosii magni filium, sine liberis defunctum maneret divisum imperium, & alius in occidente, alius in oriente resideret imperator, is qui Romæ agebat, non erat certus justusque princeps, priusquam à Constantinopolitano confirmaretur. Sic Theodosius junior Romæ factum Joannem non agnovit, brevique potentia exuit, dato Valentiniano juniore successore. Post Theodosium Constantinopoli regnum obtinuit Marcianus, assumtus à Pulcheria sorore Theodosii, deinde Leo Thrax, & cæteri inconsulto populo Romano. Valentiniano Romæ Avitus Majorinus vel Majoranus, Severus, Anthemius, Olybrius, Glycerius, Julius Nepos, Romulus Augustulus successerunt, qui omnes missi petitive Constantinopoli, aut per militem injussu populi Romani regnarunt. Post hos Odoacer Herulorum rex urbem & Italiam occupavit, eversus à Theodorico Gotho, cui Zeno Constantinopolitanus imperator, ut eum à se averteret, Italiam invadendam monstravit. Gothorum regnum per Belisarium & Narsetem subruit Justinianus, & recuperata est Roma, jam appendix imperii, non caput; nam Romani stipendiarii erant Constantinopolitani Cæsaris, cui quotannis viritim solidum aureum pendebant. Stipendiarius ipse Papa, cui pro confirmatione pecunia Constantinopolim mittenda erat, quam Constantinus Pogonatus demum Heraclii pronepos ei remisit circa annum Christi 680. Anastasius in vita Agathonis Papæ LXXXI. Ex eo regebatur urbs & Italia per præfectos Augustorum Orientis, qui *Exarchi* vocabantur, & Ravennæ residebant, & inde petebat jura, ille, quem tunc quoque imperatorem fuisse populum vult Grotius. Mox majorem Italiæ partem rapuere Longobardi, quorum rex Aistulphus A. C. 752. ultimum Exarchorum Eutychum Italia expulit. Adversus hunc sibi quoque imminentem Stephanus Papa A. C. 753. imploravit è Gallia Pipinum, cui pridem hæreditario Majori domus (qui honos secundus à rege erat) & quum patris avique, tum suis rebus gestis factioso, postquam ultimum Merovæi posterorum justum Regem totondisset atque in monasterium condidisset, & sibi diadema imposuisset, Papa auctoritatem præstiterat, & laudando factum apud captas superstitione & opinione sanctitatis Romanæ mentes faciliorem occupationem reddiderat. Pipinus victis Longobardis, de alieno liberalis, partem regni eorum transcribit Papæ; dein cum pacem Aistulphus non servaret, reversus & iterum victor, propemodum quicquid sub postremis fuerat Exarchis, Stephano donat: & hæc est origo illius, quod *Patrimonium Petri* appellatur. Ipse cum filiis ab eo creatur Patricius, quod jus non erat Papæ, non populi Romani, sed Constantinopolitani Imperatoris, sive Patricium accipias, ut in vetere populo Romano, quales allegerunt Julius, Sueton. cap. 41. Augustus, ut ipse scribit in monumento Ancyrano: Claudius, Sueton. Othone cap. 1. Vespasianus teste Tacito in Vita Agricolæ cap. 9. sive ut postea Constantinus Patricios dixit, quasi patres imperatoris, qui consilium ejus participarent, quorum mentio apud Justinianum in tit. Quibus modis pat. potest. solvit. Eadem caussa veniendi in Italiam fuit Carolo Magno Pipini filio A. C. 770. quum regnum Longobardorum finitum est. Is donationem patris confirmavit: & sic non populus Romanus, sed Papa possedit, quod tunc dicebatur *Patrimonium Petri*. Reverentia tamen erat erga Francos: nam & præfectus urbi à Carolo statutus commemoratur, & Leo tertius cum pontificiam sedem occupasset, claves & vexillum urbis in subjectionis signum Carolo misit. Anno 799 idem Leo per seditio-

ditionem male mulctatus, oculo etiam excusso confugit ad Carolum, eumque convenit Paderbornæ, & Romam tractum supplicio affectis trecentis, qui Papæ restiterant, clericis in Galliam relegatis, Augustum dixit. Secuta est paulo post Caroli cum Irene transactio, quam hujus successor Nicephorus ratam habuit, & ita transiit imperii Romani quod supererat, ad Carolum. Ubi nullæ partes fuere populi Romani: nulla propria indignatio adversus Irenen ob sexum; sed Papa pressus à Longobardis (quorum antea ope justum in se Exarchorum & Constantinopolitanorum imperium imminuerat) cum ab Orientis Augusto, cui revera suberat, spes auxilii decolasset, ad potentiorem confugit, & eum patronum adoptavit. An hoc potuerit facere per ea, quæ tradit auctor de jure partis à corpore recedendi lib. 2. cap. 6. num. 5. an fidei quam imperio Constantinopolitano debebat, satisfecerit, multa & gravia tolerando priusquam ad hoc ultimum remedium decurreret. Immo an ipse Constantinopolitanos satis docuerit de periculo suo, & obtestatus sit, ni auxilio venirent, aliud præsidium sibi quærendum esse, alia disputatio est. Carolo certe jus hoc modo quæsitum & in posteris ejus aliquamdiu continuatum, ab illis interposito tamen Conrado Franco è Germania, transiit ad Saxones: inde rursum ad Francos Germanos per Conradum II. & Henricos, (quorum ejus nominis quarto primum extorsit Hildebrandus, qui se Gregorium septimum dixit, jus quod adhuc in pontifice creando imperatores, in constituendis Episcopis, agendis synodis habuerant, & ad se suosque socios traxit) ab his, interveniente rursus Lothario Saxone ad Suevos Conradum III. Fridericum Barbarussam, Henricum VI, Philippum: & Othone Saxone iterum medio ad Austriacos. Quorum principum jus Papæ quidem variis artibus ac tumultibus imminuerunt, & quasi ad nihilum redegerunt. sæpe etiam æmulos illis excitarunt: sed hæc omnia facti sunt, non juris. neque in his populus Romanus per se quidquam ausus est, aut potuit. Coronatio Romana non majus jus dat Romanis improbandi electionem Germanorum septemvirorum, quam Francofurtensibus aut Aquisgranensibus, quæ ibi fit fiebatque coronatio. In ea Papa minister est, perinde ut Archiepiscopi in Gallia, in Anglia, Hispania, cum coronant Regem. Est igitur prorsus imaginaria & commenticia res, mirificus ille populus Romanus, ut Cadmæi fratres in Martis campo, natus eodem die ac sublatus: qui jus habuerit creandi Cæsares vel Augustos, ex cujus approbatione ratæ forent electiones, quas legiones fecissent: à cujus voluntate pendebat electio facta Constantinopoli: qui in Irena concessionem nescio quam tacitam vel expressam revocarit: qui dignatus sit scilicet eum quoque Regem sumere sibi, quem Germani fecissent: qui Germanicæ electionis arbitrum probandæ vel improbandæ aut habuerit unquam aut retinuerit: qui primum civem habuerit Episcopum, nempe ut in fabula Æsopi ranæ hydrum vel ciconiam: qui per illum primum civem testetur, quod nunquam cogitavit aut somniavit.

Inanis est labor temperare, quod nullum temperamentum admittit: & ut ait Plautus, *hercle miserum est ingratum esse homini, quod facias bene.* Neque Germani jus ullum concedunt Papæ in electione Romani Imperatoris: nec Papa contentus est eo jure, quod liberaliter ei confert auctor: quasi scilicet populus Romanus retentum jus per illum testetur. Nullam huic largitori gratiam referet Papa pro isto ministerio in populi jure pronunciando, quo fungatur tanquam syndicus populi Romani.

mani. Immo ille vult totum imperium Romanum, ut nunc vocatur, esse feudum Romanæ sedis, & se solum esse Monarcham, & habere utrumque gladium, & omnes reges esse suos vasallos, & posse ab Imperatore ad se appellari, & quos dixerit duces etiam vivo vigenteque Imperatore, eos altiori loco sedere debere, quam quos fecerit Imperator, & paris vanitatis cætera.

Primi civis] Hic Papam, dum ei blanditur, graviter offendit. Est autem ille Leo tertius circa an. D. 800.

3. *Quasi agnatica*] 2, 7, 23.

Eo titulo sub se habet] Venditet has nænias historiæ ignaris. Germani gratiam facimus hujus tituli Grotio, nec Papæ quidem aut populo Romano quidquam debemus: utinamne ab utroque pro maximis beneficiis essemus aliquoties ingratissime perfidissimeque tractati? Primum satis tituli est, quod succedimus Carolo Magno in his partibus, ex quo posteri ejus inconsulto populo Romano, inconsulto Papa, ipsi per se, inter se ita comparaverunt, ut penes alium regnum Galliæ, penes alium Germaniæ & Italiæ regnum cum nomine Imperii Romani essent. Sic si deesset, satis tituli præberet Otho. Ut enim exstincta Caroli stirpe, Italia à tumultuariis regibus Hugone, Lothario, Berengario diripiebatur, Papa Octavianus, qui se Joannem XII. dixerat, per legatos Othonem primum oravit, veniret & Italiam tyrannide liberaret. Venit A. C. 962, liberat, confirmat Pipini & Caroli donationes, coronatur. Sequenti anno cum idem Papa hostes Othonis contra interdictum ejus reciperet, Constantinopoli adversus eum auxilia arcesseret, Hungaros ad Germaniam infestandam sollicitaret, ex urbe Cæsari faventes pelleret, alios interficeret, redit Otho, fugiente cum suis Papa. Romani jurejurando adiguntur, nunquam inscio ipso Papam electuros. Synodus episcoporum Italiæ habetur, in qua Papa immanium scelerum accusatus, & solenni citatione fide publica adesse jussus, cum ob conscientiam scelerum comparere non auderet, exuitur dignitate, & sufficitur ei Leo VIII. digresso Othone, perjuri Romani denuo recipiunt Joannem, & Leone profugo, Joanne mox, cum in adulterio deprehensus esset, ab illis, quos tangit Atridas iste dolor (honestum sane & maxime Pontificium mortis genus) occiso, eligunt Benedictum. Adest mox Imperator, urbem obsidet, & quanquam superos & inferos moverent indigenæ (nam scena tragica in muris novus Papa diras & furias ejaculatus est in obsidentes) capit, Leonem restituit, Benedictum rursus convocata synodo pontificalibus exutum Hamburgum relegat, ubi hodieque ejus sepulcrum est. Leone mortuo, tandem Romani jurisjurandi memores legatos ad Othonem in Germaniam mittunt de novo Pontifice creando, qui per episcopos missos creat Joannem XIII. A. C. 965. Pœnituit mox non fuisse perjuros, prehensum hominem in vincula condunt, & ad undecimum mensem Capuæ detinent. Repetit expeditionem trans Alpes cum valido firmoque exercitu Otho: urbem occupat: de rejecto Pontifice quæstionem habet: urbanos convocat ad causam dicendam & auctores edendos: binos consules publicatis bonis in exilium mittit: prætorem crinibus toto die suspensum, dein virgis cædit, asino aversum per vias traducit, tandem de robore præcipitat cum XII. senatoribus. Varias ibi fert leges de monetis & prosequendis latronibus, & aliis rebus. Agnovit deinde & hunc Augustum Constantinopolitanus collocata filio Imperatoris Othonis II. non minus strenuo, Theophania Nicephori Phocæ filia, cum dote, quicquid hactenus in Italia possideret.

Similia acta Fridericorum & Henricorum

ricorum tristiora novit. Et hi sunt tituli imperatorum nostrorum, justi satis, modo vires animique essent: non illa approbatio commenticia & è luto ficti illius populi Romani, qui idem jus hodieque habeat, quod olim habuerit. Verba Friderici apud Matthæum Parisiensem. *Liberam imperii nostri coronam tantum beneficio divino adscribimus. Electionis primam vocem Moguntino Archiepiscopo, deinde quod superest, cæteris, secundum ordinem principibus. Recognoscimus regalem unctionem Coloniensi, supremam vero, quæ imperialis est, summo Pontifici. Quidquid præter hæc est, ex abundanti est, à malo est.* Unctionem dicit, postquam jam creatus esset, non creationem aut electionem.

Quo jure Episcopus] Episcopum Romanum vacante imperio habere investituras feudorum imperii Romani, fabula Gallica est, qua illi jus ducatus Mediolanensis sibi arrogant, quia Ludovici XII. avus Ludovicus Caroli VI. regis frater, ducta uxore ducis Mediolanensis Viscontii filia Valentina caverat successionem in ducatu soceri, deficiente genere ejus virili, quas nuptiales tabulas confirmasse volunt Bonifacium IX. quum exauctoratione Venceslai imperium vacaret. Sed quis Papæ hoc jus dedit. Deinde hanc investituram pro nulla se habuisse demonstrarunt Philippus Valentinæ frater, qui sine liberis decedens Alphonsum Arragonum regem reliquit hæredem: & Fridericus imperator, qui Franciscum Sfortiam eodem ducatu investivit: & Maximilianus, qui filium hujus Ludovicum, ut scribit ipse Belcarius commentariorum de rebus Gallicis lib. 5. num. 12. ad an. Chr. 1493.

AD CAPUT X.

§. I. 1. *Quæ exinde nascatur obligatio*] aliorum rem nostram tenentium, quod ob rem nostram alii qui eam possident, nobis debeant.

Quæ utile nobis esse potest] non scilicet in pœnam.

2. *In rerum communium statu*] priusquam privata dominia extiterunt.

Hæc quasi societas] instar taciti pacti cujusdam intercessit.

Poscenti domino] nonnisi poscenti, ita ut si non posceret, quod ignoraret suam rem te penes esse, id scienti tibi eam retinere liceret.

3. *Ex testamento*] L. Minucii Basili, quod subjecerunt quidam, & secum scripserunt hæredes Crassum & Hortensium, ut illi lucro invitati contra veros hæredes hoc falsum testamentum potentia sua tuerentur. quod & fecerunt.

4. *Tanquam ex contractu universali*] pacto, in quod tacite omnes homines consensisse videntur.

Singulares contractus] ut quod quis de re aliena non domino, tanquam domino, promisit aut cum eo contraxit, id servare non teneatur vero domino invento, quo is suum recipiat.

Hæc est bona fides] hoc conveniens est bonæ fidei & sinceritati contractuum.

Quæ ex omnibus personis] quæ tum demum constat, quum omnium personarum ad quas ea res pertinet, ratio habetur, nec cuiquam detrahitur, quod suum est.

Ut non distrahatur] ut si intelligatur, alium, quam cujus ad hoc usque putatum est, id justius repetere, ei potius tribuamus.

Dominio æquævum] simul cum introductis privatis dominiis natum & inter dominos quasi contractum.

Hinc potius] nempe quod contractum cum deponente solverit ille sanctior humano generi contractus initus, domino rem restitui. Est autem post condemnationem dominus bonorum deportati fiscus.

De pœnarum utilitate] ut male meritum

ritus de publico quo sit exemplo aliis ad deterrenda maleficia, etiam egestate laboret.

5. *Condici*] peti actione.

Salvis impensis] detracto eo quod bonæ fidei possessor in rem impendit.

§. II. 1. *In tantum tenearis*] tantum restituere debeas.

Plus habes] quam jure ad te pertinet.

Minus] quam me habere oportet.

2. *Extra legum præscripta*] de quibus vetus jus nihil sanxit.

Institoris] qui tabernis & negotiis ac mercimoniis domini præpositus est.

Denuntiatio] l. 47. pr. de peculio. l. 11. §. 2. & 3. D. de Institor. act. l. 17. §. 4. ibid.

Peculium] aliquid separatum à rationibus domini, quod eo permittente in lucrum suum occupet.

Aut in rem domini] de suo rem domini amplificaverit, neque expensam redigere manente tali denuntiatione possit.

Replicabitur de dolo] actionem habebit adversus eam denuntiationem, tanquam dolo malo factam.

Ex aliena jactura] ut hic dominus ex jactura servi.

Defensore] qui absque mandato cum sola satisdatione pro reo in judicio postulat, in quo differt à Procuratore, qui cum mandato, & tam pro actore quam pro reo.

Contemplatione matris] matris personam & auctoritatem secutus.

Utilis] non ex lege ipsa, sed ex interpretatione contra juris stricti rationem ex æquitate introducta.

Quia ex lege] quia vetitæ donationes inter virum & uxorem erant. l. 1. hoc tit.

Peculiares] de peculio servi.

Condictio] actio in personam.

Sine causa] non justo titulo.

Non tenentur commodati] possunt conveniri actione de eo quod illis commodatum est.

Ex quali quali] quantumvis illegitima, invalida obligatione pignoris rei alienæ, etsi nihil aliud, occasione per debitorem data.

Emptori debitor] ab emptore, à quo dominus eam vindicavit, debitor, qui rem non suam creditori pignus dedit, conveniri potest, ne ex aliena re ipse quidem debitor à creditore pignore vendito liberatus sit; emptor autem pretio creditori dato & re simul careat.

Nam & si majores] si creditor à debitore, qui bona fide alienum agrum possidet, pro usuris ejus agri fructus redigat, & forte perceperit majores, quam quæ usurarum quantitati responderent, id ad minuendam sortem possessori proficere deberet.

Quantitatem] debitam.

Sed alienum] ejus qui te jussit ab suo debitore mutuum sumere.

Quia pecunia mea quæ] Verba legis 32 D. de rebus cred. in quibus aut delendum τὸ *quæ*, aut legendum *pecuniam meam.* & τὸ *eam* abundat, ut in illis, de quibus 1. Observ. 23. p. 186.

3. *Latitantis*] non facientis copiam conveniendi sui. Cicero pro Quint. c. 19.

Cum exceptionem] cum petitoris intentionem exceptione potuisset elidere & irritam reddere.

Internum animi tribunal] judicium conscientiæ de rebus lege non definitis.

§. III. *Ultra rei rationem*] ab eo non tantum exigitur res, sed etiam pœna ob rem male possessam.

§. IV. *Fructus rei*] qui ex ipsa per se naturaliter sine industria possessoris proveniunt.

§. V. *Si modo alias*] nisi forte rem alienam si non possedisset, arctius contentiusque vixisset, ac minus sumptuum fecisset: si res illa non fuit causa, ut liberalius viveret.

§. VII. *Nisi omnino etiam*] nisi res bona

bona fide possessa fuerit causa & occasio donationis.

§. IX. 1. *Nisi quatenus*] nisi emerit ab eo unde necessario & domino emenda fuisset quodammodo & sine impensa recuperari non potuisset.

Facti promissio] possessio de facto sive plena.

Ut possessio quæ apud alterum est, ematur] ne scilicet de ea dominus judicio certandum haberet.

Negotiorum actionem] contrariam, quæ datur gestori ultro accedenti ad negotium alterius.

2. *Funeraria*] quæ de impensis funeris causa factis datur.

Meram negotiorum] rigorem juris in illa actione.

Quod dedit] quod ei abest non omne quod impendit.

In id quod] quantum mihi imputare potest.

§. X. *Restituere venditori*] cogere venditorem, ut pretio reddito illam recipiat, sed debere eam restituere domino quidquid eveniat de pretio.

§. XI. *Præter dominum*] eoque nec pauperes, nec pauperum curatores jus habent ejusmodi rem ἀδέσποτον poscendi.

§. XII. *Ad quam quis obligatur*] quam & sine mercede facere debebat.

Ratione rei] rem nemo restituere compellitur.

Ex prioris domini] dominus quod desit, eo dedit animo, ut fieret accipientis & suum esse desineret: itaque apud accipientem non est alienum.

Extorsio] si per vim & minas expressit.

§. XIII. *Quæ pondere, numero*] quæ solent mutuæ dari, in mutuo autem alienantur inque dominium transeunt species creditæ, quæ scilicet utendo consumuntur. Tales igitur res incidentes in non-dominum Medina voluit ejus fieri ut abuti posset illis, & restituendo tantumdem, non ipsis speciebus liberaretur.

Functionem quidem recipere] l. 2. D. de rebus cred.

AD CAPUT XI.

§. I. 1. *EA pacta quæ non habent*] pacta nuda quæ placiti fine steterunt, quæ neque traditione neque stipulatione firmata sunt.

2. *Aliqua beneficiati*] esse quædam, in quibus experiamur quid ex officio facturi sint homines nulla lege cogente.

Non quod injuste] non quod in eo sit injuria legibus vindicanda, sed quod promissor non præstando, quod promisit, se demonstret vanum, inconstantem, mendacem.

Si res integra non sit] si cœptum est impleri promissum, si arrha, vel symbolum datum.

Quod interest] ejus cui promissum fuerat, rem præstari.

Partim actiones] ad exigendum aut petendum.

Partim exceptiones] ad negandum.

Legum beneficio] non natura.

3. *Ubi nulla certa*] sicuti remanet prisca simplicitas & verbis nudis & fortuitis, non conceptis & certis formulis transigitur.

Quasi pactum commune] ob quam rationem Lycurgus leges suas Ῥήτρας id est *pacta*, vocavit.

Ut antediximus] 2, 6, 1.

Jus in personam] Obligatio.

Ad transferendum dominium] nam actio in personam est, qua intendimus aliquem dare, facere oportere.

Dominio minus] quanto scilicet spes minor est re præsenti.

4. *Quæ inter eos*] potest excusari, ut τὸ eos ad intellectum referatur, quasi dixisset, fidei hominum. Suspicor tamen Ulpianum scripsisse, quam ea quæ inter quos placuerunt servari.

De pecunia constituta] ubi quis id egit

egit cum debitore, ut alio, sed certo, die ac loco constituerit se soluturum. l. 4, & 5. D. de con. pec.

Cujus fidem secuti sumus] quicum contraximus, tanquam cum viro bono & fidem tueri solito.

Necessitatem moralem] si non alia re, moribus dumtaxat & institutis aliquem obstringi.

Res integra esse desiit] ubi jam aliquid agi ex illo simplici promisso incepit.

Condictione indebiti] repetitione ejus, quod quum non deberetur, per errorem solutum est.

Qualicumque pacto] quamvis nudo & sine stipulatione.

Re adhuc integra] nondum numerata pecunia.

Lex civilis] quæ aliquid amplius requirebat quam pactum nudum.

Præscindendas] recidendas dicere voluit, 2 Observ. 22.

Non præstabat] non juvabat eum, qui accepit, ad ultro petendum.

5. *Rebus futuris*] nam in his fit promissum.

§. II. *Assertio explicans*] dictum, quo indices, quid cum maxime facere cogites; non tamen adseveres te nullo modo aliud facere velle.

Veritas cogitationis] simplex animi & oris consensus.

In mutatione sententiæ] Si quis peccat mutando tale propositum, non peccat, quia jus mutandi non habuit, sed quia cum utrumque & servandi & mutandi jus haberet, pejus elegit, in opere, non in actione.

§. III. *Voluntas seipsam*] cum quis adfirmat sese ita & non aliter facturum.

Hæc pollicitatio] infra num. 14.

Seposita lege civili] nam per hanc non obligat.

§. IV. 1. *Ad determinationem*] ubi non dicitur tantum, aut intra verba sistitur, sed incipitur actus aliquis præstandi; etsi totum non impleatur. ubi non effamur modo quid agere statuerimus, sed etiam initium fit agendi, data quasi arrha & pignore irrevocabilis propositi.

Via] præparatio, prærogativa, ut veteres loquebantur, 4 Observ. 1.

Immutabilis justitiæ] Juris naturalis immutabilis 1, 1, 10, cujus exemplar excellens, perfectum, constans atque æternum in Deo & ipse Deus est, Deique beneficio in hominibus, quod satis sit pro captu & modulo illorum.

Suo modo] Deo excellenter & perpetuo ac sine varietate; hominibus pro captu ipsorum.

Defixisti externo] manum tuam vinctam alieno tradidisti.

Vox mea] At ibi Sol ad Phaëtontem V. Fo. *temeraria*, dixit, *Vox mea facta tua est.* ubi τὸ *tua* auferendi casu, non nominativo, ut accipit Grotius.

2. *Deliberati animi*] noluerunt eum putari decresse aut deliberato agere, qui rem non deduxisset in stipulationem.

3. *Animo non deliberato*] non cum certa & demonstrata destinatione in proposito perseverandi.

§. V. 1. *Minoribus*] xxv annis.

Nec perpetuum est] quia interdum sapiunt ante annos.

2. *Restitutionis*] in integrum, quæ redintegrandæ rei vel causæ actio est.

Illis legibus] quibus civis, quæque in ea civitate valent.

3. *Quæ tales sunt*] ipsam summam potestatem in se si consideres.

Privatim agunt] tanquam privati, emendo, vendendo, locando, conducendo, stipulando, spondendo &c.

Irritum actum faciunt] contractum rescindunt, si hoc ad honorem eorum & conditionem meliorem faciendam pertineat, non pro pœna sit aut ignominia.

§. VI. 1. *An dolus*] an qui deceptus promisit, videatur promissurus non fuisse, nisi deceptus esset.

Quicum actum est] an cui dolose promissum est, & ipse dolo egerit, ut Tarpeja.

Stricti juris] præcise servandum, quod dictum scriptumve est.

Bonæ fidei] locum habet æquitas & benigna interpretatio.

Civili vetere] ex XII tabulis & aliis legibus.

Prætorio] ex eo quod in illis prætores annui per edicta sua emendarunt.

2. *Præsumptione aliqua facti*] legis causa sit fingi aliquid factum, quod revera factum non est.

In tali præsumptione sit fundata] ejusmodi causam habeat.

3. *In qua fundata*] qui non dederit causam promissioni, valebit promissum.

Dolo errori] arte aliqua interposita effecerit, ut promissor erraret.

§. VII. 1. *Gravem absolute*] qui quemvis alium constantem virum perterrere possit.

Metuentis] qui etsi aliis, non ei tamen personæ, cui factus est tolerabilis.

Actus liberales] ubi promittitur per metum, quod possis facere salvo statu & existimatione.

Onerosis] quibus gravatur res familiaris aut fama.

Irriti] ab initio nulli.

Revocabiles] per illum qui promisit, mutabiles.

In integrum] officio judicis rescindendi.

2. *Res suas jactat*] navis levandæ causa in mare abjicit.

Quod inefficax] quasi naturaliter obligatus non sit, sed quia metum inferens injuria damnum dedit, & pro eo satisfactionem debet.

Ob damnum injuria illatum] 2, 17, 17.

3. *Ob judicii infirmitatem*] ut in filiisfamilias SC. Macedoniano, in mulieribus Vellejano.

Legum civilium] quæ scilicet plerumque fundantur in præsumptione facti.

§. VIII. 1. *In jure*] in potestate.

2. *Erit in pendenti*] in suspenso habebitur, proferetur effectus.

Sit potestativa] ejus generis, ut promissor eam præstare aut accelerare possit.

Moraliter] arbitratu boni viri.

§. IX. *Effectu juris caret*] irritum est per se, &, antequam rescindatur à judice, invalidum.

Donatione facta] à prodigo.

Injustitia promissarii] qui publicum & tralatitium jus sine pactione mercedis non impertiebat. Sueton. Octavio cap. 1.

Inæqualitas sit in contractu] nulla proportio inter promissum & rem promisso q[illegible]itam.

§. X. *Supra diximus*] cap. præced. num. 11. & 12.

§. XII. *In generali præpositione*] si cui dederimus mandatum generale quod ad notitiam publicam pervenire patimur.

Voluntatem nostram sibi soli] vel verbis vel scripto arcano, quibus derogamus mandato generali.

Distincti sunt actus] duæ diversæ ac discordes significationes voluntatis.

§. XIII. *Exercitoriam*] qua in solidum tenetur exercitor navis ex contractu magistri quem navi præposuit, quemque magister navi imposuit §. 2. Instit. Quod cum eo qui in aliena.

Institoriam] quæ in contractu ejus qui præpositus est tabernæ aut mensæ aliive negotio, datur adversus præponentem in solidum.

Non tam actiones sunt] actionum species distinctæ à conditione, quæ datur in dominum: Quod jussu ejus cum servo contractum est, quam hujus ad certa genera servorum accommodatio.

Exercitores in solidum] l. 1. §. 20. D. de exercitoria.

§. XIV. *Ac-*

§. XIV. *Acceptatio*] consensus ejus cui promittitur.

Hic quoque] quemadmodum in dominii translatione 2, 6, 2.

Præcedens rogatio] si quis post promissum non quidem id sibi placere declaraverit, sed rogaverit antea ut promitteretur.

De pollicitationibus] Pollicitatio est offerentis solius promissum l. 3. D. de Pollicit.

Ut acceptari] ut ea rata sit & debeantur pollicita ex nuda promissione; quemadmodum vota quæ Deo fiunt, & quum ludi, munera, epulum, nummi per centurias Romæ pronuntiarentur.

Mere legitimus] jure civili introductus.

Animum jus supplet], cum ipsi fateri animum non possint, jus constituit eum esse, quem ostendunt in quorum tutela vel curatione sunt.

§. XV. *Ad mutuam pertinent*] ubi pro promisso aliquid ille, cui promittitur, præstare vicissim debet.

Mere liberalibus] pro quibus nihil præstatur.

Sine inconstantia] crimine levitatis.

§ XVI. *Defunctum concessisse*] ut ab hæredibus peti possit.

§. XVII. 1. *Qui lectus erat voluntatis*] is cui mandaveram, ut meo nomine suis verbis promitteret.

Ut promissionem significet] qui tantum ut nuntius agit.

Ut ipse promittat] qui agit ut procurator.

Etiamsi ministro] etiam non monito ministro, ne significet, quia jus omne retinuit sibi.

Ab ipsius] procuratoris vel ministri.

Omni culpa vacabat] & propterea habet effectum juris, teneturque promissor ratam eam habere.

Ab una parte] donantis.

Legatis] quorum testamento facto donationem mortis causa perfecisse videtur testator, sed ea revocare potest, quamdiu vivit.

Mandata fieri] & sic abiit è potestate mandantis.

2. *Mors mandantis*] priusquam perficeretur mandatum.

Pia causa] ecclesiis, scholis, nosocomiis, pauperibus.

An in heredem] an heres præstare teneatur, quod mandavit defunctus.

Edixisse] in edicto annuo promulgasse.

§. XVIII. 1. *Mihi factum de re*] ut si dixeris promissor, Promitto tibi me illi daturum.

In ipsius nomen] Promitto illi per te datum iri.

An mea privatim] ut si intersit acceptantis, obligetur promissor; sin minus, non obligetur.

Medio tempore] dum nondum ad alterum pervenit.

Eam possim remittere] promissorem obligatione solvere.

Neque nihil mea interest] nam & ego ponor in gratiam.

2. *Persona sui juris*] nam qui non est sui juris, per se non potest mandare, sed ex auctoritate illius in cujus potestate est.

Cui promissio facta non est] Non enim dixit, Permitto tibi ut à me des, sed Promitto illi te medio vel internuntio me daturum.

Ratam habuerit aut] ratam habuerit vel repudiaverit.

Remittere promissum] promissori obligationis gratiam facere.

Ad ius aliquod accipiendum] ut aliquid faciat ipse, sed ut faciendi ab alio testis & vas sit.

Jus proprium alicujus] ejus qui locutus est.

§. XIX. *De onere adjecto*] si ita promisero, ut ille cui promitto, faciat aliquid sibi grave in commodum tertii.

Fieri] oneris adjici.

§. XX. *Convalescere*], rata & efficax fieri.

Cui error causam] I. num. 6.

Quibus lex civilis] quæ improbantur jure civili.

Solum actum internum] destinationem animi.

Actu externo] pronuntiatione verborum quibus promisit.

Actus externus] qui scilicet antea ex errore factus est.

Actus interni] animi volentis rem ratam esse, etiamsi per errorem facta sit.

§. XXI. *Quæ causam expressam*] quibus non additur disertis verbis, cur fiant.

§. XXII. *Factum alienum promisit*] si illud præstare nequeat.

AD
CAPUT XII.

§. I. COmpositi] quos numero 5 mixtos appellat.

§. II. *Benefici*] gratuiti, in quibus nihil ex pacto redditur.

Permutatorii] in quibus ex pacto vicissim agitur, datur, & accipitur.

Factum utile] officium vel gratia præsens.

Aut de re disponunt] rei usum gratificantur aut operæ sedulitatem; sic tamen ut actiones inde oriantur. Res, commodatum. Opera vel in faciendo vel in custodiendo; illud mandatum, hoc depositum.

§. III. 1. *Aut dirimunt*] aut quæ inter se sunt hominibus, æqualitate quadam separant, aut dissociata conjungunt.

Do ut des] emptione venditione: Do ut facias, & facio ut des, locatione conductione: Facio ut facias, mandato. Sed Do ut facias, omisit, quia id complectitur sub locatione conductione §. 1. Institut.

2. *Nominatos*] quibus nominatim lex XII. tabb. actionem dedit. Innominati quorum mentionem Decemviri non habuere, sed quatenus aliicui nominatorum similes sunt, per legis interpretationem JCti ex illis actionem concesserunt.

Permutatio] nempe Do ut des. Vaud. 1. Quæst. Var. 25.

Hoc tantum inesset] ex iis id tantum peti posset, quod expressis verbis convenerat.

Præscriptis verbis] condictio incerti, quæ datur ex contractibus, qui non appellantur proprio nomine.

Pœnitendi libertas] facultas recedendi ab eo, quod convenerat, sine damno.

3. *Antiquior*] quippe ante signatam pecuniam ubique locorum recepta.

Ἄρνυμαι] recipio proprie μισθὸν ἄρνα· ut πωλῶ, πῶλον ὠνῦμαι, ὄνον.

Ἀντικαταλλάττεσθαι] contra permutare.

Συναλλάγματα] nam & hi contractus sunt.

4. *Usum rei pro re*] pro pignore, ut quum Ti. HS. millies gratuitum in triennium concessit iis, qui populo in duplum prædiis cavissent, Tacit. 6. annal. 15. Sueton. Ti. 48. item pro usuris.

Usum rei pro usu] ut in ea, quæ dicitur Ἀντίχρησις, sive contrarium mutuum, cum debitor fundum tradit creditori, ut pro usuris pecuniæ suæ percipiat fructus è fundo fiduciato. l. 11. §. 1. de pignor. & hypot. l. 33. de pignerat. act.

Jubilæum] Levit. cap. 25.

Tam rebus aliis] vino, oleo, frugibus l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

5. *Aversio periculi*] Susceptio vel redemptura periculi navium, Livius 25, 3. Sueton. Claud. 18. Conventio qua suscipimus incertum periculum alteri expectandum sub certa mercede. Grot. Rechtsgeleert. 3, 24, p. 81.

§. IV. *Admiralitatem*] Societas commeatus navium ab diversis dominis vel exercitoribus instructarum

ad

ad mutuam defensionem. Grotius Verbtug. 3, 22. p. 80.

§. V. *Mixti actus*] quos dixit compositos, i. num. 1.

Rei feudalis] prædii, pagi, vel vici. 1, 3, 23.

Militaris operæ] ut Vasallus cum certo numero equitum vel peditum militet concedenti feudum, si bellum eum gerere contingat.

Onus pensionis] si modicum tributum annuum in titulum imperii pendere jussus sit Vasallus.

Cum emphyteusi] 2, 3, 19.

Periculi adversi] nam si perierit navis, pecuniam perdit creditor.

§. VI. *Mandatum est*] videtur fidejussor esse auctor & mandator, ut sua fide mutuum sumat debitor.

Inde censeri] habetur pro oneroso.

§. VIII. *Æqualitatem*] ut tantum nanciscatur uterque contrahentium; neuter ab altero gravetur.

Jus oriatur] actio erga eum quicum contraximus.

§. IX. 1. *Actus*] rei quæ agitur.

Non celari] dissimulata censeri debere.

De rebus cœlestibus] *Neque ego nunc te colo, si tibi non dico, quæ natura deorum sit*, Ad hæc verba Ciceronis respicit.

Prodi] indicari à Vendente.

In jus emptoris] perfecta fuerit emptio, de dolo actione irrita fit.

Vendentis errorem] Venditorem ignorantem pretium rei, quam vendit, non docet.

2. *Quæ rem non contingunt*] extra materiam sunt, nec nisi ex accidenti eam afficiunt.

Naves in cursu esse] ut si quis in caritate annonæ primus præsto fuerit cum frumento; sciat autem complures propediem cum eadem merce naves adfore, is non necesse habet id indicare ab sese empturis, atque ita lucrum suum minuere. id enim extra rem est.

Ciceronis] 3. officior. 15.

3. *Servitutem aedium*] quam debent vicino; ne altius tollantur, ne luminibus officiant; ut onera vicini sustineant, & similia.

M. Marius] Cic. 3. de offic. 16.

Pares facit contrahentes] efficit, ut in contractu servata videatur æqualitas, etiam ubi est aliquid inæquale, quia volenti non fit injuria.

§. X. *In intellectu rerum*] ut gnarus uterque vitii sit & commodi rerum, de quibus contrahitur.

In voluntatis usu] in causa consensus.

Infirmioribus] imbecilliorem cogere ad vendendum quam aperte spoliare. Eodem pertinet quod legibus Ro. vetitum fuit præsidibus provinciarum in suis provinciis negotiari, mutuamve pecuniam dare, aut fœnus exercere.

§. XI. 1. *Contractum miscebit*] pro simplice mixtum faciet vel compositum.

§. XII. 1. *Ut etiamsi nec celatum*] ubi neutri animus fuit fallendi alterum, & tamen contigit ut alter mactaretur infortunio.

2. *Ut quæ dimidium*] l. 2. C. de rescind. vendit.

Quatenus teneri manu] quæ ad exemplum pertinent, & in oculos hominum incurrunt.

Quatenus ratione] quatenus lex summa virtutis atque officii ea deprehendit.

Subjecti non sunt] qui habent summum imperium.

Auxilium sunt] actionem vel animadversionem judicis.

§. XIII. 1. *Ex suppositione*] pro natura rei, quæ suscipitur, quodque in ea præsumitur esse debere.

Indemnis præstari] recipere à mandante

dante compensationem impensarum, quas rei mandatæ causa, & si quid damni fecit.

Beneficæ acceptionis] quia in illius gratiam usus rei concessus est.

Domino abest] Abest enim tantum, quod etiam abfuturum fuisset, si pepes dominum mansisset, nec fuisset commodata.

Media via] quia in his utriusque versatur utilitas. L. 23. de Reg. Jur.

2. *Alios fidem*] alios satisfacere, si fidem adhibeant in re servanda, neque eam ipsi corrumpant, etsi ab alia accidente causa interierit; alios omnino salvam præstare rem oportere.

§. XIV. 1. *Mensura ejus*] Indicatio vel æstimatio cujusque rei hæc justa est, quam facit raritas ejus vel copia & nostra necessitas.

Pretia rerum non ex] Pretium rei debet statui, non quod unus alterve vehementer appetens, aut magnas ex ea utilitates sperans, pro illa daret, sed quod ei sensus & opinio communis attribuit.

Aliquam latitudinem habent] 1, 2, 1. p. 15.

2. *Laborum & expensarum*] Res non tantum æstimantur ex materia, sed augetur pretium pro laboribus & sumptibus, quos sustinuerunt mercatores in ea comparanda.

Rei accidentia æstimabilia] fortuita, quæ mutent æstimationem venalium.

Ob damnum] si vendam rem, qua ubi caruero, ipse damnum fecero aut lucro sperato fraudabor; aut qua ego ipse vel quicumque compotes mirifice capimur & delectamur.

Dilata] venditori.

Anticipata] emptori.

§. XV. 1. *Ne statim dominium*] ut ex certo die res demum fiat emptoris: cujus casus exemplum apud Catonem de r. r. ca. 80.

Commodo & periculo] si fructum faciet, is erit venditoris; si deterior fiet, de pretio decedet.

Constat præstando] periculo judicii evictionis, si res mancipio data fuerat, vel si alius dominus rem emptam judicio suam esse vicerit & abstulerit, ut regressus emptori ad venditorem sit.

De arrhabone] pignore pretii numerandi.

De pænitentia] de rescindendo contractu.

Relatione in acta] ut non prius fuerint rati & firmi, quam per actuarium signati sint in commentariis reipublicæ.

2. *Facultas moralis*] jus competens 1, 1, 4.

§. XVI. *Monopolia*] quoties unus vel pauci ex composito ad sese redigunt jus mercis vendundæ.

Æquo duntaxat] lucro utique justo & tolerabili, non nimio & iniquo vendentibus.

Velabro] loco urbis Romanæ, ubi oleum erat venale, clandestinoque inter se pacto convenerant negotiatores, ut omnes eodem pretio venderent. Plaut. Captiv. 3, 1, 29.

Jus alterius] non committunt, de quo queri quis apud magistratum, aut quod magistratus vindicare possit.

§. XVII. *Functionem rei*] pati ut alia pro alia, & aliud pro ea, & ipsa pro alio detur. l. 2. §. 1. D. de reb. cred.

Materia] ut aurum pro argento & vicissim.

Appellatione aut forma] ut denarii pro sesterciis, Philippi pro thaleris, modo summa præstetur quocumque genere bonæ monetæ.

Magis communi] latius patente rerum

rum commutabilium vel promercalium, quatenus illis æquatur, & pro illis vel expenditur vel accipitur.

Quæ æstimatio] quantum autem pro quaque expendi vel accipi debeat, nisi quid speciale inter contrahentes cautum fuerit, colligendum ex tempore quo solvimus & loco: nam hæ duæ circumstantiæ pretia rerum variare solent.

Ut mensura] ut eo aliæ res æstimentur.

Minime flectatur] ut semper idem sit minimumque habeat varietatis.

Nunc plus] ubi copiosæ res sunt.

Minus] ubi raræ.

§. XVIII. *Res domino*] quod emptum est, traditumque, si intereat, non is, qui dominus fuit, sed qui est in præsens, damnum sentit.

Eo tempore] quum conducebatur.

Alii enim locaverit] ita si primus conductor contractum servare & præstare paratus sit, quod inter ipsum & dominum convenit.

§. XIX. *In gratiam alterius*] non quod venalem habeat aut ea indigeat, sed ut petenti aut alienare coacto commodet aut gratificetur.

Locator pluribus] cum compluribus ita convenerit, ut singuli omnem sumptum præstent, quasi solo in uniuscujusque negotio occupetur.

§. XX. 1. *Receptior est*] Nullo jure sunt vetitæ, si modestæ sunt & civiles, nisi forte Canonico, ex errore & mala interpretatione vocabuli nato, quasi usuræ non sint, nisi immanes, mergentes, trucidantes. Atqui tam sunt unciæ, sextantes, quadrantes usuræ quam centesimæ.

In aliud nomen] ex commodato fiat conductum.

Sterilis est] Nihil non sterile quod tibi sterile esse volueris: ut contra nihil non fructuosum, quod cultura exercere, ut fructum ferat, volueris. Salmas. de usur. cap. 8. p. 198.

Res pro re] ut pecunia pro pecunia, oleum pro oleo, vinum pro vino.

A re distingui] non possit considerari tanquam aliquid fructificans, fructum debens.

In abusu] quia quod mutuum sumo, id sumo ut consumam.

Debeat exigi] Qui hoc objiciunt, ludunt in vocibus, Usus & Abusus. Quasi vero mutuum tantum sumatur, ut consumatur; & non potius, ut aliquid eo fructuosum comparetur, ut domus, ager, merx cum lucro vendenda, quævis alia res utilis. Salm. de usur. c. 8. p. 195.

2. *Usumfructum SC.*] §. 2. Inst. de Usufr.

Proprietaris] ei qui dominus est rei, cujus alius usumfructum habet.

Minus enim] ut plus petit, qui ante tempus petit §. 33. Inst. de Action.

Ἀντιχρήσει] pignore ita dato, ut donec pecunia credita solvatur, eo creditor utatur fruatur vicem usurarum, i. nu. 3.

Catone] fœneratorem esse pejorem fure, de re rust. pr.

Cicerone] Paradox. 6.

Plutarcho] in vita Catonis.

Respiciunt] graves, immodicas, sanguinolentas.

3. *Vetat Hebræus*] Immo fuit hæc lex civilis, quam ea ferret respublica, constans ex hominibus æquatorum patrimoniorum per sortes agri unicuique concessas. Itaque Hebræos alienigenis fœnerari licuit, Deuter. 15. 6. quod non permisisset Deus, si fœnus per sese in-

injustum esset. Sed & proprie lex hæc ad illos pertinet, qui propter egestatem mutuum petunt, non qui sui commodi & lucri causa. Vide Salmas. de usur. cap. 20. & 21. p. 618, & de fœn. trapez. pag. 203. & 210.

Alioqui circumciso] proselyto.

Notavit aliquos] Non de vulgo, sed equites Romanos, quibus hoc sordidum putavit: nec ob fœnus, sed ob tale fœnus.

§. XXI. *Incerto spei*] Ut Justin. 38, 1. *incertum belli timens*. l. 20. C. mand. *incertum litis*. Freher. 1. Parer. 2.

§. XXIII. *Contrahentium alter*] is qui simulat se periculum, quod nullum est, subire, & pretium pro eo paciscitur.

Aut periisse] qui fingit sese ut futurum metuere, quod jam evenit; tamen evitari posse, ut spe lucri alium illiciat in damnum certum.

§. XXIV. 1. *Confertur pecunia*] ubi ambo vel omnes contrahentes pecuniam contribuunt.

Opera] artis vel laboris adminicula.

2. *Opera confertur*] ut cum alius operam, alius pecuniam præbeat, non tamen communis fiat pecunia, sed pecuniæ simul operæque fructus.

Sors] id quod collatum est.

Comparatur cum opera] existit æqualitas collationis, dum alter sociorum laborat & exercitus est; alter pecuniam suam in periculum mittit, cessatque ex eo lucrari, quod alioqui potuisset.

Operæ pretium] tanti æstimatur labor operantis, quanti sors ab altero contributa.

De labore ac periculo] & hæc conferri cum pecunia posse.

4. *Aversi periculi*] assecurationis.

Plus lucri] Immo aliquando, etsi non plus ferat: potest enim ob certam spem lucri, diffidente altero, ut eum inducat, omnem metum in se recepisse, num. 26.

§. XXV. *In societate navali*] ammiralitate, 1. num. 4.

Vulneratorum] sauciorum curandorum.

§. XXVI. 1. *Inæqualitas rerum*] si consenserunt socii res inæquales conferre, ubi nec dolus adhibitus est, & si quid in altera re incommodi erat, simpliciter confessus est, qui eam contulit, eas haberi pro æqualibus.

Constitutionem Diocletiani] l. 5. C. pro socio.

Exactio vel coactio] diversos populos vel principes inde injuriam sibi factam dicere posse, aut jus belli habere.

In pretio venditionis] more quotidiano evenire, & vix aliter fieri posse in tam brevi confinio æqui & iniqui, ut pars altera paulo plus ferat, & id patiendum statuisse jura, ne insanum in modum lites crescant.

Nullam contra proditum] non habeat actionem adversus eum, à quo se circumventum putat, nisi dimidio amplius.

2. *Natura docere*] consuetudo illarum gentium, quæ quasi transiit in naturam.

Quæ ex Romanorum] Quia scilicet epistola ad Ephesios creditur data Romæ & missa Ephesum per Tychicum, ut in fine illius adscriptum est. Vellem autem eo loco hic usus non esset, quem omnes sani Theologi accipiunt, de natura corrupta per peccatum primorum parentum in omnes posteros propagatum. *Vivebamus quasi nati ad iram Dei provocandam*.

Meditare] exercebis, agitabisque sæpe ac diu.

Πεφυσιωμένα] in naturam redacta.

In

In paganis] non militantibus. Sueton. Galb. 19.

Naturaliter] ex natura rerum, quam lex & mos iis imposuit.

3. *Qui communem judicem*] qui diversis imperiis sunt subjecti.

Votum gerentes] sperantes cupientesque ambo cum lucro emptor acquirere, venditor alienare.

Qui bene emit] Vili. Suet. Jul. 50. Martial. 8, 10.

AD

CAPUT XIII.

§. I. 1. *Circa pollicitationes*] Cap. 11. num. 14. Circa pollicitationes, promissa, & contractus, id est, ad ea omnia firmanda & corroboranda.

Culpari amicis] ne subeat infamiam perfidiæ & perjurii.

2. *Sine facto voluntas*] ipsum pejerandi propositum, etsi perjurium secutum non esset, à Deo puniretur.

At juramento] Ἀλλ' Ὅρκου παῖς ἐστὶν ἀνώνυμος· οὐδ' ἔπι χεῖρες Οὐδὲ πόδες. Melius Græce Ἀλλ' Ὅρκος, quam Latine, *At juramento*: primum quia Ὅρκος Græcum est, juramentum Latinum non est. Dein Ὅρκος genere masculino aptius repræsentat personam patris quam Sacramentum aut jusjurandum genere neutro. Significatur autem *Horcos*, instar numinis quem Poetæ fingunt jurandi veluti exactorem & præsidem; Hesiodus filium facit Ἔριδος Theog. 231. Higinus Ætheris & Telluris. Sic etiam Horci subolem dicit hic Pythia, id est, aliquid posterum & consequens. intelligitur nimirum Animadversio divina.

3. *Affirmatio religiosa*] pronuntiatio rei alicujus, interposita ad veritatem ejus firmandam religione, seu veneratione divini nominis. unde in libb. vett. religio judicum, religio testium, religio militum, quia judices jurati judicabant, testes jurati testimonium dicebant, milites sacramento rogabantur.

Perturbationem] affectionem commotionemque animi, quæ judicium impedit ac tenebras offundit oculis mentis, ne verum cernant, ac sæpe compellit ad ea, quorum mox poeniret.

Affectum aut] decretum puniendi pro merito.

§. II. *Contractibus diximus*] Cap. 11. num. 5.

De Cydippe] quæ legerat in malo, quod Acontius amator in sinum ejus miserat, inscripta vel incisa hæc verba: *Juro me Acontio nupturam.*

§. III. 1. *Ex animi tui sententia*] Formula jurisjurandi proprii. Brisson. lib. 8. de for. p. 711.

2. *Quemodo putat*] quemadmodum accepit ea ille, cui juratur.

Deferentis] dictantis vel adigentis jusjurandum.

Queis flagitii] qui meminissent se patrasse, de quo jurejurando falso tum temporis ibant sese purgatum.

Liquido jurare] Terent. Andr. 4, 3, 13. l. 18. D. de jurejurando.

Apulejanam] Appulejam dicendum. L. Appuleji tribuni plebis. Flor. 3, 15.

Ob rogationis vitium] quia per factionem & tumultum rogata erat Epistola. Flor. 3, 15.

3. Ἀνθρωποπαθῶς] verbis translatis ab humanarum affectionum more.

4. *Aliter quam verba*] quam prædixerat sese acturum esse. Agit autem aliter, quia verbis licet simpliciter pronuntiatis tacita suberat conditio quæ non extitit.

Fallere] sinere falli & facere, ut spes expectationesque hominum impro-

improbæ sint irritæ: quemadmodum fallere dicitur, in quo se nostra frustratur opinio: si quid secus evenit, aut quis aliter facit, quam nos opinionis errore nobis finximus & persuasimus.

Spem frustrantis] aliud demonstrantis atque exhibentis, quam homines animis præceperant.

In comminationibus] ut Deus (si ita licet loqui) dicatur fallere, id est, non irrogare pœnam, quam fuerat minatus.

5. *Conditiones tacitas*] excludit omnem cogitationem contrariam & expressiones verbis non apertis non expressas.

Non personis, sed populo] Non singulis, qui tum vivebant, sed corpori, quod idem est superstite subole, etsi singuli isti omnes sint mortui, ï cap. 9. n. 3.

§. IV. 1. *Sine eo*] si id factum fuisse ignorasset aut non credidisset.

2. *Sociale an deditionis*] juris æqui an quo in ditionem Hebræorum venirent.

3. *Gratia illis fieret*] excidii vel internecionis.

Ad tributariam conditionem] ita in societatem suscipi, ut Hebræorum vectigales vel stipendarii essent.

§. V. *Ultra receptum loquendi*] Verba jurisjurandi stricte accipienda, ut non dilates aut amplius accipias interpretando, sed hoc tantum, quod vulgo sic dicitur.

Benjaminitis] Judic. 21. 7.

Qua indulgentia] per quam indulgentiam non erant sine aliqua pœna lasciviæ in Levitæ uxorem exercitæ. ea pœna erat invidia & infamia raptus.

§. VI. *Ab injusta actione*] quam ob jusjurandum debet.

Misericordiam ei] remittat pœnam temerarii jurisjurandi.

Cicero simile] 3. de Offic. 25.

Dionysius Halicarnassensis] 10. 68.

In conjuratione Decemvirorum] Exemplum inutile. nam quod decemviri jurarunt inter sese, erat, ne quis è collegio alteri adversaretur, utque per omnem vitam retinerent imperium, & nemine admisso pari potestate forent &c. lib. 10, 68. Id irritum fuit, non quod ipsos pœnituerit, sed quod secessione plebis & exercituum coacti fasces deposuerint. lib. 11. 61.

Interim scelus est fides] interdum promissum sine scelere servari non potest.

Mirum est si fides] indigna est fidei nomine.

§. VII. 1. *Profectum in bono*] incrementa virtutum, Vel ut ipsi, quantum possumus, studeamus augeri moribus & virtutibus: idque ne faciamus, nullo jurejurando nos possumus obligare.

Hujus formula] Jos. Scaliger Elencho Trihæresii cap. 9. p. 260. Sed rectius Salmasius de fœnore Trapez. p. 210.

Donum Deo dicatum] Si quo te juvero, id ἀνάθημα vel Deo dicatum sit, ut si tu eo utaris, sacrilegium committas & puniaris, quia rem Dei arripueris.

2. *Votum addita*] quod ita precibus iratis vovebatur Deo, ut consecraretur in pœnam alicujus, ne iste illo frueretur.

§. IX. *Pro tempore aut ex suppositione*] ut nunc est, aut nisi mutatio aliqua interveniat.

Ex suppositione juravit] si quid factutum, si quod, de quo dubitatur, ita sit, vel fieri contingat.

§. XI. 1. *Solem*] Ovid. 7. met. 96. *Atque patrem soceri cernentem cuncta futuri Eventusque suos & tanta pericula jurat.* Virgil. 12. Æneid. 176. *Esto nunc sol testis & hæc mihi terra precanti.* Idem 6. Æneid. 351. *Maria aspera juro.* Tacitus 1. annal. 73. *Violatum perjurio numen Augusti.*

In

In capite, in liberis] Virg. 9. Æneid. 300. *Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.* Plinius lib. 2. ep. 20. *qui sibi per salutem filii pejerasset.*

Per sceptrum] Homerus Ιλ. α. 234. Virgilius 12 Æneid. 206.

2. *Καρβάνας*] Hesychius. Κάρβανοι, ἄλλως τὰς βαρβάρους. οἱ δὲ τὰς κόρακας. Καρβανίζει, βαρβαρίζει.

Æschylum] Agamem. 1070. Κάρβανον χερὶ Καρβάνα φράζ' αὐδὰν ἄνασσαν. *Barbara vocem Facile intelligis*, Supplic. 124.

§. XII. *Deus verus, si pejeratum*] Eadem causa est, quamobrem Deus τοῦ ἀθεότητα sæpe punierit etiam in falsorum deorum violatoribus: ut Cambyse Justin. 1, 9. Xerxe, 2, 12. Gallis 24, 8. Pyrrho & Romano præsidio 29, 18.

§. XIII. 2. *Ut verba animo congruant*] non aliud promptum in ore, aliud clausum in pectore habeat, qui jurat.

Factum congruat] ut præstet adfirmetque rebus quod juravit.

§. XIV. *Et ad hominem*] Veluti, Juro me cessurum tibi hac possessione.

Non respiciant] Veluti, Juro me cessurum.

Quod ei possit] ut species erroris aut metus.

Jus nullum aut tale] aut omnino nullum aut ejusmodi quod compellatur apud judicem vindicare nequeat, sed remittere necesse habeat 2, 11, 7.

§. XV. 1. *Inter hostes publicos*] eos quibus jus est bellandi.

Non sit ex perduellium] hostis armorum jus habens, quicum jura gentium servanda sint.

2. *A nobis infra*] 3, 3, 1.

Voti nomine] affirmationis religiosæ aut pollicitationis Deo factæ.

3. *Momentanea solutione*] satisfecisse videri, si sic solvat, ut statim missis à magistratu armatis capiatur prædo, & cogatur, quod ei numeratum est, restituere.

A Senatu Romano indicatum est] Gell. 7, 18.

§. XVI. 1. *Si jurata promissio*] si quod juraveris, habeat reciprocam fidem, quam fefellerit alter, cui fidem volumus non servare, quia nobis infidelis fuerit.

Non si diversi generis] si alia re, loco & tempore juratum non servaverit alter: tunc enim non valet compensatio.

2. *Jus gentium aliquid*] ut inæquale ex consensu partium ducat pro æquali 2, 12, 26.

Itidem supra] 2, 2, 6.

§. XVII. *Bonorum onera*] justa & legitima, ad quæ ex jure constituto obligamur.

Quod stricte jus] ad justitiam ἀντιδοτικὴν quam expletricem alibi vocat.

§. XIX. *An & irritum*] ipso jure nullum.

Si sola fides] si quis solummodo juraverit se non facturum.

Ut simul contineat] si quis juraverit se cedere ac renuntiare potestati faciundi.

Quando actus ex loco] ubi partes contrahentes non necesse habent se submittere & obsequi legibus ac juri civili loci in quo contrahitur.

§. XX. 2. *Irritum reddendo*] declarando, si juret inferior, id inane fore, quod ille citra suam auctoritatem jus obligandi se non habeat.

Ampliorem enim] quam sub conditione superioris consentientis.

Ex utroque] ex eo quod superior, & ex eo quod inferior gesserunt.

Olim à principibus] Sic Ti. equiti Rom. jurisjurandi gratiam fecit, ut uxorem in stupro generi compertam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum ante juraverat. Suet. 35.

Ecclesiæ præsidibus] Quam bono exemplo est Eugenius IV, qui La-

Ladislaum Pannoniæ regem jurejurando, quo pacem cum Amurathe II. Turcarum Imp. firmaverat, solvit, ipsumque regem cum multis millibus Christianorum & nuntio suo Juliano Cardinale perdidit, a. C. 1441.

3. *In pœnam*] quia jurejurando promissum accepit, quod non debebat.

Ob utilitatem pub.] quod reipublicæ interesset non fieri quod juratum est.

Quæ talis est] dum nocet, & ut injuriam ejus effugiat.

Pœnæ nomine] ei non præstetur promissum in pœnam facinoris.

Compensari non] Finge litem mihi esse cum adversario apud judicem. Ea pendente per intervenientem causam eidem jurato promisi me aliquid ei præstiturum, si quid ipse vicissim mihi præstet. Hoc ego potitus non possum abnuere promissum, quod alter non desistat à lite mecum antea contracta, quia cum lis ambigua sit, in promisso jus ei certum quæsitum est, quod ego privatus illi auferre nequeo.

4. *Potest lex humana*] Potest magistratus vel rex, juris administrator, interdicti, quo aliquid vetuerat, gratiam facere, si quis id, quod vetitum est, facturum se juraverit.

Citra legem humanam] si tale interdictum non extitisset, neque id superior remisisset.

§. XXI. 1. *Ad assertorium*] quod adfirmat defenditque rem factam.

Promissorium] quod securitatem facit promissioni, quo sancitur promissum.

2. Πλεοναὶ] quum vox repetita nunc personam vel rem, nunc personæ vel rei mores aut naturam significat.

Implementum] effectum.

Ναὶ καὶ Ἀμὴν] i. certa & indubitata.

3. Ναὶ καὶ οὔ] eos promittere & non præstare; secus facere ac dicunt.

4. Non fuisse ναὶ καὶ οὔ] dissonum facto.

Ut verba pro juramento] ut quod dixeris vel promiseris, perinde sanctum habeas, ac si jusjurandum interposueris.

5. *Essenis*] 1, 3, 3.

Ut nec jurato] Hoc ambiguum. Vult autem non, ut non credant sibi quamvis jurato, sed ut credant sibi quamvis non jurato.

Cicero oratione pro L. Cornelio Balbo] c. 5.

Quidam] Xenocrates. Valer. Max. 2, 10, ext. 2.

Religione videri] fidem magis coli ab eo metu deorum quam insita ingenio bonitate.

§. XXII. *Datis dexteris*] Sic legiones invicem sibi dextras mittebant fidei & concordiæ insigne, Tacit. 1. hist. 54, 2, 8. Et extant nummi antiqui cum junctis dextris, quibus adscribitur fides prætorianorum. Antw. 7, 24. *Amor mutuus Augg. Caritas mutua Augg. Fides mutua Augg.* 57, 7, 8. *Concordia exercituum* 7, 23. *Concordia Augg.* 59, 12.

AD

CAPUT XIV.

§. I. 1. IN *actus suos*] quatenus promissum, contractum, juratum possint servare vel non servare.

In subditos] quatenus ex promisso, contractu, jurato subjectis suis obligentur, num. 6.

In successores] quatenus ex his ipsis teneantur successores, num. 10.

A quibus discedere lex] quæ leges permittant non servari, aut quibus læsos & querentes in integrum lex restituit.

2. *Leges*

2. *Leges ab ipsa communitate*] Falsum puto: nam communitas quas leges posuit singulis, posuit & sibi: quarum oneribus quum pareat, etiam beneficiis frui debet.

Communitas seipsa superior non est] Cavillatio mera. Tenetur enim legibus ab sese factis, & quandiu constant, eas agnoscit superiores. Unde in libera republica legum imperia dicit Livius lib. 2. cap. 1. Adde locum lib. 10, 13.

Locum non habebit] Durum tamen regis conditionem duriorem esse quam minimi privatorum; præsertim in iis rebus, in quibus fraus, dolus, error multo nocentior & damnosior est, quam in rebus privatorum.

Ex jure civili] Jus quidem civile introduxit eam, sed ex æquitate naturali. Sic argumentatur: Qui potest restitui, debet habere superiorem. Rex non habet superiorem. R. Limitanda major: Qui potest restitui à judice civili. Instat; Atqui restitutio juris est civilis. Immo origine juris naturalis, civilis modo & solennibus.

§. II. 1. *Non ut proprium*] verum ex lege ut usufructuarii 1, 3, 11.

Egimus supra & ostendimus] 2, 6, 4.

2. *Actus partis*] privati contrahentis.

Adversus fœnebre malum] Molliter excusat, quod rex Hispaniæ Philippus II. debitoribus suis decoxit; & novas cum iis tabulas fecit a. C. 1596. Demetrius lib. 18. p. 754.

§. III. *Antecedenter*] priusquam juret.

Ut privatus] 2, 13, 20. An voluit, ut privati?

Consequenter] post factum.

Exceptionem habeant] nempe in re licita.

Ob aliquod vitium] Etsi fieri possit, talis ut sit persona, cui juratur, ut jus ei non quæratur, ut puta latronis piratæ. cap. 13. num. 15.

§. IV. *Sine causa*] temere.

§. V. *In regum pactis*] nempe cum externis regibus.

§. VI. 1. *Detractione Falcidiæ*] quadrantis bonorum, qui lege Falcidia concessus est hæredi, si legatis exhausta sit hæreditas.

In pœnam creditoris] velut proscripti aut aqua & igni interdictum est.

Condictionem indebiti] ut quod his nominibus præstiteris aut solveris, repetere nequeas.

Hellenistis] iis qui Hebraica græce reddebant & tractabant.

2. *Quod si tales sint actus*] Si convenerit quidpiam regi cum cive suo, non ut regi, sed ut patrifamilias, qui negotium suum regit.

Civiles leges in eo] ut eorum nomine rex vel ejus procurator possint conveniri coram judicibus ab ipso constitutis.

Declaretur jus] Vult subjectis esse jus conveniendi principis per libellum supplicem, & querendi sibi non servari, quod rex promiserit: sed si contemnat id ille, non esse jus subjectis vi & armis cogendi eum servare quod promisit.

Id jus] nempe cogendi.

§. VII. *In pœnam*] si quis commiserit, quare merito privetur illo jure.

§. VIII. *Quod venit ex lege civili*] quasi posterius privato auferri à rege possit, non prius.

Supereminenti dominio] Et tamen eo quoque utuntur, qui naves peregrinas & necessitatem publicam in suis portibus attinent aut comprehendunt. Sed hoc potest excusari transitu ad primævam communionem rerum, quam indulget necessitas.

§. IX. Ex

§. IX. *Ex legibus nemini*] si quam legem non servet aut abroget rex, non potest eo nomine à privato in jus vocari.

Et contractibus jus nascitur] actio privatis ad conveniendum regem etiam apud judices ab ipso statutos.

Cum vicino rege] quo quod convenit, ut utriusque subjecti præstent in alterius territorio aut in mari, omnibus & singulis exequendum est.

Cum in publicano] cui portorium aut aliud vectigal locatur.

Observanda] nempe in vectigalibus pendendis.

§. X. *Quod in patrimonio*] 1, 3, 12.

Ex præscripto] lege regni.

§. XI. 1. *Sed à populo*] qui eam familiam & omnes ex ea orituros semel legit tanquam alium ex alio sceptrum excepturos, & unicuique jus proprium dedit, perinde ac si omnes vivi ac præsentes fuissent: ita ut nemo à proximo, cui successit, jus suum referat, sed omnes à prima lectione.

Hæreditatum vulgarium] 2, 7, 19.

2. *Per interpositam civitatem*] nam pro defuncti principis, ut capitis sui, debitis obligatur civitas, ut corpus ejus: quod cum transierit ad successorem, & hunc pro capite acceperit, oportet hunc onera corporis non ab se aliena putare.

Majorem sui partem] 2, 5, 17.

§. XII. 1. *Magistri societatis*] qui præerat sociis exercendi vectigalis publici, velut scripturæ aut portoriorum decumarumve. Cicer. 2. in Verr. 71. & 74. lib. 13. epist. 5. & 65.

Ad naturam negotiorum] non stricte accipienda, ut fit in impensis à negotiorum gestore factis.

Negotiorum gestorum] actionis contrariæ, quam qui se ultro negotiis aut litibus alienis obtulit, negotiorum gestor habet, & ea præstatur indemnis duntaxat in eo, quod communi hominum judicio utiliter gessit.

Valere transactionum] remissionem debiti.

In re dubia] etiamsi ambiguum sit, possitne illud debitum omne obtineri, an eo carendum sit, sive ob actionis, sive ob debentis infirmitatem.

2. *Modicæ aut immodicæ*] ut contractus principis, tanquam populi, obliget successorem, si non eo nimis imperium gravetur: contrario casu non obliget.

3. *Apud Plinium*] lib. 10. post epist.

Ad magnitudinem] avide accipiente quæ ille prodige donaret.

4. *In extensione ad illum casum*] interpretatione productus & applicitus ad hunc eventum.

Non tam revocari] non necesse esse, ut solenniter rescindatur, sed sufficit testari & significare principem se eo non teneri.

6. *Regnis restrictis*] quæ non pleno jure tenentur, sed certis legibus.

Populum legitime referunt] Ordines vel Status.

Supra] 2, 6.

§. XIII. *Precarii clausula*] ut tamdiu valeant, quamdiu non fuerit aliter constitutum.

Nisi quod subditos attinet] quando subjectis concessa sunt, ob crimen rebellionis aut seditionem simileve delictum, aut si ea reipublicæ detrimento esse cœperint: & tum tamen pro jure quæsito, quod aufertur aliquid par illis æstimendum.

Vinculum legis demunt sine] in quibus simpliciter conceditur, quod alicui civitati vel corpori collegiove aut familiæ vel personæ profuturum est, nulla mentione pacti cum illis initi, præter legem omnes obligantem.

AD

AD
CAPUT XV.

§. I. *Jure imperii majoris*] ab ipso principe vel populo.

Aut minoris] à legatis utrorumque vel præfectis summæ rei.

§. III. 1. *Livius libro IX.*] c. 9.

Per feciales] sacerdotes deæ Fidei, qui ante omnia fidem publicam in fœderibus & belli caussis examinatis, rebus repetundis & bellis dicendis curabant, Liv. 4, 30.

Patre patrato] primo fecialium, qui omnium nomine loquebatur in rebus repetendis ac bello indicendo, Liv. 1. 32.

Aliquid promittunt] & pollicentur se operam daturos atque effecturos, ut ille populus vel princeps, pro quo promittunt, id ratum habeat.

Antiquos eos] qui imperatores fuerant liberæ reipublicæ ante Cæsares.

2. *Pro Romanis adversus*] Non hoc purgat Romanos, sed quia majus imperium erat penes Camillum. Alioquin ea major pars eum circumstabat, antequam dictator diceretur, quum tamen nihil jure agere se posse censuit.

Dictatorem Camillum] M. Furium, qui ab exsilio revocatus dictatorque dictus cum exercitu intervenit, Gallis aurum, quod ob discessum stipulati erant, pensantibus, & id pactum pro nullo habuit, Liv. 5. 46. & 49. Flor. 1. 15, & 21.

Bifariam cum populo] Gellius 13, 15. *non possunt eodem tempore diversis locis vel à diversis magistratibus haberi comitia.* Livius 7, 16. *Ne quis populum se vocaret, capite sanxerunt.*

3. *Qui jus populi non*] qui à populo non acceperunt potestatem ipsum obligandi.

Supra diximus] 2, 11, 22.

Cui contractus] quod non est nudum promissum, vel actus beneficus merus, sed actus cum obligatione, qui dicitur contractus 2, 12, 1.

Multo strictiorem] ut aliquid amplius debeant sponsores, nempe uti se sistant aut dedantur iis quibus spoponderunt, uti duces in fœdere Samnitico & Numantino.

Promissiones repudiat] declarat irritas §. 2. Inst. de inutil. stipul.

Rem ratam haberi] quam facit procurator alterius in rem agens §. 1. Inst. de Satisd. l. 2. D. rem ratam haberi.

§. IV. *Pares bello*] dum neutra pars superior aut inferior est altera: quamdiu nondum est inclinatus status belli.

Ex formula juris antiqui] prout olim conventum erat, aut res sese habebat ante bellum: ut restituantur in statum quo fuerant, antequam turbæ inciderent.

Ex partis utriusque] ut habeantur eo modo, qui dum paciscuntur, optimus visus est, Justin. 8, 4.

§. V. 1. *Ξενοδρομεῖν*] Quod Scythæ plerique morem eum vagandi & invadendi aliena retinuissent, quum aliis gentibus jam placuisset vita cultior.

2. *Amica interrogatio*] quæ fit & accipitur sine offensa ejus, qui interrogatur.

Solonis lege] Longe aliter de verbis Solonis, quæ extant l. ult. D. de Collegiis & corporibus, Salmasius ad jus Attic. & Romanum. Legit enim ἢ χρηματιῶν κοινωνοὶ ἢ ἐμπορῶν.

In Romano jure] l. 5. §. 2. D. Capt. & post. rev.

Post-

Postliminium] ut liber sit ac sui juris, perinde ac si captivus ex hostium custodia evasisset.

Vox hostis] Cicero 2. offic. 12.

3. *Sub jure naturali*] non ulterius porriguntur, neque adjiciunt aliquid juri naturali 2, 2, 13.

§. VI. 1. Συνθήκας] compositiones.

Συνθήκας ἐπὶ ἴσῃ] compositiones pari & æqua lege.

Has magis proprie] inæquales.

Περσπίγματα] Justinus *legem parendi dicere* 2, 3. *legem pacis statuere* 9, 5.

2. *Aut pacis*] ut cessent hostilia.

Societatis] ut præstentur auxilia mutua.

Ad securitatem] ut tuto liceat altrinsecus versari.

Ne vectigal] Tale Romanorum & Massiliensium, Justin. 43, 5.

Et Carthaginiensium] quod paulo post ejectos reges factum est, Polyb. 3, 22.

Scribæ] qui in portu annotabat, quæ naves, quas merces advehe-rent.

Præconi] qui proclamabat venales merces: quod præconium vocat Cato de r. r.

3. *Ad tuendos fines*] *Guarantie*, ut Atheniensium & Corcyræorum.

§. VII. 1. *Nec restipuletur*] nec caveat eadem reddi sibi, si quo casu oppugnetur.

Aut majora] ut præstet aliquid pro majoribus viribus potentior, quod alter non præstet.

Τὰ τῆς ἐνίρως] in quibus altera pars plus æquo deprimitur.

2. *Deditio conditionata*] sub deditione & juribus quibusdam reservatis.

Translationem imperii] ab eo, qui se dedit, ad eum cui deditur 2, 5, 31.

3. *De solvendo stipendio*] ut quod pro hac expeditione militi debetur, dependatur. Liv. 5, 27. lib. 8, 36. lib. 9, 42. lib. 10, 5.

Mœnibus diruendis] Liv. 34, 17.

Ut locis quibusdam] Liv. 8, 11. lib. 27, 45. lib. 37, 45.

Obsides, elephanti, naves] Liv. 30, 37. lib. 38, 38.

Majestate comiter] Liv. 38, 11. Cic. pro Balb. 16.

Alibi] 1, 3, 2.

Hostes & amici] Liv. 38, 11.

§. IX. 1. *Non nocendi*] de non invadendis finibus, & ut sit utriusque populi civibus in alterius terris securitas.

Populi septem] 1, 2, 2.

2. *Commerciorum*] ut liceat navigare, & merces hinc inde transportare.

3. *Peculiaris victus*] quod jussi erant tot vulgaribus aliorum cibis abstinere, ut immundis.

Monstranda via] ut sit nemini non Judæo promiscuum aliquod aut tralatitium officium facere, licet id non magis gravet, quam si digito monstres viam prætereunti.

Συγχρῶνται] uti familiaribus, una cibum capere, jungi & conglutinari, coire & consuescere.

5. *Fœdera & beneficia*] quæ non modo securitatem, sed etiam mutua officia & honores præstant ineuntibus.

Jus belli] ut liceat eos nihil lædentes bello lacessere.

6. *Asmonæos*] 1, 4, 7.

Permissa sola fuit] ut sabbato liceret tantummodo hostem aggressum repellere, non ultro aggredi, quamvis occasio & spes victoriæ præsens appareat.

8. *A Jacobo orti*] quales erant X tribus revulsæ à domo Davidica per Jeroboamum, qui & idololatriæ illis auctor fuerat, ne si quotannis Hierosolymam proficiscerentur ad templum visendum redirent ad reverentiam regum, à quibus desciverant.

9. *Aut*

9. *Animi*] intentionis, consilii, propositi.

Vitiat animus] quæ per se sunt innoxia, sed culpantur, quia parum pio proposito suscipiuntur.

§. X. 1. *Intra Israëlem erat sacramentum*] penes solos Israëlitas fœdus & Ecclesia.

Cœpit expungi] impleri & q. solvi, quia pecunia soluta expungitur vel deletur nomen debitoris in tabulis expensi.

Neminem excludens] omnium misertus, ut omnes vocat.

3. *Qui in idoliis conviviabantur*] accedebant ad epulas, de hostiis falsorum deorum instructas: quoties enim sacrificarent, parvum quiddam extis (proficias dicebant) adolebant in altaribus: de reliqua hostia vel victima epulabantur vocatis amicis, & si quod insuper superesset, in macellum mittebant.

§. XI. 1. *Infirmis*] quibus scandalo & offensioni sit nostra cum pravæ superstitionis cultoribus conversatio.

2. *Profanæ opes*] si ab societate nostra cum infidelibus & aversis à religione nostra istorum in universum potentia contra omnes, qui nobiscum sunt religione conjuncti, etsi in præsens causa differant.

Jus quodvis] causa quæ non sit maximi momenti, licet justa, tantum valere apud quemquam debet, ut eam defendat ac tuatur cum detrimento notabili omnis Christiani nominis.

§. XII. *Romanus Imperator*] Fridericus III. a. C. 1461. Videnda Bœcleri disputatio de Passagiis.

Non dissimili malo] dissensione ob religiones.

§. XIII. 1. *Ad injusta bella*] etiamsi quis societatem armorum promiserit, si socium videat bellum palam injustum aggredi, non teneri ex promisso talem socium juvare.

Extraneo] non fœderato.

3. *Creditores personales*] chirographarios l. un. Cod. Etiam ob chirographariam pec. pig. ten. qui solo chirographo sibi de pecunia credita caverunt. nam inter hos pecunia debitoris, si quæ libera est, in concursu creditorum dividitur. Alii sunt hypothecarii l. 1. §. 3. D. de separat. l. 8. C. qui bon. ced. poss. quibus pignore vel hypotheca provisum est. Ex utriusque, quibus ob favorabilem crediti causam ante alios exigundi jus vel privilegium concessum est, privilegiarii l. 10. Prin. D. de Pactis.

Quæ individua est] Neque enim potest quisquam esse simul duobus locis.

4. *Quod quasi dominii*] Flor. 1, 16. *Erat cum utrisque fœdus, sed hoc Campani sanctius & prius omnium suorum deditione fecerant.* Adde 2, 12, 15.

§. XIV. *Præsumitur nova obligatio*] quia plerumque habet aliquid onerosi.

§. XV. *Singula conditionis*] ut si unum illorum migret vel non servet pars altera, alteram solvat.

§. XVI. 1. *Personarum facientium*] Fœdera non faciunt nisi summæ potestates aut earum mandato ministri. Sponsiones ministri sine potestate ac mandato.

Ad id quod interest] æstimationem commodi, quod ex effectu habuisset is, cui sponsio facta est & pro ea satisfactionem.

Corpus dedendum] sponsoris.

Melius urgebant] & ipsi Samnites Liv. 9, 11.

Caudinæ & Numantinæ] Flor. 1, 16, & 2, 18.

Nullam in partem] Sallustius Jugur. 39. *Senatus ita, uti par fuerat, decernit, suo atque populi injussu nullum potuisse fœdus fieri.*

2. *Quanti ipsis esset*] quid vellent concedere Samnitibus, ut exercitum ab illis obsessum & clausum recuperarent incolumem.

Numantinis] nam cum his quoque juxta turpe fœdus ictum est.

Publicæ violationem] populum vel principem à perfidiæ crimine non excusari, si, quo ne servet suo nomine promissum, sæviat in ministrum promittendi, aut dedat, ut in eum sæviatur.

Unius] sponsoris.

3. *Quod Hannibal fecit*] Polybius lib. 7, 2.

Præ se tulerunt] mentiti sunt, se habere quam non habebant.

Quod intererat] quod pro ratione rei, quæ agebatur æstimari poterat, velle sibi præstari Samnites, si pactum ratum non esset.

Expressissent] diserte & clare in formula pacti posuissent.

Capite luerent] Liv. 9, 5.

Sit in obligatione] quam pœna scilicet.

Certum loco incerti] Ante pœnam non definitam incerta erat æstimatio ejus, quod interest, & poterat in quantumvis extendi. At postquam ea definita est, cessat æstimatio incerti, & subit in ejus locum id, de quo convenerat certum.

Vitam valide posse] 2, 21, 11. 3, 2, 6.

4. *Nos qui aliter sentimus*] qui putamus hominem vitæ suæ dominum non esse, ut possit eam obligare, aut caput suum pignori opponere.

§. XVII. 1. *Ex notitia & silentio*] eo quod actum à legato suo vel præfecto resciverit, nec contradixerit.

2. *Supra diximus*] 2, 43.

3. *Nude abnutivos*] quibus tantummodo aliquid negatur fieri debere, non ponitur, quid fieri debeat.

AD CAPUT XVI.

§. I. 1. IN *fide*] scilicet data. Ubi quid promiseris vel receperis.

Interni actus per se] 2, 4, 3.

Sibi affingendo] dicendo se non hoc quod poscitur, sed aliud cogitasse & intellectum voluisse.

In moralibus] in practicis, in prudentiis & artibus; in his materiis, quæ agendo explicantur.

Præscriptione] Παραγραφικῷ sive Exceptione qua demonstrat adversario contra sese actionem non esse.

2. *Collectio mentis*] indagatio & explanatio sententiæ dictorum.

Aut seorsum] ut extra significationem verborum aliunde arcessantur.

Conjunctim] ut conjecturæ petantur ex verbis.

§. II. *Quæ est ex origine*] multis enim verbis longe aliam significationem imposuit usus, quam ea primitus ex origine acceperant.

§. III. *Ad finitivum statum*] constitutionem ex definitione, quum in controversia est, quo nomine factum appelletur Cic. 1. de invent. 8. Ad Herennium 1, 12. *Finitivam* vocat Quintili. 7. Inst. 3.

Sunt publica] vulgo & indoctis nota.

Sexdecim millibus] quatuor legionibus, singulas 4000 ped. 300 equ. Polyb. 1. cap. 16. Vegetius 2, 2, *Romani legiones habent, in quibus singulis sena millia, interdum amplius, militare consueverunt.* cap. 6. *Legio plena, quæ habet pedites sex millia centum, equites* IↃCCXXVI.

§. IV. 1. Ἐξ *ἀμφιβολίας*] *ex ambiguo*, ad Herenn. 1, 12. *Ambiguum* vel *amphibolian*, Quintil. 7, 9.

Sive μονομερῶς] sive sufficiat unius personæ voluntas, ut cum legislator legem, testator testamentum mutat; sive

sive plures & minimum duos consentire oportet.

Ἐξ ἀντινομίας] ex arbitrariis legibus, ad Heren. 1, 11. *Antinomian*, Quintil. 7, 7.

2. *Ex scripto & sententia*] 1. ad Heren. 11. *ex scripto & voluntate*, Quintil. 7, 6.

§. V. *Ex materia*] cum aliquid in nostrum commodum interpretamur ideo, quia verba in tali materia accipi soleant.

Naturalibus] qui constant, dum sol est supra hemisphærium nostrum.

Civilibus] qui sunt 24 horarum l. 8. D. de Feriis & dilat. Gell. 3, 2.

Donare pro transigere] litem finire remittendo de jure suo ante sententiam judicis. Sueton. Calig. 40.

Platæenses] Thucydid. initio lib. 2.

Non & fibulas] quibus adstringebat pallia.

Alexander] Diod. Sic. 17, 84. Polyænus Str. 4, 20. Alexand. 257.

§. VII. *In dubio*] Ubi non exploratum est aliquem voluntatem mutasse, creditur idem velle quod aliquando se voluisse significavit.

§. VIII. *Ratio legis cum mente*] Ratio est causa quæ legislatorem movit ut legem poneret; Mens, sententia seu id quod ex verbis recte acceptis colligitur.

Præter rationem voluntas] non ratio, sed libido, sed fortuitus animi motus facit decernere, consentire, promittere.

Cognationis] nam cognatio in genere est vel agnatio vel cognatio in specie: adoptio est vel arrogatio vel adoptio.

Masculinis] l. 1. de V. S. Verbum hoc, *Si quis*, tam masculos quam fœminas complectitur.

Mors in jure] Sic deportati pro mortuis habentur l. 4. §. 2. D. de bon. libert. l. 1. §. 8. de bon. poss. cont. tabb.

§. X. *Æqualitatem*] in quibus par & æqualis utriusque partis fit conditio, atque ambabus consulitur.

Ob tuitionem] ad fines suos defendendos quam ad acquirendum aut ulciscendum.

§. XI. *Actuum bonæ fidei &*] §. 28. Instit. de Action. l. 3, 11, 6.

Formam quandam] continere aliquid & secum trahere vulgo existimentur, adeo ut isto actu nominate alterum quoque factum intelligatur. Hoc ideo monet, quia in stricti juris actiones tantummodo venit illud quod nominatim conventum est, & quod ipsi contractui inest ex definitione juris: at in bonæ fidei judiciis multa veniunt, quæ nominatim non placuerunt, sed quæ præstari æquum bonumque ducit officium judicis.

§. XII. I. *Verba hæc, Unde quis*] In interdicto recuperandæ possessionis, quod Unde vi appellatur §. 6. Instit. de Interd.

Qui vi vetitus] cui vi & manu præclusus est aditus ad prædium suum, non tantum de illo qui tractus inde aut exturbatus est.

2. *Significationem artis*] non populari tantum usu sumantur.

Pacti inutilitas] ut pactum vanum sit & effectu careat.

3. *Sermo figuratus*] tralatus, discedens à proprietate verborum.

Occupatum] ut in agris arcifiniis, 2, 3, 16.

§. XIII. 1. *Utriusque populi socii*] Polybius 3, 27. τὴν ἀσφάλειαν ὑπάρχειν παρ' ἑκατέρων τοῖς ἑκατέρων συμμάχοις.

Livius lib. XXI.] 19.

De Polybii Hist. l. III.] 29.

Aut ob nulla quemquam] aut nullius in posterum populi erga se merita facere tanti debere vel Ro. vel Pœnos, ut ob illa fœdus ei sociale darent; aut si dedissent, pericula eorum destituere & indefensos prodere.

§. XIV. *Positum fuisse*] Livius 30, 37. *Bellum neve in Africa neve*

extra Africam injussu pop. Rom. gererent.

Macedonico cum Romanis] Livius 33, 30. *Bellum extra Macedoniam ne injussu senatus gereret.* lib. 42, 25. *fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renovatum, in quo diserte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios pop. Romani lacessere bello.*

Arctiorem hic] nempe ut intelligatur tantum, quod infertur.

§. XV. *Liberam fore Carthaginem*] bello Punico tertio imminente, si facerent imperata, datis CCC. obsidibus, & armis traditis. Quod cum fecissent, jusserunt eos cæteris rebus salvis cedere sedibus & 10000 passuum à mari aliam urbem condere.

Pridem amiserant] pace post bellum Punicum secundum facta.

Ob attributum] vocem adjectivam, Liberam.

§. XVI. 1. *Pactis personalibus*] quæ intra personam stant, & cum ea finiuntur.

Realibus] quæ ad rem pertinent, & quamvis mutata persona, manent stabilia.

Res permanens] 2, 9, 3.

Si liberæ civitates] Sic Etrusci Vejentibus, cum hi bello adversus Romanos regem creassent, negarunt auxilia, quamdiu sub rege essent. Liv. 5, 1.

2. *Non ut personale*] non ut ad eum solum pertineat, sed ut appareat, quicum sive ipsius sive alieno nomine actum sit.

3. *In utrumque*] ut & personale & reale interpretari possis.

Ἐπιμαχίαν] 2, 11, 6.

Præsumitur ratio habita] bene existimasse utrumque contrahentium de altero, & credidisse inter se, neutrum temere aut injuste agere.

4. *Societates morte finiri*] §. 5. Instit. de societ.

Fidem elegissent] respectum habuerint præcise ad Medorum gentem & bonos mores. Verbum juris. l. 57. D. mandati. l. 3. D. de probat.

Personam tantum obstringere, & ipsa promissio] Ergo concedit jusjurandi vim personam non exire? & si successor nolit stare jurato à decessore, tantummodo eum promissum non servare; non etiam perjurium contrahere? Videtur potius neganda Major. Quod non exit personam, non obligat successorem. Nam in actibus regiis princeps & successor una sunt persona: uterque repræsentat populum, qui heri & hodie unus. Deinde jusjurandi vis non exit personam, quoties quis pro se tantum & suo nomine, non etiam alieno & pro alio jurat. Rex autem jurat pro populo, cujus pars est successor.

§. XIX. *Pervenerint, an neutri*] Cujus controversiæ tollendæ causa veteres solebant interdum *hieram* facere, ut loquitur Seneca ep. 83. hoc est coronam, quam uterque meruisse videbatur, alicui Deo sacrare & in templo suspendere, Ovid. 13. met. 381.

Qui omnes aut quem nemo] priori modo unus tantum primus est, posteriori plures esse possunt.

§. XX. 1. *Vel extendens*] ut plus accipiatur, quam verbis expressum sit.

Coarctans] ut minus.

Ita & in obligatione] ut obligatio latius pateat, omnia adesse oportet; ut angustior, sufficit minimum abesse.

Extra verba promittentia] de eo negotio, quod in formula pacti expressum non est, sed eodem trahere volumus.

Ut voluntas tamen] i. num. 7.

2. *Consideratam in sua generalitate*] ut etiam complectatur casus non expressos.

Κατὰ συλλογισμὸν] Quintil. Instit. 7, 8.

Ex scripto ducimus] colligimus, elicimus.

Quæ

Quæ in fraudem] cum salvis verbis legis aut pacti sententia eluditur: quoties quod lex aut pactio fieri noluit, diserte autem fieri non vetuit, id fit.

3. *Qui postumum*] qui certum habebat se uxorem gravidam relinquere, cum moreretur.

Sententia dispositionis] testamenti aut cujuscumque ultimæ voluntatis.

Si is postumus natus non esset] si abortum passa sit aut ante partum cum fœtu obierit uxor vidua.

4. *Quæ impedirent*] incertam, ambiguam, obscuram redderent.

Alio consilio, eodem periculo] alia via & modo, eodem justo metu.

In immensam altitudinem] de tecto excelso vel turri in humile solum, de jugo aut cacumine montis saxei in vallem, de plano in profundam foveam.

Ne adoptionem] quia una utrinsque ratio est, ne à filia invita hæreditas abeat.

§. XXI. *Sub speciali sua forma*] non ut jussum facias modo, sed jussam rem definitam facias, quo alia eveniat; illam vero aliam vel non omnino vel difficilius eventuram appareat, si sic fecisses, ut ille jusserat.

Dissolvi imperantis officium] auctoritatem imperii subverti.

§. XXII. *Ex defectu originario*] quod credibile est ab initio hanc voluntatem paciscentis non fuisse.

Ex casus emergentis] aut fuisse quidem, sed non, si tale quid contingeret, quod intervenit.

§. XXIII. *Contentum in promissione*] res promissa.

Non consideratur unde] non promissa est omni modo, sed ob impellentem rationem, sine qua promissum non esset. Ut cum apud Sueton. colligitur Ti. necessitate magis quam judicio adscitum successorem ab Augusto quia præfatus sit in testamento: *Quoniam sinistra fortuna C. & L. filios mihi eripuit, Ti. hæres esto.* c. 25.

§. XXIV. *Obversari animo*] atque ita qui sensus extra materiam est, animo ejus obversatus non videtur.

Non semper eadem] iisdem verbis de negotiis diversis.

§. XXV. 1. *Non secundum existentiam*] non quæ jam nunc sint & respiciantur, sed ex quibus existere possit quod respicitur.

2. *Habeant tacitam conditionem*] intelligantur non aliter impleri debere, quam si

Legatos à suscepto] Ut Titus à patre missus ad gratulandum Galbæ, qui occisus interim erat Othone successore. Tacit. 2. hist. 1.

§. XXVI. 1. *Ex naturali ratione*] quod homo sanus & suæ spontis id ita esse vel eo casu voluisse non potuit.

Correctionem] exceptionem à lege, quod cum possit aliquo modo sub eam trahi, revera tamen definitum non est, quia universalia tantum, non etiam singularia persequitur.

Temere] ex nulla vel levi ratione.

Dominum se facere] pro arbitrio mutare atque interpolare, quod non est nostri, sed alieni arbitrii.

2. *Si quo casu sequi*] talis sit casus, ut adhærendo verbis fiat res vetita.

Cum obligationis] cum ad ea nemo possit obligari.

Si dominus] is, ad quem jure pertinet, quamvis eam, qui deposuit, aliquamdiu possederit.

Ut alibi notavimus] 2, 10, 1.

§. XXVII. 1. *Verba sequi*] proprietati verborum in interpretando inhærere.

Sive absolute] vel cuivis homini pro captu nostræ fragilitatis, vel ei, qui promisit.

De quotidianis & anniversariis] perpetuis & solennibus.

2. *Judicare promissor*] Neque hoc dicit Cicero: intelligit enim, quæ revera omnium sanorum judicio sunt inutilia, non unius promissoris.

Quodlibet nocumentum] qualecumque damnum, quod inde sentiat promissor.

Morbus sonticus] gravis quo vita periclitatur.

In rem præsentem] in foro & judicio præsto fore.

3. *Tunc fidem fallam*] judicabor fidem fefellisse & levitatis infamiam subiisse.

Cum omnia eadem] quoties nihil ex transverso interveniens faciem rerum ac temporum variaverit.

Advocationem] me alicui advocatum fore.

Præjudicium] aliquid statui, quo causa patris mei pendens in lite fiat deterior.

§. XXVIII. *Casum eximendum*] tali casu non voluisse fieri, quod quis voluit fieri.

Alio loco posita] non conjuncta & proxima illis, quibuscum pugnant.

§. XXIX. 1. *Cum ex casu fit collisio*] casu colliduntur & eventu, Quintil. 7, 7.

Cedat ei] minus obligans urgensque credatur quam.

Sanctio permissione] quod imperatur, necessarium; quod permittitur, voluntarium est. Cic. 2. de Invent. 49.

Vetans obligat ad quodvis] quod vetatur omnino, quamvis non definito tempore, habet tamen certum tempus, omne videlicet; quod autem jubetur infinite, tempus habet nullum, sed quovis fieri potest.

Scriptor ad Herennium Libro II.] cap. 10.

§. XXX. *Monumentum contractus*] unde notitia haberi possit de contractu; non ut ex ea demum contractus auctoritatem accipiat.

§. XXXII. *Accipiens hic fit*] qui enim offert, facit optionem vel electionem ejus, utrum duorum aut quid è pluribus velit.

Per affirmationem] si accipiens non totum dicat, quod vult, sed tantum, Accipio, vel Maxime, vel Ita fit.

AD

CAPUT XVII.

§. I. *Supra diximus*] 2, 1, 2.

Homines communiter] vulgo omnes.

Qualitatis] Personæ quam gerunt.

§. II. 1. *Forte à demendo*] Scaliger à *δαμᾶν*. A demtione Varro l. 4. de L. L. & Isidorus 5 Orig. 27. Quid si à *δαμάω δάμνημι*.

Illud suum] 1, 1, 5.

Non quidem ad perdendum] ut eam ipse sibi auferre possit, 2, 15, 16.

Actiones propriæ] quas jure suo tractat, & in quibus eum non oportet impediri.

Superior tractatio] 2, 6, 1.

Exactam quandam] non tantum ut dolum aut culpam caveat, l. 23. de R. J.

Cives singuli] Hinc Ti. bonum & salutarem principem servire debere & universis civibus sæpe & plerumque singulis c. 29.

2. *Ab assignatrice*] 1, 1, 7 & 8.

§. III. *Magistratus collatio*] jus eligendi & ordinandi præfuturos oppido, pago, provinciæ, ærario, aut cuicumque parti publicæ administrationis.

Resarcire tenebitur] Novell. 128. cap. 16. quæ Juliano Antecess. 124. capit. 556. p. 193. *Quod si talis administrator parum idoneus videatur, jubemus alium in loco ejus subrogari cum decreto episcopi & habitatorum ejusdem civitatis; scientibus nominatoribus, quod si aliquod per eum civitati illatum sit detrimentum,*

mutuum, de propriis facultatibus hoc resarcire cogantur. Ita leg. nam & præcessit: *quod reliquatus fuerit pater* (is ipse quem & administratorem appellat) *civitatis, ab eo exigatur periculo eorum, qui denominatores ejus fuerint.*

Verum jus petendi] ambiendi cum ὁμοτίμοις sive similibus jure civibus. inde actio apud Quintilianum decl. 252. *Parasitus raptor candidatæ.*

Capacitas legati] posse ex testamento aliquid capere.

§. IV. *Qui propriæ rei fructus*] non debentur singulari curæ industriæque possessoris, qualis à domino expectari nequeat.

§. V. *Spes lucri*] quo verisimiliter fuissem potitus, nisi rem meam alter possedisset, aut ea me frui prohibuisset.

Illud ipsum] non quanti lucrum solidum foret, id si percepissem; sed arbitrio boni viri, prout propior aut longinquior à sperato eventu abfui; prout plus aut minus periculi restabat ad eventum consequendum, si non intercepta spes fuisset ab eo qui damnum dedit.

Secundum propinquitatem] prout facilior ac pronior ad id fuerit via.

§. VI. *Consensum requisitum*] qui, cum sine consensu ac nutu ejus damnum mihi dare non posset adversarius, petenti ut liceret, indulsit.

Qui receptum] l. 1. §. 2. D. de receptat.

§. VIII. *Ex jure proprio*] ratione personæ, muneris, potestatis.

§. IX. *Ex caritatis norma*] ut vir bonus aut homo Christianus.

§. X. *In agentibus vel negligentibus*] qui damnum dant faciendo vel omittendo.

Secundarii] num. 7, 8.

Primarii] num. 6 & 8.

Sine eorum actu vel neglectu] etsi nihil illi faciendo vel omittendo peccaverint.

Non tenebuntur. quod tamen] sed ita, si conscii non fuerint illius eventus, quamvis rem adjuverint faciendo vel non faciendo.

§. XI. *Qui imperio aut*] qui primario aut secundario in causa fuerunt.

In solidum] ad omne damnum sarciendum.

§. XII. *Ex toto enim noluisse*] omnino nec in parte neque in toto damnum dare non voluisse intelligitur, qui sic se defendit, ut dicat se inscio atque imprudente datum esse.

§. XIII. *Illa spes alimentorum*] prout magis aut minus destituti sunt qui alebantur, & prout lautius aut arctius contentiusque, qui occisus est, eos fovere potuisset per ætatem.

Qui fugere noluit] sed aggredientem expectavit & necavit interea, dum ipse sese defendit.

§. XIV. *Minus poterit lucrari*] corpus habet non tam sufficiens operis, eoque merere mercedes nequit quantas solebat.

Conjectione in carcerem] si quis injuria detinens aliquem in vinculis probuit operas præbendo rem facere.

§. XV. *Quanti minoris ipsi*] quanto ob pudorem amissum nunc longius abest à spe honesti matrimonii.

§. XVI. *Incremento naturali*] cum fructibus, quos res per se sine manu & industria hominis erat factura.

Cum sequente damno] quanto deterior est cum reddit quantoque minus utilitatis & commodi præbere potest.

Non summam] quanti est cum plurimi.

Non infimam] quanti, cum minimi.

Judicio injusto] si judex litem suam fecerit pr. Inst. de Oblig. exq. del.

Accusatione injusta] ut calumniatores §. 1. Inst. de pœna temere litig. Utrorumque meminit Horat. 2 Sat. 1. *Cervius iratus leges minitatur & urnam; Grande malum Turius, si quis se judice certet.*

§. XVII. *Tenetur enim*] 2, 13, 7.

§. XVIII. *Qui causam dedit*] negando scilicet quod jure ab eo petebatur.

Involuntarium ex voluntario] coactio, quam quis meruit recusando, quod omnino illi faciendum erat, non putatur invito inhibita, sed ipsum cogi voluisse existimatur.

§. XIX. *Pro justis habeantur quoad effectus*] quæ bello quamvis injuste illato acquisita sunt, pro jure acquisitis procedant.

Talia belli metus] ut quod belli quamvis injuste illati terrore ac formidine expressum est, tamen, si jus armorum habuerit, qui expressit, jure teneat, idque ab eo post intervallum repeti nequeat.

Quicum multa] adversus quem quod vi, armis, terrore, dolo bono geritur, jure fieri existimatur.

§. XX. 1. *Per codicillos*] Brieve van Octroy.

Cautionem non exegissent] prædes ac fidejussores dare de non lædendis sociis jussissent.

In bona raptorum jus reddi] querentibus officio judicum permitterent ex bonis raptorum, quæ essent in patria, quatenus possent, resarcire sua damna.

Quod & factum] 3, 4, 1.

2. *Adversus nautas*] exercitoria & institoria actione, 2, 11, 13.

Supremi auditorii judicibus] Hooge-genraet.

§. XXI. *Ut mancipium aut animal*] Videndi titt. de noxalibus actionibus: & si quadrupes pauperiem fecerit.

Dividi solet] ut dimidium ejus sustineat dominus navis lædentis, dimidium corruptæ.

§. XXII. *Vitiositas actus ab effectu*] ipsa culpa sive injuria à damno per culpam vel injuriam dato.

AD CAPUT XVIII.

§. II. 1. P*Rovinciales*] à diœcesibus, satrapiis, nomis, ut in Ægypto dicebantur.

Municipales] ab oppidis.

Jure civili reguntur] pro privatis habentur.

Jus legationis externo] securitatem inter inimicitias publicas præstari legato alienigenæ nec nostræ ditionis; non ejus populi qui nostro imperio est obnoxius.

Dissidet] separata est à nostro regno vel territorio.

2. *Qui ex parte*] ut qui de alieno regno feuda possident.

Regnoque exsuti] Videtur hoc nimis crudum, neque admittendum, nisi tantum temporis intervallum intercesserit, ut illi regnum pro derelicto habere possint credi.

Persei à se victi caduceatores] Liv. 44, 45 & 46. *Sed retinuisse putes caduceatores Persei, non quod regno exsutum jus habere mittendi non putaret, sed quod ingenti fiducia exsuendi hominem regno pacem ei dare nollet, & quod sine accepta mittendi venia occurrerant.* Livius 32, 11. Idem lib. 6, 37, 45. *Ideo nihil illis mali, sed per eos responsum Perseo non dedit.*

3. *Flavianus accusat*] Ut & L. Opimium Vellejus, quod Fulvii Flacci filium, quem pater legatum de conditionibus miserat, interfecerit. lib. 2, 7.

Hostium more ageret] usurparet jus, quod solis concessum est, qui pares potestate atque imperio bello contendunt.

§. IV. 1. *Pri-*

§. IV. 1. *Privilegia ex jure communi*] eatenus admittenda, quatenus recepto juri non derogant.

Ex mero jure civili] edicto aliquo aut constitutione reipublicæ ad solius illius statum pertinente.

Reges aut gentes] in delictis legatorum sumendos esse arbitros & sequestros, qui extra causam sint.

Prudentiæ, non juris] quod si quis fecerit, prudenter egisse judicabitur; nemini tamen id facere, si recte facere velit, necessum est.

2. *Ex certis rationibus*] non ex morali turpitudine vel necessitate.

3. *Jus tamen gentium valuit*] Maluerunt tamen eis parcere ob commune jus legatorum, quam afficere supplicio, quod eo jure indignos ipsi se reddidissent.

Jus gentium extendi ad eos] hos quoque jure gentium inviolabiles esse.

Ex æquo bonoque, quam] bono magis exemplo quam concesso jure. Tacit. 1 annal. 38.

4. *Aliquid extra jus*] amplius quam omnibus concessum est tralaticio jure.

Securitas legatorum] omnium sive recte agentium sive peccantium, res est magis ad exemplum pertinens quam pœna peccantium.

Alii reddere] Tacit. 1 annal. 6. *eam esse conditionem imperandi, ut non aliter ratio constet, quam si uni reddatur.*

Ad æquitatem &c.] æquum & utile est, ut hæc singularia non attendantur, quia si non omnibus liberaverimus legatum, ex illis singularibus per interpretationem poterit teneri de omnibus.

5. *Territorio subjicit*] 2, 5. 1 & 32.

Pro personis mittentium] repræsentant dominorum dignitates, & prout illi ampliores sunt, majoribus honoribus adficiuntur.

Constituerentur quasi extra territorium] haberentur & considerarentur, quasi non habitarent nobiscum, neque in finibus territorii nostri essent. Plinius 5, 25. *Palmyra urbs nobilis situ, velut terris exempta à rerum natura, privata sorte inter duo imperia summa, Romanorum Parthorumque, & prima in discordia semper utrimque cura.*

Qui idem deliquerat] obsidibus fugæ occasionem dederat, Livius 25, 7.

6. *Ita comparata humana jura*] quæ vel gentes vel civitates sibi statuerunt, ut ab iis fit regressus ad jus primævæ communitatis.

Apex necessitatis] inexcusabilis & inevitabilis necessitas.

In sumtione pœnæ] sed in se conservando, 2, 2, 6.

Interrogari] examinari *more reorum*, Sallust. Catil. 31, *& testium*, Suet. Octav. 56.

Literarum] quas à Juniis, Vitelliis, Aquiliis nobilibus adolescentibus conspiratis ad Tarquinium acceperant. Liv. 2, 4.

7. *Violatores juris*] quia ad quos missi fuerant de pace legati, adversus eos sine auctoritate publica sumptis armis pugnaverant, Liv. 5, 36.

Cicero Offic. III.] 23.

§. V. 1. *Tacita pactio*] de securitate illius, qui missus est.

A Romanis Vejentibus] Immo à Vejenti senatu legatis Romanis. Liv. 4, 58.

Quod Lartes Tolumnius] qui legatos Romanos ad se missos interfecerat.

Si quod concilium] publicum aliquem conventum.

Essios] Issæos ab insula Issa Illyrico objacente.

Vinciri] custodiæ dari, Justin. 2, 15.

§. VI. *Apud hostes*] inter quos bellum declaratum est.

Apud inimicos] inter quos sine bello simultas est.

§. VII. *Cum hoc quoque tacite*] quoties admittitur legatus, perinde est ac si fides ipsi quoque detur, fore ut salvus sit atque incolumis.

Etiamsi ei qui misit] violando nempe legatum ejus, qui nostrum ante violavit.

§. VIII. 1. *Vasa legatorum*] supellex, sarcinæ.

Sui generis sanctimoniam] non tantam, quantam legati, aliquam tamen.

Fecialium carmine] verbis solennibus.

Vasa & comites meos] facisne sarcinas & comites meos, sarcinas & comites nuntii publici, & propterea eodem jure immunitatis & securitatis gaudentes, quo me, ut arripi detinerique nullo prætextu queant.

Quatenus legato videtur] quatenus ea sancta & jus suum participantia velit, adeo ut vasa possit obligare aut alienare, comites ad pœnam tradere.

Qua modo de legato] ut querela deferatur ad mittentem.

§. IX. *Per judiciorum ordinem*] ordinarios judices.

Manu regia] vi superioris dominii.

Res soli] immobiles, prædia, fundos, domos, villas.

Ea quæ adversus] dentur represalia.

§. X. 1. *Qui in creditum iissent*] quibus mutuum factum esset, nulla daretur actio creditori l. 2. D. de reb. cred. & *Res in creditum abire* l. 5. de tributor. act. l. 3. ad SC. Macedon.

2. *Ferendum si quis*] non puniendum lege, cum satis sit punitus amisso pudore.

De pretio habuisset fidem] de pecunia accipienda pro re vendita credidisset emptoris promissioni.

AD CAPUT XIX.

§. I. 1. H*umum porrigere*] Erat hæc superstitio veterum, non præterire cadaver in via stratum, nisi gleba terræ injecta vel lapide. Horat. 1. od. 28. Petronius cap. 74. *tralatitia humanitate lapidare.*

3. *Dionysiis*] Liberalibus sive Bacchanalibus, quibus agebantur tragœdiæ, immo & inventæ putantur: unde scenici histriones Διονυσιακοὶ τεχνῖται, Ælianus 2, 3.

Ductores] Amphiaraum, Tydea, Hippomedonta, Capanea, Parthenopæum, generum Polynicen.

4. *Humanitatem*] Justinus 11, 12. idque eum non amoris, sed humanitatis causa fecisse.

In mores hominemque] Ad mores communi omnium hominum sensu receptos.

Ultra humanarum irarum] ad quas credibile non est quemquam hominem iratum procedere.

§. II. 1. *Condita*] circumlita unguentis, Kirchm. de funer. 1, 8.

2. *Quale fuerat*] Vulg. unde erat. LXX ἐξ ἧς ἐλήφθη.

Mancupi] Lucret. 3, 1021. *Vitaque mancipio nulli datur omnibus usu.*

Nascentes excipere] ex more, quo recens natos humi deponere solebant, donec ab agnoscentibus eos patribus tollerentur. Unde Statius Epithal. Stellæ: *tellure cadentem Excepi gremio.* Sueton. Octav. 5. Ner. 6.

3. *Ob reviviscendi promissum*] quod spem faceret promitteretque Democritus, fore, ut mortui aliquando in vitam redirent.

4. *Com-*

4. *Communi honore*] qui omnibus habetur mortuis.

Ei conferre] beneficium dare.

5. *Naturæ humanæ arcana*] illud secretum, quam vilibus elementis constet, quod tam speciosum in vivo corpore apparet.

6. *Homini, id est, personæ*] defuncto exhiberi, non propter ipsum, sed propter reverentiam communis naturæ, ob causam humani generis communem.

§. III. 2. *Sidonium*] aliquem de Pœnis aut sociis; non Romanum, hostem.

3. *Alioqui rei funebri*] Levit. 21, 1, & 11. qui mos etiam transiit ad Romanos. Tacit. 1. annal. 62.

Initiata] consecrata, dedicata, & jam usibus sacris imbuta.

4. *Defende*] arce, prohibe. ut *Solstitium pecori defendite*.

§. IV. 1. *Adulterium cæde*] Agamemnonem patruelem & Mycenarum vel Argivorum regem occiderat, quum uxorem ejus Clytemnestram pellexisset ad adulterium.

3. *In Leonidem*] Thermopylas summa cum gloria mortui cadaver capite abscisso in crucem sustulit Xerxes, Herod. lib. 7.

Creontem] qui Argivos victos & cæsos in obsidione Thebarum sepultura prohibebat.

§. V. 1. *Sic*] nempe minando cadavera fore insepulta, si quæ sibi manus attulisset.

Cleomenis corpus] At non id ideo factum, quod in se sævisset, verum ex odio quod rex Spartanus exsul & se non dimitti videns conspirationem contra Philopatora fecerat, & seditionem cœptaverat.

2. *Platonici contra Stoicos*] Seneca 3. de ira 15.

Morbi] Corn. Nepos in Attici vita. Plinius 1. epistol. 12. Seneca epist. 77.

Calani] Gymnosophistæ, qui præsente Alexandro & exercitu ejus, ut ostenderet contemptum doloris & mortis vivus ultro in rogo se cremandum præstitit. Ælianus Var. 1, 41. 5, 6.

4. Εὔλογον ἐξαγωγὴν] (διαλέγητον) laudabilem excessum vel eductionem.

Præsumptam Dei] si quis intelligat certis & non fallentibus indiciis Deum velle, ut vitæ renuntiet.

Resipuisse] vera pœnitentia peccatorum veniam à Deo obtinuisse.

5. Τὰς ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους] impios & profanos.

AD
CAPUT XX.

§. I. 1. *Supra cum de causis*] 2, 1, 2.

Facta] injurias illatas.

Injungi opera] ut damnatis ad remum, in metallum, in antliam, Suet. Ti. 51. ad fossam faciendam, Nero. 31.

Morbum contagiosum] ut lepram, Levit. 13.

Corpus mutilum] Deuter. 23, 1.

Impuritates] Levit. 15.

Functionibus] muneribus & officiis civilibus sacrisve.

2. *Alibi*] 1, 2, 5.

Censuram] damnationem vel exactionem supplicii. Αὐτότης.

§. II. 1. *Qui plus peccavit, gravius*] Non hoc differunt διανεμητικὴ & συναλλακτικὴ justitia, quod altera tribuat paria diversis; altera plus minusve: neque ubi modo plus, modo minus tribuitur, ibi statim respectus est personarum. Sic enim contractus quoque pertinerent ad διανεμητικὴν, quippe pretiosiorem mercem præbenti plus redditur pretii, viliorem minus. Sed hæc est differentia, quod plus minusve aliis atque aliis tribuitur per justitiam διανεμητικὴν æstimatis

matis personis, per συναλλακτικὴν æstimatis inter se rebus, nullo personarum discrimine.

Pœna quasi à toto] statuunt enim à justitia præscribi & regi vel negotium privatæ personæ cum privata, idque facere τὴν συναλλακτικὴν; vel reipublicæ cum singulis, idque esse διανεμητικῆς. quæ fuit sententia Thomæ Aquin. Horne. Ethic. 3, 11, 23.

Quoties inter terminos] ubi observatur proportio Geometrica.

In principio operis] 1, 17, 11. ubi contra nos id satis commode dici probavimus.

Æqualitas inter culpam] Medium rei sive proportio Arithmetica.

2. *Quæ dicenda*] num. 7.

Ratione ejus aptitudinis] Nodum in scirpo quærit. hanc enim ipsam rationem aptitudinis Aristoteles & ejus sectatores explicant per æqualitatem Geometricam.

Occasionem ei det] Dat enim præmia, honores, pecuniam: ex quibus datis jus proprie dictum & ad res & ad actus proficiscitur.

Decepit eos] Immo decepit auctor sese: non enim considerant nocentem, tanquam cui aliquid debeatur & reddatur, sed tanquam qui aliquid debeat & reddat. Inde ultor vel vindex sumere, exigere, expetere pœnas; noxius dare, luere, pendere, solvere dicuntur. Noxius pœnam reipublicæ debet ac legibus: hæc facultas, hoc suum proprie reipublicæ & legum est: itaque jus in eum habent, qui peccavit, etsi non civem. 2, 5, 32. Concessit autem superius τὸ Suum & Facultatem hoc modo consideratam pertinere ad justitiam συναλλακτικὴν sive τὴν ἐν συναλλάγμασι διορθωτικὴν, 1, 1, 5, & 8. Adde ipsum ad Acta Apost. 7, 60.

3. *Venditionis naturalia*] de substantia illius contractus.

Tacito] 12. annal. 53.

4. *Quæ legibus sunt vetita*] Hi sunt qui contractus involuntarii dicuntur Aristoteli συναλλάγματα ἀκούσια, λαθραῖα, βίαια, Interpres Heinsianus lib. 5. cap. 5. Ethicor.

§. III. 1. *Juris subjectum*] possessor, persona capax, dominus, exactor, 1, 5, 17.

Qui superior est] qui potestatem habet in eum, qui peccavit.

Quovis alio inferiorem] Agnoscit hoc Cainus Genes. 4. καὶ ἔσαι πᾶς ὁ εὑρίσκων με ἀποκτενεῖ με. *Omnis igitur qui invenerit me, occidet me.*

2. *Puniri non debeat*] Hinc indignatio M. Lælii ad Ciceronem epistol. 14. *Scis Appium censorem hic ostenta facere? de signis & tabulis, de agri modo, de ære alieno acerrime agere? Persuasum est ei Censuram lomentum & nitrum esse. Errare mihi videtur. Nam sordes eluere vult, venas sibi omnes & viscera aperit.* Et Velleji de censura Paulli & Planci 2, 95. *cum alteri vis censoris, alteri vita deesset. Paullus vix posset implere censuram; Plancus timere deberet, ne quidquam objiceret adolescens. posset aut objicientes audire, quod non agnosceret senex.*

Si consuluerimus] interrogaverimus conscientiam nostram.

§. IV. 1. Οὐ γὰρ] Non enim propter peccatum sumitur pœna.

Οὐχ ἥμαρτε] non ideo, quod peccatum est, exigitur supplicium (factum enim fieri infectum nequit) sed propter exemplum vel tempus futurum.

Ne peccetur] ut alii exemplo pœnæ à simili peccato absterreantur.

Non enim irascitur, sed] Judex damnans & puniens non iræ obsequitur, sed prudentiæ: neque id potissimum agit, ut ulciscatur, sed ut

ut consulat in reliquum, ne aut qui deliquit, iterum; aut alius simile quid delinquat.

2. *Ut puniat*] puniendo iustitiam demonstret, etiamsi ad neminem exemplum pertineat.

Inconspicuæ] quæ non incurrunt in oculos, sed in animis sentiuntur patientium.

3. *Aliquid sibi debet habere. Non debere in malo*] non id tantum spectare, ut malum habeat noxius, sed potissimum ut propter eum punitum minus sit malorum.

§. V. 1. Γλυκὺ καὶ] Dulce & non asperum quasi ægroto animo & inflammato medicinam adhibere satisfactionem.

Ei naturæ] facultati animi τοῦ θυμικοῦ.

Parti ratiendi] τοῦ λογικοῦ καὶ ἡγεμονικοῦ.

Id est dictatum naturæ] 1, 1, 10.

Imaginarium] ut Vitellii, qui se pavisse oculos spectata inimici morte jactabat. Tacit. 3 hist. 39.

Divitiis supervacuis] ut Caligulæ, qui super immensos aureorum acervos patentissimo diffusos loco nudis pedibus spatiabatur & toto corpore aliquamdiu volutabatur. Sueton. cap. 42.

2. *Nisi ordine*] quia præcedit contumelia, sequitur ultio.

Qui sapientiam Platonicam] Quod ait de se & Catone Cicero: *nos philosophiam quæ quibusdam otii esse ac desidiæ videtur, in forum atque in rempublicam & in ipsam aciem deduximus*, 15. familiar. 4. Similiter idem de Demetrio Phalereo 3 de legib. 6.

3. *Qua dolor est*] ita ut nihil aliud in eo quæratur, & spectetur quam dolor.

Indocti] Stoicorum sermo, qui doctum dicebant solum sapientem, seu qui secundum virtutem viveret. ἰδιώτης Arrian. diss. 3, 19. Ἡ στάσις ἰδιώτου καὶ φιλοσόφου. Seneca 7 benef. 17. *Duo sunt beneficia; unum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest; hoc est absolutum & rarum beneficium: alterum vulgare, plebejum, cujus inter nos imperitis commercium est.*

Dulcique Hymetto] propter mel celebratum, quod ibi faciebant apes.

Senex] Socrates.

Accusatori] Anyto aut Melito.

§. VI. 1. *Gorgia*] pag. 357.

Emendationem] ut corrigatur & melior fiat, qui peccavit.

Exemplum] ut alii peccare caveant.

Τιμωρίας] satisfactionem. ut injuria dematur & in posterum securitas præstetur læso.

Plutarchus] de sera numinis vindicta, p. 548.

§. VII. 1. *Pœna, qua philosophis*] Latinis Admonitio.

Deliberata ac frequens] quæ fit ἐκ προαιρέσεως, ex proposito & destinato, ac sæpius repetitur.

Proclivitatem] propensionem & facilitatem ad eam iterandam.

Illecebra] blanda illa Siren; illa suavitas quæ in peccatum trahit atque illicit.

2. *Immune est facinus*] pro quo non penditur vectigal, quod licet facere sine munere atque onere civili: vel pro quo nemo nimis est sive munificus.

Communem illam generis] quæ omnibus melioribus dabat castigandi sontes facultatem.

Vitandarum] ne lites injuriarum augerentur.

Ad proximos affectus] necessitudines vel necessarios. Sic Claudius in recognitione equitum, juvenem probri plenum, sed quem pater sibi probatissimum affirmabat, sine ignominia dimisit, habere dicens censorem suum. Suet. 16.

3. *Pertingere*] pertinere voluit dicere, id est, extendi, porrigi.

Re-

Reductivum] quo quid alicui non directe adest, sed per applicationem aut interpretationem: ut quum bonum alicui dicitur, quod non nocet, etiamsi nec magnopere prosit 1, 1, 10.

Ut pereant, interesse] Sic Neroni conjurationem quidam imputabant, tanquam aliter illi, nisi morte, succurrere non possent. Sueton. Ner. 36.

§. VIII. 1. *De auctoritate læsa*] personarum publicarum.

De libertate] privati cujusvis.

Vires nocendi ei alimantur] debilitando aut vinculis coercendo num. 9.

2. *Abductum à legibus*] id quod dictat recta ratio nondum adstricta legibus: præterquam in paucis casibus, ubi ex contingenti mutatur res, ut si parentes, si mentis homo commotæ injuriam intulerit; si ipse causam dederit miserendo prior.

Non opinio] qualiscumque persuasio, sed ingenita sententia & judicium animi.

Gratias] in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, alterius remunerandi voluntas continetur cap. 53.

Defendendo] arcendo, prohibendo.

Ἀμύνης νόμον] Ἄνδρ᾽ ἀπαμύνασθ᾽ ὅτε τις πρότερος χαλεπήνῃ, quo versu Homerico (extat cum alibi tum Ιλ. ω. v. 369.) Claudius sæpe pro tessera utebatur. Sueton. cap. 42.

3. *Neque pro bono neque pro recto*] Apud Sallustium est, *neque recte neque pro bono*, cap. 22. Cæsar 5. Gall. 7. *nihil hunc se absente pro sano facturum.*

Abultione] puta jure gentium permissa.

Proverbiis] dictis per allegoriam & sententiis vulgi usu receptis.

Basilicam] qua pro proseucha vel synagoga utebantur.

Quantas basilicas] quot Christianorum templa vel Ecclesias.

4. *Affectu corrumpimur*] nimio illarum amore facile ultra fines terminosque justæ vindicationis provehimur.

In unum locum convenerunt] in civitatem coierunt.

Pertæsum vi colere] potius visum legibus quam armis disceptare, Justin. 43, 4.

Injuriæ compensatio] Privata vindicta.

Vindicari pudet] *ne scilicet turpi judicio confligetur*, ut de fratribus loquitur Cicero 9. famil. 25.

5. *Ubi judicia sunt nulla*] 1, 3, 2.

Cæsar privatus adhuc] Videtur legationem liberam habuisse, ut solebant illustres viri & juvenes Romani peregrinantes: itaque, quod fecit, tanquam legatus Po. Ro. fecit.

Nomadum more] sine moribus, sine lege, sine justo imperio. Sallust. Jug. 18.

Singularium certaminum] Vide Extraict pour l'antiquité des duels, dans les Memoires de Monf. de Bethune, to. 4. p. 323.

6. *Lex Hebræa*] numer. 35, 6.

Talionem pro mortuo] ob occisum propinquum cuivis de homicida pœnam sumere licuisse; de auctore vulneris, qui sauciatus esset, ipsi nemini.

Qui communem judicem] qui diversarum sunt civitatum, aut aliis atque aliis magistratibus parent.

§. IX. 1. *Aut debilitando*] pro quibus dixit num. 8. vires nocendi adimendo.

Latini Exempla] Terent. Eun. 5, 6. *Uterque exempla in te edent.* Plautus Most. 5, 1, 71. *Faciam ego exempla in te.* Justin. 18, 7. *Statuam in te exemplum*, Liv. 29, 27.

2. *Magistratum designari*] jus quoddam imperandi aliis habere. quo pertinet, quod apud Horatium pueri luden-

ludentes, *Rex eris*, ajunt, *si recte facies*. l. 1. ep. 1.

Non unius anni consulem] 4. Od. 9. Sic Stoici solum sapientem dicebant esse regem. Horat. 1. Sat. 3. *dives, qui sapiens est Et sutor bonus & solus formosus & est rex*. Seneca Thyeste v. 341. & seqq.

Quatenus ejus] ne quis privata auctoritate publicam induat personam, & mereatur in se dici Plautinum Stic. 2, 2, 28. *Sine suffragio populi ædilitatem hic quidem gerit*.

3. *Quisquis occiderit, purus est*] insons. Ovidius lib. 15, 108. *nostrumque petentia letum Corpora missa neci salva pietate fatemur*. Isocrates Panathen. 634. τὸν δὲ πόλεμον ὑπελάμβανον ἀναγκαιότατον μὲν καὶ δικαιότατον τὸ μετὰ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἀγριότητα τὴν τῶν θηρίων γινόμενον.

Manu] executor, lictor.

Jussu] magistratus.

Suffragio] judex.

4. *De se nimium præsumeret*] plus justo sibi tribueret in peritia vel jure judicandi.

Communitatibus] civitatibus vel societatibus juris communicandi causa initis.

5. *Judicium zeli*] Tale judicium in Saxonibus & Westphalis fertur instituisse Carolus M. Chronicon Colon. vetus pag. CXIV. Æneas Silv. in Statu Europæ cap. 29. p. 74. in Germanicis M. Freheri to. secundo. Revius in Daventria ad ann. 773. p. 13. & ad ann. 1394. pap. 89. & ad ann. 1463. pag. 114. Veem-schepen dicebantur.

6. *Ephoris licuit civem*] Hoc habet ex Isocratis Panathenaico pag. 644. Sed de Ilotis loquitur Isocrates, qui tantum non servorum loco erant, non de civibus. Adde Cragium lib. 2. cap. 4. p. 78.

§. X. 1. *Ut alibi diximus*] 2, 1, 10.

Natura humana] vitam recidivam & æternam post mortem.

Sola naturæ] minus permittant & plus præstent quam naturæ legibus concessum aut præceptum est.

Alterius Qualitatis] personæ locive.

Pharmaca sensui] medicamentum vel antidotum amarum aut male olens.

2. *Animum dolentis*] satisfacit cupiditati ulciscendi.

Odium asservari] ali.

Imperfectiori tempori] quod fuit sub lege Mosis ante Christum.

3. *Tertullianus*] adv. Marc. 4, 16. p. 925.

Vicem injuriæ] juste redditam injuriam pro injuria.

A Creatore] Deo Patre in V. T.

Christus adjecerit] Vult Christum non statuisse aliquid novum & adversum illi sententiæ, sed addidisse & supplesse, quod minus erat expressum, & tamen ei consentiens.

Renuntiandum] explorandum, quærendum. De Cor. 4. His igitur exemplis renuntiatum est, posse etiam non scriptam traditionem in observatione defendi.

An disciplinæ patientiæ] an etiam in V. T. Deus pater præcipiat, injuriam ferendam potius quam vindicandam, ut Christus nihil inconveniens priori permissioni introduxisse videatur.

Vindictæ exspectatricem] quæ vindictam non sumit ipsa, sed exspectat, donec à Deo sumatur.

In quantum ergo non capit, ut idem] Quam certum & planum est non posse videri eundem.

In tantum aperitur] tam certum & planum fit nobis.

Ad secundam injuriam] ut per talionem nova injuria inferatur: quæ & Senecæ sententia est, quum contumeliam ab ultione non ait differre nisi ordine.

Ad

Ad primam coercendam] ut deterreret ab injuria inferenda.

Repræsentatione talionis] si statim sequatur præsens & juxta gravis pœna, quam si promittatur futura ultio.

4. *Voluntatem de intellectu*] sententiam, de qua poterat ambigi & disputari.

Compotem fecit] confirmavit, valere jussit.

Prophetia] Zachariæ.

Intulit, non adversario] introduxit non contrario sed subserviente ac secundante præcepto.

Si in ipsam rationem consideremus] Vulgo considerem. Si præstarem patientiam injuriæ ob hanc rationem, ob quam præcipitur, nempe quod confidere debeo Deum eam ulturum, vana foret spes mea, nisi & Deus una cum patientia præcepit illam rationem, hoc est, nisi ostendit se omnino ultorem fore: quod & fecit in parte, quum concessit judici oculum pro oculo, dentem pro dente exigere.

Si non est creatoris] ea scilicet ratio.

Qui judicem] Lege, cum judicem præstat.

In vacuum] sine ratione, frustra.

Cæterum passim] Alioquin effrenis grassaretur iniquitas, & non unum tantummodo, sed utrumque oculum effoderet, nec dentem unum, sed omnes excuteret.

5. *Postulationem talionis*] apud judicem vel magistratum.

Et propositum] mentem, sententiam, verbis latius patentem.

Ob sensum mali nostri] nemini dolorem demus aut dari velimus ob id tantummodo: quia ille nobis dedit.

Procuremus] comparemus, dari curemus, importemus.

Legum vindictam] quod reipublicæ & legum causa facere debet, id facere animi causa vel ob suam voluptatem.

6. *In futurum cavet*] ne iterum vel ab alio vel ab eodem similis injuria fiat.

7. *Ea cautione*] sic in futurum providere, ut ei, qui læserit, quantum fieri potest, parcamus.

Simpli restitutio] qua tantummodo exigitur quod nobis abest alterius injuria; nec quid amplius pœnæ nomine poscitur §. 22, 23, 24, 25. Instit. de Action.

Sufficit illis] Satis supplicii est illis.

8. *Alibi probavimus*] 1, 2, 8.

§. XI. 1. *Peccata contra primævam*] Adamo datam, ab eo propagata in universum genus humanum.

Severioris, quam] Moses enim tantum pœnas, quas mortalis exigere judex potest, sanxit: Christus & gehennam minatur.

Gravi quodam mœrore] vera pœnitentia, quæ adjunctam habet deprecationem, animum sese emendandi, & fidem remissionis per Christum.

§. XII. 1. *Alii hoc accusant*] in suppliciis per magistratum exactis.

Etiamsi opera] bona opera, per quæ agnoscatur serium emendationis propositum.

Ἐπειδὰν οὐχ οἷοντι] quando nequeunt aliter, ut vel hoc modo liberati ex istis vinculis malitiæ inveniant fugam.

2. *Ut exercitium divinæ*] per quem Deus ultionem, quam sibi reservavit, exercet.

Qua reges sunt] etiam potestatem suam perque usum gladii.

3. *Ad damnationem in opus*] quum ingentibus aggeribus Ægypti urbes adversus Nili violentiam muniret, omnes, qui capital fecissent, in id opus misit, nemine occiso per carnificem.

In alia supplicia] in mulctas, exsilia, pœnales operas.

§. XIII. 1. *Citra pœnam ipsi sese*] ut Cæsaris milites apud Sueton. cap. 68.

Cujus exemplo necessario] quod non verendum est, ne quis imitetur, si non puniatur.

Uno sine sublato] ex tribus num. 6. propositis.

2. *Lex secuta est*] legislator respexit.

Aut repressis] coercitis ut supersint quidem, sed grassari desinant.

§. XIV. *Quam non tutum*] grave ac periculosum conscientiæ atque animæ hominis Christum professi.

Navigaturi] privatis impendiis atque exercitoribus.

§. XV. *Quibus id libet*] Ut olim moris fuit, quum judicia publica dicta sint, quod cuivis è populo executio illorum daretur. §. 1. Instit. de publ. jud.

Certi homines] Fiscales sive Advocati fisci. Et primùm instituit Adrianus Aug. Spartian. cap. 20.

Nec in fine] ne moribundum quidem accipere Eucharistian sive corpus & sanguinem Domini mysticum.

§. XVII. 1. *Quorundam hominum permittunt*] puta privatis & nulla potestate publica præditis.

Jus verum] innocentiam. an excusatos eos apud Deum reddant.

Utramvis legem] aliquando qui ex lege interficit, Deo inculpatum haberi, aliquando tantum forensibus judiciis solvi.

Si dolori lex indulget] si vindictæ causa comparata est, si succurrit imbecillitati atque infirmitati animi humani, qui in tali casu vindictæ ardorem ægre exercet.

Adulterum occidit] l. 24. D. ad l. Jul. de adult. & patri, qui adulteram filiæ l. 22. § 2. ibidem.

2. *Ut jam privatus non sit*] fictione Juris pro ministro publico habeatur.

Publicam devotionem] i. sacramentum militare adversus latrunculos & milites desertores. nam milites proprie devovere se pro imperatore atque imperio censentur, quis fortes acuit devotio mentes, ut Claudianus canit. Lucanus 3, 311. *Accipe devotas externa in prælia dextras.* Sueton. Jul. 67. Justin. 1459.

3. *Jus occidendi exsules*] Quintil. decl. 305. *Exsulem intra fines deprehensum liceat occidere.*

Differt ab illarum] Exsulem occidere non licet, nisi proprio de ipsius persona judicio exsul declaratus & huic pœnæ subjectus sit: istos ex perpetua & semel in omnes promulgata constitutione principis, modo constet desertores & latrones esse.

§. XVIII. *Actus vitiosi*] Pœnæ objectum vel subjecta materia.

Actus mere interni] cogitationes de suscipiendis sceleribus, 2, 4, 3.

Leges Romanæ: Cogitationis] l. 18. D. de pœnis. Rittershus. 7 Sacr. lect. 12.

Quatenus in externos influunt] quatenus præcedunt externos vel cum eis conjunguntur, æstimentur, non quasi sua natura pœnam judici debeant, sed quasi qui modificent, gravioresque aut leviores reddant externos, eoque pœnam illorum vel augeant vel minuant.

§. XIX. 1. *Inevitabiles naturæ*] infirmitates communes; quas nemo debet alienas à se putare.

2. *Libertatem quam*] etsi fiant sponte, si singulos casus respicias, tamen si universum genus consideres, agnoscas facile quamdam necessitatem, per quam *suos quisque manes patimur.*

Paucos utiliter] ut serviant exemplo pœnæ ad alios deterrendos.

Huic & nunc] certis personis certisque temporibus.

Corporis concretionem] temperamentum præcipuorum quatuor humorum, sanguinis, bilis, pituitæ, melancholiæ: unde Medicorum dictum: *Mores animi sequuntur temperamentum corporis.*

§. XX. 1. *Quæ nec directe*] quibus

nemo læditur, aut quæ puniri neminis interest.

Quarum coactionem] Necesse est enim, ut sponte fiat, & ἐκ προαιρέσεως, quod virtutis nomen obtineat.

2. *Cur non debeat*] intellige, puniri.

Si necessaria] si ad eam legibus & metu adigimur.

Citra judicium] non coactus in foro sententia judicis.

Nisi tutum est] liberum ab animadversione magistratus.

Non laudari desidero] non magnum & eximium, sed insontem apparere.

§. XXI. *Jam non sequetur*] Potest enim quivis debitum sibi remittere ac condonare.

§. XXII. 1. *Hoc pendet ex*] utrum omnino exigenda pœna sit annon, constituendum est pro consecutione certa vel dubia finium, qui num. 6. expressi sunt, punitionis ex ipsa pœna.

Morali æstimatione] judicio prudentis & boni viri.

Peccato paucis cognito] in quo plus prodest ignorantia vitii quam cognitio virtutis, Justin. 2, 2.

Conquiri necesse non] Ut Trajanus constituit de Christianis, Plin. 10. ep. 98.

Merita culpæ opponit] ut Horatius in parricidio sororis. Flor. 1, 3. Adde Cicer. in Vatin. 6.

2. *Per se spectatum*] citra commodum inde proveniens ad rempublicam aut securitatem privatorum.

Caritas] erga probos, quos periculum est, ne lædat maleficus, si priora scelera ei sunt impunita.

§. XXIII. *Cum vulgo loquendi*] usu, *quem penes arbitrium est & vis & norma loquendi.*

§. XXIV. 1. *Alio modo legibus*] ut non possit de illarum severitate semel statuta remittere.

Diximus verum esse] 2, 4, 12.

Ut pars civitatis] non qua dominus est legis, sed qua & ipse & leges subjiciuntur legi majori, quæ est, *Salus reipublicæ summa lex esto.*

Ut à voluntate] ut non tantum liberum sit latori summa potestate prædito ferre rem vel non ferre, sed etiam abrogare aut servare.

Justitiæ gubernatricis] architectonicæ 1, 3, 6. quæ Ratio Status.

2. *Et vinculum ejus*] ei derogare vel obrogare personam aut casum singularem excipiendo.

§. XXV. *Aut intrinsecæ aut extrinsecæ*] implicitæ ipsi negotio aut exterius accedentes.

Si non injusta, dura tamen] factum, quod per interpretationem ad hanc legem trahitur, quodque etiam ad eam pertinet, non est ex atrocissimis ejus generis: ut Thrasea clementiam suasit in crimine Antistii apud Tacitum 14, ann. 48.

§. XXVI. 1. *Ratio universalis*] Ut in Horatii cæde sororis. Ratio universalis legis de homicidio est securitas privatorum à privatis & privatæ vindictæ improbatio: ea sufficiebat ad condemnandum Horatium. Sed ratio specialis est, ne quis ob temerariam rixam aut speratum commodum hominem perimat. hæc causa cessabat in Horatio; dolebat enim reipublicæ vicem, cujus hostis lugebatur; neque de hæreditate cogitare tum quidem illi vacabat.

Difficulter superabilem] quippe non nisi per magnos viros, qui affectus domuerunt & in potestate habent.

§. XXVII. *Inter ἐπιείκειαν*] æquitatem, quæ semper inest legi, & quam necessario sequi judex debet, & indulgentiam, quæ contra legem aliquid largitur, & ad quam judex non obligatur.

Legem

Legem obligare] factum puniri posse, quamvis nullum sit periculum rei, ob quam factum illud prohibitum est. ut in Mauro Veneto.

Putassent solam scripturam] quasi hac sententia statuatur, verba legis obligare sine ratione, quæ anima legis est. Male. Sufficit enim ratio universalis, quæ ipsam occasionem vel metum talis periculi auferre voluit, non periculum tantum.

Ex caritate] Christiano & benigno judicio ac sensu de proximo.

Justitia rectrice] Ratione status, ut in Hannone apud Justin. 21, 4.

§. XXVIII. *Æstimationis*] quod in ea observetur medium inter nimium & parum.

Ultra quod vindicta] in quo terminetur, quodque sibi transscendendum non putet.

Intra meriti modum] ita, ut supplicii gravitas non excedat magnitudinem delicti, ut merito pœna respondeat.

§. XXIX. 1. *Identitas*] habitus, conformatio.

Gratis malus] sine mercede, sine spe commodi.

Ultra humanum modum] non hominis, sed propemodum Satanæ instar malus est.

Et declinandi impetum] quoties malum facimus, ne malum patiamur, metuentes.

2. *De non esu animalium*] περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, de abstinentia vescendi animalibus.

3. *Imaginabile*] imaginarium; non verum, sed ipsi fingunt bonum putantque, quod non est.

Delectantia] voluptas, honor.

Excellentia supra alios] Cicero 1 off. 9.

Sunt fœdiora] atque ideo gravant & onerant, quod propter ea est peccatum.

§. XXX. 1. *Quæ respectum habent*] quibus non modo turpior fit, qui peccat, sed etiam alius, neque id meritus, læditur.

Delicta consummata] facinora perpetrata.

Ad actus aliquos] inchoata.

Communem ordinem] societatis publicæ fœdus violat.

2. *Parentum nomine rectores*] magistratus, præceptores, doctores, seniores & quosvis superiores, quibus ut sua constet veneratio publicæ tranquillitatis interest.

Qualitas ejus] id damnum & incommodum, quod præsens dabo, dum pecco, sed etiam, quod gravius & latius patens ex præsenti consecuturum est.

Perfosso aggere] ut per eam lacunam aqua immodica effundatur in prædia & fundos ejus quem lædere volumus.

4. *Habitus mali*] consuetudo peccandi odiosiorem facit peccantem quam unicum delictum.

Apud Persas] Herodotus lib. 1. cap. 13.

5. *Pœnis canonum*] quos irrogant Canones Conciliorum.

Quandam malitiam veteri] Simul atque quod improbum est per se, etiam lege vetitum est, jam plus vice simplici obligat.

§. XXXI. 1. *Causas avertentes*] rationes quæ deterrent à peccando.

Affectus incitantes] metum crediti mali & desideria verorum aut imaginariorum bonorum.

Huc juventus] ad vagam & legibus inimicam Venerem.

Illuc senectus] ad iracundiam.

Adferre natura] ingenium hominis in eam culpam proclive.

Minus efficaciter] Desiderium voluptatis non tam acres habet stimulos, nec tam brevia tempora, & laxiorem materiam cupidinis sedandæ quam dolor & iracundia.

2. *Quo animi eligentis*] quanto gravius lumen rationis occæcatur & offunditur affectu vel perturbatione aliqua, sit causas avertentes videre

ac ponderare nequeat, qui affectibus illis impellitur; quantoque illa perturbatio frequentior, violentior & magis repentina est; tanto excusabilius delictum & leviore pœna puniendum.

Quibus negatis] quibus ægre caremus.

§. XXXII. 1. *Non ita accipi debere*] nempe ita, ut ne quod modicum est, puniatur atrociter; ne quod atrox, perfunctorie, atque, ut ita dicam, Horatio tigillo: non vero, quasi non debeat esse major dolor patientis quam passi injuriam.

Deliberato & fine] non abreptus superveniente affectu, sed consilio.

Ipsa Lex] Dei per Mosen Hebræis data.

Cum injuria persona] vexatione, justo supplicio.

Rei ipsius cumulo] pensione ampliore, quam quanti res erat ablata.

Aut pœna] in corpore.

Aut mulcta] in pecunia vel patrimonio.

Seneca] Herc. Fur. 746.

Taxantur modo Majore nostra] Apud ipsum vestra. Et loquitur de regibus & magistratibus per apostrophen, eosque apud inferos gravius puniri ait quam privatos. Error memoriæ.

2. *Supra talionem*] præter membrum, quo alium mutilaverat, manum amittebat.

Par sit periculum innocentis] Debet nociturus gravius timere damnum, quam dare instituit innocenti, ut sic quoque absterreatur.

Nocumentum infligant par] tam graviter puniantur, quam si perfecta essent, non tantum destinata.

Occidendi causa cum telo] qui perinde tenetur L. Cornelia de sicariis, atque is qui hominem occidit l. 1. D. ad L. Corn. de sicar.

§. XXXIII. *Harmonicam proportionem*] Vide Hornej. 3 Ethic. 12, 8.

Numeris æqualitas] proportio arithmetica.

Personarum & qualitatum] ut eum, qui uxorem in adulterio deprehensam occiderit, humiliore loco positum, in exsilium perpetuum ire jubet; in aliqua dignitate positum ad tempus relegat, l. 1. §. 5. D. ad L. Cornel. Similis προσωποληψία in l. 12. D. de incend. rui. nauf. l. 45. D. de injuriis. l. 11. de sepulcro violato. l. 1. de abigeis. l. 1 de furibus balneariis.

§. XXXIV. *Intra concessum*] ut ex eo genere pœnarum, quod delicto respondet, id eligatur, quod lenissimum est.

Justior caritas] erga tot innoxios bonosque, qui lædi possunt & læduntur facilius, si nulla aut levis pœna sit.

§. XXXV. *Aliquid detrahit*] Hinc illud Terentii Heaut. 5, 2, 4. *Vulgo faciunt.* Et M. Senecæ Controv. 12. *Solet fieri.*

In judiciis magis illud] ut condemnemus ad mitiorem pœnam.

In legibus hoc] ut statuamus ac minemur graviorem.

Ratione habita temporis] Nisi circumstantia temporis in utrisque aliud requirat.

Pœnæ utilitas] quod pœna proposita proficere volumus, pertinet ad universos, sicut & leges universalia complectuntur: at culpæ per judicium æstimatio singulos tangit, in quibus ad clementiam quam ad crudelitatem tutior est propensio.

§. XXXVI. 1. *In tollenda pœna*] in liberando reum à pœna

2. *Comitem Marcellinum*] amicum principis & provinciæ alicui aut magnæ procurationi præfectum.

In hoc] in hanc rem.

Terruit divina censura] illa cujus meminit num. 3. judicium Dei, quod ipsi de se futurum exspectabant.

Ut cogitarent] mitiores forent in delinquentes, quia & ipsi essent peccatores

catores apud Deum, & cum sibi propitium optarent.

Culpam officii] se officio deesse aut eo male fungi.

§. XXXVII. *Damni*] quod per injuriam sive peccando datum est, quantum sit.

Frequentiam] sæpe an raro hoc genere culpæ peccetur.

Quantitatem concupiscentiæ] flagretne animus corruptus atque ardeat cupiditate facinoris, an segniter ad illud moveatur.

§. XXXVIII. *Duæ diversæ nascuntur obligationes*] altera ad pœnam; ad damni reparationem altera.

Tuto nec nisi nocentibus] secus ac bello petita ultio. nam hæc in æque magnum periculum mittit ultorem, quam venit is qui pœnam debet: deinde multi pereunt innocentes, quia *quod delirant reges, plectuntur Achivi*.

§. XXXIX. 1. *Decretum*] de bello Romanis indicendo.

Animi fluctuantis] dubii, utrum Romanas, an Persei Macedonis partes sequerentur.

Quæ ad externos] quæ opere ac facto aliquo manifestata est.

Citra exitum subsederunt] non omnino perfecta sunt.

Μὴ μόνον τὸς] Non peccantes modo, sed & peccaturos castiga.

2. *Inchoata contra pietatem*] Si quis aliquid præparaverit aut in antecessum fecerit tanquam idola culturus.

Vitam extra judicium] si quis ex repentino impetu iræ, non deliberato, vitam alicujus petierit, qui impetus intentantem frustratus sit.

Nobis inconspicuas] quæ maximam partem in animo & sententia consistunt, eoque difficile est quemquam de altero, ut circa eas animatus sit, judicare.

3. *Etiam mente esse*]. ne cogitationes quidem pravas & fœdas in sese admittere.

Motus qui facto] desideria improba, quæ quis se concepisse dicto aliquo aut facto demonstraverit.

§. XL. 1. *Quæ aliis imperant*] Acceperunt summæ potestates, quantum singuli de suo jure civitati remiserunt, & societas potestati dedit. Habuerant autem jus puniendi sceleratos singuli non tantum pro se, sed etiam pro alio; tamdiu quam sui essent & non subjecti societati. Id igitur etiam contulit potestati societas, cui se subjecit, ipsum nemini.

2. *Non concupiscendo, sed vindicando*] non ut sibi acquireret, sed ut tenerent boni & innoxii.

3. *Sogdiani*] qui semi confectos interficiebant, & eorum corporibus vescebantur.

Abscidit nihilominus] insociabilem mihi reddidit & dignum, quem pro hoste habeam.

Genere humano decernente] Justin. 8, 2. de Phocensium sacrilegio, quod orbis viribus expiari debuit. Quod adponit ipse num. 51.

Qui Græcis nihilo deteriores erant] Profecto erant, qui, si nihil aliud tollebant omnem libertatem, feramque & immanem tyrannidem inducebant; tollebant omnem cultum ingenii & studia liberalia; consuescebant cum sororibus & matribus; & hoc faciebant ipsi magi, ipsi sapientiæ professores, qui & corpora non sepeliebant, nisi à feris laniata. Cic. 1. Tusc. 45.

4. *Puniendi potestatem*] non competere nisi in illum, in quem jurisdictio competit, quales sunt aut subjecti nobis, aut qui delinquendo proprie in nos se nobis obligarunt.

Ex causa non punitiva] ubi nullum intervenit scelus, quod alter bello punire instituit, sed uterque videntur jus suum propugnare.

§. XLI. *Pro jure naturæ*] Quo in genere peccabat edictum Darii, cum Pœnos humanas hostias immolare, & ca-

& canina vesci & cadavera comburere prohiberet, Just. 19, 1. nam primum erat ex jure naturæ; duo posteriora mores arguebant causam bello non præbentes.

§. XLII. *Lege potius divinæ*] jure divino voluntario, 1, 1, 15.

Innuptos concubitus] conjunctiones maris & fœminæ sine solennibus inter cultiores gentes receptis, quamvis alioquin innoxias, 2, 5, 15.

Quosdam eorum] concubitus 2, 5, 14.

Fœnus] quod etiam vulgo contra naturam esse putarunt, 2, 12, 20.

§. XLIII. 1. *Illationes*] quæ per ratiocinationem aut consequentiam ex istis colliguntur.

Quæ in dolore alterius] quæ nihil aliud spectat, quam ut reddat malum pro malo, dolorem pro dolore.

2. *Inevitabilis si sit*] si nostra culpa non accidat.

3. *Forte non extra vitium*] Contra Cicero pro Dejotaro cap. 14. *Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit; sociorum vero regum & amicorum sanctissimum. Mithridates vero ipsis illis exemplis, quæ criminandi ergo adducit, satis refutatur, Antiocho, Perseo, Jugurtha & similibus, qui gravissimis, si quis unquam, delictis pro Po. Ro. odium contraxerant.*

§. XLIV. 1. *Universalis Ecclesiæ*] non tantum vigilare debere, ne in suam cujusque ecclesiam impietas aut error irrepat, sed ubicumque illa existunt, quantum in ipsis est, obviam ire, monere, laborare, providere, ut coerceantur.

Deorum injurias] Tacitus 1 annal. 73.

Perjurium satis] Cicero 2 de legib. 8. *Qui secus faxit, Deus ipse vindex esto.*

2. *Sui occisio*] Qua læditur respublica, cui eripitur civis.

Concubitus cum bestiis] contumeliosus & injurius in omne genus humanum. de quo licet dicere, quod Ovidius ad amicam, quæ abortivum sumpserat, 2 el. 14. *Si mos antiquis placuisset patribus idem, Gens hominum vitio deperitura fuit.*

Amatorium] philtrum, medicamentum, quo amor conciliari creditur. Seneca ep. 19. *Ego tibi monstrabo amatorium sine medicamento, sine herba, sine ullius maleficæ carmine: ut ameris, ama.*

4. *Providentiam sustulisset*] quia statuebat Deum nullam rerum humanarum curam agere.

Ex sola conventione] ex pactione coeuntium in civitatem.

5. *Nullo ad mores usu*] quæ ingenia tantum curiosa oblectarent; nihil autem juvarent vitam civilem.

6. *Majori illa*] omnium hominum inter sese.

A metu numinis] propter jusjurandum, quo solent sanciri fœdera.

§. XLV. 1. *Omnium ætatum*] ante Mosen, Mosaicæ & Christi.

Pronuntiatis] principiis, fundamentis. Infra notiones & noticias vocat.

2. *Et quidem singulari*] ut ad id observandum majori necessitate constringerentur Hebræi quam ad alia multa religionis officia.

Sabbathi violatio] quippe quod esset introductum in memoriam Dei quiescentis ab opere creationis.

3. *Notionibus contemplativis*] sententiis & effatis, quæ opinionem & existimationem de natura & majestate Dei rectam inculcant.

Activæ] quæ opus nobis indicunt atque imperant.

Alibi alia quædam] apud quosdam honesta & sine vitio haberi, quæ sint alibi turpia: ut apud Persas sputum vel lotium in mare aut amnem mittere. Videnda præfatio Cornelii Nepotis.

Ad

Ad aliquid non factum] quia non datur progressus in infinitum, oportet esse aliquam causam sine causa.

Crassiores] non tam celeris atque acuti ingenii ut eos credi possit ementitos esse, quæ minoribus tradiderunt tanquam à majoribus accepta.

Fallerentur] paterentur se decipi & illudi ab illis, quos suspicari poterant ea commentos esse.

4. *Ex argumentis*] quæ cuivis ratione utenti sunt in promptu.

§. XLVI. 1. *Etiamsi hebetioris*] quod alioqui eos videtur excusare num. 31. Peccant enim arrogantia & nimia fiducia sui, dum spreto & majorum & omnium aliorum judicio, putant sibi non credendum, quod Mathematica demonstratione sibi probare nequeunt.

Modum ab iis discedendi] quatenus progrediantur, qui vel omnes vel aliquas harum notionum negant aut in dubium vocant.

2. *Moralem effectum*] si consideremus quid ex utraque sententia in moribus & vita sequatur: nempe ut nullo metu Dei, sive quod non sit, sive quod non curet res humanas, in scelera & flagitia sint audaciores.

4. *Diagoræ Melio*] Cicero 1 de natura deor. 42. & ejusdem operis 3, 37.

§. XLVII. 1. *Non mundum*] quem tamen Deum esse argutiis quibusdam & Zeno colligebat, Cic. 2. de nat. deor. 8.

Oblitteratam & extinctam] quum sine dubio primi homines & ab Adamo & à Noacho eas acceperint.

Aliqua saltem] qualem notum est penes omnes fere paganos publice fuisse.

2. *Quorum facta*] quorum error in religione gravius aliquid & detestabile secum traheret.

Esavi posteros] Videtur censuisse Jobum esse illum Jobabum, qui nominatur inter reges Edomitarum, Genes. 36, 33 & 34. Adde Voss. de Idolol. 1, 3.

3. *Quæ plerumque*] in qua æstimanda pars maxima non sequitur id, quod rectissimum est, sed quo adsuerit, quod imbibit & cœpit adamare.

Teneri adstrictus] implicitos errori.

4. *Beneficiis in humanum*] Cic. 2 de legib. 8. *Olles quos endo cœlum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Æsculapium, Pollucem, Quirinum.*

Mentes quasdam] Angelos, genios.

Vitiorum nomina] ut Dicæarchus Philippi præfectus, qui missus à rege ad Cycladas insulas subigendas in portu duas aras posuit, alteram Ἀσεβείας, alteram Παρανομίας. Polyb. lib. 17. p. 772.

5. *Vetitos*] ut Druidæ à Claudio, Sueton. 25.

§. XLVIII. 1. *Talis proponatur*] pura & sincera nec superstitionibus pravis polluta.

Naturali ac primævæ] notionibus illis quas num. 45. enarravit.

Secretis Dei auxiliis] instinctu Spiritus sancti.

In operis alicujus] dantur mea Dei indulgentia.

Nobis incognitas] quas sibi reservat Deus nec notas hominibus reddit.

2. *Lex nova*] Euangelium, fides in Christum.

Libro antiquo, cui nomen] Est enim, si non omnis, certe magnam partem supposititius.

3. *In fabula*] parabola.

Instantiam vocatoris] serium studium & desiderium vehemens. Malim autem vocantis aut invitantis. nam vocatores antiquis non convivatores ipsi, sed eorum ministri. Sueton. Calig. 39. Plinius lib. 35, 10. Seneca 3 de ira 37.

§. XLIX. 1. *Plinius*] lib. 10. epist. 97.

Tantum quod] in quo nihil reprehendendum, nisi quod Christianus est.

Cœtus] concilia & conventus tanquam lege de collegiis illicitis vetiti.

Bacchanalia] de quibus Livius 39, 8.

§. L. 1. *Quæ extra legem sunt*] ut Pontificiæ traditiones & constitutiones Scripturæ S. auctoritate carentes.

Sensum videntur] ut controversiæ in articulis religionis.

Quæ suppliciis] à qua qui desciscerent, capite plecterentur.

In ea lege] in V. T.

2. *Illuminationis*] lucis & intelligentiæ, qua Deus, cujus libuit, mentem perfudit.

3. *Divinæ generationi*] quam ab æterno esse statuimus orthodoxi.

Æquales] Patrem & Filium.

Inofficiosi sunt] Male habent vel tractant Catholicos, ubi possunt, sed putant in hoc se servire religioni.

Affectu piæ opinionis] tam reverenti & religioso erga Deum animo in falsa & impia religione esse, quam vera credentes in recta & sana opinione sunt.

4. *Carnalia phantasmata*] larvas & umbras falsæ religionis.

5. *Ad solitarios*] Anachoretas, qui ab hominum commercio secedebant, & in solitudines sese abdebant, ut vacarent contemplationi, Sæpe apud Jo. Cassianum.

Prima in contradicentes] quod hi primi Cæsares & principes suæ sectæ fautores instigassent ad supplicia in dissentientes orthodoxos statuenda.

Episcopi, qui ut] Idacius & Ithacius incitato Clemente Maximo tyranno, qui sumpserat imperium in Britannia contra Theodosium. Sulp. Sever.

Bogomili exustilium] Jussu Alexii Comneni. Zonaras. Anna C.

§. LI. 1. *Vasa*] rapta è templo Hierosolymitano, quum captam urbem vastaret Nabucodonosor.

Idolis] templo Idolorum.

Humanis usibus] rex Belzaces eis uti cœpit in luxurioso convivio.

Summum hominis] cultum Dei, quo nullum magis officium præstare debent homines, non justo quidem modo, forma, ratione, sed tamen voluntate ac studio, quantum in ipsis fuit, antiquissimum habuerunt.

2. *Supra diximus*] 2, 13, 12.

A vero numine vindicari] exemplo Cambysis, cum Apim in Ægypto interfecit, & spoliatum Jovem Hammonem misit, Just. 1, 9. Xerxis, quum templum Delphicum diripiendum dedit, Just. 2, 12. Gallorum, cum & ipsi Delphos sunt adorti, 24, 8. item, dum tenuerunt aurum Tholosanum, ut & Servilius Cæpio.

AD CAPUT XXI.

§. I. 1. DE *aliis*] quibuscum, culpa non communicata, communicatur pœna, num. 9.

Non tam ex alieno] non tam ob id, quod auctor peccavit, quam quod illi peccato ejus adstruxere.

Supra de damno] 2, 17, 6.

Ubi damni] qui tenetur ex damno ad reparandum, potest etiam conveniri ad pœnam ex delicto.

2. *Consensum requisitum*] petitum ab auctore.

§. II. 1. *Ut alia*] quodvis collegium.

Sine facto suo] nisi facto ipsa intervenerit, aut aliquid faciendum neglexerit.

Si defexit publico] Livius 1, 24.

Suo quemque periculo] quod quisque

que privatim insanisset, ipsum luere debere. Cicer. 3 de leg. 10. *suo periculo progredi*.

2. *Patientia*] dissimulatio & connivendi propositum.

3. *Mancipium cum possit*] quod dominus vendidit hac conditione ne prostitueretur, atque ut ipse, si prostitueret emptor, manus injectionem haberet, id est, citra ullam in jus vocationem ad se domum abducere posset, non reddito pretio.

Prostitutum] apud lenonem.

Lege Fabia] de plagiariis.

4. *Scientiam*] ejus cujus est persequi & punire commissa, si non punierit.

Scientiam accipi] scientiam intelligi ejus, cui liberum fuerit secum consulere & cogitare, velletne cum posset prohibere an nollet.

In libertatem proclamarit] se vindicaverit & ingenuum liberumve demonstraverit judicio recuperatorio, Suet. Vespas. 3.

Non prohibitio] cessatio à prohibitione.

Ad subditos pari] ut inter patres & filios, servosque ac dominos statuta sunt jure civili Romano, ita & jure gentium valent inter eos qui præsunt, & subjectos.

5. *Sacerdoti filiam*] Chrysæ Chryseïda.

Virgo sacerdos] Cassandra.

Jure gentium agerent] poscerent noxios sibi dedi.

Illorum pœnam] ipse passus est, quod illi debebant.

6. *Sciri autem facile*] Scientia præsumitur in illis, quæ in oculos incurrunt, & sæpe factitantur.

§. III. 1. *Ut ante diximus*] 2, 20, 3 & 7.

Cuivis, cui nihil] cuicumque dumtaxat innoxio ejusdem aut paris criminis quemvis nocentem.

2. *Actio popularis*] in qua cuivis de populo agere civiliter permittitur. nam criminales sive publicæ aliud genus sunt. ut de sepulcro violato, de termino moto, de albo corrupto &c. lib. 47. Dige. 21.

§. IV. 1. *Alterum facere*] unum ex duobus, quæ statim commemorantur.

2. *Missis ad sacrum virginibus*] Justin. 3, 4.

Cæsarem Germanis] Suet. Cæs. 24.

Fabios sibi dedi] Liv. 5, 36.

A Pœnis Amilcarem] Liv. 21, 11.

Et postea Hannibalem] si à Pœnis, certe antea, Liv. 21, 6. & 10. Sed & postea eum non à Pœnis quidem, sed ab Antiocho, Liv. 37, 45. depoposcerunt &, ut nonnulli volunt, etiam à Prusia, Justinus 32, 4. quamquam paullo aliter Livius 39, 51.

Qui Carthaginiensium] Liv. 37, 42.

Apolloniatarum] Epit. Livii 15.

3. *Disjunctiva*] ad alterumutrum, vel ad hoc an illud faciendum.

4. *Optio*] liberum sit, dedi eos an domi puniri malint.

7. *Aqua & igni*] profugo & prætoris vel populi judicium vitanti justum exsilium esse scisceret.

Sine acceptione] 2, 6, 2.

Exsecutionis tantum] Impedimentum exsecutionis erat eum, qui læsit esse in aliena ditione ac territorio. Hoc tollit deditio. Jus puniendi non dat, quod ipso jure naturæ ac gentium jam habebat, qui læsus est. Nec suo juri renuntiat, qui dedit, sed si deditio accepta non fuerit, id sibi videtur reservasse. Neque enim nullius sub imperio esse eum hominem voluit, sed aut sub suo, aut sub ejus, cui eum dedidit.

Claudio Corsis] M. Claudio Glycia a. U. C. 517.

Factum velit] diserte statuerit, ut qui tale quid committat habeatur pro damnato & exsulet.

Ex novo beneficio] nisi denuo beneficio populi aut regentium ei fuerit civitas data.

8. *Aliquo confugerunt*] Ut Andriscus Pseudophilippus ad regulum Thraciæ. Flor. 2, 14.

§. V. 1. *Supplicum jura & asylorum*] quod passim legimus supplices rejicere aut destituere nefarium esse; fanis vel templis, lucis, oppidis etiam compluribus jus asyli concessum, ut illos dedi, his extrahi profugos non liceat.

Ne accusent fortunam] ne querantur se in casum indignum incidisse.

Fortunam & injuriam] eos qui per infelicitatem supplices fieri & ad asyla confugere compelluntur, & eos qui hoc faciunt, ut meritam scelere pœnam effugiant.

Quibus telum manu] Loquitur de Hebræa Mosis, sed verbo Romanæ legis. Fugisset, imprudentius excidisset, vel emissum esset, sermo XII. tabb. apud Ciceronem Topicor. 17.

Nauplium] Palamedis patrem, qui Græcorum classem à Troja reducem, quum tempestate jactaretur, elata face in scopulos, quasi in portum pellexisset. Seneca Agam. 567.

Purgaverat se de his] demonstrando se justam vindictam sumpsisse de illis, qui per sceleſtam calumniam filium eius pro proditore occidissent. Hygin. fab. 105.

2. *Miseri*] nempe miseri, non facinorosi. Asconius in orat. Ciceronis de prætura urbana: Miserum pro innocente Tullius ponit. Sic alibi: *Et erunt qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum, me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari volent.*

Tuli] passus sum, non feci. Patrem Lajum imprudens interfecerat, matrem Jocastam uxorem duxerat, & liberos ex ea genuerat; quo cognito sese ultro excæcaverat regnoque exsuerat, & à Creonte in exsilium ejectus erat.

3. *Ut cærimonias*] tamquam nisi essent illa impunita, jus sacrorum violaretur.

4. *Amovendi*] compellendi ut abscedant & perfugii loca deserant.

Religione] piaculo.

5. *Defendi*] ea scilicet conditione, ut posthac piraticam exercere desinant.

§. VI. 1. *Defendi*] nempe ab illo ad quem confugerunt.

Crimen istis struis] accusare istos & arguere vis.

Jus impetrabis] audieris.

Civitas Amphionis] Ovidius 5 met. 178.

Labdacea] Thebis ab antiquo rege Labdaco, Lasi patre, Oedipi avo, sic appellatis.

Fuissent justa] Terent. Phor. 2, 1, 50. qui posset noscere tua justa.

§. VII. 1. *Veteribus*] qui semper aut olim in ditione illorum fuerunt aut qui nuper ad eos confugerunt & recepti sunt. nam utrique jure poscentur ad deditionem pœnæ causa, si quid deliquerint in poscentes.

Inter universos] ut quod peccaverunt universi, luant per occasionem singuli; quod singuli peccarunt, luant universi.

2. *Qui consenserunt*] qui cum deliberaretur de injuria inferenda, sententia sua inferendæ fuerunt auctores; non qui dissuaserunt, etsi passi sint fieri, quod major pars censeret.

Diximus alibi] 2, 9.

Usumfructum] civitati relictum.

Exsuendæ societatis] defectionis à Macedonibus faciendæ.

In provinciam] nam provincia proprie populus subjugatus armis & subjectus imperio peregrino.

3. *Nominis Metropolitani*] ne posthac Antiochia metropolis vocaretur & provinciæ Syriæ caput esset.

§. VIII. 1. *Semper*] quocumque & quamvis longissimo tempore post delictum, etiamsi nemo eorum qui proprie peccaverant, supersit, quum supersit corpus in posteritate.

Parti-

Particulis succedentibus] personis aliis id corpus constituentibus, 2, 9, 3.

Primo ac] tanquam, quæ omnino totius sint, non singulorum.

Derivatione] quæ non proprie totius, sed multarum in ea partium, sive singulorum.

Doctam] Porcius Latro in Catil Non ita placuit Atheniensibus, urbi sine dubio doctissimæ atque eruditissimæ. Cicero pro Sex. Roscio 25. *Prudentissima civitas Atheniensium, dum ea rerum potita est, fuisse traditur.*

Meritum] culpa, noxa.

Per quos ad universitatem] illis paucis, ob quorum scelus infamabatur & pro improba traducebatur totum corpus alicujus societatis aut communitatis.

2. *Damnantis vindictam*] negantis belli ab Alexandro in Persas gesti justum fuisse titulum, quasi ultor electus esset toties à Persis petitæ Græciæ, Justin. 11, 5.

Desierant] Eodem loco ponenda, quæ in Tyrios Alexander statuit aliquot sæculis postquam servi occisis dominis urbem occuparant, Justin. 18, 3.

Jus Dei] Recte namque & jure suo Deus punit interdum in nepotibus, quod majores illorum peccaverunt, non homo.

Puniri eos ob eorum] Sic Demetrius Polior. Antig. F. perfide interfecto Alexandro Cassandri F. ultionem ajebat, quia nequisset ab Antipatro & Cassandro exigere, ad nepotem & filium eorum esse translatam, Justin. 16, 1.

Non item] quippe quæ personam peccantem non egrediatur, si justa sit.

§. IX. *Communitas*] duo vel plures aut tam publicum quam singuli, tamque singuli quam communitas debent pœnam, quia & culpæ sunt affines.

§. X. 1. *Primum aliud*] Distinguendum inter id quod fit per se, & quod per accidens.

Cessante scilicet] nisi factum intervenisset alterius non tam lædendi nostri quam sui juvandi animo patratum.

Venæ] rivi subterranei in tuum agrum vel prædium aquam ducentes.

Ante nos locupletes] id in bonis computari nostris, tanquam si intercipiatur, injuria nobis fiat, quod speramus tantummodo, nondum etiam habemus.

2. *Liberos eguisse*] propter exsilium patris.

Ut alibi diximus] 2, 5, 27.

Quæ ad ipsos] quæ singulorum dominii non erant.

§. XI. 1. *Præterea*] Distinguendum inter causam remotam & propinquam.

Occasione alieni] pro alio fidejussit.

Veteri verbo] Thaletis Milesii è septem Sapientibus.

Mensuram accipit] majus aut minus esse debet.

Ex potestate] prout ille magis minusve se obligare potuit.

2. *Ex fidejussione*] quod caput suum pro alterius capite pignori posuit, Plaut. Captiv. 2, 3, 33.

Romani Græcique] 2, 15, 16.

Ausonii] in Technopægnio monosyllaborum: *Quis subit in pœnam capitali judicio? vas.*

Et Pythiæ] scribendum Phintiæ, Cicero 3 de offic. 10.

Ut alibi] 3, 4, 14.

3. *Si exsilium*] quis promiserit, se in exsilium iturum, summam nummorum numeraturum, quo casu alter peccet aut non sine culpa maneat, & hic peccaverit, ut iste ad solvendum promissum teneatur.

Pœna non erit] sed debitum ex temeraria stipulatione.

Jus

Jus precarii] nam precarium est, cum conceditur alicui uti re vel jure alieno tamdiu, quam per dominum licuerit: qui, si repetat illud, non punit possidentem, sed jure suo utitur, Justin. 43, 4.

§. XII. *Delicti immunem*] vere atque omnino insontem & innoxium.

Extra personam] ut cum Deus maximos natu filios in Ægypto in pœnam parentum mori jussit.

Magis nobis proprium] atque ideo minus communicabile.

Αὐτεξούσιον] propriæ facultatis.

§. XIII. 1. *Sanctione*] Sanctio est pœna, quæ statuitur in sontes illa lege. Cicero pro Balb. 14. Livius 3, 55. Festus in Sanctum. Brisson. de Form. p. 139.

Devoveri] ut qui eas violaret, ejus liberi quoque & posteri devoti & exsecrabiles forent.

Hæc] Dei lex.

Illa] Solonis.

Noxa caput] l. 43. de Nox. action.

2. *Quarumdam gentium*] ut Persarum, Justin. 10, 2. & Carthaginiensium, 21, 4.

Nescio quis] Eutropius Eunuchus, tunc domini dominus & aulæ Constantinopolitanæ arbiter, quod tamen parum ei profuit, ut apparet ex duabus in eum Claudiani invectivis. Videndus Jacobus Gothofredus ad eam legem capit. XVI.

Desipit] Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας υἱὰς ἀπολείπῃ.

§. XIV. 1. *Ut munus suum*] tanquam in beneficium precarium.

Gravius punit] nam morientium liberorum brevis & vix intellectus mali sensus est, parentum superstitum ob amissos perpetuus aut longus cruciatus. Seneca ad Marciam 2.

Superstites] vivunt & vident ipsi properatam mortem liberis aut nepotibus cum conscientia orbitatem sibi à Deo pœnæ loco statui.

Cum eo metu] ut expectent suos non diuturnatos, mori.

Ut vel posteritatibus] si pro sese nihil timentes, at propterea, ne pœnam in posteros derivarent.

2. *Ælianum*] 3 Var. 43.

— τίλος ἐχὶ χρονιστὸν
Τοῖς δὲ κακῶς ῥέξασι δίκης
Οὐδ' ἀπαραίτητοι, οὐδ' εἰ Διὸς ἔγγονοι εἶεν
Ἀλλ' αὐτῶν κεφαλῇσι καὶ ἐν σφετέροισι τέκεσσιν,
Εἰλεῖται, καὶ πῆμα δόμοις ἐπὶ δήμασι βαίνει.

Auri Tholosani] Justin. 23, 3.

Supra adduximus] 1, 3, 1.

3. *Personas peccantium egrediens*] quæ in posteros eorum porrigatur.

Sine culpæ intuitu] Deus jure suo vitam repetit à quocumque vult etiam non gravius peccante.

4. *Perduellibus*] reis adversum sese insidiarum aut læsæ majestatis,

Sorti subjicitur] calculis & urnæ judicum. Vide ad Sen. Hercul. Fur. 731.

Nefas habitum] sed id differri jussum, donec pepererit, fœtum ediderit. l. 5. D. de pœnis.

§. XV. *Devovens &*] etiam supplicio destinans.

§. XVI. *In quod jus proprium*] quod beneficio aut indulgentia principis in eos collatum sit.

Cujus tamen usu] quod dum exercet princeps aut populus, incommodum aliquod sentiat in hæredibus suis is qui peccavit.

Nulla sacramenta] nullum militiæ gradum.

Alibi] 2, 5, 29.

§. XVII. 1. *Populum vere subditum*] cujus & in quem omne jus habet princeps.

Qui

Qui subditus non est] regem vel principem habet legibus alligatum aut reddendis rationibus obnoxium.

Ut diximus] num. 2.

De eo contractu] de casu in quo populus non alia laborat contagione criminis regii, quam quod corpus est illius capitis, quod peccavit.

2. *In tergo*] in alia quacumque parte corporis.

§. XIX. *De cæteris debitis*] defuncti.

Commenticio jure] excogitato & invento, instituto, introducto à legum latoribus.

In bonis, quibus ut] quibuscum ut subirent onera, quæ defunctus habuit ex contractibus in quibus paria non fecit, atque adeo plus penes ipsum resedit, quam reddere debuit; accipiendum est jam tum placuisse populis, cum discessum est à communione rerum, & introducta sunt privata dominia.

§. XX. *Obligationis*] in defuncto.

Jam possit] ab hærede.

AD CAPUT XXII.

§. I. 2. *Xenophontis*] post Cyri minoris mortem, dum reducit domum decem millia Græcorum, quæ Cyro militabant, reliquo ejus exercitu dissipato, Justin. 5, 11.

Agesilai] de quo Justin. 6, 2.

Controversiam Corcyrensium] quod Athenienses Corcyræis Corinthiorum hostibus auxilium tulissent, eorumdem coloniam Potidæam ad se avertissent, Megarensibus portu & foro interdixissent, Æginetas liberos & sui juris esse non sinerent.

Antiochum in Romanos] Justin. 31, 1. Flor. 2, 8.

Barcillæ] Brachyllæ, Livius 35, 27.

Labente disciplina] Non de Romanorum sed de Thebanorum ibi disciplina loquitur Livius lib. 36, 6. & hæ non fuere causæ vel prætextus belli per Antiochum Romanis illati, sed itarum, quas Bœoti conceperant adversum Romanos, & ob quas Antiocho promptius accessere. Antiochus nolebat cedere urbibus in Thraciæ Chersoneso per occasionem belli Ro cum Philippo, cujus in ditione fuerant, occupatis. Accedebat gloria rerum in Asia gestarum adversus defectores, unde Magni cognomentum acceperat. Tum Ætoli Romanis indignati, quod Macedoniam, victo Philippo, prædam non accepissent. Denique exsul Hannibal.

Non ex vero objectum] Si Plutarchus hoc notavit alicubi, falsum notavit. nam constat Antonium armatum fuisse, ut D. Bruto provinciam Galliam eriperet, antequam concivit veteranos Cæsar Octavianus. Appian. 3 Civil. 552. Dio 45, 276. quamquam omnes fere Græculi sanctissimas & ex optimo erga rempublicam animo susceptas actiones criminentur & pessime interpretentur.

§. II. *Propter ipsa avidi*] Sic Pyrrho non major ex imperio quam ex bello voluptas erat, Justinus 25. 4.

§. III. 1. *Et eos qui nullam faciunt injuriam*] Hæc desunt in vetustioribus exemplaribus.

4. *Talis Brennus, qui omnia*] Liv. 5. 36.

Non causis] non adversus quos justa bellandi causa erat, sed quos operæ pretium erat vincere ob divitem prædam.

§. V. 1. *Supra diximus*] 2, 1, 17.

Ea certitudine] non quidem Mathematica necessitate, sed quatenus in actionibus humanis quæ sæpe numero ambiguæ sunt, potest fides haberi.

2. Re-

2. *Romanorum in Philippum*] Liv. 30, 42.

Lysimachi in Demetrium] Pausan. 1, 17. Plutarch. Dem. 908.

Ni alia causa] Certe fuit in bello adversus Philippum, qui Romanis insidiatus belli Punici tempore fuerat: dein contra fœdus Sopatrum cum 4000 Hannibali auxilio miserat, quæ simul cum illo adversus Scipionem in acie steterunt: & Athenienses Ro. socios obsidebat. Videntur auctoris memoriæ illusisse tres urbes, in quibus præsidium habebat Philippus, quasque non contumeliosius quam verius compedes Græciæ appellabat, Demetrias in Thessalia, Chalcis in Euboea, Corinthus in Achaia: quibus quod præsidiarios educere vellet, bellum jam incœptum continuatum est: Liv. 32, 33. Sed hoc non erat in suo solo arcem vicinam iis, qui damnum inde metuebant, ponere. Rectius dixisset injustam fuisse Samnitium causam adversus Romanos indignantium ob Fregellas, Liv. 8, 23. & Æquorum ob Albam 10, 1. & Istrorum ob Aquilejam 41, 1. in vicina illis populis, Romanorum tamen colonias deductas.

§. VI. *Nec utilitas*] Nec si quis videat valde utile sibi fore, si alium bello petat, id ei jus largitur petendi, perinde ut necessitas.

§. VIII. *Germanis*] & Helvetiis ad Galliam invadendam, Cæsar. Florus 3, 10.

§. IX. *Inventionis titulo*] qui titulus Hispanorum in subjugandis Indis.

§. X. 1. *Virtus moralis*] Ut aliquis sit jure dominus, non est necesse, ut sit vir bonus aut pius aut sapiens.

A rationis usu] 2, 5, 6.

De sustentatione dominii] per legem 2, 4, 10.

Cum quibus est pactorum] pacta, fœdera, conventiones fieri possunt.

§. XI. *Quasi naturaliter*] tamquam populis servientibus liceat semper, ubi possunt excutere jugum, quia per naturam omnes liberi nascuntur.

Præcedente factum] statu hominis, qualis est ipso naturæ ordine, antequam arbitrium vel ipsius vel aliorum in certam personam imposuerit.

Κατὰ στέρησιν] *per privationem*, sic, ut ei absit servitus.

Κατ' ἐναντίωσιν] *per contrarium*, quasi servitus ei supervenire non possit.

§. XII. *Digni qui serviant*] qui sint ingenio minus liberali.

Occupanti & idoneo] Ejus imago ex lege Lycurgi erat penes Lacedæmonios: constituerat enim, ut senex quivis alterius liberis, perinde ac suis, imperaret, & indecore agentes eos coerceret. Crag. lib. 3. p. 160.

§. XIII. 1. *Per complexionem*] cum plura complectimur verbis, quam re aut sententia significamus.

Excessum] hyperbolen.

Excellentiam] cum omnia tribuimus aut soli, cui aliquid præcipuum ante alios esse significamus.

Οἰκουμένη] Sic orbis terrarum pro imperio Alexandri, Justin. 17, 1. pro Græcia eidem, 42, 2.

Orbis umbilicus] Cicero 2 divin. 56. Ovidius 10, 168. Livius 41, 23.

Ut unum regimen] ideo Augustus libello post mortem ejus in senatu lecto addiderat consilium coercendi intra terminos imperii, Tacit. 1 ann. 11. Sic Florus optat Po. Ro. Sicilia & Africa contentum fuisse, aut etiam his carentem solam in Italia regnare maluisse, quam eo magnitudinis crescere, ut viribus suis conficeretur, Flor. 3, 12.

2. *Nisi ex consensu aut pœna*] 2, 5, 1.

§. XIV. 1. Ec-

§. XIV. 1. *Ecclesiæ jus*] Alludit eo, quod Alexander VI. Papa divisit inter Lusitaniæ & Castellæ reges bello subigendos Indos (A. C. 1494.) Pejus, quod etiam jus sibi tribuit transferendi regna, si quis ambitioni Paparum adversetur. Sic Julius II regnum Navarræ, quod ad Joannem Albretum pertinebat, quia se ille Ludovico XI regi Galliarum adversus Papam & Hispanos junxerat, donavit Ferdinando Arragonensi, A. C. 1512.

Terrenas suo modo] quatenus eas communes faciebant primi Christiani.

Cœlestis] supra humanum modum, quale visum in Apostolis divino instinctu.

Sigillorum divinæ gratiæ negationem] ut fiebat excommunicatis.

2. *Qua talis*] Potest referri & ad vitam Christi & ad Ecclesiam. Si voluit illud, significat, quatenus est imitabilis, non miraculosa, & quatenus edidit exempla recte vivendi hominibus, non argumenta divinæ cum humana conjunctæ naturæ. Si alterum, quatenus Ecclesia est, seu cœtus hominum verum Deum in Christo recte colentium; non, ut hodie plurimum accipitur pro dominatu in terras & populos ipsosque reges.

Erat signum] Flagro utebatur, non quasi hactenus tantum puniret, sed ut ostenderet se graviter puniturum profanationem ædis suæ.

3. *Percussor*] πλήκτης, qui plagas intentet, aut jus habeat virgarum vel fascium.

Imposita necessitate] cum jure coercendi carcere, vinculis, mulctis, supplicio.

Sententiæ] quasi pronuntiatæ pro tribunali.

Qua tales sunt] tanquam concederet habere, quatenus concessione regum aut populorum etiam sunt principes. Qua sunt episcopi tantum, non etiam domini regionum & gentium, quod nunc plerisque locis cum episcopatu conjunctum est.

§. XV. *Spem conceptam*] Ut Judæi quum antiquis sacerdotum literis contineretur fore, ut valesceret Oriens & Judæa profecti rerum potirentur (quod de Messia verum erat; de Vespasiano interpretabantur Romani) sibi tantum magnitudinem fatorum velut ex oraculo spondebant, Tacit. 5 hist. 13. Sic Carolus VIII. Galliarum rex ad Neapolitanam expeditionem inflammatus est, quod pervaserat in vulgus ex antiquis vatum carminibus fama, Carolo maximum totius orbis imperium portendi, & Mathematicorum responsis fatum esse illum Occidentis simul & Orientis imperium nancisci, Jovius lib. 1. histor. p. 11. Et nostro fuere tempore bellicosi reges, qui sperarent se Babylona subversuros, quod nummo signato Ludovicus XI promisit.

§. XVI. *Non ex justitia propria*] quod nisi præstet, sit injustus ac legibus reus, ex ea quæ in contractibus observatur.

Ex morali ratione] decens, honestum, officium, justitiæ διανεμητικῆς opus.

Debita aliarum] ut pietatis & obsequii liberorum erga parentes, officii parentum in testamento erga liberos.

Romanorum] immo scelestissimi hominis P. Clodii, ringentibus omnibus bonis, plebem instigantis. Cic. pro Sext. 6.

Regem Cypri] Ptolemæum Flor. 3, 9. Plutarchus in vita Catonis.

§. XVII. 1. *Honoris studium*] ut quum Antigonus divulgavit se Olympiadis à Cassandro interfectæ mortem ultum ire, & Alexandri regis

regis sui filium obsidione Amphipolitana liberare, Justin. 15, 1. qui revera omne imperium Alexandri affectaret.

AD
CAPUT XXIII.

§. I. A *materia*] figuras considerant à corporibus semotas ut loquitur in Prolegomenis extremis.

Ut nihil habeant] sint circumscriptæ & præcisæ, nullum habentes confinium cum aliis, ut dubitari possit huc an illuc pertineant.

Aliquid ex latitudine] medium rationis. Horne. Ethic. 3, 1, 14.

Crepusculo] *quod tu nec tenebras nec possis dicere lucem.*

§. II. 1. *Omnibus expensis*] post maturam deliberationem pro ipsius sensu & captu.

Quidquid non fit] Vide Animadv. Grotii pro suis notis ad Consi. Cassand. ad articul. 2. p. 68. in Examine Riveti, & hujus examen pt. 71. tum ejusdem Riveti Apolog. contra Votum H. Grotii num. LXXVI. p. 141. item διάλυσιν Grotianæ discussionis pag. 328.

Vim indicatricem] conscientiam dictantem hoc probum, illud improbum esse; non semper, prout revera est, sed prout quis educatus & institutus est.

2. *Nihil certi*] ut decernere nequeat, utrum justum sit, nec ne.

§. III. *Non in medio hæret*] non ambiguus manet, sed in alterutram partem magis inclinat.

De aliis hominibus] de prudentia & fide consiliariorum.

Hesiodi] Ἔργ. 291. Livius 22, 29.

§. IV. *Ut activum judicium*] ut se instruant ad habendum delectum recti pravique, justi & injusti.

Artium momenta] arcana & recessus & subtilia, quæ rem continent, præcepta.

In facti quæstionibus] ubi ambigitur, factumne sit aliquid annon.

§. V. 1. *Intrinseca*] ex ipsa re nascentia.

In istam partem] Terent. Adelph. 1, 1, 20.

§. VI. *Parvâque*] Leg. parcus que. rato rem aciei committere.

§. VII. 1. Μηδ᾽ αὐτως] non statim vi, priusquam verbis tentari.

Potius fortis] id terminatis cruento bello judice, ut potior jure victor habeatur.

Πᾶν γὸ᾽] omnia enim eximit colloquium, quæ alioqui ferrum hostile faceret.

Voluntate remittere] belli vitandi ergo concedere, ad quæ vi & bello adigi nequeant, desperatione in virtutem versa.

§. VIII. 1. *Qui communem*] quod penes utrumque sit summum imperium.

Compromissum] conventio, qua arbitri sententiæ se obtemperaturos uterque litigator promittit. Videndus tit. D. de Receptis, qui arbitrium receperunt, ut sententiam dicant. Vocatur & Receptum in l. 14. C. de judiciis. Vide Suartzmaier Miscell. jur. cap. 4.

Eriphylæ] Adrasti sorori, Amphiarai uxori.

3. *Judicia alienorum*] lites forenses apud Ethnicos judices.

Quæ alibi] 1, 2, 9.

§. IX. *Per sortem*] religioni & fortunæ committendo, Justin. 1, 10.

§. X. 1. *Hyllus*] Ὕλλα τοῦ Ἡρακλείδου καὶ Ἔχέμου Αἰγαίτου. Suid. in Ἐπιβολή. Fuit autem hic Echemus Euandri pater.

Herod. Pol.] 9, 2, 6.

Plutarch. quæst. Gr.] 294.

Strabo VIII.] p. 357.

Hyperochus] Archivorum rex.

Degmenus] Ænianum rex.

Non ab ipsis recte] Machiavellus ad Livium 1, 22 & 23.

§. XI. *Non*

§. XI. *Non habet jus*] quippe quod consistat in documentis, ut actore non probante reus absolvitur.

§. XII. *Qui oblatam*] si alter paratus sit partiri rem potius, de qua ambigitur, quam ob totam possidendam bellare.

§. XIII. 1. *Quæ ad opus*] quæ inest ipsi rei.

Ad operantem] per quam facultas est operanti pro conditione sua & loco sic agendi, ut agit.

Justum non sit] ut cum prætor injuriam decernit, tamen jus reddere dicitur, l. 11. D. de just. & jure.

2. *Moralis ad contraria*] idem juste probeque simul hinc agi, inde prohiberi nequit. eadem res per se non potest esse licita & illicita.

Bona fide] sine calumnia.

3. *Ad scientiam sufficiens*] intra quod notitia legis istius pervenire ad illos potuit.

Non suo, sed alieno] non pro se, sed pro alio, ut pro pupillo tutor.

4. *Dilectionis*] caritatis, quam homo homini, maximeque Christianus Christiano debet.

5. *Quoad effectus*] pro eo, quod orto bello licet, ita ut de eo actio non detur, sed quod utrimque factum est, habeatur pro rato & jure facto.

AD CAPUT XXIV.

§. I. 1 *QVid circa bellum virtutes*] hoc enim ad τὸ πολεμικὸν pertinet, consiliique est, non juris.

De jure suo cedere] condonare injuriam & remittere aliquid de illo, quod optimo jure exigere possis, ut humano sanguini parcatur.

2. *Causam talem*] quæ sufficit juri probando.

Laomedonti] cujus filiam Hesionen à ceto cui ex oraculo erat objecta, liberaverat, & ab eo mercede operis promissa fraudabatur. Ovid. 11. 214.

Augiæ] regi Elidos, cujus stabulum purgaverat, item inficianti quod promiserat mercedis.

§. II. 1. *Nisi plus est quod*] nisi prospicit graviora scelera filii ex impunitate quam sunt præterita, quæ pœnam merentur, aut graviora incommoda familiæ.

Decretorium stilum] exhæredationem. ut ille Terentianus Heautont. 5, 4. Satius est quam te ipso hærede hoc possidere Bacchidem.

Medium] neminem patrum libenter sumere de filio supplicium, nisi magnitudine peccatorum supergressus sit naturalem parentum in liberos pietatem.

Οὐδεὶς] Nullus pater abdicat filium, ni summopere improbum.

3. *Jure suo abstinere*] non exsequi quod fas est jure gentium.

Quosdam esse diximus] 2, 1, 9.

§. III. 1. *Circa pœnas*] Quod ad ea bella attinet, quibus potissimum pœna, quamvis justa, sumitur.

2. *Sibi detrahit*] de suo erogat & impendit.

Non prosilit] fertur præceps ad vindictam.

Acrior videtur] Hinc conditionem principum miserrimam ajebat Domitianus, quibus de conjuratione nõ credatur, nisi occisis. Suet. 21. Quod Hadriano tribuit Marcus apud Vulcatiũ Gallicanum in Avidio Cassio cap. 2. Semper enim homines suspicantur eos abuti potentia.

§. IV. 1. *Nobis ipsis nostrisque*] nostra ipsorum & subjectorum nostrorum interest ut potius aliquo jure careamus, quam id bello repetamus non minus nos nostrosque quam hostes discrimini objecturi.

2. *In parabola*] Priores edd. fabella. Lucas 14, 31.

2. *Gratuitos insuper*] quòd non erant jussi, sponte aluere exercitum. Tacit. 1. hist. 64.

§. V. 1. *Sed interjectis*] subor-

 ditatis

dinatis, ut vulgo loquuntur, qui ad ulteriorem finem referuntur.

De iis, quæ eo ducunt] mediis, ut vocant, & sunt viæ, rationes, instrumenta obtinendi propositi.

Per se non expetuntur] ut acquiescamus ea nacti, sed quia sunt velut gradus ad aliquod ulterius magis expetitum.

Facultas effectiva] vis & potentia effectrix.

2. *Morali æstimatione efficaciam*] judicio prudentum perinde minatur incommodum quam commodum promittit, facienda est, modo commodum sit amplius in genere commodorum quam incommodum in suo.

Ο῎τ' ἐλάττον] quum difficultas major est quam bonum speratum, melius transigere & reconciliari.

3. *Æquale bonum*] bonum & malum, utrumque in suo genere paria sunt.

Efficacia ad bonum] probabilior & in spe majori eventus est ad bonum & optatum quam ad malum & timendum.

Si videatur & bonum] si aut majus est bonum in genere suo quam malum, aut majus malum quam bonum; & aut facilius existit ex ratione, quam sequimur, malum quam bonum, aut bonum quam malum.

Si efficacia ad bonum] si facilius existat bonum quam malum, etsi malum bono sperato minus non sit.

Si bonum sit majus] si magnitudo boni longe vincat modum mali, etsi facilius forte sit exstiturum malum.

4. *Si plus adipiscare*] ut Alexander malebat se dubiæ fidei medici credere quam indubitato morbo perire. Justin. 11, 8.

5. *Ubi* Ε᾿πιτάγμα] ubi summam in rem proficias parum, minimo autem casu contrario magnam plagam acceperis, quid opus periclitari? Quo pertinet Augusti dictum, parva commoda non parvo sectantes discrimine, similes esse aureo hamo piscantibus, cujus abrupti damnum nulla captura pensari possit, Sueton. 25.

§. VI. 1. *Libertatem civilem*] non personalem, quæ naturalis est facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi quid vi aut jure prohibeatur, §. 1. Inst. de jure Pers.

Nemo civium] non certæ familiæ, exclusis aliis, magistratus obtinent: ut olim Romæ, nunc Venetiis, patriciorum.

Ε᾿ὰν μέλλη] etiamsi civitas propter id de omni statu & salute sua sit periclitatura.

Fugisse manu] vel pugnando vel sibimet ipsi vim afferendo.

2. *Æternorum occasio*] quorum perdendorum periculum incurrimus, si projicimus vitam & ultro nos occidimus.

Saguntum] urbs in Hispania, ubi obsessi ab Hannibale aurum argentumque ex publico privatoque in forum collatum, in ignem ad id raptim factum conjicientes eodem sese cum uxoribus & liberis præcipitaverunt, Liv. 21, 14.

3. *Necessitati aderat*] hujus necessitatis unum esset effugium, si mallent inedia aut manibus suis intermori.

5. *De aliis rebus expetibilibus*] ut iis æquo animo careamus, vel fraudari nos patiamur potius, quam ob eas subeamus periculum, quo aut credibilius sit nos perituros, aut nihilo certius perituri an servaturi eas simus.

§. VII. *Cui pares*] Huc pertinet Taciti 3. annal. 13. omittere potius prævalida & adulta vitia, quam hoc adsequi, ut palam fiat, quibus flagitiis impares simus.

Justitia rectoria] Eadem justitia, quæ suadet dictatque puniri malos, eadem suadet etiam non puniri, si nequeat id fieri sine clade aut periculo bonorum. non enim tantum est justitiæ opus punire malos, sed etiam

etiam tueri bonos: & quemadmodum injustus est, qui recte imperanti non paret, ita quoque injustus, qui studio puniendi contumaces negligit curam parentium. Hinc Otho laudatus in morte, quam subire maluit, ne bellum civile renovaret, Suet. 9.

§. VIII. *Jura sunt saviora*] quum specie pacis & justitiæ graviora tolerantur, quam inter arma maxime ferventia evenire solet. Ut Siculi queruntur se infestissimo hosti Agathocli titulo pacis addictos ab Hamilcare Pœnorum duce. Justin. 22, 3.

Ubi quiescenti] quoties bellum vitanti nihil commodius est quam in bello.

Tertyger] Tunc oportet, quamquam incerta sint futura, præferre periculum, quam pacem colere palam pejus est.

Tacitus] 3. ann. 44. *miseram pacem vel bello bene mutari.*

Ausos libertas] bellum sumentibus si res feliciter cesserit, magna bona; si secus, nullum gravius, quam adest, malum continget.

Si victus fueris] rebus male provenientibus, pereas; ex sententia evenientibus, tamen miseram vitam agas.

§. IX. *A jure*] ubi cum sit justitia causæ, & quidem ejus causæ, quam deserere aut negligere nullo modo possis, etiam in promptu sint justæ vires.

Spes est terrere ac fama] Hoc argumento utuntur & Campani ad persuadendum Romanis bellum Samniticum: si ostenderitis auxilia vestra ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos contemptus Samnitium pervenit; supra non ascendit. Itaque umbra auxilii vestri tuti erimus, Liv. 8, 30.

§. X. 2. *Prodige utendum*] non decere hominem alterius hominis vitam & caput tanquam rem vilem & parvi pretii, facile ac sine parcimonia impendere.

Pestilentiam aut] Creo ad Eteoclem regem apud Stat. 11. Theb. 272. *Sat tua non æquis luimus perjuria divis, Urbem armis opibusque gravem & modo civibus arctam, Cui cælo demissa lues inimicaque tellus Hausisti.*

3. *Fugere*] excedere patria & se conferre ad aliquod oppidorum, quæ habebant jus asyli.

AD
CAPUT XXV.

§. I. 1. N*Aturaliter*] auctore ipsa natura propter cognationem omnium hominum inter se, non tantum suum jus propugnare ac sibi factam injuriam ulcisci, sed & pro aliis eadem facere unicuique licere.

2. *Sive familiari*] propter bellum privatum, quod paterfamilias sumere debet pro tuendis domesticis.

Fœdus quod ante] quod Romani haberent & cum Samnitibus fœdus antiquum, & cum Campanis fecissent novum, hoc novum sanctius & prius, hoc est, veteri Samnitico præferendum reddidisse Campanos ait, O. s. d. 1, 16.

Fides agi visa] visum interesse fidei publicæ, ne qui in clientelam venissent, desererentur.

§. II. *Ita demum*] nisi propter unius vindictam aut omnes aut plures sunt periclitaturi.

Magis circa totum] magis considerat & antiquius putat quod omnibus quam quod singulis est utile.

Quo pars est major] quoties plurium grave periculum & unius aut paucorum vindicta stant ex adverso; omnibus similiores & propinquiores sunt plures quam unus aut pauci.

§. I. 1. *Deseri*] non defendi nec vindicari.

De sua salute] postquam à Julio fidem acceperunt, nihil ipsis mali fore, si à Pompejo abstinerent.

2. *Nobilem illam*] Alexandro M. ab Atheniensibus Oratores & Duces dedi sibi jubente. Justin. 11, 4.

3. *Ex jure proprie dicto*] ex fine ac jure ordinario initarum societatum civilium.

Caritatem] officium & amorem patriæ, quod secuti Codrus, Leonidas, Menœceus, Decii se pro civibus devoverunt, Moses deleri è libro viventium, Paulus anathem a fieri pro populo Israëlitico optavit.

Malo unius] malum unius personæ aut familiæ gravius aut par haberi potest malo totius civitatis.

Jecissem me potius] Sic Jonas propheta ultro se præstitit in mare præcipitandum, quando suum ob delictum tempestatem ortam fatebatur, 1, 12.

4. *Aliam esse rationem*] diversa esse, quæ civis à cive, & quas magistratus aut populus à cive possunt exigere.

Cogere potest etiam ad] potest ex officio legem facere, ex honesto necessarium.

Qua superior est] quatenus de inferioribus in usum publicum statuendi potestatem habet.

§. IV. *In quorum fœdere*] quibus defensio & tutela in tabulis fœderis promissa est.

§. VI. *Fortuna intercedet*] quos adfligit fortuna, sublevabit.

§. VII. 1. *Manifestum sit periculum*] ejus quem decebat pro alio propugnare: si videat is se suscipiendo causam alienam in dubio, suam quoque salutem positurum.

Liceatne tum pacem agere] utrum ipsis consultum sit in alieno periculo quiescere, an metuendum habeant, ne vicinum incendium ad se quoque transeat.

Quod quæritur] quod rogantur, possentne id salva pietate, salva salute, salva denique fama & existimatione sua aggredi.

2. *Magna rei merces*] nisi pro homine aut re maximi pretii & valde utili me impendam.

Ut alibi] 2, 1, 9.

Damni irreparabilis] quia in peccato periturus est sine pœnitentia.

§. VIII. 1. *Cujusque*] societatis.

Spartam orna] Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. proverbium, quo quisque jubetur alienis rebus omissis suas curare.

Regnumque tridentis] sævumque tridentem.

Nefas obsistere] quæ omnia eo pertinent, ut moneamur potestatem supremam non debere se immiscere alterius potestatis pariter supremæ jurisdictioni.

Aliarum partium] terrarum, regionum, finium.

2. *Ideo præclusum erit*] non propter illorū jus in suos vetitum erit alienigenis intercedere illorum injustitiæ, quod omnibus bonis commune societatis inter ipsos vinculum dedit.

Si manifesta sit injuria, si quis Busiris, Phalaris, Thrax Diomedes ea in subditos exerceat, quæ æquo nulli probentur, ideo præclusum erit jus humanæ societatis] Hæc verba ex infami Amphitheatro Car. Scribanii desumpta scribit Rivetus in Dialysi sect. 8. num. 2. pag. 259.

Nisi vim] abstinerent à persecutione & suppliciis Christianorum ob religionem.

3. *Vicimus illos ipsos*] 1, 4, 8.

Impedimentum personale] ex persona vel conditione certi generis hominum, ut hic sunt subjecti.

Cujus persona judicium] qui non habet personam standi in judicio.

Sine mandato defensor] nam defensor proprie, qui pro reo intervenit absque mandato, in tit. D. de procur. & defens.

In subdito & non] tam enim subjecto quam non subjecto potest fieri à superiore injuria.

Ex persona] ex necessitate parendi & patiendi.

4. *Alieni cupiditatem*] qui cupiunt aliena invadere, hoc prætextu disse-

dissimulare propositum suum, quasi veniant vindicatum alienas injurias (Justin. 4, 3; 15, 1, 16, 1. 17, 2. 18, 3.) etsi serviant aviditati suæ.

§. IX. 1. *Ubi plurima*] ut Galli humiliorum semper mercenaria manus, Justin. 28, 3.

Ἀγορὰ] Bellum habetur pro mercatu, pro nundinis, pro augendæ rei & pecuniæ faciendæ occasione.

In fructu sunt] quæstum præbent.

Auctorat se neci] ut victum & alimenta habeat, pro stipendio hosti sese objicit occidendū alieno. Proprie auctorari dicebantur, qui se vendebant in ludum gladiatorium Horat. 2. Sat. 7. v. 59.

2. *Major Philippus*] Amyntæ filius, pater Alexandri, qui minor fuit Demetrii filius, pater Persei.

AD CAPUT XXVI.

§. I. Cum *civitatis suæ*] universo populo aut majore parte populi.

§. III. 1. *Edicitur ipsis*] si non habent partes consiliorum, sed tantum ad delectum citantur, ut sacramento dicant.

Dominus carnis] magistratus aut præfectus aut conductor aliquid repugnans Dei præceptis.

Intra limites disciplinæ] non contra aut ultra officia Christianæ religionis.

Romanas leges] non quasvis, sed de immolando diis & abstinendo à sacris Christianorum.

2. *Contra quam existimet*] secus atque apud animum suum persuasus est.

Arcem occupare] tyrannidis invadendæ causa, Justin. 16, 4.

Elaboratum] disputatum & probatum argumentis.

Ministerium] etiam qui flagitii aut sceleris sciens minister est, teneri, non tantum imperantem.

3. *Sua sponte*] per se, ex natura rei omnibus nota.

Et non disputatione] tanquam in re dubia ante illorum inquisitionem & argumentationem.

Naturali interpretatione] sensu communi satis judicante.

4. *Supra egimus*] 1, 2, extremo. & 4, 8.

Agnoscebant imperatorem] detrectabant imperium, ne Deum offenderent.

Speculatores] genus militum circa principem, per quos inter alia fiebat executio capitalium sententiarum in milites aut honestiores togatos pro carnifice: ut sub primis imperatoribus per centuriones.

5. *Supra tractatis*] 2, 23, 2.

§. IV. 1. *Qui contemplative*] qui dubitat, an justum sit factum, potest non dubitare, quin justum sit, ut ipse faciat.

2. *Non autem injuste*] ita ut in ipsos agentes non recidat culpa.

In famulo] Servi non præsumuntur ita educati, ut consilium in illis aut summi officii scientia sit.

Ratio ad te nihil] tuum est facere, quod jubetis; non inquirere, quæ sit causa vel ratio faciendi.

Summum rerum] 1. 1, 4, 2.

Patris quippe jussa] puta intercessisse.

Imperii non censor est] arbiter, ut id possit probare vel improbare.

3. *Si civica pacis*] parens ei, cui eum Deus & publica societas subjecit & obtemperare voluit.

Sua sponte atque auctoritate] proprio motu & instinctu.

Unde punitur] ob quod facinus.

Bellum utrimque justum] quod in bello ab utraque parte durum & sævum agitur, nullam illis contrahere culpam.

4. *Qui dubitat contemplative*] utrum jure fiat, id facere debet, in quo minus est periculum conscientiæ lædendæ.

Χορηγέτης καὶ νομοθέτης] choragus & legislator. Est autem choragus qui instruit ornatu chorum vel gregem scenicorum.

5. *Periculum est inobedientiæ*] si dubia in causa militare quis pro præposito suo aut superiore recuset, videtur contumax, dicto nō obediens.

Tothinum] interficiendi Cn. Pompeji Magni auctorem.

Non expediat rationes] Tacitus 1. histor. 83.

Causis suasoriis belli] quæ instigant eo & impellunt.

De justificis] quæ id jure geri probant.

6. *Nulla lex sibi soli*] Non est lex, quam non ob aliud justam putant parituri quam quia lex est seu mandatum imperantis: hæc potius tyrannis est: tum vero lex est, cum ejus causam justam agnoscunt ii, quibus ponitur.

Libet justas] libet causam cognoscere, ut jam nunc illis ex merito infensus fiam.

Non virtutis magis] non tam fortitudini bellantium quam justitiæ causæ debeatur.

ריק] à radice ריק Ric, *accinxit*, *expedivit*.

7. *Denuntiationes*] indictiones bellorum.

Prudentia virtus imperantis] ut prudenter & consulte res geratur, imperantis cura est, cui acquiescere subjectum decet, neque ei se immiscere; ut juste, quemvis curare oportet, qui adhibetur.

Qua homo est] cujuscumque personæ, conditionis, status sit.

Testes praire] prima saxa mittere.

§. V. 1. *Satis nequeat fieri*] persuaderi, ut credant se jure bellum incipere.

Quorum voluntate] quibus non modo honestum animum, sed & improbum ad bellum afferentibus aut solam mercedem spectantibus.

3. *Sacerdotes & Deorum*] Sacerdotes Romæ vacationem militiæ habebant, præterquam bello Gallico. Plutarch. Camillo pag. 151. & Marcello p. 299.

Dexteras puras] à sanguine humano abstinentes, Suet. Tito 9.

Adscribuntur numeris] recipiuntur inter milites, inseruntur catalogis militantium, 1. 1, 4. 7.

Suo modo militare] juxta bonam & utilem operam bello navare.

§. VI. 1. *Nisi ad necessariam*] præterquam si ipse ab illo infestetur.

Per consequentiam] quatenus membra sunt ejus capitis vel corporis, adversus quod ei bellum est. 1, 1, 4.

2. *De certa & definita*] de uno opere illorum, quæ fiunt in bello.

AD

LIBRI TERTII

CAPUT I.

§. I. *Ut nude aut ex promisso*] quemadmodum aliud pactum nudum, aliud pactum contractum faciunt, 2, 11, 1.

§ II. 1. *Æstimationem intrinsecam accipiunt*] in sese ac sua natura citra illud, quod ex accidenti accedere & æstimationem variare potest, æstimantur.

Facultatem agendi in sola societatis] adversus alios homines aliquo societatis sive domesticæ sive civilis sive totius humanitatis vel quocumque vinculo nobiscum conjunctos.

Etiamsi forte is peccato] ut miles vel subjectus principis populive, cui cum mea patria vel principe bellum est.

Alibi] 2, 1, 3.

2. *Citra culpa aliena*] quamvis illius, cujus ea res est, culpa non contingat, ut ex ea mihi sit periculum.

Ad eum finem] non enim huc usque valet jus illud arripiendi rem alienam mihi periculosam.

Læsa æqualitas] violatum illud par pro pari, quod è contractibus debetur.

§. III. *Post litem contestatam*] post inceptum judicium.

Malta

§. IV. 1. *Multa consequi indirecte*] accedere, quæ seorsum deficiente occasione illorum, quibus hærent & accedunt, patrare minime liceret, quæque patrandi ab initio intentio nulla fuit, sed quæ trahit contagio & vicinia illorum, quæ agendi jus habeo, eoque istis umbram præstat & veniam conficit.

Alibi] 2, 1, 4.

Tantumdem] stricte ac præcise tantum, & non ultra, quantum mihi debetur.

Aliquis ex ipsorum usu percussus] an prolapsus.

2. *Nisi multo majus sit bonum*] ex regulis vel normis, quas tradit, 2, 24, 5.

Incendii & ruina potentia] non laudabilis & bono viro adfectanda, sed quam etiam habet incendium aut molis alicujus vel ædificii casus, quæ & ipsa multos sine discrimine noxiorum & insontium absumere aut obruere possunt.

Vindicta immodestiam] quod cum Thessalonicenses seditionem movissent, immisso milite ad septem millia trucidaverat, A.C. 390.

3. *Ut alibi notavimus*] 2, 21, 14.

Qua judex est] etiam cum induit severam judicis personam.

§. V. 1. *De ea re acriter certatum*] Exemplum apud Demetrium, lib. 18. p. 767. ad ann. 1597.

Belli rigorem] nihil tale permittendum, & qui faciunt, pro hostibus habendos.

Commerciorum libertatem] jure gentium licere unicuique merces suas portare ac vendere, ad quos voluerit.

2. *Gratiam se relaturum*] pro beneficio, quod ab illo forte acceperit, & eum remuneraturum.

Si beneficium] quod redditurum se cogitat 7 de benef. 20.

Artifices scena] histriones, comœdos, tragœdos, mimos. Sen. epist. 11. & 121. Sueton. Jul. 34.

Triremes & aratas] naves bellicas cum æreis rostris.

Lasrias & cubiculatas] voluptuarias & distinctas in laura & luxuriosa cubicula. Thalamegos Suet. Jul. 52.

Ludibria regum] alias naves prodigiosæ magnitudinis & luxuriæ, quibus reges, in primis Ægypti, in mari insanierunt. Vid. Athenæus lib. 5. p. 203.

3. *Ut alibi*] 2, 2, 6.

Jus dabit] injiciendi manum, ne perveniat ad hostem meum, sed domino rem aut compensationem debebo.

Ad damni dati modum] tantum de rebus ejus arripi, quanto per illum ego careo.

Judicii imminenti] per lictores corripienti aut pœnam irrogaturo.

Intra eum modum spoliari] tantum poterit ei eripi, quantum ad pœnam sufficit.

§. VI. 1. *Dolus an virtus*] 2 Æneid. 39. Sive fallendo quis hostem, sive vi superet, quis ob utrumvis victorem reprehendendū putet.

Dictum illud sequitur] v. 426. his verbis hortantem Chorœbum sequitur vir celebris tanta justitiæ fama, non secuturus, si quidem id injustum esse putasset.

2. *Ex belli furtis*] strategematis, insidiis, machinationibus clandestinis.

3. *Ἀγαθὸς ὁ ἀπάτη*] dolus non vituperandus, quippe bellicus.

4. *In genere semper malorum*] quæ quocumque loco, modo, tempore fiant, vitiosa sunt, uti quibus fides violatur.

§. VII. *Actu negativo*] cum decipimur, quia fit, quod non expectabamus, quoniam qui facit, non ostenderat se tale quid esse facturū.

Positivo] cum decipimur, quia fit secus atque prioribus vel dictis vel factis opinionem fecerat se facturum esse.

§. VIII. 1. *Si in rebus*] quoties aliud agimus, quam agere videmur.

In sermone] quoties aliud dicimus, aliud agimus aut intendimus.

Citra hominum voluntatem] Boëthius de Interpr. p. 329. *Oratio est vox significativa secundum placitum.* Idem de Syllog. categor. p. 481. *Ad placitum vero, quia nullum nomen aliquid per se significat, sed ad ponentis placitum. Illud enim unaquaque res dicitur, quod ei placuit, qui primus ei rei nomen impressit.*

Confusa & ἄναρθρος] ut ejulatio, cachinnus, ructus, sternutatio. Boëth. d. l. de Syll. *Sunt voces naturaliter significantes: ut canum latratus iras canum significat, & alia ejus quadam vox blandimenta: sed non sunt nomina quia non sunt ad placitum significantes, sed natura.*

Rei] soni, quo potius factum quam dictum auditur.

Conceptus animi] cogitata.

Sed & nutibus] Quintil. 11. Instit. 3. 533. Non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequenter sine voce intelligitur atque afficit.

Sive illi nutus] sunt gesticulatio exprimens & formans actionem motumve similem illi, quem significamus: ut Suetonius refert Datum Atellanarum histrionem cantici cujusdam illa verba, Vale pater, vale mater, ita demonstrasse, ut bibentem natantemque faceret, & exitum Claudii & Agrippinæ significaret, Ner. 39. Item cum inclinatione capitis assentimus, quassatione negamus, Gellius 10, 3.

Ex instituto] more introducto & recepto. ut in Senatu cum Sc. per discessionem fieret, pedibus aut in sententiam aut in alia omnia ibant: in militia manum promittebant.

Nota illa quæ non] ut literæ copulatæ in syllabas.

Hieroglyphica] sacerdotum Ægyptiorum, Tacit. 2. ann. 60. & 11, 14.

2. *Placuit sine mutua*] ita ut ad id nemo cogatur, sed possit id jure civili apud quosdam populos restringi & abrogari.

Quod mutuam] ad quod servandum omnes tenentur, & qui non servant, pro nefariis & intestabilibus habentur.

Cum mutua obligatione] ut non debeat ea nisi uno & suo modo modo accipere.

Κατὰ συνθήκην] ex constituto signo omnibus communi.

Res alia non item] ut possis vel sic, ut facit, qui eas voces, notas & gestus edit, vel aliter accipere.

3. Προσποιεῖται] præ se ferebat.

Veritatis insinuatio] quam scilicet sperabat se consecuturum conversando cum Judæis.

Panem in hosticum] Flor, 1, 13.

4. *Quod hic sequitur nocumentum*] ut hostes pelliciantur in insidias, aut abducantur ab ejus loci tutela, cui insidiamur.

5. *Singulorum arbitrio*] prout alius atque alius sibi commodum putarunt.

§. IX. 1. *Notis quæ in commercio*] de vocibus & illis signis quibus instituta hominum & longum tempus definitam & perpetuo eandem significationem imposuerunt.

2. *Sine reprehensionis nota*] ne ob id quidem, quod mentiti fuisse videntur, reprehensorum aut notatorum.

Inter doctos alternantem] contrariis sententiis & argumentis vehementer agitatam.

3. *Quintiliano*] 12, 1, 557.

Communiter] plerumque, ut plurimum.

Sepositis circumstantiis] extra casus singulares, qui satis id excusent.

De medico apud ægrotum] Celsus apud Origen. lib. 4. p. 171. Ἀπάτῃ δὲ καὶ ψεύδει ἄλλως μὲν κακῷ, μόνως δ' ἂν ὡς ἐν φαρμάκου μοίρᾳ χρῷτό τις, ἢ πρὸς φίλους νοσοῦντας ἢ μεμηνότας ἰώμενος: ἢ πρὸς ἐχθροὺς κίνδυνον ἐκφυγεῖν προθυμούμενος.

4. *Non tam factis*] in quibus non tam opus ipsum quam intentio & finis operis vel laudem vel vituperatio-

rationem meretur, Quintil. instit. 12, 1, 557. *sic judicet pleraque esse, quæ non tam factis quam causis eorum vel honesta fiant vel turpia. Nam si hominem occidere sæpe virtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum est; asperiora quædam adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facile conceditur: ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus, sed etiã quare & qua mente defendat.*

§. X. 1. *Conceptui sive intelligendo*] cogitationi vel quantum ad judicium & opinionem vel quantum ad voluntatem & consilium.

Primo καὶ ἁμέσως] simpliciter & directe.

Mentis conceptus] quod cogitatur, quod sentit animus.

Significationis ergo falsitas] dissensus cum mente.

Sermonis complexio] sententia.

Non admitti mendacium] Mentis & orationis discordiam requirit mendacium ad fraudandum eum, cui de mente nostra constare debet. Ergo ratio πλάσματος, etiamsi accepturus est eam secus, qui audit, si non peccat in honorem Dei, amorem proximi, reverentiam superiorum, vacat crimine mendacii.

2. *Iniquam interrogationem*] ad quam si respondeamus simpliciter, aut nobis aut aliis innocentibus periculum immineat.

Phylarcharum] quasi haberentur pro principibus tribuum.

Suspensa & quo ducerentur] passura talem interpretationem in hanc aut illam partem, qualem eis aptares. Adde exemplum elegans apud Plinium lib. 1. epist. 5.

3. *In contractibus diximus*] 2, 12, 9.

Κατὰ τὴν ἀγορὰν] in foro nemo mentitor.

§. XI. 1. *Præter repugnantiam*] quod adimat ei, qui audit, justam & debitam facultatem statuendi & cognoscendi de animo & proposito ejus, quem audit.

Judicandi libertas] ut certior fiam de consilio & voluntate alterius, & pro eo dicam agamve, quod mihi commodum videtur.

2. *Jus illud subsistat*] ut is talis sit, qui de animo nostro certior fieri omnino debeat: neque enim sicario sese quemquã prodere oportet.

Acceptilatione] si quis se accepisse, quod ei debebatur, debitori caverit, aut si non existat conditio, sub qua debeo.

Non alterius] tertii, qui forte auscultat, aut verba inter alios facta clepit auribus, vel per indicem qualemcumque cognoscit.

3. *Prædixerit se falsa*] Ut cum Ovidius 10 met. 302. *Desit in hac mihi parte fides, nec credite factum.*

Alter permiserit] Ut cum Augustus parricidii reum sic interrogaret: Certe patrem tuum non occidisti? Martial. 5, 1. *Tu tantum accipias: ego te legisse putabo Et facilis falsa credulitate fruar.*

Oppositione juris] si ei, qui loquitur, jus est contrarium, per quod alterum potest sententiæ suæ expertem habere.

§. XIII. 1. *Qui non decipitur*] qui quod ego dico intelligit, aut utcumque intelligat, nullam inde jacturam sentit.

Ad verum mendacio venit] eo, quod non est, proferendo, vel adversum vel maximum minimumve, quod est, significat.

Quintiliano] 8, 6, 495.

Ejus qui obiter] tertii, ad quem non loquor.

Opinionem informat] falsum sibi persuadet.

Non sermo] non expositio certæ rei, sed sonus forte accidens, quem interpretari tuo periculo possis: si male interpreteris, neminem præter temet ipse accusandum habeas.

2. *Procurari*] strui, comparari. Licet enim hosti & male velle & nocere.

§. XIV. 1. *Certum est eum*] non aufertur alicui facultas illa, sed differtur bono ejus, atque is postea laudaturus est, quod ad tempus in

capienda mente nostra frustratus habitus fuerit.

2. *Quod bonum est, id vero est melius*] Potius ad tempus falsum credere, quod utile neque inhonestum est, quam verum scire, quod nocet.

Læsionem judicii] dissimulationem, qua judicium alteri de sententia nostra eripitur.

§. XV. 1. *Jus supereminens*] potestatem, imperium, tutelam.

Bono ipsius] ad id quod ei utile est, sive in ipsius persona, sive quatenus pars est corporis, cui utile est.

Plato, qui imperium] 3 de republ. p. 611. Τοῖς ἄρχουσι δὴ τῆς πόλεως, εἴπερ τισὶν ἄλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι, ἢ πολεμίων ἢ πολιτῶν ἕνεκα, ἐπ' ὠφελείας τῆς πόλεως. τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν οὐχ ἁπτέον τοῦ τοιούτου.

Medicis modo dare] Εἰ γὰρ ὀρθῶς ἐλέγομεν ἄρτι καὶ τῷ ὄντι, θεοῖς μὲν ἄχρηστον ψεῦδος, ἀνθρώποις δὲ χρήσιμον, ὡς ἐν φαρμάκου εἴδει, δῆλον ὅτι τό γε τοιοῦτον ἰατροῖς δοτέον, ἰδιώταις δὲ οὐχ ἁπτέον. Hic certe non modo dat, modo adimit, medicis, sed ἄρχουσι solis & medicis dat; ἰδιώταις, hoc est, ut ipse ibidem loquitur, πᾶσιν ἄλλοις, *adimit*.

2. *Attribuere vellet*] Ita Cæsar famam hostilium copiarum perterritos milites non negando minuendove, Sed insuper amplificando ementiendoque confirmabat, Suet. 66.

§. XVI. *Factum Hypermnestræ*] quæ promiserat patri se interfecturam patruelem maritum, quem servavit, Ovid. in epist. Heroid.

Splendide] gloriose, cum laude.

§. XVII. 2. *In servis reprehendendum*] mendacium & furtum propria servorum vitia dicebant veteres, ï n. 20.

3. *Schola*] Theologis superiorum ætatum, qui κατ' ἐξοχὴν Scholastici vocantur.

Falsiloquium admittere] loqui aliter ac sentias mendacium non esse.

4. *Significatum primæ notionis*] quam domicilium proprium appellat Cicero 16. famil. 17.

Secunda] quas migrationes in alienum.

§. XVIII. *Asserentem sermonem*] quo tantummodo aliquid pronuntiatur esse vel non esse; non etiam promittitur, aut adstringitur.

Sine exceptione] nec prætextu, quod hosti omnibus modis nocere liceat, irritum fieri.

§. XIX. *De jurejurando*] 2, 13.

Sive id assertivum] sive confirmatur eo aliquid tanquam verum; sive promittitur tanquam præstandum.

Ut pueros talis] Lysandri Laconis aut Philippi Macedonis. Ælian. 7, 12.

§. XX. 1. *Ob injustitia*] quod illas nullo modo licitas putarent, sed quod sese indignas & inferiores.

Ælianum] 12, 59.

3. *Usque ad belli Punici secundi*] Immo usque ad initium tertii Sallust. lib. 1. histor.

Perseus Macedonum Rex] Liv. 42, 47.

Locum & tempus] palam hostibus denuntiabant, ubi & quando eos aggredi constituissent.

§ XXI. *Qui talis maneat*] qui patriam & civitatem non mutavit.

AD
CAPUT II.

§. I. 1. QUæ *ex jure descendunt*] quæ in bello licent, non quidem naturæ, sed tamen gentium jure.

Tenetur, nisi qui] 2, 21, 19.

2. *Non qua singuli*] non ut quilibet unus suo nomine, sed ut cœtus illius sive universitatis commodorum & incommodorum participes.

Æs alienum profitebor] Potest intelligi, quum scilicet bona more Romano profiteor in censu: tum enim & debita profitebantur, ut eis detractis intelligeretur quid proprie quisque in bonis haberet. Sed addit Seneca omissum Gr. *candidatus aut reus*. Quorum illi solebant

hoc

hoc facere ut sciretur esse bonos & locupletes cives, censu senatorio præditos: hi propter lites æstimandas, ne major imponeretur mulcta, quam in damnatorum bonis esset.

§. II. 1. *Sive per se prime*] sive injuria cesset in proprii nominis debito, sive in morandis ac destituendis privatis, ne ad jus suum perveniant.

Corporalia & incorporalia] vide tit. Institutionum hac formula.

Bona imperantium] hæc enim rarius in alienum territorium & sub alienam jurisdictionem veniunt, quam privatorum, qui negotiantur & pecuniam per varias terras exercent.

A se mutuo jus] nam cujus bona detinentur, is persequi compellitur civem suum, à quo injuria non vindicata cœpit in exterum, ut aut ab eo recipiat, quod amisit, aut eum cogat externo satisfacere.

3. *Ad eam belli plenitudinem*] adversus quem bellum nondum declaratum est, sed tamen vi opus est, quia sponte jus non reddit.

§. III. 1. *Ἀνδροληψίας*] q. esset viricapionem. sed Clarigationem Latini vocant, Liv. 8, 14. Vide Gail. de Pignorationibus. Busium Subtil. jur. 1, 17. Salmas. de mod. usur. cap. 13. p. 531. & p. 212.

Si quis] civis Atheniensis.

Obierit] in alieno solo ac territorio, aut etiam domi evadente aliquam aliam in urbem homicida.

Homines] ejus urbis cives, in qua Atheniensis injuria occisus est, aut in qua tutum exsilium agit, qui occidit; si proximis ac necessariis in ea judicium redditum non est.

Quas obligantur] cujus officium est punire cives & incolas suos, qui damnum dederunt, nisi id faciat, obligatum atque adeo prehensioni vel manus injectioni obnoxium esse.

In contrarium valuit] nempe ut qui non haberet in ære, lueret in corpore.

3. *At tertium*] licere suscipere profugos.

Oratorie] Immo vere ac non oratorie Demosthenes. nam jus gentium sine discrimine commendat supplices recipi ac defendi, dum incerta causa est, & tantisper etiam noxios, donec judicium de illis factum est, 2, 21, 6.

Quibus fortuna] qui fortuito & imprudenter, non scelere ac consilio occiderunt.

4. *Non recepit*] deditos ab iis, apud quos delitescunt.

§. V. 1. *Præsumptio est pro his*] ubi non est manifesta injustitia, judices habentur pro bonis viris, ut judicatum pro veritate.

Non idem in exteros] non tenet aut obnoxios habet ad eandem patientientiam exteros, ad quā subjectos.

Etiam inter subditos non tollit] ut scilicet id ipsum, quod semel abjudicatum est, petere rursus non possint mutatis temporibus & apud alium judicem priore mortuo aut remoto.

Per injuriam] per injustam sententiam.

Rem quæ debitoris] rem alienam, quam debitoris esse putabat.

2. *Ῥύσι'*] pignora agens.

Τὰ ἀντὶ τινῶν] quæ pro quibusdam aguntur, id est, trahuntur & pro rebus raptis rapiuntur.

§. VI. *Alibi diximus*] 2, 15, 16. 2, 21, 11.

§. VII. 2. *Injuriam facientis*] ejus, qui jus non reddidit aut injuriam fecit, siquidem habitant in ejus territorio, aut peregrinationis aliave de causa tempus aliquod dumtaxat ibi morati sunt.

3. *Singulis pignerandi*] quisque injuriæ sibi ab alieno magistratu factæ in subjectos ejus ultor esse potest.

A judicibus] ab inferioribus magistratibus.

4. *Non solvendo*] privatos reliquantes & per gratiam dissimulatos & non compulsos ad solvendum.

Jus non reddendo] judices ipsos & magistratus.

Aliis]

Aliis] civibus quorum bona repræsaliarum nomine apprehenduntur.

AD
CAPUT III.

§. I. 1. *Non ex causa*] quod gerit gravibus & intolerandis causis lacessitus.

Ex rerum gestarum magnitudine] ut distinguatur à levi motu aut tumultuario conflictu latrunculorumve persecutione.

Ob peculiares] quo quod moribus gentium in hostem factum aut de illo acquisitum est, id jure factum & jure acquisitum putatur.

Postliminium] quo qui servus aut alieni juris fuit, redit in pristinum statum. Non restituitur autem, qui non mutasse statum creditur, uti qui non fuit in potestate justi hostis.

Non tamen in exitium] non ut is populus non sit, aut ut in alienigenæ potestatem veniat & tributarius fiat; sed utra factio in republica salva priores partes ferat.

Repetere à principe] petere ut restituantur in ingenuorum & civium locum, nec habeantur pro libertinis.

2. *Sub exemplo P. R.*] quod Romani JC. dixerunt de populo vel principe Romano, id nobis accipiendum de omni populo vel principe, qui rerum potitur.

Ille hostis est] Hinc Florus 3, 20. *pudet dicere hostes,*

Rationem aliquam] qui talis sit vel ejus generis, quicum pax & fœdus esse possit.

§. II. 1. *Etiam communiter*] consensu omnium, vel omnium, qui sunt cum imperio.

Forte æqualitatem] ut Bardylis Illyrius latro, Cic. 2. de Offic. 11.

Criminis causa] ut alienas res invadant.

Juris fruendi] ut honeste vivant, neminem lædant, suum cuique tribuant.

Multos apud populos] magis vel minus efferatos ac deciscentes à communi naturæ instinctu in oblivionem venisse.

Boum aratorum] qui aluntur ad rus colendum; non qui saginantur ad macellum aut penum.

2. *Principale*] quod prævalet in natura & substantia rei.

Ἀπὸ τοῦ πλεονεκτοῦντος] Ab eo quod superat in mixtura, fiunt appellationes.

Ὀνομαζόμενα] appellata à potiore.

Crude] Immo Latine: sed tu crude reprehendis. Vide ad Senecam de Tranq. an. c. 10.

Quæ jus gentium] cum observatur, quod apud omnes gentes receptum est, etsi jus civile merserit tyrannis.

Si quis nimium] si supra modum efferatur vis paucorum aut populi.

3. *Triumphus fuit*] a. U. C. 525. Cn. Fulvii Centumali, qui præcedente anno classe illos vicerat.

Pompejo de piratis] Non mirum. nam hi erant veri piratæ, colluvies hominum exsulum & perditorum. Illyrii exercebant quidem & piraticam, sed pro captu suo justum imperium & regem, tum reginam Teutam, filii nutricem habebant. Et tamen triumphavit tum & Pompejus: sed ei triumpho nobilius nomen dedit à Mithridate, de quo simul triumphavit. Titulus triumphi est apud Plin. 7, 26. Et de iisdem antea triumphaverat P. Servilius Isauricus testibus Cicerone, Valerio Max. Asco. Pediano, Claudiano, Sex. Rufo. V. Sigonii Fastos a. 676. Rectius dixisset de Euno P. Rupilium, M. Aquilium de Athenione servorum ducibus, de Spartaco & gladiatoribus Crassum non triumphasse: etsi res maximæ molis fuerint, Crassus tamen ovans urbem introiit.

§. III. *Arsaces*] Justin. 41, 4.

Viriatus] Justin. 44. 2. Flor. 2, 17.

§. IV. *Pro parte habeant*] pro parte aliorum vasalli.

§. V. *Publice decretum*] vel à populo comitiis, vel ab Omnibus seu Optimatium senatu, vel à Principe & consilio ejus.

§. VI. 1. *Rei suæ*] quam alius abstulit quam detinet.

2. *Secundarium &*] cap. præced. 2.

Impetatur] bello lacessatur ob id, quod subjectus ejus nobis vel subjectis nostris debet, aut quod in nos subjectosque nostros deliquit.

Illum in culpa] ut siquidem ad hanc ille non amice responderit, constet omnibus illius esse culpam, non nostram.

3. *Illa*] ad quam Cananæos invitare jubentur Israëlitæ.

§. VII. 1. *Ubi cum rerum*] quæ bellum minatur, nisi res restituantur, aut satisfiat pro injuriis.

Vindicationem] adsertionem & restitutionem rei ablatæ.

Persecutionem] exactionem pœnæ vel mulctæ vel ejus quod interest.

Ut alibi diximus] 2, 1, 2 & 2, 21, 4.

Clarigationem Plinius] lib. 22, 2 clarigatum, i. res raptas clare repetitum. Servius ad 10 Æneid. 14. *Clarigationem exercere*, hoc est, per feciales bella indicere.

Polybius] lib. 4. cap. 53. Idem in Excerp. Legat. 123. ἠτοῦντο ῥύσια τοὺς Ἀχαιοὺς οἱ Δήλιοι κατὰ τῶν Ἀθηναίων.

2. *Hoc autem casu*] quum bellum jam alter intulit, aut ea in nos deliquit, quæ jus dant pœnas exigendi.

Præsidium] locum munitum aut armis possessum ab eo, quicum res nobis futura est.

Emere dicis causa] per æs & libram, ut in emancipationibus & venditionibus imaginariis. Suetonius Octav. 64. *Dicis causa*, ut Nepos Attic. 25, 8. Ant. Augustin. Emen. 2, 1. Cujacius 5. Obs. 33.

Iubebatur] ut à Græco κηρυκεῖον. *Servius ad nonum Æneidos*] v. 52.

§. VIII. *Caduceus*] baculus sive sceptrum quod ferebat fecialis sive legatus bellum indicens (unde & caduceator vocatur) argumento se venire ab illo, qui sceptuchus est sive summum habet imperium. Eo & Mercurium deorum nuntium ornabant. Instar hujus in Fulvianis nummis familiæ Antoniæ tab. 7. in Antverp. Cæsarum tab. 2. n. 18.

Sagmina] Liv. 7, 24. ubi & verbenas & graminis herbam puram appellat. Idem 30, 43. Plin. 22, 2, & 25, 9.

Sanguinea] non quæ infecta esset cruore, sed ex arbore Sanguinea, quæ suo ingenio erat ejus coloris, unde nomen accepit, Liv. 1. 32. Plin. 16, 18. & 37. Idem 23, 10. l. 9. D. ad l. Pompejam de parric. Macrob. 2. Satur. 16.

XXX *Dies*] Liv. 1, 32. Macrob. 1, Satur. 16. *si forsan interea permoverentur ad satisfaciendum sine bello: ut in jure privato æris confessi ærisque debiti judicatis post sententiam* XXX *dies dabantur justi ex* L. XII. *tabb.* Gellius 20, 1.

Hasta missio] Justin. 11, 5. *Cum delatus in continentem esset, primus Alexander jaculum velut in hostilem terram jecit*, cap. seq. n. 1.

§. IX. *Ætolis ultro sibi bellum*] cum Romanis.

§. X. *Impetendi sint*] qui scilicet in nova pacificatione comprehensi non sunt.

Novus T. R. jussus] Lex sive rogatio comitiis centuriatis perlata, & inde denuntiatio per feciales.

§. XI. *Prælii diem & locum*] ut Marius cum Cimbris, Flor. 8, 3.

Privato ausu] paucorum vel ducis ipsius cum sua factione.

§. XII. *Bellis talibus*] adversus prædones, fugitivos, gladiatores aut civilibus.

Ex una parte] cum prædonibus ex parte civitatis aut justi populi: in civilibus ex victrici parte. Suet. Vesp. 10, 5.

Indi-

§. XIII. *Indictum est*] quasi necesse sit, triginta dies justos interponi, quemadmodum apud Romanos.

Nullum post se tempus] quod bello vacuum esse oporteat.

AD CAPUT IV.

§. I. [*Aciebat hastam*] cap. præced. n. 8.

Lædere] quocumque damno, vexatione, vastatione, injuria, incendio offendere.

Satisfacere] quocumque modo placare & gratiam refarcire, licet ipsæ res proprie non redderentur.

§. II. 1. *Cælebs castitas*] si quis habeat continentiæ donum.

Quibus circumstantiis] Neque enim simpliciter hoc licet, sed si veri Dei cultus omnino impediatur.

Vinum licet effundere] si ad diem dictum id non curet asportari emptor, ut scilicet suis vasis ad alia utatur.

2. *Scortari licet*] ubi lupanaria permissa sunt.

Debitoris corpus] Gellius 20, 1.

Quod ita se gessit] quod everit se supra leges armata tyrannide occupata, Flor. 3, 21.

Quantum liceat] quod possitis impune facere pro potestate.

3. *Pro Milone*] cap. 16, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret.

Aliud jura, aliud justitiam] tanquam plus sit in justitia, quam in jure.

§. IV. *Pronuntiare*] judicem se facere, utrius sit justior causa.

Religioni bellantium] conscientiæ.

Impunitatis] ut plecti nemo possit ob ea, quæ in bello, ut fit, adversus hostem patraverit.

Dominii] ut bello partorum, quæcumque fuerit ejus belli causa, justi domini simus.

§. V. 1. *Purus præstite*] non pollutus homicidio.

Jus belli vocatur] Hasdrubalis uxor ad Scipionem apud Appianum Σοὶ μὲν οὐ νέμεσις ἐκ θεῶν, ὦ Ῥωμαῖε· ἐπὶ γὰρ πολεμίαν ἐστράτευσας.

Omnes occidissemus] perissemus, occidi juste potuissemus.

2. *Actum culpa omni*] quo quod actum est, probum & pium sit, nec reum peccati apud Deum faciat.

Qualem dixi impunitatem] ut ob id, quod in bello moribus gessit, etsi durum sit, condemnari aut in jus vocari nequeat.

Tacitus hist. III] 51.

Eam cadem] fratris in diversa parte militantis.

Paludati fecerunt] imperatores belli. nam apud Romanos ejus, cui summa belli commissa esset, vestitus militaris erat paludamentum, sive palliolum coccineum: quod religiose atque inter vota in Capitolio sumebant: & inde statim ad portam profecti exiisse paludati dicebantur, Liv. 2. 41.

Non innocentia] non quod mihi male feceris, sed quod feceris in multos & cum multis.

Jura peccanti] quibus adversari & pœnas irrogare debebant.

Jusque datum] belli nomine permissum occidere cives, amicos, propinquos.

§. VI. *Ab illis quoque damnum*] utpote quibus interpretemur etiam facultatem datam nos lædendi, qui metus in bello toti genti & omnibus ejus hominibus indicto sufficit ad producendum illud jus.

Pignorationibus] repressaliis 3, 2, 7. his enim in compluies, quamvis victitent & deprehendantur inter eos, quorum justa clarigatio vel prehensio est, uti non licet; & in quos licet, tantum ad summam debiti libet.

Commisso cognitoque bello] Videntur enim se immiscuisse & causam illam probasse.

§. VIII. 1. *Ex causa permanente*] Qui domicilium habent in hostico & jus civitatis.

2. *In*

2. *In territorio pacato*] ejus qui cum neutra parte bellum habet.

Personarum spectantur merita] Singulorum vel privatorum & probitas & pravitas, non gentium vel populorum.

Jus istud promiscuum] sine discrimine, noxii sint etiam ex sua persona an innoxii.

Ejus ditionis cui] eorum finium, quibus vel portu qui esset in ditione Syphacis Masæsulorum regis.

§. IX. 1. *Dei ista sunt opera*] Hoc non fecerunt Hebræi ex jure gentium, sed ex Dei singulari mandato qui devotos illos populos volebat extingui: itaque non possumus inde in alios populos exemplum petere.

Babyloniorum] nam hi non erant in numero devotorum populorum.

§. X. 1. *Oporteret*] q.d. cum commeruissent, ut occidi recte possent.

2. *Tempore illo*] quasi cum in primo furore occisi non essent, postea occidi non possent.

§. XI. *Supplicum*] qui se ultro positis armis dediderunt, & veniam petiverunt.

Græci, qui Persæ militabant] non impetraverunt veniam ab Alexandro, sed interfecti sunt.

§. XII. *Sine conditione ulla*] sine pacto salutis.

Decimari] decimum quemque sorte ad supplicium duci.

§. XIII. 1. *Ad talionem*] quasi non parcatur illis, quia ipsi antea nemini hostium pepercerunt.

Ad pertinaciam] quod tam diu repugnando tempus misericordiæ consumpserint.

Suasoria magis quam] non tam purgant quam impellunt & stimulant severitatem.

2. *Supplicio dignum*] cum sit argumentum fidei.

A natura assignata] quoties pugnavimus pro populo aut principe, sub quo nati sumus, aut cui justas ob causas obhæsimus.

Præsidio decessisset] Liv. 24, 37.

Ob militatem] non ob culpam ejus, in quem crudeliter consulitur.

Rigor ille] illa severitas.

§. XIV. *Obsides*] si cum dati essent fidei & amicitiæ pignus, respectu illorum non cessavit hostis fieri, qui dedit.

Se obligaverant] qui sponte vitam oppignoraverant pro fide suorum.

§ XV. 1. *Eo permittendi modo*] nempe, ut impune fiant, neque ex factis persecutio detur.

Sui defendendi] ut sit non tantum in acie ac conflictu, sed propemodum in omni parte belli, modo ne quis sibi desit ipse. Sic Alexander ajebat se didicisse adversus vires hostium, non adversus calamitates contendere, Iust. 11, 12.

Non debetur] occidi potest etiam indefensus, etiam quiescens & dormiens.

Ne pericula] ut aliquis modus esset discriminum, quum sufficeret, quod gladiis & telis corpora exponunt & objiciunt pugnantes.

Ut ex Vegetio Baldus] Verba Baldi: *Et licet hostem veneno occidere, sicut docet Vegetius de re militari.*

§. XVI. 1. *Geminare mortis*] Justin. 12, 20. *sagittas veneno armant atque ita gemina mortis vulnera hostem summovent.*

2. *Quod ipsum quoque*] etsi vis clandestina sit ista pestis, aut certe non diu sit, sed mox deprehendi & caveri possit ex paucorum casu.

Alibi quoque] 2, 19, 1.

Ad minuenda pericula] qui vitam ferro sub armis cernebant, id satis humanæ fragilitati putasse & excepisse quædam genera periculorum consensu mutuo, quibus alium ab alio infestari fas non esset.

§. XVII. *Avertatur flumen*] fossis ductis alio derivetur.

Vena intercipiantur] ut Marius Saturnini factionem, quæ Capitolium tenebat, abruptis fistulis aquæductus ad deditionem compulit, Flor. 3, 16.

Senio-

§. XVII. 1. *Seniorem*] dominum feudi, 2, 3, 14.

An vero nulla teneantur fide] voluit dicere: & inter eos, qui nulla tenentur fide.

2. *Petilium Cerialem*] Vespasiani cognatum.

3. *In hostem quidvis licet*] vel tantum occidere, vel post diros cruciatus occidere.

Utilitate] Ducit autem utile sibi, quum ægre possit sibi cavere ab hac obrepentium audacia, magnitudine supplicii absterrere homines ne quis id conetur.

Licentia illa] non illa quidem justitia, quæ apud Deum valet, sed illa, quæ apud homines.

4. *Quorum facto perfidia*] qui subornantur adversus eos, quibus fidem, obsequium, honorem, gratiam debent, 3, 1, 21.

Malorum opera] 2, 26, 5.

Intra jus interficiendi] animis illorum ira & manibus utendi, sine perfidia.

Qui aliena utitur] percussorem immittit adversus eum, cui percussor ipse sacramento obstrictus est.

Licitamini] mercede addictis: pecuniam promittitis ei, qui occisurus est hostem vestrum.

5. *Ut ipse in se*] ut aliis ostendat viam inevitabilem in se grassandi, qua ipse in alios usus fuit.

Regum omnium] quia omnibus idem metuendum.

6. *Extra vero bellum*] quum persecutio est defectoris, rebellis, latronis. quo jure excusavit rex Hispaniæ, quod in Guilhelmi Auriaci caput præmium statuerat, tanquam subjecti rebellantis. Sic & Athenienses, quod XXX tyrannos ad colloquium progressos, ut victimas pacis trucidarunt, Just. 5, 10.

§ XIX. 1. *Et permissa*] apud alios concessa, apu d alios vetita.

In alienum corpus] Ut apud Statium Lycurg us 5 Theba. 696. *Si vilem, tant., premerent cum pectora, luctus, In famulam jus esse ratus dominoque ducique.*

Non solam injuriam] non quæ paterentur personæ, sed quid fieret & qua ex causa, nempe opus fœdæ voluptatis ex flagrante libidinibus & incontinentia animo.

Quod is neque ad securitatem] quod neque hostium quidquam demitur violatis mulieribus, neque additur salvis, Justin. 39, 3.

Neque ad pœnam] quia non est hoc ita comparatum, ut pro pœna possit haberi. Vera enim & justa pœna est, quam qui sumit, sumendo non peccat, neque ipse quid committit flagitii. At qui matronarum & virginum pudorem violat, rem facit per se damnatam & improbam.

AD CAPUT V.

§. I. NOn esse contra] Nam non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere, l. 21. D. de Reg. I.

Sata exuri] frumenta in agris matura incendi.

§. II. 1. *Seposita officiorum*] si à jure gentium distinguantur, quæ tantum honesta sunt, non etiam debita.

Omnia desinunt] Seneca Troad. 53. *& quondam sacrum Regni jacentis.*

Non eripiuntur humanis] secernuntur quidem à commercio & possessione promiscuoque & profano attactu privatorum; manent tamē in usu hominum & habentur curanturque inter ea quæ sunt universitatis vel populi cujusque. Potest & alia dari causa ex superstitione veterum. Credebant enim templa & aras & simulacra urbium captarum à diis esse deserta. Unde Virgil. 2 Æneid. 351. *Excessere omnes adytis arisque relictis Dii, quibus imperium hoc steterat.* Et Curtius refert in obsidione Tyri civium cuidam per quietem Apollinis urbem deserentis speciem oblatam. Quum Titus Hierosolyma obsideret, auditam majorem humana vocem,

cem, excedere Deos, simul ingentem motum excedentium, è Josepho Tacitus tradit 5 histor. 13. Hinc apud Statium Bacchus Thebis suis metuens in concilio Deorum ait 7 Thebaid. 18. *quo sacra tamen ritusque perempta Gentis abire Jubes?* Quod ut certius fieret, Romani carmine solenni ex obsessis ab se urbibus Deos evocabant, & Romæ illis ædem promittebant, ut notat Servius ad d. l. Exemplum apud Liv. 5, 21. Adde Diodor. Sic. 13, 59. Plutarch. in Antonio p. 951.

Ex Livio] lib. 7, 31. & 26, 23.

2. *In sacris ait*] quod in rebus divinis fas est & rite fit, id partem esse publici juris. quamvis interdum distinguantur. Ausonius: *Jus triplex, tabula quod ter sanxere quaterna.*

3. *Dona conflamus*] Florus 2, 6. *Arma non erant: detracta sunt templis.*

Cæsar] cap. 51. bell. Catil.

4. *Sibi accipere*] servare, non venerationis causa, sed quasi aliquod monumentum.

Romanis] ut crederent Romani non adeo detestabiles ipsorum deos esse Judæis, quam revera erant.

Illis obloqui] maledicere.

Ignem] Bulenger. Eclo. ad Arnob. cap. 5.

5. *Pudore & obtrectatorum*] ne famam, quam habebat, innocentiæ vel abstinentiæ læderet atque invidis ansam daret hoc nomine sibi obtrectandi aut insultandi.

§. III. *Religiosis*] in quæ mortui inferuntur.

Sive populi] ubi polyandria vel publica cœmeteria sunt.

Sive familiæ] ut olim apud Romanos, qui quisque in agris privatis sibi & suis locum sepulturæ secernebant.

§. IV. *Aliena perfidia incitationem*] præmia posita illis, qui res hostium, quamvis perfide, intercipiunt, & ad nos aut in nostros fines deferunt.

Ad minora ita connivere] nam ad majora, veluti vitæ licitationem non connivit, cap. præced. n. 18.

Meretricium] Sueton. Calig. 40. qui meretricium fecissent.

AD
CAPUT VI.

§. I. 1. *Bello justo*] in quo justam causam habemus.

Quæ aut paria] quæ aut tanti sunt, quanti æstimandum est, quod nobis ab hostibus debetur & reddere per pacem noluerunt, non ultra; aut quibus acceptis tantum illis damni dolorisque datur, quantum illi nobis dederunt, cum aliquo additamento pœnæ nomine, 2, 20, 32.

Apollini] Exemplum est apud Livium 5, 21. & 23.

Herculi] Justin. 18, 7.

Jovi Feretrio decimam] non decimam Jovi Feretrio, sed spolia opima, hoc est, quæ dux duci hostium ab sese interfecto manu sua detraxisset, consecrare solebant, Florus 1, 1. & 12. item 2, 4.

2. *Naturales terminos*] quum non ultra debitum nobis & accedentem pœnam condignam extenditur.

3. *Secundis omnibus prosequens*] Sueton. Oct. 57.

Pretium dixit muneri] donum ornavit verbis, ut loquitur Terentius.

Diras] exsecrationes detestationesque illorū qui legem violarent.

§. II. 1. *Tamen*] tantum.

Quivis in bello solenni] sive inferat bellum sive arceat, sive jure sive injuria: modo belli gerendi facultatem habeat, ut populus liber vel rex; & id bellum sit indictum.

Sine fine modoque] non tantum, quatenus ei debetur, & quatenus damnum fecit.

Qui ab eo titulum] qui sub ejus auspiciis militarunt, aut ejus dono aut commercio de præda partes acceperunt, non possint, vel domi,

vel usquam gentium, tanquam malæ fidei possessores conveniri, aut res ab eis vindicari.

Dominium quoad] nam dominii effectus in duobus fere consistit, ut liceat rem persequi & sibi asserere; tum, ut liceat de re pro arbitrio statuere, Bachov. ad Inst. de Action. §. 2.

Πολεμικὴν] bellicam.

Ληϊστικὴν] piraticam aut prædatitiam.

Ἀγωνιστικὴν] certando paratam.

Χειρωτικὴν] manuariam vel manubialem.

Interrogando] ut solebat, cum simularet se nihil scire & doceri, quæ doceret, percontando è discipulis elicere, quod eos docere volebat.

2. *Ut hostibus bona*] ut hostes sint opulenti & ignavi.

Τὰ τῶν ἡττωμένων] Superatorum in pugnis bona vincentibus præmia sunt.

3. *Vacuorum*] quæ dominium non habebant.

4. *Non causa aliqua*] titulus ex iis, qui jure civili probantur, ut occupatio, mancipatio, traditio, inventio & similes, sed sola apprehensio vel manus injectio, & possessio.

5. *Causa, ut à*] Videtur omissum sese vel Lacedæmoniis.

§. III. 1. *Ut recuperandi*] ut qui antehac possedit, credatur eam pro perdita habere, judicetque se frustra operam ejus repetendæ ac reprehendendæ sumpturum.

Præsidia hostium] castra vel loca munita, quo accedere prior possessor non audeat.

2. *Conditione continuanda*] si tam diu tenuerit, donec perduxerit intra præsidia.

§. IV. 1. *Ab eo interim*] dum illam castris vel castellis & stationibus occupatam habet.

Sed firma] stabilis, manẽs, duratura.

2. *Pomponii*] l. 2, 39. §. 8. D. de V. S.

Terrendi jure quod habent] Hoc solum est verum ἔτυμον. Addit enim, id est *submovendi*. Nimirum moribus Ro. eousque patebat territorium, quousque fas erat magistratibus incedere submoto. Et autem incedere summoto ire præeuntibus lictoribus, qui viam faciant & turbam summoveant, Liv. 25, 4. 28, 27. Hoc autem non licere sibi judicabant in terris alienæ ditionis, ut apparet ex Cæsare lib. 3. de Civilib. cap. 106. Tacit. 2. annal. 53. Sueton. Calig. 3.

§. V. *Ut produci*] per interpretationem largius porrigi quam proxima ratio permittit.

§. VI. *Ut præsumptionem*] ut intelligamus esse credibile, atque ut plurimum ita sese habere, immo & credi ac pro vero accipi, nisi contrarium probetur.

§. VII. 1. *Dominio externo*] quantum apparet atque oculis judicari potest ex præsenti possessione.

2. *In nos ipsos ea*] ut nos illis privemus & mulctemus, quemadmodum victos hostes consulere solemus.

A diis] nam victrix causa deis placuisse videtur.

§. VIII. *Auctoritati credatur*] multitudini doctorum & communi opinioni.

Res nullius] vacuæ, domino carentes: quasi jam non sit, quem tollere & occidere licet.

§. IX. 1. *Per alios*] quos in potestate aut sub imperio aut quorum conductam operam habent.

Animo utique] non nisi nostro.

In Olympiis] Sic Alexandrum Mac. Amyntæ F. Olympio certamine vario ludicrorum genere contendisse ait Justinus 7, 2, puta per aurigas, athletas, pugiles, &c. suo sumptu doctos & exercitos, Plin. 21, 3. Namque ad certamen in circum per ludos & ipsi descendebant & servos suos quisque mittebant. Inde illa lex XII tabb. *Qui coronam parit ipse pecuniave ejus, virtutis suæ ergo duitor ei.*

Alibi

Alibi] 1, 3, 3.

2. *Liberas & serviles*] tanquam per servum nostrum aut eum, qui est in potestate nostra, acquiramus; per liberos homines, quos neque in potestate, neque bona fide servientes habemus, non acquiramus, §. 6. Instit. Per quas perf.

§. X. *Vere publicos*] qui fiunt jussu imperantium & in usum publicum.

Privatos] quos regentium injussu permissa licentia milites exercent.

Seleuci] Nicatoris abavi sui.

Seleuci bellum] adversus Antigonum Coclitem.

§. XI. 1. *Publicatus ager*] fit populi vel principis, cujus nomine bellum geritur.

Stricte accepto] pro re manubiali, quæ fit proprie capientis aut capientium.

2. *Aut locandos*] ut eos ad statum tempus per magistratus redemptoribus pro decimis exercendos concederent.

Distraxerunt] vendiderunt.

Assignarunt colonis] pauperibus civibus aut veteranis militibus æquali numero jugerum attribuerunt.

Vectigales] emphyteuticarios in perpetuum aut longum tempus certa pensione permittendo.

Consecratos] Sueton. Jul. 20. Campum Stellatem majoribus consecratum.

§. XII. 1. *Se moventes*] jumenta, greges, armenta & quævis animalia.

In hominibus observabatur] ut eos capere cuivis & servos facere liceret.

Suo fato] per infelicitatem suam Liv. 9, 18. Des. Heraldus legit *suos factos* 1 Emend. & Obs. 36. p. 115. Cl. Salmasius *suis factos* ad Jus Attic. c. 26.

Merito] Metelli hoc carmine læsi responderunt: *Dabunt malum Metelli Nævio poetæ.* Terent. Maurus de metris p. 1439. Et vero dederunt: effecerunt enim, ut in Tullianum conjiceretur, Plaut. Mil. 2, 2, 56. Gell. 3, 3.

2. *In procinctu*] in agmine, vel sub duce, in expeditione

Non ut ministri] sed ut se circumspicientes, quemadmodum loquitur Auctor Africani belli cap. 47. *quæstibus militia servientes.*

§. XIII. *Ante omnem*] & valeat, ubi nihil diversum de eo civitas constituit.

Dominium singulorum antevertere] in publicum vindicando res prohibere.

Feris & avibus] ubi venationem & aucupium jure veteri gentium & naturæ omnibus concessum reservarunt sibi principes aut nobiles. Sic salis vendendi arbitrium aliquando privatis ademptum Romæ, Liv. 2, 9.

§. XIV. 1. *Actu bellico*] ut in acie aut expugnatione urbis.

Personam sustinent] non pro sese agunt, sed pro corpore civitatis. Hinc est ut privati cum militibus tanquam diversi componantur interdum, V. ad Sen. de vita beat. cap. 2.

2. *Neque me tecum*] nam tu accepturus majorem, utpote imperator summus.

Præcipias] præcipua vel eximia auferat, antequam reliquum prædæ distribuatur, ut legatum per præceptionem in jure.

Virgilius] 9, 298.

3. *In captura sola*] non competisse uno eo nomine, quod quis ipse cepisset.

§. XV. *Actus sui rationem*] acta illorum non valerent, nisi populus vel per se vel per senatum ea rata habuisset.

Ab omni suspicione] vel avaritiæ vel inæqualis favoris.

§. XVI. 1. *Sub hasta venumdari*] publica auctione in parte castrorum, quæ Quintana vocabatur Suet. Ner. 26. Lips. Smil. dial. 3.

vel justi vel existimationis gratiave civium cupidi erant.

Si res triumphi] si res bello gestæ essent tantæ ut triumphum mererentur.

Quæstores, id est populum] nam quæstores procurabant rem & ærarium populi.

De quæstoribus] vendentibus eos quæstoribus.

§. XVII. 1. *Ambitiosum*] esse gratificari militi contra disciplinam & dignitatem, aut pravæ indulgentiæ opus.

Aut ratione stipendiorum] aut pro stipendiis aut super stipendia pro meritis.

Stipendiorum ratione] immo ipsum stipendium militi ex pecunia prædaticia numerandi auctor erat, ut eo minus tributi plebs conferret.

Alteram aut] Aliquando de singulis manipulis secretum numerum pro magnitudine urbis expugnatæ, aliquando per cohortes sive manipulos diviso exercitu omni partem alteram.

Mitti] per urbem & domos.

Solitam] ita ut pars altera & plerumque major in armis partim in castris, partim per urbis patentia & munita loca disposita esset ad omnes casus præveniendos.

In castra] vel forum aut spatiosum locum urbis.

2. *A Posthumio*] Postumo Cominio, Liv. 2,33.

3. *Excipiam sorti*] non patiar in sortem venire & tibi præcipuum dabo.

Rex Tullius] Immo Tarquinius Priscus. fuit enim Ser. Tullii mater.

Manubiarum nomine] Verba Asconii: *Spolia quæsita de vivo hoste nobili per deditionem manubias veteres dicebant: & erat imperatorum hæc præda, ex qua quod vellent, sumerent.* Puto quemadmodum imperatorum erat exercitus, erat provincia, erat bellum: quæ quoties dicuntur, non excludunt jus populi. Sic & manubiæ dicuntur imperatorum, non quod pars ipsis cedens proprie hoc vocabulo significetur: sed quod illorum plerumque arbitrii esset, vellentne in ærarium deferre, an militi distribuere. Potest & allusisse videri ad illud *Ex manubiis:* Sueton. Jul. 26. Gell. 13, 14. quod non efficit, quo minus &, quod privati nanciscuntur inde, *manubiæ* dicantur.

4. *Modice delibarunt*] exiguam de illa sibi partem ceperunt.

5. *Absentium*] de eodem exercitu.

Minuciani] quem ille obsessum ab hostibus liberaverat & hanc pœnam ferre jussit infelicis militiæ.

6. *Magistros militum*] à Constantino M. institutos.

A gestorum insinuatione] excipiuntur, ne de illis referre necesse sit ad imperatorem inter cæteras res de bello gestas. Sic Ti. corripuit consulares exercitibus præpositos, quod de tribuendis quibusdam militaribus donis ad se referrent, tanquam non omnium tribuendorum ipsi jus haberent, Suet. 32.

§. XVIII. 1. *Cujus præda sectio*] quæ præda per quæstores auctioni subjecta non sit. Cæsar 2 Gall. 33. *sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit.* Justin. 38, 7. Flor. 2, 3.

2. *Ut qui segnior sit prædetur*] Verba Livii 5,20. in libris antiquis sic leguntur: *ut segnior sit prædator ut quisque laboris periculique præcipuam petere partem soleat.* In quibus hæserunt propter duplicem usum particulæ *Ut.* Sensus, uti, prout quisque soleat præcipuam laboris & periculi partem petere, is in prædando sit segnior. Sic lib. 3, 50, *ut quisque occurrerat, plebem adhortantes.* Eodem cap. 53. *tunc ut quæque causa erit, statuetis.*

Ἐν τῇ ἁρπαγῇ] in direptione satscio ignavos majorem partem laturos.

Multiplex] amplius, cumulatius.

3. *Tribunus*] militum consulari potestate.

Imperium quam consilium] id imperati

perari non potuit, facultate & arbitrio ea de re consultandi erepto per festinationem militum, qui prædam jam invaserant, nec nisi cum maximo odio & criminatione ducum erant reddituri.

§. XIX. *Ludos quoque*] Scenicos, Circenses, Amphitheatrales vel gladiatores, qui erant voluptas populi, honos deorum, divitum ambitio.

§. XX. 1. *Urbem & agros*] ut horum etiam decimæ æstimatio iniretur & dedicaretur.

L. Manlius] Immo Cnæus.

Livii verba XXVIII] c. 23.

2. *Ipse defert*] in triumpho.

Quod contulerant] de ornatu suo & mundo ad crateram auream Apollini Delphos portandam, c. 25.

3. *Quadringenta talenta*] 200000 Philip.

Donatis] extra ordinem honoratis munere vel dono insigni.

Donariis] templorum ornamentis.

Aut vendidit] Hoc jam paullo superius posuit: sed quia ibi per errorem Manlio prænomen Lucii dederat, aliam de Cnæo hic recte appellato historiolam putavit.

§. XXI. 1. *Quadringenta octoginta*] Huic summæ præmittendum erat, *sex millia pondo auri.*

Liv. lib. XLV] Immo 38, 55.

2. *In nervo*] in vinculis carceris. Ter. Phorm. 2, 2, 11. *Vereor, ne isthæc fortitudo in nervum denique erumpat.* 4. 4. 16. *nostra causa scilicet in nervum potius ibit.*

Captum de præda] Exemplum alienum. nam id simulacrum Mercurii P. Scipio destructa Carthagine de Pœnorum hostium præda dono dederat Tyndaritanis in Sicilia, à quibus id abstulit Verres.

3. *Nummi argentei*] quam nummus sestertius.

Peculatus tenetur] publicum fraudasse judicatur.

Servata lege civili] nisi ubi jus civile alicujus populi aliud statuat.

§. XXII. 1. *Primo*] acquisitione quasi originaria, 2, 1, 1.

Nondum actu quæsitis] quarum acquisitio adhuc in spe tantū est, 2, 2, 5.

Ad utilitatem] ut incendantur homines & acrius incumbant ad eas quærendas cum publico fructu, quippe hostibus decessuras.

Conjungantur actiones] altera ex concessione populi, altera ex ipsorum occupatione.

Brevi manu] Ulpianus l. 43. §. 1. de jure dot. 1. per compendium, sine ambagibus, quoties scilicet celeritate conjungendarum actionum inter se una actio occultatur, ut loquitur idem l. 3. §. 12. de donat. int. vir. & ux.

Missilium] quæ spargebantur rapienda vulgo diebus solennibus, sive in corpore suo sive per sortes, Sueton. Ner. 11. Statius Cal. Satur. *Dives sparsio quos agit tumultus*, §. 45. Instit. de R. D. Noster 2, 8, 25.

2. *Juris translatio*] à populo in privatos.

Contractus] quo pacti sunt privati cum republica vel principe, ut quod damni dare possint hosti, lucro ipsis cedat.

Quæ quis passus est] Immo *fecit* dicendum.

§. XXIII. *In Oratoribus*] causarum patronis.

§. XXIV. 1. *Hi operam civitati*] sic in bello civium corpus addictum atque operatum esse reipublicæ dicit Livius 4, 60.

2. *Adjutoribus Romanis*] adversus Philippum.

4. *Ad Pyramum*] ad Isson in faucibus Ciliciæ, Curt. 3, 11.

Durante certamine] in ipso fervore prælii.

5. *Æquulanum*] Hirpinorū oppidū.

Civili alio] inter Vitellium & Vespasianum.

Sinu præfectorum] à quibus illi magna pecunia redempturi erant, ne diriperentur.

6. *Manente periculo*] nondum omni prælio confecto.

7. *Ut publicari digna*] non sit operæ pretium ærario aut populo ea vindicare.

Uter] aquæ aut potionis causa.

Facula] tum ad alios usus tum nocturni itineris ergo. Sueton. Jul. 31.

8. *Suo periculo*] quales qui olim à nostris auctoritate publica privati privatorum pecunia navibus armatis maritima hostium commercia corrumpebant & impediebant.

Ex publico] præfecto classis, Princip

A republica deducitur] vindicatur ærario. de reliquo decima.

§. XXV. *Bello non permixtum*] neutrarum partium.

Populi à cujus partibus] non ejus, ubi lis orta est, sed cui militantes rem ceperunt.

Quod in judicium deduci] de quo actionem recipit Prætor vel Judex. Quo significatur titulum acquisitionis per arma valere apud tribunal bellantis aut victoris: ibi enim libellum querentis à milite in permissa prædæ occupatione sibi aliquid ereptum nemo recipit. At si quis prædatorem possit apud alium judicem convenire, eum posse recipere suum, nec prodesse prædatori, quod jus præmiandi à suo imperatore habuerit. nam jus illud pro jure non habetur apud eos, qui non fovent eandem causam.

§. XXVI. 1. *Jus habuit hostis*] si res aliena pignoris vel hypothecæ loco apud hostem fuit pro debito, si manus ei injecta, vel, ut loquuntur, arrestata est ob justam causam, si servitutem debuit, id jus est etiam victoris.

2. *In agro alieno*] §. 12. Inst. de R. D.

§. XXVII. *In bellis aliis inter exteros*] obtinet jus naturale, de quo dictum hujus cap. num. 1.

Inter cives] Hinc Vespasianus victor civili bello, sorte legit recuperatores, per quos rapta bello restituerentur, Sueton. c. 10.

AD CAPUT VII.

§. I. 1. *Contra naturam*] servitutem esse contrariam illi bono, quod contigit homini beneficio naturæ & per naturam, id est, libertati: quamvis id ita ei natura dederit, ut ob justas causas quibusdam eripi non vetet. ut sit bonum separabile, quod peccato aut fortuna possit amitti.

2. *Neque delictum*] ut quis improbo facinore reddiderit se dignum, qui libertate privetur.

§. II. *Germani ducis uxore*] Arminii, Segestis filia, quæ gravida in potestatem Romanorum venerat.

§. III. 1. *Impune illis imperatur*] Hinc servos in omnia obnoxios dicit Florus 3, 20.

Fines huic potestati] hoc jus temperatum esse, certumque modum accepisse, ne infinitum foret.

§. IV. *Incorporalia*] Res incorporales, quæ manu tangi nequeunt, sed in jure consistunt, Inst. de reb. corp.

Jus patrium] patriæ potestatis. nec enim qui patrem cepit, jus acquirit in liberos non simul captos.

§. V. 1. *Ut libenter abstinerent*] ut facilius sibi temperarent, seque continerent ab interficiendo.

Utilius] Nam profecto utilius vivum hominem servari ad opus, quem tamen, ubi velis, occidere possis, quam statim, priusquam ejus experientiam ceperis, occidi.

2. *In alios transcribitur*] ut liceat hominem sic servatum vendere vel donare vel relinquere testamento vel alio modo alienare cum eodem jure vel utendi vel abutendi.

Ante calamitatem] captivitatem parentum.

3. *Redigi non*] saltem more Romano & Hebræo 2. Paralip. 28. nam de aliis dubium facit Justin. 4, 3. sive victoribus captivitatis jure servissent.

§. VI. 1. *Fas non esse fugere*] quasi alibi nec libertatem consequantur & conscientiam lædant, tanquam furtum sui domino facientes.

Vindicanti domino] ex eo, quod cap. præc. nu. 25. traditur de captis apud populum bello non permixtum jus reddi ex legibus aut moribus gentis, à cujus partibus res vel persona capta est.

Injici religionis] sine peccato fugere talem servum non posse.

Quæ tantum externis] ad quæ obligamur tantum metu politici judicii, non etiam metu Dei.

Tantum in judicio humano] cui quis adstrictus sit tantummodo legibus civilibus, non etiam lege conscientiæ.

2. *Testamenta nulla*] pro non factis habenda.

Mala fide præscripsit] qui tanquam usu captam possedit, quam scivit alienam esse, etsi scisse illum non possit probari.

Idem jus & non jus] est enim jus in judicio humano & externo, non in foro conscientiæ, aut ut illi loquerentur, jus politicum, non ethicum.

3. *Nec moturum*] non est credibile faciliores fore ad misericordiam, si persuasum habeant sine gravi peccato in Deum fugere ab hac servitute, nisi ad suos, neminem posse.

4. *Ex æquitate naturali*] qualis est lex servitutis ei, qui per hanc evadit mortem.

Plerumque & injuria fit] quippe quo libertas aufertur nullum ob delictum, sed quod arma gesseris pro eo, cui fidem debebas.

Et hac & alia] ut supra de percussore hostis & exploratore sine perfidia dictum est, 3, 4, 18.

5. *Alimenta & opera*] ut quemadmodum dominus tenetur ad alimenta servo danda, ita servus ad operas reddendas.

§. VII. *Jus illud externum exsequenti*] grave opus injungenti, verbis aut verberibus aut vinculis castigandi.

Judiciorum tutela] ut non tantum possis omne jus domini usurpare in servum ex captivo, sed id jus etiam possis judiciis defendere & per judicem in eo juveris.

§. VIII. *Jus gentium de captivis*] Apud Indos servitutem nullam esse scribit Strabo, lib. 15. p. 710. Nisi accipiendum est de eo, quod dixit n. 6. *ut si ad alios quam ad suos aut pace facta ad suos refugerint, vindicanti domino reddendi sint.*

Perfugium erat servis] Videtur accipiendum de transfugis.

Servis datur proclamandi] ut servus peregrinus, simulatque terram Francorum tetigerit, eodem momento liber fiat.

§. IX. 1. *Ab omnis caritatis*] Christo. in illis cessabat ratio, quæ prima hoc jus gentium introduxit, nempe ut quos poterant occidere, illis mallent parcere suæ utilitatis causa.

Gregoras] circa an. Ch. 1260. Michaele Palæologo Imper. Constantinopolitano.

Thessalis, Illyriis, Triballis] qui tum temporis ab imperio Ro. defecerant & suo jure utebantur. Inter quos Bulgari erant novi populi, Scytharum coloni, qui expulsis Romanorum subjectis in Mæsia inferiore sedes collocaverant.

Græcis inter se] ne qui Græcorum à Græcis in bellis ipsorum inter se caperentur, vincentium servi fierent, non erat auditus.

AD CAPUT VIII.

§. I. 1. Universos] magnum numerum hominum, sive illi absolvant corpus civitatis, sive membrum faciant illius corporis, veluti reipublicæ regnive urbs una vel plures.

Mere civili] ut eos adjungat ad

participandos civiles honores, ut reges & primi consules Romani, qui hoc maxime auxerunt urbem, quod victos populos migrare Romam coegerunt, & eis jus civitatis dederunt.

Mere herili] ut omni erepta libertate tantum pro subjectis aut tributariis habeat.

Mixta] ut parte vel specie libertatis relicta aliam conditionem stipendiariorum vel provinciæ eis imponat.

3. *Ut est in rege*] ut commissum & creditum, ut acquirat non sibi, sed populo vel regno cui præest.

Ut in populo est] ut proprium, sive ipse jus omne in priorem quoque populum suum habeat, sive quodcumque in priori jus habeat, omne consequatur in victo, & caput sit duorum separatorum civilium corporum.

§. II. 1. *Qua civitas*] respublica sui juris.

Non ad populi] cujus ipse rex est, & à quo velut fiduciarium regnum habet.

Magna familia] numerus ingens servientium.

§. III. *Personali libertate*] in quo corpora relinquuntur libera, quamvis operæ serviles & tributa præstentur.

Vi: agenus] ut Lydi, Justin. 1, 7.

§. IV. 3. *Quem velit esse*] quousque velit indulgentiam suam patere.

Non ex eo] non justum sive solenne, quia civile fuerat.

AD CAPUT IX.

§. I. 2. *Limen & limes*] rejicit Salmasius Observ. ad jus Att. & Ro. cap. 26. p. 568.

A limo] Terentius Eunuch. 3, 8. *ego limis aspecto sic per flabellum clanculum.*

§. II. 1. *In limen, id est in fines publicos*] domum. Domus autem non modo dicitur de lare familiari, sed etiam de patria vel civitate. Sic rediit in limen seu domum, qui est intra patrios fines.

In quo postliminium] ut simulatque rediisset intra fines, rursus inciperet esse veteris juris, quasi statum aut dominum non mutasset, & sive homo liber erat, suus suique juris; sive servus aut res animalve prioris domini foret.

Quibuscum pax est] nam inter hos valet jus eorum, quibus militans quis rem cepit, 3, 6, 25.

Qui partes in bello] qui eandem causam fovent, adversæ adversantes.

Homo aut res, ad hos aut] voluit *homo an res, ad hos an ad suos.*

2. *Statum non mutant*] manent in jure possessoris, neque redeunt ad priorem dominum, aut in libertatem civilem.

§. III. *Homines liberos*] si quis ex civitate Romana in aliam abiisset, ut in hac civis esset, postea eodem animo Romam rediisset.

Significationum] verborum, quatenus in jure aliquid significant.

Jacobus Cujacius] Fulvium Ursinum, non Cujacium, id censuisse ait Salmasius, p. 580.

§. IV. 1. *In bello*] durante adhuc bello.

In pace] quandocumque post bellum finitum.

Fato suo deprehensi] forte fortuna in hostico fuerunt, cum bellum oreretur & odio suæ gentis correpti & in servitutem redacti sunt.

Aliis captivis] qui armis inferiores in potestatem venerunt, postquam bellum cessavit, nisi pacis in conditionibus placuit, ut qui capti essent, liberi dimitterentur.

Pace demum facta refugit] deinde renovato bello capitur. Quod omittendum est, ut intelligatur non esse tum capientis, sed ejus qui prius cepit. Casus enim belli cum eodem populo iterum contracti fingitur.

Mini-

2. *Minime indulgens in captivos*] ideo duriorem conditionem fecerunt in armis captorum quam deprehensorum, ut his semper postliminium pateret, illis non nisi flagrante bello.

Atque ita captos] Atqui hoc repugnat omni juri postliminii. Juxta enim jure captos justoque titulo acquisitos credi voluerunt, quos captos intra præsidia sua habuerunt, etsi brevi post aufugerint, durante bello, quam quos diutius tenuerunt usque ad tempus aliquod post exitum belli. Potius habendi sunt pro desertis & abjectis à republica, tanquam ignavis, & quos pro derelictis habuerit patria. nisi enim hoc esset, in pace facienda ratio illorum habita & mentio facta fuisset.

3. *In pace*] si quo modo effugissent.

Ut confessione] Immo quia nihil fecerunt adversus rempublicam, nec male pugnaverunt, nec consenserunt in servitutem suam, ut tacite faciunt, qui capi se patiuntur.

Quatenus pacta] quæ sanciuntur redeunte pace.

Eandem ob causam] Immo quia & hæc pro derelictis habentur.

§. V. *Hoc animo*] Ideo M. Atilius Regulus bello Pun. primo non rediit postliminio, quia missus erat cum legatis Pœnorum pacis suadendæ causa. Sil. 6. Pun. 452. l. 5. §. 3. D. de Capt. & post.

Se acquirere] sui juris ipse quodammodo auctor esse.

Volentis] i. 2, 3, 6. 2, 6, 2.

An vi] utrum vi.

Liberi ut fierent] manumitterentur, an haberentur tanquam qui non serviissent.

§. VI. 1. *Se sibi acquirit*] fit ipse sua opera sui juris.

Factum pro jure] quod factum erat, pro juste facto habuerunt, atque adeo & ipsum & res ejus pro homine ac rebus juris alieni.

2. *An qui titulum*] Utrum qui titulum.

Tutus erit gentium jure] res retinebit.

Cum sua causa] sic alienata ut alienari poterant per naturam suam cum suis commodis & incommodis, & sub conditione, nisi postliminio rediissent.

Acceptilata] relicta tenenti data apocha vel acceptilatione, qua quis fatetur se accepisse, quod non accepit.

§. VII. *Jura in ipsum*] quæ alii adversus eum habuerunt.

Hostium potitus] Sic & Papinianus, l. 11. de Capt. & post. Plaut. Captiv. 1, 1. 24.

§. IX. 1. *Non ergo Saganti civitas*] Probare non possum. Immo, quia veteribus cultoribus superstitibus post breve tempus (Saguntus octavo, Thebæ XX anno, salva lingua, legibus, moribus, institutis, religionibus & sacris, ordinibus & corporibus civitatis) restitutæ sunt, fuerunt eadem. Et ita judicant ipsi Saguntini apud Liv. 28, 39. Si verum noster de Sagunto & Thebis tradit, nec qui ex captivitate Babylonica post 70 annos in Judæam sunt reversi, populus fuerunt Hebræus vel Israëlitarum. Atqui Scriptura sacra omnis pro eodem populo eos agnoscit. Aptius Capuæ & Carthaginis fuisset usus exemplis, quarum illa cum 150, hæc 100 annos in ruderibus jacuissent, à Julio Cæsare jura urbium, Romanis colonis attributis, recuperarunt.

Creditum non est] si quis captus fuisset debitores habens, à quibus qui creditorem in potestate habet, æs illud exigere, aut quibus remittere possit (puta, in civitate media & neutras partes fovente domicilium habentes) isque id exegerit vel remiserit, jus debiti exigendi non recipit captus, si

si postliminio redierit, inter cætera jura, quæ recuperat, atque adeo id rursus exigere non potest. Ratio est, quod supra docuit, partim, una cum capto, jure belli, etiam jura ejus incorporalia acquiri, 3, 7, 4. partim in controversiis de re capta apud populum bello non permixtum respiciendum jus ejus populi, à cujus partibus res capta est, 3, 6, 2.

2. *Postliminio restitui*] Dispar est exemplum, quia in divortio justo consensus discedentium intercedit. At Sagunti & Thebarum dissipatio similis est discidio fortuito vel frigusculo, non divortio, l. 32. §. 12. de donat. inter vir. & ux. per calorem misso repudio, si brevi reversa uxor est, non divortisse videtur l. 2. de divort. & repud. Sic illis quasi frigusculum fortunæ venit.

§. X. 1. *Intra civitatem*] populum singularem.

Jure civili Romano] Quasi apud alias gentes impune transfugerint & redeuntes in civitatem pristina jura receperint. At Indibilis apud Liv. 27, 17. ex gentium jure: scire se transfugæ nomen exsecrabile veteribus sociis, novis suspectum esse.

Etiam filii familias] Transfugæ sine dubio, sive patres sive filii familias postliminii jure, id est, reditu in patriam securo & recuperatione status ac rerum suarum, omnium gentium legibus aut moribus carent. Quod autem filius quoque familias Romæ non recidebat in potestatem patriam, non est magis singulare quam quod nec filius familias latro aut desertor aut qui quodcumque capital admiserat, specie ac prætextu potestatis patriæ judici poterat eripi. Erant enim servi pœnæ, in quibus maxima capitis deminutio locum habeteret, §. 1. Instit. de cap. dim.

Qua intelligebat] sine qua nec se salvum putabat fore,

2. *Ipsa servitus*] quæ præstatur redemptori.

Contracto inter] si mulier, quem sua pecunia redemit ab hostibus captum & pro servo ad tempus habuit, ei nupserit.

Prostitutione] si cujusquam aut plurium permissa est libidini, quam quis redemit.

3. *Messenios cum longo*] 3, 9, 10. Messenios postliminio vult patriam & libertatem recepisse. Hi post primum cum Spartanis bellum Ithome destructa Olymp. 14. Candaule apud Lydos, Salmanassare in Chaldæis regnante dissipati per Arcadiam, Argos, Sicyona, Eleusina, quum capti & remanentes omnia servitutis mala ut Justinus, annos 80, ut Pausanias 39. perpessi essent, ductore Aristomene se liberarunt: Secundo bello expugnata Ira Olymp. 29. Ardye Gygis F. in Lydis, Tullo Host. Romæ regnante, rursus qui effugere nequierant in Ilotas redacti; qui evaserunt, Zanclen in Sicilia occupaverunt & Messanan appellaverunt: utrorumque posteri post 200 annos Olym. 77. paullo post expeditionem Xerxis in Græciam, cum terræ motus omnem fere Spartam evertisset ac 20000 hominum exanimasset, tertium bellum excitarunt, quo post decennium inferiores in Siciliam, Africam, Naupactum Acarnaniæ aliasque regiones sparsi vacuam & vastam Messanen reliquerunt, donec post annos fere 100. Olymp. 103. proximo post Leuctricam cladem anno Epaminondas urbem instauravit convocatis undique veterum cultorum posteris. Pauf. 4, 241, & 268. Liv. 32, 22. Quod si postliminium his concedit, quanto minus id Saguntinis & Thebanis negare debuit?

Per usucapionem] si absentis ejus bonorum aliquid possessor bonæ fidei tempore longo acquisivit.

Liberationem] si quod ei obligatum

tum erat, quocumque modo tollendæ obligationis, dum captivus detinetur, liberatum est.

Non utendo] ut ususfructus non utendo intra tempus X aut XX annorum amittitur, §. 3. Inst.

Actione rescissoria] qua usucapio aut quid aliud factum in præjudicium velut absentis reipublicæ causa rescinditur, §. 5. Inst. de act. l. 35. pr. de Oblig. & Act.

4. *Lex Cornelia*] l. 22. pr. & §. 1. ac 3. de capt. & post. l. 1. §. 2. Act. l. Falcid. l. 12. Qui testam. fac. pos. l. 15. D. de injusto rapto, l. 9. Cod. de postl. rer. Ulpian. Instit. 23. §. 4. l. 8. C. Quibus ex cau. maj. §. ult. Instit. Quibus non est, perm. f. t.

Decessisset] ut medio tempore minui nequeant.

Pro nullo habetur] Immo suis est pro peregrinante, & qui exspectetur post tempus rediturus.

§. XI. 1. *Sæpe alienati*] ab eo qui cepit, alii domino, & ab hoc rursus alii, & deinceps traditi.

Revera habeatur] jam sit in ejus potestate aut in eam venturus sit, ubi domino libuerit.

Nisi & cognoscatur] gnaro & conscio domino intra fines versetur.

Nondum receptus] postliminio rediisse censet Paulus.

Ut animo] quia servus consilium non habere videtur, sed omne consilium de eo esse domini.

2. *Contrarium jus*] quod transfugam punit.

Receptos eos] tamquam qui jam dominum habeant & ad eum redeant; non tanquam qui nunc demum dominum nanciscantur eum qui hosti eripuit.

Defensorem] nimirum ut rei alienæ: sic in D. conjunguntur Procuratores & Defensores.

3. *A Rufo collectis*] Libellus inscribitur: leges Navales Rhodiorum, Militares, Rusticæ Justiniani Gr. & Lat. opera Sim. Schardii Basil. 1561.

§. XII. *In veterem causam*] redeant sub prioris principis imperium.

§. XIII. 1. *Præscriptionibus*] privilegiis longinquæ possessionis.

2. *Litori redditur*] ex privato fit nullius.

§. XIV. 1. *Commercio parata*] empta & permutata.

Recuperandi spes] ut animosius emerent, in quibus scirent valere jus postliminii.

Longa & oneraria naves] quia illis milites, his belli apparatus vehebatur. Lusoriæ & actuariæ duorum erant generum Aliæ enim lusoriæ in ripis omnium terminantium imperium (ut erant Danubius, Renus, Euphrates) excubabant, l. 4. Cod. de Offic. judic. milit. l. 4. C. de Offic. mag. Offic. in his utpote bellicis erat sine dubio jus postliminii. At vocabantur & lusoriæ privatorum, quibus illi voluptatis causa huc illuc vectabantur, ut loquitur Petronius cap. 61. de quibus Seneca 7 de benef 20. & meminit auctor 3, 1, 5. Actuariæ, omnes quæ remis agebantur; quarum etiam quædam belli adhibitæ, Liv. 30, 43. Cæsar 5. de Gall. 1. & in his postliminium. non in eis, quæ voluptatis ergo aut alios ad usus erant paratæ, Salmas. ad jus Att. & Ro. c. 26. p. 740.

Clitellarii] qui clitellis onera portant, non qui carpento junguntur. Sunt autem clitellæ, stratum, quod imponitur asinis & mulis ad onera commodius portanda. Eundem usum habent equi sagmarii.

Quas & legari] etiamsi quo tempore testamentum scribebatur, apud hostes essent.

In præstationem familiæ] attribui & imputari pro parte sortis suæ alicui hæredum, sed cum cautione, si recipiantur.

§. XV. *Periti morum*] juris per consuetudinem introducti.

§. XVI. *Intra præsidia*] 3, 6, 3.

Ut jus dominii mutare] ut eorum,

quæ

quæ rapuissent, jus acquirerent & prior dominus jure suo caderet.

Alibi censuimus] 2, 10, 9.

§. XVII. *Non obstabit exteris*] Sed tantum Hispanis aut qui sub regis Hispaniæ vivunt imperio.

§. XVIII. 1. *Nomadum*] populorum vagorum adhuc & incertæ sedis atque inconditorum, quum in omnes peregrinos aliquid licebat, quod nunc intelligunt homines meliora docti non licere nisi in hostes.

Belli inter privatos] Puta naufragio ejectum aliquem aut quocumque casu in terris peregrinis oberrantem, ubi sine notore ac defensore esset arreptum à privato & in ergastulum fuisse conjectum: quod frequenter olim contigisse ostendit Sueton. Aug. 32. Ti. 8. Cic. pro Cluent. 7. Et hodie nihil frequentius accidit Christianis inter Turcas.

Captivitatis jura] ut liceret comprehensos peregrinos pro servis habere quasi captos ex hostibus.

Ad æquas pactiones] ut utrimque aliquid remitterent de sævis moribus & paullatim jus discerent.

2. *Cicero primo de Oratore*] cap. 40. sed de libertis, non de servis agere Ciceronem monet Salmasius p. 596.

Non dubito quin] Lege, quum fœderati & liberi nobis externi sint, inter nos. Ita consentiunt Gallus & Proculus, Salmasius, pag. 606.

3. *Ut si qua essent*] qualia quæ hodie Turcis sunt cum Christianis, quibus privati Mahometarum non impediuntur, quominus in captivitatem redigant, quoscumque possunt de Christianis.

AD
CAPUT X.

§. I. 1. P*ene omnia*] & ostendendum, quamquam hæc jure gentium concessa in bello & impunita sint, perpauca tamen eorum virum bonum & Christianum licere sibi putare debere.

Judicia coactiva] magistratus pro potestate facta tueantur.

Illa in jure stricto] quæ nihil vi geri patitur nisi ad sui tutelam inculpatam.

2. *Pudor*] Pudor ille potissimum est pudor sui, quum quis nihil magis veretur quam suam conscientiam, & antiquissimum habet *Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.*

Nullo vinculo] olim ad ea præstanda nemo per judicem adigebatur, sed prout inciderant in probum & pudentem aut in improbum & impudentem hominem rata aut irrita erant.

Salvo pudore] Siquidem vult retinere verecundiam & existimationem, nisi vult decoquere pudorem.

Pudor ipse] reverentia sola recti.

Πάρεδρος] ex Afranio apud Nonium licet reddere *Adsestrix*. Verba Poëtæ: *Remittit adsestricem*: me ad se vocat.

Deus metuens] providens.

Ἑστίαν] domesticam, contubernalem.

Ita fines regit] distinguit.

3. *Ad legem bonum esse*] Hactenus solummodo recte facere ac justitiam colere, ut præstes, quod leges imperant, quod à judice potes cogi.

Extra publicas tabulas sunt] quæ negligere possis sine metu tribunalis & prætoris, quæque actionem ex legum tabulis non habent.

Quod in judiciis externis] de quo Prætor vel Judex & consilium disceptant, quod actione petitur.

Zi

In servum omnia liceant] quicquid statuas, forum & fasces non metuas.

In hominem licere] si facias in homine utcumque vili & humili, ferum, immane, inhumanum habeatur.

§. II. 1. *Quid isti pati*] annon debuerit ab illis jus belli abstineri.

Omnino justam] semper & in universum.

2. *Id quod sæpe accidit*] ut servi fiant, qui fieri non meruerunt.

Ad obtinendam injuriam] ad retinenda & non reddenda, quæ per vim parum probatam quæsivissent.

§. III. *Interna injustitia*] quæ apud Deum reos faciat, etsi humano foro excusatos.

Ad eos cooperantur] aut eis adjutorium faciunt.

Justitium præcipit] ferias & vacationem ab omni opere ac negotio obsecrationis causa.

Natura ductu] quippe veræ religionis ignarus.

§. IV. *Sive potestatis jure, sive consilio*] vel jubendo vel suadendo.

Actibus dividuis] quos non faciunt, agminatim, centuriatim, manipulatim, sed singulatim.

§. V. 1. *Ad restitutionem*] Ad restituendum quisque obligatur ipsa possessione alieni, aut casu damni dati, etiamsi dolus ejus & prava voluntas non intervenerit.

Capientibus donasse] res suas misisse in aleam & tacito pacto constituisse, ut id haberent pars utraque, quod huic aut illi assignaret, mars communis & fortuna.

Suum jactare] pro derelicto habere.

Externi dominii] ut cum paterentur esse jure publico dominum, qui res cepit: quod potuerunt pati, etsi non solverent conscientiam vinculo quarundam restituendarum.

2. *Cui inest inæqualitas*] ubi non redditur par pro pari, quod fieri debet in legitimo contractu.

Qui contraxit] qui plus debet quam accepit.

§. VI. 1. *Parum liquida*] dubitabatur an vere hostes fuissent.

Etiam illa publica] non tantum, ut privati liberarentur servitute apud privatos, sed etiam ut reipublicæ suæ leges redderentur.

Liv. lib. XXVIII] Immo XXXVIII. 32.

2. *Quantum domino*] eam summam pecuniæ, quam dominus impendere non dubitasset, ut reciperet, 2, 10, 9.

AD
CAPUT XI.

§. I. 1. *Omnia dat*] Efficit, ut nihil non liceat in invitum, qui, quod in volentem licere debet, recusat.

Quædam officio] sunt quædam humaniter & benigne agenda.

Aut mites aut necessarii] Aut parcebatur victis, aut non occidebantur duriterve tractabantur, nisi quibus ob graves causas parci nequibat.

2. *Qui sint, de quibus*] Possunt enim aut aliis rebus laudati aut bene olim de nobis meriti esse. Florus de Ætolis 2, 9. *Memineramus auxilii, sic placuit ignoscere.*

Qui nos ipsi] Cæsar apud Sallust. Catil. 51. *magis quid se dignum foret, quam quid in illos fieri jure posset, quærebant:* Item, *Sententia ejus non crudelis (quid enim in tales homines crudele fieri potest) sed aliena à republica nostra videtur.*

§. II. *Absque eo*] nisi ille de medio tollatur aut interficiatur.

§. III. *Supra cum*] 2, 21, 5.

Utra in classe poni] utro numero vel loco haberi.

Non hostili animo] inter hostes morantur non infesti nobis neque sponte nocituri.

Ab inimicis] Aristione tyranno & præsidio, quod ei dederat Mithridates.

Amicis] L. Cornelio Sulla & Romanis. Quid

2. *Quid debeat facere*] eoque magis illum metuunt, quam ei fidunt.

Si est criminosum] si potest accusari, tanquam in eo culpam admiserit Ligarius.

Abierunt innoxii] illæsi, pœnæ immunes.

§. IV. 1. *Plenam injuriam*] cui dolus & culpa omnis inest.

Merum infortunium] cui nec dolus nec ulla culpa subest.

2. *Culpam aliquam*] Erratum.

Qui in se habet] quem suum ipsius consilium & voluntas malefica incitavit ad nocendum alteri.

Qui vero extra] qui sine consilio & voluntate lædendi, aliud agens inque aliud intentus lædit tamen.

Sciens facit, non tamen] qui aliunde subito impellitur, priusquam providere possit & prospicere, quale sit, quod agit, etsi volens id agat

Injusti aut improbi] Tacitus de Germanis 25. Verberare servum ac vinculis & opere coercere rarum, occidere solent, non disciplina & severitate, sed impetu & ira, ut inimicum.

Consulto] non subito animi motu impulsus.

3. *Non facti*] disputetur, non utrum factum sit, nec ne, sed utrum per leges licuerit nec ne.

Quod quis injuriose] atque eo jus sibi datum contra offendendi.

Qua intercesserit] nisi cui exciderit è memoria, quid facere debeat.

Si alter sibi] ille cui structæ sunt insidiæ.

Alter non] ille cui non impletum est promissum, quia id qui facere debuit, oblitus est.

4. *Ob ignorantiam*] quæ scire aut cogitare quis non potuit.

Nec tamen per ignorantiam] & tamen hujusmodi, ut sensus communis ea evenire posse cuique dictet.

5. *Quod expectari*] quod factum est non modo ab ignorante, sed etiam ob ignorantiam.

In via publica] nam quia in ea ut plurimum obversantur homines, facile unicuique succurrit, etsi nunc nemo appareat, repente intervenire posse qui lædatur.

Si quis mulierem] quam sollicitat aut cujus tentat pudicitiam.

Non per ignorantiam]qui sciens facit, quod nescit jus esse non facere.

6. *Qui factionem habent*] manipulum furum, ut loquitur Terentius: qui coierunt conjuratione facta.

Dimidiatum esse] dimidia parte defectum.

7. *Appellarent consilium*] quod ab se minus recte administratum videretur, ne dicerent consilio aut de industria factum.

Salutis causa predatur] quia receptum alibi non habet, ut majores nostri qui Brilam ceperunt.

Difficilia tempora]periculum præsens ab hoste & desperatio auxilii à sociis aut suo principe.

Ira]] Verbum hoc respicit, quos rhetores vocant in genere causarum juredicíali Status: Est autem status, quæstio, quæ ex prima intentione actoris & depulsione rei nascitur. Inter illos est Status Qualitatis, sub quo Rationalis Assumptivus dividitur in Comparationem, Relationem, Remotionem, Concessionem; concessio sub sese habet Purgationem & Deprecationem.

8. *Quibus invito*] qui occiderunt imprudentes. Forte, invitæ.

Si fors sæva] Leg. fors si per infortunium patratum, quod parum distat à scelere.

Has mens ipsa] hi conscientiæ tormenta patiuntur.

§. V. *Qui capita*] qui rempublicam in manu habuerunt, οἱ ἐν τέλει.

Passim mali] vulgi judicio, & perperam infamari solet ob improbum principem.

§. VI. 1. *Possint imponere*] pro justis agnosci & eos fallere.

Apud Livium, lib. VII.] 19. & 20.

Phocensibus] Immo Tarquiniensibus in Etruria. unde namque Phocenses Cæritibus cognati.

Chal-

Chalcidensibus] Haud scio, unde habeat: nō enim in fœdere Chalcis Eubœæ urbs cum Antiocho fuit, sed vi & metu eam Antiochus occupavit, Liv. lib. 35, 51. Puto hic dicere voluisse, Phocæensibus, qui in Asia minore, & eandem esse historiam, cujus meminit num. ult. cap. præced.

2. *Minus acerbe*] non sæviendo in victos.

De imperio & gloria] Id ipsum quod Justinus lib. 15, 1. non se propter prædam, sed propter dignitatem iniisse bellum.

Positum in medio] vacuum & certo possessore carentem.

3. *Erat obscuritas*] incertum & obscurum, utra causa esset justior.

Μὴ μετὰ κακίας] non per malitiam, sed nimio gloriæ studio.

De Dejotaro idem ille Cicero] cap. 3.

Progressus sed lapsus] 2 Attic. 21. quia deciderat ex astris, lapsus quam progressus potius videbatur

Acrius esse prohibenda] inclementius esse animadvertendum in eos, quos liquet bellum civile moturos, quam in eos, qui bello civili sunt victi. nam in illis non tam facilis præsumitur pœnitentia consilii, quam in his facti, cujus jam supplicium luerunt ipsa calamitate.

§. VII. 1. *Permordere*] usque & usque morsicare, persistere in mordendo jam jacentes & impotes repugnandi.

Impulerunt] de statu deturbarunt, prostraverunt, dejecerunt.

Anima una dabit] unius cædes momentum faciet.

2. *Ad Herennium*] c. 16.

Qui de victoria contendant] qui armati resistant, in eos hostilia moliri.

Eos homines] dignos venia & clementia.

Bellum] metum, periculum, vim ex bello.

Non idē] numquid pepercisset tibi?

Quid igitur] Ante hæc verba omissum est: Non profecto tam sapiens fuisset.

Talem stultitiam] qua forsan ille usus esset immoderate se gerendo in victoria.

Panegyrico] qui nonus est in ordine, & adscribitur Eumenio cap. 10.

Qui calcat iratos] Forte, stratos. cui non est necesse quicquam facere in hostis adulationem, aut in dubios belli exitus lenocinia quærere, ut loquitur Justin. 11, 12. sed qui potest per fiduciam virtutis & fortunæ submissis insultare.

Unus Perseus ipso Paulo qui deditum se acceperat deprecante] Serv. Sic enim jam Gruterus edidit a. 1607.

Nimis laxe] Adulatur nimium Constantino, qui duos Francorum reges, sed barbaros & inconditos, quales tum erant Franci, bestiis objecit. Cæterum ne unum quidem exemplū justi regis post victoriā interfecti Romanis exprobrari potest.

In forum] εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἱδρυμένο τόπον. Joseph ἀλω. 3. ιε' Intelligit Tullianum. Sallust. Catil. 55.

3. *Aristonico*] Hic non erat verus rex, sed Eumenis spurius ex citharistria Ephesia: & cum ab Attalo III, ejusdem Eumenis legitimo in testamento, quo Po. Ro. hæredem instituerat, præteritus esset, regnum Pergamenum invaserat & sustinebat invidiam Licinii Crassi consulis capti & occisi, Just. 36, 4.

Jugurtha] hic & ipse spurius, fratribus legitimis Adherbale & Hiempsale, Massiva quoque cognato Romæ, dum fide publica ibi moratur, per summum scelus occisis, legatis & exercitu & primoribus è Senatu pecunia corruptis, exercitu quoque sub jugum misso, misericordiam omnem perdiderat, Flor. 3, 1.

Artabasde] Non Romæ, neque ex auctoritate senatus, sed Alexandriæ & M. Antonii scelus appellat Tacitus 3. annal, 3.

Perseo] Macedonum.

Syphax] Masæsulorum Numidarū.

Gentius] Illyrici.

Juba] Numidiæ.

Cata-

Caractacus] Britanniæ regulus, Tac. 2. ann. 36.

Asperiores in victoria] nonnisi in una Corintho, de Offic. 11. quam tamen ad destruendam habuerunt gravem causam, violatos legatos, Justin. 34, 1, 2.

4. *Nisi quo mortem*] præterquam si quo videt incolumi se salvum esse non posse.

Ad capitalem mensuram] mortis supplicio digna sint.

§. VIII. *De nece*] In tentanda aggressione vel inferenda quamvis justa vi, per quam multi innoxii, & quos lædendi nullam propriam causam nec consilium habemus, sunt perituri.

§. IX. 1. *Quibus ira irascitur*] adversus iracundiam scribit, iram coercendã esse monet ac præcipit.

Sed Dei] qui eas ob corruptissimos mores ab stirpe volebat exscindi.

2. *Quibus fas maxime*] *boni fuere mores & valuit recti observantia*, Tacit. 3. annal. 26.

Naturalia scilicet] nam gentium jura plus permisere, 3, 4. 9.

Quod in moribus] quod non fundatum est in justitia naturali & morali, sed politica, & consuetudine invaluit, neque innocentem, sed impunitum præstat.

Salva integritate] fide ac dignitate integra & illæsa.

3. *Fœmina hoc nomen*] cum sit imbellis & imbecilla, potestne etiam hostis vocari?

§. X. 1. *Eo jure, quod natura*] etenim jure gentium etiam in inermes & sese submittentes, modo inter hostes sint, aut inter eos fuerint, ut supra, cap. 4.

Οὐδὲ πυρφόρος] cum significabant omnes occisos, & πυρφόρον interpretantur vatem, qui sacrum igniculum ferret.

Jovi sacros] propter Olympia, quæ Pisæ in Elide Jovis honori celebrabantur, Polyb. 4, 73.

Strabo Lib. VIII.] pag. 312.

Et eorum hospites] peregrinos, qui morarentur in finibus illorum.

2. *Conversi*] primus gradus monasticæ vitæ, eorum, qui seculo renuntiant manentes in seculo, hoc est, cucullam sumunt, & se alligant ad certum numerum precum & quædam genera piorum operum, retento patrimonio & opibus. ex quibus deinde fiunt Professi, qui jam res suas dederunt monasterio: & denique monachi, Rittershus. ad Salv. p. 126. Cerda Adv. Sac. 40, 28.

Qui literarum] Seneca epist. 14. *Hæ litteræ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos infularum loco sunt.* Unde eidem tutus literarum amor ad Polyb. 22.

§. XII. *Temporariam in hostico*] dum merces advectas distrahant.

Opifices & artifices] Cicero 4 Catil. 8. *Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, genus hoc universum amantissimum est otii.*

§. XIII. 1. *Necessitas perimat*] Hostis ne interficiatur nisi pugnans & ex necessitate, non à valde volentibus nobis.

In quo pacis perturbatio] quem non est verendum, ne seditionem faciat & tumultum.

2. *Contra jus belli*] nempe naturale, ut num. 9.

Hominum nostri ingenii] moribus & institutis nostris imbutorum.

3. *Puræ manus*] liberæ à cædis crimine.

§. XIV. 1. *Paciscentium*] offerentium se arma posituros, si fides detur vitam & libertatem salvã fore.

2. *Murum aries*] machina contentis funibus acta & emittens grande telum ad solvendam commissuram saxorum in muris.

Ad imperatorum fidem] orant se in fidem & clientelam recipi.

Cingerent corona] ab omnibus partibus clauderent exitus.

§. XVI. 1. *Si talio exigatur*] si hostis crudelitas pari crudelitate plectenda aut deterrenda sit. Ut Thracum apud Florum 3, 4. Observatum

neque

neque Hispanorum in Batavos, neque Gallorum Ligistarum in Protestantes sævitiam aliter quam pari sævitia coerceri potuisse.

Si terrore] si unius severitatis exemplo multis aliis possit metus fieri, ut repugnare desinant.

Si pertinacius] si diutius resistendo irritaverint victorem & ei occasiones promovendæ victoriæ eripuerint.

Immanibus convitiis] ut Cæcina Cæsaris Iulii Cic. 6. famil, 7. ut Thebani obsessi per præconem in altissima turre statutum proclamaverant tyrannum Græciæ Alexandrum, Diod. 17. 9. Vt Athenienses Sullam obsidentem exasperarunt. Plutarch. de garrul. p. 505.

Fidem violassent] Cæsar 1. Gall. 27. & 2. 23. Civilis 2. 14.

2. *Hostium unum*] ita ut singula membra sint obligata & obnoxia pœnæ pro singulis aliis, & quod unus commeruit, omnes commisisse videantur.

Tanquam] tantum.

3. *Si subsit jus*] si victum & in potestatem redactum liceat occidere ob facinus, non tantum ob hostilem animum, quum forsan ei alioquin ignosceres; tantum momenti habet utilitas, ut merito non parcas aut gravius in eum consulas.

4. *Quod signa adversa*] non sceleratos & obnoxios supplicio esse judicat, quod hostes fuerunt.

§. XVII. *Ob multitudinem*] ob numerum eorum, qui peccaverunt, non uti summo jure neque omnes occidere. Flor. 4. 6. Hæc quoque nisi multa fuisset, etiam justa cædes haberetur.

Sortitio comparata est] ut fortibus in urnam conjectis eductisque vel unus è paucioribus, vel pauci, ut decimus aut vigesimus quisque è pluribus, qui deliquerunt, ut cuique maligna sors excidisset, supplicium luerent.

§. XVIII. *Quæ in proprietatem*] quæ mancipi sunt & Dominos mutant: nempe ut eam alienare vel obligare posset, & quod quisque de sua vita vel interimenda vel obliganda ut interimeretur, si tertius vel civitas pacto non stetisset, idem posse de singulorum vitis statuère civitatem.

Ex suo peculiari] sive ipsi se obsides dederint, sive quod omnes vel maxima pars de illis statuerint, in id consensisse videantur, ex regula. 2. 5. 17.

Deo exceptum] Deum sibi recepisse ac reservasse, neque homini permisisse ut eam pro arbitrio vel retineret vel abjiceret.

2. *Conventiones tales*] pacta, quæ vitæ obligatione sanciuntur.

Si moribus] si quo in populo usu invaluissent & nunc quoque frequentarentur.

§. XIX. *Commissiones*] conflictus ex provocatione.

AD CAPUT XII.

§. I. D*ominii institutione excepta*] Neque enim privatis dominiis institutis præsumuntur voluisse gentes, si quis veniat in manifestum periculum pereundi & quidem non suo peccato, isque servari possit arrepta aut corrupta re aliena; tum quoque valere strictum jus privati dominii & potius abstineri re aliena quam hominem innoxium servari: sed hunc casum excepisse præsumuntur & ei homini regressum dedisse ad primævam facultatem usurpandi quidvis ad sui conservationem: præsertim si qui aliena re abutitur, eamque consumit, sciat habendum sibi habeatque propositum illius rei, quandoque possit, Domino restituendæ ac sarciendæ.

Ex inæqualitate] ex eo quod quis mecum contraxit, & plus accepit

cepit quam ei debebatur, me fraudato & minus habente, quam habere debeo.

Res perdita] ut quod ego de alterius bonis corrumpo, procedat pro eo, quod mihi debetur & detrahatur possessori, quasi ego perceperim & ille mihi tradiderit, tanquam partem ejus, quod mihi debet.

Meritum aliquod] facinus in meam vitam, famam, bona aut eorum quos mei officii est defendere.

Ut absit injuria] ut vastemus & vexemus alienas res sine peccato.

2. *Nisi causa utilitatis*] magnum inde commodum ad nos aut incommodum ad hostem perveniat.

3. *Qua brevi ad pacem*] qua videmur effecturi ut hostis citius de bello finiendo & pace reducenda cogitet.

Odio magis quam] dum sæpius indulgemus iræ aut prædæ cupiditati quam ut in summa re aliquid profligemus.

§. II. 1. *Vallum bellique opera*] aggeres & machinas.

2. *Consuetudine interprete*] unius & alterius bonum exemplum imitantibus aliis, ut ita res in perpetuum morem abiret.

Animantia ruris] boves agricolas & jumenta rustica.

Sine causa] in nullum usum nostrum.

3. *Etiam arguissem*] Leg. *arcuissem*. Ad Sen. Hippoly. 805. Vetuissem, vel prohibuissem, si potuissem.

4. *Arbores Moabitarum*] Hoc factum credibile est odio idololatriæ, quæ in lucis exercebatur.

§. III. 1. *Eveniet quod diximus*] ut rationes suadentes cessent, vel sint validiores quæ dissuadeant, ubi nondum quidem in potestate nostra res sunt hostium, sed credimus & speramus alibi brevi dijudicatum iri & res eas nostras fore.

Per concessam] deditam & ipsorum potestati permissam.

2. *Thebaidibus*] Phœnissis.

Hostium esse confessi] prodentes desperationem de victoria: nam si sperarent se posse vincere ac tenere loca illa, non vastarent.

Fame patriam] prohibendo subvectiones frumenti & aliorum utensilium, quia mare classibus tenebat.

Collatis signis] acie aperta.

De quorum possessione] perdito præmio, propter quod bellum geratur, verbis Iustini 28. 3.

§. IV. 1. *Possit aliunde*] quam ex eo agro, quem nobis urere ac vastare licet.

In Belgico Germanico] Germaniæ Belgicæ consociatæ adversus Hispanos. Pacti enim inter se sunt belligerantes, ut agricolæ in confinio hostilium terrarum extra præsidia siti, utrimque tuti & inviolati essent, modo penderent modicum tributum ex parte Belgarum Hispanis, ex parte Hispanorum Belgis.

2. *In eo quod diximus*] quod apparuit non tantum ex eo genere vectigalis, cui *Licenten* nomen (est autem de mercibus quæ in hostiles hinc, præter arma, portabantur) sed quod constat integras bellicas naves Amstelædami emptas instructasque cum dissimulatione Magistratuum, quibus hostis adversus Batavos uteretur: ne scilicet, cum sat esset aliorum locorum, ubi parari possent, hi incolæ eo lucro fraudarentur.

3. *Canones*] Synodales vel conciliorum veterum.

§. V. *Rhodiorum oratio ad Demetrium*] ut parceret Rhodo obsessa ei parti murorum, prope quam erat ea nobilissima Protogenis pictura, neque eam labefactaret machinis: etsi facilius inde capi urbs potuisset, teste Plinio. 7. 38. 35. 10. Fuerat autem Ialysus iste inter

inter condirores Rhodiorum gentis.

Urbicapum] Polierceten Antigon Coclitis filium.

Cum Protogene mortuo] Protogenis mortui opus nobile hostiliter lacerasse. Sic Gellius. At Plinius etiam tum vixisse Protogenem & id opus tractasse scribit.

Levia] vana, parvi momenti, nec tanti, ut illis ea invideremus.

§. VI. I. *Alibi diximus*] 3.5.2.

2. *Ruinis templorum*] Male omissum, templa ædificantem.

Metari] castra poni.

Pecunias Delphicas] Harum pars aurum Tholosanum, Iustin. 32. 3.

3. *Hostibus quibus*] Nihil mutandum, sed intelligendum; isti quibus pepercerant, nempe in profanis locis. Significat quosdam hostium tam fuisse misericordes, ut Romanos captos in illis locis, quorum nulla erat religio, sponte ducerent in templa, ne, si in alios vincentium non tam misericordes incidissent, irrita foret prior clementia.

§. VII. I. *Quæ in honorem*] cenotaphiis aut monumentis in quibus ipsa corpora defunctorum collocata non sunt.

Ius gentium impunitatem] Iure gentium ea impune diruere ac corrumpere licet.

Summam esse rationem quæ facit] Religionis primam & maximam rationem habendam.

Face miscuit] incendit & in cineres confusos ac deformia rudera redegit.

2. *Victoria profana*] sacra quæ urbe per vim expugnata reverentiam apud victores non habebant & in præda duci poterant.

Fano Apollinis] Delphico, Iustin. 24. 7. 8.

Pyrrhi qui Proserpinæ] Livius. 29. 18.

§. VIII. I. *Instituti nostri hic non est*] quippe quod τῦ πολιτικῦ.

Ipsa virtus vilis] non debet alienum aut putidum videri, si quod honestum est & per se sine ulla mercede probandum, id studeam persuadere & commendare per commoda, quæ secum trahit, quando eo seculo vivimus, quo nihil, nisi quod utile est, appetitur.

Bellum non morantur] impedimentum non afferunt rebus gerendis.

Ἀλλιπλοτέρως ἔχειν] Forte, ἀλειπλοτέρως, nam ἄλειπλ⊕, ἀνίκη⊕. ἀκαταγώνισ⊕. Salmas. ad Hist. August. p. 333.

Obsidem] nam qui agros hostium tenent, perinde est ac si obsides eis extorsissent: quorum recipiendorum spe ad saniora consilia cogi possunt: eo autem facilius cogentur, quo cultiores agri conservati fuerint.

Invictiores] difficiliores.

Liberam reliquit sementem] vetuit, dum in arando ac serendo occupati essent, ullam vim à suo exercitu fieri.

Pacis cupidiores] promptiores & procliviores ad legem pacis accipiendam, ne messem hostis intercipiat.

Spoliatis arma] cum superest nihil præter arma, acrius eis utuntur.

Id pignus] lenocinium pacis, per quam ea erant recuperaturi.

2. *Speciem hoc præfert*] parcere illis quæ in potestate sunt, est signum judicantis hæc sua esse sperantisque se obtinere illa posse universi belli victoria.

Nisi ad conciliandos] Nisi pro sed.

3. *Ad plures*] plures simile quid metuebant, quam ipsam calamitatem sentiebant.

AD
CAPUT XIII.

§. I. C*Ausa subest debendi*] donec nanciscamur id quod nobis debetur.

Securitatem] ne noceant nobis, aut ne quis illis utatur nos lædendi gratia.

Pacatorum] eorum qui non offendunt nos.

Capiendi] apprehendendi, corripiendi & tenendi aliquantisper ita ut tamen tuum non facias.

2. *Ob inæqualitatem*] ex contractu.

Ex pœna] ex maleficio.

Non res tantum debentis] propter debitum principis, aut eorum, qui rempublicam tenent, ex contractu cum alio principe populove inito & principis patrimonium & civium bona hypothecæ loco sunt.

Quod in impunitate] quod pœnam remittit res alienas rapienti & judicis officium præstat raptas defendenti pro suis, quas alter debet, nec reddit.

Non externum modo] non tantum quod condonat pœnam aut interdictis defenditur, sed etiam, quod congruit juri naturæ, quale est post introducta dominia & salva conscientia exigitur.

§. II. *Quod pœnale est*] ex maleficio imperantis & magistratuum oritur.

Latius produci] etiam ad pœnam, cum videatur tantum placuisse ad satisfactionem aut compensationem.

Est in bonis] ita ut si persequi cesses, tuo careas.

Non est] Spectat enim tantum vindictam, de qua remittere licet ita ut nulla re egeas.

Civitas puniri] aliquid deliquerat noxam nocendo, sed quod negligentius egerat in alieno dolore æstimando.

Ad prius illud] ex inæqualitate.

Ad posterius] ex pœna.

Quamquam ex cessatione] si quem ex officio punire oportebat, in eo cesset, ipse pœna sese dignum reddat: atque adeo ex isto sæpius hoc exoritur & existit: haudquaquam tamen hæc duo miscenda & pro eodem habenda sunt.

§. III. *Debiti primarii*] in quo cœpit injustitia.

Subnascentis] ejus quod ex illa sequitur & provenit.

Non compensari] non posse imputari ab eo, de cujus bonis vel territorio rapta sunt, tamquam sufficientem retributionem pro injuria, quæ dedit causam bello: sed jus esse victori super illa, quæ tenet aut bello acquisivit, pro ea injuria, quæ locum bello fecit, novam satisfactionem poscere.

Secundum sanum judicium] arbitratu prudentium & bonorum virorum.

§. IV. *Latius patere*] plus deberi humanitati, aut vinculo quod omnem hominem nobis proximũ facit, quam legibus. ut quis plane ac vere justus sit, non sufficere id tantum præstari, quo leges contentæ sunt & recepta jura.

Debitorem omnibus reculis] Cic. pro Quinctio 16. *Viri boni, cum palam fraudantur, cum experiundi potestas non est, timide tamen & pedetentim huc descendunt vi ac necessitate coacti.*

Sua bonitate] non lucri aut utilitatis studio.

Miserabile] dignum favore ac misericordia.

Tam durus] qui acerbissime ad ultimum quadrantem sibi debita persequitur.

2. *Non alio quam fide jussorio*] hanc unam ob causam, quod tanquam sponsores intercesserunt.

3. *In*

3. *In subsidium*] κατ' δεύτερον πλοῦν altero, vel repetito aut mutato cursu, ut si regia via nequeas, hoc velut transverso tramite ad jus tuum perveniat.

4. *Mercibus concedi*] permitte negotiantibus, ut merces in hostilia loca supportent.

AD

CAPUT XIV.

§. I. 1. *EO usque licita sit talis*] ad eum numerum & pretium corporum quo exæquetur aut à principio nobis datum aut à suborientibus postea profectum caussis damnum.

In alios] alienandis captivis.

§. II. 1. *Quod quasi ex fidejussione*] de captivis in servitutem redigendis hoc nomine gentibus placitum, quod singuli subjecti sint quasi sponsores & secundi debitores pro eo, quod debet civitas ut ea non solvente quasi addici possint.

Tam late patere] tantam vim habere.

Pœna servi] §. 1. Instit. de cap. dimin. Observ. 1, 8, 77.

Captivum se] servire jure belli, non ob noxã aut malignos natales.

2. *Servitus hac perpetua*] ac si quis conduxerit hominem liberum, ut, quoad vivat, sibi operas præstet, victus & necessariorum securus, cum jure cogendi si negligens sit.

In redemptura ejus operas] pretium redemptionis minui, prout multas & magis utiles operas edidit domino.

3. *In servum*] in servilem personã.

In hominem] in eumdem, tanquam & hominem, ejusdemque sortis, cujus & domini sunt.

Conservi] omnes enim quodammodo servimus, præfectis, tempori, illis quorum gratiam volumus, denique Deo & naturæ.

Qualitatum discrimina] qui omnes homines uno ordine habeat, liberum à servo non distinguat.

§. III. *Ut domesticam habeat*] ei mandare possit justum opus & ad id modica coercitione cogere.

Religione] moderatione.

Ergo publica] qua civibus imperatur.

Dispari titulo] Magistratus & domini.

Paria in illos] nempe jure naturæ, non gentium, non civili.

In hac parte vitæ] Significat quemadmodum magistratui aut principi non licet occidere civem sine delicto capitali ejus, ita nec domino servum.

§. IV. *Prolata vi proximitatis*] ut sit aliqua cognatio omnium hominum inter se, quod docent S. Literæ, unde scimus nos omnes ex Adamo oriundos, sed maxime, ut Christus jusserit quemvis hominem pro proximo haberi.

Divina legi justi regula] divina lege justum habetur, non quod existens forte casus aut temporis iniquitas aliquando permittit, sed quod æterna & semper sibi similis ratio sancit.

§. V. 1. *Opera cum modo*] quatenus salvis corporibus sustineri possunt.

Ἤπιος ἠΰτ'] *dici*. Helenæ verba de Priamo ιλ. ω. 775. dicentis, affines cæteros & ipsam socerum sæpe sibi convicium fecisse, nunquam vero Hectorem & Priamum socerum, qui semper sibi fuerit quasi mitis pater.

2. *Omnem invidiam*] ipso nomine ostenderint se nec dominos invisos & odiosos nec servos viles & contumeliis obnoxios velle.

Nomen pietatis] officii, curæ sanguinis.

Potestatis] juris & imperii.

Filiorum sortem à] liberos liberalius tractarent quam servos.

Inique dominantes] duriter & tyrannorum more imperantes.

Δωροφόρες, id est, donatarios] Potius tributarios, seu qui dominis dona ferrent, ut operæ quas præstarent, & mercedes quas mererent, in alienum opus locati, haberentur pro munere ac donis. nam apud Euphorionem est *Δωροφόροι ἠχήσονται* Et hujus generis composita omnia activam habent significationem. Adde Terentium Phormione 1, 1, 6.

Vetus interpres Callistratus] non ille, qui exstat, sed quem habuit Athenæus. lib. 6. p. 263.

§. VI. 1. *Quaterni modii*] Seneca servo tragœdo, quod genus honestius, quinque modios menstruos dari scribit epist. 80.

2. *In quadam liberum esse*] esse nonnulla, quæ homo servus agat tanquam liber.

Beneficii quoque] posse domino beneficium dare.

Succisivi] subsesivi.

Naturale patrimonium] Vt naturale dicitur, quod tantum est naturale, non etiam confirmatum civilibus legibus, eoque carens effectu, quem habent eædem res ornatæ solemnibus legum. Sic naturales liberi, qui nō justis nuptiis nati.

Peculium dominus] Dominus justam causam habet auferendi peculium servo, non modò si quid is committat, ob quod mereatur eo mulctari, sed etiam si eo ipse ad usus vitæ indigeat.

3. *Dominus non repetit*] non consequitur actione indebiti §. 1. Instit. Quibus modis re contrahitur obligatio.

Naturaliter] Potest aliquis debere naturaliter, qui non debet civiliter, ut si pupillus sine auctoritate tutoris contraxit, naturaliter obligatur ad implendum contractum. Cessat autem condictio indebiti etiam, si quis solverit, quod naturaliter debebat: non tantummodò, si quis solvit, quod debebat civiliter.

Intra domum] conservis, non servis alienis.

4. *Ad hanc internam*] Ethicam, morum, humanitatis, conscientiæ ad quam non adigimur legibus.

Retraxerunt] imminuerunt.

Ad venditionem] adire Magistratum & petere, ut Dominus sævus atque inexorabilis alii domino se vendere compelleretur.

Præsidum] Provinciæ alicui præfectorum.

5 *Nec sine donis*] ut sit unde vivat in libertate, cum desierit eum alere dominus.

§. VII. *Qui bello justo captus*] nam qui bello injusto, illis licere tradidit. 3, 7, 6.

Proprio delicto] aliquid præter cæteros flagitiose aut scelesté patrando.

Publico fato] calamitate partium victarum.

§ VIII. 1. *Movimus alibi*] 2, 5, 29. 3, 7, 5.

Mortis erant commeriti] & sic non genuissent, nisi victor illos conservasset hac conditione ut servirent; possunt videri & ii, quos gignunt postea, servitutem eandem debere ob suam vitam: neque enim aut nati forent aut superstites essent, nisi genitoribus eorum pepercisset communis dominus & ipsos procreandi educandique copiam fecisset.

2. *Vsque dum opera totum*] labore pro omni sumptu, qui in eos factus est, satisfecerint.

§. IX. 1. *Deducto ne egeat*] ut captus non privetur omni patrimonio, sed tantum ei relinquatur, quo se sustentare possit.

Olim mina] centum drachmis sive decem Philippis. Inter Fabium & Hannibalem convenerat, ut libris pondo binis selibra sive mille nummis Liv. 22, 23. Hannibal ad Cannas captis equiti quingenos quadrigatos, trecenos pediti,

pediti, servis centum statuit, Liv. 22, 58.

Δορυξένων] quasi hasta & armis hospitum: quæ tamen vox usu deinde ad quemvis hospitem significandum producta & dilatata est.

2. *Vitam cernamus*] de vita certemus & pugnemus.

AD CAPUT XV.

§. I. IN *populorum partes*] aut exigitur æquitas aut laudatur humanitas.

Ius imperantis] & Principis & quod sibi populus reservavit. (Vt, exempli gratia, si comitia, si ordines, si privilegia) illo potest uti victor, huic detrahere & id imminuere, quatenus tamen.

Qua modum excedit, securitas] si non peccavit quidem aliquid insigniter, neque debet, sed tamen salvus esse victor non potest aut non stabile imperium acquisitum, nisi duriter victos tractet: hoc casu si misericors est victor, in suos & se immisericors est. Cato apud Sallustium 52. Hic mihi aliquis misericordiam & mansuetudinem nominat &c.

§. II. 1. *Præter injuria*] prætermquam facultatem nocendi, qua per lasciviam male usi fuerant.

§. III. *Quod mirandum maxime*] Meo judicio valdè reprehendendum & perinde æstimandum, ac si quis omnes rusticos declaret nobiles. Eo dono non provinciales civium honorem consecuti sunt, sed cives provincialium conditionem ac vilitatem subierunt.

Imperatoris Antonini] non Marci Philosophi, non Titi Pii, laudatissimorum Principum, sed Bassiani Caracallæ, qui Septimii Severi filius fuit, teterrimus parricida & tyrannus perfidus, ut ostendit Salmas. ex Dione de Mc. Vs. 855. additque speciem quidem fuisse quasi peregrinis honorem haberet, sed revera id factum, ut plus è vectigalibus colligeret, quia peregrini quædam non conferrent, quæ à civibus exigebantur.

Roma communis] Rectè, sed non tantummodò ex eo. Poterat hoc dici & eo titulo digna esse Roma, etiamsi non cives Romani dignitatem suam perdidissent, & omnium hominum discrimina turbata essent: quemadmodum jam Plinio sub Vespasiano dicitur Italia omnium terrarum alumna eadem & parens, numine deûm electa &c. ut una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret, lib. 3. cap. 5. Rutilius Numatianus Itiner. lib. 1. cap. 62. *Fecisti patriam diversis gentibus unam: Profuit injustis te dominante capi. Dumque offers victis proprii consortia juris, Vrbem fecisti, quod prius orbis erat.*

§. IV. 2. *Reipublica forma*] cum Romani eos liberassent, maluerunt esse sub rege: itaque rex eis à S. P. Q. R. datus Ariobarzanes.

§. V. *A Quinctio decretum*] Livius 32, 31. Et tamen paullo post eodem annitente Quinctio omnibus istis oppidis, quamvis maxime minante Antiocho, præsidia eduxerunt, Liv. 34, 50.

§. VI. *Et victoris & victi*] ne ille metuat rebellionem, hic se præcipitet in priora mala, si nimis indultum sit.

Parte aliqua suorum] laudanda Romanorum modestia, qui de regnis subactis alias urbes liberabant, aliis dimidium tributi, quod regibus erant soliti pendere, imperabant. Livius 45, 26. Illyriis eodem cap. 18. & 29. Macedonibus.

§. VII. 1. *A Termini sacris*] quem Romanis finxerat deum, ut

ut eos doceret abstinere à movendis agrorum terminis, & sic minueret lites de finibus.

Μεῖζον τὸ] Parare magnum imperium non tanta res est, quanta cum habeas, ordinare ac componere.

Peregrinum] prægrave. Curt. 4, 11.

3. *Corii*] sicci nimirum & durati.

Obnoxia] expositæ injuriis.

Lustri condendi] quum finiretur quinquennalis aut anni semestrisque census, Sueton. Octav. 97.

Incolumes servarent] Huc pertinet Flori votum circa Gracchanos & cæteros tumultus. 3, 12.

§. VIII. *Sub primorum*] Aristocratia vel potius oligarchia.

Arbitrio populi] Democratia.

Externata fuerunt] Ovidius 1. met. 637. *seque externata refugit.* Et lib. 11, 77. *Externata fugam frustra tentabat.*

§. IX. *Apud Iudæos mansit sceptrum*] Valde quidem debile, si tamen sceptrum appellandum est. nam hac ratione omnes fere populi à Romanis subacti, dicendi sunt retinuisse sceptrum. Facile enim hoc illis relinquebant, ut haberent instar senatus domestici & apud judices gentiles certarent suis legibus. Videndus Cicero 2. in Verr. cap. 13. & lib. 6. ad Attic. epist. 1, & 2. At Iudaicam gentem post Pompeii victoriam Mithridaticam, hoc est, 68 annis ante Archelaum relegatum elocatam, (id est, stipendiariam publicanisque traditam) & servam vocat Cicero pro Flacco cap. 28. Nec profecto post hunc casum Archelai sceptrum apud eos manere debuit, quum jam adesset Messias rex æternus.

Archelai] Herodis Magni filii & successoris, quo Viennam in Gallia relegato rebusque ejus in fiscum Augusti Cæsaris redactis Iudæa desiit habere regem aut ethnarcham & provincia facta est.

§. XI. *Nisi persuasis*] nisi meliora docti ultro consentiant in veteres ritus abolendos.

§. XII. 1. *Eorum utilitates*] ut victi seu novi subjecti, intelligant idem sibi utile esse, quod ei, cui accesserunt.

2. *Cujus eum pœniteat*] quam gravem & duram experiatur.

Belli tamen jura] servorum sunt erga dominos animi hostiles. Festus. Quot servi, tot hostes. Seneca epist. 47.

AD CAPVT XVI.

§. I. 1. QVibus de rebus] à quibus excipienda, quæ in patrios fines reversa pristinum statum recuperant.

Pro non captis] Fingit enim postliminium eas res nunquam in potestate hostium fuisse.

Dominium internum] in jure naturæ ac civili fundatum.

Qui causam ab ipso] jus suum derivat.

Commodum hoc] hac parte vel ad hoc.

Ut ubique judiciaria] ut qui possidet rem armis captam, sive ceperit ipse, sive à capiente bono modo nactus sit, quocumque veniat, quemcumque apud judicem ea de re compelletur, vincat & non modo sententia judicis, sed & vi lictorum aut militum in ea possessione defendatur.

2. *Apud hostes*] quibus victis venum ierat.

Iurisconsulti nobiles] Labeo, Ofilius, Trebatius.

Impedimento esse] adeo ut usucapi ab emptore non possit.

§. II. 1. *Martio prædam*] hostibus, qui eam per incursionem in

in Ro. ac sociorum fines egerant, ereptam.

Cognoscentibus] quod privati, quibus ablatum erat, suum fuisse ostendere poterant, & se pro suo nosse fidem faciebant.

Accitique edicto] affixis in publico tabellis vel libellis.

2. *L. Æmilio*] Papo Flor. 2, 4.

Dignum populo] gloriosum & amplum conveniensque laudis avido P. R. ut quæ sociorum fuissent, etsi per multa secula ab hostibus possessa, nunc iisdem victis, non ipsi retinerent Romani, quod jure poterant, sed sociis redderent.

De signis] statuis tabulisque materia & arte pretiosis, quas Siculis Verres abstulerat.

Quæ reges] Seleucidæ pro imperio sibi vindicando.

§. III. 1. *Commercio*] emptione.

Imputare] à domino reposcere, si rem recipere velit.

Urinando] natando subter aquam vel ad fundum usque, Plin. 11, 37. ranas & phocas diu sub aqua urinari, l. 4. §. 1. Ad l. Rhod. de jactu: submersæ navis merces per urinatores extractæ.

§. IV. 1. *Partes populorum*] privati, vici, pagi.

Aut etiam sibi] in libertatem restituendi.

In servitutem regiam] ut Asiaticis regibus servirent.

§. V. *Quo reddenda*] bello injusto captum, quasi usu captum, etiam conscientiam obligare ad restituendum desinat.

§. VI. *Ambiguum sit jus belli*] difficile sit decernere justa causa belli nec ne fuerit.

AD CAPUT XVII.

§. I. *Ut in ipso domino*] ut ipse dominus non æque re sua indigeat, atque ille qui attrectare vult eam.

Si de custodia] si sufficiat in potestate habere, ne delibentur aut carpantur: si hoc necessum & satis sit, ne absumantur; si & hoc fieri oporteat, ut justo pretio compensentur.

§. II. 1. *Venales commeatus*] si copia fieret coemendorum necessariorum à populis, per quos commearent.

2. *Spectaculum erant*] cum admiratione conspiciebantur.

Tanta cum quiete] disciplina & modestia.

Ne vestigium quidem] ut nec pedibus quidquam satorum conculcarint. quod ubi via est angusta, facillime fit propter laxitatem ordinum & adsita frumenta.

Quæ vallo comprehendebat] intra castra recipiebat.

Tribuni accincti] parati & expediti, tanquam cum hoste statim congressuri, non trahentes impedimenta ad convectandam prædam. Ms. *aciti*: unde Salm. *taciti*. non clamosi strepentique.

Quam numero] multitudine capitum angustam & difficilem fecerat, frugalitate sufficientem reddebat.

3. *Provisus*] diligentia comparandi in antecessum Annona sua contentus sit. Hæc vox annona posterioribus seculis interdum significat species, quæ militibus dabantur, ut frumentum, carnes, laridum, sal, oleum: interdum annonæ plurali numero sunt panes: interdum annona ipsum est stipendium, quod victus causa datur, ut hoc loco.

4. *A concussione*] pecunia per vim, metum, tormenta, provincialibus & sociis exprimenda, 1, 2, 7.

De lacrimis] bonis quæ dolentibus flentibusque eripiuntur.

Sed præstari non posse] Quod jactant vulgo militares, hæc imaginaria

 esse,

esse, & non posse introduci; nec militem armatum contineri se pati, ut virgines in gynecæo.

Ex Scauro] ex M. Æmilii Scauri commentario de bello ab se gesto.

Quam in sede] quæ intra castra conclusa fuerat.

5. *Procacius egisse*] per absentiam & morbum P. Scipionis tumultuantes lasciviisse in Hispania.

6. *Militibus teneri*] satisfacere oportere.

§. III. 1. *Bellum gerentis motus*] apparatus & processus.

In re dubia] ubi certo non constat, utrius causa justior sit.

Philippo Macedonum regi objectum] Liv. 30, 42.

Summam rem complectar] Caput rei, vel quod maximum est, paucis expediam.

2. *In exercitu hostium*] perinde arripi ac violari posse, atque illi, qui intra castra & præsidia hostilia sunt, & arma contra nos ferunt.

3. *Fœdus miscere*] agere palam oriente bello ac pacisci.

AD
CAPUT XVIII.

§. 1. A *Ut publica imperia*] aliquid ex jussu & auctoritate præfectorum administrant.

Pompilii] Videtur legendum A. Hostilii, Liv. 43, 12.

Dimissam] exauctoratam, sacramento solutam.

Secundo eum obligaret] iterum juberet illum sacramento dicere sive jurare ad signa.

Priore amisso] remisso, sublato, cum dimitteretur legio.

Simul receptui] simulatque dari signum cessandi à pugna.

2. *Qui signum receptui*] qui non desinit pugnare cum imperator jubet quiescere.

Iure gentium externo] quo conceditur omnis illa licentia, de qua à cap. 4. usque ad 9. egit.

Manliana Imperia] T. Manlii Torquati Cos. qui filium, quod contra edictum suum in hostem pugnasset, quamvis victorem, securi subjecit.

Stationes desererentur] milites vel præfecti è loco, in quo custodiæ vel excubiarum causa collocati essent, temere ac sine venia ducum exirent.

Vindicatum in eos] animadversum, supplicium exactum de illis.

3. *Parti innocenti intra justum bellandi modum*] ei, qui habet justam causam, hactenus, ut nihil gravius fiat, quam jure publico licet in bello.

§. II. 1. *Qui suo sumptu*] qui nunc dicuntur voluntarii.

2. *Aut hostem respicit*] quatenus ab eo capere licet.

Ipsam civitatem] quatenus cum ea, quod ab hoste capitur, est dividendum.

Sub onere reddendi] si pax commoda fiat, & ille aliter pro injuria satisfaciat.

Ab initio] ex debito principali.

Ex postfacto] ex debito subnascenti. 3, 13, 3.

§. III. *Adversus suam civitatem*] Ut privati acquirant res captas illæso jure civitatis, pro qua militant.

Contractus] quem illi privati cum republica fecerunt, quum impetrarunt ab ea jus suo sumptu belli gerendi.

Præda alea] dubia & incerta spes.

Iactum] retis l. 12. D. de act. empt. & vend. *bolum* vocat Suet. de rhetor. cap. 1.

§. V. *Nascatur bellum privatum*] necessitas sit singulis aut privatis sine auctoritate publica pugnandi.

§. VI. *Cujus leges transgressus*] injussu contra disciplinam aliquid faciendo.

AD

AD CAPUT XIX.

§. I. P*Artim nude spectari*] 3, 1, 1.

De fide] de pactis intervenientibus durante bello servandis.

Affectionem animi] propositum ejus, qui se gestit bonum virum haberi.

2. *Capaces sunt juris ex promisso*] possunt obligare alter alterum stipulando.

Sibi cum Faliscis] quamvis hostibus cum maxime.

3. *Falsum eloqui*] dicere vel facere, quo hostis decipiatur, & falsam opinionem de consiliis nostris imbibat.

Supra diximus] 3, 1, 18.

Ex causa qua bello] ex illa judicandi libertate, de qua 3, 1, 11. nata cum ipso sermonis inter homines commercio.

Non de eo, qui in conventionibus] de veritate, cui contraria vanitas aut mendacium; non cui perfidia & perjurium.

4. *Adversus ipsam fidem*] adeo nihil pactorum sibi servandum putavit, ut ipsi fidei bellum indixisse videretur.

§. II. 1. *Ex perduellium numero*] non pro justo hoste habetur.

Iusjurandum commune] nec si quid ei promissum vel juratum sit, id servandum est.

2. *Libertatem reddiderunt*] Vt Iseas Carynensium tyrannus, qui dominatu deposito & accepta fide publica patriam fœderi Achaico adjunxit Polyb. 2, Et hinc materia declamationis Fabio avo decl. 267. *Flens ad arcem depositor tyrannidis.*

§. III. 1. *Neque pars sunt*] vagi, sedium inopes, nec civili societate conjuncti, in quosvis grassantur.

Alibi] 2, 20, 3.

Hoc jus ex promisso] quod ei ex pacto debetur.

Non tanquam cum malefico] si cum eo egit, quem putavit esse bonum virum, & nescivit latronem, piratam, maleficum esse.

Cum tali qua talis] cum eo quem notum est, qualis sit.

Simul de remittenda] contractui tacite inclusum, quæ prius fecit improbe, fraudi esse illi non debere.

Cavet ne actus] efficit ut contrahentes non videantur nihil egisse.

§. IV. *Liberare*] solvere obligatione.

Opus est, ipso metu injusto] Non videtur sufficere responsio: nam certe prædones & fugitivi metu injusto causam contractui dederunt. nisi enim metuerentur, nulla cum iis fieret pactio. Malim dicere id verum esse in eo promissore, qui fuit in potestate illius cui promittebat: quippe huic nihil fuit indignum, itaque nec justus ejus consensus. At qui liber & sui juris cum prædone contrahit, ejus plenus est consensus, utcumque provido metu inducti: nec hic est metus proprie dictus, qui cadit in constantem virum, cum præsens obversatur periculum cruciatus aut mortis; quo amittitur constantia & omne consilium abjicitur, sed quidem provisus adversus futurum malum, quod ita exspectatur, ut sæpe non accidat.

§. 5. *In heredem transeunt quæ in humano*] debita ex contractu legitimo. hi enim bonis adhærent & quocumque bona veniant, hoc commodum aut incommodum secum ferunt. At ubi quis injusto metu coactus interposito jurejurando promittit, nullus est contractus legitimus, sed tantum vinculum personale, quod cum persona extinguitur, nisi novum jus accedat, hoc est, moriens forte qui promisit, ultima voluntate mandet hæredi, ut illud solvat.

Dissi-

Dissimulare] impunita transmittere.

§. VI. *Per se non injustam*] puta injusta tyrannide pressi.

Ius tamen] adstringit enim eos civilis ordo ad obedientiam & patientiam.

Pœna promisso] non liberatur princeps fide illis data, dicendo eos pœnam sibi debere: itaque cum illa promissum suum compensari; nec se id servare teneri, & sufficere, si pœnam remittat.

Metus autem illati] quod dicere potest imperans se à subjectis rebellibus injusto metu coactum ea promisisse, eoque civili jure posse rescindere contractum initum; id ei prodesse nequit, quia plerumque intervenit jusjurandum.

§. VII. *Ius legis constituendæ*] quod summa potestas legem potest ferre & abrogare.

In res subditorum] ut possit eas dominis auferre aut consumere in utilitatem publicam, 2, 14, 7.

Ius ex promisso] quod acquisiverunt subjecti ab imperante armis rebellibus expressum.

Non promiscuè] ut pro libidine sua possit princeps vel civitas abuti privatorum bonis.

Compensatio tamen] Quoties princeps vel civitas bona privatorum arripit publici commodi causa, debet pro illis satisfacere ei qui sua perdit.

§. VIII. 1. *Ne personarum*] ne posteri exciperent jusjurandum illud fuisse personale, atque ideo obligasse tantum jurantes.

Per quas ipse populus] Non hoc dicit Cicero, sed sacrosanctum nihil esse, nisi quod populus plebsve sanxisset. Itaque oportebat quidem intervenire populum, ut lex sacrata ferretur: non tamen ubi populus intervenerat, ea lex statim sacrata erat: nisi fuisset adjecta sanctio, qui eam non servasset, ejus caput sacrum, hoc est, diis devotum esset: eoque is homo à quovis posset occidi.

Cicero pro Balbo] c. 15.

2. *Apud Livium libro tertio*] c. 55.

Lege sola] non etiam jurejurando, ut vult. Non tamen hæc discriminis esse causa videtur, sed quod neminem voluerunt sacrosanctum haberi, de quo id nominatim cautum non esset, ut factum fuerat in tribunis, Liv. 2, 33.

Brutus] non ille regum expulsor, sed L. Iunius, unus è primis tribunis plebei.

§. IX. *Sed & tertio*] qui tanquam pacificator aut quomodocumque medius inter regem & subditos intervenit.

§. X. *In mixtum*] ex pura monarchia in temperatam Aristocratiam.

Subditi qui fuerant, incipiant] ut Helvetii excusso Austriacorum, Belgæ liberi Hispanorum jugo.

§. XI. 1. *Ex causa metus injuste*] eo prætextu, quasi vitium intervenerit contractui, aut metu injecto expressa sint, non possit ab his discedi, nisi remittente ipso rectore, cui promissa sunt.

2. *Intus enim & ipsa rei natura*] Fictione tantum juris hoc justum est, ut aliquis finis perniciali discordiæ reperiretur; non per naturam rerum, aut legem morum, aut apud Deum.

§. XII. *Quem jus gentium*] qui infertur actionibus, quæ in bello consensu gentium licitæ putantur.

§. XIII. 2. *Sergius Galba*] Leg. *Servius Galba.*

Pueris & lacrimis] C. Sulpicii Galli, hominis gratiosi ad plebem, filio, pupillo suo, & duobus parvis suis, quorum se, tanquam in procinctu testamentum faceret, sine libra & tabulis Po. Ro. instituere tutorem orbitati dicebat: atque hi fletu suo populum moverunt.

§. XIV. *Defectu conditionis*] si quis promisit non omnino, sed certo casu & conditione, & is casus eave conditio non exstiterit.

Per compensationem] Si promissum est, & ipse rem nostram tenet mala

mala fide & cum consilio non reddendi quæ sit ejusdem æstimationis cujus est quod promissum est.

Singula alia aliis inesse] adeo ut si unum non servetur, omnia pro irritis & violatis habeantur.

Hanc ob causam] Hæc exceptio ut elidatur, quoties eam valere nolunt contrahentes.

§. XV. *Qui dicat*] actori, Pecuniam credidisti, itaque illum, unde petitur, condemno, ut tibi reddat: Sed & alia sæpe dicit. Quæ ista? nempe, credidisti tu quidem illi pecuniam, sed argentum, scilicet factum in vasis, ab eo, quacumque specie aut occasione acceptum, neque emptum aut jure tuum, possides. id æstimatum pluris est, quam quod petis. Ergo sic abi è judicio, ut te debitorem scias, qui creditorem præferebas; teque ultro aliquid debere illi, à quo nummos petiturus huc venisti.

Agellum quem] argentum quod.

§. XVI. *Actiones quædam separantur*] ita sunt diversæ, ut compensari nequeant: sed si duorum uterque adversus alterum propriam actionem habet, uterque sua uti, & quod ea continetur, prosequi necesse habet: nec tollit altera alteram.

§. XVII. *Non contraxerit*] nihil quidem vicissim promiserit, sed in culpa est, ut alter minus habeat.

Colonum non tenet] non habet obligatum, ita, ut fructus vel pecuniã, qua ille conduxit, exigere possit.

Tabellis manentibus] formula vel instrumento condictionis illæso & integro.

§. XVIII. *Potest contribui*] pro eo, quod promissum est, ut non præstetur, potest imputari & compensari id, quod propter maleficium promittendi debet, cui promissum est.

§. XIX. *Si quid inter litigantes*] si qui jam contendunt in foro, de alia causa contraxerint, non potest alter contrahentium salva fide promissum negare, quod dicat se ab illo lite vexari & multum impendere. Sic etiam jam bellantes si quid inter se pacti fuerint, non re tota composita, nequit alter à pacto resilire propter causam aut continuationem belli.

Negotii enim natura] Hoc omni negotio naturaliter inest, ut præsumatur aliquid actum, non pueriliter lusum. Hoc autem casu non potest aliquid actum videri, nisi seposita causa principali.

3. *Inter easdem personas*] quod in compensationem mei promissi imputare alicui volo, sit ejus, quicum mihi res est; non alicujus tertii.

AD CAPUT XX.

§. I. T*Acita*] quæ scilicet eorum colligunt ex signis non nimium dubiis, aut ex iis quæ expressa sunt, tanquam horum postera & consequentia.

Sive actu suo] præsenti partium consensu.

Ad aliud relato] dilato in fortunæ aut mediæ personæ arbitrium.

Casum temperant] partim sunt fortuita, partim pendent vel à numero & virtute copiarum, partim à vi mentis.

§. II. *Ius habeat non impeditum*] potestate sua libere utatur.

§. III. 1. *Lege definitur*] quo ætatis anno à tutela aut cura liber habeatur.

2. *Obnoxium vivere*] servire cogi ei, cujus in finibus est.

Laxa custodia] in quibus non quidem vinctus est aliquis, nec tamen sui arbitrii, ut Vonones apud Tacitum, 2. Annal. 4.

§. IV. *Consilii publici*] Senatus comitiorum.

Sententia dicenda] suffragii ferendi.

Iisdem & volentibus] Loquitur de illis, qui dissenserunt quidem initio, sed tamen in eo quod majori parti placuit acquieverunt.

§. V. *In usu fructu*] non ut de eo,

eo, tanquam de privatis bonis paterfamilias, statuant pro arbitrio suo, sed id teneant, ut beneficium populi, quo ad vitam fruantur, quodque quantum in ipsis est, fideliter conservent & augeant.

Lege publica] in capitulando, ut vulgo loquuntur, seu lege regia formanda, in quam in aditu imperii jurent, potest præcaveri, ut si quid tale faciat rex, irritum & inane sit.

Nec ad id, quod interest] non modo ad implendum contractum, sed ne quidem ad satisfaciendum aliqua compensatione pro eo quod non impletur.

Subditorum bona pro] subjecti venirent in periculum bonorum amittendorum, quæ invadere poterat, qui contraxit, pro eo, quod non præstatur male promissum à rege.

2. *Partium Legatos*] provinciarum deputatos.

3. *Transcribi*] alienari.

§. VI. *Sub imperio comprehensa*] est pars ejus, quod illi populus in se concessit, imperii.

Ius præter regium accedens] dominicum.

§. VII. 1. *Quam regium*] non etiam familiare, aut herile.

2. *Et ipse qui damnum passus est*] *Fecit* voluit dicere. is paullo minus accipiet, quam amisit proportione scilicet, quam conferre deberet, si alius damnum fecisset, quod pro parte illi erat compensandum.

§. VIII. *Agnoscere non debere*] civitatem non obligari ad farciendũ.

Populos alios spectat] liberat populum à populo, externos ab externis; non civem à cive.

Res bello amissa] quemadmodum Romani in armis sustulerunt postliminium.

§. IX. *Qua aut dominio insunt*] velut inest ei, ut possit servire publico & totius civitatis periculũ levare.

Ex dominorum facto] sive contraxerint, sive deliquerint.

§. X. *Cum rege contrahunt*] & aliquid subjectis ejus ablatum accipiunt, etiamsi citra necessitatem & publicam utilitatem ablatum, etiamsi civitas id non resarciat, non verendum ne malo jure rem teneant, quia illis pro omni jure est factum regis tradentis.

Ob præsumptionem] quod præsumitur rex hoc non nisi juste facere.

Gentium jus] quo, etsi non traderet, arripi tamen bona subjectorum possent propter debitum regis tanquam pignori opposita.

§. XI. 1. *Quo quidq; plus*] quo quidque caput est de re magis favorabili.

Quo longius] odiosiorem rem continet.

Ambigue positorum] dubio sensu scriptorum.

2. *Vix solet injuria*] nemo enim volens fatetur injuria se fecisse.

Qua partes] qua parti utrique, quantum potest, relinquitur salva justitiæ fama & species.

Ex formula juris antiqui] restituatur cuique, quod antea habuit.

Ut res maneant] ut servet quisque quod bello cepit.

§. XII. 1. *Non civiliter*] cum justo titulo acquirendi.

Naturaliter] quomodo tenere dicitur quicumq; habet quavis ratione

Stativa] castra ad tempus posita.

Quod hostium fuit] eorũ qui hostes fuerunt, & nunc ita fecerunt pacem, ut de personis istis nihil sint pacti.

§. XIII. *Privatis dejectis*] si forte paullo ante bellum vis facta est, nec jure vindicata propter bellum interveniens, ita ut oriente bello invasor possideat.

Interdicto] unde vi, quo possessio adseritur §. 6. Inst. de Interd.

Vindicatione] qua proprietas adseritur.

§. XIV. *Ad eum restitutio non*] is non restituetur ex generali conventione, sed oportet specialiter de eo cautum fuerit.

§. XVI. *Quæ privatis deberi ceperunt*] ex contractu civili ante bellum

lum inito. ut ex. gr. quod colonus meus mihi debere cœpit, dum hostis agrum insidet: vel usuræ quarum dies cessit, dum debitor cum patria sua in hostium potestate est.

§. XVII. *Ignorabant Romani*] cum scilicet pacem facerent, dein eo cognito non poterant propterea turbare pacem factam aut novas pœnas exigere. Sed exemplum est alienum, nam illa non erant facta & ignorabantur ante pacem statutam & primum bellum finitum; sed aliquanto post id tempus. Itaque postquam ea resciverunt Romani, merito, quod prius fœdus violatum esset, minando bellum Pœnis imparatis, adegerunt illos ad novum fœdus, quo Sardinia cesserunt.

§. XVIII. *Levis verborum conjectura*] si minima detur ansa formulam pacis ita interpretandi, ut & istæ lites cessare debeant.

§. XIX. *Ut*] aut.

§. XXI. *Quæ mutua sunt*] ubi utrimque redditur, quam ubi tantum ab altera parte.

Lucrativo titulo] donatione, testamento.

§. XXIII. *Nomina regionum*] Provinciarum, diœcesium, quod interdum latius, interdum strictius accipiuntur.

§. XXIV. *Relatio fit*] si dictum sit, ita possideri aut restitui debere ut definitum sit in pacto ante tot annos inito.

Pro faciente habendum] quasi restituerit, nec nasci cum eo novam actionem putandum.

§. XXV. *Moræ purgationem*] aliquam excusationem, si quis statutum restitutioni tempus non observaverit.

§. XXVI. *Qui conditiones electus est*] qui formulam dictavit aut concepit.

Qui dat] pacem.

Ejus qui accipit] ex commodo accipientis grandius aut minus æstimatur, quod debetur.

§. XXVII. *Novam bello causam præbere &*] alterum, si temere fiat, injustitia est; alterum perfidia.

Ad committendam] quia in posteriore, quod gravius, plus pœnæ debet, qui sacrati juris aliquid violat, & liberior excusatiorque est ad non servanda cætera, quæ convenerunt.

Quod omni paci] quod dictum, conventum, pactum intelligitur in genere quotiescumque pax coit.

In pace dictum est] quod in ea quæ nunc placuit, satis evidenter & perspicue cautum est.

Ex pacis cujusque] quod ipsum genus pacis, in quod consensum est, præstari oportere recte judicantibus demonstrat. num. 39. specialem naturam pacis vocat.

§. XXIX. *Socii fuerunt*] eorum, quibuscum bellavimus.

Partim potestativa] qua caveatur partim de eo, quod in potestate est, & nostro arbitrio potest permitti aut impediri; partim de eo, quod forte fortuna accidere potest.

Aliis non adjuvantibus] illis, quibus antea socii fuerunt, quiescentibus, neque istos subornantibus.

Tenebuntur] ipsi & non, quorum socii antea fuerant.

Pauf. IX.] p. 544.

Lacedæmoniorum socios] Platæenses, quod Lacedæmonii, quorum illi socii fuerant in bello, Cadmea ex insidiis occupata pacem rupissent, quamvis Platæenses ipsi nihil deliquissent.

§. XXX. *Publice probatum*] accipi possit, ut consilio & approbatione po. vel imperantis factum.

Facta manifesta] quæ qui fecit, ita palam fecit, ut civitas non possit non scire: aut si civitati ab eo, cui factum, significatum est.

Præsumitur nisi] Creditur enim princeps vel populus in privatos justum habere imperium, nisi contrarium doceat manifesta seditio.

Neglectus decreto] perinde in culpa

culpa est, ac si decreto facinus esset probatum.

§. XXXI. *Actum aliud*] id prohibitum non esse.

§. XXXII. 1. *Sine nova causa*] qui post pacem initam damnum nō dederunt vel offensam contraxerunt.

Pro toto & pro partibus] pro ipso corpore sive omnibus junctim & pro singulis seorsum.

Per pacem licebit] iis quibus vis infertur.

Abdicatum inter pares] renuntiasse quemquam huic juri, qui non alteri sese submisit.

Moram fert] ultionis aut ablatorum persecutio non necesse est, ut fiat in instanti, quemadmodum defensio contra repentinam vim aut aggressionem.

§. XXXIII. 1. *Sociis quoque*] illorum, quibuscum velut cum ducibus adversæ partis pax facta est.

Sed his demum] Potius dicendum, nisi qui nominatim excepti sunt, aut nisi quos certo constat comprehendi non potuisse, ut si subjecti alterius alteri sese applicent.

Hostium loco sunt] si scilicet ante pacem hostes fuerunt.

§. XXXIV. *Et non facere*] Facere contra pacta videtur & qui non facit, quod eum facere placuit, & qui non facit, quo tempore facere debuit ex pacto aut negotii natura.

§. XXXV. *Arbitri priùs adeantur*] sumatur judex medius & neutrarum partium apud quem disceptetur.

§. XXXVI. *Adjecta sit*] certo capiti, ni servetur.

Posterior non stat] cum priùs alter eis non stetit, & ipse posterius ea implere cessavit.

§. XXXVII. *Conditione casuali*] sed potestativa scilicet: id est, non solet ita statui, ut, quod forte fit, eā rumpat, sed quod consilio & culpa.

Æstimationem accipere] aliud tantundem valens.

Mutuis præstationibus] sibi remitti, quod ipse facturum se promisit, in compensationem quod ab altero non præstatur.

§. XXXVIII. *Innocenti pacem servare*] quiescere & ab eo vinculo, quo tenetur alter, eum non dimittere.

§. XL. 1. *Contra amicitiam*] quibus malevolus declaratur animus, etsi proprie nihil fiat adversus præcipua pacti capita.

Sub amicitiæ lege] cui additum est inter articulos, ut posthac vivant tanquam boni & fideles amici.

Officium exigeret] quod fieri deberet lege humanitatis & morum, cui qui non paret, facit quidem improbe, non tamen actionem alteri parit.

Injuriis non armatis] quæ fiunt sine vi aut si negentur honores debiti, aut fiat aliud quid in contumeliā socii.

Si quid est commissum] si qua offensio data.

Id non neglectum] pro fraude & culpa habetur, non pro negligentia.

Detrahenda est invidia] ne nimis cito in bellum ruatur, factū, quamvis malignum leniore potius animo accipiatur & mitiore vocabulo appelletur, quā graviore & invidiosiore.

2. *Servis atrociter læsis*] tanquam id pertineat ad domini offensam.

Libidini potius] in eo peccasse magis aliquem interpretabimur, quod se continere non posset, quam quod in persona cara læsos nos vellet aut contemneret.

§. XLI. 1. *Partem integrantem*] qualis pars si abscedat, totum non manet integrum, sed mutilum fit.

Idem introductum] ut eos aufugientes à dominis, in quorum servitutem bello venerunt, recipere, nec reddere liceat.

Qui exsules non acti] qui non sunt damnati exsilio, sed ipsi solū mutaverunt fuga, ne gravius punirentur.

§. XLII. *In quam plenum*] in qua & exsequi jus nostrum, & id remittere sine injustitia possumus.

§. XLIII. 1. *Quæ definito numero*] ubi jubentur pauci decertare

tate fato & eventu populi utriusque. 2, 23, 10.

Lacedamonios & Argivos] ducibus Othryade ac Thessandro.

3. *Uti tanquam testimonio*] quemadmodum superioribus ætatibus in defectu probationum innocentiæ suæ solebant cum accusatoribus in certamen armorum descendere.

4. *Nihil ei imputandum*] nulla ejus est culpa.

§. XLIV. *Sibi quidem jus*] pacto suo efficiunt, ut, si vincantur, perdant jus regni: non tamen ut id statim acquirat victor nisi etiam consenserint, quorum interest.

Feudis non liberis] Ligiis, 1, 3, 25.

§. XLV. 1. *Uter pro victore*] quia exitus sæpe sunt tales, ut uterque illos pro se possit interpretari.

In fines se & oppida] excedere campo, nec castris considere audere.

2. *Tres controversia*] tria controversiarum hujusmodi exempla.

Condictum certamen] num. 43.

Sine vera] plena & consummata alteriusutrius partium.

3. *Spolia legere, cadavera*] quæ indicio sunt locum aciei, antea communem, nunc esse ejus qui spolia legit, & cadavera concedit, Iust. 6, 6.

Pralio iterum lacessere] quod detrectet hostis, neque audeat prodire in æquum, Liv. 22, 12.

Eo loco quo ante] ambigua.

§. XLVI. 1. *Ex compromisso*] ubi convenit inter partes, ut quicquid statuerint arbitri, eo stetur sine exceptione.

Ad boni viri arbitrium] ubi convenit hoc ita, si patuerit arbitros se gerere tanquam medios & bonos viros.

Si aquum arbitratus] si non abusus fuerit liberti bonitate, qui ejus arbitrio se commisit.

Conciliatorem] qui persuasione & inductione utatur.

Cujus dicto] qui imperio & sententia decretoria.

2. *In quos compromissum*] qui omnem habent pronuntiandi & litem terminandi potestatem.

Nulla hic potestas superior] ut in privatarum rerum arbitris est Magistratus vel princeps.

De arbitri officio] quid facere illum deceat.

De compromittentium obligatione] quid facere necessario teneantur.

§. XLVII. 1. *In vicem judicis*] ut merum jus summamque justitiæ legem & causarum merita spectet.

Cum laxiore quadam] ut possit etiam præter jus ex æquo & bono statuere.

Illum formula] cum qua semper dabatur à prætore judex, veluti, si pareret dare vel facere oportere.

2. *Qua legis sinum*] quæ quod lex dicit, cum possit in alienum & absurdum sensum rapi, ex ratione & cum prudentia id intelligendum monet, 2, 20, 27.

Etiam extra justitia] etiam per leges possit non fieri.

Ita in dubio] ubi non plane ac diserte de iis conventum est.

Quod minimum] l. 9. D. de R. I.

§. XLVIII. *De principali negotio*] utrius sit res, de qua ambigitur, non uter interim eam possidere debeat.

Possessoria judicia] quibus in antecessum certatur, uter, dum lis est, possidere debeat: nam is onus probandi in alterum devolvit.

Nihil est innovandum] non auferenda possessio ei, qui rem tenet.

§. XLIX. 1. *Habebunt nobis gratiam*] id beneficio nostro consecuti fuerint.

Neque enim fœdus dicere] ex fœdere quicquam illis deberi.

2. *Enim*] etiam.

Permisso libero arbitrio] si Senatus populique Rom. omne de se arbitrium facerent, ne principes eorum vinculis & suppliciis traderentur, metuebant.

§. L. *Suo facinore*] proprio, extra communia, & egresso modum eorum, quæ vulgo & promiscue in bello fiunt.

Quantum securitas] concedere potest victor, ita ut ipse extra

metum cladis aut rebellionis maneat.

2. *Indeprecabili supplicio*] ut Gell. 1, 13. *Pœna indeprecabilis.*

Sensisses me & victorem] duras sibi conditiones præscripsissem, quod & possum, ut victor, & jure possum, ut affectus injuria.

3. *Deditionem*] Romani rerum acerbitatem verbis mitigare solebant. Sic fidem dicebant potestatem liberam de aliquo statuendi. Sic socios, qui erant veri subjecti. Sic Magistratus in edictis ponebant *Bonum Factum*; id est, recte facietis, pro eo, quod esset volumus & jubemus. Sic lictor supplicium sumpturus jubebatur lege agere.

4. *Belli incentores*] auctores & concitores.

5. *Non sub formula*] non est adscripta verbis conceptis.

Taxare litem] quantum vult; imponere mulctam.

§. LI. *Mixtum quoddam*] in quo aliquid juris in suos relinquat dedito exceptum ab imperio victoris.

§. LII. *Aut ejus qui imperium*] ipsos invitos.

Ius in actiones] Potest qui summum imperium habet, publici boni causa auferre singulis arbitrium agendi vel non agendi, ut potest auferre bona.

Feudi dominus non habet] ut eum vasallum obsidem det invitum.

§. LIII. *Obsidem posse*] si non servet pactum, qui obsidem dedit.

§. LIV. *Si ab initio quo laxius*] ut minus arcte vel moleste custodiretur, dextra data & jurejurando promisit se non abiturum.

§. LV. *In unam causam dati*] elapso tempore, in quod, aut perfecta re, ob quam dati erant.

Κατ' ἀνδροληψίαν] per clarigationem vel pignoriscapionem.

§. LVI. *Tantum ut alterum*] dum alter captivus vel obses invisit patriam & redemptionis pretium comparat.

Vt in captivo redempto] si quis patrem alicujus redemit, ut recepto pretio a filio eum liberum dimittat, & is pater mortuus sit, priusquam pretium à filio redderetur.

Quod in personæ locum] quod cum erogandum esset pro captivo, & cujus ipse captivus erogandi pignus fuisset, pro eo mortuo & sic jure pignoris soluto, habet retinerque filius.

§. LVII. *Personale an reale*] cum solo rege percussum, an cum rege & populo.

Accessoria non possunt] propter obsidem datum non statim fœdus intelligitur esse reale; si aliud ab initio actum esse appareat.

§. LVIII. *Factum non suum*] quod alius debet præstare.

Obsides etiam sine consensu] si aliquis obsidum peccet aut aufugiat, pro ejus delicto alterum, qui simul fit obses datus teneri.

§. LIX. *Et ex alio debito*] si jam solutum sit, cujus causa pignus datum est, & interim debitor aliud debitum ab eodem creditore contraxit, in hujus quoque debiti securitatem olim datum pignus potest retineri.

Nisi obstet data fides] nisi expresse cautum est, non nisi in unam causam, quicquid etiam interveniat, hunc obsidem esse debere.

Æquale est odium] Favorabilior est causa pignoris quam obsidum: ideo laxior ejus interpretatio.

§. LX. *Nullum tempus*] Placuit enim tempus non esse modũ finiendæ obligationis. Wesemb. ad tit. Quibus modis pign. vel hyp. solvitur.

Veterem & notam] ut pignus contractum.

Ex nova] habitione pro derelicto.

Patientia debitoris] quod debitor pignus tam diu penes tenentem esse passus est, id præsumitur fecisse, quia confidebat contractui, per quem putabat id sibi licere, quandocumque vellet, licere atque integrum esse; non quod id pro derelicto haberet.

AD

AD
CAPUT XXI.

§. 1. *BElli commercia*] commutationes communicationesque nihil hostile habentes.

Status est nomen] conditionem temporum designat, 1, 1, 2.

Operationes suas non exserit] non pugnatur, cæditur, capitur, nocetur, turbatur.

2. *Bella suspendebant*] differebant & quasi tenebant in pendenti, in suspenso.

Non statum spectari] non esse pactum generale aut de universis circa rem aliquam actionibus, sed de eo, quod semel iterumque fieri debeat.

Pacem sequestram] Sequester penes quem res controversa interim deponitur: aut qui medius intervenit duobus certantibus. ita pax sequestra per quam ad tempus deponitur certamen belli, aut quæ intervenit certamini media.

Εἰρήνην πρόσκαιρον] pacem temporariam, caducam, quæ bellum parturit.

Pacem castrorum] quia castra esse indicium est esse bellum: non ergo hæc pax simpliciter, sed bello durante pax intercedens.

Forenses ferias pacem] 4. Silv. 4. *Certe jam Latia non miscent jurgia leges, Et pacem piger annus habet.*

4. *Cessationem actuum*] non ut cessaretur propter aliud, velut colloquii causa aut religionis aut similium, sed tantum ut cessaretur, velut in longis multorū annorū induciis.

§. II. *Otium fit*] Otium pro pace Cicero 2. fam. 17. *Si antea auditum erit otium esse in Syria, legiones ventura non sunt.* Agrar. 2, 27. *Ego vobis in hunc annum consul popularis affero pacem, tranquillitatem, otium.*

§. III. *Indictione opus erit*] ad bellum post inducias repetendum.

Sublato impedimento temporali] elapso tempore induciis præstituto.

Non mortuus, sed sopitus] non extinctus, abolitus, sed intermissus.

Dominium] administratio rerum suarum.

§. IV. 1. *Ad momenta temporum*] ab hora, qua consensum est in inducias ad horam eandem centesimi diei.

Ad civiles dies] ut quæ supersunt horæ ultimi diei, simul comprehendantur, ut l. 38. D. de V. S.

2. *Intra rem*] extremitas vel ultimæ partes rei.

Extra rem] de proximo rem attingentia.

* *Voluntate*] arbitrio hominum, ubi natura non facit terminos.

3. *A quo die*] ut sit, post quem diem non, cum quo die.

§. V. *Acceperunt formam legis*] ex quo solenniter promulgatæ sunt.

Per omnem ditionem] per omne territorium.

§. VI. 2. *Casu aliquo*] non industria aut opera nostra.

§. VII. *Interius recedere*] intra fines ex eo loco, unde alioqui non facile sine conflictu digredimur, ut Philippus apud Liv. 31, 39.

§. VIII. 1. *Corruptis*] sollicitatis ad defectionem pecunia vel promissis. ut Sulla illusit L. Scipioni Appian. 1. civ. p. 401. Flor. 3, 21.

Quæ ipse vicissim Athenienses] fecisse contra inducias. Vel quibus ipse.

§. IX. 1. *Vi majore*] Θεῦ βίᾳ l. 25. §. 1. D. locati, quæ consilio humano neque provideri neque vitari potest.

In solutum] vicem ejus quod solvi debet.

2. *De commissi causa*] si tempestate acta navis prætererit locum, ubi applicare debebat & vectigal solvere: vectigali autem non soluto merces incidunt in causam commissi.

Apud Ciceronem de Inventione secundo] cap. 32.

Ex lege] si qua rostrata navis in portu deprehensa esset, ut publicaretur.

Ibi enim] in commissis.

Hic proprie] in detinendo eo, qui deprehenditur intra fines.

§. X. *Convenit ne commeare*] diserte ponitur in pactis induciarum, ne utrimque inter partes hostiles liber sit commeatus.

Si ad res defendendas] si quæ res alterius invadunt violentur personæ.

Ad id quod principale] ita accipienda est, ut directo & per se personæ nihil hostile facientes non lædantur; non, ne lædantur, dum ea quæ per inducias licet arcere ac prohibere, attentant.

§. XI. *Conventionis insunt*] omnia conventionis capita infirmantur & læduntur in uno, quasi singulis esset adjectum, hoc caput salvum fore, si & cætera salva fuerint.

Qui sustinuerint] non reddiderint par pro pari & ruptis ab altera parte induciis prosiluerint vicissim ad hostilia, sed exspectaverint finem.

§. XII. *Pœna conventa*] in pacto induciarũ eo casu, si quis eas violet.

Bellum moveatur] post violatas inducias alter vicissim aliquid hostile fecerit, is pœnam conventam poscere nequit. jam enim videtur legisse alterum eorum, quæ optare potuit.

§. XIII. *Imperii aut ratihabitionis*] si jussa fuerint aut approbata ab eo penes quem imperium est.

§. XIV. *Privilegium quoddam*] certis personis plerumque datur quum in aliis maneat bellum.

De privilegiis] juribus singularibus, quæ non ad exemplum trahuntur. §. 6. Instit. de j. n. g. c.

Intra verborum proprietatem] quatenus propria verborum significatio permittit.

§. XV. *Datum militibus commeatum*] Si positum sit in pacto induciarum, concedi liberum iter in hostiles terras aut per hostiles militibus non excludi, centuriones, tribunos, præfectos, sed nec legatos, qui summæ rei præsunt.

Nomine clericorum] Quod clericis concessum, id etiam vindicare potest episcopus.

§. XVI. 1. *Initu*] si data facultas, eundi, utique & redeundi.

Inutile beneficium] Quod pro beneficio datur, id ita datum intelligitur, ut possit effectum sortiri.

2. *Mittere*] alium sibi substituere, qui veniat.

Ut error] ut si quis hoc fecerit per errorem, sine fallendi proposito, etsi male fecerit, non tamen pœnæ forte in pacto expressæ subjaceat.

§. XVII. *Commorandi*] concessa itione habitandi causa.

Cum familia] At familiæ vel præcipuæ partes uxor & liberi.

Moraliter] non sine qua simpliciter & quocumque modo aliquid esse non possit, sed sine quo aliquid decenter & commode esse non possit.

§. XIX. *Quorum causa magis est odiosa*] qui minus sunt favorabiles, adeo, ut videatur concessurus non fuisse, qui concessit, si suo nomine petissent.

§. XX. *Morte concedentis*] sic ut à novo imperatore novus commeatus sit petendus, si quis uti velit.

§. XXI. *Quamdiu voluero*] Quoties concessi aliquid alteri licitum fore tamdiu, quamdiu id ei concedere velim.

Beneficium tale] postquam semel iterumque eo usus est, qui accepit.

Novus volendi] etsi nec verbis neque alio certo signo me adhuc velle ostenderim.

Affectum] effectum.

§. XXII. *Contra jus belli*] ut in aliquem non liceat, quod jure belli liceret: licet autem in hostes jure belli quidvis hostile etiã extra territoriũ.

§. XXIII. *Etiam initiata*] quibus ad sacrum usum jam usi fuissent sacerdotes.

Ornatus sacramentorum] si supellex sacra impendatur in redimendos captivos, honoratur & ornatur, non violatur.

§. XXIV. 1. *Conditiones fœdas*] quod his milites redduntur segniores, & facilius armis abjectis in captivitatem

vitatem consentiant, certi se redemptum iri.

Nisi appareat] nempe quia tanti taxantur, aut id pro eis petitur, quod non potest, nisi gravi reipublicæ detrimento concedi.

Ipsi captivi ex caritatis lege] Mithridates oppugnans Cyzicum 3000. captivorum in navibus ad urbem admovit, qui manus tendentes ad mœnia orabant, ut sibi parcerent cives: donec Lysistratus Cyzicenorum prætor è muro per præconem eos monuit φέρειν τὸ συμβαῖνον ἐγκρατῶς αἰχμαλώτους γεγονότας ut captivi & in alienam potestatem redacti fortiter fortunam ferrent. Appian. p. 220.

§. XXV. *In alium transcribi*] donari, delegari creditori, quocumque modo alienari.

§. XXVII. *Nemo cogitur supplere*] Non est dolus venditoris, si emptor non intelligens quid emat, obtulit plus justo: ita nec captivi dolus est, si qui eum tenet, bonorum ejus ignarus, nec in tempore requirendi copia usus, minoris, quam potuit, eum taxavit.

§. XXVIII. *Acquisitionem universalem*] etiam rerum incorporalium captivi.

Eo modo celata] possit numerari in parte pretii, nec possit dicere, qui cepit, eam rem jam suam fuisse, ex quo dominium ceperit.

§. XXIX. 2. *Pure debeatur*] sine conditione plenæ libertatis recuperatæ.

A se oppigneratus] quasi se ipse pro pretio tantisper pignori dederit, donec id repræsentaretur.

§. XXX. *Factum morte*] mortuus fuerit, antequam posset dimitti.

Nihil omittitur] promissor fecit, quod potuit ut promissum præstaret, quamvis fortuna intercesserit.

Ejus quod præstare non potest] ob alterius mortem aliquid dabit pro sua redemptione.

In actione de præscriptis verbis] damnari præcise promissorem, in quantum interest mea, illud, de quo convenit accipere: vel repeti, quod datum est quasi ob rem datam, re non secuta.

AD
CAPUT XXII.

§. I. DUces excellenter] integris exercitibus præfecti, aut quibus summa belli commissa est.

Agere ad præscriptum] ille inter mandati terminos se continet, hic neminis arbitrium spectans, quod in universum salutare & consultissimum judicat, agit ac exsequitur.

§. II. *Voluntas illa specialiter*] libello ad singulare negotium commissum aptato consignata.

Ex ipsa præpositionis natura] mandato procurationis aut præfecturæ jure, ordine, necessitate.

Morali modo] ut ea facultas commode potest explicari.

§. III. *Quæ ad aliam causam*] quæ satis videbat huc evasura, ut ipsius persona obstringeretur.

Contractum præstent] ut aut obnoxios se reddant vinculo, quod subeundum est una cum utilitate ex eo proveniente, aut etiam ipsi utilitati renuntient, si grave ducunt id vinculum subire.

Valere, si quid utiliter] ex præsumptione non facile irritum facturum aliquem, quod licet inscio se gestum sit, tamen fructus ad eum redundat, utcumque cum onere aliquo.

Factum Cn. Domitii] regem Arvernorum Bihiltum, qui fide publica in castra Romana venerat, retinentis.

§. IV. 1. *Contra mandata arcana*] diversa scilicet iis, quæ palam in speciem data sunt.

Palam proscriptum] literis in loco publico affixo denuntiatum.

Non pateat] literis forte obscuratis pluvia casuve alio aut ablatis & refixis.

Interventu] nonnisi adhibita persona nominata.

3. *Præ se tulerit jus majus*] sibi finxerit plus esse commissum & permissum quam erat.

Crimini respondentem] majorem minoremve pro ratione criminis.

Ex priore] damni culpa dati.

Testationem interposuerit] instrumentum testibus subsignatum fieri curaverit.

§. V. *Claudicare contractum*] quasi non paribus pedibus incedere, non utrimque æqualiter ire.

§. VI. *Oppidanos*] si quid illi pro his promiserunt.

Qui solent] quod dux militibus, magistratus oppidanis mandandi jus habet.

Inferioribus] si horum in favorem pactum fuerit.

Si acceptaverint] non omnino, sed in his, quæ rata habuerint milites vel oppidani.

§. VII. *Ad belli ducem*] à republica vel principe delegatum.

De belli ductu] de negotiis ad bellum administrandum & gerendum pertinentibus; non etiam de pacificatione.

Postumii] pronuntiatum in Caudina causa, Liv. 9, 9.

Hoc jure Syria] Atqui non tam jure id factum quam insolentia Pompeji, qui pro libidine, quæ potuit, acta Luculli rescidit. Ideo & ipsius acta noluit confirmare Senatus; neque id efficere potuit, nisi postquam nefaria cum Cæsare & Crasso conspiratione inita & se & rempublicam perdidit. Alioqui non magis licuisset Pompejo adimere quam Lucullo dare: fuerant enim pari jure: sed Pompejus successor & æmulus Luculli. Licuisse autem utrumque ita, si ratum haberet senatus, ex historia notum. Cur autem Tigrani? Immo Antiocho Asiatico, Pii filio, Cyziceni nepoti.

2. *Nondum quæsita*] quæ tantummodo in spe sunt acquirendi, pacto relinquere possessoribus, si alia imperata facere velint.

Exquiri res] brevitas occasionis.

Intra ea] in iis duntaxat causis, quæ illis delegantur.

Punica religione servata] id est, non servata. semper enim male audierunt Pœni ob perfidiam.

3. *Ut oratorem, non ut judicem*] Vide ad illa Prolegom. sectæ argumento, causæ servire.

§. X. *Adstringenda*] strictior & angustior sumenda.

§. XII. *Ita ratum sit*] Liv. 37, 45. Pro impensis in bellum factis 15000 talentûm Euboicorũ dabitis: quingenta præsentia, duo millia quingenta, quum senatus populusque Romanus pacem comprobaverit: millia deinde talenta per duodecim annos. Hæc quinquaginta, si senatus pacem non comprobasset, restitui vult auctor. Liv. 33, 15.

AD CAPUT XXIII.

§. I. *Singuli temporibus adducti*] quæ scilicet non promitterent, nisi dura & infelicia tempora experirentur.

A privatis] Videntur illi privatos considerasse tanquam pupillos & servos, qui sine auctoritate tutorum & dominorum obligare se nequeunt.

Datur cædibus] Minus enim parcent pollicentibus se redemptum iri, & si cui pepercerint, eum, quod nunc sæpe fit, fide data numquam dimittent ad pretium redemptionis comparandum, si certum erit, eum ista fide non obligari.

§. II. *Sibi eam præstare*] protestando & nihil solvendo.

Quod in metu procedente ex bello] neque metus ille injustus.

Dissimulari] impunitum transmitti, non quasi non sit perjurium, sed quia istis hominibus jus non redditur, quippe habeantur pro servis pœnæ, atque adeo pro nullis.

§. III. *Minorem*] XXV annis.

Ejus status est] eam vim naturæ ingeniique habeat.

§. IV. *In mente agentis*] ita præsumptum sit, ut fuerit præcipua causa contractus: qua deficiente etiam, quod

quod actum est, irritum fore tacite consensum putatur.

§. V. 1. *Illicita cum civibus ob jus*] tanquam qui non habuerint potestatem earum actionum & rerum, ob jus quod in eos habet princeps vel civitas.

2. *Malum majus*] Scilicet captus civis vel miles aut in perpetuum omittendus est, aut quandam actionem vel rem suam debet obligare ac subtrahere civitati vel principi. Satis consulit juri eminenti civ. vel princ. se conservando. Alterum perinde accipiendum est ac si morbo vel calamitati amissum esset.

Fides sola] promissio, qua quis non alterius se ditioni subjicit, & manet rerum suarum dominus, etsi ad aliquid dandum faciendumve se obligaverit.

Parcit enim civibus] Non vult eos potius perire, quam quidquam sui hostibus, cum in eorum potestatem venerint, pacto obligare.

Ad humanum modum] non plus exigant, quam potest ab humana imbecillitate præstari.

§. VI. *Redeundo in carcerem*] si scilicet aliquid, quod susceperit, cum dimitteretur, non effecerit.

Neque enim deteriorem] quippe, qui si efficiat, liberetur: sin, eodem sit loco, quo antea.

§. VII. 1. *Ne in certum locum*] ubi præsentia illorum vehementer aut utilis illi parti, de qua captivi sunt, aut damnosa illi, quæ ceperat & dimittit.

§. VII. *Non fugere*] si habeantur in liberiori custodia.

Vincli] quum in arctissima custodia haberentur.

Liber erit, si ideo promiserit] quia promissionem non videtur accepisse, qui eum tenet, 2, 11, 4.

§. IX. *Alii se dedere*] vel dum trahitur ab homine ignoto aut infesto videns alium notum, præsertim honoratioris militiæ, vel etiam literis è custodia datis.

Concessu ejus] hujus enim primario sunt, quæ capiuntur.

§. X. *Decem captivis*] quos Hannibal dimiserat, ut tentarent; numquid senatus Romanus redimeret captivos, fide data, si non impetrarent, in castra redituros.

§. XII. *Venisse auxilium*] si quis promiserit deditionem, nisi certum intra tempus adventarint auxilia, & illud tempus finiatur, dum auxiliarii è longinquo prospiciuntur, necdum aut applicuerint se nobis aut aggrediantur hostem; sine perfidia deditionem recusabit.

§. XIII. *Rediisse ad hostem*] Si quis promisit se rediturum ad hostem, nisi cuja causa dimittitur, id effectum reddiderit, non satisfecit fidei, si sic rediit, ut nemo intelligeret rediisse, quo fallens hostem paullo post evaderet.

§. XV. *De exsecutionis modo*] isque modus propter incidentem causam non queat servari, non ideo rem ipsam esse irritam.

§ XVI. *Principalis actus*] ejus quod maximum & præcipuum promissum est, adeoque hoc præstito illos debere dimitti.

AD
CAPUT XXIV.

§. I. S*ilentio quædam promitti*] Quædam promissa intelligi, etiamsi nominatim designata non fuerint.

Quædam natura] etsi nec dicto nec scripto nec alio signo externo exposita sint, tamen quia sine illis, in quod consensum est, constare non potest, pro expressis habentur.

§. II. *Nequid faciat*] moliatur adversus eam rempublicam.

Zopyri factum] Iustin. 1, ult.

§. III. *Colloquium perfide*] Liv. 38, 25. *Pauci ergo effugerunt, captus est nemo: major multo pars per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt.* Plautus Mostell. 2, 2, 69. *per fidem Deceptus sum. hospes hic me necavit.* Livius, 1, 9. *incusantes violati hospitii fœdus, Deumque invocantes, cujus ad solemne ludosque per fas ac fidem decepti*

pti venissent. Seneca de provid. cap. 3. multa millia civium Romanorum, uno loco, post fidem, immo per ipsam fidem trucidata.

Perfidum existere] Florus Asinam Cornelium, qui simulato colloquio evocatus atque ita oppressus fuit, vocat perfidiæ Punicæ documentũ, 2, 2.

Labieni] qui Comiũ pro rebelle, ingrato & nō semel perfido habebat.

§. IV. *Avertere hostem*] securum & minus intentum rebus gerendis reddere, quum ipse interim diligenter comparet, ut apud Iustinum Ptolomæus Philopator legationibus missis, quoad vires pararet, morabatur Antiochum, lib. 30, 1.

§. V. *Vitta & rami olivarum*] Virg. 8, 127. *Optime Grajugenum, cui me fortuna precari Et vitta comptos voluit prætendere ramos.*

Hastarum erectio] Liv. 33, 10.

Scuta capiti imposita] Appianus 2 Civil. p. 454. de Afranianis interceptis.

Obligant ad arma] quæ signa si partis alterius prœliatores edant, alterius partis est inhibere hostilia.

§. V. *Cujus rei alia causa*] quod nemo intelligat aliam ob rationem vel factum vel intermissum, quam quod ostenderint pactionem à præfecto suo factam ratam haberi; aut quod nunquam facturi vel intermissuri erant, nisi ratum habuissent.

AD CAPUT XXV.

§. I. 1. NE *spes pacis*] nam quæ cum eo pax esse potest, à quo nulla securitas est, sed semper insidiæ aut vis exspectandæ sunt. Talis autem, qui fidem & jusjurandum nullo sibi loco esse demonstravit.

2. *Sæpe habet aliquid obscuri*] non agnoscitur semper, sed plerumque ab utraque parte speciose prætenditur.

3. *Fama, qua stat*] Tacit. 4. annal. 40. *Cæteris mortalibus in eo stare consilia, quid conducere sibi putent, principum diversam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda.*

Id ipsum facere] ne ipsis quidem fidos esse, quibus erga alios perfidiæ sunt auctores.

§. II. *Quasi pro ultimo*] propter se expetendas quæ bellum gererent tantummodo, quia nihil præclarius quam bellum gerere putarent.

§. III. *Et malefactorum*] etiamsi pro injuriis & damnis & impensis parum satisfiat, non repudianda est.

Dominus legavit] quasi testamento & ultimis monitis mandatisque reliquit.

Optimus interpres] internuntius, Apostolus.

§. IV. *Iactura redimenda*] uti tempestate orta jactis in mare mercibus oneribusque aliis levatur navigium & naufragium vitatur: sic concedendo aliquid potentiori exitium à bello imminens cavendum.

§. V. *Ampla & speciosa*] possunt dictare ac præscribere conditiones, quæ ipsis plus commodi & gloriæ adferunt.

Mars communis] alea belli, quæ sæpe summa miscet imis.

Prospera vicibus largiri] parvo intervallo aut monumento interposito variare & ex secundis adversas facere.

Morientium belluarum morsus] Flor. 2, 15.

§. VII. *Animos exasperat*] contra amicitiam est, ut loquitur 3, 24, 40.

§. VIII. *Mentem divini humaniquè*] Votum Tiberii apud Tacit. 4 ann. 38.

F I N I S.

Digitized by Google